

De el collegio de La Comp^a de Jesuy de Granada

CORNELII

IANSENII

EPISCOPI

GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM

Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARTES IIII.

Quid in vnaquaque contineatur, sequens pagina indicabit.

*Omnia iam denuò, sed multò felicius quàm antea, renata, & à mendis ferè innumeris
qua in priori editione resederant, ipsiusmet Authoris opera quàm accuratissime
repurgata, locisque penè infinitis reddita auctiora.*

Additis III. Indicibus, quicquid toto opere tractatur exactissime demonstrantibus:

Cetera verò qua huic editioni accesserunt, Authoris ad Lectorem Epistola plenissime demonstrabit.

L V G D U N I,

EXPENSIS PETRI LANDRY.

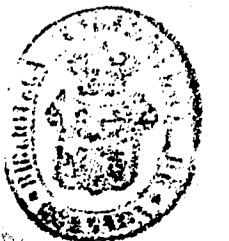
M. D. LXXX.

*Por comisión de los S^{tes}
Inquisidores corregi
este libro conforme al
expurgar del año de 1640.
No está nada el Expur-
gatorio del año de 1707*

Manuel Padial

El aposto del P^m de escritura

De el collegio de La Comp^a de Jesus de Granada ^{B. 4120}
CORNELII

IANSENII

EPISCOPI

GANDAVENTSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM

Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARTES IIII.

Quid in vnaquaque contineatur, sequens pagina indicabit.

*Omnia iam denuò, sed multò fœlicius quàm antea, renata, & à mendis ferè innumeris
qua in priori editione resederant, ipsiusmet Authoris opera quàm accuratissimè
repurgata, locisque pene infinitis reddita auctiora.*

Additis III. Indicibus, quicquid toto opere tractatur exactissimè demonstrantibus:

Cætera verò qua huic editioni accesserunt, Authoris ad Lectorem Epistola plenissimè demonstrabit.

*Por comission de los S. N.
Inquisidores corregi
de Toledo conforme al
expurgar de Años de 1640.
No está nada el Expur-
gatorio del año de 1767*

Manuel Padial

LUGDUNI,
EXPENSIS PETRI LANDRY.

M. D. LXXX.

Del aposento del P. m. de escultura

PHILIPPO II. HI-
SPANIARVM &c. REGI
CATHOLICO,

CORNELIVS IANSENIUS
EPISCOPVS GANDAVENSIS S. D.

QVAE IN SINGULIS PARTIBUS
huiusce Concordiæ habentur.

PRIMA, præter pueritiam Christi, continet Acta eius à Baptismo vsque ad secundum Pascha, Acta scilicet vnus anni & aliquot mensium.

SECUNDA, Acta Christi à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.

TERTIA autem complectitur Acta tertij anni prædicationis Christi, vsque ad resurrectionem Lazari.

QUARTA verò & vltima pars continet à resurrectione Lazari, ea quæ ad Passionem, Resurrectionem & Ascensionem Christi pertinent.

INTER omnes scripturas Sacras, Serenissime Rex, singulariter eminere quatuor Euangelia, neminem esse puto qui dubitet, eo quod cum alia scriptura aliorum contineant aut dicta, aut facta, hæc ipsius filij Dei eximia dicta factaque nobis ob oculos ponant, in quorum cognitione omnis nostra salus sita est, ut merito singulare beneficium in Christo nobis præstitum agnoscens & extollens Apostolus, exclamarit: Multifariam multisq; modis olim Deus Heb. 1. loquens patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Quamquam enim iuxta Sacrosancti Sessio 4. Concilij Tridentini doctrinam omnes libros tam veteris quam noui Testamenti, (cum decreto de can. vtriusque vnus sit author Deus) pari pietatis affectu & reuerentia suscipiat & veneratur Ecclesia Catholica: tamen pro materia diuersitate maior præ alijs reuerentia debetur scrip- tis. quibusdam. Itaque cum ante aliquot annos in celebri Abbatia Tongherlensi sacras literas religiosis prælegerem, post Psalmorum, aliorumque librorum quorundam enarrationem iudicavi Euangelia non esse prætermittenda. Pro quibus explicandis ut necesse non esset quæ eadem à diuersis Euangelistis conscribuntur, iterum iterumq; repetere, & non sine tadio sæpius inculcare, totam Euangelicam historiam ex quatuor Euangelistis magno labore contextam, in vnum veluti corpus collegimus, quod prælo commissum Concordiæ Euangelicam inscripsimus. In hanc felicissimum nacti literarum otium, memoria nostra iuuantia gratia, commentarios nobis ex omni generis authoribus congesimus, ut nimirum futuris temporibus haberemus, unde de quauis Euangelica materia tractare, cum opus esset, liceret, nec necesse haberemus ad vasta illa veterum patrum scripta magno semper labore recurrere. Quos commentarios cum quidam intelligerent apud nos asseruari, postquam à nobis extorsissent qualesquales in Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum elucidaiones, quas iam proximis annis studiosis dedimus, cœperunt & illos constanter postulare, nec cingere prius destiterunt, quam animum nostrum in premendo hoc opere alioqui obstinatissimum peruincerent atque expugnarent. Quamquam enim quæ super Concordia nostra conscripseram, priuatim ea mihi collegissem, nec ignarus forem quam esset multis calumnijs & periculis obnoxium, quicquam hoc tam docto & nasuto sæculo in publicum ac lucem emittere: tamen quoniam ex Salomone didiceram, & sine fictione discendum, & sine inui- Sapien. 7 dia communicandum quod Dei dono datum esset, nolui studiosorum voluntati deesse, ma-

lens eruditionis nostrae existimationem apud homines periclitari, quam defossi in terram talenti, & abscondita sub modio lucernae coram Dei iudicio reus peragi.

Cum autem ex veteri receptoque more quaerendus quispiam esset, cui nostrum hoc opus dedicarem, mox se mihi obtulit Serenissima Maiestas vestra, cui multis id nominibus deberi videbatur. Sed reuocabant me tum pudor & verecundia, tum ipsius quoque muneris exilitas, quae tantum apud animum meum valuerunt, ut plane hanc ab eo cogitationem depulsura fuerint, nisi animos audaciamque addidisset amplissimus Ecclesiae nostrae Praepositus, Dominus Viglius, cuius consilijs ut in Belgicis negotijs non sine magno Reipublicae commodo Maiestas vestra lubenter utitur, ita & ego illis auscultare, eiusque in rebus nostris omnibus voluntatem ac auctoritatem (uti par est) sequi & amplecti soleo. Certè quoties mecum reputo quantum Maiestati vestrae debeam, quae humili me natum loco tam singulari semper favore prosecuta est, ut cum prius Louanij Ecclesiae D. Iacobi Decanatu, ac deinde imposta ad Tridentinum Concilium profectio decorasset, sic tandem erexit, ut cum principibus populi Dei in sublime collocaret, ingratus sim profecto, nisi tantam beneficiorum magnitudinem aliquo saltè oblato munusculo agnoscam. Tametsi enim Episcopalis dignitas ea onera, molestias, curasque adferat, ut ob eam non sit magnopere gloriandum, tamen in tanti principis tam propenso favore quis non ex animo gaudeat, sibi gratuletur? Sanctissimus ille David in regem à Deo electus, quanquam non ignoraret, qui sibi labores ac pericula dignitatis huius nomine subeunda forent, tamen in hac Dei gratia seu benevolentia mirè delectatus, animoque exhilaratus, magnificè exultat & gloriatur, sedensque coram Domino, praestitum sibi beneficium agnoscens: Quis ego sum, inquit, Domine Deus, & quae est domus mea, quia adduxisti me hucusque? Cum ergo post dedicatos patronis quibusdam nostros in Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum Commentarios, superessent ij, quos in hanc Euangelicam Concordiam conscripseramus, postulabat ipsa gratitudinis ratio, ut supremum nostrum, maximeque laboris opus, supremo etiam maximoque patrono nostro dedicarem. Quod ipsum argumenti quoque Euangelici excellentia efflagitare videbatur. Cuius enim alterius tutelae Euangelica & Catholica Veritas committi potius debeat, quam ei qui in suscepta semel eius defensione ita haectenus versatus est, ut non re tantum, sed inter reliquos omnes Christiani orbis principes, Catholici peculiariter nomine censeatur? Quod quam ei verè tributum sit, & orbis totus nosque, in primis Belgij lubenter agnoscamus & praedicamus: apud quos dum Catholica religio grauer periclitatio retur, eandem Catholici Regis beneficio sartam tectam adhuc retinemus, & uti spero, in finem usque per Dei gratiam retinebimus: tametsi opprimere eam non pauci summus hinc inde viribus conati fuerint. Ecquis enim, Deus bone, commemorare queat, quam grauer, quamque variè oppugnata hic nuper sit Christi Ecclesia: primum quidem per haereticos concionatores, qui varijs ex locis turmatim aduolantes, velut altera quadam Aegypti locustae, uniuersam terrae faciem operlerant, atque omnem eius virorem depascebant: Dein per prophanam sacrilegamque iconomachorum audaciam: Denique per armorum potentiam, ac vim militarem non uno in loco desauientem. Horret animus, quoties tantorum malorum & periculorum in mentem venit: sed ex quibus omnibus mature, prudenter ac fortiter Dei gratia per datum ab eo nobis alterum Davidem seruati & liberati sumus, effectumque ut omnia illa hostium consilia, conatus & machinationes, vana irritaque conciderint, palmam autem victoriamque Catholica obtineret religio. Quod ut haectenus feliciter, ita & in posterum quoque futurum confidimus, protegente nos Deo per tuum, Serenissime Princeps, praesidium & pium zelum, quem pro Ecclesia fideique defensione geris sincerissimum atque ardentissimum. In quo ut erga regiones hic tuae Maiestati subiectas constanter perseueres, ex animo mecum omnes pro precantur, nec ob delicta quadam superiori-

bus hic annis contra Deum & Maiestatem tuam per quosdam commissa, alieniore ab ijs animo fias, sed pro insita tibi clementia eorum oblitus solito eas affectu prosequi, fouere, defendereque pergas, memor eius quod sapientissimus ille Rex ait: Misericordia & Veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. Nota est omnibus, Rex Serenissime, opum tuarum magnitudo, regnorum potentia atque amplitudo, sed vincit haec omnia, superatque paterna illa tua pietas atque clementia, quae longe te magis quam priora illa celeberrimo tibi toto commendatumque efficiunt, Quae & ipsa audaciam nobis addidit, ut ingratitude nis argumentum, & defensione per te semper fidei, Euangelicaeque Veritatis agnitionem, quales quales hos nostros in Euangelicam Historiam labores dedicare non vererer: quos ut grato animo suscipere, nosque ac ciuitatem nostram Gandensem, totam denique regionem tuae Maiestati commendatam habere digneris, etiam atque etiam obsecramus, semper Dominum rogaturi, ut eandem Maiestatem Vestram nobis totique Ecclesiae suae diu seruet incolumen, & ad sui nominis gloriam, fideique Catholicae conseruationem, de hostibus semper suis feliciter triumphantem. Gandavi, pridie

Kalend. Nouembr.

1571.

AD LECTOREM.

VM iam constitutum apud me esset, amice Lector, vt Commentarios in Euangelicam nostram Concordiam olim à nobis conscriptos in publicum venire permitterem, in primis consilij, factique nostri rationem aperiendam, & calumniis quibus obnoxium me fore videbam, occurrendum existimaui. Etenim nihil addubito, quin miraturi sint permulti, quòd hoc tam docto, delicato, & nato sæculo opus hoc nostrum in lucem ædiderim, in quo, vt vereor, multi multa sunt habituri, quæ non immeritò fortasse reprehendant. Offendet enim alios nimia passim prolixitas: desiderabunt quidam non paucis in locis maiorem diligentiam & curam exactiorem: erunt quos malè habebit neglectior stylus, & minus elegans oratio. Denique non deerit fortasse, qui in tanta commentariorum turba totum hoc studium nostrum, velut superfluum & inutile reiciant. Verùm hos omnes, cognita quæ nobis fuerit scribendi ædendique occasione, & placabiliores, & operi huic nostro æquiores fore confido.

Cùm ante annos complures in præclara Tongherlensi Abbatia Concordiam nostram Euangelicam prælegerem, multòque ibi otio; & magna optimorum librorum instructissima illic bibliothecæ copia perfruerer, non inutile futurum iudicavi, si quæ omnigenùm scriptorum lectione & priuata meditatione in hanc rem colligere tunc temporis potui, ea ne diffuerent, chartis seu fidis sodalibus committerem, simul & in posterum ad manum habiturus, vnde de Euangelico aliquo loco ad populum verba facere, aut in scholis ex pulpito differere possem. Quæ res quàm mihi fœliciter cesserit, ipsa me tandem experientia docuit. Etenim cùm post annos aliquot ad pastorem Cortracensis ciuitatis curam euocatus, tot tantisque illi negotiis in diuersa distraherer, vt vix respirandi spatium esset, id mihi superior diligentia præstitit, vt ea sola adiutus, ad creberrimas, quæ in Ecclesia habendæ mihi erant, conciones abundè sufficerem, nec necesse haberem ad veterum semper patrum prolixissimos tractatus commentariòsque recurrere: quod sanè nisi multi temporis studio ac meditatione fieri non poterat. Quando enim tot tam diuersorum interpretum diuersas, adeòque aduersas interdum & pugnantes sententias: non tantùm vestigare, deprehendere, in vnum colligere, verùm etiam diiudicare inter eas possem, nisi ab aliis omnibus curis negotiisque feriat, quæ vndique mihi tum caput circumstrepebant? At verò hoc labore confecto, nullum mihi vnquam arctum nimis vel angustum tempus fuit, quin ad sermones populo faciendos, maturè satis quoties opus foret, instructus esse possem.

Caterùm ad Academiam Louaniensem reuersus ùm essem, atque has commentationes amicis quibusdam nostris, discipulisque nonnullis communicassem, efflagitare constanter illi cœpère, vt eas in communem studiosorum vtilitatem publicas facerem. Sed cùm non ignorarem multa adhuc illic inesse, quæ diligentiorum curam, & exactiorem limam desiderarent, nequaquam eorum postulationibus acquiescendum iudicavi: id tamen à me impetrarunt, vt quatenus per otium liceret, opus ipsum recognoscerem, & velut ad incudem reuocarem. Quod vbi aggressus sum à capite perlegere, multa passim occurrerunt, quæ animo nostro nequaquam satisfacerent: non pauca igitur compluribus in locis immutavi, addidi permulta, dispunxi nonnulla, quæ superesse alicubi & redundare videbantur. Hæc dum ago, ad Episcopalem subitò curam euocatus, castigationem hanc intermittere sum coactus, qua tamen nisi perfecta, premendum esse scriptum hoc, fixum constitutumque habebam. Verùm aliquanto post cùm alia quædam iam dudum ad æditionem præparata in lucem emissem, rursum instare iidem illi cœpère, vt eadem opera & has Euangelicas enarrationes prælo excudendas traderem: neque vrgere prius destitère, quàm reluctanti è manibus eas extorserunt: quibus facilius vt cederem, non minima inter cæteras causa fuit, quod tametsi perficiendæ vt cœperam recognitioni nullum mihi idoneum ac iustum otium polliceri possem, mallet tamen me viuo scripta hæc nostra in hominum manus venire, quando quæ à doctis reprehenderentur, mutare possem, cuius præstandi nulla mortuo potestas foret.

Habes, amice Lector, & scripti & æditi operis huius rationes & occasionem, quæ si tibi non satisfaciunt, iis imputa, qui molestis ac penè quotidianis interpellationibus suis nolentem volentem ad eius æditionem pertraxère. Quanquam ad prolixitatem quod attinet, si omnes quæ cum ea coniunctæ sunt commoditates plenè cognoueris, nihil addubito, quin hoc quicquid est molestiarum, ac rædij, abundè tibi pensatum censeas. Nam primùm quidem

habes

habes hinc varias in vniuersum Christi Euangelium selectissimorum probatissimorumque interpretum, præsertim vetustiorum, enarrationes ac sententias, quas omnes velut in Concilio quopiam audire propositas, vt est iucundissimum, ita magno sanè iis commodo fuerit, qui harum rerum studiosi vel copia librorum, aut viua magistri voce destituuntur: aut quibus prolixos veterum tractatus vel non vacat, aut certè non lubet euoluere. Vbi ne quem fortasse varietas multa perturbet, suspensumque teneat, quid sequi potissimum & amplecti debeat, censuram quoque iudiciumque nostrum adiunctum offendet, quo quæ nobis maxime probetur sententia aperimus. Qua in re etsi non temerè, nec sine summo iudicio & examine versati sumus, genuinum vbique & germanum scripturæ sensum inuestigantes, liberam tamen cuique quod volet eligendi potestatem relinquimus. Neque verò literalem hic tantùm scripturæ sensum, quem author Spiritus sanctus in primis propositum habuit, sed mysticum quoque non indiligenter tractatum inuenies, eumque non commentitium, coactum aut procul petitum, sed à Patribus ipsis acceptum, & primariæ sententiæ fundamento pulchrè innixum ac exædificatum. Quæ vbique exploratù habere, quantum profuerit Ecclesiasticis, & verbi Dei ad populum præconibus, quorum est Euangelicas omnes historias ad morum ac vitæ informationem accommodare, nemo est qui non facillè intelligat. Hæc itaque omnia dum præstare conor, & omnium vtilitatibus consulo, sicubi fortasse laudatam in dicendo breuitatem aut mediocritatem seruare non potui, dàbis vt spero, candide Lector, veniam, opusque hoc nostrum, quod incredibile est nobis labore congestum, grato animo accipies, etiam si non omnium palatis omnia fortasse conuenient. Neque enim propterea reprehendendus est splendidus quispiam coniuator, qui mensam variis ferculorum generibus instruxerit, quòd singula singuli degustare deuorareque non possint: magnam enim & laudem & gratiam meruit, si nihil eorum prætermisit, quibus desiderio & palato quisque suo satisfacere abundè possit. Ita & in hoc quoque opere nostro, si & doctores, & auditores, & Ecclesiasticæ, & studiosi denique omnes pro suo quisque instituto inuenient, quod prodesse & iuuare eum queat, nihil video esse cautæ, cur molesta cuique prolixitas esse debeat. Sed nolo hæc in re esse prolixior, spero enim causæ ipsius æquitatem facillè tibi per ualutam, vt i satisfactionem hanc nostram non illibenter admittas.

Vnum restat, de quo mihi es admonendus. In texenda hac Concordia nostra, elementis, & notis quibusdam ad hanc rem necessariis vsi sumus, quorum vim & significationem probe cognitam habere oportet. In primis igitur occurrunt primæ quindecim alphabeti nostri literæ, in hoc à nobis assumptæ, vt ex iis intelligatur quid cuique Euangelistæ proprium, quid cum aliis, & cum quibus, atque cum quod commune. Primæ enim quatuor, singulos Euangelistarum solos loquentes designant: A Matthæum, B. Marcum, C. Lucam, D. Ioannem. Sex autem quæ sequuntur, E F G H I K, binos in aliquo conuenientes significant, è quibus, vt memoriam adiuues, vnicique Euangelistæ tot adscribito, quot eum alij Euangelistæ in ordine Euangeliorum sequuntur. Matthæo scilicet E F G, E cum Marco, F cum Luca, G Cum Ioanne. Marco verò has, H & I. H cum Luca, I. cum Ioanne. Lucæ autem vnā, vt potè K, quæ eum significet cum Ioanne conuenire. Quatuor aliæ quæ restant, L M N O, ternos designant Euangelistas, quia quatuor modis, quæ quatuor sunt, triplicari possunt. Ex his ergo similiter pro memoria iuuanda totidem vnicique adscribito, quoties ipsum duo sequuntur Euangelistæ, Matthæo scilicet tres, L M N, quia ter eum duo sequuntur, vt puta Marcus & Lucas, Marcus & Ioannes, Lucas & Ioannes. Itaque L Matthæum Marcum & Lucam designat, M Matthæum Marcum & Ioannem designat, N Matthæum Lucam & Ioannem designat Marco verò vna tantum deputari potest, quia ipsum semel tantum duo sequuntur, Lucas scilicet & Ioannes, quare O Marcum, Lucam, & Ioannem signat. Postrema verò nota P, omnes simul idem loquentes signat.

Caterùm quum frequenter eueniat, vt plures Euangelistæ eandem sententiam diuersis verbis proferant, quæ in contextum relata narrationis consequentiam impediissent, quotiescunque id obuiam fuit, tum verbis aptioribus in contextu collocatis, alia in margine sunt posita, aliquo horum signorum, † Δ ¶ utrobique appposito, quo agnoscat quibus verbis in contextu positis respondeant dictiones marginales. Quòd si, vt subinde accidit, non sit in originalibus Græcis ea quæ in nostra lectione, dictionum varietas, & ipsum tibi significabit cifra o, nam id nonnunquam profuerit agnouisse. Iam cum quandoque vsu venerit, vt de nostro ob narrationis cohærentiam aliquid adiciendum fuerit, quod tamen parcissimè factum est, nec ferè nisi in adiectione coniunctionis, & tum illæ diuinculæ his duobus signis [] sunt conclusæ, ne Lector fallaris, sed adiecticias agnoscas. Cùm verò ob eandem causam aliquid ex Euangelistis omittendum fuit, quod frequenter contigit in dictionibus, Et, Autem, Ergo, signum asterisci * tibi notabit. Cùm autem sententiam Christi Euangelista quispiam

A D L E C T O R E M.

pluribus diuersis retulit locis, aut alius alio loco commemorauit, marginalis adnotatio, & Euangelista & Concordia caput indicabit, ita ut priorem numerum intelligas Euangelista, posteriori Concordia caput designare.

Porrò operi huic nostro adiecimus Euangelicam historiam, quatuor partibus per compendium comprehendentem ea quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum. Adiecimus quoque præter capitum Summaria (in quibus breuiter tota Euangelica historia continetur, & mox percipitur ubi quis à narrationis ferie defecerit) tres Indices, non parum utiles. Quorum primo deprehendi mox poterit, in quo Concordia capite singulorum Euangelistarum omnia sint quærenda. Altero, in quo Concordia capite inueniri possint Euangelia Dominicalia, & Festorum, per totum annum in Ecclesia decantanda. Tertio verò, de rebus & verbis maxime insignibus in hoc opere comprehensis agitur. Tu ergo, candide Lector, nostris frue laboribus, nec prius de ordinis ferie iudicium proferas, quam rationes eius præse apud te expendaris: quod si facis, futurum spero, ne posthac aliorum in hac causa labores magnoperè sis desideraturus.

Bene vale, & nostri in precibus tuis apud Dominum Iesum memor esse digneris.

CANON AD INTELLIGENDAS
litteras, quæ in huius Concordia textura occurrunt.

SINGVL.	A	Matthæus.	B I N I	E	Matthæus	}	M	Lucas.		
		B			Marcus.			F	Matthæus	Lucas.
		C			Lucas.			G	Matthæus	Ioannes.
		D			Ioannes.			H	Marcus	Lucas.
T E R N I	L	Matthæus, Marcus, & Lucas,	T A C E N T E	I	Marcus	}	M	Ioanne.		
		M			Matthæus, Marcus, & Ioannes,			K	Lucas	Luca.
		N			Matthæus, Lucas, & Ioannes,					Marco.
		O			Marcus, Lucas, & Ioannes.					Matthæo.
Q U A T E R N I	P	Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.								

EVANGE

EVANGELICA HISTORIA, QVATVOR

PARTIBVS PER COMPENDIVM COMPRAEHENDENS

quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum.

PRIMA EVANGELICÆ HISTORIÆ
P A R S, continens per compendium, quæ ad Christi infantiam & pueritiam pertinent, & ab eius baptismo, acta vnius anni & aliquot mensium.

CAPVT CONCORDIÆ I.

VERVM, quod apud Deum erat ab æterno, & ipsum Deum existens, per quod omnia facta sunt, omnium item vita, sed hominū peculiariter lux, misso prius testificandi gratia Ioanne, in mundum tandem venit, carnemq. assumpsit, nobiscum conuersatus.

2. Quod ad hunc accidit modum: In diebus Herodis regis Iudææ, Zachariae sacerdoti seni per angelum Gabrielem, apud aram prædicitur, filium, qui Ioannes sit nuncupandus, ipsi ex uxore Elizabeth, sterili & annu, nasciturum, ipsūq. usque ad horum euentum, ob incredulitatem, mutuum permansurum.

3. Itaque cum post hac verba mox concepisset Elizabeth, sexto ab eius conceptu mense, idem Gabriel à Deo, ad Mariam virginem desponsatam Iosepho, missus Nazareth, prædicit filium qui Iesus sit appellandus, ex ipsa nasciturum, idq. illa eius virginitate, nimirum per Spiritus sancti superuentionem.

4. Ex quo nuntio, cum item conceptum cognata sua Elizabethis virgo intellexisset, atque ob id illam mox salutandi causa inuiseret, ad eius presentiam mater factusq. spiritu afflantur, lætitiq. signa edunt: unde & virgo ad magnificandum Deum celebri commouetur carmine.

5. Post tres ergo deinceps menses, quibus apud animum virgo perseverauerit, peperit Elizabeth filium, cui cum octavo die alijs frustra renitentibus, nomen Ioannes imposuim à parētibus esset, recepta Zacharias loquela, magnificè Dei beneficium humano generi recens præstitum Prophetico spiritu cantauit.

6. Secuta est suo tempore, hoc est, sexto dein mense, Christi generatio, nobile habens ex Abraham per Dauid exordium, per tres tessaradecades. In quarum prima regnum Abrahæ promissum expectabatur. In secunda, idem in Dauide captum floruit. In tertia idem collapsum, nouo modo per Christum expectabatur restaurandum.

7. Caterum priusquam virgo Christum pareret, Ioseph eius maritus, cum animo fluctuaret, quod à se nentiquā cognita gravidam aduerteret, angeli in somnis monitu confirmatus est, ne desponsatā sibi relinqueret uxorem, edoctus illam è Spiritu sancto concepisse.

8. Proinde cum Casarei occasione edicti cum illa ascendisset è Nazareth in Bethleem ciuitatem Dauid, accidit ut tum ibi idem virgo filium pareret, quem pānis inuolutum, ac in præsepio positum, Angeli monitu

9. pastores primi inuiserunt, ac post hos Magi ex Oriente noua stella ortu exciti. Hierosolymis prius de

natiuitatis loco prophetis verbis instructi, ac deinde eiusdem stella ductu ad eundem locum delati, ex quo post sacramunera puero oblata, ne ad vasfrum Herodē redirent, oraculo in somnis commonesacti, alia vi redierunt ad sua.

10. Post hac demū ipso purificationis puerpera die, oblati tanquam primogenitus in tēplo puer, primum à Simeone iusto sene, post longam eius expectationem: deinde & ab Anna vidua, agnoscitur ac prædicatur.

11. Quibus peractis, Ioseph angeli impulsu cū puero & matre fugiens in Aegyptum, eūdem Herodis iniuria subtraxit, quam noui Regis metu impius ille in Bethleemiticis exercuit infantes. Quo extincto, rursum angeli monitu in terram Israel regressus Ioseph, relicta metu Archelai Herodis filij Iudææ, oraculo secessit in Nazareth Galilææ, unde Nazaraei nomen puer accepit.

12. Qui iam duodennis factus, cū solenni Pasche die, parentibus pro consuetudine Hierosolymam petentibus iunctus, & ipse eò ascendisset, ab ipsis desideratus, post triduum in templo est reperiens inter doctores, cum quibus reuersus Nazareth, subditus illis, profecit non tantum ætate, sed & sapientia, ac gratia apud Deum & homines.

13. Cū autē iam virilem attigissent ætatem Ioannes & Christus, tempusq. esset prædicandi per ipsos Euāgelij, anno quintodecimo imperij Tiberij Casaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, prior Ioanes austeritate loci, vestitus, ac victus populo venerabilis, verbo ac baptismo ad pœnitentiam homines inuitare cepit, seuere incessens, ac terrenis, præsertim Phariseos ac Sadduceos, turbis misericordia opera, Publicanis iustitia tenorem, militibus iniuria abstinentiam præscribens: se non, ut putabatur, Christum esse contestans sed alium, qui post se venturus esset, fortior ac dignior.

14. Et ecce promissus Christus mox inter alios & ipse Ioannem adiit baptismi gratia, quem ab eo, licet aliquandiu reluctante, suscipiens, paterna voce ac Spiritus sancti in columbae specie descensu, declaratus est esse filius Dei, cū eatenus putaretur esse filius Ioseph iam tricesimum agens annum, per quem deinceps humanum genus reduceretur ad Deum, ut qui filius Dei existens homo factus est, homines per se Dei filios redderet.

15. Paterno ac spiritus testimonio declaratus quid esset Iesus, mox in desertum secessit, ubi post quadragenarium ieiunium, sine omni cibo peractum, tandem famis occasione varie est à Sathana tentatus, scire percipido, num is esset, qui cælesti voce denunciatus erat, quo in omnibus superato, sancti angeli ministerium ei debitum obtulerunt.

16. Successit his Ioanis de ipso testimonium, qui & rogantibus missis ad se sacerdotibus respondit, se nequaquam

ququam eum quem putabant esse, sed alium iam venisse, qui is esset, sed dignior ac prior, & postera die presentem Iesum digito demonstrans, denuntiavit ipsum esse, qui a se promissus erat, & ab omnibus expectabatur.

17. Accursus, altera die eundem discipulis suis demonstrando, agnum Dei predicavit, qua occasione, quinque illum discipuli agnoscere, ac sequi coeperunt, Andrea ipsum fratri Simoni, Philippo eundem Nathanaeli insinuante.

18. Tertia debinc die, discipulis videtibus, per matris sollicitationem, aquam in nuptiis conuertit in vinum, hoc suorum omnium miraculorum primo, Galilae vicum, cui Cana nomen erat, cohonestans, ac se tandem quis esset, post aliorum testimonia declarans.

19. Post hac seipsum magis manifestaturus, e Capharnaum, ubi aliquot diebus cum suis manserat, ob instans pascha Iudaeorum ascendit Hierosolymam, ubi flagello de funiculis facto e templo abegit vendentes, rogatusque signum vendicatae autoritatis, mystico sermone templum a Iudaeis solvendum, & a se post triduum excitandum denunciat, multisque eo loci patris miraculis, plerisque ad credendum in se pertrahit.

20. De quorum numero unus Nicodemus, Pharisaeus, princeps Iudaeorum, nocturno cum ipso colloquio docetur regenerationis per aquam & spiritum mysterium, crucis item ac fidei vim.

21. Regenerationis necessitate denunciata, Dominus qui ad hoc usque tempus in Galilaea comoratus fuerat cum suis discipulis, in Iudaea morari incipiens, cepit & baptizare, cum adhuc Ioannes baptizaret. Qua occasione, cum discipuli Ioannis quereretur apud ipsum, quod plures ad Iesum confluere, Ioannes rursum illum se longe superiorem non obscure testatus est, quem proinde necesse esset crescere, se autem minui.

22. Qui sub idem tempus, quasi suo defunctus officio, Christo sua auspicante legatione, ab Herode tetrarcha ob reprehensum adulterium, coniectus est in carcerem.

23. Huius captiuitatem, ac simul Pharisaeorum contra se ob populi ad suum baptismum confluxum, inuidiam intelligens Dominus, relicta Iudaea suam repetiit Galileam. In quo itinere, cum necessario interiacentem Samaritanam pertransiret, occasione petita a se fatigato aqua, mulieri cuidam Samaritana, post longam ultro citroque colloquutionem, tandem innotescit, ac per eam multis Samaritanorum, apud quos duos dies rogatus mansit, post quos captum profectus iter, peruenit in Galileam, ab incolis benigne receptus, ob miracula Hierosolymis conspecta.

24. Rursum ergo inuisens vel in transitu Canam Galilae, a se prius miraculo primo nobilitatam, reguli filium in Capharnaum ex febre periclitantem, a patre ferio requisitus, absens verbo sanitati restituit, fuitque id secundum iam miraculum, ab ipso in Galilaea editum.

25. Caterum iam ingressus Galileam, relicta ob causam ciuitate Nazareth, in qua enutritus ad hoc usque tempus habitauerat, Capharnaum nobile Galilae emporium, veluti comodam suae praedicationis sedem sibi pro mansione delegit, in qua & ex qua deinceps post Ioannem palam a clare aduentum regni Dei denun-

ciavit, ad poenitentiam ac fidem prouocando, quam praedicationem cum per vniuersam Galileam longe lateque spargeret, morborumque curationibus illustraret, per totam Syriam celebre factum est nomen eius, ita ut ad eum vndeque cum agris plerique confluerent.

26. Cum autem opus illi esset perpetuis quibusdam suorum operum ac doctrinae testibus, ac coadiutoribus, mox a praedicationis exordio, cum forte iuxta mare esset Galilaeae, e mari duo fratrum piscatorum paria ad se sequendum euocat, miraculo captura piscium prius in sui admirationem raptos, qui & mox omnibus relictis constantes iam illi adhaeserunt. Erant autem Petrus & Andreas, fratres: Iacobus item & Ioannes, fratres, Zebedaei filij.

27. Cuius Capharnaum ingressus in synagoga, sabbatho, post doctrinam, spiritum immundum pellit a demoniaco, multis ob hoc ipsius potestate & doctrinam mirantibus.

28. Unde egressus, & cum eisdem discipulis in domum Petri ingressus, febricitatem eius socrum suo imperio sanat. Quarum rerum fama increbescens ad vesperam eius diei, domus a multis languidis & demoniacis eod adductis obfessa est, quos omnes manibus impositis curauit. Postridie vero, summo mane egressus Dominus solus desertum petiit, orandi causa, ubi primum a Simone cum suis ipsum requirete, deinde & a turbis repertus est.

29. Itaque cum se a turbarum multitudine circumseptum videret, iussit discipulos transfretare, ibi tum quidam ipsum sequi volentes reiciuntur.

30. Cum autem dimissis turbis nauim ascendisset, ipso inter nauigandum obdormiente, grauis tempestas exorta metum discipulis iniecit, a quibus excitatus, post increpatam illorum diffidentiam, suo imperio tranquillum mare reddidit, cum omnium qui aderant stupore.

31. Nauigio ergo delatus in regionem Gerasenorum, Galilaeae oppositam, obuios duos demoniacos liberauit a demonibus, quibus ipse permissu in porcos ad duomilia ingressus, eosque in mare demergentibus, a perplexis incolis rogatus ut discederet, rursus eod vnde venerat transfretauit.

32. Egressus nauim, a turba conflente benigne excipitur, ac Capharnaum rursum ingreditur, ubi vna dierum in domo existens ac docens, paralyticum per tegulas ob turbam ad se demissum, post peccatorum remissionem sanat, Pharisaeorum obmurmurationem confutans.

33. Post qua rursum ad mare egressus, in via Matthaum ad telonium sedentem, ad sequelam sui vocat, a quo deinde conuiuio cum plerisque publicanis exceptus, secutam ob id Pharisaeorum murmurationem sapienter repressit, sicut & eorundem cum discipulis Ioannis murmurationem aliam mox subsequenter, ob neglectum a discipulis ipsius ieiunium.

34. Cuius disputationi cum adhuc esset intentus, a principe quodam synagoga Iairo rogatur pro sananda moribunda eius filia duodecim, ad qua dum pergit curandam aemorrhosam duodecim in via sanat, ac postea domum Iairi ingressus, eius filiam iam mortuam vitam reddidit.

35. Unde digressus, duobus caecis se sequentibus visum reddidit, ac post eos mox demoniacum, mutum curat, turbis quidem mirantibus, ac Pharisaeis calumniatibus.

Secunda

Secunda pars continens acta Christi, a secundo Paschate, usque ad tertium, hoc est, acta secundi anni praedicationis eius.

CAP. CONCORDIAE XXXVI.

Post hac, cum ob Pascha Iudaeorum, Dominus rursum ascendisset e Galilaea Hierosolymam, apud probaticam piscinam, sabbatho eum qui triginta & octo annos languerat, curat, iussu a se tollere suum grabatum, unde Iudaeorum insectationi obnoxius, prolixè differit de sua cum patre operatione ac potestate etiam mortuos suscitandi, & iudicandi omnes, pro quorum confirmatione testimonia profert patris, Ioannis, suorum operum, ac Moysi, omniumque scripturarum.

37. Sic confutatis semel Iudaeis, cum deinde Pharisaei discipulos ob spicas sabbatho decerptas, confricatas ac comesas calumniarentur, rursus eorum caluniam confutat.

38. Itidem & tertio facies, cum alio quodam sequenti sabbatho, in synagoga curans quendam habentem manum aridam, sentiret Pharisaeos tacite se criminari. Quam tamen satisfactione, cum nihilo meliores illi efficerentur, sed consultarent de perdendo ipso, Dominus secessit ad mare, multa tamen eum sequente turba, ex omnibus collecta regionibus, cuius egros cunctos & demoniacos curauit.

39. Quo tempore cum turbis relictis, in montem orandi causa ascendisset, post noctem orando transfretam, ex omnibus discipulis ad se vocatis, duodecim elegit, quos & Apostolos nominauit. Cum quibus e monte descendens, coram immensa hominum multitudine, insigni sermone summam Euangelicam vitam ac perfectionis complexus est, primum quidem docens quibus in rebus verè contra hominum sententiam sita sit felicitas, ac infelicitas hominum.

40. Deinde veterem legem perfectioribus mandatis adimplens, per quorum obseruationem Pharisaeorum iustitia superanda sit.

41. Tum & eleemosynam, orationem, ac ieiunium, aliter a nobis exhibenda quam a Pharisaeis, docens.

42. Ab auaritia postea, ac solitudine rerum terrenarum auocans.

43. Adiciens his, nec temere iudicandum, nec temere docendum, orationi instandum, a pseudopropheta cauendum, suaeque huic doctrinae firmiter inhaerendum.

44. Doctrinam secuta leprosi mundatio, quae mundatum ad sacerdotem misit.

45. Ingressus deinde Capharnaum, Centurionis ob raram fidem insigniter commendati, seruum absens paralyti liberauit.

46. Post quod ad ciuitatem Naim profectus, vni genitum viduae filium sepulturae proximum, ad vitam reuocat.

47. His autem miraculis ex discipulorum suorum narratione auditis, Ioannes e carcere ad Christum discipulos misit, per quos rogaret num ipse esset expectatus Messias. Quibus cum mandato ad Ioannem remisit, cepit Dominus & Ioannes predicare dignitatem, & eorum exprobrare duritiam, qui nec per Ioannem, nec per se, ad resipiscentiam comoti fuissent, Pharisaeos potissimum ac scribas notans, eisque apud Deum praeferes publicanos, atque apud seculum abiectos.

48. Quod ipsum insigni aliquando exemplo demonstratum est, cum rogatus a Simone Pharisaeo ad conuiuium Dominus, peccatrici ob singularem doloris & amoris significationem multa peccata remissa, ac Pharisaeo frigidè amari ac parum humili prelatam esse testatus est.

49. Cum autem post longum per diuersa loca circuitum, sese aliquando domum recepisset, confestim rursus a turba circumdatus, oblatum sibi demoniacum caecum & mutum ab omnibus simul liberat malis. Quod factum cum admirantibus turbis rursus quidam Pharisaeorum ac scribarum calumniarentur itaquam demoniacum, alij caeleste potius signum requirerent, Dominus primum efficacibus ostendit rationibus, nequaquam illud debere videri diabolica factum virtute, sed potius contraria, diuina scilicet: atque ob id Pharisaeorum calumniam, tanquam in spiritu sanctum commissam, inexcusabilem, tum & negat illis dandum quale volebat signum e caelo, sed potius e terra, quod eos maxime fit eodem naturum.

50. Hac eius rationabili, ac plane diuina disputatione audita, mulier quaedam e turba felicem proclamat tanti magistri matrem. At Dominus felices praedicat auditores & obseruatores verbi Dei. Quos eisdem mox matrem ac fratres appellat, cum a quodam interpellaretur, suggerente matris fratrumque aduentum, quaerentium illi loqui.

51. Eodè die egressus domo rursum mare adit, ubi congregata ad eum turba plurima, iterum cepit docere, sed in variis parabolis: Et imprimis parabolam proposuit seminantis, quadriformis seminis euentu, variam Verbi diuini in hominibus operationem indicans, quemadmodum Apostolis suis seorsim aperuit.

52. Tum & subiunxit parabolam de zizanias, semini bono permixtis, quae usque ad consummationem seculi, paterfamilias crescere voluit, significans in regno Euangelico malos semper permixtos fore, quemadmodum item Apostolis suis seorsum aperuit. Adiecit & tres parabolas, significantes modum ac vim incrementi Euangelicae doctrinae, parabolam scilicet de semine, quod in terra iactum sensum crescit, nocte & die: parabolam de grano sinapis, quod cum minimum sit, crescit in arborem: parabolam de fermento, quod tribus farinae satis commixtum totum fermentat.

53. Quibus apud populum habitis, sed domi seorsum apud discipulos explicatis, adiecit apud eosdem priuatim duas, insinuantes eiusdem Euangelicae doctrinae pretium de thesauro scilicet & margarita inuētis, & omnium bonorum distractione emptis, tertiam addens de sagena bonos simul & malos pisces concludente, significans rursum malorum ac bonorum in ecclesia permixtionem.

54. Post quas parabolas, egressus in patriam suam Nazareth, postquam in synagoga die sabbathi obuium Isaiae locum in se impletum exposuisset, ac deinde incredulitatis suos ciues condemnasset, ab eis ciuitate eiectus, subduxit se de medio eorum, cum conarentur e montis supercilio praecipitare.

55. Circuens deinceps omnes ciuitates ac vicos cum Apostolis, & aliquot mulieribus ei ministrantibus, miseris turbarum, quod pastoribus bonis destituta essent, mittit cum certis mandatis ac praescriptis, duodecim

Aposfo

Apostolos, pridem à se electos, prædicens eis mala, quæ ob Evangelicam prædicationem eos minabant, ac contra ea ipsos confirmans. Quibus a legatis, suoq; officio fungentibus, per Evangelij prædicationem & morborum curationem, secutus est ipsos dominus quoquo versum.

56. Cum hæc agerentur Herodes tetrarcha, fama nominis Iesu ad se delata, dubitare cepit, num Ioannes à se decollatus, à morte reuixisset. Paulo autem enim Herodes, die suo natalitio, Ioannem à se nuper incarceratum, ad petitionem saltantis filie Herodiadis, in carcere decollari iussit, capite eius in disco puella tradito.

57. Itaque cum intelligeret Dominus, quam de se suspitionem haberet Herodes, & simul quia ad ipsum reuersi erant Apostoli, peractis mandatis, inuidia declinandæ ac simul quietis causa, cum suis secessit nauigio trans mare Galilææ, in desertum locum, ubi cum item ad ipsum confluere immensa hominum multitudo, post doctrinam ac morborum curationem, quinque milia virorum, quinque panibus hordeaceis, ac duobus piscibus pauit, duodecim cophinis fragmentorum, post refectionem collectis.

58. Accidit autem hoc instante iam alio Iudeorum paschate, ob quod miraculum, cum aduerneret se à turbarapiendum in regem, discipulis iussis se trans mare præcedere, ipse solus in montem fugit, unde ad suos pedestri in mari itinere ueniens, nocturno tempore consternatos, ob tempestatem ac phantasmatis existimationem, confirmat, Petro facultatem faciens ambulandi super aquas, omnique tempestate sedata, nauem in petitam ripam deferens. In quam reuersus undique collectos agros contactu simbria sanauit.

59. Postera die, cum occasione miraculi quinque panum, ad ipsum plerique conuenirent, à panis corporalis desiderio abducit ad querendum panem caelestem, differens de eo pane prolixè, quem iam pater misisset in mundum, quem & ipse daturus erat pro uita mundi, quem qui ederet, haberet uitam æternam: qui non ederet, uivere non posset.

Tertia Evangelicæ historiæ pars, continens acta tertij anni, usque ad Lazari resuscitationem.

CAP. CONCORDIÆ. LX.

Accidit autem post hæc, ut cum Dominus non in Iudæa ob Iudeorum odium, sed in Galilæa conuersaretur, quidam Phariseorum ac scribarum ad ipsum à Hierosolymis descenderent, quibus offensis, ac cum Iesu expositulantibus, quod discipuli eius manducarent illotis manibus, contra seniorum traditionem, Dominus vicissim obiicit neglectum mandatorum Dei, docens, quæ intrant in os, non polluerent mentem, sed quæ de ore ex corde prodeunt.

61. 62. Hinc egressus in partes Tyri & Sidonis Chananæ filiam à demonio liberat improbis matris uictus precibus, unde reuersus ad mare Galilææ, surdum & mutum, digitis in aures misit, ac lingua spato contacta sanat.

63. Ascenso deinceps monte, multos ad se debiles delatos curauit, ac rursus multitudinis, quæ ipsum tri-duo secuta erat, misertus, eam in deserto pauit, septem panibus ac paucis pisciculis, ita saturans quatuor milia

virorum præter paruulos & mulieres, ut superessent septem sportæ fragmentis plene. Quomiraculo peracto, statim conscensa naui, uenit in fines Magedan.

64. Accedentes autem ad eum Pharisei & Sadducei, rursus tentantes signum caeleste ab eo requisierunt. Ipse uero rursus tale eis dandum negat, sed potius è terra. Eisq; dimissis, rursus ascensa naui transfreta uenit, ibi tum discipulos à se comonitos cauere fermentum Phariseorum & Sadduceorum, cum de panibus solitici essent, diffidentia coarguit, in memoriam reducens duo superiora multiplicationis panum miracula.

65. Cum autem uenisset Bethsaidam, cæco ad se adducto, visum restituit, prius imperfectè, postea perfectè.

66. Illinc digressus in partes Cæsariæ Philippi, postquam rogasset hominum de se sententiam, ac Petrus post multorum diuersas opiniones ab aliis indicatas, ueram confessionem edixisset, beatum illum ob id pronuntiauit, ac singulare illi Ecclesiæ suæ regimen addixit. Eundem tamen mox seuerè redarguit, cum statim subiiciens de sua passione Hierosolymis subeunda, Petrum reluctantem audiret, addens crucem omnibus post se tollendam, qui salui esse uellent.

67. Post quæ cum gloria sua, quæ crucem sequeretur, specimè aliquod ædere promississet, octauo deinde die, coram tribus Apostolis, in monte post colloquium cum Moyse & Elia transfiguratus est, paterna uoce è caelis ei testimonium rursus dante.

68. Quam uisionem cum suis silentio ad tempus tegendam iussisset, ac è monte descendisset, postera die eicit è puero demonium, quod ob imperfectiōne fidei discipuli non potuerunt eiicere, contestans, tale demoniorum genus in ieiunio & oratione expellendum.

69. Inde profectus, cum adhuc in Galilæa diuersaretur, omnibus admirandus, secundo imminentem sibi prædicit passionem, apertis quidem uerbis, sed tamen à discipulis necdum intellectis. Post longam autem profectiōnem, rursus Capharnaum reuersus, ne quæ scandalizaret, pro se ac Petro didrachma solui iussit, statere ex ore piscis recepto.

70. Eodè loci, quia intellexerat discipulos inter eundem pro primatu inter se contendisse, eosdem puero in medium producto humilitatem docet, saluandis necessariam, ac per eam quemque maximum fieri.

71. Mox subiicit studiosè cauendum, ne quis scædalum aut faciat (pusillis potissimè) aut ipse alicunde patiat.

72. Et quia fieri non potest, quin aliquando scandala & offensiones oriantur, docet deinde quomodo monendus frater peccans, quomodo item eidem condonandum, efficaci ad hoc adhibita similitudine de patrefamiliis qui serui sui in conseruium immisericordis debitum decem milium talentorum semel remissum repetiit.

73. His dictis, profecturus Hierusale, ubi quæadmodum prædixit, passurus erat, migravit in totum à Galilæa. Priusquam tamen eam relinqueret, cognatis momentibus, ut ob instantem tabernaculorum festiuitatem, in Iudæam transfretus, non acquieuit, nec prius eò ascendit, quam illi præcessissent. Cum ergo iam pergeret Hierusalem, & inter eundem à Samaritanis quibusdam ciuitate excluderetur, noluit tamen, petentibus licet disci-

discipulis nonnullis, iniuriam vindicari, sed patientiam docens, abiit cum eis in alium pagum.

74. Imo nec benefacere quidem in Samaria ob id destitit. Nam Samaria quendam vicum ingressus, obuios decem leprosos curauit, collaudato Samaritano, qui solus ad ipsum gratias acturus redijt.

75. Ingressus autem Hierusalem, in media scenopægia solenitate, post longam Iudeorum expectationem, cepit docere in templo, contra quorundam calumniam, & doctrina sua, & operum ratione reddens, adeo efficaciter hæc aliaq; differens, ut cum eum quidam comprehendere desiderarent, atq; ad id etiam Pharisei ministros mitterent, nemo illi manus iniicere ausus fuerit.

76. Post hæc perrexit in motem Oliueti, ac ubi diluisset, rursus regressus in templum docendi gratia, adulteram mulierem à scribis & Phariseis subdole adductam absoluit, scribis ac Phariseis pudore affectis.

77. Tum & nouo sermone ostendit quis esset, ac post longam cum Iudæis contentiōnem, cum eo tandem deuentum esset, ut tanquam blasphemum lapidare uellent, abscondit se egressus è templo.

78. Secuta est mox noua calumnia, ob cæcum à natiuitate, quem in transitu Dominus sabbatho visu donauit, iussu prius lutum à se oculis impositum abluere in Siloë, unde cum cæcus ipsum contra Phariseos defendere pergeret, atque ob id ab eis eijceretur, à Christo receptus est, & in fide plenius instructus.

79. Differit deinde Dominus de veri pastoris ac mercenarij conditionibus, sibi veri pastoris conditiones competere astruens, Iudeorum uero principes mercenarios insinuans.

80. Post hæc etiam, alios septuaginta duos discipulos designauit, qui instar aliorum duodecim, ipsum bini præcederent ad quæuis loca, eadem illis mandata præscribens, quæ nuper ipsis duodecim. Quibus cum gaudio ad se reuersis, etiam ipse felicitatem ipsorum prædicans, vicissim in spiritu exultauit, quod diuina sapientia paruulis esset detecta, sapientibus superbis tecta. Et quidem, quæ hæctenus habita sunt, ordinem inter se consequentem habent: quæ uero sequuntur, aliquouosq; sine certo ordine referuntur.

81. Cum ergo aliquando turgidus quidam legisperitus tentandi gratia Dominum rogaret de commodaratione consequenda uita æterna, ac Domini iussu ipse protulisset duo dilectionis mandata, arrepta hinc occasione, parabolam de Samaritano introduxit, qui hominis à latronibus vulnerati, à sacerdote autem ac Leuita neglecti, sollicitam habuit curam, notans contemptos Samaritanos in dilectionis negotio Iudæos excellere.

82. Contigit autem, ut dum aliquando Dominus iter faceret in Hierusalem, à Martha reciperetur hospitio in Bethania, quæ cum Maria sororis interpellaret sanctum otium, cohibita est ab ipso, Maria parte præ ipsius collaudata.

83. Quodam tempore, cum ab oratione cessasset, rogatus à discipulis orationis modum, & breuem illis orandi formam præscripsit, & efficacem orationis perseuerantis uim ostendit, parabola introducta de eo, qui importunitate panes ab amico nocte impetrauit.

84. Alio tempore cum inter loquendum à quodam Phariseo ad prædium uocatus esset, ac ab eo ob neglectam lotionem reprehenderetur, liberè Phariseorum ac scribarum taxauit preposteram & munditiam, & religionem, superbiam item, hypocrisim, ac homicidalem animum.

85. Ab eorundem hypocrisis potissimum, aliquando coram multa hominum turba suos cauendum docet, eosdem à timore hominum corpus occidentium auocans, & ad nominis sui confessionem confirmans.

86. Ab auaritia item, ac solitudine rerum temporalium, eorum animos abduxit, occasione sumpta ab eo quod de hereditate cum fratre diuidenda sollicitus erat, similitudinem inducens, de homine qui cum ob fructuum abundantiam sollicitus esset de receptaculis, eadem nocte coactus est omnibus relictis hinc migrare.

87. Subiecit his officium fidelis serui erga uenturum dominum, docens ob aduentus sui incertitudinem, semper suos paratos esse debere ad excipiendum ipsum.

88. Cum autem inter loquendum hæc, quidam nunciarent de Galilæis à Pilato occisis, illinc occasione accepta ad penitentiam agendam inuitat, inducta similitudine de arbore ob sterilitatem amputanda, post longam fructuum expectationem.

89. Rursus autem, cum in synagoga sabbathis aliquando doceret, ac mulierem demonis malitia contractam sanaret, Archisynagogum obmurmurantem reddita ratione repressit, & pudore cum alijs suffudit, populo interim gaudente: unde & subiicit duas illas à se nuper dictas parabolam, de grano sinapis, ac fermento, significans rursus Evangelicam doctrinam ex humilibus inijs in summam amplitudinem processuram.

90. Caterum cum aliquando per ciuitates ac uicos docens iter faceret in Hierusalem, rogatus num sint pauca saluandi, contendendum docuit ingredi per angustam portam, cuius ostium semel clausum nemo ingredi poterit, quodq; familiaritatem prætentibus plerisque, exclusis, exteros recipiet. Eodem tempore, monitus à quibusdam Phariseorum, ut sibi ab Herode cauere, in Hierusalem sibi moriendum prædixit, eius ciuitatis obstinatam incredulitatem & securam uindictam deplorans.

91. Alio aliquando tempore, ingressus ad sumendum sabbatho cibum in domum cuiusdam inter Phariseos magni, hydropicum studio ante se collocatum sanat, tacite Phariseorum reprehensionem ratione efficaci satisfaciens. Eodem deinde conuiuio, docuit & inuitatos, quam humilitatem in deligendo mensa loco seruare debeant: & inuitantem, quos maxime inuitare conueniat. Cumq; eò sermo processisset, ut à quodam mentio ingereretur de manducando pane in regno Dei, Dominus assumpta parabola de homine quodam, qui inuitatis ad cænam paratam sese excusantibus, pauperes undecunque collectos introduci iussit, significauit, superbis Iudæis exclusis, ad caeleste conuiuium humiles ac Gentiles admittendos.

92. Quodam autem tempore, cum multa cum ipso irent turba, docuit, eum, qui uerus eius esse uellet discipulus, debere omnibus terrenis affectibus esse superiores, cruceq; ei baiulandam, proinde quemq; apud se expendere debere, num is par sit, instar edifican-

tium aut militantium. Et hac quidem varijs sic locis ac temporibus acciderunt.

93. Porro cum post tabernaculorum festiuitatem, qua septimo quoque mense celebrabatur, ob enceniorum festum, quod in fine noni mensis obseruabatur, Dominus rursus Hierosolyma ascendisset, atque in templo ambularet, à Iudæis ipsum circumstantibus rogatus, ut palam ediceret num ipse esset Christus, opera dixit de se testimonium perhibere, sed per hac illos ad fidem non adduci, quod non essent ex ouibus suis. Eo tamen procedente sermone, ut se patri aquaret, rursus Iudæi lapidare ipsum aggrediuntur, quorum conatum cum irrationabilem verbis ostēdisset, subtraxit se tandem manibus quærentium eum apprehendere, secessitque in fines Iudææ, trans Iordanem, in locum Ioannis baptismo insignem. Nec ibi tamē latere potuit, quin ad ipsum plurimi conuenirent, quos pro more & docuit, & curauit.

94. cum ergo ad illum publicani ac peccatores plerique accederent, audiendi gratia, ac ob id Pharisei & scribae murmurarent, tribus parabolis, scilicet de one, drachma, ac filio perditis, sed postea inuentis, ostendit quam grata ac iucunda sit Deo angelisq; sanctis peccatorum conuersio.

95. Subiecit deinde parabolam de dispensatore iniquo, qui cum intelligeret se dispensatione priuandum, prudenter sibi de bonis Domini prospexit, insinuans bonis temporalibus amicos parandos, per quos postea bene nobis sit, ac elemosynis insistendum, auaritia Phariseis hac irridentibus.

96. Qui cū tentandi animo rogarent, num licitū esset diuortium, ostēdit Dominus matrimonij omnimodā indissolubilitatem, ob quā cū discipuli colligerēt coniugij difficultatē, differuit de cælibatu tāquā qui cōiugio sit preferendus, sed quē nō omnibus contingit præeligere.

97. Adiecit his, Phariseorū auaritiā ac luxū notaturus, parabolā de diuite epulone, qui hūc fœlix, cū nullā pauperi Lazaro misericordiā exhibuisset, in alio seculo infelix nullā vicissim à Lazaro fœlici consecutus est.

98. De scandalo vitando deinde, ac fratre monendo, ac in gratiam recipiendo, rursus sermonem infert apud discipulos: de fidei itē virtute differit, ac humilitate exhibenda post præstita multa opera bona.

99. Rursus autē quādoque, quo Phariseorū retunderet superbiam, parabolā proponit de Pharisæo ac publicano, templum simul ingressis, quorū ille per superbiam iustitiā excidit, hic per humilitatē iustitiā adeptus est.

100. Cū autem inter loquendum paruuli ad ipsum deferrentur, ac discipuli ob id indignarentur, increpat discipulis, paruulos suscipiens ac complexans, rursus docuit paruulorum simplicitatem & humilitatem imitandam ei qui saluus esse uolet. Caterum cum post hac inde abiisset Dominus, in viam egressus, adolescentem quendam diuitem, qui de ratione obtinendæ uitæ æternæ sollicitē inquirebat, post mandatorū obseruationem, ad perfectionē, omnium bonorū in pauperes distributione inuitat, quod cū adolescenti durum videtur, differuit Dominus de difficultate, quam diuitia afferunt hominibus ad obtinendū regnum Dei, & fœlicitate eorum, qui propter ipsum omnia relinquunt.

101. Post quæ parabolā proponit de patrefamiliās, varijs diei horis operarios in vineam conducente, quibus in fine diei eandem illi reddi voluit mercedē, concludens sic fore nouissimos primos, & primos nouissimos. Quarta pars, cōtinens acta Christi, à Lazari resurrectione, vsque ad Christi ascensionem.

CAP. CONCORDIÆ 102.

Cum autem Dominus adhuc esset in finibus illis Iudææ (in quos, ut diximus, Iudæorum persecutionem fugiens secesserat, ubi & superior gesta sunt) ibiq; Lazari infirmitatem ex nuntio à sororibus misso intellexisset, nō prius in Iudæam pergere voluit, quam sciret eum mortuum. Tunc enim in Iudæam profectus cum suis, post fiduciā Martha ac Maria sororibus ingestam, post turbationem ac lachrymas in se pronocatas, quatri duo mortuū è sepulchro suscitatur, multis Iudæorum qui spectabant, per hoc ad fidem adductis.

103. Id cū quorundam narratione intellexissent pontifices ac Pharisei, collecto concilio, ex sententia Caipha pontificis, certo desinuerūt ipsum occidendum. Itaq; Dominus publicum fugiens, secessit iuxta desertum in ciuitatem Ephrem, & iam pascha proximum erat cū hac agerentur.

104. Itaque cum iam appeteret tempus subeunda in proximo paschate passionis, Dominus è suo secessu, ascendens Hierusalem, in via duodecim discipulis seorsum sumptis, apertē iam tertio prædicat quæ Hierosolymis passurus erat, nec tamen intellexerunt quæ dicebantur. Cum autem suspicarentur adesse tempus regni ipsius, mater filiorum Zebedæi cum filijs Dominum accedens, filiorum nomine petiuit primas in regno ipsius sedes. At Dominus & ostendit imprudentem ipsorum petitionem, & ex ea suborientē aliorum indignationem repræsentat, docens rursus primō in regno Dei humilitatem maximē deberi.

105. Post hac, cum ciuitati Hiericho, quæ ad Hierusalem eunti obuia erat, iam proximus esset, cæcum constanter, licet à turba prohiberetur, misericordiam implorantem visu donat.

106. Hiericho ingressus, Zachæum se videndi cupidum ex arbore vocat, atque ab eo susceptus conuertit, salute illi ob conuersionem promissa.

107. Subiecit mox parabolam de homine nobili, qui traditus decem seruis suis decē minis, profectus in regionē longinquam, post reditū rationem inijt cum eis, collaudatis seruis frugi, inutili autem seruo reprobo, ac hostibus suis interfectis, significans in regno suo, quod iam instare existimabant, similia euentura.

108. Quibus dictis cū è Hiericho pergeret Hierosolymam, duos rursus cecos, quorum alteri nomen erat Bartimeus, non longē à Hiericho digressus, cecitate post constantes illorum preces liberauit.

109. Cæptum ergo profectus iter, ante sex dies pasche venit Bethaniā, ubi in domo Simonis leprosi honorifica exceptus est cæna, in qua Lazaro accumbente cum alijs, & Martha ministrante, Maria pretioso unguento perfudit caput Domini recumbentis. Ob quod cū indignaretur discipulorum quidam, & præcipuè Iudas, Dominus ab eorum calumnia mulierem uedicaui,

cavit, contestatus factum bonum fuisse ac mysticum.

110. Postridie asino insidens, ab Apostolis iussu ipsius adducto, per viam ramis instratam, cum gratulabunda populi acclamatione, intrat gloriosè Hierusalē, deplorans ante ingressum futurum ciuitatis excidium.

111. Templum deinde ingressus, cecos ac claudos sanauit, cumq; pōtificates, Pharisei, ac scribae ob ea que uidebant & audiebant indignarentur, ac contabescerēt, gentiles quidam contra accendebantur desiderio uidenti ipsum, qua occasione ad ipsius petitionem uoce cælesti eius claritas declarata est.

112. Post salutare deinde monitiones, uespera ciuitatem egressus, concessit cum suis in Bethaniā. Unde cū mane reuertetur in ciuitatem, ficulneæ fructibus carenti in uia maledicit, ac maledicendo aridā fecit. Ingressus mox templū, zelo cōmotus, ementes & uidentes eiecit, principibus sacerdotū ac scribis ob id grauius turbatis. Rursū autē uespera facta, ciuitatē egressus est, cumq; mane reuertetur, discipulis mirantibus ficulneam esse, fidei uim & orationis exposuit.

113. Templo dehinc docendi gratia repetito, multis à Phariseis & Sadducæis impetitus subdole questionibus, ipse uicissim varijs eos notauit & questionibus, & parabolis. Et imprimis rogatus à pōtificibus ac scribis, qua autoritate faceret quæ faciebat, uicissim de baptismo Ioannis rogat ex cælo ne sit, an ex hominibus, illisq; ignoratiā profitentibus, negat item se illorum responsurum questionibus, subiiciens parabolam de duobus filijs, quorum is patris uoluntatem peregit, qui prius recusauerat, alter neglexit, qui promiserat, inferens peccatores ipsi fore coram Deo priores.

114. Adiecit & alteram parabolam de uinea, quæ cultoribus fructum negantibus, insuper ac seruos, ac filium domini occidentibus, alijs sit locanda, significans se ab eis occidendum post Prophetas, ac regnum Dei ab ipsis ad Gentes transferendum.

115. Tertiam deinde adiunxit de nuptiali conuiuio, ad quod inuitatis uenire recusantibus, ac etiam uocantes occidentibus, alij prius non inuitati recepti sunt, significans rursus pro Iudæis Gentes ad gratiam admittendas Euangelicam.

116. Per hac Pharisei se notatos sentientes, nec tamen uim inferre audentes, inuito concilio ut eum caperent in sermone, questionem per subornatos proponunt de censu Casari persolueno, qua sapienter soluta,

117. Accesserūt & Sadducæi, questionem de resurrectione, quam illi nequaquam credebāt inferentes, sed & hac prudenter discussa, ac resurrectionis fide

118. Comprobata, successerunt & Pharisei de primo legis mandato rogantes,

119. Ad quam interrogationem cū Dominus duo dilectionis mandata respondisset, subintulit & ipse uicissim questionem, de Christo cuius filius esset. Ad quam cū non possent satis respondere, desierūt ipsum ulterius ea die interrogare.

120. Illis ergo cessantibus, & confusis, Dominus ad plebem conuersus, docere cæpit audiendam doctrinam, sed uitada opera scribarum ac Phariseorum, eorumq; uicia varia, ut & alijs apertē depingit & insectatur.

121. His alijsq; dictis, cū sederet & cōtra Gazophylaciū, in quod multi munera mittebāt, uidua duo minuta immittentis oblationē præfert omnium oblationibus.

122. Post hac egressus templo, discipulis mirantibus templi magnificam structuram, prædicat eiusdem perfectam destructionē. Cuius cū ab ipso in monte Oliueti sedente tempus simul & aduētus sui tempus requirerent, longē repetito sermone, prædicat uentura post

123. Se mala, falsos scilicet prophetas, & Christos, bella, famem, pestes, persecutiones, ac demum templi, urbisq; Hierusalem euersionem, atque post hac tādē se in magna maiestate apertē uenturum ad iudicium, terrificis signis præcedentibus, quæ impios conturbarent, p̄ys uero spem redemptionis præberent.

124. Proinde monet suos, ut ad hunc suum aduentū inopinatum sese parent, sobrietate, uigilantia, oratione, cuius uim quo magis insinuaret, parabolam adiecit de iudice iniquo, quem cū Dei hominumq; metus non moueret, uidua constantes preces uicerunt.

125. Quōq; ad uigilantiā ac diligentia magis prouocaret, subiungit duas parabolās. Alterā de decē uirginibus, quarum solū quinque prudētes in nuptiale thalamum cum sponso ac sponsa receptæ sunt, alijs quinq; fatuis exclusis ob oscitantiam & olei carentiam.

126. Alterā de talentis à Domino in seruos distributis, quorum qui lucrum fecerunt, laudati sunt & honorati: qui inutilis fuit, non tantum uituperatus est, sed in tenebras etiam eiectus exteriores.

127. Post hac, modum prosequitur futuri nouissimi iudicij, nimirū quomodo filius hominis in maiestate magna adueniēs, separatione bonorum à malis facta, illos ob præstita misericordia opera ad æternam uocabit uitam, hos ob eorūdem operum neglectum in ignē mittet æternum.

128. Hac prolucutus, subiecit post biduum se in paschate crucifigendum. Quod postquam dixit, ut quod diuinitus cōstitutum erat adimpleretur, ecce mox potestate facta diabolo, & principes Iudæorum collecti concilium inierunt de capiendō & occidendō Iesu, & ad eos consultantes ingressus Iudæas, triginta argenteis pactus est se ipsum eis traditurum.

129. Post quæ, cū iam adesset dies prima azymorum, misso Petro & Ioanne, Dominus paschalem agnum uespera edendum parari iussit in Hierusalem, in domum eis nouo signo demonstratam. Itaque hora oportuna cum reliquis Apostolis ueniens discubuit, agnumq; paschalem esitauit.

130. Post cuius esum, suorū discipulorū, Petro licet aliquādiu resistēte, lauit pedes, in exēplum simul & mysteriū. Exēplū quidē humilitatis ac charitatis, mysteriū uero puritatis, eucharistiā sumpturis necessariæ.

131. Post agni ergo typici esum, ac pedū lotionē, suum corpus ac sanguinē suis sumenda tradit, atque idem eis in posterum faciendū præcipit in memoriam eius.

132. Prædicat deinde se à discipulorū uino tradendū, omnibusq; perplexis, Ioanni quis esset intincto pane demonstrat, quo sumpto Iudas eius iussu egressus est.

133. Secuta mox rursus contentio inter Apostolos pro primatu, quā non solum ut olim sedat, humilitatis

praecepto, sed & communis honoris promisso. Post haec, de suo discessu sermonem inferens, nouum dilectionis mandatum suis commendat, eosq; omnes in ipsa nocte scandalum in se passuros, ac Petrum, qui sibi id euenturum fortiter negauit, ter se ante secundum gallicinium negaturum praedicit.

134. Mox ad consolationem maestorum discipulorum conuersus, prolixo sermone varijs modis eorum deiectos animos erigit, & contra imminetia eos praemunit mala, haec agens partim inter accumbendum, partim a caena.

135. Quo sermone completo, oratione ad patrem habitata, suos omnesque credituros illi commendat.

136. His omnibus in domo gestis, hymnoq; gratiarum actionis dicto, egressus Dominus cum suis ciuitate in hortum quendam a se frequentari solitum orationis gratia, angorem animi sui ob instatam mortem, primum dilectis a se tribus Apostolis familiarioribus, deinde patri in oratione quater mortem deprecatus est, aperuit, post quod ab angelo confortatus, ultro se hostibus Iuda prodente capiendum tradidit, Petrum a vi inferenda prohibens.

137. Captus ac uinctus post Annam Cayphae pontifici presentatur, apud quem post acceptam ob liberum responsum alapam, post auditos falsos testes, sed reiectos, tanquam blasphemus condemnatur & illuditur.

138. Captus ac uinctus post Annam Cayphae pontifici presentatur, apud quem post acceptam ob liberum responsum alapam, post auditos falsos testes, sed reiectos, tanquam blasphemus condemnatur & illuditur.

139. Quae dum geruntur, Petrus in eiusdem pontificis adibus nocte ipsa ter Dominum negauit: ac Domino ipsum aspiciente, ad secundum gallicinium facinus suum agnoscens, egressus foras fleuit amarè.

140. Mane factò, principes Iudaeorum rursum Dominum, a se ob ueritatis confessionem condemnatum, uinctum tradiderunt Pilato praesidi. Quibus uisus Iudas poenitentia ductus, laqueo se suspendit, proiectis prius in templo argenteis, quibus deinde decreto concilio emptus est ager in sepulturam peregrinorum.

141. Pilato presentatus Dominus de varijs accusatur a Iudaeis, quae cum parum probabilia iudex existimaret, atque innocentem ipsum iudicaret, intelligens Galileum esse, ad Herodem Galilaeae tetrarcham ipsum misit, qui ob silentium a se contemptum, indutumq; veste alba, eundem mox remisit ad Pilatum, eidem ob honorem sibi exhibitum per haec reconciliatus.

142. Pilatus de innocentia rei satis apud se persuasus, atque ob id perplexus, varijs illum absoluerè pergit modis. Et primum quidem, tentat num occasione festi possit dimitti populi fauore: deinde cum id non succederet, & praeter illo Barabbas latro eligeretur dimittendus, eundem grauius flagellatum, ac corona uestisque purpurea illudum, Iudaeis uidentum exhibet, si uel sic satiati desisterent. At cum eo magis eius necem requirerent, ac metum Pilato inijcerent, manibus aqua lotis, post innocentiam frequenter a se testatam, crucifigendum Iudaeis tradidit.

143. Traditus ducitur ad mortem, crucem suis gestas imprimis humeris, quae deinde post ipsum portata Simonem cuidam Cyrenensi imposta est, atque inter eundem plorantes mulieres, non suam mortem, sed imminens ipsis excidium deplorare iubet. Ad montem dehinc Caluariae progressus, uino myrrhato felle mixto potatur

accrucifigitur inter duos latrones, cum affixo titulo. Pendens in cruce orat pro crucifixoribus suis, quantum coram cerneret milites uestimeta sua sibi diidentes, eosdemq; cum principibus Iudaeorum audiret sibi illudentes, & conuiciantes. Quod cum unus latronum itidem faceret, alter eo reprehensus, post fidei plenam orationem, obtinuit paradysi promissionem. Matrem deinde ex cruce discipulo commendat. A patre se derelictum queritur, aceto sitim professus potatur, ac tandem omnibus consummatis, in manus patris spiritum tradens moritur, circa horam nonam, cum ante sextam in crucem fixus fuisset, varijs interim signis ostensis, ex quibus & Centurio, & omnis turba innocentiam eius intelligebant.

144. Mortuo latus lancea aperitur, sanguine simul & aqua inde profluente, honorifica sepultura eidem a Iosepho ac Nicodemo impenditur, sepulchrumq; eius altera die principum studio custodibus munitur, 145. In cuius die, quae sabbathum erat, uespera sancta conuenerunt mulieres, emptisq; tum ac paratis aromatibus, cum summo mane sepulchrum uingendi gratia adijissent, ab angelo docentur Dominum resurrexisse, quod cum eiusdem iussu discipulis, & imprimis Petro renunciaissent, Petrus & Ioannes ad monumentum excurrunt, sed illis abeuntibus, cum Maria Magdalena ad sepulchrum persisteret, post angelorum colloquium, prima meruit Dominum a morte resuscitatum uideri, ac post eam mulieres reliqua, quibus in uia Dominus occurrit. Huius resurrectionem cum satis ex angelorum uerbis cognoscerent custodes milites, pecunia tamen a pontificibus corrupti, mentito discipulorum furto texerunt. Eandem mulieribus quae Dominum uiderant praedicantibus nec discipuli crediderunt.

146. Itaque post haec, eadem die, duobus discipulis in Emaus euntibus iunctus in aliena specie, post diurnum cum eis colloquium, agnitus est in fractione panis. Quibus in Hierusalem reuersis eadem uespera, dum apud Apostolos undecim sibi narrant Dominum uisum, ac

147. uicissim audiunt Petro uisum, assistens in medio per ianuas clausas Dominus, uidentum se ac palpandum omnibus praebet, fideq; edendo cum ipsis confirmat, potestate post haec remittendi retinendiq; peccata eis concedita. Ceterum cum absens Thomas aliorum testificationi non acquiesceret, octauo post die rursum ianuam clausis ingressus Dominus, ipsum uidentum ac palpando ad fidem adducit.

148. Post haec a septem discipulis in mare Galilaeae piscantibus, cum eius licet incogniti iussu immensam piscium vim conclusissent, tandem agnitus est, ubi post communem cum eis mensam, Petro suas oues pascendas comisit, utq; se sequeretur praecipit, excussa eius de Ioanne cura.

149. Uisus deinde est a suis in monte Galilaeae, quem olim eis constituerat, ubi & negotium eis iniungit euangelizandi, ac baptizandi cum potestate signorum.

150. Dehinc post scripturarum explanationem, post promissionem Spiritus sancti, quem in Hierusalem eos expectare iussit, cum eduxisset suos foras in Bethaniam a monte Oliueti, ascendit in caelum, ubi sedet a dextris patris, cum quo & Spiritu sancto, est benedictus in secula. Amen.

SVMARIA OMNIUM CAPITVM
CONCORDIAE, QVIBVS BREUITER
ordine comprehenditur tota, quae de Christo est,
Euangelica historia.

Caput				
j	V	Verbum Dei aeternum, uita & lux d. i. caro factum est.	xxxj	tur. c. 8. Sanatis in regione Gerasenorum duobus daemonicis, daemones porcos ingressi praecipitant in mare
ij		Annuntiatur Ioannis conceptio Zachariae, & concipitur ab Elizabeth.	xxxij	Sanatur paralyticus per regulas demissus.
iiij		Nuntiatur Mariae Christi incarnatio.	xxxiiij	Vocatur Matthaeus, & de ieiunio discipulorum sputatur cum discipulis Ioannis & Pharisaeorum
iiiij		Visitatur a Maria Elizabeth.	xxxiiij	Suscitatur filia archisynagogi, & curatur aemorrhoea.
v		Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela benedicit Deum.	xxxv	Duo caeci curantur & unus daemoniacus.
vj		Textitur a Mattheo genealogia Christi.	xxxvj	Sanato in sabbatho homine qui laborauerat 38. annos, disputat cum Iudaeis Dominus.
vij		Angelus Iosepho nuntiat factum uirginis conceptum.	xxxvij	Pharisaeos ob confricatas a discipulis spicas in sabbatho offensos confutat Dominus.
viiij		Natus in Bethlechem Dominus pastorem nuntiatur, & circumciditur.	xxxviiij	Pharisaeos ob sanatam in sabbatho manum aridam offensos rursus confutat Dominus.
ix		Magi stella duce inuentum Christum adorant.	xxxix	Electis 12. Apostolis, differt Dominus in quibus sita sit beatitudo.
x		Oblatus in templo Christus a Simeone & Anna agnoscitur.	xl	Præcipitur abundantior iustitia quam sit Pharisaeorum.
xj		Angeli monitu fugit in Aegyptum, & redit Ioseph.	xlj	Docet quomodo faciendae elemosinae, quomodo item orandum, & ieiunandum.
xij		Quæritus a parentibus Iesus inuenitur in templo.	xljij	Docet abiiciendam curam rerum terrenarum.
xiiij		Prædicat & baptizat Ioannes Baptistam.	xljij	Docet temerè nec iudicandum, nec docendum, adhortatur ad orationem, & ut uitalis pseudopphetis, huic doctrinae inhæreatur.
xiiij		Baptizatur a Ioanne Christus, eiusq; a Luca genealogia in Deum recitatur.	xljij	Curatur leprosus.
xv		Ieiunatur, & tentatur in deserto Christus.	xlvi	Sanatur seruus Centurionis.
xvj		Ioannes testificatur de Christo.	xlviij	Resuscitatur filius uiduae.
xvij		Demonstratur a Ioanne Christus, quinque discipuli agnoscere & sequi incipiunt.	xlviij	Mittit Ioannes e carcere discipulos.
xviiij		Mutat aqua in uinum in nuptiis.	xlviij	Mulieri peccatrici remittuntur peccata.
xix		In paschate eicit Dominus uendentes & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudaeis insinuans.	xlviij	Curato daemoniaco caeco & muto, confutantur Pharisaei.
xx		Nicodemus docetur mysteria fidei.	l	Matri & fratribus carnalibus praefertur uerbi Dei obseruatores.
xxj		Baptizatur per discipulos Christus in Iudaea.	lij	Propositur parabola feminantis.
xxij		Ioannes ab Herode ob reprehensum adulterium recluditur in carcerem.	lij	Parabolae zizaniorum, seminis crescentis, grani synapi, & fermenti.
xxiiij		Ioanne tradito Christus rediens in Galilaeam per Samariam mulierem Samaritanam innotescit.	liij	Parabolae thesauri, margaritae & generis.
xxiiij		Sanatur a febre filius reguli.	liij	Docens in Nazareth Dominus, incredulitatem eam condemnat.
xxv		Prædicat in Galilaea Christus, & fama eius ubique spargitur.	liij	Mittuntur ad praedicandum duodecim Apostoli.
xxvj		Vocati e naui quatuor discipuli sequuntur Christum.	liij	Describitur Ioannis decollatio, & ma Iesu apud Herodem.
xxvij		Sanatur in synagoga daemoniacus.	liij	Quinque panibus pascuntur quingenti.
xxvij		Curatur a febre focus Simonis, & ægroti multi.		
xxix		Reprehenduntur a Christo tres uolentes ipsum sequi.		
xxx		Maris tempestas iussu Christi sedata.		

S V M M A R I A.

lvij	quemilia hominum. c.9.d.6	xcvii	Docet scandalum vitandum, & virtutem. a.17.
lix	Differit de manducando pane coe- d.6	xcix	Proponitur parabola de Phariseo & c.18 publicano.
lx	Reprehenduntur Pharisei discipulos a.15.b.7 calumniantes quod illotis manducarent manibus.	c	Paruulis manum imponit, & adole- scentem diuitem ad perfectionem b.10 inuitat. c.16
lxj	Sanatur filia Cananeæ. a.15.b.7	cj	Proponitur parabola de operariis in vineam conductis. a.20
lxij	Sanatur surdus & mutus. b.7	cij	Lazarus resuscitatur. d.11
lxijj	Septem panibus pascuntur quinque milia. a.15.b.8	ciij	Consultant Pharisei de perdedo Domino. d.11
lxiiij	Pharisei signum querentes reiciuntur, eorumque fermentum caendum docetur. a.16.b.8	ciijj	Mortem suam prædicit, & Zebæi filiis primatum petitem denegat. b.10
lxv	Cæcus sanatur in Bethsaida. b.8	cv	Sanatur cæcus ante ingressum Iericho. c.19
lxvj	Petrus Christum confitens commendatur. a.16.b.8 c.9	cvj	Zachæus publicanus Christum suscipit. c.19
lxvij	Transfiguratur Dominus. a.17.c.9	cvij	Parabola proponitur de decem milibus. c.19
lxvijj	Eiicitur dæmonium quod non poterant eiicere discipuli. a.17.c.9	cvijj	Duo cæci sanantur post egressum de Iericho. a.20 c.10
lxix	Statere in ore piscis inuento soluitur didrachma, ac mors prædicitur. a.17.b.9 c.9	cix	Cœna in Bethania facta, Maria Dominum perfudit unguento. a.21.b.11 c.12
lxx	Contententibus discipulis pro primatu, humilitas docetur. a.18.b.9 c.9	cx	Insidens a fino intrat Dominus gloriose in Hierusalem. a.21.b.11 c.19.d.12
lxxj	Scandalum pusillorum cauendum docetur. a.18.b.9	cxj	Cæci & claudi curantur à Christo, & gentiles ipsum videre desiderant. a.21.d.12
lxxij	Condonandum fratri in nos peccanti docetur. a.18	cxijj	Maledicitur ficulnea, & eiiciuntur ementes & vendentes de templo. a.21.b.11 c.19
lxxiiij	Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. b.10.c.9	cxiiij	Proponitur quæstio de baptismo Iohannis, & parabola de duobus filiis. a.21.b.12 c.19.20
lxxiiijj	In itinere curat decem leprolos. c.17	cxiiijj	Notantur Pharisei parabola de locata vinea. a.21.b.12 c.20
lxxv	Docet in templo in festo scænopegia. d.7	cxv	Parabola proponitur de nuptiis filij. d.22
lxxvj	Adulteram mulierem absoluit. d.8	cxvj	Soluitur quæstio de tributo Cæsari dando. a.22.b.12 c.20
lxxvij	Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit. d.8	cxvijj	Soluitur Sadducæorum quæstio contra resurrectionem. a.22.b.12 c.20
lxxvijj	Cæco nato restituitur visus. d.9	cxvijj	Soluitur quæstio Phariseorum de maximo mandato. a.22 b.12
lxxix	Differit Dominus de vero pastore & ouibus. d.10	cxix	Quæstio proponitur de Christo cuius filius sit. a.22.b.12 c.20
lxxx	Mittuntur septuaginta discipuli & redeunt. c.10	cxj	Docet audiendos & cauendos scribas. a.23.b.12 c.20
lxxxj	Proponitur parabola de Samaritano. c.10	cxj	Præfertur oblatio viduæ. a.12.b.21
lxxxijj	Martha Dominum suscipit hospitio. c.10	cxj	Prædicitur euersio templi & Hierusalem. a.24.b.13 c.21
lxxxiiij	Docet orationis & modum, & vim. c.11	cxj	Prædicitur aduentus filij hominis, & signa eius. a.24.b.13 c.17.& 21
lxxxiiijj	Reprehendit præposteram munditiam Phariseorum. c.11	cxj	Docet quomodo ad aduentum suum nos præparare debeamus. a.24.b.13 c.17.18.21
lxxxv	Docet non timendam mortem corporis. c.12	cxv	Parabola de decem virginibus. a.25
lxxxvj	Docet abiiciendam diuitiarum solitudinem. c.12	cxvj	Parabola de distributis talentis. a.25
lxxxvij	Docet officium fidelis serui erga veritatem Dominum. c.12	cxvj	Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio. a.25
lxxxvijj	Docet penitentiam agendam ob Dei patientiam. c.13	cxvijj	Pacificatur Iudas cum Iudæis. a.26.b.14.c.22
lxxxix	Sanatur mulier contracta. c.13	cxix	Paratur agnus Paschalis. a.26.b.14.c.22
xc	Docet angustam esse viam regni cœlorum. c.13	cxix	Lauantur Apostolorum pedes. d.13
xcj	Sanatur hydropicus in sabbatho. c.14	cxix	Instituitur Eucharistia. a.26.b.14.c.22
xcij	Docet omnibus renuntiandum. c.14	cxix	Prædicitur traditio à discipulo sienda. a.26.b.14 c.22.d.13
xcijj	In festo encæniorem eripit se lapidantium manibus. d.10	cxix	Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & prædicitur eorum abnegatio. a.26.b.14 c.22
xciiij	Proponitur parabola de oue, drachma & filio perditis. c.15	cxix	Sermo Domini post cœnam. d.13 d.14
xcv	Parabola de villico iniquo. c.16		
xcvj	Differit de matrimonij indissolubilitate. a.19.b.10 c.16		
xcvij	Parabola de diuite epulone proponitur. c.16		

Contia

S V M M A R I A.

cxv	Continuatio sermonis. d.15.16	cxliij	Ducitur ad crucem, & crucifigitur. a.27
cxv	Oratio Iesu ad patrem. d.17	cxliij	Aperitur eius latus, & sepelitur honorificè. a.27
cxv	Ter orans deprecatur mortem, & capitur. a.26.b.14 c.22.d.18	cxlv	Resurgens Christus & angeli apparent mulieribus. a.28
cxv	Iudicatur & illuditur in domo Caiphæ. a.26.b.14 c.22.d.18	cxlvj	Apparuit Dominus duobus discipulis euntibus in Emaus. c.24
cxv	Ter Petrus negat Dominum. B. 14. C. 22. D. 18. a.26	cxlvij	Bis apparet Dominus congregatis in domo discipulis. b.16
cxl	Ducitur ad Pilatum, & Iudas se laqueo suspendit. a.27.b.15 c.22.23	cxlvij	Apparet discipulis Dominus ad mare Galilææ. d.21
cxlj	Accusatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem. a.27.b.15 c.23.d.18	cxlix	Apparet Dominus discipulis in monte Galilææ. a.28
cxlij	Barabba dimisso flagellatus & coronatus Christus traditur crucifigendus. a.27	cl	Promittit Spiritum sanctum & ascendit in cœlum. b.16

S V M M A R I O R V M F I N I S.

I N D E X Q V O S I N G V L O R V M E V A N G E L I -

S T A R V M C A P I T A, O R D I N E, Q V O A B E I S S V N T scripta, in subsequenti Concordia reperiri possint.

C A P I T A M A T T H Æ I.

Caput primum.

Libere generationis Iesu Christi, vsque ad illud: Christi generatio sic erat, continetur. in cap. 6.6.

Caput secundum.

Cum ergo natus esset Iesus, vsque ad: Qui cum recessissent. in cap. 9

Verba illa: Qui cum recessissent, sunt in principio. in cap. 10

Quod sequitur: Ecce angelus Domini, vsque ad finem. in cap. 11

Caput tertium.

In diebus autem illis, vsque ad: Tunc venit Iesus. in cap. 13

Tunc venit Iesus, vsque ad finem capitis. in cap. 14

Caput quartum.

Tunc Iesus ductus est, vsque: Cum autem audisset Iesus. in cap. 15

Hæc verba: Cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. in cap. 23

Quod sequitur: Et relicta ciuitate Nazareth, vsque: Ambulans autem Iesus. in cap. 25

Ambulans autem Iesus, vsque: Et circuibat Iesus. in cap. 26

Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap. 25

Caput quintum.

Videns autem Iesus turbas vsque: Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit. in cap. 40

Dico autem vobis, vsque ad finem. in cap. 39

Caput sextum.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis, vsque: Nolite thesaurizare. in cap. 41

Nolite thesaurizare vsque ad finem. in cap. 42

Caput septimum.

Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap. 43

Caput octauum.

Cum autem descendisset de monte, vsque: Cum autem introisset Capharnaum. in cap. 44

Cum autem introisset, vsque: Et cum ve-

nisset Iesus. in cap. 45
Et cum venisset Iesus, vsque: Videns autem Iesus turbas multas circum se. in cap. 28
Videns autem Iesus turbas, vsque: Et ascendente eo in nauiculam. in cap. 29
Et ascendente eo, vsque: Et cum venisset Iesus trans fretum. in cap. 30
Et cum venisset Iesus trans fretum, vsque ad finem. in cap. 31
Caput nonum.
Et ascendens in nauiculam, trans fretauit. in cap. 31
Quod sequitur: Et venit in ciuitate suâ, vsque: Et cum transiret inde Iesus. in cap. 32
Et cum transiret, vsque: Hæc illo loquente. in cap. 33
Hæc illo loquente, vsque: Et transeunte inde Iesu. in cap. 34
Et transeunte inde Iesu, vsque: Et circuibat Iesus. in cap. 35
Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap. 55
Caput decimum.
Et cõuocatis duodecim, vsque ad finem. in cap. 55
Caput undecimum.
Et factum est, cum consummasset, vsque: Ioannes autem. in cap. 55
Ioannes autem cum audisset, vsque ad finem. in cap. 47
Caput duodecimum.
In illo tempore abiit Iesus, vsque: Et cum inde transisset. in cap. 37
Et cum inde transisset, vsque: Tunc oblatus est. in cap. 38
Tunc oblatus est, vsque: Adhuc ea loquente. in cap. 49
Adhuc ea loquente, vsque ad finem. in cap. 50
Caput decimum tertium.
In illo die exiens Iesus, vsque: Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini. in cap. 51
Aliam parabolam, vsque: Simile est regnum cœlorum thesauro. in cap. 52
Simile est regnum cœlorum thesauro, vsque: Et factum est, cum consummasset. in cap. 53

INDEX CAPITVM

Et factum est, cum consummasset, vsque ad finem.	in cap. 54	tes Pharisei.	in cap. 115
<i>Caput decimumquartum.</i>		Tunc abeuntes Pharisei, vsque In illo die acceperunt.	in cap. 116
In illo tempore audiuit Herodes, vsque Herodes enim tenuit Ioannem.	in cap. 56	In illo die acceperunt, vsque Pharisei autem audientes.	in cap. 117
Herodes enim tenuit, vsque Die autem natalis.	in cap. 22	Pharisei autem audientes, vsque Congregatis autem Phariseis.	in cap. 118
Die autem natalis, vsque Quod cum audisset Iesus.	in cap. 56	Congregatis autem Phariseis, vsq; in fine.	in cap. 119
Quod cum audisset Iesus, vsque Et statim compulit Iesus.	in cap. 57	<i>Caput vigesimumtertium.</i>	
Et statim compulit Iesus, vsque ad finem.	in cap. 58	Tunc Iesus locutus est, vsque ad finem.	in cap. 120
<i>Caput decimumquintum.</i>		<i>Caput vigesimumquartum.</i>	
Tunc accessit ad eum, vsque Et egressus inde Iesus.	in cap. 60	Et egressus Iesus de templo, vsque Tunc si quis vobis dixerit,	in cap. 122
Et egressus inde Iesus, vsque Et cum transisset inde Iesus.	in cap. 61	Tunc si quis vobis dixerit, vsque Sicut autem in diebus Noe.	in cap. 123
Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilaeae.	in cap. 62	Sicut autem in diebus Noe, vsq; in finem.	in cap. 124
Quod sequitur Et ascendens in montem vsque ad finem.	in cap. 63	<i>Caput vigesimumquintum.</i>	
<i>Caput decimumsextum.</i>		Tunc simile erit regnum caelorum, vsque Sicut enim homo.	in cap. 125
Et accesserunt ad eum, vsque Venit autem Iesus in partes.	in cap. 64	Sicut enim homo, vsq; Cum autem venerit.	in cap. 126
Venit autem Iesus vsque ad finem.	in cap. 66	Cum autem venerit, vsque ad finem.	in cap. 127
<i>Caput decimumseptimum.</i>		<i>Caput vigesimumsextum.</i>	
Et post dies sex, vsque Et cum venisset ad turbam.	in cap. 67	Et factum est, cum consummasset, vsque Cum autem Iesus esset in Bethania.	in cap. 128
Et cum venisset ad turbam, vsque Conuerfantibus autem eis in Galilaea.	in cap. 68	Cum autem Iesus, vsq; Tunc abiit vnus.	in cap. 109
Conuerfantibus autem eis, vsque ad finem.	in cap. 69	Tunc abiit vnus, vsque Prima autem die.	in cap. 128
<i>Caput decimumoctauum.</i>		Prima autem die, vsq; Et edentibus illis.	in cap. 129
In illa hora acceperunt, vsque Qui autem scandalizauerit.	in cap. 70	Et edentibus illis, vsque Cenantibus autem eis.	in cap. 132
Qui autem scandalizauerit, vsque Si autem peccauerit in te.	in cap. 71	Cenantibus autem eis, vsque Et hymno dicto.	in cap. 131
Si autem peccauerit, vsque ad finem.	in cap. 72	Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti.	in cap. 137
<i>Caput decimumnonum.</i>		Quod sequitur. Tunc dicit illis Iesus, vsque Tunc venit Iesus cum illis.	in cap. 133
Et factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit a Galilaea.	in cap. 73	Tunc venit Iesus cum illis, vsque At illi tenentes Iesum.	in cap. 137
Quod sequitur: Et venit in fines Iudaeae trans Iordanem, & secuta sunt eum turbae multae, & curauit eos ibi.	in cap. 93	At illi tenentes, vsq; Petrus vero sedebat.	in cap. 138
Quod sequitur: Et accesserunt ad eum, vsque Tunc oblatis sunt ei paruuli.	in cap. 96	Petrus vero sedebat, vsque ad finem.	in cap. 139
Tunc oblatis sunt ei, vsque ad finem.	in cap. 100	<i>Caput vigesimumseptimum.</i>	
<i>Caput vigesimum.</i>		Mane autem facto, vsque Iesus autem stetit.	in cap. 140
Simile est regnum caelorum, vsque Et ascendens Iesus Hierosolymam.	in cap. 101	Iesus autem stetit, vsque Per diem autem solennem.	in cap. 141
Et ascendens Iesus, vsque Et egredientibus illis ab Hiericho.	in cap. 104	Per diem autem solennem, vsque Et postquam illuserunt ei.	in cap. 142
Et egredientibus illis vsque ad finem.	in cap. 108	Et postquam illuserunt ei, vsque Cum autem sero esset.	in cap. 143
<i>Caput vigesimumprimum.</i>		Cum autem sero esset, vsque in finem.	in cap. 144
Et cum appropinquaasset Hierosolymis, vsque Et intrauit Iesus in templum Dei.	in cap. 110	<i>Caput vigesimumoctauum.</i>	
Et intrauit Iesus in templum Dei.	in cap. 111	Vespere autem sabbathi, vsque Vndecim autem discipuli.	in cap. 145
Quod sequitur: Et eiiciebat omnes vendentes, vsq; Et accesserunt ad eum caeci.	in cap. 112	Vndecim autem discipuli vsque in finem.	in cap. 149
Et accesserunt ad eum caeci, vsque Et relicti illis.	in cap. 111		
Et relicti illis, vsque Et cum venisset in templum.	in cap. 112		
Et cum venisset in templum, vsq; Aliam parabolam audite.	in cap. 113		
Aliam parabolam audite, vsq; ad finem.	in cap. 114		
<i>Caput vigesimumsecundum.</i>			
Et respondens Iesus, vsque Tunc abeun-			

CAPITA MARCI

Caput primum.

I nitium Euangelij, vsque Et factum est, in diebus illis.	in cap. 13
Et factum est, vsque Et statim spiritus.	in cap. 14
Et statim spiritus, vsque Postquam autem traditus.	in cap. 15
Postquam autem traditus est Ioanes, venit Iesus in Galilaeam.	in cap. 23
Quod sequitur: Praedicans Euangelium, vsque Et praeteriens.	in cap. 25
Et praeteriens, vsque Et ingrediuntur Ca-	

phar

EVANGELISTARVM.

pharnaum.	in cap. 26	Qui cum domi esset, vsque Et quisquis scandalizauerit.	in cap. 70
Et ingrediuntur Capharnaum, vsque Et protinus egredientes.	in cap. 27	Et quisquis scandalizauerit, vsque ad finem.	in cap. 71
Et protinus egredientes, vsque Et Venit ad eum leprosus.	in cap. 28	<i>Caput decimum.</i>	
Et venit ad eum leprosus, vsque ad finem.	in cap. 44	Et inde exurgens.	in cap. 73
<i>Caput secundum.</i>		Venit in fines Iudaeae ultra Iordanem, & conueniunt iterum turbae ad eum & sicut confueuerat, iterum docebat eos.	in cap. 93
Et iterum intrauit, vsque Et egressus est rursus.	in cap. 32	Et accedentes Pharisei, vsque Et offerebant illi paruulos.	in cap. 96
Et egressus est rursus, vsque Et factum est iterum.	in cap. 33	Et offerebant illi paruulos, vsque Erant autem in via.	in cap. 100
Et factum est iterum, vsque ad finem.	in cap. 37	Erant autem in via, vsque Et veniunt Hiericho.	in cap. 104
<i>Caput tertium.</i>		Et veniunt Hiericho.	in cap. 105
Et introiuit iterum, vsque Et ascendens in montem.	in cap. 38	Et proficiscite eo de Hiericho, vsque ad finem.	in cap. 108
Et ascendens in montem, vsque Et veniunt ad domum.	in cap. 39	<i>Caput undecimum.</i>	
Et veniunt ad domum, vsque Et veniunt mater eius.	in cap. 49	Et cum appropinquarent, vsque Et circumspicis omnibus.	in cap. 110
Et veniunt mater eius, vsque ad finem.	in cap. 50	Et circumspicis omnibus, vsque Et veniunt rursus Hierosolymam.	in cap. 112
<i>Caput quartum.</i>		Et veniunt rursus Hierosolymam, vsque ad finem.	in cap. 113
Et iterum cepit docere, vsque Et dicebat, Sic est regnum.	in cap. 51	<i>Caput duodecimum.</i>	
Et dicebat, Sic est regnum, vsque Et ait illis in illa die.	in cap. 52	Et cepit illis in parabolis loqui.	in cap. 113
Et ait illis in illa die, vsque ad finem.	in cap. 30	Vineam pastinauit homo, vsque Et relicto eo abierunt.	in cap. 114
<i>Caput quintum.</i>		Et relicto eo abierunt, vsque Et venerunt ad eum.	in cap. 116
Et venerunt trans fretum, vsque Et cum transcendisset.	in cap. 31	Et venerunt ad eum, vsque Et accessit vnus de scribis.	in cap. 117
Et cum transcendisset Iesus in nauem rursus trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare.	in cap. 32	Et accessit vnus de scribis, vsque Et respondens Iesus dicebat.	in cap. 118
Quod sequitur: Et venit quidam, vsque ad finem.	in cap. 34	Et respondens Iesus, vsque Et dicebat eis.	in cap. 119
<i>Caput sextum.</i>		Et dicebat eis, vsque Et sedens Iesus.	in cap. 120
Et egressus inde, vsque Et circuibat castella.	in cap. 54	Et sedens Iesus, vsque ad finem.	in cap. 121
Et circuibat castella, vsque Et audiuit rex.	in cap. 55	<i>Caput decimumtertium.</i>	
Et audiuit rex, vsque Ipse enim Herodes.	in cap. 56	Et cum egredieretur, vsque Et tunc si quis vobis dixerit.	in cap. 122
Ipse enim Herodes, vsque Et cum dies oportunus.	in cap. 22	Et tunc si quis vobis dixerit, vsque Videte, vigilate.	in cap. 123
Et cum dies oportunus, vsque Et conuenientes Apostoli.	in cap. 56	Videte, vigilate, vsque ad finem.	in cap. 124
Et conuenientes Apostoli, vsque Et statim coegit.	in cap. 57	<i>Caput decimumquartum.</i>	
Et statim coegit, vsque ad finem.	in cap. 58	Erat autem Pascha, vsque Et cum esset Bethania.	in cap. 128
<i>Caput septimum.</i>		Et cum esset Bethania, vsque Et Iudas Iscariotes.	in cap. 109
Et conueniunt ad eum, vsque Et inde surgens.	in cap. 60	Et Iudas Iscariotes, vsque Et primo die azymorum.	in cap. 128
Et inde surgens, vsque Et iterum exiens.	in cap. 61	Et primo die azymorum, vsque Et discumbentibus eis.	in cap. 129
Et iterum exiens, vsque ad finem.	in cap. 62	Et discumbentibus eis, vsque Et manducantibus illis.	in cap. 132
<i>Caput octauum.</i>		Et manducantibus illis, vsque Et hymno dicto.	in cap. 131
In diebus illis iterum, vsque Et exierunt Pharisei.	in cap. 63	Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum.	in cap. 137
Et exierunt Pharisei, vsque Et veniunt Bethsaidam.	in cap. 64	Et ait eis Iesus, vsque Et veniunt in praedium.	in cap. 133
Et veniunt Bethsaidam, vsque Et egressus est Iesus.	in cap. 65	Et veniunt in praedium, vsque Et adduxerunt Iesum.	in cap. 137
Et egressus est Iesus, vsque ad finem.	in cap. 66	Et adduxerunt Iesum, vsque Et cum esset Petrus.	in cap. 138
<i>Caput nonum.</i>		Et cum esset Petrus, vsque ad finem.	in cap. 139
Et dicebat illis, vsque Et post dies sex.	in cap. 66		
Et post dies sex, vsque Et veniens ad discipulos.	in cap. 67		
Et veniens ad discipulos, vsque Et inde profecti.	in cap. 68		
Et de profecti, vsque Qui cum domi esset.	in cap. 69		

Caput

INDEX CAPITVM

<i>Caput decimumquintum.</i>	est autem in illis.	in cap.	38
Et Confestim mane, vsque Et interroga-	Factum est autem in illis diebus, vsque		
uit eum Pilatus.	Sed vobis dico.	in cap.	39
Et interrogauit eum Pilatus, vsque Per	Sed vobis dico, vsque Nolite iudicare.	in cap.	40
diem autem festum.	Nolite iudicare, vsque ad finem.	in cap.	43
Per diem autem festum vsque Et educit	<i>Caput septimum.</i>		
illum.	Cum autem impleffet omnia verba sua		
Et educunt illum, vsque Et cum iam sero	in aures plebis.	in cap.	44
esset.	Intrauit Capharnaum, vsque Et factum		
Et cum iam sero esset, vsque ad finem,	est deinceps.	in cap.	45
<i>Caput decimumsextum.</i>	Et factum est deinceps, vsque Et nuncia-		
Et cum transisset sabbathum, vsque Post	uerunt Ioanni.	in cap.	46
hac autem duobus.	Et nunciauerunt Ioanni, vsque Rogabat		
Post hac autem duobus, vsque Nouissi-	autem illum.	in cap.	47
me autem.	Rogabat autem illum, vsque ad finem.	in cap.	48
Nouissime autem, vsque Et dixit eis.	<i>Caput octauum.</i>		
Et dixit eis, vsque Et Dominus quidem	Et factum est deinceps, vsque Cum autem		
Iesus.	turba.	in cap.	55
Et Dominus quidem Iesus, vsq; ad finem	Cum autem turba, vsque Venerunt autem		
in cap.	ad illum.	in cap.	51
CAPITA LVCAE.	Venerunt autem ad illum, vsque Factum		
<i>Caput primum.</i>	est autem in vna dicrum.	in cap.	50
Quoniam quidem multi, vsque Fuit	Factum est autem in vna dierum, vsque		
in diebus Herodis.	Et nauigauerunt.	in cap.	30
Fuit in diebus Herodis, vsque In mense	Et nauigauerunt, vsque Factum est autem		
autem sexto.	cum rediisset.	in cap.	31
In mense autem sexto, vsque Exurgens	Factum est autem, cum rediisset Iesus, ex-		
autem Maria.	cepit eum turba, erant autem omnes		
Exurgens autem Maria, vsque Elizabeth	expectantes eum.	in cap.	32
autem impletum.	Et ecce venit vir, vsque ad finem.	in cap.	34
Elizabeth autem impletum, vsque ad finem.	<i>Caput nonum.</i>		
<i>Caput secundum.</i>	Conuocatis autem Iesus, vsque Audiuit		
Factum est autem, vsque Et postquam im-	autem Herodes.	in cap.	55
pleti sunt dies.	Audiuit autem Herodes, vsque Et reuerfi		
Et postquam impleti sunt dies, vsque Et	Apostoli.	in cap.	56
ut perfererent.	Et reuerfi Apostoli, vsque Et factum est		
Et ut perfererent omnia secundum lege	cum solus esset.	in cap.	57
Domini,	Et factum est cum solus esset, vsque Fa-		
Reuerfi sunt in Galilaeam, vsq; ad finem.	ctum est autem post hac.	in cap.	66
<i>Caput tertium.</i>	Factum est autem post hac, vsque Factum		
Anno autem quindodecimo, vsque Hero-	est autem in sequenti die.	in cap.	67
des autem.	Factum est autem in sequenti die, vsque		
Herodes autem, vsque Factum est autem.	Omnibusque mirantibus.	in cap.	68
Factum est autem, vsque ad finem.	Omnibusque mirantibus, vsque Intrauit		
<i>Caput quartum.</i>	autem.	in cap.	69
Iesus autem plenus, vsque Et regressus	Intrauit autem, vsque Factum est autem		
est Iesus.	dum complerentur.	in cap.	70
Et regressus est Iesus in virtute spiritus in	Factum est autem dum compleretur, vs-		
Galilaeam.	que Factum est autem ambulatibus.	in cap.	75
Et fama exiit, vsque Et venit Nazareth.	Factum est autem ambulatibus, vsque		
Et venit Nazareth, vsque Et descendit in	ad finem.	in cap.	29
Capharnaum.	<i>Caput decimum.</i>		
Et descendit in Capharnaum, vsque Sur-	Post hac autem designauit, vsque Et ecce		
gens autem Iesus.	quidam legisperitus.	in cap.	80
Surgens autem Iesus, vsque ad finem.	Et ecce quidam legisperitus, vsque Factum		
<i>Caput quintum.</i>	est autem dum irent.	in cap.	81
Factum est autem, cum turbæ, vsque Et	Factum est autem dum irent, vsque ad fi-		
factum est cum esset.	nem.	in cap.	82
Et factum est, cum esset, vsque Et factum	<i>Caput undecimum.</i>		
est in vna dierum.	Et factum est, cum esset, vsque Et erat ei-		
Et factum est in vna dierum, vsque Et post	ciens.	in cap.	83
hac exiit.	Et erat eiiciens, vsque Factum est autem,		
Et post hac exiit, vsque ad finem.	cum hac diceret.	in cap.	49
<i>Caput sextum.</i>	Factum est autem, vsque Turbis autem		
Factum est autem in sabbatho, vsque Fa-	concurrentibus.	in cap.	50
ctum est autem & in alio.	Turbis autem concurrentibus, vsque Et		
Factum est autem & in alio, vsq; Factum	cum loqueretur.	in cap.	49
	Et cum loqueretur, vsque ad finem.	in cap.	84

Caput

EVANGELISTARVM.

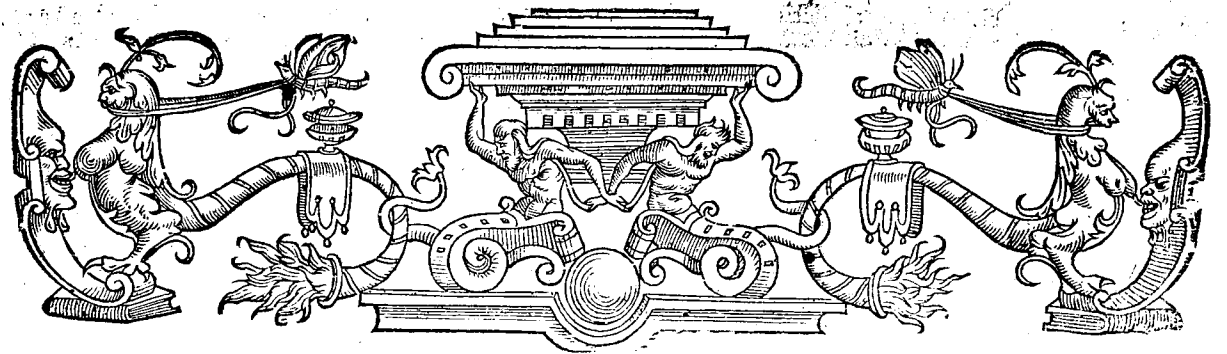
<i>Caput duodecimum.</i>	Audiente autem omni populo, vsque ad		
Multis autem turbis, vsque Ait autem ei	finem.	in cap.	120
quidam.	<i>Caput vigesimumprimum.</i>		
Ait autem ei quidam, vsque Sint lumbi	Respicens autem vidit, vsque Et quibus-		
vestri.	dam dicentibus.	in cap.	121
Sint lumbi vestri, vsque ad finem.	Et quibusdam dicentibus, vsque Et erunt		
<i>Caput decimumtertium.</i>	signa.	in cap.	122
Aderant autem quidam, vsque Erat au-	Et erunt signa, vsque Attendite autem vo-		
tem docens.	bis.	in cap.	123
Erat autem docens, vsque Et ibat per ci-	Attēdite autem vobis, vsque Erat autem		
uitates.	diebus docens.	in cap.	124
Et ibat per ciuitates, vsque ad finem.	Erat autem diebus docens, vsque ad fi-		
<i>Caput decimumquartum.</i>	nem.	in cap.	127
Et factum est, cum introisset, vsque Ibant	<i>Caput vigesimumsecundum.</i>		
autem turbæ.	Appropinquabat autem, vsque Venit au-		
Ibant autem turbæ, vsque ad finem.	tem dies.	in cap.	128
<i>Caput decimumquintum.</i>	Venit autem dies, vsque Et ait illis, Desi-		
Erant autem appropinquantes, vsque ad	derio.	in cap.	129
finem.	Et ait illis, Desiderio, vsque Veruntamen		
<i>Caput decimumsextum.</i>	ecce.	in cap.	131
Dicebat autem & ad discipulos, vsque	Veruntamen ecce, vsque Facta est autem		
Omnis qui dimittit.	& contentio.	in cap.	132
Omnis qui dimittit vxorem suam, & al-	Facta est autem & contentio, vsque Et		
teram ducit, moechatur, & qui dimis-	egressus ibat.	in cap.	133
sam a viro ducit, moechatur.	Et egressus ibat, vsque Comprehenden-		
Homo quidam erat diues, vsq; ad finem.	tes autem.	in cap.	137
<i>Caput decimumseptimum.</i>	Comprehendentes autem, vsque Quem		
Et ait ad discipulos suos, vsque Et factum	cum vidisset.	in cap.	138
est dum iret.	Quem cum vidisset, vsque Et viri qui te-		
Et factum est dum iret, vsque Interroga-	nebant.	in cap.	139
tus autem.	Et viri qui tenebant, vsque Et ut factus		
Interrogatus autem, vsque Et ait ad di-	est dies.	in cap.	138
scipulos.	Et ut factus est dies vsque ad finem.	in cap.	140
Et ait ad discipulos, vsque Et sicut factum	<i>Caput vigesimumtertium.</i>		
est.	Et surgens omnis multitudo eorum du-		
Et sicut factum est, vsque ad finem.	xerunt illum ad Pilatum.	in cap.	140
<i>Caput decimum octauum.</i>	Cœperunt autem illum accusare, vsque		
Dicebat autem & parabolam, vsque Di-	Pilatus autem conuocatis.	in cap.	141
cebat autem & ad quosdam.	Pilatus autem conuocatis, vsque Et cum		
Dicebat autem & ad quosdam, vsque Af-	ducerent eum.	in cap.	142
ferrebant autem.	Et cum ducerent eum, vsque Et ecce vir		
Afferbant autem, vsque Assumpsit au-	nomine.	in cap.	143
tem Iesus.	Et ecce vir nomine Ioseph, vsq; in finem.	in cap.	144
Assumpsit autem Iesus, vsque Factum est	<i>Caput vigesimumquartum.</i>		
autem cum appropinquaret.	Vna autem sabbathi, vsque Et ecce duo		
Factum est autem cum appropinquaret,	ex illis.	in cap.	145
vsque ad finem.	Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem		
<i>Caput decimumnonum.</i>	hac loquuntur.	in cap.	146
Et ingressus perambulabar, vsque Hęc il-	Dum autem hac loquuntur, vsque Et di-		
lis audientibus.	xit ad eos.	in cap.	147
Hęc illis audientibus, vsque Et factum est	Et dixit ad eos, vsque ad finem.	in cap.	150
cum appropinquasset.			
Et factum est, vsque Et ingressus in tem-	CAPITA IOANNIS.		
plum.	<i>Caput primum.</i>		
Et ingressus in templum, vsque Et erat	In principio erat verbum, vsque Ioan-		
docens.	nes testimonium perhibet.	in cap.	1
Et erat docens, vsque in finem.	Ioanes testimonium perhibet, vsque Al-		
<i>Caput vigesimum.</i>	tera die iterum.	in cap.	16
Et factum est vna dierum, vsque Cœpit	Altera die iterum, vsque ad finem.	in cap.	17
autem dicere.	<i>Caput secundum.</i>		
Cœpit autem dicere, vsque Et obseruan-	Et die tertia, vsque Post hac descendit Ca-		
tes miserunt.	pharnaum.	in cap.	18
Et obseruantes miserunt, vsque Accesserunt	Post hac descendit, vsque ad finem.	in cap.	19
autem quidam.	<i>Caput tertium.</i>		
Accesserunt autem quidam, vsque Dixit	Erat autem homo, vsque Post hac venit		
autem ad illos.	Iesus.	in cap.	20
Dixit autem ad illos, vsque Audiente au-			
tem omni populo.			

Post

INDEX CAPITVM EVANG.

Post hæc venit Iesus, vsque ad finem. <i>Caput quartum.</i>	in cap. 21	Erant autem quidam gentiles, vsque ad finem. <i>Caput decimumtertium.</i>	in cap. 111
Vt ergo cognouit Iesus, vsque Venit ergo iterum.	in cap. 23	Ante diem festum paschæ, vsque Cum hæc dixisset Iesus.	in cap. 130
Venit ergo iterum, vsque ad finem. <i>Caput quintum.</i>	in cap. 24	Cum hæc dixisset Iesus, vsque Filioli adhuc modicum.	in cap. 132
Post hæc erat dies festus, vsque ad finem. <i>Caput sextum.</i>	in cap. 36	Filioli adhuc modicum vsque ad finem <i>Caput decimumquartum.</i>	in cap. 133
Post hæc abiit, vsque Iesus ergo cum cognouisset.	in cap. 57	Et ait discipulis suis, vsque ad finem. <i>Caput XV. & XVI.</i>	in cap. 134
Iesus ergo cum cognouisset, vsque Altera die turba.	in cap. 58	Vtrumque totum est simul.	in cap. 135
Altera die turba, vsque ad finem. <i>Caput septimum.</i>	in cap. 59	Hæc locutus est Iesus, vsque ad finem. <i>Caput decimumseptimum.</i>	in cap. 136
Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.	in cap. 60	Hæc cum dixisset Iesus, vsque Cohors autem. <i>Caput decimumoctauum.</i>	in cap. 137
Erat autem in proximo, vsque Iam autem die festo.	in cap. 73	Cohors autem, vsque Dixit ergo Petro ancilla.	in cap. 138
Iam autem die festo, vsque ad finem. <i>Caput octauum.</i>	in cap. 75	Dixit ergo Petro, vsque Pontifex ergo interrogauit.	in cap. 139
Iesus autem perrexit, vsque Iterum ergo locutus.	in cap. 76	Pontifex ergo, vsque Erat autem Simon Petrus.	in cap. 138
Iterum ergo locutus, vsque ad finem. <i>Caput nonum.</i>	in cap. 77	Erat autem Simon, vsque Adducit ergo Iesum.	in cap. 139
Et præteriens Iesus, vsque ad finem. <i>Caput decimum.</i>	in cap. 78	Adducunt ergo, vsque Est autem consuetudo.	in cap. 141
Amen amē dico vobis, vsque Facta sunt autem encœnia.	in cap. 97	Est autem consuetudo, vsque ad finem. <i>Caput decimumnonum.</i>	in cap. 142
Facta sunt autem encœnia, vsque ad finem. <i>Caput undecimum.</i>	in cap. 93	Tunc ergo apprehendit, vsque Susceperunt autem.	in cap. 142
Erat autem quidam læguens, vsque Collegerunt ergo.	in cap. 102	Susceperunt autem, vsque Iudæi ergo.	in cap. 143
Collegerunt autem, vsque ad finem. <i>Caput duodecimum.</i>	in cap. 103	Iudæi ergo, vsque ad finem. <i>Caput vigesimum.</i>	in cap. 144
Iesus ergo ante sex dies, vsque In crastinum autem.	in cap. 109	Vna autem sabbathi, vsque Cum ergo serò esset.	in cap. 145
In crastinum autem, vsque Erant autem quidam gentiles.	in cap. 110	Cum ergo serò esset, vsque ad finem. <i>Caput vigesimumprimum.</i>	in cap. 147
		Postea manifestauit, vsque Sunt autem & alia.	in cap. 148
		Sunt autem & alia, vsque ad finem.	in cap. 150

PROOEM

PROOEMIVM EX LVCA

Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationē, quæ in nobis completa sunt, rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assequuto omnia, à principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum de quibus cruditus es veritatem.

CIRCA PROOEMIVM ANNOTATIONES.

QUoniam in presenti opere statuerimus ita totā A ergo se narrationem ordinaturum rerum nō quas Euangelicam nostram Concordiam exhibere, ut singulis eius capitibus sui subiiciatur commentarii, necessarium video ut cum verborum & factorum Christi explanatione, etiam reddatur ratio ordinis capitum à nobis dispositi, ut intelligatur aptam esse capitum consequentiam. Imprimis itaque nemo facile credo negauerit, præfationem illam quā Lucas suæ præmisit historiæ, recte etiam præmitti toti euangelicæ historiæ ex quatuor Euangelistis contextæ, ut cui illa non minus cōueniat quàm proprio ipsius Lucæ libro. Nā etiā in hoc opere, enūcta quæ de dictis & factis Domini, ministri sermonis nobis tradiderunt diligenter affectati, vnicuique Theophilo, id est, Dei amico, in vnum redacta ordinem legenda reliquimus.

MULTI CONATI SVNT.] Conari aliquid vel tentare & aggredi dicuntur, & qui præsumptuose aliquid moliantur, id tentantes quod præstare non valent: & qui honestè & benè aliquid pertractant. Euangelistam autem hoc verbum in malam accepisse partem, voluisseque notare eos qui in scribendo euangelio non præstituerunt quod promiserunt, ex eo apparet, quod dicit, multi conati sunt, deinde quod hanc dicat causam scribendi à se euangelii, quod ante ipsum multi id tetassent. Quæ certè causa conueniens non esset, si loqueretur de iis qui feliciter tentauerunt scribere euangelia, quales fuerunt Mattheus & Marcus. Vnde Ambrosius: Conati utique illi sunt qui implere nequiverunt. Et iterum: Qui conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit.

ORDINARE.] Hoc est, in ordinem disponere. Græcè ἀνατάξασθαι, id est, contexere.

QUÆ IN NOBIS, &c.] Res completæ, non possunt hic intelligi, res peractæ. Græcè enim est, πεπληρωμένων πραγμάτων, id est, rerum certissimæ fidei, aut quarum certa est fides. Γληροφόρῳ enim rei alicuius certam fidem facere significat. Vnde, completæ exponi debet pro eo quod est, plenè & perfectè creditæ vel cognitæ sunt à nobis. Quam expositionē satis indicat Ambrosius, Græcæ dictionis significationem probè aduertens, qui sic habet, Quæ in nobis completæ sunt rerum, vel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat, nulli deficit, & de completo nemo dubitat, cum fidem effectus astruat, exitus prodat, &c. Significat

ORDINARE.] Hoc est, in ordinem disponere. Græcè ἀνατάξασθαι, id est, contexere.

QUÆ IN NOBIS, &c.] Res completæ, non possunt hic intelligi, res peractæ. Græcè enim est, πεπληρωμένων πραγμάτων, id est, rerum certissimæ fidei, aut quarum certa est fides. Γληροφόρῳ enim rei alicuius certam fidem facere significat. Vnde, completæ exponi debet pro eo quod est, plenè & perfectè creditæ vel cognitæ sunt à nobis. Quam expositionē satis indicat Ambrosius, Græcæ dictionis significationem probè aduertens, qui sic habet, Quæ in nobis completæ sunt rerum, vel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat, nulli deficit, & de completo nemo dubitat, cum fidem effectus astruat, exitus prodat, &c. Significat

ASSECUTO OMNIA, &c.] Assecuto, non est hic accipiendum quemadmodum vtuntur Latini, quibus assecutus dicitur is qui aliquid consecutus est, & nulla in re frustratus. Græcè enim est παρακολουθεῖν. Significat autem παρακολουθεῖν, magis affectari aliquid, & alicui semper assidere & adesse. Proinde, assecuto, hic accipi debet pro suo

2 frequentatio, affectato. Ille autē dictiones, à principio, diligenter, non possunt frequentibus cōiungi, vt communiter nostri libri distinguunt sed vt patet ex Græcis, coniungi debent cum participio, affectato. Sensus enim est; Visum est mihi, vt postquā omnia à principio sim peruestigatus, deinde tibi scriberem.

EX ORDINE TIBI, &c.] Cū dicit ex ordine se scripturum, non hoc vult significare quod omnium quę narraturus est ordinem sit seruaturus, cū frequenter in recensendis Christi miraculis ordinem immutat: sed hoc vult, quod prius Ioannis, deinde Christi natiuitatem, postea prædicationem, passionem & resurrectionem sit prosequuturus, ordinemque seruaturus inter ea quę in euangelica narratione sunt præcipua. Græcè tamen est καθέξως, quod potius significat deinceps, quàm ex ordine, vt significet se post diligentem inquisitionem factam, tum deinceps scripturum. Vnde & in nostra lectione, ex ordine, accipi posset pro deinceps, vt nomine ordinis non intelligatur hic significari ordo narrandorum, sed ordo ille ab historiographis seruandus, vt prius rerum gestarum diligentem exactamque inquisitionem faciant, ac deinde ad scribendum animum accommodent.

OPTIME THEOPHILE.] Colligit Theophylactus, Theophilum hunc primatem aliquem fuisse, quodd huic epithetum tribuatur quod magnis viris tribui solet: quemadmodum Festo dixit Pau-

lus: Optime Feste. In hac autem collectione attendit Theophylactus ad alteram significationem dictionis Græcæ κρείττος, quæ non solum significat optimum, sed etiam potentissimū & fortissimum, à κράτος, id est, robur. Vnde Oecolampadius Theophylacti interpres vertit, strenue Theophile.

VT COGNOSCAS.] Non est, vt annotat etiā Theophylactus, γγώς, id est, scias vel cognoscas, sed επιγγώς, i. agnoscas, hoc est, secundo maiorem accipias scientiā: agnosimus enim prius utriusque cognita, cognoscimus autem incognita. Neque est Græcis simpliciter, eruditus es, sed καθήχθης, id est, viua voce eruditus es. Rursum non est, ἀληθῶς veritatem, sed ἀσφάλως, i. securitatē vel certitudinem: proinde apud nos veritas pro certitudine accipi debet, vt nonnunquā accipitur. Porro quod dicit, vt cognoscas certitudinem eorū, &c. sic explicat Theophylactus: vt per scripturam hanc certiora iam ea esse credas quæ prius viua voce audiuisti. Solemus enim auditis certius fidem habere, dum videmus, à fide dignis testibus etiam scripto committi, & omnibus legenda tradi. Verum hæc explicatio non videtur satisfacere intentioni Luce, si principium attendamus, ex quo magis apparet hoc voluisse, scripturum se euangelium, vt quoniam diuersa sibi que contraria falsorum Euangelistarum narratio incertitudinem generaret rerum verarum, per hanc scripturam Theophilus agnosceret rerum à Christo gestarum certitudinem.

VERBUM DEI ÆTERNVM, VITA ET lux caro factum. Ioan. I. CAPVT I.

In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominū: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cōprehenderunt. Fuit homo missus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium: vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, qua illuminat omnem hominē venientem in hūc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quot quot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est: & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre) plenum gratia & veritatis.

Primo hoc capite principium Euāgelii secundū Ioannem positum est, tum quod Euangelica historia non aliud potest facile videri conuenientius habere exordium, quàm eam partem. In principio, vnde de suam cœpit Moyses historiam, tum quod hoc sui Euāgelii principio Ioannes de æterna Christi natura, & apud patrem subsistentia agat, nisi quodd missi à Deo Ioannis Baptistæ, & incarnati pro nobis Christi summam mentionē ingerat: quæ quomodo gesta sint, sequens ex Luca & Matthæo narratio distinctè explicat.

IN PRINCIPIO ERAT, &c.] Cū rerum diuinarum nomenclatura desumatur à nominatione earum rerum, quæ sub nostra cadunt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis desumpta sit à verbo humano, duplex autē sit humanum verbū, mentale, scilicet & vocale, inquirendum num à similitudine verbi vocalis an verbi mentalis, filius Dei verbū appelletur. Primū itaque sunt qui à similitudine verbi vocalis, appellationem verbi acceptam sentire videntur. Theophylactus enim post

Chrysoptomū, filiū Dei verbū appellari dicit, quia paterna nobis annunciauit, quemadmodum omne verbū vocale mētis voluntates annunciat. Et quidam: Christus (inquit) dicitur λόγος, quodd quicquid loquitur pater, per filiū loquatur. Atque ob hanc vel maximè rationem putat pro λόγος dicendum potius sermo quàm verbum, quod verbū fere non totam orationem, sed simplicem significet dictionem. Verūm si hac sola vel præcipua ratione filius Dei dicitur λόγος vel verbū, iam hæc appellatio non conueniet ei nisi ratione assumpti hominis, & nõ ratione diuinitatis ipsius, quod non cōuenire intētioni Euāgelistæ nemo nõ videt, cū hac appellatione diuinitatem eius explicare vulerit. Nec satis propriè dictum erit, in principio fuisse verbū, cū secundum illam explicationem filius Dei tunc nondum fuerit verbum. Deinde non solum in scripturis sacris appellatio verbi tribuitur filio Dei, sed, vt ostendit Theodoretus in libris de curatione Græcarū affect. & latissimè Steuchus in libris de perenni philosophia, etiā vetustissimi philosophi qui fuerunt apud Chal

Chaldæos, Ægyptios, Græcos & Italos, in diuinitate agnouerunt vnā personam, quā λόγος, id est, mentem vocauerunt: & alterā quā λόγος nominauerunt, filiū ipsius mētis. Sic enim, vt ex multis primū nominemus, scribit Mercurius ille Trismegistus, philosophiæ apud Ægyptios princeps: Intelligētia illa Deus, cū mētis ac fœminæ vim haberet, & vitam & lumen haberet, genuit verbū, alteram scilicet mentem opificem. Et postea: Verbū eius procedens vnde quaque perfectū, & fœcundū, & opifex, lapsus in naturā fœcundam, & fœcundas aquas, fecit eas prolificas. Rursum loquens cum Ægyptio quodam sacerdote quærenti quid hæc quæ dixisset significaret: Tu, inquit, non intellexisti. Natura mētalis, ipsius verbi natura est generatrix & opifex, &c. Eadem de λόγος senserunt Orphæus & Plato, & omnes Platonici. At verò hoc omnes constat verbum in diuinitate non appellasse ratione alium præ naturā humanæ, in qua patris voluntatē nobis annunciauit, cū etiam Trismegistus apertè fateatur verbum istud mentale esse. Vnde Aug. 15. de Trinitate: Quisquis potest intelligere verbum, non solum antequam sonet, verūm etiam antequam sonum eius imagines cogitatione voluantur, iam potest videre per hoc speculum, atque in hoc ænigmatē aliquam verbi similitudinem, de quo dictum est: In principio erat verbum. Ecce apertissimè confiteatur Aug. verbum in diuinitate à similitudine verbi mentalis dictum esse. Itaque filius Dei dicitur verbum, primū quod sicut verbum mentale, id est, cogitatio mentis, quæ sibi ipsi mens loquitur, in sensibilibus, atque sine passione & corruptione à mēte procedit, estque; mentis aut intelligentiæ, à qua procedit, perfectissima similitudo & imago: ita & filius Dei imperceptibilem, & ab omni passione liberam à patre trahit originem, expressissimā ipsius gerens imaginem & figuram. Deinde quemadmodum mens sibi ipsi loquitur per verbum & cogitationem suam, atque in ea seipsam & omnia quæ scit, videt & agnoscit: ita & in filio sibi ipsi pater loquitur, in quo; eo tanquam speculo limpidissimo, & imagine verissima se omnesque creaturas cōtemplatur. Præterea quia (vt dicit Theophyl.) sicut mens nequit aliquando esse sine verbo & cogitatione, & verbum esse non potest nisi à mēte: ita & pater filio semper coæternus fuit, & filius patri. Differt autem verbum istud diuinum à verbo mentali humano, præter alia etiam in eo quod verbum mentale hominis ad operandū inefficax sit: verbum autem diuinū efficax, & vt verbis Trismegisti vtar, natura est generatrix & opifex & λόγος δημιουργός, id est, verbum opifex. Proinde etiā ob id Dei filius verbū dicitur, quod per ipsum omnia pater sine omni negotio quæ vult, quæque in filio faciendā videt, facit, quæadmodum si quis rex omnipotens quiduis suo solo iussu faceret. Atque hinc Aug. libr. 8. 3. quæst. asserit in nomine verbi significari non solum respectum ad patrem, sed etiam ad illa quæ per verbum facta sunt operatiua potentia. Quemadmodum autem verbum mentale sit vocale, dum assumit, & (vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum, ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit: ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens, per assumptionem carnis sensisse factum est, patremque ipsum & ea quæ patris sunt, mundo manifestare cœpit, vt iam & verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Ex his itaque constat,

A quando verbum suum pater loquutus sit, & dixerit. Dixit enim ab æterno, gignendo illud. Dixit secundū, cū per illud vniuersa creauit. Vnde Prudentius in hymno natiuitatis: Ex ore quilibet patris sis ortus, & verbo aditus: Tamen paterno in pectore sophia callebas prius. Dixit tertio, cū illud in mundum misit, vt quæ patris sui erant, annuntiaret nobis. Constat ex his & illud, pro λόγος, etsi etiam rectè dicatur sermo, rectius tamen dici, verbum. Primū quod præcipue nominetur verbum diuinum à similitudine conceptus mētis, qui rectius propter suam simplicitatem verbū dicitur mentis quàm sermo. Deinde quod sic melius significetur simplicitas naturæ filii Dei, quodque; verbum istud simplex sit & vnicum, non constans ex multis verbis. Postremum quod dictio illa, verbum, generalior sit, comprehendens sub se etiam sermonem. Frequenter enim etiam tota oratio & sermo verbum dicitur. vt: Verbum quod factum est ad creaturam, &c. Proinde quacunque ratione quis filium Dei sermonem dixerit, eadem & verbū dicere poterit, & non e contrario. Ratio autem quare Ioannes filium Dei hic potius verbū nominet quàm filiū, à Chrysostomo & Theophylacto assignatur propter auditorum infirmitatem: ne scilicet audito statim ab initio filii nomine, cogitarent natiuitatem corporalem, & ab affectionibus proficiscerent, sed intelligibilem & immaterialem à patre processum, qualem denotat dictio, verbum. Additur à D. Thoma & hæc ratio, quod quia de filio Dei hic tractaturus erat, quatenus manifestaturus esset patrem, ideo magis conueniebat eum vocari verbū quàm filium. Potest & hoc addi, ob id eum dixisse, verbū, quod sciret secundam in diuinitate personam à philosophis excellentioribus (vt dictum est) cognitam & significatam nomine verbi. Notandum autem, non simpliciter eum dixisse. In principio erat λόγος, sed cum articulo, qui hic emphasi non caret, & λόγος, id est, illud verbum, quo intelligatur eum notasse verbum illud vnicum & singulare, diuinum scilicet, de quo in veteris testamenti scripturis omnia dicuntur à Deo facta, & de quo plerique philosophi ante scripserunt. Porro quod dicit, In principio, variè à diuersis accipitur. Cyrillus enim omnino contendit per principium debere intelligi patrem, tum quod solus pater verè sit principium quo nihil est prius. (Nam principium mundi & temporis aliud ante se habet principium, scilicet Deum) tum ne si intelligatur de principio temporis, intelligatur filius Dei esse temporalis. Itaque; secundum eum sensus est: In patre erat verbum. Eandem autem interpretationem etiam reddunt Augustinus & Origenes, quorum hic etiam per principium putat accipi posse filium quatenus sapientia sit, vt verbum in principio quasi in sapientia sit, quomodo in ipso verbo postea dicitur esse vita. Augustinus verò etiā sic exponit: In principio, hoc est, ante omnia, sicut eadē oratio in principio Geneseos rectè exponitur. Nec ab hac interpretatione multum abest Chrysostomi & Theophylacti expositio, qua exponunt, in principio, pro eo quod est ab initio, eo quod Ioannes in epistola sua prima quasi seipsam expositurus, pro eo quod hic dicit: In principio, dicitur quod fuit, vel, quod erat ab initio, &c. Rursum ab horum interpretatione parum differt Rupertus, aliorumque expositio, sic explicantium: In principio mundi vel durationis. Non est autem idem dicere,

Rectius verbi dictionem quæ sermonis vniuersa.

ter. 7.

In primo principio, quid.

Genesi.

Christum fuisse in principio durationis, & fuisse in principio temporis, quamvis horum duorum vnū idemque fuit principium. Nam in principio temporis proprie nō potest dici fuisse, sicut nec in tempore proprie Deus esse dicitur, nisi intelligamus ipsum dici esse in tempore vel principio eius, quia est eum tempore. & cum principio temporis. In principio autem durationis verius dicitur fuisse verbum. Duratio enim in se includit & tempus & aeternitatem. Itaque cum eodem modo Ioānes ingressus sit historiā Euangelicā, quo Moyses Genesim, constat in Genesi illud, in principio, non posse accipi pro in filio, quemadmodum ibi quidam volunt, cum hęc interpretatio huic loco nō quadret. **Erant.** Rectius autem dictum est: In principio erat, quā fuit. Præteritū enim perfectum ita significat tempus præteritū, vt non simul significet rem quæ dicitur fuisse adhuc permanere in illa duratione de qua est sermo. Præteritū verò imperfectū sic significat tempus præteritum, vt & simul con significet rei perseverantiam & existentiam. Proinde dum dicitur, verbum erat in principio, significatur verbum præcessisse principii illud, & tamen cum ipso principio perseverasse. Itaque hic significatur etiā ipsius verbi aeternitas: non quidē per illam orationem solam, in principio, cum & de cælo & terra dictum sit: In principio creavit Deus cælum & terrā. Neque per solum verbum, erat: sed quia verbum, erat, coniungitur illi, In principio, idq; siue, in principio, exponatur secundum Augustinum, pro, ante omnia (nam si ante omnia quæ facta & creata sunt erat verbum, nunquam verbum factum est, ac proinde æternū est) siue, In principio, exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quod in hoc principio erat verbum, rectē infertur nunquā incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis & omnium rerum conditarum, quod tamen, vt dictum est, verbū, erat, significat. **Cyrrillus.** Cyrrillus autem qui principium accipit pro patre, aeternitatem verbi colligit hic significari solo verbo, erat, hoc modo scribens: Principii autem vocabulo commodissimē verbū, erat, cōnectit: ne solum decorus, verum etiam aeternus & ante secula filius intelligatur. In profundissimā enim & incomprehensibilem generationem, quæ cuncta superat tempora, erat istud, cogitantis sententiam adducit. Erat enim per se indeterminatē prolatum, nullis vnquam terminis circūscribetur, quum natum sit seruantem semper intellectum præcedere: adē vt quocunq; abieris quasi ad vltimum exitum, & quietē ipsū erat, iam peruenisse, inde superioris cursus initium statim factum esse videatur. Quod si autem quis quærat, quomodo verbū patri sit cōaeternum, cum sit à patre genitū. (Homo enim filius ab homine patre genitus, necessario est ipso posterior) Dicendum principium prius duratione esse eo, cuius est principium, propter tria. Aut scilicet quia principium rei præcedit tempore actionē qua producit rem, cuius est principium. Aut quia actio successionem habet, propter quod etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem. Aut deniq; quia ex voluntate principii determinatur initiū durationis rei, sicut ex voluntate Dei determinatum fuit initiū creaturæ. Nihil autem horum trium inuenitur in generatione verbi diuini. Nō enim generationis huius prin-

cipium prius fuit quā generaret. Cum enim generatio verbi sit quasi intelligibilis cōceptio, sicut non potest mens nō ligata esse sine cōceptu & cogitatione, ita non potuit pater esse sine verbi generatione. Sed neque ipsa verbi generatio successiua fuit, sic enim ipsum verbum diuinum prius fuisset informe quā formatum, ipsiusque generantis argueretur infirmitas & impotentia. Rursum dici non potest patrem sua voluntate præstitisse filio initium durationis, cum pater filium non generaret voluntate, vt Arriani dixerunt, sed naturaliter. Proinde fieri non potuit vt pater verbum à se genitum præcederet. Huius aliqualis similitudo apparet in luce & splendore procedente à luce, quæ splendorem ipsum naturaliter & sine successione producit. Vnde si fuisset lux aliqua æterna, etiam splendor eius æternus cum ea fuisset. Atque ob id Paulus filium Dei, splendorem patris appellat, & catholica fides ipsum lumen de lumine confiteatur, vt sic cōaeternitas ipsius cum patre intelligatur. Vt enim exprimentur perfectiones & proprietates filii, quæ vno nomine explicari nequeunt, diuersis ipsū nominibus appellamus. Vt enim cōnatura lis & cōsubstantialis patri ostendatur, filius nominatur: vt ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago: vt ostendatur cōaeternus, dicitur splendor: vt ostendatur immaterialiter genitus, dicitur verbum. Subtiliter autem Ioannes inde auspiciatus est Euangelium suū. vnde Moyses Genesim, dicens: In principio erat verbum, sicut ille: In principio creauit Deus. & c. volens significare, quod in eo principio quo Moyses creatum dicit cælum & terram, verbum hoc non sit inter alia creatum, sed illis per creationem incipientibus, ipsum iam veraciter erat, & inuariabiliter persistebat. Ex his iam omnibus patet varias hæreses hoc principio refelli. Et primum quidem hæresim Ebionis & Chérinthi, Samosatani, & Photini, contra quam ex intentione hæc scripta sunt. Deinde hæresim Alogianorū, qui sic dicti sunt, teste August. quod negarent verbum & λόγος diuinum, propter quod Ioannis Euangelium nō receperunt, quamvis horum hæresis non videatur diuersa ab Ebionitarum hæresi. Nam & hī, teste Irenæo, solum Matthæi Euangelii receperunt. Postremum hoc principio etiam refellitur Arrianorum & Eumenianorum secta, dicentium verbū aliquando incepisse esse & fuisse quando non erat.

ET VERBUM ERAT, &c.] Præcedenti parte ostendit quando erat verbum: hac verò parte, vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, si in principio & ante omnia erat verbum ab æterno, vbi ergo erat cum adhuc nihil esset, cumque nullus esset locus? propterea subiicit, & verbum erat apud Deum, significans illud loco non circumscriptum fuisse, sicut Deus incircumscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quoddam accidens, non per se subsistens quale est verbum nostrum, siue mentale, siue vocale. Propter hoc ergo non dixit, verbum erat in Deo, sed apud Deum, vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, proprie apud aliud esse non dicitur, sed in eo. Præterquam autem quod Euangelista per præpositionem, apud, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria hic

hic designat. Primum enim secundum Cyrillum & Chryostomum significat distinctionem personalem verbi à Deo Patre. Qui enim apud aliquem esse dicitur, distinctus ab eo secundum personam & hypostasim sit necesse est, cum nemo proprie dicatur esse apud semetipsum, atque ob hanc etiam rationem melius vsus est præpositione, apud, quā in. Proinde hac parte Sabellii error refellitur, qui vnā tantū in diuinitate personam prædicabat, quæ nunc pater, nunc filius, nunc diceretur spiritus sanctus. Secundò hac præpositione significatur socialis & amica coniunctio verbi cum Deo patre, vt ne quis existimaret, verbum hoc Deo patri aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis fabulantur Gætilis, & quomodo Marcion duo posuit rerum principia inter sese contraria. Ita enim verbum hoc à patre secundum personam distinctum esse significatur, vt tamen indiuisum semper illi adhereret, nec à patre vnquam discesserit. Nam sicut, erat, indeterminatē, verbo attributum, aeternitatem verbi vbique insinuat: ita dum indeterminatē dicit, verbum erat apud Deum, semper apud eum fuisse significat. Postremum hac locutione, secundum Hilarium 2. de Trinitate, significatur quædam in patre erga filium autoritas, verbumque hoc, Dei patris tanquam proloquentis esse verbum. Non enim proprie rex dicitur esse apud militem, sed magis proprie miles apud regem. Et verbum quatenus verbum, non est apud aliquem magis quā apud dicentem illud. Itaque his paucissimis verbis, Verbum erat apud Deum, significatur verbum hoc habere Deum patrem auctorem, atque ab eo procedere, sic vt per se subsistat, atque ab eo secundum personam distinguatur: nunquam tamen ab eo diuisum sit, & separatum, cumque eo ante mundi principium nullo loco circumscriptionem extiterit. Notandum autem est, hoc loco rursus addi articulum non solum dictioni, verbum, sed etiam dictioni, Deus, & λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo prius dixerat, Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo vel participatione Deus dicitur, accipiamus, siue vt certam in diuinitate personam, nempe patrem intelligeremus. Nomen enim, Deus, cum aliquando totam significet trinitatem, aliquando pro singulis accipitur personis, vt hoc loco pro persona patris.

ET DEVS ERAT VERBUM.] Cum prius & quando, & vbi erat verbum explicauerit, nunc quidditatem eius explicat & essentiam. Cumque prima parte aeternitatem verbi, secunda personalem eius à patre distinctionem significauerit, hac tertia parte necessario identitatem naturæ ipsius cum patre significauit, ne ex secunda parte ita à Deo patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur, cum & vnus sit Deus, & apud Deum verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstrui dicitio, verbum, vt sit hic sensus: & verbum illud quod dixi, erat Deus, qui sentus in Græco manifestius deprehenditur, vbi nomini, Deus, iam nō apponitur articulus, sed tantū nomini, verbū, & θεὸς ἦν ὁ λόγος, id est, & Deus erat illud verbum. Eo verò quod nomini, Deus, hic non apponatur articulus, sicut in superiori parte, Arriani erroris sui occasionem vel confirmationem sumi-

pterunt, dicentes verbum esse quidem θεόν, sed non sicut patrem τὸν θεόν, hoc est, non esse Deum verū & summum, sed Deum participatione & gratia, ac per hoc minorem Deo vero. Verum hoc eorum argumentum nullius esse efficaciz ex eo constat, quod nomini Deus, frequenter non additur articulus, vbi de summo Deo constat esse sermonem: quemadmodum bis accidit in hoc primo capite Ioannis, cum scilicet dicitur: Fuit homo missus à Deo. & Deus nemo vidit vnquam. Rursum eidem nomini articulus alicubi additur, vbi filio tribuitur, vt ad Tit. 2. Expectantes aduentum gloriæ magni Dei, vbi præterquam quod Christus magnus Deus dicitur, etiam additur articulus τὸ μετὰ θεοῦ. Iam vt omne cesset dubium, Iesum Christum, Ioannes vltimo cap. suæ epistolæ vocat verum Deum, dicens: Vt credamus in vero filio eius Christo Iesu. Hic est verus Deus: & vita æterna. Quod autē hoc loco articulum nō apposuerit coactus fecit. Si enim vtroque addidisset articulum, dicens: καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates. Sensus enim fuisset, & ille Deus: apud quem dixi esse verbum, erat illud ipsum verbum: vel ipsum verbum erat ille ipse Deus pater, apud quem dixi esse verbum. Quod si autem nomini, Deus, addidisset articulum, & non verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset: & ipse Deus, nempe pater, erat & ipse verbum quoddam, et si non idem quod filius. Nunc quoniam verbo addidit articulum, & non Deo, Christianam expressit sententiam, sic vt alio detorqueri nequeat, nimirum hanc: Et verbū illud, quod modo dixi, erat Deus, id est, particeps diuinæ naturæ. Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum, ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ τὸ ζῷον, ipse homo est ipsum animal, sed ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῷον, id est, ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit verbum istud cum patre in diuinitate communicare, necessario omittere debuit articulum. Cæterum satis significat etiam hoc loco verbum esse verum Deum, & talem qualis est pater, dum absolutē & sine aliqua additione eum Deū vocauit. Alias enim cum in scripturis nomen Dei tribuitur creaturis, ex additione aliqua & circumstantia ostenditur creatura per participationem nomen Dei accipere, vt cum Moyse dictum est: Ego constitui te Deus Pharaonis, vbi non absolutē Deus, sed Deus Pharaonis dicitur. Et alibi dicitur: Ego dixi, dii estis, &c. vbi quia additur, ego dixi, satis significatur deos hos esse reputatione Dei gratuita. Indicat autem Aug. 3. libro de Doct. Christ. cap. 2. quosdam Arrianorum ne ex hoc loco fateri cogerentur verbum esse Deum, locum hunc distinctione sic peruertisse: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat: vt deinde alius sit sensus: verbum hoc erat in principio apud Deū. Tanta est hæreticorum peruersitas, & contra omnem sensum pernicacia, vt quod astruit cōfirmant. Notandum autem quod cum verbum & filius Dei vnus dicitur esse naturæ cum patre, nō potest id eodem omnino modo intelligi: quomodo dicimus inter homines patrem & filium eiuſdem esse naturæ, omnesq; homines vnus esse natura. Hic enim intelligitur de identitate naturæ specificæ. In diuinis verò personis pater cum filio non est intelligendus eiuſdem naturæ specificæ, sed naturæ indiuiduæ, propter quod in diuinitate diuersæ personæ non

Erant.

Cyrrillus.

Ex Thomā super Ioannem. Quomodo verbum patris sit cōaeternū.

Exod. 7.

Psal. 81.

August.

possunt dici plures dii, sicut diuersæ personæ in humana natura communicantes dicuntur plures homines. Itaq; ob hanc causam condemnatur in canonicis tit. de summa Trin. & fide cath. cap. Damnamus ergo, &c. libellus abbatis Ioachimi, quem scripsit contra Petrum Lombardum de unitate & essentia Trinitatis, asserens sic patrem & filium, & spiritum sanctum, dici vnā essentiam & vnum Deum, quomodo multi homines dicuntur vnus populus, & quomodo Aristot. dicit participatione speciei omnes homines esse vnum hominem. Proinde cautè legendus & intelligendus est Theophylactus hoc loco, sic scribens: Vt exemplo manifestius faciamus, Petrus & Paulus sunt alius & alius, sunt enim duæ personæ, sed non aliud & aliud. Vna enim eorum natura est humanitas. Sic igitur de patre & filio docendū. Alius enim sunt & alius, duæ personæ, non autè aliud & aliud: vna enim natura eorū deitas. Intelligendus enim Theoph. exēplum afferre non omnino simile, nec eodem omnino modo, vnam esse diuersis hominibus naturam, sicut diuinis personis eandem essentiam: sed tantū exemplo quodam voluisse ostendere, quomodo alius & alius de diuinis dicantur personis, non autè aliud & aliud, quemadmodum & alii patres hoc exemplo vsi sunt sapius. Videndum hic apud Thomam, aliōsve scholasticos, cur non possit esse aut intelligi identitas specifica in personis diuinis.

HOC ERAT IN PRINCIPIO, &c.] Ne intelligeremus tria hæc antedicta sigillatim, vera esse, & non simul eidem competere verbo, ad excludendas omnes cauillationes istud subiecit, per epilogum superiora omnia recolligendo, & demonstrando ea simul esse vera. Et est sensus: Hoc nempe verbum quod dico esse Deum, hoc inquam, & non aliud, erat in principio apud Deum. Et necessaria quidem erat hæc collectio, tum ne erraremus intelligendo verbum fuisse quidem in principio, sed non fuisse in principio apud patrem, verum illi aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis gentes fabulantur: tum ne putaretur aliud esse verbum quod dicitur Deus, & aliud quod in principio dicitur fuisse, & apud patrem fuisse. Futuri enim erant qui id assererent, quemadmodum de Eunomianis testatur Cyrillus, qui aliud assererant verbum interius atque insitum naturaliter in Deo, & aliud quod in scripturis filius Dei dicitur, per quod cuncta Deus creauit, interiori atque insitio verbo simillimum. Tales itaque futuros prospiciens spiritus sanctus hæreticos, subintulit: Hoc ipsum verbum Deus erat in principio apud Deum patrem, per quod idem omnia facta sunt. Haftenus sermone quodam D. Basiliius doctè proœmium id explicauit.

OMNIA PER IPSUM, &c.] Postquam superius de verbo locutus est consideratō in seipso, & per comparisonem ad Deum patrem, explicās ipsius æternitatem, distinctionem personalem à patre, & diuinitatem cum eodem cōmunem: nunc ostendit quomodo se idem verbum habeat respectu creaturarum. Et prius quidem ostendit quomodo se habeat ad omnes creaturas, deinde verò quomodo se habeat ad eos qui inter creaturas præcipui sunt, homines scilicet. Itaque per ipsum verbum facta dicit esse omnia, quæ scilicet creata sunt vel facta. Sic enim distributione, vt vocant, accommoda necesse est istud intelligere, ne, & ipso patre,

A & verbum, & spiritus sanctus per verbum factus intelligatur. Hæc autem oratione non solum verbi omnipotentiam cum patre communem significauit Ioannes, sed & æternitatem rursus contra Arrianos. Omnipotentiam quidem eandem cum patris potentia, quod per ipsum omnia iam facta dicit quæ Deū fecisse Moyses scripsit. Æternitatem verò etiā significat his verbis: Si enim omnia per ipsum facta sunt, ergo ipse nequaquam factus est, alioqui per seipsum factus esset, rursus: Si omnia per ipsum facta sunt, ergo & tempus omne per ipsum factū est, & proinde ante omnia tempora fuit, quare & æternū eum fuisse necesse est. Simul quoque & diuinitatē verbi his insinuat verbis secundū

B Cyrillum & Augu. Si enim omnia per ipsum facta sunt, non potest ipse cū omnibus factis connumerari, ac proinde Deus sit necesse est, cū inter Deū & creaturam nihil sit mediū. Dicendo autē, omnia, non solum vnico hoc verbo cōplexus est quæ per multa Moyses speciatim enumerat, sed & inuisibiles creaturas simul cum visibilibus comprehendit, cū Moyses rudibus adhuc scribēs, de visibili tantummodo creatura locutus sit. Vnde explicans istud, omnia, Paulus ad Colos. scribit: In ipso cōdita sunt vniuersa, in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum. & in ipso creata sunt, &c. Porro quod dicit, per ipsum, videndum quomodo accipi debeat. Cū enim præpositio, per, denotet causam rei, & variis modis aliquid cōtingat rei alicuius esse causam, variis modis intelligi potest, cū dicitur aliquid fieri per aliud. Aliquando enim huiusmodi locutione significatur causa ministratoria & instrumentalis, vt cū dicitur quid facere dominus per seruum suum, & faber instrumenta sua. Aliquādo verò significatur causa efficiens vel formalis, quæ ipsi agenti est causa quod operetur, vt cum dicitur quid homo facere per liberum suū arbitrium (hoc enim ad operandum hominem impellit & mouet) & cū dicitur ignis calefacere per calorem, calor enim igni est ratio formalis, qua calefacit. Rursum aliquando significatur ipsa principalis causa, quæ per se ipsam aliquid facit, vt cū dicit Paulus, Fidelis Deus, per quē vocati estis, i. à quo vocati estis. Et iterum, cū se dicit Apostolum per voluntatem Dei, id est, à constitutione & electione voluntatis diuinæ. Itaque Arriani primo modo hic accipiunt præpositionem, intelligentes ex hoc loco verbum & filium Dei esse minorem patre, & seruum vel instrumentū eius. Verum respondent catholici præpositionem, per, non semper significare minoritatem, cū eadem etiam patri legatur in scripturis tribui, vt patet ex locis iam citatis. Proinde putant aliqui sic accipi posse quod hic dicitur, omnia per verbū facta sunt, quomodo de Deo dictum est: Fidelis Deus, per quem vocati estis, vt sit sensus: Omnia ab ipso verbo facta sunt, atque in hunc modum accepisse Cyrillum apparet. Verum hic sensus etiam verus sit, non videtur esse Ioannis, eo quod dicens, omnia per ipsum facta, significare velle videatur omnia per ipsum facta à Deo patre, vt sic insinuet, verbum illud, de quo loquor, illud esse verbum per quod obsecrē Moyses significauit vniuersa Deū fecisse, & quō Palmista dicit cœlos firmatos. Verbo domini, inquit, cœli firmati sunt. Vnde sensum hūc apertius explicauit Paulus, dicens: Per quem fecit & creauit.

C

D

E

Coloss. 1.

1. Cor. 1.

ibidem.

psal. 32.

Hebr. 1.

Itaque, vt annotauit D. Thomas, Origenes testatur Valentium hunc locū sic intellexisse, vt præpositio, per, secundo modo accipiatur. Intellexit enim verbū hoc præstitisse creatori causam mundanæ creationis. Verū & hunc sensum catholicam reiicit fides. Non enim pater quicquam accepit à verbo, sed contra, omnia verbum à patre. Quare intelligendū omnia per verbū facta esse à patre, tū quia omnia pater fecit per suam sapientiā & potentiam, quæ duo verbo Dei appropriantur. Christū enim Paulus vocat Dei virtutē & Dei sapientiam, tum quia omnia sic pater cū filio cōmuniter fecit, vt tamen virtutem operandi, sicut & essentiam filius à patre accepit. Secundum priorem modum, quadam similitudine per verbum omnia pater fecisse dicitur, qua homo dicitur operari per suam sapientiam, & artifex per artem. Sed in hoc est differentia & quod sapientia & ars hominis est ipsi ratio & causa cur operetur: sapientia autem patris, quæ filius est, non est patri ratio formalis operationis suæ, sed ipsa sapientia quæ est ipsemet pater, ratio est patri suæ operationis. Verū quoniam per sapientiam suam pater creasse omnia dicitur, & sapientia filio appropriatur, ideo etiam appropriatur ei, vt omnia per ipsum facta dicantur. Secundum posteriorem modum, similitudo quædam est inter hanc Euangelistæ locutionem, & eam qua per primam acceptionem præpositionis, per, dicimus aliquid fieri ab aliquo per instrumentum. Sicut enim tunc significatur instrumentum accipere virtutem causandi ab alio, & mediatio quædam inter primum agens & effectum: ita & hic significatur verbum à patre accepisse virtutem operandi per originem & derivationem ab ipso, & medium esse inter patrem & creaturas. Sed in hoc est dissimilitudo, quod ibi instrumentum non eandem accipit virtutem, quam habet primum mouens, & ob id minus est illo, sicque mediat inter primum agens & effectum, vt primum agens non immediata dicatur effectus causa. Hic autem verbum eandem accepit efficiendā virtutem quam habet pater, quare illo minus non est, neque sic mediat, vt pater non sit causa omnium immediata, cū mediatio hæc solum secundum originem sit accipienda. Quare cū pater cum filio omnia operetur, & filius non sit res & natura à patre diuersa, æqualiter pater & filius causa sunt omnium immediata & principalis. Secundum hunc ergo secundum modum non appropriatè, sed proprie per verbum omnia facta dicuntur. Postremum etiam ideo omnia per verbum facta dicuntur, quod ipsum, quatenus verbum & sapientia dicitur, causa est exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis patris, sed tantum ex parte rerum factarum. Quamuis enim verbum patri exemplar dici possit rerū factarum, non tamen ipsi potest dici causa exemplaris rerum factarum, cū nihil à filio pater accepit. Atque ob id significandum putat Caietanus Euangelistam hic potius dixisse: omnia per ipsū facta sunt; quam, pater per ipsum omnia fecit. Ex his omnibus constat, quare potius dictum sit: omnia per ipsum facta sunt; quam, omnia ipsum verbum fecit, vel, omnia cum ipso facta sunt. Cum his enim omnibus Euangelistæ locutio plura etiam in se includit.

ET IN IPSO &c.] Verba hæc duplicem

A habent distinctionē. Quidā enim sic distinguunt: Et sine ipso factū est nihil, vt deinde noua sequatur sententia: Quod factum est, in ipso vita erat. Atq; hæc distinctionem ferē Latini sequuntur interpretes, & cum eis Cyrillus Græcus. Alij verò sic distinguunt Et sine ipso factum est nihil quod factum est, vt puncto hic interposito, deinde sequatur. In ipso vita erat. Secundum priorem autem distinctionem quidam orationem illam, & sine ipso factum est nihil; affirmatiue accipiunt, vt sit sensus: Id quod est nihil, factum quidem est, sed factum est sine ipso. Atque hoc modo hanc orationem Manichæi acceperunt, intelligentes per, nihil, aliquid quod factum sit, scilicet res corruptibiles, quod earum esse continue transmutetur in nihilum. Has enim non à verbo creatas dixerunt, sed ab altero principio contrario. Verū Augustin. lib. de natura boni contra Manichæos ca. 15. ridet supersticiosam hanc Manichæorum distinctionem & intelligentiam, quod putarent per dictionem, nihil, sic positā debere intelligi aliquid quod factum sit, & negarent negatiuum sensum reddi posse: si hoc ordine dicatur: & sine ipso factum est nihil; & non isto: & nihil factum est sine ipso; ostendit; vt vtrius modo dicatur hūc esse sensum: Quicquid subsistit in rebus creatis à verbo factum est. Idem super Ioan. Manichæorum ridet intelligentiam, dicens per, nihil, non posse intelligi aliquid quod factū sit, sed si affirmatiue quis velij orationem accipere, debere potius intelligere peccatum vel malitiam. Peccatum enim quatenus peccatum est, hoc est, inordinatio quædam & defectus à recta regula, non est res & natura aliqua, nec est à Deo, sed à voluntate obliqua hominis. Huius expositionis meminit & Hier. exponens 2. c. Micheæ, vbi quosdam dicit per, nihil, intelligere hoc loco malitiā & diabolium, sed eā expositionem tanquam coactā nimis, non probat. Nec, vt plerique putant, hoc modo Aug. super Ioan. intelligendum voluit. Nam si diligenter legatur deprehendetur duo illa pro eodem accipere. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Atque ex Græca veritate manifeste constat sic accipi non posse. Non enim habent Græca & idem, sed & idem, id est, neque vnū, vel, vt nos diceremus, ne vnū quidem vnde constat necessario sic debere accipi negatiue, vt sit sensus: nullā omnino esse rē quæ sine verbo facta sit. Hinc autem sensui id vnū obstare videtur, quod secundum eū superflua videbitur hæc pars, cū id quod ea significatur satis præcedenti oratione explicatum sit, qua dictū est: omnia per ipsum facta sunt. Dicendum itaq; adiunctam esse hanc partem, primum vt quod prius dictum est fortius cōfirmaret, ne omnino aliquid putaretur non esse complexus dicendo, omnia, si quidem intelligere aliqui potuissent tantum visibilia illa quæ Moyses facta scribit, ipsum cōplexum esse: aut res noxias non esse complexum, quas quidā non à vero Deo, sed à diabolo factas asseruerunt. Deinde & ideo hanc dicit, vt explicaret illud quod dixit, per ipsum. Ne enim ex ea locutione quis filium patre minorem intelligeret, & à patre per filium tanquam seruum omnia esse facta, subiunxit præpositionem, denotantē societatem filij cum patre in creando, mandū, vt vel sic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus nasci poterat verbis. Dicendo enim, sine ipso nihil esse factum, significat cum ipso à patre omnia

esse facta. Iā & ipsa Græca, quæ non habet *ἐξ* sed *ἐκ* ip, magis expostulant, ut illud, quod factum est, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt, & Theop. & Chrysof. Secundum quam distinctionem hæc pars, & sine ipso, &c. præter dictas rationes ideo apposita est, ut ostenderet per illud, omnia, creata solū accipi debere, ne quis patrem vel spiritum sanctū, ut dixerunt Mecedoniani, intelligeret per verbū factū esse. Sic & Paulus explicans pro quibus distribuat omnia, cum dicitur de filio: Omnia subiecit sub pedibus eius, sine dubio, inquit, præter eū qui sibi subiecit omnia. Indicat autem Ioann. per hoc quod adiecit, quod factum est, esse aliquid præter patrem & verbum, quod non sit factū, nempe spiritum sanctum. Nā ad excludendum patrem aut filium ab illo vniuersali, omnia, non omnino opus erat addere, quod factum est. Quis enim audiens per filium à patre omnia esse facta, nō intelligeret ab omnibus excludi patrem & filium facientē? Proinde hoc loco refellitur non tantum Manichæorum error, sed & Macedonianorum. Si autem illa pars, quod factum est, cum sequentibus legatur, rursus & varia est distinctio, & sensus plures. Manichæi enim illud, in ipso, præcedenti coniungentes hoc modo distinxerunt & intellexerunt: Id quod factum est in ipso verbo, id est, per verbum, erat vita, hoc est, habebat vitam, atque ob id asserabant nullam esse creaturam quæ non viueret, lapidēque ac ligna vitam habere credebant. Augustinus autem ne in horum errorem quis incidat, vult sic orationem distingui, ut illud, in ipso, sequenti iungatur, hoc modo: quod factum est, deinde distinctiuncula interposita, in ipso vita erat. Et intelligit omne quod factum est, etiam antequam fieret, non in seipso quidem, sed in ipso verbo fuisse vitam. Sicut enim artificis opus etiā antequam sit, est in mente artificis secundum speciem exemplarem, estque in ipso vita quædam, quia inest illi vitaliter & intellectualiter: ita & in ipso verbo omnis creatura, etiam antequam fieret, subsistebat, sed vitaliter & intellectualiter, atque ob id dicitur in illo fuisse vita. Secundum hunc autem sensum postquam superius dictum est omnia per ipsum esse facta, additum est istud; Quod factum est, erat in ipso vita; ne quis forte crederet mutabilem eius voluntatem, quasi qui subito fecerit creaturā, quā antea nunquam fecisset, atque ob id factam quidem in tempore asserit creaturam, sed in æterna prius sapientia fuisse, ibique vitā fuisse cum ipsa sapientia diuina quæ omnia creata comprehendebat, vita sit. Porro hic sensus ut à Platonici idæis desumptus est, ita & obscurus & coactus nimis apparet. Indicant autem Theodorētus & Chrysofotomus etiam Macedonios locum hunc distinxisse, sicut distinxerunt Manichæi, ita tamen ut per id quod factum dicitur in ipso verbo, intelligeret significari spiritum sanctum, & sit sensus; quod factum est in ipso, id est, spiritus sanctus, erat vita. Verum spiritus sanctus hic nō vocari vitam constat ex sequentibus, ubi ipsum verbum, vita dicitur & lux. Cyrillus illud, quod factum est, etiam à superioribus separans sic orationem hanc accipit, ut relatiuum, ipso, non referatur ad verbum, sed ad, quod factum est, ut hic sit ordo & sensus; Ipsum verbum erat vita in ipso quod factum est, hoc est, ipsum verbum vitā vigoremque impar-

tiit rebus creatis, & vitam quā ex natura sua habet, etiam omnibus creatis infudit & communicauit: non quod omnibus dedit propriè viuere, sed vita omnium dicitur quod ea conseruauerit in sua natura. Intelligit enim hanc partem superioribus subiūctam, ut ostendat verbum non solum omnia creasse, sed etiam creata in sua cōditione conseruare, cum ex sua natura durandi virtutem non habeant. Quod si autem in simili sensu quis hunc locum sic intelligere velit; Quod factum est, erat in ipso verbo vita, hoc est, vigorem suum & esse in ipso habebat, iam, vita, hoc loco non eodem modo accipietur, quo statim postea; & vita erat lux hominum. Diuus Hilarius aliam ab omnibus prædictis sequutus est distinctionem. Illud enim, quod factum est, præcedentibus iungit: & tamen etiam illud, in ipso, coniungit cum, factum est, ut sit hæc distinctio: Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso; ac deinde noua sententia incipitur: Vita erat. Ne enim dum dicitur, & sine ipso factum est nihil quod factum est, intelligeretur aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum, ob id intelligit additum, quod factum est in ipso. Meminit & Theophylactus huius distinctionis, asserens quendam sanctum orthodoxum in hunc modum distinxisse, & intellexisse omnia quæ in verbo condita sunt, non esse facta sine ipso. Verum quomodo dubium esse potest, quod ea quæ in verbo facta sunt, sine ipso nō sunt facta? Neque hunc certe sensum Hilarius voluit, sed istum; & sine ipso factum est nihil, quod tamen omne etiam factum est in ipso. Cuius postea rationem reddi intelligit: Quia scilicet erat vita. Porro quoniam secundum omnes istas distinctiones nullus adfertur sensus qui satisfaciat longe simplicior & facilior est distinctio Chrysofotomi & omnium pene Græcorum, quæ, quod factum est, præcedenti: illud verò, in ipso, sequenti iungitur. Secundum quam distinctionem istud, in ipso vita erat; intelligunt Chrysof. & Theophyl. sic, ut postquam omnia per ipsum facta dixit, nunc eiusdem prouidentiam significet, quæ non solū omnia cōdiderit, sed etiam omnium creaturarum vitam & essentiam conseruauerit. Itaque vitā intelligunt tribui verbo respectu omnium creaturarum, non quod omnibus vitam propriè dictam impartiat, sed quod omnium essentiam permanere faciat, estque sensus secundum eos: In ipso erat vita omnium, id est vigor, quæ omnia cōdita in sua cōditione conseruantur. Rectius tamen videtur accipi posse vitā hic tribui verbo solū respectu viuentiū, ut sicut prius ostendit Euangelista omnia suū esse accepisse à verbo, ita iā significet omnia viuentia suam vitam ab eo quoque accepisse, sicut mox postea idem verbum lucem dicit hominum, quod ab eo homines lumen intelligibile acceperint. Sicut enim ordo quidā est inter esse, viuere, & intelligere, ita ordinatè procedens tria hæc in creaturis à verbo esse declarat. Ita Caietanus. Itaque sensus erit: In ipso verbo erat vita, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratque vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita acceperunt suam vitam quæcūque; viuunt, aut vnquam vixerunt. Proinde cum dicitur in verbo fuisse vitā, non debet intelligi vitā à verbo diuersā, aut vitā illi infuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita, cū in Deo nō sit aliud essentia

essentia eius & accidens quoduis. Neque rursus simpliciter intelligendū: In verbo fuisse vitam, quia ei cōpetit vita, sed quæ ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicitur est: Sicut pater habet vitā in se manentē, sic dedit & filio habere vitā in se manentem. **E T V I T A E R A T L U X & C.** Vitam quæ est verbum, dicit esse lucem hominum, ut ostenderet se loqui de luce non sensibili, quæ non hominum solum est, sed & brutorum: verum spirituali, quæ propriè homini quatenus homo est: hoc est, secundum partem intellectiuam conuenit. Hominum autem potius lucem dicit quam angelorum, ut per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse lucem hominum, indicat multo magis esse lucem angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux, multo magis est lux intellectuum superiorum mediatorum. Et non dixit, lux Iudæorum aut lux iustorum, sed lux hominum, omnium scilicet: ut intelligeremus vitā vocari lucem non quia per legem à Moyse, datam, aut per gratiæ suæ inspirationem quosdam illuminauit, sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id, quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quod eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quod honestū ab inhonesto, verumque à falso discernere valeant. Cum enim in corporalibus rebus id lumen dicamus in quo aliquid videmus, rectè per translationē à corporalibus ad spirituale lumen dicitur mens ipsa & ratio, visque; illa discernendi verum & falsum, sicut & ipsum videre ad intellectum transfertur. Porro, quod dicit de tenebris in quibus lux lucet, & quæ non comprehenderunt lucem, variè intelligitur. Cyrillus enim considerat tenebras opponi luci, & solum Deum esse ex sua natura lucē, per tenebras intelligit omnem creaturam, quæ lucem quidem participare potest tamen ex sese lucem non habet sicut aer ex sese tenebra est. Itaque secundum eum lux in tenebris lucet: quia lux diuina in mentibus rationalibus, quæ ex sese luce carēt, lumen suum infundit, impartiendo eis intellectum & sapientiam qua videant. Et intelligit hanc partem superiori appositam, ne quis intelligeret verbum non esse lucem omnibus, sed iis tantum qui bene viuendo se eius illuminationi dignos fecissent. Secundum quam expositionem quod sequitur, tenebræ eam non comprehenderunt, quidam sic accipiunt; creaturæ rationales quantum illi nate, nequaquam tamen lucem illam comprehenderunt, ut quæ scilicet sit incomprehensibilis. Illud enim propriè comprehendit dicitur, quod totum concluditur, & cuius naturæ tota respicitur quod de Deo fieri nequit. Ecce enim dicitur Iob 32. Deus magnus & vincens scientiam nostram. Hic autem sensus huius partis indicatur in Homilia super hoc Euangelium quæ inscribitur Origeni. Verum est: optime conueniat superiori expositioni, tamen Cyrillus hanc partem esse non intelligit, sed in hoc sensu, tenebræ non cognouerunt ipsam lucem, quod scilicet deserto veri Dei cultu, plerique hominum creaturas coluerunt. Cajetanus autem sensu omnino diuerso intelligit per tenebras, res omnes sensibiles carētes lumine intelligibili, atque in his lucem lucem, sed it-

las non comprehendere, vel apprehendere eam, quod lux diuina in rebus sensibilibus se visendam exhibeat, non tamen ab eis attingatur, neque cognoscatur, sed tantum ab hominibus lumine intelligibili donatis. Verum hic sensus à scripturæ usu nimis est alienus, atque ab intentione Euangelistæ, qui omnino videtur significare voluisse, dum dicit lucem in tenebris lucere, lucem suo lumine tenebras dispellere voluisse. Theophylactus autem, post Chrysofotomum, per tenebras intelligit mortem & errorem. In morte enim sua verbum Dei illuxit, dum mortem, tum suam, tum aliorum superauit, & claritatem suam resurgendo demonstrauit. Et in gentili errore fulsit, aque quotidie fulget per Euangelicam prædicationem. Hæ autem tenebræ lucem non poterunt comprehendere, quia neque mors verbum Dei detinere potuit, neque error aliquis eum occupare, aut Euangelij lumen obscurare & extinguere. Indicat autem idem autor quosdam per tenebras intelligere carnem hanc nostram per peccatum obtenebratam, in qua lux ista, dum veniens in similitudinem carnis peccati mandō prædicauit. Alios rursus aduersarias potestates, quæ tentarunt quidem lumen istud comprehendere & extinguere, sed nequaquam valuerunt. Secundum omnes autem istas interpretationes tres intelligitur verbum Dei lucere in tenebris ratione eorum quæ post incarnationem suam fecit. Ioannes verò magis videtur loqui de illuminatione ea quæ à principio mundi semper luxit in tenebris. Proinde aptius secundum Augustinum & Rupertum per tenebras intelligimus mentes hominum per peccatum obtenebratas, aut ipsos etiam homines ignorantiarum & errorum tenebris offesos, quemadmodum de quibusdam dicit Paulus: Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. **Lux** ergo diuina semper lucet & luxit in tenebris, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus invisibilia Dei cognoscere, quemadmodum testatur Paulus ad Rom. tum quia occultis suæ gratiæ inspirationibus, iustorumque prædicationibus, & aliis mediis plerisque semper peccatores in cognitione Dei, quantum in se est, illuminare voluit. Verum tenebræ hoc est, tenebræ mentes lucem hanc non comprehenderunt intellectu suo, hoc est, non cognouerunt eam. Idque vel ob id quod in rebus vanis, & periculis huius mundi bonis oculis metis semper haberent intentos, & affectum affixū, oculos suos ad lucem illuminantem eos claudentes, vel quod ingenij suæ æumine consili ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, &c. Secundum prædictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non solum de illuminatione quæ fit per infusum lumen naturale, sed etiam de ea quæ fit per inspirationem Dei gratuitam: quod quidem aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iā quod dicitur, tenebræ eam non comprehenderunt, de tenebris accipi debet, quæ diu tenebræ fuerunt. Aut sic accipienda oratio, ut significetur plerisque tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas, sicut

Quid hic
sint tene-
bræ.

Ephes. 5.

Rom. 1.

dicat Aut.) quare homo indiget ab hac luce illuminari, nimirum quia venit in hunc mundum, tenebrosus scilicet & caliginosus. Si enim (inquit Aug.) illi hic non recederet, non esset illuminatus: sed ideo hic illuminatus, quia illi recessit ubi homo poterat esse illuminatus. Ex quibus verbis patet Augustinum facere in eo quod dicitur, hunc mundum, intelligere quod mundum hunc inferiorem à paradiso & cælo distinctum. Verum notandum Græca non habere pronomen, hunc, sed *ἐν τῷ κόσμῳ*, id est, in mundo, cum articulo, loco cuius frequenter vertit interpres pronomen demonstratiuum, quod proinde accipitur non ut distinguat unum mundum ab alio, sed simpliciter demonstrat uniuersam hanc mundi machinam. Sunt & alia huius loci expositiones, sed minus probabiles. In Homilia enim, quæ Origeni inscribitur, super hoc euangelio, mundus, accipitur pro Ecclesia, ut sit sensus: illuminat omnem qui ingreditur Ecclesiam. Et Dionysius hunc quoque addit sensum; Illuminat omnem hominem, quia quosdam homines cuiusque nationis illuminat, ut sit distributio, quemadmodum vocat, pro generibus singulorum. sicut in Enchiridio Aug. illud accipi posse dicit: Deus vult omnes homines saluos fieri. Porro quoniam hic dicitur homo venire in hunc mundum, quidam intellexerunt animas hominum fuisse apud Deum in cælo ante corporum assumptionem, & has, quamuis perfectiore bono fruebantur, tamen saturitate melioris status, alteriusque vite turpi cupiditate ad corpora esse delapsas. Cuius erroris author fuit Origenes, & contra hunc errorem prolixè & doctè disputat hoc loco Cyrillus. Quod enim non dicatur homo venire in hunc modum, quia aliunde prius existens huc venit, patet, quia tunc significaretur prius non fuisse illuminatam animam, eum extra corpus subsisteret. Deinde si supplicij loco corporibus coniunguntur animæ, quomodo venientes in hunc mundum illuminari dicentur? Illuminatio enim maiorem afferre gratiam videtur, & honoris est, non supplicij. Accedit his, quod non habent Græca, in hunc mundum, ut ne quis putet de inferiori tantum mundi parte accipiendum, sed simpliciter, venientem in mundum. Unde non posset tum primum anima dici venire in mundum, cum corpori vnitur, cum & prius in mundo fuerit. Proinde venire in mundum, non est aliud quam nasci in mundo. Dicitur est autem secundum Thomam potius venientem in mundum quam nascentem in mundo: ad indicandum quod anima secundum quam homo illuminatur, venit ab extrinseco, hoc est, non ab educatione de potetia materia, sicut animæ reliquorum animalium, sed à simplici emanatione Dei, qui creando eam corpori infundit.

IN MUNDO ERAT &c.] Ostendit modo quare necesse fuerit ut Ioannes testimonium ferret de lumine, simulque occurrit tacitæ obiectioni qua dicere quis posset: Si verbum istud lux est, & illuminat omnem hominem, quid opus erat luci, rei, scilicet per sese clarissimæ, testimonio, quare etiam tam longis temporum spatiis lux ista ignorata est? Sequitur enim potius quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundum illuminari, nec ipsam lucem esse. Hoc itaque ne quis obiciat, ostendit non impuandum verbo ignorantiam sui, sed cæcitate & peruersitate hominum, atque ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam auctoritate infi-

gni, & à Deo, ad hoc missi, Erat enim (inquit) ab initio semper in mundo, præsens ubique, secundum diuinitatem suam, & præterea mundus etiam per ipsum factus est, unde ex creaturis agnosci debuisset, & tamen mundus eum non cognouit. Quoniam ergo ubique existens per diuinitatem & per creaturas suas sese insinuans, non est agnitus, venit per assumptionem humanitatem in propria, & nec sic etiã proprium eum receperunt per fidem. Vides itaque non ipsum culpandum esse quod incognitus fuerit, sed hominum tantum tarditatem, vel obtenebrationem. Vides & quare illi opus fuerit Ioannis testimonio. Ut autem efficacissime coarguat mundi cæcitate, postquam dixit lucem hanc illuminare omnem hominem, deinde duo illa subiicit: in mundo erat: & mundus per ipsum factus est. Quoniam enim illuminat omnem, hominem, dicere nemo potest lucem hanc ob id incognitam fuisse, quod vel radios suos ab hominibus retraxerit, vel per imbecillitatem ad homines usque pertingere non valuerit. Quia verò in mundo semper fuisse dicitur, dici non potest quod propter lucis absentiam ignorata sit. Cum autem etiam per ipsum mundum factum esse adiicit, ostendit non posse imputari inuisibilitati & occultationi lucis huius ignorantem illius. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator eorum videri. Sapi. 13. & Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Cognosci ergo debebat, tum quia illuminat omnes, tum quia in mundo ubique præsens erat, tum quia per ipsum mundus factus est, & tamè mundus eum non cognouit. Porro quod dicit, in mundo verbum fuisse, non est intelligendum in mundo fuisse quasi mundo conclusum, aut quasi mundi pars, sed tum quia per diuinitatem suam ubique erat præsens, tum propter prouidentiam & conseruationem eius vim, qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio, mundus, hic æquiuocè, prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina visibili, tertio vero loco, pro hominibus deditis mundo, hoc est, rebus huius seculi. Relatiuum autem, eum, masculini generis non habet ad quod secundum vocem referatur, neque enim ad verbum, neque ad lumen vel lucem referri potest secundum vocem, proinde oportet intelligere relationem secundum rem, nisi velimus referre ad nomen Deus, dum dictum est, & Deus erat verbum. Interpres enim, quoniam apud Græcos inuenit relatiuum masculinum *αὐτῷ*, vertit etiam masculinum, non aduertens illud ad præcedentia nomina non posse apud nos referri, sicut apud Græcos, apud quos refertur ad nomen *λόγος*, masculinū. Quod autem sequitur, In propria venit, &c. dupliciter intelligitur, ut annotauit etiam Theoph. Cyrillus enim & Rupertus per propriam & suos, intelligunt gentem Iudaicam, populum sibi olim peculiarem, de quo dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Alij per propria intelligunt totam hanc mundi machinam, quam ipse condidit: & per suos, simpliciter homines ab eo conditos. Ad maiorem autem exaggerationem malitiæ & incredulitatis, dicit potius eum venisse in sua, & suos tamen eum non recepisse, quam venisse in mundum, & mundum non recepisse eum. Venisse autem dicitur, non quod inceperit esse ubi prius non fuisset, sed quod inceperit hic esse in assumpta carne: in qua hic non prius erat quodque inceperit hic esse visibilis, ubi prius erat in

Rom. 1.
Quid sit
in mundo
erat: Et
in propria
venit.

inuisibilis. Aduertendum autem quàm turè cõtex tus sit hic sermo. Prius enim dixit: Mundus eum non cognouit: nunc autem; & sui eum non receperunt. Itaque ante incarnationem verbi, simpliciter ignorantiam Dei in hominibus verbatim additque eam appellationem quæ culpam minuit. Mundus enim, quia mundus erat, eum cognoscere non potuit. Post incarnationem verò, impietatis crimen in infidelibus taxat, dicens, non receperunt. atque quo crimè hoc clarius ob oculos ponat, proprios dicit non recepisse suum creatorem. Non recipere enim non est simpliciter non agnoscere, sed præsentem iam sese que offerentem, & palam quis sit declarantem, reicere.

QUOT QUOT AVTEM &c. Ostendit incredulorum summam impietatem, dum dixit, sui eum non receperunt: modò ostendit credentium & recipientium vtilitatem & dignitatem quam credendo consequuti sunt. Et primum quidem dicens, quot quot, significat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis vel conditionis, vel nationis discretionem: sed siue pueri, siue senes, siue serui, siue liberi, siue Iudei siue Græci sint, qui eum receperint, eundem ex sua fide consequi fructum. Deinde & hoc hinc colligitur, quod illud; sui eum non receperunt, non possit vniuersaliter accipi, sed indefinite, quodque per suos, potius vniuersos homines à Deo conditos, quàm Iudæos intelligere debeamus. Verum magnam difficultatem ingerunt ea que dicitur, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Non enim sibi constare ea videntur, ut qui dicuntur recepisse eum, habeant datam potestatem qua fiant filij Dei. Nam si receperunt eum, iam sunt filij Dei, nec opus habeat ut fiant filij Dei. Et cõtra si potestatem fieri filij, ergo iam non sunt filij: si autem non sunt filij, ergo non receperunt eum. Auget difficultatem, quod iidem qui iam dicuntur accepisse potestatem ut fiant filij Dei, mox postea dicuntur ex Deo nati. Non enim dici potest relatiuum, qui, cum dicitur, qui non ex sanguinibus, &c. debere referri ad filios Dei, & non ad eos qui credunt in nomine eius, quemadmodum vult Caietanus, & alij quidam. Nam apud Græcos in neutro genere dicitur *τέκνα θεῶν*, cum sequens relatiuum sit masculinū *ἐν*. Præterea, nonne & illi qui nondum receperunt eum habent potestatem filios Dei fieri, cum habeant potestatem credendi? Theophylactus hanc difficultatem tribus modis solui posse ostendit. Primum, ut hic sit sensus: dedit eis, nempe credentibus potestatem, hoc est, gratiã qua possunt fieri filij Dei usque in finem, hoc est, in diuina filiatione conseruari. Secundò, ut recipientes eum intelligantur catechumeni, qui ante baptismum susceptum credunt, & per fidem accipiunt potestatem, ut per susceptionem baptismatis regenerentur in Christo, & fiant filij Dei. Tertio, ut accipiatur Euangelista hic loqui non de ea filiatione quam consequimur per fidem & baptismum, de qua mox loquitur, cum dicit credentes ex Deo natos esse: sed de gloriosa adoptione filiorum Dei, quæ erit in nouissima corporum resurrectione, de qua loquitur ad Romanos. Paulus, cum dicit. Adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Atque hunc tertium sensum approbat Caietanus, qui tamè in Ientaculo suo quinto etiã ostendit quomodo de priori adoptione filiorum Dei accipi possit, nepe ut intelligamus iis qui recipiunt & credunt dari potestatem, non qua postea fiant filij Dei, sed qua eo ipso tempore vel mo-

Rom. 8

amento quo credunt, sunt filij Dei. Fides enim ex se non potest filios Dei nos facere, sed ex gratuito Dei dono habet hæc potestatem, ut mox filios Dei faciat: proinde credentibus data dicitur potestas qua fiat & fiendo sint filij Dei. Diuus Thomas autem videtur & hoc modo intelligere: Qui receperunt eum, his Deus dedit potestatem, non quidem potestatem a quam receperunt, sed antequam eum receperunt. Non enim recepissent, nisi Deus dedisset eis potestatem filios Dei fieri. Hanc autem potestatem dedit secundum eum, proponendo eis credenda, & per infusionem gratiæ suæ corda eorum mouendo ad credendum & recipiendum ipsum. Et secundum tres primas interpretationes, maxime autem secundum primam & tertiam, commendatur hoc loco liberi arbitrii vis: secundum duas autem posteriores non liberum arbitrium, sed diuina gratia commendatur his verbis; dedit potestatem, &c. Nec est aliqua harum interpretationum, quæ propositæ difficultati & intentioni Euangelistæ satisfacere videatur. Proinde annotanda diligenter Græca, quæ habent: *ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν υἱοῦ θεοῦ γενέσθαι*. Porro dictio *ἐξουσία* non significat solum potestatem, vel facultatem alicuius rei, faciendæ uel acquirendæ, sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum *γενέσθαι*, non tantum per fieri, sed & per esse verti potest, ut iam hic sit sensus, dedit eis eam auctoritatem, ius & dignitatem, ut sint Dei filij. Atque hoc modo accepisse. Christum dictionem *ἐξουσία* patet cum ex aliis, tum ex his maximè verbis. Cum potestatem ipsis datam & serui naturam filio enodauerit, & adoptionem ac gratiam per potestatem hanc intellexerit, tutissimè postea intulit; Ex Deo nati sunt, &c. Atque hoc modo etiam accepisse quædam in Paraphrasibus constat, cum sic habeat. Quicumque receperunt sermonem hunc, his vicissim hoc dignitatis cõtulit, ut per fidem & baptismum in Christi, fierent & ipsi filij Dei. Proinde nomè potestatis hic accipitur, quemadmodum frequenter, pro dignitate & præminencia, ut ad Romanos 13. Omnis anima potestatibus subdita sit, &c. Non est potestas nisi à Deo. Et est sensus nostræ literæ; Dedit eis hanc excellentiam & dignitatem ut fiant filij Dei, non quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ipso quo eum recipiunt. Itaque etiam secundum hunc sensum nihil ex his verbis, dedit eis potestatem, colligere licet de libero arbitrio. Ut autem explicaret qui sint qui recipiant eum, adiecit: hi qui credunt in nomine eius, vel, ut habent Græca, in nomen eius. Hoc est ergo recipere, eum non quidem recipere eum in domum suam, sed credere in nomen eius, hoc est, in ipsum credere. Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt, exponit etiam quod dicit recipientibus eum datam eam dignitatem ut fiant & sint filij Dei, comparationemque facit carnalis & diuinae generationis, non absurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, ut agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, e contrario diuinae generationis dignitate cognosceremus. Dicit ergo: Qui non ex sanguinibus, &c. per tres autem istas partes, ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate, viri, designari carnalem hominis generationem satis inter omnes cõuenit interpretes. Singulæ verò istæ partes non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Primum, itaque circa dictionem, sanguinibus, adnotandum, quod quamuis non satis Latine pluraliter dicatur,

sanguines, interpres tamen pluraliter vertit, quod A
 Græcè pluraliter dicatur σιματα. Atque ob id existi-
 mat Augustinus interpretet numero plurali a-
 bulum, ut declararet ad communem hominis ge-
 nerationem, & viri & mulieris semen concurrere.
 Intelligit enim per sanguines non tantum men-
 struum sanguinem mulieris, ex quo foetus alitur,
 sed & viri semen, quod sit residuum alimenti san-
 guinei. Theophyl. tamen (& rectius videtur) per
 sanguines solum menstrua mulieris accipit. In se-
 cunda vero parte caro secundum Aug. pro femi-
 na accipitur: quæ ob id caro rectè dicitur, quod af-
 fectibus carnalibus magis sit obnoxia quàm vir qui
 dicitur vir, quasi virtus: mulier vero quasi mollior,
 ut dicit Lactantius. De qua femina etià dicit Adà:
 Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea.
 Utrobique autè voluntas iam accipi debet pro cō-
 cupiscentia. Et sensus erit, fidelium regeneratione
 non esse talem, qualis est omnium hominum gene-
 ratio: cuius si materiam attendas, sanguis est unde
 generantur: si causam impellentem, deprehende-
 tur esse concupiscentia mulieris & viri. Ideo autem
 secundum Theoph. dicit, neque ex voluntate car-
 nis, id est mulieris, neque ex voluntate viri, & non,
 neque voluntate carnis & viri: siue quia aliquando
 filius nascitur ex desiderio mulieris, sicut Samuel
 ex Anna, aliquando vero ex desiderio viri principa-
 liter: siue quod aliquando ad libidinem mulier sit
 proclivior, aliquando vero vir. Secundò etiam se-
 cundum eundem Theoph. per voluntatem carnis
 intelligi potest concupiscentia carnis: per volun-
 tatem autem viri, appetitus intellectus, qui nisi
 idem hoc velit quod concupiscit caro, iam genera-
 tio non erit: atque ideo utrunque possit, & prius
 quidem nominans voluntatem carnis, secundò ve-
 rò, voluntatè, viri. Considerari autè potest & hoc,
 quod cum scriptura carnale aliquid vult significa-
 re, per sanguinem & carnem id solet significare, ut
 patet in illis: Caro & sanguis non revelavit tibi.
 Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Nò
 acquievi carni & sanguini, & sic de aliis. Ita & hic
 accipi potest sanguini iunxisse carnem, ut significa-
 ret generationem hominum communè planè car-
 nale esse, siue materiam ipse, siue causam im-
 pellentem: addidit autem, neque ex voluntate vi-
 ri, ut ostenderet quod, ut omittamus eam esse car-
 nale, saltem humana sit. Quorundam enim ho-
 minum generatio videtur neque ex sanguinibus,
 neque ex voluntate carnis fuisse, ut generatio Isaac.
 Siquidem deserat Sarà fieri muliebria. Sanguini
 ergo, carni & viro Deum opponit, indicans ex cō-
 trario regenerationem creditum spiritualem esse
 & diuinam. Ex his patet hoc loco præpositio-
 nem, ex, non eodem semper accipi modo. Nā pri-
 mo loco denotat causam materiale, aliis vero lo-
 cis causam efficientem. Perpendenda autem hic
 maxima filii Dei erga credentes in ipsum benigni-
 tas. Cum enim vnicus esset Dei filius, & propriū
 sibi esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam
 recipientibus ipsum per fidem, eam præeminen-
 tiam, ut sint per adoptionem & ipsi filii Dei, & fra-
 tres sui, eiusdem cum eo hæreditatis participes.
 Non enim timuit (inquit Ambrosius) habere
 coheredes, quia hæreditas eius non sit angusta, si
 eam multi possideant. Quod si fortè quis dixerit,
 quid maius Christi fideles quàm Israelitæ conse-
 cuti sunt: nā & illi filii Dei in scripturis dicti sunt:
 aduerteres debet magnum sanè esse inter cre-

dentis & illos discrimen. Illi siquidem solus
 Dei filii dicti sunt, quod paterna eos cura profe-
 queretur, multisque eos beneficiis præ aliis gen-
 tibus donaret, & terram illam suam illis in hære-
 ditatem dedisset. Credentes vero filii Dei dicun-
 tur & sunt, eò quod per fidem & baptisma spiri-
 tum libertatis & vnigeniti filii Dei acceperint, per
 quem diuinæ participes facti sunt naturæ, clamantes
 in illo, Abba, Pater. Itaque hi ex Deo nati di-
 cuntur, cum illi, simpliciter filii Dei dicuntur, nò
 autem ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filii Dei, quod
 secundum veritatem tales essent, cum non acceperint
 nisi spiritum seruitutis in timore, sed, ut an-
 notauerunt Cyrillus, & post eum Theoph. hanc que-
 stionem pertractantes, filii Dei dicti sunt in typo &
 figura credentium, que madmodum omnia alia il-
 lis in figura contigerunt. Iam nec illud preter-
 eundum, spiritus sancti diuinitatem hic tacite insi-
 nuari, cum hic dicatur credentes ex Deo nati, qui
 mox c. Ioan. 3. dicuntur renasci ex spiritu sancto.

ET VERBUM CARO FACTUM & C.]
 Quoniam dixit superius verbum in propria venisse,
 & datam credentibus potestatem filios Dei fieri,
 aperit nunc & modum quo venit in propria nempe
 per assumptam humanitatem, & simul declarat
 non debere esse incredibile homines fieri filios
 Dei, eò quod & ipse filius Dei homo factus sit, cuius
 assumpta humanitas adoptionis nobis in fi-
 lios Dei causa est. Porro quod dicit verbum carnem
 factum, quibusdam diuersorum errorum occasio
 fuit. Quidam enim ex eo intellexerunt, verbum
 Dei non assumpsisse animam sed tantum carnem,
 cuius quidem erroris primus autor fuit Arrius,
 teste Augustino. Alii de hæresibus ad Quoduult-
 deum, c. 49. sic de Arrianis loquente: In eo autem
 quod Christum sine anima solam carnem suscepisse
 arbitrentur minus noti, nec aduersus hos ab ali-
 quo inuenitur de hac re fuisse certatum. Sedi hoc
 verum esse & Epiphanius nò tacuit, & ego ex eor-
 um quibusdam scripturis & collocationibus certis-
 sime comperi hæc ille. Post Arrianos, Apollinari-
 us, quidam eorum errorem sectatus est, qui com-
 munitè huius erroris autor dicitur, ita ut nomen
 dederit his qui hæc hæresim amplexi sunt, qui ab eo
 Apollinaristæ dicti sunt. Hic tamen, et iste etià Aug.
 cum apertissimis scripturis conuinceretur Christum
 habere animam, (quales sunt illæ scripturæ: Tri-
 stis est anima mea, vsq; ad mortem &: Potestatem
 habeo ponendi animam meam, & similes) ferebat,
 tur Christum habuisse quidem animam sensiuam,
 sed non rationalem, cuius locum implere dicebat
 in Christo diuinitatem ipsius. Verum & hanc tenen-
 tiam falsam esse alie scripturæ ostendunt, nepe
 quibus dicitur Christum profecisse sapientia, & ad-
 miratum fuisse: quæ non possunt intelligi ei con-
 uenire, nisi ratione animæ rationalis. Apollinaris
 errorem deinde magna ex parte secutus est Euty-
 ches quidam abbas Cōstantinopolitanus, & huius
 imitator Dioscorus episcopus Alexandrinus, qui
 tamen Apollinaris insaniam multum superaue-
 runt. Nam præterquam quod negabant in verbo in-
 carnato animam fuisse humanam, dixerunt etiam
 verbum sic carnem factum, ut ex verbi & carnis com-
 mixtione vna sit facta natura, & nec verbum materit
 consubstantiali patri, nec humana natura in ipso
 consubstantialis fuerit nostræ naturæ. Quæ hære-
 sim apertè refellit id quod diuinitas omnino sit im-
 mutabilis secundum illud Malachiæ 3. Ego Deus &
 non

non mutor. Proinde cōtra hunc errorem celebra-
 tum est quartum generale cōcilium, scilicet Chal-
 cedonense, sub pontifice Leone primo, in quo cō-
 cilio hic error cum eius autoribus damnatus est,
 quemadmodum prius dānatus erat in cōcilio E-
 phesino cum errore Nestorij & Apollinaris. Neque
 potest locus hic aut Apollinari aut Eutycei patro-
 cinari. Certissimum est enim carnem hic accipi sy-
 necdochice pro toto homine, quemadmodum ali-
 quoties alibi in scripturis, ut cum dicitur Iohel. 2.
 Effundā de spiritu meo super omnem carnem. Hic enim
 nisi ex parte vna totus homo intelligatur, ridi-
 culè nimis inanimatæ & brutæ carni spiritus dari
 dicitur. Rursum cum dicitur: Videbit omnis ca-
 ro salutem Dei, caro pro toto homine ponitur. &
 Ad te omnis caro veniet. & Ex operibus legis non
 iustificabitur omnis caro coram illo. Ita & anima
 frequenter pro toto homine accipitur, ut in Actis
 c. 27. Erasmus vnuerse animæ in nauem ducetæ sep-
 tuaginta sex, id est, vnuerse homines. Sic autè hic
 debere accipi carnem patet. Nam si propriè quis
 accipiat, sensus consequetur absurdissimus, què
 nec Apollinaris, nec Eutyces receperit. Id enim
 quod dicitur fieri aliquid, vel in illud cōuertitur,
 & definit esse: ut cum aer dicitur fieri aqua, & dum
 postea dicitur aqua vinum facta, vel manens quod
 erat, post factionem illud quod dicebatur fieri, ut
 cum aliquid dicitur fieri aliquid, Proinde si caro pro-
 priè accipiat, aut significabitur verbum in car-
 ne esse commutatam, & verbo deficiente nihil aliud
 fuisse quam carnem, aut post factionem, de verbo verè
 dici posset, verbum est caro, quorum neutrum nec
 Apollinaris, nec Eutyces admisisset, quadoquidem
 vterque dixit carnem esse alteram partem personæ
 Christi. Superest igitur, ut intelligatur verbum fa-
 ctum caro, quia factum est homo, sic ut post factio-
 nem & assumptionem humanæ naturæ verè iā de ver-
 bo dicitur, verbum est homo. Multis autè nomi-
 nibus Euāgelista rectius carnem posuit quàm homi-
 nem. Primum quidè secundum Chrysostr. & Theoph.
 ad insinuandam magnitudinem diuinæ erga nos be-
 nignitatis. Quia enim caro à diuina natura aliena
 est, volens significare Euāgelista immensam
 Dei misericordiam carnis meminit, ut ad benigni-
 tatem eius obstupescamus, quod propter nostram
 salutem alienam à sua natura, & omnino peregrinam,
 carnem scilicet assumpserit. Secundo, quia sic conue-
 niens eū dicere, ut ostenderet quod erat ostendē-
 dum, nempe incredibile nò debere esse quod ho-
 mines fiant filij Dei, & ex Deo nascantur, & quæ
 sit huius natiuitatis causa. Nam dicere quis pote-
 rat: Si homines fiant filij Dei, ergo spiritus fiant
 necesse est, cum Deus sit spiritus. Si ex Deo na-
 scitur, ergo spiritus sint necesse est. Nā quod natū
 est ex carne caro est: quod natū est ex spiritu spi-
 ritus est. Proinde ne miraremur homines vocari
 spiritus, & diuinè fieri suo modo participes naturæ
 simulque; huius causam explicaret, conuenienter di-
 xit verbum illud spirituale carnem factum. Tertio,
 secundum Theophyl. ob id etiam congruè nomen
 carnis posuit, ut veritatem assumptæ humanæ natu-
 ræ hoc modo astrueret, idque contra multos hære-
 ticos futuros, qui fantasticum tantum aut aereum
 non de virgine sumptum corpus Christo tribue-
 runt. Nam Christus post resurrectionem, veritatem
 naturæ humanæ Apostolis astruxit nomine carnis:
 Spiritus (inquit) carnem & ossa nò habet, sicut me
 videris habere. Quarto, secundum Cyrillum, no-

mine carnis congruè usus est, ad insinuandam con-
 gruentiam humanæ reparationis. Quoniam enim,
 inquit Cyrillus, homo in mortem ex parte carnis
 solum incidit, immortalitate animæ cōseruata, car-
 nem nominat ex parte maxime corrupta, & vnio-
 ne verbi viuificata, totius hominis reparationem
 significare volens. Sic enim facilius & magnitudo
 vulneris, & remedij vis cōspicitur: sic ægrotans &
 medicus: sic quod lapsus in mortem est, & qui à
 morte ad vitam suscitatur: sic quod corruptus est, &
 corruptionis expulso: sic quod mors superauit, & qui
 mortem vicit: sic quod vita priuatum est, & qui vi-
 tam largitur, quasi oculis cernitur. Hactenus ille.
 Quintò etià, nomen hominis non posuit: quia no-
 men est significans suppositum, ne intelligeretur
 verbum assumpsisse personam hominis. Præterea
 ex huiusmodi locutione consecutus est, ut ne intel-
 ligeremus carnem, ut dicebat Manichæus, re esse
 ex sua natura malā: deinde ut intelligentes verbum
 carni in vnitate personæ immediate esse cōiun-
 ctū, credere etià possemus diuinitatē à carne Chri-
 sti non fuisse separatam in mortem ipsius. Quis e-
 nim id alioqui erat crediturus? Quod si autè quis
 querat, quare non potius dictū sit, verbum carnem
 assumpsit: sic enim ex his verbis nò fuisset Eutyce-
 ti occasio aliqua erroris: Dicendum sanè, dixisse eū
 potius verbum factum carnem, quàm assumpsisse car-
 nem, ad indicandum eandem esse personam, quæ
 verbum dicitur & caro, hoc est, homo. Si enim ver-
 bum factum est homo, necesse est eandem illam per-
 sonam, quæ verbum dicitur, etiam esse hominem.
 Proinde hac locutione errorem Nestorij manifestè
 confutauit, qui erroris sui confirmationem de-
 sumpsisset ex hoc loco, si dictum fuisset, verbum car-
 nem assumpsit. Siquidem is duas in Christo nò so-
 lum naturas, sed & personas esse asserbat, dicens,
 quod non Deus verbum fuerit homo ille ex virgine
 natus, sed virgo quidem hominem genuit: iste au-
 tem homo gratiam assecutus in omni virtutum ge-
 nere, habuerit verbum dei postea sibi cōaduna-
 tum, quod potestatem ei dederit cōtra immundos
 spiritus: atque ita duos asserbat filios, vnum fi-
 lium Dei patris, alterum filium virginis, cui adu-
 natus quidè fuerit filius Dei inseparabiliter, sed nò
 in vnitate personæ, verum tantum per gratiam &
 charitatē, quemadmodum & in alio virtutum ge-
 nere homine. Damnatus est autem error huius in
 cōcilio generali Ephesino, in quo præfuit Cyrillus.

ET HABITAVIT IN NOBIS & C.] Pars
 hæc tripliciter intelligitur, secundum Cyrillum e-
 nim Chrysostrum & Theophylactum intelli-
 gitur verbum habitasse in nobis, hoc est, in nostra na-
 tura, quia scilicet diuinitas naturæ nostræ cōiuncta
 est, eamque quasi tabernaculum suum inhabitauit.
 Pro, habitauit, enim Græcè est κατοικησεν, quod pro-
 priè est, tabernaculum fecit. Intelligunt ergo hanc
 partem superiori subiunctam, ut quoniam ex illis
 verbis: verbum caro factum est; suspicari quis pos-
 set vnam factam naturam ex diuinitate, & huma-
 nitate, his verbis iam significaretur aperte natu-
 rarum distinctio. Nam sicut est alterius naturæ, ta-
 bernaculum & is qui habitat in eo: ita alterius est
 naturæ, verbum & natura nostra, quam ipse tan-
 quam suum tabernaculum inhabitat. Ne tamen ex
 huiusmodi locutione personarum etiam diuersitas
 intelligi posset, quemadmodum intellexit Nesto-
 rius, præmissum est, verbum caro factum est; qui-
 bus verbis personæ vnitas, sicut his iā verbis natu-

Esai. 40
Psal. 64.
Rom. 3.

Mat. 26
Io. 10.

10000. 3.

Luce 24.

rarū diuersitas significatur. Dictū est autē secundum Cyrillum: habitauit in nobis; quia dū vnā naturam assumpsit, in omnibus nobis per assumptionem vnus suo quodam modo habitauit, qui ad reparandam communem omnibus naturā venit. Secundū aliquos, inter quos quidem, intelligitur simplicius & verisimilius, in nobis, vt sit idē quod inter nos, & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit cōuersatus, quod ob id adiunctū iam intelligitur, nequis putet verbū suscepisse corpus fantasticū. Si enim tale habuisset, non tā diu inter nos fuisset cōuersatus, sitiendo, algēdo, reliquasq; calamitates humanę vitę subeundo, quo pleniorē verē susceptę carnis fidem facerēt. Secundū hunc autem intellectum rectē accipitur verbum Gręcū *ἐσθυσεν* significare tēporariam Christi apud cōuersionem. Caietanus quod dicitur; habitauit in nobis; intelligit de habitatione Christi per fidem in cordibus nostris. Et adiunctū istud superiori dicit, ne quis audiens verbum factum carnem existimaret impeditum esse per hoc ab inhabitando cor nostrum. Verūm ex eo quod sequitur; Et vidimus gloriam eius; verisimilius est secūda interpretatio, Videri autem rectē potest Euangelistam hoc loquēdi modo significasse per Christi aduentū impletas eas prophetias, quibus se Dominus promittit venturū, & habitaturū inter homines, vt cū dicitur Zacha. 2. Lauda & lætare filia Sio, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. **E T V I D I M V S &c.**] Diuus Chryso. istud superioribus subianctum intelligit, vt post enaratum incarnationis beneficium, aliud iam collatum hominibus beneficium explicet. vt sit sensus: Non solum verbum nostri causa caro factum est, & nos per hęc incarnationem Dei filij effecti, sed etiam datum est nobis videre gloriam eius, quam ante assumptionem ab eo humanitatē videre non licuit. In eundem ferē modū Aug. qui & ipse intelligit his verbis significari beneficium per incarnationem verbi hominibus præstitū. Verūm rectius intelligitur Euangelistam istud superiori adiecit, tum vt secundum Cyrillum ostēderet verbum, cum se ad carnis humilitatem submisisset, conseruasse integram deitatis dignitatem, nec eandē, etsi carne valatam, omnino celatam fuisse, tum vt oculorum testimonio comprobaret verū esse quod dixerat, verbum carnem factum, quemadmodum id ipsum mox probat testimonio auditus percepto a Ioanne. Existimare enim quis potuisset verbum indutum nube carnis nostrę nō illuxisse, quemadmodū obductus sol nubibus radios suos ad nos vsque demittere non potest. Deinde quærere quis poterat, vnde sciret & probaret verbū carnem factum. Itaque tum vt prauam illā existimationem eximeret, & tacitę responderet simul quæstioni: Videmus (inquit) gloriā eius. Nos, inquam, Apostoli vidimus, aut, vt magis sonant Gręca, spectauimus, & conspeximus. Est enim *εθεσάμειβα*, quod non simpliciter videre significat, sed spectare, hoc est, diligenter & fixē intueri aliquid, ceu nouum & admirandum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius, maximē quidem in mōte Thabor cū trans figuratur, & in ipsius resurrectione atque ascensione, non tamen in his tantū, sed & in omnibus quę dicebat & faciebat. Ex cœlesti enim doctrina ipsius, miraculisq; crebris ab eo æditis, viderunt & cognouerunt eximīā illius maiestātē atq; præstantiā, quin & ex his quę in morte ipsius con-

A tigerunt præter naturam mirabilitē. Nam ex his motus Centurio, Verē (inquit) filius Dei erat iste. Quoniam autem in magna gloria etiā Moyses visus est Israelitis, & reliqui Prophetę & angeli gloriosi apparuerunt, vt ostenderet quā singularis fuerit conspecta gloria verbi, quantoq; interuallo distet ab illorum gloria, subdit; Gloriam quasi vnigeniti. Vbi aduerbium, quasi, non denotat assumptionem, sed id quod rei cōueniens est. & decēs. Cū enim dicitur: Hic incedit quasi vel tanquam rex; sensus esse potest, hunc cū rex non sit, regio tamen more incedere, regēmq; suo incessu imitari: aut hunc cū rex sit, incedere sicut decet ipsius personam regiam. Hoc itaque secundo modo hic accipitur, vt t sensus: Gloriam talē qualis decebat vnigenitum. Talem sanē gloriam in eo spectauerunt, cū audiuerunt de eo dictum à patre: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et cū propria virtute resurgētem, & in cœlū ascēdentem viderunt, dumq; doceret quasi potestātē habens, & nō sicut scribē, & miracula, propria & non aliena, vt reliqui, operaretur potestātē. Non dicit autem; vidimus gloriam vnigeniti; nam hęc videri non potest, quamuis bene gloria & claritas digna vnigenito. Porro vnigeniti dicit, & non filij Dei, ad distinctionē eorū, quos prius dixit filios Dei, inter quos hic est primogenitus & vnigenitus. Cæterum illud, à patre, cohærere potest vel cum, accusatiō, gloriā, vt sit sensus vidimus gloriā eius exhibitā illi à patre. vel cum genitiō, vnigeniti, qui cū nomen sit, & non participium, oportebit cōmodum subintelligere participium; vnigeniti procedentis à patre: **PLENUM GRATIAB ET &c.**] Ex Gręcis constat, plenum non esse accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent; *πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας* refertur autem *πλήρης* ad *λόγος* etiā masculinū. Vnde & apud nos hęc verba non sunt cum superioribus iungēda, vt sit sensus; Vidimus eū plenum, &c. sed cum eo quod præcessit; verbum habitauit in nobis; ita vt Faber dicat aliud se vt parenthem habere, quemadmodum impressi codices iam habent. Sic & per parēthesim legendū videtur aliquid in principio primę epist. Ioan, vbi simile quid cū hoc loco habetur. Nā si illud, & vita manifestata est, & vidimus, legatur per parenthem, prima epistolę sententia alicui obscura: clarior erit, ordinabiturq; hoc modo: De verbo vitę quod fuit ab initio, quod audiuius auribus nostris, sed & oculis nostris vidimus, imō & manus nostrę contrectauerunt, (etenim vita ipsa manifestata est, & vidimus eam) de hoc, in quā, verbo vitę & testamur, & annuntiamus vobis. Dicitur autem verbum plenum gratia, tum quod in ipso esset omnium donorum & gratiarum plenitudo, cū in aliis sanctis tātum sint donorum Dei participatiōnes: tum quod in omnibus verbis & factis suis gratiam summam præ se ferret. Sic & veritate plenum dicitur, nō solum quod ab omni esset falsitate & errore alienissimum, sed & quod detestis veteris legis ymbris, veram salutis rationem doctrina sua aperiret, & re ipsa præstaret quicquid lex & prophetę adumbrarūt. Proinde quamuis & sanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano in Actis, longē tamen aliter verbum incarnatum plenum fuit gratia. Illi siquidem solum dicuntur gratia pleni, propter gratiā quę est in illis, abundantiam, cū alicui nemo sit, qui

non

non habeat eam in mensura. Neq; enim quisquam sanctorū maximā habuit gratiā, quę in natura humana esse potest; neq; quisquā omnia simul habet charismata, sed vnus quidē sit, alius verō sic. Quoniam autē hęc verba duriusculē cohærēt cum superioribus, expendendum relinquo, num cum eo quod sequitur potius sint iungēda apud Gręcos, vt significetur Io. plenus gratia & veritate. Itaque hanc connexionē omnino putat Caietanus esse ex intētionē Euangelistę. Verūm cū mox postea Euangelista velut declaraturus hęc verba, plenitudinē,

A gratiā & veritatē Christo tribuat, magis sequenda recepta ab omnibus patribus distinctio. Sequitur enim. De plenitudine eius omnes nos accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Moysen data, est gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Iam nec illud præter eundē, quā congruē dixerit verbum esse plenum gratia & veritate, ad perfectam enim commendationem verbi humani facit, si & gratia sit plenum, & simul etiā veritate: ita & commendaturus verbum diuinum, plenum illud dicit, non solum gratia, sed & veritate.

ANNUNCIATUR IOANNIS CONCEPTIO ZACHARIÆ, & concipitur ab Elizabeth. LVCÆ I. CAP. II.

VIT in diebus Herodis regis Iudæe sacerdos quidam nomine Zacharias, de vico Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius: eo quod esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factū est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis sue ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, forte exiit ut incensum poneret ingressus in templū Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autē illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi filiū, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebūt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue: & multos filiorum Israel conuertet ad Dominū Deum ipsorum, & ipse precedet ante illū in spiritu & virtute Elie: ut conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum, Vnde hoc sciam? ego enim sum senex: & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui sto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis quę implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipse in templo: Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat inmensus illis: & permansit mutus. Et factū est, ut impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

FUIT IN DIEBUS HERODIS &c. Incipit Lucas à natiuitate Ioannis, q̄ huius mirabilis natiuitas magnā addat autoritatē testimonio Ioannis de Christo exhibito, & quę ab angelo Zacharię prædicta erāt, manifestē ostēdant Ioānē à Deo missum fuisse in testimonium Christi. Deinde quia noua natiuitas Ioānis, admirandā natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, præordinauit Deus vt & vetula præter naturā pareret, vt absconditus virginis partus per manifestum vetulę partum credibilior fieret. Facit autem mentionē regni Herodis, tum vt historiographorum morem seruādo, certius faceret Euangelij quod scripturus est, dum ostendit tēpus, quo quę scripturus est gesta sunt: tum vt indicaret iam tēpus fuisse aduentus Christi cū iam Iudęis alienigena præsser, iuxta prophetiam Iacob, qui non prius sceptrum defecturum à Iuda prædixit, quā veniret Messias. Id autē regnante Herode primū factum est. Cū enim ad ea vsque tēpora in tribu Iuda permansisset collegium Sanhedrim, id est, regiorū consiliāriorū, penes quod erat regni autoritas, Herodes circiter 30. annū regni sui collegium istud planē sustulit, ac mox postea Iudęi sub eius imperio, quod contra voluntatē ipsorum in eos eatenus habuit, fessi enī in legitimū suum regem susceperunt, iuramentum fidelitatis illi, posterisq;

A eius exhibentes. His ergo temporibus natus est Ioannes, natus est & Christus, qui primo anno legitimi principatus Herodis, Philonę teste, natus est. Porro cū tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista, regis Iudæę. Per nomen enim regis, distinguit eum de quo loquitur, ab Herode Terracha filio huius Herodis, & germano Philippi ex matre Cleopatra Hierosolymide. Per Iudæę verō, distinguit eum ab Herode Agrippa, qui in actis Iacobum occidisse dicitur, filius Aristobuli filij Herodis istius maioris, pater verō Agrippę iunioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus scribitur. Hic enim Herodes Agrippa, sicut & filius eius, rex fuit, non tamē Iudæę, sed Traconiditis, & Iturę, & Galilę regionum. Hic tamen per Iudæam non intelligitur solum ea pars, quam tribus Iuda inhabitauit, sed tota ea terra quę inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quę suberat Iudęis. **D**E VICO ABIA &c.] Dauid considerans sacerdotū multitudinē ad quotidianū ministerium non necessariam, diuisit omnes sacerdotes in vintiquatuor familias, vt patet 1. Paral. 24. constituitq; vt vicissim familię vna deseruirent hebdomada. Singulis enim sabbatis ad ministerium accesserunt noui sacerdotes, vt patet ex his, quę scribuntur 4. Reg. 11. & 2. Paral. 23. Misit autem fortē super familiis, vt quis esset ordo, inter eos forte ter-

minaretur, exiuitq; fors octaua Abia. Hoc est ergo quod hic dicitur Zacharias fuisse de vice Abia, nepe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quod dictio Græca *ἐπιπέφια* euidentior est, & amplius quid significat quam vicem. Indicat enim certos dies fuisse præscriptos, in quibus certi sacerdotes administrarent. Proinde Theoph. interpretatur, hebdomadam.

ET VXOR EIVS, &c.] Comendatur Ioannes primùm à parentū nobilitate & generis sanctitate, cum uterque de genere dicatur esse sacerdotali, & celebriū personarū nomen referat. Deinde verò à sanctitate cōuerfationis parentum, cum subditur. Erant autē ambo iusti, &c. Adiecit autē, ante Deū, vt ne corā hominibus per simulationē iusti fuisse putentur. Porro, sine querela, accipi hic debet pro eo quod est, vt de eis nemo cōqueri poterit, cum propriè sine querela is esse dicitur, qui nō conqueritur. Additur autē hoc vt ostenderetur (quod maxime laudis est) sic eos mores & vitam tēperalle, vt & hominum iudicio satisfacerent. Prouidēdum enim in prius vt Deo placeamus, sed tamē secundo loco & illud curandum, vt quantum in nobis, est, omnibus placeamus hominibus. Ita, sine querela, accipitur etiam alibi, vt ad Phil. 2. Omnia facite sine murmurationibus, vt sitis sine querela simplices filii Dei. Est autem Græcis semper vna dictio *ἀμετανοήτως*, quod est, irreprehensibilis. Ex hoc tamen loco non est intelligendum, quenquam sine omni peccato viuere posse in hoc mundo, quemadmodum hinc intellexisse quosdam indicat Aug. epist. 95. Non enim qualescūque etiā tērationis humane, sed græpe peccatum est quod in querelā venit, vt illo loco dicit Aug. Porro sanctitatē parentum non tantū describit ad commendationem Ioannis, sed etiam ne, quoniam dicitur est illis non fuisse filium, intelligeretur vitio illorū & maledictione diuina illis sterilitatē obuenisse. Inueniuntur autem aliquando etiam in veteri testamento sancti steriles, idq; primū generali ratione, vt in illis gloria Dei manifestaretur, quæ in pcreatione prolis contra naturā magis elucefcit. Deinde vt sanctorū pietas magis innotescat, hæc enim magis declaratur, cum nōa solito naturæ ordine, sed diuino munere proles ex illis generatur. Præterea vt prolis præter naturæ cursum natæ singularis inuolueretur, vnde nato Ioanne dixerunt vicini: Quis putas puer iste erit? Postremū, vt in illis declarari inciperet corporalem tæcunditatem Deo non admodum probari, proq; pietate in Deum aliqua quàm temporalia bona expectanda.

SORTE EXIIT, &c.] Græca habent, *ἐλαξε τὸ θυμὸν αὐτοῦ*, hoc est, sortitus est vt adoleret incensum vel iussit. Porro interpres intellexisse videtur quasi sortitio ista facta sit per sortes in vnam missas, cum Græca dictio genus sortitionis certū non significet. Atq; ob id putat quidam interpretē verū esse, fors exiit, qd sortibus in vnam missis, fors huius aut illius exisse dicatur. Verum rectè in eodē sensu vertisse intelligitur, sorte exiit, secundum eū modum quo dum per sortes in vnam missas aliquis ad aliquid eligitur, non solum sortem illius exisse dicimus, sed etiam ipsum per sortē exisse, qd ex altera vna nomen eius scriptum depromatur. Itaque quod hic dicitur sorte Zacharias exisse, non intelligendū, quod ex aliquo loco aut cōgregatione aliqua exierit, sed simpliciter quod sorte illi obuenit. Sortem autē istam BeJa putat non nouā ali-

quam fuisse, qua electus fuisset cum incensum esset adolendum, sed priuā, cum ex ordine pōtificatus in vicē Abia successit. Verū in vicē Abia nemo per sortem successit, sed per propagationem. Deinde apertè hic dicitur tūc sortitū esse, cum ordine vicis suæ, id est, in sua hebdomada sacerdotio fungeretur. Proinde intelligendum inter plures sacerdotes eiusdem vicis, eadē hebdomada ministrantes sortem mitti solitā, quo sciretur quod ex variis sacerdotum officiis quisque obiret, hoc est, quis offerret in altari holocaustorum, quis in altari incensum, &c. & ita Zachariæ obtigisse per sortē vt incensum poneret. Ex quo iam cōstat Zachariam hunc non fuisse summū sacerdotē, vt vult Ambrosius, sic enim non per sortem incensum adoliturus ingrederetur templum, sed pro sui officii proprietate. Rursum cōstat Zachariam non obuiisse iam summi sacerdotis officium, hoc est, Lucam nō loqui de incenso, quod in die expiationis intra sancta sanctorū accendebatur, vt vult Caietanus. Nam præterquā quod hac ratione Zacharias contra legem fecisset, quem prius dixit Euāgelista incessisse in omnibus mandatis Domini, non opus fuisset sortem mittere ad ponendum incensum hoc, si vt ille vult, Zacharias iste fuisset summus sacerdos, non simpliciter, sed in vice Abia. Dum enim dicitur per sortem incensum adoleuisse, significatur manifestè idem istud officium ab aliis eiusdem vicis sacerdotibus peragi potuisse, si fors illis obuenisset. Proinde incensio thymiamatis, de quo hic loquitur, non ea erat quæ in die expiationis fiebat, sed quæ singulis diebus mane & vespere, de qua Exod. 30.

ET OMNIS MULTITUDO, &c.] Istud est additum, non, vt vult Caietanus, ad insinuandum eum de eo incenso loqui, quod in die expiationis incendebatur, tunc enim Leuitici 16. præcipitur, ne quis sit intra templum, sed ad indicandum angelum Zachariæ apparuisse cum solus esset in templo, atque ob id iustiorē turbationis causam ipsum habuisse.

APPARUIT AVTEM, &c.] Græca non habent *ἐφάνη*, qua dictione Mattheus vtitur, dū angelum Iosepho apparuisse dicit, sed *ὤφθη*, hoc est, visus est, ne intelligatur imaginaria & fantastica apparitio, sed corporalis visio. Apparere enim dicuntur & ea quæ non sunt, quanquam rectè satis interpres verterit, si modò rectè intelligatur.

ZACHARIAS, &c.] Turbatus nō quod quicquā formidabile præ se ferret angelus, sed tū propter inopinatam præsentiam alicuius in eo loco vbi neminem adesse sciuit, tum propter angelicā maiestatem, quam humana infirmitas sine turbatione in primo aspectu non admittit. Fortè autem & ideo turbatus est, quod ob conspectum à se angelum Domini maè sibi metueret, quemadmodum legitur de Gedeone & Manue, Iudic. 6. & 13.

NE TIMEAS QUONIAM, &c.] Quasi dicitur: Non est cur timeas, sed potius cur gaudeas, ob precem tuam à Deo exauditam. Porro quæ fuerit hæc deprecatio, in quæstionem vertitur. Nam videri potest propter sequētia fuisse illam, qua prolem à Deo precatus sit: verū obstat quod verisimile non sit Zachariam prolem aliquam amplius sperasse, multò minus precatū fuisse, maxime cum angelo etiam promittenti prolem non crediderit ob sterilitatem senectutis. Nisi intelligatur angelus loqui non de precatōne aliqua, quam tunc precatus fuisset, sed qua olim, cum adhuc spes

prolis esse potuit, prolem obtinere à Deo contēdit. Sed si de ea loqueretur, non subiunctum fuisset; Et vxor tua, sed causalis oratio; exaudita est precatio tua quia vxor tua pariet &c. Itaque potius intelligendū de oratione qua precatus est, quemadmodum exigebat sacerdotale officium, pro salute populī, & peccatis populī: aut specialius, pro aduentu Messia, & remittendis peccatis populī per eiusdem aduentum. Quod enim Messia aduentum precatus sit, ipsius gratiarū actio testari satis videtur, quā nato iam filio suo, Deum laudat pro nascituri mox, imò iam nati Messia salutifero aduentu. Id enim precatum eum modò est verisimile, pro quō tam celebres Deo laudes postea decantat. Iā quod sequitur; Et vxor tua; secundum Theoph. intelligitur à quibusdam adiunctum superiori, quasi in signum exaudita precatōnis, vt per puerperium Elizabeth, credibile faceret exauditam orationem pro populo fusam. Secundum Ambrosium verò hæc est coherētia, vt quoniā diuina bonitas vota supplicū excedit, Angelus nō solum annunciet impetratum esse quod pro se & populo precatus erat, sed etiam adiectum esse illi quod petere non audebat, & impetrare desperabat. Rectius autē intelligitur secundum August. & Theoph. postquam dixit; exaudita est deprecatio tua; adiunxisse promissionem eius qui digito mōstraturus esset illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat tolleret, quique viam daret illi, pro cuius aduentu orauerat. Dicit autem; Pariet tibi; quia scilicet ex te concipiet, & non ex alio. Illi enim mater parit ex quo concipit.

ET VOCABIS NOMEN, &c.] Nomen Ioannes, vel, vt diceret Hebræi, Iehohāna, vel Iehohanā cōponitur ex duabus dictionibus, nepe ex nomine Dei tetragamaton, & verbo chanan, quod precari & misereri significat, vel nomine inde deriuato, quod gratiā significat, & misericordiā. Proinde male quidā interpretantur hoc nomen, in quo est gratia: rectius verò illi qui interpretantur, Dei gratiā, Dei autē gratiam Ioannem dictum Beda vult, tum quod Dei gratuita bonitate parentibus datus esset tum quod gratia Dei plenus esset, quod filius Israel datus esset à Deo in salutem eorum, quæ tria sigillatim postea explicantur. Alij verò interpretantur nomen Ioannes, pro eo quod est, Deo gratiosus & charus. Verū adnotandum, apud Hebræos substantiuū regens alterum, aut, vt ipsi dicunt, nomē in regimine positum nō postponi, sed præponi: vnde Hanania significat quidem gratiam Dei, sed nō ita Iehohanna. Deinde & illud adnotandum, in impositione nominis siue per angelum, siue per homines, in scripturis ferè semper haberi respectum ad vocabulum aliquod rei prius gestæ, aut nomen prius dictum, vnde nominis proprij sit deriuatio, quemadmodū patet in impositione nominis Isaac, & omnium filiorum Iacob, & aliis. Ita & in proposito videtur in impositione nominis Ioannes respectus habitus ad hoc quod dixit; exaudita est deprecatio tua. Nomen enim Ioannes omnium rectissime significare intelligitur idem quod Dominus miseratus est, quod optime conuenit cum eo quod dixit; exaudita est deprecatio tua. Et vt apertius intelligatur ad illud habitus respectus, sciendum nomē illud quod apud Hebræos significat deprecationē, scilicet Tehinna, deriuari ab ea radice, quæ ponitur in nomine Ioannis, aut à qua deriuatur nomen, quod in nomine Ioannis gratiam significat. Ex his autem iam me. ius intelligitur coherētia promiss-

tionis filij qui nominandus erat Ioannes, cum eo quod dixit; exaudita est deprecatio tua. Deinde & illud constat, nomen, Ioannes, debere scribi cum aspiratione in medio, si velimus Hebraicam & veterem sequi etymologiam, quamuis Græci eam aspirationem scribere vel notare non potuerunt, quod aspirationis nota non super scribatur vocali, nisi in principio dictionis. Iam & mysterium quod in tribus his nominibus, Zacharias, Elizabeth, & Ioannes rectum est, facile cognoscitur, nempe quod iuramentum Dei & memoria eius peperere nobis eiusdem misericordiā & gratiam. Zacharias enim sonat memoriam Dei: Elizabeth verò, vel, vt dicunt Hebræi, Elisheba, sonat Dei iuramentum, vel, Deus iurauit. Tria hæc coniungit Zacharias in tuo cantico, cum dicitur faciendū misericordiā cum patribus nostris: Et memorari testamenti sancti sui: Iurandum quod iurauit, &c.

ET ERIT TIBI, &c.] Tibi, qui ob orbitatem & sterilitatem vxoris hætenus doluisti, iā erit gaudium, non solum quod filius tibi natus sit, idq; præter spem & naturæ ordinem cælesti miraculo, sed etiam quod in illo desideratum à te Messiam adesse cognosces, cuius hic futurus est præco, & veluti antea mbulo. Sic & multi gaudebunt in natiuitate eius, non solum quia vicini & cognati congratulantur nouo partui, sed quod & hi & alij iusti audientes nouum hunc partum, intelligent aduentum Messia in foribus esse. Porro dubium an suppositū verbi, erit, sit, gaudium, an Ioannes vel filius vt sit sensus: Et filius iste erit tibi gaudium, hoc est, gaudij occasio & materia. quomodo accipiendum videtur eo quod sequitur; gaudebunt in natiuitate eius, scilicet quia erit tibi gaudium.

ERIT ENIM MAGNVS, &c.] Secundum Caietanum redditur hic ratio nominis, quare scilicet dicendus erat Ioannes, hoc est, Dei misericordia & donū. Sed rectius accipitur reddi ratio eius quod mox præcessit, nempe gaudij. Ideo enim & pater & multum eo gauisus erant, quod ex nouitate partus intelligerent eum magnum fore. Aditum est autem, coram Domino secundum Ambrosium quidem, vt declararet Euāgelista se loqui non de magnitudine corporis, neque de magnitudine potentia secularis, sed de magnitudine anime, quæ in donis spiritus & sanctimonia vitæ consistit. Secundum Theophyl. verò additum est ad distinctionem Ioannis ab hypocritis, qui coram hominibus magni & sancti videntur.

VINVM ET SICERAM, &c.] Non est ficera idē quod apud nos ceruicia. Neque per c. scribendum est in principio, cum non sit à cicere leguminis genere, aut à cerere, sed vox est Hebraica deriuata à verbo *שׂכר* thachar, quod inebriari significat. Theophyl. autē siceram significare vult omnem potum inebriatum præter vinū, sed rectius omnē potū inebriatiū significare dicitur, quandoquidem sæpè in scripturis etiam pro vino ponitur. Post nomen enim speciale, generale nomen potest vt sit sensus: Vinum & quicquid inebriare potest nō bibit. Vnde num. 6. pro ficera, vertit Hier. omne quod inebriare potest. Nā vbi nos habemus, Vir siue mulier cū fecerint votū vt sanctificentur, à vino, & omni quod inebriare potest, abstinēbūt, pro, omni quod inebriare potest, Hebræis est, *שׂכר* i hechar, hoc est, Sicera, sicut hoc loco. Hæc autem Ioannes nō bibit, nō solū vt per austeritatem vitæ credibilis fieret ipsius testimoniū de Christo perhi-

bendū, aliosq; exemplo a delictis huius seculi auocaret, & ad penitentiā inuitaret, sed etiā vt ostēdere rur secundū morē veteris legis esse penitus ipsum Dominum consecratum omnibus diebus vitæ suæ. Proprium enim Nazarorum in lege erat a vino & sicera abstinere tempore consecrationis, vt patet Num. 6. Vnde Ioan. vt semper Nazareus, id est cōsecratus Domino, maneret, semper his abstinuit. Rectē autem postquam vini vsum Ioanni ademit, subiungit, & spiritu sancto replebitur; vt cui vini ebrietas collitur, spiritus sancti gratia mentem inebrians cumuletur. Sic & Paul. ad Eph. cum dixisset: Nolite inebriari vino in quo est luxuria; subiunxit, sed impleamini spiritu sancto. Porro Ambr. legit; replebitur adhuc in vtero matris; cum tamen Græca habeant, *ἐν τῷ υτῆρι*. Quod interpres ad verbum quidem reddidit, cum lauius & explicatius dicendum esset, iam, inde ab vtero, sic enim significamus longē repetitum initium. Dum tamē dicitur, replebitur spiritu sancto iam inde ab vtero, non sic intelligendum est quasi tum primum replendus sit spiritu sancto, cum vterū matris egressus esset, sed quod spiritum acceptum in vtero seruaturus esset vsq; in finem: proinde enim est ac si dixisset, spiritu sancto replebitur in vtero & deinceps semper. Proinde ex his verbis constat Ioannem antequam in lucem editus esset, sanctificatus fuisse in vtero, ac a peccato originali fuisse purgatum, quod plerique etiā Ieremie concessum fuisse intelligunt, eō quod de eo dixerit Dominus: Antequam exires de vulua, sanctificauit te. De vtriusque tamen in vtero sanctificatione dubitat August. in epistola quadam ad Dardanum, quæ est. 57. imo ratione quadam in speciem efficaci contra argumentatur, hac scilicet: Sanctificatio qua efficitur Dei templum nō nisi renatorum est, nemo autem renascitur nisi prius nascatur, ergo nemo sanctificatur priusquam ex vtero nascatur. Itaque sanctificationem illam qua sanctificatus dicitur Ieremias, antequam exiret de vulua, putat conuenientius intelligendum de sanctificatione secundū prædestinationem, sicut filios Dei scriptura Ioan. 1. vocat nondum regeneratos, sed secundum Dei prædestinationē adhuc regenerandos. Verū argumentū illud Aug. etsi satis valeat ad probandum secundum communem legem neminem sanctificari nisi iam natum ex vtero, non tamen efficax est ad probandum neminem posse in vtero sanctificari: nam vt concedatur neminem sanctificari nisi per regenerationem, nec renasci aliquem posse qui non sit natus: tamen nasci aliquis dicitur, etiam si ex vtero nondum natus sit. De Christo enim nondum in mundum edito dictum est: Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. Itaque qui in vtero iam natus est, etiam in vtero renasci potest, quamuis non per baptismum ad quod probandum maxime argumentum suū Aug. adducit, & ad illud efficax est. Quāuis autem qua parte de Ioanis sanctificatione dubitare videtur non rectē ientit, tamen ea parte quæ id quod dictū est de sanctificatione Ieremie, intelligit de sanctificatione per prædestinationem, rectius sentit, quam ij qui ex illis verbis Domini intelligunt Ieremiam re vera sanctificatum antequam exiret ex vtero. Nam quod præcedit, Priusquam te formarem in vtero noui te; intelligi manifestē debet de notitia prædestinationis: & quod sequitur, & prophetam in gentibus dedi te; de donatione per prædestinationem ergo similiter quod in medio ponitū intelligendum est, & accipiendum eo modo

A quo de se ad Galatas dicit Paul. Cū placuit ei qui me segregauit ex vtero matris mee. Et quomodo ad Ephe. dicit sanctos electos ante mundi cōstitutio nem. Vt autem sententia Aug. caute legenda est, & commodē intelligenda, qua dicit, neminem renasci qui non prius sit natus ita rursum Ambr. sententia commodē etiā intelligenda, qua cōtrario modo dicit super hunc locū scribens de Ioannis sanctificatione: Nondū erat illi spiritus vitæ, sed spiritus gratiæ. Intelligendum enim est secundum Thomam in tertia parte quæst. 27. art. 2. ad 1. ipsum per spiritū vitæ, intelligere exteriorem aeris spirationem. Aut non inuisibile illi animam vitalem, cū inesset illi spiritus gratiæ, quia manifesta operatione ostendebat se spiritum sanctum habere: cum nondum manifestē & perfectē spiritum vitæ se habere monstrasset.

ET MULTOS FILIORUM. &c.] Postquā dixit eum replendum spiritu sancto, iam & prædicit quid per acceptum spiritum sit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Israelitas multos Ioannes, tum quia vitæ suæ austeritate, & prædicatione penitentiae, regniq; cœlorū atque baptismi suo multos a Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit: tum quia testimonium perhibendo de Christo, eumque digito monstrando, multos in Christum credere fecit. Cū autem sequitur, Et ipse præcedet ante illū, &c. manifestē significatur, Messiam ante quem præbit Ioannes, esse Dominū Deum Israelitarum. Non enim alto referri potest relatiuum, illum, quā ad Dominū Deum ipsorum. Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi aperte Messias Deus dicitur, contra eos omnes qui Christi negant diuinitatem. Porro notandum, quod non dicit, præbit in anima aut in persona Eliæ, sed, in spiritu & virtute Eliæ, id est, cum spiritu & fortitudine Eliæ, vt non intelligamus eum futurum verum Eliam, sed eundem habiturum spiritum, eandemque virtutem. Accipitur autem hic spiritus, pro dono spiritus sancti, cuius cum in diuersis varia sint dona, promittitur hic simili gratia spiritus & fortitudine Ioannem præcessurum Dominum, qualis fuit vel erit in Eliā. Lico autem, fuit vel erit. Nam quod Eliæ Ioannes hic comparatur, dupliciter intelligi potest, scilicet aut per comparationem ad Eliam, qualis olim fuit: aut per comparationem ad Eliam qualis futurus est circa secundum Christi aduentum. Si priori modo intelligamus, iam ideo Ioannes Eliæ comparatur in spiritu & virtute: quod similis sit vtriusque vitæ austeritate & genus. Sicut enim ille in eremo veritabatur, ita & iste: sicut ille zona pellicea cinctus fuit, ita & iste. Sicut ille a coruis patcebatur & muliere pauperula, a quamq; bibit: ita hic, spretis mundi illecebris, locustis pastus est, pauperem, cum diues esset, eligens & tobriam vitam. Sicut ille Iordanis alueum diuisit, ita hic ad lauachrum salutare conuertit Iordanem. Vterque similiter iustitiae ferrēs fuit zelator. Ille enim Israelitas a Deo a ieros studuit conuertere ad Dominum Deum ipsorum, vt patet 3. Reg. 18 quod ipsum & Ioannem hic facturum prænunciatur. Ille ob iustitiæ zelum non est veritus arguere Achab & Iezabel, & hic non metuit reprehendere Herodem & Herodiadem. Ille ob mulieris impietatem fugere compulsus est, hic ob Herodiadem capite truncatus. Similem ergo cum Eliā habuit spiritum, eō quod similis fuit vitæ eius ratio. Similem autem virtutem & fortitudinem, quod similiter cum eo aggredi ardua

Galat. 1.

Ephes. 1.

3

& fuit

& sustinere persecutiones & aduersa non detre-
tauerit, & quia talia, qualia ille, efficacia spiritus operatus est. Si verō intelligamus Ioannem comparari Eliæ venturo ante secundum Christi aduentum, cōparatio in hoc consistit, quod sicut Elias præcessurus est secundum Messiam aduentum, ita Ioannes primum. Sicut ille, ad hoc præcessurus est vt conuertat infideles, ita & hic. Itaq; simul spiritu & virtute iste præbit, quibus ille præbit: quia & simile vtriusq; est officium, & eadem fortitudo ad subeundum quæuis ardua & operandum efficaciter similia. Magis autem videtur Ioannes ab angelo comparari Eliæ venturo quā præterito, tum quia dicens, ipse præbit in spiritu Eliæ; significat etiam Eliam in eodem spiritu præcessurum Dominum: tum quia subiungit, vt conuertat corda patrum in filios, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachie, quo ante secundum Messiam aduentū Elias venturus promittitur vlt. cap. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequā veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Itaq; illis verbis, vt conuertat, &c. explicat angelus quare eum dixerit præbiturum in spiritu Eliæ, nempe quod eadem iste in primo, quā ille in secundo, aduentu sit operaturus. Deinde & ex verbis illis quibus Christus Matt. 11, & Marc. 9. Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis patet Ioannem magis Eliæ venturo comparari quā præterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur, quāuis simul etiā rectē intelligitur comparari Eliæ præterito. Porro quod Elias in propria persona aliquando venturus est, & quod de eo, & non de Ioanne varicinium Malachie ad litteram sit intelligendum, contra plerofque contrariū sentientes postea probabitur. Spiritum autem Eliæ & virtutem expricat Sapiēs eccl. 48. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Ita & de Ioanne dicit Saluator: Ille erat lucerna lucens & ardens. Præiit autem Ioannes ante Dominum variis modis. Nam sua natiuitate præcessit Christi natiuitate: sua prædicatione, suoq; baptismo, Christi prædicationem & baptismum: sua passione, Christi occisionem: suo ad lymbum descensu, Christi descensum ad inferos. Vnde Ambrosius: Bene (inquit) præbit ante faciem Domini sanctus Ioannes, qui prænuntius natus est, & prænuntius mortuus est. Quamuis autem sic variis modis Ioannes Dominum præiit, potissimum tamen intelligendū est eum hic dici præcessurum ratione prædicationis & baptismi, quibus conuertit corda patrum in filios, & parauit Domino plebem, quemadmodum & Zacharias postea dicit: Præbis ante faciem Domini parare vias eius. Ceterum nec illud sine animaduersione prætereundum est, quod diligenter annotauit Ambrosius, nempe duo hæc coniuncta recte esse, spiritu & virtute. Nunquam enim sine virtute spiritus, neq; sine spiritu virtus, hoc est, potestas bene operandi, & aduersa quæuis fortiter perferendi. Vnde & alibi hæc coniunguntur, vt cum dicitur: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi, &c. & Accipietis virtutem superuenientis in vos spiritus sancti.

Ibidem.

Act. 1.

VT CONVERTAT CORDA, &c.] Variè istud intelligitur. Nam secundum Theophyl. patres, Iudæi sunt, filij verō, Ioannes & Apostoli. Conuertit ergo corda patrum in filios, quia Iudæos quibus prædicauit, credere fecit Christo & Apostolis eius. Alii verō, patres intelligunt Patriarchas, & prophe

tas: filios verō, ipsos Iudæos, quibus Ioannes prædicauit. Secundum quem modum, dupliciter hic locus intelligitur. Beda enim intelligit Ioannem conuertisse corda patrum in filios, quia antiquiorū scientiam sanctorum Iudæis prædicatio infudit, hoc est, quia filios eandem fecit habere mentem, cor & sapientiam, qualem habuerunt patriarchæ & prophete. Quem sensum verisimile est Bedam desumptis se ex commentariis Hieronymi in Malachiam super eo loco, vnde verba hæc desumpta sunt. Nam hanc partē Hieronymus eo loco sic interpretatur. Aliter autem, secundum Dionysium Carthusianū intelligi potest, vt sit sensus: vt faciat ipsos patriarchas, & prophetas bene affici filiis suis Iudæis, eosq; pro germanis suis filiis agnoscant & recipiant. Hoc enim fecit Ioannes inducendo Iudæos ad fidē & pietatem maiorem suorum. Atq; hic sensus videtur esse verior. Primus enim sensus non conuenit illi loco, Malachie vnde hæc verba de Eliā dicta desumpta sunt, & secundus nō est satis proprius. Propriè enim cor patrum conuertit in filios, vel, vt habent Hebræa & Græca, ad filios, nō est filios accipere idem cor quod habuerunt patres. Ad reddendum nanque hunc sensum potius dicendum fuerat, vt conuertat cor filiorum ad patres. Sed illius propriè cor dicitur conuertit ad aliquē, qui illi incipit bene effici, vt patet cum dicit Deus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Fuerit autem corda patriarcharū ob vitæ dissimilitudinem a filiis suis carnalibus alienata, proinde studuit Ioannes per respicientiam filiorum, patrum corda ad filios conuertere, quemadmodum idem faciet Elias circa mundi finem pro concordandis Iudæis cum fide patriarcharum: atq; hoc est quod dicit Dominus eum restitutum omnia, sicut Christus venit instaurare omnia quæ in cœlis, & quæ in terra. Istud autem aperte agit Ioannes, cum venientes ad baptismum, vocauit genimina viperarum, notans eos non esse germanos sanctorum maiorū filios, ac deinde adiecit, Nolite dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c. Quibus sanè verbis studuit eos reddere germanos patriarcharum, filios: & sic conuertere corda patrum in filios. Iam autem quod adiecit angelus: ET INCREDULOS AD, &c. Videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad patres eorum; vt explicaret angelus rum se, tum prophetam loqui de filiis incredulis, de patribus autem iustis. Declaratur autem etiā hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum in vel ad filios, nempe si increduli conuertentur ad prudentiam iustorum. Porro iustorum prudentia erat & est, præ fluxis huius seculi bonis sectari magis & expectare cœlestia: Deinde non in carnalibus legis vmbri, neque in propriis operibus confidere, sed in benignitate Dei, & iustitia Christi. Pro incredulis autem Græcè non est, ἀπίστοι, sed ἀπίστοι, quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verti continebat, tum quod mentionem faciat patrum & filiorum, tum quod non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedientes itaq; dicit Iudæos, quod æquissimis maiorum suorum præceptis & doctrinæ non parerent: qua eadem ratione & incredulos eos dici rectē intellegimus, siquidem qui inobediens est, is se parum credulū declarat. Nō enim de incredulis Christo posse intelligi hinc videtur, quod cum Ioannes prædicaret, nondū Christus prædicasset, ac pro inde

Lucæ 3.

Ibidem.

inde non poterunt increduli Christo dici quibus A
Ioannes prædicavit. In eo autem quod sequitur:

PARARE DOMINO, &c.] Interpres infini-
tium, quem apud Græcos inuenit, reliquit, eum si-
cut priorem vertit infinitiui, vertendū erat, ut pa-
ret. Domino plebem. Et pro, perfectam, Græco est
κατ' οὐδαμῶς, quod magis est præparatā & instru-
cta m. Nō enim Ioannes perfectā plebem Domino
parauit. Si enim eam parauit Domino, ergo imper-
fecta erat, & perficiendā Domino tradidit. Itaq; no-
stram literā Bedā & Dionysius sic intelligit, ut pa-
ret Domino plebē, quæ postea per fidē & spiritum
Christi erit perfecta. Sed conformius cū originali
intelligamus plebem perfectā, hoc est, bene & per-
fectē adornatā & instructā, ad suscipiendū scilicet B
fidē Christi, & sublimiorem eius doctrinam & ba-
ptismū. Ad hoc autē plebem parauit Ioānes per
pœnitentiā, quam verbo & exemplo docebat: perq;
baptismū pœnitentiæ, & demonstrationē aduenien-
tis Messīæ. Itaq; hac parte parare Domino, &c. de-
scribitur finis prioris operationis. Ad hoc enim
conuertit corda patrū, ut pararet Domino plebem.

ET DIXIT ZACHARIAS, &c.] Iudæorū
more signum petit, quē more m Iudæi desumpsiſſe
videtur ab Abrahā, qui promissionis sibi factē de
terra Chanaam signū petiit dicens: Vnde scire pos-
sum quod possessurus suā eam? Non peccauit autē
Abraham signum petēs, quemadmodū peccauit C
Zacharias. Non enim ex incredulitate aut diffidē-
tia signum postulauit, (cum mox a teā scriptū sit:
Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad ius-
titiā) sed ex familiaritate quadā cum Deo, & in-
confirmationem promissionis apud posteros suos
ad quos promissio magis pertinebat. Non enim
Abraham in sua persona, sed tantum in filiis suis
promissam terram possessurus erat. Similiter nec
Gædeon peccauit, dum loquēti sibi angelo dixit: Si
inueni gratiā in oculis tuis, da mihi signum quod
tu sis qui loqueris ad me. Cū enim non sit creden-
dū omni spiritui, & necdū sciret esse angelum
Domini, qui loquebatur cū ipso (ut patet ex his
quæ illo loco sequuntur) circūspectē fecit petēdo D
signū, quo personæ qualitas & autoritas patēfere-
ret. Sed & postea cum signū bis peteret in vellere, non
ex diffidentia fecisse videtur, cum Paulo ad He-
bræos de fide sua commendetur: sed potius imi-
tationem Abrahæ, ex familiaritate aliqua, & audaci-
confidentia erga Deū, ad maiorem confirmatio-
nem animi sui & militū suorum. Idem dicēdum de
Ezechia petēte signum sanitatis sibi promissæ. At
Zacharias nō petit signū certificans personæ pro-
mittentis qualitatē, nihil dubitans angelum Domini
esse tum quia præter ipsum illo tempore nullus
in templo esset hominum (propter quod significan-
dum prius dictum est: Erat autem omnis populus
foris) tum propter loci sanctitatem, angelicāque
maiestatē, & consolationem eiusdē, atque verborū
sanctorū sublimitatem. Petiit ergo signum certi-
ficans promissionis veritatem, idq; ex diffidentia,
quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis,
quibus argumēta suæ incredulitatis contraria pro-
missis diuinis profert. Erat hoc quidem nomine
diffidentia ipsius culpabilior erat, quod ex multis
exemplis præcedētib; in Sara & reliquis, promissi
possibilitatē mox colligere debuisset, quodq; sacer-
dos erat, qui fide alios meritō præcedere debuisset.

ET RESPONDENS ANGELVS, &c.] Quo-
niam Zacharias & de promissione diffidebat, &

ex diffidentia signū postulauit, ob id angelus pri-
mum quidem personæ suæ qualitatē aperit, ac dein-
de dat & signū, sed tale quale dignū erat increduli-
tate eius, & quod congrua diffidentia eius pœna
erat. Et qualitatē quidē personæ suæ aperit, partim
ut diffidentiam in fide confirmaret, partim ut incre-
dulitatē eius condemnaret, & iniustam esse com-
probaret. Explicat autem proprium suum nomen,
dicens: Ego sum Gabriel; tum ut ipsa sui nominis
significatione declararet possibilita esse ea quæ pro-
mittebat, quamuis supra naturā essent vires (signi-
ficat enim Gabriel idē quod fortitudo Dei, vel potius,
fortitudo mea Deus) tum quia nomē hoc no-
tum erat Zachariæ ex libro Danielis, in quo aliquo-
ties Gabriel Danieli apparuisse scribitur, & potissi-
mum in mysterio de tempore aduentus Messīæ
explicatione. Ex nomine ergo cognito datur intel-
ligi quā merito debeat illi credere, qui cœlestes
illas & admirandas de nouissimis temporibus Da-
nielis visiones explicauit, & annunciauit, & tempus
iam adesse, quo implenda erant quæ idē ipse ange-
lus Danieli futura prædixit. Atq; his item rationi-
bus conueniebat Gabrielem nuntium esse natiuitatis
tum Ioannis, tum Christi. Deinde vero adau-
gendā & magis suæ personæ autoritatem adiecit;
qui astō ante Deum; significans se non esse vnū
ex angelis qui eieci sunt à facie Dei, sed ex his qui
Deo semper sunt præsentēs. Dicuntur autē angeli
astare ante Deum, metaphorica locutione, ad simi-
litudinem ministrorum astantium ante regem, nē-
pe quod vultum Dei assidue contemplētur, parati-
que sint ad omne obsequium diuinæ voluntatis
peragendū. Autoritati deinceps propriæ adiungit
autoritatem diuinā, dum dicit: Et missus tibi
hec lara & bona annunciare; Significans se in hoc
negotio non venisse à seipso: sed De iagere ne-
gotium. Quamuis autem tunc missus esset à Deo,
& astaret Zachariæ in terris: astare tamen se dicit
ante Deum, quia cū ubiq; præsens sit Deus, nul-
lus locus impedit visionem & fruitionem Dei, ra-
tione cuius astare Deo angeli dicuntur. Notandū
tamen; Græca non habere tempus præsens, sed præ-
teritū παρασθενός, id est, qui, astiti, ut significetur
præsens fuisse Deo in cælis, & ab eo illinc in ter-
ras missum esse. Apud Tobiam tamen Raphael in
terris existens se dicit astare Domino: Ego, inquit,
sum Raphael angelus vnus ex septem, qui astam
ante Dominum. Porro quod angelus hic si-
gnificare voluit, tale est: Si hac tibi promitteret ho-
mo missus ab homine, meritō de promissis dubita-
res, quod sint supra naturā humanæ vires. Verūm
cū angelus sit qui promittat, nec is vulgaris ali-
quis aut incognitus, sed celeberrimus, fideq; pro-
bata, cumq; & is non ex sese promittat, sed ex Dei
mittentis nomine, cui nihil est impossibile, ius-
tius sane est ut consideratione tum certitudinis
nuntij, tum omnipotentia diuinæ, quam etiam no-
men meum præ se fert, fidem promissis habeas,
quā ut respectu ad propriam ætatem, vxoris steri-
lilitatem, natureq; infirmitatem habito diffidas.

ET ECCE ERIS TACENS, &c.] Aduerbiū
ecce, demonstrat nouū aliquid & insolitū signū sci-
licet quod petiit, quo & petitioni eius in confirma-
tionem promissioni s satisfiat, & digna diffidentia
pœna infligatur. quasi dicat: Quoniam petisti si-
gnum, ecce signum, quod ita sit præstantū in poste-
rum promissi argumentū, ut & præsentis sit diffi-
dentia pœna. Porro notandum, Zachariā non solū
mutum

mutum videri effectum, sed etiam surdum, ut colli-
gere satis licet ex eo quod postea dicitur: Inueba-
tur autem patri eius quem vellet vocari eum. Cir-
ca quæ verba Ambrosius: Incredulitas (inquit) ei af-
fatū eripuerat & auditum. Vnde post ea ubi habem-
us; permāsitq; mutus; Græcis est dictio κωφός quæ
non solum mutū, sed & surdum significat, imo pro-
priè surdum, ac ex consequenti mutū: quod qui na-
tura sine surdi, necessariō etiā sint muti. Et hoc er-
go etiā loco, ubi Græca habent ἐσθλο-ισπῶσι, pro quo
nos, eris tacēs, videtur per dictionem, σιωπῶσι, non
mutus significari, vel non tantum mutus, sed etiam
surdus. Amplius enim quid esse videtur σιωπῶσι,
quàm σῆμα. Nam teste Varino, σιωπῆς, cōponitur ex
σῆμα, i. silentium & ὄψις, quod vocem aliquādo
significat. Aufertur enim litera, γ & deinde crasi
facta ex η & ο in ω, sit σιωπῆ quod proinde idem est
quod silentium vocis. Est autem silentium vocis
perfectissimū in eo qui nec audit, nec loquitur. hic
ergo videtur propriè dici, σιωπῶσι. Certè Teophyl.
hoc loco hanc dictionem accepisse omnino vide-
tur pro surdo. Sic enim super his verbis scribit: Igi-
tur quia discredis, ego te faciam surdum, & non po-
teris loqui. Merito autē duo hæc passus est, & quod
non audiret, & quod nō loqueretur. Quia enim no-
obedierat, condemnatur ut surdus sit: & quia con-
tradixerat, ut sileat. Hactenus ille. Cuius sententiā
diligenter annotauit & Thomas in Catena sua,
quamuis in impressis libris mendosè admodum ci-
tetur. Sic autem legendū videtur: Sed quia verbum
quod in Græco (libri habent, iugi animo) habetur,
potest etiam surdum significare, bene talis erit sen-
sus (libri habent, quia bene talis) eris surdus, & nō
poteris loqui: Conuenienter enim duo hæc passus
est tanquam enim inobediens, surditatē incurrit
& tanquam contradictor, taciturnitatem. Est autē
& apud Hebræos verbum quoddā quod & obsur-
descere & tacere significat, nempe charas, quo ve-
rissimè est hic angelum vsum fuisse. Ponitur autē
hoc verbum Hebraicū Psal. 27. ubi nos legimus:
Ad te Domine clamabo, nesci leas à me; ubi pro, si-
leas, Hieronymus vertit secundum Hebraicam ve-
ritatem ne obsurdescas mihi. Græcè autem est con-
paratiuū ab verbo hic posito, nēpe παρασιωπήσις,
quod verbum illo loco Euthymius Græcus inter-
pres pro obaudire exponit. Sic enim habet eius
commentarius: Ne obaudias me: metaphorice di-
ctum. Solent enim qui obaudiunt, tacere, & nihil
respondere petentibus. Porro surditas & taciturni-
tas, non solum in signum & pœnam Zachariæ in-
flicta sunt, sed etiā in mysterium, nempe ut signifi-
carentur Iudæorū synagogam propter incredulitatē
suam; & surdam futurā & mutā, licet iam in ea cō-
pletum videmus. Surda enim est, quia non audit
nec recipit euangelicam prædicationē: muta verò,
quod gratas Deo iam laudes, non canit, nec inter-
rogata salutarem aliquā doctrinam de scripturis sa-
cris proferre potest. Temperat autem commertitam
pœnā miseratio diuina, atq; ob id sequitur; Vsq; in-
diem quo hæc fiant, quasi dicat: Cum per euentus
rerū quod dico ostendero, & noueris te iure puni-
tum, tūc te de pœna quipiā. Et demonstrat pronomē,
hæc, non omnia quidē de Ioanne prædicta, sed nati-
uitatē eius cum impositione nominis quæ facta est
die circūcisionis. Circa natiuitatē enim facti, erat
Zachariæ dubitatio, non circa alia. Postquā autē
causam inflicta pœnæ reddidisset, dicens; Eo quod
nō credidisti, &c. Adiecit; quæ implebuntur in tem-

poro suo. ut ostenderet verborum certitudinem, &
Zachariæ diffidentiam fidem Dei non euacuaturam,
nec impedituram promissionis adimpletionē.

COGNOVERUNT QUOP &c.] Istud cog-
nouerunt & collegerunt partim ex, insolita mora
in templo, partim ex alteratione vultus, ex collo-
quio angeli, partim etiam ex loquelæ amissione. In-
uebat autem populo, siue quod rogarent silentiū
causam, siue volens eis benedicere, & data benedi-
ctione dimittere.

POST HOS AVTEM, &c.] Annotādus hic
imprimis Euangelistæ in scribendo pudor & hone-
stas, cū tacito congressu Zachariæ cū vxore sua
Elizabeth concepisse dicit, docens suo non exem-
plo quam verecundē de his rebus sermo habendus
sit, quando nec illum congressum cōiugalem, so-
lo prolis desiderio factum, imo secundum diuinā
promissionem necessarium, exprimere voluit. De-
in & annotandus pudor sanctæ matronæ Eliza-
beth, quæ cū ex marito secundum Dei iussione
tam illustrem concepisset prolem, tamen se occultabat
mensius quinq; Ideo enim se occultabat,
tūc quia verebatur, ne à vulgo diuini mysterii in-
scio parum honesta reputaretur, ut quæ in aliena
ærate viri vacasset amplexibus: tum ne pleriq; ri-
dicula haberetur, si ante noui conceptus cœta indi-
cia se grauidam exhiberet & predicaret. Atque ob-
id non se diutius occultabat, quā visitante ipsam
virgine, certis argumentis diuinum donum lucidē
manifestaretur per exultationem infantis in utero.
Ex hoc autem suo pudore, quem occultatione præ-
se tulit simul etiam datur intelligi, quod iam non
conueniebant inter se concubitu coniugali. Non
enim (inquit Ambrosius) ea quæ senilem non eru-
besceret coitum: erubesceret partum & cōceptum.
Docet autem suo exemplo Elizabeth, ut quod in
nobis est, aliis ma: de nobis loquendi vel suspi-
candi occasiones subtrahamus, & ne nostra ipsi do-
na mox omnibus prædicemus, sed tempus expe-
ctandum, quo sua ipse Deus dona nota fieri volet,
& nota faciet. Porro quamuis partim ex pudore,
partim ex humilitate, & prudentia seie occultaret
ad tempus, lara tamen de conceptu diuino, & op-
probrio sterilitatis sublato gratias egit Deo. Atq;
ob id significandum adiecit, dicens: Quia sic, &c.
Nen enim cū adiecit, dicens, quia sic, &c. si-
gnificare voluit causam quare se occultauerit, sed
insinuare laram etiam fuisse & gratam Deo, etsi ob-
certas se occultaret causas. Proinde sensus est, oc-
cultabat se, dicens tamen, quia sic fecit, &c. Sic
(inquit) hoc est tam præcare & magnifice mecum
egit Dominus, ut scilicet & supra naturam concipi-
pere, & tam illustrem concipere, filium daret, tunc
quando placuit ei auferre opprobrium sterilitatis
à me quasi dicat: Cū visum est ei, non solum me-
liberauit ab opprobrio sterilitatis, sed ex cōceptu
tam nouo & illustri gaudium simul meum, & glo-
riam auxit apud homines. Dicit autem, opprobriū
inter homines, & non dicit, maledictionem Dei:
quod bene conscia sibi esset sterilitatem non ex
maledictione Dei se incurrisse, quāuis opprobrium
hominum effugere ob eam non potuisset. Vult au-
tem quid am in verbo, res; exit, subaudiri accusa-
tium, me, ut sit sensus; respexit me ut auferret, &c.
Verūm rectius sine sabauditione intelligitur; re-
spexit ad auferendum, hoc est, curæ ei fuit auferre.
Ita enim accipitur, nōnunquā, respexit, quemadmo-
dum respectus pro cura ponitur.

IN mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilae, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David: & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum benedicta tu in mulieribus. Quae cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius: & regnabit in domo Iacob in aeternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obubrabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi quae vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

IN MENSE AVTEM SEXTO.] Propter certitudinem historiae astruendum, distincte omnia Lucas describit, tempus, locum, personam missam, personam ad quam missio facta est. Conueniens autem nostrae reparationis principium, principio nostrae perditionis correspondens, ut scilicet à Deo angelus ad virginem mitteretur. partu consecradam diuino, sicut olim à diabolo serpens missus fuit ad virginem Eua spiritu superbiae decipiendam. Sicut ergo Eua serpenti credens, libidine corrupta est: ita haec virgo angelo credens, sine libidine foetata est, ut filii Euae qui ex corrupta nascuntur corrupti, per filium virginis, qui ex incorrupta sanctus natus est liberarentur & sanctificarentur. Aprè autem & virginem eam nominauit & desponsatam viro, quia vtrumque esse debebat futura mater Domini. Virgo quidem, quoniam sine virili commercio nasci debuit Dominus; ne duos haberet patres, & ne in peccato nasceretur, quod & diuinitate ipsius indignum fuisset, & nostram redemptionem impediuisset. Non enim tollere peccata mundi potuisset, qui ipso peccato obnoxius fuisset. Deinde ut in Christi corporali natiuitate figura quaedam exhiberetur nostrae regenerationis, qua ex virgine matre Ecclesia nascimur filii Dei oportebat enim (inquit Augustinus) caput nostrum propter inigne miraculum nasci de virgine, quod significaret mentis sua de virgine etiam secundum spiritum natiuitatem. Desponsata autem viro esse debuit, ne impudicitiae adureretur infamia, & Christus tanquam illegitimus à Iudaeis reuerteretur, ne virginibus sinistra viuentibus opinione velamen excusationis relinqueretur, sed docerentur omnes etiam infamiam vitare debere, ne etiam virginis verba suspicioni mēdaciae essent obnoxia: utque Ioseph virginis testis esset & custos, virginisque & pueri curator & nutritor, atque per eiusdem genealogiam Maria cum filio ex familia David esse cognosceretur, ut diuinus partus diabolo celaretur, typumque praese ferret Ecclesiae, quae virgo simul est, & desponsata Deo. Notandum autem, desponsatam dici, & eam quae promissa tantum est, & necdum tradita viro, & eam quae iam tradita est viro, sed necdum ab eo cognita. Atque hoc secundo modo intelligendum videtur, quod dicitur virgo desponsata viro, eo quod apud Matthaeum desponsata haec virgo, vxor Ioseph dicitur, & secundo capite Lucas dicit Ioseph profectum in Bethlehē cum desponsata sibi vxore

INGRESSVS ANGELVS, &c.] Dum in-

gressus angelus dicitur, significatur & corporali specie apparuisse, & in conclauis ac secreto loco cum sola locutu virgine. Dicit autem: AVE GRATIA PLENA.] Pro Aue Graecis est χαίρει, quae dictio significat gaude, salue, vale. Dubium autem est an hoc loco sit reddenda per salue, quae dictio imprecatio nem salutis significat, an per gaude, aut (quod teste Perotto idem est) per aue. Nam dubium est an angelus virginem salutans Hebraice, vsus sit forma salutandi Hebraeis familiari, nempe שלום וְ id est, pax tibi, an potius vsus sit verbo aliquo quod gaudere significat, quorum posterius videri posset, eo quod si dixisset שלום וְ vertisset potius Euāgelista εὐχρηστος, sicut quādo Euāgelistae referūt. Dominum precepisse Apostolis ut ingressuri domum dicerent, Pax huic domui, & quando post resurrectionem scribitur dixisse: Pax vobis. Noua ergo & necdum in scripturis vsitata, quaeque soli Mariae reserua fuit, salutatione ab angelo virgo salutatur. Et bene gaudium ei praenuntiat & imprecatur, ut quia Euae dictum fuit: In dolore paries filios: tristitiam illam gaudium solueret: & ut sicut Euae prima tristitia primò annuntiata est, ita huic secundae Euae primò gaudium annuntiaretur. Verisimilius tamen est angelum vsus forma salutandi Hebraeis familiari, ut dixerit, שלום וְ, quemadmodum & Iudam, cum osculatus Dominum dixit: Aue rabbi. Et cum Christus scribitur post resurrectionem dixisse mulieribus, Auete; ubi Graecis est, χαίρει, & χαίρετε. Porro quod nos habemus, gratia plena. Graeca est ηε χαριτωμένη, participium passiuum à verbo χαρίζομαι, quod est gratifico vel gratū facio, proinde ac verbum sonat, gratificata, hoc est, quā Deus singulari & gratuito suo fauore sibi gratam fecit, & gratam habet. Pro gratificata, tamen mollius est si dicatur et vertatur, gratiosa. Gratiosi enim dicuntur Latini, quibus fanetur singulari aliquo animi studio quamuis ea dictio Graecae vocis significatione non adaequet. Non enim angelus eam simpliciter, salutatur gratiosam (hoc est acceptam, placentem et gratam) sed effectam gratiosam, ut donum Dei significetur quo facta est gratiosa: non enim ex seipsa erat gratiosa, sed ex diuinae benignitatis dono. Non tamen malè vertit interpret noster, gratia plena. Cum enim Graeca dictio significet eam quae facta est gratiosa, sua versione explicauit per quid sit effecta gratiosa, nempe ex plenitudine donorum diuinae gratiae in ipsa: et ita coram Deo coincidunt, esse gratiosum et plenum gratia Dei. Aut intelligendum.

ligendum potius in nostra versione gratiam non accipi tantum pro gratuitis Dei donis, sed quomodo pro eo quod dicimus sermonem alicuius esse gratiosum, dicimus etiam sermonem esse plenum gratia, quia scilicet omnibus modis audientibus gratus est & placet: ita etiam gratia plenam virginem intelligamus, quod vndeunque omnibusque modis Deo grata esset. Sic enim idē sunt esse gratiosam & esse plenū gratia, cum adiectiua in osus per nomen plenus exponi soleant. Quod si autem dūm dicitur virgo plena gratia, nomē gratiae accipitur & quatenus significat Dei donum, & simul quatenus significat fauorem & acceptationē alicuius, quae duo ab inuicem sunt inseparabilia coram Deo, iā Graecae dictionis significatio pene tota exprimitur, ut gratia plena idem sit quod per plenitudinem donorum gratiae Dei multam consecuta gratiam apud Deū, hoc est, multum accepta Deo. Nō explicat autem angelus apud quem sit reddita gratiosa & plena gratia, tum quia secundum veritatem absolute erat gratiosa & gratia plena, & non apud hunc aut illum, tum quia hoc explicandum sequentibus verbis seruabatur.

DOMINVS TECVM, &c.] Familiare Hebraeis aggrediētibus quenquam est sic compellare eum. Ita enim & angelus Gedeoni: Dominus (inquit) tecum virorum fortissime. Et Booz messoribus suis: Dominus vobiscum. Dubium autē an debeat hoc loco, Dominus tecum; accipi imprecatoriē, ut sit sensus: Dominus sit tecum, quemadmodum Booz imprecando dixit messoribus: Dominus vobiscū, scilicet sit: an affirmatiuē, ut sit sensus: Dominus est tecum, quomodo accipiendum videtur quod dixit angelus Gedeoni. Nam mox respondit Gedeon: Obsecro mi Domine, si Dominus nobiscū est, cur ergo apprehenderunt nos haec omnia? Priori modo in salutantis morem accipiendum vult Caietanus, & itē quod sequitur, Benedicta, &c. verum rectius secundum communioem sensum affirmatiuē accipitur, ut triplex gaudii causa exprimitur. Gaude & aue, quia gratia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque Dominum cum ea esse, quod ei faueret, eamque inhabitaret.

BENEDICTA TV IN, &c.] Iudic. 5. etiam Iahel benedicta dicitur inter mulieres, ob id scilicet quod laude digna esset ob insigne fortitudinis facinus. Atque hoc modo plerique etiam virginem Desiparam intelligunt dici benedictam, hoc est, laudatam & celebri nomine. Iam autē subintelligere oportebit verbum futuri temporis, benedicta eris inter mulieres, quomodo intelligit quidam. Aut secundum Caietanum sensus erit: Benedicta sis inter mulieres. Verum rectius secundum veteres intelligitur Maria hic praedicari & dici esse benedictam, non quidem apud homines, sed apud Deum & à Deo: quomodo ipsi Iudith dictum est: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelsis, praeter omnibus mulieribus super terram. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifeste patet ex pronomine, tu. Pronomina enim Hebraei vsurpāt loco verbi substantiui praesentis temporis: proinde perinde tere est ac si dictum fuisset: Benedicta es inter, &c. Longè autem excellentiori ratione benedicta inter mulieres virgo nunc dicitur, quā olim Iudith, quae ut huius virginis, sicut & Iahel typus fuit: ita eidem excellentia illa benedictionis non conuenit perfectè nisi quatenus huius typum praetulit. Illa enim benedicta à Deo dicta est, propter singularē illam

gratiam & fortitudinem qua Holofernē perdidit. Haec verò ob singulare priuilegium nulli vnquam praestitum mulieri, nec vnquam praestandum, quo scilicet Denim parere meruit, & virgo simul esse & mater. Proinde expendenda diligenter emphasis quae est in pronomine, tu, & in prepositione, in, vel inter. Non enim dicitur, quemadmodum Iudith, Benedicta praeter mulieribus, hoc est, magis quā reliquae mulieres: sed, benedicta (inquit) tu inter mulieres, quasi dicat: Tu sola inter omnes mulieres maledictionis expers, reliquae omnes maledictioni obnoxiae. Quaecunque enim ex viro concipiens parit filium, maledictioni Euae sit subiecta, cui dictū est: In dolore paries filios tuos. Quae verò conceptus & partus expers fuit, legis maledictionem incurrit, quae sterilitatem maledictam pronunciat. Ante te ergo omnis virgo, omnisque mater maledicta, sed tu sola benedicta, quae virgo simul & mater futura es, quae sine corruptione & libidine concipiens, sine corruptione & dolore paries, per quam etiam in posterum omnes mulieres benedicentur quae in Eua fuerunt maledictae.

QVAE CVM AVDISSET, &c.] Graecè non est audisset, sed ἠκιδωσα, id est, illa autē cum vidisset, quomodo & Ambr. legit, sed pro, sermone, habet introitu. Sic enim legit: Ipsa autem ut vidit eum, mota est in introitu eius. Et verisimile est non interpretis, sed scriptorū vitio in nostris libris irrepisse, audisset pro vidisset, quod offenderet quosdam sermonis in speciem absurditas. Absurdum enim videtur, eam quae vidisse dicitur, turbatam in sermone dici. Porro si legatur, vidisset, ut (teste Valia) vetusti quidam codices Latini habent, dupliciter iam locus hic intelligitur. Primum, ut intelligatur Maria viso angelo nō turbata in illius visione, ut quae fuerit angelorū visionibus assuetu, sed tantum turbata in sermone eius. Secundò, ut intelligatur etiam ex viso angelo nonnihil conturbata fuisse, sed magis tamē ex audito eius sermone, qui inchoatam turbationem ex visione angeli magis auxit. Qui sensus verisimilior est. Primum quod incertum sit, an angelorum visionibus assuetu fuerit virgo: deinde quod virginum sit ad omnem viri pauere inopinatū ingressum, quod huic virgini accidisse intelligit Ambr. & laudi eius ascribit. Similiter & D. Hier. sic scribens ad Eustochium de custodia virginitatis: Propone tibi beatā Mariam, quae tantae exitit puritatis, ut mater Domini esse mereretur. Ad quam cum Angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens: Aue gratia plena. Dominus tecum, consternata & perterrita respondere non potuit. Nunquam enim à viro fuerat salutata. Deniq; nuncium discit, & loquitur. Et quae hominem formidabat, cum angelo fabulabatur intrepida. Turbatur autem in sermone angeli virgo, quia insolita erat salutationis forma, ob quā nouitatem metuebat libidinosa ne esset salutatio an diuina, rursus sermo ne fallax esset an verus. Quoniam enim pudica erat, suae pudicitiae metuebat, quia saluatio blandum quid & amatoriu praeferebat, quia gratiosa salutabatur. Quoniam autem humilis erat, & nihil de se magnifice sentiebat, nequaquam sibi conuenire putabat ut benedicta inter mulieres salutaretur. Verum quamuis turbatur, non tamē turbatio, mentis iudicium ademit & vsus: unde de ea non dicit, quēadmodum de Zacharia, & timor irruit super eam, sed ut constantiam animi eius & turbationis moderationem insinuaret, subiecit, Et cogit

rabat qualis esse ista salutatio. Per quod etiam prudentiam virginis notavit. Prudentiam enim summam erat, novam & insolitam, tamque magnificam salutationem secum expendere & examinare, neque statim ei obistere per incredulitatem, neque statim parere ex levitate, ut sic & Eux levitatem euitaret, & Zacharia duritiam. Itaque perpendens angelus iustam eius turbationem & meticulosam cogitationem, non passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauperem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellens, & salutationis novae causam exposuit, dicens: Ne timeas Maria, quasi dicat: Ne metuas quasi a me blanda atque magnifica hac salutatione solliciteris, ut aut a virginis, aut ab humilitatis tuae statu exalatas. Ideo enim nova hac & magnifica te compello salutatione, quod inuenis gratiam apud Deum. Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id, quod perditam gratiam, & a se quaesitam inuenierit, sed quoniam obtinuit Dei favorem, & consecuta est ut illi placeret. Hebraica enim phrasi frequenter in scripturis, inuenire gratiam apud aliquem, significat favorem illius consequi, idque solo ipsius beneplacito. Et verbum Graecum hic positum *εὑρίσκω*, non tantum inuenire significat, sed etiam obtinere & adipisci, ut Graeca etiam sic verti possint. Consecuta es gratiam apud Deum. Exponit itaque his verbis quare in salutatione gratiosam vel gratia plenam dixerit amplius aliquid quam tum dixerat addens: Si quidem tum non satis explicauerat apud quem esset gratiosa. Simul etiam & causam reddit quare non debeat salutationem suspectam habere, quasi fallacem, & plusquam conveniat ei tribuentem. Perinde enim est ac si diceret: Noli expendere merita tua, atque ob ea salutationis fallaciam metuere. Divini enim favoris est quod offertur, non tui meriti. Cum autem commune virginis sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se favorem, exponit angelus in sequentibus quam singularem & propriam Dei favorem consecuta sit, simulque declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: Ecce concipies, &c. Quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Isaiae cap. 7. Ecce virgo concipiet, &c. Nam & illo loco pro eo quod nos habemus, vocabitur nomen eius, &c. Hebraea habent vocabitur nomen eius, ipsa scilicet virgo. Itaque dum dicit angelus, concipies, paries, & vocabulis, significat in ea vaticinium Isaiae complendum. Per adverbium ergo ecce, demonstrat novum quid & admirandum in virgine adimplendum, quod ipsum Itaias demonstrare voluit, & pro novo signo dedit domui David. Adiecit autem, in vtero, siue ut ostendat ipsum Dominum ex virginali vtero incarnatum substantialiter, siue quia Dominum virgo iam in corde conceperat, quem praeterea etiam in vtero conceptura praenunciatur. Notandum autem, quod cum nomen Ioannis, & nomen Isaac, primum patri eorum sit praenuntiatum, nomen Iesu primum virgini praenunciatur, & ab ea imponendum praecipitur, quod ad eam potius quam ad Ioseph filium hic pertineret.

HIC ERIT MAGNVS.] Quemadmodum supra Zachariae, filii conditiones exposuit angelus; ita & hic virgini conditiones aperit, ut magis intelligat etiam quam inuenit apud Deum. Magnus quidem etiam Ioannes dictus est, sed ille (inquit Ambrosius) quasi homo magnus, hic autem quasi Deus magnus, Et ideo forte magnus ille futurus dicitur coram Domino, per quod satis significatur eum

A non fore Dominum Deum, sed tantum hominem; hic vero absolute magnus fore praedicitur. Magnus itaque dictus est, tum propter diuinitatis summam unionem, tum propter potentiam eius maximam, qua in assumpta humanitate magna erat operaturus, ducendo, miracula faciendo, & diabolum superando. Perfecta autem differentia inter hunc & Ioannem significatur per sequentia verba: Et filius altissimi vocabitur. Vocabitur autem non falso, sed quia talis vere erit. Ac proinde Nestorii impietas hic aperte refellitur, cum idem ille qui prius filius virginis dictus est, filius etiam altissimi hic dicatur; significaturque duplex ipse in vna persona natura, duplexque natiuitas. Dicit autem potius, vocabitur quam erit, quod ab initio semper fuerit filius altissimi, non autem prius talis apud homines vocatus sit, ut qui fuerit hominibus incognitus. Vocandus autem erat filius altissimi, primum quidem a patre, qui primum in baptismo, deinde in transfiguratione: Hic (inquit) est filius meus dilectus, deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex doctrina eius caelesti & miraculis propria potestate editis, colligentibus & credentibus. Videri autem potest istud ab angelo dictum fuisse, ut insinuaret hunc filium esse eum quem dixit Isaia vocandum Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus. Quoniam enim non fuit iusta virgo nomen illud imponere, dubitare potuisset, num is esset futurus promissus filius, de quo Propheta vaticinatus est, ideo ostendit angelus nomen hoc ei competere.

DABIT ILLI DOMINVS DEVS.] Cum esse magnum, & vocari filium Dei, etiam aliis quadam ratione conuenire potest, & in scripturis quibusdam tribuatur, explicat iam aliam filii conditionem, qua ab omnibus manifeste separatur, ostenditque eum futurum Messiam illum iamdiu expectatum, atque in eo adimplendas eas scripturas, quae de perpetuo regno Davidis, Messiae tradendo loquuntur. Videtur autem angelus his verbis potissimum respexisse ad vaticinium Isaiae cap. 9. Vbi post promissionem paruuli cuiusdam filii, & nominum eius narrationem, sic sequitur: Super solium David, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, a modo usque in tempiternum. Dicitur autem regnum Messiae, sedes & regnum David, non quod temporale esset, sensibile & terrenum, sed quod in regno Davidis adumbratum fuit, & Davidi in proprio semine promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quae est omnium fidelium congregatio. Dicit autem, dabit illi Dominus, &c. Ut significet hunc filium regnum Davidis non vi occupaturum, sed a Deo accepturum, postquam per tyrannidem terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes sibi vendicauerat. Porro sedem hanc Deus Messiae dedit post resurrectionem & ascensionem, cum dixit ei, sede a dextris meis, daturus eidem regnum istud perfectius in nouissimo die, cum omnia subiciet sub pedibus eius. Nam sicut David vnctus quidem fuit in regem longe ante quam in solio regni resideret, quod solum non obtinuit nisi post multas persecutiones & afflictiones, per quarum patientem tolerantiam meruit tandem a Deo magnifice sublimari in regem, & primum quidem super domum Iuda, deinde vero super omnes tribus Israel: Ita & Iesus a natiuitate quidem sua vnctus fuit spiritu sancto a patre, & rex destinatus populi sui. Vnde & permittit a populo

pulo sibi acclamari, rex Israel, & Pilato dixit: Rex sum ego. Verumtamen regalis solii possessionem non obtinuit, nisi per patientiam in multis aduersitatibus, per quam meruit exaltari a patre, & accipere nomen quod est super omne nomen, & regnare primum quidem super Iudaeos credentes, deinde vero etiam super gentes per decem tribus Israel praefiguratus, ut patet Ezechiel. 37. Sicut autem Davidis regnum sese etiam ad externas gentes, & ab Israelitis alienas extendit, & tamen peculiariter David super Israelitas regnare dicebatur, quod ab externorum eos tyrannorum regno vindicasset, quodque illi soli se illius regno sponte subiecissent, & illis libero & nequaquam seruilis aut coactio imperio praesert, qui & cum ipso felicitate regni eius fruentes simul dominabantur externis gentibus: ita & Christus, quamuis omnino omnibus dominetur, secundum quod homo etiam modo: Data est enim (inquit) mihi omnis potestas in caelo, & in terra: & dominaturus sit omnibus perfectissime, cum subiecerit illi pater omnes inimicos sub pedibus eius: tamen dicitur hic regnurus in domo Iacob, quod fideles esset asseriturus ab omnibus tyrannis, quodque hi soli sponte illius se regno submitterent, & cum eo felicitatis regni eius participes essent. De regni autem eius perpetuitate aperte vaticinatus est etiam Daniel cap. 2. & 7.

DIXIT AUTEM MARIA AD ANGE- LVM: QUOMODO FIET ISTVD, &c.] Quaeritur, quomodo, quandoque notat quaerentium diffidentiam, & rem quae asseritur haberi a eis impossibile, ut cum dixerunt Iudaei: Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum? quasi dicat: Non potest omnino fieri quod promittit. Ita & in argumentatione nonnunquam negationem significat, ut cum argumentatur Christus dicens: Si fatanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? hoc est, non poterit stare regnum eius. Aliquando vero, quomodo, non diffidentiam quaerentis, nec negationem rei significat, sed quaerit de modo & ratione eius quod paratus quidem est is qui quaerit credere, imo credendum non dubitat, sed modum quo fieri possit nondum intelligit. Atque hoc modo quaerere de re aliqua quae a Deo asseritur futura, quomodo fieri possit, non solum non imputatur in vitium diffidentiae, sed etiam laudi ducendum est, & prudentiae interrogantis asserendum, si tamen modum illum cognoscere necesse sit aut expediat. Sic Nicodemus ex affectu parato ad credendum, & discendi cupido interrogabat Dominum: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Atque ideo meruit doceri a Christo modum quo hoc fieri posset. Ita & virgo haec non quasi diffidens dicit, quomodo fiet istud? sed ut prudens & intelligens, ut discat modum inquirat. Etenim cum dixit: Quomodo fiet istud? non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quaesitum effectus. Lique enim quia faciendum crediderit, quae quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem tenuit, non se dubitare de facto significauit ut Zacharias, non officium refutauit: sed accommodauit affectum, spopondit obsequium, tantum de virginis adamaso thesauro sollicita modum rei gerendae necessarium sibi cognitu verecunde simul & prudenter quaerit edoceri. Quod ergo dicit, tale feret est: Nequaquam diffido de eo quod futurum asserit, verum ediscere quaero modum quo futurum est ut pariam filium: hunc enim modum sicut

A necesse est ut cognoscam ita non video qualis esse possit, cum naturali istud perfici modo non possit, & expers virilis consortii permanere firmiter decreuerim. Nec enim existimo virginitatem, quam Deo maritoque approbante elegi, quamque perpetuam esse omnibus votis desidero, hoc, quae ex Dei nomine dicis, conceptu & partu temerandam. Ex hac itaque Mariae interrogatione intelligere licet, primum quidem paratum animu eius ad credendum & obediendum obsequium: deinde eiusdem prudentiam demonstratam in eo quod modum quaesitum praeterea & humilitatem eiusdem, quod magnificis illis angeli verbis nihilo fieret insolentior: & postremum votum virginis ab ea emissum, desideriumque eius ad seruandum illud sollicitum. Quod enim ex iis verbis, virum non cognosco, intelligi debeat dicata voto virginis Mariae, patet, quoniam alioqui ratio dubitandi de modo congrua nulla afferretur. Vnde August. lib. de sancta virgine, ca. 4. Profecto non diceret, virum non cognosco, nisi virginem se ante vouisset. Nec tantum ex verbis virginis consequitur eam vouisse, sed & hoc ex eis consequi videtur, quod idem votum siue per angelicam reuelationem, siue alia quapiam certa ratione caelesti cognouerit a Deo approbatum fuisse, eique placere, cum alioqui ex denunciato ipsi futuro conceptu existimare mox potuisset votum illud Deo improbatum iri, nec ipsi seruandum. Huiusmodi autem votum aut propositum non potuit conuenientius quam per praesens tempus exprimi. Sic enim solum de iis qui a cibo aliquo vel vino abstinere, siue ob naturae fastidium, siue ob voti aut praeccepti vinculum dicere: Non comedunt hunc cibum, aut non bibunt vinum. Proinde non recte aut non pie satis quidam hunc locum intellexit, qui in Paraphrasibus indicat inter Mariam & Ioseph non votum, sed solum propositum fuisse virginis. Sic enim habet: Placet vtrique castitas, & hanc felicitatem, si liceret, cuperemus esse perpetuam. Minus autem recte Caietanus hunc locum intelligit, qui haec verba, virum non cognosco, sic accipit: vsque in praesens virum non cognosco, hoc est, adhuc virginis sum, dicitque virginem verba angeli intellexisse tunc implenda, atque ob id quaesivisse modum quo tunc erat conceptura, quod adhuc expers esset virilis commercii. Qui intellectus absurdissimus est, tum quod sic dicendum fuisset: quia nondum, cognoui virum; tum quod inconuenienter pro causa suae admirationis & quaestionis virgo addidisset quod necdum cognouisset virum. Futuri enim conceptus futurum congressum potius quam praeteritum debuit intelligere fore causam. Videtur autem hunc sensum ideo hic voluisse intelligere, ne ex iis verbis cogere tur intelligere virginem vouisse virginitatem, eo quod huiusmodi votum vel propositum videatur contrariari desponsationi eius. Verum cum verba virginis manifeste satis firmum animi eius propositum & votum significant, necessarium est intelligere virginem vouisse ante annunciationem hanc angelicam: quamuis dubium sit an etiam vouerit ante desponsationem. Aug. autem loco praedicto sentit etiam ante desponsationem vouisse. Scribit enim: Sed quia Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa iam vouerat. D. Thomas vero in tertia parte existimat non simpliciter eam vouisse, sed sub conditione, si Deo placeret, propterea quod secundum

577
578
579
580

Dist 37
q 17. 1.

Hier. uouentibus uirginitatem non solum nubere, sed etiam uelle nubere damnabile sit. Et tamen uerisimilior est Aug. sententia, secundum quam intelligendum uirginem non consensisse in desponsationem, nisi sub conditione seruandae uirginitatis, ad quam se uoto adstrinxit viro suo exposuit. Alioqui enim difficile est intelligere, quomodo salua uirginitate metis, uirgo haec consenserit in desponsationem & coniugium. Hiero. autem uerba intelligenda sunt de nuptiis quae includunt carnalem copulam. Nec incredibile uideri debet, quod illo tempore uirginitatem uouerit. Nam iam illo tempore sicut bigamia, qua plures simul uxores aliquando habuerunt Iudaei, sublata uideretur, ita etiam castitas & uirginitas amari coeperunt, ut patet in Esseis ex Iosepho. Haec tamen prima mulier est, quae uirginitatem perpetua seruasse legitur, idque nouo exemplo in matrimonio, per quod ipsius uirginitas non solum non est imminuta, sed etiam decorata, magisque commendanda, ut quae mox suo exemplo suaque probitate maritum ad castitatem amplectendam pertraxerit. Subiicit autem Aug. loco praedicto causam cur non conueniebat uirginitatem praecipere illi quae futura erat mater Domini, sed illam uero prius sibi eligere: Ne, inquit, putaretur sola uirgo esse debuisse, quae prolem etiam sine concubitu concipere meruisset. Sed exemplo esset futura sanctis uirginibus, ut in terreno mortali que corpore, caelestis uirtutis mutatio fieret uoto non praeccepto, amore eligendi, non necessitate seruiendi. Ita Christus nascendo de uirgine, quae antequam sciret quis de illa fuerat nasciturus, uirgo statuerat permanere, uirginitatem sanctam approbare maluit, quam imperare. Greg. Nyssenus serm. de sancta Domini natiuitate intelligit illis uerbis uirginis: Virum non cognosco, demonstrari ueram esse historiam illam occultam, quam accepisse se testatur, fuisse uirginem a matre sua Anna antequam conciperetur, instar Samuelis Deo dedicatam fuisse & traditam, & ideo sacerdotum consilio in uirginitate permansisse, nec sponso desponsatam nisi tanquam custodi uirginitatis.

ET RESPONDENS ANGELVS DIXIT HI: SPIRITVS SANCTVS. Docet modum angelus, & de seruanda uirginitate securam facit. Quod autem dicitur, superueniet, quidam exponunt ut sit idem quod, copiosius uenit in te, eo quod iam spiritus sanctus uenerat in Mariam. Verum simplicius & secundum exigentiam dictionis Graecae intelligi debet, superueniet, hoc est, caelitus illaberetur in te: quemadmodum Apostolis dictum est, Act. 1. Accipietis uirtutem superuenientis spiritus sancti in uos, pro quo Lucae ult. dicitur: Donec induamini uirtute ex alto. Sicut autem etiam Apostoli iam a Christo prius per insufflationem accepissent spiritum sanctum, rursum tamen in eos uenire dicitur, ita etiam uirgo & habuit spiritum sanctum, & promittitur in eam uenturus spiritus, nimirum quod secundum alios effectus iam esset in ea uenturus quam hactenus in ea operatus erat. Quod autem sequitur, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, uarie intelligitur. D. Gregor. enim 18. mor. & 33. exponit, ut sit sensus: lumen incorporeum accipiet in te corpus humanitatis, & per assumptam humanitatem, umbram in te faciet. Quia enim umbra non aliter exprimitur quam per lumē & corpus, uirtus altissimi ei obumbratura dicitur secundum eum, quia in eius uero lux incorporea corpus erat sumptura. Adicit autē etiā obumbrationis uocabulo

Vide Iosepho lib. 2. de bel. Iudaei. c. 7.

Quid sit, Obumbrabit tibi.

A significari refrigerium mentis caelitus datum Mariae. Ad quam uocabuli significationem respexit Beda, intelligens hic significari, uirginem per obumbrationem spiritus sancti praeseruandam ab actu carnalis concupiscentiae, ut sit sensus: obumbrabit tibi, hoc est, in modum umbrae te circumdabit, praeseruans te a calore concupiscentiae, quemadmodum nubes obumbrans defendit a calore solis. Sic & Amb. locū hunc intelligit in lib. de mysteriis c. 3. Theop. quosdam intelligere subindicat, ut significetur ipse Dominus sibi carnem condens, primum illam deliniasse in uero uirginis, ac deinde figurasse, quemadmodum pictor primum delineat, & umbras inducit, & deinde perfectū colorem addit. Dionysius Carth. locum hunc sic interpretatur: Virtus altissimi, hoc est, omnipotēs Deus pater obumbrabit tibi, id est, suam potestatem immensam tuae capacitati contemperabit, ut eius influentiam ferre queas. Nec irradiabit tibi secundum plenitudinē suae claritatis, sed uelut umbrā suae claritatis causans exercebit in te effectum suae potestatis. Quam interpretationem quidam in Paraphr. imitatus est, sic scribens: Obumbrabit tibi altissimus, sic immensam uirtutem suam ad humanam naturam modum attemperans, ut congressum sustinere possit. Aliter adhuc exponit Greg. Nisen. in catena, & rursum aliter Caietanus. quas interpretationes quae minus sint probabiles, omitto. Ceterum cum nulla praecedentium expositionum satisfacere uideatur, simplicissimum fuerit ita interpretari quomodo exponit Theoph. ut sit sensus: Conteget te & complexabitur, & uindiget te circumdabit, sicut auis obumbrat pullos suos. & sicut dicitur in Psal. Scabulis suis obumbrabit tibi, ubi in Hebraeo positum uerbum simpliciter significat tegere & operire, quo & hic uisum fuisse angelum uerisimile est, quādoquidem illo loco Ps. est apud Graecos, sicut hoc loco, ἐπισκιάσει. Pro intelligendo enim uero huius loci intellectu sciendum quod cum in generatione hominis ex parte uiri duo requiruntur, nepe fortitudo uiri generantis & amplexantis mulierem, & semen in mulierem immissum: pro semine uirili spiritus sanctus promittitur, pro uirtute autem uiri & complexu eius, fortitudo Dei, illiusque complexus sanctissimus. Non enim in hac admiranda Christi conceptione spiritum sanctum intelligere debemus tanquam generantis patris supplere locum, ne Christus filius spiritus sancti asseratur, quamuis alioqui indiuisa sint opera Trinitatis: sed Deum patrem obtinere locum generantis, spiritum sanctum autē a patre procedentem, locum seminis Cui concordat Chrys. in secunda expositione super Mattheum, ubi sic habet: Vnigenito ingressuro in Dei uirginem praecessit spiritus sanctus, ut praecedente spiritu sancto in sanctificationem nascatur Christus secundum corpus, diuinitate ingrediente pro semine. Nec huic contrarium est quod dicit Hier. in quadā expositione fidei, quae incipit: Credimus in Deum patrem, in tomo 4. Non, sicut quidam sceleratissimi opinantur, spiritum sanctum dicimus fuisse pro semine, sed potētia ac uirtute creatoris dicimus esse operatum. Hieronymus enim negat spiritum fuisse pro semine, ut semen intelligitur substantia corporalis quae in conceptione transmutatur, cum Chrysostomus semini spiritum comparet, quatenus in semine intelligitur uirtus actiua. Iam uirtus altissimi non ipse filius, quemadmodum accipitur secundum primum & tertium sensum, nec spiritus sanctus, quemadmodum

accipit

accipitur secundum secundum sensum, est intelligendus, sed simpliciter potentia Dei patris, quae uirginem totam circumdedit, & sancte complexata est, id per spiritum suum sanctum in uirgine operans, quod solet maritus per corporale semen. Porro haec oratio; obumbrabit tibi; est locutio Graeca pro, obumbrabit te. Nam apud Graecos uerbum ἐπισκιάσει daturum regit, ratione praepositionis ἐν; idem tamen uerbum apud eos & accusatiuum regit uirtutis, ut patet Matth. 17. ubi habetur: Nubes lucida ἐπισκιάσει αὐτούς, obumbrabit eos. Haec autem Graecae locutionis ignoratio in causa fuit nouarum & extranearum interpretationum, ut datiuus, tibi, uel acciperetur tanquam datiuus communis, sicut uideatur accepisse Dionys. uel ut exponeretur pro, in te.

IDEOQUE ET QUOD NASCETUR EX TE SANCTVM.] Dicitio, sanctum, cum praecedenti uerbo, nascetur, iungenda est, non cum sequenti, uocabitur. Dicit ergo, nascetur sanctum, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo nascuntur semine, immundi nascuntur. Non habent autem plerique Graecorum codices, sicut nec Latini aliquot uetustiores, ex te, sed tantum, quod nascetur sanctum: quomodo si legatur, iam hic Christo tribuitur aliquid magis proprium, quam si addatur, ex te. Nam & Ioan. Bapt. sanctus natus est ex uero, uerum non est sanctus natus natiuitate in uero. Proinde ut eandem proprietatem qua etiam a Ioanne Christus feceratur, nostra litera significet, illud, ex te, sic accipi poterit: ex te, hoc est, ex tua substantia. Quamuis autem etiam Maria pie creditur nata sancta natiuitate in uero, tamen hoc est inter Christum & Mariam differentiae, quod illa non est nata sancta ex propagatione suae conditione, sed ex singulari Dei beneficio, praeseruante eam a peccati immunditia. Christus uero sanctus natus est ex natiuitatis suae proprietate, ut qui non ex libidine aut immundo semine, sed ex sancto spiritu conceptus sit & natus. Ex duobus autem praecedentibus duo hic inferuntur. Ex eo enim quod dixit; Spiritus sanctus superueniet; inferitur hic quod nascendum erat fore sanctum. Ex eo quod dixit; uirtus altissimi, nempe Dei patris, obumbrabit & complexabitur te; inferitur quod nascendum erat, uocabundum filium Dei. Circa quod tamen oritur difficultas. Cum enim Christus dicatur filius Dei, ratione diuinitatis quae in unitatem personae conuinita est humanitati, quomodo ipsum dicit uocabundum filium Dei, propterea quod nasciturus esset ex superueniente spiritu & obumbratione altissimi? Potius enim a contrario, quoniam erat filius Dei, & talis uocabundus erat, nasci debuit ex spiritu sancto & uirtute altissimi. Huic difficultati locus quidem non est, si per uirtutem altissimi intelligatur ipse Christus, sicut accipitur secundum primum & tertium sensum superius positum: sed secundum alios sensus, & secundum postremum sensum uerisimiliorem oritur, haec de illatione difficultas. Verum haec soluitur, dicendo Christum, eo quod ex spiritu sancto & uirtute patris nasciturus erat, uocabundum filium Dei, primum, quia ratione temporalis suae generationis filius Dei dicitus erat, ut qui naturam suam humanam non ex uiro, sed ex Deo patre suo accepit, qui uiri locum in uirgine suppleuit. Deinde, quia temporalis haec generatio arguit & aeternam eius generationem, quae per naturam diuinam filius est Dei. Non enim haec natiuitas alteri conueniebat, quam ei qui uere esset Dei filius, & rur-

A sum filium Dei aliter in tempore nasci non fuisset congruum. Itaque propter huiusmodi admirandam natiuitatem uocabundus erat filius Dei, quia ex ea fideles intellecturi erant illius diuinam ab aeterno generationem. Necessesse est enim id quod ex aliquibus nascitur, cum utriusque generantis natura conuenire, quare cum quod nascendum hic erat, ex Deo simul & homine nascendum erat, Deus simul & homo futurus erat & uocabundus. Secundum istud indicant Dionysius & Caietanus. Et glossa quaedam illud ad Rom. 1. Qui praedestinatus uel declaratus est filius Dei; intelligit manifestari per id quod sequitur; secundum spiritum sanctificationis; hoc est, ex eo quod de spiritu sancto conceptus est. Primum quidam B in Paraphr. sic scribens: Uocabitur singulari ratione filius Dei, ex quo uere bis natus est, semel absque initio, ab aeterno aeternus: nunc in tempore, ex mortali mortalis. Notandum autem, Graeca non habere futurum, nascetur; sed praesens tempus γενόμενος, quod nascitur, per quod significatur in proximo esse ut nascatur, ut recte per futurum uerterit hoster interpretes, sicut & quidam. Vel significatur secundum Theophylactum. continuum augmentum nasciturae prolis. Sic enim exponit, τὸ γενόμενον γίγνεται, hoc est, quod particulatim in uero crescit, & non statim perfectum existit. Considerandum autem in hoc incarnationis dominicae mysterio explicari ab angelo tres in diuinitate personas concurrere. Spiritus sanctus enim in uirgine labitur, altissimus pater obumbrat, filius uero nascitur. Non enim aliam personam incarnari conueniebat quam filium Dei, ne filiationis proprietates alteri etiam conueniret, & plures essent in diuinitate qui dicerentur filij. Deinde, quia conueniebat ut sicut per filium Dei mundus creatus fuit, ita & per eundem mundus repararetur, perque uerbum & sapientiam patris ab ignorantia sua homo reuocaretur. Postremum quoniam per incarnationem Dei homines adoptandi erant in filios Dei, non per alterius personae incarnationem id fieri congruum erat, quam filij Dei. Ceterum quamuis incarnationis opus toti trinitati ex aequo conueniat, tamen spiritui sancto tribuitur illabi in uirginem, & in ea seminis locum supplere, ut prolis nasciturae insinuaretur sanctitas: & quia appropriatur spiritui sancto illabi hominibus, ut qui a patre procedat, Deique donum dicatur; patri uero tribuitur obumbratio uirginis, ne alius intelligatur prolis pater quam Deus pater, cui etiam uirtus tribuitur, quia omnipotentia patri appropriatur, sicut sapientia filio, & bonitas spiritui sancto. Sicut autem & aliae rationes quare singulariter conceptionis opus & hic & alibi spiritui sancto tribuatur, nempe ut quia spiritus sanctus amor est & charitas, ex amore Dei erga nos filius Dei homo factus intelligatur, quodque non sit natura diuina humanae conuinita ex aliquibus praecedentibus meritis, sed sola gratia quae spiritui sancto appropriatur. quam rationem assignat August. in Enchiridio, cap. 40.

ET ECCE ELIZABETH COGNATA TUA.] Quoniam supernaturalis est modus concipiendi quae dixit Angelus, eundem comprobatur & confirmatur angelus testimonio alterius modi etiam supernaturalis, licet minus. Nec hoc facit ut aliquid ambiguitatis in uirgine tolleretur, sed ut integram eiusdem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Habet enim hoc suauis diuinae sapientiae dispositio, ut hominem naturaliter per sensibilia cognoscentem sensibilibus quoque ex-

plis instruat, confirmet, & consoletur. Ita quoque Ezechia et si credenti signum datum est confirmatum promissae liberationis à Sennacherib, ut patet 4. Reg. 19. & Isaia 37. Aptissimum autem exemplum ab Angelo affertur, quo confirmet virginis fidem. Fides enim eius oppugnari potuit, partim ab eius humilitate summa, qua se indignam reputare potuisset tam diuino conceptu, partim à rei nouitate cum natura pugnanter. Proinde exemplum affertur quod utriusque occurrat. Quoniam enim natura simul & ætate sterilis concepit contra naturam, confirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniam verò cognata virginis fuit sterilis, illa quæ contra naturam concepit, merito credere debuit virgo simile Dei beneficium etiam sibi conferri posse. Solemus enim certius credere ea nos accepturos ab aliquo principe quæ optam⁹ aut quæ promittuntur, dum in alios generis nostri beneficium eundem intelligimus fuisse. Et bene quidem angelus Ioannis conceptum in testimonium adducit conceptus filij Dei, ut ostenderet Ioannem non solum testimonium prædicando perhibiturum de vêturo post se Messia, sed etiam suo conceptu confirmaturum conceptum illius. Quoniam enim virginis conceptus occultus erat, manifestari & confirmari debuit per alium conceptum supernaturalem omnibus manifestum, quem nullius alterius esse conueniebat, quam eius qui mittendus erat à Deo, ut testimonium perhiberet de Messia. Suo igitur ortu & cõceptu cõfirmat Christi ortum & conceptum, qui sua prædicatione & baptismo comprobaturus erat eiusdem post se venientis prædicationem & baptismum. Quod si cui videatur ad confirmandum conceptum virginis non congruere exemplum conceptus senis & sterilis, quod non rectè magis mirabile per minus mirabile comprobetur. Dicendum huiusmodi exemplum fortasse non multum valiturum apud infidelem, verum apud credentem, ut fides eius augeatur & magis confirmetur, frequenter magis admirandum comprobari per minus admirandum: quemadmodum Eucharistiæ sacramenti fides confirmatur per Ambro. in libro de mysteriis multis exemplis & signis inferioribus iis mirabilibus quæ contingunt in Eucharistiæ sacramento. Deinde, quamuis magis nouum erat virginem parere, quam senem & sterilem, tamen sicut utrunque erat contra naturam, ita utrunque Deo æquè erat facile. In conceptu enim virginis defuit semen viri, in cõceptu autem mulieris defuit naturaliter semen mulieris. Nam præ senectute desierant iam Elizabeth fieri mulieris. Cum autem Elizabeth fuerit de filiabus Aaron, Maria verò de domo Dauid, non obstat tamen quod hic Elizabeth cognata Maria dicitur. Nam quamuis Num. vlt. præceptum sit, ut omnes viri ducant uxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ feminae de eadem tribu maritos accipiant, tamen ex causa ob quam hoc præceptum scribitur, nepe ne commiseretur possessio filiorum Israel de tribu in tribu, sed permaneret hæreditas in familiis, constat non semper illuc præceptum fuisse necessarium, ut non tunc quando ex tribuum commixtione nulla consequbatur hæreditas de tribu in tribu translatio. Proinde tribu Iuda domumq; Dauidis mixtam fuisse cum domo Aaron constat. Nam vxor Ioadæ pontificis, Iosabeth scilicet, fuit soror Ochozia regis Iuda, ut patet 2. Paral. 22. Quoniam enim Leuitæ nullam consequbantur hæreditatem,

Allicita fuit huiusmodi permixtio, quæ in his duabus tribubus frequentior erat ob earum dignitatem. Et tamen etiam aliter tribus permixtas fuisse legimus. Dauid enim de tribu Iuda, uxorem accepit Michol filiam Saul de tribu Benjamin, quam nulla consequbatur portio hæreditatis, quod femina hæreditatem non acciperent dum fratres haberent. Itaque nihil obstat cognationi virginis & Alizabeth, quod illa de tribu Iuda, hæc verò fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre verò de familia Dauid. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu Iuda, duas genuisse filias, primam Annam, secundam Imeriam. Annam ex Ioachim de domo Dauid genuisse Mariam, Imeriam verò sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Et bene spiritus sancti dispositione factum est, ut virgo paritura Messiam cognata esset filia Aaron, ut Messias, qui rex simul & sacerdos futurus erat, cum utraq; familia sacerdotali scilicet & regia, cognationem haberet. Porro angelus ipsius Elizabeth conceptum duabus rationibus admirandum ostendit, primùm cum dicit; concepit in senectute, deinde cum dicit eam vocari sterilem. Est autem emphasis in eo quod dicit eam vocari sterilem: quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, ut ob eam cum opprobrio vocetur vulgò sterilis. Tempus verò conceptus aperit, dicens: Hic mensis sextus est illi; ut ostendat conceptum huius sterilis iam certò cognosci posse, tum ex tumente vtero, tum ex motu viuientis in vtero infantis. Adiungit autem & communera fidei confirmanda rationem, dicens: quia non erit impossibile, &c. Quæ causalis non est accipienda ut significet causam eius quod dixit Elizabeth contra naturam concepisse. Non enim rectè dicitur Elizabeth concepit, quia non erit impossibile, &c. sed dicendum fuisset: Concepit, quia non est impossibile, &c. Proinde illud; quia non erit, sic superioribus videtur coniungendum. Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi afferro, ideoq; in ea istud Deus operatus est, ut certius cognoscas & tecum omnes intelligant quod non erit impossibile apud Deum omne verbum. Eadem autem sententia penè habetur Hier. 32. vbi sic legimus: Domine Deus, non erit tibi difficile omne verbum. Vbi per difficile secundum Hierony. verti etiam potest impossibile. Porro sententia hæc dupliciter intelligi potest. Primùm, ut sit iste sensus: Omne verbum Dei, hoc est, quicquid Deus loquitur, prædicat & promittit, non est ei impossibile ut illud præstet. Qui sensus ut loco huic & Hieremij optime conuenit, ita non admittit illas quæstiones de omnipotentia Dei, an scilicet omnia absolute Deus possit, & præterita facere non præterita, & id genus alia. Alij tamen secundum phrasim Hebraicam, verbum hic & in Hieremia accipiunt pro re. Vnde Septuaginta locum illum Hierem. vterunt: Nihil apud te absconditum est. & Munsterus; nulla res occultata est à te. Itaque sensus esset: Nulla res impossibilis, vel, nihil impossibile est apud Deum. Verum iam de sententiæ huius vniuersali veritate quæstiones occurrunt. Non enim potest Deus quæcumque includunt in seipsis contradictionem. Deinde mori Deus non potest, peccare & fallere non potest, denique secundum Paulum, negare seipsum non potest. Ex August. no autem patet, quomodo scripturæ illæ sint intelligendæ, quæ Deo dicunt omnia esse possibilia, & nihil illi esse impossibile. Nam pluribus locis docet

Deum

Deum ideo vocari omnipotentem, quia potest quicquid vult aut velle potest. Vnde libr. 21. de ciuit. Dei, cap. 7. Deus inquit certe non aliter vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest. Itaque & cum dicitur nihil esse impossibile Deo, intelligi debet nihil eorum que vult Deus, impossibile esse ei præstet.

DIXIT AVTEM MARIA: ECCE ANCILLA DOMINI.] Edocta virgo modum quem quesierat, exemplo confirmata nihil ulterius interrogat; sed fide plena atque ad obediendum promptissima humillimè & modestissimè paucis verbis respondit, dicens: Ecce ancilla Domini. Quæ verba dupliciter explicari possunt, Primùm hoc modo: Ecce agnosco me esse ancillam Domini, cuius me obsequio totam dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi sicut tu locutus es. Secundo sic: Ecce offero me in ancillam Domini, paratam ad omne obsequium eius. Itaq; placet, imo opto ut fiat mihi, & c. Illud enim, fiat, non tantum consentientis est, sed simul etiam optantis & deprecantis, ut tantum donum consequatur. Testatur itaque hæc virginis responsio in primis quidem sinceram animi eius fidem. Non enim dixisset, fiat mihi, nisi fieri posse & futurum credidisset. Deinde virgineam quandam modestiam in verborum paucitate demonstratam. Tertio summam obedientiæ promptitudinem. Hanc enim illud, ecce, &, ancilla Domini, & verbum, fiat, demonstrant. Postremum profundissimam & constantissimam virginis humilitatem, quam ex eius verbis dupliciter discere licet. Nam magnificis angelii promissis non solum non est elatior facta quam erat prius, sed profundius sese humilians quæ mater filij Dei futura predicatur, nihil aliud quam ancillam se Domini agnoscit. Deinde ut inquit Ambrosius ancillam se dicendo, simul etiam nullam prærogatiuam tantæ gratiæ sibi vindicauit, ut quæ nihil aliud faceret quam quod iuberetur, & ex cõditione sua Domino deberet, nec meritis suis hanc gratiam tribuendam putauit, sed totum diuinæ bonitatis esse agnouit, Cum autem ad hanc conceptionem diuinam ex parte quidem virginis nihil requirebatur præter assensum, ut post istius assensum nulla esset ex parte Dei dilationis ratio, firmissimè credendum statim post virginis assensum spiritu sancto adueniente perfectam in vtero eius conceptionem filij Dei: quemadmodum etiam satis consequitur ex iis quæ apud Lucam sequuntur. Porro in hac conceptione non fuit talis ordo, qualis in reliquorum omnium conceptione, ut prius scilicet per conceptionem fuerit in vtero virginis informis quedam massa, quæ deinde formaretur per membrorum & organorum distinctionem, ac postremum per infusionem animæ animaretur: sed in ipso conceptionis momento, quo purissimum sanguinem virginis, in locum conceptus, spiritus sanctus adduxit, simul fuit carnis formatio, eiusdem figuratio, animæ infusio, & carnis atq; animæ diuinitate assumptio. Quæ ita se habere patet. Nam in cõceptione virginis nihil potest dici conceptum à virgine, quod non tunc cum conceptum erat, assumptum esset à diuinitate verbi. Vnde Aug. in lib. de fide ad Petrum: Firmissime tene, & nullatenus dubites, carnem Christi non fuisse conceptam in vtero virginis priusquam susciperetur à verbo Et Greg. 18. Moralium, Angelo inquit, nunciante, & spiritu sancto adueniente,

A mox verbum in vtero, mox intra vterum verbum caro. Si enim caro Christi concepta fuisset priusquam susciperetur à verbo ergo habuisset aliquam hypostasim & substantiam aliam ab hypostasi & substantia verbi Dei, ac proinde necesse fuisset verbum Dei in assumptione destruere substantiam carnis præexistentem, cum caro Christi non in propria, sed in verbi Dei substantia iam in Christo subsistat. Illud autem fore inconueniens nemo non videt, maxime cum sic etiam tota conceptio non posset tribui filio Dei. Si autem verum est nihil in vtero fuisse conceptum, quod non simul esset à verbo assumptum, consequitur etiam idem illud fuisse ab initio animatum anima rationali, cum caro humanæ nature non fuerit assumpta à verbo, nisi ratione animæ rationalis, sine qua incongruum fuisset diuinitati assumere carnem. Vnde Aug. in epistola ad Volusianum: Ipsa magnitudo diuinæ virtutis animam sibi rationalem, & per eandem corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum coaptauit. Si autem, mox quod conceptum erat animatum fuit, ergo etiam fuerat corpus figuratum, omnibusque suis membris & organis distinctum: nam ante huiusmodi figuratorem anima corpori non infunditur, ut omitteremus informe corpus à diuinitate assumi non fuisse conueniens. Itaque Damasc. li. 3. Simul caro, simul verbi Dei caro, simul caro animata, anima rationali & intellectuali. Præter hæc autem miracula, quæ in Christi conceptione concurrunt, etiã illud adnotandum & admirandum est, quod mox ut conceptus est, usum habuerit liberi arbitrij, & perfectus in sapientia secundum animam, quod ipsam per Ierem. prophetatum est, cap. 3. cum dicitur: Creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum, Quod exponens Hieronymus, Fœmina inquit circundabit virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus & infantiam videbitur proficere sapientia & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis mensibus continebitur. Quæ autem prius dicta sunt satis etiam probari possunt ex scriptura sequente, dum mox postea Elizabeth Mariam vocat matrem Domini, & fructum ventris eius dicit benedictum. Si enim mater erat etiam tum Domini, ergo tum caro & à verbo erat assumpta, & simul animata, alioqui enim mater dici verè non potuisset. Iam in hac diuina conceptione considerandum etiam duplices concurrisse nuptias. Primum enim ea quæ desponsata erat viro, fit coniunx Dei, cui virginem quasi in coniugem copulauit ipse spiritus sanctus, hoc est, amor. Secundò, quia diuina natura in vnitatem suppositi & personæ cõiuncta est humanæ nature, qualis hypostatica vnio per inseparabilem coniugum cõiunctionem, per quam vna efficiuntur. caro, significatur. Vnde & nuptiarum nomine designatur secundum Gregorium in parabola de nuptiis filij: Tunc enim inquit Deus pater Deo filio suo nuptias fecit, quando hunc in vtero virginis, humanæ nature cõiunxit. De quibus nuptiis etiam in Canticis dictum est cap. 3. Egredimini, & videte filia Sion regem Salomonem in diademate quocoronauit eum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius. Et in Psalmis vterus virginis thalamo comparatur, in quo sponsus spõsæ coniunctus est: Et ipse inquit tanquam sponsus procedens de thalamo suo, &c.

C 4

Exurgens autē Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariae, & salutauit Elizabeth. Et factū est: vt audiuit salutationē Mariæ Elizabeth, exultauit infans in utero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu iter mulieres, & benedictus fructus vētris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis exultauit, in gaudio infans in utero meo, & beata quæ credidisti: quoniā perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominū. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatā me dicent omnes generationes, Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potētes de sede, & exaltauit humiles: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suū, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suā.

EXVRGENS AVTEM MARIA IN DIEBUS ILLIS, Audito noui conceptus Elizabeth exemplo, Maria ad visitandam cognatam pergit. Non vt inquit Ambrosius quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitās de exēplo, nec etiā quasi elata de beneficio, sed primum quidē pre nimia mentis lætitiā de suo, cognatāq; admirādo cōceptu, præq; desiderio summo cōgratulādi & obsequēdi cognatæ, & vt per vtriusq; narrationē sese mutuo consolarentur & exhilararent. Secundū verō ex impulsu spiritus sancti factum est vt Maria visitaret Elizabeth, vt ad eius præsentiam Ioannes in utero repleretur spiritu sancto, sicque impleretur quod dictum erat ab angelo: vtque miraculo nouo Ioannis in utero exilientis, & Elizabeth prophetantis, fides virginis, eiusq; gaudiū, & in Deum deuotio cresceret. Theophylactus autem etiam putat virginem tanquam prudentissimam, visitasse cognatam, vt maiori certitudine certior fieret, num vera dixisset de Elizabeth, conceptu qui ei apparuerat, vt ex hoc & de suo confirmaretur magis. Sed vt istud dici nō fuerit omnino incōueniens, di ci tamē non potest eam angeli verbis nō adhibuisse fidē, siquidē postea Elizabeth ex spiritu sancto dicit eā beatam quōd crediderit. Porro attendenda diligenter verba quibus Mariæ actionem Euangelista describit. Commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes spiritus sancti. Et primum quidē rursus ipsius humilitatē cōmendant. Quæ enim meruerat visitari ab angelo, acitā magnifice ab eo salutari, quæ se matrē Domini & Messias factam esse cognouit, non dedignatur præcursoris filij sui matrem visitare, eamque prior salutare, memor scilicet officij sui, quo decebat vt iunior seniori deferret obsequium: idem certē humilitatis exemplum relinquens, quod postea filius suus veniens ad baptisma Ioānis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba eiusdem sedulum studiū congratulandi & obsequendi cognatæ insinuant, quod vtiq; studium & charitate magna proficiscebatur. Mariā enim inquit Ambrosius. quæ sola ante in intimis penetralibus versabatur, nō à publico virginitatis pudor, non à studio asperitas montū non ab officio prolixitas itineris retardauit. Itaq; hanc sedulitatē & eiusdem charitatem tria illa insinuant quod abiisse dicitur in montana, quod cum festinatione, quod in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursus eiusdem lætitiæ de bono cognatæ commendatur, in eo quod cum

festinatione profecta scribitur. In quo eodem etiam virgineus pudor ipsius indicatur. Virginei enim pudoris est, non demorari in plateis, nō aliquos in publico miscere sermones, sed virorum, hominumque, quā potest fieri ciuissimē, fugere conspēctus. Ac postremum quod festinasse dicitur, efficacē quæ in ea erat spiritus sancti gratiam, eiusdemque gratiæ conditionem designat. Nam vt inquit Ambrosius nescit tarda molimina spiritus sancti gratia. Iam nec mysterio caret quod Maria postquā spiritus in eam superuenisset, & Deum concepisset, in montana perrexisse scribitur, & in ciuitatem Iuda. Quo enim inquit Ambrosius iam Deo plena, nisi à superiora cum festinatione cōscenderet; Itaque insinuat, ad superiora & ad montem sanctum Dei ac ciuitatem confessionis Hierusalem nouā contendendum ei qui spiritum acceperit, & Christum habuerit per fidem habitantem in corde suo. Plerique enim ciuitatem Iuda, existimant Ierusalem, quæ etiam aliquando fuerit computata in tribu Benjamin, tamen postquam Dauid illinc Iebuseum expulit, & in ea sedem suam regiam constituit, cœpit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Benjamin semper coniuncta mansit. Existimant etiam ad hanc ciuitatem Mariam non sine Ioseph iam factō coniuge eius accessisse: quod eo potest videri verisimilius, quod hæc Mariæ profectio circa tempus solennitatis Paschalis facta sit, ad quam omnes viri ascendere præcipiebantur. **ET FACTUM EST VTAVDIUIT SALUTATIONEM MARIÆ, &c.** Ostēdit Mariæ salutationem non fuisse vulgarem, sed admodū efficacem, Ad eam enim duplex effectus subsequutus est admodum mirabilis. Nam audita salutatione ab Elizabeth, & Ioannes in utero gestiens exiliit, & Elizabeth repleta est spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocē Deū quem in utero gestabat incarnatum, operatum fuisse potentia suā diuinitatis. Mirabiliter autem factum, est, vt sicut vocem sensibilem Mariæ Elizabeth prior auditu percepit: ita latentis in utero virginis Dei præsentiam & efficaciam per vocem Ioannes in utero senioris latens prior perciperet. Itaq; Ambrosius: Vide inquit distinctionem, singulorumque verborum proprietates. Vocem prior Elizabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit: iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Porro cum dicitur, exultauit infans, nō ex pro exultauit, idem

Præter Ioannem in utero repleto spiritu sancto, & gratiam

verbum apud Græcos, quod postea cum dicit Maria: Exultauit spiritus meus. Ibi enim est ἠγαλλίασε hic verò σπυρίτης, quod non significat, letatus est, sed, saltit aut exiliit. Ita mox postea cum dicitur, exultauit in gaudio. Verū occasione istius exultationis vel substitutionis in quæstionem vertitur, num Ioannes cognouerit Dominum & matrē Domini esse præsentem, ita vt in eo per gratiā spiritus sancti sit anticipatus rationis vsus. Et pleriq; quidem putant Ioannē cognouisse. Ambrosius enim Ioannem dicit Domini sensisse gratiam & aduentum, imō & per os matris prophetasse, quæ admodum per os virginis prophetauit Christus. Dupliciter (inquit) miraculo prophetant matres spiritu parvulorum. Et Theophyl. Quæcunque, inquit, dixit Elizabeth prophetice ad Mariā, non verba fuerūt Elizabeth, sed infantis: os autem Elizabeth tantum ministravit, sicut & os Mariæ ministravit filio Dei qui in utero eius erat, &c. Et in hymno ecclesiastici officij canitur de Ioāne: Ventris obstruso recubans cubili, Senferas regem thalamo manentē Et in antiphona quadam officij Visitationis Mariæ: Acceleratur ratio in puero nondum nato, Instinctu facti pneumatis diuinitus sibi dato. Nouit præsentē Dominum in virgine clā latentem, Adorauit cum iubilo ad seruulum venientem, Augustinus verō in epistola ad Dardanum, de qua supra, magis estimat Ioannem non intellexisse causam exultationis suæ, sed eam potius fuisse significationem rei magnæ ab Elizabeth cognoscendæ, nō autē à parvulo cognitæ, eamq; sicut solent miracula fieri, factam esse diuinitus in infante, non humanitus ab infante: quemadmodum diuinitus locuta legitur asina Balaam, & quæ admodum in utero Rebecca collidebatur gemini. Prior autem sententia nō potest efficaciter probari ex verbo, exultauit, eum illud, vt dictū est, significet subsilire, non autē letari. Iam, vt bene demonstrat August. subsilicio hæc intelligi potest sine cognitione infantis. Sed eadem sententia videtur efficaciter probari posse ex eo quod postea adicitur: exultauit in vel præ gaudio. Si enim in eo fuit gaudiū, ergo & cognitio aliqua, sine qua non potest esse lætitiā. Cumq; nulla fuerit gaudij vel lætitiæ ratio quā præsentia Domini, cōsequens est eū cognouisse Domini sui præsentia cognitione rationali, ac proinde tūc habuisse vsum rationis. Non tamen etiam hæc ratio satis efficaciter id probat. Nam Græcè pro, in gaudio, non est, ἐν χαρᾷ, sed ἐν ἀγαλλίασει, quod gesticulationem magis significat quā gaudiū. Itaq; sensus esse potest: Exiliit cum gesticulatione, id est, gestiendo. Sicut in Psal. bene psallite in vociferatione, id est, cum vociferatione & vociferando. Iam gesticulatio intelligi potest in Ioanne fuisse, etiā sine gaudio mētis, & cognitione præsentia Dei, sicut inteligit D. August. de exultatione. Et quanquam prior sententia communior sit, vt quæ etiam in ecclesiastico officio decantetur, tamen hæc in parte sententia D. Aug. verisimilior videtur, et si recipienda nō videatur in ea parte, qua putat Ioannem non esse sanctificatū à spiritu sancto in utero, nec illius exultationem factam à spiritu sancto inhabitante & sanctificante Ioannem, sed tantum à spiritu sancto operante in Ioanne, qui spiritus etiam miraculorum potentie suæ in peccatoribus & brutis operatur. Nam cum hic locus quo exultasse Ioānes dicitur coniungitur cum eo quo promissum fuit replendū eam spiritu sancto ab hoc ex utero matris, satis

paret Ioannem spiritum sanctum accepisse ad salutationem virginis, qui insensibiliter eū sanctificans, sensibiliter etiā in eo per exilitionē operatus est. Secundum posteriorem ergo sententiam cum dicitur, exultauit in gaudio; gaudiū vel accipi debet pro gaudij signo, vt sit idem quod gesticulatio, aut pro lætitiā aliqua è spiritu sancto diffusa in parte sensitua. Exultauit autem Ioannes secundum prior sententiam, vt suo gestu veluti resalutaret salutantem virginem, & gaudium suum de præsentia Domini testaretur, eiq; velut occurrere & reuerentiā exhibere festinaret. Secundum alteram autem sententiam exiliit, vt ex nouo illo gestu Elizabeth intelligeret virginis dignitatē & conceptum. Vbi autem Ioannes exiliit in utero: tum etiam repleta est spiritu sancto mater. Cuius ordinis ab Euangelista explicati occasione, interpretes matrem per factū dicunt: afflatam spiritu sancto, imō ipsam factū impleuisse matrē. Non (inquit Ambr.) prius mater repleta est quā filius, sed eum filius repletus esset spiritu sancto, repleuit & matrem. Et quod his amplius est, in hymno officij ecclesiastici, meritis nati prophetasse Elizabeth canitur, ad dicitur: Hinc parēs nati meritis vterq; abdita pandit. Quæ tamen omnia commodè sunt intelligēda. Dicitur enim matrem impleuisse, aut per eam matrem spiritu afflatam, quod illius exilitione occasio fuerit, vt etiā mater abundantius spiritu sancto repleretur, & intelligeret Messie conceptum. Nisi enim (inquit Theophyl.) exultasset puer, non prophetasset illa. Quæ ad hoc impleta est spiritu, vt per eum exilitionis rationem intelligeret & explicaret. Meritis autem nati prophetasse dicitur vterq; parens, eō quod ob dignitatem filij datus sit vtrique spiritus prophetiæ. Dignitatem, inquam, non quam suis actibus & operibus sibi apud Deum parauit, sed ad quam Deus eum iam elegerat, vt scilicet præcursor fieret Messias. Meritum enim pro dignitate aliquādo accipitur sicut mereri pro dignum esse. Atque hoc secundo modo etiam intelligi potest matrem impleuisse spiritu, aut per eā matrem impletam spiritu. Vnde Dionysius: Ideo fertur matrem impleuisse, quoniam priuilegio eius datum est matri suæ diuinorum charismatum incrementum. Porro quod dicitur Elizabeth repleta spiritu sancto, non sic intelligendum, quasi prius non habuerit spiritum, (erant enim, vt dictum est prius, ambo iusti ante Deum, &c.) sed quod abundantiorē gratiam spiritus acceperit, aut quod iam acceperit spiritum ad prophetandum, ad quē effectum prius eum non habuit. **ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, ET DIXIT: BENE DICTA.]** Quæ prius tacita latitauerat, conceptum pudore dissimulans, mox vt repleta est spiritu sancto edocēte eam quid portenderet filij exilitione, non iam diutius continuit animi sui gaudia, sed ex subita inflammatione spiritus, & insigni affectus lætitiā ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu spiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex vteri tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est, vt Elizabeth perinde quasi angelum audisset cum Maria loquentem, ita verbis angelicis auspicaretur suam gratulationem. Sicut enim vno eodemque spiritu angelus & Elizabeth locuti sunt, ita eisdem quoque vti verbis, idque in maiorem confirmationem angelicorum verborum. Nam in ore duorum, aut trium testium stabit omne verbum. Nouit inquit Ambr.

brofius sermonem suum spiritus sanctus, nec unquam obliuiscitur. Et prophetia non solum rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum. Adiecit autem ad verba angeli Elizabeth: Et benedictus fructus, &c. Quod secundum Theoph. intelligi potest dupliciter superiori esse adiectum. Primum, quia multae sanctae mulieres pepererunt improbos, ut Rebeca Esau ideo non solum ipsa benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundum, intelligi potest adiecta haec pars, ut per eam explicaretur causa benedictionis Mariae, sicut & angelus causam benedictionis explicauit, dicens: Ecce concipies. Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus, ita ut coniunctio, & accipi hic possit, sicut frequenter, pro, quia, ut Psal. 59. & 107. Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominis. Graeca enim & Hebraea habet ibi coniunctionem, & quauis nostra litera habeat, quia. Notanda autem differentia: Maria enim benedicta dicitur, sed cum limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem ventris benedictus dicitur absque limitatione, & bene quidem. Solus enim Deus absolutus benedictus. Solus etiam hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiscentia nati sub maledictione nascuntur, filii scilicet irae naturae. Solus hic benedictus, quia per ipsum omnes gentes benedicenda, sicut de eo Abraham promissum fuit. Itaque benedictus dicitur hic fructus, non solum tanquam Deus, sed etiam quatenus homo, eo quod expers omnis maledictionis apud Deum, plenus esset omnium diuinorum charismatum benedictionibus, ita ut de eius plenitudine omnes essent accepturi. Ipse enim ille benedictus est, de quo in Psal. Benedictus qui venit in nomine Domini. Quae admodum autem superius in angeli qua saluatione quod dicitur Maria benedicta, exponit quidam de praedicatione & laudatione apud homines obtinenda: ita & hic secundum eum est sensus: Laudata eris inter mulieres, & laudatus erit ab omnibus fructus ventris tui. Verum praeter rationes superius dictas etiam tempus praeteritum, quo videtur Evangelista, *εὐλογημένη* & *εὐλογημένης*, magis ostendit de benedictione a Deo obtenta debere intelligi. Non enim hic ponitur *εὐλόγητος*, Na & Paulus in epist. ad Galatas disputans de benedictione promissa omnibus gentibus in semine Abraham, intelligit per benedictionem Dei: beneficia per Christum gentibus praestanda. Porro in eo quod Christum vocat Elizabeth fructum ventris Mariae, plures refellit haereses. Et primum quidem his verbis eorum error refellitur qui Christum asserunt, corpus suum non sumpsisse ex substantia & carne virginis, ut qui vel tantasticum Christo tribuunt corpus, vel Christum quasi per aquae ductum transisse per virginem asserunt. Illud enim, fructus ventris, aperte asserit Christum productum ex virgine etiam naturalibus officiis ventris. Rursum error Eutyectis, qui Christum negabat eiusdem fuisse naturae cum virgine & nobiscum, refellitur. Omnis enim fructus eiusdem est naturae cum planta cuius est fructus. Proprie autem Christus fructus veri virginis dicitur, nam reliqui sunt plurius parentum fructus. Christus vero cum patrem in terris non habuerit, vnus tantum ventris fructus dicitur, sicut & a proprietate filius dicitur hominis. Eisdem quoque his verbis significatur non solum virginem tum concepsisse, sed etiam conceptum iam tum fuisse in matris. Sola enim anima benedictionis diuinae capax est.

A ET VNDE HOC MIHI VT VENIAT, &c. (No inquit Ambr.) quasi ignoras hoc dicit. Sciuit enim esse gratiam & operationem spiritus sancti, ut mater Prophetae a matre Domini ad profectum sui pignoris salutareretur. Sed quia non humani meriti, sed diuinae gratiae munus esse cognouit, ideo ex summa metis humilitate, & admiratione dignationis Dei & matris eius dixit: Vnde hoc mihi, quasi dicat, quibus meis meritis, quae ue iusticiae felicitas haec mihi contigit? Agnosco sane maiore hanc felicitate esse quam ut vllis meritis, factisque, meis ascribi possit. Itaque sicut postea Ioannes Christum cum venisset ut baptizaretur, prohibuit dicens: Ego a te debeo baptizari, ita & nunc ipsius mater indignam se reputat quae a matre Domini visitetur. Matrem autem vocat etiam antequam peperit. Alias enim (inquit Theoph.) non solemus matres vocare priusquam pariant, propter metum abortiendi: In virgine autem nihil tale suspicari oportebat. Deinde aliarum conceptus non statim est animatus, virginis vero foetus mox ut conceptus fuit, animatus fuit. Ideo conceptione mox mater dici vere potuit. Qua appellatione rursus earum haesum falsitas, de quibus mox superius, demonstratur. Dicens autem mater Domini mei, ostendit a spiritu edoctam se utranque foetus naturam, Dei scilicet & hominis. Propter naturam enim humanam dixit: fructus ventris tui; propter diuinam, Domini mei. Itaque his verbis iam aperte Nestorij impietas conuincitur, qui negabat Mariam dici vere posse *θεογονου*, id est, genitricem Dei. Costat enim ex his verbis in vnam personam conuenisse duas Christi naturas: simul & illud quod prius dictum est, humanam naturam scilicet a diuinitate a principio conceptionis fuisse assumptam. Dicta sunt enim haec verba paucis diebus post annunciationem. Afferit autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nepe quod hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gestulatione filij sui, spiritu sancto scilicet edocete quid ea portederet gestulatio, simulque intelligi potest causam reddere quare felicem se reputauerit ob aduentum Mariae, quod scilicet illius aduentum & saluationem tam senserit efficacem. Ecce enim (inquit) ut facta est &c. id quod sequitur: Et beata quae credidisti, Graeca melius habent per tertiam personam ad verbum sic: Beata quae credidit, quoniam erit perfectio dictis ipsi a Domino. Porro interpret noster pro *αὐτῆς*, legisse videtur cum aspiratione *αὐτῆς*, & sic potest totum per secundam verti personam quemadmodum & vertit Oecolapadius in Theophylacto, viderique potest ea lectio esse verisimilior. Quod si autem per tertiam legatur personam, intelligi debet Elizabeth hic prophetantem, propheticum more mutasse personam. Aut alias personas in hoc colloquio fuisse praesentes, ad quas conuersa Elizabeth beatam praedicauerit virginem quod crediderat. Illud autem, a Domino, si refertur ad participium, dicta, exponi debet pro, ex nomine & autoritate Domini. Alioqui referri posset aduerbium, perficientur ut sit sensus: quae dicta sunt tibi, perficientur a Domino. Iam in his Elizabeth verbis etiam aduertendum quam multipliciter se ostenderit spiritu prophetiae donatam: Simul enim (inquit Gregorius super Ezechielem Homil. 1.) de praeterito, & praesenti, atque futuro per prophetiam spiritum tacta est, quae & eam promissionibus angeli credidisse cognouit, & matrem hominis, quia

Matth. 3

quia redemptorem humani generis in utero portaret, intellexit. Et cum omnia perficienda praediceret, quod etiam de futuro sequeretur, aspexit. Praeterea ad prophetiam spiritum pertinbat, quod intellexeret causam & significationem gestulationis infantis in utero.

ET AIT MARIA: MAGNIFICAT &c. Audiens virgo Elizabeth afflatu spiritus eadem de se praedicare quae ab Angelo prius audiisset, consideransque ipsius & conceptus sui nomine & Ioannem in utero exiisse, & Elizabeth spiritu prophetico afflatam, cum haec tenus virginali pudore texisset animi sui gaudia, spiritu sancto correpta, quod dudum erat plena, non sibi diutius temperat, quin hymno gratulabundo prorumperet in gratiarum actionem & laudem Dei. In quo quidem hymno. Primum praedicat Dei in se declaratam benignitatem & potentiam, deinde de his eisdem simul & sanctitate eius generatim canit, ac postremum eiusdem veritatem praestari in iam iam coeptis per Messiam promissis olim ad patres factis collaudat, imitata ex magna parte argumentum cantici, quod Anna Samuelis mater simili occasione, eodemque spiritu cecinit. Rursum autem in virgine hic admiranda offertur illius summa mentis humilitas, animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Quae enim laudata erat primam ab angelo, deinde ab Elizabeth, quae didicerat quam efficacem fuerat praesentiae eius aduentus, nihil tamen ob haec omnia sibi in seipsa placens, nec quicquam suis tribuens meritis, tantum ad laudandum Deum acceditur, totum eius benignitati ascribens, atque plena mentis deuotione illius in omnes misericordiam, potentiam, & quietate ac veritate celebrans. Ut autem haec caneret, non dicitur sicut Elizabeth repleta spiritu sancto, eo quod prius dictus sit spiritus sanctus superuenisse in eam, quo eodem & ad visitandum Elisabeth profecta est, & ad haec canendum afflata. Nec conueniebat dicere eam repletam spiritu sancto, quae Deo plena erat, & in qua habitabat plenitudo diuinitatis corporaliter. Dicit itaque.

MAGNIFICAT &c. Cum autem Deus non possit maior fieri, nec aliquid ei a nobis accedere, intelligit. Ambrosius cum Origene tunc nos in nobis magnificare Dominum, cum animam nostram, quae formata ad imaginem Dei, maiorem in bonis operibus & virtutibus facimus. Tunc enim Dominus in nobis quodammodo maior fit, cum imaginem eius magis participamus. Verum simplicius magnificare hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinemque Dei agnoscere, admirari & praedicare, quemadmodum & apud Prophetam: Magnificare Dominum mecum. Dicit autem; anima mea; ut insinueret se non lingua tantum, sed magis anima & ex praecordiis Dominum laudare & glorificare. Itaque sensus est, Tu quidem o Elizabeth me laudas & magnificas, verum cum totum hoc ego non lingua tantum mea, sed & anima diuini gratitudoque muneris esse agnoscam, totis praecordiis Dominum magnificas & extollis, magnitudinem bonitatis simul & potentiae eius in me admirando. Nec tantum magnificas illud anima mea, sed etiam exultauit, non quidem in seipsa, sed in Deo totius mihi salutis autore. Porro cum exultare potius ad corpus pertinet (significat enim quam laetatis gestulationem) hic tamen ad animam & spiritum transtertur, ad significandum laetitia magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudium, quo anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem laetari in Deo, est

de Deo gaudere, eumque gaudij nostri esse obiectum & materiam. Bene autem prius dixit: Magnificas; deinde, exultauit. Cum enim magnificare pertineat ad intellectum vim, exultare vero ad voluntatem & affectum, istud ex illo nascitur. Nam cum magnitudinem diuinae benignitatis expendimus, sequitur deinde in affectu laetitia & exultatio. Sciendum praeterea, quod anima & spiritus in scripturis, maxime apud Paulum, sic differunt, quod quamuis vna eademque res sit anima & spiritus, tamen anima dicitur, quatenus animat & viuificat corpus, & quae humana sunt curat: spiritus vero quatenus superioribus & caelestibus intendit: legesque naturae transcedit. Haec tamen differentia hic locum habere non videtur. Neque enim conueniens aliqua ratio assignari potest quare animam dicat magnificare, spiritum vero exultare, cum aequae apte dicere potuisset spiritum suum magnificare, animam vero exultare. Nam Psalmista: Anima (inquit) mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutari suo. Proinde quod prius dixit animam, postea dicit spiritum, Hebraeorum more: quibus solenne est idem, in Canticis maxime, sub aliis repetere verbis. Aut animam simul dixit & spiritum, significans totam animam quantum quanta erat, in Deum ferri, quatenus scilicet & humana & diuina respicit. Iam in his duobus versibus Dominum & Deum quidam pro filio accipiunt: alij sic distinguunt, ut vnum patrem designet, alterum vero filium verum simplicius intelligitur utranque significat Deum communiter, hoc est, ut totam includat trinitatem. Pro salutari, autem Graecis est *σωτηρις*, hoc est, saluatori. Sed frequenter in scripturis salutaris vel salutare accipitur pro salutari, ut ipse Deus meus, & salutaris meus.

QVIA RESPEXIT HUMILITATEM &c. Causam reddit suae magnificationis & exultationis. Porro dictio, humilitas, in scripturis tripliciter accipitur. Primo in scripturis veteris testamenti saepe accipitur pro afflictione, ut: Vide humilitatem meam, & eripe me &c. In humilitate nostra memor fuit nostri. Hoc autem modo hic non accipi certum est. Secundo, significatione multum simili cum superiore accipitur pro abiectioe, exiguitate, ignobilitate & obscuritate, ut apud Paulum: Reformabat corpus humilitatis nostrae, &c. hoc est corpus nostrum vile & ignobile. Atque in hoc solo significatu intellexisset vocabulum humilitatis Cicero, sicut humilis apud Latinos proprie non significat nisi breue, vile & abiectum. In his autem duabus significationibus semper apud Graecos correspondet *ταπννοτης*. Tertio, secundum vsum proprium scripturae & Theologis, accipitur pro virtute contraria superbiae, quae seipsum abiectum & vilem agnoscit: quae virtus latinis modestia dicitur aut animi submissio. Atque in hac tertia significatione hoc loco plerique accipiunt, intelligentes hic significari virginem electam in matrem Domini propter virtutem humilitatis eius. Quamuis autem hoc verum sit, tamen hunc non esse huius loci sensum, primum ex eo constat, quod Graecis virtus humilitatis nunquam significetur per vocabulum *ταπννοτης*, quod hoc loco ponitur, sed eam virtutem semper significant per vocabulum *ταπννοφροσυνη*, derivatum a *ταπννοφροσυνη* quod est humiliter de se sentire. quemadmodum id patet ex omnibus illis locis in quibus de virtute humilitatis loquitur Paulus. Deinde non conueniens summa modestia virginis, ut dicat Deum respexisse ad virtutem humilitatis suae, hoc enim esset gloriari de me

Psal. 34

Psal. 24

Philip. 3

de merito virtutis suæ, quod à verè humilibus longe abest. Proinde necesse est accipiatur dictio, humilitas, in secunda significatione, qua significat exiguitatem & abiectionem. quæ est eius vera & propria significatione. Nec est Græcis, respexit humilitatem; *επιβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν*; respexit ad humilitatem; quamvis id ad sensum parum faciat. Itaque sensus est: Respexit exiguitatem ancillæ suæ, hoc est, me exiguam & infimam ancillam suam. Secundum quem sensum magis his verbis virginis modestia & humilitas animi nobis commendatur, quam si nomen humilitatis hic pro virtute acciperetur. Non enim solum Deum respexisse dicit ad ancillam suam, sed etiam ad infimam ancillam suam, imò, quod magis aliud est, ad exiguitatem ancillæ suæ, quod intelligendū potissimū de exiguitate quo ad merita. Existimabat enim se nullius meriti, nulliusque virtutis. Nec id quidem fictè aut falso, quoniam considerabat seipsam ex parte sui, non ex parte donorum Dei in ipsa. Huiusmodi enim consideratio, veræ humilitatis animi mater est. Porro respexisse dicitur Deus eam, sicut respicere aliquid vel ad aliquid est contrarium ei quod est aduersari aliquid, ut sit sensus: Deus quamvis summus & maximus, non est tam aduersatus exiguitatem ancillæ suæ, sed benigno favore me infimam ancillam suam, imò exiguitatem meam prosequutus est, tanto me dignatus munere, ac tā sublimiter meam paruitatem subuehens, & exaltans. Itaque magnitudinē diuini beneficii insinuat, dum non solum se ancillam vocat, sed exiguitatem suā Deum respexisse dicit. Oostendit autem quantum Dominus se respexerit, dum addit:

ECCĒ ENIM EX HOC &c.] quasi dicat: Tāto ille me prosequutus est favore, vt ob eum non à te solum o Elizabeth beata sim predicada, aut ab huius ætatis Iudæis, sed scilicet etiam prædicaturæ sint omnes generationes, quæ seculis omnibus sibi succedentibus vniuersum orbem inhabitabunt. Dū enim dicit omnes generationes, simul cōprehendit & totius orbis nationes & succedentes sibi mutuo omnes vsque in seculum futuras generationes. Prædicat autē istud propheticè spiritu, quo præuidebat futurum, vt filius eius omnium esset generationum saluator. & in omni gente ac generatione temper futuros, qui in filium eius crederent. Non enim beata prædicanda erat, nisi à generationibus credentium. Porro dū se beatā dicendā asserit, rursus significat se nullum suorum meritorum habere re peccatum. Siquidē tales ab eo verè dicimur: quod nobis non nostris meritis, sed gratuito Dei munere collatū est. Proinde rationem subdens quare beatam eam sint omnes prædicaturi.

QVIA, inquit, FECIT &c.] vel potius significat dictio Græca *μεγαλεία*, magnalia aut magnificat, quasi dicat: Non propter meam virtutem existimo me ab omnibus prædicandam fore, sed quia fecit me magna magnalia qui potens est. Adiecit autē; qui potens est, (pro quo Græcis est vna dictio, *ὁ δυνατός*, potēs) vt ne quis minus credat his quæ ab ipsa dicuntur, & incredibilem nouæ conceptionis modum per considerationem omnipotentia diuinæ astruat.

ET SANCTUM NOMEN &c.] Hanc partem quia cum superiori construunt, vt sit sensus: Qui potens est fecit mihi magna, & sanctum nomen eius fecit mihi magna. Ita enim & Beda se intelligere ostendit, dum explicans quid sit sanctum, di-

cit: Singularis enim culmine potentia transcendit omnem creaturam, & ab vniuersis quæ fecit lege segregatur. Itaque sanctum nomē dictū intelligit, quod sit ab omnibus separatū, omniaque potentia separans, quod Græca dictione magis significari ostendit. Verūm rectius hæc pars sic intelligitur: Et sanctum est nomen eius; quemadmodū in Psal. Sanctū & terribile nomen eius; supple, est. Proinde Maria postquā de Dei in se declarata bonitate & potentia cecinit, hic iam in generali de excellentia Dei canere incipit, ex plenitudine deuoti cordis prorūpens in celebrationem sanctitatis misericordiz, potentia, & iustitiæ diuinæ. Pro pleniori autem

partis huius intelligentia aduertendū, nomen Dei in scripturis frequenter accipi, vt ferè nō sit aliud quam ipse Dens, ita vt dicatur nomē Dei admirabile, gloriosum, bonum, iustum, sanctum, &c. quia Deus admirabilis est; gloriosus, bonus, iustus & sanctus. Sicut enim nomen alicuius dicitur esse admirabile & gratum, aut odiosum & ingrātū, quia talis est qui nomine illo designatur, & in mentem hominis reducitur: ita etiam quæ Deo conueniunt, nomini eius tribuuntur, eo quod mox audita quauis Dei appellatione cōcipiamus huiusmodi proprietates Deo conuenientes. Audito enim nomine Dei, mox cogitamus rem aliquam sanctissimam, iustissimam, optimam, & potentissimam, ideōque & nomen eius sanctum, bonum & iustum dicitur. Porro pro sanctus, Hebraica dictio correspondens, scilicet *קדוש* Cados, significat propriè id quod ob puritatem suam à rebus prophanis, & immundiciam aliquam habentibus separatū est. Cum autem soli Deo perfecta cōueniat puritas, propriè solus ipse ob suam puritatem ab omni vitio & labe liberam, Cados dicitur. Iam cum virtuti & integritati potissimum honor & reuerentia debeat, simul etiam cum dicitur Deus Cados, significatur esse reuerendus, omniūque honore prosequendus. Proinde huic dictioni optime respondet apud Græcos dictio *ἄγιος*, quæ secundum Bedam perinde valet ac si dicas, extra terram, vel sine terra, vt intelligatur componi ex particula priuatiua *α*, & *γῆ*, terra.

Verūm cum priuatiua particula *α*, in compositione non aspietur, *αλφα* autem in *ἄγιος* aspirationē habeat, melius Græci putāt *ἄγιος* deriuari à verbo *ἄφορος*, quod est colo, veneror. vt sit *ἄγιος* pro *ἄγιος*. Itaque *ἄγιος* dicendus est; qui ob summā suā integritatem & perfectionem reuerendus sit omnibus. Iam & apud Latinos vtriusque prædictæ lingue dictionibus aptè respōdet dictio, sanctus, quam à verbo, sancire, deriuatam constat. Est autem sancire propriè, aliquid confirmare sanguine hostiæ, quemadmodum in pactis fieri solet. Nam à sanguine, sancire deriuatum volunt. Quoniam autem sic confirmata violari piaculum erat, sanctum vocari cōceptum est quod inuolatum esset, incorruptum, & integrum. In qua significatione omnino quadrat cū significatione dictionis Hebraicæ. Bene autem postquam prædicauit Dei in se declaratam potentiam, prædicat etiam eius sanctitatem, quoniam & angelus per spiritum sanctum & virtutem patris, conceptum filij Dei in ea perficiendum prædixit. Sanctum itaque Deum dixit merito, quia in summa puritate per illius sanctitatem tam sanctum concepit filium.

ET MISERICORDIA EIUS &c.] Post prædicatam Dei sanctitatem, commendat etiam communem eius misericordiam: Communem, inquam

quæ

Ps. 110.

Quid significat sanctum.

Ps. 110.

2. Reg. 2.

quam, & omnibus seculis, & omnibus sine discretionē personis, quæ timent illum. Et ferè tale est quod vult significare; Misericordia eius non in me solum est, sed etiam communis omnibus qui reuerentur illum, idque per omnes sibi succedentes generationes & secula cuncta. Illud tamen, à progenie in progenies; vel, vt habent Græca eis *γενεαυ ἑκατό*, hoc est, in generationem & generationem, Theophylactus sic intelligit, vt significetur timētes Deum consequi misericordiam & in hæc generatione: hoc est, in præfenti seculo, & in futura generatione, hoc est, futuro seculo. Nam hic centuplum accipiunt, & omnia eis cooperantur in bonum: illic verò longe amplius accipiunt. Verūm prior sensus magis germanus est. Quamuis autem misericordia Dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundum aliquos effectus cōmunis timentibus & non timentibus eum, perfecta tamen Dei misericordia solis timentibus eum conuenit, quæ consistit in subleuatione à vera miseria, hoc est, à miseria æternæ damnationis, & in eo quod in præfenti vita omnia eis in bonum Deus cooperari facit, post hanc vitam æterna felicitate gaudere donat. Aptè autem dicit potius, timentibus eum, quam sperantibus in eum, aut diligentibus eum, quia prius de Dei potentia & sanctitate cecinit, quibus responderet in nobis timor & reuerentia Dei. Nomen enim timētium, significat piè reuerentes Deum, quod sanctitati Dei debetur. Vnde in Psal. Sanctum & terribile nomen eius. Quibus verbis significatur, Deum quia sanctus est, metuendum, & piè à iustis reuerendum. Habetur autem hic versus etiā Psal. 102. Misericordia autem Domini ab æterno & vsq; in æternum super timentes eum. Notandum autem quod in duobus his versibus (quos quædam Græca vnico versu cōnectuntur) tria epitheta Deo attribuuntur, potentia, sanctitas & misericordia, quæ tribus in diuinitate personis facile est appropriare, & comprehendunt in se omnem Dei perfectionem, quæ etiam per sequentes versus ex ordine declarantur.

FECIT POTENTIAM IN BRACHIO SVO, &c.] Tres iam sequentes versus dupliciter exponi possunt. Quidam enim in his intelligunt cani ea quæ facta sunt, & iam facienda erant per incarnationem verbi, eaq; hic cani spiritu prophético tanquam facta, quod iam iam faciēda erant, & iam erant facta inchoatiue & in sua radice. Itaque intelligunt Deum fecisse potentiam in brachio suo, quia per filium suum incarnatum diabolū superauit, totumque mundum potenter conuertit: dispersisse superbos, tum demones, tum Iudæos, hos ambos etiam deposuisse de sede sua: exaltasse verò humiles gentes, easque esurientes impleuisse bonis spiritualibus, diuites verò Iudæos dimisisse inanes. Verūm simplicius & rectius hæc omnia intelliguntur in sua generalitate, & vt præterita, sicut ipsa

verba sonant. Sicut enim Anna in suo Cântico post prædicatam singularem Dei in se benignitatem ex plenitudine deuoti cordis procedit ad laudandum generaliter Dei potentiam & iustitiam frequenter in variis præcedentibus declaratam operibus, dum canit similia his quæ hic habentur, dicens: Arcus fortium superatus est, &c. Repleti prius, &c. Suscitatus depulvere egeni, &c. Ita & in præfenti Cântico virgo fecisse videtur. Non tam his verbis solum intelligendum est cani ea quæ tum erant præterita, sed sub intellectu literalī, qui est

de rebus temporalibus & sensibilibus, simul etiam conuenit quemadmodum frequenter in Psalms, & in ipso Annæ Cântico, intelligere mysticè spiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta sensibilia prioribus temporibus à Deo facta, iam per Christum erant perficienda, vt ita hic intelligamus sic cani præterita, vt simul etiam futura prophetice canantur. Hæc est enim fertilitas verborum spiritus sancti, vt eisdem verbis simul plura ad diuersa tempora pertinentia significet. Itaque fecit potentiam in brachio suo, hoc est, per virtutem & fortitudinem suam frequenter potenter operatus est, & mirabilia designauit. Brachiū enim conuenienter hic accipitur pro Dei virtute sicut alias sæpe. Potentia verò hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potentia perpetratis. Alij verò per brachium intelligunt filium per quem omnia Pater facit, de quo videtur intelligendum illud Iai: Brachium Domini cui reuelatum est. Fecit autem potentiam Deum, dum mundum condidit, dum Israelitas à potestate Ægyptiorum liberauit, eosque expulsis Cananeis in terram promissam introduxit, aliisque multa eorum nomine designauit. Nouissimè autem spiritualiter per filium suum, vt dictum est, fecit potentiam, dum diabolū superauit, dum per Apostolos repugnante mundi huius sapientia & potentia omnes gentes ad se conuertit. In eo autem quod sequitur;

DISPERSIT SUPERBOS MENTIS CORDIS SUI, &c.] Relatiuum, sui, non debere referri ad Deum, sed ad superbos, patet ex Græcis quæ habent *καθ' ἑαυτῶν*, cordis ipsorum. Nec est Græcis, mente, sed *διανοία*, hoc est cogitatione potius. Porro ablatiuus iste, mēte vel cogitatione, iungi potest vel cum, superbos, vel cum, dispersit. Si priori modo intelligamus, sensus erit: Dispersit eos qui superbierunt in cogitatione cordis sui, quique apud seipos de se magnificè senserunt. Et apparet hunc veriore & simpliciore esse sensum. Si verò coniungatur verbo, dispersit, poterit exponi variis modis. Potest enim esse sensus secundum Caietanum; dispersit superbos à cogitatione cordis eorum, ne scilicet assequerentur quod assequi cogitabant. Deinde sic dispersit eos merito cogitationis, & propter superbam cogitationē eorum. Postremum, secundum quædam hic est sensus; Dispersit superbos per cogitationem ipsorum, vt significetur superbos suis ipsorum cōsiliis dissipari, quemadmodum olim per Iob dictum est: Comprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Inter quos tres sensus potest esse probabilior. Dispergere autē dicitur Deus superbos, non solum quia eos secundum locum dispersit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudæis, sed quoniam eos perdidit, conatus frustratur, viresque aufert. Id autem quā frequenter fecerit & facit tam sensibilibus quam insensibilibus in impijs spiritibus, manifestum est; sicut & quæ dicuntur duobus versibus sequentibus, in quibus, quoniam humana prosperitas præcipue consistere videtur in honoribus potentatum, & abundantia diuitiarum, ostendit vtrumque horum ex Dei distributione hominibus aut aufert, aut donari. Itaque deposuit potentes de sedibus suis, dum potentes frequentè reges potestate exiit, dum & demones è sedibus regni cælorum deiecit, ac demum dominium super fideles eis abstulit, dū & Iudæos in populo Dei primū obtinentes, locū iā inferiores, se-

11. 5.

106. 5.

ait,translato ab eis regno ad populū gētilē. Exaltant proinde humiles,hoc est, abiectos & viles,(Nam cū humiles hic opponantur potentibus, videntur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles quā humiles corde, quāquam Græca dictio vtrumq; significet, sed magis viles) quia frequenter viles ad regale solium euexit, vt patet in Saule Dauide, aliisq;: deinde quia homines ad regni cœlestis gloriā prouexit, eisq; dæmonibus imperandi potestatem dedit: postremum, quia gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & esurientes, hoc est, indigentes impleuit omnibus bonis. Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes omni gratia spiritus destitutas olim, omnibus bonis spiritualibus per Christū impleuit. Et omnes qui esuriūt iustitiā & virtutē, & hic postea saturat: Deinde verō contra dimisit, vel, vt habent significantius Græca, ἐπαίεσθε, hoc est, emisit, scilicet à se, inanes & vacuos, quia frequenter omnibus bonis temporalibus abundantes ad inopiā redegit, & Iudæos qui per cognitionē legis, & iustitiā quæ in lege est, nullo se in agere putabāt apud Deū, reiecit à se omnibus veris bonis vacuos. Et quotquot abundare se existimāt diuitiis ingenij, sapientiæ, & potentiæ humanæ, indignos reputat quos suis spiritualibus bonis dicit.

SUSCEPIT ISRAEL PVERVM SVVM. Post generalem diuinæ potentiæ, pietatis & iustitiæ commendationem, ad singularem Dei erga populum Israeliticum descendit benignitatem, iam declarari cœptam per verbi in vtero eius incarnationem. Per Israelē enim ad literam intelligit veterem populum Israeliticum, cui primum natus & missus est saluator, & ex quo plerique credētes saluati sunt quamuis populo illo magna ex parte Christum reiciētē, gentilis populus in illius locū successit, factus per spiritum Israel & semen Abraham, de quo proinde mysticē istud intelligi debeat. Israelē autem puerum suum vocat, hoc est, seruum suum, ad distinctionē gentium idolis seruiētū. Hunc itaque suscepisse Deum dicit, quia more succurrentis ac manum porrigentis eum saluandum ab hostibus suis & omni malo recepit: quamquam quidam intelligāt Deum ideo dici suscepisse Israelē, quia ex Israelitico populo humanam sibi assumpsit & coniuuit naturam, vt concordet cum eo quod dicit Paulus: Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit. Porro in eo quod sequitur, Memorari, misericordie; inter pretem vertisse infinitiū, memorari, & non participium, recordatus, vt cantatur in ecclesiastico officio, patet & ex codicibus Latinis emendatis, & Græcis, quæ habent infinitiū, μνησθηται quem in

A Cantico Zachariæ vertit per memorari. Debet autē infinitiū ille vtrōq; exponi pro eo quod est, vt memor esset, & hoc rursum, sic, vt memorem se declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor, dū qui ad tēpus visus est oblitus esse, memorē se ipso opere & affectu declarat. Iam post quā dixit, sicut locutus est ad patres nostros explicat quos patres intelligat, nēpe Abraham & semen eius, Isaac, Iacob, & David. Huic enim dictum est: De fructu ventris tui ponā super sedem tuam. Illis vero: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Mutat autem cōstructionem Lucas: dicens in datio: Ipsi Abraham & semini eius; quia vtrāq; cōstructionē habet verbū, locutus est. Illud autem, in secula, vel, vt habent Græci in seculum, incertum cui coniūgi debeat. Potest enim coniungi cum, semini eius; vt significetur semen Abraham duraturū in perpetuum. Aut cum, misericordie, & infinitiū, memorari, vt sit sensus: vt recordaretur misericordie suæ imperpetuū exhibendæ, aut: vt recordaretur imperpetuum misericordie suæ: Caietanus autē tum propter cōstructionis mutationem, tum propter hanc particulam, in secula putat locum sic ordinandum: Suscepit Israel memorari misericordie suæ exhibendæ Abrahamo & semini eius vsque in secula. Sicut locutus est ad patres nostros. Verū similis cōstructionis mutatio etiā est, Pl. 102. Et iustitia illius in filios filiorū, his qui seruat, testamentum eius. Et satis familiaris est linguæ Hæbraicæ.

MANSIT AVTEM MARIA CVM ILLA, &c.] Mansit aliquandiu cū Elizabeth Maria, vt colloquis sanctis & amicis obsequis subleuaret anū. Verū cū iam partus tempus adesset, discessit ab ea, tum vt multitudinem affluxuram ad puerperam fugeret: tū quod virginem non deceat partui interesse. Ad quod indicandū videtur Lucas addidisse; quasi vel ferē mensibus tribus; vt significaret ante partum abiisse virginem, quæ cū in sexto mense ad visitandum venerit Elizabeth, & apud eam non integris tribus permanit mensibus, significatur ante nonum mensem abiisse. Abiens autem non diuertit aliō, sed reuersa est in domum suā. Numerus autem ternarius hic positus mysticus est. Sicut enim mariæ in montana post conceptū verbum Dei profectio docet in superiora debere conscendere eum qui per fidem verbum Dei cōcepit: ita menses tres designant, in superioribus permanendum esse in fide Trinitatis, aut in fide, spe, & charitate. Vnde Beda: Anima casta quæ spiritalis verbi desiderii concepit, necesse est vt alta cœlestis exercitus iuga subeat, & quasi trium mensium dies ibi demorata, quosque fidei, sp̄i & charitatis luce radietur, perseverare non desistat.

D

NASCITVR IOANNES, ET ZACHARIAS RECEPIT

loquela benedicit Deum. LVCAS I. CAPVT V.

Lizabech autē impletum est tempus pariendi, & peperit filiū. Et audierūt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiam suā cū illa, & congratulabatur ei. Et factum est: in die octauo venerunt circumcidere puerū, & vocabant eū nomine patris sui Zachariæ. Et respondens mater eius dixit: Nequaquā, sed vocabitur Ioānes. Et dixerūt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autē patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit: dicens: Ioānes est nomē eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem ilico os eius, & lingua eius loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit. Etenim manus Domini erat cū illo.

Et

Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens, Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis: in Domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt prophetarum eius, Salutem ex inimicis nostris & de manu omnium qui oderunt nos, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris. & memorari testamenti sui sancti: Insurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi. In sanctitate & iustitia corā ipso omnibus diebus nostris. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum, Per viscera misericordie Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto, Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu, & erat in deserto vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

ELIZABETH AVTEM IMPLETVM EST TEMPVS PARIENDI. Quemadmodum in scripturis de solis iustis dicitur, quod impletis diebus vitæ suæ pleniū, dierum mortui sunt; ita (quemadmodum hic annotant Ambrosius & Theophylactus) plenitudo dierum non ponitur in scripturis, nisi in generatione iustorum. Plenitudinem enim habet iusti vita, dies autē impiorum inanes sunt. Et imperfecti nec cōpleti sunt peccatorū partus meliusq; illis fuisse si nati non fuissent.

ET PEPERIT FILIVM. Adiectum istud, vt ostenderetur re ipsa promissionem angeli iam adimpletam, qui dixerat: Vxor tua pariet tibi filiū.

MAGNIFICAVIT DOMINVS MISERICORDIAM. Hoc est, non solum fecit cum ea misericordiam, sed fecit misericordiam suam erga illam esse magnam, quod scilicet non solum à sterilitatis opprobrio eam liberauit, sed id etiam in senectute eius fecerit, prolemque insuper dederit non feminam sed masculum. Ob quam insignem Dei misericordiam congratulabantur ei, aut, vt potius habent Græca, συναγαγοσιν, congaudebāt ei. in quo ostenditur iam impletum quod dictum fuit ab angelo. Multi in natiuitate eius gaudebant. Et bene quidem in natiuitate huius pueri multi gaudent: quia plurimorum bonos natus erat. quare cōueniebat vt gratia secururæ virtutis exultatione vicinorum præfigurante significaretur.

VOCABANT EVM NOMINE PATRIS SVI. Hoc est, vocare cœperunt & voluerunt: quoniam enim pater elinguis erat, qui solet sepe autor imponendi nominis, cognati suspicātes id patrem velle, quod vulgō solet esse gratissimum, appellare cœperunt eum nomine patris sui. Mater contra contendit eum vocandum non Zachariam, sed Ioannem. Quod nomen non ab angelo, neque à Zacharia, sed à spiritu sancto quo erat afflata, edocta fuit, attestāte Ambrosio & theophylacto. Si enim à Zacharia nomē illud didicisset, vtiq; eis dixisset maritū sic voluisse, nec opus fuisse Zachariæ adire qui contentiōnem finiret. Porro mos iste imponendi nomina ipsa circuncisionis die, videtur desumptus ab Abraham, qui cū prius diceretur Abraham, accepit eadē die qua circuncisus est, & circuncisionis præceptum à Deo accepit, nouū nomen Abraham. Et bene quidē nō ante circūcisione in nomen imponebatur, sicut nec modō ante baptismū quod circūcisioni successit. Nam circūcisio & baptismus signa sunt & simbola, per quæ quis inscribitur populo Dei. Proinde non ante nominari fœtum in populo Dei conuenit, quā signum populi Dei assumpsit, sicut nec ante nomen eius in libro vitæ describi meretur. Mirē autem Euangelista (inquit Ambrosius) præmittēdū putauit quod

A plurimi infantem nomine patris Zachariam appellandum putarēt, intelligeretur matri non nomen alicuius displicuisse de generis, sed id puero imponendum, quod à sancto spiritu ob mysterium didiceret. Si enim humanum aliquod nomen imponendum fuisset puero, nullum vtrique parenti gratius fuisset quā nomen patris.

ET POSTVLANS PUGILLAREM. Hoc est, postquā postulasset, nō quidem per vocē, sed similiter per nutū tabellā scriptoriam. Est enim pugillaris, tabella in qua stilo scribitur. Quod autem sequitur: scripsit dicens; non sic intelligendū quasi scribēdo etiā ore locutus sit. Quorsum enim opus erat scribere, si dicere iā potuit: Verū dixisse intelligendus est, quia locutus sit nō ore: sed per scripturā loquentē. Quod apertē indicat Ambrosius, dicens. Quod voce nō poterat, manu & literis est locutus. Non enim inter scribendū soluta est lingua eius, sed, vt ex sequentibus patet, mox à scriptura nominis impositione. Caietanus putat dictionem dicens, esse accusatiui casus, vt sit sensus: scripsit scripturam dicentem. Verū id absurdissimum est cū Græcē sit λεγαμ. Non scripsit autem: Ioannes vocabitur nomen eius: sed, Ioannes est nomē eius quasi dicat: Quid de nomine imponendo solliciti estis, cū iam nomen sit ei impositum à Deo:

ET MIRATI SVNT VNIVERSI. Tum quod in nomine tā nouo ambo inter se cōuenirēt parentes, tū quod significaret Zacharias nomē illi iā prius esse impositū. Admirationem auxit miraculū solutionis lingue, de quo sequitur. Vnde sequitur postea: Et factus est timor: præ admiratione scilicet. Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba: hoc est, facta hæc. Nēpe quod annus pepererat ex se, quod in nouo nomine inter se parentes conuenerant, quod filius hic ab angelo promissus esset, quod pater prius ex loquēte mutus factus, rursum ex mutō facundus in laudē Dei prorupisset, quod vterq; parens spiritu diuino afflatus esset. Quæ omnia hi qui audierat, posuerunt in corde suo, hoc est, expressius apud se de his rebus cogitauerunt, ex his præludiis colligentes natum puerum magna & inaudita patratum, cuius natiuitas & conceptio iam tū prodigijs insinuaretur, atq; ob hæc dixerunt apud sese & ad inuicē: Quis nam puer iste erit: quasi dicerent: Cū nemo prophetarum tam prodigiōsē natus sit, omnino apparet ad res summas delectum esse, & maius quid q̄ in reliquis retrō prophetis, in hoc perficiēdum.

ET ENIM MANVS DOMINI ERAT CVM ILLO. Græca non habent, etenim, sed tantū χειρ, &. Tamē cū hæc particula videatur ab Euangelista apposita, veluti rationem volente reddere quare de puero sic magnifice sentirent homi-

D 2

nes, videtur coniunctio, & debere etiam hic accipi pro quia, vt bene verterit interpres. Etenim. Nam & quidam in Pataphraf. causam hic reddi intelligit sic scribens: Nec verò temerè hæc ratiocinabantur. Nā verè manus Dei celestè virtutè suam exerebat. in puero, & per puerum in parentes.

ET ZACHARIAS PATER EIVS REPLETVS EST.] Vide (inquit Ambros.) quam bonus Deus, & facilis indulgere peccatis. Non solum ablata restituit, sed etiam insperata concedit. Ille enim dudum propter suam incredulitatem mutus iam fidelis & obediens factus, non solum locutus est, sed etiam spiritu sancto repletus prophetauit. Prophetauit autem, tum quia futura (idq; aliquando sub verbis præteriti temporis, prophetarum more) prædixit, prius quidem de Messia, deinde verò de Ioanne: tum quia præcedentiũ oracula Prophetarum prædicta de felicitate ac salute per Messiam Israeli obuentura, iam iam adimplenda erant, spiritum propheticum intelligens & explicans huiusmodi Prophetarum varicina spiritualiter esse accipienda de salute vera, quæ in peccatorum consistit remissione. Itaq; hoc suo cantico primum quidem canit laudandum Deum ob redemptionem secundum promissiones Dei factas partim per prophetas, partim ad patres, iam per Messiam prælitam, cum declaratione misericordie simul & veritatis ipsius, idq; in bonum tum defunctorum olim patrum, tum nostrum qui adhuc viuimus. Deinde verò de nati iam recenter filij sui Ioannis officio prophetauit, nempe quod processurus sit Dominum, vt cognitione veræ salutis populũ imbuat quæ in remissionem peccatorum consistat per Dei misericordiam consequenda. Dicit ergo: Benedictus dominus Deus israel. Pro; benedictus, Græcis est εὐλογητός, quod proprie est, laudandus vel benedicendus. Vnde nostra litera sic accipi debet: Benedictus est Dominus, vel, benedictus, id est laudatus esse debet Dominus, &c. Dicit autem Dominum Deum Israel: quauis omnium esset gentium Deus, quod ab Israelitico populo singulariter agnosceretur, & coleretur, idq; in typum populi qui ex gentibus omnibus Deum per Christum erat agiturus, qui iam verior Israel dicitur, cuius peculiariter Dominus est Deus. Porro Deum visitare hominem, in scripturis quandoq; in malam, quandoq; in bonam partem ponitur. Et in malam quidem partem, visitare est castigare, punire, & vindicare. vt: Visitabo in virga iniquitates eorum. In bonam verò partem, est eorum qui neglecti visi sunt ab ipso habiti, se memorem declarare, eosq; beneficiis afficere, & a malis liberare: quomodo visitasse dicitur Dominus Saram: & Israelitas dum ex Aegypto liberauit. Visitans: inquit Dominus exodi 3. visitauit vos, &c. In bonam autem hic accipi partem significatur, dum sequitur: Et fecit redemptionem. At verò et si & alias in bonum Deus populũ suum visitauerit, nunc singulari ratione visitauit, quia per filiũ suum in hunc mundum ad nos liberandos venit. Potest etiam intelligi Dominus nos visitasse, quia per assumptam humanitatem ad nos venit, si per Dominum Deum Israel velimus accipere singulariter filij personam.

ET EREXIT CORNU SALVTIS NOBIS.] Cornu apud Hebræos frequenter pro gloria, regno & potentia accipitur, quæ gloria & fortitudo animalium cornutorum in cornibus sita sit. Cornu autem salutis Hebraico tropo positum est pro cornu salutari aut ferro. Itaq; istud cornu quidam intelligunt

ipsum Messiam, vt intelligitur Deus erexit in domo, hoc est, in familia David cornu salutare, quia in ea nasci fecit Messiam, qui uelaturus esset hostes populi sui, eosq; disperditurus. Verum simplicius intelligitur Deum erexit in familia David cornu salutare, eo quod gloriam regni, & potestatem superandi hostes populi Dei iam ademptam, familia David, rursus nouo modo resuscitauerit in Christo iam nato ex familia David. Non enim secundum scripturam modum homo dicitur cornu sed potestas eius & gloria. Apparet autem Zachariam respexisse ad prophetiam illam Psalmi 131. Illuc producam cornu David. Est autem in hoc versu aures ad præcedentem. Plus est enim erectum esse cornu salutare, quam datam plebi redemptionem. De hoc eodem cornu prophetatur Ezech. 29. In illo die pululabit cornu domui Israel. Vbi pro, pullabit, Hebraicè est germinare faciam, idem scilicet verbum quod est in predicto loco Psalmi, pro quo nos legimus, producam. Rursum de hoc cornu est apud Micheam cap. 4. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æneas, & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum.

SICVT LOCVTVS EST PER OS SANCTORVM.] Ostendit hæc non casu contigisse, sed id nunc prestitisse quod olim promiserat per omnium ora Prophetarum. Dicit autem, sanctorum, vt ostendat se de his loqui qui sancto afflari spiritu locuti sunt. Et qui a seculo sunt, hoc est, qui fuerunt ab antiquis temporibus. Videtur enim loqui de prophetis illis quorum prophetia sunt in scripturis tradite. Vnde non potest, a seculo, accipi pro eo quod est, ab orbe condito. Sunt autem promissiones Dei de mittendo Messia duplices. Quædam enim sunt factæ a Deo per Prophetas in scripturis eorum, & de his loquitur in hoc versu: quædam vero sunt factæ a Deo per seipsum ad patres. Abraham, Isaac, & Iacob, quas notat postea cum dicit de testamento Dei & iureiurando. Porro quæ hic dicit Deum iam adimpletæ, prius omnes Prophetæ prælocuti sunt, idq; variis in locis, nempe Deum visitaturum populum suum, redempturum eum, & producturum cornu salutis, idq; in domo David, vt ex multis locis patet.

SALVTEM EX INIMICIS NOSTRIS. Accusatiuum hunc, salutem, quidam construant appositiuè, cum cornu salutis, vt sit sensus: Eruit nobis cornu salutis, hoc est, erexit nobis salutem. Verum, quoniam dura videtur ea locutio, erexit salutem, rectius videtur secundum alios coniungendus accusatiuus, cum verbo, locutus est, vt sit sensus: Sicut locutus est salutem per Prophetas, ita iam fecit redemptionem, & erexit cornu salutare. Porro, accusatiuus, salutem, hic accipi debet pro saluatione: alioqui enim dure cohæret quod sequitur, ex, hoc est, de inimicis nostris. Sunt autem inimici nostri de quibus loquitur, Satanas cum impiorum spirituum copijs, affectus prauis sollicitantes ad ea quæ Deo sunt inuisa, postremum homines impii, amates magis quæ sunt huius mundi, quam quæ Dei sunt, per quos velut organa vim suam exerit diabolus. Ab his autem omnibus saluamur per Christum in presenti quidem seculo secundum spiritum, in futuro autem etiam secundum corpus, & perfectius secundum spiritum.

AD FACIENDAM MISERICORDIAM. Pro eo quod nos habemus: ad faciendam, & memorari: Græcis utrobique est infinitiuus ποιῆσαι & μνησθῆναι. Vnde rectius utroque similiter vertisset

tisset vt facere misericordiam, & recordaretur hoc est, memorem se declararet. Referenda sunt, autem hæc ad ea quæ præcedunt verba, visitauit, fecit redemptionem, & erexit cornu. Explicat enim finem ob quem hæc Deus fecerit, & primum quidem ostendit Deum hæc fecisse propter patres iam defunctos, vt erga eos suam misericordiam, tum veritatem seruaret. Nam veritatem Dei notat dum dicit: & memorari: &c. Deinde ostendit hæc item fecisse in bonum nostrum, cum subdit: Daturum se nobis, vt sine timore: &c. Verum obscuritatem facit dictio, iusiurandum, quæ cum sit accusatiui casus, vt patet ex Græcis, non videtur eum quo construi debeat. Vnde Oecolampadius in Theophyl. versione indicat subintelligendam præpositionem κατὰ. Vertit enim, iuxta iusiurandum, quidam verò addit verbum, præstaret, vertens hoc modo: vt memor esset testamenti sui sancti, præstaretque iusiurandum, &c. Verum rectius dicitur, accusatiuum hunc construendum cum verbo μνησθῆναι, memorari, & Euangelistam hic rursus Hebræorum more mutasse verbi constructionem cum utramque admittat, quemadmodum fecit in Catico Mariæ. Atque hoc modo satis patet etiam intellexisse Theophylactum ex commentariis. Dicit enim: Cuius autem testamenti, & cuius iusiurandi quod Abraham factum sit meminit. Itaque sensus est, vt recordaretur testamenti sui, & recordaretur iusiurandum quod iurauit ad Abraham. Accipitur autem hic testamentum simpliciter pro Dei promissione & pacto, quod proinde recte ponitur ante iusiurandum. Nam prius Deus cum Abraham pactum iniit sine iuramento, vt patet Genes. 17. postea verò Genes. 22. etiam iuramento pactum & promissiones confirmauit. Includebat autem pactum istud & iusiurandum Dei quod benedicturus esset Abraham, quod semen eius multiplicaretur sicut stellæ coeli, & prævaleret hostibus suis, quodque in semine eius benedicendæ essent omnes gentes. Quæ omnia per aduentum Christi impleta esse constat. Dicitur autem Deus cum patribus fecisse misericordiam, tum quia sua benignitate præstitit posteris eorum quæ illis promissa erant, tum quia & ipsi defuncti Patriarchæ participes essent redemptionis per Christum factæ, & ab illis diu expectatæ, secundum illud Zachariæ 9. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu in quo non est aqua. Iam quod sequitur: daturum se nobis, secundum nostram quidem lectionem omnino videtur coniungendum cum verbo, iurauit, vt sit sensus: Iuramentum quod iurauit se daturum nobis. Verum præterquam quod locutio hæc non sit satis apta (non enim aptè satis dicitur quis dare iuramentum quod iurauit) etiam apud Græcos manifestè constat non cum mox præcedentibus debere coniungi, sed cum sequentibus. Sic enim habet Græca τοῦ δούναί μιν, ἀφ' ὧν ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν σωθέντας, λατρεύειν αὐτῶ, &c. Vbi τοῦ articulus, quem non videtur legisse noster interpres, infinitiuo præpositus manifestè conuincit non posse cum verbo, iurauit, construi, sed subintelligendum ἐνεκα, & nouam hic esse sententiam, infinitiuumque huc referendum ad illa præcedentia verba, ad quæ referuntur ποιῆσαι & μνησθῆναι. Incipit enim hic ostendere quomodo & propter nos qui viuimus redemptionem hanc Deus fecerit. Proinde quamquam hoc grammatica Latina non bene admittat, tamen vt habeatur aptus sensus, & sensus Euangelistæ, præstat

ab illis verbis, daturum se nobis, noua incipitur sententia, & exponatur pro eo quod est, vt ipse daret nobis, sicut memorari, exponi debet pro, vt memoraretur. Quid autem daret nobis? Nimirum, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus ei, vel vt potius vertendum erat, seruiremus ei. In hoc autem versu illud, sine timore, potius coniungendum cum verbo, seruiamus, quæ cum participio, liberati, vt sit sensus: Vt nos liberati de manu, id est, potestate hostium nostrorum, deinceps ei seruiamus liberè & sine timore omni. Deinde verò explicatur qua in re Deo seruire debeamus, nempe quod non in sola corporali adoratione, & externo cultu, neque in ceremonijs legalibus sed potissimum in sanctitate & iusticia. Ad excludendum autem omnem fictionem in seruendo Deo, adiecit, coram ipso, quo simul significatur debita in seruendo Deo reuerentia, quasi scilicet illo semper præsentem. Et quoniam non sufficit ad tempus Deo seruire, adiecit, omnibus diebus nostris. Itaque ex his verbis colligere licet conditiones gratiæ Dei, quæ per incarnationem Christi nobis viuè tibus obuenit, quas suo ordine pulchrè hic contexit spiritus sanctus. Prima est libertas, propter quod primò dicit, vt liberati de manu inimicorum. Secunda est, seruitus Dei, vnde dicit, seruiamus ei. Non enim sic gratia Dei liberat, vt ab omni exuat seruitute, sed seruitutem feliciter mutat, seruilem & illiberalem seruitutem commutando seruitute libera & generosa. Tertia est, exclusio timoris seruili, vnde dicit, sine timore, scilicet seruili, in quo prius seruierunt Deo Iudæi. Quarta, seruitutis qualitas mundissima & æquissima, vnde dicit: In sanctitate & iusticia. Quinta, exclusio omnis fictionis, quare dicit: Coram ipso. Sexta, perseverantia iugis in seruitute Dei, quare concludendo dicit: omnibus diebus nostris. In quibus omnibus præter ordinem eorum quæ in nobis operatur gratia Christi, ostenditur gratiæ Christi perfectio, eiusque a veteri lege distinctio. In veteri enim lege, quoniam non erant liberati de manu inimicorum, non poterant Deo seruire sine timore, neque seruierunt potissimum in iusticia & sanctitate, sed in externis maximè ceremonijs & sacrificijs: quare non tam coram Deo, quam coram hominibus illi seruierunt, hoc autem modo non seruierunt omnibus diebus, sed certis diebus a lege præscriptis. Porro pro, sanctitate, non est hic ἀγιοσύνη, sed δεισιπνεία, quod potius significat pietatè, virtutè qua debita reuerentia Deo præstibusq; defertur. Ita que inter sanctitatè & iusticiam hoc loco illud interest, quod sanctitas dicitur erga Deum, iustitia verò erga homines, dum vnicuique quod iustum est defertur.

ET TV PVER PROPHETA. ALTISSIMI VOCABERIS.] Conuertitur iam in suo vaticinio ad filium, quem quia alloquitur, intelligunt Ambros. & Theophylact. etiam iam in puero fuisse usum rationis, & patris verba intellexisse. Et Caietanum nonnullum hinc argumentum sumi posse putat, quod probetur usum rationis Ioanni in vterò diuinitus concessum deinceps semper in ipso permanisse. Verum simplicius fuerit dicere Zachariam puerum etiam non intelligentem alloquutum more prophetarum, qui etiam irrationabilia & futuros quasi iam præsentem alloquuntur, idque ad instructionem audientium & legentium. Ad quem modum intelligit Beda. Reddit autem Zacharias rationem ob quam vocandus sit Ioannes propheta Dei: Præbibus enim, inquit, ante faciem, &c. Quæ qui

42
de ratio apta est conueniens. Nā parando vias Domini, dicere debebat iā appropinquasse regnū cœlorū, & mox post se venturū fortiorē se, qui baptizaturus esset in spiritu sancto. Deinde parando vias Domini, digito cōmonstrare debebat eum quē à solo spiritu sancto didicerat esse filium Dei, qui tollerēt peccata mundi. Hæc autē omnia manifestē ostēdunt eum prophético spiritu afflatum fuisse. Porro per vias Domini, quidā (inter quos Theophylactus) intelligunt animas hominū, in quibus incedit Dominus. Has itaque præparauit præcurſor, vt in eis Christus ambularet. Alij verò vias has aliter explicāt. Verū simplicius est hanc orationem, parate vias Domini, per tropum accipere, vt quid tota oratio significet explicetur, nō autem pro quo singulæ dictiones accipiātur, vt sit idē quod abiicere quicquid adueniēti Domino possit esse offendiculus, & efficere vt ab hominibus facile recipi possit: quemadmodū vulgo serui ante suos dominos gradientes, lapides, ligna, & quicquid eiusmodi viā Domini remorari aut in expeditā reddere possit, remouēt. Itaq; præparat Ioānes vias Domini, quia hominum vitia, fallamque sanctitatis ac iustitiæ persuasionē redarguens ad pœnitentiā veteris vitæ inuitauit, & quia docens omnes esse peccatores, peccatorumque remissionē sola Dei gratuita misericordia per venturum post se Messiam præstandam fore, omnes ad suspiciendum venturum Messiam prædisposuit. Proinde explicaturus quomodo Ioannes paraturus esset vias Domini, adiecit:

AD DANDAM, &c.] Sensus enim est: Præbis ante Dominum vt pares vias eius, hoc est, vt des scientiā salutis plebi eius. Nō quidem vt des salutē populo Dei, quæ præstanda est per Messiam: sed vt facias populū Dei cognoscere quæ sit vera salus, & qua in re sita sit. Porro per salutem hic intelligit Theophylact. Christū, cuius cognitionē Ioānes Iudæis dedit indicādo, Et quod sequitur, in remissionē, vel, vt habent Græci, in remissione, cōiungit cū scientiā, vt significetur cognitionē Christi accessisse hominibus per remissionem peccatorū. Ex hoc enim cognitum est esse Deum & Messiam, quæ peccata remisit, & eo signo demonstrauit Ioānes Iesum esse Messiam, quia ipse tollerēt peccata mūdi. Verū rectius per salutē intelligimus saluationē per Christū conferendam, & illud, in remissionē, coniungemus cū genitiuo, salutis, vt significetur salus hæc, cuius cognitionem illaturus erat Ioannes, consistere in remissione peccatorū, si legatur, in remissione, vt habent Græci. Aut eā salutē parari per remissionem peccatorum. Sic enim & nostra litera intelligi potest & Græcorum. Nam Hebræorum phrasi, in, frequēter in scripturis pro, per, accipitur, siue cōstruatur cū accusatiuo, siue cum ablatiue. Sunt autē qui illud, in remissionē, coniungentes cum, ad dandam scientiā, sic intelligunt: vt tu des scientiā salutis, ad hoc vt consequatur tandē, per Christū scilicet, remissionem peccatorū suorū. Verū cum hunc sensum Græca habere non possint, alter iā dictus sensus præferendus est. Significatur itaq; Ioannē dociturum populū salutem nō per circuncisionē, aut per legem, aut per maiorem sanctitatem, quemadmodum Iudæi sibi persuadebant parari, sed per remissionem peccatorum, quibus nemo omnino careret. Deinde vt ne remissio peccatorum ex circuncisione, lege, propriisque operum meritis parari posse putetur, mox adiecit, Per viscera misericordie Dei nostri, significans remissionem peccato-

rum contingere per Dei misericordiam, eamque non simplicem, sed profundam, intimam, ac præ nimia charitate nobis commiserentem. Quoniam enim ardenti aliquem amore pressequens conspecta illius miseria commouetur in visceribus suis super eo (sicut in 3. Regum 3. legitur matris viscera commota fuisse super filio) hinc in scripturis per viscera significatur affectus misericordie, & compassio ex vero proficiscēs amore: Sic & 1. Ioan. 3. cap. Rursum vt explicaret per quem misericordiam consequamur peccatorum remissionem (nam variis modis Dei misericordia potuisset peccatorum remissionem præstare) adiecit, in quibus, hoc est, per quæ viscera oriens nos visitauit ex alto cœlorum habitaculo: significans per solam eam misericordiam nos consequi remissionem, per quam pater filium suum misit in mundum. Porro dictio, oriens, non potest hic accipi vt sit participium, sed vt sit nomen substantiuum. Est enim Græcis ἀνατολή. Accipitur autem pro Messia, & omnino respexisse videtur ad illud zachariæ 6. Ecce vir oriens nomen eius. Et ca. 3. Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Quibus locis Septuaginta verterunt etiam ἀνατολή. Sed & Malachias de hoc oriente prophetat cap. 4. dicens: Et oriatur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. Et Isaiæ 60. Super te oriatur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Verū notandum, quod duobus illis locis zachariæ, quibus in nostra litera Messias dicitur oriens, dictio Hebraica non significat idem quod ἀνατολή, vel oriens, si hæc dictiones accipientur sicut tribuuntur soli oriēti. Ponitur enim apud Hebræos dictio tsemach, quæ pro Messia apud prophetas tribus aliis locis accipitur, vt Isaiæ 4. In die illa erit germen Domini in Magnificencia. Ieremiæ 23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, &c. Rursum 33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, &c. In priori autem loco Ieremiæ Septuaginta similiter verterunt, sicut apud zachariam, dictio nem ἀνατολή, in posteriori verò verterunt βλάστης, quod est germen. Itaque videri posset Septuaginta dictionem ἀνατολή non accepisse in his locis vt tribuitur soli, sed vt tribui potest germini ex terra nascenti & orienti, sicut ipsum verbum vnde nomen hoc deriuatur, frequenter ponunt pro germinari & nasci, vt Psal. 84. Veritas de terra ἀνεβλεψε, orta est, hoc est, germinauit. Vnde & zacharias iste videri hic potest. si Hebraicam spectemus veritatē, magis respexisse ad testimonia illa ex Malachia & Isaiā citata, quàm ad loca illa zachariæ. Nam ex sequentibus, dum dicitur, illuminare, &c. satis patet eum vocare Messiam Orientem, quod ad similitudinē solis venerit illuminare huic mundum. Cum autem vt iam dictum est, oriens, sit nomen substantiuum, illud, ex alto, non cum, oriens, sed cum verbo, visitauit, construendum est.

ILLUMINARE HIS QUI IN TENEBRIS, ET IN VMBRA MORTIS SEDENT, &c.] Pro illuminare, Græcis est ἐπιφάναι, quod potest esse & imperatiui modi, & infinitiui, vt sit idem quod illucesce vel illucescere. Sic & verbū nostræ lectionis, illuminare, potest esse infinitiuus actiuus, aut imperatiuus passiuus. Itaq; Caietanus accipiens vt sit imperatiuus, sic orationē putat esse ordinandam: O oriens ex alto, per viscera misericordie Dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce his qui in tenebris sedent. Verū cum hæc cōstru-

43
ctio dura sit, & illud, ex alto, omnino videatur construendum cum, visitauit, patet potius suppositum verbū, visitauit, esse nomen, oriens, quàm nomen, Deus. Et tamē nos ter interpretari videri potest verbū illuminare, accepisse in imperatiuo, eo quod cōstruxit cū datiuo, sicq; ab hoc verbo deberet intelligi incipere nouam sententiā, & canticū istud per orationem esse terminatū, Verū rectius per infinitiuum intelligitur, estq; sensus nostræ literæ; oriens visitauit nos illuminare, hoc est, vt illucesceret his qui sedent in tenebris. Debet enim actiuū illuminare, accipi pro neutro illucesco, alioqui enim accusatiuū exegisset. Nec significat verbū Græcū illuminare aliquos, sed illucescere, & apparere. Porro oratio hæc; vmbra mortis; quam variè hic diuersi interpretantur, locutio est Hebraicæ lingue propria, qua propriè quidem significantur tenebræ sepulchri & inferni, quod eas mors adferat & inducat: frequenter tamen generaliter significat ea oratio tenebrarum quarumuis intentionem & densitatem. Sicut autem tenebrarum nomine in scripturis mataphoricè significantur nunc tribulationes & aduersitates, nunc ignorantia erroris & peccata: ita etiam hac oratione, vmbra mortis, & pro inferni quidem tenebris accipitur, Iob. 3. Dies ille vertatur in tenebras. Obscurent eum tenebræ & vmbra mortis. & cap. 10. Antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, &c. vbi vmbra mortis, & nullus ordo, &c. Pro afflictionibus verò, in Psal. Si ambulauero in medio vmbre mortis, Pro ignorantia accipit, Isaiæ 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Habitantibus in regione vmbre mortis lux ora est eis. Proinde non rectè explicant quid sit vmbra mortis, qui hic peccatum dicunt vocari vmbra mortis, quod sit mortis quædam similitudo: sicut nec qui in Psalmis dicunt vmbra mortis significare afflictiones, quod illæ imaginem quandam mortis præ se ferant & ostentent, cum his modis non explicetur rectè locutionis huiusmodi ratio. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum iam dictum Isaiæ respexisse, ac proinde per tenebras & vmbra mortis intelligere crassam hominum ignorantia in qua detinebantur ante Christum. Quidam tamen volunt per tenebras & vmbra mortis, hic designari tenebras illas in quibus fuerunt defuncti patres in limbo, cui sententiæ suffragari videtur verbum, sedent, illi enim verè sedebant in tenebris, quia ob omni actione inter homines quiescebant. Verum quia præcedit, visitauit nos illuminare, &c. & sequitur, ad dirigēdos pedes nostros; satis patet illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quàm ad defunctos. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris

sedisse, ad significandum quod nō potuerunt propter ignorantiarum tenebras rectè ambulare, sed coacti fuerint à conuersatione iusta super sedere & quiescere. Ad quid autem Christus venēit illuminare sedentes in tenebris, explicat eum subiicit:

AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS.] Non enim sufficiebat illuxisse obtenebratis, sed ad hoc eis illuxit, vt qui propter tenebras sedebant, viamque pacis in qua ambularent non cognoscebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, hoc est, affectus & actiones ad viam pacis, hoc est, ad viam iustitiæ, & conuersationem iustam. Hęc enim via pacis dicitur, quia per eam & in præsentī vita pax cum Deo, hominibus, atque cum ipsis nobis paratur, & in futura vita securissima ab omni malorū metu tranquillitas.

PVER AVTEM CRESCERAT, &c.] Ostēdit Lucas quàm probè tam miris rerum exordiis progressus responderit, complectens breuiter historiam quæ est de Ioanne vsque ad tempus prædicationis eius. Puer (inquit) crescebat iuxta staturam corporalem, & cum augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur secundum spiritum & mentem, vel confortabatur à spiritu diuino, iamque augmentum aliquod corporis cōsecutus, & spiritu confortatus, relictis paternis ædibus ab omni hominum frequentia se subducens, secessit in desertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio qui fuerat in vtero sanctificatus, & vt neminem reueritus liberè quemuis reprehenderet. Deinde vt multis annis soli contemplationi & colloquio cum Deo vacans, rigidamque vitā degens, idoneus fieret & testis aduenientis Messie, & prædicator pœnitentiæ. Itaque in deserto ad multos annos latitabat & silebat, vt suo tempore maiore cum autoritate & fructu prodiret & loqueretur. Nec prius ad prædicandum accessit quàm iam venisset tempus quo visum fuit Deo ostendere illum populo Israelitico: vnde subiecit; vsque in diem ostensionis suæ ad Israel; hoc est, in diem quo demonstrandus erat Israelitis. Hic autem fuit annus vitæ eius vicesimus nonus, vt patet ex eo quod sequitur: Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris, &c. Docemur autem Ioannis exemplo, eum qui prædicatoris munus obiturus est, primū longa contemplatione discere, vitæque exercitatione præstare debere quod docturus sit, & ab aliis exacturus. Deinde non se ad id munus cum ipsi videbitur ingerere, sed tum primū ad id accedere, cum id intellexerit Deo visum, illiusque iussionem & impulsū expectare debere. Deinde & quàm alienissimum esse debere à moribus vulgi qui illius mores peruersos sit reprehensurus.

TEXTVS AMATTHÆO GENEALOGIA CHRISTI: MATTH. CAPVT VI.

Hiber generationis Iesu Christi filij David filij Abraham. Abraham autē genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Efrom. Efrom autē genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vria. Salomon autem genuit Roboā Robeā autem genuit Abiā. Abiā autem genuit Asa. Asa autē genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manasse. Manasse autem genuit Amō. Amō autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonia.

Et post transmigracionem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariae, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim. Et à David usque ad transmigracionem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à transmigracione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.

LIBER GENERATIONIS IESU CHRISTI. **A**bus confirmabatur emptio agri, vocatur libri, hoc est, scriptura. Inde est & quod dicimus libellum repudiij, cum proprie non esset libellus, sed charta tantum, in qua dabatur mulieri potestas nubendi alteri marito. Ita & principium huius sui Evangelij vocat Mattheus librum generationis, quod sit scriptura, in qua describitur ab alto petita Christi genealogia, aut quod sit enarratio genealogie Christi. Et bene quidem, sicut de veteri Adam dictum fuit à Moysse: Hic est liber generationis Adam: ita hic de Christo dicitur: Liber generationis Iesu Christi; ut ostenderetur hunc esse secundum Adamum, per quem secundò essemus nascendi, & quidem felicius quam ex primo. Quanquam simplicius videri possit hoc genere locutionis vsu, quod Hebraei qui diligenter solebant suas genealogias conscriptas seruare, sic soliti essent genealogiarum inscriptionem auspicari. Sicut ergo nomen, liber, hic improprie accipitur pro scriptura, descriptione, enarratione, aut, ut vertit quidam, enumeratione: ita & nomen generationis improprie accipitur pro genere aut genealogia, hoc est, maiorum serie, cum proprie significet gignendi actionem, sicut & Græca dictio γενεαλογια, quæ significatio proposito non conuenit. In eo autem quod dicitur, Iesu Christi, nomen Iesus, nomen est personæ: Christus verò, nomen est dignitatis, & accipitur hic pro singulari illo Christo quem omnes Iudæi tunc expectabant. Nam alioquin nomen, Christus, nomen est generale, significans omnes reges, prophetas, & sacerdotes veteros. Hoc itaque nomine addito distinguit Iesum, de quo loquitur, ab aliis qui eodem nomine nominati fuerunt. Hanc autem genealogie Iesu Christi descriptionem ideo Euangelista posuit in principio, ut Iudæis quibus primum scribebat, ostenderet hunc ex semine David natum esse, ex cuius semine Christum sciebant secundum Dei promissiones nasciturum. Nam, ut ex Evangelij patet, ob id Iudæi Iesum pro Messia recipere noluerunt, quod ex semine David & in Bethleem natum non putauerunt; eò quod Galilæus esset & Nazareus. Proinde dicebat: Nonne è semine David, & de Bethleem castello ubi erat David, venturus est Christus? & Scrutare scripturas, quia à Galilæa propheta non surgit. Itaque primo quidem hoc capite ostendit eum esse natum ex semine David: secundo verò capite, in Bethleem natum ostendit, simulque quod ex accidenti quoddam & propter mysterium factum est, ut in Nazareth educatus Nazareus diceretur. Ob hanc ergo causam statim in principio vocat eum filium David, quod hoc audire sciret gratum esse Iudæis, quodque id iam genealogie descriptione ostendendum suscepisset. Quod autem adiecit; **FILII ABRAHAM**; non nihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus: Filij David, qui David fuit filius Abraham. Potest & sic accipi; Iesu Christi filij David, & filij Abraham; ut subintelligatur cõiunctio, & significeturque; Christum vtriusque fuisse filium: quo modo si accipiat, dicendum ob id meminisse Evangelistam horum duorum tantummodo: quia his duobus

duobus potissimum facta est promissio de Christo ex ipsis nascituro. Abraham quidem, cum dictum est: **In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ.** Davidi vero, cum dictum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ideo autem priorem Davidem nominat, tum quo commodius, citraque repetitionem genealogie series texeretur. quam causam affert Hieronymus. tum quod Davidis esset apud Iudæos reuerentior & celebrior memoria, ut affert Chrylos. aut potius quod Christus Abraham filius non esset nisi per Davidem. Prior tamen sensus verisimiliter videtur, non solum quod iam coniunctio subintelligenda non erit, sed etiam quia nulli Iudæorum unquam dubitauerunt an Iesus esset filius Abraham, & quia ex eo quod dictum est Iesum esse filium David, statim consequitur etiam esse filium Abraham. Dicit autem Davidem esse filium Abraham, ut iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam ab Abraham auspicari decreuerat. Porro cum scriberet Hebræis suum Evangelium, ideo ab Abraham incipere voluit genealogiam, tum quod ille pater esset Hebræorum, in quo tanquam gentis suæ autore semper gloria bantur, & à quo semper soliti essent texere suas genealogias: tum quod ipse primus acceperit promissiones de nascituro ex ipso semine, in quo benedicerentur omnes gentes.

IACOB AVTEM GENVIT IVDAM ET FRATRES EIVS. Prius quidem non dixit; Abraham genuit Isaac & fratres eius. Nec rursum, Isaac genuit Iacob & Esau; hic autem adiecit, & fratres eius, idque in gratiam Iudæorum quibus scribebat, quia scilicet à duodecim filiis Iacob Hebræi descenderunt, fueruntque vnus populus; ex quo Christus nasciturus expectabatur.

IVDAS AVTEM GENVIT PHARES ET ZARAM DE THAMAR. Inquirendum prius quare Zaram mentionem faciat, deinde quare ipsius quoque Thamar, & aliarum trium mulierum, scilicet Rachab, Ruth, & eius quæ fuit Uriæ, itaque Zaram mentionem facit, quod vno partu cum Phares genitus esset eum misterio magno ad Christum pertinente. Significat enim historia partus illorum sacramentum magnū, secundum Theophylactum. Nam sicut Zara ostendit quidem primum manum, & retraxit, deinde Phares egresso tunc & ipse integrè exiit: Ita quoque Evangelicæ vitæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, & post hanc perfectè apparuit Evangelicæ, cocchino, hoc est, sanguine Christi signata. Itaque cum Phares Zaram posuit, quasi typum populi Christiani. Nam Phares Israelitici populi typus erat. Quamuis autem simile misterium esset in filiis Isaac vno etiam partu editis, tamen quoniam Esau cum sua posteritate non pertinebat ad eum populum ex quo expectabatur Messias, idè illum omisit, Cæterum quatuor illarum mulierum meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitate assumptæ & conuersæ, tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus, quod venisset peccatores saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei ascribere, suæque gratiæ participes facere: tum quia mulieres illæ viris suis coniunctæ erant nouo quodam accidenti sacris scripturis diligenter explicato, propter mysterium ad Christum pertinens

A Fuerunt enim mulieres illæ figura Ecclesie ex gentibus congregandæ. Simul autem doceatur non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere, neque de maioribus gloriari, sed propriam curam habere virtutis, neque eos repellere qui ab iniquitatibus ad fidem accedunt.

SALOMON AVTEM GENVIT BOOZ DE RAAB, BOOZ AVTEM GENVIT OBED EX RUTH. Putat Nicolaus Lyra, Booz patrem Obed non fuisse filium Salmō immediatum, sed fuisse duos intermedios eodè nomine appellatos, & sub illo nomine simul comprehensos. Quod tamen non eo potest conuinci argumēto, quo ipse vtitur. Siquidem illud probat ex eo quod Booz teste Iosepho genuit Obed ex Ruth tempore Heli sacerdotis. A tempore autem Iosue, cuius tempore Salmon Rahab duxit uxorem, vsq; ad Heli intercessit tempus circiter trecentorum annorum, ut patet computando tempora Iudicum intermediorum. Non potuit ergo Salmon esse immediatus pater illius Booz qui genuit Obed, nisi quis fateri vellet Booz trecentorum ferè annorum genuisse Obed, quod absurdum omnino videtur. Verum hæc argumentatio nihil cõcludit, cum nitatur præsupposito manifestè falso, nempe quod tempore Heli sacerdotis contigerit historia Ruth: quemadmodum asserit Iosephus 5. antiquitatum. Id enim falsum esse vel ex ipso Iosepho aperte constat. Secundum eum enim Heli præfuit 40. annis, ut patet etiam 1. Reg. 4. Samuel autem secundum Iosephum præfuit 12. annis, Saul vero 20. David autem cum post mortem Saulis regnare cœpisset, 30. erat annorum. Nam regnavit 40. annis, vixitq; 70. annis, fuit ergo natus antè secundo Samuelis. Porro cum ipse inter octo fratres iunior esset, consequens est ipsum Isai fuisse genitum ex Obed ante tempora Heli, aut saltem in principio principatus eius, etiam si fateamur eum generare cœpisse anno 30. vitæ suæ. Multo igitur ante tempora Heli, Booz genuit Obed ex Ruth, quemadmodum & Hebræi fatentur, quorum plerique putant Booz fuisse vnum ex Iudicibus, qui alio nomine dicitur Abesan. Deinde cum liber Ruth mox consequatur librum Iudicum, & in principio dicitur historiam contigisse: In diebus vnus iudicis, quando iudices præerant; manifestum satis contigisse eam sub iudice aliquo in libro præcedenti descripto. Quanquam autem hoc Nicolai argumentum non possit probari aliquos fuisse hic à Marthæo omisos, videtur tamen idem probari posse alio argumento. Nam ab introitu filiorum Israel in terram promissionis (post quem certum est Salmon accepisse Rahab in uxorem, & quidem non multo post introitum) vsque ad natiuitatem Davidis fuerunt anni 366. Quod patet. Nam, ut dicitur 3. Reg. 6. ab egressu ex Aegypto vsque ad annum quartum regni Salomonis, quo fundatum est templum, fuerunt anni 480. Tollendo autem ab hoc numero 40. annos, quibus populus fuit in deserto & 50. annos, quibus vixit David, cum 4. annis regni Salomonis, remanet anni 366. quos non licebit inuenire in illis quatuor, Salmon, Booz, Obed, & Iesse, ab introitu in terram vsq; ad natiuitatē Davidis, nisi quis fateatur tres posteriores generasse circa 100. annum vitæ ipsorum, & Salmon genuisse Booz Rahab 66. anno vel circiter post introitum in terram, ac proinde Rahab genuisse Booz anno vitæ suæ ultra 80. cum ad minus 15. & amplius esset annorum, postquam à Salmon acciperetur in uxorem.

vxorem. Atque per hunc aliquem modum putat Alphonsus Tostatius tempus illud in quatuor illis fuisse impletum, magis hunc modum approbans, quam ut asseratur hic aliquos à Mattheo esse omisso, sed quod & apud Lucam, & in lib. Ruth, ubi à Phares vsque ad Dauidem genealogia textitur, & rursum in 1. lib. Paralip. cap. 2. non plures numerentur inter Salmon & Dauidem quam hoc loco.

IESVS AVTBM GENVIT DAVID REGEM. DAVID AVTEM REX GENVIT SALOMONEM EX EA, &c.] Quod pater Dauid hic dicatur Iesse, cum alibi dicatur Isai, non est intelligendum eum fuisse binominem apud Hebræos. Vnum est enim apud eos nomen, quod secundum sua puncta legitur Isai, & quod paululum variando puncta. Septuaginta interpretes Græci semper verterunt *Ἰσσαι*, Iesse. Porro Dauid hic rex vocatur quod primus ipse esset rex in progenie Christi, quodq; primus esset rex in populo Israelitico, in cuius semine regnum diu permanit. & vult huiusmodi appellatione non solum notare dignitatem profapie Christi, sed etiam quod sub Dauide ceperit esse nouus status in populo Israelitico, status scilicet regni, sicut in Abraham cepit originem circuncisio. Volens autem significare Bethabee matrem Salomonis, non proprio eam appellauit nomine, sed circumlocutione eam designauit dicens; ex ea quæ fuit Vriæ; vt hac ratione in memoriam reuocaret & homicidium & adulterium Dauidis. Idq; non solum propter generales illas causas, ob quas prius dictum est quatuor mulieres hic expressas, sed etiam vt ostenderet summam Dei elementiam, quod non solum propter crimina illa Dauidis non resciderit promissionem factam illi de Christo, quem admodum aliqui forte suspicabatur, sed etiam Christum ex Dauide per eam mulierem nasci voluerit. cum qua adulteratus erat; & propter quam homicidium perpetraverat.

* IORAM AVTEM GENVIT OZIAM.] Ex 4. Reg. & 2. Paralip. constat Ioram non genuisse Oziam immediate, sed intercessisse alios tres, Ioram enim genuit Ochoziam, qui alio nomine dicitur 2. Paral. 21. Ioachaz. Ochozias genuit Ioas; Ioas vero Amasiam, Amasias autem Azariam, qui alio nomine dicitur Ozias, binominis enim erat. Porro illos tres Matheus non per errorem omisit, deceptus scilicet nominum similitudine quæ est inter Ochoziam & Oziam, Non est enim inter hæc nomina ea apud Hebræos similitudo quæ apud nos, sed omnimoda dissimilitudo. Sed quia (teste Hieronymo) Euangelista prepositum erat tres tessera decades in diuerso temporum statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impiissimæ Iezabel (Athalia enim filia Achab erat vxor eius) idcirco vsq; ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in sanctæ natiuitatis ordine poneretur. Et quidem merito. Sicut enim Iehu, qui deleuit domum Achab, promeruit benedictionem à Deo vsq; in quartam generationem: ita & Ioram, quod se miscuisset ethnico generi, maledictionem vsq; in quartam generationem. Dicit enim Dominus se visitare iniquitatem patrum vsq; in tertiam & quartam generationem.

IOSTAS AVTEM GENVIT IECHONIAM ET FRATRES EIVS IN TRANSMIGRATIONE BABYLONIS.] Iechoniam hunc non esse eundem cum eo qui postea dicitur genuisse Salathiel, ex duobus constat. Primum, quia si idem sit, ergo vel in secunda, vel in tertia tessera decade non erunt nisi 13. generationes. Si enim Iechonias

connumeretur præcedentibus, in tertia solum erunt tredecim. Si autem sequentibus, in secunda solum erunt similiter tredecim. Secundo, quia illius Iechonia qui genuit Salathiel, nullius leguntur in scriptura fratres, sed vnus tantum, scilicet Sedechias, 1. Paral. 3. cum tamen certum sit Matthæum fratrum Iechonia hic facere mentionem propter aliquod scriptum de eis proposito suo eueniens. Proinde sciendum Iosia quatuor fuisse filios, vt scribitur 1. Paral. 3. vbi sic legitur: Filij autem Iosia fuerunt, primogenitus Iohanan, secundus Ioachim, tertius Sedechias, quartus Sellum. In quarto autem Regum, & 2. Paralip. tantum sit mentio trium filiorum Iosia, qui post sese mutuo regnauerunt, scilicet Ioachaz, Eliacim, qui postea dictus est Ioachim, & Sedechias. Primogenitus enim Iohanan videtur mortuus fuisse ante patrem suum Iosiam. Non enim ipse est qui in 4. Regum dicitur Ioachaz, & mox post Iosiam regnauit. Nam Ioachaz ille iunior erat ipso Eliacim, qui & Ioachim Ioachaz enim cum regnare cepisset, 23. erat annorum, tantumq; tribus mensibus regnauit post quem à rege Aegypti constitutus est rex Eliacim: qui cum regnare cepit, 25. erat annorum, Senior ergo erat ipso Ioachaz, vt aperte etiam testatur Iosephus. Hic autem Ioachaz est, qui 1. Paralip. 3. vocatur Sellum quartus filius Iosia, vt pater ex Hierem. 22. cap. vbi de Ioachaz sic dicitur: Hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosia regis Iuda, qui regnat pro Iosia patre suo: qui egressus est de loco isto, non reuertetur huc amplius, sed in loco ad quem transtulit eum, ibi morietur. Mortuus est enim in Aegypto, quod eum transtulit rex Aegypti. Nec obstat quod Sellum dicatur quartus filius Iosia, cum Ioachaz vt erat iunior ipso Eliacim, ita senior erat Sedechias, quod patet ex eo quod Sedechias, qui plus quam vndecim annis regnare cepit post Ioachaz (ante eum enim post Ioachaz regnauit Eliacim 11. annis, & deinde Ioachim filius eius 3. mensibus) tamen cum regnare cepit, viginti solum & vnus erat annorum. Istud, inquam, non obstat, quia ideo Sellum ponitur quartus filius, quod paucis solum mensibus regnasset, cum Ioachim & Sedechias vterq; regnasset vndecim annis. Idem autem Ioachaz, qui & Sellum, vocatur 3. Esdræ 1. Iechonias. Ibi enim eadem de Iechonia dicitur, quæ in 4. Reg. & 2. Paral. de Ioachaz. Non videtur autem de hoc Iechonia accipi posse, dum dicit Matthæus Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius. Ille enim non erat pater alterius Iechonia qui genuit Salathiel, nec ex illo Christus secundum carnem natus est. Proinde per primum Iechoniam secundum Hieron. debet intelligi Eliacim, qui mutato nomine à rege Aegypti dictus est Ioachim, pater alterius Iechonia qui genuit Salathiel. Hic autem Ioachim ille est, qui cum regnasset 11. annis, & rebellasset regi Nabuchodonosor, occisus est ab eo in Ierusalem, & sine sepultura honore proiectus extra portas Ierusalem, sicut hoc de eo prophetatum erat prius Hierem. 22. vbi sic dicitur: Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem: Nec obstat huic quod 2. Paralip. 36. dicitur Nabuchodonosor hunc vincum catenis duxisse in Babylonem. Intelligendum enim secundum Nicolaum Nabuchodonosor prius quidem eum catenis vixisse, ac statuisse eum ducere in Babylonem, postea vero mutato consilio eundem Ierusalem occidisse. Aut secundum Alphonsum, ductum eum semel in Babylonem, ac deinde reductum in Ierusalem

Ierusalem, ibiq; occisum. Huius autem filius qui pro ipso regnauit, dicitur in 4. Regum, & 2. Paral. Ioachim, differtq; nomen filij à nomine patris, quod patris nomen scribitur per coph, hoc est, k & mem: nomen verò filij per caph, hoc est, ch & nun in fine. Et quidem filius frequenter in scripturis dicitur Iechonias, Hebraicè Iechoniah, & aliquando Choniabu, vt 1. Paral. 3. & Esther 2. Hierem. 22 & 37. Nec differt istud nomen à nomine Ioachim, quantum attinet ad principale radicem vnde deriuatur. Vtrumq; enim deriuatur à verbo *כחן* Cun, quod est præparare, firmare, dirigere. Pater verò Ioachim, qui apud Mattheum etiam dicitur Iechonias, nunquam in scripturis dicitur Iechonias, sicut nec alter Iechonias, Ioachim scilicet, nusquam dicitur Neri; præterquam apud Lucam. Nam teste Philone etiam hoc nomen tributum est ipsi Ioachim à populo, postquam ereptus è carcere, in precio habitus est apud Euilmerodach (de quo 4. Reg. vltimo) eo quod lucerna Dauidici generis, quæ videbatur extinguenda, in hoc iam esset reacensa. Significat enim Neri Hebraicè lucernam meam. De hoc autem Ioachim dicitur 4. Reg. 24. quod regnare cepit cum decem & octo esset annorum; cui ob stare videtur quod 2. Paral. vltimo, dicitur octo fuisse annorum eum regnare cepisset. Sed intelligendum eum fuisse octo annorum, supra decem scilicet, quos subintelligi ibi vult scriptura, cum regnare nequeat qui octo tantum sit annorum. Aut intelligendum octo fuisse annorum, quando simul cum patre regnare cepit: decem verò & octo fuisse annorum, quando solus regnare cepit. Ex his itaq; constat tres istos Ioachaz, Ioachim, & Ioachim, fuisse trinomines. Nam Ioachaz etiam dicitur Sellum & Iechonias. Ioachim verò dicitur Eliacim & Iechonias. Ioachim autem Iechonias & Neri. Sic & Sedechias frater Ioachim & Ioachaz, binominis fuit: Dicebatur enim prius Mathanias. Verum à Nabuchodonosor mutatum est ei nomen, cum in regem Iuda pro Ioachim constitueretur. Constat etiam ex his quare Matheus hic mentionem faciat fratrum Iechonia, quoniam scilicet describit hic eos qui ex semine Dauid reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechonia. Iam cum certum sit Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius ante transmigracionem, (mortuus enim erat ante primam transmigracionem plusquam 11. annis) patet illud, in transmigracione, debere exponi pro eo quod est, circa transmigracionem, & ipsa iam imminere. Illud autem: Transmigratio Babylonis nouè positum est pro transmigracione Babylonia, vel in Babylonem. Fuit autem transmigratio in Babylonem triplex facta à Nabuchodonosor. Prima sub Ioachim, quando occiso Ioachim, teste Iosepho, eos qui erant in dignitatibus constituti, numero tria milia captiuos duxit in Babyloniam, inter quos erat & Propheta Ezechiel, cum esset adhuc puer, Daniel quoque, & Ananias, Azarias, & Misael. Secunda, sub filio illius, Ioachim post tres menses, quando omnes iuuenes & artifices qui erant in ciuitate, numero 10. milia octingenti & 32. simul & Ioachim cum matre & amicis abducti sunt, inter quos erat & Mardocheus, vt patet ex 2. ca. Esther. Tertia, sub Sedechia post 11. annos, quando facta est translatio perfecta simul cum Sedechia rege. Hoc autem loco nomine transmigracionis intelligere licet omnes has tres simul.

ET POST TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, IECHONIAS GENVIT

SALATHIEL: SALATHIEL AVTEM GENVIT ZOROBABEL.] Illud, post transmigracionem non potest intelligi post reditum transmigracione. Genuit enim Iechonias Salathiel in Babylone, & Salathiel ite Zorobabel, qui egredientium è Babylone dux erat primus. Huic autem quod Iechonias genuit Salathiel, & cum eo etiam alios, vt dicitur 1. Paral. 3. non contrariatur illud Iere. 22. de isto Iechonia: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Dicitur enim sterilis, non quia nullos habuit filios, sed quia nullos habuit qui in regno Dauidis illi succederent, sicut vsq; ad eum semper ex Dauide aliquis successerat. Vnde quasi explicare volens quod dixit propheta, subiicit: Nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat ultra in Iuda. Cui etiam non contrariatur quod ex huius semine describitur esse Christus, quem angelus dixit sessurum super solium Dauid. Loquitur enim Ieremias de folio & regno Dauidis temporali, quali Christus non regnauit. Porro dubium est quomodo Zorobabel hic dicatur filius Salathiel, sicut & Aggei 1. & 1. Esdræ 3. cum 1. Para. 3. dicatur esse filius Phadaia fratris Salathiel. Ad quod quidem tribus modis responderi potest. Primum, vt secundum Caietanum & alios dicatur alius esse Zorobabel, cuius hic & apud Aggei sit mentio: alius verò qui dicitur in Para. filius Phadaia, cum illius filij ibi dicantur esse Mosolla & Hananias, huius autem Zorobabel & alius sit pater & alij filij. Ex Matthæo enim constat huc genuisse Abiud. Ex Luca verò Rhesam. Secundo, dici potest Zorobabel fuisse filium naturalem Phadaia, legalem verò ipsius Salathiel. Tertio, idem est qui in Paral. dicitur Asir, Salathiel & Phadaia. Secundum quos duos modos dicendum quod duo illi filij Zorobabel, nempe Mosolla & Hanania, iidem sint qui à Matthæo & Luca dicuntur Abiud & Rheta: quod ipsum testatur etiam Philo, qui ipsum Abiud dicit etiam vocatum Hanania. Rhesam vero vocatum etiam Mosollam vel Misciollam. Verum dubium magnū permanet, quomodo illo loco Paral. in generatione Zorobabel, quæ ibi protenditur vsq; in 12. generationem, nullus inueniatur in nomine conueniens cum aliquo qui describitur vel à Matthæo, vel à Luca. Deinde cum à Iechonia ibi describatur 13. generationes, quot solum à Matthæo numerantur à Iechonia vsq; ad Ioseph, quomodo eas videre potuerit Esdras, qui libri illius autor putatur. Nam 13. generationes trecentos annos pene continent necessario secundum communem generationis viam. Præterea quorsum generationes illæ ibi describantur. Deinde videndum num. per 13. illas generationes, vltra quas nullius progenies in scripturis extenditur, significare voluerit spiritus sanctus venturum Christum, qui finis est scripturarum post 13. generationes à Iechonia, sicut hic manifestum facit Matheus. Christum enim decimam quartam generationem compleuit à Iechonia.

IOSEPH VIRVM MARIÆ, DE QVA NATVS EST IESVS QVI VOCATUR CHRISTVS.] Ioseph dicitur virum Mariæ, vt inueniatur se ob id genealogiam hanc ad Ioseph vsq; deduxisse, vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognosceretur. Circa quod tamen grauis oritur quæstio: An scilicet Euangelista bene & efficaciter genus virginis ostendat ex genere Ioseph. Apparet enim quod non. Nam, vt supra patuit per Elizabeth

Aliter in fra c. 18.

Vide hæc certius circa genealogia Luca infra c. 24.

Quomplex triplex transmigratio in Babylonem facta.

Elizabeth, quæ cognata erat virginis, non semper necessarium erat mulieribus nubere viris de sua tribu & cognatione, vnde non efficaciter probatur genus & tribus mulieris ex genere & tribu mariti. Nam & Numerorum ultimo, ubi nostra litera sic habet: Cunctæ feminæ de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis, &c. Hebraica veritas longè restrictius habet hoc modo: Omnis filia quæ possederit hæreditatem ex tribu filiorum Israel, erit in uxorem vni ex cognatione tribus patris sui, ut possideant filii Israel vnusquisque hæreditatē patrum suorum. Deinde quare non potius à Dauide per Ioachim patrem Mariæ, genus Mariæ & Christi Euangelista designare voluit, quam per Ioseph, qui Christi naturalis pater non erat. Ad primam quæstionem dicunt aliqui, inter quos Thostatus, Matthæum hac genealogiæ descriptione non necessario quidem probare genus Mariæ, sed solum probabiliter, quod communiter sic esset, ut mariti & uxores essent eiusdem tribus & cognationis. Verum rectius dicitur Euangelistam efficaciter satis probare genus Mariæ & Christi esse ex Dauide, quia dum genealogiam Christi ex Dauide esset demonstraturus, eandem deducit vsque ad Ioseph virum Mariæ, satis significat Ioseph iure propinquitatis fuisse virum Mariæ, quodque secundum præceptum Num. ultimo, Mariam in uxore acceperit, quo cum ea & hæreditas illius ad ipsum perueniret. Maria enim erat vna de filiabus illis, de quibus lex ibi præcipit ut sint uxores vni ex cognatione tribus suæ. Siquidem cum Ioachim Mariæ pater nullos habuerit filios, hæreditas eius necessario debebat deuenire ad filiam, propter quod & vni de cognatione nubere debuit. Et forte Matthæus id præsupposuit, quasi tunc Iudæis quibus scribebat satis cognitum quod Maria nullos habens fratres, erat vna ex filiabus quæ hæreditatem consecuta erat. Ad secundam quæstionem dicendum, ideo per Ioseph debuisse Euangelistam deuenire ad Mariam & filium eius, tum quia moris non erat apud Iudæos mulieris coniugarum genealogias nisi per maritos earum texere, idque propterea, quod per coniugium sicut vna effecta erant caro cum suis maritis, ita etiam in eandem tribum translata, etiam si prius non fuissent de illa tribu etiam quia cum Christus putatur esse filius Ioseph, sicut re vera erat filius Ioseph, non quidem naturalis, sed legitimus (utpote in legitimo matrimonio natus ex uxore) debebat etiam ostendere, & ipsum Ioseph putatum & legitimum Christi patrem esse ex semine Dauid. Alioquin enim & infideles mysterium virginei partus ignorantes, qui Ioseph putabant esse naturalem patrem Iesu, non credidif-

sent filium Mariæ esse ex semine Dauid, quia apud Iudæos non reputabatur aliquis esse ex aliquo semine, nisi ratione patris sui: & hi qui Iesum ex Maria de domo Dauid sine virili opera natum non abnuebant, dicere potuissent: Quædoquidem Ioseph non ex familia Dauid originem duxit, Mariam cum suo filio non in tribum Iuda, sed in tribum Ioseph reiciendam, in qua fuisset matrimonio collocata. Porro cum additur, qui vocatur Christus, vocari non distinguitur contra esse, sed cognomen Iesu de quo loquitur, insinuare voluit, quo distingueret eum ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

B OMNES ITAQUE GENERATIONES AB ABRAHAM VSQUE AD DAVID GENERATIONES QUATUORDECIM.] Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsque ad Dauid, non quod quaterdecies dicatur ab Abraham vsque ad Dauid vnus alius genuisse, cum solum terdecies hoc dicatur, (vnde proprie tantum sunt tredecim generationes: nam generatio proprie non est, nisi cum vnus alium genuit) sed quatuordecim dicit esse generationes, quia quatuordecim sunt personæ generantes & genitæ: Porro præpositio, ad, cum dicitur, vsque ad Dauid, vsque ad transmigracionem, vsque ad Christum, semper debet accipi ut significet debere includi eum vsque ad quem generatio protenditur: sic & præpositio, à, cum dicitur, ab Abraham, & à transmigracione, inclusiuè accipi debet: cum verò dicitur, à Dauid, exclusiuè, cum Dauid ad primam & non ad secundam pertineat tessaradecadem. Ideo autem in tres quaterdenas Christi genealogiam Matthæus diuidit, ut ostendat sicut ab Abraham vsque ad transmigracionem Babylonis bis mutatus est status Iudæorum, bis quaterdenis completis: ita & tertiam illam mutationem status Iudæorum, quæ ab eis post transmigracionem expectabatur futura per Messiam conuenienter factam post tertiam ab Abraham tessaradecadem, ipsumque Messiam tunc nasci debuisse, ac sic Iesum Mariæ filium, qui finis est tertiæ tessaradecadis, esse expectatum Messiam, magis credibile taciatur. Deinde ut ostenderet, sicut fuerunt quatuordecim generationes ab Abraham vsque ad Dauid, in quo cepit stabile & liberum Iudæorum regnum, & deinde rursum quatuordecim generationes à Dauide vsque ad deliquium regni, hoc est, exilium Babylonicum: ita ab hoc rursum tempore vsque ad nouam regni Dauidis restaurationem fuisse quatuordecim generationes. Ex quibus constat, quare & Dauidem regem vocet, & mentionem faciat transmigracionis Babylonicæ.

ANGELVS IOSEPH NVNCIAT SACRVM VIRGINIS

CONCEPTVM. MATTHÆI I. CAP. VII.

Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater Iesu Maria, Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hac autem eo cogitante, Ecce angelus Domini apparuit in somnis ei: dicens: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum: Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum, & vocauit nomen eius Iesum.

Christi

CHRISTI AVTEM GENERATIO SIC ERAT, &c.] Postquam per descriptionem genealogiæ ad Ioseph vsque deducta ostendit Euangelista Christum esse ex semine Dauid, ne ex ea descriptione putetur Ioseph naturalis fuisse Christi pater, iam conuenienti ordine ostendit per ipsum, et Ioseph Christum non fuisse natum ex virili semine, sed ex spiritu sancto. Porro dictio, generatio, quæ hic iam tertio ponitur in hoc primo Matthæi capite, non eodem modo hoc loco accipitur quo prius, sicut & Græcis non eadem est dictio. Nam cum dicitur, liber generationis, Græcis est dictio γενεας, quæ ibi accipitur pro genealogia. Cum autem dicitur, omnes generationes quatuordecim, Græcis est dictio γενει, quæ accipitur pro progenie, aut genere. Hic verò est dictio γεννησις, quod est natiuitas, à γενναο genero. Sensus itaque est: Christi natiuitas sic se habebat, ut dicitur, sum, quasi dicat: Ipsius natiuitas non se habuit ut reliquorum de quibus dixit, sed nouo quodam & inaudito modo, quem iam explicabo.

GVM ESSET DESPONSATA I. MATHEI, &c.] Quidam putant, cum hæc agerentur Mariam nondum fuisse à parentibus traditam sponso suo Ioseph, sed tantum illi promissam, eod quod hic dicitur Maria desponsata ipsi Ioseph, & quia postea etiam dicitur: Noli timere accipere, quasi nondum eam accepisset in domum suam. Hi itaque illud antequam conuenirent, intelligunt de conuentione & congregatione, ad cohabitandum: & illud quod postea dicitur, & nollet eam traducere, intelligunt de translatione à domo parentum ad domum propriam. Verum verisimilior est Chrysostomi aliorumque sententia, afferentium: Mariam iam fuisse traditam Ioseph in uxorem, & iam in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dicitur, non solum quæ promissa est, sed & quæ iam tradita est viro, Nam & postea dicitur Ioseph iuisse in Bethleem cum desponsata sibi uxore. Et Græcis γεννησις, potius est tradere sponfam proco, à quo verbo est participium his positum γεννησιν. Nisi enim virgo iam viro tradita fuisset, eiq; antequam concepisset cohabitasset, ita ut sine infamiae nota cum eo conuenire potuisset, non bene prouisum fuisset à Deo samæ virginis, ut quæ ante celebratas nuptias visa fuisset in domo paterna concepisset. Illud autem, antequam conuenirent, etiam secundum Hieronymum intelligi debet, de concubitu coniugali, quem hoc modo honestè & verecundè significat. Neq; tamen secundum hunc sensum hinc consequitur postea conuenisse inter se Ioseph & Mariam quemadmodum ex hoc loco collegit Heluidius. Primum enim quanquam dictiones hæ, ante, antequam, nonnunquam significant rei consequentiam, non tamen semper, sed quandoque tantum que prius cogitabatur ostendunt. Sicut si quis de Paulo dicat: Antequam in Hispanias pergeret Paulus, Romæ in vincula coniectus est, non utiq; significat Paulum posteaquam in vineula Romæ coniectus est, Hispanias petisse, sed tantum cogitasse eum in Hispanias proficisci, interuenisse verò aliud quo impeditum est ne fierent quæ cogitata erant. Ita & hoc loco Euangelista intelligi potest significasse, quod cum iam de conueniendo cogitasse videri poterat, inuenta Mariam fuisse gravidam, & conueniendi quod videri poterat desiderium, vteri conceptione sublatum fuisse. Deinde hæc dictiones, ante, antequam,

& similes quandoque significant, quid ante illud quod factum dicitur præcessisse debuerit secundum debitum & consuetum ordinem: ut eum dicitur quis Iudices de causa aliqua pronunciasse priusquam causam cognosceret: aut medicum medicinam porrexisse priusquam morbi genus cognosceret; significans hos non debito ordine de causa pronunciasse, aut medicinam porrexisset: Ita & hoc loco rectius intelligitur Euangelistam quo insinuat rei miraculum significaret, dixisse Mariam inuenta gravidam antequam conuenirent, cum solito naturæ ordine prius mulier cum viro conueniat, quam reperitur esse gruida. Itaque ut illic, priusquam causam cognosceret, aliud non est quam non cognita causa ita hic, antequam conuenirent, idem est quod, sine congressu connubiali. Priorem intelligentiæ modum indicat Hieronymus libro contra Heluidium, secundum verò, quidam & Valta. Quod autem dicitur, inuenta est, hoc est, reperta est, intelligendum indubiè significari eam repertam gravidam à Ioseph marito, qui (inquit Hieronymus) sponsa vterum tumentem iam pene licentia matris, & curiosis oculisprehendit. Et omnino videtur id contigisse post tres menses à conceptione Christi, quando virgo reuersa à domo Elizabeth vterum habuit tumentem. Dicit autem, inuenta est, vel reperta potius, & non dicit, deprehensa est, propter inopinatum euentum. Porro quod nos habemus, In vtero habens, bis est Græca locutio. Primum enim participium habens, pro infinitiuo, habere, ponitur. Deinde in vtero habere, Græco more est gravidam esse, & concepisse. Sensus ergo est: Reperta est esse gruida & concepisse. Quemadmodum enim Latinis elegans est, gestare vterum, pro gravidam esse: ita & Græcis habere in vtero. Ne verò quispiam turbetur eo quod dixerit: Reperta est esse gruida; si hoc solum audiat, ideo adiecit, è spiritu sancto. Quæ tamen oratio non potest coniungi cum toto illo præcedenti, inuenta est habens in vtero, eum Ioseph qui reperit eam esse gravidam, non intellexerit eam gravidam esse ex spiritu sancto: sed coniungi tantum debet cum participio, habens: ut sit sensus: inuenta est habens, in vtero: habens inquam, non ex viro quidem, sed de spiritu sancto.

IOSEPH AVTEM VIRI REI VSQUE ESSET IVSTVS, ET NOLLET EAM, &c.] Conuenienter Enagelista in confirmatione virginæ conceptus, inducit Ioseph de conceptu illo prius dubitante, & deinde angelica reuelatione confirmatum. Sicut enim ad nullum magis pertinebat castitatem virginis obseruare quam ad maritum Ioseph: ita nullus eo certior esse poterat testis casti conceptus, qui iam recentè maritus virginis effectus, cum solet amor zelotypiam, passionem omnium maxime impotentem, exasperare: aut stultè patiens fuisset, si domi aleret, curaretque cum puero quam sciret esse adulteram, aut insigniter improbas uxoris suæ leno esse sustineret. Quorum ne curam de Ioseph quis suspicaretur, ostendit ipsum ob adulterii suspicionem iam diuertitum mediatum fuisse, quem ob id Deus fluctuare secum, ac de virginis pudicitia dubitare permisit, quo sic angustæ confirmationi locus fieret, ac per illius dubitationem omnis à mēibus nostris dubitatio tolleretur. Proinde non conueniebat ut ab angelis ante conceptum edoceretur mysterium virginæ conceptus, quædoquidem per illius dubitationem maior facta

E

est fides noui conceptus Rursum nec conueniebat ut a virgine doceretur: Illa enim cum sciret sibi non habendam a marito fidem, negotium totum Deo commisit, nihil dubitans ab illo maritum edocendum, a quo cognatam Elizabeth edoctam esse iam experta fuerat. Porro iustum vocat: Matthaeus Iosephum ob unam illam virtutem, quae avaritiae contraria est, & reddidit unicuique, quod suum est, sed ob absolutam omnibus numeris, probitatem. Iustitia enim aliquando certam virtutem significat, aliquando omnem in se generaliter complectitur. Cum autem dicitur Ioseph eum esse iustum, & nollet eam traducere, &c. intelligendum explicari causam quare traducere eam noluerit, nempe quia iustus erat, ut sit iustus; cum esset iustus, hoc est, bonus, & ob id nollet eam traducere, hoc est, infamare, & in publicum proferre. Circa quam tamen causam oritur non parua quaestio. Nam quomodo iustus dicitur Ioseph, & tamen noluisse eam traducere, quam purabat adulteram, imo ideo noluisse traducere quia iustus erat, cum (inquit Theophylactus) lex praeeperit adulteram traducere, hoc est, denunciare, ut pliniatur. Et in lege (inquit Hieronymus) praecipit, non solum reos, sed & conscios criminum, obnoxios esse peccati. Deinde quomodo dicitur noluisse eam traducere, quia iustus erat, quasi iniustitiae fuisset eam traducere, cum secundum legem saltem licitum fuisset eam traducere? Itaque quidam partim his quaestionibus permoti, partim quod verbi, traducere, significationem hoc loco necessariam propter dictionem Graecam huic correspondentem ignorarent, ex ponunt illud traducere, pro eo quod est e parentem domo in suam domum adducere, & in uxorem suam assumere. Sic enim videtur apertior esse ratio, si dicatur Ioseph quia iustus erat, noluisse eam in domum suam recipere, quam suspicabatur adulteram. Verum praeterquam quod, ut supra probatum est satis, certum sit virginem iam in domum Ioseph receptam fuisse quod ipsum & verbum dimittere, satis significat. (Nemo enim, inquit Ambrosius, quam non accepit, dimittit, & ideo quam volebat dimittere fatebatur acceptam) etiam dicitio Graeca *παρὰ τὴν μάτην*, ostendit, traducere pro infamare debere accipi, quod ipsum etiam ostendit adverbium, *occulte*. Proinde Theophylactus in una ad propositam prius quaestionem responsione dicit, Ioseph ideo noluisse traducere virginem, sed voluisse eam occulte dimittere quod cognouisset eam conceptisse de spiritu sancto, atque ob id indignum se reputasse qui eam haberet uxorem, quae tantam haberet gratiam. Idque cognouisse Ioseph colligit ex eo quod prius dictum est, virginem inuentam habere in utero de spiritu sancto, quae ab alio inuenta non fuit quam a Ioseph. Similiter respondet & Hieronymus dicens: Sed hoc nempe quod noluerit Ioseph iustus eam traducere, testimonium Mariae est, quod Ioseph sciens illius castitatem, & admirans quod euenerat, & silentio eius mysterium nesciebat. Exponit hunc locum & D. Basilius eo modo quo Theophylactus sermone de natiuitate Domini. Verum ex eo quod Ioseph postea ab angelo edocens est, conceptum virginis non fuisse ex viro, sed ex spiritu, satis patet ipsum Ioseph prius non cognouisse, sed contrarium suspicatum fuisse, quemadmodum non verentur fateri Chrysostomus & Augustinus in lib. de verbis Domini sermone. 16. & epistola ad Macedonia. quae est 34. ubi sic habet: Vnde Ioseph, qui

A mater Domini fuerat desponsata, cum eam conceptisset esse praegnantem, cui se non nouerat esse commixtum, & ob hoc nihil aliud quam adulteram credidisset, puniri tamen eam noluit, nec approbator flagitij fuit. Nam haec voluntas eius etiam iustitiae deputatur. Notandum itaque in veteri lege non fuisse praecipitum (quemadmodum videtur putare Theophylactus) maritis, adulteras uxores traducere, sed permissum, sicut alia similia pleraque, ut maritus de uxore sua sinistra suspicatus, eam ad sacerdotem adducat, quo per aquas amaras & sacerdotis maledictionem rei veritas patefieret. Iam quod dicit Hieronymus in lege praecipitum, Leuitici scilicet 5. etiam conscios criminum si tacuerint, obnoxios esse peccato, sciendum Leuit. 5. sic haberi: Si peccauerit anima, & audierit vocem iurantis; vel ut habent Hebraei, iuramenti, testisque fuerit quod aut ipse vidit, aut conscius est, nisi indicauerit, portabit iniquitatem suam. Quae lege non est intelligendum omnes illos subiici peccato, qui crimine cuius sunt conscij non propalant. Si enim (inquit Augustinus) solus nesci quia aliquis peccauerit in te, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sed secundum Hebraeos illa lege peccato subiiciuntur, qui adiurati a iudice ut testimonium ferant eius, cuius sunt conscij, indicare renuunt. Vnde per vocem iurantis ibi intelligere oportet vocem iudicis adiurantis conscium. Aut audire vocem iurantis vel iuramenti, est audire quod debeat iurare. Deinde annotandum, quod cum Ioseph iustum dicit, non vocat eum iustum a iustitia legali, secundum quam videbatur potius congruere, traducere eam quam certo suspicaretur adulteram: neque rursus iustum vocat ut iustitia distinguitur a misericordia, & ut dicitur iudex iustus quod crimina odiat & puniat, sed, ut prius dictum est, iustum vocat, quod in omni virtute absolutus esset, ita ut hoc nomine etiam significetur eius mansuetudo & lenitas. Itaque ostendit Evangelista eum suam praeter legem viuentem, & summa mansuetudine persequi. Illi quae non solum translationi, sed & poenae secundum legem obnoxia videbatur. Ita ferè Chrysostomus super Mattheum. Et sane rarè cuiusdam & prodigiosa iustitiae & bonitatis erat, cum sponsamentem vterum & indubitata conceptu signa videret, nec exprobrare eum uxore, neque queri apud affines, nec zelotypia discrucari, nec in insire, & ad poenam rapere, sed suos gestus apud semetipsum premetere, tantumque in animo suo de secreto diuortio cogitare. Idem tamen Chrysostomus in opere imperfecto intelligit Ioseph non sibi firmiter persuasisse virginem fuisse adulteram, sed haesitasse, & ob quasdam rationes adulterum metuuisse; ob alias rursus ab hac cogitatione reuocatum, nimirum quod aduerteret inculpatisimos uxoris mores, spiritumque diuinum vndique sese prodere in ipsius oculis, gestu, incessu, & sermone, fierique posse ut ex Deo, a quo omnis pendet in mulieribus conceptus, nouo modo conceperit: atque ob id etiam vtrumque metuens se ostensurum Deum, si scilicet aut seruaret quam adulteram timebat, aut traduceret, & poenae subiectam faceret, quam ex Deo conceptum se potuisse credit, nec voluisse eam traducere, nec seruare, sed elegisse meditari, nempe ut occulte dimitteret eam. Secundum quem posteriorum modum facile est intelligere, quomodo Ioseph, quia iustus erat, noluit eam traducere. Neque enim iuste eam poterat traducere, quam credidit potuisse caste conceptisse.

conceptisse. Verum alter modus dicendi videtur verisimilior, secundum quem significatur tanta fuisse iustitia Ioseph (ut iustitia generalis est virtus) ut duo velleret, nempe & consulere sibi, ne cohabitando adultera videretur fauere crimini: & consulere coniugi, ne vituperaret eam: & poenae legis obnoxiam faceret, atque ideo medium elegisse, ut scilicet occulte dimitteret eam. Porro modus dimitte di occulte fuisset non per exilium, ut opinatur Thostatus, sed per libellum repudij ei secreto datum. Neque enim necesse erat eum publice dare, neque causas repudij in eo explicare. HAE C AVTEM EO COGITANTE, ECCE ANGELVS DOMINI APPARUIT IN SOMNIS EI, &c.] Deus qui passus est virum iustum ad tempus falsa de virgine suspicari, ac secum cogitare de diuortio, non diutius permisit eum in hac suspitione & cogitatione detineri, ne iustus ignorans iniustam rem faceret ex intentione & voluntate iusta, & ne dimissa virgo turpi suspitione obnoxia fieret apud homines, maritumque sui solatio & cura destitueretur. Itaque cum de dimitte occulte uxore cogitasset, mox ut ab hac suspitione & cogitatione liberaretur, apparuit ei per somnium angelus. Et frequenter quidem in scripturis dicitur Deus plerisque multa reuelasse in somnis. Tunc enim, cum sit mens hominis libera ab omni circa externas res distractione quam patitur in vigilia per superiores sensus, aptior est ad recipiendum diuinas illuminationes maxime de iis rebus, de quibus inter vigilandum sollicitè cogitauit. Vnde Iob 33. dicitur: Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo: Tunc aperit aures virorum, & erudit eos instruit disciplina. His tamen non obstat quod Deut. 18. inter caeteras dinationis species etiam prohibetur obseruatio somniorum naturalium, quae ex variis proueniunt accidentibus, eod quod horum somniorum non sit certa significatio, sicut nec certa causa, similiter obseruatio somniorum quae a daemonebus immituntur, eod quod haec includat pactum quoddam cum daemonebus: non autem prohibetur obseruatio somniorum quae a Deo immittuntur ad cognoscendum aliqua vel occulta, vel futura. Porro cum Deus per somnium aliquid vult reuelare, ita id agit, ut homo etiam intelligat non esse falsum somnium, sed esse rem veram, aut tale esse somnium, quod verè aliquid futurum portendat. Ita enim & Abimelech per somnium a Deo admonitus de uxore Abraham, mox intellexit non esse falsum somnium, sed rem veram. Et Nabuchodonosor ac Pharaon somnia illa, quae interpretati sunt Daniel & Ioseph, talia esse intellexerunt, quae futurum aliquid & rem aliquam veram praesignarent. Vnde Nabuchodonosor dicit somnium perterruisse eum. Ita & Ioseph iste certior factus est apparitionem hanc & instructionem angeli verè a Deo esse, alioquin enim non certam habuisset fidem verbis eius. Atque a Deo esse eod magis credere debuit, quod de iis doceretur quae ipse animo secum versabat, quaeque nulli alij dixerat, eum solus Deus secretorum cordis inspector sit & cognitor. Itaque ut significaretur Ioseph merito credere debuisset apparenti angelo, dicitur ei apparuisse haec eo cogitante: Per quae verba notatur etiam Iosephi tum prudentia, quod nihil temerè agredi voluerit, tum mansuetudo & lenitas, quod nulli aperuerit suam suspitionem, ne ei qui

Gen. 20.
Exod. 41
Dan. 4.

dem quam suspectam habuit. Verum per hoc quod dicitur angelus apparuisse haec illo cogitante, non debet intelligi, quod inter cogitandum angelus illi apparuerit, sed quod postquam interdiu vigil haec cogitasset, tum deinde in somnis angelus ei apparuit. Est enim Graecis tempus praeteritum; *παρὰ τὴν μάτην* hoc est, haec autem cum ille cogitasset. Iam ex eo quod dicitur angelus apparuisse Iosepho, & locutus illi in somnis, vel, ut habet Graeci, *κατ' ὄναρ*, hoc est per somnium, intelligendum angelum non apparuisse in propria sua persona, neque in assumpta visibili forma, nec locutum sensibili aliqua voce, sed visum & locutum illi per species in fantasia formatas, quae angelum praesentem & colloquentem representarent. Non tamen ob hoc Deus vel angelus, qui huiusmodi nouas species formauit, fecellit Ioseph, eod quod huiusmodi species formatae non essent ad hoc ut crederet angelum in ea forma in qua representabatur, esse praesentem, aut loquentem eis verbis quae species illae praese ferebant: sed tantum ad hoc, ut crederet vera esse quae apparentibus illis verbis significabatur, & verè illa ab angelo Dei denunciar. Quod si quaeratur, quare in somnis apparuit angelus ipsi Iosepho, virgini autem in vigilia manifesta: Dicendum, virgini quidem manifesta opus fuisse visione, propter rei quae significabatur nouitatem, cui necesse erat ei praebere liberum assensum. Ioseph autem qui iam veri tumorem viderat, & iam de iis rebus cogitauerat de quibus instruendus erat, facile per solam in somnis apparitionem crediturus erat, maxime cum ob probatissimos uxoris mores facilis proculdubio esset ad credendum illius puritatem & innocentiam. DICENS, IOSEPH FILI DAVID, NON TIMERE ACCIPERE MARIAM GONIVGEM TVAM.] Blandè illum angelus compellat, proprio eum nomine vocans, & filium David, ut magis persuadeat: nec increpat de suspitione falsa, eo quod rationalis esset. Filium etiam David appellat, ut sic in memoriam illi reuocaret promissionem David factam de Christo ex semine eius nascituro. Cum autem dicit, noli timere; significat Ioseph iam timuisse, ne offenderet Deum, quia si adulteram fouens. Porro noli, inquit, timere accipere; non quod eam nondum accepisset, sed quod eam iam mente abalienauerat a se. Itaque accipere; hic est idem quod intus retinere, & sibi in consuetudinem vite adiungere, quam dimittere statuerat. Iam enim fuisse acceptam illud satis ostendit, quod eam coniugem eius vocat, sicut prius Evangelista Iosephum virum Mariae bis appellat. Cum autem Hieronymus contra Heluidiam scribens dicit: Nul- lum mouere debet quasi ex eo quod uxor appellatur, sponsa esse desierit, cum hanc esse consuetudinem scripturae nouerimus, ut sponso viros, sponsas appellet uxores: vult Hieronymus Mariam non dici uxorem, a re uxoria, & sponfas esse mulieres, quandiu copula carnalis cum marito non intercessit. Iam per hoc quod coniugem tuam dicit, magis Iosephum certior facit, quod a nullo cognita sit alio viro. Reddit autem rationem quare metuere non debeat. Quod enim (inquit) in ea dictum est, de spiritu sancto est, quasi dicat: Tu quidem metuis eam tibi adiungere, quod cum conceptisse eam, & tamen non ex te, scias, ex alio viro per adulterium conceptisse putes: verum ego tibi affirmo eius conceptum sicut non est ex te, ita nec ex alio esse viro, sed de spiritu sancto, qui ut uxoris castitatem non teme-

ruit, ita longe sanctiorem reddidit, ut merito ob
tantam uxoris tuæ dignitatē gaudere debeas. Por-
ro quod dicit natum in ea; quidam simpliciter ac-
cipiunt pro eo quod formatum est & conceptum
in ea. Natum enim dicitur etiam illud quod quocun-
que modo cōcepit esse. Alij tamen intelligunt ideo
potius dictum, quod natum est in ea quam quod
conceptū est in ea, ut significaretur corpus Chri-
sti statim à sua conceptione perfectē fuisse forma-
tum & animatum. Id enim propriè natum dicitur,
quod formam suam essentialē acquisiuit. Ita Basilius
in sermone de natiuitate Domini. Ambrosius
autē lib. 2. de Spiritu sancto, ca. 5. similiter & Chry-
sostomus in opere imperfecto, legunt; quod enim
ex ea nascetur. Iam nulla ratio querenda est quare
potius dictum sit, de Spiritu sancto, quam, ex Spiri-
tu sancto. Nam (inquit Ambrosius eodem libro &
capite) licet plerique habeant, de spiritu, Græcus
tamen, vnde trāstulerūt Latini *ἐκ τοῦ πνεύματος ἁγίου* di-
xit, hoc est, ex Spiritu sancto. Et subiicit: Quod ergo
ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate
eius. Ex substantia, sicut filius qui ait: Ex ore altis-
simi prodii. Ex potestate autem, sicut illud est:
Vnus Deus pater, ex quo omnia. Quomodo ergo
in vtero habuit Maria ex Spiritu sancto: Si quasi
ex substantia, ergo Spiritu in carnem & ossa con-
uersus est. Non utiq; Si quasi ex operatione & po-
testate eius virgo concepit, quis neget Spiritū crea-
torē? Hactenus ille. Aliqui tamen moti verbis Aug.
intelligunt plus significari per hoc quod dicitur
Christus de Spiritu esse sancto, quam si diceretur ex
Spiritu sancto, Aug. enim lib. de natura boni ca. 26
sentit ex aliquo rectè dici quicquid de illo sit, at nō
retorsum. Ex Deo siquidem omnia sunt velut ab
autore, at non de Deo, quod res conditæ non sint
participes substantiæ diuinæ. Itaq; intelligunt Chri-
stum dici esse de Spiritu, ut significetur substantiæ
diuinæ communicatio in Christo. Verūm, ut ex
Ambr. patet, huic distinctioni hic non est locus.

PARIBI AVTEM FILIVM, ET VO-
CARI S. NOME N. EIVS. IESVM. IPSA
ENIM S. SALVVM FACIET, &c.] Aperuit an-
gelus Ioseph vnde erat quod in virgine iam con-
ceptum erat. deinceps verò qualis sit futurus con-
ceptus fetus, nempe quod filius, & talis filius qui
saluator esset populi Dei, si inuans simul & huma-
nam & diuinā eius naturam Humanam quidem, cum
dicit; quod natum est in ea, & pariet filium. Diuinam
verò, cum dicit; saluum faciet à peccatis. Solius enim
Dei est à peccatis redimere & saluum facere. Quis
enim (inquit Iob) potest a nūdum facere de immun-
do conceptum semine, nonne tu qui solus es? Et
Isaie 33. Dominus iudex noster, Dominus legifer
noster, Dominus rex noster: ipse saluabit nos. Rur-
sum diuinam etiam eius naturam significat, dum
dicit populum suum. Is enim populus, qui à prophe-
tis dicitur saluandus & redimendus, vocatur po-
pulus Dei ab eis: quare cum hic idem ille populus
dicatur populus Iesu, conuenit Iesum Deum esse,
cuius & alia ratione speciali rectè dicitur popu-
lus esse, nempe quod eum acquisiturus esset, & re-
dempturus sibi sanguine suo precioso, & in suum
regnum vendicaturus. Itaq; simul insinuat quare
eum ex Spiritu sancto nasci conueniebat. Non dixit
autem pariet tibi filium quemadmodum dixe-
rat Zacharia. Non enim Maria Iosepho peperit
quæ ex illo non concepit. Deinde non illi, sed toti
Orbi peperit eum qui totius mundi saluator futurus

A erat. Vnde Isaías inquit: Paruulus natus est nobis,
iam per hoc quod dicit; pariet, significat quod non
qualitercūq; quod in ea natū est emittet, sed quod
tanquam vera illius mater eum generabit. Ac pro-
inde hoc verbo refellitur Valentini impietas, asse-
rentis Christum per virginem tanquam per can-
alem transisse. Cum autem dicit, & vocabis nomen
eius Iesum; significat eum etsi pueri pater nō esset,
patris tamen officium & curam erga puerum subi-
re debere: nec existimare debere virginem à se di-
mittendā, quasi eius consortio indignus esset, sed
potius illi in omnibus ministrare. Porro ex ra-
tione inpositi nominis, Iesus, constat primū Iu-
dæos nostræ tempestatis in nomine Christi nostri
errare. Ipsi enim nomen eius tribus tantum literis
scribunt, Iob, schin, & vau, dicentes semper *ישו*
Ieschou, quod nomen nullo modo salutē significat
neq; ab eo verbo deriuatur quod Hebræis saluare
signat. Deinde patet & quorundam nostrorum er-
ror, qui putant saluatoris nostri nomen iisdē debe-
re scribi literis, quibus nomē Dei ineffabile tetra-
grammaton, interposita tantū litera schin, qua no-
men illud ineffabile factū sit effabile, postquam in
uisibilis olim Deus factus est mortalibus per as-
sumptā humanam naturā conspicuus. Hanc autem
sententiam, ut est valde plausible, ita multis ratio-
nibus eam conetur astruere Osiander quidam Ger-
manus. Et primū quidē id probat ex eo quod Iu-
dæi nomē saluatoris scribunt semper, Iesu, tribus li-
teris, veluti abbreviantes nomē Dei tetragramma-
ton, & reicientes, ut frequenter solent, literam he
in medio & in fine, idq; partim causa breuitatis,
partim in no nen. Dei prophanis oculis ingestum
yilesceret. Non esse enim aliquam rationem quare
literā Ain Iu dæi ex nomine saluatoris reiecerint, si
nomen eius à verbo quod saluare significat deriua-
tum fuisset. Idem colligit ex eo quod Paulus dicat,
Christo datum nomen quod est super omne no-
men. Hoc autem nomen nullum aliud esse potest,
quā nomen Dei tetragrammaton. Rursum ex eo
quod dicitur postea; & vocabunt nomen eius Em-
manuel. Verūm quantumuis persuadeat sibi ratio-
nes suas concludere efficaciter quod vult, nobis ta-
men angeli & Euage istæ autoritas, pluris esse de-
bet quam omnes humanæ eloquētiæ rationes quā-
tumuis persuasibiles. Cum enim dicat angelus eum
vocandum Iesum, quia saluum faciet, &c. ostendit
manifestè eum vocandum à salute. Nam quod Osi-
ander putat angelum dum reddit nominis rationem,
non indicare radicē vnde nomen deriuatū sit, sed
nomine illo Dei vocandū, propterea quod ei com-
perat id quod Deo soli proprium est, nempe saluare
à peccatis, adinuentio est humani ingenii. In scri-
pturis enim quocunq; nominis alicuius impo-
siti ratio explicatur, semper indicatur radix vnde
nomen deductum est. Et noui testamenti scripturę
frequenter Iesum saluatorem vocant, coniungitq;
Paulus aliquoties nomen, saluator, cum nomine Ie-
sus, veluti nominis Christi significationem explicās,
ut omittamus quod ab initio Ecclesiæ semper om-
nes senserunt à salute Christum dictū Iesum. Itaq;
ut ad illius principales rationes respondeatur,
dicendum, quod ad primū pertinet, ex Iudæorum
appellatione non rectè colligi verum saluatoris no-
stri nomen, quod ipsi odiunt, & delere conantur.
Verisimile enim est eos saluatorem nostrū semper
tribus literis vocare Iesu, partim quod viderent
Latino, sere semper eum vocare hoc modo, nempe

Iudæorum
& aliorū
quorundā
error ape-
ritur inno-
centie Iesu

in genitio, datiuo, vocatiuo, & ablatiuo casibus.
partim quod volentes literā Ain reiecerint, ut no-
minis significatio iam cessaret qua nobis salutem
significat. Inuidebant enim ei tam speciosum no-
men. Iam quod ex Paulo affert ridiculū est: Cum
enim Paulus ibi loquitur de nomine dato Christo
in ascensione, certum est eum non loqui de nomi-
ne, Iesus, cum hoc ei in circūcisione sit inpositum.
Quod autem ex nomine Emmanuel nihil etiam ea-
le colligi possit, postea patebit. Ut autem intelli-
gatur quibus literis apud Hebræos scriptū sit & scri-
bi debeat nomen saluatoris nostri, sciendum tres
principaliter inueniri qui in veteri Testamento di-
cuntur nomine Iesus à salute deriuato. Primus is
qui dux post Moysen fuit in populo Israelitico. Hic
enim à Septuaginta semper vocatur *Ἰησους*; Iesus.
Hieronymus autem vocat eum semper Iosue, scri-
biturq; nomē eius apud Hebræos quinque literis le-
hosuah, & significat idem quod Domini salus, vel
Dominus salus, scilicet est. Sic enim eum vocauit
Moyses, cum prius quatuor literis diceretur Ho-
sehah, hoc est, salua, ut patet Num. 13. Secundus est Ie-
sus sacerdos, filius Iosedech, qui cum Zorobabel re-
duxit populum à Babylone. Et huius etiam nomen
apud Hebræos eodem modo scribitur quod nomen
Iosue, ut patet in libro Aggæi & Zachariæ: ali quan-
do tamen scribitur quatuor tantum literis. Iod cum
tsere schin, Van cum schurec, & ain cum pathah,
ישו Ieschouagh, ut i. Esdr. 2. patet Eodemq; hoc
nomine sic quatuor literis scripto leguntur & alij
sacerdotes appellati. Nam de vno legitur i Paral.
24. qui princeps fuit familię nonę vicis sacerdo-
tis, vocaturq; in nostra litera Iesua. De alio item le-
gitur 2. Paral. 31. qui apud nos dicitur Iosue, sacer-
dos item vel itaem Leuita. Tertius autem qui in
scripturis dicitur Iesus, est autor lib. Ecclesiastici,
filius Syrach, & nepos (ut putatur) secandi illius
Iesu sacerdotis: verum huius nomen non habemus
expressum Hebraice. Saluatoris autem nostri no-
men non debere scribi quinque literis, sicut nomen
Iosue, quemadmodum putat Munsterus, sed qua-
tuor tantum literis, quibus trium illorum nomina,
de quibus secundum loco dictum est, scribantur in
scripturis, patet, quemadmodum testatur Pagninus
in interpretatione nominum Hebraicorum, ex titu-
lo crucis Dominicæ, qui est Romę in templo Cru-
cis. Significatque hoc nomen huiusmodi literis &
pictis scriptum idem quod salus, vel Saluator: non
autem, ut putat Osiander, idem quod saluator. Non
enim est *ישו* Ieschouagh Pauli, cum sub Iod
non sit scheua, sed tsere, cumq; & kal istius radicis
in scripturis non inueniatur. Itaq; nomen illud, quo
voluit Deus incarnatus vocari, etiam est tetragra-
maton: sicut illud quod in veteri Testamento vo-
cari voluit tetragrammaton est, quod in aliud iu-
cundius nobis nomen commutatum est. Nam in
veteri quidem Testamento quoniam Deus cognos-
cebatur itaquam creator mundi, & is qui omnibus
dat esse, ipse per se solus existēs, ab esse nomen ac-
cepit. In nouo verò, quoniam cognosci voluit tan-
quam redemptor & Saluator mundi, à salute nomi-
natus est. Iam quod nomen saluatoris nostri inue-
niatur etiam aliis fuisse attributum, non contraria-
tur illi quod dicitur *Ἰησους* 2. Vocabitur tibi nomē
nouum, quod os Domini nominabit. Nam ut ex
præcedentibus patet, non est hoc dictum de Chri-
sto, sed de Christo relecta. Et ex Hebræo constat
pronomen tibi, esse feminini generis. Quamquam

A nomen Christi dicatur rectè nouum, tum quia no-
uo modo inpositū, tum quia nouā ratione illi con-
ueniēs. Non enim quisquam hac ratione sic appel-
latus est, quod saluum fecerit aliquem à peccatis.
Notandum enim, quod non solum dicit angelus,
Ipse enim saluum faciet, sed adiecit, à peccatis eo-
rum. quasi dicat: saluum faciet, non ab hostibus po-
tissimum visibilibus, sed à peccatis eorum. In quo
tamē includitur, quod saluum faciet etiam ab om-
ni malo, cum omne malum ex peccatis procedat,
deinde & quod æternā conferet salutem: à qua per
peccatum excludebatur. Porro nomen hoc, Iesus,
per prophetas olim satis significatum fuit, ut apud
Isaiam cuius dicit cap. 45. Rorate celi desuper, &
nubes pluant iustum: aperiat terra, & germinet se-
men suum, hoc est, salutem vel saluatorem. Et apud Aha-
cuc 3. cap. Ego autem in Domino confitebor, & exul-
tabo in Deo Iesu meo. Aperte autem messis no-
men istud ponitur, 4. Esdr. 7. cap. Reuelabitur
filii mei Iesus cum iis qui cum eo sunt, & lucen-
dabuntur qui relictū sunt in annis quadragentis.
Et post hos annos moietur filii mei Iesus, &
conuertetur ad me seculum. Quod testimonium etiam
Ambrosius super Lucā. Rabbinus etiam Hæc ad eos
qui tempore Consulū Romanorū fuerunt in Gal-
le razeia, Antonium Consulē alloquens, hæc de
ipso nomine inter cetera dicit. Quia Messias ho-
mines saluabit, vocabitur Iesuah. Gentēs autem al-
terius nationis quę fidem eius secutur, voca-
bunt eum Iesum. Sed & Sibylla Eriphra quę circa
tempora Ezachię vaticinata fertur, de Christo car-
mina Græca composuit, quorum primę ista con-
stituit hæc verba: *Ἰησους* Iesus, saluator. Testatur etiam
D. August. lib. 18. de ciuit. Dei, cap. 23. *Ἰησους*
HOC AVTEM TETRA MATON NOME
VT ADIMPLERETUR QUOD PROPHETA
EST AD DOMINUM PER PROPHETAM
Theoph. secutus Chrysost. intelligit hæc ad hęc esse
verba angelī ad Ioseph; verum rectius intelligitur
secundū alios esse verba euangelistę, qui quoniam
Hebræis scrip sit, frequenter gesta circa Christum
prophetarū testimonis cōprobabat. Dicit itaque hoc
autem totū factum est, quasi dicit; Nihil aliud
fortuito aut casu factū est, nec tunc tantū in Deo
placere cōperunt sed longē ante à Deo præ-
ordinata fuerunt. Non dixit autem quod dicitur
ab Isaia sed; quod dictū est à Domino per propheta-
ram ut ostenderet: Deū magis quā prophetā esse
sermonem. Verum & aluminantur Iudæi quod scri-
mus: Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Et ecce
puella vel adolescentula, eo quod Hebræis non sit
בתולה Bethula, quod prophē significet virginem,
sed est *אֵלְמָה* alma, quod prophē puellā signifi-
cat. Contra quos dicendū dicitur, alma, quod
in scripturis dici nisi de ea quę virgo sit, sic enim
& Rebecca ante nuptias alma dicitur. Et lingua
Punica, quę de Hebræorum fortibus dicitur, pro-
priè virgo, alma dicitur. Sed & Septuaginta ver-
runt hoc loco *παρθένος*, virgo. Itaq; autem potius
posuit alma quā Bethula, tam ut esset in illis
mysterium, tum quod alma, quod quędam
quā Bethula. Potest enim esse Bethula hoc est vir-
go, quę non sit alma, sed non recte contra. Nam alma
cum deriuetur à verbo abscondere significat abs-
conditam, quę in ortu suo abscon-
dit aspectibus, sed diligendā paratam

Vide Ca-
latini lib.
3. cap. 18.

206 14.

34
 fit, hoc est, virginem in annis puellaribus vel adolefcentiæ, adhuc constitutam. Fatendum tamen ex solis his Isaia verbis non necessariò conuinci posse, virginem virginitate permanentem concepturam, sed ita intelligendum esse cõstare ex eo, quod pro signo nouo domui Dauid dicitur: Ecce alma vel virgo concipiet: non enim nouum est virginem per nuptias concipere. Iam friuolum est quod ad Christum nostrum hanc prophetiam non pertinere arguunt Iudæi, ex eo quod sequitur; & vocabunt nomen eius Emmanuel; eo quod Christus nõ Emmanuel, sed Iesus dictus sit. Scripturæ enim mos est dicere aliquem vocandum tali vel tali nomine, dum vuole significare eum talem & futurum, & ab hominibus agnoscendum, qualis nomine illo significatur. Sic Isaia 8. dicitur propheta de Messia; Voca nomen eius accelera spolia detrahare, festina prædari. Et Isaia 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, &c. Et Ierem. 23. Et hoc nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster, vel Dominus iustitia nostra. Sic & Isaia 62. dicitur de Ecclesia: Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur vltra desolata sed vocaberis, Voluntas mea in ea, & terra tu inhabitata. Porro quod Euangelista habet vocabunt, cũ Hebraica veritas habeat vocabit vel vocabis in fœminino genere, quod ab Hebræis putatur referendum ad virginem: vt sit sensus: virgo vocabit, vel tu virgo vocabis nomen eius: videri potest secundum Matthæum verbum illud, vocabit vel vocabis, in Hebraica veritate debere referri non ad virginem, sed ad Hierusalem, Sion, aut domum Dauid quam ibi Propheta alloquitur. Sic enim in sensu coincideret quod hic dicit Matthæus: vocabunt nempe fideles, nomen eius Emmanuel; cũ eo quod Propheta diceret: Et tu Sion vel Hierusalem vocabis nomen eius Emmanuel. Indicat autem hunc sensum Hieronymus in commentariis. Quod si verò in Hebraica veritate verbum, vocare, referatur ad virginem, dicendū ideo Matthæum mutasse verbum, vocabit vel vocabis, in vocabit, ad indicandum quod mater pueri non dicitur ibi vocatura filium suum Emmanuel, quasi illud nomen ab ea inponendum esset illi: sed quod talis esset agnoscendus à matre: qualis cũ etiam ab aliis sit agnitus, rectè dixit sensu non mutto, Et vocabunt nomen eius. Quod autem in Isaia noster textus habeat; & vocabitur nomen eius; mendum apparet, quod à scriptore aliquo irrepsit occasione huius loci, quo videbatur aliqui discrepare; locus Isaia. Nam Hieronymus in suis comment. satis testatur se vertisse. Et vocabit nomen eius, vel vocabis nomen eius; sicut etiam in illius contextu habetur. Emmanuel autem, vel Immanuel, quod interpretatur nobiscum Deus, rectè à nobis saluator dicitur, tum quia in eo dicitur, tum quia in eo dicitur, re conuicta est, & verbum Dei caro factum, atq; apud nos aliquandiu conuersatum, tum quia in eo Deus suam erga nos benignitatem eximiam declarare cepit, per ipsum reconcilians sibi mundum. Scripturæ enim phrasi Deus cum aliquo esse dicitur, dum in illum fauorem suum declarat. Itaq; in confirmationem eius quod angelus dixit vocandum eum Iesum, eo quod saluum faceret à peccatis, bene affert Euangelista illud: & vocabunt nomen eius Emmanuel. Nam ex eo quod vocabatur Iesus ob id quod saluum faceret à peccatis, necessario consequitur eum simul esse & Deum. Nullus

A enim homo saluum facere posset à peccatis, qui non idem esset & Deus, cum illud solius sit Dei, EXURGENS AVTEM IOSEPH A SOMNO, &c.] His verbis magna nobis virtus obedientiæ & fidei Ioseph commendatur, qui angelo tantum per somnium admoneti, & rem tam incredibilem & nouam affirmanti tam citò credidit & obediuit: Deinde & probitas virginis satis insinuat, nempe quòd ea tanta fuerit, vt ob eam facili quod in ea à spiritu sancto factum dicebatur, Ioseph crederet. Dicit, ergo Ioseph fecisse sicut præcepit ei angelus, quod declarat eum subdit; Et accepit coniugem suam, in indiuisam scilicet vitæ, conuetudinem. Nam alioqui eam prius acceperat. Ne autem ex eo quod dixit; & accepit uxorem suam; intelligatur carnaliter eam cognouisse, sed vt intelligeretur Mariam sicut virgo concepit, ita etiam & virginem peperisse, subiicit; Et non cognoscebat eam (verbo autem cognoscedi Hebraico more indubie significat coitum) donec peperit, &c. Ex quibus verbis impius Heluidius duplex sumpsit argumentum, quo errorem suum confirmaret, videlicet ex aduerbio, donec, & dictione, primogenitum. Verum illi prolixè, efficaciter & doctè respondet Hieronymus lib. contra ipsum ædito. Docet enim variis prolatis testimoniis dictionem, donec, non semper significare certum tempus, quo completo fiat id, quod vsq; ad præscriptum tempus nõ fiebat, sed tantum id quod nunquam factum est, vsq; ad certum tempus dici non factum, quo videri poterat illud factum, & quo necesse erat scire illud non esse factum. Vt enim intelligeretur Mariam virginem peperisse, quod omnino scire fideles necessarium erat, dicitur; Non cognoscebat eam Ioseph, donec peperit. Quanquã ex eo satis intelligendū sit relictum, vt docet idem Hieronymus, nec postea Ioseph eam cognouisse. Si enim abstinuit ab ea, cũ in somno tantum ab angelo didicit virginis excellentem conceptum, à quo angelo non est prohibitus ei congressus cum uxore, multo magis ab ea abstinuit, cũ post partum clariora excellentiæ virginis & partus eius testimonia didicisset à pastoribus angelorum voces referentibus, à Simeone, Anna, & Magis. Alioqui si quis vrgere hic velit proprietatem dictionis, donec, necesse erit intelligat Ioseph statim à partu cognouisse Mariam, quod impium est, & contra legem atq; naturam ipsam. Ceterum quod attinet ad dictionem, primogenitum, ostendit primogenitum in scripturis dici, non tantum post quem alij, sed omnem eum ante quem nullus, vt patet ex lege quæ præcipit primogenita Deo offerenda. Epiphanius & ipse prolixè contra hanc hæresim disputans, quam vocat Antidicomarianorum, lib. 3. hæresi 78. vult notandum esse, non esse dictum primogenitum suum, sed filium suum primogenitum, quod & fit cum articulo apud Græcos, & ἡρώτων, illum primogenitum. vt intelligatur Christum non vocari primogenitum Mariæ, sed absolute primogenitum, quia est primogenitus ille insignis, primogenitus scilicet omnis creature, vt habet Paulus. hoc est, ante creationem omnium genitus. Idem author verbum cognoscendi nõ ad coitum vult referri, sed ad cognitionem excellentiæ virginis, vt significetur Ioseph non sic cognouisse ante partum quantæ esset excellentiæ sponsa sua, sicut post partum, per varia accidentia testimonia nosse cepit. Sed hanc intelligentiam reiecit cum Heluidio etiam ipse Diuus Hieronymus.

Factum est autem in diebus illis exiit edictum à Cesare Augusto, vt describeretur vniversus orbis. Hac descriptio prima, facta est à præside Syria Cyrino. Et ibat omnes vt profiteretur singuli in suam ciuitatē. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam in ciuitatē Dauid quæ vocatur Bethleem: eò quòd esset de domo & familia Dauid; vt profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore pregnante. Factum est autē cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadē vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quoderit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum & positum in præsepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in caelis, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autē cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant mirati sunt, & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autē cõseruabat omnia verba hæc, cõferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores, glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam cõsummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquã in utero conciperetur.

FACTVM EST AVTEM &c. Decretum promulgatum est anno ab vrbe condita 752. ab orbe verò condito 3970. anno autem 42. vel circiter, imperii Octauii Cesaris, qui Augusti nomen prius accepit à populo Romano, cum occiso Antonio, & Aegypto subacta triumphans Romam rediisset. Hic itaque multis vbiq; prouinciis Romano imperio subiectis, anno 42. imperii sui cum Romanis, totique orbi ab omnibus bellis rata esset pax, quanta prius nunquam alicui monarchiæ contigerat, templum Iani tertio clausit, masticq; deinceps clausum duodecim annis, vt iam fores rubigo corripuerat. teste Orofio. Igitur hoc anno altissima ac generali pace orbi præstita, decretum est vt describeretur vniversus orbis, quo cognoscerent quam late pateret Romanum imperium. Errauit autem in tempore quo descriptio hæc facta est Iosephus. Siquidem vt patet li. Antiq. 18. c. 1. facta putat postquam Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Iudæorum in exilium Viennam missus fuerat, & iam Copenus primus factus esset præses Iudææ, anno scilicet imperii Octauii 51. vel circiter. Porro descriptio hæc orbis, cum non satis eius modus & qualitas hic exprimitur, dupliciter intelligi potest esse peracta. Nam descriptio aliquando fiebat, vt cognoscere tur numerus hominum qui imperio vel regno subessent: sicque descriptio nihil aliud est quam numeratio & annotatio eorum qui principi nomen dant subiectosq; se profitentur, quomodo & militum solet fieri descriptio. Aliquando autem fiebat, vt eum numeratione hominum etiam sciretur quantum quisque haberet in facultatibus, vt secundum diuitiarum proportionem vnusquisque tributum principi penderet. Vnde qui appetiebantur hominum facultates, censores dicti sunt à censendo, hoc est, æstimando, & census, bonorum æstimatio, aut id quod vnusquisque pro suis diuitiis pendere cogebatur: & censum agere, idem quod recensere hominum facultates. Atque hoc secundo modo factam hanc descriptionem testatur Iosephus. Dicit enim lib. antiq. 18. c. 1. Porro Iudæi, licet in ipsis intus de-

A scriptionis nomen dirum haberent, subiectionem tamen ne amplius resisteret, persuadente illis Pontifice Iezaro. Et illi quidem euictione pontificis depreiari suas permisere substantias, nihil hesitant. Priori tamen modo magis peractam hanc descriptionem sine scilicet appretiatione bonorum, apparet partim ex Orofio, partim ex his quæ hic dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiebantur, non conueniebat vnusquisque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum possessionesque habebat. Verum quoniam capita eorum qui nomen daret Cesari annueranda erant, necesse erat Iudæis in vnam conuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur describerentur in sua tribu & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummum aliquem in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, sicut in numeratione populi apud Hebræos debebat vnusquisque recensitus secundum legem Moysi dare dimidium sicli, iuxta mensuram templi. Et quidem de nummo dato in signum subiectionis in hac actione census patet. Nam, Iosepho teste, Iudas quidam Gaulonites, Saddocum Pharisaum sibi adiungens, cum Pontitex prædictus suaderet non repugnare Romanis, recessionem facere festinabat, dicens censum nihil aliud esse quam integram seruitutem, quam populo Dei indignam, & illicitam putabat. Cuius meminit & Lucas in Actis cap. 5. in oratione Gamalielis, dicens: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis (significat autē eam descriptionem de qua hic dicitur) & auertit populū post se. Verum vt ad propositum reuertamur, census ille qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Atq; huius census & Iudæ Galilæi occasione, videtur deinde nata illa inter Iudæos quæstio, qua Christo aliquando proposuerunt; Liceret

ne censum dare Cæsari, a non. Postea verò dicitur qualis fuerit iste nūmus census. Iam quod dicit Euangelista; Vniuersus orbis, hyperbolica locutio est, qua aliquid per excessum dicitur, ad insinuandam rei magnitudinem, quomodo apud Ioannem, Pharisei dicunt de Christo: Ecce mūdus totus post eum abiit. Non enim vniuersus orbis paruit Augusto, cum Ambrosio teste, & similiter Suetonio, Gothicis, Armeniis, & Indis Augustus non imperaret, quamuis iam illius amicitiam ambissent. Proinde quod dicit: Vniuersus orbis: per synecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet orbis Romanus, vel Romano imperio subiectus. Putat autem Caietanus, ideo à Luca positum: vniuersus orbis: quod Augustus ad gloriam sui imperij scriberet vniuersum orbem describendum, quasi totius mūdi esset dominus. Ambrosio verò tradit ad mysterium, nempe vt intelligeremus descriptionem hanc potius pertinere ad eum qui tunc nascebatur, verum totius orbis dominū. Cui mysterio consonat quod refert Orosius, Augustum hoc tempore recusasse nomen, dominus quod plerique ei tribuendum putabant, quasi præfagientem natū iam in terris eum qui verè esset terræ cœlique dominus.

HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRAESIDE SYRIÆ CYRINO, &c.] Non est sensus huius loci, quod præses iste primus hanc descriptionem fecerit, & ab eo generalis ista descriptio cœpta sit primo, vt illud, prima, referatur ad præsidem. Nam quamuis hunc sensum habere possit, nostra litera, nō tamen Græcorū, quorū litera non habet, præside Syriæ: sed, *ἡγεμονίῳ τοῦ τῆς Συρίας κρηναίου*, hoc est, presidente Syriæ Cyrenio, vt significetur hæc descriptio facta, cū ille Syriæ præside ageret, quomodo, & Ambrosio legit & interpretatur. Neque rursus etiam secundum hanc lectionem sensus est, hanc descriptionem de qua modò loquor, primam esse inter eas que sub hoc præside facta est, postquam & alia sub eodem præside postea facta sint, quomodo intelligit quidam referens etiam illud, prima, ad præsidem. Sed, vt patet ex Orosio, intelligendum est, hanc descriptionem absolute dici primam, quod etiam ante eam particulae aliquorum locorum aut regionum præcessissent, nunquam tamen tam generalis fuerit descriptio etiam ab orbe condito, neque similis contigit aut iam imperio Babyloico, aut Macedonico. Proinde sic locus iste distinguendus est: Hæc prima descriptio vniuersi orbis, ac deinde distinctiuncula interposita subiungendū, facta est præside Syriæ, hoc est, cum esset præses Syriæ Cyrinus, aut, vt habet nostra litera, facta est a præside. Ideo enim mentionem facit Lucas præsidis Syriæ, vt significaret descriptionem hanc factam in Iudæa ab illo, Romanorum nomine. Sub Syriæ enim nomine comprehenditur Plinio & aliis etiam Iudæa, & hoc temporis necdum Iudæa proprium præsidem habuit, cum adhuc in Iudæa regnaret Herodes. Voluit autem Caritas, nasci hoc tempore quo generalis erat & altissima toti orbi pax, & quo facillime rerum poterantur Romani, vt per pacem hanc temporalem daretur intelligi tempus iam esse quo veniret is de quo dictum erat: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec auferatur luna. Et Isaiæ 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vitra ad prælium. Nam quamuis hæc de temporali illa pace dicta non e-

rant, cum pax ea mox finem habuerit, tamē vmbra quædam erat pax illa temporalis, pacis illius spiritualis quæ per Messiam ventura promissa fuit. Deinde vt intelligeretur is nasciturus, qui totius orbis verus esset futurus dominus, sicut de eodem in Psal. prædicto subditur: Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Proinde in descriptione orbis nasci voluit, primum quidem vt insinuaretur tū tempus esse quo veniret promissus liberator populi Israelitici, quando populus ille recensitus fuit sub alieno imperio, & externo principi subiectione profectus. Deinde vt descriptionis huius occasione, virgo è Nazareth in Bethleem ascendens ibi pareret. Sicq; & demonstraretur virgo cū prole sua fuisse ex semine David, & impleretur prophetia Michæ, Christum in Bethleem Iudæ nasciturum prædicēs. Quod enim virgo descriptionis tempore aliunde in Bethleem ventens peperit ibi, longe certius probat genus virginis ex semine David, quam si ibi habitans peperisset, cum certū sit multas in Bethleem habitasse, quæ ex David originem non traxerunt. Deinde quod sic nouo euentu in Bethleem natus est Iesus, magis arguebat prophetiam Michæ ad ipsum pertinere quam ad alium quemuis qui in Bethleem communi euentu natus erat. Conueniebat & ideo virginem in Nazareth habitantē in Bethleem veluti in transitu parere, vt locus natiuitatis Christi ad tempus impiis & infidelibus occultatus esset, turoremq; Herodis & Archelai, filii virginis melius effugere posset. Præterea vt peregrè natus, & in vna ciuitate conceptus, in alia verò genitus, ostenderet se in hoc mundo peregrinum esse, suoq; exemplo nos doceret tanq; nā peregrinos & aduenas viuere in hoc seculo. Tertio in descriptione orbis Christum conueniebat nasci, vt in generali orbis descriptione etiam ipse ascriptus veritatem assumptæ naturæ humanæ ostenderet, communiorēq; sui faceret orbi, & vt cū reliquis hominibus seruituti sese subiiciēs se naturam nostram aboleret, quemadmodum in sub lege factus est, quo eos qui sub lege erāt redimeret. Pestrēmū, vt ostenderetur eum iam nasci, cui plerique omnibus totius mūdi patibus nomen daturū erant ascribendi per ipsum in regnum æternum. Vnde Ambrosius: Professio ista fidei, census animorū est, &c. Et Gregorius: Quid est quod nasciturus Domino mundus describitur, nisi quia ille apparebat in carne qui electos suos ascriberet in æternitate.

ET IBI ERANT OMNES VT PROFITERENTUR SINGVLI IN SVAM CIVITATEM.] Pro, profiterentur, Græce idem est verbum, nempe *ἀνομολογῆσαι*, quod prius vertit, describeretur: proinde & hic verti potuisset, vt describeretur & prius, vt profiteretur. Dicitio enim Græca vtrumque significat, sicut etiam apud nos in idem eoinciunt, profiteri & describi, cum quicumque profitebatur, etiam describeretur. Describeretur enim à censoribus qui nomen suum dabat principi, & ei subiectionem profitebatur: proinde professio dicitur, respectu eorum qui censabant: descriptio, respectu eorum qui censabant. Porro, quod dicitur in suam ciuitatem, oportet per ciuitatem vniuersamque intelligere non ciuitatem in qua quisq; natus erat, aut habitabat, sed eam vnde quisq; erat oriundus. Ioseph enim in ciuitatem Bethleem ascendit, tanquam in suam ciuitatem, cum tamen in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset. Iam nec mysterio

terio videri potest vacare, quod Bethleem ciuitas Ioseph & Mariæ, ac proinde etiam Christi esse dicitur, & tamē in ea Christus tanquam peregrinus & alienus natus sit, nimirum quia in propria veniens tanquam peregrinus hic cōuersatus sit, non habens vbi vel caput suum reclinaret.

ASCENDIT AVTEM ET IOSEPH A GALILAEA, &c.] Euangelista sicut describēs locū vnde Ioseph ascēderit, prius regionē nominat, dicens, de Galilæa; ac deinde regionis ciuitatē, dicens, de ciuitate Nazareth; ita describitur locū quo ascendebat, prius regionē nominat, dicens, in Iudæa; ac deinde regionis ciuitatem, dicens, in ciuitatem David. Non enim legendū; Iudæam ciuitatem David; sed cum duplici præpositione: in Iudæam, in ciuitate David. Porro necessario adiecit: quæ vocatur Bethleem: ad distinctionē alterius ciuitatis, quæ etiam ciuitas David dicitur in scripturis. Nam & arx Sion, ciuitas David dicitur, quod eam ædificasset, & in sedem regni delegisset. Bethleem verò, ciuitas David dicitur, quod in ea natus esset. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur vt profiteretur cura desponsata sibi vxore. Nam quamuis illud: cum desponsata: referri possit ad verbum, ascendit, vt significatur Ioseph ascendisse eum vxore sua: tamen non videtur verisimile Ioseph cum vxore sua tam vicina partui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph, cum iam aliquot mensibus eum eo vixisset, ad significandum eam adhuc incognitam fuisse viro, ac virginem peperisse, sicut virgo conceperat.

FACTVM EST AVTEM CVM ESSENT IBI, &c.] Rectè impletos esse dies partus dicit, quo declararetur magis verum esse hominem qui nascebatur. In Bethleem autem Christum nasci conueniebat, non solum vt impleretur prophetia Michæ, & ostenderetur esse ex semine David, sed etiam propter nominis significationem. Bethleem enim sonat domum panis. In Bethleem ergo, hoc est, domo panis, nasci debuit is, qui est panis ille verus de cœlo descendens, quæ qui ederet, non morietur in æternum. In Nazareth tamen Galilæa ciuitate concipi voluit, vt intelligeremus eum ad vtrumq; pertinere populum, gentiē scilicet & Iudaicum: Vtrique autem rei; nempe & conceptui & natiuitati, humilis delecta est ciuitas, quia is concipiebatur & nascebatur qui venerat vt per humilitatis exēpla superbiā nostrā argueret & reprimeret, & per suam humilitatem apud patrem pro nostra superbia satisfaceret; atq; è vilitate summa ad maximam subueheret nos dignitatem. Quas eadem ob causas & matrem panperem, & pannos viles quibus inuolueretur, & præsepe in quo reclinaretur sibi delegit. Iam sicut per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eā tanquam vera illius mater ædidisse in hunc mundū per genitalia membrata cū dicitur pannis inuoluisse: & reclinasse in præsepi, significatur satis sine dolore & languore peperisse, vt quæ sine libidine cōceperat, nec aliquam ibi adfuisse obstetricem quæ genitū paruulum exciperet, quæ admodum apocryphi quidā libri mentiuntur. Neque enim quod sine languore pareret, obstetricibus aut nutricibus indegebat, sed & ob pietatem eas nolebat, atque ob paupertatem non habebat. Ex his autem iam etiam consequitur, quod filium suum virgo non omnino naturali

ter peperit. Naturaliter enim partus non potuisset esse sine apertione claustrorum femineorum, quæ sine dolore, & corruptione virginalis signaculi esse non potuisset. Atque ob id Ecclesiastica fides tradit, quod Maria virgo fuerit in partu. Porro quod in præsepio reclinatus sit Dominus, eo quod non esset ei (vel, vt habent Græca, eis) locus in diuersorio & hospicio, primum quidē factū est ob eas causas quas prius diximus, & vt per illius paupertatem nos diuites efficeremur, perq; hospitii egestatem nobis pararet multas in cœlo mansiones. Deinde & in mysterio factū est, vt designaretur mundum hūc, in quem peregrinari pro redemptione nostra venerat, factum præsepe hominum, qui irrationalibus assimilati erant animalibus, ipsūq; ad hoc venisse, vt cibus hominum factus eos ab irrationalitate liberaret. Vnde Beda. Qui panis est angelorū, in præsepio reclinatur, vt nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. Pulchrè mysterium explicat D. Gregorius Nyssenus, applicans ei locū Isaiæ i. cap. Præsepe, inquit sermone de natiuitate, rationis atque sermonis expertium animalū domicilium est, in quo Sermo nascitur, vt bos agnosceret possessorem suū, & asinus præsepe domini sui. Bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatus animal. quod peccato simulachrorū cultus oneratus atq; grauatū est. At brutis quidē conueniens cibus & potus gramē est ac fœnum (qui producit enim gramen ac fœnum pecoribus, inquit Propheta) rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem ideoque præsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta rationali inuicem sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouē & asinum in præsepio, vtriusque dominus est, vt solito interstitio legis, ambos in se creet in vnum nouū hominem, & ab hoc gramine iugum legis auferat, & illū idololatriæ onere leuet. Nazianzennus item in duobus his animalibus similiter philosophatur, per bouem mundū animal & sacrificio aptum, intelligens mundos & iustos; per asinum, nec cibo nec sacrificio aptum, immundos. Quod autem non erat eis locus in diuersorio, magis videtur fuisse propter multitudinē hospitū tunc occasione descriptionis aduentantium, quam propter paupertatē. Nam postea Magi inuenerūt puerū cum matre in domo, verum tempore partus non erat in diuersorio locus aptus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamē virginis etiam his verbis satis insinuat, vt quæ in ea ciuitate vnde erat oriunda, nullam haberet domum propriā, nullos amicos ad quos diuerteret: nec tā diues ve in illa hominum frequentia secretum aliquod in domo cubiculū consequi posset. Porro pro eo quod habemus; pannis inuoluit, Græcè est *ἰσπαρρησασθαι*, quod est, infasciavit, aut fasciis inuoluit, ne quis imagnetur laceros pannos. Verisimile enim est Mariæ paupertatem fuisse mundam.

ET PASTORES ERANT IN REGIONE EADEM VIGILANTES, ET CVSTODIENTES VIGILIAS NOTIS.] Postquā descripsit Lucas quādo & vbi natus esset Christus, & qua occasione in Bethleem natus sit, & in quāta paupertate & humilitate sit natus; iam describit quibus primū natiuitas eius sit manifestata, & quomodo quāq; natiuitatis eius humilitas plena fuerit magnificētia. Pro dictione autē, vigilantes, Græcis est *ἰσπαρρησασθαι* id est, in agro pernoctatos aut agētes, & stabū

71

Maria peperit sine dolore nec obstetricibus opus habuit.

Quid puerum & asinum intelligatur

Isai. i.

stabulentes. Cōponitur enim ab *ἀγρος* ager, & *ἀυλη* stabulum. Quidam vero dictionem Græcam exponunt *ἐν ἀγρῷ ἀυλῆς*, hoc est, in agro tibia vel fistula canere: sed prior interpretatio conuenientior est, quāuis & secundā meminerit Theophylactus. Iam quod sequitur, custodientes vigilias, vel, ut habent Græca, *φυλάσσοντες φυλάκας*, hoc est, custodientes custodia, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigiliis & custodiis, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Euāgelia sæpe meminerūt. Itaq; significatur pastores hi vicissim, vigilias has obseruasse propter incursum luporū, aliarumq; ferarum. Quoniam autē statim ubi descripta est Christi natiuitas, sequitur de pastoribus, quod erant in agro excubantes, per quod satis significatur quod eodem illo tempore quo Christus natus fuit, hæc circa pastores gerebantur, consequitur hinc quem admodum habet Ecclesiastica traditio, Christum nocturno tēpore natū esse, quod ipsum euidentius patet ex verbis angeli dicentis: natus est hodie Saluator. Non enim intelligi potest die noctem hanc præcedente natum, cum dies apud Iudæos initium sumperit à vespere. Nocte autem nasci Christum cōueniebat tum ut natiuitas eius impijs magis esset occulta, tum ad insinuādum tenebras huius seculi, quas sol iustitiæ suo ortu venerat fugaturus. Itaque in ipso tunc mysticè adimpletum est illud Sap. 18. Cū quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu mediū iter haberet, omnipotēs sermo tuus Domine exiliens de cœlo à regalibus sedibus, dnus debellator in mediā exterminii terram profiliuit. Simili ratione conueniebat Christū hyemis tempore eo quo iam dies crescere cœperunt, nasci, ut hyemis quidē asperitatem pro nobis suscipiens, iā in infantili ætate pro nobis satisfacere, suamq; erga nos charitatem declarare aspiciatetur: ipsorum verò dierum incremento ostenderetur is nasci qui tenebras esset discussurus, & per quē apud homines augenda esset lux diuina. Porro pastoribus non quidē dormientibus, sed bono operi intentis, & vigilantibus pro ouibus suis Christi natiuitas primū annunciata est, nō autem regibus, pontificibus, Scribis & Phariseis. Primū quoniam illi propter simplicitatem & innocētiam morum, vitæque similitudinem cum patribus quibus Christi natiuitas promissa & reuelata fuit, digniores erant huiusmodi diuina reuelatione, facilius etiā propter suam humilitatē & simplicitatem credituri in Messiam tam humiliter natum. Scribæ verò & Pharisei propter malitiam & superbiam suā & indigni erant hæc manifestatione, & in humilitate nati pueri offendiculum passuri. Secundo, factū istud est etiā ob id, ut Dei etiam summi & maximi, dignatione summam aduertamus, intelligamusq; quā sint ei etiā vilissimi homines chari, & ostēderetur in ipso iam Euāgelii primordio, qui potissimum deligendi essent ad percipiendā primū Euāgelii noui mysteria, aliis deinde communicandā, simplices scilicet, ignobiles & cōtempti, secundū illud Pauli. Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut cōfundat sapientes. Tertio, quia cōueniebat ut pastoribus humilibus & vigilantibus pastor ille humillimus primū annūciaretur, qui relictis nonaginta ouibus in deserto, venit querere eā quæ perierat, positurus contra luporum rabiem animam suā pro ouibus suis. De quo pastore multa Ezech. 34. Postremū, in hoc facto mysticè significatur, necesse esse ut pastoribus rationalium

ouium prius diuina mysteria reuelentur, ut qui deinceps ea alijs annunciare debeant, non tamen ipsis pastoribus reuelandā Dei mysteria, nisi in agro huius mundi pro custodia creditarum sibi ouium inuigilent. Putant autem quidam, pastores istos fuisse cum hæc agerentur, circa turrin quendam vicinam Bethleem, dictā Hebraicā *אֶדֶר* Aeder, hoc est, gregis, quod illic ob agros compascuos esset pecoris copia, circa quam Iacob rediēs à Mesopotamia aliquando moratus est, ut scribitur Genes. 35. vbi sic legitur: Egressus Israel inde (nempe à Bethleem) fixit tabernaculum trans turrē gregis. Vbi pro gregis, Hebraicè est Aeder. Cuius turris etiam intelligunt facere mentionem Micheam c. 4. dicentem: Et tu turris gregis (vel Aeder) nebulosa filia Sio vsq; ad te veniet: & veniet potestas prima regnū filie Ierusalē. Verū ex commentarijs Hieron. super Micheam patet per turrem hæc gregis, de qua loquitur Micheas, intelligendam Ston & Hierusalem. Ipsa enim turris gregis vna ex turribus ciuitatis Hierusalem, videtur fuisse constituta in aquilonari ciuitatis muro, ac dicta alio nomine Ophel, pro quo vertit Hieronymus in Michea, nebulosa. In comentarijs enim super Isaiæ cap. 32. Hebræi (inquit) duas turres in Hierusalem fuisse arbitrantur, quæ his appellantur nomiuibus, Ophel & Bachan. Quarum prior interpretatur tenebræ siue nubilum, quod vsque ad nubes erigeret caput; altera probamentum & firmitas, siue, ut Symmachus vertit, inquisitio. eo quod in cōtemplando culmine eius oculi fallerentur. Hactenus ille. Proinde 2. Paral. 27. Hieronymus nomen dimisit Hebraicum, turrin quendam ciuitatis Ierusalem vocans Ophel. Et in muro (inquit) Ophel multa construxit. Similiter 2. Paral. 33. & Nehemias 3. Et Brocardus monachus in descriptione terræ sanctæ dicit, vbi occidentalis muri pars connecebatur aquilonari, fuisse turrin, dictam Nebulosam (quod secundū Hieronymum Hebraicè diceretur *בֵּית* Ophel) quæ admodū alta fuit, in alta rupe constructa, & propugnaculum valde firmum, cuius ruinae adhuc visuntur, vnde tota Arabia, Iordanis, mare mortuum, & alia plurima loco sereno cœlo uideri possunt.

ET ECCE ANGELVS DOMINI STETIT IUXTA ILLOS, &c. Quod nos habemus; stetit iuxta illos, Græce est *ἐπέστη ἀπὸς*, quod propter ambiguitatē præpositionis *ἐπι*, potest etiā verti; supereminebat illis: ut intelligatur angelus non astitisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorū. qui sensus videri potest magis conuenire ex eo quod sequitur: Et subito facta est cū angelo multitudo militiæ cœlestis. Hæc enim multitudo videtur potius in eare substituisse. Quod autē habemus, claritas Dei Græce est *δόξα κυρίου*, hoc est, gloria Domini. Nō enim *δόξα* significat splendore & claritatē, quomodo dicimus splendore solis lunæ & ignis sed maiestatem & gloriam, quæ & ipsa nobis dicitur claritas. Proinde nō potest claritas Dei hic exponi ut sit lumen diuinum: & tamen in lumine & splendore angelū apparuisse patet ex verbo, circumfulsit. verū maiestas quædā diuina præferbatur per lumen illud in quo apparuit angelus, atque ob id dicitur maiestas & gloria Dei circumfulsisse eis: per quod significat non circumfulsisse eis lumē sydereum aut igneum, sed lumen à specie quadam gloriæ Dei profectum. Porro, ut & annotauit Beda nusquam in tota veteris testamenti serie reperimus

mus angelos, qui tam sedulo apparere pastoribus cum luce apparuisse. Sed hoc priuilegiū rectè huic tempore est seruatum, quando exortum est in tenebris lumen rectis corde. Cum autē Græca habeat, Dominio, Dei *δόξα κυρίου*, & angelus Christum natum dicat Dominum, videri potest Euangelistam significare voluisse, Dominum Christum qui obsecrus iacebat in præsepio obscuro, iam tum pastoribus sua claritate & maiestate se circumfulsisse. Non enim dixit, claritas angelus, sed claritas & gloria Domini, Dominum autē vocat angelus Christum. Iam hic considerare conuenit quā tota natiuitatis Christi humilitas plena sit magnificentiæ. Nascitur enim ex paupere matre, sed tamē ex virgine. Putatiū habet patrem fabrum, Ioseph scilicet, sed idem patrē naturalem habet Deum fabricatorem cœli & terræ. Nascitur in obscuro stabuli loco, sed idem cœlesti lumine fulget, & ab angelis palā prædicatur pastoribus, atq; à stella Magis in oriēte denunciat. In præsepio collocatur, non inueniens locū in diuersorio, sed eidē angelici famulantur exercitus, atq; ab eis Dominus omnium prædicatur. Humilibus pastoribus primū manifestatur, sed ab angelo. Et omnino ita semper permixta sunt admiranda humilibus, ut simul & illius pro nobis suscepta humilitas, & eiusdē diuinitas cōmonstreretur. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit angelus, leti esset ominis, tamen ob insolitū ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verū angelus solito suo more mox illum timorem excuti, iubetque potius gaudere, dicens:

NOLITE TIMERE, ECCE ENIM EVANGELIZO. Hoc est, annūcio vobis gaudiū, non qualescūq; sed magnū, hoc est, gaudiū magni materiæ. Dicit autē, vobis, cū emphasi significās illos præ Phariseis, Scribisq; & alijs ad hoc nouū nunciū audiendum esse singulariter delectos. Sed addit, quod erit omni populo; quasi dicat: Vobis quidē annūcio, sed tamen nō erit vobis propriū, verū cōmune omni populo. Quod intelligi potest vel de omni populo Israelitico, vel potius de omni populo mūdi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messie gaudent. Explicat autē deinceps quæ sit gaudiū istius magni materiæ: Quia, inquit, natus est vobis hodie Saluator. Bene quidē dicit; natus est vobis, hoc est humano generi, ad insinuandū quod nō angelis, sed nobis iam natus erat, cum illi Saluatore opus non haberent. Potest & hoc quod dicitur, natus est vobis; intelligi significare natiuitatē Christi secundū carnem cū distinctione natiuitatis eius diuinæ, ut sit sensus: Et si prius quidē natus sit in diuinitate, tamē vobis hodie natus est: quādo humanā ex vobis pro vestra salute naturā assumpsit, Et prius quidem natus erat omnibus creator Deus, nūc vero natus est hominibus Saluator homo. Absolutē autem vocat eum Saluatorem, quod non ab hoc vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo, ut patebit in resurrectione iustorum. Iā sicut saluatoris huius humanitatem angelus apertè significat, dum dicit; natus est vobis: ita eiusdē diuinitatem, dū dominū eum vocat, dicens: qui est Christus Dominus Adiecit autē; in ciuitate Dauid; tum ut certo loco demonstrato occasio daretur querendi puerum; tum quia omnes expectabant Messiam ex ciuitate Dauid, ut sic ad credendū quod annūciabatur faciliores redderentur. Adiecit autē & signū, dicens: Et hoc vobis signum, &c. Circa quod tamen si-

gnū dubitari potest quomodo conueniat ad confirmādum id quod dixit. Nam per hoc quod inueniretur infans pannis inuolutus, & positus in præsepio, non potuit cōprobari natum esse saluatorem qui esset Messias & Deus: sed ex illo potius videri potuisset contrariū, cum panni illi & præsepio nō potentiam Christi & diuinitatem, sed tantū infirmitatem humanæ naturæ declararent. Sed dicendum, signum hic non accipi pro miraculo aliquo, & re supra naturam adhibita ad confirmationē aliquid cuius dicti neq; sensus est: Et hoc est vobis signum quo cognoscere potestis verum esse quod dico, natum esse saluatorem vestrū. Nam pro signo huius dicti confirmatio postea accessit multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum. Sed signum hic accipitur pro distinctiuo signo, quo scilicet natus iam infans internosci posset ab alijs. estq; sensus: Hoc sit vobis signum, quo adentes ciuitatē Bethleem dignosci possit à vobis infans, quem natū vobis hodie annūcio. Sunt tamen qui pro magis quam vero intellectu intelligunt hic ab angelo signum dari, quo comprobetur quod asseruit, natum scilicet saluatorem mundi Messiam, nimirum quia infirmitas à Iesu suscepta, euidentis fuit signum quod ipse esset saluator mundi futurus, ut qui per infirmitatē hanc nos erat saluaturus. Vnde Bernardus: Panaitui, o Christe, positi sunt in signum sed in signū cui quotidie à multis cōtradicitur. Verū prior intelligentia simplicior est & verior, iuxta quam tamen, considerandum est, quod quemadmodum non pūdit filium Dei infirmitatem nostrā suscipere, & in ea apparere, imò per eam & in ea agnosci voluit: ita nec angelum puduit hoc humilitatis & paupertatis signo infantem tantū, quem Saluatorem & Dominum appellauit, demonstrare, per quod insinuatū est ab angelo humilitatem hanc infanti nato non ad ignominiam, sed ad gloriam cessuram, & Messie huius regnū nō in opulentia & fastu consistere, sed in infirmitate & humilitate, per quā triūphaturus esset de hostibus nostris, & redēpturus nos. Proinde & nos conuenit signum istud ab angelo datū, quo natus Saluator internosceretur, memoriam semper mente retinere, ut hoc signo semper dignoscamus quæ Christo gratiora sint, & in quibus Christus inueniatur, quæq; illi nos magis cōmendant. Porro ex eo quod absolutē hic dicitur: Inuenietis positum in præsepio; apparet, præsepium istud fuisse aliquod præsepio notorium & cōmune omnibus, quodq; cōmuniter sic diceretur, aliquo enim particularem aliquam cōditionē angelus addidisset, dicens: in præsepio huius vel illius diuersorij. Quibus ad stipulatur quæ scribit Brocardus terræ sanctæ diligens inspector & descriptor. Hic enim tradit in extremitate orientali ciuitatis Bethleem, sub rupe quadam quæ erat iuxta murum ciuitatis, fuisse secundum morem illius terræ locum pro stabulo, habentem præsepium in rupe excisum; vbi mūdi saluator de virgine natus fuit reclinator, vbi & hodie dicit extructū sacellum nobilissimum, stratum marmore, & marmoreis erectum columnis, ut vix inueniri possit locus sacer illo pulchrior.

ET SVBITO FACTA EST CVM ANGELO MULTITUDO MILITIAE COEL ESTIS, &c. Ne parua videretur vnus angeli autoritas, & ne in paupertate nati pueri offenderetur pastores, postquā vnus sacranientū noue natiuitatis edocuit, statim multitudo cœlestiū agminū affuit

Quod sit
in vbi
præsepio
Domini.

affuit. Intelligit enim per militiā cœlestē, exercitū angelorum, qui frequenter in scripturis dicitur apud Hebræos מַלְאָכִים (vnde est Dominus tsabaoth) hoc est, exercitus & militia, ad significandum angelorum multitudinem, eosq; omnes certo quodā inter se ordine vni Deo, subesse, & paratos esse ac fortes ad exequendum ipsius in omnibus voluntatem, atq; ad debellandum aereas potestates humano generi & diuinæ voluntati aduersas. Bene itaq; hic dicit angelo coniunctam esse multitudinem cœlestis militiæ, nimirum vt significaretur natum illum puerum quem angelus dixit Dominum, esse Dominum illum tsabaoth vel virtutū, fortē in prelio, cui aduersus principes huius mundi quos expugnare venerat, seruiturus esset & militaturus exercitus angelorum. Hi itaq; angeli annunciationem non solum approbantes, sed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt.

GLORIA IN ALTISSIMIS DEO, &c. In quo angelorum hymno primum annotandū, Græca non habere, hominibus bonæ voluntatis, quomodo tamen constanter omnes Latini legunt & interpretantur, sed in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntate non est *ἀγαθὴ θέλημα* sed vna dictio *εὐδοία* quæ propriè idem est quod bene placitum: & non tribuitur vnquā hominibus respectu Dei, sed frequenter Deo respectu hominū, cum scriptura gratitiam Dei erga homines beneuolentiam vult designare. Cum autem apud Græcos non intercedat coniunctio, & inter duas has partes; in terra pax, in hominibus bona volūtas vel beneplacitū, sicut intercedit inter illas; Gloria in altissimis Deo, & in terra pax: apparet cōuenientissimè duos illos nominatio s; pax & bona voluntas coniungi per appositionem, vt sit iste sensus: in terra pax, hoc est, bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quam beneplacitum illius erga eos quibus prius offensus erat. Itaq; nostra litera non potest intelligi vt significetur pax prōm ita hominibus habentibus bonam voluntatem, hoc est, bene viuendi propositum bonum, sed vt habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis, genetiuis, bonæ voluntatis, construī debet cum nominatiuo, pax, & accipi pro bona Dei erga nos voluntate. vt sit sensus: Et in terra sit hominibus pax bonæ voluntatis Dei, hoc est pax & reconciliatio proueniens non ex hominū meritis, sed ex gratuita & propēsa Dei erga eos benignitate: aut intrā sitiuē pax, quæ est bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Psal. 7. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos, scutum bonæ voluntatis exponi debet pro scuto, quod est bona Dei voluntas. Potest tamen textus Græcus etiam sic accipi, vt hymnus angelicus tres distinctas contineat partes: vt prima parte gloria Deo tribuatur in cœlis, secunda significetur pax hominum inter sese in terra, religionum diuersitate per quam diffidebant sublata: tertia verò Dei erga homines beneplacitū. Sed prior sensus videtur cōuenientior, secundum quem intelligendum est angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax, pax scilicet mentis, & cōcordia dissidentium inter sese populorum. Videndum autē quod uerbum subintelligi debeat in his nominatiuis, gloria & pax, indicatiui scilicet modi uerbum an optatiui. Hoc est, vt sit sensus: Gloria sit Deo, & in terra sit pax, an gloria est Deo & in terra facta est

A pax. Cœletanus quidē intelligēs in hoc hymno tres distinctas cōtineri partes, intelligit hic tres effectus incarnationis Domini designari, vt sit sensus: Per nouā hanc natiuitatē uobis annuntiata erit gloria Deo in cœlis, & pax erit in terra, & in hominibus erit bona Dei voluntas. Verūm cum his uerbis dicat Euangelista angelos Deum laudare (Laudatiū enim, inquit, Deum & dicentiū) manifestum satis primæ partis hunc debere esse sensum: Gloria sit Deo in excelsis, aut gloria debetur Deo in cœlis. An autem & sequens pars similiter intelligenda sit optatiue, Et in terra sit pax hominibus, non satis constat. Bēda enim precatiue accipit, Dicit enim: optant etiam pacem hominibus, cum subdunt: Et in terra pax hominibus. Verūm si consideretur pacem hanc iam per Christi natiuitatē præstitam, aut saltem inceptam, vt potius pax hæc prædicanda fuerit quam optanda: ac deinde considerare & illud quod his uerbis Euangelista angelos laudare Deum insinuat, non precari, videbitur secunda pars potius sic accipienda; & in terra pax iā facta est; vt hac parte iam causa reddatur quare gloriam Deo optent, illique debere prædicent, ac coniunctio, & pro quia accipiatur. In quem sensum exponit Theophyl. sic enarrans: Quid autem hymnus angelorum declarat; Vel omnino gratiarum actionem supernorum exercituum & gaudium, eo quod terreni beneficia tāta contemquamur. gloriam enim Deo dicunt. Super terram autem pax nūc facta est & cum prius humana natura inimica fuerit Deo, nunc adeo conciliata est, vt & Deo adiuncta sit, & incarnato unita. Hactenus ille. ex quibus nō obscurum est quid senserit. Simplicius tamen uidetur utramque partem hymni similiter accipere optatiue per subintellectionem uerbi, sit, non purè tamen optatiue accepti (non enim purè optasse hæc intelligi possunt, quæ iam saltē ex parte adimpleta erant & præstita) sed intelligendo angelos quæ iam fieri uidebant optasse. vt amplius fierent in signum lætitiæ eorum & congratulationis: ob beneficia humano generi impensa. Ita enim etiam in Apocalypsi sancti dicuntur dicere: Sedēti in throno; & agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum, scilicet sit. Quo hymno ita optat perpetuam Dei laudem, vt potius significent se gaudere in gloria & laude Dei, quam perpetuā esse sciūt. Itaque gloriam angeli prius Deo dicunt, deinde pacem terræ & hominibus, vt significarent nihil ex hoc negotio gloriæ debere vel angelis, vel hominibus, sed uniuersam gloriam debere bonitati diuinæ cui soli tribuenda est pax. quæ in terris iam fieri cœpit. Et notandum quam rectè Deo in cœlis gloriam canant, hominibus autem in terris pacē. Duo enim hæc utrobique deerant, Nam nec Deo dabantur quæ ei debebatur gloria, cum apud gentes Dei gloria, translata esset ad idola, & Iudæi in suis magis gloriarentur meritis, quam in Dei gratia: & terris deerat pax cum Deo. Christus uerò sua incarnatione & doctrina Deo reddidit suam gloriam, hominibus pacem, vt uerè dixerit Paulus ipsum restaurasse omnia quæ in cœlis, & quæ in terris sunt.

ET FACTUM EST VT DISCESSERVNT AB EIS &c.] Quod dicit angelos in cœlum discessisse, declarat angelos fuisse bonos. His itaque recedentibus, pastores admiratione pleni propter ea quæ audierant & uiderant, sine mora, relictiis ouilibus suis, in Bethleem comuni consilio preperant, vt inuento per signum illis datum puero,

certiores de nuncio & miraculo redderetur, Quod autē dicunt: uideamus hoc uerbum, &c. quidam per uerbum, intelligit ipsum Christum uerbum Dei patris. Verūm huic interpretationi nō cōuenit quod sequitur, quod factū est, & quod Dominus ostendit nobis. Neq; Græcè est hoc loco λόγος, sed ῥήμα. Pro inde Hebraica phrasi, uerbum, accipi debet pro re gesta, quemadmodum & 2. Regum. 1. dicit Dauid: Quod est uerbum quod factū est, indica mihi. Postea tamen cum sequitur, cognouerunt de uerbo quod dictum erat illis, uerbum cōuenientius accipitur propriè pro sermone. Vbi notandū, pro uerbo, cognouerunt, Græcè esse *ἀνεγνωσαν*. quæ dictio anceps est: significat enim cognoscere & diuulgare, quorum secundū huic loco potius quadrare ex eo satis patet quod sequitur: Et omnes qui audierunt mirati sunt. Pastores enim postquā oculis testibus cōpererūt non esse uana quæ angelus nunciasset, nihil offensus nati pueri paupertate, nō solū crediderunt, sed etiam Mariæ, Ioseph, & aliis nota fecerunt, quæ ab angelo audierant de puero hoc, nimirum quod hic ipse puer, quamuis in summa humilitate & paupertate reclinatus in præsepio, dictus sit ab Angelo saluator Christus Dominus. Nec inefficax erat pastorum prædicatio, etsi personarū, humilium & simplicium. Sequitur enim, Et omnes qui audierunt mirati sunt. In horū enim simplicitatem nulla cadebat uanitatis aut fuci suspicio. Non nouerant aliquid ex se comminisci, nesciebāt affingere uisus, sed quod audierant & uiderant, vt audierant & uiderant bona fide nunciabāt. Vnde Ambrosius: Nō mediocre tibi hoc fidei uideatur exemplū, non uilis persona pastorum. Certè quo uilior ad prudentiā, eo preciosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientiū, sed plebem Dominus simplicem requisit, quæ phalerata audita & fucare nesciret, &c. Itaq; in his primis Euangelistis ostensum est nō solum quales delecturus esset Dominus ad euangelizandum, sed etiam quis fructus ex simplicium prædicatione sequeretur. Porro quo nostra litera habeat, mirati sunt & de his, &c. Græcè non est coniunctio, & quæ sensui obstat, sed nec legitur in Catena D. Thomæ antiquissimæ impressionis. Glosa tamē coniunctionem hanc exponit per, etiam, vt sit iste sensus: Nō solum mirati sunt de incarnationis mysterio, aut de his quæ in puero uiderant, sed etiā de tanta pastorum attestacione, qui fingere inaudita nescirent. Lyra coniunctionem, & exponit per, id est. Notanda autem & pastorum istorum etsi humilium prudentia. Non enim protinus euulgarūt quod audierant, sed ubi rem certam cognouissent, tum confiderent quod audierant aliis prædicauerunt, suo exēplo docentes pastores spirituales, omnesq; homines, acceptam de Deo salutarem cognitionē aliis cōmunicare. Postquam autem Euangelista aliorum omnium admirationem ex pastorum prædicatione secutam descripsisset, Mariæ singularem uirtutem commemorat, dicens.

MARIA AUTEM CONSERVABAT, &c.] Quibus uerbis uirginis prudentia simul atque modestia mirè cōmendatur. Modestia quidē, quia à pastoribus discere nō dedignetur: deinde & quod sola taceat, non iactans suam felicitatem apud alios, nec magnifica de filio suo quæ cognoscebat prædicans. Vnde Ambrosius: Si Maria à pastoribus discit cur tu declinas discere à sacerdotibus: Si Maria ante præcepta apostolica tacet, cur tu post apostolica præcepta magis cupis docere quam discere? Pru-

Mulieres
in silentio
discunt &
taceant.

dentia uero eius commendatur in eo, quod non obiter ad singula dicta, factaque animum aduertit, sed ea conseruabat in corde suo, & adiuuicem conferebat. Porro in eo quod dicitur, omnia uerba, hæc rursum uerba secundum Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus gestis, vt sit sensus: conseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia uerba angelorum & pastorum, sed omnia uerba hæc, cum ante hæc uerba nullius personæ uerba ponatur, & potest pronomen, hæc, referri uel ad ea tantum quæ mox præcedunt, uel potius ad omnia præcedentia. Conseruabat autem hæc apud se uirgo, relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Contulit autem in corde suo hæc adiuuicem, primum quidem quia quæ angelus ei dixerat, comparauit cum his quæ dicta erant ab angelo pastoribus, inueniens in utrisque eandem sententiam, nempe quod filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia uilitatem præsepis contulit cum celsitudine angelorum, & uerborum quæ illi de hoc puero dixissent, admirās ubiq; summam humilitatē cum summa miseri sublimitate, & sic in omnibus declarari humanam infirmitatem naturæ, ut simul & diuinitatis eius celsitudo non occultetur. Iam sicut pastores in fide, pietate, & euangelizandi officio prius commendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione commendantur, cum subditur, Et reuersi sunt pastores glorificantes, &c. Oportet enim eum qui cœlesti à Deo dignatus est illuminatione, non solum quæ doctus est alios fideliter docere, sed & ob illuminationem diuinam Deum laudibus celebrare, secundum illud Psal. Confitebor tibi Domine in directione cordis, in eo quod didici iudicia iustitiæ tuæ. Itaq; dicuntur laudasse Deum de omnibus quæ prius audierant ab angelis, & postea uiderant in Bethleem, sicut dictum est ad illos. Quæ uirtus pars tantum referenda est ad uerbum, uiderant, ut significetur eos uidisse rem se habere quemadmodum eis dictū erat, & ob id glorificasse Deum, quod non aliud ueniens inuenerant quam dictum erat ad illos. Subtiliori autem sensu intelligi potest laudasse illos Deum in humilitate & paupertate saluatoris sui quam uiderant in præsepio, & non solum in sublimitate eius quam auditu perceperant ab angelo, sed laudasse eos Deum, quod quem tam excelsum Dominum esse auditu didicerant, uidissent sese ad tantam humilitatem demisisse, cum magna utique omnium pauperum & uilium hominū, quales ipsi erant cōsolatione. Porro in his quæ scripta sunt de pastoribus & Maria, exemplum nobis præscriptum est quod imitemur, ut scilicet & nos edocti natum esse nobis Saluatorem, cum nondum transire possimus in Hierusalem, ubi regnantem Dauidem nostrum uideamus, transeamus saltem, relictiis huius mundi uanitatibus, in Bethleem, hoc est; Ecclesiam, domum panis animæ nostræ, transeamus autem festinantes, inuenturi ibi Christi pro nobis paupertatē & infirmitatem susceptam, sed ornatum castitate, integritatēque, & iustitia summa, inuenturi etiam Christum nobis ibi propositum in cibū animarum nostrarū, & uaticum peregrinationis nostræ. Quæ cum certius didicerimus, & aliis ea diuulgemus, & Deum laudibus efferamus, & cum Maria quasi animalia munda & ruminantia semper ea in cordibus nostris conseruemus, conferentes per contemplationis deuotionem adiuuicem quæ quæ nostræ salutis causa peracta sunt stupēdo cōsilio Dei.

psa. 118.

Morale.

ET POSTQVAM CONSVMMATI &c.] Dominus Deus postquam Abraham ab idololatriis Chaldeis segregasset, præcipiis ei ut exiens de terra sua veniret in locum ei demonstrandum, & obediens multa de semine eius dimississet, pactum cum fidei Abraham inurus ac confirmaturus, & nomen eius mutavit, & circumcisionis signum instituit, quo & distingueretur à reliquis gentibus Abraham posteritas in qua promissiones Dei adimplendæ erant, & posterius Abraham recordaretur earum promissionum, admonerenturque eius fidei, per quam Abraham iustificatus erat, ut & ipsi eam imitarentur, propter quod à Paulo circumcisio signaculum iustitiæ fidei Abraham dicitur. Proinde conuenienter signum istud in membro generationis institutum fuit. Primum quidem, quia promissiones illæ, quarum signum istud erat confirmatum, & fides illa Abraham signo hoc declarata, erant de femine ipsius. Secundò, quia quandoquidem per hoc signum inscribentur homines populo Dei, & proinde participes fiebant benedictionum Abraham, sequitur eos per hoc signum quodam modo consequentes remissionem originalis peccati quod generatione contrahitur. Dicit enim scriptura, circumcisio fuisse signum fœderis inter Deum & circumcisos, quod scilicet esset Deus illorum. Tertio, quia circumcisio illa vetus, typus fuit nouæ circumcisionis & spiritualis, qua per Christum secundum vaticinium Moysi Deuter. 30. (Circumcidet, inquit, Dominus Deus tuus cor tuum) cor hominum nudandum & circumcidendum erat à vitiiis. Membrum autem generationis similitudinem quandam habet cum corde. Nam ut illud seminarium est procreandorum hominum, ita istud omnis vitalis actionis, omniumque cogitationum. Ex quibus etiam constat circumcisioem nostri baptismi figuram fuisse. Vtriusque enim signum est iustificati fidei, sed circumcisio aptum signum fidei, Saluatoris nasciturum expectantis, baptismus verò aptum signum salutis iam per Christum præstitæ. Vtriusque populo Dei homines ascribit, & ab incredulis gentibus fecernit. Et quomodo per circumcisionem superflua corporis amputatur particula, & talis ob quam Iudeorum iudicio immundi, & abominabiles habebantur, in quorum corpore erat, membrumque generationis denudatur: ita baptisma superfluum tollit peccatum, ac spiritualis generationis membrum denudat, ut à vitiiis nudati, nudo iam & simplici corde Deo viuamus, tollitque illud quod nos verè coram Deo facit immundos & abominabiles. Itaque baptismi nostri typum prætulisse circumcisionem illam carnalem non obscure. Paulus insinuat Colossensibus scribens cap. 2. Circumcisi, inquit, estis circumcisioe non manu facta in expoliatione corporis carnis sed in circumcisioe Christi, conscripti ei in baptismo. Porro circumcisio instituta fuit, ut octauo à natiuitate die fieret, & id quidem partim propter periculum, partim propter mysterium. Propter mysterium quidem, quia in octaua ætate, quæ erit ætas reurgentium, quasi in octauo die perficietur per Christum spiritualis circumcisio. Propter periculum verò quod ante illum diem infantis teneritudo non pateretur tantam læsuram carnis. Septimus enim dies, teste Plutarcho in probl. maxime periculosus est infantibus si vexentur, nec ante eum terminum umbilicus resoluitur, ante quæ homo proximior est plantæ quàm animali. Propter quod & Romani Hebræos imitati diem septimum obseruabant, post quæ apud eos sequebantur dies iusticiæ, quibus scilicet infan-

tes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & eis nomina imponebantur, maribus quidem nono die, vnde Nundina dea apud eos colebatur: feminis, verò octauo, quia in maris conceptione plus esset temporis, teste Polydoro. Vnde & eodem teste apud Italos plurimum baptizantur paruuli octauo ab ortu die. Sed ad rem. Circumcidi Iudeorum morum octauo die Christus voluit, etsi legi nequaquam subiectus. Primum quidem, ut veritas humanæ naturæ assumptæ demonstraretur, contra Manichæum, Apollinariū & Valentinum. Deinde & propter causas illas generales, ob quas & reliqua legis seruauit, nempe ut approbaret circumcisionem & legem, quam Deus olim instituerat, ut legis onus in se suscipiens, alios ab onere legis liberaret, ut ne propter præputium & legis transgressionem à Iudeis iustè reiectus videretur, & ut virtutem obedientiæ nobis suo exemplo commendaret. Quorum postremum pertractans D. Bernardus sic pulchre habet: Nec vestigium quidem vulneris habens, alligaturam non refugit vulneris. Non sic impij, non sic, non sic agit peruersitas elationis humanæ. Erubescimus vulnere legaturam, qui de vulneribus interdum etiam gloriamur. Quem nemo potest arguere, ipse peccati remedium & verecundum pariter & austerum sine vlla necessitate suscepit. Nos è contrà inuerecundi ad obscenitatem culpæ erubescimus agere poenitentiam, quod extremæ demeriti est, male proni in vulnera, peius in remedia verecundi. Qui peccatum non fecit, non dedignatus est se peccatorem reputari, nos esse volumus & nolumus estimari. Hæc ille. Postremum ob id circumcidi voluit, ut iam natus pro nobis Deo patri satisfacere inciperet, & his sanguinis sui primitiis velut arrabonem effundendi pro nobis sanguinis daret. Ut autem circumcisio humanæ naturæ veritatem & infirmitatem arguebat, ita nomen puero impositum diuinitatem eius insinuat. Significat enim Iesus saluatorem, quæ significatio soli Deo conuenit, cum secundum Psalmistam Domini sit salus, & vana salus hominis. Proinde bene hæc coniuncta sunt ab Euangelista, ut diceret puerum circumcisum, & vocatum nomen eius Iesus. Vide D. Bernardum sermone 1. de circumcisioe. Et ne fortuito aut casu puer iste Iesus vocatus putetur, ita ut significatio nominis ei non verè competat, quemadmodum aliis qui eodem nomine vocati sunt, additum, quod vocatum est ab angelo priusquam conciperetur, videlicet ut intelligeretur nomen illud non ab homine primum impositum, sed à Deo, ac proinde nominis significationem in puerum verè quadrare. Circa literam autem notandum est, quod cum dicit consummatos fuisse dies octo, non sit intelligendum significari dies octo iam fuisse præterlapsos: sic enim nono à partu die significaretur Christus fuisse circumciscus: sed consummatos dicit octo dies, quod iam octauus dies aduenisset, quo circumcidendus erat puer secundum legem. Vnde adiungit, ut circumcideretur puer, ut sic consummatos octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circumcisionem, quod non est aliud quàm aduenisse diem octauum. Deinde annotandum, apud Græcos esse coniunctionem, & quæ deest in nostris libris. Sic enim habent Græca: postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, & vocatum est nomen eius Iesus. Verum secundum quandam, qui coniunctionem hæc in sua versione omisit, Lucas hanc coniunctionem sic aliquoties addit, idque ex Hebræa phrasi, ut vi

vt videatur superesse, ut annotauit ille cap. 5. Lucæ. Caietanus autem intelligit orationem esse imperfectam, perficiendam hoc modo, Postquam consummati sunt dies ut circumcideretur, circumciscus est, & vocatum est nomen, &c. potest autem & sic intelligi, ut coniunctio, & pro etiam, accipiatur, quæ admodum Matth. 10. Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Itaque sensus erit, Postquam consummati sunt dies ut circumcideretur, etiam vocatum est nomen eius, hoc est, præterquam quod secundum legem circumciscus est, etiam pro more nomen ei inditum est. Cæterum D. Bernardus pulchrum aduertit mysterium in eo quod post natiuitatem puer vocatus est ab hominibus Iesus, & ab angelo sic sit vocatus ante conceptum. Idem quippe, inquit, & angeli Saluator & hominis: sed homi-

MAGI STELLA DVCE INVENTVM CHRISTVM

adorant. MATTHAEI 2. CAP. IX.

M ergo natus esset Iesus in Bethleem Iuda in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudeorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum & Scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iuda. Sicut enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiit dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stelle quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis renunciate mihi, ut & ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem abierunt: & ecce stella quæ viderat in Oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. Et respo accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.

Post superiorem Lucæ narrationem, conuenienter & necessariò subsequitur narratio Matthæi de Magis. Conuenienter quidem, quod sicut superiori narratione Lucæ ostensum est quomodo Christus & in Bethleem natus sit, & pastoribus ostensus: ita similiter hac Matthæi narratione ostenditur, Christum & in Bethleem natum, & magis demonstratum. Necessario vero, quia ante purificationem virginis, quæ postea profectur Lucas, Magi in Bethleem Christum adorauerunt, secundum Augustinum, & Ecclesiæ communem traditionem qua creditur decima tertia die à natiuitate Dominum à Magis adoratum fuisse. Quæ sententia vel ex hoc satis probatur, quod cum Ioseph & Maria peregrini fuerint in Bethleem, non sit verisimile eos post peracta omnia quæ secundum legem pro puero peragenda erant, diutius mansisse in Bethleem, ac proinde post purificationem non potuisse à Magis inueniri Christum in Bethleem, quantumuis contradicat Osander.

CVM ERGO NATVS ESSET IESVS IN BETHLEEM IVDÆ, IN DIEBUS HERODIS, &c.] Locum simul & tempus quo Christus natus est nominat Euangelista, non solum propter historię certitudinem, sed locum quidem etiam propter prophetiam Michæ, tempus verò regni Herodis alienigenæ, propter prophetiam Iacob Patriarchæ, nimirum ut ostenderet tempus tum fuisse ut secundum illius prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit, Iudæ, ad distinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in sorte Zabulon, ut patet Iosue 19. Et quidem Græca hic habent *iouddæas*, hoc est, Iudææ, quomodo & aliquando lectum fuisse in Lati-

nis ab incarnatione angeli ab initio creaturæ. Ita sermone 1. de circumcisioe. Idem sermone 2. notat non sine mysterio nomē Iesus impositum puero in circumcisioe. Merito, inquit, dum circumciditur puer qui natus est nobis, Saluator vocatur, quod videlicet ex hoc iam ceperit operari salutem nostram, immaculatum illum pro nobis sanguinem fundens. Eodem sermone notat bene dictum esse bis, vocatum est nomen eius. Vocatum planè, inquit, non impositum nempe hoc ei nomen ab æterno. A natura propria habet ut sit Saluator, innatum est ei nomē hoc, non inditum ab humana vel angelica creatura. Apud eundem licet ex sermone primo discere non iniucundum, neque inutilem moralem intellectum, in eo quod circumcisio imponitur nomen salutis ab angelo & hominibus.

norum libris patet ex Hierony. qui putat corrupte & liberariorum errore legi, Iudææ, eo quod Iudææ appellatione contineatur tota Israelitarum hæreditas, ac proinde etiam Galilææ, ita ut nomine Iudææ addito, non possit distingui ista Bethleem quæ erat in tribu Iudæ, ab ea quæ erat in Galilæa: quare legem putat, Iudæ, ut significetur terra tribus Iudæ, maximè cum postea dicatur: Et tu Bethleem terra Iuda. Sciendum tamen rationem Hieronymi non esse efficacem. Nam quanquam nomine Iudææ nonnunquam significetur tota Israelitarum hæreditas, nonnunquam tamen sola ea pars hoc nomine designatur, quæ sorte obuenerit tribui Iudæ, ut cum postea eodem hoc capite Matth. dicitur Iudæam regnasse in Iudæa, ac propterea Iosephum timuisse illud ire, & secessisse in Galilæam. Iam sicut, Iudæ, vel Iudææ, additum est, ad distinctionem alterius Bethleem, ita cum dicit, in diebus Herodis regis, additum est nomen, regis, ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilææ sine regis nomine.

ECCE MAGI AB ORIENTE VENERVNT HIEROSOLYMAM, DICENTES, &c.] Quoniam rem nouam est narraturus, præmonet lectorem aduerbio, ecce. Et notanda quidem locutionis continuatio: Cum natus esset Iesus, ecce Magi venerunt, ut intelligas statim post Christi natiuitatem Magos venisse. Non parua autem quæstio est, quales fuerint hi Magi. Quidam enim maleficos fuisse autumat, alij sapientes, plerique etiam reges. Similis quæstio est, à quo Orientis loco venerint, & qualis fuerit stella ea quæ Christum eis natum demonstrauit, & quomodo id ex apparente eis stella innotuit. Quæ omnia ut certius intelligatur, de significatione

Qui fuerunt Magi

ne & usu nominis, Magus, apud probatos scriptores alius quædam repetenda sunt. Et in primis an-
 noranda ea quæ de Magia & Magis scribit Cælius
 libro 3. cap. 42. Qui (inquit) accuratius inspicere
 ista enixi sunt, Magiæ species duas deprehenderunt.
 Altera infamis est, ac immundorum spirituum
 commerciis inauspicata. Reliquam si pensita-
 tius, explores dispiciasve, non tere aliud est quam
 naturalis philosophiæ apex. Priorem illam non ma-
 gnopere magiam, sed goetiam vocant Græci, in-
 cantationibus & carminibus nefariæ curiositatis
 arte compositis coccinatum, quam honestiore vo-
 tabulo etiam theurgiam nuncupare audent. Quæ
 verò propriè Magia nuncupatur, perfecta creditur,
 & summa scientiæ potestas, quando Persarum
 lingua est Magus non ferè alius, quam diuino-
 rum inter, res & cultor Goetiam omnium pla-
 cita legum exterminant, execranturque. Magiæ fe-
 sto plausu sapientissimus quique excipit, veneratur
 & colit, vt quæ altior sit, sanctiorque philoso-
 phia, ex qua insignis profluat literarum claritas Py-
 thagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem
 quoque hanc equis velisque conquisiuisse, nau-
 gatione suscepta non longiore modo, sed & peri-
 culosa, constans opinio est. Huius veluti parentes
 celebrant Zamolxidem, quem postea sit imitatus
 Abbas Hyperboreus, & Zoroastrem, non quem
 vulgaris recipit opinio, sed Oromasi filium. Plato
 fertè in Alcibiade apertius testatur non aliud sibi
 videri Zoroastri Magiam, quam diuinorum scien-
 tiam atque cultum, qua imbuntur Persarum re-
 gum filij, vt ad mundanæ reipub. imaginem, suam
 & ipsi tempus administrare, distribuereque con-
 siliant. Propterea M. Tullius in lib. de Diuina.
 neminem apud Persas regio potiri fastigio scribit,
 qui prius magicam non imberit scientiam. Hæc
 naturalium consensum, quæ significantissimè Græ-
 ci *σοφιστικὴν* vocant, indagine scrupulosa dum ri-
 matur exploratius, inter sparsas mundo potestates
 rerū, alioqui quasi illatebratas, in naturæq; quodā
 modo sanctariis reconditas in apertum ita produ-
 cit, vt per illecebras mutuas, quæ Magorum *ἰσχυρῶς*
 nuncupantur, & cognationem quandam miracula
 consurgant maximè mira, non vtique Magia ipsa
 artifices, sed natura potius, cui se hæc mutuos copu-
 lando aptè consentus ministram exhibet. Ecclesia-
 sticos multos nouimus hac amplexatos. Hanc de-
 mi que Albertus Magnus ita approbasse comperi-
 tur, vt sequeretur, & periclitando multa se depre-
 hendisse nõ erubescat nõ inficiari. Denique ad in-
 uisendum, adorandumque Christum venisse Ma-
 gos veritas testatur Evangelica. Eos opinor impiū
 fuerit omnium suffragio damnatis illis adiecisse,
 quādo & interpret quidam non maleficos ibi, sed
 Chaldæorū sapientes monuit intelligi oportere. Hæ-
 ctenus Cælius, omisis quibusdam in medio quæ
 proposito huic non conueniebant. Caterum quo-
 niam Ciceronis miminit, placet & illius verba qui-
 bus Magorum meminit, subscribere. Hic enim r. li.
 de Diuina. sic circa finē habet: Omnino apud
 veteres, qui rerum potiebantur idem auguria tene-
 bant. Vt enim sapere, sic diuinare regale ducebant,
 vt testis est nostra ciuitas, in qua & reges augures,
 & postea priuati eodē sacerdotio præditi temp-
 religionum autoritate rexerunt. Et in Persis augu-
 rant & diuinant Magi, qui congregantur in fano
 commentandi causa, atque inter se colloquendi.
 Quod etiam idem vos quōtidam facere Nonis

Cic. li. de Diuina.

A solebatis. Nec quisquam rex Persarum esse potest,
 qui non antè Magorum disciplinam scientiamque
 perceperit. Hactenus ille, qui eodem libro ante hūc
 locum exprimit qui dicebantur Magi, & quanta
 in eis prædicendi futuri fuerit scientia. Quid ergo
 (inquit) quæ Magi Cyro illi principi interpretati
 sunt ex Persicis libris proferam? Nam quum dor-
 mienti ei ad pedes sol visus esset, ter eum scribit fru-
 stra expetiuisse manibus quum se conuoluens sol
 elaberetur & abiret: ei Magos dixisse (quod genus
 sapientum & doctorum habebatur in Persis) ex tri-
 plici apparitione solis 30. annos Cyrum regnatu-
 rum esse portendi. Quod ita contigit, &c. Et post
 pauca: Quæ nocte templum Epheliæ Dianæ defla-
 grauit, eadem constat ex Olympiade natum esse
 Alexandrum: atque vbi lucere cœpisset, clamitasse
 Magos, pestem ac perniciem Asiæ maximam pro-
 xima nocte natam. Ex his autem patet, primum
 Magos propriè non dici maleficos & incantato-
 res, sed eos qui naturalis philosophiæ culmen asse-
 centi sunt. Complectitur enim Magia teste Plinio
 libro 20. tres artes, nempe Physicam, Metaphysi-
 cam, & Astrologiam. Paret deinde nomine Ma-
 gorum nominatos potissimum sapientes Persa-
 rum, quod hi in primis magnam disciplinam per-
 calluerint: quemadmodum proprio nomine sapien-
 tes Indorum, Gymnosophistæ dicti sunt & sapien-
 tes Græcorum, Philosophi: Gallorum verò, Druidæ
 vel *Druidæ*, à *Druides*, hoc est, quercu. Vt autem ex Ci-
 cerone patet sapientibus Persarum proprium fuisse
 nomen Magorum, ita etiam ex Plinio libr. 6. cap.
 27. vbi in descriptione Persiæ sic ait: Persia habet
 in extremis finibus Loadicem ad Antiocho con-
 ditam. Inde ad orientem Magi obrinent Passa-
 gardas castellum, in quo Cyri iepulchrum est, &
 hinc Ecbata oppidum translatum à Dario rege
 ad montes. Idem testatur lib. 20. Magiam impera-
 re regum regibus in oriente: quamuis eo loco Ma-
 giam orientalium improbet. Itaque cum Euange-
 lista viros istos cui ad adorandum Christum vene-
 rant, Magos absolute vocet, & ab oriente venisse
 dicat, omnino videri potest hic Persicos illos sa-
 pientes voluisse significare, quos certè hic signifi-
 cos intellexisset Cicero & Plinius. Et Chrystos-
 tomus existimat Persas fuisse Magos istos, nimirum
 quod illorum sapientibus id nominis proprium ef-
 fet. Verum his ob stare videtur quod prius dictum
 est, Magos ante purificationem virginis in Beth-
 leem venisse, imo tecum cum communem Ecclesiæ
 traditionem, die 13. à nato puero, intra quod tem-
 pus non potest videri verisimile ex Perside perueni-
 re in Hierusalem potuisse Magos, cum Persia 300.
 prope miliaribus à Hierusalem distare dicatur, ad
 quod iter tantillo tempore absoluendum nec drom-
 edarij certè suffecerint. Nam quod dicitur à qui-
 busdam miraculo hoc esse factum, vt tam breuis
 temporis spacio tantum iter absoluerent, tam faci-
 lè reuicitur quam astruitur. Quod autem, quidam
 asserunt eos ad iter hoc sese accinxisse vno aut al-
 tero anno antequam Christus nasceretur, & stellā
 eis prius apparuisse quam Christus natus esset,
 quemadmodum sentit is cuius sunt homilia super
 Matthæum nomine Chrystostom. & Augustinus in
 sermone de Epiphania, ex eo satis probatur nõ ef-
 se verum quod dixerunt Magi: Vbi est qui natus
 est Iudæorum rex? Vidimus enim stellam eius in
 oriente. Quibus verbis significant se ex apparente
 eis stella intellexisse natum regem Iudæorum: quod

Quomodo Magi ad venire cœperunt.

quod certe falsum erit, si ante natum hunc regem A
 multò ante stella ab eis visa fuit. Proinde notan-
 dum, non solum genus quoddam sapientum quod
 apud Persas erat, vocatum, quasi proprio eis nomi-
 ne, Magos, sed & sapientes Chaldæorum, quos Ci-
 ceronem & Chrystost. sub nomine Persarum, etiam
 eõprehendisse verisimile est, quod aliquando vnum
 fuisset Persarum & Chaldæorum regnum. Chryso-
 stomus enim dicit Iudæos paulò ante fuisse libera-
 tos captiuitate Persica: vbi proculdubio per ca-
 ptiuitatem Persicam intelligit captiuitatem Baby-
 lonicam. Chaldæos autem Steuchus & veteris
 Theologiæ principes meritò facit. & prius Magos
 dictos fuisse quam sapientes Persarum testatur. Sic
 enim scribit libro de perenni philosophia l. cap.
 tertio: Magi Persarum & Chaldæorum (nam pri-
 ores sunt Persis Chaldæi & regno, & ortu, eoque do-
 ctina potius erat Chaldæorum) sapientes ac sacer-
 dotes eius nationis fuerunt, qui res regum gestas
 scriberent, secretores qualdam scientias soli co-
 gnitas habentes. Hos constat non solum res diui-
 nas plurimum tenuisse, sed etiam dæmonum na-
 turas, & euocationes adeo cognouisse, vt mira por-
 tenta eos euocatos cogerent in conspectu zdere.
 Hinc Balaam horum è numero Magorum sua tem-
 pestate celeberrimus, creditus est posse beneficiis
 & incantationibus obesse populo Hebræorum ascen-
 tus à rege Moab ob hanc causam. Habitabat autem
 is, vt testatur Moses, super fluuium filiorum Amò,
 hoc est, Euphraten: quo sit perspicuum, eum fuisse
 Aramzum, sive Chaldeum, vnum nempe ex his
 Magis. Hactenus ille: qui deinceps ostendit inter
 hos Magos fuisse & Sibyllam illam nobilem Eri-
 thream, quæ fertur Chaldæa fuisse, filia Berosi Chal-
 dæi, tum & Sambethen, quæ clara & aperta de diu-
 nis rebus, & filio Dei ædiderunt testimonia. Sed &
 Magorum horum quædam testimonia de filio Dei,
 & ab æterno genita mente recenset, sic scribens: In
 dictis igitur Magorum, à Zoroastre deicendentium
 (etsi, quod fieri solet, ad superstitiones, vanissi-
 mumq; dæmonum & elementorum cultum non-
 nunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: *πάντα
 ἐξέτελεσεν πατήρ, καὶ τὸ παράδοκον δεικνύων, ὅτι πρῶτον
 κληθεῖται πᾶν γένος ἀνθρώπων.* hoc est: Omnia perfecit
 pater, & menti tradidit secundæ, quam vocant pri-
 mam omne hominū genus. Hactenus ille: qui deinceps
 ca. 22. ostendit quomodo factum sit, vt ex stel-
 la apparète intelligerent Magi natū Christum. So-
 los (inquit) Chaldæos & Hebræos Apollo testatur
 esse sapientes: *μὲνοι χαλδαῖοι σοφίαν λαχόν, ὡς
 ἀρα ἰβραῖοι.* Solis nosse datū Chaldæis atq; Hebræis.
 Nec aliunde euenisse putes vt hi potissimum co-
 gnouerint ortum illius magnæ mentis, diuinæque
 prolis, creatricisq; intelligētis, quàm ex antiqua eo-
 rum Theologia, quæ prædicabat apertè fore vt fi-
 lius ille Dei, omnium rerum creator, venturus esset
 aliquando in mūdum, ostendēdumque ipsi Magis
 super hac re signum de cælo. Itaque in eorū Theo-
 logia quæ referta esset oraculis de filio Dei, & tē-
 pus aduentus declarabatur, & signum quod locum
 indicaret ostendendum cœlitus. Propterea vigilan-
 tissimè obseruabant, totumque ea fama Orientē re-
 pleuerat, vt Suetonius in Vespasiano & Tito testa-
 tur. Præceperatque Sibylla vt in cælo signum con-
 spicaci, ducem stellam sequerentur, regemque ma-
 gnum adorarent. More autem gentis suæ adorarēt.
 Nemo autem apud Persas salutabat regē, nisi mu-
 neribus allatis. Munera erāt quorum regio esset se

Arax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam
 Arabiam, & thure ac myrrha abudant Chaldæi ac
 Persæ, his oblati regem illum deorum, creatorem
 mundi, filium Dei, primam mentem adorauerant.
 Hactenus ille. Vt autem magis verisimile fiat Sybil-
 læ illius oraculis edoctos fuisse Magos de nascen-
 do rege Iudæorum, & stella eius natiuitatem denū-
 ciant, notandum id quod ex Cicerone idem Steu-
 chus adducit. Hic enim sic scribit li. 2. de Diuina-
 tionibus: Sibyllæ verus obseruamus, quorū inter-
 pres nuper falsā quædam hominum fama dicturus in
 senatu putabatur, eum quem re vera regem habe-
 bamus, appellandum quoque esse regem, si salui es-
 se vellemus. Ex quibus verbis satis manifestum est,
 publica tunc temporis fama creditum à Romanis,
 libros Sibyllæ continuisse, futurum aliquē circa il-
 lud tempus regem Romanorum, quem regem vo-
 care deberet quisquis saluus esse vellet. Hæc autem
 falsā Cicero asserit, nimirum quod propter tyranni-
 dē superiorū Regū, Romani abhorrent e regis no-
 mine, imperatoribus eorum, et si verè regibus, no-
 men illud tamen denegantes. Verum Sibylla ea (cu-
 ius versus fatetur compositos esse per *ἀνθρώπων, καὶ ἰδού,
 quales ostendit etiam Augu. libr. 18. de ciuit. Dei
 fuisse versus Sibyllæ Erythreæ) non de rege vaticin-
 abatur, qui per tyrannidē libertatem erat ablatu-
 rus, sed per humilitatem asseritur nos in libera-
 tem. Itaque simile vaticinium verisimile est & Ma-
 gos accepisse ab hac Sibylla, cuius in Chronicis
 Chronicorū hoc dicitur esse vaticinium. In vltima
 ætate humiliabitur Deus, humanabitur proles diui-
 na, vnietur humanitati diuinitas, iacebit in fœna
 agnus, & puellari officio educabitur. Accedit his,
 quod Magos istos verisimile sit, vt testantur Hiero-
 nymus, Chysoctomus & alij, audiuisse & didicisse
 vaticinium Balaam vt cuius essent successores. Ille
 autè de stella quadā oritura, quæ potissimum regē
 aliquem Israelitarum significaret, vaticinatus erat,
 vt scribitur Numeri 24. hoc modo: Orietur stella
 ex Iacob, & consurgit virga de Israel, & percutiet
 duces Moab, vastabitque omnes filios Set. Et erit
 Idumea possessio eius, hæreditas Seir cedet inimi-
 cis suis: Israel vero fortiteraget. De Iacob erit qui
 dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Iam veris-
 mile etiā est Chaldæorū, imo & Persarum Magos
 pleraque ab Hebræis maxime tempore captiuitatis
 Babylonicæ de expectato ab eis Messia audiuisse,
 vt etiam ob ea ad inquirendū & adorandum ipsum
 proniores fuerint, maximè cum Hebræorum pro-
 phetarum vaticinia viderent consentire cum vatici-
 niis Sibyllæ & Magorum maiorum suorum. Ex his
 igitur omnibus constat Magos istos, fuisse sapien-
 tes Chaldæorum, ex Chaldæa, locis vicinis in Hie-
 rusalem venisse. Sic autem simul constat etiā quo-
 modo ex oriente dicantur venisse, & quomodo fie-
 ri potuerit vt ante purificationē virginis, imo deci-
 ma tertia die in Bethleem peruenirent. Non enim
 quoniam ex oriente venisse dicuntur, necesse est in-
 telligere venisse eos ex vltimis terræ finibus, aut
 ex Persia. Nam & Balaam Numeri 23. ab oriente
 se dicit venisse, De Aram (inquit) adduxit me
 Balac rex Moabitum de montibus orientis. Fuisse
 autem Magos hos sapientes Chaldæorum, te-
 statur etiam Chalcidius Platonius in commenta-
 rijs in Timæū Platonis, sic de eis scribens: Est quo-
 que alia sanctior & venerabilior historia, quæ per-
 hibet ortu stellæ cuiusdam non morbos morteq;
 denunciata, sed descensum Dei venerabilis ad hu-*

Magi non de fuerunt.

manæ conseruationis, rerumque mortalium gratiã. A
 Quam stellam cum nocturno itinere suspexissent
 Chaldæorum profecto sapientes viri, & considera-
 ratione rerum cœlestium satis exercitati quæsisse di-
 cuntur recentem ortum Dei, repertãque illa maiesta-
 te pueruli venerati esse, & vota Deo tanto conue-
 nientia nuncupasse. Hæc ille. Itaque ut ad id reuer-
 tamur, unde cœpimus, cum magia, si propriè acci-
 piatur, sit naturalis philosophiæ apex, & diuinorũ
 scientia, atque in hac primum locum obtinuerint
 sapientes Chaldæorum atque Persarum, factum est
 ut illi proprio nomine dicerentur à Græcis Magi:
 quæ tamen appellatio etiam aliarum gentium sa-
 pientibus legitur attributa, ut cum Plinius lib. 25.
 cap. 2. dicit Pythagoram & Democritum de natu-
 ris herbarum scripsisse, peragratis prius Persidis,
 Arabiæ, Æthiopiæ, Ægypti; Magis. Ex quo etiã
 satis constare videtur, nomen Magi non esse nomẽ
 Persicum, ut quidam putant, sed nomen Græcum,
 tributum sapientibus maximè Chaldæorũ & Per-
 sarum, quemadmodum Indorum sapientibus, no-
 men Gymnosophistarum. Verum quoniam, ut fieri
 solet, Magi huiusmodi dum nimis essent curiosi, ad
 vanitates & superstitiones declinauerunt, & illi-
 citis se dæmonum pactis immiscentes noua quæ-
 dam nouis rationibus facere aggressi sunt, factum
 videtur ut Magorum nomen pro maleficis in vsu
 veniret: quomodo Astrologia, quæ Magiæ pars est,
 cum prius idem esset quod Astronomia, per abu-
 sum eius venit in vituperiũ: quomodo & nomen
 Sophista abiit in inuidiam apud Græcos, & nomen
 item Tyrannus. In vtraque sua significatione inue-
 nitur nomen Magus in sacris literis. Nam Leuitici
 29. vbi vertit Hieronymus: Non declinetis ad Ma-
 gos, nec ab Ariolis aliquid sciscitemini. Et rursus
 c. 20. Anima quæ declinauerit ad Magos aut ario-
 los, ponam faciem meam contra eam, magus pro
 malefico accipitur. Sic & apud Lucam in Actis, dum
 Simonem quendam & Elymam, magum vocat. At
 in Daniele, vbi nomen Magorum frequenter po-
 nitur, distinguitur à maleficiis. Sic enim legitur ca.
 2. Præcepit autem rex ut conuocarentur arioli &
 magi, & malefici, & Chaldæi. Vbi Hieronymus in
 commentariis sic scribit: Magi sunt qui de singulis
 philosophantur: Malefici, qui sanguine vtuntur &
 victimis, & sæpe contigunt corpora mortuorum.
 Consuetudo autem & sermo cõmunis magos pro
 maleficis accipit, qui aliter habentur apud suam
 gentem, eod quod sint philosophi Chaldæorum, &
 ad artis huius scientiam reges quoque & principes
 eius gẽtis omnia faciunt. Vnde & in natiuitate Do-
 mini saluatoris ipsi primum ortum eius intellexe-
 runt, & venientes in sanctam Bethleem adoraue-
 runt puerum, stella desuper ostendente. Hæc Hiero-
 nymus. Dicitio autem Hebraica, quam in Daniele
 Hieronymus semper vertit per nomen Magi se-
 cundum Rabbi Dauid significat astrologum, teste
 Pagnino. Vtrum autẽ Magi isti, de quibus loquitur
 Matthæus, reges fuerint, & an tres numero, ut nũc
 habet communis opinio, non plane constat. Nam
 Euangelista eos reges non vocat, vocaturus, ut ap-
 pareat, si tales fuissent, cum id ad gloriã Christi non
 parum pertinuisset. Sed nec veterum interpretum
 quisquam hos Magos reges vocat. Nam Chryso-
 stomus quidem meminit regis Persarum, scribens
 de Iudæis his verbis: Oportuerat nanque eos con-
 tinuò sentire quãtum sibi esset additum dignitatis,
 de tãpi scilicet natiuitate regis, qui Persarum ad se

278 ma-
gi reges
fuerint.

regem ortu suo triumphante traxisset. Verum appa-
 ret Chrysostomum ob id asserere Persarum regem
 tractum ad Christum, quod illius consensu aut et-
 iam iussu Maximi, qui apud Persarũ reges maximi
 erant, venissent ad adorandum Christum. Theophy-
 lactus tamen semel hos magos vocat Persicos re-
 ges. Oportebat (inquit) gaudere potius quod rex
 suus à Persicis regibus adoraretur. Videtur autem
 recepta hæc opinio de Magis istis primũ obtinuisse
 ex his que in Epiphaniarum die in ecclesiastico
 officio canuntur. Tunc enim ex psalmis decanta-
 tur illud Reges Tharsis & insula munera offerent,
 reges Arabum & Saba dona adducent. Et ex Isaia
 in Epistola: Et ambulabunt gentes in lumine tuo,
 & reges in splendore ortus tui. Omnes de Saba ve-
 nient, aurum & thus deferentes, &c. Verum hæc
 non propriè dicta esse de his Magis ex eo manife-
 stum, quod non venerint ex Saba aut Arabia, cum
 hæc loca respectu Ierusalem planè sint in meridie,
 non in oriente. Canit enim hæc Ecclesia in die illo
 festo, quod his prædicta sit gentium vocatio, quarũ
 hi magi primitiã fuerunt, in quibus etiam plera-
 que ad literam competunt, quæ in prophetis mysti-
 cè accipienda sunt. Rectè tamẽ magi isti reges di-
 cuntur, quoniam scilicet potentes erant, & quoniã
 propter suam sapientiam soleant semper regibus
 Persarum astare, sine quorum consilio nihil in re-
 gno gerebatur, nec statuebatur, imo ex quorum nu-
 mero semper esset Persarum Rex. Siquidem prius
 ex Cicerone patuit neminem Persarum regem esse
 potuisse, qui non Magicam scientiam perceperit.
 Et, ut dictum est ex Plinio, magia in oriente impe-
 rabat regum regibus. Et in libro Hester septem illi
 sapientes, qui ex more regio semper aderant regi
 Persarum Assuero, quorum consilio cuncta fecisse
 dicitur, scientes leges ac iura maiorum, duces Per-
 sarum ac Medorum vocantur, quos & ipsos magos
 fuisse certum est. Et Plinius magos Passagardas ca-
 stellum & Ecbatanã oppidum obtinuisse testatur.
 Ammianus quoque lib. 23. post miranda quædam
 de magis enarrata sic scribit: Ex hoc magorum se-
 mine septem post mortem Cambysis regnum iniisse
 Persidos antiqui memorant libri, docentes eos
 Darij factione oppressos. His itaque rationibus &
 Theophylactus videtur eos vocare Persicos reges.
 Sic enim & in libro Tobia capite 2. & ab Am-
 brobio libro 1. officiorum. c. 12. tres amici Iob reges
 vocantur: qui & ipsi magi videri possunt, si eor-
 um in disputando scientiam quis aduertat. Tres
 autem fuisse in suis sermonibus semper affirmat
 Leo primus.

VBI EST QVINATVS EST REX IV-
 DAEORVM; VIDIMVS ENIM STELLAM
 EIVS IN ORIENTE, &c.] Cõueniẽs certe om-
 nino erat Christi natiuitatem & pastoribus Iudæis
 personis humilibus, & magis gentilibus viris po-
 tẽtibz & sapiẽtibz manifestari, ut ostenderetur,
 omnibus natus saluator, & ab vtraque gente testi-
 moniũ acciperet. Si enim soli Iudæi illi testimoniũ
 perhibuissent nouo regi, visi fuissent cognationem
 suam honorare. Nunc autẽ & alieni à testamento
 Dei testimoniũ eidẽ perhibuerunt. Inimicorum au-
 tem testimoniũ maioris solet esse fidei. Vide Basi-
 lium in sermone de natiuitate. Sed prius quidem Iu-
 dæis manifestari debuit, quoniam & Iudæis primũ
 prædicari oportebat Euangelium. Deinde in pa-
 storibus quidem demonstratum est quibus Euange-
 lij mysteria primum, & maximè aperienda forent,
 quique

quique potissimum ad testificandum de Christo de-
 ligendi essent. Verum quoniam pastorum testimo-
 nium leue videri poterat, additum est & mago-
 rum, virorum scilicet quos mundus admirabatur,
 & qui videri nõ poterant venturi à longinqua ter-
 ra in externum regnum ad adorandum regem ex-
 traneum, nisi persuasissimum habuissent natum esse
 regem quem quærebant, eumque dissimilem aliis
 regibus fore. Verum pastoribus per angelum Chri-
 sti natiuitas annunciata est, Magis autem per stel-
 lam: quoniam illi multa patribz angelos denun-
 ciare solitos cognouerunt, & hi cœlorum astrorum-
 que motum diligenter obseruabant, astris multum
 tribuentes. Habet enim, hoc diuinę sapientię dispo-
 sitio, ut per ea in cognitionem sui homines ducat
 quibus assueti sunt. Vtrobique tamen cœlesti signo
 Christi natiuitas declaratur, ut cœlorum, angelo-
 rumque pariter & astrorum dominus demonstraretur,
 qui in terris natus fuerat, ut cui & angeli & a-
 stra seruirent. Qui autem stellæ indicio Christum
 natũ magis ostenderet, poterat & sine humana in-
 structione locum natiuitatis demonstrare: sed magis
 conueniebat ut Magi sciscitantes in Hierusalem vr-
 be regia & præcipua Iudeorum, & natum ipsorum
 regem nescientibus denunciarent, & locum natiui-
 tatis Christi ab eis vicissim discerent: tum ut de
 Christo quem quærebant certiores redderetur Ma-
 gi, discerent prophetã vaticinium cum stella Chri-
 stum in Bethleem natum demonstrãte consentire;
 tum ut gloria Christi clarius effulgeret, testimoniũ
 illi perhibentibus etiam Magis, & Iudeorum cæci-
 tas & desideria condemnarentur, dum gentes vni-
 co viso astro crediderunt, ipsi autẽ neque ex tot
 prophetis tempus vitationis ipsorum agnouerunt: &
 gentibus regem ipsorum tanto desiderio ex longin-
 qua regione quærentibus, ipsi dominatũ non quæ-
 sierunt, imo regem suum, quem ex libris prophe-
 tarum aliis monstrauerunt, ipsi videre neglexe-
 runt. Postremũ hac ratione demonstraui Deum,
 non omnia omnibus manifestari, sed muta nos
 in cognoscendis diuinis rebus egere opera, iamque
 in proximo fore eam gentium & Iudeorum con-
 ditionem, ut vtrique ab vtrisque discere deberent.
 Itaque interrogant Magi dicentes: Vbi est qui na-
 tus est, &c. Vnum quærunz, & vnum asserunt. Af-
 serunt enim natum, sed quærunz nati pueri locum,
 Quærunz autem de rege Iudæorum, non qualicun-
 que, sed eo quem iam multis sæculis sciebant ex-
 pectatum à Iudæis, cui ex vaticinio Balaham to-
 tum orbem subiiciendum non ignorauerunt. Vnde
 postea dicitur Horodes occasione interrogationis
 Magorum quæsisse ex Scribis vbi Christus nasce-
 retur, nimirum quod de illo rege Iudæorum inter-
 rogassent, qui Messias & Christus communi homi-
 num appellatione dicebatur. Proinde Greci articu-
 li vim conuenit non dissimulare, πῶς ἐστὶν Ἰσραὴλ
 Βασιλεὺς Ἰσραὴλ; hoc est: Vbi est ille natus rex Iudæo-
 rum; Quæ verba dupliciter intelligi possunt. Primum
 simpliciter, ut sit sensus: Vbi est ille rex Iudæorum,
 qui iam natus est? Secundò, ut significetur rex iste
 quem quærunz esse natus rex, hoc est, qui non ab
 hominibus in regem eligendus esset, & vngendus
 in legitima ætate, sed qui in sua natiuitate rex esset
 Iudæorum, ad distinctionem aliorũ regum Iudæo-
 rum. Porro etsi in Ierusalem regnaret Herodes, nõ
 metuerunt tamen alterius regis Iudæorum men-
 tionem facere, quia non putabant alicui Iudæo-
 rum nec ipsi Herodi incognitũ esse natum iam re-

A gem, eiusque claritatem apud eos quoque cœlestibus,
 signis declaratam, nec in animum inducere po-
 tuerunt, non lubenter omnes Iudæos & Profely-
 tos de eo rege audituros, quem iam multis expe-
 ctassent sæculis tanquam saluatorem ipsorum. De-
 inde & efficaciz gratiã diuinã id ascribi potest,
 quæ ut non solum eos instruxit de nouo rege na-
 to, sed ad inquirendum eum, adorandumque, com-
 mouit & accendit, ita & effecit ne præsentem me-
 tuerunt regem ob amorem noui regis quem quæ-
 rebant. Proinde Chrysost. in secunda expositione
 super Matthæum: O beati (inquit) magi, qui ante
 conspectum crudelissimi regis priusquam Chri-
 stum cognoscerent, Christi facti sunt confessores.
 Addunt autem rationem quare quærant de nato re-
 ge Iudæorum, & quo indicio eum iam natum esse
 cognoscant aperiant, cum sequitur:

VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS, &c.]
 Stellam eius, vocat stellam nouam declaratiuam
 natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis signi-
 ficatur magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse or-
 tum Christi, ita quoque collige hinc licet non his
 magis primum reuelatum fuisse stellam hanc por-
 tendere Christi natiuitatem, sed antiquam fuisse
 reuelationem hanc, atque à patribz magos acce-
 pisse exorturam nouam stellam, quæ regis Iudæo-
 rum maximi ortum monstraret. Non enim dicunt
 vidimus stellam quandam nouam in aere, & fuit
 nobis reuelatum quod demonstraret natum regẽ
 Iudæorum; sed solum, vidimus stellam eius, &
 cum articulo ἡ ἀστὴρ, satis significantes se vidisse
 eam stellam quam ex antiqua traditione non dubi-
 tauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi cõtigisse
 significat, ut docerent quid apparet eis stel-
 la portenderet, sed id tantum, ut viderent stellam
 iamdiu scilicet expectatam & obseruatam. Deinde
 si non antiqua fuisset stellæ illius expectatio, sed
 ipsi magi de seipsis dixissent vidisse se stellam, &
 de ea reuelatum tunc sibi portendere ipsam natiui-
 tatem Messiæ, ex eorum verbis non multum com-
 moti fuissent Iudæi, & maximè Herodes, sed tan-
 quam vana somnia reieccissent. Porro stellam hanc
 non fuisse veram stellam, vnamque de numero astro-
 rum cœlestium, ex multis patet. Et primum quidẽ
 ex motu. Nam cum reliqua omnia astra mouean-
 tur motu diurno ab oriente in occidentem, hæc mo-
 uebatur à septentrione versus meridem. Talis
 enim est situs Ierusalem respectu Bethleem. Secun-
 dò ex splendore eius. Siquidem nulla astra in die
 apparent propter excessiuum splendorem solis.
 Hanc solam in die apparentem sol occultare non
 poterat. Tertiò ex tempore apparitionis eius, Prout
 enim opus erat apparebat, & rursus occultaba-
 tur, neque certo statutoque tempore reliquorum
 astrorum more sese conspiciendam exhibuit. Quar-
 tò etiam loco situs eius. Siquidem non in cœ-
 lo sitam fuisse, sed terræ proximam fuisse constat.
 Alioqui enim neque dux viæ esse potuissent, neque
 domum in qua erat cum matre infans demonstra-
 re. Postremũ & ex quiete eius. Stetit enim dicitur
 supra vbi erat puer, cum omnes cœlestes stellæ
 continuo moueantur motu. Proinde non habent
 astrologi genethliaci & Priscillianistæ hæretici,
 quod ex hoc loco patrociniũ artis suę quærant &
 proferant. Illi enim stellæ huius occasione artem
 suam comprobare adnisi sunt, vnamqueque sub
 iectum secundum corpus & animam asserentes
 constellationi illi[quam fatum vocant] quæ est in

Quod stel-
la nõ fue-
rit de nu-
mero a-
strorũ cœ-
lestium.

Refutan-
tur astro-
logi & ge-
nethliaci

vniuscuiusq; natiuitate, hac sua assertione, præter alia multa inconuenientia, tollentes ab homine liberam agendorum & omittendorum facultatem. Dubium autem an cum dicunt se vidisse stellam eius in oriente, intelligendum sit eos in oriente existentes, vidisse etiam stellam eius existentem in oriente; an potius eos in oriente existentes vidisse quidem stellam, sed in terra Iuda existentem. Non est autem huic dubio locus secundum receptam & communiorem sententiam, qua creditur stella hæc totius viæ dux fuisse ab oriente vnde venerunt vsque Ierusalem. verum hanc sententiam non esse verisimilem ex sequentibus patebit. Sequitur;

ET VENIMVS ADORARE EVM,] vbi, venimus, esse præteriti tēporis Græca certissimè docent. Est enim ἤλθομεν. His autem verbis Magi & excludunt falsam suspicionem, qua videri poterat venisse ad perdendum regem, & certitudinem suam ac persuasionem insinuant, nempe quod tam persuasi essent natum esse hunc regem, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire. Deinde & quanti hunc facerent significant, vt quem solum præ omnibus regibus Iudzorum adoraturi venirent, non ignari scilicet felices eos futuros qui illum sibi haberent propitium. Quamuis autem esse possit, imo verisimile secundum prædicta sit, Magos agnouisse nati huius regis diuinitatem, id tamen non consequitur ex verbo, adorare, quemadmodum plerique colligunt. Nam in scripturis frequenter homo hominem venerat, adorasse illum dicitur. Hebraica enim dictio correspondens semper verbo nostro adorandi, simpliciter significat prosternere se coram aliquo humi reuerentiæ causa. Hoc autē modo antiquitus veneratio exhiberi solebat regibus, quin & priuatus quandoque priuatum sic venerabatur.

AVDIENS AVTEM HERODES REX TURBATVS EST, &c.] Herodes quidem cum non intelligeret nisi terrenum regnum, iure turbabatur metuens ne ipse & filij sui regno per hunc regem priuarentur. Verum tota ciuitas cur turbabatur? Oportebat enim gaudere potius, quod is natus esset quem iam diu expectassent, cuius adorandi gratia etiam exteri aduenissent. Sed turbatio non solum est ex timore, sed etiam ex admiratione, & nouæ rei etiam gratissimæ nuntio. Proinde intelligi potest Herodem quidem turbatum præ timore, ciuitatis verò ciues quosdam quidem præ timore, alios verò propter rei nouitatem solam fuisse turbatos. Aut potius, omnis Hierosolyma, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorum. Nam cum omnes gaudere deberent, tamen quæ fuit eorum carnalis cæcitas, multi eorum partim timore Romanorum, ne fortè opprimerentur huius noui regis occasione, partim quod applauderent Herodis, eique amici essent, simili turbatione turbabatur qua Herodes. Atque huic sensui magis conuenit illud additum ad Euangelista; cum illo; quasi per eam partem voluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

ET CONGREGANS OMNES PRINCIPES SACERDOTVM, &c.] Cum vnus tantum esset apud Iudæos qui propriè erat princeps sacerdotum, in Euangelis dum principum plurium fit mētio, oportet intelligere eos qui sibi mutuo in pontificatu succedebant, & aliquando pontifices fuissent. Nā sub Herode cœpit pontificatus esse vernalis, & ante mortē ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari princi-

pes sacerdotum, qui principes erant illarum 24. familiarum sacerdotium, de quibus 1. Paralip. 24. Nam & ibi legitur de principibus sacerdotum hoc modo: Diuisit autem eis Dauid, hoc est, filius Eleazar principes per familias sedecim, & filiis Ithamar per familias & domos suas octo. Porro Scribæ dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus quos Hebræi suo quodam nomine vocabant: quorum erat professio, vt quemadmodū olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllæ libris per aruspices aut interpretes responsa petebatur; ita & isti cōsulti, ex prophetarū libris responderent. Proinde quos Matth. & huius imitator Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos. Hebraicè enim dicebatur סֹפְרֵי סֵפֶרִים sopherim, quo nomine sunt appellati nō à scribēdo, sed à סֵפֶר sepher, quod est liber aut litera, vt sint sopherim quasi librarij, ab euoluēdis enarrādīsq; libris sacris: aut literati, qualis fuit & Esdras, de quo legitur 1. Esdræ 7. Et ipse scriba velox in lege Moysi, hoc est, librarius dexter, scitus & expeditus in Moysi. Aut dicti sunt sopherim à verbo סָפַר Saphar, quod est recē sere, narrare & nūciare, quod illorū esset scripturas populo annūciare, prælegere & exponere. Vnde apud Græcos pro nomine Scriba, semper est γραμματῶν quod nomē significat Scribā publicū & cæcellarium, cuius officium erat publica scripta atq; decreta seruare, eadēmq; si poscerentur lectitare. Sic & Saraias dicitur Scriba regis Dauid, & Sobna Scriba Ezechia. Admiranda autem est in hoc negotio diuinæ sapientiæ dispositio, mirabiliter omnia quæ hic gerebantur cedere faciens in gloriam nati humiliter pueri, & confirmationem fidei in illum. Gloria enim pueri erat, quod illi exteri Magi viri & eruditione & fortunæ strepitu nequaquam aspernandi tam insigne testimoniū ferrent, quodq; Herodes rex potentissimus huius metu pueri conturbaretur. Deinde quod & ipse Herodes, & principes sacerdotes cum Scribis, quāuis hostes essent Christi, tamen autores essent vt locus natiuitatis Christi Magis innotesceret. Malitiose enim Herodes inquirebat vbi Christus nasceretur, & tamen nesciens gloriæ Christi inseruiebat. Non quæsiuit autē Herodes vbi Christus natus esset (dixissent enim se nescire) sed vbi nasci deberet secundum scripturam. Hoc enim est, vbi Christus nasceretur.

AT ILLI DIXERVNT EI: IN BETHLEEM IVDÆE: SIC ENIM SCRIPTVM EST PER PROPHETAM.] Is qui sub nomine Chrysostomi autor est secundi commentarij super Matthæum, dupliciter culpat Scribas & pontifices ob eorū respōsionem ad quæstionem Herodis. Primum, quod alienigenæ & impio regi prodiderint mysterium prophetarum. Deinde, quod in prophetiæ testimonio id omiserunt: Et egressus eius à diebus æternitatis; per quod ab impia sua cogitatione Herodes reuocari potuisset. Verum non apparet eos hac in re culpandos, cum regi suo cui subiecti erant, eidēmq; proselyto, & pietatem simulanti nō potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittentes, quod proposita quæstioni non seruiebat. Dubium autem hic est non paruum, quomodo testimoniū hic ab Euangelista aut à Scribis prolaturum ex propheta, cōsentiat cum loco prophetæ. Non enim solum est in verbis diuersitas, sed etiam contrarietas videtur esse manifesta. Hic enim dicitur; Bethleem nequaquam minima in principibus Iuda. In Michea verò, interprete Hierony

Hieronymo, dicitur: Et tu Bethleē Ephrata paruulus es in milibus Iuda. Proinde Hieronymus super Micheam, affcribit hanc diuersitatem ignorantie & negligentie Scribarum, arbitratūq; Matthæum vōlentem arguere Scribarū negligentiam erga diuinę scripturæ lectionem, sic scripturam posuisse vt ab eis prolata erat. Addit autē, quosdam asserere Euangelistas per errorem nonnunquam ex veteri testamento citare testimonia, vt qui non ex libro dum scriberent ea carperent, sed memoriæ crederēt, quæ nonnunquam fallitur. De quorum sententia prolixè disputat Quidam in Annotationibus. Verum ea sententia tanquam eneruans veritatem & auctoritatem scripturæ sacræ, omnino reiicienda videtur. Sunt qui putant Scribas & sacerdotes non imperite aut infideliter respondiisse, sed ita adduxisse testimoniū & Scribas & Matthæum, quomodo tunc legebatur in æditione Syriaca, qua tūc magis quam Hebraica veritate passim utebantur. Alij Scribas & Euangelistam non tam verba quam sensum potius prophetæ voluisse reddere asserunt, ostēdūtque hoc modo in eundem sensum coincidere & prophetæ locum, & istud testimonium adductum. Nam Michea locis hic est sensus: Tu Bethleem paruulus quidem nūc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. ac proinde significatur à propheta; futuram Bethleem non minimā, sed maximā. Itaq; cum id intelligerent Scribæ & Euangelista significatam à propheta, potius quod sensus explicare voluerunt, quam ad literam obscurū eius testimoniū reddere. Quidam autē culpans Hieronymi versionem in Michea, vt ostendat testimonium hic citatum conuenire eum loco Michea vnde desumptum est, sic putat Hebræa in Michea verti debere: Et tu Bethleem Ephrata, paruus est vt sis inter Chiliades seu Chiliarchos Iudæ, &c. intelligens scilicet nomen illud masculinū, quod Hieron. vertit, paruulus, & Septuaginta ἀλιγος, accipi proneuro genere, quo cum careant Hebræi, vtuntur pro eo masculino aut fœminino. Iam idem vult esse: paruus est vt sis inter principes Iudæ. & nequaquam minima es inter principes Iudæ. Qui enim simpliciter dicitur esse inter principes, non excellit alios, sed est quasi è vulgo principum. Verum cum Micheas secundum eum dicat paruus esse vt numeretur Bethleem inter principes Iudæ, satis significatur eam maximam fore inter principes, ac proinde nō minimam esse, vt asserit Matthæus, in principibus Iudæ. Sed vt in eo bene quidem dicit, quod Hebraicam asserit veritatem non habere verbum, es, quod vertit Hieronymus, sed infinitiuum, esse, vertendum vt sis: ita contra omnium sententiam masculinum nomen proneuro accipi debere putat, vt omitamus Hebræa nullo modo illum sensum habere posse. Nam Isaiæ cap. 49. vbi talis est locutio. qualem hic esse vult: Paruus est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob. Et Isaiæ 7. Num quid paruum vobis est molestos esse hominibus? longè alia est phrasis in Hebræo, quam hoc loco apud Micheam. Itaque Septuaginta Hebraicam veritatem paulo rectius quam Hieronymus reddiderunt. Sic enim verterūt: καὶ σὺ βηθλεὲμ οἶκος εὐφρατᾶ ἑλιγος εἶ τὸ εἶναι ἐν χιλιᾶσιν ἰσδᾶ. ἐκ σὺ μοι ἐξελεύσῃς, τὸ εἶναι εἰς ἀρχοντὰ τῆς ἰσραὴλ, hoc est, tu Bethleē domus Euphrata, minima es vt sis in milibus ex te mihi exibat vt sit in principem. Israelis. Consentit huic versioni & sensui Chaldaus interpres, qui vertit in hunc modum: Et tu Bethleem Ephra

ta, quodammodo minor fuisti, quam vt numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ, &c. Quæ versiones quomodo cum testimonio hic adducto, saltem secundum sensum principaliter intentum à propheta conueniant, superius satis dictum est. Potest tamen & aliter locus hic concordari cum loco Michea siue eum quis legat secundum Hebraicam veritatem, siue secundum Hieronymi versionē, quæ parum differt in sensu ab Hebraica veritate: nempe si intelligatur locus Michea per interrogationem hoc modo: Tu Bethleem Ephrata, num, sicut habetis, minima es in milibus Iuda, aut minor es quam vt numerari possis in milibus vel principibus Iuda, ac deinde per sequentiā intelligatur negatiuè respondendum esse, quasi dicat; Nequaquam certe minima es, quia ex te mihi exibat, &c. Sic enim manifesta erit consonantia, Euangelista id per negationem affirmante quod propheta per interrogationem insinuare voluit. Expendendum autem reliquit quidam num per hyperbolem accipi possit: Nequaquam minima es: pro eo quod est, adeo quidem humilis es, vt ne minima quidem vocari possis inter principes Iuda. Verum huic intelligentiæ obstat subiuncta causalis: Ex te enim exiet. Reliquarum autem diuersitatum quæ sunt in hoc testimonio à verbis Michea, facile est causam reddere. Nam quod dixit Micheas, Ephrata, hic dicitur, terra Iuda. Hoc enim certius & notius erat, ad distinguendum Bethleem de qua est sermo, ab altera ciuitate eiusdem nominis: ob quam distinctionem Micheas adiecit, Ephrata. Quod autem hic dicitur; in principibus Iuda, & Græcè ἐν χιλιᾶσιν ἰσδᾶ, cum Hieronymus in Michea verterit, in milibus Iuda, & Septuaginta, ἐν χιλιᾶσιν ἰσδᾶ, in causa est æquiuocatio Hebraicæ dictionis סֹפְרֵי Aleph, quæ & mille, & ducē aut principem significat. Sensus tamen secundum vtranq; significationem eodem recidit. Nam si intelligatur, in principibus vel inter principes, sensus est: nequaquam minima es inter principales & præcipuas vrbes Iuda, quæ multa continent milia hominum. Et si intelligatur, in milibus, sensus est: in ciuitatibus aut familiis quæ continent multa milia. Possent autem hæc verba, nequaquam minima es in principibus, sic accipi, vt in principibus, non accipiatur pro inter principes, sed significetur Bethleem nequaquam minimam esse in producendo principes Iuda, aut nequaquam minimū habere principem Iuda. Nam quæq; ciuitates & tribus suos habebat principes. Verum hic sensus etiam proposito optime conuenit, non tamen potest intelligi significari in Hebraica veritate. Iam quare hic additum sit, ex te enim exiet, &c. cum non sit apud Micheam, facile ex prædictis patet. Pronomen autem, mihi, quod est in Michea, etiam est hoc loco in Græcis codicibus, ἐκ σὺ γὰρ μοι ἐξελεύσεται, ex te enim mihi exibat. Per quod significatur in gloriam Dei Messiam nasciturum, & principem futurum. In sequentibus quædā pro explicatiore sensu de suo adiecit Matthæus. Nam Hebræa secundum Hieronymum sic habent: Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Aut potius: Ex te mihi egredietur vt sit princeps in Israel; quomodo & Septuaginta ferè verterunt. Apparet autem in Hebræo subiecti suppositum verbi, egredietur, ac significare voluisse prophetam, ex Bethleem illum omnibus expectatum proditurum vt sit dominator in Israel. Vnde Chaldaus interpres addidit nomen Messia; ex te mihi exibat

exhibet Messias nisi malimus sic accipere: ex te mihi eueniet ut sit aliquis dominator in Israel. Porro pro, regat Græcè est ποιμαίνε, quod potius est, regere, & significat non simpliciter regere, sed pascere, & regere quomodo pastor gregem. Quamquam Græca vox non omnino respondet Hebraicæ, quæ dominatum magis significat. Dicit autem ducem huc rectorum populum Israel, non quod & gentium non esset futurus pastor & rector, sed nomine Israelis, ut & aliis, omnes electos complectens: videtur q; nomen Israelis opponi Iudæ, ut hic sit sensus: Tu Bethlehem etsi minima, vilis, & contempta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iudæ, nequaquam tamè verè minima es inter principes vrbes Iudæ. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodit in typo Dauid, ut esset pastor totius Israelis, ita rursum ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui non more regum sequentium Dauid, & Salomonè, tantum præsit tribui Iudæ, sed regat & pascat vniuersum populum meum Israel, hoc est, vniuersos ex omnibus gentibus collectos, quorum primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Israel.

TUNC HERODES CLAM VOCATIS MAGIS, DILIGENTER DIDICIT AB EIS, &c.] Postquam ex sacerdotibus didicisset Herodes locum natiuitatis Messias, temptus quoq; natiuitatis eius per tempus apparitionis stellæ discere à Magis voluit, existimans hac ratione natum hunc nouum regem nõ posse effugere suas manus, sed his duobus iudiciis facillè posse deprehendi, etiamsi non contingeret Magos redire, & natum puerum demonstrare. Clam autem vocat Magos, quod suspectos haberet Iudæos, metuens ne ex curiosa & diligenti inuestigatione temporis apparitionis stellæ putaretur insidiari velle nato regi, quem illi iam diu desideranter expectauerant. Porro in his quæ hic de Herode scribuntur aduertere licet malitiæ quanta sit versutia, quanta quoq; diligentia ad perficiendum quod cupit. Siquidem veluti pium Magorum studium adiuuare volens, Scribis & pontificibus congregatis: quærebat vbi quem illi quærebant nasci deberet, cum re vera per hoc perniciem pueri moliretur. Deinde clam vocat Magos, nec dicit tantum tempus apparentis stellæ, sed diligenter discit, omnibus scilicet neruis in hoc incumbens ut exactum tempus sciret, nec tamè proderetur illius impium molimen. Ad hæc quod faciliore negotio puerum què perditum optabat inueniret, mitrens in Bethlehem Magos, mādāt de puero sibi renunciari, atq; ut id ab eis impetraret, malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat, deuotionem, Magorumq; imitationem doloſè promittens. Nec dicit solum: Itè & interrogate de puero, sed, interrogate diligenter, aut, ut habent Græca, ἐπερωτήθη hoc est, examine. Nec dicit, renunciate nobis, sed mihi. Sibi enim primùm volebat innotescere puerum, ut eum prius tolleret è medio quàm populus Iudæus eum planè rescisset natum esse. Verùm ut in his patet quæ sint malitiæ artes, quantum sit eius studium: ita rursum considerare in eis licet Herodis insipientiam, & malitiæ cæcitatem. Nam cum natum puerum tantum esse iam didicisset, ut eius natiuitatem & scripturæ diuinæ lōge ante prædixissent, & stella iam de cælo manifestasset, putauit tamen suis consiliis diuinæ se posse resistere volūcati, & perturbandum suo furore diuinum consilium. Deinde non aduertit quàm parum sibi constabant hæc duo, ut clam vocaret Magos, & pietatem præ-

A terneret præcepto. Si enim verè adoraturus erat, quare hoc clanculò præcipiebat? Magi autem, eo quod non est suspiciosa pietas, sed ex sese alios semper metitur, dolū Herodis præsentiscere nequibant proinde nihil illum cælant eorum quæ quærebat, renūciaturi etiā de puero, nisi angeli monitione reuocati fuissent. Iam verò etiam hic aduertat Dei in impiorū cōsiliis moderationē. Diuino enim nutu factū est, ut in Magorū simplicitate consideret Herodes, sperans eos ad se reuersuros, ut sic nullum eis adiungeret comitem, utq; & ipsi incolumes in patriā redirent, annunciaturi suis regionibus Christū. Alioqui enim nisi spes hæc scelerato imposuisset, scuiturus erat in Magos ipsos, qui nuntium tam inauspicatū ipsi attulissent. Deinde in suam, pueriq; nati gloriam tam callidis, variisq; consiliis permisit Deus Herodem pueri necem cogitare, ut ostenderetur quàm nihil possint consilia hominum quantumuis callida, & quantumuis potentium, contra dispositionē diuinam: & quantus esset puer iste natus, cui præualere nequiuit callidissimus simul & potētissimus Rex. Notandū autè & illud in verbis Herodis, nõ dixisse eū; interrogate de rege hoc, sed de puero hoc. Neq; enim regis nomen ferre poterat, satis insinuans quantum contra illum insaniret.

QVI CVM AVDISSENT REGEM, ABIERVNT: ET ECCE STELLA QVAM VIDERANT IN, &c.] Ex his apparet stellam non fuisse reliqui itineris ducē, quemadmodū cōmuniter putatur. Alioqui enim non tā vehementer gauisi fuissent hac visa, nec dixisset Euangelista solū; & ecce stella quā viderāt in oriente, &c. sed, & quæ comitata eos fuerat. Et iidē ipsi Magi fatentur se in oriente quidē vidisse illam, sed nõ addunt se eam ducem itineris habuisse; quod ut maius fuisset miraculum, ita in primis fuerat cōmemorandū. Ut autem stella Magis egressis Ierusalem, & iam vicinis loco natiuitatis rursum appareret, eōsq; præiret, duplex causa erat. Primùm, quia cum iam plurimum tentata esset Magorū solida fides, eo quod in regia vrbe non solūm non inuenissent quod quærebant, sed ad nomen eius omnes vidissent Iudæos cōturbatos, & quæ quærebant planè illis esse incognitū, ita ut meritò potuissent se delusos cogitare: iam tempus erat ut fidelis ille Dominus qui facit cum tentatione prouentū, quo sustineri possit, probatam illorum fidē corroboraret, & quasi præmio quodam collaudaret, comprobaretq;. Secundò, id factum est, ne cogereutur de nato in Bethlehem puero, sed adhuc Bethlehemitis incognito sollicitè inquirere, sicq; per Magorum inquisitionem puero manifestato, quis improbo regi proderet pergeret recognitum regē, & ne in Bethlehem venientes Magi offenderetur propter humilitatem & obscuritatem nati pueri. Itaque eadem illa stella, quæ tempus natiuitatis indicauerat, locum quoque demonstrat. Quam cum vidissent Magi, meritò gauisi sunt gaudio maximo. Nam sideris quidem spectaculo gauisi erant Magi in oriente, sed multo magis, nunc, nimirum quod intelligerent spem suam nõ esse frustratam, nec frustra tanti itineris se suscepisse laborem, idq; post apparentem negotij desperationē. Deinde quod experirentur stellam ad eundem perducere locum quem scriptura demonstrauerat, quodq; ducem iam nacti essent nequaquam fallacem.

ET INTRANTES DOMVM, INVENERVNT PVERVM CVM MARIA MATRE EIVS, &c.] Verisimile est iam Mariam cum puero fuisse

Quædam
lira ver-
suta, quæ
ta ad sua
perficien-
dum dili-
gentia.

An stella
comitata
fuerit per
totū iter.

Isaia 30.
Psal. 71.

fuisse in diuersorio, digressa scilicet iam hospicium multitudinem, ob quam non erat ei dum pareret locus in diuersorio, nisi per domum, hic speluncam illam & stabulum quis putet intelligendum. Cum autem Magi quærent regem Iudæorum, inueniunt puerum, aut, ut habent Græci, παιδίον, puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentem, & in quo nihil quod admirandum esset aut adorandum apparebat. Comperisse cum puero solam matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, ut ne multi adessent, quò Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni satellitio destitutum tanquam regem adorauerunt. Deinde & ob id matrem tantum Euangelista fortè repertam dicit, quo significaretur, hæc etsi recentem puerperam, non indignissè obstetricibus, aut nutricibus, ut quæ sine dolore peperisset. Atq; ne Ioseph quidem inuentus hic describitur, sicut à pastoribus. Nam diuino fortè nutu factum est ut & is abesset, ne gentibus suspicio esset communi generationis ratione hunc puerulum natum, qui ex Sibyllinis libris aut aliunde discere potuerunt regem quem quærebant ex virgine nasciturū. Quamuis autem nihil quàm puerulum viderent, & matrem eius vestitam ut esse poterat vxor fabri peregrè constituta, tamè (quod fidei maximum erat argumentum) procidentes adorant, qui fortè etiam ipsum Herodem in regali suo residentem solio non adorauerat. Quo constat eos alia quadam de puero hoc sensisse quàm vel de eo audierant, vel in eo viderat. Quod quidē in eis effecit, primùm stellæ indicium. Deinde & splendor quidam diuinus qui animas illorum illustrabat. Hinc enim factum est nouum istud, ut nato puero nõ suo in regno, sed & paucis cognito, & longè distate regione, præterea nõ in arce, aut aula, sed humili hospitio, hoc honoris tribuendū putarent. Nec hac pietate contenti, depromunt è repositoriis suis munera, eaque optima. Quod quāuis pro more patriæ suæ faceret (nam Orientalibus mos est cum muneribus reges suos adorare) eāsq; res offerrent, quarum prouentu regio Persarum aut Chaldæorum præcipuè diues erat, fortasse non intelligētes quid his donis specialem portenderetur: tamen dubitandū non est, quin his donis mysteria quadam spiritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare voluerit. Ideo enim Matthæus tā distinctè videtur munerū numerū & qualitatem explicuisse. Itaq; his muneribus primùm quidem significatum est puerulum hunc esse eum de quo scripturæ: Omnes De Saba venient, aurum & thus deferentes, &c. & : Reges Tharsis & insulæ munera offerent. & : Dabitur ei de auro Arabia, & adorabunt de ipso semper. Deinde per tria hæc munera iam velut per anigma significata est ineffabilis in diuinitate trinitas, patris, filij, & spiritus sancti, simulq; vno hoc puero comprehendendi humanitatem, diuinitatem, & regalem dignitatem ei conuenientem & humanitatis & diuinitatis ratione. Aurum enim regi competit. Thus Deo. Myrrha homini morituro. Nam Iudæi suos mortuos myrrha sepeliunt, ut corpus maneat incorruptum. Myrrha enim cum sicca sit, arefacit, & exiccatur humiditatem, nec sinit innasci vermes. Itaque, ut & Hieronymus annotauit, pulcherrimè munerum sacramenta Iuuenus vno versiculo complexus est: Aurum, Thus, Myrrham, regique, hominiquè, deoque Dona ferunt. Quidam tamen thure significatum intelligunt Christi sacerdotium. Quid au-

tem his muneribus significatum est à nobis offerri debere, postea dicitur. Porro per factum horum Magorum conuellit satis impius error Lutheri, asserentis Christum etsi in sacramento altaris verè præsentem, non tamen debere nec posse ibi à fidelibus adorari, imo idololatricum esse cultum qui hic Christo exhibetur, eo quòd (inquiunt) Euchariſtia nõ ad hoc est instituta ut adoretur, sed ut mādūcetur à fidelibus, nec legim⁹ in scripturis illic Christum se coli & adorari velle. Ergone idololatra fūere Magi illi, qui Christum adorauerunt in cunabulis, & mysticis illis honorauerunt muneribus? Neque enim ad hoc incarnatus & in mundum natus erat, ut hic adoraretur in mortali corpore, sed ut conspiceretur, caderetur, crucifigeretur: nec vllūm Dei verbū ex scripturis proferri potest, quò à Magis ille cultus exactus fuerit. Vide Pighium controuersia octaua.

ET RESPONSO ACCEPTO IN SOMNIS NE REDIRENT AD HERODEM, &c.] Eo quod dicitur, responso accepto, satis significatur Magos iam secum agitate num redeundum esset ad Herodem, imo quoniam subdubitare inceperūt, desiderasse aliquod signum diuinę voluntatis. Nā quod quidā dictionē Græcam χρηματιστής, verendā putat potius, oraculo accepto, nec sic quòd dixim⁹ significari, minus significatur. Nā χρηματιστής dicitur quidē oracula quæ redduntur à numine aliquo, sed petentibus & consulentibus. Itaque eodem verbo Euangelista & postea vitur, cum Iosephum Aegypto redeuntē, & dubitantē num in Iudæā secedendum esset, admonitū dicit ut in Galilæam iret: non vitur autem hoc verbo cum admonitū dicitur, ut vel in Aegyptum fugeret, vel inde rediret. Eodem vitur & Lucas, cum Simeonem dicit responsum accepisse à spiritu sancto, &c. vbi etiam Quidam verit, responsum acceperat. Porro Hieronymus putat χρηματιστής dici, cum Deus non per angelum, sed per se respondet. Responsum (inquit) quod Græcè dicitur χρηματιστής, non per angelū sit, sed per ipsum Dominum, ut meritum privilegij demonstraretur. Iussi autem sunt non redire ad Herodē, non solum ne Herodis impietati subseruirent suā simplicitate, & puer tueretur ab impij regis crudelitāte: sed etiam ut frustra se insidiari intelligeret, & ab incepto desisteret. In quo facto demonstratum est, quàm essent hi Magi Deo curæ, ut ne quis putet eos solo naturalis sapientiæ ductu intellexisse, natū regem Iudæorū, aut admonitos à dæmonibus, vel inuitē Christum consentibus, quemadmodum videtur sentire Hieronymus commēt. in Isaiam 7. & D. August. lib. de dæmonibus. Discimus autem etiam in his Magis, eorum curam habere Dominum, qui ab ipso pendent, & simplici corde incedunt, ita ut redimat animas seruorum suorum, & nõ delinq; quāt omnes qui sperant in eo. Non peccauerūt autem Magi rescindētes promissionē Herodis factam (promiserat enim verisimile est se reuersuros) tum quod Deo iubete id fecerūt, a quo tanquā superiori domino fuerat à promissionis vinculo absoluti, tum quod etiā sine Dei speciali iussione promissio seruanda non sit, quam intelligimus in frigidem aut perniciem alicuius extortam. Porro ut patet ex artibus quæ mysticè in historia ista Magorum designata sunt, quod Magi post pastores Christi in cōgaitū Iudæis reliquis agnouerūt, idq; partim scripturarum administratō, significat. Quæres, quarum hi Magi primitiæ fuerunt, post pauca quidem

refellit
error Lu-
theri de a-
doratione
Euchari-
stia.

Psal. 33.

Mystica
predicla-
rū inter-
pretatio.

quidem Iudæos ad Christi cognitionem & gratiam vocandas, atque in eadem Iudæis præferendas. Nō posse autem nos in Christi cognitionem deuenire, nisi & cœlesti diuinoq; lumine mens illustretur, & ab hominibus ex scripturis sanctis doceamur, scripturarumq; instructionem cœlestis gratiæ lumen & præcedere debere & subsequi. Præcedere quidem, vt ad scripturas nos mittat. Subsequi vero, vt eisdem credere & obedire faciat. Iam quod Magi nisi longè à patria recessissent, ac relictis Hierosolymitanis cum doleso Herode in Bethleem secessissent, Christum nequaquam vidissent, nobis significat agnosci Christum non posse, nisi longè à patrio ritu & terrenis affectibus semoti, relictisque carnalibus Iudæorum cæremoniis, ac impiorum consortio, mundanōq; tumultu in Ecclesiam, quæ vera est Bethleem, hoc est, domus panis, concesserimus. Munera verò Magorum cum variis modis mysticè accipi possint, rectissimè acceperimus, vt ad tria illa quæ habemus bona referantur, nempe facultates, animam, & corpus, atque ad tres virtutes illas, fidem, spem, & charitatem. Aurum enim Deo offerimus, cum externa fortunæ bona pauperibus per charitatem erogamus. Beneficentiæ enim inquit Paulus, nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur Deus. Thus verò offerimus; cum ex fide seruati oratione mens nostra fertur in Deum, illiq; se deuotam exhibet. Dirigatur enim (inquit

Hbr. vi.

Ps. 140.

A Dauid) oratio mea sicut incensum in cōspectu tuo. Myrrhā autem offerimus, cum spe cœlestiū bonorū carnem nostrā mortificamus, & ieiuniis, abstinētia, omniq; asperitate à putredine vitiorum præseruamus. Sacrificium enim Deo, spiritus contribulatus. Et Paulus precatur vt offeramus corpora nostra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Itaque in auro, thure & myrrha, significata sunt eleemosyna, oratio & ieiunium, quæ tria vniuersa in se comprehendunt virtutum opera: quorum quidē trium vnum, proximum: alterū, Deum: tertium verò nos ipsos respicit. Vbi autem in Bethleem semel Christum agnouerimus, nequaquam ad turbatam carnalemq; redeūdum est ciuitatem Ierusalem, sed per aliam, nempe virtutis viā, regrediendum in cœlestē patriam nostram. Cæterum in hac historia & hoc aduertit potest, quod tribus diuersis modis deprehendatur se alij & alij habere erga scripturas. Nam Scribæ in eis versantur, tantum vt sciant, aliisque veritatem commonstrent, quam ipsi non sectantur. Herodes scripturas quærit, vt veritatem quidē cognoscat, sed ad nocendum. Magi verò, vt agnitam veritatem amplectentur. Ita & hodie quidam in scripturis occupantur tantum vt docti sint, aliōsq; docere valeant: alij, vt inde veniatur per quæ suas hæreses stabiliant, Christumq; adhuc tenerum in cordibus imbecillum occidant cum Herode: alij, vt agnitam sectentur veritatem.

Ps. 140.

Rom. 12.

Diuersis modis scripturas diuersis reuoluitur.

OBLATVS IN TEMPLO CHRISTVS, A SIMEONE & Anna agnoscitur. LVCÆ II. CAPVT X.

V cum recessissent, & postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini par turturum aut duos pullas columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tue Israel. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam, matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanneel de tribu Aser, hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

ET POSTQVAM IMPLETI SVNT DIES PURGATIONIS EIVS, &c.] Hoc est, cum impleti essent à partu dies quadraginta. Hi enim præscripti erant à Moysè cum masculum mulier peperisset, 80. verò dies, cum pepererat foemellam. Inter hos autē dies hæc erat diuersitas, quod cum masculus natus esset, mulier immunda erat septem diebus iuxta ritus separationis menstruæ, reliquis verò 33. diebus non erat illo modo immunda, sed cogebatur domi permanere in sanguine purificationis, hoc est, secundum Lyram & Ilychium, in sanguine mundo. Secundum Thostatum autem sensus est per hypallagen, in purificatione sanguinis sui. Sed simplicius accipitur, vt sit sensus in san-

guine quo adhuc assidue purgabatur. Neque enim fluxus humorum & sanguinis cessat post septimū diem, sed multis etiam post diebus purgantur. Hos autem dies statutum fuit mulierem expectare priusquam sanctuarium ingrederetur, & expiaretur, vt interea reformaretur & restauraretur corpus eius eneruatum. Cum verò foemella ædita esset, cogebatur mulier dies istos duplicare, idq; propter maiorem humorum fluxum & sanguinis corruptionem, & parientis maiorem languorem. Nam secundum Aristotelem lib. de animalibus 7. cap. 9. Si mas nascitur, profluit sanies diluta pallidiuscula: sed si foemina, cruenta. Deinde dierum istorum numerus præscriptus est ad imitationem nature,

ture, quod scilicet in maribus cōceptū circa quadragesimū diem corpus formetur & animetur, in foemellis verò propter feminis frigiditatem, atque ob eiusdem tardiorē decoctionē, circa octuagesimū diem. Quod testatur Aristoteles lib. 7. de animalibus cap. 3. Mares (inquit) foetus magna ex parte circa quadragesimam diem dextero potius latere mouentur, foeminae sinistro circiter nonagesimū. Distinguitur etiam foetus hoc eodem tempore, cum ante caruncula informis cōstaret. Cum itaque foetus in vtero formatur, foemina tardius quam mas perfectionem quarundam partium accipit, & sepius in decimum mensem quam mas protrahitur. Hæc ille. Postremum, per hanc mulieris immunditiam significare voluit Deus omnes nos in peccato nasci, & quoniā à muliere peccatum magis inuectum est, ideo in foemellæ partu tempus purgationis duplicabatur. Itaque addit, secundum legem Moysi, quod hi dies non essent ad purgationem necessarij ex natura partus, sed tantum ex lege Moysi. Quidam tamen volunt additam hanc partem à Lucā ad insinuandum Mariam secundum veritatem non debuissē expectasse dies purgationis, vt quæ purgatione non indigeret, sed eos tantum obseruasse secundum præscriptum legis, quod alias tantum concernebat mulieres, ne videretur legem negligere. Verum prius simplicius est & verius, vt patebit ex sequentibus. Pro pronome autem, eius, quod habet nostra litera, quidam Græcorum libri habent *αυτῆς*, vt referantur dies purgationis ad Christum, sed hæc lectio omnino videtur deprauata. Alij habent *αυτῶν* vt referantur ad virginem. Alii verò communiter habent *αυτῶν*, vt ad virginem simul & puerum referantur. Quod si legatur *αυτῶν*, intelligendum pueros in die purificationis simul cum matribus purgari solitos, vt qui in sordibus nati fuissent corporali bus, propter quas simul cum matre prohiberentur ab ingressu templi. Aut primogenita saltem tunc purgari solita, eò quod tunc Deo consecrarentur. Porro purgationem hic vocat cæremonias, quibus & mulieres & foetus secundum legem lustrabatur, hoc est, rursus admittebantur ad ingressum templi, à quo prius propter immunditiam corporalem quæ est in partu, prohibebantur. Quamuis enim Deus non abominetur nisi immunditiam spiritualem quæ est peccatum, tamen in veteri lege, cum non nisi carnalia populus saperet, per immunditiam corporalem adumbrare voluit spiritualem, constituens vt propter hanc aut illam corporis immunditiam ab ingressu templi & consortio populi excluderetur quis, idemque rursus certis cæremoniis admitteretur, quo intelligeremus nos spirituali immunditia excludi à conspectu Dei, sanctorumque consortio, ab ea tamen sacramentis ab ipso institutis virtute sanguinis Christi emundari posse. Vt autem rectè intelligantur quæ hic dicuntur deinceps, sciendum Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis præceptorum, quæ ambo partum quidem respiciunt, sed tamen à sese omnino sunt diuersa. Vna enim erat lex, quæ omnem partum siue maris, siue foemine respiciebat, quæ traditur Leuitici 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis secundum legem Moysi. & rursus cum dicit: & vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege, par turturum, &c. Est & alia lex, quæ pertinebat solum ad partum primogeniti cuiuscunque speciei, quæ ponitur Exodi 13.

A vbi præcipitur vt pro primogenitis Aegyptiorum occisis, Domino offerantur omnia primogenita masculini sexus tam in hominibus quam in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cum dicit, tulerunt illum in Ierusalem vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. Quia omne, &c. & rursus cum dicit: Cum inducerent puerum Iesum vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo. Itaque quod attinebat ad legem quæ præscribit purificationem mulieris modum, impertinens erat quod puerum Iesum parentes tulerunt in Ierusalem, vt sisterent Domino, quamuis verisimile sit eodem die quo mulier purificabatur, etiam masculum, si primogenitus erat, Domino offerri solitum, vt eadem opera vtrique legi satisfaceret. Rursus quod dedisse dicuntur hostiam par turturum, &c. impertinens erat ad eam legem, qua præceptum fuit vt mas primogenitus Domino consecraretur, cum hæc hostia pro quouis partu esset offerenda. Pròinde quidam non bene discernens has diuersas leges, sed vt simul à Lucā narrantur, etiam easdem confundens, turpiter errauit, (vt nonnunquam bonus dormitat Homerus) sic scribens in Paraphrasibus: Exhibitus est veluti legi obnoxius in templo, qui dominus erat omnium cœlestium ac terrestrium. Redemptus est exiguo pretio, qui sui sanguinis pretio redempturus erat vniuersum mundum. Lex enim præscripserat, vt parentes primogenitum masculum redimerent agno anniculo, qui dabatur in holocaustum, deinde adderetur columbus aut turtur pro expiatione peccati, si quid labis in coitu aut post esset contractum. Debet enim vndequaque purum esse quod Domino sit offerendum. Quod si rei familiaris angustia non patiebatur dari agnum, agni vice dabatur turtur aut pullus columbæ pro redemptione pueri. Altera auis offerebatur pro expiatione peccati. Hactenus ille. In quibus verbis manifestus est error, dum dicitur alterum illorum duorum, quæ Leuitici 12. præcipiuntur offerenda, nempe id quod in holocaustum offerri debuit, datum pro redemptione pueri, cum semper vtrunque offerendum esset, etiam si primogenitus non esset, neque masculus. Itaque & illud notandum, quod Leuitici 12. vbi nos legimus: Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturum pro peccato, &c. illud; pro filio siue pro filia; non debet referri ad verbum, deferet, vt distinguunt communiter Latini, sed referri debet ad præcedentia, vt satis patet ex distinctione Hebræorum, vt sit sensus: cum expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio siue pro filia partu ædita expectare debet vt purificetur, tunc deferet agnum non quidem pro prole, sed potissimum pro seipsa. Commodè ergo intelligi debet quod in quadam antiphona canitur in festo purificationis: Obrulerunt pro eo Domino par turturum, &c. vt pro eo dicantur obrulisse quia scilicet illum Maria peperit. Humanum aliquod etiam diuus Augustinus passus est, dum scribens in cap. 12. Leuitici dicit pro Christo oblatum par turturum, quia hic dicitur vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo. Nam, vt dictum est, quod secundum legem faciendum erat pro Christo tanquam primogenito, non erat illa turturum oblatio, sed ipsius pueri oblatio. Cum autem primogenitum masculini sexus in hominibus Domino offerri deberet, non tamen in conspectu

Erasmi error.

Domini permanere debebat, eo quod illorum loco Dominus ex Israelitis sibi delegisset Leuitas omnes, vt patet Numeri 3. atque ob id præceptum vt primogenita filiorum Israel redimerentur, non quidem per commutatione alterius animalis, quem admodum primogenitum aſini redimebatur oue, ſed pretio, vt dicitur Exodi 13. Quo autem pretio, ibi non exprimitur, ſed idipſum ſatis patet ex cap. Numer. 3. vbi pro pretio ducentorum ſeptuagintarum, qui excedunt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Israel, præcipitur vt accipiantur quinq; ſicli per ſingula capita ad meſuram ſanctuarij, & detur pecunia Aaron & filiis eius. Quod & in poſterum vt fiat pro redemptione primogenitorum qui naſcendi erant, præcipitur Numer. 18. his verbis: Quicquid primum erumpet de vulua cunctæ carnis quam offerunt Domino, ſive ex hominibus, ſive de pecoribus, cui iuris erit: ita duntaxat vt pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum eſt redimi facias: cuius redemptio erit poſt vnum menſem ſiclis argenti quinque pondere ſanctuarij, hoc eſt, 10. obolis aut 20. Nam, vt ſequitur, ſiclus viginti obolis habet. Siclus autem ſanctuarij duplum continebat ſecundum Hebræos. Inquirendum autem deinceps quomodo duæ illæ leges, quarum hic ſit mentio, ſeſe habeant ad Chriſtum & Mariam, & an ſub eis Chriſtus & Maria comprehenderentur. Itaque quod attinet ad eam legem quæ erat de offerendo primogenito, quidam dicunt eam legem ad Chriſtum non pertinuiſſe, eod quod non adaperuerit vuluam matris ſuæ, ſed claſſo matris vtero prodierit in mundum, ſicut claſſo ſepulchro reſurrexit. Alij contra hanc legem proprie ad Chriſtum pertinuiſſe aſſerunt, eod quod ipſe ſolus aperuit vuluam matris ſuæ, cum aliis aperiat vir vterum. quæ eſt ſententia Theophylaſti ſuper hoc loco. Similiter & Ambroſij ſic ſcribētis: Non enim virilis coitus vuluæ virginalis ſecreta reſerauit, ſed immaculatum ſemen inuiolabili vtero ſpiritus ſanctus inſudit. Hic ergo ſolus aperuit ſibi vuluam. Nec mirum, qui enim dixerat ad Prophetam; Priuſquam te formarem in vtero. noui te, & in vulua matris ſanctificaui te; qui ergo vuluam ſanctificauerat alienam vt naſceretur propheta, hic eſt qui aperuit matris ſuæ vuluam vt immaculatus exiret. Similia habet & Origenes homilia 14. ſuper Lucam: Sacratum (inquit) quippiam ſonat. Quemcunque enim de vtero eſſum marē dixeris, non ſic aperit matris ſuæ vuluam vt Dominus Ieſus, quia omnium mulierum non partus infantis, ſed coitus viri vuluam referat. Iam vt ſecundum Ambroſium Chriſto proprium eſt aperire vterum matris ita etiam, quod ſequitur in lege ſanctum vocari Domino. Solus enim ipſe vere ſanctus inter primogenitos, eum multi alioqui eſſent ſcleratiſſimi. Porro inter duas has ſententias inter ſe in ſpeciem contrarias medium eligendum videtur, nimirum vt cum iis patribus qui dicti ſunt, non negemus Chriſtum aperuiſſe vterum matris ſuæ. Nam omnino videtur Lucas hanc legem ſic adduiſſe, quaſi etiam ad Chriſtum pertinentem: & tamen etiam aſſeramus claſſo virginis vtero natum eſſe, quia ſcilicet ſic per naturalia generationis membra natus eſt, vt virginalis pudicitie claſtra naſcendo non conuelleret, nec dolorem parienti adferret, quem neceſſe eſt eſſe in huiusmodi vteri apertione, quali naſcuntur reliqui. Proinde eleganter quidam Græcus. So-

lus (inquit) Chriſtus nondum apertam ſupernaturaliter aperuit, & claſſam naturaliter ſeruauit. Et D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos: Magis ad ſpeciale natiuitatem ſaluatoris, quam ad omnium hominum referri poteſt hoc quod dicitur: Qui aperit vuluam, ſanctus Domino vocabitur. Solus enim Chriſtus claſſas portas vuluæ virginalis aperuit, quæ tamen claſſa iugiter permanſerunt. Hæc eſt porta orientalis claſſa, per quam ſolus pontifex ingreditur & egreditur, & nihilominus ſemper claſſa eſt. Hæc ille, Itaque neque negandum quin & hæc lex ad Chriſtum pertinuerit, quamuis quatenus Deus nulli fuerit legi ſubiectus: neque dicendum proprie ad ipſum pertinuiſſe, cum reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris ſuæ quam fecit Chriſtus, quamuis conſideratione eius quod aduerterunt Ambroſius & reliqui, non ineleganter oſtenditur aperire vterum Chriſto fuiſſe proprium, verum, vt apparet, præter intentionem Lucæ aut Moysiſ. Nam ſimpliciter aperire vuluam Hebraica phraſi dicitur is qui primo ex vtero matris naſcitur. Vnde & brutorum primogenitis id attributum eſt. Iam quod primogenitum maſculinum, vocatur ſanctum Domino, non accipitur ſanctum, pro eo quod erat ab omni vitio immune, ſed eo quod ſeparatum à rebus prophanis conſecratur Domino, à cuius tamen ſeruitute in templo præſtada, pretio redimebatur primogenitus hominis. Notandum autem, ſolum primogenita maſculini ſexus ſibi conſecrari voluiſſe Dominum, nimirum propter ſexus perfectionem, docens nos myſtico typo, eos demum animos eſſe ſibi gratiſſimos, ſuoque conſpectu dignos, qui maſculo ſpiritus robore denunciant effeminate carnis cupiditates. Quod verò attinet ad aliam legem, quæ eſt de purificanda muliere, etiam communiter dicitur eam legem ad matrem Domini non pertinuiſſe: ſed ab ea per ipſa legis verba ipſam fuiſſe exceptam, tum quod proprie mulier dici non debeat, tum quod non ſuſcepto virili ſemine maſculum peperit, cum lex dicat: Mulier ſi ſuſcepto ſemine peperit maſculum, immunda erit ſeptem diebus. Alioqui enim fruſtra videtur additum, ſuſcepto ſemine, niſi ſignificare voluiſſet ſpiritus ſanctus mulierem quandam futuram, quæ non ſuſcepto virili ſemine paritura eſſet, atque eandem ab ea lege immunem fore. Verum ſciendum Hebræa non habere, ſi ſuſcepto ſemine pepererit. Nam pro ſuſcepto ſemine, eſt verbum, hiphil, quod ſignificat ſeminificare aut ſemen facere *וַיִּלְד* Taſriach, vt ſemen accipiat non pro principio generationis, ſed pro prole. Itaque ſenſus eſt: Mulier cum ſeminificauerit (vt vertit Pagninus) aut ſi ſemen fecerit, vt vertit Munſterus. Septuaginta tamen verterunt, *αὶ σπερματισθῆναι*. hoc eſt, ſi ſemen ſuſceperit, quos ob id ſecutus eſt Hieronymus (vt frequenter) vertens; ſi ſuſcepto ſemine, quamuis & huius verſionis idem fere erit ſenſus, qui Hebraicæ lectionis, ſi ſemen acceperimus pro prole, vt ſuſcepiffe ſemen, ſit prole accepiſſe in vtero. Hebræa enim id quod generale eſt prius ponunt, ac deinde id per partes exequentur. Proinde quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab hac lege virgo immunis: quod & Lucas ipſe ſatis ſignificare videtur, dum dicit impletos dies purgationis Mariæ ſecundum legem Moysiſ. Si enim Moſes eam iis verbis à ſua lege excepit, quomodo ſecundum eius legē dies purgationis impleti ſunt? aliis tamen rationibus ab eadem fuiſſe immunem facile

Maria legi non ſubiecta eam tamen ſeruari.

facile probari poteſt. Primum, quia cum virgo eum pepererit qui ſolus à ſuo cōceptu ſanctus fuit, imo à quo eſt omnis ſanctitas, etiam templi, nō potuit ob illius partum ſic immunda fieri, vt aut quod tangeret pollueretur, aut ab ingreſſu templi prohiberetur. Idem ſecundo probatur ex legis huius ſine & legiſlatoris intentione, ſecundum quam de lege iudicandum eſt. Cum enim lex hæc data eſſet, ob ſordes eas corporales in quibus mulieres pariūt, propter quod dieuntur in die purgationis mundari à profluuiſ ſanguinis ſui, & veriſimile ſit primum; credere, Mariam vt ſine dolore & virginalis claſtri violatione, ita etiam ſine ſordibus peperiffe: conſequitur eam legis huius vinculo abſolute ſubiectam non fuiſſe. Nam & Ariſtoteles cap. 7. de animal. teſtatur, fieri poſſe etiam naturaliter, vt parientes fluxum ſecundarum non patiantur. Poſtremum, cum eum peperiffet qui ſupra omnem legem erat, non potuit non & ipſa hac lege ſuperior eſſe. Verum quemadmodum Chriſtus ſpōte legi ſubiectus eſt, ita & hæc ſanctiſſima virgo, ne quem ſuo facto ſcandalizaret, ſed humilitatis & obedientiæ omnibus exemplum præberet. Porro cum lege cautum eſſet vt purganda mulier deferret agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ ſive turturem pro peccato, duos autem turtures aut duos pullos columbarum, ſi præ paupertate agnū offerre nequiret, Lucas abſolute refert legem pauperibus præſcriptam, ſignificare ſcilicet volens paupertatem Mariæ & Ioseph. Non enim dubium eſt quin vberius munus allaturi fuiſſent, ſi nō tenuitas obſtitiffet. Duorum autem horum animalium id quod in holocauſtum offerebatur, in gratiarum actionem pro accepta prole & pro ſœlici partu offerebatur. Verum alterum quod pro peccato offerendū dicitur, dubium pro quo peccato offerri debebat. Nam quod quidam Hebræorum dicunt offerendum pro peccato periurij, quod ſcilicet mulier in dolore partus conſtituta iurauit, aut ſecum conſtituit non amplius obedire marito congreſſendi cauſa, nimis ridiculum eſt. Quod autem quidam noſtrum dicunt pro peccato originali paruuli offerri ſolitum, probabile nō eſt, imo plane falſum, cum ſacrificia hæc pro purgatione mulieris fierent, non pro purgatione paruuli. Neq; ruruſum rectè dicitur pro peccato quod in coitu ſerè ſemper committitur, vt vult Lyra, nam & ſine peccato fieri poteſt coitus, & æquè in coitu peccat vir atq; mulier. Sciendum autem quod idem ritus etiam in aliis purgationibus adhibebatur. Nam & in purgatione leproſi pauperis duo turtures aut duo pulli columbarum offerebantur, vt patet Leuitici 14. Ruruſum in purgatione viri & mulieris poſt diuturnum fluxum ſeminis aut ſanguinis menſtrui, vt patet Leuitici cap. 15. Proinde quidam, inter quos Caietanus, dicunt in his purgationibus ſacrificium quod pro peccato offerebatur, non pro certo aliquo peccato perpetrato ab eo qui purgabatur offerri ſolitum, ſed pro peccato in genere, vt nemo eſt ab omni peccato immunis. Verum rectius diceretur, peccatum in his locis accipi pro immunditia illa corporali, quam ex quibusdam rebus ſecundum legis præſcriptum homines contrahant, ita vt per eam prohiberentur ab ingreſſu templi, aut etiam conſortio hominum. Nam per hæc ſacrificia & orationem ſacerdotis, dicuntur homines mundari, quod nihil aliud eſt quam auferri ab eis impedimentum ingrediendi templum & ſancta. Carnalia enim illa ſacrificia hanc virtutem

purgandi habuiſſe, non autem virtutem purgandi mentem, & auferendi peccatum, proprie dictum docet ad Hebræos Paulus. Quamuis autem hæc reſponſio ſufficere poſſet, ex Hebræo tamē certior ſolidiorq; haberi poteſt. Ex Hebræo enim patet dictionem, peccatum, non accipi his locis pro vitio & actu aliquo culpando, ſed pro certo ſacrificij genere, quod nos dicimus ſacrificiū pro peccato. Eo enim nomine quo peccatū vocatur, Hebræis etiam dicitur & certū illud ſacrificij genus, vnde & Paulus Chriſtum dicit factum pro nobis peccatū, hoc eſt, ſacrificium pro peccato. Sic autem his etiam locis accipi patet maniſteſſimè ex cap. 15. Leuitici. Nam vbi dicitur de mandato leproſo paupere: Sumet duos turtures ſive duos pullos columbæ. quorum vnus ſit pro peccato, & alter in holocauſtum: Hebræa habent, & erit vnus peccatū, & vnus holocauſtum; vbi per peccatum ſignificari ſacrificium aliquod quod certo ritu peragebatur maniſteſtum eſt. Hoc autem ſacrificij genus eſſi diceretur peccatum, non tamen ſolum offerebatur pro expiatione alicuius quod verè erat peccatum, ſed etiam pro emundatione alicuius immundicie corporalis quæ peccatum ſignificabat, aut ex peccato contracta erat. In huiusmodi autem purgationibus offerebantur duo turtures, aut duo pulli columbarum, quod huiusmodi animalia propter ſuam caſtatem corporali illi immunditiæ purgandæ conuenirent, & propter ſuam maſtuetudinem ac ſimplicitatem apta eſſent ad præfigurandum Chriſtum, per cuius oblationem auferenda erat omnis ſpiritualis immundicia per corporalem ſignificata. In vero quod duo offerebantur animalia, & vnum quidem in holocauſtum pro gratiarum actione, alterum vero pro peccato, vt per illud is qui per immundiciam exclusus fuerat ab ingreſſu templi, ab illo impedimento abſolueretur, docemur & nos myſticè pro purgatione peccatorum debere nos & ſacrificium gratiarum actionis Deo per Chriſtum offerre, & per ſacramentorum participationem, Eccleſiæ ruruſum reconciliari, Chriſtum pro peccatis noſtris Deo patri offerendo.

D E T E C C E, H O M O E R A T I N H I E R V S A L E M, C V I N O M E N S I M E O N, & c.] Oſtendit in ſequentibus Chriſtum teſtimonium accepiffe à ſenibus vtriuſq; ſexus, eiſq; iuſtis, & ſpiritu prophético aſſatis, quorū proinde teſtimonium non poteſt non eſſe maximum. Hunc autem Simeonem quidam putant fuiſſe ſacerdotem, ſed nullo argumento idoneo. Nam ſi ſacerdos fuiſſet, vtiq; maniſteſtaſſet id Lucas tanquam magnam viri dignitatem, cum alias eius conditiones tam diſtinctè exprimat. Itaq; prima conditio perſonæ viri commendās eſt, quod iuſtus fuerit: ſecūda, quod timoratus, aut, vt habet Græca *εὐλαβὴς*, hoc eſt, pius ac religioſus. Videtur autem iuſtū eum dicere reſpectu hominum cū quibus iuſtè conuerſabatur: timoratū vero & piū, reſpectu Dei, quem piè ac religioſè venerans offendere metuebat. Tertia viri conditio eſt, quod expectabat conſolationem Iſrael, tanquam iam ſcilicet imminentem, quo notatur quanta in eo publicæ ſalutis fuerit auditas. Expectabat autem non temporalem potiſſimum conſolationem Iſraelis, ſed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, prophetia Iacob: aliſq; prophetis, tum & ex temporali illa oppreſſione qua premebatur tūc populus Iſraeliticus, ad eſſe tempus Meſſiæ, qui ab ea ſeruitute liberaturus eſſet Iſraelem, quæ temporali

illa significabatur, nempe à dura seruitutē peccati & diaboli, à qua tamen quicunque liberatur, simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus quæ hic premunt. Nam qui sub regno est Christi, nullam sibi seruitutem duram existit, nam, imo potius verè liber est, nullius propriè dictus seruus. Voluit quidem Deus per temporalem illam populi Israelitici seruitutem in qua adueniens Christus eos inuenit, excitare Israelitarum mentes ad desiderandum promissum illis redemptorem, & credendum illum iam mox ad futurum, eò quòd se re putarent eum fore redemptorem & regem temporalem: verum hunc senem, cum spiritu sancto fuerit plenus, verisimile est intellexisse spiritualem fore redemptionē per Messiam præstandam, sicut ex cantico ipsius satis patet. Quarta conditio viri est, quod fuerit in eo spiritus sanctus, quod omnino in intelligendum videtur de spiritu prophetiæ dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere spiritum sanctum fuisse in eo, cum prius dixerit eum iustum & timoratum, si de inhabitatione spiritus sancti omnibus iustis communi loquitur? Porro Galatinus existimat hunc Simeonem fuisse eum qui à Iudæis in Talmud dicitur Simeon iustus, de reliquiis synagoga magna, qui diuiniorem illam legis intelligentiam, quam Cabalam vocant, accepit à patribus, cuius multa præclaræ sententiæ in Talmud continentur, eumque fuisse filium & discipulum Hillelis, magistrum verò Gamalielis illius, ad cuius pedes sedit Paulus. Verum ex libro Pirke Anoth, quem verum nobis Fagius quidam dedit, ex quo tamen libro ille suam desumit sententiam, videtur quod dicit falsum esse. Nam Simeon iustus in eo libro diu præcessisse dicitur Hillelem, cuius non ponitur aliquis discipulus nomine Simeon, sed Gamaliel quidam. Cum autem iste Simeon expectaret, desideraretque omnibus votis consolationem Israelis, & spiritum haberet prophetiæ, factum est ut per oraculum ei fuerit promissum, idque non ab angelo aliquo, sed ab inhabitante ipsum spiritu sancto (unde patet per interiorē inspirationē id didicisse) non moriturum se antequam vidisset oculis corporalibus quem expectabat Christum, hoc est, vnctum Domini Dei. Atque hæc est quinta conditio personæ viri huius commendans. Est autem phrasī Hebraicæ, videre mortem, idem quod gustare mortem, & mori. Sic Psalmista: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, hoc est, sentire corruptionem & corrupti. Porro etsi alii etiam reges Israelis dicantur Christi & vncti Dei, propriè tamen saluator noster, Christus Domini dicitur, eò quòd non ab homine vnctus esset in regem & sacerdotem, sed à solo patre per spiritum sanctum.

ET VENIT IN SPIRITU IN TEM-
PLVM. ET CVM INDVCERENT PVERVM
IESVM PARENTES.] Venit, inquit, in spiritu,
hoc est, actus a spiritu sancto, nō excitatus aut ad-
monitus ab homine. Idem autem spiritus qui inspi-
rauit ut templum adiret, signū quoque dedit quo
puerum agnosceret. Itaque & ipse accepit eum in
vlnas suas, complexans eum summo pietatis & amo-
ris affectu, quo impellente continere se non potuit
quin eum amplecteretur, cuius alioqui contractu
se indignum nō dubitauit. In hac autē oratione, &
ipse accepit, rursum videtur Lucas suo Hebræo-
rumque more coniunctionem, & posuisse, ita ut ni-
hil copulet, neque ad sensum faciat, nisi velimus si-
gnificari, Simeonem hoc ipsum etiam fecisse quod

A prius fecisset sacerdos, ut sit sensus: Ipse quoque, sicut sacerdos, accepit eum in vlnas. Sic enim quidam in Paraphrasibus: Posteaquam, inquit, sacerdos oblatum puerum amplexus esset, eique benedixisset, non se continuit pietas senilis, quin ipse quoque desideratum infantulum complecteretur. Benedixit autem Deum, hoc est, laudauit, & gratias egit, quòd promissionem suam adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

ET AUT: NVNC DIMITTIS SERVVM
TVVM DOMINE, &c.] Mox defectura vox senis
velut cygneam quandam cantionem his depromit
verbis. D. Ambrosius legit: Nunc dimitte: & inter-
pretatur Simeonem iam mortem optasse. Vide (in-
quit) iustum velut corporeæ carcere molis inclu-
sum velle dissolui, ut incipiat esse cum Christo.
Græca tamen habet, quemadmodum Latina, ἀπο-
λύεις. Interpretantur autem quidam verbum istud
per futurum, dimittes: aut deprecatur accipiunt,
ut sit sensus: opto ut dimittas. Verum rectius &
simplicius sic intelligitur: Nunc Domine si quan-
do me ex hac vita dimittis, dimittis certè non cum
dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quie-
to, tranquillo, & satiato suis votis. Est enim He-
braica phrasī in eo quod dicit, dimittis in pace,
quemadmodum & Gen. 15. dicitur Abraham: Tu ibis
ad patres tuos in pace. Et Tobias 3. capit. optat in
pace recipi spiritum suum. Et Psalmista: In pace,
inquit, dormiam & requiescam, hoc est, tranquillo
animo, nec passionibus aliquibus aut desideriis dis-
tracto. Dicitio enim Hebraica שָׁלוֹם, Schalō, cui
correspondet Latinis nomen, pax, non est tam cō-
stricta quàm nomen pacis, sed illa Hebræi signifi-
cant sanitatem, integritatemque, successum & voto-
rum omnium adeptionem, animique tranquillita-
tem & lætitiā. Sic Ioseph fratres suos interroga-
uit de patre. Est ne pax patri vestro? Quod Hiero-
nymus vertit: Sanusne est pater vester? Et Helizeus
dixit Naaman Syro, & Christus peccatrici: Vade in
pace, hoc est, sis animo tranquillo ac libero. Proinde
Simeon dum dicit se dimitti in pace, significat se
lubenter moriturum, quemadmodum Iacob viso
Ioseph filio suo. Iam (inquit) lætus moriar, quia vi-
di faciem tuam, & superstitē te relinquo. Sicut au-
tem verbo, dimittis, significat Deum dominum esse
vitæ ac mortis, ita etiam se corpus pro vinculo
quodam habere, quod Græca dicitio, ἀπολύεις, aper-
tius significat. Est enim, absolutus: quasi à vinculo
scilicet. Dicit autem, secūdum verbum tuum, pro-
pter oraculum quod acceperat, quod scilicet non
esset moriturus nisi prius vidisset Christum. Itaque
sensus est: Sicut Domine promisisti te satisfactorū
votis meis priusquam morerer, ita certè iam cum
voles me tranquillo hinc dimittis animo.

QVIA VIDERVNT OCULI MEI SA-
LVTARE TVVM. QVOD PARASTI AN-
TE FACIEM.] Emphasis est in eo quod dicit,
oculi mei, quasi dicat: Non iam fide solū & men-
te vidi salutare tuum, quemadmodum patres mei,
sed hæc etiam corporalibus oculis. Porro Theophylactus
intelligens Simeonem his verbis allo-
qui ipsum puerum, & illum vocare Dominum, per
salutare intelligit incarnationem vnigeniti, ex qua
omnis salus electis provenit. Verum rectius in-
telligitur Simeon alloqui patrem Deum, & saluta-
re Dei vocare ipsum Christum saluatorem à Deo
destinatum hominibus. Quod autem dicit Deum
hunc saluatorem parasse, dupliciter accipi potest.
vide

videlicet aut de præparatione qua ab æterno & an-
te tempora secularia Deus hunc mittere disposuit,
aut de eā qua in tempore illum parauit nobis, dum
filium suum pro nobis incarnatum misit in hunc
mundum. Illud autem, ante faciem omnium popu-
lorum, Hebraica phrasī accipiendum est, ut sit, coram
omnibus populis, aut pro omnibus populis. Itaque
sensus est: parasti hunc saluatorem non solū pro
Israelitico populo, sed ante faciem omnium popu-
lorū, & pro omnibus populis, ut scilicet omnes eum
agnoscant & amplectantur, & per eum sal-
uentur. Hinc notatur quanta sit Iudæorum cecitas,
qui à regno Christi gentes alienas habendas vo-
lunt, cum ut hic Simeon, ita vates omnes Christo
illas accessuras prædixerint.

LVMEN AD REVELATIONEM GEN-
TIVM, ET GLORIAM PLEBIS TVÆ
ISRAEL, &c.] Accusatiuus, Lumen potest apposi-
tione construi cum, salutare, aut cum verbo, parasti,
ut sit sensus: parasti ut sit lumen. Sic & de accusati-
uo, gloria, dici potest: verum is rectius intelligitur
cōstrui cum præpositione, ad, ut, significetur Chri-
stus quatenus lumen erat, gentibus attulisse reuela-
tionem, hoc est, illustrationem, depulsis errorum te-
nebris, Israelitis verò gloriam & claritatem. Vocat
enim Simeon Christum & saluatorem, & lumen:
sed saluatorem omnium populorū ex æquo, lumen
vero etiam omnium, sed quod sit ad illuminationem
gentium obtenebratarum, verique Dei & ve-
ræ salutis cognitione carentium, ad gloriam verò
populi Israelitici. Luminis enim est & illuminare, &
claritatem atque decorem afferre. Quamquam au-
tem & populum Israeliticum hoc lumen illumina-
uit, tamen gentibus appropriatur illuminatio, quod
in densioribus detinerentur tenebris. Sic quamquā
etiam gentium gloria sit Christus, tamen gloria
Israelitici appropriatur, quod singularem illi ex Chri-
sto gloriam consequerentur, videlicet quod ex eis
Christus secundum carnem natus est, quod eis in
lege promissus, quod apud eos tantum corpora-
liter conuersatus, & ab eis lumen eius in omnes
gentes diffusum. Pulchrè autem Isaias cap. 49. o-
stendit Christum fore omnium populorum salua-
torem, gentium lucem, Israelis autem gloriam, ita
ut ad illum locum respexisse videri possit Simeon.
Sic enim ibi dicitur: Et dixit: Parum est ut sis mihi
seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel
conuertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis sa-
lus mea vsque ad extremum terræ. Hęc dicit Domi-
nus redemptor Israel sanctus eius, ad contemptibi-
lem animam, ad abominatam gentem, ad seruum
dominorum: Reges videbunt, & consurgent prin-
cipes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis
est, & sanctum Israel qui elegit te. Quibus vltimis
verbis rectè intelligitur vaticinari propheta gloriā
Israelis futuram illi per Christum, ita ut populum
illum reges & principes gloriæ eius magnitudine
exciti, veneraturi accederent, quemadmodum postea
apertius illo capite profequitur.

ET ERANT PATER EIVS ET MATER
EIVS MIRANTES, &c.] Iosephū, patrem Chri-
sti vocat: non solū quoniam ad famam virginis
conseruandam pater eius sit ab omnibus aestima-
tus, sed etiam quia ratione coniugij legitimus eius
pater esset magis quàm si ipsum aliunde genitum
adoptasset. Mirabatur autem parentes in iis quæ di-
cebantur, non quod hæc omnino eis noua essent,
cum & ab angelis & pastoribus similia audiuisent;

A aut etiā maiora, sed quod etiā alia quædam nō mi-
nus miranda, & superioribus conformia, audiret per
afflatū spiritus dici de eo. Neque enim iam primū
mirari cœperunt, sed iam dudum cœpta admiratio
magis iam etiam aucta est. Admirationis verò parē-
rentum meminit Lucas, siue quòd illi magis aduer-
terent ad dicta Simeonis & Annæ, siue ut insinua-
ret quanta de puero dicerentur, quādo ob ea etiā
parentes eius, qui iam de eo ab angelis multa au-
dierant, sunt admirati. Ex eo autem, quod sequitur:

ET BENEDIXIT ILLIS SIMEON, &c.]
Intelligit quidā hūc virū fuisse sacerdotē, & Euan-
gelistam hic loqui de ea benedictione sacerdotali,
de qua Nu. 6. Verum inefficax planè est argumen-
tum, cum simpliciter accipi possit, senē illis benedi-
xisse, siue quia scilicet illis precatus sit, siue quia scie-
lices eos prædicauerit qui tati pueri parentes esse
meruerint. Videtur enim, illis, tantū referri ad parē-
tes pueri, quamquam nullum sit inconueniens dice-
re, Simeonē etiā benedixisse Christo, hoc est, optal-
se ei scilicet successum negotij eius ad quod missus
fuit. Huiusmodi enim benedictio non arguit excel-
lentia maiore benedicentis, sed tantum votū animi
eius. Iam quod dicit Paulus ad Hebræos: Sine vlla
contradictione minus à maiore benedici, intelligi-
tur non de simplici benedictione, sed ea quæ fit ex
authoritate diuina. Cum autem Simeon & patri &
matri benedixerit, tamē prædicturus quæ circa pue-
rum euentura erāt, sermonem suū tantum conuer-
tit ad matrem eius, ut ad quā nō dubitauit puerum
magis pertinere. Et quoniam dixerat eum saluato-
rem paratum coram omnibus populis, ostendit per
eum tamen non omnes saluandos, sed quosdam e-
ius occasione proprio vitio magis perdendos.

ECCE, inquit, POSITVS EST HIC IN RV-
NAM, &c.] Quibus verbis de Iesu contrarios effe-
ctus prophetat respectu populi Israelitici. Et quoniam
resurrectio proculdubio hic accipi debet resur-
rectio spiritualis, qua scilicet à peccatis per Christum
quidam resurrecturi erant: consequens est quod de
ruina dicitur, non debere principaliter intelligi de
ruina temporali, qua per Romanos perierit occasio
ne Christi multi Iudæorū, sed de ruina spirituali, in
cecitatem scilicet & interitū æternum. Verum cum
Deus nolit interitū hominū, & prius dixerit Simeon
hunc in saluatorem & lumen omnium esse paratum
à Deo, quomodo hic dicit positum ipsum in ruinam
multorū? Huius difficultatis occasione Origenes
ad mysticū conuersus sensum intelligit de salutari
ruina peccatorū, qua scilicet peccatores cadunt à
peccatis suis morietes peccato, & deinde resurgunt
ad iustitiæ opera. Quā interpretationē & Theophyl-
ponit, adiungens & alterā, secundum quā genitius;
multorū, non referatur nisi ad resurrectionē, & nō
ad ruinam, ut sit sensus: Positus est Dominus in rui-
nam sui ipsius, hoc est, ut cadat in mortē, & deinde
per eum resurgant multi in Israel. Verum cum hæc
interpretationes coactiores sint, dicendum Christum
positum fuisse à Deo & in multorum ruinam, & in
multorū resurrectionem, quamuis non omnino si-
militer. Nam in resurrectionem positus est à Deo,
quia voluit Deus per ipsum quorundā efficere resur-
rectionē. In ruinam verò positus erat, quia voluit
Deus occasione eius quosdam sine labi, tum quod
ita quidā mererentur, tum quod ita videbatur glo-
riæ suæ illustrandæ cōducere. Porro cum ruina nō
sit nisi stārium, aut eorū qui profundius labuntur, &
resurrectio iacentium atque lapsorum, intelligendum

quod hic dicitur de ruina multorum, quosdam occisione Christi grauius casuros quam iam ceciderant aut potius quosdam qui stare videbantur, & arcem iustitiae obtinere in populo Israelitico, prolapsuros iam in maximam caecitatem, & exitium aeternum: resurrecturos autem, qui per aperta crimina in quibus viuebant, omnibus iacere videbantur, sed credendo in Christum reuocandi erant ad frugem meliorem, & spem salutis aeternae. Itaque in ruinam fuit infidelibus Scribis & Phariseis, in resurrectionem vero publicanis & meretricibus. Idem ergo his verbis significat Simeon quod postea Christus ipse Ioan. 9. aliis verbis dicens: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, & qui vident caecifiant. Videtur autem Simeon his verbis alludere voluisse ad illud Isaiae 8. Erit vobis Dominus in sanctificationem. In lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum & in ruinam habitantibus Ierusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irrentur, & caecientur. Quod de Christo etiam Petrus & Paulus interpretantur dictum. Nam & ideo videtur dixisse Simeon, ecce positus est hic, ut significaret eum esse petram illam & lapidem, de quo Isaias illo loco, de quo etiam alibi: Ecce pono in Sion lapidem probatum angularem, &c. Iam quod sequitur.

ET IN SIGNUM CUI CONTRADICERETUR, &c. Jex eodem Isaiae loco desumptum videtur. Nam mox post superiora verba in Isaia sequitur: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & in portentum Israel, quem locum etiam de Christo citat Paulus ad Hebraeos 2. Est autem signum, generaliter quidem quicquid alicuius rei est significatiuum: sed speciatim signum frequenter dicitur, quod rei alicuius mirabilis & occultae est indicatiuum, ita ut non ab omnibus a quibus videtur intelligatur, sed tantum ab intellectu & sapientia praeditis. Secundum hanc ergo significationem quidam hic per signum intelligunt ipsam Christi crucem aut crucifixionem, quae signum quidem est diuinae reconditionis cum hominibus, sed tale signum, cui & olim a Iudaeis, & nunc ab infidelibus contradicitur, tanquam rei probrosae & infirmae. Itaque sensus erat Christum positum esse in signum, hoc est, positum esse ut crucis signum subeat, & modo exhibeat. Verum quoniam videtur esse, ut dictum est, allusio ad locum Isaiae, rectius per signum intelligitur ipsemet Christus, secundum eam significationem, qua res nouas & insolitas, & miracula, signa dicimus, prodigia & portenta, quod ferè semper nouum aliquod portendat & significet. Sicque sensus erit: Puer hic positus est in signum, hoc est, ut sit signum, quomodo Psalmista dicit: Esto mihi in Deum protectorem, pro eo quod est, sis mihi Deus protector. Sic & de Ezechiele, qui nouis quibusdam rebus portendebat quid euenturum esset Israeliticis, dicit Dominus Ezech. 2. 4. Erit vobis Ezechiel in portentum. Zachariae quoque 3. ca. amici Iesu sacerdotis magni dicuntur viri portendentes, vel, ut habent Hebraea, viri portenti, hoc est, viri portentosi. Signum itaque dicitur Christus, quod res esset noua & insolita, qualis non fuerat ab initio mundi, utpote Deus simul & homo, qui per nouam suam ex virgine natiuitatem, mirabilium patrationem, crucis ignominiam, ac deinde gloriosam resurrectionem, & ascensionem in magnum stuporem & admirationem homines erat adducturus, & noua quaedam orbi iam esse praestita significaturus, utpote promissam per Prophetas salutem. Di-

citur quidem Christus apud Isaia cap. 11. etiam signum his verbis: In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur. Et post pauca: Et leuabit signum in nationes, & congregabit praefugos Israel, & dispersos Iuda colliget a quatuor veteris. Verum hic paulo diuersa ratione signum dicitur Christus. In Hebraeis enim hic iam est alia dictio quam cap. 8. nempe dictio נֶסֶם, quae illis vexillum significat, quod etiam Latinis signum dicitur. Itaque hoc loco signum Christus dicitur, quod in ligno crucis tanquam in vexillo subleuatus sit, ut ad eum confluant omnes filij Dei per vniuersum orbem dispersi, militaturi deinceps sub eo, & illo duce superaturi. Sicut ipse de se dixit in Euangelio Ego cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Vnde pro eo quod nos illo loco habemus ipsum gentes deprecabuntur, Hebraica habent, ipsum gentes quaerent. Pro eo autem quod nos habemus hoc loco, cui contradicitur, Graece est praesens tempus, ἀπὸ τοῦ χρόνου, hoc est, cui contradicitur: verum quoniam praesens tempus hic videbatur accipi pro futuro: sicut supra, ideo, quod nasceretur ex te sanctum, ubi Graece est γεννηόμενον, interpretes siue scriptor scripsit, contradicitur. At contradicitur, legit etiam Augustinus & Origenes. Purat autem Caetanus dictum per praesens tempus, contradicitur, eod quod iam ab Herode contradictio inchoata esset. Verum cum Herodis contradictionem Lucas non scripserit, non videtur ad eam respexisse, sed vel praesens pro futuro posuisse, aut potius praesens tempus posuisse, ut absolute acciperemus, & ἀπὸ τοῦ χρόνου σημαῖον sit signum contradictioni obnoxium. Vnde Tertullianus libro de Carne Christi legit semel, signum contradicibile. Agnoscimus, inquit, ergo signum contradicibile, conceptum & partum virginis. Videtur enim adiecit Simeon ἀπὸ τοῦ χρόνου, ad distinctionem huius signis ab aliis. Nam cum Iudaei semper signa quaerant, soleantque Dei signa luenter amplecti: nec illis contradicere, istud signum tale fuit, ut ob suam admirandam nouitatem apud eos esset contradictioni obnoxium. Itaque per hanc partem insinuat non obscure quomodo Christus esset futurus in ruinam multorum. Recte autem intelligimus eum loqui non solum de contradictione quae fit lingua, sed etiam ea quae fit facto, per persecutionem scilicet, quomodo ad Hebraeos Paulus ca. 1. 2. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum se contradictionem. Quamuis autem Simeon loquatur potissimum de contradictione qua huic signo contradiceretur apud Iudaeos, ut satis patet ex eis quae praecedunt & sequuntur in ipsius verbis: tamen usque hodie huic signo contradicitur, non solum ab infidelibus Iudaeis, paganis & haereticis, sed etiam a Christianis plerisque; saltem facto, qui scilicet aliam viuendi normam amplectuntur quam ipse Christus suo nobis exemplo praemonstrauit, propositus nobis in signum aliquod, in quod semper respiciamus, & ad quod omnia nostra instituamus.

ET TVAM IPSIUS ANIMAM PERTRANSIBIT GLADIVS, &c. Nihil dubium est quin haec verba ad virginem pertineant, non ad puerum Iesum, tum quod prius dixerit Lucas: & dixit ad Mariam matrem eius, tum quod pronomen, ipsius, sit Graecis generis femini. Proinde locum etiam non habet illa quorundam interpretatio, tuam ipsius animam, hoc est, animam filij tui, quam ut propriam animam diligis, sed tuam ipsius, idem est quod si quis diceret, tuammet animam. Nec

Nec otiose additur, ipsius, sed auxesin notat, significatque, praeter alios etiam Mariae animam gladio feriendam. Ad quod magis significandum mul-
tum valet coniunctio, *et*, quae est apud Grecos *καὶ* *σὺν* *αὐτῆς*, & tuam autem ipsius: Vel, sed aut quin & tuam ipsius. Itaque non conuenit huic loco Ambrosij interpretatio, qua per gladium intelligit prudentiam Mariae non ignaram caelestis mysterij, secundum illud Pauli: Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio accipiti. Cum enim ante haec verba praecedat, puerum positum in signum contradictioni obnoxium, non iam secundum illum sensum apte subiungeretur; sed & tuam ipsius animam gladius pertransibit. Neque tamen rursus hoc loco conuenit accipere gladium pro scandalo, & dubitatione quam cum Apostolis & aliis tempore passionis Christi passa fuisset, quemadmodum exponit Origenes hoc loco, & August. lib. de quaest. noui & veteris testamenti. Nam praeterquam quod gladius in scripturis sic nusquam accipitur, nec sit illa sententia satis pia, etiam verbum, pertransibit, huic intelligentiae satis repugnat. Non enim potest hic, pertransire, accipi pro praeterire, quae admodum Accipit Augustinus, intelligens dubitationem non sedisse in animo Mariae, nec animam eius vulnerasse, sed sicut gladius pertransiens iuxta hominem timorem facit, non percutit: ita dubitationem in anima virginis fecisse quidem caelestium, non tamen occidisse, sed quasi per umbram pertransisse. Non, inquam sic verbum accipi potest, cum Graece non sit *παρελευσέτω*, sed *διελευσέτω*, hoc est, penetrabit, & per medium ibit. Iam certe falsum videtur & impiu, si quis dicat gladium scandali & ambiguitatis non contigisse solum, percussisse & vulnerasse animam virginis, sed etiam omnino penetrasse, & per medium eius pertransisse. Id enim fuerit gladium hunc animam eius occidisse. Proinde rectius per gladium intelligimus dolorem quem in passione filij pertulit mater acerbissimum, intima animae eius penetrantem & possidentem, eritque sensus iste: Adeo contradicitur ab impiis huic signo, ut gladius doloris non solum sit penetraturus animam filij tui aut eorum qui credent in eum, illiusque nomen praedicabunt, sed & tuam quoque animam. Similis est locutio in Psal. 56. cum de Ioseph dicitur. Ferrum pertransiit animam eius; ubi item per ferrum tribulatio intelligitur, ut annotat D. August. Epist. 59. Cum autem eam partem; in signum cui contradiceretur; vnde haec verba pendent, diligenter attendimus, fortasse conueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictionis linguarum, de quo gladio in scripturis saepe. quale est illud: Et gladius in labijs eorum. Et rursus: Et lingua eorum gladius acutus. Et alibi frequenter. Itaque sensus esset: Adeo contradicitur filio tuo, ut contradictionis gladius non illius tantum animam & corpus sit percussurus, sed & tuam quoque animam, etsi non corpus. Haec autem praedici virgini debuerunt, quo animus eius ad futuros casus magis roboraretur. Iam quod sequitur; ut reuelentur vel retegantur ex multis cordibus cogitationes; quod plerique ad mox praecedentia referunt, & variis modis a diuersis exponitur, rectissime videtur referri ad illud; & in signum cui contradiceretur; ut mox praecedentia quasi per parentheses legantur interposita, & intelligatur sensus ille quem in Paraphras. indicat quidam, videlicet puerum hunc positum in signum cui a multis contradiceretur; ut multorum cogitationes quae prius occultae

A latebant in corde, reteregetur; & declararentur esse impij & Christo contrarij, qui prius arcem iustitiae obtinere videbantur, & pietatis doctrinam sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes. Eo enim quod signo huic contradixerunt. Scribae & Pharisei cum aliis, declaratum est qualia illi de Christo quem expectauerunt, cogitauerunt, quamque impia, & ab omni vera iustitia quam prius simulauerant, alienae essent eorum cogitationes. Neque necesse est secundum hunc sensum conjunctionem, ut, accipere hoc loco non casualiter, sed tantum consecutiue. Posuit enim Deus hunc puerum in signum contradicibile, quia finire voluit ut ei contradiceretur, idque ob id ut hypocritarum cogitationes hac ratione detegerentur. Quidam autem cum immediate praecedentibus hanc partem coniungentes, & conjunctionem, ut, consecutiue accipientes, hunc intelligunt sensum: Adeo contradicitur huic signo, ut & tu non sis a gladio passionis eius futura immunis, vnde fit ut multorum cogitationes detegantur, dum apparebit qui Christum verè sint amplexi, qui verò non. In passione enim Christi multis a Christo deficientibus declaratum est quales erga Christum fuerunt Ioseph, & Nicodemus, & mulieres quae permanserunt apud Christum.

ET ERAT ANNA PROPHETISSA FILIA PHANUEL, &c. Adiecit testimonio Simeonis, & alterius personae, eiusdem titulis commendat testimonium, ut in ore duorum testimonium de Domino Iesu firmiter consisteret. Adiungitur autem Simeoni mulier in testem, quia vtrumque sexum Christus reparaturus venerat. Quod autem dicit Lucas: Et erat Anna prophetissa; non sic est ordinandum: Et Anna erat prophetissa, sed sensus est: Et in illis diebus erat mulier quaedam quae dicebatur Anna, prophetici habens spiritum, filia Phanuel de tribu Aser. Nam ut testimonio huius mulieris plus addat auctoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter historiae certitudinem, cum illo tempore multi adhuc testes huius narrationis esse possent qui animum hanc nouerant, & ut hanc distingueret ab aliis eodem nomine illo tempore vocatis. Deinde & multis eam commendat nominibus, non parum faciendis ad comprobandum testimonium: primum quia prophetissa, deinde quia processerat in diebus multis, hoc est, prouecta admodum erat aetatis, praeterea quod summa continentiae & castitatis. Id enim significat cum dicit, vixerat cum viro suo annis septem a virginitate. Et haec vidua usque ad annos octoginta quatuor. Nam his verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoque conjugalem in matrimonio, & vidualem post matrimonium iam morte diremptum. Et quidem cum septem tantum annis primum habuerit maritum, ac proinde (ut verisimile est) multum adhuc iuuenis vidua effecta esset, nec tamen coniugium reperierit, manifestum satis maximae castitatis indicium dedit, nec se prius coniugem fieri voluisse, nisi mores illius temporis ita postulassent. Quod autem haec dicitur vidua usque ad annos 84, vel, ut habent Graeca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad aetatem mulieris, an ad spatium viduitatis, nisi quod prius sit verisimilius, maxime cum Graeca sic potius verti debeant. Et haec vidua annorum ferme 84. quamuis Ambrosius secundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus est vidualis continentiae

nisi adiunctam habeat pietatem & religionē; (Quæ enim inquit Paulus 1. Timot. 5. verè vidua est, sperat in Deo; & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die) ostendit etiam hac laude præclaram fuisse hanc animum. Quæ (inquit) non discedebat de tēplo, ieiuniis & orationibus feruens die ac nocte. Itaq; mortuo marito, ipsa quoq; velut mundo mortua, soli se Deo consecrabat. Nō sunt autem hæc verba Lucæ sic intelligenda, quasi in tēplo habitauerit, & nunquam templū exierit, nihilq; aliud ynquā egerit quàm præcari. Non enim vitæ necessaria præterit, cibo necessario & somno proculdubio vīas; sed intelligendum hæc fuisse præcipua quæ egerit, atque, vt dici solet, totam in his fuisse. Quomodo & Dauid dicit se requisitum vt inhabitet in domo Domini, & visitet tēplū eius omnibus diebus vitæ suæ: & iustus meditari dicitur in lege Domini nocte dieq;. Et eū qui frēquentissimus in studiis est, dicimus à libris non discedere, sed sine intermissione noctes diēsq; studere. Legimus autē etiā Exodi 38. & 1. Reg. 2. de mulieribus quibusdā Hebræis similis pietatis (vbi dicitur de mulieribus quæ excubabant ad ostium tabernaculi, vel, vt alij vertunt, quæ cōuenerant & congregabant se ad orandū ad ostium tabernaculi. Incertum autem, nec multū ad rē facit, an nomina illa, ieiuniis & obsecrationibus, sint casus instrumentales, vt sint apud nos ablatiui casus, & sensus sit, eā seruuisse Deo per ieiunia & obsecrationes: an casus proprii, quomodo dicimus, seruius Deo, vt sint apud nos datiu casus, & sit sensus: eā deditā & intentā fuisse ieiuniis & precibus. Priori tamen modo sensus est conuenientior, significaturq; quibus rebus Deo maxime seruiuerit, victimis scilicet non tam legalibus quàm Euāgelicis: quarū vna quidem corpus, altera mentem spectat. Ieiuniis enim crebris corpus immolabat Deo, præcationsibus verò pro se, populiq; salute effusus animus Deo offerebat & consecrabat. Et respondēt hæc duo sacrificiorum Euāgelicorū genera duobus illis legalibus sacrificiorū generibus, quorum aliā quidē de animalibus offerebantur foris in atrio super altare holocausti, alia verò de incenso offerebantur intra templum super altare aureū. Et bene quidem prius dixit, ieiuniis, & deinde, orationibus. Bona est enim, vt dicitur Tobia 12. oratio cum ieiunio. Et omnino necesse est vt mens ad orandum libera sit, carnem ieiuniis & abstinentia macerari, ne menti obstaculo sit. Quod si autem hæc anis tam multorum annorum ieiuniis vacauit atque ob id à Luca laudata sit, cum habēs iam corpus mortuum, non opus haberet mortificare & macerare ieiuniis carnem, sed eis tantum vacabat quo expeditius Deo vacare possēt, quid dicendum de his qui rationem ecclesiasticorum ieiuniorum irritant & blasphemant: quomodo non multo magis ieiuniis debent vacare qui & in iuuenili adhuc constituti ætate, & orationibus laudibusq; diuinis additi, duplici iam nomine ieiuniorum remedio salubri indigent?

ET HÆC IPSA HORA SUPERVENIENS, &c.] Hæc inquit, tam multis scilicet nominibus commendata anus, eadē illa hora qua dixi gerebatur, superueniens, eodē nimirum spiritu quo venerat Simeon in tēplū, confitebatur Domino, aut, vt habent Græca, ἀναμολόγητο, quod verbum non simpliciter confiteri significat, sed cōfessionē respondere, vt referatur ad confessionem Simeonis. Itaque vertunt, vicissim confitebatur Do-

mino, hoc est, quemadmodū Simeon Dominū laudauerat & benedixerat, ita & ipsa vicissim respondens confessioni illius, Domino gratias egit, laudibus efferens eius benignitatem qua iam respexisset populū suū. Hebraica enim phrasi confiteri Domino, positum est pro gratias Deo agere, illumq; laudibus efferre. Non solum autē collaudabat Dominum, sed (quem ordinem & Simeon prius seruauerat) deinde etiam loquebatur de illo aliis. Hic verò Lucas Christi diuinitatem apertè rursum significat. Cum enim prius dixisset; confitebatur Domino, (vbi per Dominū intelligendum esse Deū constat) subiecit; & loquebatur de illo; nimirum Domino. Non enim aliud præcedit antecedens. Loquebatur autē certū est de puero. Puer ergo de quo loquebatur, Dominus erat cui confitebatur. Nisi quis velit relatiuum, illo, referendum ad antecedens superius positum, ad puerum scilicet. Loquebatur ergo libere omnibus tūc in templo presentibus, sed & postea aliis etiam tunc non presentibus, sed his qui expectabant redemptionem Israelis tanquam iam imminentem. Loquendū enim verbum Dei eis potissimum, apud quos spes esse potest fructum futurum verbum Dei. Pro eo autē quod nostra litera habet, Israel, Græcè est, ἐν ἱερουσαλήμ. in Ierusalem, & potest referri vel ad datiuum, omnibus, vt significetur omnibus qui erant in Ierusalem locuta, aut ad redemptionem, vt significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendam in Ierusalem. Ibi enim expectabant eam præstandam, quod illa præcipua & regia esset Israelitarum ciuitas. Porro considerandum iam quod cum à tribus hominum generibus testimonium acceperit Christus primum natus, à pastoribus scilicet, Magis, & istis duobus senibus, nulli horum sine cœlesti illuminatione Christum agnouerunt, sed tamen diuerso modo. Siquidem pastores ab angelis instructi sunt. Magi à stella cœlesti, accedente & hominum ex scripturis demonstratione. Senes verò isti à solo spiritu sancto mentem eorum illuminante. Siquidem his tribus modis diuersis cognitionem tui Deus impartit hominibus, quosdam quidem per angelos docens, alios vero miraculis accedente hominum prædicatione ad se vocans, alios autem etiā solo spiritus magisterio in sui cognitionē deducens, vt patet de Paulo, qui Euāgelium non ab homine se didicisse gloriatur. Considerandum & illud, quam probe nomina horum duorum testium conueniant personæ illorum. Simeon enim si interpretaris: est obedientia vel auditus. Anna vel potius Hanna, idem quod gratia. Ob quorum etiam nominum significationem præter alia rectè secundum anagogen. his duobus testibus significari intelligimus duo testamenta, quorum vtrumque Christo testimoniū perhibet, Simeon enim figura fuit veteris testamenti: Anna verò noui. Nam lex quidem vbique mandatorum suorum obedientiam exigit, Euāgelium verò fidem in primis gratiæ Dei hominibus factæ. Et quomodo oraculo Simeō didicerat non mortuum se priusquam Christum vidisset, illo autem viso dimitti se dicit in pace: ita Christus suo aduentu legem quidem absoluit, & mortuam fecit, viduam autem Annam, hoc est, gratiam in vita seruauit, & iam emortuam penè resuscitauit. Deinde sicut Anna superueniens confessioni & testimonio Simeonis subscripsit, ita Euāgelii legi succedēs cōprobauit ea quæ de Christo lex testifica-

Galat. 1.

Allegorica prædicatione interpretatio.]

ta fuerat. Et Simeon quidem, quæ de Christo erat prophetaturus, matri tantum loquitur. Anna verò omnibus qui expectabant redemptionem, quia & lex vetus vni tantum populo ex quo Christus natus erat, Christum prædixit, Euāgelium verò omnibus mundi nationibus Christū prædicat. Ad hanc eandem allegoriam trahi etiam potest, quod Anna filia fuit Phanuel (quod est, facies Dei) quod de tribu octaua Aser, hoc est, beati, quod septem annis cum viro, reliquis vidua, &c. de quo vide Bedam. Quod verò ad moralem attinet sensum, præterquam quod rursum in his duobus senibus docemur, Christum agnosci non posse nisi cœlesti afflatu spiritus, deinde quod agnito Christo & laudandus sit Deus, & eius gratia aliis prædicanda, etiam id nobis insinuat, non posse eundem amoris brachiis comprehendere à puerilibus animis, & adhuc leuibus huius mundi rebus deditis: sed tantum ab his qui senili sunt animo, & voluptatibus carnis superiores. Iam nec mysterio vacat, quod qui primi Christum viderunt pastores, vidisse quidem puerum & cognouisse dicuntur, non autē adorasse: Magi vero etiam adorasse: Senes autē isti etiā brachiis suis ipsum complexi. Nam id etiam verisimile est Annam fecisse. Is enim & in nobis ordo est, vt primum quidem Christū agnoscamus, deinde agniti adoremus, postremum etiam amoris

A brachiis complectamur. ET VT PERFECERVNT OMNIA SECUNDUM LEGEM, &c.] Incertū an reuersi sint statim postquā perfecissent hæc omnia quæ dicta sunt, an ante reuersionem in Galilæam præcesserit fuga in Aegyptum, de qua Matthæus: vt aduentus in Galilæam, cuius hic meminit Lucas, idē sit cum eo cuius meminit Matthæus in fine c. 2. Sepe enim dum aliquid post aliud factum narrat Euāgelista, ita id narrat, quasi mox post illud factum sit: cum multa tamen intercesserint. Quoniam autem Lucas significare voluisse videtur, nullam aliā causam fuisse quare à partu non statim redierint in Nazareth, vnde venerat, quàm obseruatio dierum purificationis: & quoniam dicit reuersos postquā omnia perfecerunt, verisimile videtur in Nazareth reuersos fuisse antequam in Aegyptum fugerent. Rursum ex eo quod Ioseph secundum narrationem Matthæi, rediens ex Aegypto cogitauit redire in Iudæam, admonitus autem in somnis, secessit in Galilæam: apparet è Iudæa, & non è Galilæa ipsum fugisse. Alioqui enim, vt videtur, eo non dubitasset esse redeundum vnde fugerat, maxime cum ibi etiam domum haberet propriam. Posteriorem sententiam in Concordia secuti sumus, tum quod ea magis quàm altera probabilis, tum quod eam secutus sit D. Augustinus.

ANGELI MONITV FUGIT CVM PVERO IN Aegyptum, & redit Ioseph. MATTHÆI 2. CAP. XI.

ET VT PERFECERVNT OMNIA SECUNDUM LEGEM DOMINI, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsquedum dicam tibi. Futurum est enim, vt Herodes querat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitū Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetā dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictū est per Hieremiam Propheetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui querebant animam pueri: Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terrā Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur.

ECCE ANGELVS DOMINI APPARUIT,] Perpendendum hic ante omnia, post tam multa & præclara Christo perhibita testimonio, quanta humilitas sequuta mox sit, vt intelligeremus nullam huius mundi gloriam stabilem esse, ac proinde nec magnificandam. Cum autem multis modis sine fuga filium suū Deus à furore Herodis seruare potuisset, imò Herodem cum omni sua potentia facillimè in nihilum redigere, tamen fuga consuli filio voluit, tum vt assumptæ naturæ humanæ veritas declararetur. (Si enim in prima statim ætate miracula designare cœpisset, creditus fuisset non verus homo) tum vt indicaretur cuiusmodi vitam pater filio ordinauerat, plenā scilicet periculis & ærumnis, regnumque eius non esse de hoc mundo iam in principio ostenderetur. Factū quoque istud est, vt hac ratione magis accensus furor Herodis amplius seruiret gloriæ diuinæ. Sed & exemplum iustis datum, licere illis tempore persecutionis fugere, quemadmodum postea etiam ver-

bo Christus docuit. Postremum, iam tum hac fuga declaratum est, regnum Dei à Iudæis ad gentes transferendum, relicto Iudæis suo Herode, tyranno sæuissimo. Porro in Aegyptū fugere iussus est cum puero Ioseph. Primum quidem propter causam quam dixit Euāgelista, scilicet, vt cōpleretur in puero illud Propheetæ: Ex Aegypto vocaui filium meum. Deinde etiam quia Babylonia & Aegyptus maximæ erāt omnis vitii officinæ. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intrauit, vtramque volens ad rectam viam reduci, & ostendens se fore saluatorem omnium gentium, siue quæ orientem, siue quæ occidentē habitabant de quo vide finem c. 19. Isaia. Postremum, quoniam multa olim Deus Aegyptiis mala intulerat, filium suum mittit ad eos velut reconciliationis signum, qui omnia illis contraria his quæ sub Mose cōtigerant, adferret: lumē scilicet, pro tenebris: vitam pro morte, baptismum pro demergentibus eos aquis. Et ecce Moyses veteris legis auctor, metu Pharaonis fugit ex Aegypto

versus Palestinā. Christus nouæ legis auctor metu Herodis fugit ex Palestina & Iudea in Aegyptum, spiritu Dei satis significare vicissitudinem nouam qua Aegyptus vera futura erat Iudæa: Iudæa verò Aegyptus: quemadmodum & Apocal. 11. Hierusalē spiritualiter vocatur Sodoma & Aegyptus. Quidam autē etiam veteres, vt patet ex Hieronymo li. 5. In Isaiam, putant hoc ingressū Christi in Aegyptum adimpletum illud Isaiæ 19. Onus Aegypti: ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & in gredietur Aegyptum, & mouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabesceat in medio eius. Et intelligunt per nubem leuem, corpus humanum Christi nulla corruptione prægrauatū, atque propter Christi introitum corruisse simulachra Aegypti, præsentiam Domini nō ferentia. Verum tum ex Hieronymo, tum ex ipsis Isaiæ verbis satis manifestum est ad literam Dominū his verbis minaturū esse Aegyptiis, se velocissimè illis ad futurū ultione sua per Assyrios, atque omnē idolorum fiduciam subuersurum, ipsosque adeo conterritos sine vlla spe auxilij, cōtra seipsos concitaturū. Secundum mysticum autē sensum docet Hieronymus, per Aegyptum totum debere intelligi mundū, cuius omnis idololatriæ fraus Christo adueniente in ipsum detecta est, & profligata. Nam quæ dicuntur de simulachris Aegypti collapsis ad corporalem ingressum Christi, aliisque miraculis à Christo in Aegypto æditis, fabulosa planè videntur, ex loci huius malo intellectu desumpta: quæquā non omnino malè hic Isaiæ locus citatur pro introitu Christi in Aegyptū, quatenus scilicet hoc introitu significabatur eū à gentibus idololatriæ recipiendum, & idolorum cultum per ipsum excludendū. Notandum autem in verbis angeli non dictum esse, accipe vxorem tuam, quæadmodū prius, sed matrem eius. Nam prius vxorem eius nominauit, ad remouendam suspiciōem in quam inciderat. Nunc verò quoniam omnis sublata fuit suspicio, & Ioseph certior factus fuit partum esse diuinum, nō vltra vxorem eius eā nominat, sed nomine digniori: satis etiā significans non debere se habere illam quasi vxorē suam, potius quasi matrem Domini sui. quod ita Iosephum fecisse & Euangelista significat, eū secūdū iussum angeli dicit accepisse puerū & matrem eius. Notandum & illud in verbis angeli. Græca non habere, Surge & accipe, sed ἐγὼ ὀφθαλμοῖς σου ἑώρακα, hoc est, ex perrectis accipe, vel, surgens assume. Itaque secundum Caietanum non præcipitur vt surgat, sed tantum vt postquam euigilauerit & surrexerit, accipiat puerū & fugiat. Verum ex facto Ioseph magis apparet intelligendum præceptum fuisse Ioseph vt etiam surgeret, vnde etiam quidam vertit: Surge & assume. Idem accidit in secunda admonitione angeli.

Quid de miraculis qua à Christo in Aegypto æditis adita sit sententiā.

Qui consergens accepit puerum, &c.] Attendenda hic Ioseph tū sincera fides tū diligens obedientia. Nā quæquā prius audisset puerum hunc regem illum esse potissimū, qui regnaturus esset in domo Iacob in æternum, Saluator futurus Israelis, nullum tamē passus est, sed nec Maria offendiculū, quod iuberentur eum puerū in exiliū deportare: sed intelligens angelos esse ministros eorum quæ circa puerum gerebatur simpliciter parendum esse non dubitauit, nec putauit curiosum esse debere, sed omnia bonij consulenda, etiam quorum inire rationē non poterant. Neque paruit tantum angelico oraculo, sed & nocte om-

nibus relictis fugit, cum fugere simpliciter iussus fuisset: hac in re diligentiam parendi oraculo præ se ferens, suoque exemplo nos docens, cum de voluntate Domini constat, omnem rationis industriā ac vires omnes intendēdas esse, vt quod probari Domino cognouimus, commodissimè perficiamus, quibus id agentibus spiritus consilij nunquā deerit. Hic iam & paupertas parentum Christi satis notari potest. Non enim ante fugam sarcinæ diu colligendæ erant, aut debitores adeundi, aut facultates disponendæ, sed omnibus si quæ erant posthabitis, id vnum agebant, vt diuino obedirent mandato; nihil dubitantes de prouidentia Dei qui fugere mandauerat, qui iam pulchrè donariis Magorum ad hoc exilium filium suum cum matre & nutritio communierat. Ita enim temperat suis tentationes Dominus, vt ferre possint. Non prætereundum est & illud, in verbis angeli & Euangelistæ puerum semper nominari ante matrem, tum quòd negotium quod hic agebatur, ad puerum magis pertineret, tum ad significandum pueri diuinitatē, qua matre superior erat.

VT ADIMPLERETUR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM DICENTEM: EX AEGYPTO.] Testimonium istud dubiū non est desumptum esse ex Osee ca. 11. secundum Hebraicam veritatem, & nō secundum septuaginta translationem. Nam hi transtulerunt: Ex Aegypto vocauit filios eius. Proinde Græci quidam, quòd non inuenirent testimonium istud in libris suis, dixerunt post publicatum Euangelium à Iudæis fuisse à scripturis sacris reiectum, cum nō Iudæis, sed Septuaginta interpretibus id sit imputandum: Hinc colligit Hieronymus, bene, necessitatem suæ versionis & lectionis Hebraicorū voluminum. Verum questio hic est non parua, quomodo testimonium istud de Christo Matthæus dicitur, cum non solum secundum Iudeos, sed etiam secundum omnes catholicos, istud dictum sit à propheta de populo Israelitico, vt etiam patet satis ex his, quæ in Propheta præcedunt & sequuntur. Israel enim non hoc solum loco, sed etiam in Exodo filium suum Deus vocat, dicēs, Filius meus primogenitus Israel. Itaque calumniati sunt semper Iudæi hanc Matthæi citationem. Et Iulianus quoque apostata, vt docet Hieronymus super Osee tanquam contortam & compositā ad illudendum simplicitati credentium, aut arguentem Euangelistæ ignoratiā. Cui respondens Hieronymus dicit: Quæ τινικὸς præcellerunt in aliis, iuxta veritatem & adimpletionem referri ad Christum, quæadmodum Apostolum fecisse certum est in duobus mōtibus Siō & Sina, & in Sara & Agar. Sic & hoc quod scriptum est: Paruulus Israel, & dilexi eum: & ex Aegypto vocauit filium meum; dici quidem ad literam de populo Israel, perfectè autē referri ad Christum. Hæc autē Hieronymi respōsiō non satis apta videtur, eò quòd non videatur quomodo populus Israeliticus possit dici typus Christi. Nec allegoria aliqua explicari potest quæ consistat inter populū Israeliticum & Christū. Non enim videtur conueniens, vt populū, vnius personæ figurā prætulisse dicamus. Proinde Osiander hac ratione motus, nouū conatus est explicare Prophetæ sensum, secundum quē hæc autoritas solū intelligatur de Christo, & nō de populo Israelitico. Verum vt superbè nimis hic gloriatur se inuenisse verum Prophetæ sensum, omnes commentatores in ex

Adaptatio prophetae osee.

Exo. 4.

Galat. 5

Re. fillin osiander

in explicando hoc Osee loco hallucinatos esse asserens: ita certè nimis est contorta quam excogitauit interpretatio. Satis enim, si inspiciamus Prophetam, pater his verbis Dominum exprobare Israelitis hoc beneficium; quod illos ex Aegypto vocasset: atque mox minatur, se non remissurum quidem eos in Aegyptū, sed traditurum iam Assyriis quod noluerint conuerti. Itaque pro quaestione huius & similibus solutione comodiore adnotandum duobus modis dici scripturam aliquam adimpleri. Primo modo, cum id sit quod illa prædicatur aut commemoratur, secundum auctoris intentionē. Id autē rursum dupliciter contingit. Nam cum multæ scripturæ duplicem habeant sensum, literalem scilicet, & mysticū in literali reconditum, & per literalem significatum, scriptura impleri dicitur & cum id sit quod ad literam significatur, & cum sit quod ex intentione spiritus sancti per literam & historiam mysticè significatur. Sic Christo nato in bethleem, impleta est propheta Micheæ: Et tu Bethleem, &c. quia quod per illam prædictū erat secundum vniuersum & solum scripturæ sensum, iam factum erat. Sic illud: Ego ero ei in patre, & ipse erit mihi in filio; impletū est in Salomone, & rursum in Christo per Salomonē præfigurato. Et illud: Os non comminuetis ex eo; quorūannis in Paschate à Iudæis implebatur, & tamen Ioannes in Christo adimpletum dicit, vt pote quod de ipso mysticè dictū esset tanquam vero Paschali agnō. Altero modo impleri etiam quandoque scriptura dicitur, cum quidem sit quod illa commemorat, etiam si id non fuit propriè ab auctore intentum. Sic Christus dicebat Pharisæis Matt. 15. Hypocritæ, rectè de vobis prædixit Esaias dicens: Populus hic labijs me honorat, cor autē eorum longè est à me. Quæquā enim propriè aut primò de illis id dicere Propheta non intendebat, sed de hypocritis sui temporis quibus id in os dixit, tamē eum æque hypocritæ essent quibus Christus tunc loquebatur, eademque agerent eū his quos Propheta his verbis arguit; non minus & in illis extitit impletum, hoc est, verificatum. Sic habet se & quod infra 13. c. Matth. legitur Dominus dixisse: Et adimpletur in eis propheta Isaiæ dicentis: Auditū audietis, & non intelligetis, &c. Certe non erat de iis solum hoc prædictum quibus Christus tunc in parabolis loquebatur, sed primò quidē de obstinatis Iudæis qui erant tēpore Isaiæ, aut in genere de omnibus omnium seculorum reprobis Iudæis. Vnde idem Paulus obiecit Romanis Iudæis. Act. vlt. Fuit ergo hoc dictū in illis Christi auditoribus completum, quatenus de eis verè dicebatur, & in ipsos quadrabat. Ad hūc modum impletum in Christo fuit & præsens dictum Osee: Ex Aegypto vocauit filium meum; non quod peculiare fuerit de Christo ex Aegypto vocando vaticinium, sicut illud Micheæ de nascituro Christo in Bethleē, aut illud Isaiæ de nascituro ipso ex virgine: sed quod id quod nominatim fuit scriptū de populo Israelitico appositè etiam competat in Christū, imo verius & perfectius in eo impleatur & verificetur, vt qui verior sit Dei filius, à quo alij habent quod filij Dei cēsentur. Proinde quod Euangelista ait: Secessit in Aegyptum, Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam: Ex Aegypto vocauit filium meum: perinde est ac si dixisset, vt & de puero Iesu illud Prophetæ verificaretur: Ex Aegypto vocauit filium meum. Vt si quis verba faciens de patre aliquo mirè sol-

Multimo descriptura adimpleri dicitur.

2. Reg. 7.

Ioan. 9.

hic interp. tande. scripturay. m. g. parum. f. g. est. inf. p. de. et. p. r. u. y. r. u. i. c. i. a. n. d. u. g. u. y. a. l. i. j. e. x. e. m. p. l. y. q. u. e. r. u. m. h. i. c. p. e. r. p. e. r. a. m. i. n. t. e. r. p. r. e. t. a. t. u. r. h. u. i. c. n. u. n. q. u. a. m.

licito pro filio, diceret: Vidisses amore desiderioque filij non posse consistere omnia negligere, omnia posthabere, vt filium presentem videret, vt impleteretur in eo illud Maronis: Omnis in Ascanio chari stat cura parentis. Huius generis est, & quod infra c. 13. scribit Matthæus, in Christo per parabolas alloquente populum impletum illud Psal. 77. Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Hoc enim non de Christo dictum est, sed Asaph de seipso dixit, mirabilia Dei & beneficia Israeli exhibita cantaturus. Nec dissimile est & dictum Ieremiæ, quod Paulò infra ab Euangelista adducitur: Vox in Rama audita est, &c. Istud tamen in hac loquendi formula animaduertendum est, cum Christus sit finis legis, & caput sanctorum, ad quem reseruetur in scripturis omnia, in eo solo etiam omnia quæ laudi dantur in scripturis, vera esse & solida, hoc est, impleta: quæquam pleraque etiam membris eius comperant, atque de eis etiam secundum primum intencum sint dicta. Potest autem prosequendo sententiam Hieronymi aliter quàm iam dictum est dici, populum Israeliticum, quatenus in scripturis nomine filij Dei dilecti & primogeniti vocatur, typum quendam prætulisse Christi, in quem hoc nomen verius competit, ac proinde quæ de Israele dicta sunt sub nomine filij Dei, etiam prædicta fuisse de Christo adumbrato per Israelē sub illa appellatione. Et alioqui non parua est inter Christum & populum Israeliticum ex Aegypto vocatum similitudo. Nam quemadmodum Israel propter mortem quæ ex fame timebatur, exulans in Aegypto angelorum ministerio & vocatus est, & educus ex Aegypto, ac introductus in Iudæam terram illis olim promissam, fluentum lacte ac melle: Ita & Christus metu mortis ab Herode intentatè fugiens in Aegyptum, per angelum euocatus in Iudeam venit, vbi prædicatione sua & morte sibi fructus paraturus erat possessionē nouæ Iudææ, id est, regni cœlorum per Iudæam præfigurati. Vnde Chrysostomus: Nisi, inquit, aduenisset in Aegyptū Christus, nequaquam propheta dignum finem habere potuisset. Considera igitur quemadmodum istud ipse Euangelista designat, dicendo, vt impleteretur. Ostendit enim quoniam nisi venisset iste, non vti que fuisset impletum. Quinimo & populus & patriarcha cum descenderent in Aegyptum, & inde rursus ascenderent, istius reuersionis signabant figuram. Nam & illi fugiendo mortem quam comminabatur fames, descenderunt in Aegyptū, & hic mortem fugit quæ per insidias imminēbat. Hæc ille. Porro locus ille ad quem delatus fuit in Aegyptum Christus, etiamnum apud infideles celebris est. Nam inuenio apud quendam scriptum, hunc locum quo christus puer à crudeli regis Herodis infanticidio fuga subductus est, ab incolis Aegyptiis Mataræam, vocari, & distare à Cairo decem milia passuum, qui etiam eum locum religionis causa inuisit anno. 1502. prima die quadragesimæ. Mauros quoque eo in loco vbi fertur virginis fuisse habitatio, perpetuò ardentem lampadem in pueri Iesu illic asseruati memoriā conferuare. Ibi insuper pretiosas balsami arbusculas Iesu beneficio olim increuisse, quæ sola aqua putei (qua ad obsequia Domini virgo mater visa fuerat) irrigate vegetare, pululare ac perdurare valebat, nūc autē funditus interuisse, incertū an custodū incuria, an fraude dolōve, & inuidia, an religione & pietate. Iasa. Hortū verò

De celebrare loci christi in Aegypto habitauit.

verò ipsum & puteale fontē adhuc videri, ex quo non pauci pio affectu peregrini & hauriunt & bibunt aquas nō infalubriter. Ipse enim, quāvis aqua interdixit esset à medicis ob quādam valetudines, post esum piscium ter ad saturitatem vsque, recogitando quisnam in eo lotus esset: ex aqua illa ita plenus faucibus potasse se asserit, vt hydroptico similis turgidus affectus cingulum solvere coactus fuerit. Illicoque sensisse summopere sibi profuisse. Nec per totam quadragesimam illam stomacho, quo sapissimè fatigari solebat, laborasse. Vide & Brocardum in fine descriptionis terræ sanctæ.

TUNC HERODES VIDENS QUONIAM ILLVSVS ESSET A MAGIS, IRATVS EST VALDE.] Tunc, inquit, hoc est, cum iam Ioseph cum puero & matre fugisset in Aegyptum. Nam quamvis ab aduentu Magorum vsque ad fugam in Aegyptum multi dies intercesserunt, tamen antea Herodes vel non aduerit se deceptum à Magis, simpliciter scilicet & distractus aliis negotiis, vel, quod est verisimilius, cum nō statim ad ipsum secundum promissionem redirent Magi, credidit illos spe tua frustratos præ pudore noluisse reuerti: sed cum ex his quæ quadragesimo die in templo dicta factaque erant, rumorem nouum nati Messia sparsum audiret, intellexit à Magis sibi illud, cumq; ob id timere potius debuisset, & cogitare nō nisi per diuinam admonitionē factum esse, vt Magi ei illuderent, (aliique enim verisimile erat tanto principi in re pia Magos obtemperaturos) ac proinde frustra se diligentiam quāvis adhibere pro necando puero: tamen quæ est insipientia malitiæ, iratus est, & valde iratus, ita vt qui prius scuitiā & iram in puerum conceptam simulata pietate tenebat, iam non vereretur inaudito facinore eandē palam testari, hinc maioris scuitiæ fumens occasione vnde debuerat metum, timoremque concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaq; pietatis iura præ oculis habens. Verum hic dubiū est non paruum, quare scilicet Herodes occiderit omnes bimulos & minores; idq; secundum tēpus quod exquisierat à Magis. Dicunt quidam, stellā duobus annis aut circiter apparuisse Magis priusquā Christus nasceretur, & ad iter sese Magos diu ante natiuitatē accinxisse, atque ob id Herodem omnes à bimatu pueros occidisse, quod putaret tū natū puerum, cum primū stella eius visa fuisset. Sed hæc sententia prius satis reprobata est. Nam ex verbis Magorū satis patet stellam signum eis fuisse nati pueri, non nascendi. Alij ergo dicunt, stellam non apparuisse nisi iā nato puero, sed Magos ex extremis partibus Orientis venientes nō adorasse puerū ante purificationis diē in Bethleem, sed anno primo aut secundo post natiuitatē. Cui sententiæ quoniam, vt prius dictū est, contrarium videtur: quod non videatur verisimile Mariam cum puero post annū repertā à Magis in Bethleem, vbi peregrina pepererat, dicunt quidam Mariā cum Ioseph post purificationē secessisse in Nazareth, sed vel primo anno, vt vult Faber, vel etiā secundo anno, vt vult Epiphanius, rediisse religionis gratia in Bethleem, ibiq; tum à Magis inuētam cum puero. Verum sicut ex narratione Matthæi apparet verisimilius Magos statim nato puero venisse in Bethleem, ita quoque verisimile non est Mariam cum annulo puero aut bimo rediisse in Bethleem. maximè cum sensus ille, propter quem venerat in Bethleem, non quotannis ageretur. Proinde tertij dicunt, inter

Cuius atq; his infantibus Herodes occidit.

A quos Nicolaus, & stellam nō nisi nato puero apparuisse, & Magos ante purificationis diem adorasse in Bethleem: Herodem autem grauissimis negotiis, domesticisq; tumultibus impeditum fuisse, ne mox à recessu Magorū infantes perderet, Romā enim ob filiorum suorum causam tractandā ad imperatorem concessisse, vnde rediens secundo anno à nato Christo iusserit cōceptum prius facinus in innocentes pueros patrari. Sed vt nullius historio graphi testimonio probari potest, eodem illo anno quo Christus natus erat, postquā conceptū facinus cōpleret opere, Romā, petiisse Herodē filiorū suorum causa: ita magis adparet ex narratione Matthæi, statim post discessum Magorū factā ab Herode innocentium interfectionē. Deinde, quemadmodum tres prædictæ opiniones præsupponunt iam Herodes nihil dubitauit quin Christus natus duorū esset annorum secundum tēpus stellæ quod indicauerunt Magi, quare etiam eos qui infra bimatum erant pueros occidi iussit; itaque dicendū potius videtur, hoc quod dicit Matthæus, Herodem sustulisse pueros à bimatu & infra secundum tempus quod exquisierat à magis, sic esse intelligendum, vt verba illa; secundum tempus quod exquisierat, &c. non referantur ad illud, à bimatu: sed tātum ad illud quod dicit, & infra. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum videtur: vt significaret minores bimulis nō quoslibet, sed qui essent circa & ante, non autem post tempus stellæ æditi, iussos ab Herode occidi. Neque enim natū hunc puerum regiū post stellæ apparitionem arbitrabatur. Sed quorquot bimatum attigisse videretur, ideo voluit interfici, ne si fortē Christus, vel ante stellæ ortum natus, vel per miraculum maior quā pro ætate, elaberetur tanquam ante ortum stelle natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiam omnes qui erant in omnibus sinibus Bethleem: ita & tempus ampliavit, occidens non tantum eos qui nati erāt cum stella apparuerat, sed & qui ante. Non ergo quod dicitur occidisse pueros qui erant infra bimatum, intelligendum est occidisse eū omnes qui erant minoris ætatis vsque ad pueros vnius diei: Multo autem minus intelligendum, vt quidam volunt, occidisse eum omnes qui erāt vltra bimatum, vsque ad quinquennium: quo numero terminari volunt pueritiam & infra, hic accipiunt vt denotet ordinem non temporis, sed numeri. Nam præter alia absurdum nimis est, infra, sic exponere. Quod autem hanc suam sententiam probant ex magnitudine ossium quæ dicuntur esse innocentū, maiore quā vt videri possint esse solum bimulorum ossa, infirmum nimis est argumentum, cum & illo tēpore corpora hominum longiora esse potuerint, & certū non sit omnia esse innocentium corpora quæ tanquā illorum ostenduntur. Permisit autem Deus vt occasione filij sui multi occiderentur innocentes, vt ostenderetur & quanta esset Herodis scuita, & quā nulla crudelitas quicquam possit contra eum quem seruatum Deus voluerit. Deinde vt & à pueris Christus testimonium acciperet, pro quorum etiā salute natus erat. Postremum vt in his typus quidā præcederet martyriū, qui pro confessione Christi sanguinem suum erant effusuri. Nā & Herodis furor quærētis perdere Christū, forma erat omnī tyrannorum, qui beatorū martyriū cæde existimauerūt se posse Christi nomē & fidem adhuc teneram, atque in priorum animis gliscentem extinguere. Verum vt occisis

innocentes quare occidit permissi sunt.

occisis pueris Christus euasit, ita occisis martyribus Christi tamen nomen illustre permansit, imo per illorum morte n̄ illustrius redditus est. Itaque his rebus paratur exemplum, ostendens & quid essent passuri fideles, & quid profecturi hostes Christiani nominis. Nec iniuste quidē Deus pueros nihil cōmeritos occidi permisit, quāvis iniuste illos occiderit Herodes. Nam cum omnes Dei simus: non iniuste facit Deus si pro maiori gloria nominis sui quorundā corpora impiorum permittat potestati. Neq; ab iniustitia solum libera est hæc benefactio cædis infantium, sed magni etiā benefici loco habenda. Siquidē hæc illis mors cessit ad obtinendā palmā martyrii. In æternitatis enim profectū (inquit Hilarius) per martyrii gloriā efferebantur. Vnde & Ecclesia eorū mortem tanquam martyriū festiuam celebrat. Verum hac occasione quidā (teste Thoma in secunda secunda quæst. 124 articulo 1, ad primum) dixerunt in pueris istis acceleratum fuisse vsum liberi arbitrij & rationis, eo quod martyrium videatur debere esse voluntarium, cum sit actus virtutis singularis palmæ meritorius. Et videri quidem potest eadem sententia probari per ea quæ in homilia quadam de innocentibus sub nomine Chrysostomi leguntur in festo innocentū, in hunc modū: Fiunt interea pueri sine magistro disertī, docti sine doctore, periti sine eruditore. Agnoscunt Christū, prædicant Dominum, non quæ persuasio humana docuerat, sed quæ diuinitas innocentibus inspirabat. Sed quoniā hæc sententia nimis videtur voluntaria, nec aliqua scripturæ auctoritate aut alicuius patris nixa, ideo melius dicendū secundū Thomam, martyrii gloriā quā in aliis propria voluntas meretur, hos paruulos Dei gratia esse affectos. Effusio enim sanguinis pro Christo aut gloria Dei vicē obtinet baptismatis. Vnde sicut baptismus in paruulis sola Dei gratia per meritū Christi operatur ad obtinendam gloriam vitæ æternitatis: effusio sanguinis propter Christū in paruulis sola Dei gratia per meritum Christi proficit ad cōsequendā coronā martyrii. Vnde Bernardus in sermone de innocentibus sic inquit: An verò de innocentū coronis quis dubitet? Ille pro Christo trucidatos infantes dubitet inter martyres coronari, qui regeneratos in Christo nō credit inter adoptionis filios numerari? Alioquin quādo eos sibi pueros puer ille qui natus est nobis non cōtra nos, propter se pateretur occidi, quod utique solo nutu poterat prohibere: nisi melius aliquid eis prouideret, vt quemadmodū cæteris infātibz tūc quidem circūcisio, nunc verò baptismus sine vilo propriæ voluntatis vsu sufficit ad salutē, sic nihilominus pro eo susceptum martyriū illis sufficeret ad sanctitatē. Similia habet August. in sermone quodā de Epiphania, sic pueros hos alloquens: Ille de vestra corona dubitabit in passione pro Christo, qui etiam paruulis baptismum prodesse non æstimat Christi. Non habebatis ætatē qua in passurū Christum crederetis, sed habebatis carnem in qua pro Christo passuro passionem sustineretis. Hæc ille. Proinde notandum secundum Bernardum, triplices esse martyres, volūtate scilicet & opere simul, qualis fuit Stephanus: voluntate solum martyres vt Ioānes Euangelista: opere solum martyres, vt hi pueri: & omnes Christianorum infantes, qui ab infidelibus propter Christianismum simul cum parentibus necantur. Nec obstat quod martyr interpretetur testis, quasi ob id martyres infantes dici

A non possint, eo quod non perhibuerint Christo testimonium oris aut cordis. Nam, vt canit Ecclesia, innocentes hi præconium Dei non loquendo, sed moriendo confessi sunt. Quod nihil est aliud, quā mortem illorum gloriā Dei illustrasse, Christumque pro quo moriebantur, quantus esset, demonstrasse, tantum scilicet, vt pro eo mortem illi merito paterentur, & pro eo extinguendo impius hostis non dubitaret illos immerita morte condemnare. Iam quod dicitur in homilia prædicta pueros agnouisse Christum quem diuinitas illis inspirabat, commode inteelligendū est. Dicuntur enim ideo Christum agnouisse diuinitus, quia diuina dispensatione mors illorum Christum suo modo prædicabat, quomodo dicimus solem & lunam eclipsantia in morte Christi: agnouisse, Domini sui passionem, eamque mundo prædicasse. Ad hunc modum & alia similia quæ de infantibus istis dicuntur intelligenda sunt, secundum quem modum & Ioannes in vtero rectē dicitur Christum agnouisse & prædicasse.

TUNC ADIMPLETUM EST QVOD DICTVM EST, &c.] Testimonium illud legitur Ieremiæ 31. & ipsum nequaquam propriè de his infantibus propter Christum à Propheta prædictum est, sed de decem tribubz in captiuitatem cum magno mœrore abductis: vt testatur etiā Hieronymus. Hæc autem tribus illo capite & alibi sepe nomine Ephraim designantur, quoniā earum princeps erat tribus Ephraim. Itaque à Propheta, Rachel quæ auia erat Ephraim, dicitur deplorare Israelitas tanquā filios suos, quo significatur populū Israeliticum amarè ploraturum ob captiuitatem & necem suorum. Quoniam autem sub Herode nunc non minor tyrannis & euulsus factus est in Israelico populō, quā olim cum populis in captiuitatem abduceretur, idq; eo loco vt propriè Rachel dici possit plorasse iam hos interfectos pueros: tamquam filios suos, ob id Euangelista hunc Ieremiæ locum nunc dicit adimpletū, hoc est, nunc verè id dici potuisse quod olim dixerat Ieremias, etsi de aliis, & in sensu non nihil diuerso. Proinde non videtur dicendum, quemadmodum tamen communiter dicitur, testimonium istud à Matthæo hic adduci, vt ostenderetur hanc infantum cædem non contigisse sine dispensatione diuini cōsiliij, sed Deo ita prouidente, & per Prophetam prædicante, & sic fieri permittente secundum suam gubernationem vt adimpleretur quod prædixerat. Potius enim dicendum, Matthæum Hebræis scribentem quod gratum illis esse sciebat fecisse, atque ob id scripturam quæ facta huic adaptari commode potuit, desumpsisse, sicut & alibi. Non enim ad ostendendam diuinam dispensationem citasse hoc testimonium E hinc constare videtur, quod de his pueris hæc a Ieremia non sint dicta, neq; secundum sensum literalem, neque secundum sensum mysticum, cum calamitas illa de qua ad literam loquitur Propheta, nō videatur allegoria apta posse ostendi fuisse figuram huius cædis infantum. Dicit tamen potest spiritum sanctum illo Ieremiæ loco sub typo calamitatis populi Israelitici voluisse etiam significare martyrum omnium necem, & Ecclesie per Rachel significare, luctum, ac proinde rectē de his martyribz citasse, qui omnium martyrum primitiæ sunt, & qui bus locus iste propriè quodammodo competit. Nam & ea quæ præcedunt ante hæc verba in Ieremia, magis pertinent ad Christianum populū, &

quæ sequitur consolatio subiecta ad calamitatem A his verbis descriptam, magis est consolatio Ecclesiæ, ne propter occisos pro Christo fideles nimis doleat. Sequitur enim: Hęc dicit Dominus, Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis, quia est metes operi tuo, dicit Dominus. Et reuertetur de terra inimici (scilicet filij tui à Rachel) & erit spes nouissimis tuis, ait Dominus & reuertentur filij tui ad terminos suos. Super quo loco sic scribit Hieronymus: Hoc iuxta literam needū factū est. Neque enim decem tribus, quę in ciuitatibus Medorum exulant atque Persarum, reuersas in Iudeam terram legimus, sed iuxta spiritum & in passionem Domini completum est, & hucusq; completur, quando de toto orbe saluatur Israel, & Rachel dicitur: Quiescat vox tua à ploratu. Proinde melius intelligitur de paruulis istis, quod mercedem habeant effusi sanguinis pro Christo, & pro terra inimicorum teneant regna cęlorum, & reuersuri sint in sedem pristinam, quādo pro corpore humilitatis receperint corpus gloriosum. ista est spes nouissima, quādo iusti fulgebunt sicut sol, & infantēs quondā paruuli atque lactantes abq; ætatū incremento, & iniuriis, ac labore corporeo resurgent in virum, perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi. Hęc ille. Quamuis autem Hieronymus de paruulis recte intelligi dicat, videtur tamē generaliter de omnibus debere intelligi dictū martyribus. nam alioqui non satis constat allegoria inter literam & spiritum. Et prins dicit Hieronym. hanc scripturam hucusq; cōpleri, & Rachel, hoc est, Ecclesiæ dici ne ploret ob mortuos suos filios, qui mundo quidē videntur extincti, sed è terra ista hostili, atque è regione mortuorum reuertentur in vitā æternam, aut ab idolatriā in Ecclesiā. Porro testimonium istud, teste Hieronymo, nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Septuaginta citauit Euangelista. Hebraea enim secundum versionē Hieronymi sic habent: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus & fletus, Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia nō sunt. Aut potius sic: Vox in excelso audita est, plāctus, fletus, & amaritudines, Rachel flet super filios suos, noluit consolationem accipere super filiis suis, quia non sunt. Septuaginta verō, teste & interprete Hieronymo, sic habent: Vox in Rhama audita est, lamentatio. & fletus, & luctus Rachel plorantis filios suos, & noluit cōquiescere, quia nō sunt. Ex quo, inquit Hieronymus, perspicuū est, Euangelistas, & Apostolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicuius secutos, sed quasi Hebræos ex Hebræis quod legēbant Hebræice suis sermonibus expressisse, nō curantes tamen easde omnino voces annumerare, sed cōtenti integritate sententiarum Christi prædicasse. Græcā tamen paulo aliter modo habent, quā legisse viderur Hieronymus, nec multo dissimiliter acitatione Euangelistæ, quamuis codices Gręci variant. Nam Cōplutenis æditio sic habet in Ieremia *φωνη εν ραμα κησθη, θρηνος κη. κλαυθμος, και δδυρμος, και απολαιμενη τους υδους αυτης, και εν υβελερω παρακλυθουνη, ετι εν εσιου.* Aldina verō æditio sic habet: *φωνη εν ραμα κησθη θρηνος και κλαυθμος, και δδυρμος, και απολαιμενη επι των υδων αυτης, και εν υβελερω, &c.* In Euāgelista verō sic habetur omnino quomodo in Complutensi æditione, nisi quod pro, *απολαιμενη της υδους αυτης*, habeatur hic, *κλαυθμος της αυτης*, quod idem omnino est. Vnde videri possit interpretes Euangelistæ respexisse ad transla-

tionem Septuaginta, maxime cum præter alia fere omnia eadem, etiam Rama dictionem non versam reliquerit, sicut Septuaginta, nec ad verbum *φωνη* *και κλαυθμος*, id est, cōsolari, adiecerit, super filiis suis: quod est in Hebræo. Est autem Rama aliquandū loci nomen: verum hoc loco sic non debere accipi, quemadmodum tamen quidam putant, patet, quod Rama dum loci nomen est, significat urbem quam, quæ erat in sorte Benjamin iuxta Gabaa, vt patet Iosue 18. & Iudic. 16. quam Raman Baafa rex Israel reuē ficauit contra Hierusalem, vt patet 3. Reg 15. Itaque vt docet etiam Hieronymus, Rama hic appellatiuē accipi debet, vt sit idē quod excelsum. Itaque sensus secundum Hieronymum est: Vox in excelso audita est, hoc est, longe latēque dispersa Postquam autem dixit: Vox in Rama audita est: subdens declarat quæ vox fuerit, quia ploratus & vlulatus multus. Vbi pro duobus quę nos legimus, Græci tria habent *θρηνος, και κλαυθμος, και δδυρμος*, lamentatio, & ploratus, & fletus, sicut & Hebræa & Septuaginta tria habent. Additur autē multus, ad explicandū quod dictū est, in excelso audita vox, cum non sit hæc dictio apud Septuaginta, aut in Hebræis, nisi fortē hac adiectione explicare voluerit tertiam dictionem quę est in Hebræo, quę significat proprie amaritudines. Porro per Rachelem hic intelligi iam debet regio Bethleemitica, eo quod iuxta Bethleē Rachel sepulta fuerit. Hanc itaque dicit plorasse filios suos, nec voluisse consolationē admittere, quia non sunt. Quod secundum Hilarium sic debet intelligi: noluit consolari quasi nō essent, qui secundum corpus mortui erant, sciens eos in æternum viuere. Cuius interpretationis meminit etiam Hieronymus. Verum simplicius fuerit intelligere, non esse dictos qui perierunt & mortui erant. Siquidem his verbis; noluit consolari. &c. Euangelista significare voluit, dolorem Rachelis incontolabile, & calamitatis magnitudinem. Videtur autem Hilarium offendisse; quod nō esse dicantur qui pro Christo trucidati erant. Verum phrasia Hebraica est, non esse, ponere pro, non superesse, & non viuere amplius in hac vita. Hęc autem crudelitas Herodis etiam notata non sit à Iosepho, qui cum Herodis gesta exactē scriberet, incertum an volens, ignorans factum istud præterierit, inuenitur tamē notata à Macrobio Gętili scriptore. Hic enim lib. Saturnalium 2. inter ceteros iocos Augusti sic scribit: Cum audisset inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum ait: Melius est Herodis porcum esse quam filium. Dicit autē Macrobius in Syria occisos paruulos, quod Iudæa, vt prius est dictum, pars sit Syrię. Iocus autem in eō cōsistit, quod Herodes cum esset profelytus, sicut reliqui Iudęi, abstinebat ab esu carnis suile secundum legis præscriptum. Idem tamē Iosephus non tacuit alia huius Herodis crudelitatis summę facinora, quomodo scilicet præ aliis multis etiam familiaribus occiderit generum suum Iosippum, charissimam & innocentissimā vxorem suam Mariamnem, ac postea etiam duos illius filios, Alexandrum & Aristobulū, deinde quinto ante mortem suam die etiam tertium filium suum Antipatrum. Putatq; Eusebius in Ecclesiast. hist. li. i. c. 8. has domesticas clades accidisse Herodi post crudelitatem in pueros hos exercitam, cum vique ad illud tempus omni fœlicitate Imperium eius polleret iam quam tandem pro omni sua crudelitate

Herodis crudelitas & a Deo illatum supplicium notatur.

tate in alios exhibita perfoluerit pœnam, idem testatur historiographus lib. 17. antiquit. cap. 10. sic scribens: Herodem porro amarior indies morbus vrgebat supplicia Deo commissi sceleris expetere. Ignis quippe lentus inerat, non tantum conflagrationem in superficie corporis agentem prodens, quantum intrinsecus crescens operabatur incendium. Auiditas quoque inexplebilis semper inerat cibi, nec tamen satietas vnquam rabidis incitaram faucibus valebat implere ingluuiem. Intestina internis visceribus tabida puteicebāt, doloribus quoque coli seuissimis cruciabat, humor liquidus ac luridus erga pedes tumidos oberrabat. Similis illi quoque & circa pubem erat afflictio. Sed & verēda ipsa putredine corrupta scatebant vermibus, spiritus quoque incredibilis inflatio, & lentigo obscœna & fatis execranda. His autem omnibus doloribus fœtor dirior, vel ex membrorum putredine, vel ex respiratione anhelitus reddebatur. Ira ex omni parte cruciatibus fessā nullā sufficere vires ad tolerantiam poterat. Dicebant ergo his qui bus diuinandi inerat peritia, has diuinitus pœnas ab eo ob multa eius impię & erudeliter gesta deposci. Similia idē Iosephus scribit & lib. 2. de bello Iudaico ca. 21. ostendens eum febre, tussi, dysenteria, scabie, prodagra, verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate atque fœtore malam efflauisse animam, & quod eandem sibi paulo antequam moreretur eripere conatus fuerit ob doloris ex morbo vehementiam, quodq; inauditum facinus excogitaret, nempe collectos ex omni Iudæa nobiles in locum, cui nomen est Hippodromus, custodiri fecit, præcipiens Salomæ sorori & Alexæ eiudem marito, vt simul ac animam efflasset: omnes illos occideret, quo sic vel inuita omnis Iudæa, omnisque domus in morte eius illachrymaretur. Malē enim sibi conscius persuasus erat, festis gaudiis Iudæos mortem eius celebraturos. Nec ipse Herodes in seipso tantum pœnas exoluit, sed etiam in sua progenie. Nam, vt testatur Iosephus lib. antiq. 18. ca. 11. intra centum annorum spatium præter paucos (nam admodū multi erāt) cuncta Herodis origo consumpta est, vt in eū recte quadrent maledictiones illæ quę habētur Psal. 108. inter quas est: In generatione vna deleatur nomen eius &c. Nutantes transferantur filij eius, &c. quod contigisse Archelao & Herodi Antipæ ex Iosepho constat.

DEFUNCTO AVTEM HERODE, ECCE ANGELVS DOMINI APPARUIT IN SOMNIS IOSEPH. Regnavit Herodes 37. annis ab eo tempore quo à Romanis regnum acceperat, 34. autē annis post occisum Antigonū, vt testatur Iosephus li. antiq. 17. cap. 10. Proinde cum 32. anno regni eius natus sit Christus, & verisimile sit Christum primo anno vitæ fugisse in Ægyptum, consequens est eum circiter quinq; annos vixisse in Ægypto, & quinque vel sex annorum fuisse cum ex Ægypto rediret. Redire autem Christum ex Ægypto adhuc in ipsa pueritia cōueniebat, nec mortuo Herode diutius in ea permanere, vt inter Iudæos adolescens & enutritus, multis ab ipsa pueritia esset cognitus; ne tanquam alienigena in Iudæis postea iure reiceretur, nec haberet incredula illa gens quod vel probabiliter suæ impietati prætexeret. Conueniebat item vt mortuo Herode rege Iudæorū puer Iesus rediret in terrā Israel, tanquam scilicet verus rex Iudæorū, præter quem nullus pro

A vero rege Iudæorum agnosci deberet. Vnde & Dei prouidētia factū videtur vt post Herodem nullus constitueretur rex Iudæorum à Romanis, quanquā id filij Herodis, & potissimum Archelaus, qui post eum regnavit, summē à Romanis impetrare contenderent. Itaque monetur ab angelo Ioseph, relicta Ægypto redire in terram Israel, hoc est, Palestinam. Non dicit autem in quam ciuitatem ire debeat, vt dubitatione suborta, ad Deum cōfugere cogeretur, & noua angeli vel Dei allocutione magis consolaretur, magisq; semper intelligeret Deū sibi in curando & custodiendo puero non defuturum. Cum autem dicit angelus:

DEFUNCTI SVNT ENIM QUI QUÆREBANT ANIMAM PVERI, videtur numerus pluralis phrasi Hebrica accipiendus pro singulari. Nā quanquam plures cū Herode quæserunt animam pueri, nepe illius satellites & amici prius tamē solū dicit Herodē defunctū, eoq; defuncto angelum apparuisse. Sic cum vnū tantū vitulum in Horeb conflasset Israelite, dixerunt tamē Hifun & dij tui, qui eduxerunt te de terra Ægypti. Sic cum scriptura Exodi 2. dicat solum Pharaonē quęsisse occidere Moysen, tamē cap. 4. dicitur: Vade, & reuertere in Ægyptum mortui sunt enim omnes qui querebant animam tuam. Et bene quidem eisdem iam verbis præcepit angelus Iosepho reditum quibus olim locutus fuerat Moysi, quia Moyses vt in aliis multis, ita etiā sua fuga typum prætulit huius pueri.

AUDIENS AVTEM QVOD ARCHEAVS REGNARET IN IYDÆA PROHERODE. Herodes cum in principio morbi sui, juniore filio suo Herodi scilicet Antipæ, regnum testamentō reliquisset, idq; odio quod circa Archelaum & Philippum ex Antipatri accusatione conceperat, vt testatur Ioseph. lib. 17. antiq. c. 8. iam instante morte testamētum mutans Archelao regnū contulit. Herodem vero Antipam, quem prius sibi in regno successorem designauerat, tetrarchiam facit Galileæ regionis atque Bercæ. Gaulanidem autem & Trachonidem & Bathaneam Philippo filio Tetrarchię iure concessit, volens tamen testamentum non obtinere robur, nisi intercedente auctoritate Cęsaris. His itaque filiis Romam ad Cæsarem profectis, & coram eo de regno certantibus tandem Cęsar Archelaum quidem non pronunciat regem, sed dimidię Iudęę regionis quę Herodi tributa pendeat, Toparchā constituit, hoc est, loci principē, spondens ei regiam quoque dignitatē, si laboribus & fauoribus circa semetipsum meritis appareret. Alteram verō dimidiam bisariam distribuit alteris duobus Herodis filiis, nempe Herodi Antipæ & Philippo, quemadmodum id testamento pater cauerat. Vide Ioseph. c. 10. & seq. 17. libri prædicti. Proinde quod hic dicitur Archelaus regnasse in Iudæa pro Herode patre, non sic est accipiendū, quasi rex fuerit sicut Herodes pater, sed simpliciter regnasse intelligendus est, q̄ post patrē Iudæa præ fuerit, nō regio nomine sed regia potestate: aut q̄ a patre destinatus esset rex, & a populo rex in principio salutatus, denique & a Cęsare regiū nomē illi esset promissum. Patet etiā ex his Iudæā hoc loco accipi debere, vt distinguitur, cōtra Galileā, quemadmodum etiam prius dictum est. Verum hic duplex occurrit quęstio. Primū, cū putauit eundū in Iudęam Iosephus, cum habitatio eius esset in Nazareth. Deinde, cur non ita metuebat ire in Gal-

Illeam propter Herodē fratrem Archelai, sicut in Iudēam propter Archelaum. Ad primū dicendum, Iosephum existimasse puerum in Iudēa educandū. tum quod in ea natus esset, tum quod in ea sedes esset regni. Aut voluisse quidem ire in Iudēam, non ad habitandū, sed vt gratias Deo solennes ageret in Hierusalem, metuisse autem, ne quemadmodū tempore præsentationis ab aliquibus agnitus, Archelao manifestaretur. Ad secundum verò dicendum, magis metuendum fuisse ab Archelao, tum quod Bethleem, in qua natus erat Christus, in Iudēa erat, in qua ciuitate si venisset habitaturus. Ioseph, facile creditū fuisse, Christū fuisse vnum ex pueris illis quos occiderat Herodes, tum quod Archelao aspiraret ad nomen regis Iudæorum quod habuerat pater. Porro pro eo quod nos legimus, admonitus, Græce est *ἐπιμαλιετός*, quod non simpliciter admonitum significat, sed admonitum oraculo & vt prius vertit de Magis, accepisse responsum.

VT ADIMPLEATUR QVOD DICTVM EST PER PROPHEAS: QVONIAM NAZARÆVS VOCABITVR. Qui dā, inter quos Lyra, legūt: per Prophetā; referūt, istud testimonium ad certum scripturæ locū, nempe ad c. Isaię 11. Verūm & Græci & Latini codices omnes habent; per Prophetas. Putat autem Chrysost. testimonium hoc à Matthæo desumptum ex libris aliquibus Prophetis, qui negligentia aut malitia Iudæorū, aut temporū bellorūq; iniuria perierunt. Verūm vt omittamus nō esse verisimile libros illos ratione aliqua talē perisse, ne tunc quidem cum hæc Mattheus scriberet, extitisse aliquos libros propheticos, in quibus istud aperte ponebatur vt ab ipso citatur, vel ex eo satis patet. Nam si extitissent, non est verisimile eos primoribus plebis, Scribis & Phariseis nō fuisse notissimos. Et tamen nihil tale eis notum fuisse ex eo satis colligitur, quod totus senatus Iudæorum Nicodemū qui in Christū propensus esse, beneq; de eo sentire videbatur, his verbis obiurgat: Serutate, & vide quod à Galilæa Propheta non surrexit. Quod vtiq; facturi non erant, si hoc testimonium legissent: aut certe à Nicodemo confutandi fuerant qui tam impudenter gariebāt. Proinde cum Hieronymo intelligendum est Euangelistam ob id non dixisse; per Prophetā, sed per Prophetas, vt nō fixum aliquod & vnum scripturæ testimonium designaret, sed à plerisq; id dictum indicaret, etsi non secundum verba, tamen secundum sensum. Quomodo autem in scripturis id secundum sensum dictum sit, nō omnes consentiant, idq; ob id quod dubitetur quibus literis Hebraice scribi debeat nomen ciuitatis Nazareth, à qua Christus dicitur Nazareus. Nā in scripturis veteris testamenti nomē illud ciuitatis scriptum non inuenitur, siue propter loci obscuritatem, siue quod aliud prius nomē habuerit. Si enim Nazareth & Nazareus Hebraicè scribantur per literā Zain, iam Nazareus idē est quod separatus & sanctus. Sanctum autem & ab omni immunditia peccati separatum futurum Messiam omnis scriptura commemorat, & apertissime quidem Danielis 9. Cum venerit sanctus sanctorum, cessabit vnctio. Jam secundum hanc deriuationē quidā putant hic ab Euangelista notari illud quod de Samfone dixit angelus Iud. 13. Quia Nazareus (Hebraicè נזיר) Dei erit puer. iste ab vtero. & quod de Samfone ad literam dictum est, Euangelistā in Christo per Samsonem adumbrato dicere completum esse,

Quomodo scribitur dicitur Nazareth, unde Christus Nazareus pulchra ductio.

A ideoq; asserere dictum id esse per Prophetas, quod in vno libro Iudicum dictum est, eō quod liber ille, opus esset multorum Prophetarum sibi succedentium. Verūm manifestum satis est, nomē Nazareth, vt de Christo dicitur, nō debere scribi Hebraicè per Zain, sed per literam Tsade. Primū quidē, quod teste Pagnino sic scribatur in titulo salutiferę crucis Romæ asseruato, qui habet Iesuah Hānosferi, Melech, Haiehūdīm: deinde quod etiā sic scribatur cognomen Christi in veterum Hebræorum commentariis. Et fieri potest, ciuitatem Nazareth eam esse quæ in libro Iosue inter ciuitates tribus Nephtali vocatur Hasor, vel Enhasor, literis quibus dā postea mutatis aut ablatis. Nam hæc nomina per Tsade in medio scribuntur. Secundū hanc itaque deriuationē nomē Nazareth Christo aperte tribuitur, Isaię 11. Nā vbi nos legimus: Egre dietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet; pro dictione, flos, Hebræis est נֶסֶר Neter per Tsade, quod significat florem, aut potius, vt vertunt teste Hieronymo Symmachus, Theodotion, & Aquila, germen. Est enim secundū Rabbi Dauid, Neter, planta nouella & tenera. vnde & Hieronymus cap. 6. Isaię eādē dictionem vertit per germen. Populus autem tuus omnes iusti impetuum hæreditabunt terram, germē plantationis meæ, opus manus meæ, &c. Sic similiter Danielis

B dā postea mutatis aut ablatis. Nam hæc nomina per Tsade in medio scribuntur. Secundū hanc itaque deriuationē nomē Nazareth Christo aperte tribuitur, Isaię 11. Nā vbi nos legimus: Egre dietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet; pro dictione, flos, Hebræis est נֶסֶר Neter per Tsade, quod significat florem, aut potius, vt vertunt teste Hieronymo Symmachus, Theodotion, & Aquila, germen. Est enim secundū Rabbi Dauid, Neter, planta nouella & tenera. vnde & Hieronymus cap. 6. Isaię eādē dictionem vertit per germen. Populus autem tuus omnes iusti impetuum hæreditabunt terram, germē plantationis meæ, opus manus meæ, &c. Sic similiter Danielis

C 11. Et stabit de germine radicum eius plantatio. Illud autem Neter quod ponitur Isaię 11. de Christo debere intelligi, etiam Chaldæus paraphrastes testatur, sic vertens: Et egredietur rex de filiis Isai, & Christus de filiis filiorum eius crescet. Rectē enim Christus, germen vel flos aut tenera plāta dicitur, quod sine corruptione de Maria virgine natus sit, quemadmodum germen aut flos de terra, quodq; nullam habens peccati vetustatem, omni virtute viruerit & floruerit semper, suauitatem odoris sui longe lateq; spargens. Itaque hac scriptura sicut satis designatur Christū in Bethleem nasciturum, cum dicitur egressus de radice Iesse: ita rectē etiam designatur in Nazareth educandū, cum Neter appellatur. Certē, Di. Hieronymus scribens in hunc Isaię locum, testatur eruditos Hebræorum putare de hoc loco sumptum, quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt ecclesiastici, & non inueniunt vbi scriptum sit; Quoniam Nazareus vocabitur. Quamquam horum sententiam non videatur probare, quod nomen Nazareth semper alibi scribatur per Zain, quasi Christus sic dicitur sit Nazareus, sicut alij hoc nomine appellati. Quāuis autē hoc solo Isaię loco Christus aperte Neter dicitur, Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipsum hoc nomine vocandum, eo quod & alij Prophetæ ipsum hoc nomine idē significante appellauerint.

D in hunc Isaię locum, testatur eruditos Hebræorum putare de hoc loco sumptum, quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt ecclesiastici, & non inueniunt vbi scriptum sit; Quoniam Nazareus vocabitur. Quamquam horum sententiam non videatur probare, quod nomen Nazareth semper alibi scribatur per Zain, quasi Christus sic dicitur sit Nazareus, sicut alij hoc nomine appellati. Quāuis autē hoc solo Isaię loco Christus aperte Neter dicitur, Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipsum hoc nomine vocandum, eo quod & alij Prophetæ ipsum hoc nomine idē significante appellauerint.

E Nam Zacharię 6. vbi nos legimus: Ecce vir Oriens nomen eius, Et c. 3. Ecce ego adducam seruū meum Orientem. (quæ de Messia dicta esse dubium non est) pro nomine, Oriens, Hebraicè est מִצְרַיִם Tsemah, quod magis significat Germē, quomodo eam dictionē vertit Hieronymus Ieremię 23. & 33. & Isaię 4. In quibus omnibus locis Christus dicitur germē, vt annotatū est prius circa illud. In quibus visitauit nos oriens ex alto. Porro Osiander noua ab ipso inuēta ratione scrupulum huius loci discutendū putat, volens Matthæū hic non loqui de Prophetis, qui sua de Christo testimonia literis tradita reliquerūt, sed de huiusmodi Prophetis: de quibus & Paulus loquitur ad Corint. qui spiritus san

sancti vnctione interna edocui, literas propheticas rectē intelligūt, et alij aliis enarrare, & ex eisdem, per tentibus recta cōsilia dare, & quæ recta ratiocinatione ex eorundē dictis necessariō cōsequūtur per spicere valēt, quos prisca ætas filios Prophetarum, Paulus autem simpliciter Propnetas appellat. Tria enim ille facit Prophetarum genera: Primū eorū, qui quodcumq; res postulabat, oracula, visiones, aut fatidica somnia impetrabāt, qualis fuit Moses, Samuel, & alij, quos prisca ætas vidētes, vulgus autem Iudæorū prophetas priores appellat. Alterū eorū, qui quamuis oracula, visiones aut somnia fatidica pro suo arbitrio non elicerent, tamen quoties Deo visum esset, per eos populū docere aut admonere, aut obiurgare diuinitus inspirati prophetauerunt, atque hos Iudæi posteriores vocāt. Tertiū verò eorū qui prius dicti sunt, de quibus ob id Matthēu loqui ille vult quod non per prophetam, sed per prophetas, & non scriptū, sed dictum esse commemorat, eosq; ex scripturis, & potissimū ex Isaię cap. 11. intellexit Christum habiturum in Nazareth, atque ab ea Nazarenū dicendum. Verūm non est verisimile de hoc tertio prophetarum genere Euangelistam loqui, cum & alias semper quæ à prophetis scripta sunt citat, dicere soleat adimpletum esse quod ab eis dictum est. Deinde si iam ab huiusmodi prophetis palā dictum, & ex scripturis demonstratū fuit, Christum Nazarenū vocandum à ciuitate Nazareth, quare & Pharisęi, & Scribæ, & omnis populus Christum agnoscere, noluerunt quod Galilæus esset, ita vt ipse etiam Nathanael admirando diceret: A Nazareth potest aliquid boni esse? Itaque secundū priorē potius modum dicendum est: secundū quem tamen nodus difficultatis nondum omnino dissolutus videtur. Nā etsi in scripturis Christus dicitur Neter & Germen, non tamen dicitur sic vocandus, aut saltē non dicitur sic vocandus, à ciuitate in qua nutriendus erat. Nazareth. Matthæus verò dicit habitasse in ciuitate Nazaret, vt adimpleretur illud Propheti-cū: Nazareus vocabitur. Proinde quod dicit Matthæus, in hoc sensu videtur accipiendum, Christum habitasse in ciuitate Nazareth, vt vel ex ipsa ciuitate à qua cognominandus erat, demonstraretur in ipsum verē competere nomen illud Neter & Germē, quo prophetæ Messiam appellauerunt: quoniam enim plerisque Iudæos offendebat quod Iesus diceretur Nazarenus, ostendit Euangelista quā id conueniat scripturis, que passim eum vocant nominibus significantibus Germen, quod nomine Nazareth etiam significatur. Quare cum dicit; vt adimpleretur, &c. coniunctio, vt, potius est accipienda consecutiue, quā vt denotet causam finalem: quæ admodum etiam prius, cum dicit; Vt impleretur quod dictum est: ex Aegypto vocaui filium meum. Porro quod Christus etiam in Bethleem nasciturus, non tamē in ea nutriendus, nec ab ea vocandus esset: Bethlehemiticus, satis innuit Michæas dum dicit:

A Ex te mihi exhibit dux, &c. Sic etiam quod Hierosolymitanus vocandus non esset, nō obscure significat Zacharias dicens, Regem Sion sedentem super asinum, tanquam hospitem aliunde Hierosolymam venturum. Vt autem in Galilæa ciuitatem Nazareth deligeret habitationi, primū conueniebat ob causam eam quam indicat Matthæus: deinde & ob aliam causam, nempe quod hæc ciuitas ob suam obscuritatem & ignobilitatem opportuna esset latetebra puero aduersus sæuitiam filiorum Herodis, quodque suo exemplo omnem nobis humilitatem, cōtemptūque mūdane celsitudinis docere venerat: postremū, vt quanquam impiis hac ratione obtegebatur illius nobilitas, quā ex loco natali Bethleem verē habebat, pii & fideles etiam ex hoc nomine cum scripturis prophetarū concordante magis in fide confirmarētur. Itaque apud hos nomen hoc factū est gloriosum, quod apud in fideles fuit abiectum & ignominiosum: & propter quod Iudæi minus eum crediderunt esse Messiam, propter hoc Christiani magis eum esse agnoscunt. Omnia enim sic in Christo temperata fuerunt, vt pii quidem ipsum esse saluatorem non possent nō agnoscere, impii verò atque reprobī nihil minus. Ita & diuinitas eius cruce & humilitate tegitur. Positus enim fuit in ruinā & resurrectionē multorum: Ex his autem omnibus dictis patet Christū alia significatione dictum fuisse Nazarenū vel Nazarenū, quā accipitur illud nomen Genesis 49. cum in benedictionibus Ioseph dicit Iacob: Fiant benedictiones in capite Ioseph, & in vertice Nazareth inter fratres suos. Et cum Threno. 4. dicitur: Candidiores Nazareth eius niue; aut si quando & alibi in scripturis occurrit. Nam in illis omnibus locis est Hebræis illud Nazer, quod per Zain scriptum significat separatum, vel coronatum, aut consecratum. Sed nec Græcis eodem modo scribitur nomen Nazareus, cum Christum tribuitur, & cū illis legalibus Nazareis. Nam cum illis tribuitur, scribitur, *ναζαρεθ*, vt patet Threnorum 4. per literam *α* scilicet in medio. Cum verò de Christo dicitur, scribitur per *ω* in medio *ναζωρεθ*, vt patet hoc loco Math. & Ioan. 19. cum dicitur in titulo crucis scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Rursus Matthæi 26. cum dicitur: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et Lucæ 18. cum dicitur: Dixerunt autem ei quod Iesus Nazarenus transiret. Sic & Ioannis 18. & Actuum 2. Marcus tamen Romæ Euangelium scribens, Latinos imitatus Christum vocat *ναζαρεθ*. Docemur autem hic præterea, quod Christo vsu venisse videmus, idē omnibus electis euenire, nempe nihil tam minutum esse, quod fortuito, & nō certa Dei prouidentia illis accidat: quod merito pios in omnibus rebus mirificè consolatur, & confirmat. Res enim leuicula & nullius momenti carni videtur: quod quis à loco educationis cognomen trahat: sed Christo id adeo temerè non cōtigit, vt etiam à prophetis sit indicatum.

Mat. 21

QVAESITVS A PARENTIBVS IESVS IN- uenitur in templo. LVCAE 2. CAPVT XII.

Ruersi sunt [ergo] in Galilæā in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parētes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni Pasche. Et cum factus esset Iesus annorum duodecim, ascendētibz illis Hierosolymam secundū consuetudinem diei festi, consummatisque diebus cū redirent, remansit puer Iesus in Hierusalē, & nō cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illū esse in comitatu, venerunt iter dici, & requirebant eum inter cognatos & notos. Et non inuenientes.

cū regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est, post triduum inuenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolētes quarebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quarebatis? Nesciebatis, quia in his quae patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi nō intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba haec in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & aetate, & gratia apud Deum & homines.

PVER AVTEM CRESCERAT, &c. Hactenus coelestis ille princeps noster, qui sese nostra causavique ad fascias, cunas, vagitus, & imbecillum corporis infantiam deiecit, alieno testimonio predicatus est & commendatus. Ceterum Nunc Lucas ostendere incipit quomodo paruulus iste seipsum commendare coepit, sapientiae, omnisque diuine gratiae ostentatione. Puer (inquit) crescebat, corpore scilicet: & confortabatur, spiritu scilicet. Nam dictionem, spiritu, Graeci codices hic addunt, quemadmodum prius cum de Ioanne quoque dixit Lucas: Puer autem crescebat & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectam hoc loco dictionem, spiritu, quod offenderetur illo quod Christus diceretur secundum spiritum confortati, cuius spiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verum offendi hinc non oportet, cum & postea dicatur profecisse sapientia & aetate. Recepta autem est apud omnes pene ea sententia, quod Christus secundum animam non profecit reuera, sed perfectus fuerit ab initio sapientia & omni gratia. Ita enim Hieronymus sentire aperte videtur super eo loco Ieremias: Foemina circumdabit virum, ut prius ostentum est. Sicut sentit manifeste Augustinus libro de peccatorum meritis & remissione capite 29. sic scribens: Quis enim est qui audeat dicere dominum Christum tantum maioribus, non etiam paruulis factum Iesum, qui venit in similitudine carnis peccati ut euacuaret corpus peccati, in quo infirmissimo nulli vsui congruis vel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorantia pragrauatur; Quam plane ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo verbum caro factum est ut habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo puerulo fuerim suspicatus quam videmus in paruulis. Hae ille. Proinde quod dicitur Christus confortatus spiritu, & profecisse sapientia, sic communiter intelligitur, quod in eo paulatim magis emicuit fortitudo spiritus, & sapientia, ita ut tantum creuerit eius sapientia in ostensione & opinione hominum. Quo modo debere intelligi videri potest ex eo quod postquam dixisset, confortabatur spiritu; adiecit, plenus sapientia; quasi significare volens eum non vulgarium hominum more profecisse in fortitudine spiritus & sapientia, ut qui semper fuerit plenus sapientia. Verum ex isto hae sententia probari non potest. Pro dictione enim, plenus, non est Graecis nome πληρης, sed participium, πληρης υμων, quod (ut annotauit quidam) indicat illum impleri sapientia accessu aetatis. Non potest autem hoc participium vna dictione bene correspondere exprimi apud nos, cum sit praesentis temporis passivae significationis, tamen per circumlocutionem sic eius significationis vis exprimi posset: confortabatur spiritu accipiens plenitudinem sapientiae; ex qua explicatione patet hic à Luca non significari puerum hunc

A semper fuisse plenum sapientia, quod si etiam dictum fuisset, non tamen ex eo sequeretur Christum verè non profecisse. Plenitudo enim gratiae non impedit profectum, cum ea Ioanni aliisque tribuatur, quibus gradus & accessionem nihilo secius tribuimus. Itaque cum scripturis sacris & fidei sinceritate obstare non videatur, si dicatur deitas per gradus quosdam dotes suas impartisse humanae naturae assumptae, & Lucas id aperte hoc loco bis dicat, eisdem verbis nunc loquens de Christo quibus prius de Ioanne, putant quidam hae Lucae loca simpliciter accipienda, ut verè Christus significetur profecisse sapientia sicut profecit aetate. Nam quod plerique veteres dicunt Christum ab initio fuisse plenum sapientia, nec potuisse proficere, magis videntur respexisse ad sapientiam eius diuinam quae competit Christo quatenus Deus, quae admodum id patet in Hieronymo scribente super illud Isaia: Butyrum & mel comedet, &c. Licet, inquit, post multifecula de eo Euangelista testetur; Puer autem proficiebat sapientia, & aetate, & gratia apud Deum & homines; & hoc dicatur ut veritas humani corporis approbetur, tamen adhuc pannis inuolutus, & butyro pastus ac melle, habebit boni maliq; iudicium, ut reprobans mala eligat bona. Non quod hoc fecerit, aut reprobaerit, vel elegerit, sed quod sciret reprobare & eligere, ut per hae verba noscimus infantiam humani corporis diuinam non prauidicasse sapientiae. Et Ambrosius hoc loco fatetur Christum secundum quod homo erat profecisse. Secundum carnem (inquit) utique sapientia Dei implebatur & gratia. Et (sub nomine Theophili in catena autea sic legitur: Sicut verbum in carne passum fatemur, quamuis sola caro fuerit passa, quia caro verbi erat quae patiebatur: ita proficere dicitur, ex eo quod humanitas proficiebat in ipso. Verum hae à Scholasticis, & bene quidem intelliguntur dicta esse de sapientia Christi ipso vsu & experientia acquisita: cum prius ab initio conceptionis fuerit infusa animae eius omnium rerum cognitio. Sicut enim ex praedictis auctoritatibus Ambrosii & Theophili patet in Christo ponendam sapientiam aliquam tempore & vsu rerum acquisitam, contra magistrum sententiarum, qui eam non videtur agnoscere, distinctio 14. libri 3. ita ex Augustino, aliorumq; auctoritate, ac ipsa deniq; ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuendam perfectam omnium rerum à conceptione cognitionem ei infusam. Nam praeter scientiam beatam visionis qua secundum animam assidue fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoscebat quam angeli, qui ex conspectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maxime quantum ad se pertinet. Praeter haec, inquam, omnino verisimile est & congenitam quandam in eo omnium rerum fuisse scientiam, quam verbum Dei animae suae, in ipsa creatione implantauit ad eum modum quo angelis suis ab initio

tio naturalium rerum perfecta cognitio congenita est sicut & ipsi Adam. Neque enim conuenit animam Christi his esse inferiorem. Porro quomodo cumque intelligantur hae loca Lucae, illud certum his verbis, Puer crescebat & confortabatur, &c. ipsum voluisse ita notare veritatem assumptae ab eo naturae humanae, ut tamen etiam significaret in eo aliquid homine maius apparuisse. Si enim statim ex utero matris processisset in staturam viri perfecti, & si ab initio mox sua declarasset sapientiam, creditus fuisset fantasma fuisse, & prodigiosus aliquis homo, Esse tamen in eo aliquid homine maius satis declaratum est, quod simul cum aetate augebatur & robur spiritus, & sapientia. Non enim obnoxius erat iis vitiis quibus aetas solet laborare, ineptia, lasciuia, inconstantia, stultitia, sed robur spiritus, coelestisq; sapientia indies magis ac magis se exerebat vultu, incessu, sermone, & factis, in quibus nihil erat quod non spiraret modestiam, castitatem, suauitatem, pietatem. In eo autem quod sequitur & gratia Dei erat in illo; nomen gratiae accipitur recte pro acceptatione Dei, & fauore quo filium suum nosq; per illum sibi gratos habet. Nam pro in illo Graece est εν αυτω, super illum, quod huic sensui bene conuenit, non enim videtur accipi posse pro gratuito Dei dono, cum non vna aliqua gratia in ipso fuerit, sed gratiarum omnium plenitudo. Itaque sensus erit: Dei parvis fauorem fuisse super ipsum, donis suis illum ornantis ac ipsum in omnibus moderantis & componentis. Quidam tamen per gratiam Dei hic intelligunt gratiam vnionis. hoc est, gratuitam illam coniunctionem verbi cum humana natura, quae humanam naturam omnibus charismatibus spiritus replebat. Potest quoque recte & simpliciter per gratiam Dei ipse spiritus sanctus intelligi, qui cum omnibus suis donis animam huius pueri inhabitabat. Nam illud εν αυτω, recte intelligitur in ipso quemadmodum prius cum de Simeone dictum est, & spiritus sanctus erat in eo. Bene autem dicit ipsum & plenum fuisse sapientia, & habuisse in se gratiam Dei, ut ostenderet eum & admirabilem fuisse ob sapientiam augmentum supra aetatem, & amabilem fuisse omnibus ob diuinam gratiam in ipso effulgentem, & omnes in amorem pueri pertrahentem. Neque gratiam solum dicit in eo fuisse, sed gratiam, inquit, Dei, ut ostenderet fauorem pueri non fuisse vulgarem, aut temporarium, quem sibi nonnunquam puerilis aetas humanis & naturalibus dotibus colligit, puta formae gratia, aut praecoeci docilitate, aut alio denique simili munere.

ET IBANT PARENTES EIVS PER OMNES ANNOS IN IERUSALEM, IN DIE SOLENNIS PASCHAE. Quae dixit Lucas in commendationem pueri de plenitudine sapientiae eius & gratiae diuinae, ipso opere vera esse comprobatur in sequentibus. Itaque ostensurus quomodo adhuc in ipsa pueritia suam Christum sapientiam & gratiam manifestarit, qua occasione id factum sit primo praemittit. Ibant (inquit) parentes eius &c. Qui bus verbis pietatem & legis Moisaicae seruandae studium quod fuit in parentibus Christi, notat. Quam enim Nazareth longius abesset à Ierusalem, nempe trium dierum itinere, quotannis tamen se eo religiosi conferebant. Praeceptum enim in lege erat Iudaeis, ut non solum Pascha certo tempore celebraret, sed etiam in certo loco quem sibi Dominus delegisset. Verum cum praecceptum fuerit ut ter in anno omne masculinum appareret coram Do-

Amino in loco quem elegisset, ut scribitur Exodi 23. & Deuter. 16. quare Lucas patet Christi per singulos annos in die Paschae ascendisse scribit in Ierusalem; Dicendum videtur istud Lucam dixisse, vel quod eo solum festo etiam Maria ascenderet, cum tamen mulieribus praecceptum non fuerit adire locum in quo Dominus colebatur secundum Lyraum, quod in aliis duabus solennitatibus dispensatum esset cum his qui longè aberant à Ierusalem. Nam & parentes Samuelis semel tantum in anno ascendisse in Ierusalem magis est verisimile, praesertim cum dicatur de Phenenna contristante Annam: Sicq; faciebant per singulos annos, cum redeunte tempore ascenderent ad templum Domini. Erat autem inter omnes festiuitates praecipua, solennitas Paschae: ad hanc itaque celebrandam in Ierusalem simul cum marito suo virgo, deipara quotannis pro sua in Deum pietate ascendebat.

ET CVM FACTVS ESSET IESVS ANNO RVM DVODECIMO, &c. In eo quod Christus à parentibus simul ductus est in Ierusalem, & hac in parte parentibus obediit qui alieno non indigebat magisterio, paratū est exemplum parentibus castae educationis, nempe quod oporteat parentes ex sese prognatos statim & ad ipsos (ut aiunt) incunabulis arcere ab omni lasciuia, sanctisq; moribus ac pietatis studiis assuescere: & omnibus filiis ostensa forma est quomodo debeant morigeros sese praebere parentibus ad ea quae honesta sunt hortantibus. Quod vero saluator duodenis consummatis diebus Paschae, hoc est, septē diebus, cum redirent parentes, remaserit in Ierusalem, volens commiseri doctoribus, indicium quoddam rarę suae sapientiae dare voluit, & velut radiolum aliquem sui splendoris spargere, ad confirmandam fidem rum parentum, tum aliorum qui ab ipso salutem Israelis expectabant. Deinde & ostendere voluit ad quid à patre in hunc mundum missus esset, quamq; ad peragenda patris sui mandata iam in tenera aetate praegestiret. Duodecimo autem anno id conuenienter factum est, quod eo tempore discretionis iudicium perfectum esse incipiat, & pueritia terminari. Porro infans parentibus istud Christus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contempnere videretur, si retrahentibus non obediret, praeterea quod doceret renunciandum esse parentum cognatorumque affectibus ei, qui velit coelestis doctrinae professionem suscipere: mandataque Dei amicorum affectibus esse praeposanda, & in Euangelico negotio nullam esse carnalium parentum auctoritatem spectandam. Proinde recte Hieronymus ad Heliodorum: Licet (inquit) paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine & scissis vestibus vbera quibus nutrierat mater ostendat: licet in limine iaceat pater, per calcatum perge patrem, sicis oculis ad vexillum crucis euola. Solum pietatis genus est, in hac re esse crudelem. Itaque laudatur Deuter. 33. tribus Leui, quod dixerit patri suo & matri suae: Nescio vos; & fratribus suis; Ignoro illos, & nescierunt filios suos. Iam nec parentes Christi culpam possunt negligentiae, quod illis nescientibus puer remansit in Ierusalem. Nam auctore Bedae, filius Israel moris fuit, ut temporibus festis vel Ierusalem confluentes, vel ad propria remeantes, seorsum viri & seorsum feminae incederent, pueri tamen indifferenter cum altero parentum coniungerentur, atque ita factum ut Maria puerum cum Iosepho esse, & contra Ioseph crederet Mariam adesse.

Quod si autem hic mos Israelitis non fuit (nam de eo non constat) satis Evangelista parentes Christi excusat eo quod dicit existimasse ipsum esse in comitatu, inter amicos & notos, quibus lubeter solet ea aetas adherere. Itaque, securi de puero uenerunt e Ierusalem versus Nazareth itinere unius diei, vespere illum requirentes inter cognatos & notos. Nam quod dicitur venisse iter diei, non est intelligendum de itinere quo uenerunt redeuntibus e Nazareth ad querendum puerum, ut intelligit quidam in Paraphrasi. Vno enim die uenerunt e Ierusalem versus Nazareth, & non inuenito puero vespere inter amicos, altero die regressi sunt in Ierusalem, ibi vero tertio deinde die ipsum in templo inueniunt. Proinde quod dicitur post triduum inuenisse puerum, non est intelligendum tribus diebus iam finitis puerum inuentum, sed post triduum, hoc est, cum iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die: sicut prius dixit Christus circumcisum, postquam consummati fuissent dies octo, hoc est, die octavo. Inueniunt autem in templo non ludentem, nec ociosum, sed sedentem in medio doctorum, hoc est inter doctos, inter quos sese non ingesserat tanquam doctor, quamquam vnus esset omnium magister, nec eum fastu & procacitate (que vitia solent adesse pueris preceis ingenii) iactabat eam qua plenus erat sapientia, sed velut discendi cupidus inter eos sedebat, audiens scilicet eos. & vicissim interrogans. Num quod necessitas illi esset scisciari ab hominibus quod diceret, sed quod omnibus iunioribus exemplum modestie & disciplinae preberet. Hic est enim rectus disciplinae ordo, primo diligenter audire doctos & senes, deinde ab eis de auditis inquirere, iuxta illud ecclesiasticum 32. Audi tacens simul & quarens, & pro reverentia accedat tibi gratia bona. Simul etiam hoc suo exemplo saluator nos ad discendi sacras scripturas studium accedere voluit, ac docere nullam aetatem esse praeproperam & immaturam ad discendum ea quae sunt pietatis. Interrogabat etiam prudentes saluator ut interrogando doceret eos qui legis scientiam profitebantur. Ex vno enim fonte doctrinae manat & interrogare & respondere prudenter, teste Origene. Non solum tamen eum & audisse & interrogasse doctores, sed etiam ab eis interrogatum respondisse, patet ex eo quod sequitur.

STUPEBANT AUTEM OMNES QUI EUM AVDIEBANT SUPER PRUDENTIA, &c.] Et merito quidem stupebant, quod tantulus puer interrogationibus & responsis suis admirabilem quandam & plusquam senilem declararet sapientiam, in tenera illa & indocta aetate ea promens quae doctores prouectae aetatis non pigeret discere. Itaque, inbecilli corporis aetate, ipsaque interrogatione se hominem esse declarabat: ipsa autem interrogando & respondendo prudentia supra hominem se esse satis manifestauit. Verisimile autem auditores non solum admiratos eius prudentiam, sed & raram vultus, gestus, linguamque modestiam, quae gratiam addebat intelligentiae, & sine qua explorata fuisset a doctoribus eius in interpellando audacia. Proinde non obscure haec pueri Iesu modestia hic insinuat, cum significetur doctores non dedignatos & audire illum interrogatam, & vicissim illum interrogare. Iam autem non vacat vtili mysterio, quod non statim cum quaeritur, inuenitur, quodque, qui quaesitus inter cognatos & notos inueniri non potuit, Hierosolymis in templo repertus est: Id enim nobis significat Christum instanter quae

rendum, eumque humana nec cognatione, nec cognitione comprehendere. Deinde eundem ibi inueniri non posse, ubi res agitur humanis affectibus, aut his rebus visibilibus studetur quae pereunt cum hoc mundo, sed in Ierusalem tantum, & in templo Dei, hoc est, in ecclesia, idque tantum inter eos quibus rerum diuinarum cura est, quique non de his rebus disputant quae citra salutis dispendium nesciuntur, sed de cognitione sacrarum literarum, per quas Deus nobis viam ostendit, qua possimus aeternam assequi salutem. Porro quod inter doctores inuenitur Dominus audiens illos, merito timorem incutere debet doctoribus omnibus sanctorum scripturarum, ut pote in quorum medio sit Christus attendens quomodo doceant. Quod vero post triduum inuentus est, recte secundum Ambrosium referimus ad mysterium resurrectionis, quae tertio a morte die facta est. Bene autem ratione illius facti quadrat in Christum illud Psalmi 118. Super omnes docetes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi.

ET VIDENTES ADMIRATI SUNT. ET DIXIT MATER EIUS AD ILLUM FILI, QUID, &c.] Non solum qui Christum interrogantem & respondentem audierunt admirabantur, sed & parentes eius videntes puerum sedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo simile viderant, nec satis intelligebant facti huius noui rationem. Porro modestia parentum Christi satis hic notatur, dum viso puero sedente in medio doctorum, qui omnibus erat admirationi, solum admirati dicuntur, non sibi placuisse, nec de tali sese iactasse filio. Quae modestiam dum consideramus, simul & venerationem parentum in puerum, verisimilius est quae scribitur mater dixisse filio, tum primum illi dixisse, cum dimissis doctoribus solus esset cum patribus puer. Tacet autem Ioseph, quod sibi conscius esset nihil se habere iuris in partum sponsae suae: mater vero peculiari sua in filium auctoritate loquitur, dicens: Fili, cur ad istum modum agis nobiscum? Cur te clam subduxisti a nobis? Ecce enim pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quaesimus. Haec autem accipienda sunt non dici increpando & obiurgando sed tanquam verba eius quae querulose affectum suum & dolorem manifestat. Neque enim dure illi loqui potuit quem tam vnice amabat, quemque, quod Christum & filium Dei esse ex angelo didicerat, reuerentur, nec dubitabat nihil reprehensibile admittere posse. Cum dolore autem puerum quaesierat, quod metuere non illorum aliqua offensus culpa, nollet ultra illis ministris uti, aut ne in grauem & culpabilem negligentiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem sciebant suae curae commissum esse. Fortasse autem & ideo, quod humano quodam affectu puero omnia metuere quae solet parentum pietas amatis liberis metuere. Hic enim naturalis parentum metus non plane repugnat illi fidei, qua credidit Maria hunc esse Christum & filium Dei, eiusque singularem curam gerere Deum & angelos. Porro in verbis Mariae propriam animi eius humilitatem rursus perspicere licet. Non enim dedignatur Iosephum patrem Christi nominare, quamuis sciret ipsum ex illo non concepisse, sed nec in ipso ordine nominis se praeferebat marito, ut diceret: Ego & pater tuus, sed, pater tuus, inquit, & ego, non attendens veri sui dignitatem, sed ordinem

ordinem coniugalem; omnibusque feminis exemplum praebens honorandi suos maritos.

ET AIT AD ILLOS: QUID EST QVOD ME QVAEREBATIS? &c.] Et haec rursus verba accipienda sunt dicta a saluatore non mordaciter aut indignabundè, sed modestè, quemadmodum decet summam ipsius erga omnes, & maximè erga parentes modestiam, quamuis tamen duriusculum aliquid sonent. Nam parum blandè Christus matri respondit, quotiescunq; in Evangelico aliquo negotio maternam suam auctoritatè interponere visa est: ac matris iure illum copellauit, ut ostederet in eo negotio non esse locum auctoritati alicui humanae. Habet enim parentum auctoritas suos limites, cui renunciandum est, cum agitur negotium diuinum. Par est enim, ut humana cedant diuinis, & prior sit ratio Dei, cui debemus & corpus & animam, & a cuius benignitate expectamus hereditatem vitae immortalis, quam horum a quibus iuxta carnem progeniti sumus & educati, successuri in portionem aliquam facultatum terrenarum. Debemus & his sane plurimum, sed post Deum, cui longe plus debemus, cum illi & ipsos debeamus parentes. Sic & post parum blandè respondit matri, quum in nuptiis interpellaret de vino, & materna quadam auctoritate videretur exigere miraculum, quod non nisi in gloriam patris erat promendum. Sic durius etiam respondit iis, qui ipsum a concione Evangelica quasi matris & amicorum nomine euocant. Ita & nunc, quoniam iure materno expostulare videbatur, quamuis modestè, cum filio diuinis rebus intento, etiam ipse duriusculè respondet, seruata tamen modestia ei conueniente. Neque enim Ambrosius veritus est dicere Christum arguisse matrem, scribens hoc loco his verbis: Dux sunt in Christo generationes, vna est paterna, materna altera. Paterna diuiniore, materna, quae in nostrum laborè usumque descendit. Et ideo quae supra naturam, supra aetatem, supra consuetudinem fuit, non humanis assignanda virtutibus, sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi enim ad ministerium impellit mater, hic mater arguitur, quia adhuc quae humana sint exigat. Vide autem quam apta sit responsio Christi ad verba matris. Quoniam enim expostulare videbatur cum illo quasi autor ipsis fuerit doloris, & seipsum purgat, dicens oportere eum esse in his quae patris sui erant, quoties scilicet ille vocaret ad munus delegatum & in ipsos parentes doloris causam potius reuocet, ut qui hoc ipsum cogitasse debuissent, & per eam cogitationem omnem deponere metum & sollicitudinem. Quia enim sciebant eum a patre caelesti missum in hunc mundum pro salute hominum, cogitare debuissent merito, eum nulla alia de causa sese subtraxisse, quam ut quae patris sui erant perficeret. Verum humanus naturalisque affectus, & pia erga tenerum puerum sollicitudo, quem didicerant contradictioni & persecutioni multorum expositum, effecit ut illud minus aduerterent. Non enim Christus assertiuè dicit eos nescisse quia oporteret eum esse in his quae patris sui erant, sed interrogatiuè dicit: Nesciebatis, &c. quasi diceret: Merito vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioqui sciebatis. Nec haec dicens reprehendit eorum quaerèdum studium, cum illud omnino fuerit laudabile, utpote a pio affectu profectum: sed tantum ostendit quantum erat ex parte sui, illud esse superfluum, nec sibi parentum dolore imputari posse. Rursus autem in verbis Christi annotan-

A dum, quod cum virgo Deipara Iosephum, patrem eius vocasset, ipse contra patrem suum Deum vocat, significans proinde se illius voluntati per omnia potius morem gerere debere. Vbi etiam notandum, Christum ab ipsa pueritia vocasse Deum, patrem suum, ut confunderet & Iudaeos & haereticos, qui ex verbis matris vocantis Ioseph patrem eius scandalizari potuerunt. Hebionites enim dixerunt Iesum factum filium Dei 30. anno vitae eius, cum illaberetur in eum baptizatum spiritus sanctus. Verum ipse annos natus duodecim Deum patrem suum vocat. Nec dicit patris nostri, sed patris mei: quod sibi soli Deus, pater esset naturalis. Per ea autem quae patris sui erant, intelligit ipsum templum, aut potius quaecumque diuina exercitia: qualia erant, audire doctores, eodemque interrogare, & interrogantibus respondere. Hinc verò discamus quam sit res diuina, Deoque grata, in scripturis sacris pie versari, cum ab hoc Christus auspiciatus sit ea quae patris sui erant.

ET IPSI NON INTELEXERVNT VERBUM QVOD LOCVTVS EST, &c.] Quoniam absurdum quibusdam videtur, Mariam non intellexisse hunc Domini sermonem, quo non obscure locutus est, maximè apud eam quae illum sciuisset esse Dei filium, intelligunt istud dictum esse non de parentibus Christi, sed de ceteris auditoribus. Aut per synecdochen esse accipiendum, quia scilicet Ioseph non intellexerit verbum, qui de pueri diuinitate non tam perfecte instructus erat. Verum nullum fuerit inconueniens dicere etiam Mariam non plane intellexisse quod a Domino dicebatur, quandoquidem id aperte Lucas asserere non est veritus. Nam ad parentes istud referendum esse nimis certum est. Quamuis enim ex his quae praecesserant, scirent puerum esse Christum, & plane diuinam prolem, imo filium Dei, nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo, tamen nondum ad plenum intelligebant sublimitatem diuinæ virtutis, necdum cognouerunt quam admirabili consilio, quibusve rationibus munus suum obiturus erat ad quod missus fuit a patre, atque ideo perpetua quadam admiratione circa ipsum & gesta eius tenebantur, si quando Dei spiritus sese clarius in ipso proderet. Audiunt nomen patris, quae sciunt non habere naturalem patrem in terris; quem sciebant solum vocare patrem Iosephum. Audiunt negotia patris in quibus oporteret eum esse, cum quae illa essent nihil vnquam meminissent. Nec propterea quod pleraque huiusmodi ignorarent infeliciores erant. Satis enim vniceuique est talem de Deo habere cognitionem, ut ipsam vnice amet, & eius voluntati dextrè se accommodet. Ita satis Mariae & Ioseph erat agnoscere Christum se habere praesentem ut ipsi studiosè interirent, essentque Deo patri ex animo grati; qui orbem, praecipue autem Iudaeos, tanta gratia esset dignatus. Reliqua reuelanda eis in futurum differabantur. Hoc pacto & alios sanctos a Deo ductos legimus. Porro non pretereundum quanta fuerit parentum erga Christum venerationum. Quamquam enim sermonem eius non intelligerent, non tamen ulterius interrogant, sed obticefcunt, reuerenturque non intellectum sermonem.

ET DESCENDIT CVM EIS, ET VENIT NAZARETH, ERA' TQVE SVBDITVS ILLIS, &c.] Posteaquam Dominus ad horam se parentibus subtraxisset, praelydium quoddam futurorum exhibens, seseque parentibus superiorè ostendens, rursus ad solitam subiectionem reuer-

Obedientia com- mediatio.
 reuertitur,debita parētibus à filiis illius ætatis. Ita- que qui prius ostēderat suo exēplo, in quibus nego- tiis parentū potestati nō sublimus, rursus ostē- dit quāta parentibus carnalibus debeatur reuerē- tia & subiectio, quando & ipse qui se iam parenti- bus superiorem ostēderat, non dedignatur etiā si- mulato patri deinceps morē gerere. Cumq; prius diuinitatis suæ radios quosdam ostēdit, nunc rur- sus sua subiectione humane naturæ veritatē astrue- re voluit. Ita enim visum est Domino Iesu omnia sua dicta factaq; atēperare, vt nunc diuinæ virtu- tis suæ veluti scintillas qualdā promeret, nūc rur- sus ad humanam humilitatē sese demitteret. Eru- bescent itaq; pueri & adolescentes qui negligunt honesta parētum monita, cum Iesus non dedigna- tus sit subiici suis parentibus, templum etiā, pa- trisq; negotium ad tempus relinquens, ne quā spe- ciem, præberet filii immorigeri. Erubescat & idio- tæ rebelles aduersus Episcopos, suos videlicet pa- tres spirituales, quū Iesus maior obsecundarit mi- noribus, Deus scilicet hominibus. Cum autē Euā- gelista cōmendarit nobis virtutē obedientiæ in puero Iesu, matris etiā eius singularem tum mo- destiam, tum prudentiam rursus notat, dicens.

ET MATER EIVS CONSERVABAT IN CORDE SVO OMNIA VERBA HÆC.] hoc est, omnia hæc quæ modo dicta factaque circa pue- rum dixi. Modestiam enim erat, quod nihil muliebri loquacitate contra non satis intellecta effuriret, ni- hilque magnificum de se ob filii raras dotes iacta- ret. Prudentiæ verò & magnificæ de puero existi- mationis, quod non obiter singula pueri dicta fa- ctasq; aduerteret, nihilq; eius inobseruatum relin- queret, sed simul omnia reconderet in piissimo pe- ctore suo, coniectans ex admirandis initiis rerum exitus, volensq; post singula hæc enarrare discipulis, Iesu nomen per vniuersum orbem prædicaturis. Atq; ob id videtur Lucas iam secundò dixisse Mariam omnia in corde suo conseruasse, quo indi- caret vnde hæc ad infantiam & pueritiam Christi spectantia intellexerit. Satis autem ex hac virginis obseruatione intelligendum relinquitur, quanta cum modestia & veneratione parentes huic pue- ro quid præciperent si quid ei mandarent.

IESVS AUTEM PROFICIEBAT SA- PIENTIA ET ÆTATE ET GRATIA A- PVD DEVM, &c.] Hactenus Lucas & Matth. Ie- sum ferè vocauerunt puerum aut potius puerulū. Nā Græcè est *παιδίον*, notātes hoc vocabulo mag- nam Christi pro nobis dignationē, & fortè etiā alludētes ad illud Isaiæ: Paruulus natus est nobis. Nam & ibi Septuaginta verterunt *παιδίον*. Nanc verò, terminata scilicet pueritia, & declarata sapiē- tia pueri, non amplius puerū, sed Iesum vocat Lu- cas. Itaq; paucis complexus totam Christi vitā ab anno duodecimo vsque ad tempus prædicationis Ioannis, nihil aliud insigne de eo prædicat, quàm quod cum continuo incremēto ætatis profecerit etiā sapientia & gratia, significans eū nunquam non radios quosdam diuinitatis suæ emisisse. Porro quod dicitur profecisse sapientia & gratia, ab anti- quioribus interpretibus ferè intelligitur, nō quod illi quicquā accesserit à tempore quo in vtero ma- ris diuinitas humanitati in ipsa conceptione est cōiuncta, sed quod sapientiam suā & gratiā magis ac magis declarauerit, & declarando magis ac ma- gis habitus sic ab hominibus profecisse. Quod idē est, cum eo quod à recentioribus dicitur profecisse

A Christum non secundum habitū sapientia aut gra- tia, sed secundum actus sapientia & gratia, eō q̄ proccesserit ab actibus sapientibus ad sapientiores. Aliter tamen etiā à recentioribus explicatur hic locus de habitu sapientia acquirita, qui auctus sic in Christo, cum habitus sapientia illi infusē aut sa- pientia beatæ non sit augmētatus. Verum cum sa- pientiam hanc quæ Christo tanquā homini ab ini- tio conceptionis sit infusa, quaq; omnia ab initio cognouisset etiā vt homo, quidā putent nō posse ex scripturis probari putant, vt superius dictum est, simplicius hunc locum sic explicandum, vt di- catur Christum secundum sapientiam diuinā, hoc est, eam quæ ei cōpetit tanquā Deo, non profecisse: secundum sapientiam autem humanam, hoc est, eam, quæ ei vt homini cōpetit, verè profecisse, ho- minum quidem more, sed tamē supra modum hu- manum. De hac enim sapientia se locutum Lucas significat, dum Iesum quē profecisse dicit sapiētia, etiā ætate profecisse dicit. Nec metuenda hic vi- detur Damasceni sententia, sic scribētis in 3. libro, postquam dixisset Christum profecisse sapiētia, eō q̄ per incrementum ætatis, sapientiam quæ ipsi in- erat in apertum deprompserit. Qui verò, inquit, proficere ipsum dicunt sapientia & gratia, vt horū accessionem additionemq; subinde suscipientem, non extrema carnis experientia vnionem factam astruunt, neq; secundum hypostasim adorant vnio- nem. A Nestorio vana sapientia persuasi, habitudi- nariam vnionem & nudum incolatum falsò prædi- cant, non cognoscentes neq; ea quæ dicunt, neq; de quibus differunt. Nam si verè vnita est Deo verbo raro extreme existentia, magis profecto in ipso exi- stet, & hypostaticam ad ipsum habebit idēitatem. Quomodo ergo nō perfecte ditata est omni sapiē- tia & gratia? Non ipsa quidem per gratiam partici- pans vt nos, neque secundum gratiam ea quæ ver- bi sunt participans, sed potius propter vnionem se- cundū hypostasim, humana & diuina vnus Chri- sti facta participat. Sed & quia ipse erat Deus si- mul & homo, gratia & sapientiam, & omnium bo- norum plenitudinem mundo irrigat. Hæc ille. Ver- um ex hac Damasceni ratiocinatione tantū conse- quitur, Christum non absolute profecisse sapiē- tia, quasi scilicet non fuerit ab initio plenus sapiē- tia. Probat enim Christū hominē ratione vnionis hypostaticæ ab initio semper plenum & perfectū fuisse in sapiētia illa quæ verbo propria est. De qua, vt ratio eius solūm cōcludit, ita etiā eum loqui, manifestum satis ex eo q̄ carnem dicit sapientia plenitudinem participasse, non per gratiam, sicut nos, sed per vnionem hypostaticam ea quæ sunt verbi participasse. Proinde habito respectu ad hanc Christi sapientiam, non potest dici Christus profecisse sapientia, nisi quia maiorem semper sapiē- tiam factis dictisque demonstrauit. Verum cū præ- ter hanc diuinam sapientiam necessario oporteat Christo quatenus homini humanam etiā tribue- re sapientiam, non consequitur ex Damasceni sen- tentia impium esse & Nestorianam, asserere hanc re vera quibusdam gradibus in Christo auctā fuisse. In vniuersum tamen Christo nullam tribuere humanam sapientiam, nisi acquisitam, supra satis ostensum est non esse verum: proinde locus hic & alter ei similis apud Lucā superius explicandus est catholicè altero illorum modorum prius posito- rum. Porro eum dicit Lucas Christum profecisse gratia, dictio, gratia, anceps est. Potest enim accipi quemad-

Damascenus lib. 3. de ortho. fide.

quemadmodum prius, cū dixit, & gratia Dei erat in illo, pro dono Dei, quo illi grati efficiuntur, & bene vivimus, & tūc eodem modo oportet intelligi Christum profecisse gratia, quomodo profecit sapi- entia. Aut accipitur pro acceptabilitate & fauore, vt significetur eum gratiosum factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutū se- se in eo proferentium. Quamquam & secundum hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum, quasi acceptabilior & gratior postea factus sit illi. Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est. Sed tan- tum q̄ semper magis ac magis fecerit acceptabili- lia, grata atq; meritoria opera. Primum autem di- cit, apud Deū: deinde, apud homines. Primum enim oportet Deo placere, deinde hominibus. Signile au- tem scribitur 1. Reg. 2. de Samuele: Puer autem Sa- muel proficiebat, atq; crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus. Porro non ociose legen- dum est quod dicitur Iesus cum ætate profecisse semper sapientia & gratia. Id enim & ostendit quā esset à vulgi consuetudine vita eius diuersa, & qua liter viuendū sit ei qui Christi cognomine & con- sortio gloriatur. Vulgò enim præpostero modo fe- re fieri videmus, vt scilicet corpus quidem iuxta naturæ cursum semper in melius proficiat, anima verò per focordia in peiora semper relabatur. Ado- lescentes enim ab infantia pueritiæque puritate ad lasciuam degenerant, iuuentus rursus ad lites & ad pugnas proficit, virilis ætas ad ambitionē & auaritiā. Itaque fit, vt quo quisque propius ac-

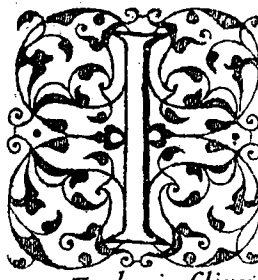
A ccesserit ad ætatem, hoc longius recedat ab inno- centia. Ceterum qui Iesum Christum semel indu- runt, hos oportet ad illius exemplum semper ad meliora conuerti, studereq; vt vitæ sinceritate & se- semper magis cōmendent Deo, & honestiorem si- bi semper tamā apud homines parentē, vt qui in eis semel natus est Christus, in eis etiā semper grāde- scat & adolescat. Quamquam autē ab Euangelistis non exprimitur quibus rebus vacauerit Christus vsq; ad baptismum suum, omnino tamē verisimi- le est labore suo sibi parentibusq; victum parado- durasse. Nam Marci 6. faber & fabri filius à gen- tibus suis vocatur. Certe literis vacasse eū verisi- militer dici non potest, cum Ioan. 7. legamus mira- ros Iudæos dixisse: Quomodo hic scit literas, cum non didicerit? multo autē minus verisimiliter dici potest, indulsisse illum ocio. Igitur cum parentes Christi honesti essent & iusti, egeni autē, & neces- sariorum penuriam patientes, manifestū est quod labores corporeos cōtinuò frequentabant, neces- saria vitæ sibi quærentes. Iesus autem obediens il- lis, vt Lucas testatur, etiā in sustinendo labores subiectionem perfectam exhibebat. Ideo verò vsq; ad tempus à patre præfixum, nepe vsque ad annum circiter trigessimū, nihil insigne gessisse scribitur, præterquam q̄ continuo profectu sapiētia & gra- tia Dei commendabat se hominibus, vt nos suo exemplo admoneret, ne quis ad munus Euangeli- cum obediendum temerè & importunè sese ingerat, sed prius ætatis accessu, moribus inculpatis, cele- stiq; vocatiōne docendi sibi colligat autoritatem,

Finis eorum quæ duodecim capitibus de Christi infantia dicta sunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT IOANNES, Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3. Cap. XIII.

76. Erat Iohannes ve- stitus pilis camelis & zona pellicea circa lumbos eius, & mel syluestre edebat. Et egrediebatur ad eum omnis Iudæa & regio, & Hierosoly- mita vniver- si. 77. Iordanis flumini- ne. 78. Hic dicebat ergo. 79. & cetera. 80. Ge- nerna. 81. a o demo- stravit. 82. a o spu- tui dignū- ta velitis. 83. a o enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor & in ignem mittitur. Et interrogabant eum turba dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat

In diebus autem illis, anno quin- todecimo imperij Tiberij Cesaris procurante Pontio Pilato Iudæa, Tetrarcha au- tem Galilææ Herode, Philippo autē fratre eius Tetrarcha Ituræ & Trachoniti- dis regionis, & Lysania Abilene Tetrarcha, sub principibus sacerdotū Anna & Caipha: sicut scriptū est in Isaiā propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuā ante te, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. factum est verbū Domini super Ioa- nnes baptizans & predicans in deserto Iudæa baptismum penitentia in remissionē peccato- rum, & dicens: Penitentia agite, appropinquavit enim regnū cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiā prophetā dicentem, sicut scriptum est in libro sermōnū Isaiā propheta: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua indirecta, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro saluta- re Dei. Ipse autem Iohannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceā circa lum- bos suos: esca autem eius erat locusta, & mel syluestre. Tunc exhibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iu- dæa, & omnis regio circa Iordanē & baptizabantur ab eo in Iordane cōstentes peccata sua. Vi- dens autem multos Phariseorū & Sadduceorū venientes ad baptismum suum, dixit eis, & ad turbas quæ exhibant vt baptizarentur ab ipso: Progenies viperarū, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos penitentia, & ne cæperitis dicere intra vos: f patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham, iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor & in ignem mittitur. Et interrogabant eum turba dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat

76. Erat Iohannes vestitus pilis camelis & zona pellicea circa lumbos eius, & mel syluestre edebat. Et egrediebatur ad eum omnis Iudæa & regio, & Hierosoly- mita vniver- si. 77. Iordanis flumini- ne. 78. Hic dicebat ergo. 79. & cetera. 80. Ge- nerna. 81. a o demo- stravit. 82. a o spu- tui dignū- ta velitis. 83. a o enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor & in ignem mittitur. Et interrogabant eum turba dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat

cebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quam quod constitutum est vobis faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem conculcatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris. Existimate autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes & predicabat dicens omnibus: Ego quidem baptizavi, & si baptizauerit vos in aqua in penitentiam: Qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus, procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius [aut] calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni, cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit arcem suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo.

INITIUM EVANGELII IESU CHRISTI FILII DEI. Videri posset alicui principium istud Evangelii secundum Marcum, hoc loco non apte positum in Concordia, sed ponendum potius fuisse in principio totius Concordiae, eo quod videatur poni istud a Marco tanquam titulus historiae Evangelicæ. Verum, ut satis dictum est circa illud Matthæi, Liber generationis, &c. non tanquam titulum hæc verba posuit Evangelista, sed proœmij cuiusdam vice, quo ostendat unde auspiciatus sit historiam Evangelicam, nempe non à generatione & infantia Saluatoris, quemadmodum Matthæus, sed à principio Evangelij, hoc est, prædicationis Iesu Christi, quæ cœpit à prædicatione Ioannis. Proinde notandum quomodo Spiritus sancti dispensatione factum sit, ut singuli Evangelistæ proprium haberent sui Evangelii exordium. Matthæus enim & Ioannes à Christo incipiunt, sed ille à Christi humana generatione, iste verò ab eius diuina generatione & excellentia. Marcus autem & Lucas à Ioanne incipiunt, Lucas quidem à Ioannis natiuitate, Marcus verò à Ioannis prædicatione, quæ mox secuta est prædicatione Christi. Porro posita iam verba Marci dupliciter cum sequentibus apud Marcum leguntur. Quidam enim hæc verba cum sequentibus coniungunt hoc modo: Initium Evangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta, vel in prophetis, ut significant prædicationem Evangelicam Christi tale omnino sortitam principium, quale eam habebat prophetæ iam olim prædixerant. Atque hoc modo distinguunt omnes Græci codices & interpretes. Latini verò codices hæc verba, initium Evangelij Iesu Christi filii Dei, separant à sequentibus, ut ibi: sicut scriptum est, &c. principium sit nouæ sententiæ, & illud, sicut, pendeat cum eo quod sequitur fuit Ioannes in deserto baptizans, & sit sensus: Sicut scriptum est in prophetis, ita fuit Ioannes baptizans in deserto. Hæc autem distinctio omnino aptior videtur, tum quod illud, initium Evangelij Iesu Christi filii Dei, absolute videatur posuisse Marcus in exordio suæ historiae, sicut Matthæus illud absolute posuit. Liber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham: tum quod Lucas c. dicitur, Factum est verbum Domini super Ioannem, &c. Et venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptismum, &c. sicut scriptum est in libro sermorum, &c. Cui locutioni omnino consentit hæc apud Marcum distinctio. Proinde hanc in Concordia secuti sumus. Debet autem in verbis istis aliquid subintelligi hoc modo: Initium Evangelij Iesu Christi, tale fuit. Dicit autem, filii Dei, cum Matthæus dixerit, filii Dauid, filii Abraham. Nam Matthæus quidem susceperat in principio ostendere Christi natiuitatem temporalem, quodque secundum eam ex Dauid patris esset. Marcus verò à præ-

dicatione & miraculis Christi aspiciatur, per quæ demonstratur non humanitas, sed diuinitas ipsius. Bene itaque dicit, initium Evangelij Iesu Christi filii Dei, ut significet se per Euangelium ostensurum, Iesum & esse Christum à Iudæis expectatum, & esse verè filium Dei. Constat autem ex dictis Evangelium hoc loco non accipi, quomodo dicimus, Euangelium Matthæi, aut Marci, pro scriptura scilicet historiae Evangelicæ, sed pro ipsa prædicatione Evangelica, & bonæ illa annunciatione de Christo, & per Christum mundo illata.

ANNO QUINTODECIMO IMPERII TIBERII CAESARIS, PROCURANTE PONTIO PILATO. Historiographorum & prophetarum more propter narrationis veritatem confirmandam, distinctè describit Lucas, quo tempore, & sub quibus cœpta sit prædicatione Ioannis & Christi, & quidem non sine Spiritus sancti vtili dispensatione. Nisi enim hoc loco annum imperij Lucas expressisset, ignoraremus quo anno cœpta fuisset vtriusque prædicatione. Ex quo deinde cognoscimus quoto anno imperij Augusti Christus & Ioannes nati sint, dum designato huic tempori addimus id quod postea dicit Lucas Christum fere annorum 30. fuisse cum à Ioanne baptizaretur. Meminit autem Tiberii Cæsaris, quod tum Iudæa Romano subesset imperio, & per annos Imperatorum tunc annum & tempus rei gestæ designari solitum esset. Deinde verò ostendit qui tunc apud Iudæos præessent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis. Procurante, inquit, vel præsidè agente Pontio Pilato in Iudæa. Archelaus enim postquam 10. annos præfuisse, sublato ab Octauio Augusto, & in exilium relegato Viennam Galliarum ciuitatè, Iudæa tributaria facta dispensationi Syriæ coniuncta est, nec amplius per principem, sed per procuratorem & præsidem gubernabatur. Primus itaque Iudæorum præfès ab Augusto destinatur Coponius, quo post non multum temporis Romam reuerso, successor regendæ prouinciæ Marcus efficitur. Huic quoque succedit Annius Rufus, sub quo Augustus imperator mortuus est. Cuius deinde successor Valerius Gratus efficitur, qui Romam reuersus postquam vndecim annis præfuisse Iudæis, successor è Tiberio accepit Pontium Pilatum, sub quo Christum & Ioannem prædicasse etià Iosephus testatur, lib. 18. antiquit. Hic autem Pilatus postquam decimum in Iudæa cõplessset annum, Romam pergit, quò de quibusdam criminibus in iudicio Cæsaris expurgaret. Verum priusquam Romam venerat, Tiberius mortuus est, qui regnauerat annis 22. Ex quibus consequitur, duodecimo anno Imperij Tiberij Pilatum cœpisse præsidere in Iudæa, & ipsius tertio aut quarto anno cœpisse Ioannis prædicationem. Post Pilatum autem Marcellus à Vitellio præfès constituitur

Ordo præsidum Iudææ.
Tiberij mors.

uitur, post hunc verò fuit Maxillus. Deinde mortuo Herode Agrippa à Claudio mittitur Iudææ præfès, Cuspius Fadus. Huic successor venit Tyberius Alexander. Et huic successor aduenit Cumanus, quo in exilium missus, Claudius Felicem præfès dem in Iudæam misit: quo etiam ob Iudæorum accusationem pulso, præfès datus est Iudæis Portius Festus, de quibus duobus act. 24. Mortuo autem Festo Albinus in Iudæam præfès mittitur, qui successorem accepit Gessium Florum, sub quo cœpit Iudæorum per Romanos devastatio, quemadmodum hæc omnia patent ex Iosepho. Porro tres isti tetrarchæ qui hic à Luca ponuntur, Herodes, Philippus & Lyfania, putantur à plerisque fuisse tres filij Herodis maioris, secundum sententiam Eusebij in Chronicis, ac dicti tetrarchæ, quòd quartam partem regni Herodis simul cum quarto filio Archelao, singuli gubernandam accepissent. Diuisisse enim putant Augustum regnum Herodis in quatuor partes, & quatuor illius filijs, singulis vnâ partem dedisse, quorum pars ea quæ Archelao obtigerat, illo expulso Pilati procuratori assignata sit. Verum hæc sententia, quæ occasionem sumpsisse videtur, partim ex nominis Tetrarchæ significatione, partim ex enumeratione istorum quatuor, Pilati scilicet, qui Archelao parti præsidebat, Herodis, Philippi & Lyfania, duplicem in se manifestè errorem continet. Primum enim falsum est, Herodis maioris regnum in quatuor partes fuisse diuisum, cum, ut patet ex Iosepho, in tres tantum fuerit ab Augusto secundum testamentum patris diuisum, medietate scilicet assignata Archelao, duabus verò reliquis partibus distributis Herodi & Philippo. Non enim Lyfania filius fuit Herodis, nec illius aliquam portionem possedit, sed, ut ex eodem patet Iosepho lib. 14. cap. 21. filius fuit Ptolomæi Minæi Chalcidis iuxta Libanum montem tyranni, succedens patri in regno etiam priusquam Herodes maior regnum Iudææ à Romanis accepisset. Deinde falsum est, tres istos qui à Luca tetrarchæ dicuntur sic esse dictos à quarta parte regni accepta, quamuis nomè tetrarchiè à regni quarta portione omnino videatur esse desumptum. Nam Herodes maior & frater eius Phaselus, priusquam Herodes rex à Romanis declararetur, ambo tetrarchæ Iudæorum constituti sunt ab Antonino, ut scribit Iosephus libro & capite prædictis. Et Plin. lib. 5. c. 23. in Cælyria tradit fuisse tetrarchias 17. Et in Decapolitana regione tetrarchias sex numerat cap. 18. quæ sunt, Trachonitis, Paneas in qua Cæsarea, Abila, Arca, Ampheloesa, Gabe. Proinde videri potest Syriæ administrationem Græcis quadripartitam fuisse, atque in Tetrarchias ipsas regiones suis limitibus determinatas, & præfides earum Tetrarchas appellatos fuisse. Deinde illis amplius diuisis, & aucto portionum numero, vetus interim & primo datum nomen permansisse. Esse autem Tetrarchiam principatum ad instar regni, patet ex Plinio lib. & cap. prædictis. Nam cap. 18. dicit: Intercursant in quibusque has vrbes tetrarchiæ regnorum instar singulæ, & in regna contribuuntur, &c. Et cap. 21. tetrarchias 17. dicit in Syria in regna descriptas barbaris nominibus. Et Iosephus saepe tetrarchias regna vocat. Et Cicero lib. 1. de diuinatione loquens de rege Deiotaro: Cuius (inquit) hoc præclarissimum est, quod postquam à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniæque multatus esset, negat se tamen eorum auspiciorum quæ sibi ad

A Pompeium proficiscenti secunda euenerunt, penitente. Esse tamen tetrarchiæ nomen inferius nomine regis, vel ex eo satis patet. quòd, ut narrat Iosephus, Herodes iste tetrarcha videns Herodem Agrippam à Caio Cæsare regia dignitate donatum, Romam instinctu Herodiadis perrexit, quòd similem dignitatem ab imperatore obtineret. Porro tres istas tetrarchias, Herodis, Philippi & Lyfania, postea à Caio, Agrippa obtinuit.

SVB PRINCIPIBVS SACERDOTVM, ANNA ET CAIPHA. Herodes maior commissio sibi à Romano regno, pontificatum qui per successionem debebat obtingere alicui per petuo iure ignobilibus sacerdotibus qui non erant ex genere Asmoneorum tribuit, pro suo voto mutans quoties liberet. Similia quoque gessit in constitutione sacerdotum Archelao, pariter & Romani postea super Iudæos obtinentes imperium. Nam, ut scribit Iosephus lib. antiquit. 18. capi. 4. Valerius Gratus Ananum quendam remoues pontificatu, Ismaelem filium Iabi pontificem designauit. Sed & hunc non multo post abiciens, Eleazarum filium Annæ pontificis sacerdotio surrogauit. Post annum verò etiam hunc arcebat officio, & Simoni cuidam Camithi filio ministerium pontificatus attribuit. Sed non amplius & ipse quam vnus anni spacio eodem perfunctus officio, Iosephum, cui Caiaphas, nomen erat habuit successorem. Unde verisimile est temporibus Pilati Annam & Gaiapham obtinuisse largitionibus ut vicissim pontificatus munus obirent, atque ob id dixisse Lucam, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha. Quod autem Eusebius lib. 1. Ecclesiasticæ historiae colligit ex illa quæ iam dicta est substitutione pontificum facta per Gratum, annos prædicationis Christi, vanum est, cum Gratus præcesserit Iustum, ut patet ex eodem Iosepho. Bene autem notat Lucas hæc principum & sacerdotum descriptionem, aptum fuisse istud tempus manifestationis Christi, & prædicationis regni cælorum. Cum enim terrenum regnum & sacerdotium apud Iudæos tam male haberet, ut præter sectionem principatum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, sacerdotij quoque dignitas icissa esset, Romanorum auaritia & sacerdotum ambitione penitus prostituta, tum sanè aptissimum erat tempus, ut expectatus ille Iudæorum rex simul & sacerdos manifestaretur, & regno terreno atque sacerdotio legali abolito, succederet regnum celeste & sacerdotium spirituale. Tum & apta occasio prædicandi regnum cælorum. Nunquam etenim ad percipienda cælestia magis capaces sumus quam vbi terrena omnia aduersa cadunt. Porro Matthæus tempus prædicationis Ioannis indistinctè significauit, dicens: in diebus illis. Vbi tamen intelligendum est, Matthæum per dies illos non voluisse certum illud tempus demonstrare quod Lucas explicat. Sed nec illos dies, de quibus antè locutus est in secundo capite: sed totum illud tempus quod fuit à Christi pueritia vsque ad Ioannis prædicationem. Mos enim scripturæ est, in diebus illis, sequentibus, ponere pro quolibet tempore. Proinde hæc verba Matthæi rectius præponuntur verbis Lucæ.

SICVT SCRIPTVM EST IN ISAIA PROPHETA, &c. Græci codices non habent, In Isaia propheta, sed, in prophetis. Verum id apparet mutatum à doctis data opera, quòd deprehenderet

Qui dicitur tetrarchæ etc.

B

C

D

E

hoc testimonium ex duobus prophetis esse conflatum. Nam prior pars est ex Malachia cap. 3. Posterior vero ex Isaia cap. 40. Hieronymus enim in libro de optimo genere interpretandi proponit tanquam insolubilem quaestionem, quomodo Marcus scripserit istud dictum in Isaia propheta, cum ex diuersis desumptum sit prophetis. Vnde apparet Hieronymi tempore etiam Græcos codices habuisse, sicut nunc habent Latini. Et tamen etiam Irenæus legit, in prophetis, lib. 3. cap. 11. Porro dum legitur in Isaia propheta, dicendum ideo duo prophetarum testimonia sub Isaia nomine coniungi, quod Isaia prior idem illud quod vaticinatus est Malachias, insinuauerit. Sciens enim (inquit Augustinus) omnia ad autorem referenda, dicta hæc ad Isaia reuocauit, qui sensum istum prior intimaue- rat. Denique post verba Malachia, statim subiecit dicens: Vox clamantis in deserto, &c. ut iungeret verba vtriusque propheta ad vnum sensum pertinentia sub persona prioris propheta. Hæc ille. Cui enim Euangelista principaliter instituit asserre Isaia testimonium de Ioanne, quemadmodum fecerat Matthæus, obiter interseruit & alterum alterius propheta de eodem testimonium, quo prophetarum consonantiam ostenderet, & Isaie testimonium magis explicaret, ostenderetque quis esset quem Isaia dixit clamaturum: Parate viam Domini, nempe quem dixit alter angelum Dei qui pararet viam eius. Porro citatio Euangelista non nihil dissidet ab Hebræa veritate, & a Septuaginta. Nam Hebræa sic habent, interprete Hieronymo: Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quod pro præfenti, mitto verterunt futurum, mittam. Marcus autem: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, quomodo & Matthæus hoc testimonium cap. 11. citat dictum a Domino de Ioanne. Neque enim Euangelista & Christo cura fuit citare ad verbum prophetarum dicta, sed contenti fuerunt sententiarum transferre veritatem, hæc itaque diuersitas verborum non præiudicat sensuum identitati, imo mysterij cuiusdam explicationem in se continet, & intelligentiam rectam prophetæ demonstrat. Apud Euangelistam enim certum est esse verba patris ad filium. Apud prophetam autem siue intelligantur esse verba Christi de se loquentis, ut vult Hieronymus, siue verba patris, semper significatur Christi æqualitas cum patre, & diuinitas eadem. Nam si ipse ibi loquitur, cum eundem ibi dicatur mittere quem hic dicitur mittere pater, satis significatur æqualis vtriusque auctoritas. Si vero & apud Malachiam pater loquitur, ut est verisimile propter ea que sequuntur: Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos queritis, & angelus testamenti quem vos vultis, rursus diuinitas Christi significatur, cum consequatur eandem esse faciem patris & Christi, atque in Christo venisse etiam ad nos Deum patrem, aut Christum esse faciem patris, ut quod dicitur apud prophetam, ante faciem meam, idem sit cum eo quod Euangelista habent, ante te. Ideoque etiam necessaria fuit huiusmodi mutatio, ut ne intelligeremus Deum patrem qui ibi loquitur, venturum ad nos in propria sua persona, sed in persona filij sui: quod & apud prophetam satis significatur per hoc quod sequitur: Et statim veniet dominator, &c. Ceterum Ioannes angelus dicitur, non natura, sed ratione, of-

ficij, quod ipso nomine magis significatur. Est enim angelus Latine nuncius, quamuis etiam angelus recte ob id intelligitur nominari, quod angelica plane vitam in hoc mundo degerit. Altera propheta, quæ ex Isaia desumpta est, postea explicabitur.

FACTVM EST VERBUM DOMINI SUPER IOANNEM ZACHARIAE FILIVM IN DESERTO. ET VENIT. &c. [Prophetarum more atq; Hebraica phrasi Lucas Ioannem tanquam verè prophetam missum dicit a Deo ad prædicandum. Factum est, inquit, verbum Domini, hoc est, iussio ac inspiratio Domini super Ioannem, hoc est, ad Ioannem: quo significat quod non ex seipso accesserit ad prædicandum & baptizandum, sed ex diuino mandato, siue illud acceperit per interiorem inspirationem, siue per externam & sensibilem aliquam vocem. Porro quod Ioannes tam mirabiliter natus est, tam sanctè vixerit, a prophetis promissus sit, nec nisi a Deo iussus ad prædicandum accesserit, hæc, inquam, omnia faciunt ad commendandam nobis Christi quem prædicauit, & Euangelij eius maiestatem. Ut autem in deserto lateret Ioannes ad prædicationis tempus præter causas superius dictas in fine capituli 5. etiam ideo conueniebat, ne suspicio esset hominibus Ioannem gratia affinitatis cum Christo, aut consuetudinis a teneris annis, talia de Christo testatum fuisse, propter quod & postea testificans dicit: Et ego nesciebam illum. Verum cum Lucas dicat factum esse verbum Domini ad Ioannem in deserto, indeque eum venisse circa Iordanem, & ibi prædicasse & baptizasse, quomodo Matthæus dicit eum venisse & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eum baptizasse & prædicasse testatur? Intelligendum itaque, ex interiori & vastiori deserto in quo multis annis vixerat, venisse Ioannem circa Iordanis regionem, eamque a Matthæo vocari, desertum Iudææ quod in ea rari & sparsim homines habitarent, sicut in Hercynia sylua, aliisque incultis locis videre est. In deserto autem, non in templo (quod Christo deputatum erat secundum prophetiam Malachia dicentis: Statim veniet ad templum sanctum suum dominator, &c.) Ioannes prædicabat. Primum qui dem, ut exordium nouæ legis corresponderet rationi veteris legis, quæ in deserto data est. Deinde quo significaretur, necesse esse ut ciuitatum, corruptissimos mores deserat, ac carnalium veteris legis caeremoniarum, quarum in Hierusalem maxime erat obseruatio, fiduciam deponat, qui quis se ad penitentiam, ad baptismum, & Euangelij gratiam, quæ Ioannes prædicabat, parare vellet. Postremum per hoc insinuat, Euangelicam gratiam maxime prædicandam in solitudine gentium, iamque implendum quod per Isaia Dominus cap. 41. promissit dicens: Ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum, &c. De quo deserto frequenter idem propheta, ut cap. 32. Erunt desertum in Charmel, hoc est, agrum bene cultum. Et cap. 35. Latabitur deserta & inuisa, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilius. Germinans germinabit, & exultabit latibunda & laudans. Pro quo Septuaginta habent: Florebunt, & exultabunt deserta Iordanis. Per quod secundum Hieronymum demonstratur Ioannis in Iordane baptismus penitentia. Et cap. 5. Latere sterili quæ non parit, quoniam multi filij deserta magis quam eius quæ habet virum. Vnde Hieron. in Isaia super illud: Vox clamantis, &c. Animaduertendum, inquit, quod recte

De Iordane.

reæ viæ Domini, & semite Dei nostri non prædicentur in Ierusalem, sed in solitudine Ecclesie, & in deserta gentium multitudine, de qua supra legitur: Latere deserta sitiis, & exultet solitudo, & floreat quasi lilius. Iordanis autem fluuius (iuxta quem conuersatus est Ioannes, quo baptizandis esset aquæ copia) effunditur duobus fontibus ex iugo Libani, quod Antilibanum vocant. Fontium alter Iordan, alter Dan dictus, teste Iosepho, qui ut vndis, sic & nomine coeunt, & Iordanem faciunt, Hebraicè Iordan. Hic autem fluuius non procul a fontibus lacum fundit, quem Samochonitin vocat, a quo centum viginti stadiis delapsus, alium efficit priori maiorem, Tiberiadis cognominatum, a Tiberiade scilicet oppido, quod Herodes Tetrarcha, paternum morè secutus, extructum Imperatoris nomine donauit. Vocatur & Genesar & Genesaret in scripturis & mare Galilææ. Hoc lacu dimisso Iordanis multa solitudine peragrata demum in Asphaltiti lacui miscet, aqua quoque laudatas, ut ait Plinius, perdit pestilentibus mixtas. In eo enim lacu, quod & mare mortuum dicitur, ita absorbetur Iordanis ut ultra non erumpat. Hunc itaque Iordanis fluuium conueniens erat deligi exordiendo baptismum, tum ut ex fluuij celebritate, quo nullus alius erat apud Iudæos maior & celebrior, nouo baptizandi ritui gloria quadam accederet: tum quod in eo flumine iam præcellerant aliquot miracula ad baptismum pertinentia. Iordanem enim olim siccis pedibus transfrensus Israeliticus populus intrauit in promissam terram. Et Helias transito Iordane simili miraculo assumptus est igneo curru in cælum. Sic & per baptismum introitus est in regnum cælorum. ac regionem verè viuentium sanctis promissam. Deinde & Naamæ Syrus, iussu Elisei in eo flumine, septies lotus a lepra mundatus fuit, ut scribitur. Reg. 5. ac ex idololatra factus Dei cultor. Quo significatum fuit gentiles per baptismum septiformis spiritus a noxia lepra, carnis scilicet corruptione, mudatos, ad scribendos vero Dei populo. Iam & origo huius fluuij, & nominis significatio optime conuenit baptismi penitentia quam prædicauit Ioannes. Iordanis enim interpretatur secundum multos, fluuius iudicij, ut sit Iordanis quasi Iordanis. Ieor enim Hebræis fluuius, Dan verò iudicium. Quid est autem aliud baptismus penitentia, quam fluuius quidam iudicij, quo scilicet quis seipsum condemnat & iudicat, ne iudicetur a Domino? Sicut autem ex duobus fontibus oritur Iordanis, ita & purificator fluuius baptismatis ex duobus scaturit fontibus, nempe agnitione propria iniustitiæ, & recordatione bonitatis diuinæ.

¶ FUIT IOANNES BAPTIZANS ET PRÆDICANS IN DESERTO. IUDÆÆ BAPTISMVM, &c. [Ordo inuersus. Prius enim prædicabat penitentiam, deinde baptismum penitentia, ac postremum baptizabat. Si quid ab eis qui agnouerunt peccata sua, sequi penitere testabantur, exegit baptismi susceptionem, in testimonij detestationis veteris vitæ, ac desiderij purgationis peccatorum suorū. Atque ob id baptismus illius, dicebatur penitentia baptismus, quod scilicet in testimonium penitentia susciperetur. Verum difficultas est in verbis sequentibus, nempe, In remissionem peccatorum. Ex his enim verbis apparet per Ioannis baptismum collatam fuisse peccatorum remissionem. Et quid fuerunt, & adhuc hodie sunt, qui id ex his verbis intelligunt, nullam, quod

An Ioannis baptismus contulerit remissionem peccatorum.

ad substantiam attinget, differentiam constituentes inter baptismum Christi & Ioannis, utrobique peccatorum remissionem & spiritum sanctum afferentes conferri, quamuis non æquè perfecto modo. In hac sententia fuisse Prudentium apparet, qui in hymno ieiunantium de Ioanne sic canit: Hortator ille primus & doctor nouæ fuit salutis, nam sacro in flumine Veterum piatas lauit errorum notas. Sed tincta postquam membra defecauerat, Cælo retulges influebat spiritus. Hoc ex lauacro labe dempta criminū lbant renati non secus quam si radis Auri recocta vena pulchrū splendeat: Micet metalli siue luri argentei Sudum polito prænitens purgamine. Verum hanc sententiam falsam esse, ex duobus potissimum constat. Primum, quod Ioannes ipse dicit, Ego quidem baptizo vos aqua in penitentiam, qui autem post me venturus est baptizabit vos in spiritu sancto, significans se non baptizare in spiritu sancto, sine quo non est remissio peccatorum. Quod & frequenter similibus verbis inculcat, ut patet apud Ios. cap. 1. Secundo, idem patet ex actis Apostol. cap. 19. ex eo quod baptizati solum baptismi Ioannis, rursus baptizati sunt in nomine Domini Iesu iussu Pauli Apostoli. Ita enim ex hoc factis colligit Hieronymus in lib. aduersus Luciferianos dicens: Ioannis baptismum tantum imperfectum fuit, ut constet postea Christi baptismate baptizatos, qui ab eo fuerant baptizati. D. tamen Ambrosius lib. 1. de spiritu sancto cap. 3. videtur sentire, eos qui in Actis dicuntur rebaptizati, quod dicerent se baptizatos in Ioannis baptismate, non fuisse rebaptizandos, si rectè fuissent in Ioannis baptismate baptizati, ac Ioannem ipsum baptizasse in remissionem peccatorum. Sic enim habet: Illi qui ne gauerunt se spiritum scire, quamuis baptizatos se dicerent in Ioannis baptismum, baptizati sunt postea, quia Ioannes in remissionem peccatorum, in aduenientis Iesu non in suo baptizauit nomine. Et ideo spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Ioannes baptizare solebat, acceperant. Hæc ille. Verum diuersum fuisse baptismum Ioannis a baptismum Christi, ut Ioannis baptismum etiam rectè baptizati, rursus baptizandi essent in Christo, nimis manifestum est. Primum ex verbis Pauli dicentis illo loco: Ioannes quidem baptizauit baptismum penitentia populum, &c. Quibus verbis satis significat Ioannis baptismum dictum esse proprio nomine baptismum penitentia, aliumque esse baptismum Christi, qui aliud proprium nomen haberet, nempe baptismum fidei vel gratia, vel, ut ipse vocat ad Titum scribens, lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti. Idem secundo patet ex eo quod capite præcedenti, nempe 18. Act. dicitur Apollo tantum nouisse baptismum Ioannis, quo significatur fuisse & alterum baptismum quod ille ignorabat, cum alioqui Christum edoctus esset & doceret. Sed & Ambrosius alibi aperte distinguit inter baptismum Christi & Ioannis. Sic enim scribit in præfatione in enarratione Psalmi 37. Et forte supplicia præuidet, qui baptizatur baptismum penitentia. At verò ille gratiam spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Ioannis, oculus suppliciorum est: Baptismus Christi, oculus gratiarum. Rursus in commentariis in Lucam super illud: Ego vos aqua baptizo. Aliud fuit baptismum penitentia, aliud verò gratia est. Istud ex utroque, nempe aqua & spiritu: illud ex vno, scilicet aqua. Quare falsa etiam est sententia Magistri

Math. 3.

sententiam, qui distin. 2. 4. sententiarum ex verbis Ambrosij motus, existimat non fuisse rebaptizandos baptismum Ioannis baptizatos, qui spiritum sanctum agnouerunt, nec spem salutis in Ioannis baptismum posuerunt. Si enim, vt etiam ipse fateretur, Ioannis baptismus non debebat peccata, nec erat in spiritu, ergo necessarius erat etiam illis Christi baptismus, quia nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Proinde sciendum, locum hunc quo dicitur Ioannes predicasse baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum, dupliciter intelligi in orthodoxo sensu. Quidam, inter quos Gregorius in homilia 20. super Euangelia, & item Beda, intelligunt per baptismum poenitentiae quem predicauit Ioannes in remissionem peccatorum, non baptismum quo Ioannes baptizauit, sed baptismum Christi, quem predicauerit instare, & per eum tollenda peccata hominum. Secundum quam sententiam recto ordine dictum esset a Marco: Fuit Ioannes baptizans, & predicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Christi enim baptismus etiam recte dicitur potest baptismus poenitentiae, quoniam etiam ille poenitentiam praerequirat. Vnde Actuum 2. dicit Petrus: Poenitemini, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi. Verum quoniam Paulus baptismum Ioannis vocat quasi proprio nomine baptismum poenitentiae, sicut & ipse Ioannes dixit se baptizare aqua in poenitentia, verisimile est & hoc loco per baptismum poenitentiae, debere intelligi baptismum Ioannis, eundemque illum predicasse quo baptizabat. Itaque intelligendum predicasse eum baptismum suum in remissionem peccatorum, hoc est, vt per poenitentiam preparati tandem consequeretur per fidem in Christum & baptismum illius remissionem peccatorum, quomodo intelligitur a quibusdam quod dicitur in cantico Zachariae missus Ioannes ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum. Quare illud, in remissionem, non debet coniungi cum accusatiuo, baptismum, sed vel cum genitiuo, poenitentiae, vel potius cum participio, predicans. Quamuis autem etiam Christi baptismus praerequirat in adultis poenitentiam & detestationem veteris vitae, & Ioannes dum baptizaret, etiam doceret credendum esse in Christum post se venturum, vt patet ex verbis Pauli Act. 19. tamen Ioannis baptismum peculiariter dicitur baptismum poenitentiae, quod potissimum ad poenitentiam inuitaret, & in testimonium poenitentiae daretur maxime. Christi vero baptismum, recte dicitur baptismus fidei, quod hic praecipue sit signum fidei in Christum. Vterque enim baptismus ab eo quod in ipso praecipuum est nominatur. Ita ad distinctionem, Ioannis baptismum, dicitur baptismum aquae: Christi vero, baptismum gratiae vel spiritus. Et illud quidem dicitur Ioannis, quamuis a Deo esset, & non ex hominibus, tum quia Ioannes primus erat qui eo baptizauit, tum quia nihil ibi gereretur quod non age- ret homo. Baptisma vero gratiae & spiritus, non dicitur eius qui baptizat, sed Christi, quod ipse sit quod est potissimum in ipso, inuisibiliter operatur per visibile hominis ministerium, quodque Christus baptismum hunc primus instituerit. Porro an Ioannes baptizauerit cum certa aliqua verborum forma, sicut praescriptis verbis confertur baptismus Christi, incertum est. Ambrosius quidem videtur ex verbis superius positus ex lib. de spiritu sancto scripsisse, Ioannem baptizasse in nomine aduenientis

Iesu, sicut nos baptizamus in nomine trinitatis. Idem & Hieronymum scripsisse apparet ex his quae scribit super 2. cap. Iohelis, hoc modo: Qui dicit se credere in Christum, non credens in spiritum sanctum, perfecta fidei oculos non habebit. Vnde & in Actibus Apostolorum qui baptizati erant baptismate Ioannis in eum qui venturus est, hoc est, in nomine Domini Iesu, quia responderunt Paulo interroganti: Sed ne si sit quidem spiritus sanctus nouimus, iterum baptizantur, imo verum baptismum accipiunt, quia sine spiritu sancto & mysterio trinitatis quicquid in vnam aut alteram personam accipitur, imperfectum est. Hae ille. Locus tamen ille scripturae, vnde certum est Ambrosium & Hieronymum collegisse istud, non necessarium illud arguit. Ex eo enim quod Paulus dicit Act. 19. Ioannes baptizauit baptismum poenitentiae populum, dicens, in eum qui venturus esset post ipsum vt crederet, hoc est, in Iesum, non sequitur Ioannem baptizasse in nomine venturi Christi, sed tantum Ioannem predicasse baptizatis a se fidem in venturum Christum. Apollo enim qui tantum sciuit baptismum Ioannis, & tamen docebat diligenter ea quae sunt Iesu, non baptizatus fuit, nec baptizabat in nomine venturi, vt qui sciebat Christum iam venisse. Quamuis autem baptismus Ioannis, vt ex dictis patet, non contulerit remissionem peccatorum, multis tamen de causis conuenienter fuit institutus, & utilis fuit. Primum quidem, vt Ioannes suo baptismum homines ad poenitentiam inuiteret, sicutque prepararet ad suscipiendum Euangelicam gratiam. Vnde ipse dicit apud Mattheum: Ego baptizo vos aqua in poenitentiam. Secundo, vt occasione baptismatis ipsius manifestaretur Christus, & cognosceretur quis esset qui baptizaret in spiritu. Quam causam etiam ipse Ioannes reddidit dicens: Vt Manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et rursum: Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Tertio, vt suo baptismum Ioannes assuefaceret homines ad baptismum Christi. Vnde Gregorius dicit ho. 7. in Euangelia: Cur baptizat qui peccata per baptismum non relaxat, nisi vt praedicationis suae ordinem seruans, qui nasciturum nascendo praenuntiat, baptizaturum, quoque Deminum baptizandum praenuntiat. Quarto, quia oportebat vt Christus a Ioanne baptizatus, baptismum consecraret, vt dicit Augustinus super Ioannem.

P OENITENTIAM AGITE: APPROPINQVAVIT ENIM AEGNVN CAELO RV M. & c.] Breuissima verba, sed quae summam feret totius Euangelicae praedicationis complectuntur, vnde hisce eisdem verbis & Christus & Apostoli eius Euangelium suum auspiciati sunt, vt patet Matt. 4. & 10. Porro nomen poenitentiae (quod probabilius a poena dicitur) generaliter quidem Latinis significat omnem displicentiam & dolorem de re aliqua a nobis gesta, quam a nobis malle non fuisse factam: sed vt de poenitentia frequens in scripturis est sermo, dum ea laudatur, & a nobis exigitur, accipitur poenitentia pro displicentia & dolore ob peccatum aliquod contra Dei commissum. Nonnunquam etiam in usu ecclesiastico apud patres poenitentiae nomen pro satisfactione accipitur, & praescripta a sacerdotibus poena, qua quis admissa peccata veluti compescat, quomodo accipitur ab Augustino in lib. de poenitentia, & ab Ambrosio in illo

Matth. 3. Marc. 1. Baptismus Ioannis ad quod valet. Ioan. 1.

Poenitentia nomen quid significetur

illo Pauli ad Rom. 11. Sine poenitentia sunt dona & vocatio Dei. Ne autem pro externa hac satisfactione putetur hic propter verbum, agite, nomen poenitentiae debere accipi, sciendum pro, poenitentiam agite, Graecis vnam esse dictionem *μετάνοιη*. Est autem *μετάνοιη* proprie, post intelligere, hoc est, respicere, & ad mentem redire, ac post lapsum animaduertere erratum suum. Quare illud, agite poenitentiam, simpliciter accipi debet pro poenitemini, quem admodum vertitur Act. 2. hoc, ducimini poenitentiae. Ita enim dicitur agere poenitentiam, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam quidam antiquae & asperioris poenitentiae osiores intelligunt hoc verbo, *μετάνοιη*, nihil hic aliud exigi quam respicientiam, & correctionem admissorum peccatorum: ideo animaduertendum dictiones illas, *μετάνοιη*, & poenitentia, plus quid apud Apostolos & Euangelistas significare, quam ex sese significant. Quod aperte patet ex Paulo sic scribente Corinthiis in Epist. 2. cap. 7. Gaudeo quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ita vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum Deum est tristitia, poenitentia in salutem stabilem operatur. Seculi autem tristitia mortem operatur. Hic manifestum, poenitentiae nomen non significare solum displicentiam & dolorem de admissio peccato. Sic enim ineptus erit sensus: Tristitia secundum Deum operatur poenitentiam. Nec quod est in Graecis nomen *μετάνοιη*, accipi potest simpliciter pro respicientia, aut agnitione erroris, cum tristitia non operetur hanc *μετάνοιη*, sed contra ipsa respicientia & erroris agnicio operetur tristitia secundum Deum. Quid autem Paulo significetur nomine *μετάνοιη*, patet ex his quae sequuntur, dum exemplo ostensurus quomodo tristitia secundum Deum operatur *μετάνοιη*, vel poenitentiam, subiicit: Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem (vel, vt vertit quidam, satisfactionem) sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam. Vnde satis patet, quae illi comprehendant nomine *μετάνοιη* vel poenitentiae, non solum scilicet respicientia aut tristitia de eo quod admissum est, sed etiam sollicitudine corrigendi errata, purgatio ac satisfactio, indignatio contra peccatum, eiusdemque vitio. Ita Ioannes & Christus dum praedicabant dicentes, *μετάνοιη*, plus exigere voluerunt quam erroris agnitionem, aut quam significat apud nos agere poenitentiam, hoc est, duci poenitentiae admittorum delictorum. Nam cum dixisset Ioannes, *μετάνοιη*, qui obedire praedicationi voluerunt, susceperunt ab eo baptismum poenitentiae, contra se habebant peccata sua, dictumque est eis: Facite fructus dignos poenitentiae. Haec ergo omnia includebantur eo quod dixit *μετάνοιη*. Sic & Basilium in sermone habito in fame & siccate, *μετάνοιη* & poenitentiam vocat Ninivitarum, eam quae ieiunauerunt & plorauerunt, paruulosque & bestias secum coegerunt ieiunare, spargentes cinere caput, & c. Proinde frustra quidam contendunt Theologos praeter scripturam morem tres constituere poenitentiae partes, contritionem, confessionem, & satisfactionem. Nam in eo quod dixit Ioannes, *μετάνοιη*, vel poenitentiam agite, Primum includebatur, vt peccata sua agnoscerent tamquam offensiva Dei, & excludentia ab introitu regni caelestis, deinde, quod eadem vt talia detestarentur, atque de eis deinde ex animo

dolerent: praeterea vt nihil non facerent quo sibi Deum reconciliarent, quod quidem fecerunt consistendo peccata sua, suscipiendo baptismum Ioannis, ac discendo ab eo quis esset a quo peccatorum expectarent remissionem, quique baptizaret in spiritu. Ex his autem patet dictionem Graecam, *μετάνοιη*, quauis proprie significet respicere, & ad mentem redire, rectius tamen verti per poenitentiam agere, hoc est poenitentia duci, cum hac versione magis explicetur id quod intendebatur a Ioanne & Christo. Deinde & Hebraea dicitio, qua satis certum est vsum Ioanem & Christum, nempe *תשובה* Hinnachamu, magis significat affici poenitudine, quam respicere, quamuis haec ab inuicem non separatur. Porro causa ob quam merito sit ab hominibus poenitentia agenda, adiicitur cum dicitur: Appropinquauit enim (sic enim le gedom esse per praeteritum, & non per futurum, constat ex Graeca dictione *εγγυκε*, & emendatis Latinis exemplaribus) regnum caelorum. Et est sensus: iam in proximo est, & instat regnum caeleste, felicissimum quidem illud & exoptabile, sed in quod non patet introitus, nisi puris a foribus terrenis. Quare poenitentia vitae prioris preparate vos, quo ad regnum illud admitti possitis. Hic autem annotandum, Euangelicam praedicationem exordium symphise a praedicatione poenitentiae, quae ab omnibus indiscriminatum exigebatur, quo ostensum est omnes eguisse poenitentiae remedio, & proinde etiam gratia Dei. Deinde declaratum quantum sit inter veterem & nouam legem discriminis. Illam enim suscepturi olim Israelitae praecipiebantur sanctificare se, lauando vestimenta sua, & segregando se ab vxoribus suis. Euangelij vero iucem & gratiam suscepturi iubentur animas suas poenitentiae nitro purgare. Et illic quidem omnia minis plena sunt, omniaque terribilia. Omnis enim (inquit) qui tetigerit montem, morte moriatur. Et totus mons fumabat ob praesentiam Domini, fontibusque buccinae paulatim crescebat in maius. Hic vero promissione rei optatissima, idque non terrene alicuius, sed caelestis, ad poenitentiam, vitaeque sinceritatem alliciuntur. Et bene quidem primus, Ioannes regnum caelorum annunciat, quod nullas adhuc promiserat. Prophetarum, vt vel hac ratione ostenderetur verum esse quod dixit Dominus, eum plusquam Prophetam esse. Hac autem regni caelorum praedicatione significatum est, regnum illud Messiae, quod vni tunc expectabant Iudei, non futurum regnum quoddam terrenum, sicut illorum plerique somniabant, sed caeleste plane: ac proinde tanto praestantius omni regno terreno, quanto praestat caelum terrae, tantoque solidius & optabilius, quanto solidiora sunt & magis optanda caelestia terrenis. Caeterum cum regnum caelorum variis modis accipitur in scripturis Euangelicis, vt postea ostendetur hoc loco duobus potissimum modis accipi potest. Primum quidem, vt significet, quemadmodum saepe, felicitatem vitae futurae, qua in caelis electi cum Deo regnant in aeternum, eritque tum sensus: in proximo est vt felicitas illa, a qua hactenus omnes per peccatum exclusi fuerant ab exordio mundi, per Christi mortem iam omnibus in promptu sit, vt post mortem hac corporalem, eam mox consequi liceat. Secundo regnum caelorum hic recte accipitur pro eo regno quo Deus per Euangelicam doctrinam, & spiritum suum cordibus fidelium infusum, regnaturus erat in electis, fracta diaboli potestate, & electi simul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fidem

Regnum caelorum dupliciter accipi potest

spem, & charitatem, dominantes iam huic mundo, diabolo, & carni. Tenuit quidem spiritus Christi, & egit etiam eos qui ante aduentum eius in carnē Deo fide & charitate adhaerunt, sed non tam potenter, nec tam apertē ac latē se in homines diffudit, eum in sola Iudæa notus esset Deus, tota verò dispersio gentium versaretur in tenebris multiplicis erroris & impietatis. Nunc autem omnis caro visura erat salutare Dei, eiusque imperiū susceptura, & implendum quod prädixit Psalmista: Regnabit Deus super gentes, Et principes populorū congregati sunt cum Deo Abraham. Hoc autē regnū, rectē cælorum regnū dicitur, quia regnum cœlestē, quomodo regnū terræ dicitur regnum terrenum, eod quod omnia quæ ad regnū istud pertinet cœlestia sint. Cœlestis enim qui in eo regnat Deus, cœlestis lex & spiritus per quem regnat, cœlestes secundum cōuersionē qui regni huius sunt confortes. Aut secundū quosdā, cælorum regnū dicitur quod sit in cœlis non quidē visibilibus, sed spiritalibus, cordibus scilicet fidelium, quorum cōuersatio in cœlis est. Atq; hoc secūdo modo potius debere accipi hoc locō videri potest ex eo quod pro eo quod Matthæus 10. c. Apostolis dictum scribit, ut prädicarent appropinquasse regnū cœlorum, Lucas 10. c. scribit discipulis dictum, ut dicerent recipientibus Euāgelium: appropinquauit in vos regnū Dei. Nisi forte cōuenientius fuerit ut tranque hanc acceptionem simul comprehendere appellatione regni cœlorū. Nam ut vna est sanctorum Ecclesiā, partim in hoc mundo militans, partim in cælo triumphans: ita vna est regnū Dei, quo regnat in electis in terra adhuc corpore constitutis, & quo regnat cum sanctis in cælo, nec consequitur tantūm hic secūdo regni status priorem: sed & in priore posterior iam saltē in certa spe obtinetur, sicut & vita æternā hic in electis incipit.

HIC EST ENIM DE QVO DICTUM EST PER ISAIAM PROPHETAM DICENTEM VOX, &c. Rectē hic in Concordia testimonium illud Isaia, quod ex Marco prius semel positum est, iam secūdo ponitur. Nam cum à Marco dictum sit, baptizasse & prädicasse Ioannem secundū Isaia vaticinium, apertē iam subiungitur veluti vice probationis: Hic est enim, &c. Non dūm enim à Marco expresse dictum fuit, de Ioanne istud vaticinium fuisse Isaia. Porro testimonij huius prima pars, à tribus Euāgelistis Matthæo, Marco & Luca, citatur eisdem omnino verbis, idque secundū Septuaginta interpretēs, non secundū Hebraicā veritatem. Nā Hebræa ad verbum sic habent: Vox clamantis, aut vox clamans in deserto, parate viam Domino, rectam facite in solitudine semitam Deo nostro. Et iungitur in Hebræo illud, in deserto, cum sequentibus, nempe sic: Vox clamantis vel clamans in deserto, parate viam Domini, vel Domino: ut respondeat sequenti particule, rectam facite in solitudine semitam Deo nostro. Septuaginta verò illud, in deserto, præcedentibus coniunxerunt, & omiserunt illud, in solitudine. Deinde quod Euāgelistæ habent, semitas eius, pro quo in Hebræo est, semitam Deo nostro, etiam Septuaginta consentiunt cum Euāgelistis secundū additionem Cōplutensem, secundū additionem autē Aldinam apud Septuaginta est: *ἡ ὁδοὺς τοῦ κυρίου*; hoc est, semitas Dei nostri, quomodo etiam Hieronymus Septuaginta adducit. Videantur enim Euāgelistæ, illud, Dei nostri, data opera mutasse pronomen, eius,

Ane quem offenderet vocando apertē Iesum, Deum qua appellatione rarius Christum Euāgelistæ & Apostoli vocant, satis tamen significantes eum verē Deum esse. Iam & quæ deinceps solus Lucas citat longius profecutus Isaia testimonium, secundū Septuaginta, vulgatam & Græcam additionē adduxit. Nam eadem omnino sunt apud Lucam verba quæ apud Septuaginta, nisi quod pro eo quod hic habet Lucas, *καὶ ἔσαι κολοῖα ἐν εὐθείᾳ, καὶ αὐτὸς ἔσαι ἐν ὁδοῖς κυρίου*, hoc est, & erunt obliqua in rectam, scilicet viam, & asperæ in vias planas. Septuaginta in editione Cōplutenſi habent, *ἐν εὐθείᾳ, καὶ ἔσαι ὁδοὺς τοῦ κυρίου*, hoc est, in recta, & aspera in campos planos. Aldina tamen editio eodem habet modo quo hic habent Græci codices. Ante autem vltima verba hæc, & videbit omnis caro salutare Dei, omittitur à Luca quod est apud Septuaginta, *καὶ ὁδοὺς τοῦ κυρίου*, & reuelabitur gloria Domini. Cæterum totum hunc locum Hebræa habent ad verbum hoc modo: Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabuntur, & erit prauum in rectum, & quæ aggeribus tument, in planiciem. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum sit. Hieronymus verò in sua versione in quibusdam Septuaginta imitatus est, quod sensus omnino esset idem. Porro quo melius Isaia propheta de Ioanne intelligatur, videnda diligenter quæ præcedunt. Itaque Isaia cum multis & claris prophetiis prædixisset Iudæorum captiuitatem in Babylonem, & imperij Babylonici suo tempore per Cyrum celsationem, à principio cap. 40. vsque ad finem incipit prædicere liberationem per Cyrum futuram à Babylōnica captiuitate, & maximē sub illius typo liberationem electorum futuram per Christum in Cyro adumbratum. Consolamini, inquit, consolamini, id est, consolationem suscipite popule mi, dicit Deus vester. Aut potius actiue, sicut alij vertunt, & sequentibus magis conuenit, Consolamini, consolamini populum meum, vos scilicet Prophetæ & doctores. Loquimini ipsi Ierusalem ad cor, hoc est, blandē & benignē (est enim Hebraica phras, loqui ad cor) & aduocate eam, hoc est, ut habent apertius Hebræa, clamate ad eam, quod completa sit militia eius, sic enim legendum esse, & non malitia, constat ex Hebræo, nam est eadem dictio quæ apud Iob: Militia est vita hominis super terram. Completam autem dicit: militiam, hoc est, tempus captiuitatis eius, quo cum multis malis infeliceiter illi semper fuit confligendum. Ideoque hanc militiam, Christo scilicet pro nobis hostes nostros superante, completam dicit, quia dimissa est iniquitas ipsius Ierusalem. Cuius remissionis causam subiicit: quoniam suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis: hoc est, secundū Hieronymum, abundē sequam cōstigationem. Secundū quosdam tamen significatur pro omnibus peccatis nostris cōtigisse ex gratuita Dei bonitate, nullis nostris meritis, duplicia bona, nempe peccatorū remissionem cum liberatione à malis, & adoptionem filiorum cum bonorum omnium cœlestium plenitudine. Quoniam autem huius consolatoris prædicationis primus præco missus est Ioannes, mox de eo subiungit, dicens: Vox clamantis in deserto, supple, erit vel audietur. Intelligi autem potest significari ipsum Ioannem esse vocem Dei clamantis per ipsum, quādoquidem ipse de se apud Ioannem Euāgelistā dicit interrogatus

interrogatus quis esset: Ego vox clamantis in deserto. Aut potius intelligendum ipsum Ioannē esse eum qui dicitur clamare sua voce, ut sit sensus: Vox viri clamantis in deserto audietur. Nam quod dicit de se Ioannes: Ego vox clamantis in deserto, &c. sic potius secundū interpretes accipiendum est: Ego sum de quo scriptum est, Vox clamantis, &c. Hebræa tamen etiam verti possunt, Vox clamans, secundū quam versionem rectē intellexerim ipsum Ioannem vocari vocem, iamq; locus magis erit distinctioni antiquorum etiam patrum, annotantium Ioannem vocari vocem, Christum verò verbum, eod quod vox præcedit, verbū autem sequitur, voxq; ipsa verbo inferior sit, ut pote inarticulata. Vnde Ambrosius: Bene Ioānes vox dicitur verbi prænuncius, quia vox præcedit inferior, verbum sequitur quod præcellit. Idem Greg. & Theophyl. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam & latā ipsius prædicationē. Quid verò clamaturus esset subiicit, dicens: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Hic autem diuersi diuersimodē accipiunt viam & semitas Dei, quidam etiam intelligentes aliud per viam, & aliud per semitas. Nā Theophyl. in Lucam, per viam intelligit vitā Christianam: per semitas, mandata legalia. Aut per viam, animam: per semitas, operationes. Verū simplicius est accipere vtramq; partē pro eodem, cum non sit Hebræicæ semitas, sed semitam. Deinde accipere vtramque orationē tropicē, ut dictum est in cantico Zachariæ, ut parare viam Domini, & rectam facere semitā eius, nihil aliud sit quā auferre omnia quæcūq; aduenientem Dominū remorari aut offendere possent, afficerēq; ut expedite recipiatur ac cupide. Cum enim reges cupide excipiuntur, via illis magno studio præparatur, amouendo primū quæcūq; in via occurrere possent, & deinde obliquiores vias ad rectitudinem redigēdo. Quæ autē apud Lucam ex Isaia sequitur, dupliciter intelligi possunt. Primū enim, quoniam in eis ponuntur verba futuri temporis, sic accipi possunt ut per ea significetur prædici quæ per Domini aduentū erant euentura, & secundū hunc sensum coniungit Theophyl. hæc cum præcedentibus in hūc modū: Quoniam interrogare, quis posset, quomodo parabimus viam Domini, & rectas faciemus semitas eius, Virtus enim ardua est & difficilis, multoque habet anfractus & obliquitates, tum propter aduersarias potestates, tum propter affectiones in nobis habitantes. Ob id responderet, docens nō fore istud operosum, sed omnino facile, eo quod valles sint implendæ, hoc est, naturales nostræ inclinationes ad res infimas propensæ, per Euāgelicam gratiā sint perficiendæ, adiecto eis quod deerat, nempe pietate & virtute: montes verò ac colles humiliandi ac deprimēdi, hoc est, aduersariæ potestates quæ per superbiam sese erigebant, Christi virtute deiciuntur. Quidam verò intelligit exprimi ob id inuocationem per Christi aduentum futuram, ut significaretur meritō parandam viam ei qui tantam rerum mutationē erat inuecturus. Secundū quem sensum, per valles etiam rectē acceperit quis idiotas ac peccatores contemptos, apud homines, qui implendi erant gratia Euāgelica, & erigendi ad consortium regni cœlorum: per montes verò & colles, eos qui sublimes erant apud homines opinione sapientiæ ac iustitiæ, qui humiliandi erant, siue quod eorum falsa præsumptio per Euāgelij prædicationem erat propalanda & redarguenda,

A siue quod supercilium suum spontē posituri essent, quo capaces fierent diuinæ iustitiæ ac sapiētiæ. Alij verò etiam aliter vallem & montem accipiunt: quomodocūque autem accipiatur, omnis non potest accipi, ut significet vniuersum, sed tantūm ut significet multitudinem secundū phrasim scripturæ. Iam quomodo secundū phrasim sequuntur intelligi debent, satis manifestum est: Præua enim, hoc est, obliqua facta sunt per Christum in directa vel recta, & aspera in vias planas, cum vitiorum ac cupiditatum obliquitates & asperitates reductæ sunt ad rectitudinem & planiciem virtutis, cumque obliquitas & asperitas veteris legis immutata est in rectitudinem & lauitatem Euāgelij. Secundū, quæ hic per futurum indicatiui dicuntur, quatuor primis membris accipi melius possunt dicta adhortatio, quemadmodum id quod præcedit: Parate viam domini, &c. Hebræis enim frequens est futurum indicatiui ponere pro imperatio, maximē in tertia persona, eod quod apud eos imperatiuus caret tertia persona, pro qua proinde necessariō abutitur tertiis personis futuris. Itaq; sensus erit cōtinuus & vnus: Parate viam Domini, omnis vallis adimpleatur, omnis mons & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera sint in vias planas. Sic enim futurū est ut omnis caro videat salutare Dei. Atq; in hūc modū intellexisse Hieronymum hunc locum satis aparet, ex eo quod scribit in cōmentariis super Isaia: Nō solum inquit, illo tempore clamabat Ioannēs, qui sermonis Dei præcursor & præuius, rectē vox appellatur, sed vsq; hodie in deserto gentium, Ecclesiarū clamant magistri, ut rectas faciamus vias, semitas in cordibus nostris Deo, impleamurq; virtutibus, & inelitemur humilitate, praua mutemus in recta, aspera vertamus in mollia, & sic gloria Domini & salutare Dei nostri videre mereamur. Secundū hanc autem sensum longē probabiliorē, his verbis omnis vallis implebitur, &c. ostenditur quomodo quod prius dicitur peragi possit, nempe quomodo possint homines parare viam Domini, persisteruntque pulchrē in metaphora à qua cœptū est. Cum enim principi alicui aduenturo via paratur quo sit expedita, valles implentur terra, montes cōplanantur, obliquiores viæ ad rectitudinē rediguntur, & asperitas omnis auferitur, quo recta simul & plana sit via principis. Itaque & modo dicitur, omnis vallis adimpleatur, &c. Per quas metaphoras significatur tollēda omnis vitiorum difformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morum. Nec est secundū hūc sensum necesse curiosius exprimere quid per vallē, quid per mōtē aut collem significetur, cum, ut satis patet, metaphoricæ sint locutiones, significates simpliciter semouendū esse quicquid aduentum Domini ad nos inexpeditū facere posset, nihilq; omittēdū quo declaremus eū nobis gratū esse & acceptū: quanquā non malē metaphoras has qui explicauerit apertius secundū modū in priori sensu indicatum, ut valles dicat impleri & eleuari, cum pusillanimes & desperati sese erigunt ad spēm gratiæ Dei, cumq; humilibus huius mundi rebus additi ad cœlestiū subleuātur bonorum desiderii: montes verò humiliari, cum qui prius præsumptione sapiētiæ aut iustitiæ turgēbat & eleuātur, sese per humilitatē deprimunt, sicq; in reliquis. Videandum autē quā hæc propheta Isaia, quæ dicitur quid clamaturus sit Ioannes, cōiungat cum ea à quo Matthæus dicit Ioannem prædicatū suam.

prædicationem. Nam quod dicitur apud Isaiam: Parate viam Domini, & omnis mons humilietur, valis autem impleatur, &c. nihil est aliud quam, poenitentiam agite, quodq; dicitur in Isaiâ: Videbit omnis caro salutare Dei nostri; idem est cum eo; appropinquavit enim regnum cœlorum. Porro emphalim habet quod dicit; omnis caro videbit, hoc est, non Iudæus tantum aut Profelytus videbit, sed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò synecdochicè pro toto posuit homine, ut alibi frequenter, nomen tamen carnis potius quam hominis ideo videtur posuisse, quo significaretur Dei salutare videndum, non iam ut prius oculis solum mentis & fidei, sed etiam oculis corporalibus, Deo scilicet saluatore hominū iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissime hic intelligitur ipse Christus per quem salutē nobis Deus pater attulit; quemadmodum in canticō Simeonis, salutare istud dicitur paratum ante faciem omnium populorum. Quamvis autem ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, caro videbit; certum tamē Prophetam potissimum loqui de visione, qua per fidem mens hominis agnoscit Christum secundum nomē suum verè esse salutare Dei, & saluatorem in Prophetis promissum.

IPSE AVTEM IOANNES HABEBAT VESTIMENTVM DE PILIS CAMELO- RUM, &c.] Ostenditur hic à Matthæo & Marco quomodo loco & prædicationi Ioannis responde- rit amictus & vinctus ipsius. Quoniam enim poenitentiam, prædicabat; & in deserto vivebat, congruum erat, ut austero vilisq; ac facile parabili cibo & vestitu vteretur, quod & ob id conueniebat, ut Heliam, in cuius spiritu & virtute venerat, expressus referret. Quod autē dicit Marcus Ioannē vestitum fuisse pilis cameli; quomodo sit intelligendum apertius ex Matthæo fit, qui dicit eum habuisse vestimentum, & vt habent Græca, suum vestimentum de pelis camelorum. Vnde satis constat habuisse illum vestimentum ex cameli pilis contextū, non autem pro vestimento illi fuisse pellem camelis, sicut Paulus ad Hebræos dicit quosdam circūisse in melotis & pellibus caprinis, notans ut apparet Heliam, itaque quoniam huiusmodi ex pilis camelorum contexta vestis, vilis erat & facile parabilis (abundat enim ea regio camelis) deinde & austeritati poenitentię quam prædicabat conueniens, eo utebatur Ioannes. Zonæ autem Ioannis tam speciatim fit mentio, quod gentibus illis in more erat, ut & nunc plerisque est, pretiosas gestare zonas. Quem luxum zonarum fuisse illi genti vel ex Proverbo. vlt. notes, vbi de muliere proba canitur: Spondonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Cananeo, id est, mercatori. Deinde quo vel sic ostenderetur Helij fuisse Ioannem similem. Nam & de Helia scribitur, quod vir pilosus fuerit, & zonæ pellicea circa lumbos eius. Notandum autem cum in Marco dicitur: Et erat Ioannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius, illud, zona pellicea, esse ablatiuū casus, ut repetatur participium, vestitus. Est enim Græcè; *ἐσθλημένος* *πλυσ* *καμηλο* *καὶ ζώνη* *πυλινθίου*. Proinde latinus fuisse; circa lumbos suos. In eo autem quod sequitur: Esca autem eius erat locustæ, & mel sylvestre; aduertendum dictionem Græcam *ἀγρίων*, pro qua apud nos est, locustæ, duo significare. Nam & significat insecti genus, quod nos locustam dicimus, & herbarum summitates, Proinde Perottus putat hic

potius intelligendum Ioannem vicitasse herbarū summitatibus quàm locustis, animali scilicet venenoso & noxio, Et Theophylactus asserit, quosdā hic per *ἀγρίων* intelligere genus quoddam herbarum, alios etiam intelligere fructus agrestes. Et Thostatus asserit Brocardum in descriptione terræ sanctæ affirmare se fuisse in multis monachorum monasteriis, qui iuxta Iordanem habitantes vescerentur quibusdam herbis, easque dicerent esse eas locustas quibus Ioannes vesceretur. Verum in Brocardo hoc nondum inueni. Quod si autem solis herbis vixerit Ioannes, planè certè sic vixit, quomodo ante diluuium omnes homines, cum adhuc carniū esus permissus non erat. Non est tamen cur putetur Ioanne indignum fuisse vt locustis animalibus vesceretur. Hæ enim inter munda animalia numerantur his verbis: Quicquid ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, vt est bruchus in genere suo, & attacus & ophiomachus ac locusta, singula iuxta genus suum Plinius testatur locustas Partis etiam in delitiis fuisse. Idem refert quosdam Aethiopiæ populos non alio cibo viuere quàm locustarum, quas durarent fumo & sale, in annua alimēta. Et Hieronymus lib. contra Iouinianū 2. Orientales (inquit) & Libyæ populos, quia per, desertum, & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Hoc verum esse Ioannes quoque Baptista probat. Proinde verisimilius est Ioannem locustas animalia edisse, non quod hunc cibum sibi curiosè proprium fecerit, sed quod hic, vilis esset, minimèque sumptuosus ac in deserto in quo vivebat facile parabilis, quem & alij eiusdem deserti inhabitatores ederint, quāuis præ aliis omnibus eximiam quandā abstinentiam, & luxus omnis contemptum Ioannes præ se ferret. Porro mel sylvestre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, Suidas putat fuisse rorem cœlestē, qui ab arboribus collectus; manna à multis nominatur. Faber autē putat esse illud mel sylvestre, quod inter genera mellis Plinius tertium facit, vocarique dicit ericeū, quod ab erica frutice colligatur autumnali tempore, viliusq; esse ac insuauius melle verno aut æstiuo. Verum simplicius fuerit intelligere mel sylvestre hoc loco illud quod à feris & incultis apibus in arboribus & petrarum cauernis conficiebatur eo loci abundè, quæadmodū testatur satis mel illud quod in saltu inuenit & gustauit. Ionathas, De potu autem nulla fit ab Evangelistis mentio, quod ex tanta ciborum abstinentia satis constet eum sola aqua usum, quod & ex verbis angeli apud Lucā loquentis Zachariæ manifestum est. Iam quāquam descriptione hac asperitatis victus & amictus Ioannis, Evangelistæ generaliter nobis præter vitæ eius commōdationem exemplum sobrietatis, & contemptus rerū huius seculi commendent, tamē sigillatim in his tribus, amictu ex pilis cameli, cinctura zonæ pelliceæ, ciboque locustarum, & cetera nobis imitanda proponi rectè intelligimus: & in vestitu quidem illo vili, superbię fugam, quæ in præciosis ferè relucet vestibus. In cinctura verò zonæ pelliceæ circa lumbos, libidinis refrenationem, iuxta illud: Sint lumbi vestri præcincti. In cibo verò, temperantiam in nutriendo corpus. Quod autem attinet ad allegoriā, in locustis quibus vesceretur Ioannes typus Israelitici, populi secundum Hieronymum super Io-

Leuit. 11.

Plin. l. 11. ca. 19. & lib. 6. cap. 30.

Plin. lib. 10. c. 16.

1. Reg. 14.

Allegori- ca inter- pretatio præceden- tium.

nam rectè intelligimus etiam indicatam escam intelligibilem, qua populus ille tū vesceretur, nondum alta sapiens, sed tamen in altum saliens, & iterum sese deprimens, quomodo locusta animal paruum, infirmas habens alas, de terta quidem confurgit, sed altius subuolare non potest. Sic & melle quidem vesceretur populus quod erat ex apibus collectum, nepe ex Prophetis: non tamen satis cultum, sed comparatione ad mel Euangelicæ doctrinæ sylvestre, & necdū depuratum à cera. Induebatur autem populus pilis asperis cameli animalis ad onera ferenda nati, propter legem illam asperam & onerosam, cui adimplendæ nunquam suffecerunt. Qui verò ad nouam pertinent legem, non locustis aut melle sylvestri paucuntur, sed cibo solidissimo, suauissimo ac purissimo, scilicet Euangelicæ doctrinæ, ac corporis sanguinisq; Domini cibo, induti candidissimo vestitu, de lana agni immaculati, qui tollit peccata mundi, contexto. Perfectorum enim est solidus cibus. Et quicunq; in Christo baptizati sumus, Christum induimus.

Hebr. 5. Galat. 3.

TVNC EXIBAT AD EVM HIEROSOLYMA, ET OMNIS IYDAEA &c.] Ostendunt Evangelistæ quàm efficax fuerit tum prædicatione Ioannis, tum exemplum poenitentię, quod aspero suo victu & amictu præbuit. Cum enim apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctitas, prædicationisque eius ac promissionis nouitas, deinde & natiuitatis eius miracula admiranda in memoriam reuocarentur, factum statim, vt omnis Iudæa; id est, maxima pars hominum totam Iudæam inhabitantium, & regionem vniuersam quæ erat circa Iordanem, & vniuersi, hoc est, plerique Hierosolymitæ, ex omni ætate, conditione & sexu ad eum conuenirent, baptismumque ab eo susciperent in detestationem veteris vitæ, & protestationem mundioris vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarum autem speciatim fit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis, vt cuius fama excitati sunt ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis ac sapientiæ titulis præ aliis insignes. Neque mirum debet videri quod baptismum rem tam nouam populus ille tam citò susciperet in signum poenitentię & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad hunc baptismum satis præparati erant, partim per Baptismata Phariseorū, partim per lotiones veteris legis, qua tam frequenter præcipitur vt immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergaturque aqua expiationis. Quod autem dicuntur hi qui baptizabantur confessi peccata sua, plerique non sic putant accipiendum quasi explicauerint & aperte detexerint Ioanni peccata sua quæ fecissent, sed qd in genere ea confiterentur, agnoscetes scilicet se esse peccatores. Verum cum non sit idem agnoscere se peccatorem, & confiteri peccata sua, rectè intelligimus eos sua peccata saltem maiora indicasse, & confessos esse aperte Ioanni, sicut & Act. 19. multi credentiū dicitur venisse ad Paulum, confitentes & annunciantes actus suos. Neq; mirū videri debet, quod confessione fecerint peccatorum suorum, cum ea tamen à Ioanne non exigeretur. Quæ enim verè poenitet suorum peccatorum, quicq; tenetur desiderio remissionis eorūdem, nihil cunctatur, nihil veretur ea exponere ei per quem sperat se optatam consequi posse vel consolationem, vel remissionē, non minus quàm egrotus morbum suum detegere ei à quo se sperat obtinere posse desideratam salutē. Deinde vt sic faceret, cō-

sueta etiam veteris legis cæremonia; effecerunt. Secundum legem enim præter confessionem Deo factam, quæ semper necessaria fuit, etiam confessio quædam publica fiebat in publica poenitentia. Hæc autem erat duplex. Vna, quæ pro totius populi delictis agebatur, vt ea quæ quotannis agebatur in die expiationis, hoc est, decima die mensis septimi. In hac ergo, vt scribitur Leuitici 16. sacerdos super hircum emissarium confitebatur omnes iniquitates filiorū Israel, vniuersaq; delicta & peccata eorum, præcipua scilicet, & quæ ad totam pertinerent communitatem. Alia autem erat publica poenitentia, quam priuata persona pro proprio aliquo peccato debebat, etiam cum confessione peccati sacerdoti facta, agere, quæ præcipitur Leuitici; his verbis: Anima quæ iurauerit, & protulerit labiis suis, vt vel malè quid faceret, vel bene, & non fecerit, & idipsum iuramento & sermone firmauerit, obli-taque postea intellexerit dilectum suum, agat poenitentiam pro peccato. &c. Vbi pro eo quod nos habemus; Agat poenitentia pro peccato; litera Cyrilli sic habet; pronunciet peccatum quod peccauit. Cui consonat Hebræa veritas, quæ sic habet: Et cōfiteatur quod peccauit. Huic cōfite est quod Num. 5. legitur in hunc modum: Vir siue mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatū Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatū suū. Nec dubiū videretur esse posse quin id sacerdoti facere præcipiantur, cum de ipso totum caput loquatur, eiq; Deus iubeat offerre pro peccato. De qua confessione sacerdoti, aut homini bono, qui sua oratione possit opē ferre, omnino videtur loqui Ecclesiast. cap. 4. dicens: Non confundaris cōfiteri peccata tua, & ne subicias te omni homini pro peccato. A confessione enim Deo facienda non reuocat pudor, sed ab ea quæ homini fit Hæc autem confessio, siue quæ fiebat secundum legem sacerdoti, siue quæ fiebat à poenitentibus Ioanni, non fuit sacramentalis, sicut nostre confessionis ritus, sed eius quidam typus, & præparatio ad eam, sicut veteris legis & Ioannis lotiones, præparatoriæ erant ad verum & efficacem Christi baptismum.

VIDENS AVTEM MVLTOS SADDUCEORVM ET PHARISÆORVM VENIENTES, &c.] Quatuor sectas apud Iudæos hoc temporis fuisse meminit Iosephus, Phariseorū, Sadduceorum, Essenorum, & eorū qui auctore Iuda Galonite exorti sunt tempore census. Horum dogmata pariter & mores satis describit belli Iudaici libri 2. cap. 7. & lib. antiq. 13. cap. 8. & lib. 8. ca. 8. Pharisei legis studiosiores fatum cum libertate tamen nostræ voluntatis agnoscebant, quædam dicentes à fato gubernari, alia verò quæ accidunt per se consistere, animam credentes immortalem, & corporis resurrectionē futuram. Sadducei verò fatum quidem nihil esse existimabant, neque ab eo humana gubernari, sed omnia nostræ subiecerunt potestati, nosq; solos nobis ipsis bonorum vel malorum esse causas: animas hominum asserentes cum corporibus interire, nec esse aliquos angelos bonos vel malos. Genus autem Essenorum omnia sub fato esse cōfirmat, & nihil esse quod hominibus non illius decreto proueniat: animam quidem fatentes esse immortalem, sed, vt apparet, negantes corporis resurrectionem, vtentes conuersatione quam apud Græcos tradit Pythagoras, vt auctor est Iose-

Secta Pharisæorum & quos.

Iosephus lib. antiq. 13. ca. 13. Postremi illi cum Phariseis conueniebant in vestitu, habitu, ceterisque aliis, sed in hoc solo ab eis discrepabant, quod nefas affererent populo Dei prater Deum, alium etiam principem agnoscere, & censum ad quem agendum Cyrenius missus fuerat, affirmarent meram esse seruitutem, indignam & illicitam populo Dei. Vnde nata illa quæstio Christo aliquando proposta: Liceret ne censum dare Cæsari, an non? Inter has autem quatuor sectas duæ, nempe Phariseorum & Sadduceorum, præcipue erant in populo, quare tantum de his duabus Evangelistæ meminerunt: quæ quidem sectæ quamuis inter se plurimum dissiderent, tamen concorditer semper restiterunt Christo, & verbo Dei. Et illi quidem Pharisei dicti sunt secundum Hieronymum (qui in li. quæstionum super Genesim putat Phariseorum nomen scriptum Hebraicè per Tsade, sicut nomen Phares) quod diuisi essent à reliquo populo, à quo se quasi iustiores separauerunt per quædam obseruationes superfluas, ut sentit idem Hieronymus lib. contra Luciferianos: Verum ex libris Thalmudicis constat nomen Pharisei scribi Hebraicè per Schin. Ita enim scribitur in eo libro Thalmudico, qui Sotah inscribitur, vbi septem Phariseorum sectæ enumerantur, nempe Phariseus Sichimita, Phariseus impingens, Phariseus sanguinem effundens, Phariseus mortariarius, Phariseus quid debeat facere & faciam illud, Phariseus ex amore, & Phariseus ex timore. Secundum hæc autem nominis scripturam etiam secundum quosdam etiam dicantur Pharisei, quia diuisi à cæteris hominibus, quorum victum & amictum reputabant immunum, (Nam & Paras per Schin scriptum significat separare Hebraicè) magis tamen secundum aliorum sententiam apparet sic dictos, quasi expositores, & legis interpretes. **Phariseus** enim significat etiam Hebraicè exponere & declarare: à qua significatione etiam dictos Phariseos satis significat Iosephus li. 2. belli Iudaici, de Phariseis sic scribens: Pharisei dicuntur, qui certiores legalium rituum notitiam profitentur. Hos autem Phariseos simul cum Scribis Nazarei, qui sic Christum receperunt ut legis obseruationes non amitterent, teste Hieronymo super Isaia c. 8. originem suam traxisse dicunt ex Sammai & Hillel, qui non multo prius quam Dominus nasceretur orti sunt in Iudæa, horumque duas familias esse duas illas domus, in quarum laqueum & ruinam Christus ibi ab Isaia dicitur esse positus. Verum si Iosepho creditur, etiam tempore Machabeorum tres priores illæ sectæ fuerunt in populo Iudaico. Qui verò Sadducei vocabantur, sic dicti sunt quasi iusti, quod se ipsos iustos cognominarent. **Sadducei** enim Hebraicè iustus, vel ab haresiarcha forte qui Sadoc dictus sit. Traxerunt autem hi (teste Hieronymo contra Luciferianos) suam originem à Dositheo quodam Samaritanorum principe, qui Prophetas repudiavit, vnde & ipsi solum quinque libros Moysi receperunt quemadmodum & Samaritani. Vide etiam Tertullianum de præscript. vnde verisimile est Hieronymum illud de Sadduceis hausisse. Ex his itaque duabus sectis cum quamplurimos Ioannes videret venientes ad baptismum suum, dure eos alloquitur, siue quod simulata mente ad accipiendum cum aliis, Ioannis baptisma venirent, siue quod falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis patrum suorum arroganter inflati essent, homines superciliosos, & veritatis semper contemptores, inuidentes his qui apud populum præ eis sanctitatis no-

mine celebrarentur. Tales enim tam seuera salutarione conueniebat compellari, ut audientes maiorem suam opinionem libertatem deponeret supercilium atque maiorem etiam quam appareret suspicerent obiurgantis auctoritatem, eiusque in dicendo libertate excitarentur ad audiendum cætera attentissimè. Quam quidem in arguendo seueritate, qua & Prophetæ sapissimè, & Apostoli, & Christus ipse est usus, doctoribus & prædicatoribus imitari licebit, sed videndum ut eodem spiritu & animo id faciant, hoc est, ex impulsu spiritus sancti & zelo iustitiæ, non autem ex affectu aliquo carnis aut vindictæ cupiditate. Deinde in quos, quæve opportunitate & loco id fieri conueniat. Postremum, ut cum dicenti id fiat grauitate, ut intelligi possit ex odio potius vitiorum quam personarum profecti huiusmodi dicendi inclementiam. Plerique enim dum prætexunt se hanc imitari redarguendi libertatem, omnia sua tum dicta, tum scripta in aduersarios replent sannis & scommatibus, nullam charitatis & honestatis rationem habentes: sed eo se magis Evangelicos existimantes, quo liberius in quemuis quiduis dicere ausi fuerint. Porro quod Lucas dicit Ioanem excepit se turbas tã duro sermone, sic intelligendum videtur, quod audiens turba hæc dixerit, notis potissimum Phariseos & Sadduceos turbæ pmixtos, quos ipso habitu ac vestitu facile dignoscebat. Ipso enim Luca teste, etiam publicanos & milites mitius excepit absque conuictio, respondens ad id quod rogabant.

PROGENIES VIPERARVM, QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FUGERE, &c.] Viperæ, serpentis genus est nocentissimum, non multum dissimile à dipsade, & quod & Tirus dicitur & Tirion & Marassus, ex cuius carnibus fit Theriace, contra omnia venena remedium præsentissimum, ut testatur etiam Hieronymus lib. 2. contra Iouinianum: & Cælius lib. 3. qui inde dictum putat Theriace, quod Arabes Græco vocabulo viperam vocarent, *βίβρα*, quasi feram maxime noxiam. Cæterum de viperæ proprietate non omnes eadem tradunt. Basilius enim Homil. 7. lib. Hexameron de viperâ sic scribit: Viperâ sanissimum omnium reptilium, ad marinam murenæ nuptias accurrit, & vbi sibilo præsentiam suam indicauit, euocat ipsam ex alto, ad nuptialem complexum, hæc verò obedit, & cum venenum iaculante bestia vnitur. Hunc secutus Ambrosius eadem omnia eisdem penè verbis, sed latius tradit in 5. Hexa. cap. 7. Viperâ (inquit) nequissimum genus bestiarum, & super omne quod serpenti est generis astutior, vbi coeundi cupiditate assumpserit, murenæ maritimæ notam sibi requirit copulam, vel nouam præparat: progressaque ad litus, sibilo testificata præsentiam sui, ad conjugalem amplexum illam euocat. Murena autem inuitata nõ deest, & venenatæ serpenti expetitos vsus suæ impartit coniunctionis. Secundum has itaque viperarum conditiones, rectè intelligeremus viperarum progeniem vocari hic à Ioanne Phariseos, similiter & à saluatore Matth. 12. & 23. quod malitiosum simul & astutum maxime esset hominum genus, qui scirent summam impietatem maximæ pietatis specie obtegere. Verum hanc nõ esse viperæ conditionem satis ex eo videtur quod vterque sexus inueniatur in genere viperæ. Nam femella Græcis *χίδρα* dicitur, mas autem *χίς*. Plin. quidem lib. 32. cap. 2. tradit, Licinium Macrum murenas tantum feminini sexus esse afferuisse, & concipere ex serpētibus sibilo eas euocantibus, verum

Viperæ scriptio, et propria tu eius ex placito pulchra

rum viperarum non facit mentionem. Et lib. 9. cap. 23. dicit vulgum putare murenas coitu serpentum concipere. Aristotelem tamen vocare marem qui generat Myrinum. Cæterum Plinius lib. 10. cap. 62. secus ex magna parte Aristotelem, longè aliam viperæ naturam explicat his verbis: Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestium eadem sola intra se parit oua minus coloris, & mollia ut pisces. Tertia die intra matrem catulos excludit. Deinde singulos diebus singulis parit, viginti ferè numero. Itaque cætera tarditate impatientes percurrunt latera, occisæ parente. Idem de viperâ scribitur in epistola quadam, quæ sub nomine Hieronymi legitur ad Presidium in Tom. 4. Atque huic sententiæ, cui tamen à multis contradicunt, subscribunt multi graues auctores, ut docet Cælius lib. 3. cap. 37. vbi de ratione huiusmodi proprietatis viperæ quorundam coniectationem esse dicit, antiquarum legum scito paritidus id irrogari supplicium, ut culco insati cum viperâ præfocentur. Suppetere item grammaticorum astipulationem astruunt *χίδρα* dici *τὸ χίον* *ἐν ἀδύτῳ γόνυ* *ἐχί βίβρα*, hoc est, quod habeat in se ipsa factum vltimè ad mortem. Sicut & Latini viperam dici volunt, quod vi pariat, vel potius quod vi pereat. Idem tamen Cælius etiam testatur Apollonium apud Philostratum viperam esse visam referre, serpentes quos peperisset lambentem, quasque expolientem. Non enim assentiri eum eorum sermone, qui viperarum partum absque matre autumat prodire. Id naturam non pati, nec recipere experientiam. Proinde magis credendum his quæ de viperâ scribit Aristoteles, quod etiam secutus videatur Plinius, non tam satis illum assecutum ostendit Leoniceus. Nam Aristotelis narratio constare potest cum Aristophani experientia. Sic enim scribit lib. 6. historiarum anima. cap. 34. Viperæ à serpentibus vna animal edit, cum intra se oua primò pepererit. Ouū hoc vnus coloris & molle ut piscium est, foetus superne consistit, nec cortice continetur, sicut nec piscium quidem, parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, euenit interdum ut qui in utero adhuc sunt prorumpant, singulis diebus singulis parit, plures quam viginti. Ex quibus intelligere licet non quidem semper, sed quandoque viperarum catulos nasci cum morte parentis. Secundum quam viperarum conditionem plerique intelligunt Phariseos vocari progenies viperarum, quod sicut illæ paritidus essent, matres suas dum nascuntur deuorantes: ita & isti patres suos spirituales, hoc est, magistros & doctores occiderunt, & matrem suam synagogam foede dilaniarent. Secundum narrationem autem Plinij, amplius significaretur, nempe quod homicidæ essent homicidarum filij. Porro August. serm. 1. dominicæ tertiæ, in quadrage. progeniem viperarum inuidiosos vocat, quod sicut viperæ matrum suarum viscera exedant, ita & inuidus suam ipsius animam consumat, & vitam perdat. Qua etiam consideratione rectè dixerimus Phariseos progeniem viperarum vocari, qui inuidia simulatam quam maxime cruciantur, & eosque speculis aliis se meliores esse. Verum simplicius fuerit intelligere eum Hieronymo super Isaia c. 30. & Mart. cap. 23. ideo dici Phariseos progeniem viperarum, quod pessimorum parentum pessimi filij ac planè venenati, veneno linguæ suæ optores quosque lateraliter ledere studeant, summamque caliditate præditi, ut illud progenies viperarum, idem sit

cum eo quod habet adagium, Mali corui malum ouū. Sic & Greg. hom. 20. Euan. Notandum, inquit, quod malæ soboles malorum parentum actione imitantes, genimina viperarum vocantur. Quod autem in Luca legimus genimina, in Marthæ verò progenies, Græcis utrobique eadè est dictio, nempe *γενίμια*, cuius sonum imitatus aliquando interpres vertit genimina ab antiquo verbo, geno, nomine deriuato.

QUIS DEMONSTRAVIT VOBIS FUGERE, &c.] Quidam legunt per futurum: Quis demonstrabit, & apud Lucam, quis ostendet, intelliguntque Ioannem significare voluisse, neminem illis, utpote obstinatis persuadere posse, ut effugiant venturam iram, ut quod hic dicit Ioannes. Sic idem cum eo quod apud Matthæum cap. 23. de eisdem dicit Christus; Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Verum ex Græca dictione, quæ eadem est apud Matthæum & Lucam, nempe *βίβρα*, constat debere legi per præteritum, quomodo & habent codices Latini emendatiores & vetustiores. Hanc itaque Ioannis interrogationem per præteritum prolata, dupliciter intelligere licet. Quidam enim sic eam accipiunt, ut ad eam respondendum sit, Nonne solus Deus vobis demonstrauit fugere, quasi dicitur. Ne putetis ex vobis ipsis id vos habere quod fugietis à ventura ira, sed à solo Deo. Quomodo enim ex vobis id esse posset cum sitis generationes viperarum? Quem sensum indicare videtur Ambrosius sic scribens: Ostenditur his Dei misericordiam infamam prudentiam, ut gerat suorum poenitentiam delictorum, futuri terrorem iudicij prouida deuotione merueres. Melius tamen secundum alios hæc interrogatio sic accipitur, ut sit sermo admirantis. Quis enim quis insperato nobis aduenit, dicere solentibus: quis te hinc misit? & quomodo videmus quosdam iam diu prauis assuetos moribus, ac pertinaciter suæ prauitatis imper adhaerentes, subito ad poenitentiam conuertantur, admirantes dicimus: Quis hos ad virtutem induxit? significare volentes, summè esse mirum aduenisse ipsos ad eam induci, ac summum esse oratorem qui id persuadere potuit. Ita & hoc loco Ioannes perpendens eos qui poenitentiam præ se ferebant esse progenies viperarum, ac in malitia iam inueteratis, miratur quomodo & à quo factum sit, ut de propria sua serpentina malitia, quæ velut à patribus suis parturâ traxisset, meliora sequeretur. Proinde sensus est: cum sitis progenies viperarum, malorumque parentum pessimi filij, iustorum rectaque doctrinam persequentes, & iustos sectores, venturam iram inuoluntate credentes, aut non metuentes obstantem iustitiam persuasionem, quid vocis accidit noui, ut erodentes instare inenitabile peccatoribus supplicia, eoque vos esse obnoxios, putaretis etiam vobis vnâ cura reliquis peccatoribus laborandum, ut venturam iram effugiat, ideoque vos immiscueritis gregi poenitentium, qui imminentis iræ metu in poenitentiam signum accurrunt ad baptismum meum confitentes peccata sua? Mirum sane est, potuisse quemquam membris vestris & in malitia tam inueteratis, & de iustitia sibi placetibus id insinuare & persuadere esse faciendum. Et sanè mirum, quia neutri timebant poenas alterius vitæ. Sadducei quidem, quia non credebant illas. Pharisei verò, quia iustos se existimabant. Poterat autem simul cum hoc sensum etiam intelligi Ioannem admirari Dei bonitatem, quæ scilicet sciebat factum esse, ut præter expectationem etiam Pharisei & Sadducei se agnoscerent peccato

Mat. 22.

Pharisei vnde dicitur.

Sadducei vnde.

catores, quasi dicat ulterius: Scio quidem solius Dei gratuito dono factum esse, vt & vos putaretis vobis esse fugiendum, verum mirari satis nequeo eum in vos tam potuisse esse benignum, vt & vobis obstinate semper veritati resistentibus suggereret fugiendum imminens periculum. Porro per venturam iram quamvis aliqui intelligant excidium Iudæorum quod per Romanos postea factum est, magis tamen debere intelligi æternam post hanc vitam condemnationem, satis patet ex verbis Saluatoris dicens Pharisæis: Quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Siquidem Ioannes non solum prædicabat regnū cælorum, sed & gehennæ condemnationem. In Evangelio enim Dei secundum Paulum ad Rom. reuelatur & iustitiæ Dei, & ira Dei ventura de cælo super omnem impietatem & iniustitiam. Sicut autem Ioannes primum cepit predicare regnū cælorum, ita etiam & iram, hoc est, vindictam hanc Dei aperte primum cepit annuntiare, eamque tanquam iam venturam. Antè enim temporales erant & promissiones, & minæ. A Ioanne autem ceperunt manifestari bona & mala æterna, idque tanquam iam ventura, quia ab eo cepit nouissima hora, in qua præter Christi postremum aduentum nihil expectamus.

FACITE ERGO FRUCTUS DIGNOS PŒNITENTIAE. Quamvis apud nos in Luca quidem sit pluraliter, fructus dignos, in Mattheo vero singulariter, fructum dignum, vtrobique tamen apud Græcos est pluraliter, *καρπὸν ἀγίστων*. Regitur autem gemitiuis pœnitentiæ non à nomine, fructus, sed ab hoc adiectiuo, dignos, suntque fructus digni pœnitentiæ vel pœnitentiæ, fructus qui decet veram pœnitentiā, eamque declarant. Hos autem fructus simpliciter quidem Theophylactus intelligit, opera virtutū. Vides (inquit) quod dicat, quoniam non oportet solum fugere malitiam, sed etiam facere fructum virtutis. Declina enim (inquit scriptura) à malo, & fac bonum. Diuus tamen Gregorius amplius quid per dignos pœnitentiæ fructus exigi intelligit, sic scribens in homilia Euang. 20. Notandum quod amicus sponsi nō solum fructus pœnitentiæ, sed dignos fructus pœnitentiæ faciendos admonet. Aliud namque est fructū facere, aliud dignum pœnitentiæ fructū facere. Vt enim de pœnitentiæ dignis fructibus loquamur, sciendū est, quod quisquis illicita non commisit, huic iure conceditur vt licitis vtatur, sicque pietatis opera faciat, vt tamen, si noluerit ea quæ sunt munda, nō relinquat. At si quis in fornicationis culpam, vel fortassis in adulterium, quod grauius est, lapsus est, tantò à se licita debet abscindere, quantum se meminit & illicita perpetrasse. Neque enim par fructus boni operis esse debet, eius qui minus, & eius qui amplius deliquit, aut eius qui nullis, & eius qui in quibusdā facinoribus cecidit, & eius qui in malis est lapsus. Per hoc ergo quod dicitur: Facite dignos fructus pœnitentiæ, vniuscuiusque conscientia cōuenitur, vt tanto maiora acquirat bonorū operū lucra per pœnitentiā, quāto grauiora sibi intulit dāna per culpā. Ex hac autē Gregorij enarratione, et si latis cōstet eum genitiuis pœnitentiæ coniunxisse eū substantiuo, fructus, tamen similem huius loci intelligentiam indicat quodam loco Chrysostr. coniungens indubie genitiuum illum cum adiectiuo, dignos. Nam & sic eūdem habere sensum potest. Sic enim scribit, hæc verba præcursoris explicans: Facite dignos fructus pœnitentiæ. Quomodo dignos fructificare poterimus? Si vtiq; peccatis aduersa fac-

Mat. 23.

Rom. 1.

psal. 16.

iamus? Aliena rapuisti incipe donare iam propria. Longo tempore es fornicatus? legitimo quoque vsu suspendere coniugij, ac perpetuam continentiam sapius paucorum dierum castitate meditare. Inimaria quemquam affecisti. vel opere vel verbo? refer benedictionis verba, conuitis te percutientes, nunc officij, nunc beneficii placare contende, &c. Porro quamquam secundum hanc istorum enarrationem rectè ostendatur fructus dignos pœnitentiæ, esse ea virtutum opera quæ commissis correspondent & satisfaciunt peccatis, eaque veluti compensant, atque in hunc sensum conueniat hæc sententiam explicari cum ad pœnitentiā post baptismum agendum sit adhortatio, tamen prior ille & simplicior intellectus huic loco & proposito Ioannis est conuenientior, maxime cum ad pœnitentiā adhortetur quæ baptismum Christi præcedebat. Est autem sensus verborum Ioannis iste: Quandoquidem vos exhibetis pœnitentes ac sollicitos vt fugiatis ab ira ventura, videte ne simulata, falsa & sterilis sit vestra quæ præfertis pœnitentiā, vt omnia ferè vestra simulata sunt, & tuta tamen facite huiusmodi fructus qui deceant pœnitentiā, ac declarent vos verè resipuisse, atque ex animo detestari antea factam vitam. Facite, inquam, ipsi, & nō solum alios docete, & mōstrate fructus pœnitentiæ. Non dico vt carnalium sacrificiorum victimas offeratis, in quibus nimium spem iustitiæ & salutis hactenus collocastis, quæque ad tempus solum imposita, pœnitentiā per sese meliorem, Deoque commendatorem facere nequeunt, sed ea posthac facite, quæ verā pœnitentiā producere dignum est, hoc est, corrigite deprauatos tum effectus, tum mores, omniaque contraria his facite quæ modo detestamini, & curate ne quando ea committatis quorū modo præfertis pœnitentiā, sed persistite hæc deplangere, atque in vobis ipsis punire. Hac enim tantum ratione solum futurum est vt imminetem super impios iram effugiatis.

ET NE COEPERITIS DICERE: INTRA VOS, PATEREM HABEMUS ABRAHAM, &c. Quod in Luca dicitur, *μη κήσθητε λέγοντες*, in Mattheo dicitur, *μη αὐξήθητε λέγοντες*. hoc est, ne videamini dicere vel, ne decreueritis dicere, hoc est, vt vertit noster interpres, ne velitis dicere. Quamquam autem in solo Mattheo sit, apud nos, intra vos, tamen & in Luca, sicut in Mattheo, Græcis est *ἐν ὑμῖν*, hoc est, in vobis ipsis. Iā cum dicitur, filios Abraham, vtrobique; additur Græcis articulus *τοῦ*, signifi- ficās nomē Abraham esse datiu casus, vt cōstruatur eum verbo, suscitare. Itaque quoniam Pharisæi & Sadducæi fidebāt in sanctitate patris sui Abraham, atque in promissionibus Dei: Abraham factis de benedictione & conseruatione seminis eius, ac ob hanc fiduciam securi erant, quasi à ventura ira essent immunēs, ideoque & in impietate sua persistentes, à dignis pœnitentiæ operibus cessaturi erant; propterea hæc illis stultam fiduciam præscindere voluit Ioannes, dicens: Ne ceperitis dicere in cordibus vestris, hoc est, cogitare, quemadmodum cogitare apud vos soletis: Pater noster Abraham est, proinde quæ semini eius facta sūt promissio salutis & hereditatis, non poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abraham deferat, succidat; & æternum perire sinat. Non enim abscindere poterit Deus promissā suā, tum propter suam iustitiā, tum propter Abraham patris nostri sanctitatem illi acceptissimā. Ne iniquitatem huiusmodi cogitatione solita vobis imponatis.

Hoc

Hoc enim confirmo vobis posse Deum omnibus etiam vobis perditis, adimplere promissiones Abraham de semine ipsius factas. Nam qui olim ex lapidea & sterili vulua Saræ excitauit Abraham filium, cuius deinde posteritas arenæ maris cœquata est, is modo vel ex istis quos tementis lapidibus, eidem suscitare poterit semen, in quo præstet quæ illi promissa sunt. In quibus verbis Ioannis primum aduertendum, ipsum cum dicit; Ne ceperitis dicere, Patrem habemus Abraham, non prohibere ne dicant se ex illo esse, sed ne in eo quod filij secundum carnem sunt Abraham confidentes, resupini sint & securi. Deinde notandum, cum dicit, ex lapidibus istis, & cæter. demonstrat quidem lapides aliquos coram positos, quos quidam eos fuisse existimant qui de medio Iordanis alueo translati dicuntur Iosue 4. Ad litteram enim intelligendum Ioannē id significare, quod verum est, Deū qui ex nihilo omnia fecit, potuisse etiam ex lapidibus filios Abraham suscitare. Hac tamē locutione amplius quid significare voluit, nimirum Deum simili olim modo Abraham filios dedisse, & aliquando daturum. Dedisse quidem, cum Saræ vuluam (quæ sanè lapis quidam erat ratione sterilitatis) & emortuum corpus Abraham generare fecit. Vnde & Isaia 51. dicitur: Attēdite ad petram vnde excisi estis, & ad cavernam laci de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. Quare videri potest Ioannes hac sua locutione voluisse ipsos illius Prophetia memores reddere. Daturum quoque Deum similiter filios significat, cum ex gētilibus taxa pro diis colentibus, eisque secundum Davidem assimilatis, & in vitis suis iam obduratis, plerosque per fidei imitationem facturos esset filios Abraham, quemadmodum iā adimpletum videmus. Præterea notandum quod dicit, ex lapidibus posse dari Abraham filios. Illo enim aperte significat, posse aliquos fieri filios Abraham, etiā si ex illo non sint carnaliter prognati, imò ab eo sint quā alienissimi secundum carnalem generationem. Quid enim à carne Abraham magis diuersum quā lapides? Proinde significat quoque nullius apud Deū esse momenti carnalem cognationem, nec originis diuersitatem quicquam apud Deū posse officere. Tanto enim maior est cognatio virtutis & fidei, quā sanguinis, quanto anima præstantior est corpore. Postremum & illud non prætereundū, prius quidem Ioannem significasse, parentum malitiam nihil obesse filiis ad meliora resipiscentibus, cum scilicet Iudæos vocans progenies viperarū, ostendit tamē quomodo venturam iram possint effugere. Nūc autem cum dicit; Ne velitis dicere, &c. demonstrat nihil prodesse filiis progenitorum sanctitatē si ipsi in malicia sua persistint.

IAM ENIM SECVRIS AD RADICEM ARBORVM POSITA EST. OMNIS ERGO In Mattheo legimus, arborum: In Luca plerique libri habent, arboris. Græcis tamen vtrobique est plurale *ἀνδράπων*, quomodo etiam in Luca habet vetustissimi Latini codices, & Ambrosius. Sed & quæ sequuntur omnino eā lectionē requirunt, quia sequitur: Omnis ergo arbor. Sic & pro eo quod in Mattheo legimus, quod facit: in Luca vero, non faciens, Græcis vtrobique est *μη τοιοῦς*, quamuis id ad sensum nihil faciat. Legendum autem esse per præsens tempus, exciditur, & mittitur; etiam ex Græcis vtrobique apertum est. Quamuis enim præsens pro futuro sit accipiendū, tamē præsens potius

posuerunt Euangelistæ, vt sententia magis esset generalis, & cum maiori emphasi significaretur imminere periculum. Quod etiam significat cum eptasi coniunctio, & quæ est apud Græcos. Iam etenim & securis, &c. Cum itaque dicitur: Iam enim, &c. coniunctio, enim, referri potest vel ad illud. Facite dignum fructum; vt obiter exclusa vana illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphoram à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud, Ne velitis dicere, patrem habemus Abraham, vt duas ab hac fiducia auocantes intelligatur adferre rationes, quarum priore succidat falsam eorum de filiis Abraham seruandis opinionem; posteriore verò imminens omnibus perditionis periculum proponat. Itaque sensus erit: Tantum abest vt fiducia, Abraham tuti sitis, vt etiam securis iam apposta sit radici, &c. Variè autem à diuersis hic accipitur, securis. Nam Hieronymus Euangelij prædicationem intelligit, quod & Hier. 23. verbum Domini comparatur securi cedenti petram: & Gregorius ipsum Christum, vt qui constet ex humanitate & diuinitate, velut ex manubrio & ferro incidente. Sic diuersi explicant variè quid sit radix arborum. Verum cum metaphoricus sit totus iste sermo, potius videndū quid tota oratio significet, quā pro quo singulæ dictiones sigillatim accipiantur. Itaque per securim non trunco aut ramis appositam, sed radicem, tropicè significatur imminens excidium & vindicta Dei, qua funditus sit perendus quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Porro locus hic de imminente excidio dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligi istud non posse putant de excidio & perditione singulorū hominū improborū, quoniam ab initio semper fuit securis posita ad radicē arboris secundū hunc modum, & non solum tunc cepit poni: Ioannes verò dicit; nūc securis, posita est. Nec rursus posse intelligi de perditione impiorū omnium in nouissimo die, eò quod illa post tam multa secula à tempore quo hæc dixit Ioannes futura sit. Proinde intelligunt hæc dicta esse de imminenti excidio Iudæorum, factò postea per Romanos sensibilibiter, per Christū verò intelligibiliter, quia gratia Euangelij eos abscedit, translato regno Dei ad gentes. Secundum quem intellectum, notandum quod dicitur securis ad radicem posita. Prius enim securis diuina ramos illorū aliquando amputauerat, sed truncum, hoc est gentem ipsam adhuc semper conseruauit. Iam vero aderat tempus quo Iudæos simul cum tota penè eorum gēte, sine restitutionis in terram suam spe, esset perditurus. Itaque sensus erit: Iam diu tolerati estis, hactenus expectauit vos Deus, quomodo rusticus tolerat infructuosam arborem, expectans vt aliquando fructum ferat: verum quoniam persistitis hucusque steriles, prædico vobis proximum esse vt penitus ac sine spe reparationis excidamini, ni maturè resipueritis, sterilitatē fertilitate commutantes. Similis ergo erit hæc allegoria Ioannis, parabole saluatoris, quæ habetur Luca 13. de ficu sterili plantata in vinea. Verum vt superius per venturam irā rectius intelligitur condemnationis gehennæ, quæ singulis peccatoribus à morte contingit, & omnes simul secundum corpus & animam in nouissimo die inuoluet. Ita & hoc loco idē rectius accipitur per securim ad radicē arborum positam. Nam planè idem videtur Ioannes vtrobique significare voluisse. Deinde ex eo quod sequitur: Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, satis patet ipsum loqui non de

K

excidio vniuersæ gentis, singulorum peccatorum. Et cum subiicit; & in ignem mittitur; loqui ipsum de igne infernali satis quod ex eo constat postea dicit paleas comburendas igne inextinguibili. Nec obstat huic intelligentiæ aliorum prædictum argumentum. Nam quanquam ab excidio mundi peccatores inciderint iudiciū gehennæ, & iudiciū nouissimæ diei postquam multa secula à Ioannis tempore venturum esset, tamen iam dicit securim positam ad radicem arborum, quod cum prius Deus dissimulare visus esset hominū peccata, tunc primum supplicium æternū peccatoribus paratum cœperit palam longe latèq; predicari, & tanquā mox venturum prædicari, futurum deinceps longè grauius in eis qui audita huius predicatione nihilominus persisteret in suis peccatis. Nā antea error & ignorantia nō nihil veniē merebatur. Verūm sicut per Euangelij prædicationem Dei erga credentes bonitas prius ignorata, manifestata est: ita & eiusdem seueritas in infideles & impios reuelata est, cum prius lateret homines. Huic autem intelligentiæ etiā omnino conuenit, quod dicit per præsens; exciditur & in ignem mittitur; significans hoc non solum futurum esse, sed & modō fieri. Quemadmodum enim infrugiferis solet arboribus fieri, vt, quia nulli vsui sunt quā vt locum foueant, excidantur & comburantur: ita & homo sterilis in bonis operibus, ne frustra terram occupet, exciditur, dum per mortem sine omni spe reparationis à terra tollitur, & mittitur in ignem gehennæ, in nullum alium idoneus vsus, quā vt in eius punitione potentiam & iustitiam suam Deus clarum faciat, vt dicitur ad Rom. 9. Itaque duplici eum vltione efficiendum significat, temporali scilicet & æterna, iustus autem dum per mortem à vita hac tollitur, nō exciditur, sed potius vt frugiferis arboribus fieri solet, transplantatur ex sterili loco in terram fluētē ubertate omnis generis fructuum Porro notandū quod dicit sine discretione; omnis ergo arbor; quasi dicat, etiam arbor quæ ex semine est Abrahæ Deinde quod dicit; non faciens fructum; & non quem non facit fructum; significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quod dicit, bonum fructum, satis patet quos prius vocauerit fructus dignos pœnitentiæ. Similitudo autē arboris non in Euangelis tantum, vt infra 7. & 12. & Luc. 13. sed in omni quoque scriptura, præcipuè autem in Psalmis, frequens est, vt Psal. 1. 38. 52. 92. Quæ verò deinceps à Matthæo continuè narratur dicta à Ioanne, ex Luca patet non dicta fuisse ab ipso continuè, quæ occasione ab eo dicta sint.

ET INTERROGABANT EVM TURBAE DICENTES; QUID ERGO FACIEMUS? RESPONDENS AVTEM. Non inefficax fuit Ioannis exhortatio. Mox enim hac oratione eius audita, territus populus rogabat dicēs; Vt ergo effugiamus vcturā iram, & faciamus fructus dignos pœnitentiæ, quid censes nobis faciendum? Dixerat enim in genere Ioannes, fructus pœnitentiæ & fructus bonos faciēdos, & ideo turba rogabat in specie, quid faciemus? Ioannes autem non ad victimas legales eos mittit, vt quæ Deo parum commendabant homines: neque ieiunia exigit, quemadmodū à suis discipulis, nec graues carnis afflictiones, vt quæ non omnibus cōueniant, nec ab omnibus facile suscipi possent, sed ad charitatis omnia perficiētia officia vocat, tum quod sic decebat Euangelij prædicatorem, cuius proprium præceptū est chari-

tas, tum quod commune istud omnibus esset remediū efficax vbiq; & ad omnia delēda peccata, Deo nos quā maximè commendatos reddens. Qui, inquit, habet duas tunicas (notans quemuis superflūū necessitati propriæ vestitum,) det alteram, scilicet illam, non habenti. Vnde Græcè est μεταδόντω, hoc est, impartiat. Et qui habet escas (notans etiā numero plurali superfluum nobis cibū) similiter impartiat de eo quod superest, non habenti. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitū alterum pertinet ad nutrimentum, in quibus duobus externa egestas potissimum consistit) crassam adhuc multitudinem docere voluit, efficacissimam esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnibus benefici sumus in proximum cuiuscunq; rei inopia laborantem, siue vestis, siue cibi, siue potus, siue hospitij, siue subsidij, siue solatiij, siue doctriinæ, siue exhortationis. Similiter & saluator docuit Phariseos placandū Deū, dicēs: Quod superest date elemosynā, & ecce omnia mūda sunt vobis.

VENERUNT AVTEM ET PUBLICANI VT BAPTIZARENTUR, ET DIXERUNT AD ILLVM MAGISTER & C.] Publicani antiquitus dicebantur, qui vectigalia, aliosque Populi Romani redditus exigendos certo constituto pretio redimebant, sic dicti à publico, quo nomine bona Populi Romani significabantur. Horum ordinem & numero amplissimū, & personarum dignitate potentissimū fuisse constat. Sic enim de eis Cicero pro Plācio: Flos equitū Romanorum, ornamentū ciuitatis, firmamentū reipublicæ, Publicanorum nomine continetur. Verūm quoniā huiusmodi hominibus in procliu fuit, vt & rapina peccare, vt propterea eorum auaritia peculiaribus legibus septa sit & notata, (Scribit enim Vlpianus in Pandectis. Titulo de publicanis & vectigalibus: Quæte audaciæ, quantæque temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat) ob id infame fuit apud Iudæos horum nomen. Neque solum ob illorū auaritiā, & iniustā extortionē infame erat apud eos, ob quam etiam apud alias nationes malè audiebatur, sed peculiariter etiam quod cum Romanorum vectigalia apud eos exigerent, inferuient tyrannidi, qua contra legē Dei se premi putabant, cumque alienigenis plus communicarent quā concederet sibi pœnitentiæ Phariseorum. Atque eadē ob rationes & militū nomen apud eos infame erat. Non solum ergo Pharisei, & Sadducei, ac simplicis turbæ plerique Ioanis autoritate & predicatione cōmoti sunt ad pœnitentiā, sed & publicani ac milites quoque, hominū genera rapinis dedita, suæque cōmoda ex publicis comparantia incommodis, religionis rationem nō habentia, magisque iussis principū obsequentia, quā præceptis Dei, Ioannes autem nequaquā Phariseorum more eos à se quasi indignos repulit, sed, vt decebat præcursores eius qui nullum quantumuis coinquinatum grauib; peccatis reiecturus erat, placidius etiam eis respondit, & lenius quā Phariseos excepit. Ab his autem neque exegit vt instituto decederent, quod vtrorumque institutum vt est reipub. necessarium, ita sine peccato consistere possit. Neque rursus beneficentiam in proximum, quā à turba exegerat, sed tantum vt à malis abstinere, & aliena non rapere, si non dum sua largiri possent. Satis magnum enim profectus gradū in ipsis esse duxit, si temperarent à malefaciendo: Itaque vtrisque admonet ab his abstinere malis, quibus verè solent esse obnoxij, & attemperas suam

Luc. 11.

Publicani qui.

Publicani quare infames.

suam admonitionem singulorum necessitati & capacitati. Nam quoniam sæpe publicani supra quā constitutum est exigere solent, inquit: Nihil amplius quā quod constitutum est vobis à principibus, exigatis à populo. Sic enim vertendum potius fuisse, quā verbum, faciatis, sensus exoptulat, cū alioqui dictio Græca παράγει utramque habeat significationem. Proinde quod nos ter vertit, faciatis, intelligendum est, nihil faciatis exigendo, ac velut officium vestrum exequendo. Militum autem genus tribus potissimum vitis solet esse obnoxium, violentia, calumnia, & rapinis. Frequenter enim arma, quæ princeps dedit ad defensionem publicæ tranquillitatis aduersus hostes, vertunt in ipsos ciues, & eos quibus defensio debebatur. Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vi constuprāt forminas, perrumpunt fores, exigunt ac pulsant hospitem. Proinde monet vt neminem concutiant. Rursum alij falsò deferūt apud principes, innoxios, quo pars facultatum confiscatarum ad ipsos redeat, calumniæ scilicet premium. Itaque dicit: Neque calumniam faciatis, falsum scilicet alicui imponendo crimen. Multi autem, quod à principe nomine salarij datur, scortis, alea, temulentiaque prodigentes, raptò furtisque rei iacturam sarciant, non solum non soluentes quod debent, sed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque ex publica calamitate diuitias sibi parare studentes. Propter quod dicit: Contenti estote stipendijs vestris, ostendens eis quid facere soleant, & quid posthac vitare debeant, si velint effugere Dei vindictam. D. August. epistola ad Marcellinum, quæ est in lib. episto. 5. docet ex hoc loco, non esse Christianis prohibitum militare. Nam, inquit, si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius consilium salutis petentibus in Euangelio diceretur vt abicerent arma, seque militiæ omnino subtraherent. Dicitur est autē eis: Neminem concusseritis, & c. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare vtiq; non prohibuit.

EXISTIMANTE AVTEM POPULO, ET COGITANTIBVS OMNIBVS IN CONCORDIBVS SVIS, & C.] Hactenus ex Euangelis ea posita sunt quæ de agenda pœnitentiæ, & vitæ correctione à Ioanne prædicata sunt. Iam verò sequitur ex tribus Euangelistis quale de Christo testimonium perhibuerit. Ad hæc enim duo missus fuit Ioannes, vt & ad pœnitentiā & ad fidem in Christum homines adduceret. Hoc autem testimonium eius de Christo quod Lucas dicit datum à Ioanne, cum populus cogitaret ne fortè ipse esset Christus, videri potest tunc Ioanem dedisse, cum, vt scribit Ioannes Euāgelista, misissent Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas, qui interrogarent eum num esset Christus, & quare baptizaret si nō esset Christus. Siquidem eis verbis tunc scribitur illis respondisse, quæ hic à tribus ponuntur Euāgelistis. Si autem eodem tempore testimonium illud datū est quod est apud tres primos Euāgelistas, & quod est apud Ioannē, fateamur necesse est tres illos narrasse illud Ioanis testimonium per anticipationem, cum illud quod est apud Ioannē, datum sit post baptismum Christi à Ioanne susceptum. Vt autem intelligamus vnum idēque esse testimonium inuitat non nihil quod dicit Lucas, Ioannem cum cogitarent turbæ ipsum esse Christum, respondisse his videlicet, vt apparet, qui Iudæorum nomine ipsum interrogauerunt, vt scribit vltimus Ioannes,

qui ab aliis omiſſa ſupplere ſolet. Quod ſi diuerſum ſit ſecundū tempus teſtimonium apud Ioannem & apud tres reliquos, (vt videri probabilius poteſt ex eo quod hic promittit venturum poſt ſe fortiorē, illic verò: Medius, inquit, veſtrum ſtetit quem vos neſcitis. Hic eſt qui poſt me venturus eſt: quaſi demonſtrare volens quem prius promiſerat poſt ſe venturum) iam quod dicit Lucas Ioannem reſpōdiſſe omnibus, cum turbæ tantum de eo cogitaret num eſſet Chriſtus, nec illum de eo interrogarent, intelligendū eſt eum reſpondiſſe hominum cogitationibus, quaſ afflatu ſpiritus aut indiſciis agnouerit. Porro diuina diſpenſatione factum aut permiſſum eſt, vt Ioānes crederetur à populo Chriſtus, nec prius ille de Chriſto teſtimonium ferret, quā eam de ipſo opinionem populus concepiſſet tum vt ſumma animi Ioannis modeſtia hac ratione declararetur, qui aded non ſibi alienam laudem uſurpauit, vt etiam ſpontē oblatam fortiter reiecerit tū vt ſic teſtimonium de Chriſto reddidit aut ipſo maioris eſſet autoritatis & ponderis. Dum enim is qui Chriſtus haberi poterat, ſe Chriſtum eſſe negauit, imo longè ſe illo inferiorē prædicauit, quantumuis magnus à populo haberetur, effectum eſt teſtimonium eius acceptius, dignitasque Chriſti celebrior reddita per occaſionem erroris populi. Notandum autem, Græca non habere, exiſtimante autem populo, ſed προσδοκῶντος expectante ſeu ſperante, vt intelligi poſſit populum id deſideraſſe. Interpres verò legiſſe videtur προσδοκῶντος.

EGO QUID EM BAPTIZAVI (ET) FBAPTIZO! VOS ANIQA, & C.] Teſtimonium perhibiturus de Chriſto Ioannes, comparat tum baptiſmum ſuum, tum ſuam ipſius perſonam cum baptiſmo Chriſti & illius perſona, oſtendens & ſe & ſuum baptiſmum inferiorē eſſe Chriſto & baptiſmate eius. Quoniā enim propter nouum baptizandi ritum à ſe inſtitutum credebatur eſſe Chriſtus, eod quod ex Prophetis Iudæi intellexerant inſtituendum à Meſſia baptiſmū in ablutionem peccatorum, ob id baptiſmum ſuū in comparatione ad baptiſmum proprium Chriſto vilem oſtendit & inefficacem. Idque duabus conditionibus. Primū quidem quod in aqua ſola ſit ipſius baptiſmus, quo ſignificat ſe tanquam purum hominem corpora tantum ſuo baptiſmo abluere, nec penetrare baptiſmum ſuum, vt pote corporalem, vſque ad animas. Deinde verò, quod ſit nō in remiſſionē aut ablutionē peccatorum, ſed tantum in pœnitentiā, hoc eſt, ad hoc vt qui agnoſcentes ſe peccatores, & ablutione indigere, baptiſmū ſuſcipiunt, pœnitentiā præteritorum agant peccatorum. Qua adiectione præterquam quod diſtinguit ſuum baptiſmum à baptiſmo Chriſti, etiam eundē ſeparat à vulgari, aut etiā à legali corporum ablutione in aquis. Huic itaque parti, qua explicat baptiſmi ſui rationem, illud ex oppoſito correfpondet, ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto & igni. Porro maximā quæ eſt inter ipſum & Chriſtū, differentia aperit, cum dicit: Venit fortior me poſt me, & c. Vbi venit, nō præteriti eſt temporis, ſed præſentis. Eſt enim Græcis apud Marcum & Lucā ἐξ ἑταί, quod tamen verbum eſt ſit præſentis temporis ſecundū vocem, tamen etiam accipitur apud eos in futura ſignificatione, vt veri poſſit, Venit, quæ admodū habent aliqui libri apud Lucā. Vnde & apud Matthæum eſt futurum: Qui autem poſt me venturus eſt: cum etiam per præſens verti poterit: Qui au-

COMMENT. IN CONCORDIAM

tem post me venit. Est enim *ἐχθρὸς*, participium
vtriusq; significationis & tēporis. Est autem sensus
verborū hic: Post me iamā venturus est alius, qui
et si ætate minor, ac prædicationis ordine posterior
me erit, tamē potentia & fortitudine longē me su-
perior futurus est. Fortiorem autem se Christum
meritō vocat. Nam Ioannes quidem sua prædica-
tione ac baptismo valebat ad præparandum Do-
mino viam, & commutandum hominum corda ad
pœnitentiam: verū impotens erat ad debellan-
das aereas potestates, & auferendum hominū pec-
cata, mentēque eorum sanandas, quæ solum per
Christum præstita sunt. Ne autem quia dixit illum
se fortiorem, existimetur excessus in certa con-
sistere mensura, ostendit per sequentia adeo illū se
fortiorem & præstantiorem esse, vt ad illum neutri-
quam comparari meritō possit. Cuius, inquit, non
sum dignus, &c. quo secundum simpliciorē & pro-
priū sensum nihil aliud significat quam indignum
se esse & idoneum qui inter omnes seruos ipsius
viliissimum obtineat locum, & infimum illi serui-
tutis impendat obsequium. Itaque idē omnino si-
gnificatur per id quod dicit Mattheus, portare cal-
ceamenta, & quod dicunt alij, soluere corrigiam
calceamentorum. Et fieri quidē potest, vt vtrumq;
Ioannes dixerit, aut vno tempore, aut temporibus
diuersis. Si verō etiam alterum illorum solum di-
xerit, non tamen ob id aliquis Euangelistarum mē-
tutus est, aut errauit. Non enim necesse est ei qui al-
terius dicta narrat, eodem ordine, eisdemq; verbis
narrare, quo ordine & quibus verbis dicta sunt, vt
docet August. lib. 2. de consensu Euangelistarum,
sed satis est quibuslibet verbis rem ab alio dictam
explicare. Nec conueniebat Euangelistis potentia
spiritus id concedi, vt nec in genere verborum,
nec in ordine, nec in numero discrepant. Primum
quidem ne viderentur in vnum conuenisse, & ha-
bito consilio mutuo scripsisse, sicq; eorum autori-
tas suspecta haberetur. Deinde, vt per aauthorita-
tem Euangelistarum firmaretur ceterorum homi-
num vera loquentium securitas, vt pluribus eandē
rem fortē narrantibus, nullo modo quisquam eor-
um de mendacio rectē arguatur, si ab altero in ver-
bis tantum discrepauerit: simulq; intelligeremus,
non tam verborū quam rerum quarendā vel am-
plectendam esse veritatem. Postremū, hæc locu-
tionum diuersitas ad hoc etiam utilis est, vt ne vno
modo dictum, minus intelligatur, & aliter quam se-
res habet accipiatur. Vtilis igitur (inquit Augusti-
nus) modus, & memorię maxime cōmēdādus, cum
de conuenientia dicimus Euangelistarum, non esse
mendacium, cum quisque etiam dicens aliquid
aliud, quod etiam ille non dixit de quod aliquid
narrat, voluntatem tamen eius hanc explicat, quam
etiam ille qui eius verba commemorat. Ita enim
salubriter discimus nihil aliud esse querendum,
quam quid velit ille qui loquitur. Hæc Augustinus
Porro quod dicit se Ioannes indignum ad solu-
endum calceamentorum corrigiā, in mystico sensu va-
riē accipitur. Quoniam enim calceamenta in extre-
ma corporis parte sunt, atque ex mortuis fiunt a-
nimalibus, ideo secundum Gregorium & Hierony-
mum super Marcum, rectē per calceamenta incar-
natio dominica intelligitur, cuius mysterio expli-
cando se agnoscit Ioannes non esse sufficentem &
dignum. Secundum Theophylactum vero super
Matthæum, & Lucam intelligi possunt per calcea-
menta Christi duo eius descensus à cœlis in terrā,

A & à terra ad inferos. Secundum eundem vero in Mar-
cū intelligitur, Ioānem, qui omnium aliorum solue-
bat per pœnitentiam corrigiam calceamentorum,
hoc est, vinculum peccatorum, Iesu corrigiam non
voluisse soluere, quia in eo non inuenit peccatum.
Hieronymus vero super Matthæum, & Gregorius
rursum in homiliis etiam aliter intelligunt, nimirum
Ioannem non fuisse dignum qui Christi spon-
si corrigiam solueret, ita vt vocaretur domus eius,
iuxta legem Moyli, & exemplum Ruth, domus di-
scalceati, & Ioannes sponsam Christo deputatam
sibi vendicaret. Mos enim apud veteres fuit, vt si
quis eam quæ sibi competeret vxorem accipere
nollet, ille ei calceamentum solueret, qui ad hanc
iure propinquitatis veniret. Quod autem Mat-
thæus dicit calceamenta portare, Ambrosius mys-
ticē intelligit Ioannem agnoscere se indignū qui
Christi gesta & opera (quæ gressus sæpe dicuntur &
calceamenta) per vniuersum orbem prædicando
deferat, quemadmodum postea fecerunt Apostoli.
Pro eo autem quod nos legimus; non sum dignus
Græcē est, *ἀσθενής*, hoc est, idoneus aut sufficiens. A-
pud Ioannem tamen est *ἀξιος*, hoc est, dignus. No-
tāda autem tum summa Ioannis humilitas, tum in-
comparabilis Christi excellentia, quæ his verbis si-
gnificatur. Ioannes enim vir tam sanctæ conuer-
sationis, in matris vtero sanctificatus, qui se ad mu-
nus præcursoris obeundum sciuit esse à Deo desti-
natum, maximus à populo habitus, atque ab ipso
Christo maximus inter natos mulierū prædicatus,
à quo Christus etiam baptizari dignatus est: indi-
gnū se tamen reputat, qui viliissimum seruitutis ob-
sequiū Christo impendat, significans non obscure
eū plusquam hominem esse, imo Deum, atque ad
summam de Christo habendam opinionem homi-
nes prouocans, quando se tanti ab illis habitum, in
finito inferiorē ipso agnoscit. Iam & apertius Chri-
sti diuinitatem insinuat, cum dicit: Ipse vos bapti-
zabit in spiritu sancto & igne. Quis enim in spiritu
sancto baptizare, & spiritum sanctum dare posset,
nisi qui simul Deus esset? Opponit autē Ioānes spi-
ritum sanctum & ignem, aqua in qua baptizabat,
significans Christi baptismum tanto esse excellen-
tiorē, puriorē, & efficaciorē suo baptismo, quāto
spiritus sanctus excellentior est & purior aqua sensi-
bili, quantoque ignis aqua efficacior est. Porro ex
eo quod apud Lucam & Matthæum additur, &
igni, (quamuis quidam Græci codices apud Mat-
thæum non habeant) quidam hæretici, qui ab hære-
sarchis Galatis, Seleuco & Hermia, Seleuciani &
Hermiani dicti sunt, errorē desumpserunt, vt bap-
tizarent suos non in aqua, sed in igne. Atque in dete-
stationē huius erroris verisimile est in quibusdam
Græcorū libris illud, in igne, fuisse omissum, quod
tamen præter Hieronymū & Hilarium etiā Chry-
sostomus in Matthæo legit, & Cyrillus item libro
de recta fide ad reginas. Per ignē autem hic intelli-
gitur ipse spiritus sanctus, de quo & saluator: Ignē
veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accen-
datur? Ignis enim rectē dicitur propter vim & effi-
caciā ipsius. Totum namque hominem immutat
fordes peccatorū exurit, tenebras fugat, & ad vir-
tutis opera, & promouendum Dei gloriam arden-
tes prorsus homines reddit & inuictos, quemad-
modum in Apostolis declaratum est. Dicitur qui-
dem in scripturis spiritus sanctus etiam frequenter
aqua, vt Ioan. 7. Qui crēdit in me, sicut dicit scrip-
tura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. Et
Ioan.

Resutan-
tur Selen-
ciani &
Hermia-
ni.

Lucæ 12.
Spiritus
sanctus
cuius dica-
tus ignis.

Quatu-
plex ba-
ptismus.

Luc. 20.

psal. 6

Ioan. 4. Quisquis bibērit ex aqua quā ego dabo ei,
fiet in eo fons aquę salientis in vitam æternam. Et
Isa. 44. Effundam aquas super sitientem, & fluen-
ta super aridam: effundam spiritum meum super
semen tuum, & benedictionem meam super stir-
pem tuam. Et rursus aliis multis locis aquę com-
paratur, idque ad significandum, vel quod ab ipso
est bonorum operum fecunditas, vel quod in estu-
tentationis solus recreat, vel quod sitim bonorum
solus restinguit, vel denique quod à peccatis vnus
repurgat, quarum scilicet rerum omnium similitu-
do in aqua est. Hoc autem loco potius ignis dictus
est, tum propter oppositionem ad aquam in qua
erat Ioannis baptismus, & ad significandū spiritus
efficaciā: tum quod spiritus in quo Christus bap-
tizaturus erat, in igne erat appariturus in die Pen-
tecostes. Quamuis enim Christus in spiritu bap-
tizauerit etiā eos quos baptizauit aqua, sicut & nūc
quotidie in spiritu baptizat eos qui in nomine ip-
sius aqua tinguntur, tamen Ioannē potissimum lo-
cutū de eo baptismo spiritus, quo per visibilē mis-
sionem spiritus primū Apostolos, deinde & alios
plerosq; credentes Christus baptizauit, apparet ex
eo quod Christus promittēs Apostolis spiritū san-
ctum, verba Ioānis de baptismo spiritus repetierit
Actū 1. dicens, Ioannes quidem baptizauit aqua,
vos autē baptizabimini spiritu sancto nō post mul-
tos hos dies. Esti tamen de hoc baptismo solemnī
Ioannes videatur potissimum locutus, simul tamē
etiam intelligendum eum locutum de eo quo per
inuisibilem spiritus missionem purgat animas eo-
rum qui in nomine trinitatis in aqua baptizantur.
Siquidem ad hoc visibiliter spiritus sanctus super
credentes missus est, vt de inuisibili ipsius super ba-
ptizatos effusione in posterum semper certiores
essemus. Itaque notandū multiplicem esse bap-
tismum, de quo in scripturis fit mentio. Primo enim
est baptisma typicum, quo scilicet Paulus Israelitas
à Moysē baptizatos dicit in aube & mari. 1. Cor. 10.
Secundū, est baptisma secundū morem Iudæo-
rum, quo Iudith se ante orationem baptizasse le-
gitur in fonte aquę, Iudith 12. De quo etiam ple-
rique intelligunt illud Nehemię 4. Vnusquisque
tantum nudabatur ad baptismum, quem tamen ba-
ptismum alij intelligunt vulgarem abluionem
fuisse corporaliū sordium ex labore & sudore
contractarum. De baptismatibus autem Iudaicis et-
iam loquitur Paulus ad Heb. 9. In variis, inquit, ba-
ptismatibus & iustitiis carnis vsque ad tempus cor-
rectionis impositis. Et Ecclesiastici 3. 4. Qui bap-
tizatur à mortuo, & iterum tangit mortuū, quid profi-
cit lauatio illius? Tertio, est baptisma Pharisæicum,
baptisma scilicet calicum & vrceorum, de qui-
bus Marci 7. Quarto, baptisma Ioannis in sola aqua
præparatorium ad pœnitentiam. Quinto, baptisma
Christi in solo spiritu, quo sunt baptizati Apostoli
in die Pentecostes, de quo & hoc loco & Actuum
1. quod à Theologis baptisma flaminis dicitur. Sex-
to, baptisma Christi in spiritu & aqua. De quo Mat-
thæi vlt. Docete omnes gentes, baptizantes eos in,
&c. Dicitur autem à Theologis baptisma flumi-
nis. Postremum, est baptismus martyrij & sangui-
nis, de quo Saluator: baptismo (inquit) habeo bap-
tizari, & quomodo coarctor vsque dum perficiam
illud? Addunt quidam & baptisma lachrymarum,
de quo David: Lauabo per singulas noctes lectum
meum, &c. verum sub nomine baptismatis in scrip-
turis non continetur. Porro per ignem quo Chri-

stus baptizat, intelligit quidā hic aliter tribulatio-
nes, quibus singulariter electos suos Christus in
hoc mundo probat & purgat. de quo igne & illud 1. Cor. 3
Pauli quidam intelligunt: Vniuscuiusq; opus quale
sit ignis probabit. Alij verō etiā per ignē intelligūt
ignē purgatoriū, quo tanquā baptismo quodā p-
hanc vitā à leuibus quibusdā peccatis mundatur e-
lecti. Cuius intelligentiæ etiam Hieronymus super
Matthæū meminit dicēs: In præsentī spiritu bap-
tizamur, in futuro igne, Apostolo huic congruente
sensui: Vniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit.
Hilarius similī ferē modo intelligit ignem iudicij
hoc est, vt apparet intelligendum, exactam proba-
tionem & examinationē iudicij diuini. Salutis igitur
(inquit) nostræ & iudicij tēpus designat in Do-
mino, dicens: Baptizabit vos in spiritu sancto &
igni, quia baptizatis in spiritu sancto, reliquum sit
consummari igne iudicij. De igne autem purgato-
rio etiam Origenes intelligit, sic scribens hoc loco
super Lucam: Quomodo Ioānes iuxta Iordanē flu-
uium venientes ad baptismum prætolabatur, & al-
ios abigebat dicens: Generatio viperarum, & re-
liqua: porro eos qui constabant vitia atque pec-
cata suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Domi-
nus Iesus iuxta flammeam romphæam, vt quęcūq;
post exitum vitę huius qui ad paradysum transire
desiderat, & purgatione indiget, hoc eum amne
baptizet, & ad cupita transmittat; eum verō qui
non habet signum priorum baptismatum, laua-
chro igneo non baptizet, &c. Itaque præter supe-
riora baptismatum genera, essent secundū intel-
lectus hos & alia duo genera. Notandum autem,
aliter nos dici baptizari in spiritu sancto, aliter in
Christo, & rursus aliter in nomine patris, & filij,
& spiritus sancti. In spiritu sancto enim dicimur
baptizari, quomodo in aqua, nimirū quia spiritus
aquę locum supplet, id efficiens in spiritu nostro,
quod aqua in corporibus atq; in ea locutione qua
dicitur à Ioāne Christum baptizare in spiritu, præ-
terquā quod significatur abundantia gratiæ spiri-
tus sancti, alluditur ad illud Iohelis 2. Effundam de
spiritu meo super omnem carnē, &c. In Christo au-
tē baptizari dicimur, quia in fide eius baptizamur
& quia per meritū passionis eius baptismus in il-
lius fide susceptus nō in nobis efficax est. In nomine
autem trinitatis, quia per inuocationem trinitatis
super nos, & quia ipsa trinitas in baptismate ope-
ratur mentis puritatem. Porro quoniam hic occur-
rit nomen spiritus sancti, vt illud bene intelligatur
& ratio nominis huius, sciēdum quod & apud La-
tinos nomen spiritus, & apud Græcos πνεύμα & a-
pud Hebræos רוח Rouahh, propriē dicitur ven-
tus, aer, aut spiratio illa quæ ab animalū ore pro-
cedit. Ceterum quoniam hæc res, etsi sensibiles, à
crassitie tamen reliquorum corporū multum sunt
semitæ, factum vt omnis res nō corporalis, spiritus
diceretur. Itaq; spiritus nomine vocatur, Deus, an-
geli boni simul & mali, anima hominis & anima-
lium quorumuis, voluntas item hominis ac mens,
dona quoq; Dei gratuita & spiritualia. Quāuis autē
hac cōmuni ratione & pater & filius dici possit spi-
ritus sanctus, nā & pater spiritus est & filius, & v-
terq; sanctus tamē tercię personę in diuinitate ap-
propriatū est vt dicatur spiritus, sanctus, tū quia, vt
vult August. 15. de Trinitate, qui communis est am-
bobus, id vocatur ipse propriē quod ambo com-
muniter, tū quia per modum spirationis à patre &
filio procedit, eiq; appropriatum est vt dicantur

De nomi-
ne spiritus
sancti.

Mysticus
sensus.

per eum pater & filius homines afflare & aspirare, dum per scientiam à patre simul & filio procedentem, mentes hominum diuinitas inuouantur, illi strata scilicet vt iam diuina queant percipere, ad quæ natura alioqui stupent: & accensæ, vt ad eadẽ ardeant, quæ natura alioqui fastidiunt. Quam nominis rationem satis insinuat Petrus 2. Epistolæ suæ cap. 2. dicens: Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.

CVIUS VENTILABRUM IN MANU EIVS ET PERMUNDABIT AREAM SVAM, &c.] Hactenus prædicauit Ioannes Christum esse saluatorem, restatus ipsum esse spiritus iustificantis donatorem, quod ad primum Christi aduentum pertinet: his modò sequentibus annunciat & indicem, quod ad secundum eius aduentum spectat. Et bene istud præcedentibus subinfert, vt qui promissione salutaris spiritus non prouocantur ad recipiendum & amplectendum Christum, metu feneri iudicis sint solliciti vt huic sese conferent, & vt ne qui baptizati sunt à Christo in spiritu sancto torpeant, audientes ipsum postquã baptizauit in spiritu sancto, adhuc expurgare aream suam. Ventilabrum itaque quod est in manu Christi iustum est ipsius iudicium, quod in illius potestate pater tradidit. Omne enim iudiciũ dedit filio, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem, Ioan. 5. Area ipsius, aut specialiter est populus Iudæorũ (cum enim hæc dicta sunt Iudæis, videri potest de ipsis hæc peculiariter dicta, sicut illud, In propria venit) aut generaliter vniuersa totius orbis Ecclesia, in qua paleæ cõ tritico, hoc est, mali cõ bonis permixti latent. Paleæ enim sunt impij, quod infructuosi, inanes, omniq; iniquitatis & cupiditatum suarum ventò huc illucq; agitentur, latentes tamen plerunq; ob permutationem eorum cum bonis, qui ratione contraria triticũ vocantur, scilicet quia fructuosi, pleni grauésque virtutibus. Horreum autem, est regnum cœlorum. Porro quod hic dicitur de purgatione areæ dominicæ, dupliciter potissimum intelligitur. Origenes enim, & post eum quidam in Lucam, de ea intelligunt purgatione qua in hac vita Christus eos qui sunt in Ecclesia probat, & ab inuicem nonnunquam separat, qualésque sint ostendit per tribulationem mortem contra Ecclesiam, vt ventus quo separantur paleæ à tritico, (sine vento enim non fit in ventilatione huiusmodi separatio) sit tribulatio, quæ cõfuso credentium acervo, alios paleas, alios triticũ esse demonstrat. Non enim tentatio paleam facit aut triticum, sed qualis quisque ante tentationem latenter erat prodit. Rectius tamen secundum Ambrosiũ & alios intelligitur hic locus de ea purgatione, qua in nouissimo die iudicio suo discernente singulorũ merita, Christus separabit bonos & malos iam inter sese confusos. Secundum quẽ intellectũ notandũ, quod non dicit Ioãnes, mundabit aream suã, sed permundabit, *διὰ καθαρίσει* sic enim est apud Græcos in vtroque Euangelista, quamuis nos in Luca legamus, purgabit. Per hoc enim significatur perfecta purgatio, & separatio malorũ à bonis, eum in hac vita frequenter areã suam purget Christus, nunquam autem perpurget. Messores autem qui triticum simul cum palea demetentes colligunt e in aream Domini, sunt Apostoli, ceterique doctores, qui ex agro huius mundi prædicantes omnes gentes in Ecclesiam congregant. Extra quã quicunque sunt, non necesse habent ventilabro

Domini perpurgari. Nõ enim sunt tritico permixti sed ab eo manifestè separati. Vnde Saluator: Qui non credit, iam iudicatus est. Proinde solũ aream suam Dominus permundaturus hic dicitur. Hæc autem locutio, cuius ventilabrum in manu eius videtur esse phrasia Hebraica, pro eo quod est: In cuius manu est ventilabrum, nisi potius intelligamus significari, fuisse quidem ab initio ipsi Christo iudiciariam potestatem, tanquam ventilabrum, verũ id ventilabrum iam accepisse illum in manum videlicet quia iam paratus est ad diiudicandum, quomodo prius dixit: iam enim securis ad radicẽ arborum posita est. Iam cum dicit, paleas cõburer igni inextinguibili, per hoc quod addit, inextinguibili, significat ignem inferni) de quo manifestè loquitur) et si vere sit ignis corporeus, tamen multũ differre ab igne huius mundi quod scilicet non nutriatur per cõgesta fo mēta, nec sic immillos reprobos comburat, vt penitus consumat, & in nihilum redigat quemadmodum bene notauit Greg. 15. moralium cap 14. Alludit autem Ioannes ad illud Isaia vltimo dictum de impijs. Ignis eorũ non extinguetur. De quo igne & Iob 20. dicitur. Deuorabit eum ignis qui non succenditur. Proinde ex hoc Ioannes loco, similiter & ex loco Isaia refellitur error ille qui Origeni ascribitur, quo putauerunt quidam inferni penam non fore perpetuam. Contra quos etiam aperte est illud Iudith 16. Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternũ. Et rursum illud Iob 20. Luet quẽ fecit omnia, nec tamen consumetur iuxta multitudinem adinventionum suarum, sic & sustinebit. Paleis autem impij etiam assimilantur Iob 21. Frunt sicut paleæ antæ faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit. Tritico assimilantur iusti in parabola zizaniorum, Matth. 13. De quo tritico etiam intelligi potest illud Isaia 62. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ. Si dederò triticum tuum vltra inimicis tuis: & si biberint filie alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia congregabunt illud, comedent, &c. quamuis hic per triticũ & vinum videntur potius debere intelligi iustorum bona opera. Sicut & Ierem. 13. Dominus per metaphoram paleæ & triticici, significat differentiam inter falsam prophetiam & veram. Propheta, inquit, qui habet somnium, narret somnium: & qui habet sermonem meũ, loquatur sermonem meum verè. Quid paleis ad triticum, dicit Dominus?

MULTA QUIDEM ET ALIA EXHORTANS EVANGELIZABAT POPULO.] Duo dicit, euangelizasse scilicet, & exhortatum esse. Euangelizabat enim, cum quæ de Christo erant, & quæ bona bonos iam manerent annuntiabat, vt cum dixit: Appropinquauit regnum cœlorum &: Venit fortior me post me. Ipse vos baptizabit, &c. Exhortabatur autem, cum ad pœnitentiam eos prouocaret & bona opera, cumque vt aduentem post se Christum accurrerent, & in eum crederent moneret, vt cum dixit: Pœnitentiam agite. Facite fructus pœnitentiæ. &: Qui habet duas tunicas, det non habenti. Itaque significat ipsum inter exhortandũ ad pœnitentiã, charitatem, bona opera, & fidem, simul etiam quæ Christi erant & cœlestium bonorum euangelizasse. Qui sane prædicationis modus ab omnibus seruandus est prædicatoribus, videlicet, vt ita diuinas promissiones annuncient, vt simul exhortentur populũ ad eam vitam

vitam qua illis promissionibus digni fiant. Et rursum dum exhortantur, simul etiam cœlestia bona tam præstita quàm præstanda euangelizent, quo promptiores sint auditores ad obsequendum ex-

hortationi. Et quoniam non omnes promissionibus trahuntur, immiscenda nonnunquam & graues futuri iudicii comminationes, quemadmodum Ioannem fecisse superiora testantur.

BAPTIZATVRA IOANNE CHRISTVS, EIVS QVÆ à Luca genealogia in Deum reducitur, Matthæi 3. Marci, 1. Lucæ 3.

CAPVT XIIII.

Gal. 3. 2. 3. 4.

He a. factũ est autem ptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua. Iesu baptizato & orante, & aperti sunt ei cœli, & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut colũba in ipsum. Er̄ statim ascendens de aqua vidit cœlos apertos, & spiritũ sanctũ tanquã columbã descendentẽ, & venientem super ipsum, & manentem in ipso. Et ecce vox facta est de cœlis, dicens: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipse Iesus erat incipies quasi annorũ triginta, ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mattath, qui fuit Leni, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthathia, qui fuit Amos, qui fuit Naã, qui fuit Hefli, qui fuit Nagga, qui fuit Maath, qui fuit Matthathia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohãna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Helmadã, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Helizer, qui fuit Iorim, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Symeõ, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachi, qui fuit Melcha, qui fuit Menã, qui fuit Matthata, qui fuit Nathã, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salm, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachol, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Haber, qui fuit Sali, qui fuit Cainã, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

T factum est tunc in diebus illis venit Iesus à Nazareth Galilææ in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autẽ Iesus dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum, & baptizatus est à Ioãne in Iordane. **B**a ptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua. **E**t ecce factũ est cum baptizaretur omnis populus & Iesu baptizato & orante, & aperti sunt ei cœli, & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut colũba in ipsum. **E**rb̄ statim ascendens de aqua vidit cœlos apertos, & spiritũ sanctũ tanquã columbã descendentẽ, & venientem super ipsum, & manentem in ipso. **E**t ecce vox facta est de cœlis, dicens: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. **E**t ipse Iesus erat incipies quasi annorũ triginta, ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mattath, qui fuit Leni, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthathia, qui fuit Amos, qui fuit Naã, qui fuit Hefli, qui fuit Nagga, qui fuit Maath, qui fuit Matthathia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohãna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Helmadã, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Helizer, qui fuit Iorim, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Symeõ, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachi, qui fuit Melcha, qui fuit Menã, qui fuit Matthata, qui fuit Nathã, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salm, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachol, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Haber, qui fuit Sali, qui fuit Cainã, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Christus eurbaptizatus.

ET FACTVM EST TUNC IN DIE A NAZARETH, &c.] Cum Ioannes populum suã prædicatione & baptismo ad pœnitentiam preparasset, & venturum post se Christum promississet, reliquum erat vt Christus partim à Ioãne, partim à patre cœlesti demonstraretur, sicque demonstratus suum mox negotium ad quod à patre missus fuit auspicaretur. Itaque tunc, inquit Matthæus, hoc est, cum Ioannis testimonio fuit annunciatus, Iesus relicta Nazareth Galilææ materno loco, vbi hactenus delituerat tanquam purus homo, paratib; morem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans venit in Iudæam patris sui cœlestis peculiare habitaculũ, vbi auspicanda erat Euangelij prædicatio. Patris enim negotium auspicaturus maternam deserit Nazareth, atque à Galilæa gentium in Iudæam properat, significans Euangelium, primũ quidem Iudæis, deinde gentibus prædicandum. Venit autem ad Iordanem, vbi confertissimam turbam de diuersis Iudææ regionibus conflaram, testem haberet eorum quæ dicerentur ac gererentur. Quoddque maximũ est humilitatis & modestiæ exemplum, is qui solus omnium nulla peccati labe contactus fuerat, imo qui solus tollit omnia peccata mundi, in medijs peccatorum turbis, velut peccator pœnitens adit Ioannem, flagitans ab illo pœnitentiæ baptismum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites. Antequam enim regnum Dei euangelizare inciperet, munusque suum aggrediretur, baptizari eum conueniens erat ob varias rationes. Et primũ quidem, quoniam sicut olim circuncisio instituta fuit vt esset signum & tessera populi Dei, ad quem per-

tinerent promissiones Abraham factæ, ita cum nouum sibi populum noua ratione Deus paraturus erat, nouumq; fœdus cum eo per filium suum initurus, nouum etiam symbolum, nempe baptismum, per Ioannem instituere cœpit: quo inscriberetur qui ei populo, ad quem noui federis promissiones pertinerent. Vnde Ioseph. 18. antiq. cap. 10. dicit Ioannem præcepisse populo vt per baptismum in vnum cõirent. Quemadmodum itaque circumcisus fuerat, eoque signo Iudæorum ascriptus populo: ita & modo communem Christianorum tessera n gestare, ac per eam sanctorum suorum corpori inseruoluit, quemadmodum decebat eum qui caput huius noui populi, & imperator noui exercitus futurus erat. Ita enim hac in re egit, quomodo si rex quispiam cuperet se ciuium suorũ publico testimonio comprobari, ciuitateq; eum donari, atque communi ciuitatis insigni insigniri. Quare voluit & in hoc fratribus assimilari: quibus in nullo, nisi in solo peccato, debebat esse dissimilis, vt dicitur ad Hebræos 2. Nec obstat, quod Ioannis baptismum erat pœnitentiæ baptismum, quod que eo in signum pœnitentiæ baptizabat, quasi ob id indignum fuerit Christi baptismum istud, vt cui non competebat pœnitentia, quod omnis peccati expers esset. Nam quemadmodum venerat, non quidem in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati: ita & conueniebat eum simile cum peccatoribus signum suscipere. Atq; hinc patet & altera ratio, ob quam congruum erat Christum baptizari, idq; à Ioanne, baptismum scilicet pœnitentiæ: videlicet vt factus ceu vnus ex egrotis, eo gratior illis, quo similior atque familiarior medicus admitteretur. Præterea vt sub baptismum nostra peccata

quę in se suscepit ablueret, & vt tanquam peccator baptizatus diabolus falleret. Præter has & alie sunt rationes, quibus sancti patres ostendunt conuenienter Christum à Ioanne baptismum suscepisse, videlicet vt Ioannis baptismum comprobaret, vt nobis fluente mundaret, sanctificatque aquas relinqueret postea baptizandis, quod est contactu corporis Christi omnes aquas accepisse vim regeneratiuam; & factas efficaces in ablutionem peccatorum. Deinde vt secundum Hieronymum per descensionem columbæ, spiritus sancti in lauacro credentium monstraret aduentum, & vt quod omnibus faciendum imperaturus esset, ipse prior, faceret: vtque suę humilitatis exemplo demonstraret quanta cum alacritate omnes occurrere debeant ad baptismum Domini, quoniam ipse non est designatus accipere baptismum serui. Proinde hoc Christi exemplum mirè condemnat omnes eos, qui sacrum Ecclesię ministerium & societatem fastidiunt, elementis, signisque gratiæ à Christo institutis subditi polentes, & tanquã res viles ac egenas contemptentes.

IOANNES AVTEM PROHIBEBAT EVM DICENS: EGO A TE DEBEO BAPTIZARI, ET TU VENIS. Ex his omnino apparet, Ioannem priusquam Christum baptizaret agnouisse eum esse Messiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Io. 1. legimus eum dixisse ego nesciebã eum, sed qui misit me baptizare in aqua; ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Cum enim Ioannes dicat se non agnouisse Christum, datum autē sibi à Deo signum agnitionis illius, spiritum sanctum descendente super eum, spiritus verò non nisi post baptismum super Christum descenderit, vt patet ex Mattheo, Marco & Luca, quomodo potuit ante baptismum illum agnoscere, adeo vt prohiberet; & diceret ei: Ego à te debeo baptizari; Hanc difficultatem diuersi variis soluunt modis. Quidam enim, inter quos quidam & Faber, dicunt, Dominum à Ioanne cum ad baptismum venisset, non summum illum Messiam filium Dei agnitum, sed alias insigniter primum, quod ipsis oculis, totoque vultu & incessu admirabilis eius probitas sese exereret. atque ob id Ioannem nullo certo elogio dignitatem Domini honorasse. Verum hæc solutio non satis firma est. Nam quamlibet pius homo visus fuisset Ioanni, non potuisset tamen ei dixisse: Ego à te debeo baptizari; nisi certo sibi persuasisset ipsum esse Christum, cum sciret neminem præter se & Christum ad baptizandi ritum instituendum missum à Deo fuisse. Simili ratione non probabiliter ab aliis dicitur, Ioannem ante baptismum cognouisse quidē Iesum esse Christum, ignorasse autem ipsum esse qui baptizaret in spiritu sancto, atque id de eo didicisse per descensum spiritus sancti super eum, quam sententiam refert Theophylactus super Ioannem. Cum enim suo baptismum præpararet homines ad baptismum Christi, vt per illud consequeretur peccatorum remissionem, etiam prius dixerit de Christo; ipse vos baptizabit in spiritu sancto, constat id nequaquam ignorasse eum, si agnouit esse Christum. Probabilius autem Augustinus hunc nodum soluere conatus est super Ioannem, dicens Ioannem sciuisse quidem, Iesum esse Christum, quodque baptizaret in spiritu sancto; ignorasse autem quod Iesus ipse in spiritu sancto baptizaret, hoc est, quod au-

toritatuam potestatem baptizandi, quam potuit fidelibus communicare, sibi retinuit. Constitit autem illa propria Christo potestas in eo, quod baptismus ex ipsius institutione & merito habet efficaciam, quodque sine sacramento effectum baptismi conferre possit. Verum hæc solutio vt subtiliter ab Augustino inuenta est in odium Donatarum, asferentium baptismum à malo ministro collatum nihil operari ita sanè coactor videtur quàm vt genuinæ intelligentiæ conueniat. Proinde probabilior est conciliatio Chrysostomi, intelligentis Ioannem non agnouisse Christum priusquam ad baptismum veniret, vt quem de facie prius non viderat, agnouisse autem tum cum ad baptismum petendū venisset, idque afflatu spiritus sancti, quo plenus erat ex vtero matris suę: sicut & Elizabeth ex afflatu spiritus nouerat Mariam ad se venientem, esse matrem Domini & Messiam. Nec obstat quod signum illi datum erat descendenti spiritus, quod tamen necdum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, non quo Dominum primū agnosceret, sed quo confirmaretur de eo antea cognito ex reuelatione Dei, quoque certius aliis Christum demonstrare posset. Sic enim & Moyse legimus dixisse Dominum, cum ipsum suo populo educendo præficeret, Exodi 3. Hoc, inquit, habebis signum quod miserim, cum eduxeris populum meum ex Aegypto, immolabis Deo super montem istum. Porro Moysem longè ante quàm hoc fieret, certus euasit se diuinitus missum. Ita Ioannes ab eo qui signum descendenti spiritus sancti dederat, monitus fuit, Christum illum esse qui tum baptismum ab ipso petebat, antequam signum datum ei appareret. Vtque Moyse illud ad fidei confirmationem, non tam sibi quam toti populo, cui signum id præstitum prædicabat, seruauit: ita & Ioanni utile fuit hoc de Christo signum, & promitti, & postea reddi, vt non tam ipsi quàm omnibus credentibus fides in Christum per illud confirmaretur, quia causa Ioannes etiam illud signum prædicauit. Maluit enim eam Christi agnitionem populo testari, quam simul & ex Dei indicatione, & signi exhibitione, tanquam pleniorē acceperat, quàm eam quę ex sola illi reuelatione interna contigerat, vt quę inefficax fuisset ad faciendam fidem. Cæterum cum dicit Ioannes: Ego à te debeo baptizari, ne intelligatur significare voluisse se præcepto aliquo astrictum ad suscipiendum à Christo baptismum, aduertendum Græca non habere, debeo, sed *χρειαίνομαι*, hoc est, indigentiam habeo vel indigeo. Proinde apud nos verbum, debeo, accipi debet vt significet non debitum præcepti, sed indigentiam, hoc est, vt sit idem quod indigeo. Indigebat autē Ioannes à Christo baptizari, quia opus ei erat vt purgaretur à Christo à venialibus & leuibus peccatis & spiritu Christi perficeretur. Vi detur enim potissimum debere intelligi dictum Ioannis de baptismum spiritus quo Iesus Christus baptizat. Nam etiam si concedatur Ioannem eguisse vt baptizaretur baptismum aquæ à Christo instituto, quia generaliter dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei, tamen de eo non intelligendum esse quod dicit, Ego à te debeo baptizari, ex eo patet, quod illum baptismum ab Apostolis Christi Ioannes æquę efficacem suscipere potuisset. Iam vero dicit, à te debeo baptizari, significans se loqui de baptizatiōe Christo propria. Sunt tamē qui ex hoc loco intelligunt

EVANGELICAM CAP. XIII.

gunt Ioannem debuisse baptismum aquæ suscipere à Christo, & aut suscipisse, aut præuentum morte baptismum sanguinis sui baptismum aquæ compensasse. Alii rursum verba Ioannis sic accipiunt: Adeo te sum inferior vt necesse potius mihi esset, & magis decens, baptismum à te suscipere, quomodo si ditori alicui mutuum petenti is qui tenuior esset fortunæ responderet: Ego debeo vel opus habeo abs te mutuum petere. Verum hic sensus videtur coactor, & à propria verborum significatione nimis recedens, quibus aperte Ioannes fatetur suam indigentiam. Porro vt Ioannes prohiberet Christum, hoc est, baptizare renueret, conueniebat, ne populus assistens existimaret penitentiam baptismum Christum eguisse

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT EI: SINE MODO. SIC ENIM DECET NOS IMPLERE, &c.] A Ioanne, inquit Hilarius, prohibetur Christus baptizari vt Deus, ita autem in se fieri oportere vt homo, edocet. Permittit, inquit, nunc vt a te baptizet. Pulchrè dixit, modo significans tempus illud secundum Dei dispensationem ita postulasse, vt testis diuinitate humilitatem præ se ferret, futurumque; aliquando vt suo tempore eius excellentia demonstraretur. Bene etiam dixit: Sine, non reprehendens quidem rationem obquam modò Ioanni videbatur indecens vt baptizaret eum; sed potius approbans, ostendens tamen ob eam non omit tēdum baptismum. Et causā addit: ob quam sinere deberet. Sic enim, inquit, decet implere omnem iustitiam. Quoniam enim Ioannes recusabat baptizare Christum, velut id indecens esset, Christus contra ostendit id decens esse. Notandum autem Christum non dixisse: Decet me implere omnem iustitiam, sed nos, complectens se & Ioannem, quamuis quidam intelligunt de se Christum pluraliter locutum. Nec dicit: solum: Decet enim nos, sed, Sic enim decet nos. Accipitur autem iustitia hic pro eo quod iustum est, & Deo gratum. Itaque, sensus est: Secundum hanc rationem, qua à te per humilem submissionem baptizari volo, decet vt nos quia à Deo patre missi sumus, quo ab omni iniustitia homines aduocemus, populū que doceamus, adimpleamus, & opere præstemus quicquid iustum est, nihil quamlibet minutum aut leuiculum prætereuntes, quod diuinæ voluntati probari agnouerimus. Proinde non significat, quod per baptismum susceptionem adimpleat omnem iustitiam, sed quod secundum hunc modum quicquid iustitiæ speciem habet, non sit omittendum ab eis, quod scilicet ipsis tanquam omnis iustitiæ magistris & doctoribus, nihil sit prætermittendū quod iustum sit, etiam si ad illud non sint necessitate astricti, aut res illa ex sese leuicula videatur. Hæc est ergo precipua & generalis causa, ob quā Christus baptizari voluit; nimi rum quod impleat per humilitatem suam, iustitiam illam que erat in susceptione baptismi Ioannis à Deo instituti, hæc autem generalis ratio includit in se aliquot particulares rationes prius positas: nempe vt humilitatis exemplum nobis commendaret, vt ad baptismi susceptionem nos inuiteret, vt Ioannis baptismum approbaret, ne postea cum redarguturus esset Pharisæos, quod Ioannis baptismum non credidissent, retorquerent in ipsum quod nec ipse illius baptismum credidisset. Porro cum non dixerit, decet nos facere, sed implere omnem iustitiam, videtur & sic posse intelligi, vt implere iustitiam sit id quod iu-

sum est exemplo & opere declarare iustum esse, vt sit sensus: Decet nos, qui aliis docendis missi sumus, secundum hanc rationem qua ego nunc tuum baptismum suscipiendo, bonum & iustum esse ostendo, comprobare & perficere nostro exemplo opere quicquid iustum est, si qui in aliorum præpositus est exemplum, illud ipse faciat. Certe Hilarius attendit diligenter dictum esse, implere. Erat (inquit) per eum implenda omnis iustitia, per quem solum lex poterat impleri.

BAPTIZATUS AVTEM IESVS, CONFESTIM ASCENDIT DE AQUA, &c.] Dubium hic cur dictū sit, confestim ascendit de aqua. Quid enim adeo festinauit ex aqua sese recipere Iesus baptizatus, vt id Euangelista nominatim memorare duxerit operæ pretium; Dicunt ergo aliqui, quod vnumquēque baptizatorum in aquam ad cololum vique; immisissum Ioannis detinebat, quosque peccata sua confessus esset, & post confessionem ascendebat de aqua. Christum verò quoniam peccatum non habebat, non fuisse detentum in aqua: atque ob eam causam dixisse Euangelistas quod statim ascenderit de aqua. Alij vero ad mysterium istud referunt, dicentes Ideo Christum subito & alacriter ex aqua ascendisse, quo suo facto ostenderet: quid nobis faciendum esset à baptismum, videlicet vt deposita peccatorum sarcina, ac sepultis in baptismum commissis vitæ prioris ad spiritualis vitæ munia festinemus. Sic quidam, & Chrysostomus in secūda expositione in Mattheum. Verum simplicius videtur ad literam, illud, confestim etiam post tum sit ad verbum ascendit, referendum tamen magis ad subsecutam mox à baptismate cælorum apertionem. Videtur enim hoc voluisse significasse, quod Iesu baptizato, mox factum sit vt ascenderet, & aperirentur ei cæli. Quod apertius verba Marci significant, quæ sic habent: Et statim ascendens de aqua vidit cælos apertos. Porro ex narratione tum Matthei, cum Marci, nihil aliud videtur posse intelligi, quam Christum ipsum vidisse cælos apertos, vel, vt habet Marcus *ἰσοπέλας* hoc est, discissos, & spiritum descendentem. Verum narratio Ioannis palam explicantis Ioannem Baptistam vidisse: deinde & ipsa res magis postulat, vt intelligatur significari Ioannem hæc vidisse: Non enim retereat vt Christus hæc videret, quæ fiebant propter Ioannem cui hoc signum erat datum, & propter Iudæos, quo evidenti signo intelligerent eum esse Messiam: Cui etiam intelligentiæ illud omnino patrocinarium videtur, quod apud vtrumque; Euangelistam dictum sit per relatiuum non reciprocum, *ἐφ' αὐτόν*, hoc est, super ipsum, vel, super eum. Si enim dicere voluissent Christum vidisse, dicendum erat per relatiuum reciprocum, *ἐν' αὐτόν* hoc est, super se. Proinde secundum hanc intelligentiam apud Mattheum cum dicitur: Aperti sunt ei cæli, Et vidit, & c. relatiuum, ei, referendum esset ad Ioannem, quāuis prius de Iesu statim sit facta mentio. Apud Marcum autem cum dicitur: Et statim ascendens de aqua vidit cælos apertos; participium, ascendens, accipi debet absolute positum, vt sit sensus: Et statim cum ascendisset de aqua Iesus, Ioannes vidit, &c. Verum cum hæc coactora videantur, rectius intelligimus significari id quod nimis aperte Euangelistæ duo significant, Christum vidisse cælos apertos, & spiritum descendentem, Non enim obstat illud, *ἐν' αὐτόν*. Nam

COMMENT. IN CONCORDIAM

Nam aliquando apud Græcos Atticorum more re-
 lationem non reciproci pro reciproco accipitur,
 ut apud Greg. *ἰσχυρὸν τὸ πρὸς τὸ ἰσχυρὸν ἐπ' αὐτῶν*
 hoc est, videns igitur in se motum populi. Vnde &
 interpretis noster in Matthæo vertit, super se, quam
 vis id iam ob annotationem quibusdam mutatum sit in-
 super ipsum. Cum autem dicant Iesum hæc vidisse
 se, non negant quin & alij, & potissimum Ioannes
 Baptista hæc viderit, Iesum autem hæc vidisse sin-
 gulariter meminerunt, ut appareat, propter myste-
 rium quod ad Christianorum pertinet baptisma, si-
 gnificandum, quod alioqui non ita significaretur, si
 Ioannem hæc vidisse dictus fuisset. Significandum
 enim erat, eum qui in Christo baptizatur videre oculis
 fidei cælos sibi apertos, & spiritum in se de-
 scendentem, idque debere illum iam firmiter spera-
 re. De apertione autem cælorum primum quidem
 sciendum, certum satis esse non fuisse cælos verè
 apertos & diuisos, non quod hoc propter cælorum
 soliditatem non fuerit possibile, cum Deo nihil sit
 impossibile, sed vera cælorum diuisio & apertio
 superflua facta fuisset. Sunt ergo qui visionem a-
 pertionis cælorum intelligunt hic de visione ima-
 ginatiua, quali Ezechiel vidit cælos apertos, & si-
 militer ut est verisimile, Stephanus, cum ipse solus
 viderit cælos apertos. Atque in hac sententia vide-
 tur planè esse D. Hieron. super Matth. c. scribens:
 Cæli aperti sunt Christo baptizato, non referatio-
 ne elementorum, sed spiritualibus oculis, sicut &
 Ezechiel in principio voluminis sui cælos aper-
 tos esse commemorat. Idem quoque sentire videtur
 Chrysostr. in secunda expositione in Matth. dicens,
 Quod si ipsa cataracta cælorum rupta fuisset, non
 dixisset; aperti sunt ei cæli; quia quod corporaliter
 aperitur, omnibus est apertum. Sed cum visio spiri-
 tus descendens in corporali specie columbæ non
 fuerit imaginatiua, sed corporalis, & similiter au-
 ditio vocis paterna fuerit sensibilis, verisimilius
 est corporalem etiam fuisse visionem cælorum a-
 pertorum. Videbantur itaque oculis corporalibus
 cæli aperti, quia in suprema aeris parte formata
 fuit species seu similitudo quadam aperturæ & hia-
 tus sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secun-
 dum literalem rationem, ut columba spiritum san-
 ctum referens, & vox patris non aliunde quam è
 cælis proficisci viderentur. Vide ergo quam variis
 modis d. cantur cæli aperti. Nam in Genesi cata-
 ractæ cæli apertæ dicuntur, & Ezechiel vidit cæ-
 los apertos: & rursus alio modo Christo cæli aper-
 ti sunt, rursus alio nobis dicuntur aperti per mor-
 tem Christi. Iam de columba illa, in cuius specie
 apparuit descendens spiritus sanctus, etiam dubium
 est, verum ne fuerit animal an non, Aug. enim om-
 nino vult fuisse verum animal, non quidem ex cõ-
 muni columbarum grege acceptum, sed de nouo à
 Deo creatum, & post officium suum esse definens.
 Sic enim scribit in libro de agone Christiano, cap.
 12. Neque hoc ita dicimus, ut Dominum Iesum Chri-
 stum dicamus solum verum corpus habuisse, spi-
 ritum autem sanctum fallaciter apparuisse in ocu-
 lis hominum, sed ambo illa corpora, vera esse cre-
 didimus. Sicut enim non oportebat ut homines faller-
 et filius Dei, sic etiam non oportebat ut falleret
 spiritus sanctus; sed omnipotenti Deo qui vniuersam
 creaturam ex nihilo fabricauit, non erat diffi-
 cile verum corpus columbæ sine aliorum columbo-
 rum ministerio figurare. Sicut etiam non fuit ei dif-
 ficile verum corpus in utero Mariæ sine virili semi-

ne fabricare, cum creatura corporea & in visceri-
 bus feminae ad formandum hominem, & in ipso
 mundo ad tormandum columbam, imperio Domini
 voluntatiq; seruiret. Verum sicut argumentum Aug.
 efficaciter non concludit, ita quoque & scripturæ, &
 ipsi rei magis congruit intelligere non fuisse veram
 columbam, sed tantum similitudinem eius, ad hoc
 factam ut per eam proprietates columbæ spiritum san-
 ctum designaret. Scripturæ quidem, eo quod dicitur
 spiritus descendisse in corporali specie, hoc est, si-
 militudine. Deinde quod tanquam vel sicut columba
 dicitur descendisse, ubi similitudo potius designa-
 tur columbæ quam columbæ veritas. Rei verò, quia
 cum hoc ipsum fieri potuerit per columbæ similitu-
 dinem quod per veram columbam, nec Deus quic-
 quam faciat frustra, sicut nec natura, frustra, fuisset
 hic de nouo creata vera columba. Columba enim
 hæc non aduenit, nisi ut signaret, & mox præteriret,
 ut etiam Aug. testatur lib. 2. de Trin. neque argumeta
 Aug. concludunt. Nam primum non est simile de
 corpore in quo Christus apparuit, & columba in
 qua apparuit spiritus sanctus. Filius enim Dei sic
 in corpore humano apparuit, ut verè dicatur & sit
 homo. Spiritus vero non dicitur est nec fuit colum-
 ba. Neque per hoc spiritus veritatis aliquem sefellit,
 quod in apparenti & non in vera columba appa-
 ruit, quæ tamen à plerisque vera columba sit putata.
 Non enim fallit qui sine intentione fallendi aliquid
 dicit, aut facit, ad quod aliquis sequitur in alio er-
 ror non perniciosus. Iam columbæ huius apparitio
 non ad hoc inducta est, quo homines crederent esse
 veram columbam, sed quo per eam spiritus præ-
 sentiam & proprietates cognosceret. Sic ergo in-
 die Pentecostes spiritus sanctus dicitur descendisse
 super Apostolos tanquam ignis, cum tamen se-
 cundum omnes non esset verus ignis, sed ignis si-
 militudo, nec ob id fallacia aut fictione aliqua vitus
 est spiritus Dei: ita & nunc veluti columba descen-
 disse dicitur, quod non in vera columba, sed in simi-
 litudine eius apparuit, nullam tamen falsitatem ad-
 mittens. Est enim utrobique similitudo loquendi
 per *ὡσαύτως*, tanquam vel veluti. Certè Aug. epist. 102.
 in hanc magis inclinatur sententiã, docens non ne-
 cessè esse ut columba hæc dicitur habuisse animã à
 qua moueretur, imo nec verum fuisse corpus quod
 apparuit. Dicitur autem spiritus super Christum de-
 scendisse corporali specie veluti columba, non quod
 re vera descendere qui ubique existens moueri non
 potest, neque rursus quod per descensum speciei col-
 umbæ coeperit Christum per gratiã inhabitare, qui
 ab initio sepe fuit plenus spiritu sancto, ut in quo
 inhabitabat diuinitus corporaliter, sed quia per de-
 scensum illius columbæ manentis super Christum, &
 spiritum representantis, declarata est præsentia spi-
 ritus in eo in quo prius non declarabatur. Hæc autem
 declaratio spiritus sancti statim à baptismo ob id
 facta est, quod ad Christum quidem attinet, ut per eam
 ostenderetur Christus baptizare in spiritu sancto: &
 secundò, ut per eã discerneret Christus à Ioanne,
 ne quis putaret vocem patris ad Ioannem factam,
 non ad Dominum. Sic enim voce paterna & apparitione
 spiritus, Christus tunc demonstrari & com-
 medari debuit, quia ab eo tempore iam auspiciatus
 erat suum negotium ad quod missus fuit. In colum-
 bæ autem specie apparuit spiritus sanctus, primum
 quidem ad designandum in Christo columbinam
 non solam innocentiam, mundiciã & simplicita-
 tem, de qua ipse præcepit suis infra. 10. cap. Matth.

An celi
corporali
ter aperti
fuerint

Ezech. 1.
Act. 7.

Gen. 7.

Col. mba
in qua spi-
ritus san-
ctus descen-
dit an fue-
rit verum
animal.

sed

sed summam etiam erga suos mansuetudinem, sol-
 licitudinem & curam. Mansuetissimum enim ani-
 mal est columba, ut pote felle carens, flagrantissime
 quoque erga pullos suos affectionis, quos omnibus
 rebus posthabitis summo studio fouet. Ita & Chri-
 stus tanta mansuetudine præditus, ut vnice à sedicere
 nos velit quod mitis sit & humilis corde, in omni
 vita ardentissimum erga nos amorè exhibens, ut
 & mortem pro nobis oppeteret. Deinde & id ideo
 factum est, ut veritas figuræ responderet. Quoniã
 enim in diluuiò hoc animal apparuit ramum terens
 oliuæ, & communem orbis terrarum tranquillita-
 tem annuncians, ideo & nunc etiam columbã appa-
 rere conueniebat, quæ liberationem & liberatorè
 nobis in saluarii baptismatis diluuiò demonstraret,
 & gratiã patris per Christum orbi oblatã annũcia-
 ret. Ipse enim Christus ille erat, de quo Isaiæ 60. Spi-
 ritus Domini super me, eo quod vnixerit me, &c. ut
 prædicarem annum placabilem Domino. Utrobique
 autem ad annuncianum orbis tranquillitatem co-
 lumba assumpta est, propter illius animalis mansue-
 tudinẽ, & charitatẽ: quæ animalis proprietates si-
 mul cum aliis quoniam optime exprimunt nobis
 proprietates spiritus sancti, ob id etiam tertio con-
 ueniebat ipsum in huius animalis specie apparere.

ET ECCE VOX FACTA EST DE Cœ-
 LI S D I C E N S : T V E S F I L I V S M E V S
 D I L E C T V S , &c.] Vnde venerat columba ocu-
 lis conspicua, inde venit & vox paterna auribus
 omnium insonans. Neque enim aut solius columbæ
 descensus, aut sola vox patris satis Christum de-
 monstrasset: sed vox quidẽ patris quid protenderet
 columbæ descensu significauit: columba autem,
 ad quem vox illa pertineret ostendit. Itaque & uter-
 que sensum nostrorum, per quos maxime in cogni-
 tionem rerum deuenimus, testimonium de Chri-
 sto accepit, & mysterium trinitatis iam aperiri cõ-
 pit, ut pote quod deinceps Christi prædicatione ape-
 riendum erat. Et bene quidem voce ædita patris
 persona declarata est, quia ipse est qui de se genuit
 verbum illud diuinum per quod manifestandus
 er at. Porro quod Marcus & Lucas dicunt dictum esse
 Tu es filius meus dilectus; Matthæus verò: Hic est
 filius meus; nihil in se includit contrarietatis. Nam
 quamuis alterum solum dictum sit, utrumque tamen
 in altero includitur. Cumque verisimilius sit dictum
 fuisse: Tu es filius; tum quod duo ita dictum nar-
 rent, tum quod Christus dicitur vidisse cælos aper-
 tos, & spiritum descendente: Matthæus tamen di-
 xit: Hic est filius meus, siue quod ita dictum fuerat
 in transfiguratione, siue ut indicaret hanc vocem
 ad hoc factam, ut his qui audiebant indicaretur
 hunc esse filium Dei. Additur autem apud Græcos
 articulus duplex, emphasi non carens, *ὅτι ἐστὶ υἱὸς μου
 ὁ ἀγαπητός*, Tu es ille filius meus ille dilectus, nimi-
 rum vnicus filius meus per naturam, non per ado-
 ptionem. Iam quod sequitur, in te complacui mihi
 quamuis hunc videatur debere habere sensum: in
 te oblector, & ipse mihi placeo; tamen si confide-
 remus vltim verbi *ἀρέσκω*, quod hoc loco po-
 nitur, hic potius erit sensus: In te est mihi benepla-
 citum, hoc est, tu singulariter mihi places & gratus
 es, adeo ut præter te nemo placeat nisi per te; per
 quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum
 meum, quibus hætenus offensus fui. Est enim *ἀ-
 ρέσκω* verbū peculiare diuinis literis, quo propen-
 sum animū ac præcipuum quendam erga alios af-
 fectū significant, construiturque cum ablatiuo &

prepositione, in, idque phrasī Hebraica. Nam verbū
רצף Ratfa, huic correspondens apud Hebræos
 sic frequenter construitur, ut Psal. 149. vbi nos ha-
 bemus: Beneplacitum est Domino in populo suo;
 Hebræa ad verbum habent: Complacet Dominus
 in populo suo Græca similiter, *ἀρέσκω ὑμῶν ἐν λαῷ
 αὐτοῦ*, hoc est, Complacet Dominus in populo suo
 Videtur autem in hac voce paterna allusum ad il-
 lud Isaiæ 42. vbi verbū istud, Ratfa, ponitur in hac,
 constructione: Ecce seruus meus suscipiam illum
 electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.
 Dedi spiritum meum super eum, iudicium genti-
 bus proferet. Quoniam autem pronomen, mihi
 quod apud nos est in Matthæo & Luca, in Græ-
 cis non est, sunt apud Græcos qui hanc partem hæ-
 exponunt: Hic est filius meus, per quem compla-
 cui, bona volui hominibus. Cyprianus autem
 et Tertul. legunt, in quem bene sensi. hoc est, de quo
 bonam habeo opinionem (nam *ἀρέσκω* id etiam à
 Iræcis significat) vel cui bene affectus sum. Sic
 enim erit idem sensus cum superiore. Porro, præter
 rationes ad Christum pertinentes, ob quas cœlum
 apertum est ei baptizato, spiritus descendit super
 eum, idque in specie columbæ, & vox patris de cæ-
 lis audita est, oportet & alias horum assignare ca-
 sas ad nos pertinentes. Ea enim quæ in Christi ba-
 ptismo facta sunt, designabant ea quæ per baptismū
 à Christo institutū consequuntur fideles. Itaque per
 tria illa signi heatū est, baptizatis in Christo aperi-
 ri cœlum eis prius clausum, spiritum sanctum eis dari,
 & in adoptiuos Dei filios ipsos recipi. Quod autè
 in columbæ specie spiritus demonstratus est, signi-
 ficabat & quales requirat baptismum suscipiẽtes,
 omni scilicet fictione carentes (spiritus enim san-
 ctus disciplinæ effugiet fictum) & quales efficiat ba-
 ptizatos, innocentes scilicet ac simplices in malo,
 mansuetos ac mundos, charitatẽque mutua flagran-
 tes. Quod trinitas in Christi baptismo manifestata
 est, significabat in fide & nomine trinitatis Baptis-
 mum suscipiendū. Quod verò Lucas scribit Domi-
 no baptizato & orante apertū esse cœlum; &c. signifi-
 cat diuina hæc dona non nisi sitientibus donari, ac pla-
 nè esse gratuita. Deinde quod à baptismo statim ad
 orationem se cõtulit Iesus, nos monet, ut restituta
 per baptismū innocẽtia, protinus veritatem nos ad
 ea studia quæ sunt spiritus, inter quæ primū locū ha-
 bet deprecatio, per quã recepta innocentia est cu-
 stodienda. Ut autè, cum Christo hæc bona quæ dic-
 ta sunt quis cõsequatur, necesse est ut & ipse è Ga-
 lilæa gentium veniat in Iudæã, hoc est, è gentilitate in
 Ecclesiã, in eaq; non dedignetur à seruo Dei baptizari
 in Iordane, hoc est, ecclesiastico flumine baptis-
 matis, præter quod nullus baptismus purgare potest

ET IPSE IESUS ERAT INCIPENS
 Q V A S I A N N O R V M T R I G I N G A . &c.]
 Quasi pro fere positum est, quemadmodum ibi: Di-
 scubuerunt viri numero quasi quinque milla. vnde
 & Amb. hic legit, fere. Subaudiendus quoque, infi-
 nitius, esse, pro quo apud Græcos est participium
ὄν, quãquam hoc participium rectius referatur ad
 sequentia, ut sit sensus: existens ut putabatur filius
 Ioseph. Nostræ ergo lectionis sensus est, Iesus erat
 incipiens, hoc est, incipiebat esse fere tringinta an-
 norum. Quibus verbis aperte nimis significatur,
 Christum cum baptizaretur nondum perfecisse trigesi-
 mū annū, ab eo tamè non multum abuisse. Quo-
 mmodo hunc locū etiam Irenæus intellexit, scribens
 hoc modo li. 2. c. 3. Ad baptismū venit nondum qui
 tringinta

Quando
Christus
fuit bap-
tizatus.

triginta annos suppleuerat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum. Ita enim qui eius annos significauit Lucas posuit. Iesus autem erat quasi incipiens 30. annorum cum veniret ad baptismum. Hæc ille. Ex quibus consequitur non posse esse verum quod a plerisque astruitur, Christum eadem die baptizatum qua fuit Magis prius demonstratus, & quæ anno sequente ex aqua faceret vinum. Nam, sicut hic Lucas dicit, cum baptizaretur, non multum abfuit à trigesimo anno, abfuit tamē, ergo aliquot diebus præcedentibus natalem eius diem baptizatus est. Non ergo eā die qua Magis demonstratus, cum illa credatur fuisse 13 post diem natiuitatis. Consequitur huic quod Epiphanius Christum baptizatum dicit 7. idus Nouemb. Sic enim habet lib. 2. contra hæresim 50. Baptizato ipso mensis Athyr secundū Aegyptios, id est se, Nouembris, duodecima ante sextum Iduum Nouembrium velut habet testimonium Euangelii secundum Lucam; Erat autem Iesus incipiens esse annorum fere triginta; filius existens velut putabatur Ioseph. Erat enim reuera annorum vigintinovem & mentium decem quando ad baptismum venit, &c. Nec obstat quod in officio ecclesiastico in die Epiphaniæ canitur; Hodie à Ioanne in Iordane Christus baptizari voluit. Nam hodie dicitur quod baptismum Christi tunc Ecclesia celebrat, sicut in die Paschæ canit Ecclesia die Christum surrexisse, cum tamen dies Paschæ rarissime incidat in anniuerfariū resurrectionis dominicæ diem. Plerique tamen moti communi ac recepta sententia, ac autoritate Maximi Episcopi in sermone de Epiphania, intelligunt illud, quasi vel ferè, non significare tempus paululum infra annum 30. sed parum ultra, vt quasi, accipiat pro circiter. Verum ob stare nimis videtur participium, incipiens, vt alia omittam. Afferunt tamē pro confirmatione Chrysof. autoritatem, qui homilia 10. super Matth. Quare (inquit) post 30. annos ad baptismum Christus venit? Sed dici potest, ita Chrysof. dicere Christum venisse post 30. annos, quomodo post cōsummatos octo dies Lucas dicit Christū circumcisum, & post octo dies transfiguratum, quia scilicet trigesimo anno non quidem perfectus, sed bene completo. Qui verò dicunt Christum cum baptizaretur compleuisse solum 29. annum, tredecim vero diebus ingressum annum trigessimum, magis cōtortè debent exponere hæc verba Lucæ, obstat enim eis aduerbium *ὡσεί*, quasi. Nec patrocinatur his qui alteram duarum posteriorum opinionum sequuntur autoritas Maximi, vt ipsi volunt, imo si diligenter legatur, potius refragatur. Sic enim habet per conjunctionem disunctiuam: In hac dilectissimi celebritate, sicut relatu paternæ traditionis instrui mur, multiplice nobis est scituitate lætandum. Ferunt enim hodie Christum Dominum nostrum vel stella duce à gentibus adoratum, vel inuitatum ad nuptias, aquas in vina vertisse, vel suscepto à Ioanne baptismo cōsecrassè fluenta Iordanis. Sed quid potissimum præsentī hoc factum sit die, nouit ipse qui fecit. Hæc ille. Vnde constat eum sensisse non tria hæc simul, sed aliquod istorum hoc die factum fuisse. Porro omnium sententia qui putant eadem die Christum baptizatum, qua sequenti anno a quæ in vinum conuertit, præterquam quod hoc loco satis videtur refelli, etiam satis ex eo videtur improbari, quod Act. 1. Petrus dicat Christum incepisse suam prædicationem & discipulorum collectionem à baptismo Ioannis, hoc est, eo quod à Ioan-

ne baptizatus fuit. Propter quod, vt prius dictum est, eo tempore ipsius autoritas diuinitus declarata est. Cum autem ex Euangelio Ioannis constat Christum incepisse suum negotium cum in Cana vinum fecit ex aqua, consequens est totum annum à baptismo Christum transegisse sine prædicatione, & signis, & discipulis. Sciendum tamen quosdam Græcorum codices, vt notauit quidam, non habere, *ὡσεί*, hoc est, quasi vel ferè, sed tantum: Et erat Iesus annorum 30. incipiens esse. Cuius lectionis duplex vel triplex potest esse sensus: Primum, vt significetur idem quod primò dictum est, Iesum tum accessisse ad complexionem anni trigesimali. Secundò, vt significetur id quod alij volunt nempe vel cœpisse agere trigessimum annum, vel iam fuisse 30. annorum, sed sic vt incoeperit esse triceniarius. Secundum quos duplices posteriores sensus constaret recepta sententia, quod quidem ad hunc locum attinet. Certe Nicolaus Lyra videtur non legisse particulam, quasi, cum eius nullam faciat mentionem. Euthymius etiam Græcus non legit *ὡσεί*, hoc est incipiens, sed *ὡσεί*, hoc est incedens. Erat Iesus fere 30. annorum incedens, &c. Videtur is offensus noua hæc locutione; incipiens esse quasi 30. annorum; cum alterum videatur superesse, nempe vel incipiens, vel quasi. Notandum & illud, Origenem veridice distinxisse hunc locum, vt post participium, incipiens, sit punctus, & deinde separatim legatur, quasi 30. annorum. Et sane omnibus tandem permensis videri omnino potest Lucam quod dicit, incipiens, non ad annos retulisse, sed ad prædicationis & ostensionis sue exordium, vt quod hic dicit correspondeat ei quod dicit Act. 1. & 10; vbi eodē verbo vtitur. Græca enim ad verbum hoc habent ordine: Et ipse erat Iesus quasi annorum triginta incipiens, existens vt putabatur filius Ioseph. Itaque sensus erit: et ipse Iesus erat ferè triginta annorum, cum iam suscepto baptismo auspicaretur deinceps suū munus. Si enim participium, incipiens, ad annos pertinuisset, satis erat dicere: Et ipse erat incipiens esse 30. annorum & omnino superesse videtur dictio, quasi, imo absurda videtur esse locutio. Ideo autem Lucas tempus designauit quo Christus baptizatus est, vt quoniā ab hoc tempore cœpit Euangelicam prædicationem, ostendat quā conuenienti tempore cœperit in matura scilicet & perfecta ætate, non quo ætas æstimeretur apud Deum, sed quod conueniret in eo qui omnes esset ad se pertineturus, nihil esse quod quisquam probabiliter posset calumniari, aut quod aliquis traheret in malam imitationem. Fuit autem hæc ætas Christi in qua cœpit suam prædicationem præfigurata in Ioseph & Dauide, quorum vterque Christi figuram gerens, 30. vitæ anno regni gubernacula suscepit. Ille quidem Aegyptum, hic verò super Iraellem. Sic & Ezechiel propheta trigesimo anno prophetare cœpit: Mystice verò, quod 30. anno Christus baptizatur, significat baptismum parere viros perfectos in Deo.

VT PUTABATUR FILIUS IOSEPH, QUI FUIT HELI, QUI FUIT MATTHAT. &c.] Duplex hic occurrit scrupulus, dum genealogia Christi per Lucam descripta confertur cū ea quæ à Matthæo descripta est. Prior est, quod Ioseph Mariæ maritus, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videatur ceteri filius Heli, cum vnus non possint esse duo patres: Posterior est, quod Salathiel & Zorobabel, quos Matthæus in posteritate

posteritate Salomonis recensuit, hic inter nepotes ipsius Nathā, qui fuit Salomonis frater germanus, numerantur. Porro his duobus scrupulis eximè adhiberi solet lex, quæ de suscitando semine fratri scripta est Deut. 25. in hunc modum: Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratris sui: & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Iraelle. Ex hac enim lege communiter ab omnibus intelligitur, primogenitum talem duos habere patres, vnum naturalem, & alium legalem. Itaque quod ad priorem attinet scrupulum, plerique Ioseph dicunt fuisse filium naturalem vnus: legalem verò alterius, ipsumque Iacob & Heli fuisse vterinos fratres, ex eadem scilicet matre progenitos, diuersis tamen patribus. Modus autem quo istud factum sit, non idem narratur ab omnibus. Euseb. enim lib. 1. historie Euang. cap. 6. ex Aphricano (qui hæc à Christi consanguineis tradita asserit) hunc narrat modum: Mathan & Melchi diuersis temporibus de vna eademque vxore Estha nomine singulos filios procreauerunt, quia Mathan qui per Salomonem descendit, vxorem eam primus acceperat, & relicto vno filio nomine Iacob, defunctus est. Post cuius obitum, Melchi qui per Nathan genus ducit, cum esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere, relictam Matthæ accepit vxorem, ex qua & ipse suscepit filium nomine Heli, per quod ex diuerso patrum genere efficiuntur Iacob & Heli vterini fratres: quorum alteri, Iacob, frater Heli sine liberis defuncti, vxorem ex mandato legis accipiens genuit Ioseph; natura quidem generationis filium suum, secundum verbum legis præceptum. Heli autem in hac adtem narratione oportissimus est error, cum Melchi dicitur genuisse Heli. Nam apud Lucam inter Melchi & Heli duo ponuntur intermedij, nempe Matthat & Leui pater eius qui fuit filius Melchi. Proinde apud Eusebium incertum an scriptorum incuria nomē Melchi positum sit pro Matthat. D. Hier. in catalogo scrip. Ecclesiast. testatur Aphricani huius, ex quo hæc Eusebius desumpsit, extitisse suo seculo epistolam ad Aristidem, in qua plenissime scripsit de diaphonia, quæ in genealogia saluatoris videtur esse inter Matthæum & Lucam. Damascenus verò lib. 4. c. 15. simili narratione, sed non nihil diuersa, ostendit Ioseph fuisse naturalem filium Iacob, legalem verò ipsius Heli, dicens Leui genuisse Melchi & Panther: Panther autem genuisse Barpanther, & hunc genuisse Ioachim patrem virginis. Melchi autem fratrem Pantheris ex eadem vxore, ex qua Matthat prius genuerat Iacob, postea generasse Heli: quo sine liberis defuncto, Iacob ex ipsius vxore genuisse Ioseph, suū quidem filium natura, fratris vero filium lege. Sed & in hac narratione apertus similiter est error, cum Melchi dicatur filius Leui. Nam apud Lucam contra Leui filius Melchi dicitur, nisi & hic nomē Melchi positum sit pro Matthat. Ambr. autē super Lucam narrat Ioseph fuisse filium naturalem Heli, legalem verò ipsius Iacob. Traditur enim, inquit, Mathan qui à Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, & vxore superstiti decessisse, quam postea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli, fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris vxori, & generauit filiū Ioseph. Et in hac narratione, Melchi pro Matthat positum est.

A Omnes tamen hæc narrationes in hoc conueniunt, vt ostendant Ioseph duos habuisse patres, vnū naturalem & alterum legalem, eosque fratres quidem fuisse, sed vterinos tantum, quorum patres descendiderunt ex diuersis familiis, quarum vnā reducit ad Rhesam filium Zorobabel Lucas; alterā verò Matthæus ab Abiud, alteram filium eiusdem Zorobabel. Secundum autē scrupulū similiter solunt quidam dicentes, Salathiel patrem Zorobabel, quem Matthæus filium nominat Iechoniæ, fuisse eius filium naturalem, legalem autē filiū ipsius Neri, quæ ex Nathan descendente ponit Lucas. Secundum quem modū etiā oportet dicere, Neri & Iechoniæ fuisse fratres, sed vterinos tantum. Verum hanc rationem soluēdi hos nodos non esse probabilem nec sufficientem, facile fuerit ostendere. Nam legalem filium ex vxore defuncti nemo potest suscitare, nisi frater defuncti germanus: id quod apud Iudæos sine controuersia est, & ex verbis Moysis euidenter satis probatur. Inquit enim. Quando habitauerunt fratres simul, quod quidem non contingit, nisi ex eodē patre natis. Nam qui diuersos habent patres, diuersas etiam capiunt hæreditates, in quibus cum habitant, non habitant simul. Deinde sequitur, vxor defuncti non nubet alteri, vel, vt habent Hebræa ad verbum, Non erit vxor defuncti foris viro alieno. Nubit autem foris viro alieno, cum traditur marito qui non sit è domo foceri sui prioris. Postremò iubet, vt accipiat eā frater eius. Pro, frater, autē in Hebræo est *אבא* Iabam, quod nomē in vniuersa scriptura non significat nisi fratrem germanum, aut cognatum germanum, Itaque, rectius secundum alios pro dissolutione prioris difficultatis dicitur, Eli, quem ponit Lucas, fuisse patrem naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dictus est Iehoiachim, pro quo vulgo dicitur Ioachim. Sicut autem rex Ioachim, qui fuit in transmigratione Babylonis, dictus est etiam Eliacim, (nam hæc nomina idem Hebræis significant), ita fieri potest vt & pater virginis diceretur etiam Eliacim, & causa breuitatis Heli. Hic ergo quoniam focer erat Ioseph, ob id Ioseph eius esse dicitur filius vel gener, cum naturalis esset Iacobi filius. Quare Lucas naturalem seriem genealogiæ secutus est, si Christum respicias, legalem verò, si Ioseph respicias. Contra Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est. Cum enim Lucas statim in ipso limine genealogiæ admoneat Iesum non fuisse filium Iosephi, sed tantum putatum, non videtur verisimile eū voluisse naturalem Iosephi genealogiam cōtexere. Poterat enim aliq̄ non ineptè ita quærere: Quid agis Luca? cum iam illustri narratione nobis persuaseris, Iesum angelo nunciante, & spiritu sancto obnubrante cōceptū, & ex Maria virgine natum esse, & iam idem commodè repetas Ioseph putatum quidem vulgò, sed re vera tamen nequaquam fuisse illius patrem, cur nobis Iosephi genealogiā inculcas? ostende potius genealogiam virginis matris, vt certum sit eum verum esse semen Davidis. Porro Ioannes Annius, qui hoc modo priorē scrupulum dissoluit, eos qui à Luca recensentur à Melchi vsque ad Rhesam filium Zorobabelis, ostēdit ex Philone Iraelitico functos imperio, atque apud Philonem aliis designari nominibus. Ac deinde pro solutione secundi scrupuli dicit, Rhesam, quæ filium Zorobabel facit Lucas, dictum alio nomine Mosollan, Abiud autē, quem filium Zorobabel facit Matth. dictum alio nomine

Verisimilior opinio.

illo mitteretur ad vngendum regē Syris, Israelitis regem & Prophetam, per quos tota ferē in regnis illis rerum facies fuit mutata. Christus ergo quem illi adumbrarunt, priusquam nouā legem, Euangelium scilicet orbi inuulgaret, atq; omnia innouaret, totidem dies à cōsortio hominū secedere & humano abstinere cibo voluit, quo significaret se istis non minorē & ad similia, sed maiora destinatum, ac Euangelium consentire cum lege ac Prophetis, vt vult Augustinus ad Ianuariū. Ceterum quadragenarius numerus multis Dei operibus celebris factus est. Nam ter quadraginta annos dedit Dominus spatium respicienti mundo, priusquā tempore Noe diluuiū humanum genus disperderet: quadraginta postea dies inundauit diluuium decies quadraginta annos peregrinatus fuit & seruiuit Israel in Aegypto. Quadraginta diebus duodecim exploratores circueierunt terram Chanaan. Tot annis in eremo circumducti patres, cōlestis alimonie gratiam consecuti fuerūt, nec antequā mystici numeri tempus explerent, terrā promissionis intrare meruerunt: Moses quadraginta dies apud Dominum bis pro lege recipienda absq; cibo māsit. Elias quadraginta dies ambulauit vsque ad montem Dei Oreb. Tot diebus purificabatur mulier quæ peperit masculum. Quadraginta diebus dormiuit Ezechiel in visione super latus dextrū, assumpta iniquitate Iuda, vt est Ezech. 4. Post totidē dies euertendam Niniuē prædicabat Ionas. Totidē diebus approbauit Christus discipulis suis resurrectionem suam. Quadragesimo anno post passionē Domini apprehēdit Iudæos vltio per Romanos, autore Herodippo. Ex his apparet, numerū quadragenarium sacrum ferē habitum in præparationibus & peccatorum expurgationibus, atq; designare nobis tempus vitæ præsentis, quod pœnitentia, abstinentia, & lucta cum aduersitatibus & malis est transigendum, sicut numero quinquagenario tēpus vitæ futuri æ, omnisq; felicitatis designatur. Voluit ergo Dominus hunc quadragenarium numerum in hoc suo secessu complere, quia ad hoc præparabatur, vt reyno cœlorum præpararet genus mortalium, salutē nque æternam orbi annuncieret & adferret. Deinde quo suo exemplo nobis ostenderet toto vitæ huius nostræ tempore vacandum esse castigationi carnis, atque à vulgi opinionibus quā maximē licet secedendum esse. Porro ex Marco & Luca, apparet Christum non solum fuisse tentatum à diabolo post dies 40. quāuis eæ solum tentationes expressē narrentur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit: Et erat in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à satana, nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur à satana, sicut intelligendum est quod sequitur, Et angeli ministrabant ei. Ex Luca verò manifestum videtur etiam tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quod nos legimus in Luca, agebatur in spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo, Græcè non est, & tentabatur, sed tantum participium tentatus, tentatus, vel tentationē patiens. Illudq; diebus quadraginta (pro quo Græcè est ἡμέρας τεσσαράκοντα, hoc est per accusatiuū, dies 40.) ita positum est, vt possit vel ad superiora, vel ad inferiora referri. Verū melius est vt ad inferiora pertineat, non quod toto hoc tempore tentatus sit, sed quod frequenter. Certè Origenes ita legit, vt sentiat eum quadraginta diebus tentatum fuisse. Si enim ad superiora referatur, non satis aptus erit ser-

Numerus quadragenarius celebris.

mo, agebatur in desertum 40. dies vel diebus. Non enim tot diebus ad desertum agebatur, vnde multi legunt, in deserto, verū obstant Græca & Latina emendata. Quare si cum superioribus illud iungendum est, aliquid subintelligendum erit, agebatur in desertum, existens ibi quadraginta diebus.

A ET CVM IEIUNASSET QUADRAGINTA DIEBUS ET QUADRAGINTA NOCTIBVS, &c.] Non excessit Christus numerum quadragenarium ieiunando, cum q̄ hic numerus sit pœnitentiæ & afflictionis, cum ne si diutius ieiunasset quā Moses & Helias, non videretur verus fuisse homo. Noctium autem etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Moïsis, ad distinctionem ieiunij Christi à ieiuniis Iudæorum, qui toto die ieiunantes, in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò noctes non ponens, loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cū autem post quadraginta dies esuriisse dicatur, satis significatur tēpore quadraginta dierū non esuriisse, diuinitate scilicet corpus sine esurie cōseruante. At expleto mystico numero, humanam naturā sibi relinquens Dominus, esurire voluit, cum vt se verū hominem comprobaret, tum vt diabolum occasio ne esurie ad dubitandum & tentandum laceraret, ac laceratum arte quadā diuina & pia fraude vinceret, qui prius suis dolis vicerat genus humanum. Quanquam autem nō ad hoc potissimū ieiunauit Christus quadraginta diebus, vt nos ad illius exemplum eodem dierum numero ieiunaremus (quis enim Christum tot diebus sine omni cibo atq; esurie ieiunātem imitari posset?) sed ideo potissimum ieiunauit, vt tanto tempore quanto Moses, cōtemplationi ac precibus vacans, atq; ab omni humana actione segregatus, atq; tērationibus probatus, sic demum procederet ad proferendū diuinum Euangelium: tamen quo aliquatenus Christiani omnes hoc Christi factū imitarentur, statutum ab Ecclesia vt singulis annis omnes quadagesimæ ieiuniū obseruarent ante Pascha. In qua quidem obseruatione Christum imitatur, tum quod sicut ille 40. diebus ieiunauit, ita & nos modo nobis possibile, tū quod sicut ille tunc ab omni cibo abstiuit, quo assiduis vacans precibus & contemplationibus veluti paratior prodiret ad Euangelicum negotium, ita, & nos à solito edendi more abstinētes, ac ieiunij occasione plus temporis orationi & pię meditationi impendentes, paratiores & aptiores simus ad dignius celebrandū dominicū Pascha. Ob hanc enim causam quadagesimale ieiuniū ante Pascha institutum fuit, quāquā præter hanc & aliæ coincidunt, videlicet vt quoniam eo tempore Domini passio attētius celebratur, & nos ieiuniis nos ipsos affligentes, carnemq; crucifigentes cum illo patiamur. Deinde quoniam eo tempore omnia velut re pubescentia acrius ad mollitiem sollicitat, & medullarum calor efferuescens, carnem magis spiritui rebellem ac contumacem efficit, nullo alio tempore magis è publica fuit salute vt ieiunium istud institueretur, quo multæ peccādi occasiones homini quantū liceret præciderentur. Porro obseruatio ista ex ipsa traditione Apostolorum manasse videtur, quæ etsi fortē non à principio omnes expresso præcepto astringebat, tamen omnibus seculis, atq; in omnibus orbis partibus obseruata, robur & vim legis obtinuit. Vnde Hieron. in epist. ad Marcellinū aduersus Montanum: Nos, inquit, vnam quadagesimam secundum traditionē Apostolorum toto anno,

Quadragesima ieiunij obseruanda ex imitatione Christi & imitatio Apostolorum.

no, tēpore nobis congruo, ieiunamus. Illi tres in anno faciunt quadagesimas, quasi tres passi sint saluatores. Non quod & per totum annum, excepta Pentecoste, ieiunare nō liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. In quibus verbis notandum quod dicit obseruare nos quadagesimam secundum traditionem Apostolorum, idque necessitate, De quadagesima autem Augustinus ad Ianuariū Epist. 119. hoc modo. Quadagesima sanè ieiuniorum, habet auctoritatem in veteribus libris ex ieiunio Moïsi & Helias, & ex Euangelio, quia totidem diebus Dominus ieiunauit, demonstrans Euangelium non dissentire à lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadagesimæ cōstitueretur, nisi cōfinis atq; contigua dominicæ passionis? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est cōtinencia, &c. Et post quædam: Vt quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consensus roborauit. Ambrosius quoq; in sermonibus de quadagesima asserit, ab Apostolis atq; ipso Deo traditam obseruationem quadagesimæ, & potissimum sermone 36. vbi quadragenarium ieiunij numerum dicit non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecratum, nec terrena cogitatione inuētum, sed cœlesti maiestate præceptum. Et post pauca: Hæc autem non tam sacerdotum præcepta quam Dei sunt. Idem sermone 34. Quisquis Christianus consecratam ieiunando non impleuerit quadagesimam, præuaricationis & contumacię reus tenebitur, quod legem diuinitus pro salute sua datā prandendo ipse rescindit. Et post pauca: Sicut reliquo anno ieiunare præmium est, ita in quadagesima non ieiunare peccatum est. De quadagesima sic Ignatius epist. 5. Dies festos nolite inhonorare, quadagesimam vero nolite pro nihilo habere, imitationem enim continet Dei conuersationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despiciere. Vide & Chrysost. super Genesim homil. 30. Proinde nō est verum quod quidam asserunt; Telephorum primum instituisse ieiunium quadagesimæ, sed, vt satis patet ex Platina, illi ieiunio adiecit aliquot dies, statuēs clericis esse ieiunandum septem hebdomadibus ante Pascha, vnde quinquagesimæ Dominica nomen accepit. Idem videre licet in decreto distin. 4. cap. statuimus. Idem & Gregorius Augustino Angelorum antistiti scripsit, vt habetur dist. 4. cap. Denique, vt sacerdotes & diaconi à quinquagesima ieiunare inciperent, quo aliquid ad sanæ institutionis pensum adiciant. A quo Gregorio aut circa eius tempora videtur statutum, vt patet in Homil. quadagesimæ, vt ieiunium omnium inciperet à quarta feria septimæ hebdomadæ ante Pascha, cum prius, vt satis apparet ex Ambrosio, sex tantum hebdomadibus ieiunaretur. Fuisse autem antiquissimis etiam morem abstinendi à carnibus in his ieiuniis, satis patet ex his quæ in historia Tripartita scribuntur cap. 10. lib. 1. de Spiridione episcopo Cypriorum.

A ET ACCEDENS TENTATOR, DIABOLVS, DIXIT ILLI: SI FILIVS DEI ES, DIC VT, &c.] Cum dicitur accessisse diabolus, significatur in visibili & humana forma diabolus apparuisse & aduenisse. Accedere enim est progressus motus, ex quo & illud satis conuincitur, vniuersam hanc, quæ scribitur, tentationem foris fuisse nō intus: quemadmodum & tentatio ea quæ primos parentes ad peccatū sollicitauit. Sicut enim

A hominem in statu innocentie diabolus tentare nō potuit, nisi per externam suggestionem: ita etiam perfectionem Christi dedecisset à diabolo tentari per interiores cogitationes phantasie contra spiritum, audire autem exteriores ad malum sollicitationes non dedecuit, vt illas vinceret. Porro nequā spiritus tribus hic ab Evangelistis nominibus appellauit, scilicet tentator, diabolus, & satan vel satanas. Est autem tentare proprie, rem incertam & incognitam explorare, experiri, & diligenter inquirere. Secundum quam significationem in scripturis Deus dicitur homines præceptis & afflictionibus immisis tentare, quia scilicet quales sint probat, non quidē vt ipse cognoscat, sed vt quales sint ipsi met & alij cognoscant. Sic & homo dicitur Deum tentare, cum de diuina vel bonitate, vel potentia diffusus experiri vult quid possit, aut quid facturus sit, quomodo tentauerunt Deū Israelitæ, dicentes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Hinc in scripturis tentationes dicuntur per sepe afflictiones, quia his homo probatur, sibiq; & aliis innotescit. Quoniam autem tentationes dicuntur afflictiones ob id & tentari pro affligi ponitur, & tentare aliquem pro affligere, molestare, irritare, & ad iracundiam prouocare: secundum quam etiā significationem nonnunquam in scripturis dicuntur homines Deum tentare, hoc est, prouocare & exasperare, vt in Psal. Et tentauerunt & exacerbauerunt Deū excelsum, & testimonium eius non custodierunt. Et in actis: Quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum? Tentare autem, prout significat explorare & experiri, duobus modis contingit. Aut enim quis aliquid tentat solum vt illud sciat, quomodo dicimur tentare alicuius scientiam aut amicitiam. Aut qui tentare aliquid dicitur, ita illud quod nescit cupit explorare, vt etiam aliquid conetur efficere: quomodo dicimur tentare aliquā rem quam aggredimur: & tentare aliquē de pudicitia, cum conamur ipsum ad impudiciam pertrahere. Atq; secundum hunc modū diabolus nos tentare dicitur, quia scilicet suis suggestionibus & oppugnationibus conatur experiri quales simus, & simul ad malum nos pertrahere studet. Itaq; & tentatio pro sollicitatione ad malum, & tentare pro sollicitare ad malum ponitur, quomodo apud Iacobū Deus neminem tentare dicitur. Hoc ergo respectu in scripturis diabolus appropriatè dicitur tentator, vt hoc loco, & rursum, Thef. 3. Ne forte tentauerit vos is qui tētat, vbi Græcis est ea dictio quæ hoc loco dicitur ὁ πειράζων. Satan autē Hebraica dictio est, quæ idē significat quod aduersarius & inimicus. Vnde 2. Reg. 19. Dauid dicebat: Quid mihi & vobis filij Saruiz? cur efficiamini mihi hodie in satā? Ira & reuocanti à cruce Petro Christus dicebat: Vade retro me satana. At q̄ veterator ille spiritus nusquā non aduersatur nobis, ac pessima vbiq; suadet, tum & ad vltionē postulat, peculiariter & p̄ antonomasiam satan vocatur, vt 1. Paral. 21. Consurrexit autem satan contra Israel, & incitauit Dauid vt numeraret Israel. Nomen autem, diabolus, dictio Græca est, quæ proprie calumniatorem & criminatorem significat, ac ferē nomē hoc à Septuaginta interpretibus ponitur vbi in Hebræo est satā, vt loco Paral. iam dicto, & in Psal. 108. Et diabolus stetit à dextris eius. Vnde quem Hebræi vocant satan, Græci ceperunt vocare diabolum: quare Petrus Græco nomine dæmonem appellans, sed Hebrææ dictionis significationem explicans, Aduersarius, inquit, ve-

Tentare quid sit.

Psal. 77.

Psal. 77.

Act. 15.

Satan quid significet.

Diabolus quid significet.

1. Petr. 5.

ster diabolus circuit, &c. In Apocal. autem cap. 12. explicatur ratio nominis, Diabolus, cum dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. Theophylactus tamen diabolum etiam dicit, quod accusauerit & infamauerit Deum apud Adam, quodque & nunc virtutem, & quæ Dei sunt apud nos calumniatur.

SI FILIUS DEI ES, DIC UT LAPIDES ISTI, &c.] Hinc patet quare Christus esurire voluerit, nimirum ut diabolo occasio aggreddi & tentandi daretur, obiecta ei infirmitate humanæ naturæ, veluti esca quadam, sub qua veluti hamus latens diuina virtus demonem superaret, & caperet. Quoniam enim audierat diabolus ex patris cælesti oraculo & Ioannis testimonio Christum dictum filium Dei, & contra iam eum videbat fame discruciarī, quod eum nihil aliud quam infirmum hominem arguebat, ob id dubitare de ipso cœpit. Quare callida astutia aggressus est explorare verus ne esset Dei filius an non, ut si cognouisset eum esse Dei filium, omnes artes suas explicaret ad impediendum salutem hominum per ipsum afferendam. Ita autem istud explorare conatus est, ut & simul in peccatum aliquod ipsum pertraheret si fieri posset, quare duplici nomine Christum tentasse dicendus est. Nam quod ad primam hanc pertinet tentationem, ita se eum cogitabat: Si solo iussu lapides hos in panem conuerterit, cum id solius sit Dei opus, certum erit ipsum esse filium Dei. Si autem tenuerit id facere, aut etiā dixerit sibi id impossibile. certum rursus non esse verum ac naturalem Dei filium. Neque enim dubium quin si id facere posset, iam facturus sit cogen te eum ad hoc fame. Rursus tamen hac tentatione ad peccatum sollicitabat, & partim quidem ad gulæ vitium, partim vero & magis ad inanem gloriam, & vanam sui ipsius ostentationem aut etiā ad diffidentiam diuini oraculi. Quamuis enim non fuisset voracitatis, Christum cum esuriebat comedisse panes ex lapidibus factos, tamen occasione famis obedi re aliqua in re diabolo, gulæ vitio ascribendum esset. Magis tamen hac in re peccatum fuisset ob vanam sui ostentationem, Nunquam enim proferendum est miraculum, nisi cum id postulat gloria Dei, aut fraterna charitas, non hominum libido. Vnde nec Herodem dignatus est Saluator aliquo miraculo. Magorum enim & præstigatorum est, ad inanem ostentationem, & ad spectatorum curiosam voluptatē vel ædere, vel fingere miracula: vnde nec illustratur gloria Dei, nec utilitas vlla redit ad proximum. Itaque in hæc vitia præcipitandum credebat le sum, si obedisset. Sin ob impotentiam non obedisset, sperabat eum diffusurum voci patris, qua filius Dei denunciatus erat. Itaque tantum Christo inuidens honorem, sicut & veteri Adam, nisi est hinc, sicut & illum, ab illo honore deicere. Et quidem pulchre respondet hæc tentatio ei qua primos parentes aggressus est. Sicut enim tunc occasione prohibiti cibi, & illicitilitate arboris sciētiae boni & mali, & ad gulositatem & vanam excellentiæ appetentiam prouocauit: ita nunc per cibi occasionem ad gulæ vitium & inanem excellentiæ declarationem adducere conatus est. Et quomodo tunc dubitationem de æquitate diuini mandati immisit mentibus eorum, quærendo: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de ligno paradysi? ita modo ad diffidentiam diuini oraculi pertrahere studuit: quare non dicit: Cum sis Dei filius dic, &c. sed per conditionem

dubitatiue pronunciat: Si filius Dei es. Quæ locutione etiam adulari & pungi, ut si verè esset Dei filius, id modo necessario demonstraret, tanquam rubore suffundendus si non crederetur esse Dei filius. Est itaque sensus verborum iste: Auditum est cælesti voce, accedente etiam Ioannis testimonio, te denunciatum esse Dei filium. Id si verum est, cur sic fame discruciaris, qui vel solo verbo tuæ fami succurrere potest? Fac potius tuo iussu ut lapides hi in panem conuertantur, habeasque quo esurientem impleas ventrem. Id si facere recusas, frustra sane vel tibi persuades te esse quod diceris, vel alios id de te credituros expectas. Ex his patet emphasis quæ est in verbo, dic. Non enim dicit, ora patrem cælestem. nec dicit, fac, sed dic, significans solo iussu id ab eo fieri posse. Notandum rursus quod dicit, panes fiant. Non enim lapides in delicatum cibum conuerti postulat, sed in cibum frugalem & necessarium, quo magis impetret quod postulat. Porro cum Lucas dicat singulariter: lapidi huic ut panis fiat, apparet apud Matthæum pluralem numerum pro singulari positum, ut & alias aliquoties, ac proinde superfluum esse annotationem Theophylacti, qui vult demonem instigasse Christum ad superflua, quod cum panis vnus sufficeret, postulari lapides in panes conuerti.

ET RESPONDIT AD ILLVM IESVS: SCRIPTVM EST; QVIA NON IN SOLO PANE VIVET, &c.] Christus à diabolo tentatus neque est indignatus, sed per mansuetudinē patienter tolerauit eius improbum insultum: exemplum præbens tolerantiam in oppugnationibus impiorum hominum: neque cum posset, diuinitatis suæ potētiam eum superauit & repulit. Propositum enim ei erat, ut non tanquam Deus potentia vinceret, sed ut homo per humilitatem, idque testimoniis scripturæ: quo nos doceret nulla contra diabolum efficaciora esse arma, quam scripturarum meditationem, & verbum Dei, quod est gladius spiritus, omnes facile ressecans cupiditates carnis, suggestionesque diaboli. Deinde quo & hominem plus honoraret, & diabolum plus puniret, cum hostis humani generis non quasi à Deo, sed quasi ab homine vinci videretur. Itaque Dominus ut potētior diabolo, ita & prudentior, astutias diaboli scripturæ autoritate euicit, neque negans quod erat, neque prodens, sed tantum absurdam esse ipsius suggestionem ostendens scripturæ inuincibili autoritate, quæ quam pulchre respondeat illius suggestioni, eumque suo frustrat intento, videndum. Ille enim cupiebat explorare num Dei esset filius. Christus vero nihil se quam hominem esse respondit, dicens: Non in solo pane viuit homo; cæteris se connumerans hominibus, per quod etiam absurdiorē demonstrat esse de demonis suggestionem. Si enim quiuisset homo non in solo pane victurus est, sed in omni verbo Dei, multo magis necesse non est filio Dei, ut pro fame pellenda lapides in panem conuertat. Itaque neque quia filius Dei erat, lapis in panem conuertendus erat: neque quia non conuertit, colligi potuit eum non esse filium Dei. Rursus ille cibi oblectamento esurientis patientiam illudere voluit, aut in diffidentiam vitium adducere. Christus contra, suam de diuina potentia & bonitate patientem confidentiam declarat, significans se certò confidere & expectare, ut etiam sine pane ex lapide facto diuinitus alatur & sustentetur. Quod autem dicit hominem victurum in omni verbo quod procedit ex ore Dei, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de

vita

vita animæ, quæ consistit in auditu & meditatione diuinorum verborum, ac Christum autoritate scripturæ demonstrare esse vitam animi, quæ pluris sit faciendam, quam vita corporis: esse cibum spiritua lem, qui magis expetendus sit quam cibus iste qui vitam corporis aliquanto post morituri ad breue tempus prorogat, ac proinde famem corporis negligendam, ac alimentum verbi cælestis acquirendum potius. In hunc sensum locum hunc intelligit Ambrosius super Lucam, & post eum quidam etiā super Lucam. Verum hunc non esse præcipuum istorum verborum sensum, & præsens locus, & is vnde desumpta est hæc scriptura, satis conuincit, Nam quod attinet ad præsenrem locum, impertinens satis huic loco esset sermo introductus de vita animæ, cum hic iam ostendendum esset quibus rebus sustentari posset vita corporis, & huius sustentationi non esse omnino necessarium panem. Et Deut. 8. vnde istud sumptum est, dictum est hoc testimoniū occasione manna, quo pavit Dominus Israelitas in deserto. Dedit (inquit Moyses) tibi Dominus manna quod ignorabas tu & patres tui, ut ostenderet tibi quod non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore domini. Quare per omne verbum Dei, aut verbum, quod procedit de ore hoc est, imperio Domini, oportet hic intelligere omne id quo deus vult, ordinat, & iubet ut vita hominis sustentetur: quomodo manna, quod non erat panis, nutriuit Israelitas in deserto, & Heliesum cum sociis suis herbis agrestibus pavit, & Moysen, Heliam, atque Christum 40. diebus sine omni cibo sustentauit. Notandum autem in Hebræo non esse dictionem, verbum, sed ea addita est ex additione Septuaginta interpretum vulgata, ex qua addita etiam est in vulgata nostra additione in Deuteronomio.

AI VNC ASSUMPSIT EVM DIABOLVS IN SANCTAM CIVITATEM, ET DVXIT ILLVM IN HIERUSALEM.] Hanc tentationem quam Lucas tertio loco ponit, secundam fuisse, sicut eam Matthæus ponit, satis patet ex Matthæo, qui descripturus etiam tentationem, dicit: Iterum assumpsit eum diabolus; significans eum tunc secundo assumpsisse Christum. Deinde cum à Christo diabolo dictum fuisset: Vade retro satana; subiecit Matthæus: tunc reliquit eum diabolus Lucas verò ordinem tentationum non obseruans, huiusmodi dictionibus ordinem indicantibus non est usus. Et Faber antiquos quosdam codices dicit in D. Luca eundem habere ordinem tentationum quem habet D. Matthæus, ut ordinis mutatio quæ est in D. Luca, videri possit accidisse ex scriptorum vitio maxime cum in ea tentatione quæ in Luca secundo loco ponitur, Græci codices plerique etiam habeant: Vade post me satana. Certè Ambrosius in Luca secundam ponit tentationem eam quæ in Hierusalem facta est. Itaque diabolus accipiti responso elusus, ex quo discere non potuit filius Dei esset an non, non quidem à tentatione abstinet, (ne semel victores tradamus nos securitati, sed animum semper ad novos assultus paratum habeamus) verum quoniam scripturæ autoritate superatus fuerat, conatur & ipse scripturarum abusu vincere: cumque prius occasione famis vincere non potuerit, experitur num per inanem gloriam superare valeat; per quam nonnunquam vincuntur sancti, qui omnem iam carnis necessitatē vicerunt. Quamquam enim & in superiori tentatione Christum tentabat ad vanam sui ipsius ostentationem, hic tamē

apertius, preterquam quod explorare studet num sit Dei filius, etiam sollicitabat eum inanem gloriæ appetitu in vanam sui ostensionem adducere, ac præterea in tentatione dei; & sui ipsius perditionem per præcipitium, si obedisset. Si verò obedire recusaret tum & demonstraret se non esse Dei filium, & diffideret cælesti voci asserenti ipsum esse filium Dei. Vide autem quam astute hæc tentationem subiecit superiori. Quoniam enim Christus sua responsione indicauit suam in Deo confidentiam, per præsumptuosam & vanam confidentiam tētat superare, adducens scripturam quæ ad hoc efficax videretur, ut quæ pertineret ad confidentes in Deum, sicut principium Psalmi indicat. Itaque quoniam per confidentiam ex scriptura desumptam superatus fuerat, occasionem hinc accepta, per confidentiam quam etiam scriptura suggerit, conatur secundo superare. Assumpsit ergo eum in sanctam ciuitatem, hoc est, in Hierusalem, ut patet ex Luca, Hæc enim sancta ciuitas dicebatur: propter sanctum Dei templum quod erat in ea. Et statuit eum supra pinnaculum templi, hoc est, supra supremam templi extremitatem; Nā pinnaculum dicitur fastigium siue summitas ædificij in acumen tendentis, quia veteres pinnam dixerunt quod acutum est, aut quia pinnaculis addi solet pinna, quæ facili motu, ventorum indicet flatum. Vnde & Græcè dicitur πτερυγιον, quod est diminutivum à πτερον, ala, quod in morem alarum moretur. Cum autem verisimile sit templum non habuisse fastigium acuminatum, eò quod in Palæstina domus tectum habeant planum, & debet hic pinnaculum & πτερυγιον accipi pro superiori parietis & tecti parte aut angulo aliquo. Correspondet enim hæc dictiones Hebrææ dictioni צפוף Canaph, quæ cum proprie alā significet, etiā significat omnem rei extremitatem, & angulum: vnde quatuor orbis anguli dicitur eis Cenaphim, vel Canephet, Ezech. 7. In sancta ergo ciuitate Hierusalē supra pinnaculum templi: vbi multos haberet spectatores sui miraculi, Christum diabolus constituit, ut spectantium multitudinē celebri magis permoueret ad ostendendum se quis esset eo loco, quo maxime ipsum conueniebat demonstrari. An autem diabolus Christum corporaliter assumpsit, & in Hierusalem duxerit, an solum in visione hæc facta sint, in questione veritur. Quidam enim in visione, hæc facta putant, de quorum sententia postea dicitur. Alij verò corporaliter hæc & verè facta existimant. Nihil enim mirum esse, si se Christus à diabolo permisit in Hierusalem & in montem duci, qui se permisit à membris illius crucifigi, ut dicit Grægorius. Et quanquam diabolus sic Christum assumebat ut ab omnibus videretur, ipsum tamen diabolo nesciente sic egisse inuisibiliter ut à nemine videretur, ut dicit Chrysost. super Matt. Porro bene aduertenda sunt diaboli verba, dicentis: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Vox enim hæc verè diaboli est; Mitte te deorsum, ut annotauit Ambrosius & Hieronymus. Nam cum ipse se ipsum per superbiam ex altitudine cælorum præcipitauerit, semper etiam quo homines sibi similes reddat, de altiore gradu meritorum eos cadere desiderat. Verum ut id suadere potest, ita ipsos præcipitare non potest. Ut autem diabolus impetret quod suggestit, addit ex Psal. 90. scripturæ testimonium, quo ostendere vult Christum, si filius Dei sit, sine omni periculo sese missurum deorsum. Quam scripturam admodum malignè, impie, & deprauatè adducit. Primum, quod eam scripturam quæ de quouis pio homine dicta

L 4

est interpretatur ad Christum proprie pertinere, ad quem tamen non pertinere, vel ipsius demonis verba satis significare poterant. Si enim erat Dei filius, ergo angelorum ministerio opus non habebat, per quos custodiretur ab omni nocimento & laesione. Deinde, quod ea scriptura, qua promittitur confidentibus in Deum securitas ab omni malo, abutitur ad persuadendum impietate, tentatione scilicet Dei, & spontaneam malorum aduocationem.

ET RESPONDENS IESVS AIT ILLI, RURSVM SCRIPTVM EST: NON TENTABIS DOMINVM, &c.] Rursum Christus dissimulans se esse Dei filium, id tantum respondit, quod a quouis pio homine responderi poterat, & scripturam male citata, alia scriptura recte adducta, ceu elauum clauo retudit: docens scripturam scripturam conferendam, si ex scripturae sectione errare nolumus. Quod bene notandum contra hereticos, qui ad exemplum sui magistri frequenter scripturas quasdam depreuate citat, ad sensum aliquem stabilendum qui cum aliis pugnat locis. Sed e diuerso, inquit, scriptum est: Non tetastis Dominum Deum tuum. Est autem scriptum istud Deut. 6. citatur tamen magis secundum Septuaginta translationem quam Hebraeam veritate, sicut, & in nostra lectione Hieronymus Septuaginta translationem posuit. Hebraea enim pluraliter habent: Non tentabitis Dominum Deum tuum, sicut tetastis in loco tentationis. Septuaginta vero *ἐκκαταστάσεις*, quomodo hic Euangelista, cum autem tentare Deum in scripturis dupliciter accipitur, ut superius patuit, hic in priori acceptione debet accipi, ut tetare Deum, sit exprimentum sumere de Deo, & potissimum de omnipotentia eius, bonitate & fidelitate in seruandis promissis. Id autem dupliciter contingit. Primum quidem, ex praesumptuosa quadam de Deo confidentia, ut eum quis se circa vllam necessitatem iniicit in aliquod manifestum periculum, praesumens sibi ad futurum Dominum. Ut si quis sese ex lato praecipit, confidens se seruandum a Deo: & quisquis praeterita humana ratione qua aliquid consequi posset, sese Deo committit, expectans illud ab eo, ut qui neglecto labore manuum, aut alia humana via acquirendo victui necessaria se otiosum & sedentem expectaret pacendum a Deo, quia praecipit Christus considerare volucres caeli, quas pater citra laborem aut sollicitudinem ipsarum pascit. Rursum si qui ad docendum alios destinatus est, neglecto scripturarum studio expectaret sibi otioso suggerendum a Domino quid docere de beat, eo quod dixerit Apostolis; Cum steteritis ante reges, nolite cogitare quomodo aut quid respondeatis, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Tales enim nihil aliud quam experiri volunt, quam sit potens, bonus & verax Dominus. Quemadmodum enim qui equi cursu vitur, solum ut cognoscat equi virtutem, tentare equum dicitur: non tentat autem equum, qui cursu eius vitur ad transuentionem, etiam si inter vitendum equi virtutem cognoscat magis: ita Deum tentant, qui non ea ratione expectant Dei opem qua debet expectari, non tetant autem qui in necessitate aliqua constituti necessariam sibi Dei opem expectant. Secundum, etiam Deum tentare contingit ex diffidentia de Deo, aut incredulitate eius quod de Deo credere deberet, ut cum quis in necessitate aliqua constitutus non secure confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurante cum diffidentia quadam optat

A Deum declarare suam potentiam & auxilium quomodo tentasse Deum dicuntur Israelitae, cum in inopia cibi potusve constituti murmurauerunt dicentes: Est ne Deus in nobis an non; & nunquid poterit Deus parare mensam in deserto; Sicut enim diuinae operis & potentiae declaratio optanda non est, nisi cum id nostra postulat necessitas aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendere oportet, certo confidentes eum liberaturum si iudicauerit expedire salutem nostram. Posse enim illud, & omnino idem velle si bonum nobis sit. Sic etiam Deum tentat, qui declarari sibi postulat Dei voluntatem in his rebus in quibus Dei voluntas ex scripturis aut aliunde certo cognosci posset. Porro his modis Deum tentare, graue peccatum est, siue quod per diffidentiam non ita de Dei sentiantur potentia & bonitate sicut oportet, siue quod non ea deferatur ipsi reuerentia quae debetur summam ipsius auctoritati & dignitati. Neglectus enim quidam Dei est, in rebus leuibus & non necessariis illius opem exposcere, quasi ad omnia quae libuerit nobis paratus esse debeat.

ALTERVM ASSVMPSIT, ET DVXIT EVM DIABOLVS IN MONTEM EXCELSVM, VALDE, &c.] Cum iam Christum diabolus nec per concupiscentiam carnis, nec per superbiam & inanem sui ostentationem superare posset, aggreditur eum oppugnare per illud quod inter omnia quibus homines tentat tertium est, nempe per concupiscentiam oculorum & avaritiam, simul tamen ipsum etiam tentans de superbiam per honores promissos. Omne enim quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitae. Sicut autem in prima tentatione non solum in gula vitium, sed per illud in vanam sui ostentationem, & in secunda per inanem gloriam etiam in Dei tentationem pertrahere voluit: ita in hac tertia per avaritiam & ambitionem in idololatriam conatus est adducere, per id semper pergens tentare quod mentem hominis magis natum est & solet a constantia sua virtute dimouere, semperque in grauiora crimina deiicere ad laborans. Hoc enim ordine diabolus tentare solet, ut a leuioribus incipiens paulatim perducatur ad grauiora, semper ea ordine proponens quae magis ac magis mouent. Iam plerumque fit ut qui famem contemnere possunt & vanam gloriam, stabiles honores & multarum rerum gloriosam possessionem non possint contemnere. Porro tertia haec tentatio non parum differt a duabus superioribus. In eis enim dixit: Si filius Dei es, eo quod ea quae suggererat videbatur Dei filio competere. In hac vero id adicere non potuit, eo quod id suggestit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis apertius expiscari quae rebatur quis esset Christus, in hac vero apertius ad peccatum eum sollicitat, quasi iam certior eum non esse Dei filium. Cum enim videret eum semel & iterum detrectantem ut ostenderet se Dei filium, tanquam purum hominem ipsum tentat, ea illi proponens quae adeo mouent homines ut inuisibilibus bonis futuris ea praeponeant. Et tamen quemadmodum in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatum sollicitasse, ita & in hac recte intelligitur simul voluisse explorare num Dei esset filius. Sperabat enim eum si non esset Dei filius, magnificis illis promissionibus superandum. Si vero esset, irrita tanta tentatoris improbitate dicitur se potius ab illo adorari debere, suaque esse omnia ea quae ille tanquam sua pollicebatur. Quemadmodum autem prius in altum templi pinnaculum Christum assumpserat, & casum suggererat: ita & nunc in excelsum montem ducit, casumque; rursum suadet, dicens, si cadens adoraueris me. Semper enim diabolus ad alta hominem per mentis superbiam deducere studet, semperque ad casum sollicitat. Quomodo autem omnia regna mundi & gloriam eorum e monte quouis ostendere potuerit, idque in momento temporis, in quaestionem vertitur. Neque enim aliquis est mons tam altus, unde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidam (inter quos Origenes homil. 30. in Lucam) intelligendum istud putant non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, ut vnum sit regnum gulae, alterum luxuriae, aliud superbiae, & sic de reliquis peccatorum regnis quae Christo ostenderit, veluti dicere volens: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti ut eos qui sub me sunt rapias, prode & adora me, & absque omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernantur a me. Verum haec allegorica interpretatio literae omnino non videtur conuenire. Nam praeter alia, ad hanc ostensionem non fuisset necessarium Christum in montem duci a diabolo. Itaque alij (inter quos Chrysostomus in secunda expositione in Matthaeum) intelligunt diabolus demonstrasse Christo omnia regna & gloriam eorum, non quod singula regna & ciuitates oculis eius videnda exhibuerit, sed quod partes terrae in quibus vnumquodque regnum vel ciuitas posita erat, digito demonstraret, dicens: Versus illam partem est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiae & honores, in alio vero alia gloria. Verum nec haec interpretatio videtur conueniens, maxime quia addidit Lucas, in momento temporis, per quod satis significatur ostensionem hanc fuisse talem quae potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostensionem putant fuisse factam a diabolo in phantasia Christi, ut non fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria, quomodo & D. Benedictum totum mundum in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. c. 35. Sed cum non satis pius sit dicere, diabolus interiores Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumque certum satis sit in sensibili & externa specie diabolus Christo apparuisse, verisimilius videtur ut dicatur diabolus Christo ostendisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo representauit humanis eius obrutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neque Christus deceptus est, cum sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atque in hunc modum intelligit Theophyl. istud contigisse. Caeterum cum hoc modo verisimile sit intelligendum esse illud, ostendit ei omnia regna mundi, atque ad huiusmodi ostensionem non fuerit necessaria corporalis transuentione in montem aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundum praedictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculum templi, ut

Exod. 17
Psal. 77

Tentare
Dei gratia
ne peccati
sum.

Multis
modis de
tentari
conuenit.

Mat. 10.

Mat. 6.

D Deum declarare suam potentiam & auxilium quomodo tentasse Deum dicuntur Israelitae, cum in inopia cibi potusve constituti murmurauerunt dicentes: Est ne Deus in nobis an non; & nunquid poterit Deus parare mensam in deserto; Sicut enim diuinae operis & potentiae declaratio optanda non est, nisi cum id nostra postulat necessitas aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendere oportet, certo confidentes eum liberaturum si iudicauerit expedire salutem nostram. Posse enim illud, & omnino idem velle si bonum nobis sit. Sic etiam Deum tentat, qui declarari sibi postulat Dei voluntatem in his rebus in quibus Dei voluntas ex scripturis aut aliunde certo cognosci posset. Porro his modis Deum tentare, graue peccatum est, siue quod per diffidentiam non ita de Dei sentiantur potentia & bonitate sicut oportet, siue quod non ea deferatur ipsi reuerentia quae debetur summam ipsius auctoritati & dignitati. Neglectus enim quidam Dei est, in rebus leuibus & non necessariis illius opem exposcere, quasi ad omnia quae libuerit nobis paratus esse debeat.

E TIBI DABO POTESTATEM HANC VNIVERSAM, ET GLORIA EORVM, QVIA MIHI TRADITAS VNNT. Aduertendum in his verbis, quae sit & mendax, & arrogans nequam spiritus. Mendaciter enim & arroganter sibi arrogat, & quae omnia sibi sint tradita, & quae detur cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt omnes fines & regna terrae, omnisque potestas secundum Paulum a Deo est. Dicitur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius mundi, & Deus huius seculi: sed id solum propter ea, quia dominatur in hominibus mundana sapientia

Quomodo
ostendit
omnia
regna
mundi.

ab illo adorari debere, suaque esse omnia ea quae ille tanquam sua pollicebatur. Quemadmodum autem prius in altum templi pinnaculum Christum assumpserat, & casum suggererat: ita & nunc in excelsum montem ducit, casumque; rursum suadet, dicens, si cadens adoraueris me. Semper enim diabolus ad alta hominem per mentis superbiam deducere studet, semperque ad casum sollicitat. Quomodo autem omnia regna mundi & gloriam eorum e monte quouis ostendere potuerit, idque in momento temporis, in quaestionem vertitur. Neque enim aliquis est mons tam altus, unde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidam (inter quos Origenes homil. 30. in Lucam) intelligendum istud putant non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, ut vnum sit regnum gulae, alterum luxuriae, aliud superbiae, & sic de reliquis peccatorum regnis quae Christo ostenderit, veluti dicere volens: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti ut eos qui sub me sunt rapias, prode & adora me, & absque omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernantur a me. Verum haec allegorica interpretatio literae omnino non videtur conuenire. Nam praeter alia, ad hanc ostensionem non fuisset necessarium Christum in montem duci a diabolo. Itaque alij (inter quos Chrysostomus in secunda expositione in Matthaeum) intelligunt diabolus demonstrasse Christo omnia regna & gloriam eorum, non quod singula regna & ciuitates oculis eius videnda exhibuerit, sed quod partes terrae in quibus vnumquodque regnum vel ciuitas posita erat, digito demonstraret, dicens: Versus illam partem est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiae & honores, in alio vero alia gloria. Verum nec haec interpretatio videtur conueniens, maxime quia addidit Lucas, in momento temporis, per quod satis significatur ostensionem hanc fuisse talem quae potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostensionem putant fuisse factam a diabolo in phantasia Christi, ut non fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria, quomodo & D. Benedictum totum mundum in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. c. 35. Sed cum non satis pius sit dicere, diabolus interiores Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumque certum satis sit in sensibili & externa specie diabolus Christo apparuisse, verisimilius videtur ut dicatur diabolus Christo ostendisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo representauit humanis eius obrutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neque Christus deceptus est, cum sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atque in hunc modum intelligit Theophyl. istud contigisse. Caeterum cum hoc modo verisimile sit intelligendum esse illud, ostendit ei omnia regna mundi, atque ad huiusmodi ostensionem non fuerit necessaria corporalis transuentione in montem aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundum praedictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculum templi, ut

A scilicet haec facta sint non reipsa, sed per visionem quemadmodum abscondio lumbaris ad Euphratem a Jeremia, quae scribitur cap. 13. & dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dextrum, de qua Ezech. 4. Neque enim minus aperte illic scribitur Jeremiam iisse ad Euphratem, atque illic lumbarum suum abscondisse, secundum quod rediisse, & reperiisse illud iam corruptum: deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super dextrum 40. dormituisse, quam hic dominum a diabolo in pinnaculo templi, ac postea in montem assumptum. Et tamen Hieronymo & aliis non est dubium per visionem illa contigisse. Ut autem sic intelligantur etiam quae hic dicuntur, satis insinuant Euangelista, qui videntur significare has tentationes in deserto contigisse in quod Christus secesserat. Nam Matthaeus ob id in desertum iisse dicit ut tentaretur a diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tentationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilaeam, videlicet e deserto in quod secesserat. Certum Christum non fuisse corporaliter traslatum super templum & montem sentit Cyprianus, aut quisquis fuit author, in sermone de ieiunio & tentatione Christi, ubi sic scribit: A multis ambigitur vtrum fuerit haec translatio corporalis, & si de loco ad locum se Christus transferri permisit, eo modo quo Abacuc de Iudaea in Chaldeam ductus est, & Philippus de Azoto in occursum Eunuchi. Sed quod corporaliter eum diabolus rulerit, videtur inconueniens, quod humeris eius saluatoris insederit, & pro vehiculo usus sit quem praecipitorem sciebat: vel ei ferendum se commiserit, cuius infidias agnoscebat. Suo itaque spiritu eum credendum est ductum & in deserto, & super templum, ut vtroque eum diabolus assumeret ad tentandum. Et localiter quidem prima tentatio fuit in deserto, sed circiter eo modo circuduxit tentatoris astutia, vel circuduci passa est patientia saluatoris, quomodo Ezechiel cum super fluuium Chobar sederet, Hierosolymam raptus in spiritu ciuitatem aedificat & metitur, & muros & templum instaurat. Hoc itaque modo super culmen templi Christus erat in spiritu, sciens quid ante spiritus affectaret, & hosti se de vana gloria pulsatur oportunitatem parabat. Haec illa. In quibus est recte sentit Christum non translatus corporaliter, tamen quod dicit Christum suo spiritu translatus sicut Ezechiel spiritu diuino, non conuenit satis Euangelistis, qui dicunt diabolus assumpsisse Christum. Proinde secundum praedicta dicendum esset, translationem Ezechielis & Jeremiae factam per visionem imaginariam aut intellectualem: Christi vero per visionem sensibilem & corporalem, ita scilicet ut diabolus per nouas rerum imagines fecit Christo videri sensibiliter se esse supra templum & montem.

E TIBI DABO POTESTATEM HANC VNIVERSAM, ET GLORIA EORVM, QVIA MIHI TRADITAS VNNT. Aduertendum in his verbis, quae sit & mendax, & arrogans nequam spiritus. Mendaciter enim & arroganter sibi arrogat, & quae omnia sibi sint tradita, & quae detur cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt omnes fines & regna terrae, omnisque potestas secundum Paulum a Deo est. Dicitur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius mundi, & Deus huius seculi: sed id solum propter ea, quia dominatur in hominibus mundana sapientia

Dan. 14.
Actus 6.

Ex. 40.

Psal. 23.
Psal. 94.
Ro. 13.

pietibus & sectatibus, & quia autor est omnis abusus creaturarū quæ sunt in hoc mundo, nihil habens iuris in cœlestibus. Verum quoque est diabolus Deo permittēte dare quibusdam possessiones & honores huius mundi, his scilicet qui per nefas illa consequuntur, sed apertum mendaciū est dare ipsum hæc cuicumque velit, cum nulli dare possit nisi cui Deus velit dari, multosq; certū sit non à diabolo, sed à Deo accepisse. Similis arrogātia est & falsitas in eo quod promittit se hæc omnia daturū illi, cū id non sit in ipsius potestate. Iam & antiquæ superbix eius erat, quod diuinum sibi postulat deferri honorē, idque ab eo quem Dei filium cœlitus denūciatum didicerat. Qua diaboli suggestionē significatum est quā efficax malum sit cupiditas & ambitio, utpote quod sæpe eō perducatur hominem ut diabolo se prosternat, eumq; adoret. Et omnino quisquis cupiditate rerum huius mundi victus negligit Dei præcepta, fraudat, rapit, peierat, occidit, fasq; nefasq; miscet, is iam adorauit huius mundi principem, Deūque abnegauit, inito fœdere cum aduersario Dei. Cui conuenit quod Paulus aliquoties auaritiā vocat idololatriam, & auarū, idolorum cultorem.

TUNC RESPONDENS IESVS, DIXIT ILLI: VADE RETRO SATANA. SCRIPTVM EST, &c.] Christus cum hætenus mansuetio animo pertulerit diaboli tētationes, post eāquam ipsum diuinum patris sui honorem vsurpare audiuit, exasperatus est, & increpans repulit eum, dicens: Abi post me satana, ut nos illius exemplo discamus nostras quidem iniurias magnanimiter tolerare, Dei autem iniurias nec vsquā ad auditum sufferre. Bis autem legimus Christum hac vsum increpatione, Vade retro Satana. Semel scilicet hoc loco increpādo diabolu, & secundo reprehendēdo Petru, ut patet Matt. 16. Huius itaq; orationis nō est sensus, sequere me à tergo, sed quia satana significat Hebræis aduersariū, nō qualitercūque sed velut obstitēdo corā & ante faciē: ideo alludendo ad vocabulū, eiicitur à facie, iubeturq; secedere post tergū, in quo non possit obstitendo aduersariū agere. Quare sensus est: secede omnino à me, nec diutius mihi aduerseris. Est enim locutio metaphorica, desumpta à similitudine corporalis situs eius qui aduersatur alicui. Quidā autem Græcorum codices nō habent, retro, sed tantum, Vade satana. Vnde Origenes annotauit diabolo dictum: Vade vel abi satana. Petro verò, Abi post me satana, quia hic ad sequelā vocatus est nō autē ille. Paterat autē Dominus Iesus improbitati dæmonis respōdere: quid mihi polliceris, quæ mea sunt? quid tibi vēdicās quæ tua nō sunt? qua frōte postulas ut tibi ad genua accidā, cū sim Deus, qui te condidi, qui te superbientē cœlo depulsi, deiecturus in tartara, simulatq; mihi videbitur? Verū id tēporis fallendus erat diabolus, nō docēdus. Nec admoneri debuit, qui corrigi nō potuit. Proinde solū patris sui honorē à diabolo vsurpatum scripturæ autoritate vindicat, rursus ex Deut. sicut superius, bis testimoniū desumēs, quo inquit Hieronymus, secūde legis sacramēta mōstraret. putatur autem desumpta hæc scriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus. Verū illic non, adorabis, scriptū est, sed timebis. Nā & Hebræa illis locis habent verbum quod non significat adorare, sed timere, & Græca habent φοβήσῃς, timebis. Quare in citatione huius scripturæ videtur Christus non ad hæc tantum loca respexisse, sed simul

etiam ad ea quæ in sexto & quinto capite præcedunt ante hæc verba. Nam in quinto capite dicitur: Non habebis Deos alienos in conspectu meo. Non adorabis ea, neque coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus, quo satis significatur solum Dominum Deum adorandum. Quanquam non malè quis dixerit solum respectum fuisse ad illud quod legitur Deuter. 6. Nam cum ante hæc verba, Dominum Deum tuū timebis, præcedat: Cū saturatus fueris, caue diligenter ne obliuiscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo seruitutis, eisq; verbis indubiè prohibeatur aliorum deorū cultus, ac deinde subiciatur, Dominū Deum tuum timebis, satis patet per verbum, timere, significari omnem cultum & reuerentiam Deo debitam, ac maximè adorationem. Qui enim timet aliquem & reueretur, eundem etiam adorat. Nam adoratio, timoris & reuerentiæ externum signum est. Verbum ergo, timebis, Dominus mutauit in, adorabis, quod ita responsio postularer, eō quod diabolus ad prostrationem & adorationē sui inuitabat. Quod autē additum est μόνα, soli, et si in Hebræo expressè non habeatur, in eluditur tamē in articulo, illi, qui cum debeat intelligi cum emphasi, significat soli Deo seruendum. Vnde & in prima parte intelligi debet, Dominum Deum tuū solum adorabis. Ad quē intellectum significandum subditur in Deute. post hæc verba: Non ibitis post deos alienos, &c. Porro, ut prius etiam dictum est in capitulo de Magis, verbum Hebræicum correspondens in scripturis verbo, adorare, propriè significat se coram aliquo venerationis causa humi prosternere aut inclinare: vnde frequenter etiā aliis à Deo tribuitur, secundum generalē hanc suā significationē. Cū autem huiusmodi venerationem Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo verbo significatur, nepe talis veneratio exterior, quæ ex corde pio & religioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus autor vitæ, & omnis boni largitor. Sicq; intelligendum quod hic dicitur, Solum Dominū Deum adorabis. Quāquam & alioqui cū homo hominē vel sanctos Dei adorat & veneratur, in eis magis Deum quam illos adorat. Nam cū honor Deo sit proprius, nulli honor deferendus est, nisi propter Deū, quare maximè iis defertur qui diuina quadā virtute aut potestate in hominibus præminent. qui & ipsi dii quādam in scripturis dicuntur. Huic autē Hebræo verbo respōdet apud Græcos verbū προσκυνῆναι, quod & ipsum significat exteriorē venerationē cū incuruatio ne corporis. sonat enim idē quod admoueo. Solent autē regē veneraturi sese inclinare, & manū deofculari, subiectionē protestantes. Huic ergo & apud Latinos bene respōdet verbū, adoro, quod est quasi ad aliquē oro, hoc est, capite inclinato aut corpore inclinato ad aliquem orare. De quo verbo doctè Valla, lib. 5. cap. 11. Adorare, inquit, ab oro, quod est ore precor, componitur. Supplicare à plico, quod genu, poplitēmq; aut ceruicē plicamus, cū à potestatiore aliquo magnū quid precamur. Et tamē adorare, sine ore, hoc est, sine voce fit, nō sine plicatione genuū ac gestu corporis. Supplicare, sine plicatione genuū ac gestu corporis, nō sine ore ac voce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur, adorare etiā mutis, vnde elephas & phoenix, & alia quedā irrationalia solem adorare dicuntur. Nosq; sedus mutis & sensu carētibus nō supplicamus, sed adorationis honorem exhibemus, ut regum statuis, signis, vestibus, literis, aliisque similibus, & præcipuè

Deute. 6.

Adorare quid proprie significat.

picuris, imaginibusque tum Dei, tum sanctorum tum ipsius etiam crucis, quæ sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiam de sudario dico, cæterisque similibus: idem de reliquiis sanctorum, quorū corpora præsentia adoramus, animas verò absentes oramus. Hæc ille. Ex quibus patet verbū hoc bene respondere Hebrææ & Græcæ dictionibus, nec id propriè esse Latinis Adorare, quod Germanis est *Aenbitten*. Illo enim vtuntur ad significandum, animo in aliquem fixo orare, precarique quid ab aliquo, tanquam boni illius primo autore. Pro verbo autem hoc, seruius, quod in secunda parte ponitur, Græcis est λατρεύσῃς. Est autem Græcis λατρεία, idem quod δουλεία, & λατρεία, idem quod δουλεία, ut ostendit Valla in Annotationibus super D. Matthæum. Et patet ex Suyda, qui λατρεία exponit per δουλεία & δουλεία, hoc est, seruitutem mercenariam. Nam & in Leuitico cum dicitur: Omne opus seruale non facietis in eo, Græcis est λατρείου. Tamen quoniam Septuaginta semper aut ferè semper verbum hoc posuerunt vbi de cultu diuino est sermo, similiter & Paulus in suis epistolis, factum est ut λατρεία accipiatur à sanctis patribus pro ea singulariter seruitute qua colitur Deus, ut annotauit prolixè August. lib. 10. de ciuit. Dei capit. 1. quamuis ea seruitus, Græcis magis propriè dicatur θρησκεία, vel θεοσεβεία. Hinc deinceps facta est à Theologis triplex illa distinctio venerationis, latria, dulia, & hyperdulia. Porro in Hebræo hoc loco est verbum commune seruituti diuinæ & humanæ: quod tamē cū de seruitute diuina est sermo, rectius Latinis redditur per verbum, colere. In huiusmodi autem seruitute & cultu non tantum includitur externa veneratio quæ exhibetur per adorationem & sacrificium, sed etiam interna, qua de Deo piè quis sentit, colens eum fide, spe, & charitate: deinde & ea quoque veneratio, qua obediendo mandatis ipsius reueremur illum, facientes quæ ab eo præcepta sunt nobis. Hic enim est perfectus Dei cultus, qui hoc præcepto à vobis exigitur.

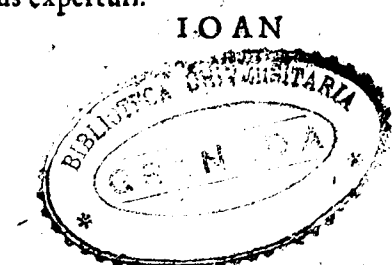
ET TUNC CONSUMMATA OMNI TENTATIONE DIABOLVS REGRESSIT AB ILLO VSQVE AD TEMPVS.] Tunc (inquit Matthæus) hoc est, cū dixisset Dominus: Vade post me satana, cūque, ut habet Lucas, omnis iam consummata esset tentatio. Omnem autem tentationem dicit consummatam, siue simpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio qua voluit tentare Christum diabolus: siue quia hæ tres tentationes descriptæ, capita sunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia & ambitione: quia, ut prius dictum est, omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Docemur itaque Christi exemplo non obediendum diabolo vel carni, suggerenti cupiditatem alicuius horum trium, & per horum cupiditatem in vitia quæuis præcipitare conanti. Possumus autem etiam aliter has tres tentationes & responsiones Christi in exemplum nostrum & documentum accommodare. Aliquando enim cum in inopia aliqua aut necessitate constituti sumus, tentamur ad diffidentiam diuinæ opis, & ad requirendum illicitas rationes succurrendi nostræ inopix. Quod

Leuit. 23.

10. 14.

Iac. 4.

quando fit, cum Christo dicendum, Non in solo pane viuere hominem, &c. hoc est, confirmanda spes nostra in Deo, nec diffidendum est quin ille, si ita iudicauerit expedire, ratione aliqua et si nobis incognita, opem feret. Contra verò cū per præsumptuosam confidentiam tentamur, expectare id à solo Deo, quod in nostra aliquatenus situm est potestate, cogitandum id quod Christus dixit, Non tentandum esse Dominum Deum. Iam cū per superfluam concupiscentiam rerum istius seculi tentamur, ut impietatem aliquam committamus, quocumque assequamur, cogitandum quod tertio dixit Dominus: Adorandum esse solum Dominum Deū, &c. Ita fiet ut memores trium istarum responsionum Christi, neque superemur à diabolo per diffidentiam, aut desperationem, neque per præsumptionem, neque per concupiscentiam, in quibus tribus omnis tentatio consistit. Porro vsq; ad tempus dicitur recessisse diabolus, quia rediturus erat postea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem, alia accepta occasione. Vnde postea dixit Dominus: Venit princeps mundi huius, & in me non inuenit quicquam. Nam quem nulla reſu specie corrumpere potuit, hunc postea per suos satellites conatus est perdere & occidere. Cū autem iam recessisset diabolus, ecce (inquit Matthæus) rem douam, angeli in visibili specie accesserunt ad eum, & ministrant ei, cibum scilicet adferentes, aliāq; ministerij officia ei exhibentes. Quæ in re iam significatur Christi diuinitas, sicut prius per tentationem diaboli declarata est eiusdem vera humanitas. Quāuis enim non loquatur hic Euangelista de eo ministerio angelorum, quo Christi diuinitati semper assistunt, & ministrant angeli: tamen ad testificandam excellentiam Christi supra angelos, non angelus vnus qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed plures angeli describuntur, non quidem prouidentes ei, & necessaria suggerentes, sed ministrantes ei. Scripta sunt autem hæc omnia & propter nos, quo scilicet intelligeremus diabolum necessario fugiturum à nobis, si in resistendo illi iterum & iterum perſisterimus, secundum illud Iacobi: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ac tum quidem angelos qui in tentatione videbantur nos deseruisse, suscepturos nos ac stipaturos, & lætiora rebus tristibus & molestis successura. Quemadmodum enim in humana militia vices rerum sunt, & labores otio, dura iucundis recreantur, & post ditros conflictus epinicia celebrantur: ita in Christi militia semper aspera lætiorum vicissitudine mitigantur. Nam sic Dei bonitas moderatur omnia, ut vicissim tentationibus, rebūque asperis exerceat, probetq; militum suorum fortitudinem, & rursus solatio quopiam inuitet ad gratulationem & gratiarum actionem. Verum ne semel iam liberi ab oppugnatione diaboli, deinceps securi degamus, sed ad nouos potius illius insultus nos præparemus, ob id bene vsq; ad tempus recessisse dicitur à Christo. Dum enim in mundo sumus, vbi satā princeps est, tentationibus eius sumus obnoxii. Docemur itaque hoc capite, qui maximè diaboli tentationibus sint obnoxii, nempe solitarii, & per baptismum ascripti regno Dei, cū quā potente & callido hoste nobis res sit, quibus in rebus non tentet, quæ ratione illū superare possimus, quodq; post triumphum cœlestia solatia sumus experturi.

Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat quē dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiā pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Deu nemo vidit vnquā: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimoniū Ioannis, quando miserunt Iudei ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eū vt interrogarent eū: Tu quis es? Et cōfessus est, & nō negauit, & cōfessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eū: Quid ergo Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de te ipso? At: ego vox clamantis in deserto, dirigite viā Domini, sicut dixit Esaias propheta. Et qui misi fuerant, erāt ex Pharisais. Et interrogauerunt eū, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si nō es Christus, neque Elias, neq; propheta? Respondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua: medius autē vestrum stetit, quē vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius non sum dignus vt solua eius corrigiā calceamenti. Hęc in Bothabara facta sunt trans Iordanē, vbi erat Ioānes baptizans. Altera die vidit Ioānes Iesum venientē ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebā eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimoniū perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eū. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego vidi, & testimoniū perhibui, quia hic est filius Dei.

IOANNES TESTIMONIUM PERHIBET A
DB IP SO, ET CLAMAT, &c.] Superioribus conuenienti ordine subiunguntur testimonia Ioannis Baptistæ perhibita de Christo post baptismum ipsius ab eo susceptum, quæ quidem solus Ioannes recenset, cum reliqui Euangelistæ ea Ioannis testimonio narrauerint quæ de Christo perhibuit ante baptismum, promittens post se venturum alium se fortiorē qui in spiritu baptizaret. Idē solus narrat quæ a baptismo Christi gesta sunt ab ipso in Iudæa, antequam Ioannes in carcerem traderetur, cum reliqui his omnibus omissis, narrationem prædicationis & factorum Christi auspicentur ab his quæ tradito Ioanne in carcerem cepit in Galilæa docere & facere. Itaque vt ad Ioannem redeamus, cum in superioribus sui Euangelii verbis magnifica de Christo prædicasset, nempe quod vidissent Apostoli gloriam eius quasi vnigeniti, qui plenus erat gratia, &c. obiter introducit testimonium Baptistæ, quo ostendat quā illud conforme fuerit suo testimonio. Ioannis enim testimonium frequenter assumit Euangelista, tum quod prius eum dixerit ad hoc missum quod testimoniū de Christo perhiberet, tum quod Ioannes apud populum summæ esset autoritatis. Dicit ergo, Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, hoc est, perhibuit & clamauit. Vtrumque enim per præteritum exponi debet, cum Græcis prius quidē verbum sit præsens *μαρτυρῶ*, testificatur: secundū verō præteritū, *μαρτυρεῖ*, clamauit. Verbo autē, clamauit, significat Ioannē non in secreto, nec discipulis tantum suis, sed publicē omni populo audiētē, ac summa cum libertate prædicasse de Christo. Hic, inquit, erat quem dixi, hoc est, de quo dicebā vobis olim quod sequitur. Quibus verbis apertē significatur, hanc Ioannis testificationem factam Domino iam præsentē, aut saltem declarato, ac prius Ioannem de ipso dixisse quæ sequuntur, nempe: Qui post me venturus est, &c. Pro quorum (quæ frequenter hic repetuntur) intelligentia, ante omnia certū est Ioannem dicere Christum post se venturum, ratione

prædicationis, quia scilicet post ipsum venturus erat ad prædicandum, baptizandum, & reliqua ad quæ a patre missus fuit. Deinde quod dicit Christū ante se factum, certū quoque est non posse intelligi Christū Ioanne prius tempore factum esse, vt hoc intellexerunt Arriani, qui ex hoc loco intellexerūt, Christum quatenus Deus erat & verbum, factum esse a patre in principio mundi. Quoniā enim non potuit intelligi Christus quatenus homo, ante factus, reliquum videbatur vt secundū diuinitatem suam ante factus diceretur, ac proinde creatura & patre minor. Sed hunc non esse sensum patet, quia secundum eū ineptē subiiceretur, quia prius me erat. Non enim aptē dicitur: Hic est creatus a Deo ante me, quia prior me erat, cum id quod creatur, non sit antequā creetur. Intelligendū ergo quod dicit, ante me factus est, hoc est, anterior me effectus est, & superior me, mihiq; prælatus, vt, ante, non ad tempus, sed ad dignitatem pertineat. Non enim est Græcis *πρὸ*, sed *ἐμπροσθεν*, quod magis significat præcedentem & excellentem. Neque Græcis est *πρὸ* *αὐτοῦ*, aut, *πρὸ* *αὐτοῦ*, quæ creationem manifestius significarent, sed *πρὸ* *αὐτοῦ*, quod verbum quāuis anceps sit Græcis ad fieri & esse, hic tamen non rectē transfertur per finit, vt vertunt quidam, Antē me fuit. Nā nec sic satis aptē subderetur, quia prior me erat. Vertendum itaq; factus est, sed intelligendum est non absolute Christum dici factum, sed factum ante Ioannem, hoc est, factum Ioanne superiorem. Verū hic iam occurrit quæstio, cum eo tempore quo his Christum venturum promitteret, Ioannes notior esset hominibus, & maioris apud eos autoritatis, quomodo tunc dicit illum se factum superiorem? Chrysof. putat prophetarum more præteritum positū loco futuri, hoc est, Factus est, pro, futurus est. Verū non est necesse omnino huc confugere. Nam etsi tum nondum apud homines tantam obtinuerit autoritatem Christus, quantam Ioannes, tamen a patre factus erat eo superior, hoc est, ei prælatus, vt qui ad maiora erat destinatus, quique ampliora gratiarum dona consecutus erat, pleni

plenitudinem scilicet eam, vnde, sicut postea dicitur, omnes accepimus, ac vnionem personalem diuinitatis cum humanitate. Secundū quem sensum quod sequitur, quia prior me erat, intelligendum est de prioritate secundum tempus, vt ideo dicat priorem se fuisse, quia secundū diuinitatem in principio erat verbum apud Deū, quomodo intelligit D. Aug. Ideo enim Christus Ioanni a patre prælatus est, quia etiā tempore prior erat Ioanne, vt potēte verus existens Deus. Nam quoniā secundū diuinitatem suam æternus fuit, ideo etiam in assumpta humanitate non solum Ioāni, sed & omni creaturæ prælatus est. Quidam tamen illud, ante me factus est, sic intelligunt, vt sit sensus; iam cepit declarari me esse superiorē, venerabilior & gloriosior, per miracula scilicet quæ circa ipsum acciderunt in partu. In adoratiōe Magorum, & testimonia quæ de ipso perhibita fuerunt a diuersis. Iam quod sequitur, quia prior me erat, referunt ad dignitatem Christi, quia etiam vt homo prior erat, hoc est, maior & superior Ioāne. Itaque sensus erit: is qui post me venturus est, iam multis modis declaratus est, me esse superiorē, idque merito, quum re vera me omnibus doctibus prior sit. Ita quidam, & Cyrillus quōque ferē ad eum modum. Quoniā ergo periculum erat, ne Ioannes, qui apud Iudæos summam consecutus fuit autoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id quod prior cepit prædicare penitentiam & regnum cælorum, (nam qui in negotio aliquo primus est, ferē solet subsequentes præcellere, quæ in modum patuit in Mose.) ideo clamabat Ioannes frequenter idem repetendo, eum qui post se venturus esset, sibi prælatum, seque longē esse priorem. Atque hoc illud est quod apud tres alios Euangelistas dicitur ante baptismum Christum de eo prædicasse: Qui post me venturus est, fortior me est. & Venit fortior me post me, &c.

ET DE PLENITUDINE EIVS NOS OMNES ACCIPIMVS, ET GRATIAM PRO GRATIA: QVIA LEX PER, &c.] Quidā, inter quos Origenes & Theophylactus, intelligunt & hæc quæ sequuntur adhuc esse verba Baptistæ, vt sit sensus: Nos omnes Prophetæ qui hæc nunc fuimus, accepimus de plenitudine eius. Verū hinc sensui multa obstant. Primum enim illud, Deū nemo vidit vnquam, &c. planē videtur esse Euangelistæ. Deinde cum ad declarandum id quod dicitur accepimus de plenitudine eius, subiiciatur, & gratiam pro gratia, eamque gratiam per Iesum Christum cōtignisse, cum prius per Moysen lex data fuerit, manifestū est significari fideles Christo iam manifestate accepisse de plenitudine eius, non autem id dicit de his qui fuerūt ante Christū. Proinde rectius secundū Cyrillum & Chrysof. intelliguntur hæc esse verba Euangelistæ, qui cum obiter inseruisset Baptistæ testimonium suis dictis consonans, redit ad declarandum & continuandum inceptum testimonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens, dixit: Vidimus gloriam eius, & plenum gratia & veritate: ita nunc sub eorundē persona pergit dicere: De plenitudine eius omnes nos accepimus declarans scilicet quā fuerat verbū caro factum plenum gratia & veritate, nimirum a deo, vt de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, accipiātque omnes fideles: Per quod significat aliter a se deī Christum plenum fuisse gratia, quā dicuntur aliquando in scripturis sancti quibus. Nam & Stephanus dicitur fuisse plenus gratia & fortitudine,

A & Apostoli repleti spiritu sancto, & de Ioanne dicitur ab angelo: Replebitur spiritu sancto ex utero matris suæ. Verū hi tantū pleni dicuntur gratia, quod sufficientem gratiam consecuti fuerant ad id ad quod a Deo deputati erant, aut potius quod abundantiorē præ aliis gratiam nacti essent. Vnde illis competit plenitudo quædam sufficientiæ & abundantia: Christo verō propria est plenitudo redundantia & effluentia in aliis quia illis est plenitudo fontis indefinenter fluentis, & tamen plenitudinem suam semper conseruantis. Hęc autem plenitudo Christi de qua omnes accepimus, potest intelligi secundum eius diuinitatem, quem admodum accipit Cyrillus. secundum hanc enim tanta est eius plenitudo, vt omne bonū ab eo manet & profuat tanquam a primo auctore, & causa efficiētē prima. Potest tamen etiam secundū alios intelligi de plenitudine Christi secundū humanam naturam. Nam secundū humanitatem quoque ita fuit plenus gratia omni, vt non nisi merito gratiæ ipsius fideles a Deo accipiāt gratiam. Sed rectius apparet vt intelligatur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet quæ ei secundū diuinam naturam competit, & quæ secundū humanam. Nam hæc ex illa profluit propter vnionem personalem, & illa redundat in fideles per plenitudinem humanitatis Christi. Cūque in vnam personam cōiuncta sit diuinitas humanitati, frequenter scriptura simul complectitur quæ sunt vtriusque. Non autem, quod cum dicat omnes accepisse de plenitudine, significet quandam partialitatem, nos scilicet accipere per partes & ad mensuram, quod in ipso est plenissime & perfectissime. Nō enim plenitudinem eius, sed de plenitudine eius accepimus. Cum verō dicit, nos omnes accepimus, significat neminem omnino esse qui aliquid accepit quod non ab eo acceperit: ad quod magis significandum videri potest nō expressisse quod acceptū sit. Postquam autē declarauit quanta sit plenitudo Christi declarat consequenter eum fuisse plenum gratia & veritate, eū subiicit, & accepimus gratiam pro gratia, &c. Quæ pars variè exponitur. Augustinus enim gratiā pro gratia, intelligit vitā æternam quæ redditur fidelibus pro fide & vita bene gesta, quæ & ipsa est Dei gratia, atque hanc partem cum superiori in hoc sensu connectit: Omnes nos de plenitudine eius accepimus gratiam, & præterea accipimus, imō iam in spe accepimus gratiam vitæ æternæ, pro gratia fidei & bonæ cōuersationis. Zacharias autem Constantinopolitanus duplicem alium adfert sensum. Priorem hunc: Accipimus gratiam pro gratia, hoc est, propter illam linguarem donorum gratiam Christo collatam, etiā nobis tanquam huius capitis membris gratia qua saluemur collata est. Alter hic est: Accipimus gratiam ab eo pro gratia, hoc est, fidem & dilectionem pro vita æternā promerenda. Sed his quæ sequuntur magis cōuenit Cyrilli & Chrysofomi interpretatiō, qui gratiā pro gratia intelligunt legem Euangelicam datam per Christū pro lege Moisaica, quam etiā fuisse gratiā bene ostendit Psalmista, dicens: Qui antonciat verbū suū Iacob, iustitias & iudicia suā Israel. Nō fecit taliter omni nationi, & iudicia suā non manifestauit eis. Et Paulus ad Rom. 3. cum quæsisset. Quid amplius esset Iudæo quā Genti? Multum, inquit, per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Sic ergo dictum est, gratiam pro gratia, sicut Iob. 1. di-

citur, Pelle pro pelle, hoc est, aliam pro sua: quomodo & dicimus, Clauum clauo pellere, aliu scilicet alio. Ita enim & hic dicitur, gratiam pro gratia, hoc est, aliam pro alia. Hunc itaque sensum declaraturus subdit, quia lex per Moysen data est, ubi per hoc quod dicitur legem datam, a Deo scilicet, significat legem fuisse Dei donu, & proinde gratia. Cum vero subdit, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, significat gratiam legis fuisse gratia quandam umbratilem, & proinde non perfectam: gratiam vero Christi, quae pro gratia legis data est, fuisse perfectam, ut quae veritatem ipsam coniunctam habuerit. Proinde cum hic lex Euangelica dicitur, ad distinctionem a lege veteri, gratia & veritas, non accipitur veritas ut opponatur falsitati, sed ut opponitur umbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euangelica, veritas, quod res eas exhibeat, quas obscuris typis lex Mosaiica figurabat. Neque sic dicitur lex noua, gratia, quasi vetus non sit gratia, sed quod maior & perfectior sit gratia quam illa, propter quod significandum adiecit, & veritas. Lex enim noua non solum sicut illa commonstrat quid agendum, sed etiam confert peccatorum remissionem, filiorum adoptionem, regnum caelorum, ac vitam illo dignam, perfectiorem quoque & veriorem Dei ac salutis vera cognitionem. Considerandum autem, quod legem veterem dicitur datam per Moysen, gratiam autem & veritatem non datam, sed factam esse hoc est, contigisse per Iesum Christum, significans Moysen tantum fuisse seruum in legislatione, non dominum: Christum vero in exhibendo nobis gratiam & veritatem non se habuisse ut seruum, sed ut dominum. Factum enim aliquid esse per aliquem, autoritatem quandam sonat: datum vero per aliquem, ministerium indicat. Comparat ergo pulchre his verbis & legem nouam veteri, & Christum Moysi, significans quanta sit inter illos differentia & leges illorum, quanta scilicet est inter umbram & veritatem legem precipientem, & gratiam remittentem ac adiuuantem, dominum & seruum. Cum autem prius Baptistæ testimonio significatum sit Christum Ioane maiorē fuisse, quo tamen (teste saluatore) inter natos mulierum maior non surrexit, & nunc etiam ostendatur Christum superiorem fuisse Moysi, cui dictum fuit, Inuenisti gratiam coram me, & te ipsum noui ex nomine, satis etiam significatum est Christum maiorem fuisse omnibus qui tunc vel ante ipsum fuerunt iustis.

DEVM NEMO VIDIT VNQUAM VNIGENITVS FILIVS QVI EST IN SINU PATRIS, IPSE ENARRAVIT, &c.] Cōiunguntur hæc cū superiorib⁹ dupliciter. Quidam enim hæc pertinere putant ad omnia ea quæ hactenus dicta sunt de diuinitate verbi, eisq; istud subintulisse, ne quis arbitraretur ea quæ hactenus acutè disseruit de diuinitate, ab illo homine tradi potuisse, quasi mens humana ad tam sublimium rerum contemplationem ex se assurgere potuisset, tãquam dicat: Nemo mortalium hæc quæ dixi de diuinitate, tradere potuisset ex seipso, quia Deum nemo vidit vnquam, sed vnigenitus ipse filius nobis hæc enarravit. Aliter tamen secundum omnes pene interpretes, istud refertur ad id quod immediatè præcedit. Quoniam enim dixit veritatem factam esse per Iesum Christum, non per Moysen, multo minus per quemuis alium, ostendit quare necessarium fuerit ut veritas per Iesum monstraretur. Et est sensus iste: Nihil mirum si dixi per Moysen quidem datam esse

A legem, per Iesum vero pro lege illa contigisse veritatem. Nam cum Moyses Deum non viderit, sicut nec alius quisquam homo, nec ipse, nec alius quisquam potuit nobis manifestam de Deo & liquidam narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem Dei, salutis atque iustitiæ referre. Christus autem, qui & filius est & vnigenitus, & in sinu est patris, intimusque consiliis illius, hic vnus nobis enarravit apertè omnem veritatem. Porro sententia illa: Deum nemo vidit vnquam, quam idem Euangelista repetit, alia tamen occasione, epistola sua prima cap. 4. ne contrarietur illis scripturis quibus multi dicuntur Deum vidisse, in primis intelligi debet de diuina natura in seipsa. Nam qui dicuntur Deum vidisse, non eum viderunt in propria sua natura sicuti est, sed in aliqua similitudine proposita siue oculis corporalibus, siue imaginationi. Nā si ipsum secundum suam naturam vidissent, non vtique variis modis vidissent, cum simplex & vnica sit eius natura. Nec obstat quod facie ad faciem quidam dicuntur Deum vidisse, vt Iacob Genes. cap. 32. Vidi, inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et de Moysi dicitur Exod. capite 33. Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem Ideo enim facie ad faciem, quia in obiecta aliqua sensibili specie humana. Cum enim eodem capite postea petisset sibi ostendi faciem Dei, hoc est, videre Deum sicuti est, responsum est ei: Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo, & viuet, hoc est, quamdiu vixerit vitam hanc mortalem. Deinde sciendum, verbum, videre, hoc loco non solum includere visionem corporalem, de qua loquitur Paulus 1. ad Timot. 6. Quem (inquit) nullus hominū vidit, sed nec videre potest, vnde & prius cap. 1. Deum vocauit inuisibilem: sed etiam quamcunque aliam visionem siue imaginatiuam potentiam, siue intellectus. Significatur enim hic à Ioanne, vnigenitum filium, Deū quem nobis enarravit vidisse, quæ vtique corporalibus oculis non vidit. Deum autem ut est in sua natura, nullus hominum vnquam vidit, neq; oculis corporis, neq; oculis mentis, quamuis his post hanc vitam & in nouissimo die iusti Deum videbunt, vt testatur saluator dicens. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et Iohannes cap. 3. epistola 1. Videbimus, inquit, eum sicut est. Augustinus tamen & Paulum intelligit in raptu vidisse Deum per essentiam, quia dicit se raptum in tertium caelum, & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et Moysen quoque, quia dicit Dominus de eo Num. 12. Ore ad os loquor ei, palam & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Atque hoc iam putat Moysi concessum, quod Exod. 33. ei negabatur, quādo dictum est ei: Non poteris videre faciem meam. Nec obstat quod dicitur ibi: non videbit me homo, & viuet, eo quod cum Paulus & Moyses viderent Deum per essentiam, abstracta fuerit eorum mens planè sensibilibus corporis. Itaque sensum esse: Non videbit me homo quamdiu non fuerit anima eius separata à corpore vel per mortem, vel per abstractionem à sensibilibus corporis, Et quod dicitur, Deum nemo vidit vnquam debere sic intelligi: Nemo non separatus à corpore, aliquo illorum modorum vnquam vidit Deum. Verum cum & hoc loco directè propter Moysen dictū sit: Deum nemo vidit vnquam: & in Exodo dicatur: Non poteris videre faciem meam, simplicius videtur & verisimilius, neque Moysen vnquam in hac vita vidisse Dei essentiam, neque Paulū, neq; alium quem

Quomodo
aliqui dei
vidisse dicuntur.

Mat. 1.

quemuis. Neq; enim locus ille Pauli hoc conuincit neque illud Num. 12. dictū de Moysi. Nā ibi nihil aliud videtur Dominus de Moysi dicere velle quàm de eo dictū est Exod. 33. Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum. Vt omittam Hebræa aliter habere quàm habet nostra litera. Habent enim sic: Ore ad os loquar ei, & in visione nō in ænigmatibus, & figurā Domini videbit. Nō enim secundū Hebræos negatur videre Dominum per figuras: sed assertur ipsū ad oculū videre figurā Domini. Notandū tertio pro intellectu huius sententiæ: Deum nemo vidit vnquam, posse eā intelligi vel de solis hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex prædictis, patet. Vel etiā de angelis. Nā Græcè nō est, nemo, sed *δὲς*, id est nullus, vt videatur etiam angeli cōprehēdi, sicut intelligit Ambrosius super Luc. lib. & cap. 1. Qui si intelligatur comprehendi, iam verbū, videre, accipi debet vt significet visionem perfectam, quia scilicet id quod videtur totum cōprehenditur, ita vt eius quod videtur nihil lateat videntē, sed eius natura tota quantaquarta est perspicatur. Sic enim Deus qui infinite est nature & perfectionis, non solum nunquam visus est ab homine, vel angelo, sed nec videri potest. Secundum hunc autē sensum dicitur Ioan. 6. Nō quia patrem vidit quicquā, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrē. Et Mat. 11. Nemo nouit filiū nisi pater, neque patrē qui s nouit nisi filius. Caietanus autē omnes has scripturas intelligit de visione & noticia Dei ex propria natura viribus accepta. Nemo enim Deū in essentia vidit aut nouit ex propriis nature suæ viribus. Atque his duobus modis etiam intelligi potest quod dicit Paulus, Deū inuisibilem, & nullū hominē eum vidisse, nec videre posse. Notandū autē, quod postquam dixisset Euangelista; Deum nemo vidit vnquam, significans nullam satis idoneū fuisse qui Deum & ipsam veritatem nobis annunciarer, pulchrè admodum & doctè ita personam Christi notat, vt ostēdat eum solum Deū nouisse, ac proinde per eum solum veritatem contingere potuisse. Neq; enim solum filium nominat, sed vnigenitū filiū, significans eum esse filium connaturale & consubstantiale patri. Nec his contentus adiecit: qui est in sinu patris: quo significat eū & vnice à patre diligi, & illi esse intimum, proximèque præsentem, ac proinde eū perfectè videre, omniaque eius exactè nosse. Quid enim patris latere posset filiū, eūque vnigenitum, ac deinde talem qui semper sit in sinu patris? Proinde rectè addidit: Ipse enarravit. Ipse, scilicet qui talis est, ac proinde solus veritatē omnem perfectè nouit, enarravit. Quo verbo explicatiore quandam veritatis manifestationem insinuauit, quàm fuit annunciatio Prophetarum.

ET HOC EST TESTIMONIUM IOANNIS, QUANDO MISERVNT IVDÆI, &c. Quoniam superius suis dictis Euangelista inseruerat Ioannis testimonium, ob id iam explicatius illud describit, ostendens qua occasione, & quando ac coram quibus de Christo testificatus sit, non scilicet corā credulo vulgo tantum & humilibus arbitris, sed apud grauem & verendam legationem eorum qui apud Iudæos erant primi, nempe Hierosolymitarum: quæ legatio constabat ex Leuitis & sacerdotibus, iisque ex laudatissima inter Iudæos secta Phariseorum. Proinde sicut excellentia & mittentium & missorum ostendit in quanta auctoritate fuerit apud Iudæos: Ioannes: ita testimo-

niū Ioannis coram talibus legatis à populo Iudaico missis redditum de Christo, factum est celebrius Domino negoriorum hoc ita dispensante, partim in gloriam filij sui, partim ne haberent Iudæi quod prætexerent suæ incredulitati, & impietati in Christum commissæ. Putat autem Chrysostr. legatos hos missos à Iudæis ex odio quodam & invidia contra Christum, quem vt humiliorum Ioanem præ ipso contempserint, cupientes ob id Ioanem sibi vindicare nomen Christi, quo Iesu fama exstingueretur. Sed cum hoc tempore Iesus adhuc obscurus esset & incognitus, verisimilius est non hoc animo missos esse hos ad Ioannē, sed simplici animo, quod scilicet, vt testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne forte ipse esset Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio, quo in re dubia certiores esset, mittunt qui interrogarent eum: Tu quis es? Et quidem sciebant eum esse filium Zachariæ sacerdotis idēque nō venerunt interrogaturi nomē eius aut originem, sed personæ qualitatem & dignitatem.

ET CONFESSVS EST, ET NON NEGAVIT, ET CONFESSVS EST: QVIA NON SVM EGO CHRISTVS.] Illa: & confessus est, & non negavit, & confessus est: quoniam ad diuersa referunt, intelligentes, Confessus est, quid non esset: & non negavit, quid esset. Sed rectius idē hæc partes accipiuntur significare. Consuetā est enim hæc verborū congeries huic Euangelistæ, nec hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit constantiam & libertatem Ioannis in asserenda veritate, qui cum tantus haberetur, vt, si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ gloriæ superari nō potuit, vt aliud quàm sciret responderet. Sensus ergo est. Et confessus est veritatem, & non negavit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quàm nō negavit sed confessus est, explicat dicens: Confessus est se nō esse Christum. Verum cum non interrogaretur an esset Christus, sed tu quis es, quare respondit se non esse Christum; Dicunt quidam, Ioannem sententiam quorsum id in terrogarent, nimirū vt scirent num esset Christus, qui illis temporibus venturus expectabatur, respondere potius voluisse eorum suspicioni & præcipue intentioni, quàm propositæ quæstioni. Sed rectius cū Caietano dicatur, lepatos prima interrogatione quæsisse nū ipse esset Christus: hæc autē interrogatione Euangelista insinuasit per responsionē Ioanis, quæ talē interrogationem præsupponit. Cum enim prius dixit missos legatos vt interrogarent eum: Tu quis es? non voluit eam fuisse primā quæstionem qua Ioannē aggressi erant, sed tantum materiam legationis descripsit verba autē interrogatoria quibus legati primò vsq; pri sunt omisit, satis tamen Ioanis responsione & subsequētib⁹ quæstionibus insinuans.

ET INTERROGAVERVNT EVM: QVID ERGO ELIAS ES TU? ET DIXIT: NON SVM.] Quoniam cōfessus erat se nō posse esse Christum, suspicabantur eum esse Eliam: tum quod Malachiæ ultimo promittitur Elias venturus ante Christum, cuius aduentum tunc saltem instare nō dubitabant, tum quod vita vestitusque Ioanis, moribus Eliæ assimilarentur. Verum cum hi verisimiliter scierint Ioannem esse Zachariæ filium, quomodo putare potuerunt eum esse Eliam: qui viuus trāsatus fuit, line natiuitate rursus inter homines appariturus? Ad quod dici primò potest, hos vel dubitasse, vel ignorasse ortū Ioannis ex Zacharia,

aut dubitasse quo modo implenda esset illa propheta Malachiae Heliam promittentis. Sed rectius dicitur creditam olim Iudeis, sicut & nunc, *παλιγγενεσιαν*, hoc est, iteratam generationem, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannem quem decollauerat in vitam rediisse, & Iesum iam vocari. Ex quo eodem errore & vulgi pars Dominum Heliam, pars Ieremiam, aut aliam quendam ex prophetis esse putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes sit Helias. Ipse vero respondet se non esse Heliam, quamuis fuerit Helias in spiritu & virtute propter quod a Domino dictus fuit Helias Matth. 11. Non enim erat, ut ipsi putabant, Helias in persona, & ille ipse Helias qui viuis raptus fuit in caelum. Atque ex eodem errore rectissime intelligitur eos tertio interrogasse: Propheta es tu: aliquis scilicet ex prioribus prophetis, quemadmodum Christus a vulgi parte habitus est. Obtinuerat enim apud Iudaeos olim error; non esse sanctos aut prophetas nisi seculi superioris. Ideoque negavit Ioannes se esse prophetam, talem scilicet de quo quaesierat, cum alioqui secundum testimonium Zachariae & Christi verum esse prophetam. Simplicius & rectius Augustinus, qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset propheta, sentit eum negare se esse prophetam secundum eum modum quo proprie dicitur propheta, qui futura praedicat, & quales fuerunt alii prophetae, qui a longe veterum Christum praedixerunt, cum Ioannes praesentem Christum digito demonstrauerit, ac ob id plusquam propheta sit dictus. Chrysostronus vero & Cyrillus intelligunt propter articulum qui est in Graeco *ἡ προφητῆς* non interrogatum Ioannem in genere num esset propheta, sed an esset ille propheta, de quo Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Sicque dicendum Iudaeos tum non intellexisse eundem fore Christum & prophetam tibi promissum, sicut non intellexerunt Heliam non quidem ante primum Christi aduentum, sed ante secundum venturum. At haec intelligentia parum est probabilis, tum quod si Iudaei de certo aliquo vate interrogassent alio a Messia, aliam ulterius subiecissent interrogationem, videlicet si non ille vates, es ne alius vates: id quod non faciunt, sed quasi non habentes quod nominent amplius, concludunt: Quid ergo baptizas, si tu non es neque Helias, neque propheta: tum quod hic iam articulus in multis libris non addatur, ut magis dicendum sit eum etiam prius superuacaneum fuisse, ut saepe est apud Graecos. Itaque simplicior est Augustini sententia, quam & comprobatur Ioannis responsio, qua declarat se praecursorem esse Christi iam praesentis, quem propheta omnes praedixerunt venturum. Quae sequuntur cum dicitur: Ego vox clamantis in deserto, dirigite, hoc est, rectam facite viam Domini, superius sunt explicata. Bene autem Ioannes explicaturus quis esset, his maxime quibus scripturae notae erant, Isaiae testimonium depromit, ne sibi videretur, quod erat, humana temeritate arrogare, simul etiam docens se nihil aliud esse quam praecursorem Christi, & ipsum iam Dominum adesse, quem oporteret purgatis cordibus suscipere.

ET QUI MISSI FUERANT, ERANT EX PHARISAEIS. ET INTERROGAVERUNT EUM, ET DIXERUNT.] Ex Pharisaeis dicit fuisse qui missi fuerant ut insinuaret arrogan-

tiam eorum & inuidiam in subsequentibus: pharisei enim propter religiositatem suam sectam multum sibi auctoritatis arrogabant, nec ququam praese honore patiiebantur, atque ob id postquam Ioannes dixit neque Christum esse, neque aliquem ex prioribus prophetis, tantum proprie scientiae & auctoritati tribuebant, ut ausi essent Ioannem de baptismo eius reprehendere, ac decernere non licere ei baptizare populum, non iam amplius loquentes ex nomine eorum qui miserunt eos, sed ex propria auctoritate, negligentes ex insita eis arrogancia Baptista dignitatem, quam ex prolato Isaiae testimonio merito intelligere debuissent. Itaque quonia ex scripturis intellexerant baptismum quoddam in remissionem peccatorum instituendum tempore Messiae, ac tale videretur esse baptismum Ioannis, culpant eum quod baptizandi novum ritum sibi usurparet, cum neque esset Christus, neque Helias, neque quisquam antiquorum prophetarum. Et est sensus. Quid baptizas; hoc est, unde tibi sumis auctoritatem, ut baptismum, re noua & inusitata, homines ad poenitentiam ante actam vitae prouoces, cum id non videatur posse competere nisi ei qui vel sit Christus, vel quispiam praeursorum prophetarum: Verum horum arrogantiae modeste simul & apposite respondet Ioannes, indicans & baptismum suum non esse se indignum, ut qui imperfectus esset, in aqua scilicet solum consistens, & preparationem esse ad efficacem Messiae baptismum: quod significat cum post se venturum dicit eum qui adeo sit ipso superior, ut indignus sit minimi serui locum apud ipsum obtinere. Ego, inquit, baptizo vos tantum aqua, ac proinde nihil facio quod non possit non competere ei qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorum prophetarum. Verum alius quispiam a me non iam procul abest, imo inter vos iam aliquandiu conuersatus est, & conuertatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem quantus sit, satis noui, vos autem, propterea quod earum rerum popa sese non vendit, ex quibus homines estimat hominis excellentiam, non cognoscitis quante sit dignitatis & praerogantiae. At ego vobis dico, ipse est ille de quo dixi aliquando quod post me venturus sit, dignitate tamen adeo me prior, ut agnoscam me indignum qui infimum seruitutis officium illi impendam. Ut igitur secundum Isaiae de me vaticinium mea praedicatione populum praeparo ad suscipiendum illius praedicationem: ita ob id baptizo in aqua, ut meo qualiquam baptismum vos praeparo ad illius baptismum efficacissimum. Ipse enim vos baptizabit, non in aqua tantum, sed etiam in spiritu sancto. Haec Ioannes. Verisimile enim est eum postquam dixisset: Ego baptizo in aqua: adiecit in fine: ipse vos baptizabit in spiritu. Alioqui enim non satis ostendisset quod quaerebatur, videlicet cur baptizaret. Hanc tamen partem Euangelista Ioannes omisit quod ab aliis Euangelistis omnibus satis esset explicata.

HAEC IN BETHABARA FACTA SUNT TRANS IORDANEM, VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS.] Bethabara legendum esse & non Bethania, admonet Chrysostronus. Theophylactus, Origenes, quod Bethania citra Iordanem esset prope Ierusalem, nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias. Porro locum in quo hoc celebre de seipso & Christo Ioannes perhibuit testimonium, Euangelista descripsit, partim propter historiam certitudinem, partim ut ostenderet multis praesentibus haec

Ioan

Ioannem praedicasse, ideoque adiecit: ubi erat Ioannes baptizans. Quibusdam videtur locum hunc Bethabara sic dictum, quod in eo esset traiectus Iordanis. Nomen enim hoc significat locum vel domum transitus. Ideoque in hoc loco Ioannem baptizare coepisse, & quod ob loci frequentiam multa illic semper esset hominum multitudo. Huc confugit Christus declinans Iudaeorum furor, ut scribitur Ioan. 10. Bethabara etiam sit metio Iosue 18. inter ciuitates tribus Beniamin. Animaduertendum autem in his omnibus, idque in exemplum nostrum, quanta fuerit Ioannis in praedicanda veritate constantia & libertas, quanta humilitas, quanta denique in respondendo non solum prudentia, sed etiam mansuetudo. Nihil enim asperum his legis respondit, quamuis insolentes essent, & increpare viderentur eius baptismum, cuius ratione ex Isaiae testimonio intellexisse oportuit: sed veritate ipsam modestum non dedignatur aperire etiam his qui non simplici animo rogauerunt, idque tum nomine eorum a quibus missi erant, tum eorum causa qui ex populi multitudine tunc aderant auditores, docens etiam impiis aliquando veritatem aperiendam, cum ita aliorum altantium postulat utilitas.

ALTERA DIE VIDIT IOANNES IESUM VENIENTEM AD SE, ET AIT: ECCE AGNUS DEI.] Superius quidem descripsit Euangelista testimonium quod Ioannes perhibuit de Christo interrogatus, quem tamen nondum quis esset demonstrauerat: hic autem iam describit testimonium quod spontaneus perhibuit, idque demonstrando ipsum de quo prius dixerat. Quonia enim populus iam summo tenebatur studio cognoscendi eum, cuius dignitati in tantum ecedebat Ioannes, ne eam dignitatem per errorem alicui alteri tribuerent, conueniens fuit ut altera die hoc est, postridie (est enim Graecis *ἐπ' αὐριον*) demonstraretur digito is quem tantopere Ioannes commendauerat. Venit itaque Iesus ad Ioannem vel ea de causa maxime, ut occasione praeretur clarius testificandi de se, & ne baptismum quem olim susceperat, putaretur in ablutionem suorum peccatorum suscepisse, quem admodum alij. Ioannes autem cum videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritu quid esset agendum, versusque ad populum digito commostrarum, ut iam de facie quoque agnitum mirari & amare consueceret, ut illum potius quam se sequerentur, & illius potius baptismum ambirent quam suum. Ecce, inquit, agnus Dei. Vocans autem Christum agnum qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominum offerebantur: cumque alia etiam animalia in veteri lege in typum Christi offerrentur, ut boues, caprae, hirci, agni tamen peculiariter vocat, quod inter omnia agni proprietates maxime Christum deliniarent, propter quod agnus immaculatus in quotidianum sacrificium veipere & mane offerebatur, & Isaiae agno singulariter Christum comparat, c. 53. dicens: Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet. Similiter & Ieremias cap. 11. Et ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. Ad quae, & maxime ad locum Isaiae, videtur Baptista respexisse, ideoque additum esse apud Graecos articulum *ἡ ἀμνός*, ille agnus, de quo scilicet vaticinatus est Isaiae propheta. Nam, & quod sequitur: qui tollit peccata mundi: ex eodem desumptum videtur. Dicit enim eodem cap. Et Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum. Et rur-

sum: ipse peccata multorum tulit. Dicitur ergo Christus agnus propter summam suam mansuetudinem & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiam. Dei vero agnus, siue quia a Deo patre traditus in oblationem pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatem, aut quia Deo deputatus in oblationem, ut distingueretur ab agnis prophanis. Quod verum dicit, qui tollit peccata mundi; dupliciter intelligi potest. Primum, ut intelligatur peccata tollere, quia in se recipit, secundum illud 1. Pet. 2. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo. Et Isaiae 53. Lagores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. Tollere enim dicimur onera, quae nobis ipsis imponimus. Secundum, intelligi potest tollere peccata, quia auferit ea. Nisi utramque acceptionem simul comprehendamus, ut ideo dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiens a nobis auferit & abolet. Dicit autem potius tollit, quam remittit, eo quod de Christo loquatur tanquam de sacrificio expiatio, non tanquam de Deo remittente sua gratia. Et per praesens potius dicit, tollit, quam tollet, quo magis significaret ab eo proficisci omnem criminum purgationem. Veluti si dicas: Elleborus purgat cerebrum, significans illi perpetuum & natiuitam inesse vim purgandi cerebrum. Itaque his verbis separare voluit agnum hunc ab agnis legalibus, qui & ipsi dicebantur agni Dei & sacri agni. Illi enim non solum totius mundi peccata auferre non potuerunt, sed ne Iudaeorum quidem: iste vero non Iudaeorum tantum sed totius mundi tollit peccata. Porro Graeca non habent pluraliter, peccata, sed singulariter peccatum mundi, quomodo & Augustinus alioquies legit, & Cyprianus in libro de duplici martyrio. Peccatum enim singulariter dixit, siue intelligens vniuersum corpus peccati, hoc est, omnium vitiorum mundi colluuiem: siue intelligens peccatum originis toti mundo commune, ac omnia reliqua vitia in se tanquam fonte quodam coeludens, ad cuius abolutionem simul cum omnibus ex eo defluxis Christus passus est. Verum quomodo peccata vel peccatum mundi tollit, cum in multis hominum milibus peccatum adhuc dominetur. Ex praedictis sane quaestio ista dissoluitur. Non enim tollere dicitur peccata vel peccatum totius mundi, ab actu, sed quomodo herba aliqua dicitur mederi huic vel illi morbo; videlicet quia per ea quae nostri causa pertulit, obediens patri usque ad mortem, solus idoneus est vniuersa nostra peccata abolere. Sed quomodo herba non medetur nisi agro applicata: ita nec expiatio virtutis Christi particeps quisquam esse, potest, nisi fide & dilectione aut sacramento illi vniatur.

HIC EST DE QVO DIXI: POST ME VENIT VIR, &c.] Notandum ordo, quo in Christi cognitionem Ioannes populum adduxit. Primum enim promissit post se venturum aliquem qui fortior se esset. Secundum, eundem dixit in medio populi conuersari: ac tertio iam eundem quem promiserat digito commostrarum. Sic enim ordine quodam ad perfectiorem Christi cognitionem ascendit. Virum autem Christum vocat, non solum ratione aetatis, sed multo magis ratione perfectionis omnium virtutum quae in eo fuerunt, ob quam etiam in vtero adhuc existens dictus est vir a Ieremia: Foemina, inquit, circumdabit virum. Deinde & ratione sponsae Ecclesiae iam Christo desponsatae, qua ratione Paulus Corinthiis: Despondi (inquit)

Ieremia
31.
2. Cor. 11

vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Et Osæ 2. Vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baalim.

ET EGO NESIEBAM EVM. SED VT MANIFESTETVR IN ISRAEL, PROPTERBA VENI.] Nescisse se eum dicit, ne testimonium ipsius de ipso suspectum haberetur, & vel propter cognationem, vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quamquã autem, inquit, nescirem eum, tamen vt mihi demonstratus per me deinceps manifestaretur populo Israelitico, ideo missus sum ad baptizandũ in aqua. Quibus verbis postea à se apertius explicandis significat, baptismum in aqua institutum fuisse, ut ipse incognitũ sibi Christum baptizatorem in spiritu certius cognosceret, tum vt deinde per ipsum aliis innotesceret. Ideo enim baptizauit in aqua, vt aliquando inter alios ad baptismũ veniens Iesus celestibus signis demonstraretur esse baptizator in spiritu, & vt populo per nouũ baptizandi ritum congregato promitteretur ac demonstraretur à Ioanne omnibus presentibus Christus. Itaq; baptismus Ioannis ad manifestationem Christi duplici nomine recte ordinatus fuit, nepe & quia eius occasione maxima hominum multitudo confluebat, corã qua Ioannes de Christo testificaretur: & quia in baptismo aqua maxime conueniebat demonstrari eum qui autor esset baptismi spiritus, ad quẽ ille preparabat. Deinceps autem Euangelista narrat quo signo Ioannes incognitum Christum cogno-

A uisse se testatus sit, signumque illud cognoscendi Christi accepisse à patre, post reuelatum tum demum aliis se eum demonstrasse. Qua narratione suam cognitionem ad Deum patrem referens, suum testimonium ab omni suspitione liberum reddit. Quamquam autem secundum probabiliorẽ Chrysofomi sententiam, vt prius dictũ est, Ioannes ante columbæ descensum interiori spiritus reuelatione Christum venientem ad baptismum suum cognouerit, id tamen non pugnat cum presentis loco. Nam non dicit hic Ioannes sibi ignotum fuisse do nec columbæ indicio illum agnouerit, sed tantum hoc signum se diuinitus aliquando accepisse quod illum agnosceret, certius utique, & sic vt per illud certò ipsũ aliis manifestare posset. Quo enim suũ elogium certum esse persuaderet, memorat quã euidenti & infallibit signo ipse de Domino certius euaserit, tacens secretiorem reuelationem, quã haud quaquam fidem tam opere testimonio suo apud populum fecisset. Signum namque illud non tam fuit Ioãni datũ vt ipse Christũ cognosceret, quã vt per illud sine omni suspitione ipsum aliis posset demonstrare. Admiranda certe hic Dei sapientia, qua per eum qui baptizauit in aqua, demonstrari voluit baptizatorem in spiritu, idq; per spiritus descensum columbæ spece, isque sic demonstratus deinde institueret baptismum ex baptismo aqua Ioannis proprio, & baptismum spiritus sibi proprio, vt per visibilem externum baptismum intelligeretur & conciperetur inuisibilis interior baptismus.

DEMONSTRATVM IOANNE CHRISTVM QVIN-

que discipuli agnoscere & sequi incipiunt. IOANNISI. CAP. XVII.

Altera die iterum stabat Ioãnes & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulante dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eũ duo discipuli loquentẽ, & sequuti sunt Iesum. Conuersus autẽ Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatũ, magister) vbi habitas? dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierat à Ioanne, & secuti fuerant eũ. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatũ, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simo filius Iona: tu vocaberis Caphas, quod interpretatur, Petrus. In crastinum veluit exire in Galileã & inuenit Philippũ. Et dicit ei Iesus: sequere me. Erat autẽ Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrea & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Propheta: inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dicit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo, Ecce vere Israelita, in quo dolus nõ est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dicit ei: Prius quã te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Isracl. Respondit Iesus, & dicit ei: Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen amẽ dico vobis, videbitis cælum apertũ, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

ALTERA DIE ITERVM STABAT IOANNES, ET EX DISCIPVLIS, &c. Quo magis eluceret Ioãnis integritas & constantia, narrat Euangelista quomodo nõ fat habuerit demorando Christum, populi studium à se diuertisse in ipsum, sed & discipulos suos quos habebat peculiariter, à se alienatos Christo tradere studuerit, trãsitq; sensim Euangelista à testimoniis Ioannis, ad testimonia quã Domino ipsa eius dicta factaq; perhibuerunt. Porro quod Ioannem stetit dicit, Christũ verò inambulante, non sine mystica rei significatione factum est. Legis enim Moisaica typum gerebat Ioannes, Christus Euangelicã professionis erat author. Lex igitur quã ad summã lineam per-

uenerat, stabat veluti non progressura longius & mox cessatura, Christoq; venienti cessura, & suos illi discipulos traditura, sed interim constanter testificans de Christo, ac synagogam veluti tradens vero sponso, vt sit illi Ecclesia, Christus verò obambulat, veluti semper in maius progressurus, & vndiq; celestis doctrinã discipulos colligans. Pro eo autem quod nos habemus; respiciens Iesum, &c. Græcè est ἐμβλέψας, hoc est intuitus: vt postea vertit interpret. Id autẽ plus quid significat quã respicere, nepe quod Ioannes corporalibus oculis fixè in Christũ intentus fuerit, nõ sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque stans, cum intuitus esset Iesum ambulante, nec ignarus illum scire salutem

salutem humani generis, ac iam captare discipulos idoneos sublimi doctrinã, verius ad suos discipulos, qui praeceptorum abstabant vt eos meliori se magistro traderet: digito demonstrans ambulante. Ecce, inquit, agnus ille Dei, de quo iam fere testificatus sum vobis frequenter. In quo Ioannis factò, praeiter imitandam veritatis asserendę constantiam, etiam descendum, boni doctoris officium esse non grauatim repetere ea quã nondum satis auditores intellexerunt, propter quod Paul ad Philip. 3. Eadem inquit, scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Porro vt hac in parte commendata est Ioannis in praeedicando integritas, constantia & diligentia: ita in sequentibus ostenditur tum fructus praeicationis eius, tum simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannẽ loquentẽ, intelligentes quid vellet, nimirũ vt se relicto ad Iesum properarent, si simpliciterque credentes illius sermoni, secuti sunt Iesum ambulante. Sequebantur autẽ taciti flagrantibus amore sublimioris doctrinã, cuius spem ex Ioãnis testimonio conceperant: sed interpellare non audent eum qui cum nulla eis intercesserat familiaritas, & cuius summam dignitatem ex Ioannis verbis intellexerant. Iesus itaq; intelligens quo animo sequerentur, nõ expectata interpellatione, vltro subleuat & inuitat illorum verecundiam, ac versus ad illos, & conspicatus eos sequentes se, quærit quid quærerent: non quod ignoraret quem quo animo sequerentur: sed vt sua interrogatione ad colloquium & familiaritatem inuitaret, & per extortam illorum responsonem aliis ostenderet illorum affectum in Evangelio dignum, ac sic horum nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. In quo Christi factò demonstratum, primum quam sit pius Dominus obuius iis qui sinceris animis sitiunt Euangelicam doctrinã. Deinde quam debeant tum doctores, tum omnes qui quauis in re prodesse cuiquam possunt, esse cunctis expositi, non expectantes semper donec interpellentur, sed aliquando etiam anteuerentes aliorum petitionem. Im in responsonem discipulorum venerationem simul & desiderium eorum spectare licet. Dum enim Rabbi vocant, prostentur se illius velle esse discipulos. Est enim, Rabbi, Hebraica dictio, plus quid significans quam magister. Nam est idem quod magister mi. Rab enim Hebrais, magister dicitur & doctor ob scientiã multitudinẽ. Nam derivatur à verbo quod multiplicare significat. Similiter quod interrogati quid quærerent, non responderunt se velle ab eo doceri, sed percontati sunt vbi illius esset domicilium, ostendit eorum & venerationem erga Christum, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora, quã, vt testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, vt frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum vbi maneret scire quærerent simulq; declarabant se familiariter secretiora quãdam ab eo discere velle, quã fortassis non esset doctor in publico. Itaq; Dominus Iesus delectatus illorum pio discendi ardore, non indicat signis domum suam, si quando per oportunitatem se vellet inuolare, nec excusans instãtem noctem, iubet eos postredie redire, sed comiter ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicens: Venite ac vide te. Qua quidem comitate non tantum eos allexit ad amandum & sequendum se, sed etiam explorauit eorum desiderium. Nam si frigidi mente ac

cessissent, nequaquam ad domum secuti fuissent ipsum. Simul etiam docuit secundum Cyrillum, nullam esse in quærendis bonis moram laudãdam, quum retardatio vilitatis detrimentũ afferat semper Mystice quoq; instrui, non sufficere si quis vbi Christi domus, hoc est, Ecclesia fundata sit didicerit, sed necesse vt in eam per fidem veniat, & quã in ipsa peraguntur feruenti animo videat. Discipuli autem lætitan optato responso venerunt, & non solum viderunt domicilium vbi manebat Iesus sed & eo die commorati sunt apud eum, sacro illius colloquio inflammati, & à benigno Domino humaniter detenti. Porro quod ex hoc loco videtur Christus habuisse domum vbi manebat, non est contrarium ei quod alibi dicitur filium hominis non habere vbi caput suum reclinet. Hoc enim cum dixit, demonstrare voluit se nullam habere domum propriam, cui non obstat, quin in diuersorio aliquo & hospitio alicuius manere potuerit. Proinde cum dicitur; vbi habitas; pro verbo, habitas, Græcis est μέγεις, quod verti potest, vbi manes, sicuti postea nos ter interpret vertit idem verbum per maneo, cum subiicit: Et manserunt apud illum. Quod autem Euangelista explicet horam qua discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium, dicens: Hora autem erat ferme decima, ab exortu scilicet solis, indicare voluit & in discipulis discendi cupiditatem, quod neq; illi propter tempus, quod iam scilicet sol ad occasum vergeret, auersi sunt à sequela, neq; Christus quicquam praeiterit, sed cum etiã tempus docendi in opportunum videretur, paratũ & expositum se obtulerit. Quia in re & discipuli docentur, omne tempus aptum esse doctrinã, nec quicquam praeiterendum esse cum quã salutis sunt discere oportet: & doctor instruitur, vt paratum se semper exhibeat his qui auidi sunt doctrinã.

ERAT AUTEM ANDREAS FRATER SIMONIS PETRI, VNVS EX DVOBVS, QVI.] Pergit narrare quomodo sensum diuine benignitatis lumen sese explicauerit, & paulatim Christus innotuerit, dum alius alium ad eius cognitionem perduxit, ostendens & quam efficax statim fuerit Christi doctrinã in duobus discipulis Ioannis, qui paucis horis Christum doctorem audierat, & quod sit Euangelicę pietatis studium. Habet enim Euangelicę pietas & vera Christi cognitio illud longe diuersum ab ingenio humano, vt bonũ quod nacta est, aliis non inuideat, sed gestiat omnibus esse commune, cum contra multi se non possidere putent quod cum multis possideret. Dicit ergo: Erat Andreas, &c. Solum Andream ex duobus nominat: siue quod ipse Euangelista alter duorum esset, qui nomen suum frequenter suppressit: siue quia hic nominandus necessario erat propter Petrum fratrem per ipsum adductum ad Iesum. Hic ergo tanta felicitate gesties, quod ex indicio Ioãnis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio comperisset iamdiu exoptatum Messiam, eum prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gestulatione dixit ei: Inuenimus Messiam; Quasi dicit: Gaude mecum frater, quem enim tam anxie expectamus saluatorem, iam certò inuenimus. Porro quod Andreas fratrem suum in Iudea inuenit, siue à se quęsitum, siue forte occurrentem, argumetum est etiã illum religionis causa Ioannis baptismum adisse. Quod verò dicit Andreas, Inuenimus Messiam, innuit etiã Simonem mirè flagrasse desiderio

Christi, atq; ob id tanquam rem lætam Christi aduentum ei renunciaſſe. Est autem nomen, Meſſias, Hebraica dictio vel Chaldaica, quæ tamen apud Græcos pro natura linguæ eorum non nihil mutata est. Nā Hebraicè dicitur משיח Maschiach, Chaldaicè vere Meſchih, aquod potius quàm Hebræum ſecutus Euangelista, Meſſias, dixit. Nam ſi ex Chaldaico nomine aspirationem duriorē vel demas, vel lenius, vt quidam, proferas, literam verò Schin per duplex ſſ. exprimas, vt multi faciunt, reſultabit Meſſia, cui Græco more addendo ſ. fit. Meſſias, quod Latine vnctum ſignificat. Cæterum cum multi apud Hebræos hoc nomine dicti ſint, additur huic nomini apud Græcos articulus τδ, vt intelligatur de illo vnico Meſſia, quem tunc omnes ſolum expectabant, quemq; prophetæ promiſerant vnctum non oleo viſibili, ſed, inuiſibili, neque in regem ſolum aut in ſacerdotē, ſed in vtrunque ſimul, atque etiam in prophetam & doctorem. Vngebantur enim olim apud Iudæos ſacerdotes, reges, & prophetæ. Non ſatis autem fuit Andrea renunciaſſe fratri Meſſiam inuentum, ſed cupiens etiam illum fieri eius diſcipulum, ac de Domini comitate & benignitate experta bene conſiſus, adduxit fratrem ad Ieſum, cupidum nimirum etiam videndi & audiendi Ieſum.

INTUITVS AVTEM EVM IESVS DIXIT: TV ES SIMON FILIVS IONA, TV, &c.] Dicit Ieſum non ſolum reſpexiſſe, ſed intuitum fuiſſe Petrum, ac tum dixiſſe ei: Tu es Simon, &c. vt intelligeremus eum ſine iudicio cuiuſquam, Simoni ignoto indicaiſſe nomen proprium & patris. Itaq; per hoc quod intuitum Ieſum dicit ſignificat ſolum inſpectione Ieſum cognouiſſe Simonem, ac nō ſolum faciem illius contemplatum, ſed & animum, ſimulq; ſignificat delectatum ipſū ſincero illius affectu quem in ipſo intuebatur. Ideo autem patris propriumq; nomen illi edicit, ac comutati nominis ænigmata futuram ipſius dignitatem, ſtabilitatem & officium prophetavit, vt per occultorum reuelationem, & futurorū prædicationem ad diuinitatis ſuæ fidem illum adduceret, oſtenderetq; ſe eum eſſe, qui cuncta antequam vel ſiant vel innoſceant nouit. De nomine autē patris Simonis diuerſitas eſt. Sunt enim qui putant eum dictum eſſe Iona, quod fonat columbā, quia Matth. 16. dicitur Simon Bar Iona, & corruptè vel hic vel Ioannis vltimo legi Ioanna vel Ioannis. Alij verò putant eum dictum Hebraicè Iochanna, Chaldaicè verò Iohanna, vnde extrita aspiratione, & in fine adiecto S. factū ſit Græcis Ioannes, quod idē poſtea contrahentes dixerint Iona vel Iona. Significat autem Iochanna vel Iohanna, quod nos dicimus Ioannes, gratioſum, quia à verbo חן Hannan deriuatur, quod miſereri & gratioſum eſſe ſignificat. Nequaquā autem abſurda videtur obſeruatio, qui iſtud; Tu es Simon filius Iona; non ſolum dictū putant à Domino, vt per occultorum reuelationē eueheretur Simon ad fidem diuinitatis, ſed etiam emphaticè ad collaudandum piam Simonis obedientiam, ſimplicitatem aut gratioſitatem apud Deum; ex iudicio proprij & paterni nominis, in hunc ſcilicet ſenſum: Noui te qui ſis, quo & gratior mihi adueniſti. Simon non tam vocaris, quàm es, audiens ſcilicet & obediens, id quod Hebræis hæc vox fonat, & filius Iona, hoc eſt, columbæ, aut Ioanna, hoc eſt, gratioſi, cui ſcilicet Deus fauet. Verè enim tibi aſpirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fra-

tris tui ad me vocātis. Gratulare autē tibi, quod ad me veneris, faciā enim te rupē quandā pietatis & ſalutis, ideoq; poſt hac Petræ cognomentum habe bis. Cæterum Cephas Chaldaicum magis eſt quàm Hebraicum, ſicut & alias frequenter libris noui teſtamēti multa leguntur nomina inſperſa, quæ magis Chaldæa ſunt & Syra quam Hebræa, eo quod Chaldæa magis lingua vſos Hebræos tēpore Chriſti veriſimile ſit: quæ hoc diſtat à pura lingua Hebræa: quæ Bibliaca eſt, quod Italica diſtat à purè Latina. Bibliaca enim Hebræorū lingua פֶּתַר Ceph dicitur petra, Chaldaica verò כֶּפֶס Cepha, cui à Græcis adiecta eorū more litera S. conſtituitur Cephas, quod Græca lingua interpretatur Petrus. Nā atticis δ πέτρος, idē eſt quod πέτρο. Itaq; Petrus nō ſonat Latinis idē quod ſaxeus, ſed potius idē quod ſaxū. Porro quidā intelligūt hoc nomē Simoni iam non fuiſſe impoſitū, ſed promitti imponendum. impoſitum autē fuiſſe aut cum Matthæi 16. dicitur: Tu es Petrus, &c. aut cum duodecim Apoſtoli eligerentur, tūc enim dicitur Marci 3. Et impoſuit Simoni nomen Petrus. Alii verò & rectius cum Auguſtino intelligunt hoc loco nomen Simoni impoſitum à Chriſto, vt ſit ſenſus: tu poſthac vocaberis Cephas ſed Matthæi 16. cauſam huius nominis primum fuiſſe explicatam. Non eſt autem hoc nouo nomine, primum eius nomen vel mutatū, vel ſublaturum, quemadmodum nomē Abraham, cui dictū eſt; Non vocabitur nomen tuum Abram, ſed appellaberis Abraham, & ſicut nomen Saræ, de qua dicitur: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, ſed Saram. Non enim dicitur Petro: Non vocaberis vltra Simon, ſed priori nomini aliud, tanquam principale additum eſt, vnde & ipſe ſeipſum vocat in epiſtolis ſuis Simonem Petrū Sic & patriarchæ Iacob dum dictum eſt ei: Non vocaberis vltra Iacob, ſed Iſrael erit nomen tuum, non primum nomē penitus ſublaturum eſt, cum poſtea frequenter Iacob dicitur ſed ſignificatur præcipuum nomen eius futurum Iſrael, à quo ſcilicet poſteri eius dicti Iſraelitæ & Iſrael. Itaq; in ſcripturis aliquando leguntur quorundam nomina à Deo mutata, aliquando noua nomina prioribus addita, aliquando ab ipſa natiuitate impoſita. Semper autem huiusmodi nominis impoſitio diuinitus facta ſignificat eos quibus impoſitur ad peculiarem aliquam inter homines excellentiam deligi. Porro quod Simon filius Iona vel Ianna vocatus eſt Petrus, myſtica ſignificat eum qui habet obedientiam, quæ filia eſt māſuetudinis columbinæ ac gratiæ diuinæ, etiā fore Petrum, vt per obedientiam proficiens firmetur in bono.

IN CRASTINVM VOLVIT EXIRE IN GALILÆAM, ET INVENIT PHILIPPVM, ET DICIT.] Dies iſte craſtinus non videtur poſſe intelligi fuiſſe craſtinus reſpectu eius diei quo Andreas cū altero diſcipulo ſecuti ſunt Ieſum à Ioanne demonſtratū. Illo enim die Andreas manſit apud Ieſum, ac proinde poſt illum diem inuenit Simonem fratrem, & inuētum adduxit ad Ieſum. Iſte autē dies dicitur craſtinus, reſpectu eius diei quo Simoni dictū eſt: Tu vocaberis Cephas; vt ipſe literè contextus exigit: quare non ſecutus eſt immediatè diem illū quo Andreas ſecutus eſt Chriſtum. Quod autem dies interceſſerint, ſcriptum non eſt Epiphanius tamen libro contra hæreſes in hæreſi 7. eadem die putat Petrum adductū ab Andrea ad Dominum, qua ipſe Dominum ſecutus fuit Contigit, inquit, ipſa die vt incederet ipſe in fratrem ſuum

ſuum Simonem, & diceret prædicta, &c. Pergit itaq; A narrare Euangelista quomodo per hos diſcipulos quos iam collegerat, etiam alios ſibi duos adiunxerit. Poſtridie, inquit, viſum eſt ei exire à Iudæa in Galilæam, ibique obuium inueniens Philippum ad ſequelam vocat. Bene autem dicit voluit exire; hoc eſt, viſum eſt ei, ei quo ſignificaret libera electione diſpoſuiſſe eo concedere, ne fortuito ac præter expectationem videretur obuium ſibi Philippum adiunxiſſe. Ideo autem exiit Chriſtus in Galilæam, vt ex ſubſequenti Ioannis narratione licet colligere, vt ex contempta illa præ Iudæa regione, humiles ſibi, viles ac, rudes in diſcipulos aſciſceret, ne qui virtutis Euangelicæ mundo tribueretur, vtq; in ea ſecundum vaticiniū Iſaiæ auſpicaretur Chriſtus ſuum Euangelium, & ſuiipſius manifeſtationem. Porro quod Philippus ad vnā Chriſti vocem ſecutus eſt Dominum quem nōdum docentem audierat, nec miracula facientem viderat, leuitati non eſt aſcribendum, ſed efficacitæ vocis Chriſti. Quam veriſimile ſit Philippum prius ab Andrea & Petro multa de Chriſto didiciſſe. Id enim videtur inſinuare Euangelista, cum Philippum dicit fuiſſe ciuitatis Andrea & Petri: per cuius ciuitatis deſcriptionem etiam rectè intelligitur notare voluiſſe Euangelista e quàm humili ciuitate Dominus præcipuos ſibi delegerit diſcipulos. Eſt enim Bethſaida parua admodum ciuitatula, ſita iuxta lacum Geneſareth, cuius nomen etiam optimè myſterio conuenit. Nam Bethſaida interpretatur domus venationis. Quemadmodum autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Chriſtum, ita & Philippus inuenito Meſſia non retinet bonum hoc apud ſe, ſed & Nathanaeli communicat eumq; Chriſto adducere ſtudet, qui & ipſe ex humili erat Galilæa vico, nempe à Cana Galilæa, vt dicitur Ioānis vltimo: Animaduertendum ſanè quàm ſælix fuerit naſcentis Eccleſiæ auſpicium. Frater enim fratrem traxit ad Chriſtum, cuius conciuem, amicus deniq; amicum: quæ certe omnia omen quoddam habuerunt Chriſtiana concordia, qua augenda erat Eccleſia Chriſti. Itaq; Philippus lætus de inuenito theſauro, cum reperiffet Nathanaelem, quem & ipſum ſciebat incredibili Meſſia deſiderio teneri, cum animi geſtulatione dixit: Inuenimus expectatum illum, quem ſcripſit & Moyſes in lege ſua, & prophetæ item omnes promiſerunt, nempe Ieſum filium Ioseph Nazarenū. Ex quibus verbis coniectura eſt & Philippum & Nathanaelem ſcripturarū ſtudioſos fuiſſe, atq; in eis de aduentu & regno Chriſti diligenter inueſtigaffe. vnde Philippi renunciatio hunc videtur habere ſenſum: Legem & prophetas o Nathanael diligenter excutis, vt de Chriſti aduentu certior ſias. En modo inuenimus eum quem ſcriptura promittit, & tu tam anxie quæris. Nathanael autem Philippum audiens ſauebat quidem lætiſſimo nuncio, ſed offendeat ſcrupulus quidam quem illi mouebat prophetia Micheæ, promittens Meſſiam exoriturum ex Bethleem Iudæa, non tamen plane diſſidens, diſcendi animo, non calumniandi, interrogabat dicēs: Num à Nazareth poteſt aliquid eximium exoriri, cum eius non meminerint prophetæ? Interrogatiue enim debere iſtud legi: A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? & non aſſertiuè, vt quidam volunt, aperte ſatis patet ex ſubiecta reſponſione Philippi: Veni, & vide. Cum enim Philippus nodum hunc ſibi, propoſitum ſoluere non poſſet, inuitat eum ad fontem ipſum, non dubitans

quin viſo & audito. Ieſu, ſtatim ſit creditus.

VIDIT IESVS NATHANAEL VENIENTEM AD SE, ET DIXIT DE EO: ECCE VERE ISRAELITITA.] Nathanaelem ad ſe per Philippū venientem per occultorū reuelationem ad fidem trahere ſtudet. Dominus, quomodo prius Simonem adductū per Andrea, ideoq; ſecreta cordis de eo reuelat, aſſerens in eo nō eſſe dolum, quod vtq; cognoscere ſolius eſt diuinæ virtutis. Homines enim vidēt quæ apparent; Deus autem intuetur eorū, 1. Reg. 16. Quod autem dicit; verè Iſraelita; ita tum dictum eſt, ac ſi quis modo dicat vere Chriſtianus, de eo qui nomini ſuo, vitā moribusq; reſpondet. Quare autem verè Iſraelitam vocat, indicant ſubiūcta verba, quia ſcilicet in eo nō eſt dolum, hoc eſt, ſimplex erat & teſtus, ſimpliciq; ac ſincero animo Deum colens, quemadmodum Iacob, cuius nomen præferbat. Quā commendatione non tantum Nathanaelem voluit Dominus prouehere ad magnificam de ſe exiſtimationem, ſed & ſiniſtrā quæ eſſe poterat de Nathanaele, in circumſtantibus aut in nobis ſuſpicionem tollere, ne ſcilicet quia dubitādo dixerat; A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe; putaretur calumniandi animo acceſſiſſe Chriſtum, & nō ſolo diſcendi ſtudio Admiratus autem Nathanael vnde tam perfectam etiam cordis ſui haberet Dominus cognitionem: Vnde, inquit, me noſti? Ieſus vero euidentius etiam declarare volens diuinā ſuam virtutem, ne quicquam illum latere quamuis occultum: Priusquam, inquit, Philippus te vocaret ad me, eum ſolus eſſes ſub ficu, ego te vidi: Quibus verbis optime ſaluator reſpōdet interrogationi Nathanaelis. Interrogatus enim vnde noſceret eum, nō reſpōdet ſe nouiſſe eum cum adhuc eſſet ſub ficu: ſed vidi, inquit, te, oculis nimirū diuinitatis, ac proinde mirum non eſt ſi te nouerim intime, etiam ſi nec mecum ſis conuerſatus, nec mihi longquā de te dixerit. Inde enim te noui, vnde te quæſquā de me ſemotū vidi. Cæterum duo occulta his verbis Dominus reuelat, nepe quod Philippus illum vocarit, & quod priusquam vocaret, ſub ficu fuiſſet quorū neutrum ne ab aliquo didiciſſe putaretur, vidiffet ſe eum aſſerit. Hæc autē ſimul atq; Nathanael audiſſet, cui per ſuaſum erat ſoli Deo perſpicua eſſe cordium ſecreta, & homine maius eſſe quod audiret, nihil iam offenſus ſcrupulo de loci natalis vocabulo, plena fide teſtimonium reddidit Chriſto, magiſtrum filiumq; Dei, atq; expectatum illum regem Iſrael, Meſſiam profeſſus declarans certè quàm non vulgarem de expectato Meſſia haberet opinionem, quod ex ſcripturarum cognitione didiciſſet illum & doctorem fore, & regem populi Iſraelitici, & filium Dei quē admodum in plāmis frequenter nunc aperte, nunc ſub typo Salomonis aut Dauidis promittitur Meſſias fore Dei filius. Quamuis autem Iudæi ex ſcripturis intelligerent Meſſiam ſuum ſingulari & propria quadam ratione fore Dei filium (vnde & hic Græcis additur articulus υἱός,) incertum tamen an Nathanael & reliqui Iudæi putauerint eum fore filium Dei naturalem, & verum Deum, an ſolum filium Dei per ſingularem quādam præ omnibus gratiæ prærogatiuam: & tamen quod Ieſum aliquid ſupra hominem fuiſſe crediderit Nathanael, dicēs: Tu es ille filius Dei; ex eo manifeſtum ſatis, quod per occultorum reuelationem, quam Deo propriam non dubitauit, in hanc fidei ſuæ confeſſionem proruperit, Ieſus autem tam promptam & alacram

alacrem viri fidem, ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaelis & aliorum de se opinionem, apertius iam indicans suam naturam diuinam, dum viros eos dicit caelos sibi aperiendos, & angelos ascendentes: & descendentes, quod apertum futurum erat signum, eum esse non solum regem Israel, sed etiam regem angelorum, ac verum & naturalem Dei filium, ut cui angelis obsequium essent exhibituri. Porro dubium quando id viderint Apostoli, quod visuros Apostolos Christus testatus est. Dicunt tunc istud adimpletum, quando in agone sudanti angelus animum addebat: dum item in resurrectione frequenter apparuerunt: dum denique Christo ascendente nunciabant sic rediturum quomodo abiisset. Verum quoniam in istis factis angeli non descenderint super filium hominis, nisi, super, accipiatur pro propter, alij rectius dicunt ab Euangelistis, quos certum est multa pretermississe, etiam pretermisum esse quando istud viderint discipuli, quod tamen ex his Christi verbis certum est aliquando vidisse. Rupertus vero mystice hanc intelligit, vidisse scilicet discipulos caelum apertum, quando fide conspexerunt caelum per mortem Christi fuisse nobis apertum, angelos autem ascendentes & descendentes super ipsum vidisse, quando intellexerunt angelos & ascendere ad contemplandum Christi diuinitatem, & rursus sese dimittere ad considerandum humilitatem passionis ipsius, ita ut in vno Deum simul venerentur & hominem. Caterum quoniam Nathanaelem Dominus vocauit verè Israelitam, bene ei similis visio repromittitur, qualè aliquando Iacob, qui primus Israel dictus est, viderat. Nam & hic quondam in somno vidit caelum apertum, & Deum innixum scale, quæ à caelo protendebatur in terram, angelosque per eam ascendentes & descendentes. Notandum & illud, quod Christus appel-

lagus à Nathanaele filius Dei, suamque diuinitatem eis comprobans, se tamen non vocat nisi filium hominis, ut alias fere semper, hac appellatione humilitatem suam, ac veram humanam naturam susceptionem nobis commendans. Est autem filius hominis, Hebraica phrasi idem quod homo, quanquam appropriatè etiam Christo potest intelligi competere, ut dicatur filius hominis, eò quod in terris matrem tantum habuerit, non etiam patrem. Verum ad istud non videtur Christus respexisse, cum genitiuus, hominis, sit masculinus. Est enim *τὸ ἀνθρώπου*. Quæri autem hic solet, cur Nathanaelem Christus non etiam inter Apostolos elegerit, qui idem de Christo perhibuit testimonium, ob quod postea Petrus consecutus est primum inter Apostolos locum & autoritatem. Et quidem dicunt plerique post Augustinum factum istud, quoniam Nathanael peritus fuerit in lege, ne mundi conuersio facta per Apostolos ascriberetur humanæ sapientiæ. Rupertus vero putat, & certe valde probabiliter, hunc Nathanaelem fuisse eum quem reliqui Euangeliste vocant Bartholomæum, eò quod apud eos semper coniungatur Philippo Bartholomæus, cum censentur Apostolorum nomina: quem admodum Petro Andreas copulatur, Iacobo Ioannes. Idem efficaciter satis videtur ex ultimo cap. Ioannis, in quo Nathanael numeratur inter discipulos Christi, & ut videtur, non alios, quam qui Apostoli dicebantur. Nam dicitur tertio tunc apparuisse discipulis, eisdem ergo quibus prius dicebatur apparuisse. Iam certum est priores apparitiones ab eo scriptas non factas nisi discipulis illis qui Apostoli dicebantur. Accedit his quod Bartholomæus non videatur esse nomen proprium Apostoli, non magis quam Bar Iona proprium fuit Petri nomen, ut ob id verisimile sit Ioannem solum eius proprium nomen voluisse explicare.

MVTATVR A QVA IN VINVM IN NVPTIIS.

IOAN. 2. CAPVT XVIII.

L die tertia nuptia facta sunt in Cana Galilee: Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum: Virum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier: nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex posite secundum purificationem Iudeorum, capientes singule metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Ut autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, & dicit ei. Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruaisti bonum vinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilee, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ET DIE TERTIA NVPTIAB FACTAE SVNT IN CANA GALILAEAE, ET ERAT MATER. Cum iam sibi aliquot Christus discipulos colligisset, ac occultorum reuelationibus sua illis diuinitatem insinuasset, tempus erat ut nouis miraculis sua excellentiam testificaretur: quo quomodo aut qua occasione factum sit, iam narrare pergit Euangelista. Porro dies tertia qua nuptiae factae sunt variè accipitur. Rupertus enim diem hanc intelligit esse tertiam à testimonio nouissimo Ioannis, hoc est ab ea die qua primi duo discipuli Christum sunt secuti. Verum istud non est probabile, maxime cum prius dictum sit, illud, in crastinum, non posse intelligi de crastino eius diei quo dixit, Ioannes: Ecce agnus

Dei. Deinde si hanc tertia dies immediatè secuta est eum diem quo Iesus exiit in Galileam inuenit Philippum, cur non iam etià dixit, ut superius, Altera die, vel in crastinum? Itaque secundum alios melius dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilea, vel ab eo tempore quo venit ad Iesum Nathanael. Ita intelligit Epiphanius, qui etià putat miraculum istud contigisse eadem die qua Dominus natus est, cum iam scilicet complexerit 30. annos cum communis iam sententia habeat illud factum decimatertia die post natiuitatis diem: sed errauit Epiphanius in eo quod putauerit Christi natiuitatem incidisse in quintam Ianuarij. In confirmatione autem eius quod hac quinta Ianuarij aquam conuerterit in vinum, refert etiam

etiam suo tempore hac die fontes quosdam in vinum conuerti solitos. Quoniam autem duæ erant Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hic additum est, Galilee.

VOCATUS EST AUTEM ET IESVS, ET DISCIPVLI EIVS AD NVPTIAS.] Vocatus est ad nuptias Dominus, non quod magnum aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur: sed simpliciter, tanquam notus & amicus, quo significans Euangelista dixit matrem Iesu ibi fuisse. Notat autem Epiphanius in hæresi 78. iam tum Ioseph fuisse mortuum, quod nec hic, nec alibi postea coniungatur Mariæ, aut fratribus Iesu, Itaque sicut illa vocata fuit tanquam nota, ita & Dominus. Non designatur autem Dominus etiam sic vocatus nuptiis interesse, ut humilitatis nobis exemplum suo facto commendaret, doceretque amicorum & cognatorum necessitudinem non neglegendam, quando non obstat vitæ quæ secundum Deum est. Deinde quo sua presentia nuptias honorans, & nuptiale conuiuium miraculo insigni honestans, ostenderet contra futuros hæreticos & matrimonium esse sanctum, & nuptialia conuiuia non esse tanquam illicita reprobanda. Quis enim sanctus non reprehenderet huiusmodi conuiuia, nisi Christi exemplo reprimeretur? Aut quomodo efficacius hæretis Tatiani, Marcionisque refelli potest, quam hoc Christi exemplo?

ET DEFICIENTE VINO, DICIT MATER IESV AD EVM: VINVM NON HABENT.] His verbis multiplex certè matris Domini virtus nobis commendatur. Et primum quidem, ipsius sollicita pietas & misericordia, qua aliorum defectus subleuare studebat, idque adeo sollicitè, ut usque ad extremam necessitatem non distulerit, sed deficiente vino, id est, dum iam inciperet deficere, & nondum defecisset. Nam quod dicit, Vinum non habent; intelligendum videtur, sufficiens & quantum est satis. Græcè tamen non est participiū presentis temporis, sed aoristus, *ἔσθονον οὐκ ἔστιν*, hoc est, cum defecisset vinum. Secundo, insinuat nobis ipsius eximia de Christo opinio & fides. Nam cum nondum Christus miracula operatus fuisset, non dubitat tamen eum posse: imò cum iam discipulos sibi adiunxisset videret, credidit tempus esse ut per miraculorum patratiōem mudo sese manifestaret. Postremò, & virginis modestia, reuerentia ad Christum, ac multa spes indicatur, eò quod paucis verbis defectum vini filio insinuauerit, non quod ignorare putaret, sed quod ad subleuandum inopiam amicorum prouocaret. Nouerat siquidem mater nihil minus ferre posse filium quam suorum inopiam etiam corporalem: quare satis habuit tantum verbo inopiam conuiuarum admouisse: Sic se habet & omnis animus fide orans, qui satis habet suos defectus Deo exponere, nihil dubitans quin pro sua potentia & bonitate possit & velit succurrere, sed tempus & modum quo subuenturus sit, in illius voluntate & prouidentia relinquens.

ET DICIT EI IESVS: QVID MIHI ET TIBI EST MULIER; NONDVM VENIT HORA MEA.] Quod dicit saluator: Quid mihi & tibi est mulier; quidam intelligunt ut sit sensus: Quid mea & tua interest quod non habeant vinum; Tu enim es mulier, & proinde non imputabitur tibi vini defectus, sed architriclino tantum & sponso. Verum rectius hæc ratio intelligitur se-

A cundum phrasim Græcæ aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante coniunctione *καὶ ἐγὼ* proferunt, quæ Latini per vnū datiuū cum aduerbio congregandi, siue cum ablatiuo, præcedente præpositione, cum. Sic Matth. 8. vociferabatur demones; Quid nobis & tibi Iesu fili David? hoc est, quid rei est nobis tecum? Et c. 27. Nihil tibi & isto illi; hoc est, ne quid rei tibi sit cum isto isto. Sic & hoc loco sensus est: Quid mihi rei est tecum, quidve mihi tecum commune? Similis phrasis est apud Hebræos, à quibus Græci eam mutuati videntur. Sic enim dicitur 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis filij Saruiz? Et 4. Reg. 9. Quid tibi & pacis id est, quid tibi cum pace? Et alias sæpe hæc loquendi ratio occurrit. Porro durius matrem Christum alloquitur, non quod illa in sincero affectu miraculum expetisset, quasi scilicet per miraculum filij cupiuerit gloriam suam demonstrari, neque quod illam non vnicè diligeret, & piissimè veneraretur, sed ut miraculorum autoritatem ab humanis affectibus assereret, ac diuinæ virtuti totam gloriam vendicaret, hoc est, ne potissimum videretur in gratiam amicorum facere quæ fecit, & non potius in gloriam patris sui, & doceret omnes non à matre se accepisse potestatem miracula operandi, atque in Euangelico negotio nullum esse ius autoritatis parentum, neque secundum eam regi debere eum qui ad id negotij à patre missus est. Itaque, sensus est: In negotio edendorum miraculorum nihil mihi tecum rei est, sed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari possum, ac proinde neque tui iuris est præscribere patratorum miraculorum tempus & locum. Quod autem sequitur, Nondum venit hora mea; August. intelligit, de eadem illa hora de qua cap. 7. Nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius; nempe de hora passionis, ut sit sensus: Nondum venit hora passionis mihi à patre præscripta, quando ostendam quid à te acceperim, & tanquam matrem recognoscam. Verum melius secundum alios intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea seipsum manifestandi. Cum itaque prioribus verbis ostenderit propter auditores, matrem non habere in ipsum aliquid iuris in negotio Euangelico, his iam verbis indicat se in omnibus obseruare debere opportunitatem & tempus decretum à patre. Sed cum hac hora & tempore fecerit miraculum, quomodo dicit nondum venisse horam edendi miracula? Dicit beatus Chrysostomus matrem petiisse miraculum, priusquam omnibus manifesta esset vini deficientis inopia, atque ob id dixisse Christum; nondum venit hora mea; quia scilicet opportunum tempus edendi miraculum quod petebatur, non erat, nisi cum iam de vini inopia omnibus constaret. Tunc enim futurum erat gratius, credibilius; magisque liberum ob omni sinistra suspicione, cum alioqui videri posset ad ostentationem sui, & amicorum gloriam miraculum operatus Dominus. Aliter tamen etiam dici potest, Nondum tunc venisse tempus passim & publicè edendi miracula, quod tempus cepit primum ab incarceratione Ioannis, vnde ab eo tempore reliqui Euangelistæ coeperunt eius prædicationem & miracula prosequi: tamen quo matrem ob repulsam filij non deficientem in fide & spe honoraret, præuenit illud tempus miracula faciendi, ostendens simul se temporibus non subiaci, sed dominari eis. Mater enim etsi repulsam passa videretur à filio, tamen tunc quod diuina sua prudentia scopum

ostendit nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermone quæ dixit Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videtes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

POST HÆC DESCENDIT CAPHARNAUM, IPSE ET MATER EIVS, ET FRATRES EIVS, ET DISCIPULI EIVS.] Hunc descensum in Capharnaum non esse eundem cum eo de quo Matt. 4. sicut nec exitum in Galilæam cum eo de quo ibi Mattheus, patet quod ibi dicatur secessisse in Galilæam, & relicta Nazareth, venisse & habitasse Capharnaum, postquam iam Ioannes traditus esset in carcerem, cum id quod hic narratur manifestè factum sit ante incarcerationem. Porro quare in Capharnaum simul cum matre & fratribus descenderit, Ioannes non explicat. Verisimile tamen ipsum, quoniam iam Evangelicum erat negotium incepturus, noluisse deinceps habitare in Nazareth, in qua hætenus enutritus erat, quod, ut postea dicit, sciret se ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens, alio matrem simul & cognatos transtulit, secedens potissimum in Capharnaum celeberrimum totius Galilææ oppidum, Erat enim memoratissimum temporum situm iuxta Genesareth. Hic itaque propter loci celebritatem, ac corruptissimos mores, qui in celebrioribus fere locis, & maxime emporiis multum obtinēt, habitare, & doctrinam suam auspiciari voluit, ut sic doctrina eius latius spargeretur, & ibi potissimum Dei virtus declararetur ad salvandum, vbi præcipue viguisset vis Satanæ ad perdendum. Ne autem putaretur Christus tunc primum cum matre relicta Nazareth, descendisse Capharnaum cum Ioannes traditus esset, quemadmodum ex aliis Evangelistis videri possit, ideo necessarium putabat Ioannes istud narrare. Quanquam nondum hoc primo descensu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in synagogis prædicauerit, neque tam fixam sibi patriam; habitationem delegerit, quam ab incarceratione Iohannis. Ideoq; non multis ibi diebus mansisse eos dicit, nulla prædicationis facta mentione, quæuis verisimile sit eum priuatum multos docuisse, ac plures sibi adiunxisse discipulos. Fratres autem Iesu, de quibus hic & alibi frequenter fit mentio, primum certum est non posse intelligi veros & naturales fratres ex Maria scilicet & Ioseph post Christum progenitos, ut impius asseruit Heluidius. Nec rursus probabilis est eorum sententia, qui putant hos dictos fratres Domini fuisse filios Ioseph ex alia aliqua priore uxore. Nam ex c. Marc. 6. patet qui fuerint fratres Domini, vbi sic dicitur. Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Hi ergo quatuor dicuntur fratres Domini: verum hi neque filij fuerunt matris Domini, neque ipsius Ioseph, sed Alphæi cuiusdam ex altera Maria. Nam Iacobus ille qui inter quatuor illos numeratur, Matth. 10. & Marc. 3. dicitur Iacobus Alphæi. Et mater horum dicitur Maria Iacobi minoris & Ioseph mater. Matth. 27. & Marc. 15. Quæ eadem Maria dicitur apud Ioannem cap. 19. Maria Cleophe, filia scilicet, soror Mariæ matris Domini. Itaque ma-

manifestum est fratres Domini dici cognatos eius, quomodo in Genesi Abraham se vocat fratrem ipsius Lot, qui fratris erat filius.

ET PROPE ERAT PASCHA IUDÆORVM, ET ASCENDIT IESVS HIEROSOLYMAM, &c.] Ostendit per quid factum sit ut non multis diebus manerent in Capharnaum videlicet quod ob solennitatem paschalem ascendendum esset in Hierusalem. Bene autem dicit pascha Iudæorum; propter distinctionem à pascha Christianorum, quod tum passim à Christianis quotannis celebrabatur, cum Euangelium istud Ioannes scriberet in Asia. Porro eiectione ista facta circa pascha, non est eadem cum ea cuius meminerunt Matth. c. 21. Marc. c. 11. & Luc. 19. Nam illa in fine prædicationis circa mortem, hæc verò in primo prædicationis Christi anno facta est. Necessario autem istud factum à Ioanne narratum est, non solum quia ab aliis omisum, sed magis quia sine ista narratione non satis intelligi potuit quod alij Evangelistæ dicunt quosdam testificatos de Christo coram Caypha, dixisse illum aliquando: Possunt destruere templum Dei, & in tribus diebus reedificare illud. Et rursus quosdam exprobrasse Christo in cruce pendenti: Vah qui destruis templum Dei, &c. Id enim quando videri potuit dictum à Christo fuisse, hic enarrat Ioannes, cum alij omnes prætermiserint. Cum autem dicitur tum hoc loco, tum apud alios Evangelistas, inuenisse Christum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus sacrificia offerebantur, & orationi vacabatur, ac porticum ipsam templi, in qua etiam orabat populus & docebatur. Non enim verisimile est in eo quod proprie templi dicebatur, oues & boues venditos, cum ibi non offerrentur. Porro hunc mercatum in templo Iudæi instituerunt prætextu aliquo ex lege desumpto. Nā Deut. 14. legimus mandatum, ut qui longius à templo habitarent, sua dona domi venderent, alia empturi ea pecunia in loco Domini. His ergo inservire volebant videri illi quos Dominus eiecit: quo commodius exteri inuenirent quod offerrent, cum re vera prophano quæstui studerēt. Putat autem Beda sacerdos cum venditoribus pepigisse, ut animalia accepta ab his qui obtulerant, rursus ipsi venditores à sacerdotibus emerent, sed minoris, ut iterum cum lucro aliis hospitibus vendere possent. Ita & quidam. Verum istud ex litera haberi non potest: nec multum est verisimile: cum oblata animalia mactari mox debuerint: nec Christus aliud culpauerit: quàm quod in loco sacris actibus deputato prophanos actus exercebant: turpi lucro intenti: hoc est, ei lucro quod in loco illicito quærebatur. Quo autem paratior esset negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri consuevit: aderant & numularij: qui minuiore moneta mutaret magnam: aut aurum argento, aut peregrinam pecuniam eius loci moneta verterent, quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D. Petri

Petri, Hi verò dicuntur hic à Ioanne significatius *κερματισταί, & κολλυβίσται*. Nam *κερμα*, Græcis, significat æris minutias, & congeriem numerum quibus fit permutatio, unde vbi nos legimus numulariorum effudit æs; pro æs, Græcè est *τὸ κερμα*. Κολλυβίος autem significat obolum qui pro permutatione datur, hoc est, ut vulgò dicitur, cæbio. Itaque Christus quo ostenderet zelum suum pro honore patris sui, & autoritatem suam cum summa coniunctam potestate declararet, simulq; doceret in domo Dei nullum quærendam esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi & inhonesto lucto habendum: imo ut in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus, factò, flagello è fanticulis ibi fortè vbi erant oues & boues repertis, abegit è templo omnes, tum oues, tum boues, veluti canes è domo Dei profligans. Nam hi fanticulis eiici solent. Quanquam autem esse potuit, ut, quemadmodum apud Mattheum fecit, eiiceret etiam vendentes, non est tamen verisimile quod hos flagello expulerit, sed illo tantum oues eiicit & boues. Non enim cum dicitur, factò flagello omnes eiicit de templo; dictio, omnes, referri debet ad homines, sed ad oues & boues. Non enim Græca habet, oues quoq; & boues, quomodo nos habemus (unde cõmuniter intelligitur significari Christum flagello eiicisse non solum homines, sed etiã oues & boues) sed *τὰ τε πρόβατα, καὶ τὰς βόας* hoc est ouesque & boues, ita ut explicentur ea quæ sub dictione, omnes, comprehenduntur, ut sit sensus: omnes eiicit de templo, videlicet tum oues, tum boues, adeo ut nullam ouem vel bouem in templo reliquerit. Et quidè ipsum aut non eiicisse vendentes, aut saltem non eiicisse flagello, manifestius ex eo patet, quod vendentibus columbas dixerit: Auferte ista hinc, &c. Hoc enim demonstrat mansionem eorum qui columbas vendebant post eiectionem ouium & bouum. Flagello quidem vsus fuerat ad eiiciendum oues & boues, sed ad eiiciendum columbas inutile erat flagellum, (cõclusæ enim erant in ligneis caueis, ut moris est) ideoq; monet venditores earum: Auferte ista hinc: quasi dicat: Oues & boues ego eiici, ut vidistis, vos ergo similiter tollite ista hinc. Itaque in hoc Christi factò ac verbis mirabilis eius autoritas & potestas est declarata, cum inter omnes vendentes nemo vni homini adhuc ignoto obistere auderet, nemo qui non imperanti mox obediret, diuinitate nimirum ipsius mentes eorum perterrefaciente, & ad obediendum cogente. Præter prædictas autè facti huius rationes, & alias duas assignare licet. Et primum quidem dicere possumus, Christum tum factò, tum verbis suis voluisse designare iam in proximo esse ut cessent omnia legis sacrificia, ac pellantur è conuersatione sanctorum Iudæi, quemadmodum priori factò demonstrauit gentium vncationem. Unde Cyrillus: Pespice inquit quæso altius, quomodo futuris rerum habitus duobus his proximis Christus actibus designatur, A Galilæis enim qui Canam habitabant inuitatus ad nuptias, atq; honoratus, & miraculo profuit, & vini lætitia repleuit, ac in eadem cum eis mēsa & conuiuio fuit. Sic ab initio statim doctrinæ Christi, vniuersæ gentes fidem Christi suscepturæ monstrabantur, quæ per fidem in cœlestem thalamum peruenturæ, spirituali conuiuio vnâ cum sanctis Apostolis & ipso Christo æternaliter perfuerunt, nullo priuati gaudio. Læticia enim, inquit, sempi-

terna super caput eorum: quod expressius dicitur: Multi enim, ait, venient ab oriente & occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Iudæos verò incredulos à sanctorum conuersatione retrudet, ac supplicij, peccatorum suorum catenis deuinctos tradet, nullo modo iniquè factis sacrificijs suis placatus. Auferte namque, inquit, ista hinc. Hæc Isaias mihi prædixisse videtur: Holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. Hæc ille. Secundò, hoc factò etiam saluator præripuit Iudæis iustæ accusationis occasionem. Nam quia sabbatho curaturus erat, multaq; similia facurus quæ Iudæis legis transgressio videbantur, ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum aufert huiusmodi suspicionem. Nam qui tantum zelum erga domum Dei demonstrauit, tantaq; vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, ut nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum conieceret, & tum cauponnes illos, tum Iudæos id ipsis permittentes in se exacuit: omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi Domino esse contrarius. Sic fere Theophylact. post Chrysostomum. Porro cum dicit: Nolite facere domum patris mei domum negotiationis, vel, ut habent Græca, *ἐμπορίου*, & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. (Non enim dicit, patris nostri sed mei) & rationem quoque sui facti indicat, videlicet quod filij sit pro patria & gloria & honore zelare. Et quidem nunc tantum dixit eos facere domum Dei, domum mercatus. Circa autem mortem suam dicit eos fecisse speluncam latronum. Initium enim prædicationis & signorum adhuc erat, atque ob id iam mitius cum eis agit. Nam & tunc etiam vendentes & emētes eiicisse dicitur, & cathedras vendentium columbas euertisse, iam verò nihil horum fecisse dicitur.

RECORDATI SVNT VERO DISCIPULI EIVS, QUIA SCRIPTVM EST ZELVS DOMVS TVÆ COMEDIT ME.] Incertum an discipuli huius scripturæ meminerint eo tempore quo hæc gerebantur, an post resurrectionem, quando Christo scripturarum eis aperiente sensum scripturas intellexerunt. Verisimilius tamen eo tempore hanc scripturam eis in mentem venisse, quo hæc agebantur. Alioquin & hic addidisset: Cum resurrexisset Christus à mortuis quemadmodum postea adiecit. Videtur enim voluisse hic significare Evangelistam, quod ceteris admirantibus rationem facti, imo offensis ipso factò, discipulis in mentem venit ea scriptura, qua facti rationem intellexerunt. Neque enim adeo rudes erant discipuli: ut scripturarum planè essent inexperti, quas singulis sabbathis in synagogis legi audierant: quanquam illo tempore nondum intellexerant hanc scripturam: & totum Psalmum unde desumpta est, pertinuisse ad Christum. Est autem sensus autoritatis iste: Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ: tanquam ignis quidam intra præcordia cõclusus vsit: torfit & consumpsit animum meum, ferentem molestissimè neglectum & inhonorem domus tuæ. Estq; similis huius orationis sensus ei quod dicit Psal. 118. David: Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. Et rursus: Tabescere me fecit zelus meus: quia oblitus sum verba tua inimici mei. Rupertus vero verbis: comedit: sic interpretatur: Zelus domus

tuæ totum me corripuit, ut velut oblitus humanæ infirmitatis quam susceperam, solam diuinitatem ostenderim. Quod enim comeditur, totum transformatur, & in nihilum redigitur.

RESPONDERUNT ERGO IVDÆI, ET DIXERUNT: EI: QVOD SIGNVM OSTENDIS NOBIS QVIA HÆC FACIS? Videntes Iudæi Christum & zelum magnam & auctoritatem summam præ se ferentem, zelum quidem eius improbare non potuerunt, nec negare, non decere domum Dei fieri domum negotiationis, sed signum auctoritatis exhiberi postulabat, quasi dicat: Id quod agis declarat te vendicare tibi magnam aliquam auctoritatem, cum ita scis, & imperium exerces in eos qui videntur iuuare negotium religionis, quorum factum æquo haftenus animo pertulerunt sacerdotes & Pharisei. Quod si autem hæc facis tua auctoritate, temeritas est: si diuina, profer signum aliud ut credamus tibi. Itaque signum petunt, tum quod moris sit Iudæis signa petere, ut dicitur 1. Cor. 1. tum quod Moyses populū ex Aegypto educturus signum suæ auctoritatis exhibuerit, ut patet Exod. 4. Existimant autem Chrysostronus & Cyrillus hos inter rogatores maligno animo signum postulasse, videlicet ut miraculū exhibere non possent, cessare cogere ab his quæ faciebat, ipsi; suis moribus, ut, ac solitum quæstū facere possent. Et quidem stupendum planè, & auctoritatis diuinæ satis declaratiū signum erat, quod tam humilis in oculis eorum, tanquam adhuc incognitus, tantam exerceret potestatem: ut nemo ei quamlibet contempto auderet aut posset obistere, ne ipsa quidem omnium vendentiū multitudo, verum id miserū non viderunt, nec aduertere voluerunt. Nondum autem eos male habebat quod Deum patrem suum vocabat, siue quod existimarent eum sic Deum vocare patrem suum, quomodo omnium Israelitarum erat pater, omniumque sanctorum, siue quod ad id non aduertent sola facti nouitate commoti, quod ideo magis eos percelluit, quod & vilitati eorum, & auctoritati sacerdotum & scribarum derogaret. Porro quod Iudæi dicuntur respondisse, cum nullus præcedat sermo ad quem responsio referatur, quidam intelligunt Iudæos respondisse non tam verbis quam factis Christi. Verum notandum, Evangelistas responsionem vocare, quemlibet ad alios factum sermonem, etiam si nullus ab illis præcedat, ad quem referatur. Sic Luc. 14. cum Dominus viro hydroptico legisperito & pharisæo rogaret: Nū liceret sabbatho curare; Evangelista pramissit: Et respondens Iesus dixit, &c. Sic & in presenti scribit Ioannes Iudæos respondisse, cum nihil adhuc verborum ad eos tecisset Dominus: Vnde videntur Evangelista verbo respondendi abusi pro Hebræo אָנָּח, quod fere respondere significat, accipitur tamen plerumque simpliciter pro loqui, sermonemque ordiri ad aliquem. Sic Isaiæ. 14. Vniuersi respondebunt tibi, & dicent; pro quo etiam Græci vertunt verbum ἀποκρίσθαι, dicentes, ἀποκρίσθαι, cum sensus sit: omnes incipient loqui & dicent. Istud obseruatum liberabit à frustraneis quæstionibus quibus torquentur quidam, dum apud Evangelistas verbum, respondere, reperitur, cum nihil tam præcedat cui responsio reddatur. Phrasim enim Hebræam est, responderunt & dixerunt, pro eo quod est, dixerunt sicut & illa locutio; Dixit dicens, vel locutus est dicens, Hebræismus est.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT HIS: SOLVITE TEMPLVM HOC, ET IN TRI

ABVS DIEBUS, &c. Iesus sciens maligno animo eos signum postulare, & calūniatos etiam signum a didisset: deinde nolens vnquam ad solam ostentationem miraculum operari, sed tantum ad subleuandū aliorum necessitatē, ut quod esset diuinæ virtutis argumentum, dem esset & humanæ necessitatis beneficiū, signum quidem nullū tunc ostendit, sed promissit sub ænigmatē: quod si tum fuisset palam locutus, non credidissent, quādo nec tunc crediderūt cum fuit exhibitum. Hoc autem signum quod promissit, signum erat mortis & resurrectionis, signum scilicet Ionæ, quod solum etiam postea petentibus signum, dandū respondit. dicens: Generatio mala & adultera signum cægerit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ, &c. Sed tunc quidem apertius, nunc autem obscurius idem respondit; sermonis occasione à templo in quo versabatur, & de quo erat quæstio, accipiens. Soluite, inquit, templū hoc; corpus suum intelligens, quāuis sciret illos intellectuos de templo illo in quo erat: Indigni enim erant quibus veritas apertius annuntiaretur, cum non tam ut discerent, quā ut calumpniarentur, signum postulasent. Porro bene hoc signum ostendit quia auctoritate è templo eiecerat omnes. Hoc enim signum diuinæ eius virtutē manifeste arguit. Nam seipsum à morte excitare, diuinæ solum est virtutis: ac Deum planè esse cōuincit. Pulchrè autem Christi responsio intelligi potest respondere factis illi, cuius occasione quæstio Iudæorum nata erat: in hunc modum, ut indicauit Beda: Miramini qua auctoritate templum Dei inanimatum: vestris commerciis cōtaminatum expio: & suæ sanctitati restaurare studeo: ego autem dico vobis: eadē id me facere potestatis: quasi solueritis templū hoc (corporis scilicet mei: quod verius est Dei templum) & cuius templum materiale, tantum est figura: ego in tribus diebus illud rursus excitabo. Quod itaque dicit: soluite: non adhortantis est ad cedem: sed partim prædicentis: partim permissi: quomodo & Iudæi dicit: Quod facis: fac citius. Templum vocat corpus suum: propter habitatem in ipso diuinitatē: non solum per gratiam: sed etiam per vniōnem personalem. In ipso enim, inquit Paulus: inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: Colof. 2. Quoniam autem de templo corporis sui loquebatur sub metaphora tēplū materialis, utitur verbis vtrique cōmunibus: soluite & excitabo. Soluitur enim templum: cum dissoluuntur lapidum lignorumque coniunctiones: soluitur & corpus: cum ab anima separatur. Sic & excitare dicimus edificatū: hoc est, extruere: & excitare dormientem vel mortuum. Vtramque significationem etiam habet dictio Græca hic posita, ἐγείρω.

DIXERUNT ERGO IVDÆI: QVADRAGINTA ET SEX ANNIS AEDIFICATUM EST TEMPLVM HOC, & TU DICES: SOLVITE TEMPLVM HOC, ET IN TRIBUS DIEBUS EXCITABO IT? Iudæi nihil præter suum carnale templum, de quo summè gloriabatur, cogitantes: absurdam simul & præsumptuosam iudicabant Christi responsionem. Quadraginta inquit, & sex annis: &c. Primum enim templū à Salomone cōstructum: consummatū fuit intra 7. annos: Secundum vero sub Zorobabel 46. annis: non quod tot annis continuè Iudæi hoc templum edificauerunt: sed puta à tēpore quo cœperūt: vsq; ad templi consummationem: tot anni finxerūt. Nā intermedium tēpore aliquādiu ab incepta edificatione cessatum est propter impedimenta gentium vicinarum, &

regis

regis prohibitionem, & tamē 1. Efd. 5. dicitur: Satisfabat venit, & posuit fundamenta templi Dei in Hierusalem, & ex eo tempore vsq; nunc edificatur, & necdum completum est. Cepta autem templi edificatio, anno primo Cyri, consummata verò sexto anno Darij Longimani, ut dicitur 1. Efd. 6. Porro à primo anno Cyri vsq; ad sextum annum huius Darij, anni sunt 46. & paulo amplius. Nam cyrus 20. annis imperauit, & paulo amplius. post hunc Assuerus etiā 20. annis. Ac deinde Darius Logimanius, cuius sexto anno templum fuit consummatum. Ad hanc autem Iudæorum obiectionem nihil respondit Dominus Iesus, sciens se nihil profecturum, si sermonis inuolucrum explicuisset, quādo nec postea tot editis signis & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionem mortis, nec credere mysterium resurrectionis. Hæsit tamen hoc dictū veluti semē quoddam in animis auditorum, sed in aliis alium fructum protulit. Siquidem Iudæi memores hunc sermonem veluti capitale crimen obiecerunt illi apud sacerdotes impios. Discipuli quod assequi non poterant, tamen recedentes in pastore quid sibi vellet admirabantur, donec per resurrectionem ipsa, quæ promittebatur, præstita, ac scripturis explanatis per Christum, spiritus sanctus doceret eos Christum per templū corpus suū significasse. Quam in re notandum, quomodo omnia certis temporibus Dominus dispenser, qui post resurrectionem primum discipulos perfectiore spiritu donatos intelligere fecit & scripturas, & sermonem Christi. Quod autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturam & sermoni Christi, non sic intelligendū quasi prius non credidissent scripturam & sermonem fuisse verum, sed quod tum demum scripturas, quæ sunt de Christi resurrectione, & sermonem istum intellexerint, & in Domino verè agnouerint esse completa. vnde sensus est: crediderunt scripturam iam intellectam, & in Christo completam.

CVM AVTEM ESSENT HIEROSOLYMIS IN PASCHA IN DIE FESTO MVLTIS CREDIDERUNT, &c.] Quod dicit; in Pascha in die festo; idem est quod, in die festo Paschæ: vocatq; Pascha ac diē festum, totam illam solennitatem quæ tēpore septem dierum celebrabatur. Sic enim & postea frequenter accipit Ioannes diem factum, ut cum c. 6. dicit: Erat autem proximum Paschæ dies festus Iudæorum. Et c. 7. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum. scenopegia. Quod verò dicit: crediderunt in nomine eius: vel ut habent Græca, in nomen eius, phrasim est Hebræica, idem significans quod crediderunt in eum vel in eo. Nam & hæc eadem sunt, credere in Iesum, & credere in Iesu. Quemadmodum, enim apud Evangelistas verbum, credere, construitur cum præpositione in, hoc est, in, sequitur accusatiuus, quem Latinus interpres nunc per accusatiuum, nunc per ablatiuum reddidit. Vnde patet nullam faciendam differentiam inter credere in Deum, & credere in Deo. Quod autem hæc tria, credere in nomine vel nomen Christi, credere in Christum, & credere in Christo, idem significant, apertissimum est ex capite Ioannis sequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodem ponuntur, dum sic dicitur: Exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam. Ac mox sequitur: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non

A credit in nomine vnigeniti filij Dei. Porro inter credere Deo, & credere in Deo vel Deum (quæ locutio scripturis propria est) multam vult Augustinus esse differentiam. Credere enim Deo, esse fidem habere verbis eius, quod & dæmonibus conuenit. Credere vero in eum, esse credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Sic enim habet Augustinus tum alibi, tum hom. 29. super Ioanem. Verum non perpetuò, cum in scripturis dicuntur quidam credere in Christum, significatur fides per dilectionem operans. Nam Ioan. 12. dicitur: Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è synagoga non eiecerentur. Dilixerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriam Dei. Deinde etiam Euangelistæ indifferenter pro eodem ponunt, credere Christo vel Deo, & credere in Christum vel in Deum. Nam Ioan. 6. cum dixisset Christus: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille: subiungitur, Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus & credamus tibi. Idem est ergo credere in Christum, & credere Christo. Et cap. 5. Si crederetis Moysi, crederetis vtiq; & mihi: pro eo quod est, crederetis in me. Et rursus eodem cap. Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: vbi credere ei qui misit, non est aliud quàm quod alibi dicitur, credere in eum qui misit. Sic & 1. Ioan. 5. cum sic dicitur, Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo: patet idem esse credere in filium & credere filio. Patet & illud quod non solum dicimur credere in Deum, sed etiā in Dei testimonium, quod nihil aliud est quàm credere testimonium Dei. Vnde videtur esse manifestū, hæc loquendi formam, credere in aliquem, quæ Latinis, Græcisq; scriptoribus est inusitata, phrasim esse Hebræam. Nam pro eo quod Latini Græciq; cum datiuo dicunt, credere alicui, Hebræi semper dicunt, ut alia multa similiter, cum præpositione, in, credere in aliquo. Sic enim 2. Paral. 20. vbi legimus: Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis: credite Prophetis eius & cuncta euenient prospera; vtrisque verbum, credite, construitur cum præpositione, in, credite in Prophetis eius, sicut prius, credite in Domino. Vnde & septuaginta verterunt: ἐπιστεύετε ἐν κυρίῳ. Qua phrasim etiam dicitur in Psal. 77. In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Sic Exod. 14. vbi nos habemus, Crediderunt Domino: & Moyse seruo eius: Hebræa habent: Crediderunt in Domino, & in Moyse seruo eius. Sciendum tamen quod aliter intelligendum sit, dum dicimur credere Christo & in Christo, & cum dicimur credere Moyse & in Moyse. Moyse enim aut in Moyse, similiter Petro aut Paulo credimus, tanquam vera prædicantibus de Deo & Christo. Christo autem & in Christo credere dicimur, quia scilicet credimus eum esse illum quem seipsum prædicauit, & ab aliis prædicatus est, Dei scilicet filium promissum & expectatum hominibus, mundi saluatorem: qualem fidem consequitur fere fiducia in Christum, eiusdemque super omnia dilectio. Quæ duo quoniam consequuntur fidem nostram quatenus Deum & Christum respicit, atque secundum nostrum loquendi morem videntur includi in præpositione, in, ob id apud nos ex feri-

N 3

tentia Augusti & aliorum patrum obrinuit, ut cre-
dere in aliquem, solum tribuamus Deo patri, filio,
& spiritui sancto. Quod enim secundum scripturas
nihil aliud sit, credere in Christum, quam quod di-
ctum est, patet ex eo quod Actuum 8. cum Philip-
pus Eunuchum baptismum postulanti dixisset: Si cre-
dis ex toto corde (videlicet in Deum & in Iesum
Christum) licet, respondens Eunuchus ait: Credo
filium Dei esse Iesum Christum. Hoc ergo erat cre-
dere in filium Dei & in Iesum Christum. Porro per
quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem
adducti sint, ostendit cum subdit: videntes signa
quae fecit, hoc est, quia videbant signa. Significat
ergo miraculis magis commotos quam verbis. Nam
Iudaei non tam commouentur ratione quam visis
prodigiis.

IPSE AVTEM IESVS NON CREDE-
BAT SEMETIPSUM EIS, EO QUOD
IPSE &c.] Quid est quod Dominus non cre-
didit seipsum his qui crediderunt ipsum; & quid
est hoc; non credidit semetipsum eis; Non enim di-
ci potest, ut quidam volunt, istos de quibus loquitur
Euangelista, non veram, sed fucam habuisse fi-
dem, quia sic non dixisset, multi crediderunt in no-
mine eius. Fide enim credere, non est credere.
Proinde Augustinus, Cyrillus, & Chrysostomus
intelligunt hos habuisse adhuc fidem imperfectam,
& non satis stabilem, atque ob id Christum non cre-
didisse se eis, hoc est, ut ipsi exponunt, non credi-
disse eis altiora mysteria suae doctrinae, ut pote ad-
huc rudibus & inidoneis. Atque hoc exemplo Chris-
tum docuisse eos quibus mysteria saluatoris con-
credita sunt, non statim omnia mysteria doctrinae
sublimis rudium animis committere, nec antequam
firmiores catechumeni sint, Christum eis, prius-
quam oporteat, in baptismo ac mensa diuina com-
mendare. Secundum quem sensum quod sequitur
eo quod ipse nosset omnes; intelligendum conse-
quenter est, eo quod ipse nosset omnes an idonei
essent an non, & capaces suorum misteriorum.
Euthymius autem sic locum hunc intelligit: Iesus
non confidebat in eis tanquam legitimis & con-
stantibus discipulis, nec se eis concedidit eo quod
ipse nosset omnes homines an constantes essent
an inconstantes. Caietanus vero rectius, ut appa-
ret, intelligit pronomen, eis, non demonstrare eos
qui crediderunt in nomine eius, sed in genere il-
los, qui in solennitate Paschali Hierosolymis erant.
Dixerat enim; cum esset Hierosolymis, & multos

quasi ab eo signum suae autoritatis, & multos
credidisse in nomine eius: nunc vero in genere di-
cit Christum non credidisse se eis, hoc est, non ita
propter credentium multitudinem, de bono ani-
mo Iudaeorum erga se fuisse securum, ut te, tunc
illis committeret, & de vita propria in eis bene
confideret. Significat ergo Christum ipsis Iudaeis
in Hierusalem non exhibuisse diu sui praesentiam,
sed se se mox ab illis subduxisse, non quidem ti-
morem Christi his verbis notare volens, sed ex-
cludere potius falsam in eis confidentiam. Quo-
niam enim nondum erat tempus mortis, nec sine
periculo apud illos Iudaeos Christus se sciret age-
re posse, humana scilicet via, non credidit se eis,
sed se illis subduxit. Hoc autem periculum quo-
modo Christus intellexerit, cum nulli adhuc odiu
suum contra ipsum declarassent, imo multi bon-
num suum erga ipsum animum ostendissent, ex-
plicat Ioannes cum subdit; eo quod ipse nosset ho-
mines; rationem non credendi seipsum assignans,
non timorem, sed notitiam omnium. Apertius au-
tem explicans quomodo omnes nouerit, subiicit; &
quia opus ei non erat ad cognoscendum hominem,
ut quis testimonium perhiberet de homine quo-
uis. Ipse enim nouit intimos quosque recessus hu-
manae mentis, ac proinde nouit quid de se plerique
cogitarent, quomodo scilicet iam multi Pharisaeo-
rum & sacerdotum inuidiam quandam & male-
uolentiam in corde contra ipsum conceperant, et si
eam nondum prodidissent. Huc enim tendunt haec
Euangelistae, verba, ut significaret ex hoc tempore
quosdam contra Christum concepisse odiu quod-
dam, cum viderent eum scilicet suis moribus con-
trarium, & dignitati suae ac quaestui officere qua-
e ille faciebat. Aperte autem hic Ioannes significat
Christi veram & humanitatem, & diuinitatem.
Humanitatem quidem, cum dicit; non credebat se
eis: Nisi enim in eo fuisset vera humanitas, quam
illi laedere potuissent & occidere, non opus fuisset
se illis subducere. Diuinitatem vero, cum cordium
cognitionem soli Deo propriam ei competere al-
ferit. Iam ex eo quod dicit, non credebat se eis, in-
telligendum significari ipsum relicta Hierusalem
& Iudaea: rursus redisse in Galilaeam. Nusquam
enim alibi id dicit Ioannes, cum tamen postea di-
cat: post haec venit Iesus & discipuli eius in Iudaeam
terram; quae narratio praesupponit prius dictum es-
se, Christum reliquisse Iudaeam post aduentum in
Hierusalem Paschae tempore.

NICODEMVS DOCETVR MYSTERIA FIDEI.

IOAN. 3. CAPVT XX.

RAT autem homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine, princeps Iudaeorum. Hic venit ad Ie-
sum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister, nemo enim potest haec si-
gna facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen di-
co tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicode-
mus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? nunquid potest in ventre matris suae iterato introire &
renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest
introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est. Non
miseris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis unde
veniat: aut quod vadat, sic est omnis qui natus est ex Spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo
possunt haec fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel & haec ignoras? Amen amen dico ti-
bi, quia quod scimus loquimur & quod vidimus testamur, testimonium nostrum non accipitis. Si terrena
dixi vobis & non creditis, quomodo si dixero vobis caelestia, credetis? Et nemo ascendit in caelum, nisi qui de
scendit de caelo, filius hominis qui est in caelo. Et sicut Moyses exaltauit serpente in deserto, ita exaltari oportet fil-

ret filium hominis, ut omnis qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus di-
lexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vi-
tam aeternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mun-
dus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non cre-
didit in nomine unigeniti filii Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt
homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lu-
cem: & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius, qui autem facit veritatem, venit ad lucem,
ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

ERAT AVTEM HOMO EX PHARI-
SAEIS NICODEMVS NOMINE, &c.]
Quoniam superius dixerat multos ex conspectis a
Christo factis miraculis credidisse in Christum, iam
ex omnibus de vno quodam praecipuo recenseret,
quomodo dicendi gratia Christum adierit. Erat,
inquit, homo quidam nomine Nicodemus, qui &
erat sectae Pharisaeae: & princeps Iudaeorum, hoc
est, vnus ex principibus & primoribus Iudaeorum.
Quae duo apposta sunt, eo quod alioqui totus fere
Pharisaeorum atque principum ordo Christo semper
fuerit contrarius. Vnde Ioan. 7. dicunt: Nunquid ex
principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phari-
saeis? Hic itaque venit ad Iesum nocte, partim quod
puderet eum qui inter Iudaeae gentis principes
dignitate praeminebat, humilis Iesu discipulum
videri: partim & magis: quod timeret ne eius gra-
tia in Pharisaeorum & sacerdotu inuidiam pertra-
heretur. Sciebat enim permissos sui ordinis & sectae,
Iesu insidiosi & inuidere, quod hic significare
rursus voluit Euangelista. Quia autem nocturnus
iste accessus satis declararet humanu quenda tum
pudore animi non satis humilis, tum timore animi
non satis amanti Iesum, ut cuius gratia suae existi-
mationis & gloriae iactura facere nollet: Dominus
tamen doctor mansuetissimus, qui calamus quassa-
tum non commouit, & linum fumigas non extinguit,
non repulit timidu atque intepescentiu saluatoru, sed
comiter accepit, imbecillu quide adhuc, sed mali-
tia experte, & ob hoc dignu qui paulatim ad sub-
limiora proueheretur. Is itaque primum aperiens
quantum ex conspectis illius miraculis profecerit
hac praefatione captare cepit beneuolentiam Iesu:
Rabbi: inquit: iam persuasi sumus, ac certo credimus
te non ex te ipso docendi munus suscepisse: sed a
deo te missum esse in hoc ut via salutis mortalibus
perdoceas. Id inquam, certo de te credimus: propter
ea quod nemo possit haec signa facere quae tu adis:
nisi Deus illi adsit, faueat, & cooperetur. Bene autem
dicit: haec signa quae tu facis. Nam & diabolus cum
suis ministris multa facere potest quae videtur esse
miracula & signa: idque partim per ludificatione
sensuum: partim per coniunctione occularu cau-
sarum naturalium. Vnde Paulus 2. ad Thessal. 2. di-
cit aduentu antichristi futurum secundum oper-
ationem satanae in signis & prodigiis mendacibus.
Et Apocal. 13. dicitur de bestia secunda. Et fecit si-
gna magna: ut etiam ignem faceret descendere de
caelo in terram in conspectu hominum. Verum talia
signa qualia Christus fecit. non ad ostentationem: sed
ad utilitatem hominu: facere nemo potest nisi di-
uina virtute: qualia sunt conuertere aquam in vi-
num verum, cecis praebere visum, claudis gressum,
& in vniuersum facere vera signa & miracula: hoc
est, quae excedunt omnem potestatem rerum nat-
uralium. Nec obstat huic dicto Nicodemus: quod
Deus aliquando miracula huiusmodi vera facit
per malos: vnde Matth. 7. dicit Dominus in die illa

A multos dicturos; Domino nonne in nomine tuo
demonia eiecimus: & virtutes multas fecimus;
quibus tamen dicturus est: Non noui vos: discedi-
te a me omnes qui operamini iniquitatem. His
enim etiam Dominus non adit per gratiam suam: nec
sit cum eis in omnibus quae faciunt, adeest tamen
eis in miraculorum patratione: quae cum non fiant
ab eis in nomine ipsorum: non probant eos esse bo-
nos & sanctos, sed sanctu esse nomen illud in quo
facta sunt: ac vere esse doctrinam quam praedicant.
sunt enim miracula vera: teste Gersono: veluti si-
gillum quoddam dei: quo utitur in testimonium
et confirmationem veritatis: sicut in attestationem
veritatis reges & alii sigillo quoda apposito vtun-
tur. Bene itaque ex signis quae non nisi diuina vir-
tute fieri potuerunt, intulit Nicodemus caelestem
& diuinam fuisse Christi doctrinam. Sic & 3. Reg.
17. dixit mulier Sarephana ad Eliam: Nunc in
isto cognoui quod vir Dei es tu, & verbum Domi-
ni in ore tuo verum est. Et Marci ultimo dicunt
Apostoli praedicante vbi que Dominus coope-
rante, & sermone confirmante sequentibus signis.
Porro Nicodemus hanc suam de Iesu opinionem
proposuit ut magnificam ac praeclearam, quam ta-
men longe esset infra eius dignitatem. His enim
verbis satis significabat se nihil aliud eum fuisse
suspectatum, quam Prophetam aliquem aut doctorem
veracem, cui Deus faueret, & adesset in edendis
miraculis, quasi ea non egeret suapte virtute. Non-
dum enim intellexit Deu sic fuisse cum Iesu quo-
modo nos intelligimus: quia scilicet in eo diuini-
tas, humanitati coniuncta fuit in vnitatem personae
quanquam & hic singularis modus quo Deus fuit
cum Iesu, intelligi potuisset ex singulari illo modo
quo fecit miracula. Fecit enim non in nomine al-
terius, sed quasi propria autoritate, & in confirma-
tionem eius quod Deum patrem suum asseruit

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI:
AMEN AMEN DICO TIBI, NISI, &c. Quae
admodum Dominus pro sua mansuetudine non
dedignatus est admittere ad colloquiū, eum quem
sciebat pudore quodam ac timore accedere ad se
nocturno tempore: ita pro sua humilitate non in-
dignatus est ei qui imperfectam adhuc de se opi-
nionem habuit, nec statim se iactabat qualis es-
set, sed blanda comitare docilem paulatim prouehit
ad Euangelicam doctrinam penitiora mysteria,
incipiens a regeneratione baptismali, quae princi-
pium est Christianismi. Porro cum responsio salua-
toris impertinenter se habere videatur ad verba Ni-
codemi, Theophylactus ad huc modum eam respo-
dere facit verbis Nicodemini. Quandoquidem Nicod-
emus humilem de Christo habebat opinionem,
nempe quod magister esset & Deus esset cum illo,
dicit ei Dominus: Merito ita de me sentis. Nondum
enim natus es supernu vel denuo, sed adhuc car-
nalis, es ac ob id & tua de me opinio, carnalis &
humana. Ego autem dico tibi, quod nisi tu aut quis

quis alius fuerit, supernè & denuò nati fueritis, non poteritis dignam de me habere opinionem, nec videre regnum Dei, hoc est, cognoscere me unigenitum Dei filium. Intelligit enim Theophylactus regnum Dei hic vocari ipsum Christum. Cyrillus autem sic verba Christi intelligit subiuncta verbis Nicodemi, ut quoniam ille satis ad salutem esse putavit, si tantummodo admiratione digna admiraretur, propterea quod nihil à Domino quesivit, sed tantum confirmavit eum à Deo missum magistrum, ideo Dominum voluisse his verbis docere, non nudis verbis adipisci posse iustitiam. Nec omnem qui dicit: Domine, Domine, intraturum regnum caelorum, sed qui fecerit voluntatem patris: eam autem esse, ut spiritum sanctum homo suscipiat. Verum simplicius fuerit intelligere, Nicodemum, postquam dixisset Dominum se credere à Deo missum in præceptorem hominum: deinde etiam interrogasse quæ ratione posset consequi vitam æternam & regnum caelorum, quod Ioannes & Christus iam prædicauerant. Atque hanc interrogationem insinuasit Ioannem responsione Christi: quemadmodum superius interrogatione Pharisæorum indicant responsione Ioannis dicentis, Non sum ego Christus. Aut certe intelligendum Saluatorem: quoniam ex verbis Nicodemi satis intellexit quorsum spectaret, & propter quid ipsum adierit, videlicet ut sciret viam & rationem salutis, mox incepisse eum instruere, exordiens ab eo quod in ordine salutis primum est, quasi dicat: Scio Nicodeme percupidum te esse, ut à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationem consequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad consequendam salutem, ut quis denuò nascatur. Sciendum autem dictionem Græcam ἀναγεννηθῆναι, quam noster interpret vertit, denuò esse ambiguam. Significat enim quandoque supernè vel è supernis, quomodo accipitur postea hoc eodem capite, cum dicitur: Qui de sursum est, super omnes est. Atque in hac significatione accipit hoc loco serò omnes Græci, nominatim autem Theophylactus & Cyrillus, intelligentes significari debere hominem nasci è supernis, hoc est caelesti generatione. Chrysostomus autem & huius significationis meminit & alterius, quæ significat hæc dicitio idem quod παλι, hoc est, iterum vel ab intergro, & à principio. In qua significatione debere hic accipi patet ex responsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis, non obiecit Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis. Deinde cum dicit Nicodemus: Nunquid potest in ventrem matris iteratò, vel ut habent Græci, ἀναγεννηθῆναι, secundo, introire, manifestè satis patet Christum dixisse oportere nasci denuò. Nam quod dicit Theophylactus, Nicodemum postquam audiuit illud ἀναγεννηθῆναι, intellexisse ab initio & iterum, cum Dominus voluerit significare, è supernis, locum habere posse: si Christus Nicodemo Græcè locutus fuerit, in Hebræa autem lingua non est æquiuocatio: respondens æquiuocationi huius Græcæ dictionis. Unde & in Syriaco Euang. est denuò. Porro Amè, dicitio Hebraica est, habens apud Hebræos eum usum, ut per eam aliquid confirmet, idem valens quo apud nos aduerbiū, verè. Venit enim à verbo יָצַח Hæmin, quod est, credidit firmavit, asseruit. Et aliquando, quidè hac voce, Amen, optatur perfectio eorū quæ dicta sunt, quomodo lex cogebat mulierem adulterij infamatam respon-

Amen
quid signi-
ficet.

dere, Amen Amè, post lectam imprecationem: ut est Num. 5. Sic quæ recitabatur deuotiones & maledictiones contra transgressores legis Dei, respondebat populus Amen, ut legitur Leui. 17. Sic & Psal. 40. 71. 88. & 105. illud Benedictus Deus in seculum, clauditur per Amè Amè, pro quo Septuaginta bene verterunt, γένοιτο γένοιτο, fiat fiat, non quod Amen hoc proprie significet. Non enim, ut quidam putant, verbum est, sed nomen vel aduerbiū confirmandi. Tamen sic vertendam eam dictionem putauerunt Septuaginta, quod quando sic ponitur, per eam optetur perfectio eorū quæ dicta sunt, eius vis apud nos melius exprimi nequeat. Aliquando autem hac voce confirmantur, quæ dicenda sunt: ut cum ea saluator utitur in Euangeliis: & tunc rectè explicatur per verè aut certè. Unde pro eo quod Lucæ 21. dicitur: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit, Marci 12. dicitur. Amen dico vobis, &c. Cæterum geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannem, similiter & in fine psalmorū, & Numeri 5. confirmatione intendit. quare quævis pro more Hebræorum Ioannes hanc dictionem geminauerit, tamè hæc geminatio ei potius cõpeterat, quam reliquis Euangelistis, quæ ea quæ à Ioanne differuntur, magis sint caelestia & sublimiora, ideoque attentiorè auditoris animum flagrantia, ac proinde maiori assertionem cõfirmanda, ut annotauit etiã Rupertus hoc loco. Aliquando vero hæc dicitio, Amè, in scripturis accipitur ut sit nomen significans idè quod verus vel veritas, ut Isaiæ 65. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amè, hoc est fidei & veraci. Illa autem oratio; non potest videre regnum Dei; quam sic multi intelligunt, ut per regnum Dei accipiat Christus: alij, ut intelligatur doctrina Euangelica; & videre pro intelligere; rectius intelligitur esse Hebræismus, idè pollens quod; non potest esse particeps regni Dei; quod est vita æterna. Sic enim in Psal. dicitur, Non dabis sanctum tuum videre corruptionem; pro eo quod est, tentare & subire corruptionem. Sic dicitur & videre mortem, Lucæ 2. & Ioan. 8. Nã quod hoc loco videre regnum Dei sic accipi debeat, patet ex eo quod postea pro videre regnum Dei, dicatur introire in regnum Dei.

DICIT AD EVM NICODEMVS: QVOMODO POTEST HOMO NASCI CVM SIT SENEX, &c. Cum potuisset Dominus adeo aperte quod dicitur erat explicare, ut à Nicodemus facile intelligeretur, tamen obscurius locutus est tum ut Pharisæicam superbiã cõprimeret, tum ut hominis ruditatem eliceret; ac si paulatim erudiret, & ab affectu carnali trãfferet ad intelligentiam spirituale. Itaque cum Nicodemus non intelligeret natiuitatè aliquam nisi carnalem quæ iterari non posset, miratur quomodo Saluator denuò nascendum esse dicat. Quamuis autem omni ætati sit impossibile denuò nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis, tum ut ab ætate omnino contraria nascenti obiectio esset evidentior: tum quod ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplū prompserit, ac si diceret, Ego sum senex, & meam quæro salutem, quomodo ergo fieri poterit ut renascar? Porro quemadmodum bene intellexit Nicodemus, corporalem natiuitatè repeti non posse, ita quoque intelligendum spiritualem non posse iterari. Quomodo enim, inquit Augustinus, vterus repeti non potest: ita nec baptismus.

Respon-

RESPONDIT IESVS: AMEN AMEN DICIT TIBI NISI QVIS RENATVS, &c.] rursus dominus non est offensus tam crasso hominis responso & interrogatione incredulitatem quædam præ se ferente, sed sciens eum animo discendi cupido obscurius dictum erat, & ostendere quomodo quis denuò nasci possit & debeat, non scilicet ex utero matris, sed ex aqua & spiritu sancto. Significat ergo secundam hæc natiuitatem quam exigit, non esse carnalè sed spirituale. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre & patre, priusquam ingrediatur in vitam hanc temporalem, & regnum possessionemque huius mundi carnale: ita ut quis introeat in vitam illam æternam & regnum Dei spirituale, necesse est prius spiritualiter renascatur, idque ex aqua & spiritu. Et sanè ut regeneratio, omni tempore necessaria ad consequendum regnum caelorum, fieret ex spiritu, semper fuit necessarium: verum ut etiam ex aqua fieri deberet, à Christo primum institutum est, qui baptismum Ioanni proprio, in aqua scilicet, coniungens baptismum sibi proprio, nempe in spiritu, Christianum constituit baptismum in aqua & spiritu, per quod regeneraretur homo ad nouam vitam, & consequendum regnum Dei. Ut autem in aqua simul & spiritu regeneratio fieret, sapienter & conuenienter institutum est. Primum, ut quoniam homo ex duabus constat partibus, altera visibili, altera inuisibili, etiam regeneratio quæ ad totum spectat hominem in duobus illis consisteret: quorum vnum visibile, corpus hominis visibile contingeret; alterum verò inuisibile, mentem hominis inuisibilem inuisibiliter renouaret. Secundò, ut quoniam pro statu huius vitæ adhuc crassi sumus, spiritualia non intelligentes nisi per corporalia, externa aquæ abluionem perciperemus interiorum spiritus purificationem & renouationem quæ nullo alio symbolo sensibili conuenientius quam aqua significari potuit, tum quod suis proprietatibus & spiritu nos lauantem regenerantemque, & sanguinem Christi in quo lauamur, appositè significet, tum quod per immersionem in ipsa factam, & mysteria mortis ac resurrectionis Christi quibus renouamur represententur, & quod nobis ad imitationem Christi fiat, videlicet quod cum Christo cõmoriamur, & cõsepeliamur mundo atque peccato, & rursus cum illo resurgimus ad nouitatem vitæ, ut docet ad Romanos Paulus. Tertio, ut regeneratio fieret per vnum sensibile & alterum insensibile, etiam ob id conueniebat, quoniam qui regenerantur, ex Ecclesia & Deo regenerantur, filij scilicet matris Ecclesiæ & Dei patris: quorum illa per aquæ ministerium visibile regenerat, hic per spiritum suum inuisibiliter. Ut autem regeneratio nunc per aquam fieret & spiritum, cum prius solum fieret per spiritum, conueniebat. Primum, eo quod sicut sub Christo primum cõcepit prædicari aperte regnum caelorum & hæc spiritualis regeneratio: ita & ab ipso primum instituendum erat huius ad consequendum regnum caelorum regenerationis symbolum, quo tamè non solum intelligeremus spiritualem hæc innouationem, sed eandem etiam efficaciter consequeremur, ac de cõsecuta certiores redderemur. Secundò, quoniam iam ex omnibus gentibus perique regenerandi erant ad vitam æternam, ob id iam conueniens erat signum quoddam institui quo se mutuo dignoscerentur quicunque ad eam essent regenerati, & ascripti nouo illi po-

Roma. 6.

pulo ad quæ pertineret promissio regni caelorum: quemadmodum olim circuncisionis signo dignoscebantur qui ad eum pertinerent populum, cui promissionis terræ Chanaan aliæque veteris legis factæ erant. Atque ob hanc duplicem causam omnia sacramenta nouæ legis instituta sunt, videlicet ut posteaquam per Christum exhibetur omnibus gratia Dei, per visibilia quædam signa gratia hæc & significaretur: & efficaciter communicaretur. Deinde, ut per huiusmodi signa nouus Christianorum populus in vnum coadunaretur, quemadmodum docet August. 1. cap. lib. 1. ad inquisitiones lanuarii dicens. Deus sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, vsu saluberrimis, societatem noui populi inter se colligauit. Quam ob rem hæc sacramenta Græcis appposito vocabulo dicitur σμβολα, & vel etiã, συνθηματα. Dicitur enim Græcis σμβολα & συνθηματα, quæ Latinis dicuntur tesserae, signa scilicet professionis communionis & societatis. Antiqui enim habebant tesseras, hoc est, signa quædam vel ex plumbo, vel corio, vel panno, vel simili re, quibus in bello milites significabant cuius erant exercitus, quæ dicebantur tesserae militares: aut quibus utebantur alterutrum inter se cõfederatæ ciuitates, quæ dicebantur tesserae hospitales. Sic & per nostra sacramenta profitemur nos esse de exercitu Christi, & esse ciues ciuitatis ac societatis in Christo collectæ, hoc est Ecclesiæ Dei. Cuius professionis respectu etiam à Latinis scriptoribus, videntur hæc signa dicta in primis sacramenta. Nam sacramentum propriè dicitur apud probatos autores iusiurandum, quo se milites astringunt suis ducibus fidelitatè promittentes, quod ob id sacramentum dicebatur, quia sacrum habebatur & inuiolabile. Ita enim & nos sacramentis nostris obligamus nos ad cultum diuinum & Dei seruitutem, sicut de circuncisione dicit Paulus: Testificor omni homini circucidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Porro hæc nostra sacramenta & symbola, non sunt gratiæ Dei signa nuda, quæ admodum veteris legis, sed signa efficacia, ut quæ gratiã quæ significat etiam efficaciter exhibeant. Cum enim in veteri lege gratia Dei per Christum nondum esset exhibitã, sacramenta illorum gratiã venturam adumbrarunt quidè & promiserunt, sed non cõtulerunt. Verum quoniam iam hæc gratia exhibitã est per Christum, signa talia sunt instituta quæ non solum gratiam hæc significarent, sed etiã conferrent: cooperante scilicet in eis spiritu Dei. Ut autem sic sint efficacia signa, cum non habeant ex sua natura, habent ex beneplacito instituentis Christi, quemadmodum more solenni annulus aut purpura missa à principe, signum est efficax inaugurandi aliquem alicui magistratui aut authoritati, non quidem ex aliqua vi quæ hæreat in ipsis symbolis ex illorum natura, sed ex voluntate principis, qui ea ad hoc instituit. Esse enim nostra sacramenta, efficacia signa, præter alios scripturæ locos etiam ex hoc loco constat, cum regenerationem non solum spiritui sancto, sed simul etiam aquæ tribuat Dominus. Aduertendum autem, saluatorem, dum dicit: Nisi quis renatus, &c. necessitatem imponere omnibus: ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua & spiritu. Nam eos posse intrare regnum caelorum nemo facile negauerit, cum talium dicat Christus esse regnum caelorum. Nec obstat quod quidem sine baptismo aquæ saluentur, ut qui catechumini morte occupantur, aut qui in sanguine

Galat. 3.

fanguine martyrij baptizantur. Hi enim omnes renati sunt ex aqua, saltē in voto, et si necdū re ipsa.

QVOD NATVM EST EX CARNE, CARO EST: ET QVOD NATVM EST EX SPIRITU, SPIRITVS EST. Postquam ostendit secundā generationē à prima longē esse diuersam, vt pote quā ex aqua est & spiritu, ostēdit iam quāta sit differentia inter id quod priori, & quod secunda nascitur generatione: ex qua differentia etiā satis indicat rationē ob quā necesse sit denuō nasci, idq; ex aqua & spiritu ad cōsequēdum regnū Dei. Cum enim spirituale & cōleste regnum Dei, caro & sanguis possidere nequeat, vt habet D. Paulus, necesse est vt id quod ex carne tantum caro natū est, deinde etiā ex spiritu nascatur spiritus, vt sic regnum Dei ingredi possit. Cum autē hic dicitur: caro est, & spiritus est; caro accipi debet pro re vel homine carnali, quem Paulus vocat hominem animale, qui nō percipit ea quæ sunt cōlesta & spiritalia, sed tantum ea quæ sunt carnis. Spiritus verō pro homine spiritali, vt dicit Paulus, Qui adheret Domino vnus spiritus est. Ac sic facile soluitur difficultas quæ ex his verbis oriri potest de Christo, qui cū secundū carnis generationē natus sit ex carne, videtur dicēdus caro: cumq; secundū eandē generationē natus sit ex spiritu, dicēdus erit spiritus. Dicendū enim, totū Christū propterea quod ex spiritu natus sit, esse spiritum, non carnem quō hic eæ dictiones accipiuntur. Non enim hic substantiā denotāt, sed qualitātē. Nec obstat quod Christus etiā natus sit ex carne: Nā istud, quod natum est ex carne; intelligi debet cū exclusionē spiritus, hoc modo quod natū est ex carne & non ex spiritu: Aut quod natū est ex carne, hoc est, carnali generatione id ipsum est carnale quatenus ex ea est. Aut quod natū est ex carne, tanquā principali principio productiuo. Itaq; natiuitas ex spiritu est duplex. Quādā corporalis, ea, scilicet qua Christus natus est homo ex spiritu sancto. Alia spiritalis, quā nos ad illius similitudinem nascimur inuisibiliter filij Dei, atq; de hac potissimū hic est sermo quam & priorem illā natiuitatē ex spiritu debere cōprehendi sub secundo mēbro, satis patet ex his quæ scribit Paul. Cor. 15. vbi Christū cōparatū ad primū Adā vocat hominem cōleste & habentem corpus spirituale. Cyrillus tamen hæc nomina, caro & spiritus, videtur accipere vt significent substantiam, carnē, s. pro altera hominis parte quæ à carne seminatur: spiritū verō pro anima rationali, quam ex spiritu natā intelligit, tū quod ab ipso ex nihilo ad esse producta sit, tum quod per ipsum sit reformatā, & diuinæ naturæ particeps effecta. Verū hic sensus vt non satis videtur proposito conuenire, ita relinquit magnā difficultatem de carne Christi, & præterea Christus non vnā hominis partē ex carne natam vult dicere, alteram verō ex spiritu, sed totum hominem natum esse ex carne, & totum natum esse ex spiritu, vt patet ex eo quod sequitur: Sic est omnis qui natus est ex spiritu.

NON MIRERIS QVIA DIXI TIBI OPORTET VOS NASCI, &c.] Hæc pars dupliciter accipi potest. Primo, vt ex superioribus inferatur in hūc sensum: Cum iā Nicodēme intellexeris secundā natiuitatē nō esse talem qualē opinaberis, videlicet ex carne, sed ex spiritu, atque id quod ex spiritu gignitur, longē diuersum esse ab eo quod ex carne, ne igitur mireris quod dixerim necesse esse vt denuō nascami. Secūdo accipi po-

test, & melius, vt ad sequentia referatur, eo quod inducto exemplo videatur Dominus voluisse Nicodēmū reuocare ab admiratione. Quæ tamen sequentia dupliciter quoq; intelliguntur. Chrysostrōmus enim, Cyrillus, cæteri q; Græci cū dicitur: spiritus vbi vult spirat: intelligunt per spiritum, ventum, & aerem, qui spirare dicitur vbi vult, quia non coercitus arbitrio hominum, naturali impetu fertur quouis, quasi libertatē quandā habens voluntatis. Vocem autem eius audimus, hoc est sonū & stridorē, quomodo & tonitruū sonus frequēter in Psalmis vox dicitur. Nescimus verō vnde spiritus veniat aut quo vadat, quia non videmus, nec sub sensum cadit vnde veniat, aut quo vadat, quāuis sciamus per aliqua externa signa vnde veniat.

B Aut quod quāuis sciamus in generalivētorum principū, non tamen in speciali, hoc est, ignoramus certum & determinatum locū vnde incipiant, & vbi desistant. Itaque iuxta hanc intelligentiam simile istud sic est accommodandū proposito: Miraris Nicodēme, quod dixi denuō nascendū esse, eo quod secundā natiuitatem nullo sensu cōprehendas: verunt cum iam dixerim secundā generationem esse ex spiritu, non debet te id perturbare. Nam sicut aereus iste spiritus nullo obstante fertur quouis, & cum strepitum eius audias, nescis tamen eius originem aut finem quo tendat: ita quoque se habet omnis qui natus est ex spiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim sanctus ex quo renati sunt, quos vult afflat, & aspirat arcanis suis afflatibus, cumque vis & efficacia huiusmodi afflatus sentiat, tum ab eo qui renatus est; qui se aliū sentit effectum: tum ab aliis hominibus: qui quasi nouos iam suspiciunt & admirantur homines sic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adsit: aut quo eos agat: neq; percipitur aliquo sensu ab iis qui sic sunt renati: neque intellectu etiā cōprehēditur ab iis qui eodem spiritu nondū sunt afflati. Intellige ergo quod quomodo nō est subiecta aliquibus legibus humanis: nec perceptibilis est via huius spiritus aerei: nec eum nisi ex affectu suo cognoscis: ita quoque natiuitas hæc quā dixi ex spiritu: neq; naturæ legibus subiicitur: nec humana ratione aut sensu percipi potest: percipitur autē ex efficacia spiritus agentis & regentis eos quos regenerauit suo afflatu. Porro alii: inter quos Augustin. ne nomen spiritus æquiuoce hic accipiatur: & quia ventus improprie dicitur velle, ac deinde non videtur verum de vëto quod nesciatur vnde veniat: aut quo vadat: intelligunt hic per spiritum Dei, ac saluatorē isto simili voluisse ostendere, aut in quo sensu dixerit eū qui natus est ex spiritu: esse spiritum: vt intelligit Caietanus; aut potius eum qui natus est ex spiritu, quod attinet ad eā natiuitatē: non posse sensibiliter cognosci: sicut nec ipse spiritus ex quo natus est. Spirat vtiq; ille vbi vult: nullōque creaturæ arbitrio moderari potest: nihil illū prohibere. Electos suos afflat: nouosq; reddit: cū ipsi visum fuerit. Huius vocē homines audiunt.

C Nam in sanctis loquitur: verum vnde ille sanctis adueniat: quōque eos agat igoorāt. Prophetas vti que audiebat populus diuina differentes: in quo vocē spiritus clarē percipiebat: at vnde ille spiritus eis adueniret: aut quo abiret ignorabant. Saul regē antea spiritu vacuū Prophetiæ spiritus inuaserat: & vox prophetica ex eo audiebat: verum vnde veniret illi spiritus: & quo abiret: vulgo nesciebatur. Sicut ergo spiritus ille non nisi effectū cognō

cognoscitur, ita & spiritalis natiuitas non nisi effectū comprehenditur. Verū prior intelligentia omnibus perpēnsi: multo videtur accommodatior. Nam interpretatio Caietani, qui vult in tribus conditionibus natum ex spiritu assimilari spiritui, coacta nimis & dura est. Secundū aliorum autem intelligentiam, non videtur esse diuersitas aliqua, aut non magna inter secundam partem similitudinis & primam.

RESPONDIT NICODEMVS ET DIXIT EI: QVOMODO POSSVNT HÆC FIERI? Nicodemus crassior, in Iudaica adhuc imperfectione subsistit, propterea iterū rogat, quomodo possunt hæc fieri, non repugnans quidē lesu, sed non intellectum sermonem planius cupiens sibi explanari. Nō dicit autē, quomodo potest istud fieri: sed pluraliter, quomodo possunt hæc fieri. Tria enim dixerat Dominus quæ non assequebatur Nicodemus, videlicet quod oporteat renasci ex aqua & spiritu, quod sic natus efficeretur spiritus, quod que hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo fieri possint inquirat. Iesus ante primum quidem ei monstrat suam imperfectionem, & tarditatem minus quàm in aliis tolerandā, non quidem volēs illi insultare, & exprobare, sed potius vt deposito Pharisæico supercilio humiliet, dum intelligere eum facit quàm sit in his rudis ipse qui alios docere se posse profitebatur. Tu, inquit, doctoris nomē & officiū obtines in populo Israelitico, & hæc ignoras? Verū videri posset hæc saluatoris obiectio absurda, quemadmodū absurdē diceretur iurisperito: Tu es doctor legum, & ignoras quæ sunt Theologiæ? Hæc enim quæ modo dixit saluator, sunt nouæ legis dogmata, nō veteris cuius Nicodemus erat professor. Itaque Theophylactus intelligit Nicodemum doctorem legis veteris, ideo non debuisset hæc ignorasse, & necdū credidisse, quia ex miraculis, maximis quæ in veteri testamento continentur, debuisset intellexisse hæc eo modo fieri posse quo illa facta sunt, vt sit sensus iste: Si in memoriā redigeres miracula veteris testamēti quomodo scilicet Eua ex costa Adæ formata sit, quæ prodigia facta in Aegypto, quomodo sterilis pepererit: & id genus alia, facile deprehenderes id posse fieri quod dico. Quemadmodum enim illa fuere miranda, & supra intellectū, & tamē credis ea sic facta: ita quantumuis hæc sint mirabilia & supra captū, credas, tamen necesse est. Secundū quē sensum quod dicitur; & hæc ignoras, accipiendū erit pro eo quod est, & hæc non credis, vel non assequeris quomodo possunt fieri. Alii verō melius intelligunt, Nicodemū, eo quod doctor esset Israelis, non debuisset hæc ignorasse, tum quia in scripturis veteri testamēti variæ continentur figuræ regenerationis quæ fieri debent per aquā & spiritū, vt transitus per mare rubrū, diluuiū mundi, ac purgatio Naamā in Iordane: tum quia scripturæ prophetarum aperte satis loquantur de spiritu Dei renouante & regenerante, atq; de aqua quæ in diebus Messiæ peccata hominū ablueret. Dau id enim dicit: Renouabitur vt a quile iuuetus tua. Et rursus precatur, Cor mundum crea in me deus, & spiritū rectum innoua in visceribus meis. Sic & Ezech. 11. promittitur cordis innouatio quæ futura sit per spiritum dei: Dabo aut, eis cor nouū, & spiritū nouū tribuā in visceribus eorū, & auferā cor lapideū de carne eorum, & dabo eis cor carneū. Similia habentur & cap. 36.

Psal. 102.
Psal. 50.

Iam & de aqua baptismali multi loquuntur prophete, vt Zacha. 13. & Ezechiel. 36. vbi promittitur pro innouatione aqua munda & spiritus Dei.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA QVOD SCIMVS LOQVIMVR, ET QVOD VIDIMVS TESTAMVR. Postquam Dominus reprehendit crassam & culpabilem tarditatem Nicodēmi, propter vindicatā legis intelligentiam, iam reprehendit ipsius & aliorum Iudæorū tarditatem in credendo propter testimonij certitudinem, ostendere quoq; volens ea quæ sunt suæ, hoc est, cōleste doctrinæ, non percipi rationibus humanis, quibus ille ea percipere quærebat, sed fide ad intelligendū ea opus esse: sibi autē huiusmodi prædicationi merito omnibus modis credendū esse, vt qui nō testetur nisi de exploratis & visis, hoc est, certo cognitis. Quod autē dicitur hic pluraliter, quod scimus loquimur, &c. intelligit quidam Christum de se loqui & Ioanne, alii verō etiam de omnibus Prophetis qui ante fuerant: Verū quoniā vidisse cōlesta mox soli Christo tribuitur, cū, dicitur. Nemo ascendit in cœlum, &c. rectius alii intelligunt Christum de se loqui pluraliter. Aut potius simul cōprehendi cum Christo patrē & spiritum sanctum. Patrem enim secum testificantem facit cap. 8. dicēs: Non sum ego solus, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptū est: Quia duorum hominum testimoniū verum est. Itaque, vt annotauit Rupertus, pluraliter hic locutus est Dominus, idque in solo hoc versu: eo quod testari se profiteretur, & sermonē suum testimonium appellet, testimoniū autem vnus legitimū & ratum non sit, quare patrem & spiritum simul testificantes facit. Porro cū testimonium dicit, significat fide quæ dicebantur ab ipso percipiendā esse, non ratione & sciētia. Testimoniū enim non ad sciētiā, sed ad fidē faciendā pertinet. Sensus ergo est: Verē dico vobis, quod non, quemadmodū Prophetæ, quæ afflatu spiritus didici, & audiui à Deo, hæc loquor vobis, sed certa comperta que loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur pater, ea vobis testificātes in terris, quæ certo perspeximus in cœlis. Cūque duorū testimoniū scripturatum, ac receptissimum sit testimonium testium oculatorum, vos tamē Iudæi testimonium nostrū tam probatum & certū non accipitis, hoc est, non approbatis, humanis scilicet rationibus id quærentes percipere: quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autē ad Nicodemum pluraliter: siue quod cum Nicodemo quidā Iudæi vnā venerint ad Christum (vt intelligit Caietanus, eo quod dixerit Nicodemus, Scimus quia à Deo venisti magister) siue quia Nicodemus princeps erat Iudæorū ad quē tanquā ad omnes Iudæos & Pharisæos maximē sit locutus. Postquā autē arguit eorū in credendo tarditatē propter testimonij certitudinē, eandē rursus arguit propter eorū credibilitatē quæ dicta erant & testata facilitatē: Si, inquit, terrena dixi vobis: &c. Quæ sententia cum variè tractetur, dupliciter potissimum exponi potest. Primo vt per terrena intelligantur ea quæ superioribus dicta sunt de regeneratione spiritali: quæ est minus sit quod res terrena: vt & omnia cōleste magistri nostri cōlesta erant, non terrena: tamen hic terrenum dicitur, siue quod in terris peragatur: siue potius per cōparationem ad alia fidei nostræ sublimiora mysteria: de natiuitate scilicet æternā filij ex patre; de processione spiritus: &c. & ad ea bona quæ possunt hanc

hanc vitam reuelanda sunt filiis Dei. Itaque terrena hic dicuntur: quæ ad alia collata crassa sunt, longæque inferiora ipsi, ut sit sensus: Si non creditis mihi in his quæ modo dixi crassioribus mysteriis, quæ doctrinæ euangelicæ sunt rudimenta, quomodo credituri estis, si alia longè sublimiora, quæ ab his quæ modo dixi tantum distant, quantum cœlestia à terrenis, vobis aperire cœpero, illa scilicet regni Dei arcana planè cœlestia. Cui enim nemo non sentiat: omnes sensus & cogitationes humani cordis propèdere ad malum, nemo quoque ignoret cœli municipatum non posse, continere nisi iustis & sanctis, nec tales posse fieri homines nisi spiritu Dei sancto, non adeo abstrusum & cœleste erat quod de renascencia, ex spiritu dictum fuit, sed quasi terrenum quid & crassum. In hunc sensum fere Chrysoströmus, Theophylactus, & Cyrillus. Secundò, contrario modo secundum Augustinum & Rupertum, intelliguntur hic per cœlestia, ea quæ prius de regeneratione spirituali dicta sunt: per terrena verò, ea quæ dixerat de ædificando templo in triduo. Aut secundum Fabrum, parabolæ & similitudines à rebus terrenis desumptæ: quibus docuerat fortè populum in solennitate Paschali. Itaque secundum hanc intelligentiam Dominus hac sententia significat non esse mirum, quod non crederet Nicodemus superioribus verbis: quando ne his etiam credidissent Iudæi quæ prius dixisset in templo, longè inferiora his de regeneratione mysteriis. Hæc expositio multum conuenit ei lectioni quæ est in aliquibus Græcorum libris, *ὁμοειπεύειν* [id est, non credidistis,

ET NEMO ASCENDIT IN CŒLUM NISI QUI DESCENDIT DE CŒLO, FILIUS HOMINIS: &c.] Theophylactus hæc putat sic cum superioribus coniungenda: ut quoniam prius Nicodemus significauit se Christum habere tanquam Prophetam aliquem, Dominus iam corrigat illius de se sententiam, ostendens se non esse de numero Prophetarum, qui de terra existentes à Deo missi fuerunt, sed è supernis esse, Prophetis omnibus superiorem: ut quorum nullus in cœlum ascenderit. Alii verò sic coniungunt cum superioribus, ut quoniam dixit Christus de credendis cœlestibus, iam quædam eorū quæ planè necesse est credere explicat, videlicet se deum esse & hominem, ac mysterium passionis ipsius. Melius autem secundum Cyrillum intelligitur Christus his verbis voluisse indicare ratione, quare meritò sit habenda fides ipsi cœlestia prædicanti, etiam si primus ipse hæc aperte cœperit prædicare, ut sit hæc cum superioribus conexio: Meritò mihi cœlestia vobis prædicanti credere debetis, etsi nemo ante me hæc sic aperte prædicauerit, nec multos mecum in testes deposcere. Nemo enim cœlestia ita nouit atque ego, quia nemo ascendit in cœlum, nisi, &c. Porro illud (nemo ascendit in cœlum) cum videatur falsum propter iustos qui iam ex hominibus in cœlum migrant, dupliciter solet intelligi. Primum, ut solus Christus dicatur ascendisse in cœlum, qui solus propria virtute, iure ac merito ascendit. Reliqui verò velut rapiuntur in cœlum, nec nisi iure ac merito Christi. Secundò, ut per hoc quod solus ipse dicitur ascendisse, non intelligantur excludi iusti, ut qui sunt membra ipsius: quemadmodum cum dicitur solus homo aliquis esse in domo, non excluduntur ipsius hominis membra, sed potius includuntur. Neuter autem horum sen-

siuum conuenit proposito. Non enim hic, ascendit, est præsentis temporis, ut præsupponit prædictæ interpretationes, sed, ut patet ex Græcis, quæ habent ἀναβήθη, est præteriti temporis, ita ut de ascensione corporali, quæ tunc adhuc futura erat, non possit intelligi. Verum iam remanet dubium, quomodo Christus iam tum ascēderat in cœlum. Neque enim ascēderat secundum humanam naturam, sed neque secundum diuinam, quia illi non competeat ascendere. Itaque Caiatenus intelligit Christum iam ascendisse in cœlum secundum animam, quia scilicet illa iam ab initio conceptionis consecuta erat beatificā Dei fruitionem, ad quam nullus adhuc inter homines tum temporis peruenit. Rectius tamen intelligitur Christus secundum diuinam naturam ascendisse tum in cœlum. Non enim hic, ascendere, motum aliquem denotat, sed ascendisse in cœlum nihil aliud hic est, quàm contemplatum esse omnia cœlestia & quæcumque Dei sunt perfecte collustratè & perdidicisse. Sic enim hoc loco hæc locutio est accipiēda, quomodo in Psal. similis locus, dum dicitur. Fixistimabam ut cognoscerem hoc: labor est ante me. Donec intrem in sanctuarium Dei, id est donec à rebus terrenis abstractus cœpero diuinæ dispensationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur hoc loco quod superius, cum dixit: Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit: Descendisse autem è cœlo dicitur Christus, non quod cœlum reliquerit, (Nam ne hoc putaretur, adiectum est, qui est in cœlo; Neque propterea: quod: ut intellexit Valentinus, corpus cœleste attulerit è cœlo) sed tum quia diuinitas in cœlo existens, in terris naturam humanam assumpsit, tum quia & ipsum corpus quod assumpsit, conceptum sit ex spiritu sancto. Itaque & secundum diuinam naturam, & secundum humanam descendit è cœlo, quamuis potissimum hic sit habitus respectus ad diuinam naturam assumptam humanam. Notandum autem contra Nestorianos, hic dici filium hominis esse in cœlo, & descendisse è cœlo, atque ascendisse in illud, cum tamen hæc non competant ei tanquam filio hominis, sed tanquam filio Dei, & Deo: per quod manifestè significatur vnā esse filii Dei & filii hominis hypostasim & personam, ita ut propter hanc vnitatem quæcumque dicuntur de filio Dei, etiam verè dicantur de filio hominis, & contra. Hæc ergo sententia paucorum verborū tria hæc credenda Christus astruit, naturæ scilicet humanæ assumptæ veritatem: cum se dixit filium hominis, hoc est, hominem: diuinæ naturæ veritatē, dum se è cœlo descendisse & in cœlo esse asserit: ac hanc naturarum in vnitatem personæ conjunctionem, dum filium hominis dicit esse in cœlo.

ET SICUT MOYSES EXALTAVIT SERPENTEM IN DESERTO: ITA EXALTARI OPORTET FILIUM] Secundum quædam istud sic coniungitur superioribus, ut quoniam prius dixit filium hominis descendisse è cœlo: hic causam huius descensus indicet. Secundum quam: connexionem coniunctio: & hic causaliter accipietur, quomodo sepe accipitur etiam apud probatissimos autores. Alii verò aliter hanc partem superioribus connectunt. Verum si consideretur processus Christi, hic videtur esse ordo, ut postquam superius Nicodemo querenti quomodo possunt hæc fieri: Christus respondit fi-

de hæc

de hæc esse percipiēda, ac merito sibi fidem habendam, etiā si solus hæc noua prædicaret: iam doceat non solum credendum sibi tanquam vera prædicanti, sed etiam tanquam auctori salutis per crucem, fidei; huius esse maximum fructum, simul indicās etiam per fidem hominem posse regenerationis ex aqua & spiritu fieri participem, atque regenerationē hanc pendere ex merito passionis suæ. Si enim per fidem in exaltatum filium hominis sit ut quis non pereat, sed habeat vitam æternam, ergo regeneratio quæ fieri debet ex aqua & spiritu, ut quis habeat vitam æternam, à passionis Christi efficacia & merito pendeat necesse est. Bene autē saluator Nicodemo mysterium suæ passionis, quod illo tempore nōdum aperte erat prædicandum, insinuauit nomine exaltationis, cōparando eam cum exaltatione serpentis, ut quæ nudè dicta intelligere non potuisset, ex figura legis in qua versatus erat melius assequeretur. Est autem hæc figura inter omnes figuras crucis & passionis maximè aperta & apposita. Indicat enim Christi occisi, quasi seductor fuisse & populi corruptor, innocentiam, mortisq; eius genus ac virtutem, nostros à veris serpentibus letales morsus, ac modum quo ab eis per Christum curari possimus, ita ut in hac figura totū adumbratæ passionis & incarnationis mysterium delinierur. Sicut enim olim cum in deserto oberrans Israeliticus populus, à veris serpentibus letalia vulnera accepisset. à quibus non nisi diuino beneficio curari potuerunt qui percussus fuerat, Moyses non verum, sed æneum serpentem ex præcepto Dei erexit in ligno, ut qui percussus fuerat, solo aspectu ab imminente eis certo interitu liberaretur: ita pro curandis nostris letalibus vulneribus quæ ex suggestione illius serpentis quod primos momordit parietes, omnes contraximus in deserto huius mundi, Christus à peccato quidē omni & veneno alienus, sed tamen in similitudinē carnis peccati veniens, ac tanquam serpentis malitiæ à Iudæis reiectus & habitus, in ligno crucis exaltatus est, ut solo aspectu oculorum fidei curati, ab imminente morte æterna liberemur, ac vitam æternam consequeremur. Hinc ad hanc figuram alludens postea aliquoties saluator suam crucifixionē, exaltationē vocat. Cum, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad me ipsum. Ioan. 12. & 8. cap. Cum exaltaueritis filii hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Non caret autem mysterio & ratione, quod Moyses non lignum aut lapideum, sed æneum serpentem fecerit. Aeneus enim serpens magis Christū exprimebat, tum propter suam soliditatē, tum quod ex igne conflatus esset: Sic enim significabatur soliditas corporis Christi, quod morte ipsa destrui nō potuit, sed in æternum efficax perseverat, ac eundem charitatis igne excoctum, suspensum fuisse in cruce. Et quidem Moyse præceptum non fuit ut faceret serpentem æneum. Nam quamuis nos legamus Num. 21. dictum Moyse: Fac tibi serpentem æneum, pro serpente æneum, Hebræis est vnica dictio נחש Saraph, quam prius noster interpretes vertit, serpentes ignitos, hoc est vrentes. Id enim proprie significat eadictio, cum deriuetur à verbo quod accendere significat. Aeneum ergo fecit Moyses serpentem, ex igne conflatum, quia sic melius figuram expressit serpentem ignitorū à quibus percussus erat populus, ac vnam Christi, qui & ipse ignitus fuit, sed alio igne quàm quo igniti sunt veri illi serpentes;

à quibus vulneratū fuit letaliter genus humanum. Dicit autem Rabbi Ioseph medicos asserere eum quem momorderit serpens, statim mori si insperet, ac propterea ex præcepto Domini Moysen æneum serpentem fecisse, ut miraculum magnificaretur, dum contra communem naturam cursum æ factū est salutare percussis à serpentibus. Quod & ipsum si verum est, rectè mysterio crucis cōuenit, eodē quod ipsa crux, de qua prius dictum erat: Maledictus omnis qui pedit in ligno; nobis iam conuersa sit in benedictionē: & quod prius erat malefactoribus mors, factum est omnibus vitæ occasio & causa. Porro ex eo quod serpens æneus, qui ex sua natura nō habuit curadi infirmitatem, solo conspectu sanabat, idq; ex institutione diuina, discendū quomodo symbola sacramentorū instrumenta sint salutis & gratiæ Dei, ut quomodo baptismus aquæ regeneret. Quemadmodū enim serpens ille quod per aspectum sanabat, ex Dei erat institutione, qui credentibus verbo eius per huiusmodi serpentem lætos curabat: ita quæ aqua tinctio, quæ ex sua natura nō habet virtutē mundandi mentē, ex Dei tamen institutione habet, ut per eam fidelibus mentis innouatio cōferatur à Deo.

SIC ENIM DEVS DILEXIT MUNDUM, UT FILIUM SVVM.] Redditur hic ratio quare filius Dei descendit è cœlo, & quare oporteat eum exaltari in cruce, & ostenditur quod illud non fuerit necessariū absoluta necessitate, neque quod merita nostra ita fieri exegerint, sed propter diligentis nos Dei patris beneplacitū & præordinationē, cuius quanta fuerit dilectio palestrè hæc sententia nobis explicatur. Et in primis quidē magnitudinē amoris hic explicare significat aduerbium, sic, quæ magnitudo ex tribus hic insinuatur. Primum, ex cōparatione amatī ad amatum, cum dicit: Deus dilexit mundum. Deus scilicet immensus & infinitus, nullius egens, nullius debitor, dilexit homines istius perituri & caduci mundi, hominesq; mundo huic deditos. Secundò, ex muneris magnitudine. Cum enim probatio dilectionis, exhibitio sit operis, magnitudo doni restatur immensitatem amoris. Itaq; dicit: ut filium suū vnigenitum daret, hoc est, adeo dilexit, ut non solum non vulsceretur admissa scelera, sed pro salute mundi gratuita sua benignitate daret non angelū aliquem suū, aut Prophetam sed filiū suum, eumq; quem vnice habuit. Angelum si quidē dedisset, nō erat res parua: nūc autē dato filio, excellentiorem ostendit charitatē. Itē si multos habens filios vnigenitū dedit. Summa igitur fuit hæc dilectio, quæ tunc magis apparebit, si etiā addatur ad quid dedit Deus filium suū mundo, videlicet ut mortem; eamq; amarissimam simul & ignominiosissimā pro nobis pateretur adhuc impiis & peccatoribus. Tertio verò cōmendatur magnitudo diuini amoris ex fructus magnitudine, & simul facilitate consequendi maximū hunc fructum, cum dicitur, ut omnis qui credit in eum nō pereat, sed habeat vitam æternā. Ad magnitudinē fructus primū pertinet quod sine exceptione & discretionē omnis siue scilicet Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus, siue seruus, siue liber, huius fructus particeps esse possit. Deinde quod credēs in eū & à perditione liberatur, & consequitur vitam non temporalem, sed æternā. Quod verò dicitur, qui credit in eū, ostendit quanta facilitate fructum hunc maximū con-

sequamur, dū sola fides, res scilicet, facilissima, exigitur, vt Christo incorporemur, & meritorū eius reddamur cōsortes. Hęc est enim summa Deibēnignitas, vt tali medio dignetur nos sua gratia participes facere. Et quidē vetus lex innumerabilium pręceptorū suorū obseruatoribus pro omni ipso labore vitā promisit, sed tēporalē tantummodo salte expressē. Euangelium verō credenti, vitam, eamq; æternā, quamuis id intelligatur de fide operante. Notandum autē, quod ab hoc loco; Sic enim Deus dilexit, &c. vsque in finem, omnia hęc accipi possint, vt sint verba saluatoris. continuandis suū sermonē ad Nicodemū, & loquentis de se ipso in tertia persona. Aut vt sint verba Euangelistę prosequenti & explananti sermonē quem ceperat Iesus cum Nicodemo, vt intelligit quidam.

NON ENIM MISIT DEVS FILIUM SVVM IN MVNDVM VT IVDICET, &c.] Declaratur hęc sententiā quod prius dictum est de dilectione Dei patris. Deum autem misisse filium suum in mundū, nihil aliud est quam ipsum voluisse filium humanā in mundo allumere naturam. Verbum autem, iudicare, hic semper positum est pro condemnare, quomodo sæpe in scripturis accipitur. Sic enim acceptū opponitur verbo saluandi quod sequitur. Sensus itaque est: Non ob id hoc tempore Deus voluit filium suum venire in mundum, vt pro commissis sceleribus illum iam condemnaret, quemadmodū iuste facere potuisset: sed pro sua benignitate ideo misit, vt perditioni obnoxius mundus per ipsum salutē consoqueretur. Verū quid necesse erat hanc remouere dubitationem, quod videlicet Deus non miserit filium suum in mundi condemnationem? Dicendum primo, hoc ideo factum, quia in veteri testamento promittitur frequēter Dominus venturus ad iudicium, vnde dubitare poterit Nicodemus quomodo se dixerit datum, vt omnis qui crederet haberet vitam æternam. Dicit ergo se iam non esse missum ad iudicandum, sed ad saluandum, significans alium fore aduentum ipsius quo impiis nō misericordjā & dilectio patris, sed potius iustitia declarabitur. Aut quoniam hoc aduentu Christi in carnē futurum erat vt pleriq; Iudęi ob infidelitatē suam essent abiiciendi, quibus tamen seruandis Christus venerat, & res contra esset casura, quā ab omnibus expectabatur; ideo pręueniens Dominus, admonet, Deum quidem ob solam benignitatem suam, & ob seruandos homines misisse in hunc mundum filium suum, quamuis hominū vitio futurū sit, vt condemnationi maiorī fiant quidam occasione huius aduentus obnoxij. Idem dicitur Ioan. 12. Si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni in mundū vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundū. Non contrariatur autem his locis quod in primo hoc Christi aduentu princeps huius mūdi iudicatus est, de quo iudicio frequēter apud Prophetas. Non enim negat se Christus venisse in iudicium, hoc est, condemnationem diaboli, sed mundi, hoc est, hominum istius seculi, quamquam in iudicio illo quō condemnatus est diabolus, non tam Christus iudicis officium obtinuit quā Deus pater, qui ad Roman. 8. dicitur damnasse peccatum de peccato in carne. Christus enim in hoc iudicio aduocati potius & vadis officium obtinuit. Quomodo autem non contrarietur his locis quod postea dicitur Ioan. 9. In iudicium

A ego veni in hunc mundum, &c. illo loco dicitur.

QVI CREDIT IN EVM, NON IVDICATVR: QVI AVTEM NON CREDIT, IAM IVDICATVS EST. &c.] Quoniam dixit filium missum vt saluetur mundus per ipsum, ne putentur omnes per ipsum saluandi, ostendit qui per ipsum salutē consequatur, qui verō non. Qui, inquit, credit in eū, fide scilicet quę per dilectionem operatur, non iudicatur, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supple à condemnatione cui ex natiuitate prima erat obnoxius, absoluitur. Plus enim vult dicere quam exprimitur.

B Qui autem non credit, hunc non ego condemno modō, sed neq; opus est vt à quoquam iudicetur, cum à seipso iam etiam ante iudicij tempus condemnatus sit, quia non credidit in eum qui vni-genitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur quā Deo ipsi, adeo vt qui illū spernit, spernat Deum qui misit illum. Vult ergo quod ipsa infidelitas condemnet ipsum, hoc est, æternę pœnę reddat obnoxium, eō quod hoc à se repulerit, per quod licebat assequi vitam æternam. Et quidē omnis peccator quouis peccato iudicat & condemnat seipsum, hoc est, condemnationi

C facit obnoxium: veruntamen proprio quodā modo infidelis dicitur iam iudicatus, eō quod manifestam habeat in se cōdemnationis causam, adeo vt in futuro iudicio nō sit opus aliqua discussione, & quod id repellat per quod solum salus obtineri potest. Sic & hæreticum hominem post vnam & alteram correptionem adhuc perseverantem, proprio iudicio condemnatum testatur Paulus.

HOC EST AVTEM IUDICIUM, QVIA LVX VENIT IN MVNDVM, &c.] Quod dicit; hoc est iudicium, dupliciter intelligi potest. Primo, vt sit sensus: hęc est causa iudicij & condemnationis. Secundo, vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse cōdemnatio non credentium, quia scilicet manifestē arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superioribus, vbi dicitur infidelis iam iudicatus & condemnatus. Pulchrē autem exaggerat non credētium impietatem condemnantem eos. Primum per hoc quod dicit: Lux venit in mundum, hoc est non ipsi homines lucem ipsam quæsuerunt, aut per sese inuenerunt, sed cum mundus plenus esset tenebris, lux illa vera, quę est Christus, vltro venit ad eos, & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundo per hoc quod dicit; Dillexerunt homines magis tenebras quā lucē. Cum enim lux omnibus modis melior, gratior, & iucundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturę rationali quę meliora sunt præferre, imō nihil æquē amare soleat homo quam lucem nihil magis abhorrens quam tenebras, dillexerunt tamen homines magis tenebras quā lucem. Vnde notādum, quod cum prius dixerit: Lux venit in mundum; nunc non dicat, vt videbatur exigere narrationis ordo, & dilexit mūdus tenebras. Facit enim ad exaggerationem, quod homines dicat dilexisse tenebras, sicut ad exaggerationem facit: quod tenebras luci comparat. Tenebrę autem hic vocantur, ignorantio veri, rerūque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dillexerint, causam reddit dicēs: Erant enim eorum mala opera Cuius causę conuenientiam ostendit, subiiciens: Omnis enim qui male agit, &c. Est autem in hac & sequenti sententiā metapohorica locutio, desumpta ab his qui

D cum mala agunt tenebras quærunt, & lucem fugiunt, vt sit sensus iste: Quę admodum qui de decorosam rem patrat, noctem amat, ac solem fugit, ne prodatur eius facta: ita qui deditus est malis operibus, quamdiu talis est, odit lucē veritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit, & ideo non accedit lucem, sed fugit eam, vt non arguantur, hoc est, manifestentur & reprobentur opera eius mala. Eiusmodi enim mali homines fugiunt doctrinam Christi: mallet omnes homines stipites esse, quā veritatis scientia multos polere: imō sibi ipsis invident recti sciētiam, graueque est, vbi vltro sese illis insinuat, quod eos, si illam admittant, tanto plus torqueat mali conscientia. Ceterum quemadmodum is qui honesta facit, amat solem, vt ex rectē factis laudem apud homines inueniat: ita qui iustitię deditus est & æquitatis vltro ac gaudens venit ad lucem Euangelicę doctrinę, vt huic luci exposita opera eius declarentur quod facta sunt in Deo, id est, per Deū & Dei instinctu, (Est enim Hebraismus) ac proinde quod bona sint. Bonum enim sit necesse est quod à Deo proficitur, & Deo sit impulsore. Declarentur, inquam, tum sibi pro gaudio suę conscientię, tum

A hominibus aliis in exemplum, tum ipsi Deo, cui se commendare studet, vt pro rectē factis præmium vitę æternę ab eo consequatur. Porro notandum, quod male agere vel mala agere dicitur scripturę more non omnis qui peccat, sed qui totum se iniquitati dedit, quales Psalmista vocat operarios iniquitatis. Veritatem autem facere dicitur, qui iustitię dat operam. Nam Hebræorū more veritas sæpe accipitur in scripturis pro æquitate & iustitia, quomodo accipitur in oratione Ezechię dicētis: Obsecro Domine, memento quęso quomodo ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto. His autem verbis saluator in primis Scribas & Pharisęos notare voluit, vt qui odirent lucem Christi, quod notarius esset operibus eorum malis, eaque proderet & argueret. Vniuersalis autem illa: Omnis qui malē agit odit lucem, formaliter (vt dici solet) est intelligenda, hoc est, quatenus malē agit. Multi enim mala agendo appetunt lucem, atque in manifesto volunt mala agere: non tamen quatenus mala agunt, sed quatenus vindictam exercēt, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam suam manifestare sic vel sic quærūt. Quatenus verō malē agunt, omnino vellent occulti esse.

BAPTIZAT PER DISCIPVLOS CHRISTVS

in Iudæa. IOAN. III. CAP. XXI.

Dost hac venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cū eis & baptizabat. Erat autē & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aquę multę erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem quęstio ex discipulis Ioannis cū Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes & dixit, Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cælo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim: Nō sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cælo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

POST HÆC VENIT IESVS ET DISCIPVLI EIVS IN IVDÆAM TERRAM, &c.] Hoc capite rursus vult Euangelista proferre aliud testimonium Ioannis de Christo, redditum occasione quęstionis discipulorum eius propter baptismum Christi. Itaque postquam Dominus docuisset Nicodemum (idque, vt verisimile est, in Ierusalem) necessarium esse baptismum aquę, ac rursus in Galilæam rediisset, derelicta Galilæa venit habiturus in Iudæam terram, ibi auspicatorum baptismum, vbi & Ioannes auspicator erat. Ita enim conueniebat, vt sic apertius ostenderetur ipsum esse illum quem Ioannes post se venturum dixit, & cui viam parabat. Quod tamen dicitur Christus baptizasse, intelligendum non est ipsum per se baptizasse, cum capite sequenti contrarium Ioannes asserat, sed quia baptizavit per discipulos suos, qui eius iussu baptizauerunt. Baptizante autem Christo non desit quidem baptizare Ioannes, tum ne invidia aut ira quadam commotus cessasse videretur, tum quod adhuc eius baptismus utilis esset. Huius enim occasione per pœnitentiam & prædicationem suam homines ad recipiendū Chri-

stum, & credendum illi adhuc præparabat. Baptizabat tamen non iam in Iordane, vt prius fecerat, sed Christo cedens, ac celebriori loco illi relicto, in obscuriore loco baptizare cœpit, nempe in Aenon iuxta Salim. Sunt autem hęc duo nomina, ciuitatum nomina. Et Aenon quidem secundum Brocardum à Sichem ciuitate distat quatuor miliaribus, procedendo versus orientem ad Iordanem, asseritque oppidum esse bene munitum, atque optimis abundans terrę nascentibus. Salim autem Hieronymus in epistola quadam ad Euagrium, quę incipit: Misisti volumen, in tomo tertio, putat fuisse eam ciuitatem cuius sit mentio Genes. 33. cum dicitur Iacob transiisse in Salem urbem Sichimorum, quę est in terra Chanaan. & Genes. 14. cum dicitur Melchisedech fuisse rex Salem. Non enim hanc Salem, in quę regnavit Melchisedech, putat fuisse Ierusalem, eo quod Abraham à cæde hostium redeunti Ierusalem non fuerit in itinere. Nec refert (inquit) vtrum Salem an Salim nominetur, cum vocalibus in medio literis perrarō vrantur Hebræi, & pro voluntate lectorum, atque varietate regionū eadem verba diuer-

sis sonis & accentibus proferantur. Cæterum videtur illud, iuxta Salim, additum ab Euangelista, ad distinctionem alterius loci qui eodem nomine sit dictus. Nam Ezech. 47. fit mentio alterius Enon, qui terminus fuit Damasci. Cum autem dixisset Euangelista, Ioannem quoque baptizasse cum Christus baptizaret, adiecit causam dicens: Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem, significans illum debuisse baptizare quamdiu non fuisset à baptizando inhibitus: significans etiam se scribere ea Christi gesta quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem, cum reliqui auspiciati sint narrationem prædicationis Christi ab incarceratione illius.

FACTA EST AVTEM QVAESTIO EX DISCIPVLIS IOANNIS CVM IVDÆIS DE PURIFICATIONE, &c.] Græca non habent *de*, autem, sed *igitur*, significat enim ortam hanc quæstionem ex præcedentibus, nempe quia etiam Dominus in Iudæa cœpit baptizare. Iudæi apud quos Christus baptizabat, partim propter testimonia Ioannis de Christo, partim propter miracula quæ fecit Christus, cum Ioannes nullum æderet signum, præterito Ioanne, cœperunt adhærere Christo, illius baptismum præferentes baptismo Ioannis Itaque cum id conspicerent discipuli Ioannis, invidia quadam contra Christum commoti, ex zelo gloriæ magistri sui quam videbant per Christum obscurari, primùm quidem cum ipsis Iudæis præferentibus Christum Ioanni disputationem inferunt de purificatione, hoc est, baptismo, conantes persuadere Ioannis baptismum efficaciorē esse peccatis abluendis, quam baptismum Iesu, cum Iesus etiam à Ioanne baptizari voluerit. Deinde cum id populo non persuaderent, venerunt ad Ioannem, querelam apud illum deferentes, & existimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Iesu æmulationem. Itaque dixerunt ei: Rabbi qui erat tecum, &c. Qui bus verbis quo commouerent Ioannem, & rei indignitatem quam putabant explicarent, quatuor proponunt. Primùm enim commemorant humilitatem status præteriti ipsius Iesu, cum dicitur, qui erat tecum trans Iordanem, hoc est, qui aliquando velut vnus ex discipulis te adibat, ac tecum conuersabatur, baptismum à te postulans. Non enim tu cum illo tanquā cum magistro, sed ipse tecum. Ideoq; & locum nominant, notantes baptismum à Ioanne susceptum. Secundò commemorant beneficium à Ioanne impensum Iesu, cum dicunt, cui tu testimonium perhibuisti, hoc est, quem tuo testimonio clarum effecisti, cum antea esset obscurus & incognitus. Dicunt autem, cui tu perhibuisti testimonium, notantes Ioannem maiorem illo, eo quod qui alteri perhibet testimonium, maior illo esse soleat. Tertio, commemorant vsurpationem à Iesu officium Ioannis. Ecce, inquiunt, hic baptizat, hoc est, cum prius à te baptizatus se veluti pro discipulo gesserit, omnemque suam claritatem à te acceperit, nunc se tibi æquat, idem officium sibi vsurpando quod tu hæcenus exercuisti. Quarto verò, quod maximè mouere poterat, commemorant detrimentum quod ex baptismo Iesu prouenire Ioanni videbatur, cum dicunt, omnes veniunt ad eum, te scilicet derelicto, quasi dicat: non solum se tibi æquat, sed præfert, teque ac tuum Baptismum obscurat, ingratus certe pro acceptis à te beneficiis. Porro in hunc zelum ex humano pro-

A deuntem affectu contra Iesum diuina dispensatione permitti sunt incidere isti discipuli, in profectum gloriæ Christi. Elicuit enim hic zelus euidentius & cumulatius Ioannis de Christo testimonium. Animaduertendum autem hic quàm etiam in iustis, nimius erga homines affectus, sectarum sit causa & origo. Adeo enim proni sumus, vt homines pluris æquo faciamus, proque eis contra veritatem æmulmur. Solet namque Satanas non minus conari, vt omnia sanctis malo sint, etiam quæ per se sunt optima, quàm Christus suis faciat bono esse quæ per se mala sunt. Aemulatio discipulorum pro magistro suo contra Christum mala erat, veritatem tamen eam, in bonum illorum Dominus, dum occasione fecit vt veritatem plenius edocerentur. Sic optima res erat, quòd hi discipuli Ioannem colerent, verba enim Dei docebat: hoc autem studii satan conatus fuit in rem pessimam vertere, vt quem propter Deum cœperant colere, colerent cōtra Deum, dum eius præpostero studio Christo inciperet inuidere, atque contra eum incitare cuperet & magistrum suum. Cauendum igitur, ne plus æquo homines admirentur, neve in quoquam mortalium gloriemur. Omnia enim nostra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas.

RESPONDIT IOANNES ET DIXIT: NON POTEST HOMO ACCIPERE QVICQVAM, &c.] Intelligens Ioannes immodicum discipulorum suorum pro se zelum & studium, ita prauo affectui illorum mederi studuit, vt ostenderet sese non solum non ægrè ferre quod gloria Iesu suam obscuraret, sed etiam vehementer gaudere. Quod autem dicit: Non potest homo, &c. dupliciter accipi potest. Primùm secundum Chryostomum & Theophylactum, vt referatur ad Christum in hunc sensum: Cum nullus possit aliquid boni & perfectionis accipere, nisi fuerit ei datum è cœlo, credere debetis, à Deo hunc accepisse vt baptizet, & supra me crescat: non autem ei inuidere, nisi Deo velitis esse contrarii. Secundò, secundum Augustinum & Cyrillum, & rectius istud accipitur dictum à Ioanne propter seipsum, vt sit hic sensus: Immodicè pro me zelatis, cupientes vt maiorem me ipsum faciam quàm sim. Non enim possum nec volo quicquam mihi vsurpare, præter id quod datum est mihi cœlitus. Atque istud Ioannem potius voluisse; patet ex eo quòd sequitur; in quo illos testes facit, quod dixerit se non esse Christum, cum talis à multis crederetur, sed missum se ante illum. Quibus verbis apertè satis significat Iesum esse Christum, cum ante illum missus fuerit, eumque dixerit esse qui post se venturus erat. Bene autem antiquum suum de Christo testimonium in memoriam reuocat, tum vt ostendat quàm semper fuerit ab alienæ laudis appetentia alienus: tum vt ostendat eadem illa autoritate sua, ob quã ad æmulationem discipuli contra Christum commouebantur, zelum illorum iam debuisse deponi. Si enim tanta illis erat authoritas Ioannis, vt non paterentur eam obscurari, meritò etiam tantum apud eos valere eadem debuisset, vt dictis eius fidem haberent.

QVI HABET SPONSAM, SPONSVS EST: AMICVS AVTEM SPONSI QVI STAT ET AUDIT EVM.] Parabola est hic sermo, qua per similitudinem quandam rerum terrenarum ostendit & quanta sit inter se ac Christum differentia, illum enim esse sponsum, se verò amicum

amicum sponsi: & quàm sit alienus ab ea inuidia quæ vrebat discipulos. Et est sensus: Quemadmodum is solus sponsus est cui sponsa in matrimonium destinata est, cæterum qui ipse sponsus non est, sed tantum amicus sponsi, non inuidet sponso suam felicitatem, neque præripere illi sponsam suam cupit, sed pro amicitia affectu gratulatur ei, ac honoris causa astans sponso, vt sua præsentia illum ornet, in omne ministerium eius paratus, tacitus audit eum cum sponsa sua colloquentem, idque cum magno animi gaudio: ita sane res se habet, & in hoc negotio nostro. Is enim cuius gloriæ inuidetis, solus sponsus est, vt cui à patre cœlesti sanctorum multitudo in sponsam duputata est: ego vero non sponsus, sed tantum amicus sponsi: quare tantum adest vt vobiscum ac cum Pharisæis inuideam eius gloriæ, vt summo gaudio perfundar propter vocem eius iucundissimam simul & saluberrimam, qua iam cœpit alloqui sponsam suam. Cumq; iam diu summo desiderio optauerim hoc gaudium perfrui, iam certe impletum est ac re ipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me beneficio. cum patris patribus negatum fuerit hoc gaudio perfundi, summa licet auditate cupientibus videre & audire sponsum cum sponsa sua colloquentem. Cum enim dicit: Hoc ergo gaudium meum impletum est; significat hoc gaudium à se prius semper desideratum, & sibi præstitum, quod aliis hæcenus patriarchis & prophetis negatum fuit. Aptissima autem & mysteriis fecundissima est ea metaphora, qua Christus dicitur sponsus humani generis. Nulla enim alia magis totum mysterium incarnationis Dominicæ significatur. Et quidè in veteri lege Deus dicebatur veteris populi sponsus & maritus, quo significabatur charitas Dei summa erga eum populum, ac pacta fidelitatis eum eo populo inita. Deinde soli Deo adhærendum esse, atque ex ea coniunctione fructus bonorum operum producendos, quamque graue scelus sit Deo deserto alteri adhærere, Verum cum hæc coniunctio Dei cum eo populo nimis esset sterilis, atq; & intemius sese humano generi coniungere voluit Dei filius, qui quoniam in sua veniens maiestate sciebat se humano generi terrori fore, exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, vt seruam Ecclesiam sibi copularet. Cumq; hanc alterius seruitute depressam inueniret, pretio sui sanguinis eam sibi redemit & acquisiuit, per fidem & dilectionem eam sibi copulans, vt ex ea spirituales Deo filios procrearet. Vt autem eiusdem erga se fidelitatem cōprobaret, atque in amore suo magis accederet, ac magis magisque purgatâ suis cōplexibus dignam faceret, ea in terris derelicta, peregrè in cœlum profectus est, rediturus suo tempore. quando illâ in cœlestibus suis thalamis recipiens, cupitis suis amplexibus perfrui in æternum concedet. Interim tamen spiritus sui arrobonem reliquit, ac memosinon corporis ac sanguinis sui, quo eam semper pascens non sinit sui memoriam animo eius excidere. Vnde intelligere licet quare Ecclesia sponsa potius dicatur quàm vxor, & Christus sponsus potius quam vir, nimirum quia primo suo aduentu Ecclesiam veluti sibi desponsauit consummaturus eum ea nuptias secundo suo aduentu: quamquam & ideo sponsus dicatur, vt intelligatur coniunctio ista fieri citra corruptionem virginitatis sponsæ.

ILLVM OPORTET CRESCERE, ME

AVTEM MINVLI.] Oportet, ex decreto patris pro hominum salute. Crescere dicit, non quod seipso maior futurus erat, sicut nec Ioannes in seipso imminuebatur: sed quod maior esset futura eius autoritas, & contra Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cum subdit. Qui de sursum venit, super omnes est; quasi dicat: Non solum me superat, sed omnes omnino homines, omnesq; creaturas. Pro dilectione enim, omnes, Græca dictio *πάντων* ambigua est. Potest enim esse masculini generis vel neutri, vt sit super omnes vel super omnia, hoc est super omnes res, quomodo accipit Cyrillus. Significat ergo satis eum esse Deum, cum nihil sit super omnia nisi solus Deus. Quanta autem sit inter eum qui de sursum venit differentia & omnes alios, declarat eum subiicit: Qui de terra hoc est, qui de terra natus est, in terra suam habens originem, is de terra est, hoc est, terrenus est, nihilque aliud quam mortalis homo, atque ob id terrena, humiliæque loquitur. Contra qui de cœlo venit, ita omnes excellit qui de terra sunt, quomodo superat cœlum ipsum terram: & quoniam è cœlo venit, non terrena loquitur, sed ea testatur, inuulgat & prædicat quæ in cœlo vidit & audiuit, hoc est, quæ certissimè & exactissimè cognouit, veluti si visu & auditu certissimis sensibus eâ percepisse, & tamen cum tam certum sit testimonium eius, hoc est prædicatio & doctrina, pauci admodum illum recipiunt credendo illi.

Quod ergo bis dicitur, de terra est, de terra est; non est nugatio, sed confirmatio humilitatis omnium. Quod verò dicit eum qui de terra est, loqui de terra, non sic accipiendum quasi Ioannes cæteri; propheta non locuti sint diuina, sed quod humilia locuti sunt, si comparentur cum his quæ docuit Christus, quomodo & superius dixit Christus: Si terrena dixi vobis, &c. De terra enim loquebatur Ioannes, quoniam ad baptismum in aqua sola constitutum inuitabat, cum Christus prædicaret & conferret baptismum spiritus. Aut intelligendum est, eum qui est de terra, non nisi terrena loqui ex seipso atque ex sua origine, quamuis ex superno influxu loquatur quandoque cœlestia: Christum verò ex sua origine, hypostasi atq; natura habere, vt loquatur cœlestia. Porro naturalis notitia diuinorum quam habuit Christus, explicatur per visum & auditum. Per visum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò, ad explicandum ordinem originis, nempe quod omnem suam cognitionem à patre accepit, à quo accepit & esse. Quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur.

QVI AVTEM ACCEPIT EIVS TESTIMONIUM, SIGNAVIT QVIA DEVS VERAX EST.] Posteaquam excellentiam Iesu manifestauit Ioannes, ostendit etiam fructum & necessitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hic sigillauit & obignauit, hoc est, fidem suam certo demonstrauit, perinde ac si sigillo addito rem certam effecisset: Deum patrem esse veracem, quia, vt subditur, filius à patre missus loquitur verba Dei, proinde qui filio credit, cōfirmat Deum patrem, qui in filio loquitur, esse veracem. Contra ergo significat eum qui non acceperit eius testimonium, sua incredulitate commonstrare Deum non esse veracem, quo nihil potest esse magis simpliciter. Sic Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se: Qui non credit filio, mendacem facit eum, quia

non credidit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo. Ne autem verbum, signavit, hic accipiatur simpliciter pro significavit, aut indicavit, ut aliqui exponunt, notandum est Græca habere verbum *σφραγισμα*, quod à sigillo derivatur. *σφραγισμα* enim sigillum dicitur & signaculum. Christum autē singulariter dicitur misisse Deus, quamvis & alij prophetae missi dicuntur à Deo; quia solus Christus missus fuit à cælo in terras, cum alij dicti sint missi à Deo solum, ideo quia ex auctoritate Dei prædicationis munus sibi desumpserint.

NON ENIM AD MENSURAM DAT PAVS SPIRITUM.] Dupliciter istud intelligitur: Primò, ut subintelligatur pronomen, ipsi, & intelligatur Deus pater filio non dedisse spiritum ad mensuram. Quod tamen rursus dupliciter accipi potest, nempe vel secundum divinam naturam, vel secundum humanam. Secundum divinam enim naturam non dedit Deus filio spiritum ad mensuram, quia dedit ei integrum spiritum suum substantialiter. Secundum humanam vero naturam non dedit ei ad mensuram, hoc est, non dedit ei parè & mediocriter, sed largissimè, secundum omnes scilicet spiritus dotes, & omnem spiritus capacitatem quæ convenire potest humanæ nature, cum reliquis omnibus ad certum modum datus sit spiritus. Secundum quem sensum, dare ad mensuram, proverbiale est sermo, pro eo quod est: parce dare. Qui enim parce dat, metitur aut numerat: qui verò effuse, absque mensura dat. Alioqui gratia spiritus qui fuit in Christo, cum fuerit finita, mensurata dici posset. Si autem altero horum modorum accipiatur hæc sententia, coniungatur secundum Theophylactum cum illo quod dictum est; qui acceperit eius testimonium; hoc modo: merito quidem accipiendum est eius testimonium, quia ei non ad mensuram, &c. Secundum Cirillum vero ad id quod immediatè præcedit, verba Dei loquitur; quod sic debet accipi, nihil loquitur nisi verba Dei, ut discernatur à reliquis Prophetis, qui & ipsi verba Dei loquebantur. A quibus quàm fuerit diuversus deinceps ostenditur, cum subditur. Non enim huic dat spiritum ad mensuram, sicut scilicet mihi & aliis. Secundo hæc sententia accipi potest, ut idem sit ac si dixisset: Non solum certa aliqua & definita mensura Deus spiritum largiri, ut si cui multum de illo sit largitus, non possit alteri largiri amplius, aut ut omnibus æqualiter eum dispenset: sed pro arbitrio suo unicuique eum tribuit, nec vlli tantum contulit, quin multo plus queat impendere aliis. Infinita est enim hæc spiritus opulencia, Nolite igitur existimare Deum propterea quod mihi plurimum sui spiritus impertierit, non posse huic longe plus donare. Qui posterior sensus germanior videtur, tum quia non est adiectum pronomen, ipsi, tum quia non dicitur, dedit, sed dat.

PATER DILIGIT FILIUM, ET OMNIA DEDIT IN MANU EIUS.] Potest istud accipi ita, coniunctum superiori sententiæ, ut delectaret filio non datum spiritum ad mensuram, cum omnia sint data in manu eius. Aut potius quoniam superius dixit: eum qui missus est à cælo, super omnes esse, eique tanquam verba Dei loquenti credendum esse; pergit ipsius excellenciam prædicare, docet iam non solum illum esse, super omnes, sed omnia etiã à patre illi commissa, credendumque illi non solum tanquam vera ex Dei nomine præ-

dicanti, sed etiam tanquam salutis & vitæ æternæ auctori. Pater, inquit, unicè diligit unicum filium, quare quemadmodum solet dilecto filio facere pater, omnia dedit in manu eius, hoc est omnia commisit potestati eius. Est enim ea locutio Hebraica. Porro quod dicitur omnia filio dedisse pater, quamvis possit intelligi de Christo secundum divinam naturam (secundum eam enim omnia pater ei dedit generando illum, & dando illi essentiam, ac eum ea omnia quæ sua erant) tamè potius intelligi debet de Christo secundum humanam naturam, cui per gratiam Deus pater omnium rerum potestatem dedit: quã prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim; pater diligit filium; videtur præmitti, tanquam causa quare omnia dedit filio pater. Dilectio autè patris erga filium non potest dici causa, ob quam omnia dedit filio secundum diuinitatem. Sic enim dedisse omnia filio, nihil est aliud quàm illum genuisse. Generationis autè filij causa & principium non potest dici esse dilectio. Nam cum dilectio sit actus voluntatis, sequeretur patrem genuisse filium voluntate non natura, quod est hæresis Arrianæ. Si tamen de divina natura accipere placet tum id quod dicitur; pater diligit filium; non accipietur tanquam causa secundæ partis, sed tantum ut signum eius. Dilectio enim perfecta qua pater diligit filium, est signum quod omnia illi pater tradiderit. Aut sic intelligendum, quomodo indicat Cyrillus: Pater diligit filium; & non solum diligit, sed etiam omnia commisit potestati eius, & omnia ei dedit quæ sibi inessent. Cæterum cum dicit patrem diligere filium, significat eos qui filio resistunt, patri resistere, gaudereque patre si filius honore maximo afficiatur ab hominibus. Sic & cum dicit omnia data filio in manus, significat æquale honorem filio deferri voluisse patre, cum ob potestatem honor alicui debeat, & omnia quoque bona ab eo expectanda, cui credere quàm sit salutare, quamque contra damnosum non credere, vitam æternam, &c. Prius quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipsum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autè dicit, habet vitam æternam; variè exponi potest. Primò enim intelligi potest credens habere vitam æternam, quia Christum habet per fidem habitantem in corde suo, qui est vita nostra, sicut ipse dicit, Ego sum via, veritas & vita. Et Paulus, Cum apparuerit Christus vita vestra, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria. Secundo, si vita æterna accipiatur pro ea ratione feliciter viuendi quæ expectamus post hanc vitam, quæ consistit in diuina fruitione cum exclusione omnis mali, & adeptione omnis boni, intelligendum est credentem habere vitam æternam, quia habet in radice, in semine & certa spe.

Enim, inquit Paulus, salui facti sumus, cum autem vita illa beata quam expectamus, hic in spiritu inchoetur, dum per fidem Christus habitans in nobis spiritum viuificat, absolute etiam accipi potest credentem habere iam in se vitam æternam, inchoatam scilicet & occultam, nodum tamen perfectam & manifestam. Cum enim postea, ca. 17. dicitur, Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum, certè, qui iam fide viuam Deum cognoscit, æternam vitam in se habet, sed inchoatam tantum, & necdum perfectam, sicut & gaudium & pax pro fidei portione, sunt in creditibus inchoata, & necdum perfecta. Vbi autem plena

plena erit Dei & Christi cognitio, tunc & ista perfecta erunt, consumataque vita æterna, & omnibus modis beata. Sicut enim factum hominis iam animatum dicimus habere vitam humanam, & verè habet, quanquam admodum imperfectam: sic quibus certa Dei contingit cognitio etiam imperfecta, modo tanta ut amorem Dei accendat, vitam vitæque æternam & beatam habent, quæ cum nunc in spiritu tantum sit, non etiam in corpore hoc mortali diffusa, atque in ipso spiritu sit adhuc imperfecta, expectamus eiusdem in spiritu & corpore perfectionem: quam & ipsam iam per spem habemus, arrabone nobis spiritus dato à Deo, quo nihil ambigamus quod ex parte Dei est. Cum autè subditur: Qui in

credulus est filio, non videbit vitam; Hebraica phrasi dictum est, non videbit, vitam pro eo quod est, non erit particeps vitæ, beatæ scilicet, quæ sola vera vita est. Sed ira Dei manet super eum, hoc est, ultioni diuinæ manet in æternum obnoxius. Et quidem omnes nascimur filij iræ, secundum Paulum: Qui autem non credit filio qui missus est ad reconciliandum nos patri, hic iræ diuinæ sub qua natus est; manet in perpetuum subiectus. Duplicem autem significat non acceptionem poenam, videlicet priuationem vitæ æternæ, quam vocant poenam damni, cum dicit; Non videbit vitam; & ultionis diuinæ severitatem, quam vocant poenam sensus, cum dicit; Sed ira Dei manet super eum.

IOANNES AB HERODE OB REPREHENSVM

adulterium recluditur in carcerem, Matth. 14. Marc. 6.

Lucæ. 3c. APVT XXII

† a Hero
des enim
ad brin-
xit
† a populi
† a illi
† a eam

Erodes autè tetrarcha cum corripere ab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes: adiecit & hoc super omnia. † Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem, & alligauit eum, & inclusit Ioannem in carcerem propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. Dicebat enim Ioannes Herodi. Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum: nec poterat. Herodes autè metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et volens eum occidere timuit populum, quia sicut propheta eum habebant.

Quandoquidem secundus aut tertius potius aduentus Domini è Iudæa in Galilæam, cuius mentionem facit Ioan. cap. 4. sequenti, is est cuius reliqui Evangelistæ meminerunt, omissis aliis, ut satis patet conferendo, & Matthæus cum Marco testatur huc reditum è Iudæa in Galilæam factum post traditionem Ioannis: necessarium fuit hic inferre Ioannis incarcerationem, quam tres quidam Evangelistæ scripserunt, sed nullus suo loco. Lucas enim per præoccupationem capite 3. postquam enarrasset variam Ioannis ad populum exhortationem, simul enarrandum duxit quantalibet etiam Herodem corripuerit, quantaque Herodis fuerit impietas, qui cum videret ad prædicationem Ioannis multos confluere, milites credere, publicanos penitere, ipse e contra Ioannem non solum contempserit, sed vinxit, & occidit. Matthæus verò cap. 14. & Marcus cap. 6. per recapitulationem, dum alia occasione & mortem Ioannis & captiuitatem describendam putauerunt.

HERODES AVTEM TETRARCHA HERODIADÆ UXORE FRATRIS.] Omnes quidem tres Evangelistæ Ioannem narrat ab Herode carceri inclusum ob reprehensum illicitum cum Herodiade matrimonium, solus verò Lucas etiam de aliis malis quæ fecit reprehensum narrat Herodem. Quæ verò hæc fuerint mala, etsi non narretur ab eo, tamen quædam eorum ex Ioannes colligere licet, videlicet reiectio legitime suæ uxoris quam prius habuit, & tyrannus in populum. Cum enim Iosephus lib. antiq. 18. cap. 9. Philipsum huius Herodis fratrem collaudet ob rectitudinem, æquitatem, mansuetudinem & moderationem, satis significat fratrem Herodem contrarij fuisse ingenij. Certè malum fuisse virum satis patet ex eo, quod postea eum saluator vulpem appelleret, atque ex priuatione tetrarchiæ suæ, & exilio suo quo condemnatus fuit postea à Caio. Idem autem Iosephus eiusdem lib. c. 10. cum & ipse recenset Ioannem ab Herode incarceratum, & interfectum in

castro Macherunta, quod in limite esse dicit Aretæ Herodis; regionis, quod & Plinio est secunda arx Iudææ ab Hierosolymis, aliã affert causam huius incarcerationis & interfectionis, videlicet quod suspicionem rerum nouandarum de eo concepisset, ac vereretur ne fortè doctrinæ eius persuasione à suo regno discederent; cum videret populum illi adeo addictum, ab ore eius tantopere pendere. Fieri autem potest, ut vtraque causa ad necem Ioannis scelestum tyrannum impulerit, & vix ex eo maxime suspicionem eam de Ioanne conceperit, quod se liberè adeo adulterij, aliorumque criminum arguerat, eamque suspicionem suæ impietati prætexuisset, atque ob id eam ut notiores causas à Iosepho tradita. Porro Herodias hæc quæ fuerit, non ab omnibus eodem modo dicitur. Iosephus enim filiam dicit fuisse filij Herodis maioris. Hieronymus vero filiam Aretæ regis. Ita enim scribit super Matt. 14. Vetus narrat historiam Philippum Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit in Aegyptum, fratrem huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse uxorem Herodiadem filiam Aretæ regis: postea verò locerum eius, exortis quibusdam contra generum simularibus, tulisse filiam suam, & in dolore prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Verum cum hæc vetus historia sit incerta, Iosephi autè certior, verisimilius est quod dicit cum aliis probatis historiographis Iosephus, fuisse hanc Herodiadem aliam Aristobuli filij Herodis maioris, ac sororem Agrippæ maioris. Quod cum ita aperte & frequenter dicitur Iosepho, manifestum patet esse in Eusebij historia Ecclesiastica. cap. 13. lib. 1. mendum, cum ibi dicatur Iosephus scripsisse Herodiadem hanc fuisse filiam Aretæ regis. Sic enim ibi legitur: Concordi vero testimonio etiam Iosephus de hoc scribit, nominatim etiã de Herodiade, commemorans velut de coniugio fratris Philippi vinctis violenter abstraxit, & suis, ab Herode incestis nuptiis sociatæ, propria & legitima uxore depulsa. Quam Herodiadem filiam dici fuisse Aretæ regis Arabiæ, propter quã etiam Ioan-

nem Baptistam ab eo commemorat interemptum. Bellum quoque, exortum inter Aretam dicit & Herodem, tanquam ob ignominiam filiae vindicandam, &c. In quo testimonio praeter alia falsa, etiam illud falsum est, quod Iosephus dicitur dixisse Herodiam filiam fuisse Aretae regis. Non enim hoc dicit, sed propriam illam & legitimam uxorem depulsam, fuisse filiam Aretae. Quare lectio nostra sic restituenda videtur, vt deleto nomine, Herodiam, post illud, propria & legitima uxor depulsa legatur; Quam filiam dicit, &c. Viderique potest & Hieronymi error ex mendoso loco Eusebii ortus, cum Eusebii historia libenter sequi soleat. Verum idem Iosephus asserit frequenter: vt ca. 9. lib. 18. & 11. cap. aliisque locis, id quod enarrationi Euangelistarum videtur contrarium, videlicet quod Herodias haec non fuerit prius uxor Philippi tetrarchae Trachonitidis, germani fratris Herodis huius tetrarchae Galilaeae, sed fuisse uxorem alterius Herodis qui & ipse fuerit filius Herodis maioris, ex alia matre progenitus quam Herodes & Philippus tetrarchae. Hoc enim ex Cleopatra quadam natus. Illi vero ex Maramne Simonis pontificis filia, ex quo Herodis filiam Salomen suscepit, eamque filiam fuisse uxorem Philippi tetrarchae, quem sine filiis decessisse dicit, idque antequam Ioannes ob reprehensum adulterium vinciretur & decollaretur. Quae si vera sunt. oportet fateri illum Herodem, cuius Herodias haec prius fuit uxor, etiam dictum fuisse Philippum, eumque; Philippum, cuius apud Marcum fit mentio, non esse illum qui fuit tetrarcha Trachonitidis. Aut certe in Marco nomen Philippi ab aliquo adiectum, sicut & in Matthaeo & in Luca adiectum est in quibusdam Graecis codicibus.

DICEBAT ENIM IOANNES HERODI: NON LICET TIBI HABERE UXOREM FRATRIS TUI.] Herodes iste, sicut & pater eius, quamuis Iudaeus non esset, tamen quia profelytus, obligatus erat ad obseruationem legis Moisaicae. Hac autem vetitum erat habere uxorem fratris. Na Leuit. 18. sic legitur: Turpitudinem uxoris fratris tui non reuelabis, quia turpitudine fratris tui est. Et rursum Leuit. 20. Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem enim fratris sui reuelauit, absque liberis erunt. Cuius praecipua ultima pars, etsi à quibusdam sic intelligatur, vt significetur ex tali matrimonio nullos nascituros, aut natos non habendos pro legitimis, ita vt non successuri sint in hereditate parentum: rectius tamen sic intelligitur, vt significetur eos qui sic sunt coniugati occidendos, nec permittendum vt ex talibus nuptiis filios procreent. Videtur enim Deus in hoc & praecedenti praecipito voluisse constituere poenam mortis hominibus inferendam, sicut in aliis omnibus praecedentibus praecipitis. Porro ex dictis illis duobus capitulis colligere licet, quae personae propter affinitatem à coniugio excludantur; & quae propter consanguinitatem. Propter consanguinitatem enim excludantur, mater, soror, neptis, matertera & amita. Propter affinitatem vero, nouerca: uxor patris, nurus, uxor fratris, filia uxoris, aut prolium eius, soror uxoris ea viuentis, mater uxoris. Scribitur verò etiam alias personas signarunt prohibitas, vt sunt mater patris aut matris, mater & uxor aui, nurus filij & nurus nepotis, &c. quae ex praecipito legis satis consequuntur. Ceterum ea lex quae prohibuit ducere uxorem fratris, vnicam habuit exceptionem, nempe cum frater

decessisset absque liberis, Tunc enim non solum licitum erat, sed etiam praecipitum Dent. 25. vt frater fratris mortui ducens uxorem, semen illi faceret. Cum itaque Herodis huius frater, cui prius nupsset Herodias, adhuc superesset, atque ex eo Herodias puellam genuisset, nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, sed accipiens eam duplex simul commisit peccatum, adulterium scilicet & incestum: quorum vtrumque; notat Ioannes, cum dicit uxorem fratris tui. Quonia enim uxor erat alterius, adulterium erat: quonia verò fratris uxor, incestus erat. Porro hic animaduertendum, quam nihil principale fastidium Ioannes fuerit veritus, sed liberè & adulterij & aliorum quae faciebat malorum Herodem monuerit, Eliam certè, in cuius spiritu venerat, imitatus, qui simili zelo & auctoritate arguerat Achab & Iezabel, impios coniuges. Verisimile tamè est ipsum Ioannem opportunè monuisse, & citra procacitatem, nec denique sine spe fructus ne quis credat eum sanctum dedisse eanibus, quod vel ex eo colligitur, quod de Herodis erga Ioannem reuerentia Marcus narrat.

HERODIAS AVTEM INSIDIARIA TURMI, ET VOLEBAT OCCIDERE EUM, NEC POTERAT. HERODES.] &c. Herodias velut altera Iezabel Herode peior, metuens ne aliquando Herodes Ioannis, quem lubenter audiebat admonitioni acquiesceret, ipsaque; ab illo reuerteretur, cum non posset ab Herode impetrare Ioannis occisionem, insidiis querebat illum perdere, verum non succedebat: Quorum causam addit Marcus; cum subiecit, Herodes enim metuebat Ioannem, &c. Nam coniunctionem, enim, habent Graeca & antiqua quoque; exemplaria Latina, pro quo plerique Latini legunt, autem. Non redditur autem hic tantum ratio, quare non potuit Herodias occidere Ioannem, sed etiam quare insidiaretur, ei, cuperetque; occidere. Quonia enim aduertebat Herodem bene existimare de Ioanne, ob id magis sibi metuens per insidias illum tollere querebat. Non poterat autè, quonia Herodes etsi Ioannem ex animo non amaret, tamen reuerentis eum ac metuens, eo quod sciret virum esse iustum, custodiebat eum, ne ab Herodiade interficeretur. Aut custodiebat eum, hoc est, obseruabat eum ac coluit, in honore eum habens. Qui sensus sequentibus magis conuenire videtur. Subditur enim: Et audito eo etsi nondum omnia, tamè multa faciebat, & lubenter eum audiebat. Vbi notandum, quanta sit vera virtutis vis, vt qua efficiatur quis etiam regibus & principibus formidabilis, quaque; sit vt etiam ab impiis multa quae virtutis sunt impetretur, etiam si necdum omnia. Notandum rursus, quanta libidinosarum mulierum peruersitas inflexibilis, vt rectè dixerit Sapiens: Non est caput nequius super caput colubri, & non est ira super iram mulieris. Breuis Eccl. 25. omnis malitia super malitiam mulieris. Quamuis enim sanctitatis opinione commoueretur Herodes, Herodias tamè obstinatè machinabatur sanctissimi viri mortem, neque; Dei consideratione, neque; metu populi à studio suo impio reuocata. Verum quomodo dicitur Herodes lubenter audisse Ioannem quae propter adulterij admonitionem carceri inclusit; quomodo etiam lubenter audiuit, metuebat & custodiebat, cum Matheus dicat eum voluisse Ioannem occidere? Et volens, inquit, eum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Haec dubitatio variè soluitur: Quidam enim, inter

inter quos Caietanus, intelligunt ea quae Marcus in Herode praedicat, intelligenda non verè ita in ipso fuisse, sed apparenter tantum, ita vt propter timorem populi simularet se metuere Ioannem, & lubenter eum audire ac obseruare, iuxta verbum Domini appellantis Herodem vulpem. Verum haec sententia non videtur satis conuenire narrationi Marci, qui absolute asserit eum metuisse Ioannem; & c. Itaque alij dicunt, ea quae Marcus dicit, primò facta fuisse: quae verò Matthaeus, postea contigisse. Primum enim, inquit, Herodias negotium facebat Ioanni, volebatque illum occidere: Herodes verò non permittebat, sciens eum virum iustum & sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat, & lubenter eum audiebat. Quum autem vehementer illum vrgeret arguens ac increpans, eum tandem Herodes, hinc quidem deuictus molestia, hinc autem quodammodo vim ab Herodiade perpeffus, iam pudorem in iram commutauit, & omnino illi acquiescere nolens, volebat eum occidere, propter metum autem populi ab eo quod volebat abstinuit. Alij verò, vt apparet, rectius dicunt,

Herodem partim quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit in eo voluntarium permixtum inuoluntario, sicut de pigro dicit Sapiens, quod vult & non vult. Cupiisset enim eum occidere, ac Herodiadi obsequi, quatenus contrarius erat suae libidini, & ab eo sibi malè timebat: verum ne quod haec ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthaeus, ac sanctitatis eius consideratio & veneratio, vt dicit Marcus. Dug enim erant causae, quae ab occidendo reuocabant Herodem, quamuis id satis cuperet, quarum alteram diuiniorem recenset Marcus, volens comparare Herodiadis impietatem cum Herode: alteram carnalem Matthaeus reddit, significans sanctitatis venerationem non tantum habuisse apud eum pondus, vt ob eam necè viri sancti intermisset, si non magis populi in se incursum metuisset. Hinc autem discendum, quam pugnantia ac portentosa res sit, impius à Deo reiectus, sibi que relictus, dum partim conscientiae suae, partim mundo, partim libidini suae satisfacere studet. Huius enim exemplum in Herode isto manifestè relucet.

IOANNE TRADITO CHRISTVS REDIENS IN

Galilaeam per Samariam, mulieri Samaritanæ innotescit. Matth. 4. Marc. 1.

Luc. 4. Ioan. 4.

CAP. XXIII.

Postquam autem traditus est Ioannes, cum audisset Iesus quod Ioannes traditus esset, et cognouit Iesus quia audierunt Pharisei quod Iesus plures discipulos facit & baptizat quam Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudaeam, & abiit in iterum: & regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilaeam. Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariae que dicitur Sichar, iuxta pradium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudaeus cum sis, bibere à me poscis, quia sum mulier Samaritana? non enim conuuntur Iudaei Samaritanis. Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, unde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis putum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Dicit ad eum mulier: Domine da mihi aquam hanc vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir, hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitur pater. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudaeis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus. cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum: Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabatur quod cum muliere loquebatur, nemo tamè dixit. Quid queris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem, qui dixit mihi omnia quae cumque feci, nunquid ipse est Christus? Interrogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, madauca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autè dixit eis: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones quia albae sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in vitam aeternam, & vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim verbum verum est, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi

multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quaecunque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus. Ipsi enim audiimus, & scimus quia hic est verus saluator mundi. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilaam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilaam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent quae fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

POST QUAM AVTEM TRADITVS EST IOANNES, ET UT COGNOUIT IESVS QVIA AVDIERVNT.] Reditum istum in Galilaam, quem Mattheus quidem & Marcus factum dicunt post traditum Ioannem: Ioannes vero Evangelista, postquam intellexisset Christum Pharisaeos audivisse de multitudine discipulorum suorum, eundem esse, quamvis diversa videatur occasione a diversis narrari factus, vel ex eo satis patet, quod sicut Mattheus in hoc reditu dicit Christum in Galilaam venientem reliquisse civitatem Nazareth: ita & Ioannes idem in suo quem describit reditu factum indicet, cum dicit Iesum testimonium perhibuisse, quia propheta in sua patria honorem non haberet. Verum ob stare videtur quod dicit Ioannes Pharisaeos audivisse Iesum plures facere discipulos, & baptizare plures quam Ioannem: unde videtur significari Iesu iam parante abitum adhuc Ioannem baptizasse. Itaque illud non sic est intelligendum, quasi Iesus plures baptizaret, sibi que adiungeret quam Ioannes tunc faceret, sed quam Ioannes olim fecisset. Quidam tamen intelligunt Christo e Iudaea abeunti nondum fuisse traditum Ioannem, intellexisse autem eius traditionem cum in via esset. Verum istud non convenit narrationi Matthei & Marci, qui cum Christi descriperint e Galileam in Iudaeam adventum, deinde dicunt post traditum Ioannem secessisse in Galilaam, nimirum e Iudaea. Eundem quoque esse reditum in Galilaam, cuius meminit Luc. cap. 4. post tentationem Christi, quamvis reditus nullam occasionem exprimat, patet ex eo quod addit, & fama exiit per universam regionem de illo. Non enim id primo in Galilaam reditu contigit, quando adhuc satis latebat Christus, sed secundo, quando aperte coepit praedicare ac miracula edere. Dubium autem hic est circa occasionem recessus e Iudaea in Galilaam, quam describunt Mattheus & Marcus, quomodo scilicet in seipsa conteniens fuerit, quomodo etiam conveniens cum occasione recessus quam reddit Ioannes. Cum enim Herodes qui Ioannem vixerat in carcere, tetrarcha esset non Iudaeae, sed Galilaeae, quid est quod Christus audita traditione Ioannis e Iudaea secedit in Galilaam, cum tunc magis videretur in Iudaea permanendum fuisse? Deinde quomodo propter Pharisaeos secessit, ut dicit Ioannes, cum alij duo propter Herodem secessisse videantur significare? Sane cum haec quae dicit Ioannes iunxerimus cum dictis Matthei & Marci, perpendemus Ioannem eundem hic quem illi describentem reditum, voluisse insinuare a quibus Ioannes fuerit traditus, & propter quid, quod alij tacuerunt, videlicet quod a Pharisaeis fuerit traditus Herodi, idque propterea, quod per gloriam Ioannis suam gloriam viderent offuscari, & per novam se-

ctam profitentium per baptismum poenitentiam, suam Pharisaeam sectam contemptibilem fieri. Non enim causa invidiae Pharisaeorum contra Christum, postquam audissent eum plures facere discipulos quam Ioannem, fuit, quod pro Ioanne zelarent, eumque cuperent maioris esse auctoritatis, quemadmodum zelaverunt pro eo discipuli eius, cum non receperint Pharisaei baptismum Ioannis: sed pro gloria sectae propriae & sui nominis inuidebant Iesu, metuentes ne per Iesum magis offuscaretur auctoritas eorum, quam per Ioannem. Insinuat ergo Evangelista Ioannes, quod Ioanne tradito Herodi ab invidia Pharisaeorum, postquam cognovit Iesum occasionem maioris invidiae Pharisaeae contra se ob maiorem discipulorum multitudinem, reliquisset Iudaeam, ut invidia illorum locum daret. Verisimile enim est Herodem neque potuisse, neque ausum fuisse capere Ioannem, nisi consentientibus & cooperantibus Pharisaeis, quorum tunc summa erat auctoritas, ut ex Iosepho patet, quos verisimile item est suggestisse Herodi metum innovationis rerum, ob quam captum Ioannem Iosephus tradidit. Sed & verba salvatoris Matthei 17. satis testantur a Pharisaeis Ioannem traditum, cum dicit: Elias iam venit, & non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quaecunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est ab eis. Haec enim verba significant eos a quibus filius hominis passurus erat, fecisse in Ioanne quae voluerunt. Constat autem Iesum invidia Pharisaeorum traditum, vexatum, & tandem occisum. Ex his liquet etiam quae sit in huius reditus narratione inter Evangelistas concordia, ac quomodo ex illorum inter se collatione sese mutuo dilucidet, adeo ut sine huiusmodi collatione intelligi nec hic nec ille recte possit. Liqueat etiam quod dicitur Ioannes traditus, non sic intelligendum quomodo multi accipiunt, quod traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamvis & hoc verum sit, sed quod traditus fuerit Herodi a Pharisaeis, ut satis indicat Ioannes, qui post alios scribens ea supplere voluit quae desiderari poterant.

QUANTUM IESVS NON BAPTIZARET, SED DISCIPULI EIVS.] Hic iam Ioannes seipsum exponit, quomodo accipiendum sit quod prius dixit: Ioanne baptizante etiam Christum baptizasse in Iudaea, videlicet quod baptizaret per discipulos suos, qui eius nomine & iussu hoc fecerunt. Ut autem intelligatur ratio quare Dominus per se non baptizaverit, sciendum prius de hoc discipulorum baptismum duplicem esse opinionem. Chrysostomus enim & post eum Theophylactus putant hunc baptismum non fuisse eum quo post resurrectionem suam Dominus praecipit eis baptizare omnes gentes in nomine trinitatis, sed eundem omnino cum baptismum Ioannis con-

consistente in sola aqua. Dicunt enim non alia de causa baptizasse discipulos: quam qua baptizavit Ioannes, nempe in poenitentiam, ut per eam populum Christo praeperarent. Necdum enim spiritum sanctum datum in baptismo, eo quod hic post ascensionem dominicam primum esset mittendus, secundum quod dicitur Ioan. 7. Necdum spiritus erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaque hac de causa dicitur Christum non baptizasse per se, eo quod ei proprium esset baptizare in spiritu, quod & Ioannes de eo praedixerat, & ipsemet Dominus se post ascensionem impleturum dicit. Nec est haec sententia multum vero dissimilis. Aug. tamen cum aliis dicunt discipulos iam baptizasse baptismum qui consistit in aqua & spiritu, cuius necessitate Christus prius expressit, atque hominum peccata iam abluisse. Probatque hanc opinionem Lyranus, ex eo quod de baptismum Ioannis & discipulorum Christi orta sit questio a discipulis Ioannis, cuius nulla fuisset occasio, si idem fuisset eorum baptismus, nec habuissent occasionem invidiae contra Christum cum id cessisset in honorem Ioannis, quod eius baptismum discipuli Christi vterentur. Dicitque contrarium non posse probari ex loco Ioan. 7. cui altera sententia inicitur, eod quod ea auctoritas sit intelligenda de visibili spiritu missione, quae a glorificatione Christi primum facta est. Secundum hanc ergo sententiam dicendum, quod Christus passim non baptizaverit vulgum (quamvis secundum Aug. verisimile sit eum baptizasse suos discipulos) eadem de causa qua Apost. Paul. de se dicit: Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare; videlicet, ut quae sunt inferiora, & per ministros fieri possunt, eis agenda committeretur: ipse vero superioribus intenderet, praedicationi scilicet, orationi & contemplationi. Sicut autem primae sententiae rationes non sunt efficaces, ita nec secundae, ut vtriusque sequi liceat, quamvis posterior sit apud nos receptior, prior vero magis apud Graecos.

RELIQUIT IUDAEA M, ET ABIIT IN GALILAEAM.] Reliquit Iudaeam saluator secedens in Galilaam duabus de causis. Primum, ut Pharisaeorum declinaret furorē, etiam fugiendi humilitate nostri causa non aspernatus. Nondum enim tempus erat, ut vel periclitaretur, vel miraculo ab hostibus servaretur. Docuit autem hac sua fuga saluator praeter assumptam naturam humanam veritatem, licite instantia pericula fugere Christianum posse, atque exacerbatos inimicis nostris cedendum, ne illorum vel invidiam, vel iram magis magisque prouocemus. Secundum, ut iam tradito Ioanne Evangelij negotium palam aggrediretur, idque in Galilaam, quod sic praedixissent prophetae, ut testatur Mattheus, quodque sic ostenderetur humilia primo loco haberi apud Deum, atque futurum aliquando ut Evangelij gratia a Iudaeis repulsa ad profanos populos deferretur. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus, hoc est, per virtutem spiritus, aut cum virtute spiritus, ut intelligamus eum afflatu non humano, sed diuino impulsu rediisse, & omnia sequentia fecisse, aut rediisse non cum ea infirmitatis ostensione, quam praese tulit usque ad baptismum Ioannis, sed cum magna potestate spiritus, quam etsi semper habuerit, iam primum erat ostensurus praedicando, & miracula operando. Et quidem post spiritum sanctum delapsus in Christum baptizatum, & superatum a Christo spiritum malignum, in virtute spiritus regressum dicit: quo doceamur e tentatio-

num victoriae robur spiritus colligi, ac diuino spiritu confirmati eum, qui iam diabolus superarit.

OPORTEBAT AVTEM EVM TRANSIRE PER MEDIAM SAMARIAM.] Ex Galilaea perentibus Iudaeam, transiendam Samariae regionem indicant & alia Evangeliorum loca, ut Luc. 5. ubi narratur Samaritanos noluisse Iesum cum suis admittere, eod quod peteret Hierosolyma. Hac autem adiectione Evangelista dissolvit obiectionem quae fieri potuit, videlicet cur Dominus, qui dixit postea discipulis suis: In civitate Samaritanorum ne intraveritis, & Tyriam illam mulierem cum salute filiae supplex peteret, reiecit dicens: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus, iam ipse Samaritanos adierit & docuerit: Ita que dicit non huius gratia in Samariam abiisse: ut Samaritanos doceret, sed quoniam illac transeundum erat, sapientiae opus etiam ibi necessarium obiter fecisse. Sic Cyrillus. Nomen autem Samariae, pro quo Hebraice dicitur שומרון Schomeron, primum quidem dicebatur de monte quod in sorte Ephraim, qui nomen illud acceperat, ut apparet, a suo quodam possessore, cui nomen Semei. A quo cum monte hunc emisset Amri rex Israel, ut scribitur 3. Reg. 16. edificavit in eo civitatem eiusdem nominis, quam deinceps reges Israelitarum pro regia visunt, cum prius regia eorum esset Sichem Hieroboam aedificata. Unde est illud Isaia: Caput Ephraim Samaria. Haec civitas, mox post Hircani pontificis expugnationem ab Herode rege iterum aedificata in honorem Augusti Graeco nomine Σεβαστη, id est, Augusta est appellata: In hac teste Hieronymo in epigrapho Paulae sepulti sunt Ioannes Baptista, Heliseus, & Abdias prophetae. Aliquando vero & maxime in nouo testamento nomen Samariae totam illam regionem significat, quae a tribu Ephraim & dimidia tribu Manasse olim habitabatur, metropolim habens civitatem Samariam, atque in hac significatione etiam hoc loco accipitur. Hanc autem regionem pulcherrimo & vberissimo loco sitam esse Hieronymus super Micheam tradit, atque ob id dictum de ea Michei 1. cap. Transite vobis habitatio pulchra. Non fuit tamen haec regio aut Iudaeae, aut Galilaeae conferenda magnitudine. In prophetis autem, teste eodem Hieronymo, sicut nomine Ephraim, & nomine Ioseph, decem tribus nonnunquam significantur, ita & nomine Samariae.

VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIAE, QUAE DICITUR SICHAR, &c.] Venit in civitatem, hoc est, ad civitatem. Nondum enim eam intraverat. Porro haec Sichar illa civitas est, quae in Genesi & alibi dicitur Sichem, putat enim Hieronymus corrupte legi Sichar pro Sichem. Certum esse eandem civitatem vel ex eo satis patet, quod praedium illud quod dicitur hic Ioseph datum, fuerit iuxta Sichem, ubi quodam habitavit Iacob e Mesopotamia rediens, ut legitur Genesi 33. Accedit & haec coniectura, quod Samaritanis muliercula denuo dixerit: Patres nostri in monte hoc adoraverunt; quasi montem demonstrans, id quod arguit montem illi fuisse viciniam civitati Sichar. Montis autem in quo adoraverunt Samaritanos, fuit mons Garizim, ut postea dicitur: at hic adeo fuit vicinus civitati Sichem, ut qui in vertice eius stans alta voce loqueretur, intelligeretur ab his qui erant in civitate, ut patet ex his quae scribuntur Iudic. 9. Haec Sichem, quae nomen suum videtur accepisse a filio

à filio Emor, qui dicebatur Sichem, Genes. 34. destructa aliquando à filio Abimelech, ita ut sal in ea dispergeretur ab ipso, postea reedificata est à Hieroboam, atque delecta in regiam regni Israelitici, quæ rursum quoque tēpore Alexandri magni metropolis fuit Samaritanorum, ut scribit Iosephus. Hæc, teste Hieronymo, hodie dicitur Neapolis, sita in via quæ ducit Galilæos in Hierusalem, inter montes in valle fertilissima & amænissima, cui adiacet prædium de quo hic fit mentio, quod Iacob emittit à filiis Emor cētū agnis, quod & tradidit filio suo Ioseph, Genes. 48. his verbis: **Do tibi parrem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Quæuis enim prædium illud emisset centum agnis, tamen quoniam gladio & arcu filiorum suorum ac iure belli obtinuisse civitatem Sichem, cui prædium istud suberat, totum id quod filio suo Ioseph dedit, gladio & arcu se obtinuisse dicit.** In huius ergo prædij parte sepulta fuerunt ossa Ioseph, ut scribitur Iosue ultim. cap. his verbis: **Ossa quoque Ioseph quæ tulerant filij Israel de Aegypto sepelierunt in Sichem, in parte agri quem emerat Iacob à filiis Hemor patris Sichem centum novellis ouibus: & fuit in possessionem filiorum Ioseph. Erat autem & in eodem loco fons, quem Iacob effoderat, cuius hic fit mentio, qui secundum Brocardum non longè fuit à porta civitatis australi, in via quæ ducit Hierusalem, ubi ob factum istud quod hic describitur, Ecclesiam fuisse fundatam suo tempore, testatur Hieronymus in libro de locis Hebraicis. Porro loci & fontis meminit tam distinctè Ioannes, tum quod huius fontis occasione colloquium cœptum fuit inter Christum & Samaritidem, tum quod loci sanctitas & celebritas conveniret factò Christi, ut ubi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritidis ad immunditiam sua ad sanctimoniam converteretur.**

IESVS AUTEM FATIGATUS EX ITINERE, SEDEBAT SIC SUPRA FONTEM. HORA AUTEM ERAT QUASI SEXTA.] Mira Domini benignitas & humilitas. Non enim in tam longinquo itinere equis utitur aut vehiculis, sed pedes tantum iter conficit, & fatigari non est indignatus, assumptæ humanitatis declarationem exhibens, & simul exemplum præbens qualem oporteat esse Eungelij præconem. Fatigatus autem sedebat, corpus fessum refocillans, atque discipulos è civitate expectans, & iuxta vel super fontem sedebat, veluti ex aura fontis refocillationem captans, ac fontis occasione Samaritanæ mulieris venans conversionem. Ipse enim sciebat quid esset futurum. Quod autem dicit Evangelista, sedebat sic, secundum Chrysostomum intelligitur, sedebat simpliciter, ut scilicet sese locus offerebat. Secundum Caietanum verò sensus est: sedebat tanquam fatigatus; & eo modo quo solent sedere lassii, ipso corporis habitu fatigationem præ se ferens. Porro quod etiam tempus more suo diligenter Evangelista adscripserit, dicens: **Hora erat quasi sexta;** ob id factum est ut indicaret, mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet supra fontem, ac pro cibo discipulos miserit in civitatem. Iam enim sexta erat serè hora digi secundum Iudæorum supputationem, hoc est, circa meridiem, quando iam sol æstu suo laboris molestiam cōduplicat, tempusq;

A est ut corpus & quiete & cibo reficiatur. Considerandum autem secundum Cyrillum non dixisse Evangelistam; hora erat sexta, sed quasi sexta, ut discamus vel in minimis non parvam veritatis curam habere.

VENIT MULIER DE SAMARIA HAVRIRE AQUAM DICIT EI IESVS: DA MIHI, &c.] Illud, de Samaria, non est coniungendum cum verbo, venit, sed cum nomine, mulier, quæ erat è Samaria, hoc est, Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cum adhuc esset in Samaria. Ab hac ergo non dedignatur Dominus potum sibi poscere, idq; veluti propter sedandam sitim, & alleviendam fatigationem quam præ se ferebat, sed multo magis per dispensationem quandam, ut aquæ sitisq; occasione, colloquij præceret argumentum: & ex eo quod partim ipsa, partim ipse corporaliter agebat, spirituales illius venaretur salutem. Quod enim magis hac dispensatione quam sitis causa potum petierit, ex eo patet, quod extorta colloquutione, aquæ desiderium reliquerit. Sicut enim in ficu quæ exaruit, ficus requirebat, non propter esuriem, sed dispensatione agens, ut accepta occasione ad mysticum illud perveniret miraculum, ita & modò. Quod autem adiecit Evangelista; **Dicipuli enim, &c. causam reddere voluit, cur à muliere Dominus potum petierit, nimirum quod omnes abessent illius discipuli, qui parandorum ciborum gratia in civitatem concesserant. Qua in re primùm quidem observanda Domini humilitas, quamq; fuerit ab omni alienus, fastu, ut qui solus iuxta fontem sederit. Deinde advertenda prudentissima Domini dispensatio, qua factum est ut abessent discipuli, quando arcana quædam dicturus erat mulieri, quæ apud alios dicta petulantia cuiusdam videri poterant, & in mulieris confusionem vergentia. Itaque civilitatis & mansuetudinis exemplum exhibuit Dominus Evangelicis doctoribus, cum peccatricem non solum non dedignatur alloquio suo, ut etiam pudori impudicæ, solitudine consuluerit. Notandum in isto præterea, quam fuerint discipuli Christi à cura ventris & sollicitudine alieni, ut qui viaticum secum non detulerint, sed tunc solum ventris curam egerint, cum ad hoc cogeret natura. Postremum ex isto descendit, Christum non ex mendicato vixisse, sed precio cibum emisse, ac proinde cum discipulis suis proprium saltem in cōmuni, ut dicitur, habuisse, quanquam nec prædia cum eis possederit, nec certos redditus, sed loculos tantum habuerit, in quibus ea quæ inferebantur & mittebantur, portabantur.**

QUOMODO TV IVDÆVS CVM SIS, BIBERE A ME POSCIS QUAE SVM MULIER SAMARITANA?] Mulier hæc ex cultu ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, admiratur quod ultro eam compelleret, & potum ab ipsa peteret, quod scilicet quantopere Iudæi soleant abhorre à commercio Samaritanorum. Cuius causa ut intelligatur, sciendum Samariæ regionem prius habitatam ab Israelitis, cœptam habitari à Chaldæis sub rege Assyriorum Salmanassar, qui cum capta Samaria decem tribus Israel transtulisset in Assyrios, adduxit multos de Babylone, & de Curha, & de Ana, & de Emat, & de Seqharnaim, quos pro filiis Israel collocavit in vrbibus Samariæ. Qui cum in terram alienam ingressi pro ritu suo viverent, colentes idola patriæ, variis

variis afflictionibus attriti sunt, & præcipuè à leonibus diuinitus immixtis deorabatur, quo auditore, rex misit sacerdotes gentis Israeliticæ, qui religionem Iudaicam docentes, plagam à ceruicibus eorum detorqueret. Vnde factum est, ut aliqua ex parte Iudaicam religionem amplecterentur, non tamen purè. Sic enim colebāt Deum verum, ut simul etiam colerent deos suos patrios, ut scribitur fusius lib. 4. Reg. c. 17. & apud Iosephum lib. 9. antiquit. circa fin. Hi ergo Chaldæi, quos Iosephus Chuteos vocat, sunt isti Samaritæ, de quibus hic & in Esdra fit mentio. Quoniam ergo idololatræ erant, ob id Iudæi eo loco eos habebant, quo reliquas prophanas gentes, quarum consuetudo eis interdicta erat. Auxit autem odium Iudæorum in hos Samaritas, quod exteros viderent regionem eis & patribus eorū promissam possidere, quodq; & ipsi sibi legis possessionem vendicarent, ac templi secūdi ædificationem, & civitatis Hierusalem restorationem post reditum è Babylone semper conati essent impedire, ut patet in libris Esdræ. Iā & illud multo magis auxit dissidiū inter Iudæos & hos Samaritanos, quod factum à Sanabalath scribit Iosephus lib. antiq. 11. ca. 7. & 8. Hic enim à Dario rege Persarum præfectus cōstitutus Samariæ, regionem administrabat. Dederat is vxorē filiam suam Isacham, Manassæ fratris Iadæi summi sacerdotis, ob quam ille à fratre & populo sacerdotio deiectus fuit. Quod cum ei plurimū doleret, & cogitaret vxorē ethnicā repudiare, Sanabalath promissit templum se ei instar Hierosolymitani ædificaturū in monte Garizim, qui super alios montes Samariæ eminebat, in quo posset sacerdotio fungi, adiecitq; se illi omnē ditionē & potestatem suam cessurum, senio enim gravabatur. His ergo adductus Manasses, vxorem filiā Sanabalath retinuit, cui soer paulo post cum à Dario ad Alexandrum defecisset, atq; condendi templi facultatem ab eo impetrasset, iuxta quod promiserat, tēplum in prædicto mōte construxit, qua occasione multi quoq; alij Iudæi, qui ob ethnicas vxores, & alias legis transgressiones non poterant Hierosolymis cōmode agere, ad Manassen cōfugiebant, quibus Sanabalath pecuniā ministrabat, & terram colendam deputabat, omnia hæc concedens gratiæ generi. Hinc factum est, ut mons & tēplū hoc Samaritanorū, vocarentur mons & tēplum transgressorum, cuius occasione grauius iam cæpit esse dissidiū inter Iudæos & Samaritanos, his quidem dicentibus immolationes secundum legē faciendas in monte Garizim, illis verò suum tēplum in Ierusalem sanctū existere, & immolationes illuc oportere transmitti. Vnde exorta est aliquando in Alexandria disceptatio Iudæorum & Samaritanorum sub Ptolomæo Philometore, vtriq; contentibus de religionis summa & tēpli sui autoritate, rege quidē tum pro Iudæis pronūciante, ut est videre in Iosepho, lib. antiq. 13. c. 4. de hoc templo in Garizim fit mentio 2. Machab. 6. vbi dicitur ab Antiocho præceptum, ut contaminaretur & tēplum quod erat in Hierosolymis, & tēplum in Garizim, & vtrunq; Ioui consecraretur. Tradit idem Iosephus lib. 9. cap. ultimo, hoc ingenio fuisse Samaritas, ut quoties aduersis rebus Iudæa premeretur, Iudæos se esse pernegarent, nec genere eis communicari, sed transmigratos esse & alienigenas, quando verò videbāt felices esse Iudæos, cognatos eos appellabāt. quasi de Ioseph nati videan-

A tur, & ex illo habeant cum eis societatis initium.

SISCIRES DONVM DEI, QVIS EST QUI DICIT TIBI: DA MIHI BIBERE. &c.] Hinc manifestum evadit quod non tam sitis causa, quam propter salutem mulieris, potum petierit, declaraturq; quam ardens fuerit in Christo desiderium salutis omnium peccatorum, Et si enim fatigatus, et si sitibundus & famelicus, tamen velut oblitus suæ fatigationis & sitis, non cessabat vacare prædicationi & doctrine, postponens certè suas necessitates aliorū saluti. Itaq; ab aqua corporali occasione sumens, respōdet per ænigma, quo magis accēderet in muliere discendi studium. Et est sensus iste: Tu mihi quod Iudæum putas, negas aquæ huius potū, verum si scires quam eximiū sit donum quod nunc vobis offert Deus, & quis sit is qui nunc aquæ potum abs te petit, tu vtiq; non solum non negasses ei aquæ huius potū, sed ipsa ab eo potius petisses aquā viam, nec eam tibi negasset quemadmodum tu negasti, sed certè mox tibi eam dedisset. Porro donū Dei perique hic accipiunt pro ipsomet Christo, ut quod sit donum Dei de quo loquitur, per sequentē particulā exprimitur cum subditur; & quis est qui dicit tibi, &c. vbi de se in tertia persona loquitur modestiæ causa. Theophyl. autē duas has partes accipit tanquā diuersas, ut per donū Dei intelligatur æterna & incōmutabilia Dei dona, inter quæ est aqua viua, ut si iste sensus; Si primū nosse quale sit donū Dei, quāq; diuersa sint quæ donat Deus, ab his quæ donat homo, ac secūdo nosse quis sim ego, nempe quod Deus sim potens dona illa Dei conferre, tu petisses, &c. Potest etiam donum Dei, intelligi hic donū illud quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum eo colloqui. Aqua autem viua, dicitur quidem aqua semper profluens, nec vnquam quiescens, quemadmodum in lacunis & cisternis. Aquæ enim vita, fluere est & moueri, verum huius nomine saluator mysticam aquam intelligere voluit, quam quidam hic intelligunt Evangelicam doctrinam, quod hæc sordes curet, refrigeret, sitimq; sedet. At rectius secundum alios intelligitur per aquam vivā, gratia spiritus sancti. Nam de ea dicitur Ioan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viua. Itaq; gratia spiritus, aqua dicitur, quod purget animū à sordibus peccatorū, quod refrigeret æstum noxiarum cupiditatum: ac mentē fecundet, sed ad propositum maxime quod sitim carnaliū rerū tollat. Viua autem dicitur, tum quod in modum aquæ semper profluentis nunquam quiescat, sed assidue procedat, ad vltiorē virtutum progressum prouocās & extimulans, tum quod viuificet nunc mentē hominis, atq; ad æternam tandem vitam perducet. Nam & hac ratione Christum vocasse aquā viuam apparet ex eo quod sequitur: fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternā. Cyprianus vero per aquam hanc intelligit baptismū, eumq; qui biberit hanc aquam, non sitire in æternum, quia baptismus semel susceptus, rursus non iteratur, epistola. 3. lib. 2.

DICIT EI MULIER: DOMINE, NE QVE IN QVO HAVRIAS HABES, ET PVTEVS ALTVS EST.] Magnificam orationem & hospitis & Iudæi non irrisit mulier, sed audiens illum dicentem; si scires quis esset qui dicit, &c. & pollicentem aquā quandam viuam, eximiam quandam de eo concepit opinionem, honoris causam iam eum Dominum appellans, ac

dicendi studio inquirēs quid esset hoc, quod ceu nouum & præclarum ostendebat. Domine, inquit, neque habes in quo haurias aquam ex hoc puteo & puteus altior est quam ut possis ex eo manu aqua capere, vnde ergo suppetere tibi posset aqua viua quam promittis? Neq; enim circa huc locum alia est aqua viua quam huius putei. An forte tu maior es patre nostro Iacob, quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, ut possis aliam nobis dare aquam, & meliorem ista quam ille nobis dedit? adeoq; fuit hac cum viueret contentus. ut & ipse ex ea biberet, & filij eius, & vniuersa peccorum multitudo. Eo siquidem spectat, quod adiecit; Et ipse ex eo bibit, &c. ut insinuaret aqua huius tui bonitatem, tum abundantiam.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI, OMNIS QUI BIBIT EX AQUA HAC SITIT ITERVM, &c.] Cum mulier quæsiuerit, Nūq; maior esset Iacob patriarcha; non respondit, Maior sum, ne videretur gloriari, sed per ea quæ respondet, significat se maiorem esse: quod aquam meliorem, quam ille, dare possit. Quare responsione saluatoris præterquam quod humilitatem docemur, etiam instrui in colloquiis & disputationibus de veritate, omnia missa facere, præsertim quibus nos impetitur, tantum omnem quærere occasionem docendi proximum, quem admodum hic iam bis fecisse Dominum vidimus, qui non directè respōdet ad ea quæ ab eo quærebantur, sed ea respondet quæ quæstionis occasione maximè conducebant instructioni quærentis. Porro circa id quod dicit Dominus, eum qui biberit ex aqua sua, nō sitire in æternum, duplex occurrit dubium. Primum enim videtur id contrariari illi quod dicit Sapiens Eccl. 24. Qui edunt me, adhuc esuriēt, & qui bibunt me, adhuc sitient, Sed dicendum. aliter illo loco accipi sitim quam hic. Nam hoc loco sitis est desiderium rei nōdum adeptæ, aut rei necessariæ ad vitam carentia. Ibi verò est sermo de siti, hoc est, desiderio, quo id quod habetur imperfectè, perfectius desideratur, aut quo id quod habetur perfectè, desideratur sine omni fastidio semper adesse, quomodo etiam sancti Deum semper sitiunt in patria. Vult ergo hoc loco per comparationem ostendere saluator aquæ suæ excellentiam, quod aqua quam dedit Iacob, sitim ob quam pellendam sumitur, tollit quidem, sed ad tempus solum, aqua verò quam ipse daturus erat, tollit sitim animæ imperpetuum, quia scilicet ea nunquam destituitur, sed per eam semper mēs eius reficitur, & ab ariditate spiritus liberatur. Verum iam secūdo occurrit dubiū de eo qui acceptam gratiam spiritus postea per peccatum perdit. Hic enim etsi biberit ex aqua Christi, iterum tamen sitit. Non enim verum est, quod ex his aīisq; locis scripturæ quidam post Iouinianum malè colligunt etiā hodie, eum cui semel Dei spiritus cōtigerit, nunquam posse Dei gratia excidere. Nam cum certum sit spiritum non habitare in corpore subdito peccatis mortiferis, & rursus certum sit quosdam post acceptum spiritum mortaliter peccasse, ut patet de Dauide, qui etiā optauit spiritum rectum innouari in visceribus suis, & cor mundum creari in se, manifestum etiam spiritum semel acceptum amitti posse. Itaq; dicendum, differentiam inter aquas spiritualem & corporalem intelligendā, quantum est ex parte aquarum. Aqua enim spiritualis, quantum est ex se, tollit sitim

A imperpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis se gratia Dei, proueniat nonnunquam noua sitis, aqua verò corporalis tantum ad tempus tollit sitim, quia ex sua natura deficit & consumitur, ut aliam opus sit. Sunt autem qui illud; non sitiet in æternum; sic intelligunt, etsi sitiet hic ad tempus, non tamen sitiet in æternum, quia saturabitur in futura vita. Verum hunc non esse sensum, patet ex eo quod sequitur; sed fiet in eo fons aquæ, &c. His enim verbis significatur, aquam etiam in hac vita tollere sitim, eò quod fiat in bibente fons indefinenter profluens. Sicut namque is sitire nunquam posset, qui fontem in visceribus haberet continuo scaturientem atque potantem, ita saturum esse oportet bonorum omnium cui adest spiritus sanctus. Hic enim fit in eo fons saliens in vitam æternam, hoc est, semper augetens, & ad bona opera profluens, vsque dum perducatur hominem in vitam æternam.

DICIT AD EVM MULIER: DOMINE, DA MIHI AQUAM HANC, UT NON SITIAM, &c.] Quanquā iam Christus aquam suam præferens aquæ Iacob, se satis significauerit maiorem Iacob patriarcha, mulier tamen quæ magnificabat tum Iacob, tum puteum eius, non indignatur, sed credula verbis Christi, quāuis nondum intellectis ut oportebat, contempta aqua Iacob, aquam quam Dominus pollicebatur petere cœpit id iam faciens Domino nondū satis cognito, quod prius Dominus dixerat eā facturam ubi se cognouisset. Si, inquit, scires, petisses ab eo, &c. Proinde hæc mulieris petitio quāuis arguat eius crassitiam, & verborum Christi non assecutā intelligentiam, simul tamen declarat eius in credendo simplicitatem, quæ mox nō dubitauit aquam tam excellentem petere, idq; ab eo quem non agnouit. Non enim ironicè eam hæc petisse, ut quidā volunt, satis ostendit illud, quod Dominus eum vocat. Itaq; longe hæc Iudæorū ingenium superauit, qui mox blasphemum clamauerunt Dominum, cuius iam multa viderant miracula, cum se Abraham præferret, & scandalum passi sunt, cum diceret: Qui venit ad me, non esuriet in æternū, & qui credit in me, non sitiet in æternū. Cum ergo mulier declarasset se de Domino magnā concepisse opinionem & credulā se exhiberet, Dominus quo eam manifestioribus argumētis suæ diuinitatis ad altiorem de se existimationem perduceret: Vade, inquit, voca virum tuū, & veni huc. Quoniam enim moralis honestas hoc habet, ut nihil donetur mulieri nuptæ, nisi conscio viro, ob id mulieri quærenti aquam viuam sibi donari, consequenter respondet, ut virum suum accersat, veluti significare volens non cōuenire ut rem tantā marito absente ei comunicaret. Verum cū sciret non habere ipsam virū, alio magis sine quā quo dicere id videbatur, iubet virum aduocari, nimirum ut per occultorum reuelationem se aliquid supra hominem esse ostenderet. Mulier autē non intelligēs quo sine id Christus dixisset & existimans se apud hominem tantum loqui, muliebri pudore dissimulans suam turpitudinem, respondit se non habere virum, matrimonium quidem inficiens, sed dissimulās stuprum. Hic Iesus & suam declarans diuinitatem, & mulieris vitam comiter arguēs, totamq; breuiter complexus: Rectè, inquit, dixisti, tibi non esse virum. Nam quinq; viros legitimos successiue habuisti, at is cum quo iam copularis non est tibi legitime coniu-

coniunctus, sed illicito illi cōiungeris congressu. Bene autem Dominus per occultorum reuelationem sese prodere volens, mulieris vitam qualis fuisset & esset detexit, potius quā quoduis aliud occultum, non solum quod commoda occasio sese obrulisset, sed etiā ne videretur ob id colloquium huius mulieris non spreuisse, quod impudicam ignoraret, utq; vitæ eius impudicæ reuelatio, fieret ei occasio vitæ mundioris, & detestatio vite præteritæ, sine qua non potuit esse digna quæ audiret à Christo quis esset. Notat autem eius libidinem, tum quod multis viris fuerit copulata, tum quod post tam multos viros necdum libidini eius satis factum fuerit, sed illicitos etiam ambierit coitus, cum fortè vel non liceret tunc post quintum maritum alium superinducere, vel nemo illius maritus post tot viros fieri voluerit.

DICIT EI MULIER: DOMINE, VIDEO QVIA PROPHETA ES TV. PATRES NOSTRI IN] Non indignè tulit se manifestè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec resistit ab illo pudefacta: sed cū intelligeret vitæ suæ domestica & occulta proba non latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat ex hominum narratione scire non poterat, & ob id diuino spiritu afflatus non dubitaret, omni iam terrena re neglecta, cōuertitur ad religionis quæstionem, quæ tunc passim inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, quæq; animū eius, ut apparet, multum torquebat, arbitrans se iam opportunā occasionem nastam, uti à serupulo animi sui liberaretur. Cū enim in lege Mosaica præceptum esset, ut non in loco quouis Deus adoraretur cum cæremoniis illis à legē præscriptis, sed in vno tantum loco quem Dominus elegerit, Samaritani contendebant Deū secundum legem colendum in templo constructo super montem Garizim. Hunc enim esse locum à Deo electum, tum quod in eo lectæ essent benedictiones ad eos pertinentes qui legem seruarent, ut præcipitur Deut. ca. 37. tum quod in monte hoc Iacob cum suis filiis erecto altari Deum inuocasset, postquam reuersus fuisset à Mesopotamia Syria, ut scribitur Genes. 33. Nam quamuis ibi non scribatur altare erectum fuisse in monte hoc, tamen quoniam fere patres in montibus adorare soliti essent, & mons ille Garizim fuit in parte illa agri quam emit Iacob à filiis Emor, verisimile est in eo monte Iacob cum suis adorasse Deum. Hunc ergo Iacob & filios eius Samaritani patres suos vocabant, non solum quod eum locum inhabitarent quem illi olim, sed etiam quia, ut patet ex Iosepho, dicebant se à Iacob & filiis eius prognatos, quosque id sibi prodesse posse viderunt. Fortasse autem dixerunt etiam montem hunc fuisse illum à Deo ostensum, montem in quo Abraham offerre paratus erat filium suum, ut non solum de Iacob & filiis eius dixerit hæc mulier: Patres nostri in monte hoc adorauerunt; sed etiam de Abraham & Isaac. Et his quidem rationibus suū tuebantur Samaritani templū: Iudæi verò Dauidis & Salomonis, omniumq; Prophetarum sese tuebantur auctoritate, quorum nulla erat apud Samaritanos auctoritas, ut qui solum libros Mosaicos recepisse dicatur, quemadmodum & Sadducei. Vide autem huius mulieris in proponēdo quæstionem, quæ in dubium vocabatur, prudentiam & calliditatem. Non enim dicit: Nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymis, sed patres, in-

A quit, nostri in monte hoc adorauerunt; causam probabilem quidē suæ sententiæ afferens, nullam autē causam sententiæ Iudæorū, sed indicans potius Iudæos patribus cōtrarios. Porro adorationis nomine, totus Dei cultus intelligendus est. Quoniam enim incuruatio vel prostratio corporis in testimonium animi reuerentis (quæ solum propriè significat verbum adorare, ut prius dictū est) in publicis locis & preceationibus fieri solet, hinc totus Dei cultus ad ratio dici cœpit. Vnde cū dicit, Iudæos dicere in Hierosolymis adorandū Deum, non vult eos asserere nullo alio loco licere precari Deū, aut, in reuerentiam eius se incuruare; (nō enim verisimile est tam stupidos fuisse Iudæos) sed nullo alio loco colendum Deū secundum modum cultus præscriptū à Mose, in externis consistentē sacrificiis & cæremoniis. Sic & cum postea dicit Dominus: Venit hora, quādo neq; in monte hoc, neq; in Hierosolymis adorabitur patrē; significare voluit, omnē illum externum cultū Dei, certum locum requirentem, ac situm in externis illis sacrificiis, abolendum. Sensus itaq; verborū Samaritanæ hic est: Domine, intelligo & aduerto ex eo quod occultorū sis cognitor, te esse Prophetam; diuino afflatus spiritu Proinde ex te audire gestio quid de eo sentias, quod inter nos & vos longa contentione controuersum est, quodq; animum meum non sinit esse quietum. Nos enim Samaritani in templo montis huius Garizim colendū Deum secundum præscriptum legis Moyse cōtendimus, eo quod in eo maiores nostri Deum sacrificiis oblati coluerint: vos verò Iudæi contrarij, ut apparet, patribus, in Hierusalem colendū Deum cōtenditis. Quid ergo hac de re tu iudicas? Notādum autē, in montibus non solum patres, sed & Christū orare solitum. Patres præterea rem sacram in montibus fecerunt. Christus quoq; in monte Hierosolymitano seipsum obtulit patri. Extructo autem templo vetitum fuit in montibus rem sacram facere, quare excelsa reprehenduntur. Orare verò in montibus sancti cum Christo soliti fuerunt, causa secessus, & excitandi se in Deum cōtemplatione cælorum, & omnium operum Dei in montibus paucularius apparentium, tum ut declararetur mentem orantis sublatam esse debere à terrenarum rerum cogitatione ad cælestium rerum contemplationem.

DICIT EI IESVS: MULIER, CREDE MIHI, QVIA VENIET HORA, &c.] Respōsus Christus mulieri de loco orationis quærenti, & Samaritanorū religionem præferenti religioni Iudæorum, primum quidē vtriusq; loci dignitatē eleuat, ostendens vtriusq; loci religionē iam abolendam, ac proinde superflue de præmientia loci quæquā contendere ac sollicitum esse: secundo vero Iudæos in religione & adoratione præferendos ostendit, ac postremum diuini cultus rationē veram & perfectam quæ tum propalanda erat, manifestat. Verum hæc Euangelicæ doctrinæ mysteria aperturus, prius fidē exigit, quod sine ea nemo sit idoneus auditor Euangelicæ doctrinæ, nec sine ea mulier hæc intelligere poterit. Est itaque sensus verborū Christi, Mulier si me verè Prophetam existimas, crede mihi iam instare & adesse tempus, quo omnis qui Deum verè adorare volet, neq; in hoc vestro monte, neque in Hierusalem adorabit, edoctus scilicet alia ratione Deum colendum, quam qua in altero horum colitur locorum, templis item horum locorum per Romanos vastatis &

destruatis, ac proinde superfluum modo est sollicitum multum esse vter locus altero pro cultu Dei praestet. Quamquam autem, quod attinet ad abolitionem religionis vtriusque loci, non Iudaei vobiscum pares sumus, tamē interim in hoc vobis praestamus, quod vos quidem colatis id quod non satis cognoscitis, non recte scilicet sentientes de Deo quem colitis, cum putetis eum solum huius terrae Deum esse, ac talem qui etiam in diuino cultu demonum admittat consortium: Nos verò colimus id quod probe & recte cognoscimus, cum Deum quem colimus agnoscamus vniuersorum esse Dominum, vt re vera est, eiq; soli diuinos deferendos honores. Quae utiq; veri Dei vera cognitio nobis vnicè à Deo data est, quod statuerit salutem veram quae in Dei consistit cognitione, à Iudaeis prouenire ad omnes, ex quibus & saluatorem mundi nasci voluit. Sed quamquam eum colamus de quo recte sentimus, tamen quoniam & noster cultus adhuc imperfectus est, nec verus ille est quem Deus requirit & amat, ob id iam appropinquat tempus, imò iam adest, quando veri synceriq; cultores colent Deum, non, vt haecenus, id corporalibus potissimum locis & caeremoniis legalibus, sed in spiritu, neq; vt haecenus, in vmbriis & figuris, sed in veritate. Siquidem Deus pater tales cultores requirit, etiam ad tempus propter hominum imperfectionem tollerari potius quam quaesierit cultum sui in pedibus & vmbriis. Deus enim res est non corporea, sed planè spiritualis, atq; ob id quo cultus ei qui colitur respondeat, necesse est eos qui adorant eum si modo velint eum colere vt colendus est, colere eum potissimum in spiritu, quod cum sit, in veritate quoq; adoratur & colitur, verissimis scilicet rebus quae illi placeant, quaeq; per corporales figuras adumbratae sint. Ex his patet quomodo singula in verbis Domini sint intelligenda. Et primum quidem notandum, quod quāuis dictio Graeca, ἱεροσολαίμ, quae hic bis ponitur, futuri temporis etiam habet significationem, melius tamen vtroque loco accipitur in tempore praesenti. Vult enim Dominus dicere tempus iam aduenire, hoc est, appropinquare. Tempus autem, quo neque in monte illo, neq; in Hierosolymis adorandus esset pater, intelligunt aliquid illud quo postea per Romanos templa illa sunt deuastata, vnde tunc conuenit legere, venit hora. Verum rectius intelligitur Christus loqui de eodem tempore, de quo postea, cum dicit, venit hora quando veri adoratores, &c. Tempus ergo quo neque in monte, neq; in Hierusalem adoraretur pater, tempus est Evangelicae doctrinae, per quam in vniuersum orbem dispersam docendum erat, ritum colendi Deum secundum praescriptum legis esse aboluitum, ac pro eo alium puriore, veriore, Deoq; conuenientiore modum colendi Deum in omni loco desiderari. Quod autem dicit mulieri; venit hora quando non adorabitis, non id de Samaritanis proprie dictum voluit, sed de omnibus qui Deum recte vellēt colere, vt mulieri loquatur tanquam ad vniuersos homines & sensus sit: Venit tempus, quo is qui Deum adorare volet, non requirit hunc vel illum locum, sciens scilicet in omni loco recte coli posse Deum. Quod autem probaturus Dominus quod dixit: Nos adoramus quod scimus subiecit, quia salus ex Iudaeis est, dupliciter accipi potest. Primum secundum modum prius indicatam, videlicet vt intelligatur reddi causa quare Iudaei vera Dei cognitione donati sunt. Secundo,

vt ex effectu intelligatur probare Iudaeos colere quod sciunt. Si enim salus quae sine Dei cognitione esse non potest, est ex Iudaeis, necesse est apud Iudaeos esse veram Dei cognitionem. Sic Caietanus. Ex Iudaeis autem dicitur esse salus, non solum quod Evangelij predicatio ab eis dimanauit ad omnes gentes secundum illud Isaia: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem; sed etiam quod ante Euangelium, in nulla alia gente publicus doctrina Dei purè viguit, sed omnis vera Dei cognitio ab illis ortum habuit, adeo vt verisimile sit, quicquid sani de Deo sapientes gentium vnquam docuerunt, id à Iudaeis fuisse mutuatos. Deinde quod & saluator humani generis ex eis natus sit. Veros adoratores appellat, qui veram colendi Deum rationem perdocti illum colūt, quomodo verè conuenit eum venerari. Porro illud, in spiritu & veritate; quod variè variè accipiūt, conuenientissimè sic accipitur, vt prius indicatū est, videlicet vt spiritus opponatur corpori, veritas verò vmbriis. Itaq; in idem recidit, adorare in spiritu, & adorare in veritate. Adorat autē spiritu, qui animo & his quae animi sunt Deum colit, qui scilicet, curat puram illi exhibere mentem, quiq; fide sincera de illo optimè sentit, spem omnē suam in illum collocat, charitate fertur in illum, pie erga illum afficitur, atq; ob haec de commissis peccatis intra se ex animo compungitur, corpus suum castigans, & in seruitutem spiritus redigens, de acceptis bonis ex corde Deo gratias agit, necessaria adhuc bona fidenti animo postulat, nihilq; praetermittit quod Deo nouit beneplacitum, aut saltem ab eo praecipuum. Non ergo per cultum hunc spiritualem excluditur omnis corporalis seruitus quin potius multiplex includitur, nepe vt carnem nostram crucifigamus cum vitiis, vt corpora nostra exhibeamus Deo hostiam viuentem & sanctam, vt beneficentiae & communionis non obliuiscamur, quibus hostiis promeretur Deus, vt illum ore & laudemus & inuocemus. Haec enim, quatenus ex spiritu & animo procedunt, ad cultum pertinent spiritualem. Sic & externa quaedam caeremonia, quatenus faciunt ad promouendum spiritum in Deum, per cultum spiritualem non sunt exclusae, sed tantum hic à Christo excluduntur huiusmodi caeremoniae, quae veritati repugnant, & secundo demonstratum est exteriorem quemuis cultum esse non esse Deo gratum. Sed dicit aliquis: Si cultus Christianorum, quos hic veros vocat Dominus adoratores, qui adorare debent in spiritu & veritate, non excludit corporales caeremonias, & loca certa in quibus Deus colendus est, quomodo cultus horum differt à cultu Iudaeorum? Non enim dici potest, vt apparet, Iudaeorum cultum vel solum, vel potissimum sitū fuisse in corporalibus rebus cum & tunc praecipue requireret Dominus cultum in spiritu, toties apud Prophetas detestatus cultum illum corporalem absente pietate & veritate spiritus. Dicendum ergo, Christianismum à Iudaismo, quod attinet ad caeremonias, sic differre, quomodo lex vetus & Euangelium. Nam quoniam lex vetus, etiam nonnunquam ea quae spiritus sunt exigat, tamen diligentius, frequentius & apertius exigit ea quae corporalia sunt: ob id Iudaismus, cultus Dei est, in his rebus maxime consistens, quae maxime & apertius lex exigit. Contra cum Euangelium ea quae spiritus sunt, vel solum, vel praecipue exposcat, ideo Christianismus cultus Dei est, in spir

Isaia 2.

Heb. 13.

Christianismus à Iudaismo differt.

in spiritu potissimum situs, quamuis nec Iudaismus absente spiritu Deo gratus fuerit, nec Christianismus sine caeremoniis constare possit. Deinde & in eo est differentia, quod Iudaeorum caeremoniarum pleraeque; aut ad hoc institutae fuerunt, vt vmbrae essent veritatis tunc nondū intellectae; sed postea reuelandae, aut per eas à cultu idolorum homines auocaretur: Christianorum verò caeremoniae ad hoc solum institutae, vt quoniam per corporalia spiritus noster hic interim indiget comoneri, per eas cultus spiritus excitetur, foueatur, atq; augetur. Vt omittam quod illorum caeremoniarum operosa admodum erant, & simul numerosae, parum tamē fructuosae: Nostrae verò praeter summam vtilitatem & necessitatem etiam faciles, & paucae. Quarum quaedam, sed paucissimae, etiam à Christo institutae sunt, qui quod erat praecipuum Christianismi, praecipue docens reliqua Apostolis & Apostolorum successoribus disponenda commisit, quae pro conuersatione cultus spiritualis essent necessaria. Quae vt ab hominibus essent instituta, ita pro diuersitate temporis & loci mutari possent, quādo ita ratio & vtilitas spiritus exposceret, cum Iudaeorum caeremoniarum legales vsq; ad Christum semper deberent esse fixae & inuariabiles. Non ergo quoniam Christianum in spiritu & veritate adorare oportet, ideo omnes caeremonias externas negligere & contemnere debet: imò quoniam in spiritu adorare debet, ob id & caeremoniarum curam habere debet, eo quod, vt dictū prius est, nobis in hoc mortali corpore existentibus, spiritus pendeat à corpore, quodq; corporales sint homines, inter quos est societas in cultu spirituali. Vnde consequitur caeremonias non tantum viles esse & necessarias pusillis & imperfectioribus, sed etiam perfectis, idq; tum pro proprii spiritus prouocatione in Deum, tum vt in illa societate, qua inter se Christiani in cultu Dei spirituali coniuncti sunt, cum aliis foueantur atq; consistat. Tantum curandū vt ne alio fine caeremoniarum vel instituantur, vel suscipiantur, quam quatenus conducunt promouendo in Deum spiritui nostro, aut alenda societati eorum qui cultu spirituali confociati sunt, & vt ne credatur illae per sese Deo gratae esse, sed quatenus seruiunt spiritui & charitati. Ita fiet, vt nec onerosae nimis, nec numerosae sint caeremoniae, nec illis ita affixi simus, vt quod praecipuum est posteriori habeamus loco. Erit autē vbi Deum colimus longè purius in spiritu & veritate quam hic interim licet, nepe in futura vita, quando mortali hoc corpore exuti, & toti spirituales facti: veritatem ipsam nudè & apertè contēplabimur. Cuius cultus purissimi comparatione, noster cultus quo Deum hic colimus, veluti Iudaismus est, vt iam etiam liceat distinguere triplicem cultum veri Dei, quemadmodum Christus suo tempore distinxit hoc loco. Sunt enim qui, quemadmodum olim Samaritani, Deum quem ignorant, malè colunt in monte, nimirum haeretici, Iudaei, & Turcae, qui in superbis suis conciliabulis Deum malè cognitū malè etiam adorant. Sunt qui, quemadmodum Iudaei adhuc in Hierusalem Deum adorant, vt pote Christiani catholici, qui in Ecclesia hic militante Deum colunt, in spiritu quidè & veritate, si eorum cultus comparatur cum veteri Iudaismo, adhuc tamen in vmbriis & aenigmatibus, si comparatur cum purissimo illo angelorum & beatorum spirituum cultu, qui Samaritanorum & Iudaeorum cultum perfectissimè abolet, omnibus tum erroribus, tum vmbriis depul-

sis. Notandum autem saluatorem dicere, adorabitis patrem, non autē adorabitis Deum vel Dominum, siue vt indicaret Deum quem adorabant Iudaei & Samaritani, suum esse patrem, siue vt significaret in lege noua Deum non iam adorandū vt Dominum, sed tanquam patrem. Vnde in oratione dicimus, Pater noster. Et clamamus iam, Abba pater. Porro Deum in spiritu adorandū etiam à gentilibus Poetis decantatum est. Cato enim, Si Deus, inquit, est animus, nobis vt carmina dicunt, Hic tibi praecipue sit pura mente colendus. Et Persius Quin damus superis, de magna quod dare lance Non possit magni Messalae lippa propago. Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus Mentis & incoctum generoso pectus honesto. Hoc cedo vt admoceant templis & farre litabo.

DICIT EI MULIER: SCIO QVIA MESSIAS VENIT QVI DICITVR CHRISTVS, &c.] Quia quod dicebat saluator nec satis intelligebatur à muliere, nec admodum gratum illi fuit, resecat quaestionem, eamq; ab expectato tunc Messia soluendum relinquit. Hunc enim etiam Samaritani expectauerunt tāquam doctorem omnium quae ad salutem essent necessaria, vt qui à Moysē talis promissus erat, idq; Deut. 18. vbi dicitur, Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut me ipsum audietis. Eundem ex prophetia Iacob, ac rumore qui erat inter Iudaeos de impleto tempore quo nasciturus erat secundum prophetiam Danielis, intellexit aut iam venisse, aut mox venturum, & hoc est quod dicit, Scio quod Messias venit, hoc est, quod iam venturus est. Est enim praesentis temporis, venit, non praeteriti. Cum itaq; mulier iam declarasset suam docilem credulitatem, & ardens discēde veritatis studium, quale non repertum erat in Iudaeis, dignatus est Dominus tandem aperire quis esset, cum Iudaeis instantibus & petentibus: Quousq; animā nostram tollis, si tu es Christus, dic nobis palam; id apertè noluerit respondere, eo quod quaererent non discendi animo, sed reprehendendi. Hic autem videre licet prudentem Domini dispensationem: Siquidem in principio qualis esset & quis aperire noluit, ne per elationem aliquā & vanitatem se attollere videretur. Verum cum iam doctrinae grauitate, & occultorum reuelatione sibi auctoritatem aliquam apud mulierem collegisset, eaq; declarasset, cum studium discendi, tum fidem, tunc oportune seipsum reuelauit. Quod autem discipuli admirati sint colloquium Christi cum muliere, non erat ob id quod sinisterius aliquid de magistro suspicarentur, sed admirabantur partim propter tantā illius humanitatem, qua vir tantus cum paupercula loqui dignabatur, eaq; Gentili & Samaritana, partim propterea quod nunquam nisi gratia & de regno Dei sciebant Dominum loqui solitum, ad quae videbarur discipulis haec mulier minimè esse idonea. Quāuis autem mirarentur qualia essent quae cum muliere tractaret, tamen ob summā eorum erga Dominum reuerentiam nemo eum interrogare ausus est.

RELIQVIT ERGO HYDRIAM SVAM MULIER, ET ABIIT IN CIVITATEM, &c.] Mulier stupefacta sermone Domini, nec dubitans esse veracem, nihil quidem respondit, sed relicta apud puteum hydriae iam enim aquae corporalis sitis exciderat, gustata aqua spirituali properans in ciuitatem populum omnem ad Dominum pertrahere conata est, ex Samaritana pec-

Roma. 8.

Ioan. 10.

carice subito effecta apostola. Quia in re Euangelista pulchre duplicem veram fidei fructum explicuit, nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartendi aliis inuentam veritatem. Quod autem dixit: Nunquid ipse est Christus, non dubitantis erat, sed ex indicato miraculo inferentis Iesum esse Christum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa crediderat. Non itaq; dixit: Venite & videte hominem qui dicit se esse Christum, vel quem ego puto & credo esse Christum: sed prudenter dicit: Num ipse est Christus, nolens se iudicem tantæ rei constituere, sed alios, experientia potius id cognoscere volens. Vtq; eos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, detectionem scilicet suorum secretorum. Circa id autem, quod hæc mulier, licet libidini planè seruisse videatur, tam præclare Euangelij cognitione & gratia donata fuit, obseruandū ita fieri solere, vt quos destinavit Deus donare sua gratia, eos crassioribus quidem in peccatis ante sui illuminationem viuere sinat, eiusmodi tamen, quæ vt sunt foediora & notiora, ita facilius agnita pudorem incutiunt. Nam tectiora peccata; quæq; vulgi non ita foeda sunt iudicio, qualia sunt arrogantia, hypocrisis aliæq; similia, magis obsunt vt ne quis suum vitium agnoscat, ac ipsum sui pudeat & pœniteat.

EGO CIBVM HABEO MANDVCARE QVEM VOS NESCITIS.] Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat, sed subindicat quid magis esuriat, cibum scilicet spiritualem. Ego, inquit, habeo cibum quendam manducandum vobis incognitum. Quia in re primum quidem annotandum, quantus in Christo fuerit ardor euangelizandi & promouendi salutem hominum: cum ob oblatam aut speratam docendi occasionem, noluerit corpori indulgere cibum, etsi multum defatigatus. Notandum secundo, quod Dominus vndiq; captans occasionem ingerendi sermonem de rebus spiritualibus, hominesq; à corporalium rerum cura euehendi ad studium spiritualium, quemadmodum prius mulierem ex mentione aquæ pellexerat ad cognitionem Euangelicæ fidei, ita & nunc commodè discipulos adhuc rudes ex occasione cibi prouocauit ad studium Euangelicum. Et quemadmodum tunc etsi sitiebat aquam putei, magis tamen sitiebat hominum salutem, ob quam promouendam ex occasione suæ sitis, & aquam quærebat mulier, captauit sacri sermonis initium, ita tamen nunc esuriret secundum carnis naturam, tamen maior illum habebat fames generis humani. Cum autem discipuli dictum Domini de cibo sensibili intelligerent, & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illum verebantur) dignatus est id quod obscurius dixerat apertius facere, dicens, cibum suum quem maxime esuriebat esse vt impleret patris voluntatem, quæ in eo sita erat, vt per Euangelicam prædicationem quæ plurimi lucrifecerent Deo. Cibis ergo eius erat, insistere doctrinæ, & prædicationi. Hoc enim & summam desiderabat propter profectum gloriæ paternæ ac salutem hominum & eodè illo opere tamquam cibo quodam in animo reficiebatur, pascebatur, & delectatione perfundebar, Sic & noster cibis esse debet quoduis virtutis opus bonum, & adimpletio mandatorum Dei, ita vt & eam auidè desideremus, & in ea conquiescamus ac oblectemur, secundum illud Psalmi in mystico sensu, Beati omnes qui timent

A Dominum, qui ambulant in viis eius, labores manuum tuarum quia manducabis. Porro facere voluntatem Dei, non tantum dicitur ea ratione noster cibis, quia dicebat cibum suum esse Christus. Nam & ideo cibis noster dicitur, quod per illud vita animæ nostræ conseruatur & crescit, quodq; per illud fames spiritus, quæ est inopia gratiæ Dei, tollitur, ac tandem reficimur & pacimur eo in vita æterna, nullam vnquam passuri inopiam. Vnde postea de hoc cibo loquens saluator dicit, Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Et operare iustitiam ante obitum tuum, quia non est apud inferos inuenire cibum. Proinde notandum,

B scripturam præter panem corporalem loqui de cibo ac pane multiplici, nempe de pane beatorum regnanti in cælis, qui est ipsa diuinitas: aut eius fructio, qua dulcissime reficiuntur, & in indeficiente vita atq; vigore conseruantur. De quo pane Saluator apud Lucam: Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno. Secundo, de cibo corporis Domini, vt cum dicitur, Caro mea verè est cibis. Tertio, de cibo internæ compunctionis & deuotionis, vt cum dicitur: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Quarto, de pane bonæ & meritorie operationis, de quo superius. Quinto, de pane verbi diuini & sapientiæ cœlestis, vt cum dicitur, Cibauit illum pane vitæ & intellectus. Sexto, panis afflictionis, de quo Psalmista, Cibabis nos pane lachrymarum, &c. Bene autem dicit Dominus, Meus cibis est, &c. Nā quicquid diuinum est, illius proprie est, quicquid autem humanum, nostrum proprie est, quicquid verò impium & malum, diaboli est. Itaque cibis diuinus, Domini cibis est, & sanè mirabilis cibis, quo scilicet ipse pascebatur dum alios eodem pascebat. Noster autem cibis est, corporalis cibis. Diabolicus autem cibis, delectari in rebus pessimis. Notandum & illud, quod dicit cibum suum esse vt faciat, hoc est, non vt sciat tantum aut cogitet mente, sed vt opere voluntatem patris expleat. Quod autem sequitur, vt perficiam opus eius; quamuis quidam intelligant vt sit diuersum à præcedenti parte, sitq; sensus, vt perfectum reddam hominem qui est opus Dei, rectius tamen accipitur vt idem significet eum eo quod præcedit, & sit illius declaratio. Quod enim prius Dei vocauit voluntatem, hoc iam opus illius appellat, hoc est, opus ab illo sibi iniunctum, de quo opere postea: Opus inquit, consummaui, quod dedisti mihi vt faciam.

NONNE VOS DICITIS QVOD AD HVC QVATVOR MENSES SVNT, &c.] Postquam Dominus significauit suum pro curanda hominum conuersione desiderium, studet iam & discipulos ad idem studium extimulare, idq; vt impetret, ostendit & promptitudinem hominum ad recipiendum veritatem, & mercedem quæ manet in hoc studio intentos, & laboris quoq; facilitatem. Et rursum quidem vitur anagogica allegoria, vt à rebus corporalibus ad spiritualia semper subduceret mentem eorum: deinde vt res spirituales, quæ per sese cognosci non possunt, sub similitudinibus quibusdam propositæ reddantur manifestiores, atq; vt narrationis iucunditate, quæ inest huiusmodi metaphoris, profundius cordi imprimatur quæ dicuntur. Id verò quod hic dicit tale est, Vos qui adhuc rebus corporis studetis, dicitis post quatuor menses venturam messem, ego autem dico vobis, iam iam instare messem Euangelicam. Si enim

oculos & corporis & mentis sustuleritis, & diligenter aduerteritis, intelligeretis iam vniuersas regiones albescere ad messem, hoc est paratas esse omnes gentes ad recipiendum Euangelium, per quod colligantur in horreum Domini, in sanctorum scilicet numerum & congregationem. Proinde quemadmodum ipsa seges & iam fructifera falcem & messorum operam quasi flagitat, ita certè & promptitudinem humanarum mentium existimate operam & studium nostrum efflagitare. Atq; quo alacriores sitis ad hanc messem patri colligendam, scitote quod quemadmodum qui metit messem corporalem, accipit mercedem sui laboris, ita & in hac messe contingit. Qui enim & hic metit, amplissimum à patre in cælis præmiū reportat, congregatq; fructum messum non in horreum terrenum, ubi aliquando consumatur, sed in horreum regni cælorum, ubi æterna vita perfruatur. Vnde futurum est vt propter collectum fructum pariter gaudeant & qui messuerunt, & qui seminauerunt, hoc est, qui vnquam salutaris aliquid doctrinæ populis impertuerunt, & per eam Euangelio eos præparauerunt. Gaudebunt enim & hi non frustra se laborasse, sed fructum aliquando prouenisse ex suo semine & labore. Dico autem gauisuros & messores & satores. Nam quod vulgò, dici solet, & euenire non nunquam, vt alius seminet, & alius metet, id est alius laboret, alius fructum percipiat, id in hac Euangelica messe maxime verum apparet. Ego enim misi vos ad metendum segetem, in qua non subiistis labores sationis, sed alij ante vos laborauerunt, nimirum Prophetæ omnesq; populorum doctores, qui satorum & arantium functi officio, grauiore pro futura hac messe labores perpassi sunt, dum rudes hominum animos & à veritate longè alienos, multis laboribus veluti stercoreando, & arando, serendo, atq; zizania euellendo, parauerunt recipiendo Euangelio: vos autem in labores eorum successistis, missi scilicet vt quæ ab eis inchoata sunt & laborata absoluat & perficiatis. Quare quo minus sudoris & laboris vobis superest, & amplior tamen paratorum fructus, quam illis, (Non enim magno negotio demeritur matura seges, & alioqui paratus ipse fructus lenit laboris tedium) eo promptius ac consideratius quod restat operæ subeundum est vobis. Ex his satis patet sensus verborum Christi. Circa quæ primum quidem notandum, quod cum dicat Christus quatuor menses fuisse à messe cum hæc diceret, patet satis hæc à Christo dicta circa Decembrè & Nouembrem. Nā inter Pascha & Pæteosten apud Iudæos fuisse messem satis constat ex Leuitico & Deuteronomio. Vnde cum aduentus ille secundus in Iudæa, de quo scribit Ioan. cap. 3. statim fuerit à Paschate illo primo de quo Ioan. 2. cōsequitur Christum in Iudæa multos egisse menses nempe octo vel nouem, vt mirum non sit quod hic dicit se misisse discipulos ad metendum. Intelligendum enim hoc fecisse spatium horum mensium. Notandum secundo, quod alibi, nempe Matth. 13. aliter vtatur metaphora messis, quam hoc loco. Ibi enim messem dicit cōsummationem seculi, cuius messis messores sunt angeli, qui collectum ex vniuerso huius mundi agro dominicum triticum colligent in horreum regni cælorum. Hic verò messem vocat collectionem fidelium in Ecclesiam Dei, cuius messores sunt Christus & Apostoli, qui falce Euangelicæ prædicationis promptos populos ressecantes minimo sæpe negotio in horreum Dei congregauerunt. Sic & Matth. 9. eadem

A vitur metaphora, dicens Messis quidem multa, operarij autem pauci. Et rectè quidem tempus vtriusque aduentus Christi, tempus messis vocatur. Tempus enim messis, tempus est consummationis fructuum. Sicut autem in nouissimo aduentu erit consummatio seculi, ita in primo aduentu fuit plenitudo temporis à patre definiti, vt parati iam dudum homines doctrina imperfectiore, per Euangelicam veritatem vndiquaq; colligerentur in horreum Domini. Et quomodo messis tempus sit per præsentiam solis feruidè calefacientis, ita messis spiritualis vterque clara lucidèq; præsentia solis iustitiæ cōueniebat, vt non prius sol hic lucere ac seruere inciperet, quam ad messem faciendam satis essent omnes parati. Notandum tertio, quod cum dicit saluator: Leuate oculos, & videte regiones, &c. non loquitur solum aut principaliter de oculis corporalibus: neque sub nomine regionum vult solum insinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur. Sic enim dixisset: Videte regionem. Sed occasione promptitudinis Samaritanorum illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarum regionum gentes paratas esse ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moysen, aliosq; Prophetas semina quædam Euangelicæ veritatis. In dè & vniuersorum populorum gētes licet intelligere hic de signari, dum dicuntur regiones alba fuisse ad messem. Sciebat enim vniuersarum gentium promptitudinem & maturitatem Dominus, quæ tamen in eis non tam est consideranda secundum dispositionem quæ erat in eis, quam secundum dispositionem diuinæ prædestinationis, à qua iam & in aliis omnibus gentibus ordinati fuerat aliqui, qui sua doctrina paratiores redderent homines ad recipiendam veritatem ipsam. Philosophorum enim pleræque de veritate & iustitia traditiones multos præparauerunt in Gētibz Euangelio. Saluator tamen, dum hic loquitur de satoribus in quorum laboribus Apostoli introierunt, potissimum vel solum videtur locutus de Prophetis, eo quod dicit, vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Quod autem dicit: congregat fructum in vitam æternam: dupliciter intelligitur. Primum vt sit sensus: Congregat fructum ad vitam æternam, hoc est, fructum vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius messis & fructum messis temporalis. Hic enim non est ad vitam perpetuam, sed temporalem & momentaneam. Secundo, vt vita æterna referatur non ad congregantem, sed ad ipsum fructum, & significetur locus in quem congregetur fructus, nempe regnum cælorum, ubi collectos fructus vitæ consequatur æternam. Sic alibi: Posui vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat. Significat autem secundum posteriora sensum saluator triplicem vtilitatem laboris mentis. Primum enim qui metit, mercedem sibi accipit: secundo fructum congregat, idque in vitam æternam, tertio parit gaudium seminanti, dum videt laborem suum non fuisse infrugiferum.

EX CIVITATE AUTEM ILLA MULTI CREDIDERUNT IN EVM SAMARITANORVM, &c.] Hac narratione declarat Euangelista, quam res ipsa, comprobauerit verum esse quod dixerat Dominus de messe albescente, cum ad vocem vnius mulierculæ, & eius non satis probæ, multi statim nondum audito nec viso Christo crediderunt, idque Samaritani. Efficax enim erat mulieris de ipso testimonium, eo quod supra ho-

minem esse seirent occulta posse aperire, nec dubitabant de veritate testimonij, quod contra honorem proprium audirent ex zelo veritatis occulta vltia sua dedecore mulierem detegent. Porro hæc subita Samaritanorum conuersio, præuludum fuit & primitiæ quadam vocationis gentium, ideo eam tam magnificam esse voluit Dominus, vel re vera plane fuit. Itaque quia mulieris testimonium non triserunt, sed fidem illi adhibuerunt, præcurrerunt multi à ciuitate vt oculis eernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, vtque ab eo plenius edocerentur vt erant verè doctrinæ auditi. Nec minuit præsentia opinionem, nec offenditur humili cultu, raroque ac tenuium discipulorum comitatu, sed obsecrabant eum vt apud ipsos hospitari dignaretur, vt qui magnam iam de illo conceperant opinionem, & ob id plenius doceri ab eo perciperent. Quia in re ostenditur quam euidè doctrinæ salutaris reddantur, qui vel tenuiter eam gustarint, sicut & in facto mulieris tam euidè eius suos aduocantis, & quod permoueret eos etiam confitètis Dominum indicat se sua peccata, exemplum est, quomodo animus iusta Dei cognitione donatus, etiam sua errata libenter confitetur, modò id videat cedere in gloriam Dei & Christi. Sic certè & Paulus multis locis ingenue confessus est suam ignorantiam, atque etiam blasphemiam & Christianorum persecutionem, vt Dei erga se misericordiam magnificentiùs prædicaret.

ET MANSIT IBI DVOS DIES ET MULTO PLURES CREDIDERUNT PROPTER SERMONEM, &c.] Quamquam postea suis discipulis præcepit ne ingrederentur ciuitates Samaritanorum, causa prædicationis scilicet, eo quod primò solis Iudæis esset prædicandum regnum Dei, gentibus autem & Samaritanis post glorificationem Christi, & Iudæorum obstinatam incredulitatem, tamen quoniam ab iis qui veritatis audiendi erant rogabatur vt apud ipsos diceretur, non potuit non pro humanitate sua & cupiditate saluatis omnium pro eorum acquiescere petitionibus, volens etiam hæc ratione edere specimen vocationis Samaritanorum, quemadmodum vocationis gentium præloste in magis, in Certutione, & aliis, volens etiam nobis, vt frequenter, humanitatis relinquere exemplum, & facultatis ad docendum doceri cupientes. Ita tamen temperauit negotium istud Dominus, vt non haberent quod calumniam posset iuste Iudæi, quasi Samaritanorum confortio gauderet, specis Iudæis quibus Messias promissus erat, dum non nisi rogatus non adit, nec nisi biduo apud eos permanet. Porro quæ fuerit Domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostendit Euangelista, triplicem indicat fidei fructum ex prædicatione eius cõsequentem. Primò quidem credentium multitudinem. Multi enim crediderunt propter sermonem mulieris: sed modò multo plures crediderunt, non propter vltia miracula, sed propter solum sermonem Domini. Secundò, fidei indicat certitudinè. Nam & hi qui prius crediderunt mulieri, dicebant iam non propter eam sermonem potissimum credimus. Nos ipsi enim audiimus ab eo quod à re prius audiimus, & scimus, hoc est, certo persuasi sumus nihil amplius dubitantes, quod hic est verè saluator non Iudæorum tantum aut Samaritanorum, sed totius mundi. Porro quam parum certò significatur

A fidei horum perfectio & plenitudo. Condemnat sanè hæc Samaritanorum in discedo auaritas, in credendo facilitas Iudæorum malitiam. Illi enim exiuerunt ad eum vnus mulieris voce exciti: & orabant illum vt veniret ad se, quumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum. Iudæi verò ad se venientem persequebantur, & apud se manere volentem grauius ferebant, cumque & Ioannis audissent testimonia, & multa Christi vidissent signa, non tamen credebant. Cùm autem dicitur, hic est verè saluator mundi, illud verè, accipi potest vt apponatur falsò. Nam fuerunt qui se Messiam & saluatorem mundi falso iactarent, inter quos Theudas quiddam. Ant accipitur vt opponatur vmbra & imperfecto. Fuerunt enim & alij quidam apud Iudæos saluatorem, sed hi ad Christum comparati non erant veri saluatorem: Christus verò solus verus saluator, quia veram & perfectam attulit salutem. Vt autem mysticus huius historiz sensus paucis attingatur, vt nobis, reiecta omni incredulitatis pertinacia, imitanda est horum Samaritanorum facilitas in credendo veritati: ita non tam propter prædicationem hominum & Ecclesiæ credere debemus, quam propter vocè Christi, & spiritus loquentis nobis per scripturam & Ecclesiæ suam. Hæc enim Samaritanis mulier rectè typum gerere intelligitur humanæ naturæ, vel Ecclesiæ potissimum primitiæ, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, quemadmodum Samaritani mediam quoddam genus erant inter Ethnicos & Iudæos. Gentes itaque simul & Iudæi adueniente in hunc mundum Christo querebant aquam Iacob, vnde sitim sedarent. Gentiles quiddè bibentes ex humana philosophorum doctrina, Iudæi verò habentes ex insipida legis litera, sed vtraque hæc aqua non potuit in æternam sitim auferre, vt quæ humana esset & carnalis. Iacob enim eam dederat, hoc est, homo & carnalis intellectus. Veniens itaque Christus, ac iuxta fontem hanc considerans, ex eius comparatione ad perfectiorem aquam inuitauit. Euangelicam scilicet doctrinam ac gratiâ spiritus, quam tamen hominibus dare nisi aduocato prius viro voluit. Quinq; enim viros humana natura habuerat, nempe Adam, Noe, Abraham Moysen: ac demum prophetarum ordinem, aut leges quinque Dei, quas per illos viros acceperat. Nam ad Ro. 7. marito lex comparatur. Verum adueniente Christo sine viro inueniebatur, dedita scilicet per adulteriũ & fornicationem carni & idolorum cultui. Inbetor itaque à Christo aduocare virum suum, hoc est & Deum verum pro vero suo marito agnoscere ac inuocare, & rationem quæ in homine mariti locũ obtinet, adhibere & abducere, qua rapax fieret & doctrinæ & gratiæ celestis. Cùm autè errorem suum non distuleret, sed agnosceret, verum Dei cultum atque scripturam Christum illi aperire cepit: qua cognitione gustata, neglecta iam aqua illa qua prius sitim extinguere querebat, etiã alios quã plurimos Christo suo testimonio adducere studuit.

POST DVOS AVTEM DIES EXIIT INDE ET ABIIIT IN GALILÆAM. IPSE ENIM.] Ex subiuncta ratione ista; Ipse enim, &c. patet illud; abiit in Galilæam; intelligendum per antichresim, vt nomen regionis explicatũ sit contra nomen patriæ, & sit sensus, abiit non in Nazareth, quamuis ea & patriæ esset, & obuia occurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, vt dicit Mattheus; in reliquam concessit Galilæam. Putant autem quidam istud

istud testimoniũ Christi esse illud quod scribitur Luc. 4. atq; eam Lucæ historiam quæ in Nazareth contigit, accidisse mox isto Ingressu in Galilæam, atq; ob id Ioannè dixisse: Ipse enim testimonium perhibuit, Prophetã in sua patria non habere honorem. Verum cùm in ea Lucæ historia scribatur dixisse Nazareni: quæ audiuius facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua; constat eã historiam non contigisse in principio ingressus in Galilæam, in quo verisimilius est Christum in Nazareth non diuertisse, sed postquã aliquandiu in aliis ciuitatibus prædicasset, ita vt ea Lucæ historia sit eadè cũ ea quæ scribitur de prædicatione Christi in Nazareth, Matt. 13. & Mar. 6. Proinde aut dicendum, testimonium istud, cuius hic meminit Ioannes, esse diuersum ab eo cuius meminerunt reliqui tres Euangelistæ, vt scilicet Christus interrogatus iam cur nõ diuertet in Nazareth, respõderit id quod dicit Ioannes, quod postea etiã ciuibus respondit. Aut si idè est istud testimoniũ, dicendũ Ioannem per anticipationem illud posuisse, & voluisse ideo in ingressu in Galilæã non secessisse in Nazareth, quia sciebat se ibi nõ fore in pretio, quod & postea restatus est, cùm scilicet aliquando eò concedès à ciuibus reuerteretur. Cùm autè ratio quã Ioannes subiugit, dicens: Ipse enim Iesus, &c. valde parum congruere videtur proposito, videndum est an ne istud Ioanès dixerit ad instigandũ cur Dominus relicta Iudæa abierit iam in Galilæã. Quia Iudæa verè erat eius patria ratione Bethlehè, & in Iudæa primũ cõperat, vbi à Ioanne baptizatus fuerat, & ieiunauerat. Non est incõueniēs Ioannè euangelistã testimoniũ Domini, citasse ad aliud propositũ quam alios euangelistas. Ratio autè quare Propheta vt in plurimũ (sic enim oportet intelligere) non est acceptus in patria sua, duplex est. Primum quidem propter ingeniã quandã inuidiã inter conciuces qua fit vt æqualis æqualè nõ ferat præ se honorari, & multò minus senior iuniore, à quo aliquando prius honoratus fuit. Secũdo propter familiaritã, quæ contẽptum & vilipensionẽ parit duplici nomine, videlicet quæ per eã obseruantur & cogno

scuntur humanæ imperfectiones, aut quæ pro hominũ iudicio habentur imperfecta, quodq; eo sumus ingenio vt extranea semper præ domesticis admiremur, adeo vt pleraq; vel ob id solum sint in pretio, quod è lóginquo veniant. Vnde est illud in Eunucho apud Comicũ de fidicina: Ex Æthiopia est vsq; hæc; per quod eam voluit cõmedare, quod ex longinqua esset regione adducta. Quoniã ergo sciebat Christus se nõ habiturũ honorè in Nazareth, reliquit eã, non quod honorè suum quæreret (Ego enim, inquit, gloriã meã nõ quæro) sed quia dum despicitur doctor, prædicatio quoq; eius despiciatur, atq; ob id nullũ ibi fructũ prædicationis expectaret. Qua in re etiã patriæ suæ bene voluit dũ cauit ne prædicatio contẽpta profanã incredulitatis cõduplicaret. Docemur autem in Nazarenis quidè, quam nocens res sit, externã tantum & ea quæ carnis sunt oculis carnis cõsiderare. Nã quod Nazareni Dominum putabant fabrum, fabriq; filiũ, & filiũ Ioseph, impedimento fuit ne illũ agnoscere possent, aut prædicationẽ eius recipere. In Christo verò docemur, ibi non esse annũciandum verbum Dei, vbi propter nos contemnendum scimus; ne per nos vilescat eius authoritas, ac incredulis & contẽnentibus diuina vltio cõduplicetur.

CVM ERGO VENISSET IN GALILÆAM, EXCEPERUNT EVM GALILÆI, &c.] Demonstratur his verbis Iudæis Galilæi meliores, Samaritanis tamen inferiores. Iudæis quidem meliores, quod exceperint eũ cũ honore & reuerentia, quam illi persequebantur: Samaritanis tamen inferiores, quod per miracula ad aliquam de Christo existimationem adducti essent, cùm Samaritani nullo viro signo erederet in eum. Itaque demonstratum: vt quo quæquæ gens clarior esset apud mundum ac Deo gratior, veritatisque magis tenax, hoc longius abfuit à pietate Euangelica. Inferiores enim erant Galilæi Iudæis, sed his tamen reperti sunt capaciores Euangelicæ doctrinæ. Vtriusque autem inferiores habebantur Samaritani, qui tamè fidẽ vtrorumque superauerunt, & Euangelicam doctrinam citius receperunt.

SANATVR A FEBRI FILIVS REGVLI.

Ioan. 4. CAPVT XXIIII.

Enit ergo iterum in Cana Galilæa vbi fecit aquam vinũ. Et erat quidã Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cùm audisset quia Iesus aduenit à Iudæa in Galilæã, abiit ad eũ, & rogabat eum vt descenderet & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus. Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus. Fide, filius tuus viuit. Credit homo sermoni quẽ dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt ei dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

VENIT ERGO ITERVM IN CANA GALILÆAE, VBI FECIT AQVAM VINVM. ET ERAT QVIVS FILIVS INFIRMABATUR CAPHARNAVM. HIC CVM AUDISSET QVIA IESVS ADVENIT À IVDÆA IN GALILÆã, ABIIT AD EVM, & ROGABAT EVM VT DESCENDERET & SANARET FILIVM EIVS, INCIPIEBAT ENIM MORI. DIXIT ERGO IESVS AD EVM, NISI SIGNA & PRODIGNA VIDERITIS, NON CREDITIS. DICIT AD EVM REGVLVS. DOMINE, DESCENDE PRIVSQVAM MORIATUR FILIVS MEVS. DICIT EI IESVS. FIDE, FILIVS TVVS VIIVIT. CREDIT HOMO SERMONI QVÈ DIXIT EI IESVS, & IBAT. IAM AVTEM EO DESCENDENTE, SERVI OCCVRRERVNT EI, & NVTIAVERVNT EI DICENTES, QVIA FILIVS EIVS VIIVRET. INTERROGABAT ERGO HORAM AB EIS IN QVA MELIVS HABVERAT. ET DIXERVNT EI: QVIA HERI HORA SEPTIMA RELIQUIT EVM FEBRIS. COGNOVIT ERGO PATER, QVIA ILLA HORA ERAT, IN QVA DIXIT EI IESVS, FILIVS TVVS VIIVIT, & CREDIT IPSE & DOMVS EIVS TOTA. HOC ITERVM SECVNDVM SIGNVM FECIT IESVS, CVM VENISSET À IVDÆA IN GALILÆAM.

fit mentio, non est intelligendus fuisse parvus rex: Non enim est Græcè βασιλις, quemadmodum tamen videri potest legisse interpretes, sed βασιλεύς, hoc est, regius vel regalis. Quo dictum nomine istum volunt, vel quod esset ex regio genere Herodis, vel quod esset vnus ex ministris regis vel Tetrarchæ Herodis, vel quod dignitatẽ aliquã Regis aut imperatoris nomine gereret apud Iudæos. quidam putat profanũ aliquem magistratum nomine Cæsaris gessisse, & nec Iudæum fuisse, nec Samaritanum, sed Ethnicum, & ab omni religione Iudæorum

Iudæorum alienum. Quod tamen ob id non est verisimile, quod Dominus ei fidei infirmitatem exprobrās dixit: Nisi signa, &c. Nullis enim Ethnicis in opprobrii obiectum legimus, sed Iudæ, qui semper pro more signa petebant. Hieronymus tamen Ethnicum fuisse putat, scribens super Isa. ca. 65. quod Græcè dicitur βασιλεύς, nō rectius interpretari posse palatinum, id est, de aula regia. Simpliciter accipi potest dictus βασιλεύς, quod potes esset & Clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quicquid magnificum est ac splēdidum. Et videri potest Euangelista ob id viri huius potentiam insinuasse, vt indicaret causam quare ausus fuerit petere, vt Christus secum in Capharnaum per tam longum iter descēderet: nimirum quod diuitibus & potentibus propter suas diuitias nihil videatur denegādum. Notatur ergo per hoc quod rogabat Iesum vt descenderet, viri huius & confidentia in diuitiis suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat, quod e Capharnaum ad Iesum venerit, quodque rogauerit: sed imperfectio fidei erat, quod putauerit nō posse Christum aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicebat enim, Descende priusquam moriatur. Iesus autem notare volens imperfectionem non solum huius viri, sed & omniam Galilæorum, deprimendo eos Samaritanis collatos qui sine signo crediderūt, & docere volens se non ad ostentationem, sed coactum propter fidem hominum promouēdam ædere miracula: Nisi, inquit, signa & prodigia videretis, non creditis, me scilicet esse eum qui sum, nempe Messiam. Credit enim prius Regulus eū esse virum sanctum, qui posset id quod petebat præstare, sed nondum credidit, aut non firmiter credidit esse Messiam. Vbi notandum Christum prius operam dedisse, vt curaret morbū patris quā filij, vt qui grauior esset & periculosior, & ad officium Christi magis pertinens. Magis enim venerat ad sanandum animas quā corpora. Porro Regulus vt erat totus intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem Domini nihil respondit, quod existimaret huiusmodi colloquio tempus eximi eū morbus posceret præsens remedium. Vrget itaque vt properet venire Capharnaum priusquam moretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemmens fidem Reguli etsi adhuc imperfectam, re ipsa ostendit se plus posse quā ille consideret. Vnde respondit: Vade, &c. quasi dicat, Nihil opus est vt pro curando filio me conferā Capharnaum, sed vade, ecce enim filius tuus quem morientem reliquisti, viuī ac valet, curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic: viuere, secūdm Hebraicam phrasim, pro sanum & incolumē esse, quemadmodū in Psalm. frequenter viuificare accipitur pro restituere à malis & periculis mortis. Hic autem notandum, Dominum cum non rogaretur à Centurione vt descenderet curaturus ser-

uum eius, vltro voluisse venire: rogatus autem secundo à regulo vt descēderet, acquiescere noluit. Et id quidem secūdm Chrysostomum, quoniam in negotio Cēturionis fides erat cōfirmata, ideoque promisit se iturum, vt per prohibitionem Centurionis, fides eius & deuotio manifestaretur. Hic autem regulus adhuc imperfectus erat, & necdum nouerat quod absens curare posset, vnde id addiscere debuit per id quod non accedit Dominus. Et quidem mox Christi verbis aucta est viri huius fides. Credit enim sermoni Christi & qui prius credidit quidem ipsum curare posse filium si præsens esset, credidit iam etiam absentē curare posse: quamuis videri possit non firmiter satis credidisse. ex eo quod seruis occurrentibus, & restitutam sanitatem annuntiantibus, sciscitatus est quā hora melius habuisset, veluti experiri volens casu an virtute Iesu conualuisset. Cum autem certior iam factus esset de miraculo, rursus magis eius fides est aucta, tunc enim absolutē credidit in Iesum, esse scilicet eum Messiam expectatum, ac aliquid supra hominem: Nec ipse tātum credidit, sed per eum & tota eius familia, quā frequentem & numerosam esse oportuit, vt pote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorū Christi.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus.] Nempē in Galilæa. Nam prius aliqua fecerat in Hierusalem. Ne autem ex his accipiatur Iesus bis fecisse secundum signum (quod non est satis intelligibile, & tamen prima facie videtur significari) oportet sic intelligere, Hoc signum iterum fecit Iesus, nempe secundum, vt illud, iterum, non cohæreat cum, secundum, sed cum fecit, solum. Et dixit istud Euangelista, vt intelligeremus etiam hoc miraculū factum a Domino ante ea miracula quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Euangelistis. Sicque significat hic finiri suppletionem gestorum Christi quæ gessit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis. Quod autem ad moralem attinet sensum, regulus, cuius filius febri vsque ad mortem laborat, est quisquis iam regno Christi per fidem ascriptus, animum veluti filium habet igne illicitarum voluptatum & cōcupiscentiis ardentem, quæ gustum omnem rerum spiritualium adimunt, quemadmodum febris gestum carnalem intercipit. Vt ergo quisquis talis est, filio salutem procuret, Christum per fidem adeat, rogetque, vt descendat, hoc est, commiseretur priusquam mens voluptatum morbo in Capharnaum, hoc est in fruitione rerum temporalium huius mundi laborans (est enim Capharnaum idem quod villa iucunda, fuitque emporium celeberrimum) moriatur. Postulet autem in fide, quæ quantum pro sanitate recuperanda valere nobis possit, si modò firma sit, hic satis demonstratum est, dum patris etiam imperfecta fides filio salutem impetrauit.

PRÆDICAT IN GALILÆA CHRISTVS, ET fama eius vbique spargitur. Matthæi 4. Marci. 1. Lucæ 4.

CAPVT XXXV.

Relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaū maritima in finibus Zabulon & Nephtali, vt adimpleretur quod dictū est per Isaiam prophetā. Terra Zabulon & terra Nephtali, via maris trans Iordanē, Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucē magnam, & sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Exinde cepit Iesus & predicare Euangelium regni Dei, & dicere, Quoniam appropinquauit regnū Dei, & credite Euangelio, Et fama exiit per

† b preli- cius
† b di- cens.
† b penitē- tiā agit.
† b appropin- quauit e-
† b non regnū
† b calorum.
per

per vniuersam regionem de illo. Et circuibat ipse Iesus totam Galilæam, & docens in synagogis eorū & prædicans Euangelium regni, & sanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo: & magnificatur ab omnibus. Et abiit opinio eius in totam Syriam & obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui demonia habebant, & Lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: & secute sunt eum turba multa de Galilæa & Decapoli, & Hierosolymis & de Iudæa trans Iordanem.

ET RELICTA CIVITATE NAZARETH, VENIT ET HABITAVIT IN CIVITATE CAPHARNAUM.] Quamuis Lucas in principio statim prædicationis Christi, priusquam scribat eum venisse in Capharnaum, scribat gesta quædam in Nazareth, ac Dominum patriam suam propter eorum infidelitatem reliquisse, non tamen potest de ea derelictione intelligi quod dicit hic Matthæus, vt satis patet ex prædictis. Lucas enim per anticipationem eam scripsit historiam, idque ideo vt appareat, vt ex eo quod postea contingit ostenderet Christum meritō in principio suæ prædicationis reliquisse Nazareth & habitationem sibi alibi delegisse, quemadmodum scripsit Matthæus. Vide Ang. lib. 2. de consensu Euan. cap. 42. Vnde quod dicitur hic, relicta intelligendum est, præterita, non enim tunc ingressus est Nazareth, vt est probabile. Porro quare Capharnaum habitationi delegerit, prius dictum est. Dicitur autem Capharnaum fuisse in finibus Zabulon & Nephtali, non quod pro diuersis partibus fuerit in duabus istis fortibus, vt quidam putant, quemadmodū Hierusalem fuit in forte Bēiamin & Iuda, sed quia circa Capharnaū terminarentur hæ fortis, & quia ab illis fortibus Capharnaū nō longè abesset. Meminit autem Zabulon & Nephtali, propter prophetiā Isaiæ, vt ostenderet eam magis huic loco cōuenire. Circa quam prophetiam notandum, Euangelistam in citatione omisisse quædam proposito suo impertinētia, nec adduxisse in primo sensu à Propheta intento, sed in sensu mystico, a quæ tamē intento etiam à Propheta. Habet enim Isaiæ locus secundum Hieronymi versionem in hunc modum: Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galilæa gentium. Populus, &c. Omisit ergo Matthæus: Primo tempore alleuiata est; & illud; & nouissimo aggrauata est. Hæ enim partes proposito suo non seruiebant. Intelligendum autem est istud vaticinium secundum historiā de liberatione Hierusalem tempore Ezechia regis de manu Sennacherib, vt sit iste sensus: Nō enim permitte- tur Assyrio in Hierusalem, quod permissum ei est in decem tribus, quas deuictas in terram suam transuexit. Primum enim ab Assyrio leuiore malo afflicta est terra Zabulon & terra Nephtalim, cum scilicet Tegletphalasar duas has tribus in captiuitatem abduxisset, vt scribitur 4. Reg. 17. posteriore verò tempore grauiore malo oppressa est vniuersa maritima regio, quæ est trans Iordanem Galilæa gentium, cum scilicet Salmanasar reliquum vniuersum Israelē captiuum adduxit, vt scribitur 4. Reg. 17. & 18. Sed populus Hierusalem agēs in extremo periculo, ac ideo quasi in ipsis tenebris mortis ac regione umbræ mortis, hoc est, apud inferos (quibus significatur grauissima obsidio, quæ fuerunt à Sennacherib pressi Hierosolymitani) vidit lucem magnam, admirandam illam sui liberationē, cum Dominus in vna nocte per-

cussit in exercitu Assyriorum centum & octoginta quinque milia. Quoniam autem salus hæc populo Iudæico facta, typus fuit redemptionis factæ per Christum, commodè præsens vaticinium de Christi luce mortalibus perditis illata adductum est. Nam & de ea luce nō dubium est etiam tunc sub typo vaticinatum Prophetā qui mox postea omisso typo, nudè de Christo adumbratæ salutis auctore vaticinari incipit, dū dicit: Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, &c. Cum autem hæc Euangelica lux primum spargi ceperit apud Galilæos, visum est Euangelistæ sic oraculum hoc adducere, vt præsentī loco conueniret, intelligens à spiritu sancto hoc significatum, vt quemadmodum tribus Zabulon & Nephtali, totaque Galilæa primum senserunt exterminium ab Assyriis: ita illis quoque primum resplenderet lux vera orbis, Christus Dominus, & Euangelica eius prædicatio. Christū enim aut prædicationem eius, secūdm Hieronymum, vocat hic non lucem solum, sed magnam lucem, ad differētiā legis & Prophetarum. Notādum autem Græca non habere nominatiuum, ὁδός, id est, via, sed accusatiuum ὁδοῦ, viam, vt subintelligatur præpositio ἐν, & sit sensus: Terra Zabulon & Nephtali, quæ est iuxta viā maris, hoc est, iuxta eū locū in quo fluit mare, Tiberiadis scilicet. Secūdm Hebræa tamen, vnde hæc originaliter sunt desumpta, rectius legitur nominatiuus, via: qui, si locū spectemus vnde hæc sunt desumpta, & propositi loci exigentiā, nō est per appositionē iungēdus cum terra zabulon & terra Nephtali, sed subintelligēda coniunctio, & vt per viā maris intelligētur hic significari ea loca quæ erāt maritima, in quibus erant Capharnaum, Bethsaida, Tiberias. Quidam autē terrā Zabulon, &c. dicunt vocari viam maris, quod in ea esset via publica ad mare mediterraneū, ad Tyrum. Verūm altera interpretatio ob id melior videtur, quod istā partem possuisse videatur Euangelista propter Capharnaum, quā dixit maritimam. Quod autem dicitur, trans Iordanem, intelligendum respectu eorum qui Orientem habitabāt respectu scilicet Assyriorem, de quibus ad literam est sermo apud Prophetam. Nam respectu Iudæorū, loca quæ hic designantur erāt citra Iordanem. Additur autem, trans Iordanem, quia Galilæa se etiam extendebat latè ab altera Iordanis parte, in quia rarius Christus prædicauit. Cæterum pro genitiuo, Galilæa, rectius legitur secundum Græcos nominatiuus Galilæa. Non enim est cum quo iungatur genitiuus Galilæa. Nam neque aptè dicitur Iordanis Galilæa gentium, neque mare Galilæa gentium. Duplex est enim Galilæa, superior scilicet & inferior. Et superior quidem vicina Tyriis, tribum zabulon & Nephtali complectēs, dicitur Galilæa genitiui, siue quod in ea Salomon 20. ciuitates dedit Hiram regi Tyri, vt scribitur 3. Reg. 9. siue quod extima esset Palestinę in confinio vndique habens gentes: Inferior verò dicitur, quæ circa Tiberiadem est & Lacum Genezareth, quæ terminatur Sa-

maria

maria. Cum igitur mare Tiberiadis non sit in Galilæa genitum, non potest genitum, Galilææ, coniungi cum, mari, aut cum, via maris, quare legendum Galilæa, ut per hoc, via maris trans Iordanem designetur pars Galilææ inferiores: per Galilæam autem genitum, Galilæa superior, aut saltem pars eius. Nisi velimus genitum Galilææ: referre ad illud, Terra Zabulō & terra Nephtali. Nam ad sequentia non posse referri vel genitum, gentium, vel totam hanc orationem, Galilææ genitum, ut quidam tamen voluit, ut ex Hebræis manifestissimum. Videndum autem quam conuenienter hanc scripturam accommodet Euāgelista ad ciuitatem Capharnaum. Erat enim ea vicina terræ Zabulon & Nephtali, hoc est, Galilæa genitum erat, ut & via maris, quia maritima: erat demum & trans Iordanem, ut in nullam aliam ciuitatem hæc omnia ita competere potuissent. Porro pro eo quod nos legitimus; Populus qui ambulabat in tenebris; Græcè non est, ambulabat, sed καθήματα, hoc est: qui sedebat. Nostra tamen lectio Hebræis magis cōuenit. Nam apud eos est verbum ambulandi non sedendi, unde videtur ex Hieronymi in Isaiam versione huc deriuatum verbū ambulādi. Nec absurdum videri debet populum qui dicitur ambulare in tenebris, postea dici sedere. Primum enim dictio Hebraica, pro quo vertitur, sedentibus, etiam potest verti, habitantibus, quemadmodum vertit Hieronymus in Isaiā. Deinde verbum ambulandi hic positū est secundum Hebraicam phrasim pro agere & viuere, quemadmodum in illo Psalmi: Si ambulauero in medio umbræ mortis, hoc est si vixero & conuersatus fuero.

EXINDE COEPIT IESVS PRAEDICARE DE EVANGELIUM REGNI DEI. VBI DICERE. Quoniam Ioannes tanquam lucifer præcessit Christum solem iustitiae, conueniebat ut Ioanne iam tradito sese iustumque lumen palam hominibus ingereret. Dicit ergo, ex eo tempore quo Ioanne tradito venisset Christus in Galilæam, coepisse eum prædicare, manifestè scilicet & ubique. Nam & prius prædicauerat etiam regnū Dei. Dicitur autem Euangelium regni Dei, bonum illud nuntium, quo prædicabatur adesse iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus, & homines simul cum eo tum hic, tum in futura vitæ æternitate regnaturi essent in cælis. Ab eodē autē exorditur Dominus suam prædicationem, unde Ioannes, ut illius prædicationem cōfirmaret, seque idem sua prædicatione conari ostenderet quod ille conabatur. Porro initium prædicationis Christi Marcus quatuor partibus complexus est, quarum duabus prioribus bona Euangelij nuntiatur: duabus verò posterioribus duo ad participationem illorū bonorum necessaria exiguntur. Impletum, inquit, est tempus à patre scilicet ab æterno prædefinitum, à lege atque Prophetis olim prædictum, atque à vobis iam diu expectatum; tempus gratiæ, tempus salutis, tēpus reuelandæ & exhibendæ veritatis. Declarans autē quid velit, subiicit; & appropinquauit regnum Dei; pro quo Matthæus habet, regnum cælorum, quod quomodo intelligendum sit, prius dictum est in prædicatione Ioānis. Quoniā ergo, inquit, iam regnum Dei adest, pœniteat vos vitæ prioris, & simul credite felicissimo huic nuntio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requiruntur ad participationem bonorum Euāgelicorum,

vt neutrum sine altero sufficere possit: ita verò sufficiunt, ut si sint seria, omnia alia quoque requiruntur in se includant, aut secum afferat. Quem enim serior pœnitentia pristina vitæ malæ quæ cum Euangelio pugnat, eandem non iterabit: & qui serior credit Euangelio, nihil facere detrectabit quod Euangelium exigit. Theophylactus autē super Marcum horum verborum Christi alium adfert sensum, intelligens tempus quod impletum dicitur, tempus obligationis legis: & illud μετανοείτε, non esse hoc loco, pœnitentini, sed respicite, a lege scilicet ad Euangelium, ut Christi prædicatione non fuerit eadem cum prædicatione Ioānis, sed Ioannes intelligatur exigisse respicientiam à peccatis, Christus verò respicientiam à legis carnali intelligentia & obseruatione. Verum cum Matthæus eisdem omnino verbis vsus sit in prædicatione Christi & Ioannis, magis prior intelligentia amplexanda est. Notandum autem quā diuersa à Prophetis ratione Ioannes & Christus ad pœnitentiam inuitauerūt. Prophætæ enim cōmitione malorum, aut promissione bonorum, sed temporalium, à vitis populū abducere studuerūt: Ioannes verò & Christus pollicitatione bonorū spiritualiū, idque tanquam iam presentium, à vitis ad virtutes adducere. Sed Ioannes quidem tanquam confinium legis & Euangelij in sua prædicatione terribiles minas æterni supplicij miscet: Christus vero in principio nihil nisi benigna & iucunda annunciat.

ET FAMA EXIIT PER VNIVERSAM REGIONEM, &c.] Græca amplius quid habent & significat, καθ' ὅλην τὴν χώραν, hoc est per vniuersam finitimā regionem, quo significatur non tantum fama eius peruagasse vniuersam regionem illam in qua prædicauerat, sed & eā quæ circumiacebat vndique. Quod apertius & cum maiori exaggeratione Matthæus sic dicit: Et abiit opinio eius in totam Syriam. Est enim Syria, regio multo maxima, quæ ab occidente terminatur mari mediterraneo, ob oriente verò flumine Euphrate, quæquam & Mesopotamia quæ ultra Euphraten est, & Chaldaea quoque cum Assyria, nonnunquam etiam in scripturis Syriæ nomine includatur & appelletur. Tripliciter enim accipitur nomen Syriæ. Quandoque enim valde generaliter, ut etiam Mesopotamiam includat, quandoque ut terminetur Euphrate, & includat in se Palesthinam, Phœnicē, Damascenam, Cœlen, Decapolitanam, Antiochenā, Comagenam, & Apamenam regiones. Propriè autem & strictè dicitur Syria, quicquid est harum regionum præter Palesthinā & Phœnicē, quod scilicet à Damasco incipit, & Euphrate terminatur. Apud Matthæum autem videtur secundo loco accipi, ut Iudæam, Samariam, Galileam, Phœnicēam, reliquasque omnes adiacentes cōplectatur regiones.

CIRCVRBAT IESVS TOTAM GALILÆAM, DOGENS, &c.] Quamuis hæc Matthæus narret post. 4. Apostolorum vocationē, commodum tamen erat & necessarium hæc præponere. Commodum quidem, ut hic in principio prædicationis Christi modus & fructus summam se mel simulque comprehenderetur. Necessarium autem quoniam vocationem illam Apostolorum non esse factam nisi turbis iam cōfluentibus ad Christum cōstat ex Luca, quare necesse erat præmittere quomodo ac qua ratione turbæ vndique ad eum confluere coeperint. Circuibat, inquit, Iesus totam Galilæam. Non enim, ut Ioannes vno aut altero in loco

loco hærebat, neque expectabat ut fama nominis eius exciti cōuenirent ad eum quoque salutis essent auidi, sed velut decebat eum qui venit quærere & saluum facere quod perierat, quique sine acceptione personarum omnes cupiuit saluti adducere, circumit totā Galilæam, nullum quantumvis humilem aspernatus locū, quanquā pro præcipuo mansionis loco Capharnaum præcipuā loci urbem sibi delegisset. Tria autem Christi opera in Galilæa circuitione facta scribuntur. Docuit enim, idque in synagogis, non in angulis, aut in deserto, sed in iis locis ubi discendi gratia populus cōueniebat, ut plures lucrifaceret, ac doctrinā suā minus suspitioni obnoxia faceret, imò cum lege & Prophetis cōsentire ostēderet. Legebantur enim in synagogis per sabbatha Moyses & Prophætæ. Docuit autē, tradēdo quæ faciēda omittendāve essent, atque aperiendo quæ legis essent intelligentia. Non solum docuit, quod etiā Pharisei & Scribæ in synagogis fecerunt, sed etiā prædicauit Euangelium, regni cælorum scilicet. Hæc enim sunt duo officia prædicatoris Euangelici, quorū neutrum abesse potest. Docere enim quæ virtutis sunt, aut quæ ad scripturarum pertinent intelligentiā sine annunciatione regni cælestis, inutile est & inefficax ad salutē æternam. Et rursum annunciare regnū cælorū sine doctrina, velut fabulosum habetur. Nec fieri potest ut quis non edoctus nec exequēs quæ iustitiæ sunt, cōsequatur regnū cælorū, aut ut quis constanter fructuosus ac debitè virtutis insistat, nisi fide ac spe cælestium bonorū in officio cōtineatur. Tertium autem Christi opus, quo etiā à Ioanne Baptista, qui & ipse docuit & euāgelizauit, distinguitur, est, quod sanauit omnem languorem, omnemque infirmitatem. Et bene tertio istud ponitur loco, ut quod aliis duobus prædictis inferuiebat. Sicut enim prædicatione Euangelij regni cælorū doctrinā eius cōmendabat ac acceptiorem reddidit: ita signorum operatio nouam eius tum doctrinā, tum prædicationē comprobabat. Atque hæc est vna ac prima ratio, ob quam Christus miracula operatus est, nimirum ut sequentibus signis cōfirmaret veritatem nouæ suæ prædicationis. Secunda verò causa est, ut diuinitatem suam insinuaret. Cum autē miraculis pro doctrinæ confirmatione opus esset, nequaquā ea edere vnquam voluit, quæ præter admirationem & ostentationem nihil haberent fructus, qualia sunt quæ magica ac diabolica perficiuntur arte, sed quæ humanæ miseræ subleuandæ cōducebant. Sic enim cōueniebat ei qui omnia semper facit ad salutē hominum. Sic etiā efficacius ad fidē suæ prædicationis homines adduxit. Deinde etiā ob id miracula operatus est, idque talia quæ curādīs hominū morbis corporalibus cōsistebant, quo ostēderet se venisse ut ab hominibus vniuersa peccata tolleretur: tēpusque iam aduenisse quo restitueretur genus humanū, quo aperirentur oculi cæcorū, & aures surdorū, saliret sicut ceruus claudus, laudaretque lingua mutorū, sicut Isaias vaticinatus est, c. 35. Nā morbi corporales ut ex peccato ferè proueniunt, ita peccatorū, hoc est, morborum animi quædam sunt figurae & imagines. Vnde Esai. 53. Matth. 8. illud Isaiæ: Verè lāguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, quod potissimum dictū est de languoribus animi per Christum curatis, adducit de curatione morborū corporaliū nimirum quod horū curatio indicaret curatorem spiritus & animi ægroti. Quare cum dicit Euāgelista Dominū sanasse omnem languorē, hoc est, quem-

uis ac cuiuscunque; generis morbū, præterquā quod diuinitatē eius satis insinuauit, eo quod nullus morbus ei erat incurabilis, simul etiā ostendit nullum esse peccatum, imò nullum esse malū quod non curari possit per ipsum. Porro pro dictionibus, lāguorem & infirmitatem, Græcè est νόσος & μαλακίαν. Est autē νόσος, diuturna peruersio habitudinīs corporis, unde rectè per morbum vertitur: μαλακία verò, principium est laxationis corporis, prænunciāns morbum, rectèque vertitur per languorem.

ET OBTVLERVNT EI OMNES MAL HABENTES, &c.] Caro certè carnalia beneficia quæ sentit, spiritualibus quæ necdum agnoscit præfert, unde turmatim hic Christum corporibus medentem adibant, cum rarissimus esset qui spiritalem ab eo curam, ob quam potissimum venerat, sibi peteret. Nihilominus tamen Dominus populi imperfectionem mansuetè tolerans, ac eius imperfectioni cōdescendens, quos necdum spiritualiter curare poterat, corporaliter sanat, sciens quantum id conduceret ad fidem in se excitandam, & cognitionem ac desiderium salutis spiritualis, docens certe potissimum quidem operam dandam, ut spiritualibus beneficiis proximis afficiamus: tamen si qui illorum nondum sunt capaces, corporalia eis non negāda beneficia, maxime ut per illa corporalia reddantur aptiores capiēdis spiritualibus. Cum autem generaliter omnis generis morbos complexus esset Euāgelista, dicens omnes malè habentes variis languoribus & tormentis comprehēsos: deinde species quosdam morborū recenset, easque grauiorē, ac ferè incurabiles, quæ contra medicorum artem ferè perstant inuictæ, quo sic diuinitatē & omnipotentiam Christi magis declararet. Porro qui sint Lunatici, de quibus hic fit mentio, variæ sunt sententiæ. Secundum Perottum enim Lunatici dicuntur, morbo comitiali, hoc est, caduco laborantes, sic dicti, quod eos qui interlunio nati sunt, hunc morbum ferè pati compertum sit, citatque Serenum de hoc morbo sic canentem:

Et subiti species morbi, cui nomen ab illo

Quod fieri nobis suffragia iusta recuset,

Sæpe etenim membris atro languore caductis

Concilium populi labe horrenda diremit.

Ipse Deus memorat dubiæ per tempora Lunæ

Conceptum, talis quem sæpe ruina profudit.

Huiusmodi ergo fuisse & hos qui hic dicuntur Lunatici, quidā intelligūt, ita ut fuerit morbus naturalis quo laborauerūt. Alii verò etiā intelligētes morbum horum Lunaticorū fuisse naturalē, putāt Lunaticos dictos: quosdam qui pro augmento aut decremento Lunæ quæ humoribus dominatur, affligebantur in cerebro, propter nimiam humorū, vel abundantiam, vel tenuitatem & defectū. Verū quoniam dicitur cuiusdam filius fuisse Lunaticus, qui etiā dicitur habuisse dæmoniū, idque surdum & mutum, aliis post Hieronymū videtur hos Lunaticos fuisse verè dæmoniacos, non naturali scilicet morbo, sed à diabolo afflictos, non quidem omni tempore, sed certis tēporibus augmenti aut decrementi ipsius Lunæ. Cuius per certa tēpora afflictionis diuersæ à diuersis afferuntur causæ. Hieronymus enim super hoc loco in Matthæum de his Lunaticis scribens: Non verè, inquit, Lunaticos, sed qui putātur Lunatici ob dæmonū fallaciā, qui obseruantes lunaria tempora, creaturam infamare cupiebāt, ut in creatorem blasphemix redundarent. Idem de his Lunaticis sentit & Theophylactus. Alii autē etiam

aliam afferunt rationem huic similem, videlicet vt homines à Luna credentes fieri huiusmodi mala, Lunam inciperent reueneri & colere pro Deo. Ad dicitur & tertia ratio, scilicet quia propter mollicie cerebri in nouilunio, quando abundant humida, si per quæ Luna habet dominiũ, cerebrum est aptius vt in ipso dæmõ aliquid operetur. Verũm de Lunaticis amplius in Matth. cap. 17.

SECVT SVNT EVM TVRRE MVLTAE. Quidã quidẽ secuti sunt ex curiositate, cupientes

VOCATI E NAVI QVATVOR DISCIPVLI sequuntur. Matthæi 4. Marci. Lucæ 5. CAPVT XXVI.

Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilæe vidit duos fratres Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare (erant enim piscatores) & ait illis Iesus: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominũ. At illi continuo relictiis reti bus secuti sunt eum. Et procedens inde pusillum vidit alios duos fratres Iacobũ Zebedæi & Ioannẽ fratrem eius, & ipsi, in nauis cum Zebedæo patre eorũ reficientes retia sua, & statim vocauit eos. Illi autem statim relictiis retibus & relicto patre suo Zebedæo in nauis cum mercenariis secuti sunt eum. Factum est [enim] cum turba irruerent in eum vt audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genezareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, & lauabant retia. Ascendens autem in vnã nauim quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de nauicula turbas. Et cessauit loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturã. Et respondens Simon dixit illi: Preceptor, per totã noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt sociis qui erant in alia nauis, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt penẽ mergerentur. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circumdederat eum, & eos qui cum ipso erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relictiis omnibus secuti sunt eum.

AMBVLANS AVTEM IESVS IUXTA MARE GALILAEAE, &c.] Hanc Petri & Andree vocationem non esse eandem cũ ea cuius meminit Ioannes c. 1. sed illa longè posteriorem, manifestissimũ est, cum hæc in Galilæa cõtingerit Ioãne Baptista tradico: illa verò in Iudæa Ioãne adhuc baptizate in Bethabara, vt alia multa omittatur, quæ manifestũ discrimẽ arguunt. Proinde intelligendũ hos factos quidem discipulos Christi post eã vocationem quæ describitur à Ioãne, non dũ tamen relictiis omnibus illum perpetuo comipisse comitari, nec se illius sequelæ totos ad dixisse, sed relicto illo rediisse ad artem qua soliti essent sibi parare cibũ. Verũm difficultas nõ parua est, num ea vocatio, quam similiter describunt Matthæus & Marcus, sit eadem cum ea quã c. 5. scribit Lucas. Et quidẽ pleriq; post Augustinũ intelligunt non fuisse eandem. Nã apud Matthæum & Marcũ dicitur binos vocasse, primo Petrũ & Andream, deinde progressus pusillum alios duos fratres: & illos quidẽ dicitur inuenisse piscantes, hos autẽ resarcientes retia sua. Apud Lucã verò dicitur inuenisse omnes hos piscatores, lauantes retia sua, subductis ad terrã nauibus, eorũq; postea simul mirãtes tantã multitudinem pisciũ quæ capta erat, cũ Petro tantũ dictũ esset: Noli timere, &c. simul secutos fuisse Christum, subductis ad terram nauibus. Intelligunt ergo cum Augustino, qd Lucas scripsit, primo esse factum, nec tunc eos à Domino fuisse vocatos ad discipulatũ, sed tantũ fuisse Petro prædictum qd vocandus esset. Nec sic dictum Petro: ex hoc iam eris homines capiens, quasi iã pisces nõquã esset capturus. Nã & post resurrectionẽ Domini leguntur piscari, ita & modo ad capturã pisciũ

Anous spectaculis oculos pascere: quidã verò vt curaretur, aut suis sanitate impetrarent: alii autẽ, & vt verisimile est, maior pars dulcedine verborũ ac veritatis cognoscendæ studio allecti. Quidam fortẽ etiam, vt ex sermonibus factisq; eius caperẽt aliquid quod carpere possent. Porro Decapolis regio, sic dicta à decẽ ciuitatibus, has secũdũ Brocardum cõplectitur ciuitates principales, Tiberiadẽ Sephet, Cedes Nephtalin, Assor, Cefareã Philippi, Capharnaum, Ionitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan.

Ex more remeasse intelligunt, vt postea fieret quod Matthæus & Marcus narrat, quãdo eos binos vocauit Dominus, iubens vt se sequeretur. Itaq; secũdũ horum intellectum triplex fuit Petri & Andree vocatione: prima ad notitiã, secunda ad familiaritatem, tertia ad discipulatũ & sequelam. Verũm cũ Lucas dicat, post miraculum discipulos hos, subductis ad terram nauibus, ac relictiis omnibus secutos esse Christum, non potest non videri probabilius eandem fuisse vocationem. Si enim tunc relictiis omnibus Christũ secuti sunt, quomodo mox postea ad piscationem redierũt derelicto Domino, vt deinde ad sequendum se derelictis omnibus vocandi essent rursus à Domino, vt narrat Matthæus & Marcus. Nemo enim, inquit postea Dominus, mittens manũ suã ad aratrum & respiciens retro, aptus est regno Dei. Nam quod quidã intelligunt apud Lucã subduxisse istos naues ad terram veluti animo redeundi, ac reliquisse omnia sed ad tẽpus, secutõsque eos tunc Dominũ, tantummodo causa reuertiẽtia eum aliquosq; deducendo nimis videtur eoaetum, cũ ita dicat Lucas relictiis omnibus secutos Dominum, quomodo id dicunt Matthæus & Marcus. Proinde sciendum, Lucã narrationẽ cum aliis duobus posse dupliciter conciliari. Primò, vt intelligatur Dominus ambulans iuxta mare Galilæe, vidisse primũ Petrum & Andream adhuc piscationi vacantes, ac deinde progressus vidisse Ioannem & Iacobum resarcientes retia, postea vero stetit iuxta illud mare, cum audiendi illum desiderio turbæ irruerẽt in eum, ac interea nauibus illis duabus ad terram adductis, piscatores descendisse, ac lauasse retia sua, tum ingressum Dominũ in nauiculam

lam Petri docuisse turbas, ac miraculum illud addidisse, quo attonitus cum aliis Petrus, omnium nomine precabatur Christi à se discessum. Tunc Dominum, postquã dixisset Petro: Noli timere, &c. omnes simul vocasse, eorũq; simul omnibus relictiis secutos esse Dominũ. Nã quãuis Matthæus & Marcus, postquã dixissent Iesum ambulatẽ iuxta mare, vidisse Simonẽ & Andream iacentes rete in mare, subiecerunt, & ait illis: Venite post me, &c. non sic tamen intelligẽdum est, quasi euestigio vbi vidisset illos iacentes rete in mare, euocaret ad sequelam, sed post additum miraculum, quod breuitati studẽtes Matthæus & Marcus omiserunt: Lucas verò post eos scribẽs suppleuit, ea omittẽs quæ ab aliis in hac vocatione scripta erant. Similiter quãuis Matthæus & Marcus seorsum scribãt vocationẽ Petri & Andree, & vocationem Iacobi & Ioãnis, intelligi tamẽ potest simul eos vocatos. Nõ enim dicunt, Dominũ vocasse eos tunc cum videret resarcientes retia sua, sed intelligi potest quemadmodum de Simone & Andrea, ante miraculum vidisse eos resarcientes retia, post miraculum autẽ vocasse, quãdo vocauit & alios duos fratres. Secundo, quod dicunt Matthæus & Marcus, Dominum ambulatẽ iuxta mare Galilæe vidisse Simonẽ & Andream, mittentes rete in mare, intelligi potest nõ qd cum adhuc iuxta mare Dominus ambularet, viderit eos piscantes, (nam secundum Lucã Christo stante iuxta mare, piscatores qui nocte piscati erant descenderant), sed quod postea eos piscatẽs viderit, cũ eius iussu laxassent rete, vt quæ non eodem facta sunt tempore, Matthæus & Marcus breuitatis causa simul narraße intelligatur. Deinde intelligatur factõ miraculo, postquã dixisset Dominus Petro attonito: Noli timere, &c. in suam stationem filios Zebedæi sese recepisse, tumq; primum ad sequelam vocasse Petrum & Andream, ac deinde cũ Petri nauim terrã adductam exiisset, illiq; duo sequeretur, progressum paululum inuenisse filios Zebedæi cũ patre in nauis resarcientes retia sua, quæ ex nimia illa piscium multitudine erant rupta, & tunc demum vt & ipsi se sequerentur euocasse. Et hætenus quidem quod ad concordiam attinet, quam quoniam non licuit in ipso concordiaẽ Euangelicã cõtextu insinuare, necessarium fuit Lucã narrationẽ seorsum ponere post narrationẽ Matthæi & Marci, veluti quæ per narrationẽ Lucæ fufius explicatur, quemadmodum fecit & Zacharias Constantinopolitanus. Porro mare Galilæe, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, illud est quod Lucas vocat stagnum vel locum Genezareth. Varia enim hic lacus sortitur in scripturis nomina. A regione enim dicitur Galilæa mare. Et mare quidem dicitur secũdũ Hebraicam phrasim, qua magnæ aquarũ collectiones dicuntur eis maria, quomodo & lacus Asphaltitis, mare desertum & salis dicitur in scripturis. Dicitur quoq; & istud mare Galilæe, ab insigni quadam quæ in eius ripa est ciuitate, mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cinnereth vel Cinneroth, pro quo ex Hieronymi versione nos habemus Cenereth vel Ceneroth, vt licet videre Nu. 34. Deut. 3. Iosue. 11. 12. Quo item nomine vocatum hunc lacum à regione adiacẽte eo nomine appellata, patet ex Iosepho lib. 3. de bello Iud. c. 18. Nam & Ios. 19. in ciuitate Nephtali, quæ huic lacui adiacebat, recensetur ciuitas hoc nomine dicta. Hanc ciuitatem putant cũ Brocardo multi esse eam, quæ postea dicta est ab Herode Tiberias, à

Aqua & mare Tiberiadis lacus dicitur. In qua sententia etiã est Hieronymus, vt patet super c. Ezec. 48. Hoc autem nomen etiam tempore Christi, quo Syriacè magis quã Hebraicè Iudæi loquebãtur, non nihil deluxatum est & mutatum, ita, vt pro Cinnereth, diceretur Genezar vel Genezareth. Vnde patet errare Hegefippum, qui lib. 3. de excidio Hierosolymitano cap. 26. scribit lacũ hunc Græco vocabulo dictum Genezar, quasi generantem aurã aquẽ dulcis, cum sit potius Hebræum vocabulum nonnihil demutatum. Nam & Chaldæus interpres semper pro Cinnereth ponit Ginofar. De hoc lacu sic scribit Plin. Ergo vbi prima cõuallium fuit occasio, in lacũ se fundit, quem plures Genezarã vocant, sexdecim millium passuum longitudinis, sex mille latitudinis, amoenis circumseptũ oppidis, ab oriente Iulide & Hippo: à meridie Tarichea, quo nomine aliqui etiã lacum appellant: ab occidẽte Tiberiade, aquis calidis salubri. Iosephus lib. 3. de bello Iudæico cap. 18. sic de hoc lacu scribit: Lacus autem Genezar quidẽ à terra continente appellatur, quadraginta verò stadiis in latitudine patens, ceterũq; in longitudine, aquæ dulcis est atq; potabilis. Palustri enim crassitudine tenuiores habet latices, & vndique in littora & arenas desinẽs purus est, ac præter hoc temperatus ad hauriendũ, & fluuiõ quidẽ siue fonte leuior est, semper autẽ frigidior quã lacus diffusio patitur, manet, æstiuisq; noctibus eius aquæ sub diuo perflata nequaquã æstibus cedũt: id enim tacere indigenis moris est. Varia autẽ sunt in eo pisciũ genera, ab alterius loci piscibus tã sapore quã specie discreta, mediũq; fluuiõ Iordane secatur. Hæc ille. Habuit hic lacus ab occidentali parte, in superiori littore ciuitatẽ Capharnaũ, sic dictam, vt apparet, à fluuiõ quodam eius nominis, de quo apud Iosephum loco prædicto. A Capharnaum autẽ secũdo lapide fuit teste Hieronymo Corozaim, ciuitas etiã Christi miraculis clara. Infrã vero Capharnaum fuit Bethsaida patria Petri & Andree, quam Philippus Herodis frater ædificatã & exornatam, Iuliã cognominem Iuliæ Cæsaris filia vocauit: sicut & Herodes aliam ciuitatem Betharanta dictam, Iuliam ex nomine Iuliæ vxoris Cæsaris nominauit, vt ait Iosephus cap. 3. lib. antiquit. 18. Nõ longè autem à Bethsaida, ciuitas Magdalum. Post Tiberias inferius littus huius stagni addecorat. De quibus omnibus ciuitatibus in Euãgelis fit mẽtio.

VIDIT DVOS FRATRES, &c.] Notandum quales sint quos hic vocasse Dominus scribitur, videlicet qd rudes & crassi, qd fratres ac fraterna inter sese dilectione cõsentientes, mutuoq; studio se iuuant, qd operi intentos, idq; innoxio, quo scilicet è publico lacu tenuem sibi victum querebant, deinde qd piscatores, ac circa piscationem occupatos. Rudes enim & crassos vocare voluit, quo significaret maximè delectari se humilibus, eosq; Euangelio esse capaciores, & digniores præ his qui ob humanã sibi placent sapientiam. Deinde vt per ineruditos mundum ad fidem conuertens, sapientes huius mundi confunderet, atque Euangelicã veritatis vim magis cõproberet, dum humanã vel potentia, vel sapientia mundi cõuersio asseribi nõ posset. Verũm hoc Christi factõ hodie stultẽ nimis abutuntur. Sunt enim qui hoc Domini exemplum suæ sociõria strenuẽ prætexant, dumq; pigritia arguuntur quod non incumbant scripturis, negligãt discere linguas, quo possint in scripturis verari inoffensus, perpetuo in ore habet. Nõ vocauit Deus

multos sapientes secundum carnem, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, &c. Sunt secundo, qui rudes & laicos potius quàm in scripturis exercitatos malunt prædicationi Euangelii præficere, iactantes & Christum rudes laicos delegisse. Quibus omnibus dicendum, rudes quidem delegisse, sed quos non relinquerit rudes, sed quos priusquam Ecclesiæ ministros designaret, paulatim suis doctrinis & exemplis formauit, suo spiritu docuit omnem veritatē, ac linguarum donum impertiuit. Quæ ut tunc citra humanam eruditionem & operam semel illis donari & cōueniebat & necesse erat: ita per illos Euangelica doctrina scriptis tradita, ut non est necesse scientiam vitæ ac Euangelii simili ratione omnibus doctoribus largiri: ita nec cōuenit, sed ea potius amplectenda media, per quæ adiuuante spiritu diuino cognitio scripturarum ac veritatis prædicandæ aliis habeatur. Hæc autē sunt, exercitatio in scripturis ac patrum lectione, eruditio linguarum peritia parta, &c. Quæadmodum enim Dominus semel Israelitas in deserto annis quadraginta pascuit sine humano cibo ut ostēderet se solo cibū & omnia donari, nec indigere se ad pascēdū hominis ac naturæ solita operam: sic semel citra humanam eruditionē scientiam vitæ piscatoribus donauit per suum spiritū, quo declararet se solo omnē esse veram sapientiam, nec illum nostra eruditione opus habere, ut citra illam docere homines possit, quoties id necessariū fuerit pro gloria Dei. Nihilominus tamen sicut tentasset Deus, & iure optimo fame interisset, qui ex Hebreis ubi ventū fuisset in terrā promissam, exercere illam & serere agros neglexisset: ita rectē omnis diuinitatis cognitionis expertus inanet, quisquis non diuinitatis omnibus, hoc est, cunctis aliis negotiis posthabitis, qui huc saltem vocatus est, margaritū scripturarum sibi comparare studuerit, totisque viribus in hoc incubuerit ut scripturam sinceriter intelligat, eaque de causa nihil omnino omittere curauerit quod ad istud adiumento esse possit. Certe Paulus Timotheum suum, licet à puero doctū sacras literas, hortatur tamē lectioni vsque incumbere, ac vult Episcopum esse amplectentem eū qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari doctrina sua, & eos qui contradicunt arguere. Porro quod fratres Dominus vocauit, symbolū fuit concordie ac charitatis Ecclesiasticæ: quod artis innoxie operi vacantes, denotabat innocentiam & diligentiam requirere Dominum ab his qui se digni esse vellent: quod piscatores delegit, admonere nouæ piscationis ad quam deligebatur, quæ non lineis textis captaret pisces in cibum ventris, sed reti sermonis Euangelici captaret homines immersos terrenis curis ad desiderium vitæ cœlestis. Quod autem primi misisse in mari rete, secūdi verò reticisse retia scribuntur, præter rationē literalē, ob quam hæc scripta videntur, videlicet ad insinuandum omnes inuētos fuisse operi eius; innoxio vacantes, rectē mysticè significari intelligitur. Primum quidē fuisse, ut Euangelicum rete in mari huius mundi mitteretur, sed quoniam multorum malorum piscium improbitate grauatū istud rete, ruptum postea fuit, necessarios fuisse alios qui illud refarcirent, hoc est, Euangelicam doctrinam per hæreticos & malos Christianorum mores deprauatam restituerent. Unde bene spiritu sancto futura prædemonstrante, Petro quidem cum Andrea fratre tribuitur projectio retis in mare, quod primus ipse post Christū Euangelium annunciare cœperit: Ioanni verò cum Ia-

acobo fratre tribuitur restitutio retis, quod Ioannes scripto à se Euangelio labefactatā ab hæreticis Euangelicæ prædicationis sinceritatē recuperauerit.

VENITE POST ME, &c.] Hoc est, relictis his quæ modo sectamini, me sequamini, & docebo vos artem meliorem certè quàm à patre didicistis; quam tamē non omnino deseretis, sed in melius potius cōmutabitis. Siquidē efficiam posthac, ut piscatoribus piscium, efficiamini piscatores hominum, utque qui nunc pisciculis insidiamini in illorum perniciem, homines capiat in salutem æternam. Hic autem primum notandum, quomodo semper Dominus à rebus corporalibus quas tempus & locus exhibeat, sermonem venatus sit de rebus spiritualibus, à terrenis semper ad spiritualia mentes hominum subducens, ut prius etiam paruit in Samaritana. Hæc autem piscationis metaphora etiam alibi vsus est Dominus, Matthæi 13. ubi regnū cœlorum simile esse dicit sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, &c. Et quidem apta est metaphora. Mundus enim hic veluti mare est procellosum, in quo animalia pusilla cū paruis permixta sunt, in quo mundani homines velut pisces in mari circumuoluuntur & delitiantur, potioribus infirmiores deuorantibus. Rete autē, quo è mari isto homines capiuntur, Euangelica est prædicatione, è sacerorum voluminum præceptis, ac Christi dictis factisque; ita contexta, ut quæ plurimos inuoluat, nec sinat elabi inuolutos. Quemadmodum autem rete iactum in mare varios capit pisces, ita & Euangelium prædicatū in mundo varios ex omnibus gentibus adducit Ecclesiæ Dei homines, inter quos non pauci mali sunt, suo tempore rursus eiciendi sicut sæpe cum probis & putres pisces capi solent. Porro de piscatoribus istis Euangelicis intelligendum vult Hieronymus, illud Hierem. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos. Et post hæc mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni colle, & de cauernis petrarum. Cæterum hæc piscationis allegoria commendatur nobis diligens & indefessum lucrandi quam plurimos studium. Pigere enim & pudere nos debet nostræ ignauitatis, qui oscitanter adeo lucrari Deo homines studemus, cū qui perituro venri pisces item perituros venantur, omnes partes, flexus & recessus fluminum & lacuum habeant exploratos, cœlum diligentissimè obseruent, frigus horridum perferant, magna pericula adeant, mille artes tentent, totas noctes, ubi alii indulgent somno, operentur & algeant. Notandū quoque; secūdo quod ait, Faciam vos fieri piscatores hominum: contra eos quibus ruditas tã opere probatur. Vocauit quidem eos cum essent adhuc rudes & crassitatis plurimum spiritualis prudentiæ & industriæ ad hoc requirebatur ad quod vocabatur, adiunxit eos marturē sibi, quo per tempus fingeret formaretque ad munus hoc tam eximium, ut piscatores hominum esse possent, & cum iam homines venari & capere deberent, nihil minus essent quàm rudes & crassi.

FACTVM EST AVTEM CVM TURBAE IRVERENT, &c.] Hanc historiam non suo loco Lucam narrare, vel ex ipso Luca patet. Dixerat enim superiori capite Dominum ingressum in domum Simonis, quod Marcus dicit factum comitantibus Dominum Simone, Andrea, Iacobo, & Ioanne. Igitur post illorum vocationem id factum esse constat. Proinde videtur Lucas per recapitulatorem, cum de domo Simonis prius fecisset mentionem,

tionem, iam voluisse Petri aliorumque vocationem describere, cuius occasione cōtigit Dominum ingredi domū Petri & Andrea. Porro in hac Lucæ locutione: Factum est autē, &c. rursus Hebraica est phrasis illi satis vsitata. Abundat enim coniunctio, & aut ponitur pro tum, ut sit sensus: contigit autē, ut cum turbæ irruerent in eum, tum ipse staret, &c. Notat autem Euangelista maximum turbarum desiderium audiendi verbū Dei cum dicit turbas irruisse in Christum. Ipsius verò Christi benignitatem, & ad docēdum cupidos promptitudinem nobis cōmendat, dum eum testatur nihil offensum improbitate vrgentis turbæ, sed illorum desiderio satisfacere volentem, nauim conscendisse, è qua à tumultu & cōpressionē populi liber tranquillius docere & melius audiri posset. Vbi & illud notandū, nullum locum Christo visum ineptum & indignū sua prædicatione. Modò enim in synagoga, modò in monte, modò in campo, modò in naui prædicat. Iam & Christi mansuetudo in eo relucet, quod dicitur rogasse, vel, ut habent Græca obsecrassē Petrum reducere nauim à terra, cum posset præcipere.

ET CESSAVIT AVTEM LOQVI, DIXIT AD SIMONEM, &c.] Miraculum hoc variis de causis Dominus fecit. Et primum quidē, ut doctrinā suā miraculo cōmendaret. Deinde, ut Dominum nauis remuneraret, ut habet Theophyl. In quo admiranda est summa Dei munificētia, qui Petro pro modico labore & nauis vsu tantā retribuit piscium copiam. Præterea hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrum aliosque futurum esset. Omnia enim hic à Domino gesta mysterij alicuius postea exhibendi fuerunt quædā prædemonstrationes. Nam quod in Petri nauim potius, quàm alterā ingreditur Dominus, quod illi dixerit peculiariter, Duc in altum, id est, profundum maris, nauim scilicet: deinde quod illi quosque vnicè dixerit: Noli timere, ex hoc iam, &c. Petri in ecclesia prærogatiuā & primatum à Domino dandum indicant: quodque primum ab eo iaciendum esset rete Euangelicum in mundo, & in ecclesia, cuius Petrus caput esset deberet esse quicumque iussu Domini rete esset iacturus. Iam quod qui prius tota nocte laborantes nihil ceperant, in verbo Domini, id est, propter iussu eius laxantes rete, concluderunt copiosam piscium multitudinē: significat eos qui sine iussu & virtute Domini in docendo populos sudauerunt, atque in nocte ignorantiarum existentes laborauerunt, frustra sudasse: eos verò innumeros cōprehensuros, qui in luce quæ Christus est versantes, ipsius iussu Euangelicum rete mudo immitterent, quemadmodum res ipsa postea in Petro declarauit, qui vnicò sermone tria milia hominum cepit. Quod rete rumpebatur, significabat malorum qui simul cum bonis per euangelicam prædicationem in ecclesia cōgregantur culpa, rete euangelicum lacerandum, & quod in eis est rumpendum, hæreticis scilicet conatibus scindere doctrinam euangelicam, ac improbis quibusque Christianis suis cupiditatibus & peruersis moribus euangelicam doctrinam labefactantibus, quod etiam significatur per id quod pene mergerentur nauicula piscium copia repleta. Quod Petrus & Andreas annuerunt locis qui erant in alia naui, (nam præ nimia admiratione non potuerunt voce eos aduocare) significabat Apostolos colligēdis in Ecclesiam Domini hominibus non posse sufficere, sed opus illis fore sociorum implorare & aduocare auxilium, uti postea factum est, cum segregati-

A sunt Paulus & Barnabas ad prædicandum gētibus. Quod autem ambas impleuerunt nauiculas, significabat synagogam Iudæorum, quorum Apostolus erat Petrus, non posse comprehendere omnes qui colligendi essent & capiendi: sed & gentium ecclesiam fidelibus replendam, adiuuantibus Paulo & Barnaba, aliisque doctoribus. Quamuis enim vnica sit per vniuersum orbem terrarum ecclesia, tamen ideo typus duas habet naues, ut significaretur ecclesiam ex duobus populis colligendam. Itaque Petrus cum suis diffideret se posse capere homines, quod illi postea promissurus erat Dominus, hoc miraculo præmunit eum, ostēdens virtutē suam facile futurum, ut innumeri homines per eos euangelico reti caperentur, quantumuis id videretur esse supra eorum facultatem, quemadmodum præter spem factū est, ut qui tota nocte laborantes nihil ceperat, Christi verbo obediens, multitudinē piscium comprehenderet. Postremum hoc miraculo voluit Dominus hos animare ad sequendum se pauperē, ut ne metuerent inopiam, quod relictis omnibus pauperē sequerentur, quado eum talem esse cognoscerent, qui suo iussu omnia posset. Hic autē admiranda est Domini dispensatio, vnicūquēque trahētis ad se per propria & familiaria sua. Sicut enim Magos attraxit per stellas, ita & piscatores per pisces.

QUOD CVM VIDERET SIMON PETRVS, &c.] Petrus, qui prius secundum suum nomen (Simon enim obedientem sonat) obedientem se Christo semel & iterum exhibuerat, magnā iam animi sui ostendit humilitatem, dum ex visō miraculo Christi dignitatem cognoscens, & suæ contramemor indignitatis, Domini à se discessum deprecatur, agnoscens se indignū eius cōsortio & præsentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis suæ cum sanctitate Domini, vindicta sumeretur iniquitatum eius à Deo, quemadmodum mulier Sarephana sibi accidisse putauit, ob ingressum Eliæ in domum suam. Quid mihi, inquit, & tibi viri Dei? Ingressus es ad me, ut rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? Huiusmodi enim aliquid metuisse Petrum, patet ex verbis Domini dicentis: Noli timere. Porro hic consideranda primum Petri, aliorumque in cedendo simplicitas, dum factum quod Pharisei casu accidisse calumnia ti fuissent, non nisi diuina virtute contigisse simpliciter firmiterque crediderunt. Deinde & animi eius summa modestia, non solum in eo demonstrata, quod peccatorem se agnouit, ac indignum Domini consortio, sed etiam quod nihil ex hoc facto laudis sibi arrogaret, quamuis & nauis in qua contigisset, sua esset, & rete ipse iecisset in mare, ac ipsemet præcipuus attraxisset: quin potius ex magnitudine successus, qui periosque elationes reddidisset, factus est modestior, totam facti huius gloriā Christo transcribens, se verò nihil agnoscens quàm peccatorem. Quo sane suo facto docuit, quid apostolico doctori sit faciendum, si quando feliciter succedit opera prædicationis. Tametsi enim ea peragatur humanæ vocis & industriæ ministerio, tamen summa laudis totius vni Christo tribuenda est, cuius auspiciis soluitur ad dicēdum lingua, cuius spiritus afflat dicentis peccatoris, cuiusque occulta vis at trahit animos auditorum.

STVPORE ENIM CIRCVDEDERAT EVM, ET EOS QUI CVM IP SO, &c.] Ostenditur hac parte Petrum dixisse superiora, non quod cupiditas inesset ei discedendi à Domino, quæ vni-

cè diligebat & reuerebatur, sed propter admirationem quandam vehementem virtutis humana maioris. Ostenditur item & socios Simonis non aliter fuisse affectos quam Simon ipse. Porro hic stupor typus quidam fuit stuporis consecuturi postea ex successu prædicationis & piscationis euangelicæ. Quis enim non obstupesceret, cõsiderans prædicatione paucorum humilium & idiotarum hominum, tot milibus hominum ex vniuersis orbis nationibus intra paucos annos fuisse persuasum, vt contemptis affectibus cognatorum, contempto dispendio rei familiaris, spreto ritu paterno, contemptis minis principum, cõtempis supplicis ac morte ipsa, simplicem Christi doctrinam sequerentur, credentes ea quæ humanis rationibus probari non possunt, sperantes ea quæ iuxta naturæ vires planè sunt desperanda?

ET AIT AD SIMONEM IESVS: NOLI TIMERE, &c.] Sensus est: Pone inanem huc metum, quo tuæ conscius infirmitatis, ac meam viso miraculo expertus virtutem, totus percussus es. Non enim exerui illam vt vos à me abstererem, sed potius vt quid postea per vos futurum est præsignificarè. In præsentia enim satis est istius piscationis, Posthac meo beneficio, Petre, ita homines eris capiens, quomodo iam cepisti pisces. Tantumque abest, vt quia peccatorem te esse agnoscis, metuere debeas ne à me condemneris, aut mali quid patiaris, vt etiam ex piscatore piscium, sim cõstituturus captorem hominum, quos peccatis exemptos iustitiæ confecres, ac in vitam æternam colligas. Itaque dum dicit Dominus: Ex hoc iam homines eris capiens; duplici nomine: Petro aufert metum. Primum exponendo illi quid miraculum portendat. Deinde

SANATVR IN SYNAGOGA DÆMONIACVS.

Marci I. Lucæ 4.

CAPVT XXVII.

† de descen
di m
† b
|| c. o. m
|| b in spiri
tu immu-
do.
† bo quod
† o cõ
munitas
est ei
|| c ab eo
† c diuul-
b agatur
fama de
illo in om-
nem loci
regionis.

D† ingrediuntur Capharnaum civitatem Galilææ, & ubique statim sabbathis ingressus in synagogam docebat eos: Et stupebant super doctrinam eius, quia in potestate erat sermo eius. Erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut scriba. Et erat in synagoga eorum homo habens spiritum immundum, & exclamavit voce magna dicens, Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarenæ venisti perdere nos? Scio te quia sis sanctus Dei. Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutescere, & exi ab homine. Et cum proiecisset illum demonium in medium, & discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, exiit ab eo; nihilque eum nocuit. Et factus est pavor in omnibus, & mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se, & colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quidnam est hoc? quod est hoc verbum? Quenam doctrina hæc noua? quia in potestate & virtute imperat spiritibus immundis, & obediunt ei, & exeunt? Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ.

ET INGREDIUNTUR CAPHARNAUM CIVITATEM GALILÆÆ, & UBIQUE STATIM, &c.] Frequenter Christus in Capharnaum descendisse & venisse scribitur ab Euangelistis. Et primò quidem à Ioanè, post miraculum aquæ in vinum conuersæ. Secundò à Matthæo, quando Dominus veniens in Galilæam, relicta ciuitate Nazareth, venit Capharnaum, habitationem suam in ea deligens. Vnde post ex hac ciuitate loca Galilææ perambulans frequenter eò rediit. Et primùm quidem, vt hic describitur Marcus & Lucas, quado post prædicationem in variis locis Galilææ, & vocationem quatuor discipulorum, cum eis ingressus est Capharnaum, docens in synagogis, quemadmodum prius eum fecisse apparet ex Luca & Matthæo. Nò enim quod dicit Marcus ibiq; statim ingressus in synagogam, & docebat eos; sic intelligendum quasi tum primum ibi in synagoga docere cœperit. Porro qualis

A aperiendo ad quid vocaretur etiam peccator. Porro pro, capiens, Græcè est *καταλαμβάνω*. Est autè *καταλαμβάνω* propriè viuum capere, dictione composita ex *κατά*, viuo, & *λαμβάνω* venor, siue venatu capio. Proinde rectè intelligitur significari, Petrum capturum homines, non quomodo hostis in bello hostes suos capere studet, quos aut mortuos cupit capere, aut ad mortem & seruitutem, sed quomodo aliquis redimere studens captiuos de manu hostium qui ceperunt eos. Is enim viuum capere studet, ac vitæ libertatiq; restituere. Obseruanda autè in hac responsione benignitas Domini, metum mox excutientis ab eo qui se peccatorem humiliter agnoscebat, ac pro malo quod metuebatur, insignem dignitatem pollicentis. Vnde Ambro. Dic & tu, exi à me Domine, quia homo peccator sum, vt respondeat tibi Dominus: Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri. Vides quàm bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus vt viuificantis habeant potestatem.

ET SUBDVCTIS AD TERRAM NAVIBVS, &c.] Hinc patet vocationis Christi efficacia, ac discipulorum horum simplex obedientia & fides, qui nihil cunctati mox vocantem secuti sunt, nihil diffidentes de adimplerione promissionis quantumuis sublimis, nihil solliciti qua ratione sustentari possent, sed se totos vocantis prouidentia & potestati committentes: Relictis, inquit, omnibus secuti sunt eum. Omnia ergo Christo posthabuerunt, parentes, uxores, ac quæcunque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, non scilicet prius de rebus suis disponentes, sed subductis ad terram nauibus. Porro quomodo omnia isti relinquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, post magis dicitur.

D fuerit doctrina Christi, & quàm diuersa à doctrina Scribarum, ostendunt Euangelistæ, cum dicunt auditores obstupuisse in vel super doctrinam, hoc est, propter doctrinam eius, quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestate autoritatemq; magnam præ se ferebat. Quod Marcus apertius sic dicit: Erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scriba. Quod & Matthæus dicit per sermonem habitum in monte, cap. 7. Variis autem de causis dicitur docuisse eum potestate vel quasi potestatem habens. Primum quia non, sicut Scriba & Pharisei, tantum ea docebat, quæ lex dicebat, nec interpretis loco solum fungebatur, sed etiam noua præcepta & promissa ingerebat, idque velut nò ex alieno, sed ex suo nomine, dicens: Ego dico vobis, &c. Secundò, quia raram quandam energiam & efficaciam habebat eius sermo, spiritu sancto per eum mira ratione corda auditorum permouente ad fidem

fidem & penitentiam, cum doctrina scribarum frigida esset, & ad commouendum parum efficax. Tertio, quia sine omni metu docebat, magna libertate ac fiducia hominum vitia redarguens. Postremum quia doctrinam suam miraculis confirmabat, quod nequiverunt Scribae & Pharisei. Quamquam autem ob hanc solam vltimam causam quibusdam videatur dictum de Domino, quod docere ritiquasi potestatem habens: tamen ob præcedentes tres alias magis id dictum videtur, eò quod plane videatur Euangelistæ dicere voluisse ipsum inter docendum potestatem & autoritatem præ se tulisse. Cæterum hanc potestatem, etiam Christo longe inferiorem, mirificam tamen habuerunt etiam Apostoli, habentque etià nunc plerique, qui spiritu Dei pollentes ad docendum alios diuinitus delegantur. De hac enī potestate & virtute ait Paulus 1. ad Cor. 2. Sermo, inquit, meus non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Et 2. ad Cor. 10. gloriatur de potestate sibi data in ædificationem ecclesiæ, non in destructionem: instructumque se spiritualibus armis, potētibus Deo, quibus demoliri possit omnem celsitudinem extollentem se aduersus cognitionem Dei, in promptu habens vlcisci omnem inobedientiam.

HET ERAT IN SYNAGOGA EORVM HOMO HABENS SPIRITVM IMMUNDVM, &c.] Homo iste erat in synagoga, vel fortè eò veniens, vel potius ab aliis eò adductus, vt à Christo curaretur, Deo certe ita prouidente, vt prædicatione ipsius miraculo cõfirmaretur. Dicitur autem spiritus aliquis immundus, ad differentiam spiritus sancti & spirituum bonorum, eo quod immundus rebus delectetur, & ad eas hominem sollicitet. Verum pro spiritu immundo Lucas Apud Græcos habet spiritum dæmonij immundi, quod proculdubio intelligendum intransitiuè, vt sit sensus, spiritum, qui erat dæmonium immundum. Proinde sciendum nomen, dæmon & dæmonium, Græcum esse, & propriè nihil malum significare, sed omnem rationalem mentem. Dicitur enim Græcis *δαίμων*, quasi *δαήμων*, hoc est, peritus & sciens, vt Augustinus. li. 9. de Ciuit. Dei. Et Plato in Thimæo. Et Lactantius lib. 2. Vnde & hoc nomine vniuersi moderatorem Plato appellabat. Et Budæo teste cū *δαίμωνιον* dicebant Græci Deum supremum, mundi que moderatricem diuinitatem significabant. Hinc & *εὐδαίμωνες*, hoc est, boni angeli, & *κακὸν δαίμωνες*, hoc est, mali angeli. Hinc etiam hominis spiritum *δαίμωνιον* dicebant, & cuiusque hominis genium, fortunæ vel bonæ vel aduersæ consiliatorem. In scripturis autem sacris, vt eodem libro docet Aug. nomina hæc solis malignis spiritibus appropriantur, idque ob id, vt apparet, quia gentes dæmones appellabant deos suos, quos omnes constat malignos fuisse spiritus. Hi autem ex inuidia irreconciliabiles humani generis hostes, nò tantum externa impugnatione homines adoriuntur, quærentes suis suggestionibus ad peccatum pertrahere, ac quomodocunque in externis eorum bonis nocere, sed etiam interius quandoque Deo permittente homines possident, varia & miranda in eis & per eos operantes, perturbando scilicet eorum sensus interiores & exteriores, appetitum illorum in hæc aut illa impellentes, ac omnibus eorum membris propria voluntate vtentes, vt vel loquelam eis & auditum adimant, vel quæ velint per eos loquan-

tur. Hec enim fieri ab inhabitante in hominibus dæmone, & non extra homines cõstituto, patet ex eo quod in euangelio toties in curatione dæmoniacorum saluator præcepit dæmonibus exire ab hominibus. Deinde quod pleraque in dæmoniacis fiunt, quæ non possunt fieri à dæmone, nisi inexistente. Non tamen ita est spiritus immundus in hominibus, quomodo spiritus sanctus. Hic enim non solum corpori illabitur, sed & animæ ac spiritui nostro. Ille verò corpus tantum hominis ingredi potest, non autem menti hominis illabi, quod soli Deo proprium est. Nec ita tamen corpus hominis ingreditur, vt illi tanquam forma vniatur, quemadmodum in corpore est anima, aut vt in illo sit quomodo in corpore Deus est, qui in illo essentialiter est & intimè, essentiam suam illi cõmunicans, sed in eo solum est vt in loco, & vt motor in suo mobili. Qui autè sic à diabolo possidentur, Latinis quidè dicuntur arreptitij; Græcis verò dicuntur propriè *εὐεργετῆρες*, quasi acti ab aliquo inexistente, Porro non solum ob dictam causam dæmones homines possidere & ingredi quærent, videlicet vt pro inuidia & inimicitia sua contra homines illis nocumēto sint, sed etià vt per eos quos obsidēt alios ad sui venerationem, timorem & fidem alliciant, auertantq; à veneratione ac fide soli Deo debita, dū per eos & varia operantur, & occulta futuraq; quædam prædicunt. Itaque partim nocendi cupiditate, partim honoris diuini ambitione homines obsidere quærent. Permittit autem Deus quandoque dæmonibus hanc obfessionem. Primum quidem propter hominum peccata, iustitia scilicet exigente, vt qui propria voluntate sese ab optimo Domino subtrahentes, impio tyranno se subiecerunt, illius etiam tyrannidem perferant & sentiant. Nam ferre ob peccata huiusmodi obfessio contigit. Secundò, vt hac ratione apertissime declarètur dæmonum cum humano genere inimicitia & odium. Nam reliqua mala quæ à dæmonibus homines patiuntur, à quibusdā tribuuntur aliis causis. Tertio, vt etiam ostendatur esse substantias quasdam insensibiles, ex quibus melius credere ac intelligere possumus animas nostras esse immortales: esse proinde vitam aliquam post hanc vitam, ob quam in hac vita bene sit viuendum, quæ Christianæ doctrinæ prima quædā sunt fundamenta. Postremum, vt ex sensibili illa dæmonum in eis quos secundum corpus obsident, tyrannica operatione intelligeremus eorundem potestatem & vim in eos qui secundum spiritum per peccatum illis sunt subiecti, & cõtrā suauissimum ac liberrimum ductum & impulsum spiritus sancti in his qui illum habent cordis sui hospitem. Cæterum ex multitudine dæmoniacorum, de quibus in euangelio fit mentio, apparet in Iudæa tempore Christi plures fuisse hoc malo afflictos, quàm vel tēporibus præcedentibus; vel hisce temporibus. Quod ob id contigisse videtur, vt ostēderetur & tum inualuisse per peccatorum abundantiam dæmonum imperiū & tum venisse eum qui diaboli potestatem frangeret, & ab ea homines liberaret. Nam & ob eam causam videtur Christum tam multos curasse à dæmonio, atque Euangelistæ id tā accuratè & sequenter inculcare, vt declararetur Iesum esse eum qui diaboli superaturus esset potentiam, eumq; mundo cicturus, vt postea saluator ipse parabola quadam significat. Sic & in primitiue ecclesiæ tēporibus multi etiam inter Christianos reperiuntur obfessi à diabolo, cui à Deo relinque-

bantur ob admiffa peccata vexandi ad tempus, ad correptione ipforum, & terrorem aliorum,quado disciplina ecclesiastica,& speccantiu punitio feuerior erat in Ecclesia, & esse coueniebat qua modò fit. Tales enim putantur fuisse ij quos Paulus tradidit fatanæ in interium carnis, 1. ad Cor. 5. & 1. ad Timot. 1. De talibus quoque loquitur Dionysius in lib. de cœlesti Hierarchia. Item & Cyprianus sermone de lapsis, dicēs multos tūc fuisse energume nos ob indignam corporis Dominici sumptionem.

EXCLAMAVIT VOCE MAGNA DICENS: SINE QUID NOBIS ET TIBI IESU. Cum in synagoga præfens esset homo iste arreptitius, vis diuinitatis Christi sese proferre cœpit in ipso dæmone, ita vt sentiret se pellendum ab homine: quare eius præsentiam & vim non ferens, præ nimia tortura & pœna obsessum exclamare fecit. Obsessus enim exclamauit, non tamen suas, sed dæmonis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Christus permisit, quamuis postea diceret: Obmutescere; vt vim & potestatem suam dæmonibus quantumuis potentibus non tolerandã ostenderet, atque vt ipsius cum illis inimicitias manifeste comprobaretur, idque in condẽnationem Iudæorum, qui dicturi erant in principe dæmoniorum eiicere illũ dæmonia. Porro pro verbo, Sine, quod est in Luca, Cræcis est nõ solum in Luca, sed etiã in Marco, a, quæ dictio ambigua est, cum possit esse imperatiuus ab aω, id est sino, quo modo accepit noster interpret: aut aduerbium exclamantis, respondens nostræ interiectioni, eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, & vt apparet, rectius. Quod si legatur, sine, iam sensus est: Dimittite nos, vel omitte nos torquere. Vtroque enim modo accipi potest. Quod autem sequitur: Quid nobis & tibi Iesu Nazarene; hoc est, vt prius dictũ est, quid tibi nobiscũ rei est, non sic intelligendum est quasi dicere voluerit dæmon, nihil sibi cum Christo fuisse commune, vt quod hic dicitur idẽ sic cũ eo quod dicit Paulus: Quæ participatio iustitiæ cum iniquitate; Aut quæ societas luci ad tenebras. Quæ autem conuentio Christi ad Belial; Hic enim sensus propositio non conuenit, vt facile est intelligere. Igitur istud intelligendum est dictum per exostulatione cum Christo, quomodo similis oratio frequenter in scripturis accipitur. Sic enim dicit Dauid exostulans cũ Abisai: Quid mihi & vobis fili Saruiz; hoc est, quid est vobis in me causã vt me interpellatis; aut cur præsumitis vobis me interpellare, & cõtra hoste meũ concitare? Sic & illud intelligi potest Saluatoris ad Mariã matrem, Quid mihi & tibi est mulier; Itaque in præfenti loco & aliis similibus sensus est: Quid tibi causã est in nos, vt tua præsentia adeo nobis sis molestus, ideoq; nos torqueas; Huic intelligentiã optimẽ conuenit quod sequitur: Venisti perdere nos Quod etsi à plerisq; legatur assertiuẽ, melius tamen præcedenti quæstioni couenit, vt & ipsum quæstiuẽ & in hoc & in aliis locis legatur, vt sit sensus: Quid tibi nobiscũ est negotij; An venisti ad perdendum nos? quasi dicat: Quoniam ex præsentia tua nos torqueri sentimus & virgeri ad exitum, quale nihil sensimus vnquam ex aliorum prophetarum præsentia, apparet te venisse ad perdendum nos, cum tamen nondum sit tempus, perditionis nostræ quam scimus nos manere in extremo die. Quanquã enim pleriq; perditione intelligunt dæmonem intelligere amissionem regni sui in hominibus, & potestatis suæ cohibitione,

aut coactionem ad exeundum ab hominibus quos oblidebat, tamen magis videtur intelligendum deperditione illa perfecta, quando mittentur omnes in abyssũ inferni, tum quia Lucæ 8. dicitur rogasse dæmones ne imperaretur illis vt in abyssũ irerent: tum quia Matthei 8. dicitur clamasse; venisti ante tempus perdere nos; quæ verba, scilicet, ante tempus etiã hic in Marco leguntur in libris quibusdã: verum cum nec Græca, nec Latina emendatiora eam partem habeant hoc loco, videtur ex Mattheo huc translata. Porro quod sequitur: Scio te qui sis, sanctus Dei, vel, vt habent Græca: Scio te qui sis, sanctus Dei; accipi potest dictum partim ad expiscandum num verẽ esset Christus, si scilicet vëdicaret sibi honorificũ illum titulum: partim & potius per adulationem, vt per commendationem & laudem Christus à contrarietate desisteret. Non enim putandum dæmones verẽ sciuisse quod se scire dicebant. Si enim, inquit Paulus, cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent, sed quod cõiecturis quibusdã suspicabantur, id ob causas dictas se scire mendaciter assererẽt, Deo ita volente vt etiã à contraria potestate veritas testimonium acciperet. Non simpliciter autem Iesum dæmon dixit sanctum Dei sed cum articulo, quo ab aliis prophetis eum separaret, δ αγιος του θεου, ille sanctus Dei, de quo scilicet Propheta sunt vaticinati, & singulariter Daniel Propheta, qui cap. 9. aduertus Christi empus designans vocat eum sanctum sanctorũ.

ET INCREPAUIT ILLVM IESVS, DICENS: OB MUTESCE, &c. Idem est verbum, quod in Marco versum est, comminatus est, & in Luca, increpauit, nempe επιτιμησεν, quod potius est, increpauit. Deo autem dæmoni Christus suã potestatem declarans præcepit, tacere scilicet & exire. Et exire quidem præcepit ob causas prius dictas: Silerẽ verò, tum quod nollet videri eius testimonio gaudere, quod non ex sincero affectu, sed maliciosa, ac subdola voluntate profectum fuit: tum vt magis quis esset dæmonibus occultaret: ac postremum, vt nos doceret ne dæmonibus etiã sponte vera dicentibus credamus, multoque minus veritatem ab eis requiramus. Quum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi vt ad fallendum veritate quasi quadam esca vtantur.

ET CVM PROIECISSET ILLVM DÆMONIUM IN MEDIVM, BET DISCERNENS EVM.] Præterita sunt apud Græcos duo hæc participia, discernens & exclamans, διακρίνων & κηρύττων, sicut pro illo, cũ proiecisset, illis est γιγνώσκων. Sensus ergo est, cũ discerpisset, & clamasset. Porro discerptio hæc non potest intelligi scisso membrorum corporalium, cum Lucas dicat dæmonem nihil nocuisse. obfesso, sed scisso virium aut distractio eius huc & illuc. Clamauit autem non voces aliquas ædens significatiuas, cum præceptum illi esset à Christo vt taceret, sed voces nihil significantes proferens, quibus dolorem suum testabatur. Permisit autem Dominus hominem proiici & discerpi, vt patesceret dæmonis malitiã, eiusdemque indignatio ob expulsionem, ac miraculi magnitudo, quo à tanto malo homo liberabatur. Ceterum etsi proiiceretur & discerperetur, nihil tamen, quod mirum erat, noeuimenti ex eo pertulit, vt expellentis potentia agnosceretur, dæmonemque nihil plus in homines posse quàm à Deo illi permisum fuerit.

ET FACTVS EST PAVOR IN OMNIBVS, ET MIRATI SVNT OMNES.] Pro dictione, pavor, Græcè est δεισμος, quod etiam & magis stuporẽ significat & admiratione, quã timorẽ: à qua dictione deriuatũ est verbũ illud quod est in Marco, θαμβηθησαν, pro quo nos habemus, mirati sunt, quãuis rectius verti potuisset, obstupuerunt. Significat enim plus aliqd quàm timorẽ vel admirationem. Proinde etiam in Luca pro pauore rectius versum fuisset, stupor, quem admodũ alibi videtur. Hoc enim loco videtur magis esse admirantiũ quã timentium. Nam verba quæ sequuntur, admirantium sunt verba. Quare pavor, de quo fit metio in nostro textu, intelligendus est pavor stuporis, qui scilicet ex stupore nascitur, eiq; semper coniunctus est. Porro quod habet Lucas. Quod est hoc verbũ, variẽ intelligitur. Quidam enim Hebraica accipiunt phrasi, vt sit sensus: Quale est hoc factum, aut quid est istud rei, vt sit idem cũ eo quod habet Marcus: Quid est hoc? Alii, inter quos Theophylactus, verbum accipiunt pro eo sermone, quo Christus imperavit dæmoni vt exiret, vt sit sensus: qualis &

quàm potes est iste sermo, quod imperat dæmonibus & obediunt ei? Sunt & qui verbum, vel, vt est Græcè, λογος, id est, sermo, accipiunt pro doctrina Christi, vt quod habet Lucas, quod est hoc verbũ, idem sit cũ eo quod habet Marcus, quã nã doctrina hæc noua. Eo magis enim admirabatur nouam Christi doctrinam, quæ regnum cœlorum annuntiabat, quæ tanta virtus eã comitaretur, ac tanta potestate docentis comprobaretur, quasi dicerent: Oportet huius doctrinam, quamuis noua sit & inaudita, plane esse diuinam & cœlestem, quodã is qui eam tradit, tanta cum autoritate & virtute imperat dæmonibus, & obediunt ei. Vt enim potestas hæc non nisi diuina est, ita & doctrinam diuinã esse necesse est. Dicunt autem, in hoc est, cũ potestate, vel potius autoritate & virtute Dominum imperare dæmonibus, ad distinctionem eorum qui magicis quibusdã artibus, aut precibus certis, aut inuocatione nominis diuini dæmonia expellebant; cum Saluator solo verbo & iussu, idque non inuocato nomine alterius, dæmonia eiiceret, & ita eiiceret, vt nihil nõcumentum relinqueretur in afflictis.

CVRATVR A FEBRIS OCVRVS SIMONIS, ET ÆGROTI MULTI. MATTH. 8. MARC. I. LVC. 4. CAP. XXVIII.

† e Surgens autẽ Iesus. † e in troiuit. † e surgens Ille autem † e offerre illam imperauit febrim, & tetigit manum eius, & † e eleuauit eã apprehensa manu eius, & † e continuo dimisit eam febris. † e Et continuo surrexit & † e ministrabat eis. † e Vespere autem facto cum occidisset Sol, & omnes qui habebant infirmos variis languoribus ducebãt illos ad eum, & † e obtulerũt ei multos dæmonia habentes. † e Et erat omnis ciuitas cõgregata ad ianuã. † e Et dæmonia multa eiiciebat a verbo, & † e omnes male habentes, multos qui vexabantur variis languoribus, & † e ille singulis manus imponens curauit eos, & † e ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetã dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & † e agrotationes nostras portauit. † e Exhibãt autẽ dæmonia à multis clamãtia & dicentia: Quia tu es filius Dei. † e Et increpans non senebat ea loqui, quia sciebant eũ esse Christũ. † e Et diluculo valde surgens egressus abiit in desertũ locum, & † e ibi orabat. Et persecutus est eũ Simon, & qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes querunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi predicẽ: ad hoc enim veni. Et turba requirebat eũ, & venerunt vsq; ad ipsũ, & detinebat illũ ne discederet ab eis. Quibus ille ait, Quia & aliis ciuitatib. oportet me euangelizare regnũ Dei, quia ideo missus sum. † e Et erat predicã in synagogis & in omni Galilea & dæmonia eiiciens.

ET PROTINVS EGREDIENTES DE SYNAGOGA, &c.] Cum miraculũ istud curationis socrus Petri ex Marco & Luca constet contigisse mox post præcedens miraculum, imo eadem die, ac illud ex Marco constet factum in principio vocationis Petri & Andree, &c. manifestum est Mattheum, qui hoc miraculum describit capite 8. post sermonem Domini in monte, & post leprosum seruumque Centurionis senatum, nõ seruasse hic ordinem, sed recapitulasse ab hoc loco vsq; ad finem cap. 9. quæ prius omiserat: vnde & tali vsus est locutione, quæ non exigit necessario intelligentiam consequentia eorum quæ narrantur. Nã post commemoratam curationem serui Centurionis, subiicit: Et cũ venisset in domum Petri, &c. nec dicit: Post hæc cũ venisset, &c. iam & ex ipso Mattheo satis colligi potest quæ ab eo narrantur ab hoc loco vsque ad finem c. 9. (quæ inter se ordine quodam hærent) debere intelligi contigisse ante sermonem illum in monte. Nam ex ipso sermone fatis constat eũ potissimum pertinuisse & habitum ad discipulos aut Apostolos, quod ex Luca fit cui-

dentius, qui etiam post vocatione & electione duo decim Apostolorum sermonem habitum testatur. Iam cap. 9. in principio fit primũ metio vocationis Matthei, qui fuit vnus ex duodecim. Eum autem sermonem videri potest Mattheus ob id præposuisse, vt in principio prædicationis Christi, summam doctrinæ Christi semel complecteretur. Nam quæ à Luca sparsum ex verbis Christi ponuntur, ab ipso Mattheo hic simul collecta sunt. Porro circa narrationem istius miraculi imprimis obseruandũ, quod post æditum prius miraculum, protinus dicitur cum suis Christus egressus à Synagoga. Hic enim fuit mos Domini, vt ferẽ semper cum miraculo aliquo inclaruisset, turbis sese subduceret, contentus nimirum benefecisse, nec gloriæ humanæ cupidus: docens nos, vt bene mereri potius quàm laudem venari studeamus, imo fugiendam, quod in nobis est, humanam laudem ne vel ea effermur, vel de ea gaudentes gloriam quæ à solo Deo est amittamus. Ingreditur autem in domum Simonis, fortẽ ab eo ad conuiuium vocatus. Nam iam hora erat sumendi cibum. Vbi obseruanda Domini tum

tum frugalitas, tum humilitas, qui non sit dedignatus cibi gratia humilis piscatoris recipi hospitio. Apparet autem Simonem & Andream fratres, et si essent ex Bethsaida ciuitate, ut dicitur Ioā. tamen habitasse in Capharnaum, nisi forte domus Simonis & Andree hic dicatur ea in qua hospitio in Capharnaum recipi solerent. Nec quod hic dicuntur ingressi in domum Simonis, obstat ei quod prius dictum est, hos discipulos omnia reliquisse. Domum enim Simonis vocat quam hactenus possederat, non quam modo possidebat: nec sic omnia hi discipuli reliquerant, ut nullā amplius cū suis haberent consuetudinem, sed quod nulla eis amplius esset rerū suarum cura, nullaque possessio, omnibus quae habebant relictis potestati propinquorum. Quomodo eos omnia reliquisse satis patet ex eo quod post ea cum Dominus dixisset diuiti adolescenti: Vade, & vende omnia quae habes, & da pauperibus, & veni, sequere me, dixit Petrus: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde constat satis Petrum cum aliis omnia à se alienasse, quemadmodum Dominus voluit omnia alienari ab adolescente illo. Miraculi autem, quod ab Euangelistis hic narratur, magnitudo, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo consistit, quod cum focrus Simonis, vetula scilicet, cui à febris grauius erat periculum, & quae aegrius curari potuit per naturam, comprehensa esset febris, non leui, sed magna, adeo ut decumberet febricitans, Dominus solum verbo, ut dicit Lucas, & contactu, ut habent reliqui duo, ita eam curauit, ut non solum febris eam relinqueret, idque continuo, sed nec vestigiū morbi remaneret, adeo perfecte muliere sanitati restituta, ut surgens eis ministraret, cum in his qui medicorum ope vel natura vi subleuantur à febribus, paulatim soleat redire corporis vigor. Notandum autem, aliorum precibus Dominum excitatum ad curandam hanc mulierem. Et si enim ex se promptissimus esset ad benefaciendum omnibus, tamen quandoque aliorum vel precibus vel fide excitari voluit, ut ne vbique se miraculis ingerens videretur captare humanam gloriam, utque locum daret quorundam charitati pro aliorum salute gerendi sollicitudinem, ac postremum ostenderet quantum apud Deum valeant aliorum maximè iustorum preces pro impetranda peccatorum salute. Quod dicitur in Luca, stans super illam, non sic intelligendum quasi pede calcauerit mulierem, sed quod illi altiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam, velut appellans eam. Est enim Græcè, ἐπιτάσσει ἐπ' αὐτῆς, hoc est, astans supra illam. Quod nos habemus, imperauit febrim, Græcè est idem verbum quod prius vertit interpres, increpauit, ἐπιτάσσει τὴν πυρετῶν, increpauit febrem. Tamen, ut annotauit quidam Græcus, increpare hic positum est pro imperare, eo quod Christum increpasset febrem, nihil aliud erat quam cum autoritate & comminatione præcepisset ei ut discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Psalmis Deo tribuitur respectu creaturarum insensibilium, ut cum Psal. 105. dicitur increpauit mare rubrum, & Psal. 103. dicitur de aquis: Ab increpatione tua fugient, à voce tonitru tui formidabunt. Proinde non malè interpres verbū, increpauit, mutauit in id quod mollius videbatur, imperauit, & hoc loco, & aliis aliquot locis, ut cū mox postea dicitur in Matthæo, imperasse vento & mari, cum Græcè sit verbum increpandi. Nec putandum est scriptorū vitio pro increpauit scriptum imperauit, quamuis inter ea

verba satis magna sit similitudo. Quod autem febrem increpauit, vel ei imperauit, similiter & increpauit ventos & mare, et si res insensibiles, diuinam naturam & virtutem significare voluit, dū id fecit quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quodque soli Deo propriè cōuenit, ut qui omnium creaturarum verus sit dominus, cuius voluntati omnino promptissimè inseruiūt, cuius vox efficax est in omnia, cum nostra vox tantum sit efficax ad commouendum eos qui intellectu sunt præditi. Quod verò non solo verbo, sed etiā contactu manus curauerit, significare voluit carnis suae sanctificationem & curatiuam virtutem propter inhabitantem diuinitatem: quodque non solo verbo iam esset hominem spiritualiter reformaturus & saluatorus, sicut prius totum mundum & hominem verbo creauerat, sed quod præter salutarem eius doctrinam opus esset carnis eius pro nobis in cruce oblata contactu. Nam qui fide eam non manducat, non habebit vitam in se manentem. Porro ut omnia Domini miracula in curatione corporum consistentia mysteriū aliquod habent, & typi sunt spiritalium Dei beneficiorum quae menti præstantur: ita & miraculorum ordo quandoque rectè accipitur non vacare mysterio. Itaque quod à synagoga venit in domum Simonis significabat derelicta synagoga Iudæorum transiit Christum ad Ecclesiam gentium. Quod autem vna eademque die prius quidem virum curat, postea verò mulierem, secundum Ambr. significat Dominum aduenisse ad curandum vtrumque sexum, atque ob id prius virum curatum, quod prior vir creatus esset. Quod tamen secundum eundem & aliter accipi potest, videlicet ut per virtutem a demonio vexatum animus hominis diabolo per peccatum subiectus, ac erroribus variis ab eo detentus accipiat: per mulierem autem febricitantem, caro variis obnoxia concupiscentiae astibus. Itaque per duorum istorum curationem, animi debemus & corporis intelligere sanitatem, & prius quidem necesse esse, ut anima à diabolica potestatis vinculis atque erroribus quibus occupatur, verbo Dei liberetur, ac deinde & carnem à suis morbis, hoc est, concupiscentiae caloribus (nā hi propriè carnis morbi sunt) posse curari, sicque sit ut & Adam & Eua curetur. In eo autem quod curata focrus Simonis, surgens ministrabat illis, exemplum est, eū qui iam Christi beneficio sanitatem recepit, debere surgere ad opera virtutis, & ministrare sanctis, ac ipsi Christo, curando scilicet pauperes. Quicquid enim, inquit, vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. In eo verò quod Christus focrum non solum sanauit, sed, ut habet Marcus, etiam eleuauit eam apprehensa manu eius, significatum est Christum non tantum per gratiam tuam dare nobis spiritualement sanitatem, qua deinceps surgere possimus, sed etiam sua gratia semper adiuvante & concomitante nos erigere.

VESPERE AVTEM FACTO CUM OCCIDISSET SOL, &c.] Ideo vespere facto & cum sol occidisset, videntur hi suos infirmos attulisse, quia sabbathum fuerat, quo putabant non licere afferre aegros, quod licitū sciebāt post occasum solis, quando iam operari fas erat. Atque, ideo videtur Marcus iam distinctè tempus indicasse, non contentus dicere, Vespere facto, sed etiā addens, cū sol occidisset. Huius autem temporis explicatione, Euāgelistæ & turba desiderium non à tempore impeditum significat, & Christi expositam benignitatem, cum neque excusa

cusaret priuatum quod debebatur otium, neque; non item intempestatiuam rebus gerendis. Iam quod omnes allatos, siue dæmoniacos, siue naturali aliquo morbo laborantes Dominus curauit, illos quidem solo verbo, istos verò solo contactu: primum quidem diuinam eius potentiam comprobatur, dum cuiusvis generis mala etiam medicorum arte insuperabilia tam facili negotio immo nullo depellit. Deinde verò eiusdem erga omnes sine discrimine expositam misericordiam demonstrat, cum nullum curandorum delectum fecit, non gratiam. alicuius aut premium quaerens, nec vllam tæditatem auersans, sed contactu suo etiā singulos dignatus, quantumvis foedo laborantes morbo: quo contactu præter demonstrationem & saluificæ potentiae carnis suae, & dignationis misericordiae suae, etiam demonstrata est puritas ipsius, non metuens ne ab alicuius morbi contagio cōtaminari posset. Sunt enim in corporum morbis quidam adeo foedi, ut nec amici sustineant adesse: quidam adeo contagiosi, ut non sit tutum adesse: quidam rursus adeo vehementes, ut medicorum opem & artem superent. Sed maior est nostri medici vis, quam ut vllius morbi magnitudine sit inferior: maior est puritas, quam ut vllis hominum malis possit inquinari: maior est misericordia, quam ut vllam tæditatem auerferetur. Admittit ergo omnes optimus, contingit omnes ipse purissimus, sanat omnes potentissimus. Hac autem ratione & declarauit Dominus quam paratus sit ac potens sanare morbos animorum, si modo veniant ad ianuam domus Petri, hoc est, ad Ecclesiam, & Exemplum exhibuit episcopis maximè ac pastoribus in Christi locum succedentibus, quanta cum mansuetudine recipere debeant peccatores à vitiis suis resipiscere conantes. Notandum autem, illud Marci, Multos qui vexabantur variis languoribus curauit, non sic intelligendum quasi non omnes allatos curauerit. Omnes enim curatos Matthæus testatur, sed id à Marco dictum est, quia omnes curati, multi erant.

ADIMPLERETUR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM.] Testimonium istud in Isaiā sic vertit Hieron. Verè langores nostros ipse tulit & dolores nostros portauit. Quod testimonium et si à Isaiā potissimum dictū sit de infirmitatibus animorū, hoc est, peccatis & poenis quas pro his merebantur, ut satis patet ex iis quae apud ipsum sequuntur, atque ex Petri interpretatione, qui secutus Septuaginta prædictam autoritatem sic interpretatur. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignū: Matthæus tamen, qui Iudæis scribens frequenter veteris testamenti scripturas factis circa Christum adaptat, hoc testimonium citat de infirmitatibus & morbis corporum, idque, appositè, non solum quod verba prophetæ etiam quadrat in Christum ratione curationis corporalium morborum, sed & ob id quod morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborum animi typi quidam ac figuræ: quare dum illis tollendis à quolibet se Dominus tam facilem præbuit, ostendere voluit se multo faciliorem esse ut sanet morbos animæ eorū qui ab ipso petunt. Quod itaque Euāgelista insinuaret curatione corporali demonstratum esse curatorem mentis, quod de morbis animi præcipue dictum fuit, adaptat morbis corporis. Secundum tamen hanc autoritatem non eodem modo intelligi posse de morbis animi, & de morbis corporis. Nostros enim infirmitates

spirituales, hoc est, peccata Christus tulit, quia in se ea suscepit, pro eis Deo in cruce nostro nomine satisfaciens. Sic & dolores nostros ipse portauit, quia quae nos merebamur supplicia ipse pro nobis pertulit, & perferendo persoluit. Vnde sensum hunc propheta in sequentibus elucidaturus: Et nos, inquit, reputauimus eum quasi leprosum, & percussū à Deo, & humiliatū. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostrae super eum, & liuore eius sanati sumus, &c. Cū verò de morbis corporis intelligitur secundum Matthæi citationem hæc autoritas, intelligendum Christum accepisse nostras infirmitates, non quia eas in se suscepit. Nam et si quaedam infirmitates dignitati suae non indecentes, quales sunt fames, fatigatio, mors & similes, in se suscepit, non tamē eas de quibus hic est mentio, nempe morbos & langores, ut quae dedecissent eius dignitatem. Sed accepisse dicitur nostras infirmitates, quia eas à populo abstulit, curando eas. Sic & ægrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dicit: Alter alterius onera portate, videlicet quia cōdolens ægrotantibus, eos subleuauit sub latissimis morbis. Quidam autem Græcus intelligit Christum infirmitates corporales & morbos in se accepisse & portasse, eo quod cū multos langores curauit, in se eorum reatum transtulit, labores multos ac tandem mortem pro eis perpeffus. Verum præterquam quod sensus hic non videatur vsque adeo verus, proposito saltē non cōuenit. Caietanus verò cōtendit sensum testimonij huius, ut à Matthæo citatur, esse sensum literarū Isaiæ prophetæ. Idem in verbo, portauit, vult notari facilitatem qua curauit hominū langores Dominus, nimirum quia tam facile abstulit hominū morbos, ac si re aliquā portatilem tolleret, veheretque in alium locum. In illo quod sequitur: Increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum, dictio, quia, non est casualiter accipienda, sed indefinitè pro quod. Ut sit sensus: Non sinebat ea loqui, quod scirent ipsum esse Christum. Dicebant enim, ut patuit capite superiori, Scio quod sis sanctus Dei, HET DILVCVLO VALDE SVRGENTIBUS DEGRESSVS ABIT IN DESERTVM LOCVM, LIBI QVE.] Ex his quae post præcedentia narrantur apud Marcum & Lucam, patet ea quae à Matthæo narrantur post dictam autoritatem, non statim eadem die contigisse, quasi propter eas turbas quae cōgregatae erant ante ianuam domus Petri, iussit Dominus discipulos ire trans fretum, ut quidam intelligunt. Non est autem contrariū quod dicit Marcus, diluculo vaide, aut, ut habent Græca, mane multa adhuc nocte, ei quod dicit Lucas: facta die egressum Dominum. Nam crepusculum, & valde mane est, & diei principium. Aut intelligi potest Christum summo mane, imo multa adhuc nocte surrexisse, ut dicit Marcus: facta autem die egressum, ut dicit Lucas. Nisi quod rectius intelligitur Dominum etiam ante exortam diem, sed imminentem, e ciuitate discessisse, idque solum, ut satis patet ex Marco. Rursus non est contrarietas aliqua, quod Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequentes Christum inuenisse eum: Lucas verò turbas requisisse eum & inuenisse. Vtrumque enim factum est. Nam primum discipuli eius abitu percipientes, eum persecuti sunt, dicentes de turbis: Omnes quaerunt te. Deinde verò & turbæ quaerentes eundem inueniunt. Itaque summo mane Dominus relicta ciuitate solus abijt in desertum locum, partim

partim vt fugeret suspicionem humanæ laudis, vel præmii pro præstitis beneficiis expectati, partim vt à turbæ tumultibus liber, in secreto loco patrè oraret, gratias agēs pro beneficiis quæ per ipsum humanò generi iam largiri incepisset, & amplius dare decreuisset, ac deprecās, vt doctrina eius fructū faceret tū in his qui audierant, tū in his qui audituri erant. Secedit etiā ob id, vt sua absentia desiderium doctrinæ in turba accederet, exemplū nō simplex exhibēs nobis, & maximè prædicatoribus nimirū post collatā in alios beneficentiā oportere secedere, ne præmii aut laudē ab his quibus benefecerimus vi deamur expectare. Deinde post doctrinā secessu & oratione opus esse tū vt fructus prædicationis in auditoribus obtineatur à Deo, tū vt cōtemplatione ac mentis in Deū eleuatione, ad docendum & iuuandum quouis modo proximōs, spiritus reddatur alacrior. Postremò nonnunquam ad tēpus intermittendam salutiferam doctrinam, quò magis irritetur in auditoribus appetentia verbi Dei.

EAMVS IN PROXIMOS VICOS ET CIVITATES.] Pro hac oratione, vicos & ciuitates, Græcis est vna dictio cōposita, κωμολοιες, quā quidā interpretatur, municipia: significat autē proprie oppida rusticana, quæ scilicet & vici & oppida videri possunt. Interpres autē videtur duas legisse dictiones, κώμας καὶ πόλεις. Porro ne leuitatis videri posset aut instabilitatis, quod vagari voluit Domi-

REPREHENDUNTUR A CHRISTO TRES VOLENTES IPSUM SEQUI. MATTH. 8. LUC. 9. CAP. XXIX.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, insit discipulos ire trans fretum. Factum est autē, ambulans illis in via, & accedēs vnus scriba & ait illi: Magister! sequar te quocunque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidōs: filius autē hominis non habet vbi caput suū reclinet. Ait autē ad alterū: Sequere me. Ille autē alius de discipulis eius & ait illi: Domine permittē mihi primū ire & sepelire patrē meum. Iesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos, tu autem vade & annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permittē mihi primū renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrō, aptus est regno Dei.

FACTVM EST AVTEM IN VNA DIE FRVM, AVIDENS IESVS TURBAS MULTAS, & C.] Hic primum cōstituendus est ordo rerū quæ ab Euāgelistis narratæ maximè vidētur superioribus esse subiiciendæ. Itaq; sciendū nō potuisse superioribus mox cōnecti quod sequitur in Marco de curato leproso, quæ & in Luca sequitur post vocationē quatuor discipulorū, p̄ recapitulationē superioribus subiunctā. Nā huius leprosi curationē cōtingisse post sermonē illū in monte, constat ex Matthæi c. 8. Rursum quæ apud duos hos Euāgelistas Marcū & Lucā sequitur (nā hi duo per multa capita eundem ferē in omnibus rerū ab eis narratarum ordinē seruant) de curato paralytico per tēdū demisso, & vocatione Matthæi, ac disputatione de ieiunio, superioribus immediatē cōiungi nō possunt, cum hæc omnia ex c. 9. Matthæi cōstet cōtingisse, postquam Christus è regione Gerasenorū, in qua dæmones permiserat porcos ingredi, eosq; præcipitare in mare, rediisset in Capharnaū. Itaque ex Matthæo manifestū euadit, per recapitulationē scripta esse quæ de traiectu ac sedata tēpestate, demonibusq; porcos ingressis scribunt, Marcus quidē in c. 4. & 5. Lucas verò c. 8. ac postea subiūgēda quæ de curato paralytico, ac vocatione Matthæi, cū disputatione illa de ieiunio scribūt Marcus 2. c.

Anus, bene adiecit: Ad hoc enim veni, in hunc mundum scilicet, vt prædicē non vni solū ciuitati, sed omnibus. Turbis verò dixit, ideo missus sum, à patre scilicet: verbo quidē missionis, significās paternam autoritatē: verbo autē veni, suā auctoritatem, humiliter de se loquēs apud turbas quāp̄ apud discipulos. Obseruandū verò rursum, nihil Dominū indignatum turbæ detinere illum volentis improbitate, quamuis etiam sciret eos magis spectare & quærere eius miracula quā doctrinam, sed detinentibus ipsum placidē respondit: Etiam aliis ciuitatibus, & c. quasi dicat: Quod gratis in vos collatū est beneficii, boni consulite. Non aspēnor vestrum hospitium, vestrum quæ desiderium, sed pro officio mihi à patre delegato oportet etiam aliis ciuitatibus annunciare appropinquans regnum Dei. Missus enim sum ab illo, nō tam ad faciendū miracula quæ admirari, quā ad prædicandū nouū regni Dei euāgeliū, idq; non vni aut alteri ciuitati, sed omnibus etiam humilibus locis. Cæterū & in turba hac, ac discipulis Christum quærentibus, exemplum est nobis quærendi Christū, precibusque illum reuocandi, dum è domicilio cordis nostri parat abire: & in Christo exemplum est pastoribus quæ semper debeāt obambulare solliciti pro grege concredito, vt quod aberrauit reuocent, & quod est morbidum sanent, & c. nō vni tantū familiæ, sed omnibus etiam humilibus vigilantes.

D& Lucas c. 5. Deinde verò cōnectēda post hæc, quæ sequēbantur post prædicta in c. 5. Marcū, & 8. Luca de curato Amorrhœisā, & suscitata filia archisynagogi. Quæ enim Marcus & Lucas scribunt de traiectu, ac sedata tempestate, & demoniacō curato in regione Gerasenorū, ac rursum de muliere à profluuio sanguinis liberata, filiaq; archisynagogi resuscitata, eadē esse cū his quæ Matthæus scribit in c. 8. & 9. (interposita tamē curati paralytici, suæq; vocationis narratione) præterquam quod ab omnibus semper creditū sit, etiā res ipsa, rerumq; narratarū similitudo apertē clamat, quātūuis id fortiter neget Osiander, sed rationibus nimis friuolis, ob id excogitatis, quæ semel animo suo induxisset Euāgelistas in historiæ descriptione rerū narratarū ordinē vt gestę sunt obseruasse, cū ex ipsa Euāgelistarum locutione satis liceat deprehendere in his quæ dicta sunt ordinē ab eis neglectū. Sic enim Lucas descripturus miraculū curati paralytici: Et factū est, inquit, in vna die, & c. Et rursum c. 8. descripturus traiectu Christi per fretū in regionē Gerasenorum: Factū est autem, inquit, in vna die, & ipse ascendit in nauiculā, & c. Quæ locutiones satis arguūt, eum res tantū, nō autē ordinē ac tēpus rerū gestarū voluisse describere, nimirū quæ sciret ex obseruato ordine parum aut nihil prouenturum utilitatis, ac ob

ob id res ipsas simpliciter vt memoriæ occurrerāt recensens: secutus etiā, vt apparet, Marcū ordinem qui ante ipsum scripserat, sed sic vt ordinē rerū à se narratarū non semper requireret in sua narratione. Porro etsi quæ Matthæus de traiectu Christi cum sequentibus iam dictis Christi factis scribit, non omnino immediatē contigerūt post ea quæ præscribit de curatis multis ægris vesperi oblati, (nam, vt prius patuit ex Marco & Luca, post illos curatos abiit sequenti die Dominus, aliis etiam ciuitatibus euāgelizaturus) tamē quoniā nihil est aliud ab aliquo Euāgelista narratū quod ante hūc traiectu videri possit cōtingisse, rectē hæc narratio superioribus subiūgenda iudicari debet, maximè cū mox sequatur vocatio Matthæi, quam in principio prædicationis Christi factam verisimile est factamque constare ante sermonem illum in monte solennem.

ET FACTVM EST AMBVLANTIBVS ILLIS IN VIA, ACCEDENS, & C.] Quæ Matthæus hic scribit, postquam Dominus præcepit discipulis transfretare, de duobus Christum sequi volentibus, Lucas 9. cap. scribit adiungens etiam de tertio postquam dixisset Dominum, impletis diebus assumptionis suæ, firmasse faciem suam versus Ierusalem, eo quæ perrexisset. Vnde videri posset ex Luca, illa contigisse in ea via qua Christus è Galilæa per Samariam proficiscebatur in Ierusalem. Verum cum Matthæus prius dicat Dominum præcepisse discipulis vt transfretarent, ac deinde scribam hunc accessisse qui dixit: Sequar te quocunque ieris, satis significauit scribam hunc occasione secessus quem videbat Dominum parare, accessisse Dominum, & illi suam sequelam obtulisse. Quare cum idem plane videantur esse hi quorum meminit Lucas, intelligendum est illud quod dicit factum istud ambulans illis in via, non de via cuius prius fecit mentionem, sed absolute, ambulans illis in via quadam. Quæ autem fuerit hæc via ex Matthæo patet, nimirum ea qua Christus postquam discipulis præcepisset traicere, accessit mare ad transnauigandum, vt docet etiam August. concordans Lucam cum Matthæo. Porro obseruandū, hic proponi tres volentes quidem Christum sequi, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus qualem esse oporteat eum qui Christum perfecte sequi volet. Et primis proponitur quidam scribarum, qui non vocatus speciatim à Christo ad perpetuum comitatum, vltro se ad illum obtulit. Verum hunc non synchero affectu sequi Dominum voluisse, sed spectasse commodum aliquod temporale, omnino apparet ex responsione Domini. Qui enim aliās quadraret eius responsio affirmantis nihil sibi loci esse, nec aliquod domicilium vbi vel caput reclinare posset? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluisse coniungi. Quoniam enim videbat Christū miraculis suis gratiam magnam apud populum cōsequi, putabat Christum diuitias multas collecturum, sicque sperabat & sibi ex sequela Christi lucrum aliquod accessurum. Aut putabat Dominum tandem regnum secundum carnem inuasurum, elarum iam tot miraculis, turbis que tam admirabilē, ac ob id cupiebat regni huius consors fieri. Quam cogitationem obrepsisse scribæ huic mirum non fuit, cum ea discipulis post tot apertas de morte ac supplicis prædictiones euelli non potuerit. Atque ad hanc hominis istius auaritiā & cupiditatem siue lucri siue gloriæ indicandam, videri potest Mat-

Athæus eum nominasse expressè scribam. Siquidem auaritiæ & cupiditatis gloriæ passim in Euāgelistis notatur scribæ. Commodè autem eleganter & prouidenter hanc carnis sp̄ & cupiditatem Dominus hoc responso, Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidōs, & c. reijdit, quasi diceret: Scio quo animo me sequi desideres, verum tātū abest, vt apud me regnum aut opes expectes, vt bestiis terræ ac volucris cæli pauperior sim, non habens, nimirū vel exiguum hospitio proprium, in quo etiam caput reclinē, cum vulpes foueas suas, habeat, & volucres nidōs. Bene autem vulpiū meminit ac voluerum fortē notare volens hominis huius astutiam simul & cupiditatem gloriæ. Quidam verò intelligūt Dominum per vulpes ac volucres tropicē voluisse significare dæmones mentem huius occupātes, propter ipsorum dolum & superbiam, quodque seminibus & fructibus virtutum infidetur. Itaque sensum esse, Dæmones quidem foueas ac nidōs in te habet, ego autem ne minimam quidem requiem in animo tuo inuenio. Porro Hilarius, hæc verba scribæ. Sequar te quocunque ieris, intelligit per interrogationem, vt accipiatur hic scriba dubitasse an utile esset sequi ipsum, & an esset verē Christus: ac deinde Dominū per vulpes intellexisse pseudo prophetas: per volucres cæli, dæmones. Itaq; intelligit Dominum contuentem paucitatem se sequētium, exprobrantem legisperito diffidenti an sequi deberet, subdolis pseudopphetis esse foueas, & immūdis spiritibus nidōs quiescendi, se verò, qui caput Deus sit, non inuenire in quos collocata Dei cognitione requiescat. Ceterum in hac Domini respōsione obseruanda ipsius prudētia & modestia. Ita enim manifestat se cordis arcana nosse, vt eundem tamen non manifestē argueret, sed ipsi soli reprehensionem aperiret, vt & pudorem effugeret, & si velle corrigeretur. Nec vult se sequi, quamuis insyncerum eius animum cognosceret, sed tantūm docuit quod sequens nō inuēturus esset quod querebat. Obseruandum rursum in Domini verbis, quanta fuerit ipsius in hoc mūdo suscepta pro nobis paupertas. Cum enim prima apud homines cura sit, vt domicilium aliquod possideat in quo delitescant, ad hæc apud Iudeos persanctē hereditates custodire solitum esset, adeo vt Naboth religione quadam commotus, ne regi quidem suum hortum quem hereditate acceperat, vendere auderet, tamē tanta fuit Christi tenuitas, tantāque demissio, vt nihil omnino in hoc mūdo possideret. Quod certe variis de causis sic fieri conueniebat. Et primum quidem ob id quod regnum cælorum, cælestiaque bona sibi quodam modo propria annunciare venerat, atque horum spe & expectatione hominis ad contemptum huius mundi bonorum inuitabat, quod efficacius sane fecit nihil hic possidendo. Deinde hac ratione demonstrabat, se, vt aliquoties testatur, non esse de hoc mūdo, sed aliunde hūc velut in peregrinum locum venisse, atque illic vnde venerat, habere se sua propriaque bona, quæ & suis daturus esset. Decebat enim eum qui generationis iure heres erat cælestium bonorum, nullam in hoc mundo possidere hereditatem humano iure acquisitā. Præterea hoc ita congruebat officio prædicationis propter quod se supra venisse dicit. Oportet enim prædicatores verbi Dei, vt toti vacent prædicationi, omnino esse liberos à secularium rerū cura, qua carere non possunt qui possident huius mundi facultates. Postremū, sicut mortem corporalem as-

sumpsit, ut nobis vitam largiretur (spiritualem, ita corporalem paupertatē elegit, ut nobis spirituales suas diuitias participaret. Vnde 2. Cor. 8. inquit Paulus: Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, ut illius inopia diuites essemus. Porro hoc Christi exemplū quamuis non sit eatenus ab omnibus Christianis necessario imitandū, quin illis liceat domos, & alia bono iure parta possidere; tamen hæc tenent meritū imitandum est, ut non addicamur animo rebus præsentibus, quas Dominus dedit possidēdas, ita ut iuxta Pauli monitionē vrentes hoc mundo sint tanquā non vrentes: & qui emunt, sint tanquā non possidentes. Ut autem hoc Christi factū resellitur hæresis eorū qui dānant voluntariam paupertatē eorū qui propter Christum omnibus renunciantes, sola eleemosyna contenti viuunt, intranses religionem mendicantium, (cuius hæresis auctor fuit quidam Desiderius Longobardus tēpore Alexandri 4. & alius eodē tempore Guilielmus de S. Amore (ira duo fuerunt in Ecclesia errores huic Christi factū innixi. Primus eorum qui docuerunt neminē posse peruenire ad vitam æternā, qui aliquid possideret propriū. Cuius erroris auctores (teste Aug. lib. de har. c. 40.) vocati sunt Apostolici, quod nomen sibi arrogatisimè vendicauerunt, quod dicerent se Christi & Apostolorum vitam sequi. Quem errorem præter alia multa illud Pauli factū resellit, quo Timotheo scribens dicit diuitibus præcipiendum ut ne sublimē saperent, ac faciliē tribuerent pauperibus, non autē dicit præcipiendū ut omnia à se alienarent. Secundus error eorū est, qui docuerunt Ecclesiasticos viros nō posse vllas possidere diuitias, nec agros, nec possessiones vllas, quod talis fuerit vita Christi & Apostolorum. Cuius hæresis primi inuētores (ut refert Aug. lib. de har. ca. 50.) fuerunt Vadiani sive Anthropomorphitæ, qui hac occasione se ab Ecclesia separauerunt, quod dicerent episcopis nō licere possidere diuitias. Post istos multo tempore secuti sunt Vvaldēs, qui & pauperes de Lugduno dicti sunt, qui teste Aenea Syluio lib. de orig. Bohe. c. 35. dixerunt sacerdotes sola debere contentos esse elemosyna. Quem errorem Marfilius quoque Paduanus docuit, & Ioannes Vviclef, Vvaldenium in omnibus pene imitator. Verū hic error multis conciliis ac decretis etiā antiquissimis est reprobatus, ut licet videre 12. q. 1. & seq. 2. 3. 4. & 5.

¶ AIT AUTEM AD ALTERVM SE QVARE MEILLE AVTEM DE DISCIPVLIS EIVS DIXIT.] Proponitur hic ab Evangelista alius, qui non vltro se ad sequendum ingerens ut præcedens, sed à Domino ad sequelam perpetuam & inseparabilem comitatum vocatus, ut patet ex Luca, paratus quidam sequi fuit, sed dilationem aliquam postulauit, idque pietatis in patrem exhibendæ intuitu. Qui quamquam dicatur à Matthæo fuisse vnus ex discipulis Christi, tamen ad sequendum, hoc est, ad adherendū perpetuo Christo omnibus relictis inuitatur. Non enim omnes qui discipuli Christi dicuntur in euāgelis, perpetui erāt comites Christi. Nam & Ioseph ab Arimathea discipulus Christi dicitur, occultus tamen propter metū Iudeorum, ob familiaritatem scilicet singularem quam habuit cū Christo. Sic & de isto discipulo credendum. Nisi velimus intelligere eum dici discipulum, quia postea talis erat. Porro quod precatur permitti sibi sepelire patrem, dupliciter intelligitur. Quidam enim, inter quos Ambrosius, intelligunt patrem huius iam fuisse

se mortuum, Christum autem non permisisse huic etiam tanti tēporis dilationē quam poscebat sepultura, ne vel per dispositionē paterni testamenti aut honorum eius, vel amicorum colloquio in totum à se sequendo auocaretur. Alij verò putantes Dominū omnino permisurū ei patris sepulturam, si iam fuisset mortuus, quod res hæc paruum tempus desideraret, intelligunt per sepelire patrem, gerere curā patris vsq; ad sepulturam, sicut Euticia Lucie mater dicens filie: Tege primū oculos meos, ab officio tegendi oculos petiit inducias totius temporis vitæ suæ. Secundum quem intellectum quod sequitur in verbis Saluatoris: Sine mortuos sepelire mortuos suos; hunc habet sensum; Sine ut mortui curā habeant mortuorū suorū, iamq; utrobique mortui dicuntur homines mundo & secundum mundū viuentes, sed Deo propter fidei carentiam mortui. Hic autē verbis Saluator noluit improbare officium sepulturæ mortuis exhibendum, aut curā patri à filiis debitā: sed tantum docere voluit humana posthabenda diuinis, maxime cum illa humana officia ab aliis commodè satis præstari possunt atque cum ad diuiniora aliqua officia: quisquā diuinitus vocatur, quemadmodū hic iam vocabatur. Nō enim Deus ad cœlestius & diuinus vnquā munus quēquā vocat, quando id impediret eum ab officio aliquo aliis præstando necessario. Itaq; quod significaret Dominus, quare sepulturam paternam ab ipsa posthabendam vellet, adiecit: Tu autē vade, & annuncia regnū Dei, annunciationem regni Dei, hoc est, vitæ æternæ, opponens sepulturæ mortuorum, quasi dicat: Et si pium sit quod præterdis opus, tamen nō conuenit ut mortuorum causa discedas à sequēdo me qui vita sum, iis magis conuenit mortuorū cura, qui & ipsi mortui sunt: tibi verò, qui me vitam sequi, & per me viuere cœpisti, conuenit ut eorū curam habeas quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatam & sempiternā pertinent, ut scilicet vadas, & annuncies omnibus regnū Dei. Notant autē Chryl. Ambr. & Hilarius diligenter pronomen, suos, quasi dicere voluerit Saluator, mortuis Deo relinquendam sepulturam eorum qui & ipsi mortui sunt Deo: Christianos verò viuentes Deo debere sepelire suos mortuos, nempe qui in Domino moriuntur: & non simpliciter eos debere sepelire, sed pro eorum salute Dominum deprecari, & oblationem corporis Domini facere, ut intelligunt Hilarius & Ambrosius, Dicendo, inquit Hilarius, dimitte, &c, admonuit non admiseri memoriis sanctorum mortuos infideles. Et Ambr. Est propria quædam sepultura iustorum, de qua dictū est: Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Est & illa prophetica, ut supra sepulchra maiorum quædam ponamus, quæ lector agnoscat, infidelis intelligere non debet, non quo cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblationis veneranda communitio reueletur. Alludit autem Ambr. ad illud Tobie 4. Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.

¶ E T A I T A L T E R S E Q V A R T E D O M I N E S E D P E R M I T T E M I H I, &c.] Proponitur à Luca etiam tertius, qui & ipse, ut verisimile est, à Domino ad sequelam vocatus paratum quidem se exhibuit, sed dilationem honestatis prætextu postulauit, & talem dilationem, quæ nō multum temporis, quemadmodū superioris postulata dilatio, requirebat, ob quod sibi putabat meritō

concedendum quod petebat. Illud autem; renunciare his qui domi sunt; in Græco ambiguum est. Potest enim illud pro quo nos habemus; his qui domi sunt; videlicet τὸς εἰς τὸν οἶκον μου, accipi in genere masculino, quomodo nos legimus: vel etiam in genere neutro, ut sit, iis quæ domi meæ sunt, quomodo etiam quidam Latini libri habent. Quod si accipitur in masculino, quemadmodum videtur maxime accipiendum, iam, renunciare, accipi hic debet pro valedicere. Nam hoc est si verbum, renunciare, non propriè significet, dictio tamen Græca ἀποτάσσειν frequenter significat, ut in Actis cap. 18. fratribus vale faciens nauigauit in Syriam, ἀδελφοὶ ἀποτάσσειτε. Sy vero accipiatur in neutro genere, iam verbum, renunciare, accipiendum est pro cedere & resignare quod Latinis etiam pulchrè illud verbū significat, quomodo accipitur apud Lucam cap. 14. cum dicitur: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, &c. Cum autem illo loco Christus voluerit discipulos suos renunciare omnibus possessionibus, non est verisimile huius loci hunc esse sensum: permittite mihi renunciare omnibus domesticis negotiis & bonis, cum id etiam facere potuerit non redeundo domum nec respiciendo retrò. Proinde magis accipiendum est in masculino genere, ut sit sensus: permittite mihi valedicere domesticis meis, nempe filiis, amicis, & famulis: quamquam ἀποτάσσειν, non est simpliciter valedicere sed datis mandatis quæ fieri velis aliquem dimittere & valedicere, ut intelligatur iste petiisse tempus disponendi cum domesticis suis res suas. Cæterum ex dictione Græca constat non posse verbum, renunciare, hic accipi, quemadmodum frequenter accipitur, pro nunciare vel referre & reportare. Id enim non est, ἀποτάσσειν, sed ἀπαγγέλλειν.

¶ AIT AD ILLVM IESVS: NEMO MITTENS MANVM SVAM AD ARATRVM, &c.] Rursum hic notandum, quemadmodū in priori resolutione, Dominū vltim translationibus. Similitudinibus enim & metaphoris delectabatur Dominus, quæ efficaciores essent gratia sua & lepore ad persuadendū animis vulgi quod dicebatur. Porro hæc Domini responsio dupliciter intelligitur. Primò, ut ad aratrū misisse manū intelligatur qui euāgelizandi officio sese addixerunt, ad quod vocabatur, & addiebantur quotquot ad sequelā Christi vocabantur. Sic itaque per aratrum intelligitur metaphoricè significari Euangelica prædicatio, qua in agro Dominico corda hominū præparantur & excoluntur ad fructificandū Deo, eritq; sensus: Quemadmodū ineptus est ad arandum, quisquis missa manu ad aratrum respicit retrò, eo quod araturus ut oportet semper debeat in anteriora respicere: ita quisquis sese iam addixit euāgelizandi officio, & respicit ad mundana negotia, quæ iam neglecta esse oportuit, ineptus est ad euāgelizandum regnū Dei. Ita enim tunc illud aptus est regno Dei, intelligendum est, videlicet ut illud prædicet, sicut prius dictū est: Vade, & annuncia regnum Dei. Verū rectius responsio hæc saluatoris generaliter accipitur, ut manum ad aratrum misisse intelligatur, quisquis se iam meliori vitæ, ac iustitiæ virtutisq; laboribus cōsecrare decreuit. Hic itaq; ineptus est regno Dei etiam consequendo, si respiciat retrò, hoc est, animū suum deflectat ad ea quæ relictā esse oportet, ut vitam iam cui se addixit prosequatur. Sic enim sententia hæc generaliter accepta & proposito optimè conuenit

& accommoda est ad redarguendū omnes qui suscepto quouis sancto vitæ instituto, ad earū rerum curam animo deflectūt quæ relictas oportebat. Quoniam enim iste cui Dominus loquebatur, sese addixit sequelæ Christi, quæ exigit ut iam omnia sint relictā, omnibusq; sit valedictū, respiciebat sanè retrò, dū renunciare postea domesticis voluit. Sic & monasteriū ingressus respicit retrò, dū ad mundana negotia animū conuertit, desiderans ad ea redire, aut eis se implicare. Et Christianā religionē ac penitentia viā suscipiens, retrò respicit, cum ad vitia quæ reliquit, animo ac desiderio delabatur. Bene autē aratro hic metaphoricè significatur vitæ melioris institutū & studiū, ad significandū labores virtutis, quibus mens hominis excolitur ut fructum faciat Deo, vnde aliquando messis multa aranti colligatur. Cæterum Paulus simili metaphora, quæ nō eadē, doctet, omnibus quibus semel valedicimus posthabitis & neglectis, procedendum in suscepto vitæ studio, scribens Philip. c. 3. Quæ, inquit, retrò sunt obliuiscens, ad ea verò quæ priora sunt extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauiū supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Porro hic meritō queri potest cur reprehensus sit iste qui voluit renunciare & valedicere suis, cum non sit reprehensus Helizeus, qui secuturus Eliam orauit sibi permitti ut iret & oscularetur patrem suum & matrē suam. 3. Reg. 19. Permisit enim id ei Elias, dicens: Vade & reuertere. Dicendum verò, primū iure Christum maiorem perfectionem requisisse à suis discipulis, quam potuit à suis requirere Elias tēpore veteris testamenti, quod à maiori & ad maiora vocarentur. Deinde Elizeū ad sequendū promptissimum nihil impulit nisi pietas quædam naturalis erga parentes. Hic verò satis notatur tum ex suis verbis, tum ex verbis Christi de sollicitudine quadam mundana, promptitudinem sequendi Dominum nonnihil corrumpente & laxante. Ea enim sollicitudo satis significatur dum voluit renunciare, & non simpliciter valedicere domesticis omnibus suis, & non solum parentibus vel filiis; & cum Christus significat eum respicere retrò, satis notat illum non fuisse satis promptum, sed affectum eius fuisse diuisum. Non scribunt autē Euāgelistæ quid de istis tribus factū sit, quandoquidem inde nulla nobis utilitas. Satis enim eis fuit tres istas Christi responsiones, ac veluti apophthegmata plena gratiæ & prudentiæ recensere, & in his tribus significare nobis qualem oportet esse eum qui Christum est secuturus. Primum enim docemur, non debere se quenquam ingerere euāgelizandi officio, commodi temporis consequendi gratia. Deinde eum qui vocatur diuinitus, nullam dilationem querere debere, vel pietatis, vel honestatis prætextu, sed mox vocantem sequi debere, curā parentum ac domesticorum quorumcunque, & omnium bonorū aliis relictā. Quod si verò hi qui parati erant sequi, sed dilationē aliquam postulantem reprehensi sunt, qua reprehensione digni, qui vocati sequi planè renuunt, aut dilationem inhonestam prætextant: aut postquam sequi cœperunt, non tantum respiciunt retrò, sed & relicto aratro resiliunt, imò & recurunt retrò, velut canes ad vomitum reuertētes. Eūdem enim post vocantem Dominū, simpliciq; animo eūdum, atque sine cunctatione. Ne (inquit scriptura Ecclesiastici 5.) tardes conuertere ad Dominum, & ne differas de die in diem. Subitō enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te.

† b. illis
† b. o.
Transsea-
mus.
† b. fa-
cta est
b. implere
tur nauis
† c. acces-
siones au-
dentes au-
tem
† b. exci-
tant eum
† b. dicunt
† c. Et
† c. At
† b. o.
imperavit
uentis
† a. o. co-
mmunatus
est uento
c. o. mari
† b. Qui
† f. acce-
tes
c. o. inuice
† a. Qua
lis
† b. ven-
tus.

Actum est autem in vna dierum & ipse ascendit in nauiculam. Et ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius. Et ait ad illos in illa die cum sero esset factum Transfretemus contra, trans stagnum. Et ascenderunt. Et dimittentes turbam, assumunt eum ita ut erat in naui, & alia naues erant cum illo. Et nauigantibus illis obdormiuit. Et ecce motus magnus factus est in mari, & descendit procella magna uenti in stagnum, & fluctus mittebat in nauim: ita ut nauicula operiretur fluctibus. Et complebantur, & periclitabantur. Ipse uero dormiebat, & erat ipse in puppi super ceruicem dormiens. Et accesserunt ad eum discipuli eius. Et suscitauerunt eum dicentes illi: Magister non ad te pertinet quia perimus? Domine salua nos sperimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis? Modice fidei. Vbi est fides uestra? Necdum habetis fidem? Tunc ille surgens increpauit uentum, & tempestatem aquae, & dixit mari: Tace & obmutesce. Et cessauit uentus, & facta est tranquillitas magna. Porro homines timentes mirati sunt, & timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis putas hic est, quia & uentis & mari imperat, & uenti & mare obediunt ei?

ET IPSE ASCENDIT IN NAUICV
ELAM, ET ASCENDENTE EO, &c.] Discipulos secutos Christum dicit, ad distinctionem turbæ quam Christus reliquerat. Verum ex Marci narratione collata cum aliis Euangelistis, & maxime cum Mattheo, duplex hic oritur difficultas ad concordiam pertinens Euangelistarum. Marcus enim transfretationem hanc uidetur significare factam in uespera eius diei, qua Christus in naui locutus est eas parabolas que habeatur Matth. 13. Nam cum eas parabolas etiam Marcus comme morasset cap. 4. postea subiungit: Et ait illis in illo die cum sero esset factum: Transfretemus contra. Eam tamen transfretationem non eadem illa die contigisse est manifestissimum, non quidem ex eo quod Matheus longe ante eas parabolas describat hanc transfretationem (nam intelligi posset per præoccupationem hæc Mattheum scripsisse) sed primum ex eo quod ex Mattheo satis constat ea die qua eas parabolas in naui Dominus fuit locutus, non illum transfretasse. Nam dimissis turbis dicit eum uenisse in domum, ac tunc discipulos interrogat in intellectu parabolæ zizaniorum. Deinde ex eodem Mattheo satis constat ante suam uocationem contigisse hanc transfretationem: parabolas autem illas Dominum in naui dixisse, non solum post Matthei uocationem, sed etiam post duodecim Apostolorum constitutionem, etiam ex Marco euidens est. Dicit enim Marcus, eos qui cum Domino erant duodecim, interrogasse eum cum esset singularis, que esset parabola feminantis. Postremum non eadem die contigisse transfretationem qua parabolas illas in naui Dominus dixerat, ex Luca etiam satis patet. Is enim cum etiam cap. 8. parabolas illas commemorasset, subieci: Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam, &c. Si uero eadem die qua superiora gesta fuissent que sequuntur certe dicitur fuerat: Factum est in hac die; non autem, factum est in vna dierum quomodo uideri potest locutus Lucas studio, ut insinuaretur quomodo Marcus post quem ille scripsit, esset intelligendus. Itaque cum dicit Marcus, factum est in illa die, cum sero esset factum, intelligendum est diem possum esse pro tempore, ut sit sensus: factum est in illo tempore, quo scilicet Christus prædicabat in Galilæa. Aut sensus est: Factum est in tali aliqua die, qua scilicet in naui Christus docuerat turbas. Altera difficultas est, quod Matheus significet Christum præcepisse discipulis suis transfretari antequam esset in naui: Lucas uero & magis adhuc Marcus si-

gnificat id præcepisse illis cum iam esset in naui Lucas enim sic habet: Ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius. Et ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Quod uero sequitur, & ascenderunt; non sic accipiendum ut sit sensus, & ascenderunt nauim cum prius dixerunt eos ascendisse. Et Græcè est ἀναστῆσαν, quod est, soluerunt à littore, aut potius subduci sunt, uidelicet in altum à littore soluentes. Unde illud, & ascenderunt, accipiendum, & ascenderunt in profundum maris. Marcus uero sic habet: Et ait illis in illa die cum sero esset factum, Transfretemus contra. Et dimittentes turbam assumunt eum ita ut erat in naui, &c. Ex quibus satis constat, Christum cum in naui esset præcepisse discipulis ut transfretarent. Proinde quo constat omnium Euangelistarum narratio, sic se uidetur habere res gesta. Primo Christus in terra aut ciuitate aliqua existens, iussit discipulos parare nauim ad transnauigandum, ex quo loco cum proficisceretur ad mare in via accesserunt ij de quibus prius dictum est, Dominum sequi uolentes. Deinde cum nauim cum suis discipulis conscendisset, atque in naui turbam que sequebatur quædam docuisset, uespera imminente iam rursus suis ut transfretarent præcepit, ac tunc, ut habet Marcus, discipuli dimittentes turbam, hoc est separantes se à turba, soluendo scilicet à littore, assumpserunt eum, in altum scilicet & profundum maris, sic ut erat in naui docens populum. Non enim illud, in naui, coniungendum est cum uerbo, assumpserunt, quasi prius non fuisset in naui. Nam sic dicendum fuisset in nauim: sed significare uoluit Euangelista discipulos iussos transfretare Christum, ita ut sederat in naui docens populum, antequam sicum illum mutaret quem postea mutauit, assumpsisse in altum, significans hoc modo promptam ac celerem executionem discipulorum, & neglectum mollicie aut curæ suipius in Christo. Quod autem sequitur, & alia naues erant cum illo, uel cum illa, nam apud Græcos relatiuum ἀντὶς refertur potest uel ad Christum, uel ad datiuum πλοῖον id est, nauim) Caietanus intelligit naues illas fuisse cum naui in qua erat Christus, cum iam discipuli Dominum in mare assumerent, uerum eas ibi derelictas, nec simul cum naui illa profectas. Verum rectius secundum alios intelligitur & has simul cum Christo profectas, imò & idem periculum passas. Nam Matheus postea dicit homines miratos dixisse: Qualis est hic? Non dixisset autem homines, si soli discipuli hoc miraculum uiderent & admirati fuissent, & non etiã turbas, quas per homines eum significasse intelligit Chryso-

Illos

illos ergo homines significat, qui in illis erant nauibus quas cum naui Christi dicit fuisse Marcus.

ET NAVIGANTIBVS ILLIS OBDORMIUIT. ET ECCE MOTVS, &c.] Obdormiuit Dominus, partim quidem ut ostenderet naturæ humanæ susceptæ ueritatem, dum corpus diurnis fessum laboribus uespertino tempore somno reficere; partim uero & potissimum, ut exorta tempestate, ipso dormiente, maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio. Si enim ipso uigilante tempestat hæc oborta fuisset, aut non timuissent discipuli, aut credidissent illo inuito eam contigisse. Dispensatoricè autem per immixtam tempestatem discipuli in hunc timorem permissi sunt incidere, per quem ad inuocandam Domini opem coacti sunt confugere, tum ut imperfectionem fidei suæ agnoscerent, tum ut à magno illo timore Domini potentia subito ac mirabiliter liberati, maiorem de eo fidem & existimationem conciperent. Itaque uoluit Dominus & ipsos discipulos sibiipsis, & se illis magis innotescere. Quod uero ad mysticum attinet sensum, hæc tempestat typus quidem erat tentationum futurarum, ad quas suos discipulos athletas orbis futuros exercere iam Dominus uoluit. Futurum enim erat, ut cum discipuli Christum in mari huius mundi essent transuecturi, (quod fecerunt cum prouehabant sermonem euangelicum) multi grauesque tumultus excitarentur contra eos. Aduersus quos tumultus ac tempestat suos Dominus confirmabat, docens nullam tempestat aut oppugnationem quantumuis atrocem, metuendam iis qui toto pectore fiduciã habent in ipsum: simulque ostendens omnes eos qui se consecrarent illi, non fore ab omni tentatione & periculo liberos, quin potius pericula illos manere quadiu in pelago huius mundi cum ipso in naui, quæ est Ecclesia, nauigat, & necdum in littus regni cælorum peruenerunt. Operæpretium est autem hic uidere quo pacto Deus suos soleat tentare aut tentari permittere. Nam tentationis, quæ hic sanctos manet, natura hoc loco graphice est depicta. Tempestatem enim immisit læuam, neque contentus, operari etiã fluctibus nauim ac impleri aqua fuit, ad hæc summè periclitantes uisus est profus negligere. Illis enim iam extrema expectantibus, securus ipse dormit stratus in puppi. Sic sanè probantur sancti, ut non solum supra quam uideantur sibi ferre posse affligantur, (nam Paulus Corint. scribens: Nolo, inquit, uos ignorare fratres, quoniam grauati sumus supra uirtutem) sed simul ita se Deus erga illos exhibet, etiam cum actum de eis iam uideatur, ut nullam eorum rationem habere existimetur. At non sinit tamè spiritus sanctos despondere animum, ut cunque omnia uideantur deplorata. Sicut enim hic discipuli, etsi nihil certius morte expectarent, nequaquam tamen omnem spem profus abiecerunt, sed dominum excitarunt, imploraueruntque opem, quo facto, mox tempestat mirabiliter sedata est: ita & omnibus sanctis uiuenit, nobisque; sic faciendum est, ut quoties periclitamur, & Christus nobis dormire uideatur, uellicemus eum piis precibus, ac expergefaciamus eum assidua interpellatione, & illicito tempestat uertetur in tranquillitatem. Contingit autem nos periclitari, Christumque, nobis dormire, siue cum prauis carnis concupiscentiis aut diaboli suggestionibus ad peccatum sollicitamur, Christo per fidem in cordibus nostris habitante, non statim eas suggestiones expellente, sed sinente aliquandiu nos illis oppu-

gnari: siue cum externis malis ita affligimur, ut nulla salutis spes uideatur, nec diuini adiutorij consolatio sentiat. Cæterum ut hic discipuli tentati sunt ad hoc ut & seipsos & Dominum melius agnoscerent, ita in hoc sancti tentantur, & tentari permittuntur à Deo, ut Deus & ipsimet sibi melius innotescerent, ut & de seipsis sentiant modestius, & de Dei erga se declarata bonitate augustius.

ET DICIT HIS IESVS: QUID TIMIDI ESTIS? MODICE FIDEI? VBI EST? Increpauit Dominus & discipulos suos, & ipsam maris tempestatem, sed incertum ex Euangelistis utra increpatione fuerit prior, nisi quod ex Mattheo magis apparet, atque ex ipsis uerbis saluatoris, priore fuisse discipulorum increpationem, quam quæ eam Marcus & Lucas posteriori loco ponant. Matheus enim magis ordinem uidetur obseruasse, dum dicit: Tunc surgens, &c. & illud: quid timidi estis, significat discipulos adhuc timore periculi præsentis correptos. Et prius certe conueniebat, ut tolleretur animi eorum turbatione quam turbatione maris, quod fidei imperfectio obesse posset faciendæ miraculo. Sæper enim ferè fidem Dominus antequam miraculum operetur exigit, sic & in consolatione sanctorum, in tentationibus ipsorum, prius Dominus animos eorum suo afflatu & inspiratione erigit, deinde a malis si expedit, liberat. Increpat autè Dominus discipulos, non quod illi excitauerunt, opemque eius implorauerunt, id enim erat fidei, atque fiducia, cuiusdam argumentum: sed quod tã anxij trepidauerunt, consternatiq; penitus, ceu acti de eis fuisset, clamauerunt. Diffidetiã enim erat quod dixerunt, perimus; nimia consternatione indicabat, quod cum geminatione clamauerunt: Præceptor, præceptor ut est apud Lucam Græcis. Unde dicit, quid timidi estis? & addit in Græcis apud Marcum uitas hoc est, sic uel adeo, ut intelligatur non simpliciter redarguisse omnem illorum timorem, (cum fieri facile non posset quin in tali reru statu naturalis aliquis timor animi hominis, etiã in fide perfecti, inuadat) sed timorem illum magnu quo consternati erant. Hic enim erat argumentum infirmitatis fidei eorum, nempe quod non crederent eum Deum esse, qui etiã dormiret, curam illorum haberet: aut quod non satis considerent sed per illum ab omnibus periculis & malis fore liberos: quemadmodum tamè iam confidere debuissent, propter illius promissiones, & conspectam in ædendis miraculis potentiam. Dico autè quod non crederent, &c. aut quod non considerent. Fides enim hoc loco dupliciter accipi potest. Nam à quibusdã accipitur pro credulitate, ut ideo intelligatur accusasse Dominus discipulos imperfectionis fidei, quia non crediderunt eum Deum esse, qui etiam dormiens posset eos periculo liberare. Ab aliis uero communiter hic & in similibus locis accipitur pro fiducia, ut intelligatur discipuli ideo uocari δειδωμένοι, hoc est, parum fidentes & modice fidei, quia non satis confidebant se esse tutos Christo dormiente, nec habuerunt perfectam illam in Dominum fiduciam quam debuissent. Porro cum fidem habuerint etsi imperfectam, illud Marci: Necdum habetis fidem: sic debet intelligi: Necdum habetis fidem illam perfectam in me, quæ iam merito de me concepisse debuissetis: Sic & illud Lucæ: Vbi est fides uestra? perfecta scilicet illa quam toties inculcaui, quamque præ uobis tulistis, omnibus relictis me sequentes. Id enim rectè accipitur significare articulus apud Græcos appositus, πνεῦμα ἰσχυρὸν ὑμῶν: ubi est illa fides uestra? Unde Augusti. in 3. de

quæ erat trans Iordanem, erat altera citra Iordanem, ut apparet ex Iosepho lib. 3. cap. 6. belli Iudaici. Et Ios. 15. fit mentio cuiusdam Gadaræ in tribu Iudæ.

ET CVM DE NAVI EGRESSVS ESSET AD TERRAM, STATIM OCCVRRIT DE, &c.] Quamvis Matthæus duos occurrere Christo dæmoniacos scribat, quorum dæmones ingressi porcos præcipitauerunt eos in mare, Marcus tamen & Lucas vnus solius faciunt mentionem, non asserentes tamē vnū solum fuisse, & ob id non cōtraria Matthæo scribentes. Vnius autē tantum faciunt mentionem, siue quod hic inter duos illos clarior esset & famosior, per cuius curationem fama Christi latius clariūque fragrauerat, ut vult Augustinus: siue, ut vult Chrysoström, quod hic sequior esset, vnde eius scintilla latam descriptionem à Matthæo prætermittam hi duo Euāgelistæ prosequuntur. Potest & ob id videri vnus tantum ab eis factam mentionem, quod foret hic solus fuerit, qui curatus Christū sequi voluerit, & à Christo missus longè lateq; ipsum prædicauerit. Nam de suis duobus nihil tale narrat Matthæus. Porro apud Græcos in Luca duo adduntur verba quæ desunt apud nos. Habēt enim: occurrit ei vir quidā e ciuitate; quod tamē nō sic est intelligendum quasi e ciuitate occurrerit Christo, dicitur enim à Marco e monumentis occurrere, & in desertis ac montibus habitasse, sed quia vir ille fuerit ex illa ciuitate oriundus Diligenter autē Marcus & Lucas dæmoniaci huius statum & miseriam explanant, ut & dæmonum malitiam, & Christi potentiam magis exprimerent. Itaq; dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuisse, nudum incessisse, in domibus non mansisse, nullis catenis vinciri, nec vlla ratione domari potuisse, in deserta actum in monumentis habitasse, ibiq; lapidibus sese cōcidisse, ac, ut habet Matthæus, omnibus transeuntibus timori & horrore fuisse. Quæ omnia summā eius qui sic à dæmonio agitabatur miseriam, Christi misericordia dignā, ac dæmonum insuperabilem malitiam & sanctorum in homines, sola Christi potētia superabilem significant. Vt autem intelligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in monumentis, idq; in desertis & montibus, sciendum quod Iudæi suos non sepelierunt in ciuitatibus ne contaminarentur, sed extra ciuitatem, in agris, & maxime in montibus & desertis locis, vbi ynaquæq; ferè familia suū habebat sepulchrū, in aliqua rupe excisum, aut in aliqua spelunca delectum, aut ex lapidibus & ex fossione extructum, tantam habens altitudinem & latitudinē, ut multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri. Patet istud ex variis scripturæ locis, videlicet ex sepulchro domini, sepulchro Abraham, & sepulchris de quibus legitur 4. Reg. 23. vbi dicitur Ioas vidisse sepulchra quæ erant in monte, misisseq; & tulisse ossa de sepulchris, & per ea polluisse altare in Bethel. Hinc etiā est quod toties in scripturis dicantur quidam illati vel non illati in sepulchris patrum suorum. Itaq; mirum videri non debet, si dæmoniaci isti in sepulchris habitarent, idq; in montibus & desertis. Vt autem hic manerent diabolus eos adigit. Primum quidem, quoniam summē gaudent crudelitate & scintilla, in eis & per eos omnem quam permittebantur scintillam exercere volebant. Iam magnæ cuiusdam crudelitatis erat, sepulchra ingredi, atque in eis, inter mortuorum ossa, quæ omnes religiosi quodam metu, aut naturali aliquo horrore attingere abstinent, versari: maioris etiam crudelitatis erat, ex eisdem

occurrere & innadere viatores, qui sanè hęc ratione ne magis percellerent metu & horrore. Deinde secundum Chrysoström & Theophyl. hac ratione dæmones perniciosum dogma persuadere hominibus volebant, videlicet quod animæ morientium dæmones fiant: vnde, inquit Chrysoström, aruspices occidunt pueros, ut animam eorum cooperantem habeant, propter quod & dæmoniaci clamāt; anima illius ego sum. Certè August. lib. de hæres. cap. 86. Tertulliano eum tribuit errorē, quod senserit animas hominum passimas, post mortem conuerti in dæmones. Postremum hac ratione declaratum est quibus rebus maximē dæmones delectentur, videlicet hominum morte: ac vbi sit illorū pars, videlicet nō inter viuos, nec in terra viuentium, sed inter mortuos. Verum hic queri potest cur dæmones dæmoniacos hos adegerūt ad occurrendum Christo, cum potius fugiendum eis fuisset ab ipso. Dicunt quidā, dæmoniacos hos strepitu appellentiū hospitium excitatos procurrisse in occursum Domini, ut quemadmodum consueuerāt impetum facerent in eum cum suis, sed postea dæmones sentientes illius in seipsis vim, agnouisse illum, ac postratis istis dæmoniacis illum rogasse ne eos torqueret. Verum cum Marcus de altero istorum dicat, quod videns Iesum à longè cucurrit, & adorauit eum, &c. quo uti que satis significatur non occurrere in principio animo inferendi nocuentū, rectius dicitur dæmones istos occurrere Christo, & ad occurrendum dæmoniacos adegisse, partim quod Christi virtute cogentur aduenire & occurrere, partim quod sentientes dæmones præsentiam alicuius qui eos torqueat, sperarent se humili supplicatione aliquid quod vellent posse impetrare. Quoniā enim isti dæmoniaci adeo scæui erant ut nemo eos ad Dominū adducere posset, ipsemet ad eos curandos venit in hanc regionem, atq; in ea existens occurrere eos sibi. Neq; enim conueniebat ut vsq; ad eos iret, eorūq; requireret, ne gloriæ cupidus videretur.

QVID MIHI ET TIBI EST FILII DEI ALTISSIMI; OBSECO TE, BADIURO TE.] Non voluntatis, ait Hierony. ista confessio est, quam præmium sequitur contentis, sed necessitatis extorsio, quæ cogit inuitos: velut si serui fugitiui post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud nisi de verberibus deprecantur. Sic & dæmones cernentes Dominum in terris repente versari, ad iudicandos se venisse credebant. Hęc ille. Porro dæmo inter audaciam & metum hærens, per timorem veneratur, filiumq; Dei prædicat, ac ne expellatur aut torqueatur obsecrat: per audaciam verò cum Domino exostulat, dicens: quid mihi & tibi; ac etiam adiurare præsumit, id pro se sibi vsurpans, quod contra ipsum vsurpari solitum est. Nam per adiurationes dæmonia expelluntur. Vt autem intelligatur quid hic & in aliis locis scripturæ sit adiurare, sciendū verbum adiurare apud Latinos scriptores idem esse quod simplex iurare, aut idem quod valde iurare, Nam, ad auctiuam particulam hic esse voluit. vnde Terentius in Hecyra. Sancte adiurat non posse apud nos Pamphilum se absente perdurare, hoc est, iurat. In scripturis verò sacris hoc verbum aliam habet significationem. Respondet enim Hebræe dictioni פָּדַח quæ cum sit verbum coniugationis hiphil, significat proprie idem quod facio iurare. Sicq; accipitur cum dicit Abraham seruo suo: Pone manum tuam subter femur meum, ut adiurem te per Dominum Deum cœli

cœli & terræ, &c. hoc est, ut iurare te faciā, quem admodum etiam quidam vertunt. Sic & Genes. 50. cum dicit Ioseph se adiuratum à patre ut sepeliret ipsum in terra Hanaan Quomodo enim fuerit adiuratus, patet ex fine cap. 47. videlicet quia posita manu subter femur (qui iurantium mos eras) iurauit patri se sepeliturū illū in terra Chanaan. Et Ios. 2. dixerunt exploratores ipsi Rachel post præstitum iuramentum ab ea exactum, Innoxij erimus à Iuramento hoc quo adiurasti nos, id est, quod iurare nos fecisti. Itaq; , adiuro, his locis est ad iurandum adigo, quomodo & hoc loco quidam interpretatur ut sit sensus: peto à te ut iures mihi per Deum neme torqueas. Sciendum tamen in scripturis quosdam dici adiurari, etiam à quibus nullum exigitur iusiurandū, ut cum dicitur 1. Reg. 14. Ionathas nō audierat eum adiuraret pater eius populum. Quomodo autē adiurauerit prius dicitur. Adiurauit autem Saul populum dicens: Maledictus vir, qui comederit panem vsq; ad vesperam, donec vlciscar de inimicis meis. Hic enim populus adiuratus non iurauit, sed Saul tantum. Sic in lege zelotypiæ dicitur. Adiurabit eam sacerdos, & dicit: Si declinasti à viro tuo, atq; polluta es, & concubisti cum altero viro, his maledictionibus subiacebis: Det te Dominus in maledictionem, exemplūq; cunctorum in populo suo, &c. Quibus locis nihil aliud videtur esse adiurare aliquē, quàm iuramento execratorio & maledictioni diuinæ aliquē subiicere. Vnde pro eo quod nos legimus, his maledictionibus subiacebis; in Hebræo est, & adiurabit eam sacerdos adiuratione maledictionis, dicitq; ad eam, quod per parathesin insertū est, verbis sacerdotis adiurantis. Iam nonnunquam occurrit in scripturis verbū adiurandi, vbi neq; commodè exponi possit per exigere iuramentum, neq; per subiicere execrationi, ut cum dicit ad Micheam Prophetam rex Achab: Iterum atq; iterum adiuro te, ut non loquaris mihi nisi quod verū est in nomine Domini. Et cum in Canticis dicitur: Adiuro vos filii Hierusalem. Rursum cum dicit Caiphas Christo: Adiuro te per deum viuum, ut dicas nobis si tu es Christus. Et in Actis: Adiuro te per Iesum quem Paulus prædicat. Hic enim neq; iuramentum aliquod exigitur, neq; maledictio aliqua explicatur, nihilq; aliud videtur esse his locis adiurare, quàm religione aliquem obstringere, hoc est, metu religionis & pietatis temeratae aut vlcionis diuinæ adigere ad aliquod faciendum, quod pulchrè significat dictione Græca huic correspondens, ἀρκίζω vel ἑξορκίζω. Quoniā enim iuramento præstito, aut maledictione interminata aliquem sic obstringimus, ut metu religionis contra quā velimus facere non audeat, hinc generaliter adiurare ponitur pro intuitu obedientiæ & timoris Deo debita: quæ quā obstringere. Itaq; hæc oratio: adiuro te per Deū; sic hoc & aliis locis est explicanda: Per gloriā & obedientiā Deo debitā te obstringo, quasi scilicet te iureiurando ad hoc abstrinxisses, ita ut temeratae religionis & inobedienciæ in Deū crimen incidas nisi parueris. Hinc iam intelligi etiā potest, quomodo secundum Ecclesiasticum vsus insensibilis quædam creaturæ dicatur adiurari, ut cum in consecratione aquæ benedictæ dicitur: Exorcizo te creatura salis, &c. Exorcizo te creatura aquæ, &c. Nam, exorcizo, Græcum verbū, non est aliud quàm adiuro, secundum vsus quem habet hoc verbum in scripturis. Vt autem etiam intelligatur quomodo dæmon primum quidem, ut apparet, rogauerit, de-

inde etiam adiurauerit Christum per deum, (nam cum suis precibus nihil sciret merito tribuendum diuini nominis autoritate interposita, quam grauissimam esse Christo sciebat, sperabat se posse consequi quod volebat) ne ipsum torqueret, aduertendum dæmonem hunc iam quidem tortum fuisse & afflictum à Christo, idq; & generali illa afflictione, quæ omnibus à dānatione dæmonibus semper fuit communis, & specialis, qua scilicet ille affligebatur metu ex præsentia Christi: verum neutrum harum afflictionū hic deprecatur, cum sciret fieri non posse ut ab illis liber esset & immunis, sed duplicem adhuc aliam metuebat afflictionem, quā intelligi potest hic deprecatus. Metuebat enim expelli ex homine quem possidebat, quæ expulsio magna illi futura erat afflictio, eo quod pro summa eius superbia pœnosum sit alterius imperio debere cedere, proq; maxima eius malitia & in homines inuidia, volupe illi sit homines affligere: quo certe affectu multi etiā sunt hominum impiorum qui iam ad extremum malitiæ deuenerunt, quibus voluptati est aliis vel suo malo malefacere: & si coerceatur à licentia facinorum, vehementer animo discruciantur. De hac itaq; afflictione pleriq; intelligunt, cum dicitur: obsecro te ne me torqueas; quia sequitur apud Lucam: Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Et apud Marcum: Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto. Quibus orationibus causalibus omnino videtur significari hoc afflixisse dæmonem, quod exire cogerebatur ab homine. Metuebat autem etiam expelli extra regionem, & mitti in abyssum inferni, torquendus ibi ea condemnatione quā sciunt manere ipsos in nouissimo iudicij die, & hanc torturam magis videri potest deprecatus dæmonem, quia dicitur apud Matthæum: venisti ante tempus torquere nos. Et postea dicitur in Marco, quod rogabat eum ne se expelleret extra regionem: & in Luca, ne imperaret illis ut in abyssum irent. De hac igitur tortura si intelligatur quod dicit dæmo: nobisecro te ne me torqueas: quod sequitur: præcipiebat enim spiritui immundo, &c. sic est accipiendum, ut reddatur ratio quare precabatur, ne torquebatur videlicet, quia metuebat, ne eo quod imperabatur illi ut discederet ab homine, simul etiam imperaretur illi ut discederet extra regionem in abyssum inferni. Porro ex Luca & Marco constat prius Dominum præcepisse dæmoni ut exiret ab homine, quàm ille diceret: obsecro te ne me torqueas. Nec tamen mirum videri debet, si non omnino statim exierit ad Christi præceptum. Non enim ei Christus præcepit ut omnino statim exiret, nec adhuc eius præceptum planè urgebat, sed quemadmodum supra cum dixisset dæmoni cuidam, Obmutesce, & exi ab homine; permittit illi Christus priusquam egrederetur, proicere dæmoniacum in mediū, & discerpere illum: ita & modo permittit ante egressum adhuc quædam orare & respondere, quoniam ita vtile erat propter auditores. Neq; inefficacia præcepti Christi ex eo inferri potest, sed potius e contrariō efficacia præcepti Christi declaratur, dum Christo præcipiente adeo trepidè & multum precabatur ne torquebatur, nō refugiens quidem obedientiam, sed inuis malum deprecans. Cum autē subiungit Lucas: Multis enim temporibus arripiebat illū, & causam reddit, quare Dominus, etiā à nemine rogatus, præceperat dæmoni exire, nimirum quod ob malū diuturnitatem & magnitudinem Dominus illius miseretur.

INTERROGAVIT AVTEM ILLVM A IESVS DICENS: H QUOD TIBI NOMEN EST, &c.] Interrogat Dominus nō quasi ignorans sed vt ex diaboli respōsione patefceret præsentiū dæmonū inhabitātium multitudo, vt hinc illis etiā constaret & causa rarē illius crudelitatis ac sœuitiē quæ descripta est, & miraculi magnitudo, quo à tāta dæmonū potestate Christi potētia homo postea liberatus est, sicq; cognosceretur Christi potētiam non solum superiorē esse singulorum dæmonū potentia & malitia, sed etiam omnium quantumuis multorum, ac simul coadunatorū & conspirantiū. Præterea & ad nostram instructionem voluit Dominus multitudinem dæmonum vnum hominem possidētium innotescere, vt agnosceremus nō esse nobis singulis negotium cum singulis dæmonibus, sed multos simpl dæmones frequenter vnus saluti infidiari, quo cum maiori metu conuerseremur in solo Domino confidētes, cuius vnus potestas longē superat omnium aduersariorum nostrorum vim & potentia. Maior est enim, inquit Ioannes, qui est in nobis, quā qui est in mundo. Interrogat autē Dominus de nomine, nō quod singuli dæmonum speciale habeāt nomen sibi propriū sed interrogatione nominis exigens notificationem eius dæmonij quod loquebatur. Nominē enim rem notiorē facimus. Logus autem hactenus fuerat dæmon veluti vnus aliquis, dicēs: Quid mihi & tibi, & obsecro te ne me torques. Proinde vt notū faceret Dominus cuius fuisset vox hactenus audita, videlicet quod nō vnus aliquis, sed totius cuiusdā multitudinis: Quod, inquit, tibi nomē est? hoc est, indica nobis quis sis tu qui in homine loqueris. Et dicit ei: Legio mihi nomen est; addens & causam vsurpati nominis; quia, inquit, multi sumus. Non enim putā dum nomen hoc vsurpatū quod verē ibi esset plene legionis numerus, qui est 12250. militū, non autem, vt multi putant, 6666. Nam legio in decem diuiditur cohortes, cohors verō in 50. manipulos, manipulus in 25. milites. Vsurpant igitur nomē militare, bonis angelis magis conueniens, quo insinuat & dæmonū superbia, imperiū ac assimilationem cum angelis bonis sibi vendicantiū, & eorundem in nos hostile bellum, quodq; in perniciē nostrā spurca colluies coniuata sit. Cum itaq; prius dixerūt Euangelistæ hominem occurrissē qui habebat dæmonium & spiritum immundum, nomē dæmonij & spiritus, collectiue debet accipi pro tota hac cōgregatione dæmonum, de quibus iam posthac serē semper loquuntur hic Euangelistæ pluraliter.

ET DEPRECABANTVR EVM B MVLTVM NE SE EXPELLERET EXTRA REGIONEM, ET CNE, &c.] Quod dicit Marcus dæmones rogasse ne expellerentur extra regionem, quidam intelligunt extra regionem, hoc est, extra mundum habitatum, sed rectius intelligitur extra regionem illam. Quemadmodum enim diuersi dæmones alijs & alijs vitijs magis delectantur, ita diuersi dæmones ad diuersas magis afficiuntur regiones, & ad eas maximē, in quibus mores hominum propter longam consuetudinē respectos habent, ac ybi eis maior nocendi spes est & occasio. Itaque duo intelligendum est petiisse dæmones: vnum, ne expellerentur extra regionem: alterum, ne mitterentur in abyssum, hoc est, in infernum, locum scilicet damnatorum, ad quem se saltem in nouissimo iudicij die sciunt mittendos. Propriē enim abyssus, pro quo Hebraicē est אַבְיִס, significat aquarū pro

funditate; accipitur tamē quandoq; maximē in nouo Testamēto, pro inferno, propterea quod sub terra sit, mortuos damnatos penitus ita absorbens vt emergere illinc nō possint. Sic enim accipitur frequēter in Apocalypsi, sic & ad Rom. 10. & præsenti loco. Sunt autē qui intelligūt dæmones (qui, vt patet ex Paulo, in aere hoc caliginoso detinentur vsq; in iudicij diem,) certis etiā locis sic diuino iudicio addici, vt eū non sint exituri nisi præsceptū in abyssum, atq; ob id dæmones modō precatos ne expellerentur extra regionem. Secundū quem intellectum eadē erit illorum petitiō quæ est apud Lucam, & quæ apud Marcum. Porro ad has dæmonū petitiones nihil respondit Dominus, neq; illorū petitioni verbis aliquibus annuēs, neq; reluctans, quod tantū venisset ad saluandū & liberandū homines à potestate diaboli, nondū autē ad cōdemnandū dæmones extrema sua cōdemnatione, quæ ad secundū eius pertinet aduentū. Dispensatoriē autem fiebat vt dæmones metu percussū ea rogarēt, vt præsentes omnes intelligerent tantā fuisse Domini potestatem, vt illos nō solum ex hominibus eicere posset, sed tota etiā pellere regione, ac in abyssum præsipitare solo suo iussu, quod vtique iudiciariam eius ac diuinam potestatem planē demonstrabat.

ERAT AVTEM IBI B CIRCA MONTEM H GREX PORCORVM MAGNVS PASCENS IN AGRIS, &c.] Quod Marcus dicit circa montem fuisse hunc gregem, pascentēque in agris, noc est contrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuisse in mōte. Nā, vt inquit Augustinus, grex porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset iuxta mōtem in agris, aliquid in monte. Aut totus etiam grex circa montem fuisse dicitur, & tamē etiam in monte, quia in inferiori fuit montis parte, quæ in agros & campos diffundī cōperat. Dæmones ergo, quoniā exeundū illis erat ab hominibus, nec permittebatur eis nocere amplius pro illorum voluntate hominibus, cupiuerunt sibi concedi vt maliciā suam permitterentur exercere in ea quæ hominum erant, re ipsa declarātes scilicet quāto odio & furore contra homines insaniant: occasionēq; sumperunt à præsente ibi tum grege porcorū, quos quia sciebant esse Iudæis abominabiles, sperabant Dominum vt pote Iudæum, & legis Mosaicæ obseruatorem faciliē eorum petitioni consensurū. Videri autē potest, dæmones & alia de causa cupiuisse nocentium istud hominibus illius loci inferre, nimirum vt perditis porcis, domini gregis alijsq; homines horum damno cōsternati Iesum non susciperent, sicq; fructu prædicationis priuarētur, quē admodum post ex parte euenit. Rursum autem dispensatoriē factum est vt dæmones ingressum in porcos peterent, vt cōstaret nihil omnino eos posse nisi ipsius permissione. Sed mirum videri possit, cur Christus qui hoc quod dicebatur, hoc est, saluatorem, sese in omnibus gessit, permiserit dæmones porcos inuadere & perdere, quanquam nullum sit dubium quin iare id concedere potuit, cum esset Dominus omnium. Verū dicendū, varijs de causis id Dominū permisisse admodum conuenienter, non quidem vt dæmonibus cōplaceret, sed dispensatoriē alia intendens hominū instructioni & eruditioni vtilia. Primū itaque id concessit, vt re ipsa constaret quod prius dixerunt dæmones, multitudinem dæmonum inhabitasse hunc hominem, ac iam eandem expulsam esse. Deinde vt reselleretur & conuinceretur pertinacia eorum, qui negantes dæmonum

Quæreda
mones cupiuerunt
mitti in
porcos.

dæmonum naturam, quales erant Sadducæi, & ob id etiam negantes dæmonem vexare hominē, attribuunt vexationem ægritudini naturali. Fingi enim non potest, ægritudinem eius hominis statim migrasse in gregem porcorum vt præcepisse submergeret. Præterea demonstrare voluit Dominus, dæmones atrociora commissuros in hominibus quā in porcis, nisi in eo quod tyrannicē agūt à Deo impedirentur, non permitti facere quæ volūt: Manifestū enim eos magis odire homines quā irrationalia, quum hæc propter homines perdere studeant, & per illorum perditionē his inferre tristitiam, vt patet in his quæ circa Iob. Quartū, verisimile est hos Gadarenos fuisse Israelitas, tum quod alijs qui ad prædicandū eis non sit probabile Dominum accessurum, cum dicat se missum tantū ad oues quæ perierunt domus Israel, tum quod hæc regio iure pertineret ad Israelitas, inhabitata enim olim erat à dimidia tribu Manasse & à tribu Gad, à quo nomine putant quidā ciuitati nomen Gadara datū. Et ex Iosepho omnino satis constat Gadarenos fuisse Iudæos. Quoniam itaq; his non licebat vesci carne porcina, cuius esum lex Mosaicā interdixit, permittit dæmones porcos ingredi & perdere, vt pœnas contemptæ vel neglectæ legis darent, amittendo porcos quos contra verbum Dei aluerant. Addi & hoc potest, Dominum hac ratione demonstrare voluisse se ad saluandū homines venisse, non autem illi curæ esse porcorum aut quarumcunq; rerum temporalium salutem, atq; vel ob vnus hominis salutem ceterarū rerum quamuis grauē iacturam esse negligendā. Postremū, quod ad mysticū attinet sensum, permittit istud est à Domino vt ostēderetur dæmones permitti possidere, atque optare possidere eos qui in vitijs cœno voluntantur porcorum more, qui furia quadā dæmoniaca in omnia vitia prolabentes tandem cum dæmonibus præcipitabuntur ac suffocabūt in abyssu inferni. Porro stagnū illud, in quod Lucas dicit præcipitatos porcos, Zieglerus quibusdā cōiecturis cōmotus putat non fuisse stagnum Genesareth, sed alium quēdam lacum longē minorem, nō procul à Gadara ciuitate existentem, cuius meminit Strabo, dicēs cum aquæ esse adeo noxiæ, vt potum in eo pecus, & vngues & pilos amittat. Hunc itaq; putat ille fuisse in quem porci sunt præcipitati: vt quemadmodū Christus pro ostensione expulsæ multitudinis dæmonū, & confutatione eorum qui spirituum negant naturam, porcos delegit, animal scilicet immundum, & lege Mosaicā vetitum: ita & stagnum delegerit, quod ex condicione rerū erat inutile humanis vsibus. Non enim cōuenisse vt in stagnū Genesareth, quod aquæ erat saluberrimæ, teste Iosepho, & hominibus valde commodum, porci bis iam immundi simul cū dæmonibus mitterentur, quod hinc aquas polluendas putaret, & hominibus eis vteatibus abominabiles. Suspiciaturq; lacum hunc nō diu post hoc factum à vicinis terra obstructum, timentibus scilicet ne ex fœtore cadauerum pestis aliqua oriretur, ac eundem ob præsentiam horridorum dæmonum magis iam abominantibus, atq; ob id factum vt huius lacus non meminerint historiographi qui post Strabonem & Christum cōtemporāneos scripserunt, Iosephus scilicet, Plinius, Ptolomeus, Hieronymus, Eusebius. Verū vt hæc cōiecturæ non satis firmæ sunt, ita non concordat hæc sententia cum Euangelistis. Nam quod Lucas stagnum dixit, Matthæus & Marcus mare vocauerunt. Hi autem

lacum Genesareth, mare appellare solent, quem Lucas stagnum serē vocat. Accedit his quod Hieronymus in lib. de locis Hebraicis post descriptionem ciuitatis Gadara scribit: Hodie, inquit, supra montem viculus demonstratur iuxta stagnum Genesareth, in quod porci præcipitati sunt.

ROGABANT EVM C OMNIS MVLTITVDO REGIONIS GERASENORVM, V T TRANSIRET A, &c.] Non ex contemptu & superbia, vt annotauit Hieronymus, Geraseni Dominum volunt à se discedere, sed ex humilitate, & vt dicunt Euangelistæ, ex timore, videlicet quia cōscij suæ fragilitatis agnoscebant se eius præsentia indignos, ac metuebāt ne qui transgressionem legis in porcis punire visus fuit, etiam in alijs eorum animalibus ipsorum peccata vindicaret. Itaque minus fuit horum peccatum quā Nazarenorū. Hi enim etsi damno affecti, rogant tamen Christum humiliter, vt discedat: Nazarenī verō nullum damnū passi elegerūt, & præcipitare voluerūt. In eo tamē grauius peccauerūt hi Gadareni, quod magis timebāt Domini potentiā in expulsionē dæmonū & perditionē porcorum declaratam, quā amarē eiusdem bonitatem in restitutis reluctans dæmoniis; quodq; magis solliciti erant de perditione animalium, quā de salute animarū suarum, & veritatis cognitione. Siquidē videntes Dominū eos curasse dæmoniacos, qui toti etiā regionī erant infesti, existimare meritō debuissent venisse illū ad saluandū, non ad perdendū, ac proinde amandū magis quā metuedū. Quare cum malo hoc timore indignos se facerent Christi præsentia & doctrina, facile eorum annuit precibus Dominus, nolens scilicet cuiquā esse molestus, ac docēs re ipsa margaritas ac rosas Euangelici sermonis nō esse spargēdas ante porcos, nec discipulos prædicare debere vbi nō essent recepti, quemadmodū post c. 10. Matthæi docuit. Et quidem prius Petro simili timore correpto, ac dicente: Exi à me Domine, quia homo peccator ego sum, nō discessit ab eo Dominus, sed metu depulso etiam summæ dignitatis addit promissionem: Gadarenis verō timentibus & precantibus vt discedat, acquiescit eorum petitioni, nimirum quia timor ille Petri reprehensione carebat, eo quod ex sola animi humilitate natus fuisset; Horum verō timor non ex simplici syncrasiq; humilitate nascebatur, sed partim etiam & magis ex nimio amore rerum temporalium quibus malē timebant.

CVM QVE ASCENDISSET NAVIM, COEPIIT ILLVM DEPRECARI, &c.] Jostenditur hinc perfecta sanati huius viri sanitas. Nō solum enim corpore sanatus est, sed & corde adeo sanatus est vt Iesum perfecte agnosceret, orans vt cum illo sibi esse liceret, eo quod expertus esset eius in se bonitatem ac potentiā, ac verborum eius quæ ad pedes eius sedens audivit suauitatem. Itaq; illi quidē Christum precantur vt discedat, hic precatur vt cū ipso sibi temper esse liceat. Verū non permisit Dominus, idq; tum ob id, vt vult Theophy. vt indicaret ei Dominus quod licet non sit secum, gratia tantū eius protectus à dæmoniis insultibus liber futurus esset: timebat enim fortē ne elōgatus à Iesu iterū inuaderetur à dæmonibus: tum vt hi qui humano quodā timore Christi præsentia adhuc ferre nō poterant, haberent sui ac gloriæ diuinæ aliquē precōnem eis gratiorem. Vbi notanda mira Domini in ipsos Gerasenos quamlibet ingratos benignitas, dum eis relinquit eū per quē ad sui cognitionē & admirat

Vno modo, dum quis de Deo malè loquitur, tribuendo illi quod eius dignitati derogat, aut negando de eo quod ei competit. Atq; dum huiusmodi blasphemia quæ directè in Deum est significatur, verbum blasphemandi construitur, vt alias solet, cum accusatio, ita vt dicatur quis blasphemare Deum. Sic Leuit. 24. Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur. Isaie cap. 1. Blasphemauerunt sanctum Israel. Et dicitur Ezechia: Noli timere à facie sermonum quos audistis, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Altero modo de blasphemia in Deum loquitur scriptura, dum quis derogat honori diuino, tribuendo sibi vel alteri quod Deo proprium est. Atq; dum de huiusmodi blasphemia est sermo, verbum blasphemare absolute ponitur, vt hoc loco, & Matth. 26. cum princeps sacerdotum scissis vestimentis suis exclamauit dicens. Blasphemauit. Aut eum accusatio & prepositione, in, vel contra, cõstruitur, vt Marci. 3. Qui blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum. Dicitur enim ibi blasphemare in vel contra spiritum, qui derogat potentia & operationi spiritus sancti, tribuendo eam demonibus, quæ manifestè Spiritus sancti operatio erat. Proinde hoc loco dum dicitur apud Matthæum: Hic blasphemauit, sic est intelligendum, Hic blasphemauit in Deum, tribuendo scilicet sibi quod Deo soli competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

QVO STATIM COGNITO IESVS SPIRITV SVO QVIA SIC COGITARENT INTRA SE, RESPONDENS. Quoniam scribæ & Pharisei Dominum tanquam blasphemum apud se condemnabant, eo quod videretur sibi arrogare quod Deo proprium esset, mox ostendit sibi competere quod etiam scripturæ Deo proprium esse passim docent, dum declarat se cordium esse inspectorem, quod similiter Deo proprium est, sicut remittere peccata, scriptum est enim, Tu solus nosti corda filiorum hominum. Et in Psal. 7. Scrutans corda & renes Deus. Et 1. Reg. 16. Homo videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor. Proinde bene Lucas Christi diuinitatem insinuauit dicens, Vt autem cognouit Iesus cogitationes illorum perfectius verò eadem significauit Matthæus dicens. Cum vidisset Iesus cogitationes eorum. Plus est enim videre cogitationes quam cognoscere, cum cognoscamus etiam cogitationes aliquorum ipsis nobis reuelantibus. Perfectissime verò eandem significauit Marcus, dicens Dominum cognouisse cogitationes eorum statim & suo spiritu, hoc est, non alieno spiritu; quemadmodum propheta spiritu non suo, sed diuino quorundam cogitationes cognoscere & videre potuerunt. Quamquam autem sola cogitationum reuelatione satis Dominus confutauerat eorum de se malam cogitationem, quodque non immerito sibi vèdicauerit potestatem relaxandi peccata, non dedignatur tamen & alia ratione idem ostendere manifestius, sanitatem ægro subito solo iussu conferens in confirmationem potestatis dimittendi peccata. Et sane non aperte sibi vendicauerat Dominus hanc potestatem, tamen quoniam eam sibi vèdicasse Pharisei intellexerat, ostendit euidenter eandem verè sibi cõuenire. Vbi obseruandum quomodo semper Dominus aliorum malitia in bonum aliquod vtitur. Quod enim imprimis aperte dicere non cõueniebat, id iam occasione cogitationum talium, commodum erat ostendere & euidenter facere. Porro hac saluatoris quaestio:

A Quid est facilius dicere, &c. dupliciter distingui potest ex parte verbi, dicere. Primo modo communiter distinguitur sic: quid est facilius dicere, vt infinitiuus, dicere, construatur eum, facilius. Secundo sic, vt coniungatur cum sequentibus, Quid est facilius, Dicere, dimittuntur, &c. Atque hæc distinctio aptior videtur, imò ea conuincitur ex Marco, qui addit, Dicere paralytico, ac sensum videtur habere paulò diuersum à sensu prioris distinctionis, quam uis in idem coincidere possit. Intelligitur autè hæc quaestio dupliciter. Theoph. enim ita eam intelligit, quasi Christus putauerit difficilius videri Phariseis, dicere surge & ambula, quam dicere, dimittuntur tibi peccata tua, eò quod horum verborum effectus obscurus esset & incognitus, atq; ob id Dominum voluisse per id quod difficilius videretur ipsis, probare quod facilius eis videretur, quam uis re vera esset difficilius. Nam secunduam eum dimittere peccata, difficilius est re vera, quam sanare paralyticum. Itaq; secundum eum, illud, dicere, videtur sic debere accipi, dicere sine reprehensione, hoc est, ita aliquid dicere, vt de efficacia verborum redargui non possis. erit; sensus: Vtq; dicetis mihi facilius esse, dicere alicui, remittuntur tibi peccata, quam dicere, Surge & Ambula, eò quod illorum verborum veritas & efficacia obscura sit. Ergo quod difficilius vobis videtur faciam, vt quod facilius apparet & magis obscurum est, cognoscatis etiam esse verum, Verum hæc interpretatio non videtur conueniens. Non enim apparet Phariseos apud se cogitasse, Facilius esse dicere, dimittuntur tibi peccata, quam dicere, surge & ambula, cum illud tam difficile existimarent, vt Deo proprium esse putarent, & ob id Dominum blasphemie insimularent. Proinde rectius intelligitur Dominum voluisse vtrūque horum esse æquè difficile, eiusdemq; virtutis esse, vt habet Hierony. & corporis & animæ vitia dimittere. Verbum autem, dicere, accipi tunc debet pro serio & efficaciter dicere. Quo verbo hic necessario saluator vsus est, nec dicere potuit. Vtrum est facilius remittere alicui peccata, an conferre solo iussu paralytico sanitatem, eò quod de blasphemia arguebatur quæ in dicendo consistit: quare vt ad illorum calumniam directè responderet, dicendum erat, quid est facilius dicere, & non, quid est facilius facere. Est ergo hic sensus: Vos me arbitramini blasphemum, quod dicendo, remittuntur tibi peccata, iudicetis me vendicare potestatem Deo propriam. Sed vestrum requiro iudicium, vtrum horum duorum maioris est potestatis, serio & cū efficacia dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula? Nō dubitem quin vtrunq; sit equalis, imò eiusdem potestatis, idq; diuinæ, cum solius Dei sit verbo præstare quicquid voluerit. Itaq; eandem sibi potestatem arrogat qui hoc serio dicere præsumit, quam sibi vendicat qui dicit, remittuntur tibi peccata, vt æquè blasphemus sit qui illud dicit, atq; qui hoc dicit. Hoc tantum interest, quod ex conspecto ipso effectū secuto manifestè deprehendi potest non falso & arroganter potestatem vendicatam si quis, dicat, Surge & ambula: non autem ita deprehendi potest, si quis dicendo, remittuntur tibi peccata, eadem potestate sibi vendicat. Quare vt certissimo cognoscatis me non arroganter vsurpare potestatem remittendi peccata, sed eam verè habere quam antehac nullus hominum in terra habuit, et si & ego homo sim in terra conuersans vobiscum, ecce efficaciam horum verborum

verborum, surge & ambula, vobis exhibeo, verbo hunc paralyticum sanum adeo reddens, vt ipse suū lectum auferens, integra valetudine sit à nobis abiturus in domum. Itaq; si non potestis me ob id blasphemum iudicare, quod dicere præsumam huic: Surge & ambula; ipsa videlicet re. declarante me habere eam potestatem quam verba præ se ferunt: nec ideo blasphemum condemnare debetis quod dicam, remittuntur tibi peccata, sed potius ex externo signo probare verum esse spirituale & oculis non patēs remissionis peccatorum signum. Ex qua explanatione patet, quam conuenienter Christus illorum calumnie responderit, & quam aptè eorū crassum eorumq; iudiciū notauerit, eò quod ea verba non calumniarentur tanquam blasphemata, quibus solo iussu ægris frequenter sanitatem contulisset, cum eandem potestatem præ se ferrent, idq; apertius quam verba illa quibus promisit remissionem peccatorum. Aduertenda autem hic prudentia saluatoris. Cū enim scribæ cogitarēt apud se: Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Non respondet: Vt autè sciatis me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed vt sciatis quia filius hominis habet potestatem, &c. efficaciter probans ex ipsa cogitatione scribarum, se verum esse Deum, nec tamen id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & simul se verum hominem comprobans, potestatemq; dimittendi peccata cõpetere sibi etiam quatenus homo est, & non solum quatenus Deus. Remittit autem Christus quatenus homo aliter peccata quam sacerdotes. Sacerdotes enim solum remittunt tanquam ministri Christi, Christus verò remittit autoritatiuè & meritorie sua morte expians hominum peccata. Illud autem, in terra; auxesin facit, significat enim filium hominis non solum habiturum potestatem cū in caelo esset regnatorum, sed etiam habuisse cum adhuc in terris versaretur in forma serui, Offendit enim Phariseos, quod is qui homo erat, & in terris versaretur, sibi vendicaret potestatem remittendi peccata, quod solius Dei est qui in caelis est. Vnde ostendit filium hominis habere potestatem hanc, idque in terra. Porro hæc verba; Vt autem sciatis quia filius hominis, &c. quidam accipiunt vt sint verba Evangelistæ, quasi diceret: Ipsi dubitabant eum posse dimittere peccata, sed vt vos lectores sciatis ipsum habuisse hanc potestatem, tunc ait paralytico. Verum rectius accipiuntur vt sint verba Christi ad scribas, quæ continuata fuerunt cū verbis quæ subiunxit, conuertendo sermonem ad paralyticum, dicens, Surge & ambula; sed Evangelistæ interposuerunt illa verba; tunc ait paralytico; per parenthesis legenda, vt demonstrarent Dominum conuertisse se ad paralyticum, dirigendo sermonem ad ipsum, postquam priorem sermonis partem direxit ad scribas. Itaq; Christi locutio imperfecta fuit, efficaciam maiorem habens quam si perfecta fuisset. Habet enim aliquid vehementia oratio in qua subito fit transitus à persona in personam. Supplenda est autem oratio hoc vel simili modo; respicite & aduertite. Cæterum hic duplex occurrit difficultas, Primò, quomodo efficaciter Dominus probat se habere potestatem remittendi peccata, ex potestate curandi aliquem verbo, eum multi sanctorum hanc habuerint potestatem, illa verò non habuerint: Secundo, quomodo Dominus significat æquè difficile esse dicere, Surge & ambula, & dicere, remittuntur tibi peccata, cum Theophyl. post Chrysol. dicat, re

vera difficiliorem esse animæ quam corporis curationem & August. super illud Io. 14. Maiora horum faciet; maius esse opus asserat vt ex impio quis fiat iustus, quam creare cælum & terram. Ad primum dicendum. Christum non simpliciter ex potestate curandi paralyticum probare se habere etiam potestatem remittendi peccata, sed ex eo quod sine nominis alicuius inuocatione, solo iussu, & cum auctoritate præcipiendo curaret: quam potestatem non habuerunt aliqui sanctorum, sed nec habere possunt, eum sit solius Dei. Deinde eum miraculum curationis paralytici adiderit Dominus in confirmatione potestatis remittendi peccata, efficaciter conquebatur eandem ipsum habere, cum miracula vera efficaciter cõprobent id in cuius attestationem fiunt. Sunt enim quasi sigillum quoddam Dei, quo aliquid Deus verum esse comprobatur. Ad secundum dicendum, maius quoddam opus ex sese esse iustificare impium quam sanare ægrotum, cum illud ad spiritum, hoc vero ad corpus pertineat, ac ob id etiam si hæc duo in seipsis tantum considerentur, facilius esse sanare ægrotum paralyticum, cum id aut simile naturali aliqua virtute fieri possit. Verum sanare paralyticum hoc modo, nempe solo iussu, & remittere peccata, si referantur ad eam causam à qua sola hæc fieri possunt, æquè sunt & facilia & difficilia. Diuinæ enim potentia vtrunq; æquè est facile, à qua sola hæc fieri possunt.

1 SURGE, TOLLE LECTVM TVVM, ET VADE IN DOMVM TVAM. ET HONESTIM, &c.] Non solum surgere præcipit, sed etiã tollere lectum, vt quod fuit testimonium infirmitatis, fieret probatio perfectæ sanitatis. In domum quoq; abire præcepit, vt ne gloria suam querere videretur si illud apud se retineret: vtq; nō solum presentes, sed etiam omnes obuij miraculi euidentiam probarent, & sanitate sua domesticos lætificas fidei eis fieret occasio. Porro edictum sermonem mox manifesta presentanea; vis consecuta est. Non enim paralyticus paulatim ac tandè, egressus cepit se mouere, sed ad Iesu vocem statim erexit sese, quasi nullam vnquam sensisset paralytin, ac sublato in humeros lecto per confertam hominum multitudinem egressus est, nouū & antehac inuisum omnibus spectaculum exhibens, vt qui paulò ante velut exanimis cadaver à quatuor baiulis lecto affixus portabatur, nūc gestiens & alacer tantæ etiam sarcinæ gestandæ solus sufficeret. Cumq; negatus fuisset locus aduenienti, datus est exeūti. Sic enim dispensatione quadam diuina vtrunq; expediebat, vt venienti obstitens turba, fidei magnitudinem omnibus faceret manifestam, & datus per mediã multitudinem exeūti locus, miraculi spectaculum omnium oculis subiiceret. Quid autem his visis scribæ vel cogitauerint, vel dixerint, Evangelistæ non cõmemorant, nisi eos intelligamus etiam cõprehensos à Marco & Luca, qui dicunt omnes obstupefactos. Cæterum Matthæus turbam solum meminit, nimirum, quod vulgus hoc miraculo cõspecto magis obstupefactum sit, ac simplici animo Deum glorificauerit, cum scribas fortè & Phariseos inuidientia quidam zelus occultè torqueret. Tria autem in presentibus turbis consecuta commemorant, nempe stuporè & admirationem summam, quam Lucas ἐκστασιαν vocat, timorem magnum ex stupore rei nouæ prodeuntem ad glorificationem Dei. Pro eo tamen quod habet Matthæus, timuerunt, Græcè est, ἐθαύμασαν, hoc est, admiratae sunt, vnde videtur interpretes legisse

Porro timoris aperte mentionē fecit Lucas dicens: Et repleti sunt timore. In huius autē paralytici curatione sensum aliquem spiritualem requirēdum, præterquā quod superius generaliter est ostensum, etiam, præfens locus satis indicat. Docet enim hic Dominus se voluisse per corporalem curationem morborum confirmare potestatem suam ad remittendum peccata. Itaque sicut est paralyticus quēdā corporū, quē humore noxio nervos corporis, qui motus sunt organa, occupat ac torpescit sic ut qui laborat hoc malo, vivum cādaver esse videatur, cum ad nullum vsum habeat membra corporis sui: ita quēdam est paralyticus animę cum scilicet voluptates ac frigidissime rerum fluxarum curę sic occupāt omnes animę vires, ut tota torpeat ad omnia pietatis officia, ita affixa infelici grabato cupiditatum carnis, in quibus conquefcit, ut vivens mortua sit, atq; ex sese nullum habeat robor erigendi se à rebus terrenis ad cęlestia, aut adeundi medicum animarum. Talis igitur anima, si agnito morbo suo humana arte immedicabili, cupida fuerit sanitatis, seipsam curet cum summa fiducia prædicatorum, pastorum, & iustorum hominum institutione & oratione deferri ante Christum, eique commendari: & quoniam turba carnalium hominū, & carnalium cogitationum impedimētum præstat accedendi, curet se subuehi à carnalium commer-

cio, sicq; humiliter demittē ante Iesum, morbū suū omni deposito noxio pudore illi plane & palā detegens. Qui non dubium omnipotente sua bonitate, non solum peccata remitter, vnde paralyticus illa & dissolutio virium nata est, sed & vires largietur tantas, ut non tantum surgat, sed etiam legetur, hoc est, corpus in quo quiescebat languescēs ad omnem boni operationem, tollat veluti in humeros suos, dominans iam illi cui prius seruebat, nō iam ut prius baiulis opus habens, sed suis pedibus ambulans quocunq; agit illam spiritus Christi, nec aliō ambulans quā quō iussa est. Ambulat autē, idq; coram omnibus, atq; in domum suam vadit, dum virtutum profectibus semper ad meliora aliis etiā videntibus progreditur, ingrediens in requiem conscientię, secundum illud Psalmistę: Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi; expendens apud se beneficij accepti & bonitatis diuinę magnitudinem, ac ob eam & priuatum & publicē Deum glorificans. Porro nostrum fuerit, nō scribarū sed simplicis turbę sequi exemplum, ut & ipsi glorificemus Deum, non solum quando nobis sua clementia adimit morbos animi verumetiam cum alios videmus eiusdem bonitate à pristinis vitiis respiscere, admirandūque & nobis, quōd talem potestatem dedit hominibus ut & ipsi possint remittere peccata.

VOCATUR MATTHÆVS, ET DE IEIUNIO DISPUTATUR cum discipulis Ioannis & Phariseorum. Matt. 9. Marc. 2. Luc. 5. CAP. XXXIII.

Et post hæc exiit rursus ad mare, omnisq; turba veniebat, & docebat eos. Et dicitur eum transire inde Iesum, vidit hominē publicanū nomine Leui Alphai sedētē ad telonium, & Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus surgēs secutus est eū. Et fecit ei conuiuiū magnū Leui in domo sua. Et factū est cū accuberet in domo illius multi publicani & peccatores veniētes simul discubebant cum Iesu & discipulis eius. Erāt enim multi qui & sequebantur eum. Et videntes pharisei & scribę eorum quia manducabant & bibebant cum peccatoribus, murmurabant dicentes ad discipulos eius: Quare cū publicanis & peccatoribus māducatis & bibitis, manducat & bibit magister vester? Et hoc audito Iesus respondens ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent. Euntes autē discite quid sit misericordiam volo, & non sacrificium. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, & erant discipuli Ioannis & phariseorum ieiunantes. & veniunt, & dicunt ei: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequēter, & obsecrationes faciunt, sicut & phariseorum: tui autem discipuli non ieiunant, sed edunt & bibunt. Et ait illis Iesus: Nūquid possunt filii sponsi lugere? & ieiunare quamdiū cum illis est sponus? quanto tēpore habent secum sponsum nō possunt ieiunare. Venient autem dies cū auferetur ab eis sponus, & cum ablatu fuerit ab eis sponus, tunc ieiunabūt in illis diebus. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo immittit commissurā panni rudis, aut a vestimēto nouo in vestimētū vetus, aliōquin & nouū rumpit, & veteri non conuenit commissura à nouo, & aufert supplementū eius nouum a vestimēto veteri, & peior scissura fit. Et nemo mittit vinū nouū in vtres veteres, aliōquin dirumpet vinum nouum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribūt: sed vinū nouū in vtres novos mitti debet, & ab eo cōcruatur. Et nemo bibēs vetus, statim vult nouū. Dicit enim: vetus melius est.

Et post hæc exiit rursus ad mare, &c.] Quoniam superius narrauerunt Euangelistę quomodo Christi verba & factum calumniati sunt scribę & pharisei, iam & aliā eorum calumniam occasione conuiuii à Matthæo parati natam subtexunt. Vnde & Matthęi vocationē quę huius calumnię occasio fuit interferunt, quam non contigisse ante paralytici curationem, ut quidam putant, sed post eam ex Luca est manifestissimum, qui habet: Et post hæc exiit, & vidit publicanū, &c. Quo autem exierit, solus Marcus narrat, nimirum ad mare rursus, ut scilicet doceret in eo loco vbi hominum multa confluere solebat multitudo.

Verisimile autem est Christum iam circa mare existentem, & ibi in littore transeuntem, inuenisse ibi Matthæum sedentem ad telonium. Solent enim esse telonia circa maria, vbi à præternauigantibus aut applicantibus vectigalia exiguntur. Certe circa mare contigisse Matthęi vocationem Marcus satis innuit. Nam quorsum alioqui præmississet Dominum ad mare cōcessisse. Et terrę sanctę scrutatores dicūt extra Capharnaū circa mare demonstrari locum vnde vocatus sit Matthæus. Est autem teloniū Gręca dictio, deriuata à τέλεος, quod est vectigal, vel mensa ipsa vectigalis, quomodo accepit noster interpret in Marco & Luca, dū vertit, sedētē

ad telonium: vel ipse locus & domus in qua sedent publicani, hoc est, publicorū vectigalium redemptores & exactores. Et sic videtur interpret accepisse in Matthæo, dum vertit, sedētē in telonio, quamuis hic Gręcē eodem modo habeatur quomodo in Marco & Luca, καθήμενος ἐπὶ τῷ τελωνίῳ sedentem ad teloniū. Porro quod Matthæus proprium suū nomen ponit, Lucas verò & Marcus nomen Leui: intelligendū est ipsum fuisse binominem, & Lucam quidem ac Marcum, ut habet Hieronymus, propter honorem Matthęi noluisse eum nominare nomine vulgato: Matthæum verò vulgatū suū nomē expressisse, ut Dei in se benignitatē declararet, ac legētib; ostenderet nullū debere salutē desperare, cū ipse de publicano repēte factus sit Apostolus: vnde & cum Apostolorū catalogū recenseret, nomē publicani adiecit, dicens: Matthęus publicanus. Verisimilius autē videri potest Matthęi prius quidē dictum Leui, ac deinde à Christo mutatū ei nomē, ut diceretur Matthæus. Neq; enim facile est inuenire quosdam binomines in scripturis, nisi fere per mutationem nominis primi, ac per expressionem eiusdem nominis per alterius lingvę nomen idē significans, quomodo Cephas, Petrus dicitur. Atque ideo videtur potius Marcus & Lucas Matthęum Leui vocasse, quōd eo vocaretur nomine cū à Domino vocaretur.

Et ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus, surgēs secutus est. In hac vocatione, primū quidē reluctet Domini clemētia & bonitas: qui sicut prius nō de dignatus est viles ac rudes pisces in discipulo rū numerū aduocare, ita nec iam dedignatur velut publicum peccatorem à Iudæis contēptū vocare, ostendens se nullum aspernari hominū genus, quantumvis mundo contēptū: Deinde verò eiusdem patefcit diuina virtus & efficacia ad comouēda hominum corda solo verbo: Nam quod mox, postquam dixit dominus publicano quæstui penitus addicto, sequere me, omnibus relictis Dominū secutus sit, etiā minus homines mirarentur, tamē erat multo prodigiosius illo quod paulō ante demirati erāt in sanato paralytico. Grauiissima enim paralyticus animi laborat, cuius mēs tota affixa est pecunię studio, nec aliquid difficilius quā avarū ad contēptum lucrī terreni pertrahere. Vnde Dominus dixit, difficilius esse intrare diuitem in regnū cęlorum, quā camelum, &c. Iam & obedientia magna vocati Matthęi hic cōmendatur, quod ad vnā vocē Domini, omnibus statim relictis, nō dubitauerit Dominū sequi. Quod vtq; leuitati non potest tribui, sicut calūniabatur Porphyrius & Iulianus, cū iā fama Christi celebris esset, & tāta esset Christi potentia cū maiestate quadā in vultu relucens, ut sicut magnes ferrū, ita & ipse quos veller etiā primo aspectu attrahere posset. ut habet Hieronymus.

Et fecit ei conuiuium magnū Leui in domo sua. Et factum est.] Matthęus quidem modestiā causa non dicit se paratū Domino conuiuium, aut in domo sua Dominum discubuisse, dicens tantum; factum est discumbente eo in domo; virtutem quidem suam tacens, vitium autem suum apertius quā reliqui Euangelistę manifestans. Vnde non rectē quidam in Matthæo vertit: in illius ædibus; cū Gręcē tātum sit ἐν τῷ οἴκῳ. Marcus autem Dominum in domo Leui recubuisse dicit, & Lucas à Leui conui-

uiuium idque magnum paratum Domino commemorat. Porro conuiuium istud non dicitur ob id potissimum magnum: quōd in eo multifuerint cōuiuia, sed potius quōd opulentum esset & pretiosum. Est enim Gręcis pro conuiuiō ἀπέχθω, hoc est, exceptionē. Itaque fecisse magnum conuiuium hic est quod Latine dicitur, splendidē excepisse Dominum. Conuiuiū autem hoc Matthęus Domino fecit, tum vulgare sequens modum quo discedentes ab amicis & familiaribus per conuiuiū eos solent relinquere & valedicere, quale exemplū est in Helisico: tum ut Dominū honoraret, à quo se propter vocationē honoratum & beneficio affectū iudicauit. Verūm dubiū hic est quomodo Matthęus iam dicatur fecisse Domino conuiuiū, idq; in domo sua, cū prius dictum sit post vocationem relictis omnibus secutus sit Dominū. Nam ex hoc loco heretici colligūt, Apostolos & discipulos Christi non sic omnia reliquisse, ut quę possidebant planē à se alienarent, sed ad eorū vsum & curam quoties per euangelicū negotium licuerit redire. Sed hæc sententia superius satis reiecta est, & in sequētibus apertius refelletur. Quidam ergo intelligunt, Matthęū mox post vocationem secutū quidē Dominum, ita ut adhæserit ei multa cōiunctus familiaritate, nondum tamen factū eius indiuiduū comitem: sed hoc tunc factū, eum in monte ex omni discipulorū multitudine factus est vnus Apostolorū. Verūm adhuc obstat quōd Lucas nō solum secutū dicit, sed etiam relictis omnibus secutū. Itaq; Caietanus intelligit, relictis omnibus, negotiis scilicet, non autem omnibus adhuc rebus & possessionibus, ut significetur post vocationem Matthęum, quantumuis perplexę essent negotiorū eius rationes, omnibus tamen illis relictis mox Dominū secutum. Verūm non videtur hic esse sensus Euangelistę, cū videatur hic velle significare id fecisse Matthęū, quod postea Dominus requirit ab omnibus discipulis suis: Nisi, ait, quis renūciauerit omnibus quę possidet, non potest meus esse discipulus. Proinde vel intelligendum est per anticipationē dictū esse, quōd relictis omnibus secutus sit Dominum, quodq; mox ut vocatus fuerit cœperit parare Domino conuiuium, quo peracto, & rebus suis vtēque dispositis, secutus sit Dominum. Vel intelligendum omnia illum negotia publicanorum, quę tum cū vocaretur trahebatur, mox reliquisse, omnes item possessiones animo saltem prōptissimē reliquisse, postea tamē permissum à Domino, ut de rationibus suis & rebus disponderet, ac tum parasse Domino conuiuium in domo sua. De Publicanis autem & peccatoribus, qui dicuntur simul cum Christo venisse & discubuisse in domo Matthęi, incertum an à Matthæo fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationē redditurus ob quā hi aderant in conuiuiū, subiicit: Erant enim multi qui sequebantur eū. Quod sic videtur accipiendum, multos videntes Christi in vocando Matthęū benignitatē, ac videntes Matthęū sequētē, siue exemplo eius, siue etiā voce eius prouocati, simul cum ipso secuti sunt Dominum. Vnde quidam libri legūt; qui & sequebatur eum. Porro peccatores, qui hic & alibi publicanis cōparātur, videtur fuisse homines vitę apertē malę, qui forsitan ob aliqua crimina eiecti erant extra synagogā, habitati à scribis & phariseis velut excommunicati.

Et videntes pharisei & scribę eorum, quia manducant & bibunt cum peccatoribus, murmurabant dicentes ad discipulos eius: Quare cū publicanis & peccatoribus māducatis & bibitis, manducat & bibit magister vester? Et hoc audito Iesus respondens ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent. Euntes autē discite quid sit misericordiam volo, & non sacrificium. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, & erant discipuli Ioannis & phariseorum ieiunantes. & veniunt, & dicunt ei: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequēter, & obsecrationes faciunt, sicut & phariseorum: tui autem discipuli non ieiunant, sed edunt & bibunt. Et ait illis Iesus: Nūquid possunt filii sponsi lugere? & ieiunare quamdiū cum illis est sponus? quanto tēpore habent secum sponsum nō possunt ieiunare. Venient autem dies cū auferetur ab eis sponus, & cum ablatu fuerit ab eis sponus, tunc ieiunabūt in illis diebus. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo immittit commissurā panni rudis, aut a vestimēto nouo in vestimētū vetus, aliōquin & nouū rumpit, & veteri non conuenit commissura à nouo, & aufert supplementū eius nouum a vestimēto veteri, & peior scissura fit. Et nemo mittit vinū nouū in vtres veteres, aliōquin dirumpet vinum nouum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribūt: sed vinū nouū in vtres novos mitti debet, & ab eo cōcruatur. Et nemo bibēs vetus, statim vult nouū. Dicit enim: vetus melius est.

sane, Phariseos & scribas, quorum hi de scriptura-
rū scientia, illi de vitæ religione gloriabatur, eoque
nomine populo insigniores erant. Domino præ om-
nibus aliis obrectasse magis, & optima quæq; eius
dicta factaq; damnasse. Sed est hæc natura humanæ
sive iustitiæ, sive scienciæ, quæ charitate & humilitate
destituta est, ut eum sit imperfecta, & tamen perfe-
ctâ se iudicet, omnia quæ à suo instituto sunt aliena
quantūvis perfecta & bona, præ se contēnet & cō-
dēnet, utq; superciliosa sit, omnia facili in peiorē
partē rapiens, & leuia quæq; graviter exaggerans.
Scribæ ergo & Pharisei de scientia & sanctitate sibi
placantes, illicitum iudicabant cum publicanis &
peccatoribus conuersari, & potissimum mensam
habere communem: quæ summum est familiarita-
tis indicium. Primum enim putabant hinc hominem
iustum pollui, quemadmodum secundum legis præ-
scriptum polluebatur homo ex contactu animalis
immundi, aut hominis secundum legis ordinatio-
nem immundi. Nullam enim maiorem esse immū-
diciam quam peccatum: Deinde metuebant ne ex
conuersatione cum peccatoribus similes eis effice-
rentur. Nam, ut dicitur Prover. 13. Qui cum sapiē-
tibus graditur, sapiens erit, amicus stultorum simi-
lis efficietur. Et Ecclesiast. 13. Qui tetigerit picem,
inquinabitur ab ea; & qui communicauerit super-
bo, induet superbiam. Postremo, metuebant ne cō-
saetudine cum peccatoribus adderēt animos ipsis
qui vitati fortē respicerent. Verum inter has cau-
sas primam verisimile est eos maxime mouisse, pro
ingenio præpostere & humanæ sapientiæ & iusti-
tiæ eorum. Ut autem in obmurmuratione scriba-
rum & Phariseorum perspicue apparet supercilio-
sa & præpostera eorum religio, ita rursus hic ob-
seruandum quam metulosa fuerit & subdola. Do-
minum enim coram monere miseri nō audebant,
sive quod conscii essent propriæ maleuolentiæ, si-
ue quod illius in refellendis calumniis experti essent
prudētiā, metuentes ne audirent ab eo quod nol-
lent. Discipulos adeunt rudes adhuc, qui & male-
uolentiam minus persentiscerent, & rationem facti
quam quærebant reādere non possent. Hos captāt
venenato susurro, sperantes se eos posse abducere
à præceptore quem sequebatur. Quod autem à Lu-
ca dicuntur dixisse: Quare cum publicanis & pec-
catoribus editis & bibitis; à Marco verò & Mar-
thæo, quare cū publicāis & peccatoribus māducat
& bibit magister vester; nihil habet cōtrarietatis.
Intelligi enim potest vtrumq; dixisse, & tamē si al-
terum solum dixerint, vtrumuis dixisse censendi
sunt. Communis enim erat & discipulorum & Do-
mini culpa si quæ erat, Dominum tamē calumnia-
ri volebant ut culpæ huius authorem. Vnde si ve-
ro innocentia zelo moti fuissent, Dominū ipsum
monuissent. Nō est autem intelligendū discipu-
lis adhuc in cōuiuio existentibus hæc dicta à Pha-
riseis, non enim interfuerunt Pharisei conuiuio
quod adeo detestabantur, sed post conuiuium hæc
dicta sunt, cum alicubi eos commodo aliquo loco
cum Christo reperisset. Non enim quod habent
Matthæus & Marcus; videntes dicebant discipulis
eius: sic est intelligendū quasi & ipsi conuiuio in-
terfuerint, & tum cum hæc viderent, discipulos
istud interrogarent, sed videntes dicebant, hoc est,
postquam vidissent & intellexissent. Est enim Gre-
cis non participium præsentis temporis, sed aoristi-
si *ἀδελφές*, qui nullum participiū habet apud nos
sibi correspondens, proinde coactus est sæpe in

A terpres præsentī tempore abuti pro præterito.

ET HOC AVDITO HESVS RESPON-
DENS ILLIS: NON NECESSE &c.
Cum ad Phariseorū interrogationē discipulis ad
huc rudibus non esset in promptu quod responde-
rent, qui tantū simplici fiducia pendebat a Domi-
no, Dominus siue ex discipulorū relatu intelligens
Phariseorū subdola & maleuolā interrogationem,
siue potius per se illa audiens, cum etiam voces elā-
culariā illū latere nō possēt, sicut nec cogitationes
occultæ, pro discipulis respondit. Et primū quidē
à cōmuni exemplo & officio medici eos confutat,
accusationem eorum ad virtutis opus conuertēs,
atq; ostendens irreprehensibile esse, imo potius lau-
de dignum quod ab eo agebatur. Esse enim se me-
dicum atque ob id pro officio adesse peccatoribus
& cum eis cōuersari, nō vteos in peccatis foueat,
sed vt à peccatis sanet: non sic autem scribarum &
Phariseorum requirere consortium, quod se sanos
existimarent, & ob id medico opus non haberent.
Porro quod dicit. Non opus est valentibus medi-
co; intelligendum, vt curentur & sani sint. Indigēt
enim medico vt sanitatem conseruent. Aut intelli-
gendum quatenus sani sunt. Quatenus enim malè
habere possunt, quod infirmitatis est, aut quatenus
aliqua in parte malè habent, medico opus habent.
Sic quatenus sani sunt iusti in hac vita, medico
tamen Christo opus habent, qui & acceptam ser-
uet sanitatē, & quotidianas imperfectiones ac in-
firmitates curet. Deinde verò scripturæ testimonio
eos confutat, ostendens ex scriptura se quidem rē
facere Deo gratissimam, dum infirmis & medici
cura egentibus miseretur, & subuenire studet: illos
verò notans & scripturarū ignoratione prauaq;
intelligentia, quantumuis de scientia scriptura-
rum gloriaretur, & de neglectu eius, quod est præ-
cipuum, ac præpostera religione, quam scilicet sitā
potissimum putabant in sacrificiis, aliisque legis
cæremoniis (quæ sub sacrificio tanquam principa-
liori continentur) ita vt misericordiæ & pietatis
in proximos nulla ab eis aut rara cura haberet-
tur. Est autem testimonium desumptum ex Osee
6. capite, idq; magis secundum Septuaginta quam
Hebraicam veritatem. Siquidem Hebræa habent
præteritū, volui, quemadmodum etiam vertit Hie-
ronymus. Septuaginta verò, *ἐλεῶ θελω καὶ ἐπιθυ-
οῖαν*. Cæterum hoc intelligendum esse in hoc sensu
Misericordiam volo plusquam sacrificium, patet ex
eo quod sequitur; & scientiam Dei plusquam holo-
caustum, quamuis possit etiam intelligi misericor-
diā per sese Deo gratam esse, sacrificia autem legis
ex sese Deo non placere, nec vnquam placuisse, sed
tantūm ex deuotione offerentiū & significatione
Christi. Tertio verò eos cōfutat ex proprio suo of-
ficio. Nam prius quidem ex communi officio
medici ostendit se recte facere quod ipsis relicto,
cum peccatoribus cōuersaretur; nunc autem idē
docet ex proprio officio, quod erat: annūciare ver-
bum Dei & ad Deum homines conuertere. Porro
sententia illa, Non veni vocare iustos sed peccato-
res: quæ videtur significare quosdam fuisse quibus
Christus non venerit, qui tamen omnibus venit, var-
riè intelligitur. Quidem enim sic intelligunt. Non
veni vocare iustos, quia tales nullos inuenio, cum
omnes sint peccatores, & egeat gloria Dei. Alij
post Chryostomū intelligunt Dominū ironice lo-
cutū, & per iustos intellexisse Phariseos, eo quod
seipfos iustificarēt, & iustos reputarēt, vt sit sensus:

No. 1

Non veni vocare tales iustos quales vos estis. Ve-
rūm neutra harum interpretationum conueniens
videtur. Non prima, quia præsupponit Christū vo-
luisse significare nullum tunc inuentum qui iustus
dici posset, quod nō est verisimile, cū de Nathanae
le dixit, ecce verè Israelita, in quo dolus non est;
& de Ioanne: Inter natos mulierū, &c. Nec dubiū
quin verè tunc essent multi alij iusti, secundum eū
mōdum quo in scripturis dicuntur quidam iusti.
Neque secunda, quia etiam ad vocandum Phari-
seos venerat Dominus, cum tam frequenter illis
eorum vitia aperiret, si forte conuerti vellent. Pro-
inde rectius intelligitur simpliciter Dominum et si
venerit ad docendum perfectius iustos, eosq; sal-
uandū, & in iustitia confirmandū, non tamen ve-
nisse ad vocandum eos, hoc est, cōuertendum eos.
Est enim hic, vocare, ad Deum inuitare. Aut illud,
in pœnitentiam, quod à Luca adiectū est, & poni-
tur etiam apud Græcos in Mathæo & Marco, non
solum referatur ad peccatores, sed ad iustos etiam
vt sit iste sensus: Ad hoc veni, vt prædicem pœnitē-
tiam, à qua auspiciatus sum cū Ioāne prædicationē,
dicens: Pœnitentiam agite. Ad hoc autem non ve-
ni vt vocarem iustos, vt qui non indigent pœnitē-
tia, sed peccatores: proinde mirum vobis esse non
debet, quod vobis desertis qui vobis iusti esse vi-
demini, peccatoribus adhaereo, & cum illis cōuer-
sor. Non enim ob id cū eis cōsuetudinē habeo vt
illorū malitia abutar, aut in malo eos foueam, sed
tantūm ob id, vt ad pœnitentiam adducam. Non
obstat ergo veritati sententiæ Christi quod Natha-
naelem iustum vocauerit Dominus. Non enim lo-
quitur hic de vocatione ad sequelam, sed de voca-
tione ad Deum & ad pœnitentiam. Porro quemad-
mōdum in eo quod Dominus dignabatur māduca-
re cum publicanis & peccatoribus, obseruanda est
ipsius erga peccatores benignitas & humanitas: ita
in hac eius responsione, discenda primū ipsius
mansuetudo, qua tā blandè respōdet maleuolis ob-
rectoribus: Deinde quatenus cū peccatoribus sit
congregiendum, nimirum quatenus congressu no-
stro possit morbis eorum mederi. Ideo nanque sco-
pus pio esse debet, & cum peccatoribus congre-
diendi, & eos vitandi, nempe vt peccatores & mali
esse desinant. Si ad hoc congressus conducit, vitan-
di plane non sunt: si vitatio ad hoc confert; dilige-
ter vitandi. Itaq; non cōtrariatur istud factum Do-
mini doctrinæ Pauli dicētis. Si is qui frater nomi-
natus inter vos, est fornicator, aut auarus, aut ido-
lis seruens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax;
cū eiusmodi nec cibū sumatis. Videndum enim &
de quibus loquatur, & qua de causa illud præcipiat.
Et quidē quod ad primum pertinet, non ad præce-
ptores illud præceptū pertinet, sed ad eos qui fra-
tres inter se erant. Præterea de fratre hoc dicit ille;
hi autē publicani & peccatores nondū facti erant
fratres. Deinde de illis hoc dictum est, qui in pec-
catis suis perseuerabant, hi verò publicani &
peccatores sanabiles se præbuerunt. Quod verò ad
præcepti illius causam pertinet, duplex est causa,
quare vel Paulus illo atq; aliis locis, vel alij in scri-
pturis vetent conuersationē cū peccatoribus, his
maximè qui pertinaciter in peccatis persistūt. Pri-
mum ne contagio suo peccatores alios inficiat, vn-
de paulus incestum illū eiici ex ecclesia præcipiēs:
Nescitis, inquit, quia modicū fermentum totā mas-
sam corrumpit; Altera causa est, ne approbari sua
peccata putet, sed potius vitati ab omnibus, & ob-

Ioan. 1.
Matt. 11

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

A ob id confusi: respiciat. Ob quā etiam causā ince-
stuosum Corinthiū Paulus tradidit Sarang, & 2. ad
Thess. 3. vetat cū immorigero haberi cōmerciū, vt,
inquit, cōfundatur. Cum ergo Dominus nō solum
nullo modo peccatorū contagio corūpi potuerit
sed etiā alios seruare potuerit: cumq; hoc propriū
ipsius esset officiū vt mederetur animis, & hi pec-
catores desperati nō essent, cum sanandos se offer-
rent, nec sic eum eis conuersatus sit Dominus, vt
ex ea conuersatione in peccatis suis cōfirmari pos-
sent, sed potius sic vt ab eis liberarentur, nihil est
quod in hoc facto Domini reprehendi possit, & nō
potius summè laudari, tanquā opus proprii officii
& misericordiæ. Mirè verò cōsolari merito debet,
quod se medium vocat ac vocatorem peccatorum.

B ET ERANT DISCIPULI IOANNIS ET
PHARISEORVM Ieiunantes, &c. Post
superiores duas calumnias Domino à phariseis
illatas, tentiam iam consecutam describunt Euan-
gelistæ, quam Lucas quidem tribuit Phariseis, Mat-
thæus verò discipulis Ioannis, Marcus autem & di-
scipulis Ioannis & discipulis Phariseorum. Intelli-
gendum enim vtroque simul conuenisse, quod Lucam
tamen tantū phariseorū memuisse, quod hu-
ius expostulationis esset auctores. Matthæum ve-
rò discipulis Ioannis tribuisse hanc expostulatio-
nem quod fortē hi soli verbum nomine etiam Pha-
riseorum facerent. Pharisei enim non se aut suos
discipulos tantū Domino obicere voluerūt, sed
& Ioannis discipulos secū adduxerunt, per quos &
loquerentur, quod causam Christi vel Ioannis auto-
ritate, quæ Christo & populo grauis erat, deprime-
rent, dum non solum suam, sed & Ioannis sanctis-
simi viri institutionem demonstrarent eū Christi
institutione non conuenire. Vide autē hic Phari-
seorū versutiam, non solum in eo quod discipu-
los Ioannis sibi adiunxerūt, & per eos loquebatur,
quodque calumniam suam in discipulos Christi
mouent, cum tamen Dominum notare potius vel-
let: sed etiā in eo quod sperabant se hac quæstione
posse conuincere Christum, quasi cum peccatori-
bus non ederet ea de causa quā illis explicauerat,
sed potius vt gulæ suæ satisfaceret, vnde postea ex
probrādo dixerūt: Ecce homo vorator, amicus pu-
blicanorū. Sperabant ergo Dominū vel eundem
naturū Ioannis institutionē; quod populo sciebāt
fore ingratum: vel si illā approbaret, se ipsum ma-
nifestè condēnaturum. Et quidē discipuli Ioannis fa-
cile adducti sunt vt eū Phariseis Christū accede-
rent. Nam & illos liuor quidā humanus ac zelus
malus arripuerat, quod Ioannis famam Dominus vi-
deretur oblcure per miracula, doctrinā sublimio-
rem, ac discipulorum multitudinem maiorē. Pecca-
uerunt autem hac in parte multis nominibus. Pri-
mū quidē, quod Phariseis eorumq; discipulis se-
se coniunxerunt ad calumniandum Christi institu-
tionē, cum tam grauer culpasset Phariseos magi-
ster eorum Ioannes, ob falsam sanctitatem. Deinde
quod Christi institutionē calūniari ausi sint, quod
que zelo malo pro magistro suo contra Christum
mouerentur, quem audierant à suo magistro tanto
pere sibi prælatum. Postremo, quod in suis ieiuniis
& precibus tantopere sibi placerent, & de eis se-
iactaret arroganter dicentes: Quare nos & Phari-
sæi ieiunamus; Duabus enim rebus hisce externis
eximio rem sanctitatem contineri putabam ieiuniis
& præcationibus prolixis quæ ieiunia commēdat;
hisq; duobus Pharisei potissimum opinionē san-
ctimonie

Luca. 7.

Simoniz caprabant apud populum. Est autem scopus calumniae quaestio ista. Singularem preter sanctimoniam, & vitam perfectioris doctrinam videri sermo: qui fit igitur: ut eum Ioannes & Pharisaei suos discipulos ieiunium & precibus incumbere instituerit, tu contra tuos sinas indulgentius vivere, & quousque potes edere & bibere. Nam ut demus te recte cum peccatoribus & publicanis edere & bibere, videlicet ut eos, quemadmodum dicis, sanes, & ad poenitentiam adducas, quomodo non tamen discipulos tuos: quos ad perfectioris vitam institueris susceperis, certis temporibus more nostro abstinere doces? Apparet sane, quod qui cibum & potum nimis indulget, tuis etiam tibi indulgetis communionem mentis cum peccatoribus, non tam ea causa quam praetextis, quam ut gulam tuam expleas.

DE D. A. F. T. P. L. I. S. I. E. S. V. S. N. V. N. Q. V. I. D. P. O. S. S. Y. N. T. I. B. O. L. I. S. P. O. N. S. I. A. L. V. G. E. R. E. E. T. A. B. I. Y. N. A. R. E.] Quamvis arroganciam manifestam & actantiam praeseferret calumniae haec interrogatio, eam tamen Dominus illis non exprobrat, sed quoniam sciebat se potius impeti quam discipulos suos, responso admodum urbano humanissime respondit, se ut nec taxaret Ioannis institutionem, nec aliorum ieiunia damnaret, sed tantum ostenderet indulgentiam qua in suos vteretur, non esse negligentem, sed & esse temporis praesenti debitam, & esse artificij cuiusdam quo paulatim illos ad meliora formaret. Duplici enim ratione satisfacit propositae quaestioni, quorum prior desumpta est a sua persona, aut a conditione temporis praesentis, quae scilicet tempus praesens non congruit ieiunio discipulorum, quod ostendit ex similitudine ad tempus gaudij vacatium laetitiae nuptiali. In qua similitudine reuocat in memoriam discipulorum Ioannis, testimonium Ioannis de se, quo prius testificatus erat Iesum esse sponsum, cui a patre caelesti sponsa esset deputata, ut vel ob hunc locum vtiliter & necessario Evangelista Ioannis testimonium illud Baptistae ab aliis praeteritum narrauerit. Mirum autem in hoc paraboli eo sermone relucet Christi in dicendo suauitas, & feredis calumniis mansuetudo, dum tam hilariter & vrbane calumniatoribus respondet. Porro pro eo quod in Mattheo & Luca est, filij sponsi, in Marco uero, filij nuptiarum, Graece apud omnes est, *υιιοι του γαμου*, hoc est potius, filij thalami nuptialis. Significat enim *υιιοι του γαμου*, teste Suida, magis thalami nuptialem, cum sponsus dicatur hic & alibi *υιυος*, & nuptiae, *γαμος*. Filij autem nuptialis thalami Hebraei phrasim dicuntur, ad quos pertinet versari cum nuptio marito in nuptiali thalamo. Hebraea enim phrasim id filius cuiusque rei dicitur, quod vlla ratione ad illam attinet. Sic filij irae & maledictionis dicuntur, qui ira Dei & maledictioni sunt obnoxij. Sic Isa. 5. locus pinguis dicitur filius olei. Et ca. 21. vocatur Bebel filius areae Dei, quod ita ut frumentum in area, eam vellet contere. Sic dicuntur filij lucis & tenebrarum, & filij regni. Sic ergo & in nostra lectione filij sponsi & nuptiarum non debent intelligi, qui ex sponso in nuptiis geniti sunt, sed ad quos pertinet sponso adesse, & nuptialibus gaudiis perfrui. Est ergo sensus: Vos qui sedulo audistis Ioannem meminisse debetis, quod ille me predicari esse sponsum. Itaque quemadmodum non conuenit ut lugeant & ieiunent qui a sponso ad nuptias vocati sunt: ita rem plane absurdam requirit, qui ab his qui mihi sponso adherent, & nouis nostris nuptiis ieiunant, ieiunium, quod leguntibus competit

exigit quamdiu cum illis sum. Futurum est autem ut aliquando ab eis corporaliter & visibiliter auferat per mortem & ascensionem, & tunc destituti voluntate quam ex corporali mea praesentia capiunt, destituti meo praesidio, quo assidue iam illis provideo ne quid desit necessarium, & sponte ieiunia aliaque luctus indicia suscipiant, & non solum tibi inopiam, verum & grauiora mala perferre cogentur. Quemadmodum enim apud Mattheum sub verbo iugere, comprehenditur ieiunare, eo quod ieiunium luctus quidam sit: ita cum dicitur, & tunc ieiunabunt, sed verbo, ieiunare, omnibus luctus, afflictio & inopia comprehenditur. Porro quod Lucas dicit Dominum dixisse, Nunquid potestis filios sponsi facere ieiunare, &c. notate voluit interrogatores: illos rem plane absurdam requirere. Aut secundum Augustinum, significatur, quod illi ipsi facturi essent aliquando ut lugentes ieiunarent discipuli, quoniam iam ipsi essent sponsum occisuri. Bene autem non dicit, abibit ab eis sponsum, quod significasset amoris in sponso imperfectionem, sed auferretur ab eis, siue per mortem a vobis inferendam, siue per ascensionem a patre. Ceterum praeterquam quod hoc responso Dominus ostendit suis discipulis non conuenisse ieiunium, ita etiam satis ex opposito ostendit quare ieiunium conueniret discipulis Ioannis & Pharisaeorum, nimirum quod non essent filij sponsi & thalami nuptialis, sed filij seruorum, nepe Ioannis, austeram & triste vitam degentis, & Moysi, onerosam legem suis imponentis. Ex huius autem occasione responsum, teste Hieronymo, Montano, Prisca, & Maximilla, qui tres in anno faciunt quadragesimas, secundam post Pentecostem faciunt quadragesimam, quod ablato sponso, filij sponsi debeant ieiunare. Verum secundum horum intellectum sequeretur, quod non solum quadragesimam, sed & omnem diem ieiunare oportet. Iuxta tropologiam vero ait Hieronymus, sciendum, quod quamdiu sponsum nobiscum est, & in laetitia sumus, nec ieiunare debemus, nec lugere. Cum autem ille propter peccata a nobis discesserit, tunc indicendum ieiunium est, tunc luctus suscipiendus. Secundum Hilarium vero & ambrosium significatur, eos qui iam regenerati sunt per baptismum, & sponsum iam praesentem habent, non ieiunare, sed assidue pacis corpore & sanguine Domini. Eos vero quibus sponsum non est praesens, ieiunare & esurire, quod cibo vitam careant.

DECEBAT AVTEM ET SIMILITUDINEM AD ILLOS, QUIA NEMO IMMITTIT I. T.] Altera iam addit rationem ad quaestionem responsi, quae per duas similitudines ostendit se arte & sapientia quadam abstinere ne ieiunium a discipulis suis exigeret, scilicet propter imperfectionem discipulorum. Prior enim ratio desumpta erat a congruentia temporis, secunda ab imperfectione discipulorum, quae ratio ut bene intelligatur, aduertendum imprimis quod prior similitudo non eodem omnino modo narratur a Luca, atque a Mattheo & Marco. Nam Matheus quidem & Marcus habent de commissura panni rudis, hoc est, panni adhuc impoliti & impexi, qui scilicet nondum a fullonibus apparatus est, veluti cum pannus a textore venit. Hoc enim significat dicitio Graeca *α γυαρος*, componitur enim ex priuatiua particula, *α* & *γυαρος*, quod fullonem significat. Lucas vero habet de commissura vestimenti noui, sic enim habet Graeca pro eo quod nos habemus, commissuram a nouo vestimento, scilicet acceptam. Fieri enim potest, ut utrumque Dominus distinctiue dixerit, quam

quavis si alterum solum dixerit, alterius sensus etiam in illo includatur. Illud autem Matthei, tollit enim plenitudinem eius a vestimento, non nihil habet obsecrationis, & ab omnibus penes male intelligitur. Quidam enim sic intelligunt: Commissura suae assuetudinis illud tollit plenitudinem, hoc est, perfectionem, & integritatem a vestimento veteri, quia scilicet sua firmitate illud discedit, aut sic: Is qui immittit huiusmodi commissuram, hoc est, particulam panni vel vestimenti noui, tollit plenitudinem a vestimento veteri quia scilicet deformat illud. Verum his sensibus obstat pronomen, eius, cum dicitur, plenitudinem eius, non enim habet ad quod referatur eodem. Itaque aliqui legunt per nominatiuum, plenitudo eius, ut sit sensus: plenitudo & supplementum panni noui tollit aliquid a veteri vestimento, & sic fit peior scissura. Nam dicitio Graeca *πληρωμα*, cum sit neutri generis, indifferens est ad nominatiuum & accusatiuum casus. Verum iam oportet fateri orationem esse imperfectam, & inbaudendum illud aliquid. Vnde quae eam vertit, Auferret id eius supplementum, partem vestis. At id est de suo quod videtur addere. Absurdus vero intelligunt qui sic accipiunt: Is qui sic immittit commissuram, tollit plenitudinem a vestimento nouo, & fit in panno nouo peior scissura quam fuerat in vestimento veteri. Nam Marcus aperte habet; auferet plenitudinem a vestimento veteri. Si autem Lucas conferatur cum reliquis qui hoc dicit quod ab eo est omissum, sicut ipse ea dicit quae illi praemisit, deprehenditur hic esse sensus: Is qui immittit huiusmodi commissuram, postea, quia (ut dicit Lucas) non conuenit commissura a nouo, offensus dissimilitudine noui panni auferet plenitudinem suam, hoc est, supplementum suum quod assueuerat, a veteri vestimento, & sic fit maior & peior scissura in veteri veste, Apertior autem esset sensus, si pro eius, vertisset interpret recipiendi relatiuum, suam. Refertur enim ad eum qui immittit commissuram, quod tamen nec a quodam animaduersum est: nisi velimus pronomen, eius, referri ad pannum rudem. Itaque omnes Evangelistae, simul collati significant ex commissura noui panni vel noui vestimenti cum veteri veste, duplex sequi incommodum: quemadmodum & in sequenti similitudine significatur duplex incommodum sequi, si vinum nouum mittatur in vases veteres. Primum noui panni ruptura cum perditione illius partis quae affuebat: secundum, maior scissura in vestimento veteri, ex abrasione assuetae partis nouae, propterea quod non conueniat veteri commissura a nouo panno accepta. Prius in commedum apertius expressit Lucas secundum apertius reliquit, quamuis & ille & isti utrumque satis insinuet. Porro duae istae parabolae non eodem modo ab omnibus applicantur ad propositum, Quidam enim ipsos Pharisaeos & discipulos Ioannis intelligunt hic comparari Christo vestimento veteri & vtriusque veteribus, ut intelligatur hic Christus significare, quare Pharisaeis qui in caeremoniis veteris legis inueterati erant, non commiserit aut, tradiderit noua Euangelicae legis suae praecipita: sed ad ea capienda delegerit sibi rudes, simplices ac novos homines, qui hominum traditionibus non essent deprauati aut assueti. Quae sensu sequitur quidam, nimirum secutus Hieronymum, qui sic scribit in comment. super Mattheum: Veteres vtriusque debemus intelligere Scribas & Pharisaeos, plagula vestimenti noui, & vinum nouum praecipita Euangelica sentienda, quae non possunt Iudaei sustinere, ne ma

ior scissura fiat. Sic & Hilarius in Mattheum. Certum hunc sensum videri posset exigere id quod additur in fine apud Lucam: Et demum bibes vetus, statim vult nouum. Dicit enim: Vetus melius est; quo videri posset Dominus significare eos qui Iudaismo conseruerunt Pharisaeos non desiderare gustum doctrinae nouae Euangelicae, sed requirere potius vetera quibus assueuerunt. Verum haec applicatio parabolarum nullo modo est ad propositum saluatoris, quod exigit ut ostendat quare ieiunium praecipita necdum tradiderit suis, non autem quare Euangelica praecipita Pharisaeis non tradiderat de quo non querebatur. Proinde rectius secundum alios intelligitur Christus discipulos suos voluisse comparare vtriusque veteribus & vestimento veteri, propter eorum imperfectionem & infirmitatem. Sed iam noua est difficultas. Si enim Christus veluti commissuram panni noui immisisset vestimento veteri, & nouum vinum misisset in vases veteres, exigendo a discipulis suis ieiunia & alia austerioris vitae opera, quemadmodum hic significat, ergo & Pharisaei & Ioannes ipse culpandi in eo erant, quod ieiunia suis imponerent, cum & eorum discipuli vtriusque essent veteres. Ad quod primum quidem dici potest, Dominum his parabolis nihil aliud voluisse quam se veluti assuetum nouum pannum veteri: & vinum nouum immisurum vtriusque veteribus: si noua ieiuniorum praecipita suis indixisset, eo quod illa suis propter illorum vetustatem hoc est, infirmitatem non congruerent: sed futurum esset ut & nouae doctrinae, quae etiam noua ieiuniorum praecipita contineret, vtilitas omnis periret, & ipsi simul deteriti austeritate nouorum praceptorum resiliunt penitus a virtutis perfectioris via, quam sectari cepissent, amittentes etiam id boni quod habebant. Sic, inquam simpliciter intelligi potest applicatio harum parabolarum, ita ut non intelligatur Dominus voluisse significare Ioannem & Pharisaeos contra fecisse, noua scilicet veteribus commississe, Ioannem ea tantum praecipuisse suis quae putaret & sciret illos praestare promptos & potentes; se vero conscium infirmitatis discipulorum suorum quos vndique rudes sibi deligeret quae infirmitate hic vocat vetustate eorum. Secundum, intelligi potest Christum etiam significare voluisse Ioannem & Pharisaeos suis inducentes ieiunia, neque noua veteribus, neque noua nouis commississe sed vetera veteribus: Pharisaeorum enim imo & discipulorum Ioannis ieiunia, erant adhuc aliquid vetus, quia non praestabantur per libertatem spiritus sed tantum ex praescripto aut metu quodam, aut denique ob consequendam maioris sanctitatis opinionem apud homines. Et talia certe ieiunia conueniebant illis adhuc veteribus, ac veteris legis caeremoniis multum addictis, quibus a malo saltim cohiberetur, etiam per ea nondum perficerentur: & a Ioanne quidem etiam suis talia ieiunia praescribi conueniebat, ut qui confini esset legis, quique spiritum nouitatis non posset suis dare, sed tantum ad eum suscipiendum huiusmodi institutis praeparare. Perfecta autem Euangelicae legis doctrina, noua quaedam exigit ieiunia, quae scilicet sponte & non velut ex coactione per libertatem spiritus suscipiantur, quoniam ita vel commune praecipitum, vel carnis castigandae ratio vel quavis necessitas exigit. Talia autem ieiunia ad perfectam Christi doctrinam pertinentia non potuit Christus in principio suis indicare, ut quia adhuc essent veteres, infirmi, & necdum spiritu sancto renouati, cum talia ieiunia requirant homines fortes, & vetustate prioris conuersationis deposita re

houatos spiritu Christi. Est ergo sēsus à Christo in rētus iste. Tantū abest vt indulgentis sit negligentia quōd discipulos meos non onerē ieiunius, quē admodum vos calumniāmini, vt id ipsum maxime sit prudentia & artificij. Sicut enim nemo prudenter partem panno nouo aut vesti nouā ablatam, affuit vestimento veteri, alioqui enim fit vt duplex inecommodum reportet, dum offensus inconcina cōiunctione dissimilium, aufert assutam partem, perdēs simul partem nouo pāno ablatam, & scissuram veterem ampiorē faciens: Et sicut nemo prudenter vinum nouū, & ob id adhuc fernesens & forte, immitit veteribus vtribus, ne effractis vi vini vtribus, & effuso vino duplex ferat dispēdiū: ita nec ego prudenter facturus essem, si nouā ieiunādi rationem, quam noua mea doctrina exigit, discipulis meis adhuc infirmis & incapacibus indicarem. Sic enim vsu veniret, vt & doctrinā meā fructus periret, & ipsi à virtutis per fectiore via quam sectari cōperunt alienarentur. Expectandū proinde quousq; innouetur spiritu cōlesti, vetustate ac infirmitate deposita quāto nouis noua cōgruent. Porro Ambrosius has parabolas videtur sic intellexisse, quasi significare eis Dominus voluerit, non cōmiscenda praecepta nouae legis cum veteris legis & Pharisaeorum traditionibus, inter quae erant ieiunia illa tristia & coacta. Sunt qui duabus de veste & vino similitudinibus nihil aliud significatū velint à Domino, quā quod ante docuerat de filiis sponsi, scilicet tam ineptum esse discipulos ipso adhuc praesente ieiunare (quae tristitia res est, cū magis lactari debeant) quā si quis ita vestem refarciat, vt dicit, aut vinum nouum in vtres veteres recondat, vt sit, quemadmodū proverbio dicimus, In lente vnguentum; quo rem significemus absurdam. Sed quod sequitur apud Lucam de potu vini

A noui & veteris, satis indicat Dominum in praedictis parabolis plus voluisse. **ET NEMO BIBENS VETVS STATIM VLT NOVVM. DICIT ENIM; VETVS.** Hae est tertia ratio qua respondetur quaestioni, red dita à solo Luca, & est desumpta ab indispositione discipulorum propter consuetudinem. Est autem perinde ac si diceret, Quemadmodum is qui assuetus est gustui veteris vini, recusat mox bibere nouum, eo quod illud in principio sit austerū, quod que propter consuetudinem vetus nouo preferat, paulatim autem assuefactus nouo incipit sapere suauitate noui, & illud veteri praepone: ita & discipuli mei assueti veteri legi nō possunt statim gustare suauitate nouae legis & perfectioris meae doctrinae, sed paulatim assuefacti incipiet suauitate eius percepta delectari, ac praepone eā legi veteri. Hac ergo similitudine Dominus cōparat legis suae perfectionē vino nouo, veterem autem legem vino veteri. Et bene quidem. Nam vt vinum nouum in primis quidem austerius est, postea tamen & suauitate est veteri & efficacius, ita vt magis delectet & inebriet: ita & noua lex primo quidē intuitu carni grauior videtur, sed vbi quis assueuerit paululū per eam magis inebriatur diuino amore, ac maiori dulcedine fruitur, alacer factus ad omnia pietatis officia. Vnde de Apostolis spiritu sancto repletis dictū quidem per iocum est, sed tamen praeter intentionem loquentium verē dictum: Musto pleni sunt. Porro his parabolis docemur veteri cōsuetudini aliquando aliquid donandum, ac peccatoribus conuersis non statim sublimia quaeque perfectioris doctrinae tradenda, nec ieiunia grauiora praecedēque longiores quā eorum vires ferant, eis iniungenda, ferendam fouendamque eorū imperfectionem, vt ad perfectiora adoleant.

SVSCITATVR FILIA ARCHISYNAGOGET CVRATVR
 Amorrhōista. MATTH. 9. MARCI 5. LUCAE 8. CAP. XXXIII.

M Aec illo loquēte ad eos ^a ecce ^a p̄ncipes vnus ^a accessit ^b vir cui nomē Iairus, & ipse p̄ncip̄ ceps synagoga erat. ^a Et vidēs eū ^b proccidit ad pedes eius ^c rogans eū vt intraret in domū eius: quia vnica filia erat ei ferē annorū duodecī, & hac moriebatur ^b Et deprecabatur eū multū ^c dicens. ^b Quoniā ^a Domine filia mea in extremis est, [aut] ^a modo defūcta est: sed veni, impone manū tuā super eam, & vt salua sit & viuat. Et surgens Iesus ^a sequebatur eum ^a & discipuli eius, & sequebatur eū turba multa. ^b Et contigit dum iret, à turbis ^b cōprimebatur ^a. Et ecce mulier ^a quaedā ^a quae fluxū sanguinis patiebatur duodecim annis, & fuerat multa perpeffa à cōpluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquā profecerat ^b sed magis deterius habebat: cum au disse de Iesu ^a venit in turba retro ^a & tetigit ^a simbrā vestimenti eius. ^a dicebat enim: ^b Quia si velle vestimentū eius ^a tantum ^a tetigero, salua ero. ^b Et cōfestim ^a siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quia sanata esset à plaga. ^a Et statim Iesus ^b in semetipso cognoscēs virtutem qua exierat de illo, cōuersus ^b ad turbā ^b aiebat: ^a Quis est qui tetigit vestimenta mea? Negātibz autē omnibus ^b dixit Petrus & qui cū illo erant: ^a preceptor, ^b turbā te comprimūt & affligunt: & dicit, quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis, nā & ego noui virtutē de me exisse. ^b Et circūspiciebat videre eā que hoc fecerat. Videns autē ^b mulier ^a quia non latuit, timens ac tremens ^b sciens quod factum esset in se, ^b venit & procedit ante pedes eius ^a & ob quā causam tetigerat eū, indicauit corā omni populo, & quē admodum cōfestim sanata est, & dixit ei omnem veritatem. ^a Ille autē ^a videns eā ^b dixit ei: Cōfide filia, fides tua te salua fecit, ^b vade in pace, ^b Et esto sana à plaga tua. ^a Et salua facta est mulier ex illa hora. ^b Adhuc illo loquēte ^a veniūt nūtij ad archisynagoga, dicēs: ^a Quia filia tua mortua est, ^b quid ultra vxas magistrū? ^a Noli vexare magistrum. ^b Iesus autē audito verbo ^a hoc ^b quod dicebatur, ^b ait archisynagoga: ^a patri puella, ^b Noli timere, ^a tantummodo crede ^a & salua erit. Et veniūt in domū archisynagoga. ^a Et cum venisset Iesus in domū principis ^b nō permisit intrare secū quemquā, nisi Petrū, & Iacobū, & Ioannē fratrem Iacobi, & patrē, & matrē puella. Flebant autē omnes & plangebant eā. ^a & vidit ^a ribicines ^a turbā tumultuantē, & flentes & eiulātes multū. Et ingressus ^a ait illis: ^b Quid turbamini & ploratis? Nolite flere. ^a Recedite, ^b nō est enim mortua puella, sed dormit. Et ^a deridebant

^a h. re-
^b nit
^c quidam
^d archisyn-
^e agoga
^f omni-
^g Iairus
^h adora-
ⁱ bat eum
^j c. cecidit
^k ad pedes
^l Iesu
^m a. & tri-
ⁿ met.
^o b. & a
^p dicit illo
^q h. cōpri-
^r mebat eū
^s b. erat i
^t profusio
^u sanguinis
^v c. erat in
^w fluxu san-
^x guinis ab
^y tegua in
^z medicos
^{aa} erogauit
^{ab} rat omne
^{ac} substantiā
^{ad} suam, nec
^{ae} ab illo po-
^{af} tuitura-
^{ag} ri.
^{ah} & facces-
^{ai} sit retro
^{aj} h. respō-

videbant eum scientes quod mortua esset. ^a Ipse vero eiecit omnes ^b assumit patrē & matrē puellae, & qui cum eo erant, & ingrediuntur ^b vbi puella erat iaces. ^a Ipse autem tenens manum puellae, clamauit & dicit: ^b Talitha cumi, quod est interpretatū: Puella (tibi dico) surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit puella. ^b continuo, & ambulabat: erat autē annorū duodecim. ^b Et obstupuerunt ^b stupore magno: parentes eius. ^a Praecepit illis ^b vehementer vt nemo id sciret [&] ne alicui diceret quod factum erat. ^b Et iussit ^a dari illi manducare. ^a Et exiit fama haec in vniuersam terram.

H AEC LOQUENTE AD EOS ^a ECCE ^a PRINCIPES VNVS QVAE ACCESSIT VIR, & C.] Post descriptas tres diuersas Pharisaeorum calumnias, marcus quidem & Lucas pergit commemorare alias duas eorundem calumnias, quibus sabbathū violatum primum à discipulis, deinde à Christo calumniabantur: Matthaeus vero id subiungit quod praecedentia mox subsequutum est, quemadmodum significat dum dicit: Hae illo loquente ad eos; vbi etiam Graecis est participium praesentis temporis λαβώντες, vt ne quis putet praesens hic, vt frequenter in nostra versione, positum pro praeterito, & sensum esse. Hae cum locutus esset ad eos. Porro duo haec miracula Matthaeus quidem breuitati fere in recensendis miraculis Christi studens, Christi vero verba & sermones accuratus describens, paucis cōplexus: Marcus & Lucas latius prosecuti sunt, vt sunt ferē in explicandis miraculis Christi prolixiores & diligentiores. Itaque quae à Matthaeo breuitatis causa ommissa sunt, ab eis diligentī studio explicata sunt. Diligenter autē explicant hunc qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principem synagoga, significantes in cōdemnationem Pharisaeorum & Scribarum quanta iam esset fama & opinio nominis Christi, quando non solum simplex turba, sed etiam principes Iudaeorum tanti Christum facerent, vt desperatam suorū salutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum, hoc est, vt habent Marcus & Lucas, prociēdo suppliciter ante eum, quāquā ferē omnes Pharisei & Scribae Christo cōtrarii essent, eūque calumniarēt. Indicat autem Lucas tria principem hunc de filia dixisse quae dolorem eius augebant, salutisque desiderii, quae putabat ad misericordiam posse fletere benignum alioqui Dominum, nimirum vnicam fuisse sibi filiam, eaque annorum ferē duodecim quando incipit flos aetatis, & hanc iam agere animam, ac de vita extremē periclitari. Natura enim lucuosior est mors adultae virginis, quae iam marito nubilis esse incipit, ita vt: Iuuenalis Satira 15. cecinerit: Naturae imperio gemimus cum funus adultae Virginis occurrit. Verum difficultas nonnulla est, quomodo Marcus quidē & Lucas dicant eū dixisse filia eius in extremis fuisse, Matthaeus vero: Domine filia mea modō defuncta est. Intelligūt ergo quidam vtrumque eum simul dixisse sub distinctione hoc modo. Domine filia mea in extremis est, aut etiam modō verē mortua est, sed veni, &c. Quoniā enim eum domo discederet, agebat animam, metuebat ne interea temporis morena fuisset; Chrysostomus autem intelligit eum dixisse defunctam fuisse filiam, non quod hoc existimaret, sed vt auget calamitatem suam, sicq; magis ad misericordiam prouocaret Dominū. Est enim rogantibus consuetudo extollere sermone propria malā, & amplius aliquid eo quod est dicere, vt magis attrahant eos quibus supplicant. Itaque secundum eum, sensus verborum Matthaei: esset: filia mea, adeo periculosē laborat, vt nihil inter eam & mortem inter sit. August. vero intelligit Matthaeum breuitati studentem non posuisse ea

verba quibus Dominum princeps iste rogauit, sed ea potius quae voluntatem patris significarent. Ita enim desperasse eum de filiae vita, vt potius veller eam resuscitari à Domino, non credens viuā posse inueniri quam morientem reliqueret. Nam si voluisset dicere quod dixerit Domino Iairus, debuisset vterius narrare, quemadmodum alij fecerunt, quomodo factū est vt ad mortuam resuscitandam Dominus pergeret. Nulla autē harū respōsionum videtur satis facere difficultati, cum parū sit verisimile principem hunc id primo aggressu sperasse à Domino vt filiam mortuā resuscitaret, cum accepto mortis nuntio à Domino confirmari debuerit, dicente: Noli timere, tantummodo crede. Proinde verisimilius, vt apparet, dicitur Matthaeū breuitati studentē posuisse non tam eā petitionē qua primo aggressu Dominū precatus est, quā eā qua postea nūtiata filiae mortē Dominū precabatur, id quae nō verbis, sed fide potius & desiderio animi, quod ostendebat credendo verbis Domini salutem filiae pollicentis. eumq; deducendo & sequendo in domū. Qui enim breuiter aliquid narrare gaudet, cogitur nonnunquā iob narrationis conuenientiam aliter aliquid narrare quā quomodo gestum est, quod tamen facit sine falsitatis & mendacij nota, si modus ab ipso narratus in rei gesta ordine saltem cōprehendatur. Ergo quoniam paucis narrare voluit Matthaeus, rogatum esse Dominū vt faceret eū postea fecisse manifestū est, secundam principis huius petitionem signo magis quā verbis, expressam eū prima eius petitione cōiunxit. Qua in re se cū August. docemur, non mentiri quēquā si aliis verbis quid dixerit quod aliquis voluerit cuius verba nō dicit: neq; veluti miseros aucupes vocū putare nos debere apicibus quodāmodo literarum ligandam esse veritatem, cum vtiq; non in verbis tantum, sed etiam in ceteris omnibus signis: animorum nō sit nisi ipse animus inquirendus. **ET AS V R G E N S I E S V S S E Q V E B A T V R** ET DISCIPVLI EIVS, ET SEQUEBANTVR, & C.] Quāquā bis imperfecta esset fides Iairus archisynagoga, (nam & putauit Dominum aegram filiam non posse sanare, nisi & praesens adesset, & manum ei imponeret. Dixit enim: sed veni, impone manū tuam super eam, & viuet: hoc est, sana erit, liberaque à morte imminenti) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de Domino fides, non reiecit eam Dominus, sed obsequi volēs sequebatur eum. Hae autē Domini facilitas docet, & nihil frustra ab eo orari posse quod quidem orantibus bonum sit, & imperfectiones nostras illum benignē tolerare, ac decere item nos, qui Christi esse volumus, vt pari facilitate omnibus simus exorabiles. Quod si queratur quare Dominus paratum se exhibet ad sequendum hunc principem, cum regulo simile quid petenti, ac simile de Domino habenti fidem, hac in parte nō acquieuerit. Dicendum primo, Dominum in cōdendis miraculis, & precibus aliquorum exaudiendis non semper eandem debuisse sequi rationem, sed nunc hanc, nunc illam, prout vel temporis, vel loci, vel

^a mentum
^b c. stetit
^c fluxus
^d a. ab
^e c. et ait
^f Iesus
^g c. me
^h b. Et
ⁱ dicebat ei
^j discipuli
^k sui
^l b. vides
^m turbā cō-
ⁿ primētē
^o te
^p b. vero
^q b. eum
^r a. Et
^s c. Atque
^t c. venit
^u quidam
^v ad prin-
^w cipem syn-
^x agoga.
^y dicens ei.
^z c. res-
^{aa} pondit
^{ab} c. crede
^{ac} tantum
^{ad} b. nō ad
^{ae} miste quē
^{af} quā se se-
^{ag} qui
^{ah} d. a. vi-
^{ai} disse
^{aj} b. tumultum
^{ak} tum
^{al} a. dicit
^{am} illis
^{an} c. At
^{ao} ille dicit
^{ap} b. irri-
^{aq} debant
^{ar} d. a. Et
^{as} cū eiecit
^{at} esset turba
^{au} intra-
^{av} nit
^{aw} a. & to
^{ax} nui
^{ay} b. Et tenēs
^{az} a. &
^{ba} dixit.
^{bb} b. ait illi
^{bc} h. conse-
^{bd} stim
^{be} c. equibus
^{bf} praecipit
^{bg} c. o. illi
^{bh} dura.

personarum conditionem illius prudentia inexplicabilis expetere iudicavit. Hinc aliquando, absens sanatus, aliquando praesens, & nunc verbo solo, nunc tactu solo, nunc verbo & tactu simul, nunc fidem respicit, nunc citra cuiusquam fidei sola misericordia motus curat. Secundo, ideo potius iam ad sequendum se propterea exhibuit, quia sciebat fore mortuam puellam, priusquam in domum principis perveniret: ut autem mortuam absens resuscitaret non conveniebat, ne miraculum hoc, quod maximum apud homines habetur, & quale adhuc non audierat, ut est verisimile, non sibi ascriberetur aut divinae virtuti, sed putaretur a profundo quod somno puella tandem naturaliter excitata ad se rediisse. Nemo enim ob miraculi magnitudinem crediturus erat absentem Dominum potuisse mortuum excitare. Sequitur autem Christum cum discipulis etiam turba multa, cupida scilicet pro maiori parte eventum respectare. Vbi rursus mira Domini relucet clementia, mansuetudo & humilitas, qui cum tantis esset, & multos haberet discipulos, qui a turbarum compressione eum possent liberare, patitur se a turbis comprimere, tam humaniter scilicet cum eis conversans sine omni fastus indicio, ut turbae non vererentur eum comprimere.

ET AB ECCLESIA VBI ERAT QUAE AB IFLVXVM SANGVINIS, &c.] Adeo semper & ubique utilitatem aliquam de se proferre hominibus voluit Dominus, ut neque inter eundem otiosus esse voluerit, quin fructum aliquem faceret. Porro divina dispensatione factum est, ut iam haec mulier in viam curaretur, quod per hoc miraculum fides archisynagogi crederet & confirmaretur. Bene autem pro maiori miraculi commendatione, Evangelista, maxime Marcus & Lucas, morbi magnitudinem & mulieris miseriam describunt, dum primum significant morbum valde fuisse diuturnum & secundum tam incurabilem, ut arte medica non solum non potuerit curari, quamquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpessa esset mulier, idque cum facultatum omnium dispendio, sed etiam in peius semper proficeret, ut iam mulier haec multis nominibus fuerit misera & miseranda. Primum quod morbum adeo abominabilem apud Iudaeos pateretur: secundum, quod tam diu eundem passa esset: tertium, quod a compluribus medicis multa perpessa esset: quarto, quod omnia sua erogasset, novum malum veteri adiciens, videlicet profluvio sanguinis paupertatem: postremo, quod etsi multa perpessa, & omnia erogata essent, non solum nihil proficeret, sed magis deterius haberet, a medicis suis triplex malum reportans, nempe multas poenas, paupertatem, & morbi incrementum. Quae omnia clariorem reddunt Christi tum potentiam, tum bonitatem. Ostendunt enim ipsum solum esse qui iuvare & possit & velit, ubi cessaverit omnis creaturarum vis. Colligunt autem quidam, videlicet Anabaptista, ex hoc loco, damnandum esse usum medicinae ad quod etiam comprobandum adducunt locum 2. Paral. 16. de Asa, quem scriptura, ut iactant, propter usum medicinae reprehendit. Verum non sanius illi agunt, quam si etiam usum cibi interdicerent. Cibus enim magni morbi, nepe famis, remedium est. Certum si inuisa Deo res esset uti medicis, si modo id recte fiat, non omnium plantarum & animalium cognitionem, quae medicae artis praecipua portio est, tanquam eximium donum Salomoni regi contulisset, quemadmodum scribitur 3. Reg. 4. contulisse. Proinde recte scripsit Ecclesiast. cap. 38. Honorum medicum propter necessitatem, etenim illum

creavit altissimus. & postea: Altissimus creavit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Nec Asa ob medicinae usum in scripturis culpatur, verum quod Dominum non quaesierit, sed medicos. Sic enim scribitur: Nec in infirmitate sua quaesivit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. Itaque quod Domino medicos pretulerit culpatur, nunquam culpandus, si seipsum Domino reconcilians & spe in illum in primis collocans, medicorum postea opera tanquam quodam beneficio Dei per medicos sanantis, fuisset usus. Pius enim morbo correptus, sicut agnoscere debet se a Domino corripi ne cum hoc mundo damnetur, ita & ad percutientem patrem in primis se convertere, illique peccata sua confiteri, ac veniam orare, sicque sanitatem ab eo precari, quatenus ad illius gloriam facit, & suam salutem vel proximorum utilitatem. Tum in nomine ipsius quae ad medelam corporum condidit, cum gratiarum actione utetur: omni tamen fiducia collocata in bonitatem Dei, a quo, ut eodem loco dicit Ecclesiast. est omnis medela: Hunc sane ordinem docet Decretalis illa: Cum infirmitas, de poenitentia & remissione. Neque hoc loco Evangelistarum intentio fuit medicinae usum improbare, sed tantum indicare morbi incurabilitatem, quae divina quadam contingit dispensatione, videlicet tum in gloriam Dei, tum ut ne in medicorum ope nimis confidamus. Observandum autem hic quantum frequenter proficit despectio salutis ab hominibus consequenda. Postquam enim coepit diffidere medicis, coepit mulier haec salutem vicinior esse, & facta est illi salus, eo quod non speraverit salutem. Deus enim nulli libentius opitulatur, quam qui se agnoscat humanis destitutum praesidiis. Sic & in salute animae, quo quis minus de se fidit, hoc est salute vicinior.

DE CVM AVDISSET DE IESU VENIT INTURBA, &c.] Cum audisset, inquit, de Iesu, quae scilicet & quanta fecisset miracula, curando hominum infirmitates, quodque circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis fides huius mulieris, non enim viderat adhuc Christi in curandis morbis potentiam & benignitatem, sed tantum audierat de Iesu, & mox admirabilem fidem de illo concipiens, miscet sese confertae multitudini, accedens Dominum, sed retro & latenter. Ut enim non faceret quod fecerat archisynagogus, obstabat tum pudor, tum metus. Quoniam enim feodo morbo laborabat, & tali qui iuxta legem excludebat laborantes e civitatibus, quique secundum legem polluebat eos qui tali morbo laborantem contingebant, puduit eam huiusmodi morbum palam apud Christum detegere. simulque metuebat ne a turba ob immunditiam suam repelleretur & redargueretur, veluti suo congressu totam turbam contaminans. Et sane mirabilis admodum fuit mulieris huius fides. Cum enim morbi sui malitiam iam diu experta esset nulla humana arte potuisse superari, nec Christi in sanando facilitatem oculis conspexisset: tamen tantam ex solo auditu de Domino coepit fiduciam, ut speraret se solo contactu vestium fore saluam a tam diuturno & incurabili malo, quamvis adhuc hac ratione neminem audisset a Christo sanatum. Dicebat enim, intra se scilicet: Si vel tantum vestimentum eius tetigero, sana ero a plaga mea. quasi dicat: Alios passim sanatus audio, solum contingens eos manu sua: ego vero cum non ausim optare ut me immundam manu sua sanificet, contingat, tanta tamen eius credo esse potentiam & sanctitatem, ut si il-

lud ego contigero, idque non solum in nuda carne ipse, sed in vestimento, nihil addubitare, sed firmiter confidam me consecuturam desideratam salutem. Porro simbria, quae tetigisse haec mulierem scribunt Matthaeus & Lucas, ea erat, quae Dominus, sicut omnes Iudaei, gerebat in inferiori parte vestis, in quatuor angelis ipsius secundum preceptum Moysi, quod habetur Num. 15. & Deut. 22. Quae admodum enim per circuncisionis signum Dominus tuum populum distinguit in carne ab aliis gentibus: ita & externa quadam nota investitu voluit esse separatam, ut ea nota admoniti Israelitae suae ab aliis separationis, memores etiam essent mandatorum Dei quae illis singulariter tradita erant, quomodo & hodie religiosi certum vestitus genus deputatum est a religionum auctoribus. Verum de simbria Iudaeorum postea latius, cum ageretur de simbria ampliatis ab ipsis Phariseis. Quod autem mulier haec cum constitisset vestimentum tangere, simbria vestimenti tetigerit, quae cum circa pedes Domini esset, difficilius ab ea in turba contingi potuit plerique, causam dicunt, quod indignam se iudicavit quae vestimentum ipsum contingeret, voluisseque, ob id contingere quod in vestimento minimum erat. Sed meo iudicio videtur magis ob id simbria voluisse contingere quam aliam quamvis vestis partem, quae ea in signe esset Iudaeorum sanctitatis, ac distinctionis illius populi a reliquis gentibus indicium: unde Pharisei tanti simbrias has a lege praescriptas fecerunt, ut quo sanctiores ceteris viderentur, simbrias suas magnificarent. Certum de simbria Iudaeica veluti sanctitatis nota, mentionem facit Zacharias, cum in diebus Messiae decem homines ex universis linguis gentium dicit apprehensuros simbriam viri Iudaei, dicentis. Ibi vobiscum, audivimus enim quoniam Deus vobiscum est. Vbi per virum Iudaeum Hieronymus intelligit Christum, ita ut quod ibi dicitur de apprehensione simbriae viri Iudaei, hic iam ab hac muliere sit etiam ad literam impletum. Cuius exemplo postea plerique offerentes Christo agros suos, orabant ut liceret vel simbriam vestis eius tangere, ut scribitur Matth. 14. Et videri potest mulierem haec ad huiusmodi fidei commotam per miraculosam illam resurrectionem mortui cuiusdam ex contactu ossium Helisaei, de quo scribitur 4. Reg. 13. Non est autem putanda mulierem hanc existimasse simbriam aut vestimentum aliquam sanandi inesse, hoc enim vel falsum erat, ita superstitiosum fuisset credere, ac proinde non fuisset ipsius fides tantopere a Domino laudata: sed Christum credidit tam sanctum, tamque per omnia salvificum, ut vel haec illi appropinquans consideret se ab ipso, aut a Deo per ipsum consecuturam salutem: quemadmodum ossa Helisaei in sese non habuerunt eam virtutem, ut solo contactu resuscitarent mortuum, sed ad declarationem sanctitatis Prophetae, Deus cadaver contingens Prophetae ossa, resuscitavit. Porro his iam exemplis manifeste refellitur impii haereticis Vigilantium, & eorum qui eius errorem hodie velut ab inferis resuscitarunt, clamantes superstitiosum esse venerari sanctorum reliquias, atque eorum contactu sperare salutem aliquam desideratam. Quae erroris praeterquam quod haec scripturarum exempla & alia similia, nempe quibus dicitur umbra Petri & semicincta Pauli sanasse, aperte refellunt, etiam varia miracula adita ad martyrum memorias condemnant, ut docet Hieronymus, scribens contra Vigilantium, & August. li. de Civit. Dei 22. ubi varia & admiranda signa partim a se, partim ab aliis fide dignis conscripta recenset.

ET STATIM IESVS IN SEMETIPSO COGNOSCENS, &c.] Virtus dicitur exiisse a Domino non corporaliter, & localiter, quasi scilicet illum reliquerit, sed ratione effectus, videlicet quia virtus sanandi quae erat in Christo, extra ipsum operabatur in muliere: aut quia effectus ille miraculosus causatus sit a Christo. Dupliciter enim explanari potest quod dicitur virtus exiisse a Christo, quia virtus accipi potest aut pro ipso effectu, aut pro virtute activa quae erat in Christo. Loquitur autem Evangelista, similiter & Christus dicens apud Lucam, ego novi virtutem de me exiisse, materialius iuxta captum simplicium, qui intelligebant Christi corpus esse veluti vas quoddam plenum virtute & efficacia sanandi, ex cuius plenitudine aliquid distilleret ad eos qui curabantur: quemadmodum a calore intenso calor diffunditur. Dicit autem Evangelista Christum in semetipso cognovisse virtutem de se exiisse, & idem Dominus de se dicit, non quod hic cognoverit ex corporis sui sensibili aliqua mutatione, sed quod hoc cognoverit spiritu suo divino, quod nihil latere potuit: Quamquam hic rursus Evangelista & Christus locutus sit iuxta captum simplicium, quasi in seipso ex aliqua mutatione senserit efficaciam. Porro quamquam alias fere Dominus voluerit adita a se miracula non praedicari, istud tamen latere noluit, idque variis de causis. Primum, propter gloriam Dei, quae ex hoc miraculo omnino abscondito nulla aut pauca fuisset. Deinde, pro confirmatione & incrementum fidei archisynagogi. Tertio, pro commendatione fidei mulieris huius, cuius exemplo & alij excitarentur ad similem fidem: Quarto, ad periciendum fidem mulieris. Quamquam enim magna esset illius fides, tamen eam habebat imperfectionem, ut putaret se Christo nesciente posse sanitatem consequi, quemadmodum satis significat Lucas dicens: Videns autem mulier quia non latuit, putabat ergo se posse latere. Quam imperfectam de se existimationem Dominus in muliere correxit, maiorem se declarans hoc ipso quod nihil ipsum latere posset, quam curando simbriae contactu. Postremo, voluit Dominus, secundum Theophyl. mulierem liberare a timore & conscientiae scrupulo, quo postea potuisset metuere Dei iram ob sanitatem furtim & sine gloria Dei acceptam, eandemque securam facere de consecratae sanatis conservatione. Noluit autem Dominus ipse indicare quis se tetigisset, ne miraculi modum, sed ipsam mulierem voluit aperire omnem veritatem, ut sic miraculum esset commendatius, praecleariusque & verius esse crederetur. Itaque quo confessionem miraculi extorqueret, primum quidem conversus dixit, quis me tetigit: loquens non de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus & alij, sed de tactu, cum fide, quo tactu, cum turba omnis Christum premeret, sola haec mulier Christum tetigit. Deinde vero etiam circumspiciebat videre eam quae hoc fecerat. His autem signis mulier intellexit statim, Dominum etsi interrogantem & circumspicientem, non ignorare eam quae tetigisset, sed, tantum requirere confessionem, ac Dominum perinde fecisse ac solet praceptor, veritatis a se cognitae spontaneam confessionem a discipulis extorquens huiusmodi interrogationibus: proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirum quod metuebat ob furtim acceptam sanitatem Dominum offensum, malum morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum, aut saltem acriter obiurgaturum eam, procidit ante eum omnem veritatem ei aperiens. Itaque quod di-

218

219

ait **Matthæus** breuitati studens: At Iesus cōuersus & videns eam dixit, &c. non sic esse intelligendū quasi Dominus tunc eam viderit & allocutus sit mox cum se cōuertisset, sed postquā cōuersus esset, & ea cōtīgissent quæ postea narrant **Marcus & Lucas**, & illa tandē se prostrasset ante Dominū, tūc demum Dominus eam videns dixit: Confide filia, hoc est, bono esto animo, nec metuas tibi à me sanitate eripiendam, adeo enim non displicet tua in me ista fides, vt hæc ipsa re tibi salutis causa fuerit, impetrando scilicet, & promerendo eam. Sic enim solū dicitur fides saluum facere, & non esse finē. Fidei autem hic Dominus sanitate tribuit, cum ipse eius esset principalis causa tum in cōmendatione fidei in se, tum in humilitatis exemplum, tum etiā vt doceret similitudinem contactam ex se non sanasse, sed sanitate potius ex contactu consecutā propter simplicem tangentis fidem. Quod verò sequitur: Vade in pace, &c. hunc habet sensum: Ab animo existens post hæc tranquillo, quæ ob morbi malitiam ac metu furaræ sanitatis intranquillo fuisti animo, volo tibi acceptam sanitate ratam esse & perpetuam. Cum enim dicit: esto sana à plaga tua, nō sanitate confert quam iam acceperat, sed acceptam se ratam habere declarat, eamq; cōfirmat. Quare cum subiicit **Matthæus**: Et salua facta est mulier ex illa hora; nō sic est accipiendū, quasi ab eo tēpore quo Christus eā allocutus fuit, sanitate receperit, sed salua facta est ex illa hora, qua scilicet hæc gesta sunt. Obseruanda autē hic quædam mysteria. Et primū quidē, vt annotauit **Theophy.** eos qui turbulento sunt animo cum turbis non tangere quidem Christū, sed premere eum, eū vero qui cum fide, animoq; tranquillo accedit illum, tangere eum, non premere. Secūdo, si tam salutaris fuit tactus similitudinis cum fide, salutare etiā esse valde contrarium & perceptum eum fide totum corpus Dominicum in eucharistia. Postremo, docemur eos qui per fidem & contritionem apud se in occulto cordis sui consecuti sunt peccatorū remissionē & mentis salutem, debere tamen in conspectu Ecclesie se manifestare coram Christo & vicariis eius sacerdotibus, & humili confessione morborū & peccatorum, expectare ratificationem & confirmationem adeptę salutis & remissionis peccatorum. Executiendū pudorem quem postea exultum gaudebūt, postea quā senserint ex cōfessione maiorem animi tranquillitatem. Porro hanc mulierē **D. Ambros.** videtur sentire fuisse **Martham** sororem **Mariæ & Lazari**. Sic enim scribit de **Salomone** ca. 5. Dum largum in sanguine fluxum siccat in **Martha**, dum dæmones pellit ex **Maria**, dū corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad poenam, lux denuo recepit ad vitam. Notans scilicet tria miracula in tribus. Sed de muliere ista, quæ qualisq; fuerit, certiora scribit **Euseb.** digna certē quæ legantur. Sic enim habet: Quia vrbis huius (loquitur autem de **Cæsarea Philippi**) fecimus mentionem, iustum videtur commorare etiā illud in ea quod historia dignum diximus. Mulierem quam sanguinis profluuiū laborantem, à saluatore curatam **Euangelia** tradiderūt, huius vrbis ciuem constat fuisse, domusq; eius in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus verò domus ipsius basis quædam in loco æditore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus pronolutæ, palmasq; suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Adstat verò alia ære nihilō-

minus fusa statua, habitu viri, stola compta circumdanti, & dextram mulieri porrigentis. Huius ad pedem statuæ, è basi herba quædam noua specie nascitur. Quæ cum exorta fuerit, ex crescere vltiq; ad stolæ illius ærei indumenti simbram solet. Quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque acquirat, ita vt quæcumq; illa fuerit infirmitas corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino gerens vitium, si antequam æreæ simbræ summam cretens contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra vsque tēpora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Hæc ille. Qui & subiunxit quædē de imaginibus **Petri**, **Pauli**, & aliorū. Hanc autem imaginem à **Iuliano** apostata sublatam scribitur à **Socrate** in **Tripartita** historia lib. 6. c. 41. vbi sic legitur: Cū **Iulianus** cognouisset in **Cæsarea Philippi** ciuitate **Phœnicie**, quam **Paneada** vocabant, in signe Christi esse simulachrum, quod mulier illa sanguinis profluuiū liberata cōstituerat, eo depositam ibi statuam collocavit. Quæ violētō igne de caelo cadēte circa eius pectus diuisa est, & caput cum ceruice vna parte deiecit, atq; in terra fixit: reliqua verò pars hæctenus superfuit, & fulminis indicium reseruauit. Statuam verò Christi tūc quidem pagani trahentes confregerunt. Postea verò Christiani colligentes in **Ecclesiam** recondiderūt, vbi hæctenus reseruatur, &c.

AD HVC ILLO LOQUENTE VENIUNT NVNTII, &c. **Constantin** quidē **Græci** codices habent nō solū in **Marco**, sed etiā in **Luca**; ab archisynagogo, hoc est, ab archisynagogi domo, quomodo **Terentius** dixit: exit à nobis, id est, à nostra domo. Vnde verisimile est & interpretē in **Marco** vertisse, ab archisynagogo, quomodo etiā **Latinorum** codices quidam antiqui habent: & in **Luca** vertisse, à principe synagoga, verū scriptorem aliquem offensus absurditate quā prima fronte præ se fert sermo (videtur enim significari nuntios hos missos ab archisynagogo eū ille Christo iam adesse) mutasse in, ad archisynagogum, quomodo multi libri habent, & ad principē synagoga quomodo omnes **Latini** codices cōstanter habent. Porro dispensatione quadam factum est, vt nuntii isti filiarum mortem non nunciarent ante miraculū sanationis mulieris, sed tum eum adhuc eū muliere **Christus** loquebatur, quando scilicet iam ex recenti memoria aut potius præsentī cōtemplatione inauditi miraculi, princeps iste magis posset à Domino confirmari in fide alterius etiā inauditi miraculi. Itaq; eū ad desperandum prouocaretur à nuntiiis, non credentibus Dominum mortuam posse suscitare, quod eum nondū fecisse audierant, à Domino ad fidē animatur: Noli, inquit timere, tātū crede, & salua erit, quasi dicat: Vidisti quā efficax fuerit mulieris huius fides, audisti dictum ei; fides tua te saluam fecit: & tu ergo etiam tantū crede, & propter fidē tuam salua erit. Nō enim difficilior mortuā resuscitare, quam incurabili morbo laborantem sanare. Est autem imago quædam proposita tēstationis: qua suos Dominus subinde probat. Afflictos enim qui Domino fidere, & eius cōsolationē sentire cōperunt: nonnūquā Dominus in probationē fidei eorum priusquā penitus liberet: sinit tristibus quibusdam pulsari, mox tamen sua cōsolatione adest, omnem metum & diffidentiam pellē

Ita

Ita enim videre est hunc principem, simul atq; afflictus erat, Christum adisse, remedium orasse, & pro Domini facilitate extemplo impetrasse. Sed vt fides eius amplius probaretur, triū adeo nūtio rursus metem eius pulsari Dominus voluit, noluit tamen illum deiici, quare mox illum sua cōsolatione erigebat, hortatus vt misso timore tātū crederet.

ET VENIUNT IN DOMVM ARCHISYNAGOGI. ET CVM VENISSET A IESVS, &c.] **Marcus** priusquā Dominum dicat venisse in domū, dicit, & non permittit quæquā se sequi nisi **Petrum & Ioānem**, &c. **Lucas** verò postquā Dominum dixit venisse in domū; dicit non permisisse eum quæquā sequi se nisi **Petrū**, &c. Quæ tamen nihil in se habent repugnantiæ. Non enim **Marcus** vult Dominū à se & turbam & reliquos discipulos dimisisse, cum adhuc lōge esset à domo principis, sed cum iam ingressurus esset Dominus domum, non permisisse quæquā se sequi, in domū scilicet, hoc est, quemadmodū dicit **Lucas**, non permisisse quæquā intrare secum. Noluit autem Dominus multos tanto miraculo interesse, sed & prius omnem turbam eum discipulis dimisit, & ingressus domū eiecit omnem turbam tumultuantem & plāgentem, non solū in humilitatis exemplum, & vt ostēstationis notam effugeret, sed etiā vt **Pharisæorum** inuidiā declinaret, à quibus nondum tempus erat vt pateretur, atq; ne in se turbę fauorem nimis accenderet, rapere atq; illum ad creandū sibi in regem. Nōdū enim erat tempus suæ glorificationis & agnitionis perfectæ, quæ ordine quodam & temporis successu erat hominum metibus instillanda. Iam videre eum esse Dominum mortis, erat præcipuum quod de illo sciri poterat, vnde tanquā insignis mysterium noluit id multis simul in principio reuelari. Cū autē successu temporis sese magis ac magis reuelare deberet, cūq; morti vicinior fieret, tum præsentē turba ad vitā reuocauit filium viduæ, & **Lazarum** palam euocauit ex sepulchro. Paucos tamen quosdā interesse huic miraculo voluit, qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni patrati miraculi testes. Itaq; ex sua quidē parte in futuros testes delegit tres discipulos præcipuos, quos sic aliis prætulit, vt statueret illis ad maiora vti, apertiorē sui cognitionem insinuare, & secretiora quæq; illis committere, cōmunicanda suo tempore etiam aliis: ex parte autem puellæ eos delegit, qui ad eam maxime attinerent, nimirum parentes. Neq; certē fideliores testes adhibuisse potuisset. Porro tibicines, quos Dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui conuocari solebant vt suis modis excitaret luctū in vicinis & amicis, ad quorum modos, vt testatur **Lucianus** in dialogo de luctu, gentes, à quibus Iudæi hunc ritū videntur mutuati, solebant euulatus emittere & pectus pulsare. Hos ergo simul eū omnibus plangentibus eam eiecit Dominus dicens: Recedite. Nō est enim mortua, &c. quasi dicat: Lugetis hæc, & ad legendū cōmouetis veluti mortuā, at nō est mortua; mittite igitur luctum vestrum & tumultum. Er quidem verē mortuam esse sciebat, dicit tamen non esse mortuā quod sibi nō esset mortua, quōdq; mox esset velut somno excitanda, nec ita esset mortua sicut illi existimauit. Quæquā autem peculiariter huius puellæ mors, somnus hic dicatur quod mox esset resuscitanda, tamen in scripturis frequenter omnium non solum sanctorum, sed etiā impiorū mors somnus vocatur. Quæ translatione vitur scriptura, par-

tim vt molliore metaphora quod horrore est hominibus, minus illis fiat terribile, sicut in omnibus linguis duce natura videmus ea quæ sunt horrore aut pudori, periphraستي aut alio non suo nomine nominari, partim & principaliter ad significandā futuram mortuorū resurrectionem. Nam ob priorē rationem etiam à gentilibus resurrectionē non credentibus mors somnus vocatur. Sic enim cecinit quidam, Stulte, quid est somnus, gelidē nisi mortis imago: Longa quiescendi tempora fata dabunt. Secunda vero ratio scripturis propria est. In quibus quandoq; mors sanctorū peculiariter somnus dicitur, eo quod illi ad vitā resurgāt, vt cum dicit **Paulus**: Nolo vos ignorare de dormientibus, vt nō contristemini, &c. Aliquādo etiam dicitur de impiorū morte, quod & ipsi resurrexerunt, sed ad iudiciū. Aequē enim de impiis regibus scriptum legimus; dormiuit cum patribus suis; atq; de piis: Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobriū. Sicut ergo hoc loco Dominus flere mortē puellę prohibuit, quod non esset tam dicenda mortua quam dormire: ita etiam hic docemur mortē maximē iustorū & Christianorum non immoderatē saltē deslere, quod illorum mors re vera somnus quidā sit. Nam omnino amicorum mortem deslere peccatū non est, sed immoderatē deslere. Duplici enim nomine iuste ob amicorum mortē dolemus, dupluci rursus nomine dolor iste moderandus est. Nam vt doleamus, naturæ & charitatis effectus exigit. Naturæ quidē, quia naturalis affectus est condolere malo amici, & dolere ob desiderium eorum quos amauimus. Nō enim Deus à suis *ανάδεια* requirit, de qua **Stoici** disputarunt, sed nunquam presterunt. Charitas verò, quia non potest non esse molestum desiderium eorum quos pietatis habuimus socios & adiutores, quosve Ecclesie Dei cognouimus esse vtilēs. Sic **Paulus** scribens, fatetur sibi mortuus fuisset **Epaphroditus**, dolorem super dolorem id sibi allatum fuisse. Amabat enim illū in Domino, & Ecclesie vtilem esse agnouerat. Rursus tamē dupluci nomine dolor moderandus est, videlicet & spe futurę resurrectionis ac vitæ beatorum, quæ à vita hæc sanctos excipit, & cōtemplatione diuinę dispositionis, cui omnes nostri affectus sunt subiiciendi, ac cogitandū optimē Deum omnia disponere, etiam si secus nobis videatur. Sicut autē dispensatoriē factum vt iam tibicines essent in domo, & vt domus iam plena esset luctu: ita quoq; factum, vt Dominū asserentem puellam non esse mortuam turbę riderent, nimirū quo miraculum clarius fieret, dum his rationibus mors puellę certō comprobata fuit.

IPSÆ AVTEM TENENS MANVM PVELLÆ CLAMAVIT DICENS: ΒΑΛΙΣΤΗ CΥΜΛ] Quod clamauit, sicut & eum **Lazarum** excitabat, significabat se non presentem vocare animam: sed absentem, itemq; mortis potentiam omnium quidem creaturarum viribus maiorem, sed verbo & iussu suo inferiorem. Sicut enim quis alium à somno excitaturus, manum eius apprehendit vt erigat, & eidem vt excitetur in clamata & Dominus declarare volens verē se dixisse quod dormiret, sibi scilicet, & manum puellę apprehendit, & clamore veluti excitauit, clamore suo tamē etiam, vt dictum est, & animę absentiam & mortis potentiam significans. **Marcus** autem ipsa verba Domini recenset, **Talitha cumi**, quorum alterum germanē **Hebræum** est, nempe eumi,

T 3

quod surge significat: Alterū vero, nempe Talitha, Chaldaicum est aut Syriacum, & puellam significat qua voce vsus est Thargū, hoc est, Chaldaica paraphrasis lib. Hester. c. 2. Hinc & ex aliis plerisque locis Evangeliorū colligitur, Dominū plebeis hominibus locutū fuisse nō pure Hebraicē, sed Syralingua, quā tum in Iudæa vernaculā fuisse certissimū est. Quod autē quidam codices deprauate pro Talitha habēt Tabitha, desumptum videtur ex Act. 9. cap. vbi Petrus suscitaturus etiam puellam nomine Tabithā, dicitur illi dixisse: Tabitha surge. Porro videtur Marcus peculiariter delectatus fuisse, in sua lingua verba Domini quibus miraculum aliquod operatus est, referre. Nam & 7. cap. scribit Dominū sanaturū mutū & surdum, dixisse Hephphata, quod est adaperire, non quod significare voluerit verbis Hebraicē prolatis peculiarem inesse virtutē, sed potius quod voces humiles & ē medio vulgi sermone desumptæ, à Christo autē dictæ, tantā virtutem habuerūt. Cum autē Marcus expositurus Hebraica illa vocabula dicit, quod est interpretatū, Puella, tibi dico, surge, non est putandū etiam illa verba; tibi dico; includi in duabus illis dictionibus, sed Marcus illa de suo adiecit, quo sensum vocātis & imperantis exprimeret; vt docet Hierony. in lib. de opimo genere interpretandi. Bene autē Lucas subiunxit: Et reuersus est spiritus eius; significās nō aliam illi insulam animā, sed eandē illam quæ corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signum autē verē vitæ & perfectæ sanitatis, & ambulare puellā voluit, & cibum illi dari à parētibus. Quod vero præcepit parētibus & discipulis ne cui dicerent quod factū erat, quamuis sciret factum nō posse occultum esse eisdem de causis fecit quibus turbā omnem eiecit, nec nisi paucos voluit esse comites, videlicet vt effugeret tum apud eos qui aderant, tum apud eos quibus illi narraturi erant, notā captatæ & quæsitæ gloriæ humanæ, doceretq; nihil nos debere facere ad ostentationem. Deinde vt & Phariseorum inuidiam declinaret, & populi fauorem non nimis in se accenderet, qui discretionem nonnunquam & ordine carens seditionum author est. Quantumvis autē Dominus quantum in se erat occultum hoc miraculum esse voluit, exiit tamen miraculi fama in vniuersam terram illam. Sequitur enim gloria & laus maximē fugientes. Iam quod ad mysticū duorum horum miraculorum attinet intellectū, sciendum hæc duo miracula dupliciter posse mysticē intelligi, videlicet allegoricē & moraliter. Allegoricē enim tractantur ab Hilario, Ambrosio, Hieronymo, & Beda; qui per duas has mulieres, quarum altera duodecim annis laborauit profluuio sanguinis, altera duodecim annis existens mortua est, intelligunt Ecclesiam ex gentibus collectam, & synagogam Iudæorum. Per mulierē enim Aemorrhoeiam, quæ secundum Eusebium fuit Gentilis rectē gentium populus significatur, in quo sanguinis fluxus secundum Bedam dupliciter potest accipi, scilicet vel super idolatriæ prostitutione, vel super his quæ carnis & sanguinis oblectatione patrantur. Per filiam autem archisynagogi, rectē Iudæorum populum significari nemo nō videt. Ergo quo tempore filia archisynagogi nata est in mundum, mulier illa egrotare cœpit, quia scilicet ex quo populus Iudæorum à gentibus separatus fuit, gentes amplius & manifestius idolatriæ seruire & voluptionibus omnibus cœperunt, ac tandiu earum languor perseverauit, quam diu viguit synagoga, Et

Sensus allegoricus

quidem gentium populus à multis medicis frustra curari quæsiuit, dum multorum Philosophorū dogmatibus ac falsorum Deorum ritibus deditus, & naturæ ingeniiq; dotes in eis consumens, morbū etiā suum auxit, à nullo curabilem quā à solo Christo. Cum ergo Christus ipse legis & Patriarcharum intercessione in mundum hunc veniret ad curandum synagogā adhuc puellam, & in annis pubertatis existentem (nihil enim ad perfectū adduxit lex, quæ synagogam velut à pueritia educauerat, preparaueratq; Christo in sponsam) veluti in via Ecclesia gentiū curatur contactu fimbriæ, quia paratam Iudæis sanitatem fide incarnationis Domini præcipuit. Vnde dicunt & apost. de Iudæis: Vobis oportebat prædicari verbū Dei, sed quia indignos vos iudicastis salute, transgredimur ad gētes. Cum autem curatur Aemorrhoeia, moritur filia archisynagogi: quia cum credere cœpit gentiū populus, synagoga Iudæorum vigore suū perdidit, lege ipsius per Christum antiquata & mortificata, atq; per infidelitatem à vita gratiæ excidit, suscitāda tamen à Christo postquā intrauerit plenitudo gentiū, idq; per imitationē fidei gentiū, quemadmodū hic à Domino princeps synagogæ ad emulationē fidei mulieris prouocatus est. Secundū moralem autē sensum rectē per mulierem profluuio sanguinis laborantē, & c. intelligitur anima quæuis, quæ concupiscentiis variis multo tempore diffluit, ita vt iam exirata sit, eiq; turpiter maculata, quæ si morbi suū curationem ab aliis quā à Christo quæsierit, nihil aliud quā morbi angmētum & paupertatē lucrifaciet. Non enim leuis est paupertas, & ingenij iactura. Non potest sanare lex Mosaica, nō Philosophorū dogmata, non falsorū deorū cultura, nō deniq; temporalium rerum copia & fructio. Quod si autem fide Christi fimbriam, hoc est, incarnationem cōtulerit, idq; à tergo, nimirū parata sequi vestigia Christi mox enabitur, ac sicutur fluxus ille immundus quo diffluebat, hoc est, insatiabilis illa cōcupiscentia cessabit in opera sanguinaria animū turpiter cōinquinātia diffluere. Verū quo sanitas illius sit certior, & securior sit conscientia, necesse vt etiam post acceptam aliquatenus sanitatem pudore omni posito, morbus ac Dei beneficiū palam agnoscat, vt prius dictum est. Per puellam autem quæ 12. annos nata ac vixdū pubescēs mortua est, sed tamē antequā efferretur aut sepeliretur, à Christo in domo resuscitata est, significatur anima quæ in principio vitæ spiritualis per imbecillitatē prolapsa est in crimen aliquod occultum: que quoniā nondum perfricuit frontem, & necdum assuetudine collegit habitum, facile sanari & resuscitari potest, maximē si pro eius salute & vita sollicitus sit princeps, hoc est, pastor ecclesiæ, animæ huius spiritualis pater, qui certē de eius salute desperare non debet, etiam si plerique clament nullam esse salutis spem ac planē desperatum esse. Tria enim sunt peccatorū genera per tres à Domino resuscitados designata. Quidam enim sunt qui per imbecillitatem occulto aliquo peccato aut latēte cogitatione peccati sibi mortem consciscunt, quales vt Dominus resuscitare posse significaret, resuscitabat filiam hæc adhuc in domo iacentem. Alij vero ipsum malum quo delectatur publicē agendo, mortuum suū quasi extra portas efferūt, & hos quoq; se suscitare demonstrans, suscitatur adolescentem filiū viduæ extra portas ciuitatis. Quidam vero per peccandi consuetudinē iā velut in vitis suis sepulti sūt, corrupti & abo

Act. 13.

Sensus moralis

& abominabiles facti in iniquitatibus suis, quos etiā se velle & posse suscitare ostēdens resuscitauit Lazarū tres dies in monumento habentem. Quoniam autem primus lapsus, qui per imbecillitatem accidit, facillimē corrigitur, difficilior verō est curatio eius cuius malitia iam in publicum emanauit, difficillima eius qui longa peccandi consuetudine callum obduxit, ideo Dominus puellam facili negotio erigit, solo scilicet verbo & manus contactu: adolescens autem qui per baiulos efferebatur, maiusculō negotio reuocatur ad vitā. Primum enim audit mater: Noli flere; nec additur, non est

Psal. 15

Ioan. 11.

A mortuus, sed, dormit. Deinde cōtacto loculo sistitur baiuli, mox in clamatur adolescens. Ille primum erigit sese, ac residet in loculo, post incipit loqui, tandem exiliens redditur matri. Cæterum in resuscitatione Lazari, semel atq; iterum Dominus turbatus in fremitu spiritus: soluitur in lachrymas, iubetur tolli lapis, validaque voce euocatur. Notandū & illud, publica crimina publico egerē remedio: leuia peccata & occulta' debere occulta poenitentia deleri. Vnde puellam Dominus in priuatis edibus paucis arbitris suscitatur, adolescentem verō & Lazarum palam multis circumstantibus populis.

DVO CÆCI CVRANTVR ET VNVS DÆMONIACVS
MATTHÆI 9. CAPVT XXXV.

Trāseunte inde Iesus secuti sunt eū duo cæci clamantes & dicētes: Misere nostri filii David. Cum autē venisset domū, accesserūt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possū facere vobis? Dicunt ei, Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorū, dicens: Secundum fidem vestrā fiat vobis. Et aperti sūt oculi eorū, & comminatus est illis Iesus dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa. Egressis autē illis, ecce ob tulerunt ei hominem mutū, demoniū habentē. Et eiecit demonio locutus est mutus, & mirata sunt turbæ dicentes: Nūquā sic apparuit in Israel. Pharisei autē dicebāt: In principe demoniorū eiecit demones.

ET TRANSEUNTE INDE IESU SECVTI SVNT EVM, &c.] Cū ē domo principis Dominus transiret in domū suam, duo cæci qui rumorem miraculorum acceperant, atq; ex eo conceperant spem adipiscēdæ sanitatis, præsertim cū audissent illius beneficentiam nulli non expositam quam tumuis humili, sequūtur Dominū, appellantes eum procul ingenti clamore, quo desiderii sanitatis & ardorem fiduciæ exprimebāt. Porro quod filium David vocant, non est intelligendū eos simpliciter significare voluisse illum esse natum ex regno semine David, vt fuerit hæc appellatio Christo cum multis aliis eo tempore communis, sed illa periphrasi significare voluerunt, ipsum esse Messiam. Quoniā enim celebre erat apud Iudæos Messiam nasciturum ex semine David, ipsum propria periphrasi vocabant filium David. Sic & alij duo cæci de quibus Matt. 20. Marc. 10. & Luc. 18. Christum vocabant filium David. Sic & mulier Cananæ, de qua Matth. 15. Vnde non parua hic Phariseorum est accusatio, cū cæcis ex solo auditu fidem percipientibus, ipsi Christum agnoscere noluerunt, post tot etiam oculis conspecta miracula. Dicunt autem tantū, miserere, nimirum quod crederent sola misericordia opus esse, vt à Christo visum reciperent: tantam enim esse eius potentiam, vt si accedat gratuita misericordia, mox consecuturi sint quærebant. Dominus autem patitur cæcos istud post se clamare, donec venisset in domum, differēs aliquandiu miraculum, non quod difficilem se præbere illis voluit, sed vt desiderium & fidem eorum probatiorem omnibus redderet, vt ostentationis notam effugeret, & effugiēdam doceret suo exemplo, & vt ne miracula nimis vilescerent, si semper subito desiderata salus collata fuisset, vtq; nō doceret instanter orandum esse, nec mox desistendū ab oratione, aut desperandum, si non statim quæ volumus à Deo consequamur.

ret, quam & ipsi imitarētur: tum vt ostēderet fidē omnia perficere, nec se tam miserere eorum quā fide permoueri ad sanandum. Et vide quā perfectam & magnam declarare fuisse illorum fidē. Non enim dicit, creditis quia hoc possum impetrare vobis: aut creditis quia istud potest fieri per me, sed quia hoc possum facere vobis, significans penes se esse authoritativam sanādi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt. Notandum rursum non dicere Dominū, creditis quia hoc faciā vobis sed quia hoc possum facere Hinc enim patet primū, quemadmodū & prius dictū est, verbum credere, & nomen fides, non significare in Evangelijs simpliciter fiduciā, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam vero assentimur. Secūdo etiā patet fide iustificante non debere peccatorem credere se consecuturū peccatorum remissionē, aut consecutum esse, sed credere, posse se consequi à Deo eam, ex quali potentia credulitate nascitur fiducia, & spes cōsequendę vel consecutæ remissionis peccatorum. Credimus enim posse nos iustificari, speramus autē & cōfidimus nos iustificandos vel iustificatos. Hæc tamē duo, nempe credulitas & fiducia, simul videntur includi in nomine, fides, cum subditur dixisse Dominum: Secundum fidem vestrā fiat vobis; vt sit sensus: Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc cōfiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax est fides sine fiducia.

ET COMMINATVS EST ILLIS, &c.] Pro verbo, comminatus, nō est hic ἐπισημασθαι, quod interpretes alibi vertit per increpare, aliquādo per cōminari, sed est hic ἐνεβριμῆσαι, quod proprie significat acriter & velut iracūde cōminari, ac cū austeritate. Vox est enim à fremitu dicta. Quare cū Dominus acriter hoc illis iniūxerit, prius dictum est. Verū dubiū est an isti & alij quibus etiā Christus silentiū indixit, peccauerunt diffamādo, hoc est, diuulgādo eum, & famā eius vbiq; spargendo: Nam aut fecerunt contra voluntatem Domini, & manifestē videtur esse peccatum, aut si etiam voluit Dominus & approbauit quod fecerunt, ergo aliā dixit quā voluit, quod iudentiū est & fictorū. deinde aut bonum fuit vt Christus ab eis predicaretur, & nō debuit à Domino prohiberi, cum non potuerit Christus

stus

stus quæ verè sunt bona vetare, aut non fuit bonū, & rursum conseqitur eos peccasse. Itaq; quidā his moti argumētis intelligūt, istos & alios quibus silentiū Dominus præcepit peccasse, quamvis illorū malo in suum bonū abusus sit. Certè Hilarius videtur eos notasse de peccato. Dicit enim: Silentii imperat eis Dominus, quia Apostolorū erat propriū prædicare. Videntur ergo peccasse vsurpando sibi quod Apostolis proprium esse voluit Dominus. Hierony. tamen & Theophyl. & alii nō putant hos peccasse quemadmodū certe logè est probabilius. Sic enim habet Hierony. Dominus propter humilitatem fugiens iactantiæ gloriā, hoc præceperat, & illi propter memoriā gratiæ non possunt tacere beneficium. Et Theophyl. Vides, inquit, quomodo factum fugerit, illi vero non vt inobedientes, sed vt grati diuulgauerūt. Proinde dicendū, Christū cum silentiū parati miraculi quibusdā præcepit, nō præcepisse hoc tanquā habetē potestatem & auctoritatem obligandi aliquē, sed solūm ex humilitate, ita vt ostendere tantūm voluerit se suam non querere gloriam ex factis miraculis, & instruere sanctos, vt quantū in se est declinent humanā gloriā. Quare cum omnes hoc præceptum intelligerent esse humilitatis desiderii, non male fecerunt prædicātes Dominum, cum ad id tum ex naturali gratitudinis debito, tum ex debita virtutis laude tenerēt. Iā quod dicitur Christū non potuisse vetare quæ bona erāt, verum quidē est eum non absolute quæ bona erant prohibuisse: sed tamen quædā bona prohibuit ea ratione qua considerabātur tanquā mala. Sic enim suorū miraculorum prædicātionem vetuit nonnūquam, quatenus scilicet considerabatur ab eo prædicātionem illorum cedere in propriam gloriā, aut in captatā se gloriā hominum. Quatenus vero cōsiderabatur ab eo illorū prædicatio cedere in Dei patris gloriā & hominum vtilitatem, volebat eam prædicātionem: atq; hoc intuitu præcepit dæmoniaco vt iret ad suos, & prædicaret quāta illi fecisset Deus, & miraculū mulieris Aemorrhœis noluit esse occultū. Docemur ergo ex factis Christi quandoq; quidem bona nostra opera occultare debere, quandoq; verò palam faciendā: semper tamen vnica Dei gloriā querere, nostram negligere.

EGRESSIS AVTEM ILLIS, ECCE OB-
TULERUNT EI, &c.] Fides fidē prouocat, nec benefaciendo defatigatur Dominus. Quo dicere debemus, quæ sit vita Deo digna, & quid liceat à tā benefico Domino sperare. Itaq; mox egressis è domo cæcis, offertur Domino miserimus homo, qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ vsū adimebat, nec mētis erat compos vt salutem optare posset: nec linguæ vt postularer. Quare dominus nullā fidem ab eo requirens, sed ad offerentium fidē respiciens, nihil cunctatus, nec in terrogās quicquam eiecit dæmonium, & protinus locutus est mutus. Non enim erat natura mutus, sed dæmon linguam eius ligauerat. Pro dictione autē, mutus, Græcè est *κωπος*, quod nomē, vt annotauit Hierony. magis tritum est sermone communi vt surdum significet, quam mutum. Sed, moris, inquit, est scripturarum, *κωπος*, indifferenter vel surdum vel mutum significare. Porro cum dicitur, obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habetē; non potest accusatiuus,

Finis Primæ partis, quæ continet explanationem capituli Concordiæ trigintaquinque, hoc est præter pueritiā Christi, acta eius à baptismo vsque ad secundum Pascha, acta scilicet vnus anni & aliquot mensium.

A mutum, indifferenter construi vel cum accusatiuo hominem, vel cum accusatiuo, dæmonium, vt vult Caietanus. Nam Græcè pro, dæmonium habentem, vnica est dictio *κωπος*; hoc est, dæmoniaco. Notandum & illud, hunc mutum dæmoniaco non esse eundem cum illo cuius fit mentio cum dicitur: Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Nam de illo agit Matthæus cap. 12.

ET MIRATAE SVNT TVRBÆ DICEN-
TES: NVN QVAM APPARUIT SIC IN
ISRAEL. PHARISÆI, &c.] Ratio istius admirationis in turbis, vt dicerēt: Nunquā apparuit sic in Israel, nō erat vnicum illud curati demoniaci miraculum, sed quia videbāt eum tam multa tamq; magna cū tā celeritate, & facilitate & auctoritate patrare miracula, cum reliqui prophete pauciora fecerint miracula, & non nisi per inuocationē nominis diuini & preces. Videtur autē verbū, apparuit, hic poni impersonaliter, vt sit sensus; nunquā visa sunt huiusmodi miracula in gēte Israelitica, quā solam præ omnibus gentibus variis magnisq; illustrauit miraculis. Aut in verbo, apparuit, oportet subintel ligere nomē, aliquis, vt sit sensus: Nunquā in gente Israelitica, in qua insignes orti sunt plerūq; viri miraculis clari, exortus est aliquis huic cōparandus, qui scilicet tam multa prodigia tam facile patrarer. Ceterū turbis præferētibz Christū omnibus prophetis, Pharisei inuidiæ stimulis cōcitati eōtra detrahebāt, calumniātes eum eiicere dæmonia nō virtute diuina, sed ope Beelzebub principis dæmoniorum, notātes eū arte magica dæmones eiicere. Atq; hæc est quarta Phariseorū calumnia à Matthæo capite suo non cōprehensa. Primo enim calumniati sunt quod peccata dimitterēt: secūdo, quod cū peccatoribus ederet: tertio, quod ieiunia non indiceret discipulis suis: nūc verò quarto inuidiā suā & malitiam cæcā planè ostendētes nō verebātur opus sanctissimū dæmoniaco virtuti ascribere, malitiā quā corde gerebant semper augentes. Nam primæ calumniæ speciem aliquā sanctitatis præ se ferebant, hæc verò eum nullam habeat vel apparentem rationem, inueteratā inuidiā est manifestū argumentum. Nihil enim veretur quantumuis absurdū effutire inuidus, quo calumniari possit eum cuius invidet laudibus. Proinde calumniæ huius & absurditatem & irremissibilem malitiā pulchrè postea Dominus & prolixè ostendit. Nam quod modo non confutari Dominus hanc calumniā, in causa esse potest, quod in absentia Domini dicta sit à Phariseis. In istis autē miraculis, quæ hoc cap. continentur, adimpletum est etiam ad literam illud vaticinium Isaiæ: Tunc aperientur oculi cælorum, & aures surdorum patebūt, & aperta erit lingua muturū. Quod & spiritualiter Christus in nobis implet, eum lumen cœlestis sapientiæ cæcis nostris mentibus infundit: ac linguam nostram, quæ à diabolo prius tenebatur ligata, promptā reddit ad prædicādas Dei laudes: quod eum posse spiritualiter in nobis præstare, corporalium istorū morborum curatione significatū est. Et bene quidem ob mysteriū prius cæci illuminantur, deinde muti lingua laxatur, quia prius necesse est vt apertis oculis mentis fide Christum conspiciamus & cognoscamus, deinde in laudes eius lingua nostra soluenda est.

Isaia 35

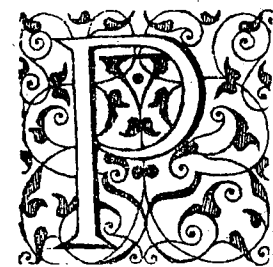
IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS SECVNDA.

Continens Acta CHRISTI, à secundo Paschate vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.

SANATO IN SABBATHO HOMINE QUI LABORA-
uerat XXXVII. annos, disputat cum Iudæis Dominus. Ioan. v.

CAPVT XXXVI.

OST hac erat dies festus Iudeorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis in Probatia, piscina quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorū, claudorū, aridorum, expectantium aqua motum. Angelus autē Domini descēdebat secundum tempus in piscinā, & movebatur aqua. Et qui prius descēdisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacūque detinebatur infirmitate. Erat autē quidā homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia multū tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominē non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinā: dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge tolle grabatum tuū, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatū suū, & ambulabat. Erat autē sabbatum in die illa. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuū, & ambula? Is autem qui sanus effectus fuerat, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba cōstituta in loco. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abiit ille homo, & nuntiavit Iudæis quia Iesus esset qui fecit eum sanum: Propterea persequerantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbatho. Iesus autē respondit eis: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis querebant eum Iudæi interficere, quia non solū solvebat Sabbathum, sed & patrem suū dicebat Deū, aequalem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, Et dixit eis: Amen, amen dico vobis, nō potest filius à se facere quicquā, nisi quod viderit patrem facientē: quacūque enim ille facit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater suscitāt mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult viuificat. Neq; enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuēt. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocē filij Dei: & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionē vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Nō possum ego à meipso facere quicquā. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quero voluntatē meam: sed voluntatem eius qui misit me. Si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimoniū meum non est verum. Alius est qui testimoniū perhibet de me, & scio quia verū est testimoniū eius quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimoniū perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimoniū accipio, sed hæc dico vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autē voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autē habeo testimoniū maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea ipsa opera quæ ego facio, testimoniū perhibent de me, quia pater misit me, & qui misit me pater, ipse testimoniū perhibuit de me, neq; vocem eius vnquā audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quæ misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Et illa sunt quæ testimoniū perhibent de me: & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatē ab hominibus non accipio. Sed cognoui vos quia dile-

Etionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei: & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo, vos potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis? & gloriam qua a solo Deo est non queritis? Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsit & mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

P O S I T A H A E C E R A T D I E S F E S T I V S A I V D A E O R V M, & c. Imprimis hic constituendus est ordo sequentium cum precedentibus. Pro quo sciendum non posse precedentibus subiungi quae sequuntur apud Mattheum. Apud hunc enim sequitur, quomodo Dominus circumierit omnes civitates & castella, & videns turbas non habentes pastorem, dixerit messem quidem multam esse, operarios vero paucos, & ob hoc convocatis duodecim Discipulis, miserit eos ad praedicandum. Certum autem est missionem hanc Apostolorum esse factam post sermonem illum solemnem, qui dicitur sermo Domini in monte, quem habet Matth. cap. B 7. 6. & 7. quando quidem paulo ante illum sermonem Dominus in monte ex omnibus Discipulis, duodecim illos elegit, & ordinavit Apostolos, ut pater & ex Marco cap. 3. & ex Luca cap. 6. quos postea misit ad praedicandum. Igitur necesse est ante missionem Apostolorum interferere & praemittere sermonem illum & ordinationem Apostolorum. Sed hanc ordinationem constat ex Marco & Luca contectam post duas illas reprehensiones, quibus Pharisaei primum Discipulos Christi carpebant, qui vellent spicas in sabbatho: & deinde ipsum Christum, quod in sabbatho curasset hominem habentem manum aridam. Igitur & haec duo facta oportet ex Matth. 12. desumere, & praemittere sermone illi in monte. Sicut enim iam ex Matthaei narratione didicimus, Marcum & Lucam non suo loco narrare praedicationem in regionem Geratenorum, curationem Emorrhoeisae, & resuscitationem filiae Archisynagogi: ita ex illis duobus Euangelistis iam intelligimus, Matthaeum duo illa quae narrat in principio cap. 12. non suo loco posuisse: sed etiam illa intelligenda esse facta ante sermonem in principio positum, sicut ex eisdem duobus Euangelistis didicimus quae haecenus narrata sunt a Mattheo post illum sermonem, contigisse ante sermonem. Porro ante factum discipulorum euellentium spicas die sabbathi & comedentium, inferendum esse totum caput Ioannis quintum, manifeste satis probari potest. Nam quod Discipuli sabbatho spicas vellebant, necesse est contigisse inter pascha & pentecosten, imò statim post pascha. Nam ante pascha nullo modo licuit Iudaeis vellere spicas, aut quicquam edere ex noua segete, cum priusquam id liceret, manipulus spicarum in primitias messis offerendus esset Domino, quod fiebat altera die paschae, ut scribitur Levit. 2. Post pentecosten autem non facile inueniebantur in agris euellendae spicae, cum iam messis esset perfecta, & panes primitivi Deo in festo pentecostes oblati. Quod si negetur tunc messem fuisse perfectam, illud saltem quod dicit Lucas discipulos spicas euellisse in sabbatho secundo primo, convincit statim a paschate illud contigisse, ut patebit ex explicacione sabbathi secundoprimum. Iam admodum verisimile est, ut non dicam certum, festum Iudaeorum, cuius quinto suo capite meminit Ioannes, sed non exprimit quale fuerit, fuisse iam alterum paschae festum, quod scilicet proxime secutum est illud paschae festum, cuius meminit cap. 2. Cyrillus quidem & Chrysostomus pu-

tant hoc festum fuisse festum pentecostes, moti scilicet hac ratione, quod hoc festum proxime sequatur paschae festum, ac proinde cum cap. 2. Ioannes meminerit paschae, & iam subiungat: Post haec erat dies festus Iudaeorum, debere intelligi de festo proxime sequente paschalem solennitatem. Sed ex verbis Christi, Ioan. 4. perspicuum est, (ut etiam colligit Rupertus, asserens fuisse Paschae festum, de quo hic agitur) non posse festum hoc accipi festum pentecostes, saltem illud quod proxime secutum est illud paschae festum, cuius fit mentio Ioan. 2. cap. 1. Nam ibi Dominus dicit discipulis suis, quatuor menses adhuc fuisse a messe cum e Iudaea per Samariam irent in Galilaeam. Erat ergo tempus Nouembris aut circiter, cum messis apud Iudaeos inciperet post pascha in Aprili nostro: ac proinde iam festum pentecostes, imò & festum tabernaculorum illius anni iam transactum erat priusquam in Galilaeam rediret Dominus. Proximum autem a reditu erat festum paschae, inter ea saltem festa quae iuxta legem celebranda erant. De eo ergo omnino verisimile est locutum hoc capite Ioannem, quod certe intelligit Irenaeus, qui lib. 2. cap. 10. sic scribit: Post haec iterum secunda vice ascendit in diem festum paschae in Ierusalem, quando paralyticum qui iuxta natatorium iacebat triginta octo annos curavit, iubens ut surgeret, & auferret grabatum suum. Certè nisi fateamur istud festum fuisse pascha, non poterimus ex Euangelis colligere Christum tres annos cum aliquot mensibus praedicasse, quod tamen a Daniele vaticinatum fuisse intelligitur, cum dicit cap. 9. Christum confirmatum pactum multis hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadae defecturam hostiam & sacrificium, per mortem scilicet Christi antiquam omnium legis sacrificia. Et tamen ad designandum annos & tempus praedicationis Christi (quod ab aliis fuit praemissum) videtur Ioannes tam accuratè paschata annuerasse quae inciderunt in tempus praedicationis Christi. Quae ergo haecenus contigerunt, acta sunt primo integro anno & aliquot diebus vel mensibus manifestationis & praedicationis Christi: quaeque ex Mattheo, Marco & Luca iam legimus facta in Galilaea, contigerunt tribus vel quatuor illis mensibus qui intercesserunt inter reditum Christi in Galilaeam, & festum paschae reditum illum proxime subsequens, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta sequuntur.

E S T A V T E M H I E R O S O L Y M I S, I N P R O B A T I C A, P I S C I N A, & c. Apud Graecos dictio, probatica, est dativi casus, cui additur praepositio *επι*, hoc est, in probatica vel super probatica, quomodo, quodam teste, antiqui quidam codices Latini habent. Vnde & iam emendationes codices Latini habent, in Probatica. Sonat autem, probatica dictio Graeca, idem quod ouilla vel pecualis. Nam *περβασις* Graecè, dicitur obis. Hoc ergo nomine secundum hanc lectionem intelligitur significari locum aliquis in Ierusalem, in quo fuit forum ovium, vel potius in quo colligebantur & asseruabantur oves offerendae a sacer-

dotibus in templo. Nam singulis diebus pro sacrificio matutino & vespertino offerebantur duo agni. Vnde oportebat in ciuitate esse locum aliquem ad colerandos agnos, saltem pro iugi hoc sacrificio. In hoc autem loco iam oportet intelligere fuisse piscinam quandam, quae Hebraicè dicebatur Bethesda, non autem ipsam piscinam dictam probaticam. Diuus tamen Hieronymus plane ostendit se legisse dictionem, probatica sine praepositione in nominatio casu, ut sit adiectiuum substantiu, piscina. Sic enim scribit libro de locis Hebraicis: Bethesda, piscinam in Hierusalem, quae vocabatur *περβασις*, & a nobis interpretari potest, pecualis. Haec quinque quodam portius habuit, ostendunturque gemini lacus, quorum vnus hibernis pluuiis adimpleri solet: alter mirum in modum rubes, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in eo lauari a sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accipit. Haec ille. Ex quibus perspicuum est cum dictionem, probatica, coniunxisset eam substantiuo, piscina, quomodo & Theophylactum ex commentario suo legisse apparet. Sic enim habet: Probatica autem dicebatur piscina, eo quod oves illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorum abluabantur. Porro locus iste non vocatur hic piscina, eo quod in eo pisces viui asseruarentur. Est enim Graecè hic *κολυμβηδρα*, quae dictio proprie significat natatorium aut natabulum. deducitur enim a *κολυμβω*, quod est, natare: vnde & cap. 9. Ioannis eandem dictionem noster interpretis vertit per natatorium: Vade, laua in natatoria Siloe. Nec tamen hic male vertit. Nam quanquam initio piscinae dictae sunt a piscibus qui viui in eis seruabantur, tamen generaliter postea Latini piscinam pro natatoria acceperunt, imò & vasa lignea ampliora a Plinio piscinae vocata sunt. Hebraicè autem huius piscinae nomen nempe Bethesda, (Sic enim legendum est, & non Bethsaida, quae fuit patria ciuitas Andreae & Petri) si, ut est omnino verisimile, compositum sit ex *בית* & *שני* significat domum effusionis, hoc est, locum effusionis. Nam idiotismus Chaldaicè linguarum, est loca ferè domum vocare. Sic agrum vocant, domum seminis. Bethesda ergo dicebatur haec piscina, quod est tectis & aliis editioribus locis aqua effunderetur in eam, sive quod ex altero illo lacu quem hibernis aquis adimpleri solitè scribit Hieronymus, aqua inundaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piscinam. Quidam dictionem, piscina, vult coniungendam cum probatica, ut sit apud Graecos dativi casus, & sit sensus: Apud probaticam piscinam fuisse domum quandam quae dicta sit Bethesda, ut relatiuum, quae, non referatur ad piscinam, sed subaudiatur, illa vel ea. Alioqui enim adiectiuum; probatica, non habebit substantiuum. Et piscina ipsa non videtur dicta Bethesda, cum haec sit domus quinque porticus habens. Vult autem Bethesda dictam a Beth *בית* & *שני* Hhsed, ut sit domus benignitatis, in qua benignè sit pauperibus, quae dicitur, *παραχολογησιν*. Huic concordat quod habet Syriacè Euangelium: Est autè in Ierusalem locus quidam baptisterij, qui vocatur Hebraicè Bethesda, hoc est domus misericordiae. De piscina hac sic scribit Brocardus: Ab area templi contra Aquilonem quantus scilicet est iactus lapidis, est porta vallis, quae ducit in vallem Iosephat, & haec etiam vocatur porta gregis, quod per eam intro-

ducebantur greges immolandi in templo. Proinde intrantibus portam vallis siue gregis, ad sinistram occurrit piscina probatica, in qua Nathineus lauabant hostias, quas tradebant sacerdotibus in templo offerendas, & haec porticus habuisse ostenditur, in quibus secundum Ioannem iacebat infirmi, aquae motum expectantes. Ad dextram verò ostenditur alia piscina grandis, quae dicebatur piscina inferior, facta ab Ezechia, & c. Variarum enim sunt piscinae Hierosolymitanæ, de quibus fit in scripturis mentio, videlicet piscina superior, quae erat extra ciuitatem in via agri Fullonis, de qua Isaiæ 7. & 4. Reg. 18. Piscina inferior de qua Isaiæ 21. quae construxit Ezechiam scribitur 4. Reg. 20. & 2. Paralip. 32. & Ecclesiast. cap. 48. Piscina vetus, quae Isaiæ 22. scribitur fuisse inter duos muros. Piscina Bethesda, de qua hoc loco, quae a Salomone constructa dicitur pro ministerio templi, ita ut forte ea sit quam Iosephus in descriptione Hierusalem vocat stagnum Salomonis. Piscina denique Siloe, de qua Ioan. 9. & 2. Esdræ 3. vbi & mentio fit piscinae, quae grandi opere constructa fuit. Quinque autè istae porticus, hoc est, vacuae domus, quae erant veluti ambulacra, in circuitu lacu videntur extructae fuisse, ut in illis aegroti demorarentur, ut apparet ex sequentibus. Dicitur enim: In his iacebat multitudo magna sanguletium, caecorum, claudorum, aridorum, hoc est, contractorum, aut, qui aliquam partem corporis habuerunt aridam, quomodo Matthaei 12. dicitur homo quidam habuisse manum aridam, & quomodo arida fuit manus Hieroboam, ut scribitur 3. Reg. 13. quidam in Paraphrasibus pro aridorum ponit manecorum, & Graecè *μαρδος*, significat etiam manecum, hoc est eum qui manum habet eneruatum, & veluti manu caret. Est enim manecus, quae asi manu carens.

A N G E L V S A V T E M D O M I N I D E S C E N D E B A T S E C V N D V M T E M P V S I N P I S C I N A M, & c.] Graecè non est, autem, sed enim. Nam redditur ratio quare ibi aderat languentium multitudo. Nec est, Domini, sed tantum, Angelus enim. Porro qua occasione, & quando primum istud coeptum est fieri ut aqua hanc haberet virtutem, non scitur. Nam quod dicitur de ligno crucis Dominicae natante in hac piscina, parum aut nihil habet autoritatis. Probabile autem est quod habet Theophylactus, diuina dispensatione in hac aqua istud factum, partim in commendationem sacrificiorum legalium, quae in hac aqua abluabantur; partim & principaliter ad astruendam fidem instituendae Christo baptismi. Quemadmodum enim prius in lege imaginem quandam huius baptismi instituerat, cum ordinaret eis aqua expurgantem corporales sordes, quae quidem non vere erant sordes, sed opinatè solum, ut quae ex lepra vel contractu funeris, & aliis similibus contrahebantur: ita postea propinquius volens Iudaeos ad baptismi fidem adducere, per aquam coepit non inquinamenta solum mundare, sed etiam aegritudines sanare, ut quemadmodum ad praesens videntur vi quadam arcana diuinitus assistente aquam hanc cuiusvis generis morbos depellere, licet eam vim ex se non haberet (alioqui enim perpetuo sanasset) ita postea quoque exorta lege Evangelica non absurdum iudicarent, si aqua baptismi à Christo instituti vi quadam caelesti morbos animi profligaret, licet ex se eam vim non haberet. proinde obseruanda hic figurae istius ad baptismum sim

litudo. Non in quavis aqua ægri curabantur, sed in ea in qua abluebantur legis sacrificia, quæque ut patet ex Hieronymo, à sanguine sacrificiorum rubea erat, quasi ab illis virtutem quandam diuiniorē accepisset. Nec in ea curabantur, nisi Angelo mouente aqua. Sic & aqua baptismi omnem suam habet virtutem a sanguine veri sacrificij in cruce oblatis, nec alioqui sanant, nisi accellerit gratia spiritus sancti aquam mouens, & efficacem reddens. Sed ibi corpora sanabantur, hic verò animi illic Angelus, in cuius etiã dispositione lex vetus data est, aquis virtutem donat, hic verò ipse spiritus sanctus legis nouæ auctor: illic vnus tantum sanabatur, hic vero etiã totus cõfluat orbis, nõ minuitur gratia. Quod autè dicitur Angelus descendisse secundum tempus, hoc est, certo tempore, non sic videretur accipiendum, quasi certum aliquod tempus in anno hominibus cognitum, obseruatum fuerit ab Angelo. Nam si tempus illud hominibus fuisset cognitum, nõ adfuissent illic ægri, nisi certo illo die, & omnino curasset iste æger illo die sibi aliquem qui ipsum in aquam misisset, aut non accessisset. Itaque illud, secundum tempus; sic est accipiendum, vt significetur non semper quidem Angelum mouisse aquam; sed certis quibusdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idq; non solũ semel in anno, sed frequenter vt est verisimile. Ideo enim in porticibus decubebat multitudo magna anguentiũ. Vnde quod græcis *ἐν τῷ πορτῷ* & nos vertit, secundum tempus, Syriacum Euang. vertit, aliquando.

ERAT AVTEM QUIDAM HOMO IBI TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE SUA.] Hunc ex omnibus languentibus hic iacentibus, quo miraculum esset insignius, vnum delegit dominus, qui & erat maxime deploratus, & maxime miserandus, vt qui & immedicabili, & vetustissimo morbo tenebatur, & humano subsidio destitutus erat, quo tempore illi deferretur in aquam. Hic ergo Dominus sanans illustriorem reddidit suam tum potentiam, tum bonitatem, & misericordiam, ostenditque se eorum maxime curam habere, quos hominum in humanitas negligit, ac nullum esse morbum animi tam capitalem, tamque inueteratum, quem non tollere & possit & velit. Sicut autem Euangelista Domini notat benignitatem & misericordiam; dum his miserum hominem sanasse commemorat, ita factis notat Pharisæorum, sacerdotum, & omnium vicinorum summam inhumanitatem, qui huic tandem ægroto non aliquando prouiderint aliquem qui ipsum mature deferret in aquam. Interrogat autè Dominus ægrum num velit sanus fieri, quamuis id notissimum esset. Primum quidem, vt ægri patientia omnibus manifesta fieret. Deinde, vt ex eius verbis morbi vis ac humani subsidij inopia conspicua fieret: ita enim conueniebat ad miraculi commendationem. Postremum, vt illum excitaret ad petendum aequaliter opem à se sicq; dispone- ret ad perceptionem beneficii, ac ostenderet nemine ab animi vitio sanari posse, nisi & morbum suum agnoscat, & salutis desiderio teneatur, ac suæ sanationi cooperetur. Non dixit autem Dominus Vis te sanes, tum, quia erat ab omni arrogantiã alienus, tum, quia æger ipsam nequaquam agnosceret, quare nec fidem ab eo requisivit. Itaque æger etsi Iesum non cognosceret, (nam Dominum eum vocat tantum honoris causa Hebræo more tamē

A aliquid bonæ spei concipiens ex tam alicui & benigna interrogatione, indicat sibi non deesse voluntatem & desiderium salutis, deesse autem opem baiuli, per quem mature deportaretur in aquam: huiusmodi responsione verecundè à Domino petens: vt ipse qui validus esset, ac, vt videbatur ex compellatione, misericors, sese deferret, quum esset tempus, in piscinam, non ausus tamen id à Domino explicitè & aperte petere. In qua ægri responsione elucescit ipsius & verecunda paupertas digna misericordia diuina, & patetissima tolerantia. Idque tum in eo quod ad eum mansuetè Christo respondit, neque arguens eum velut stultam interrogatam quæstionem, neque maledicens diei natiuitatis suæ quemadmodum pusillanimes face-re solent: tum in eo quod tot annis frustratus, ad huc tamen perseuerabat, nec desperabat, quin aliquando per aliquem iuari posset.

DICIT EI IESVS: SURGE, TOLL GRABATVM TVVM ET AMBVL A.] Et statim quemadmodum alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectum suum in testimonium per factæ sanitatis, ita & huic ægro. Et quanquam esset sabbathum, in quo secundum legem alicui non licuisset alioqui lectum tollere, voluit tamen in sabbatho istud Dominus fieri, tum quia in hoc facto licebat, cum esset ob gloriam Dei, sicut ob eã licebat sabbatho cadere victimas: tum quia per istud factum, quod Iudæi putabant sabbathis esse illicitum, voluit se demonstrare esse Dominum sabbathi. Id quod fecit, & cum ipso facto demonstrauit se esse Dominum naturæ, ac proinde etiam legit, & cum occasione huius facti disseruit de æqualitate sua cum patre. Nec metuit hic scandalum Iudæorum quorundam, cum esset acceptum non datum, & scandalum Pharisæicum, non infirmorum scandalum. Si enim æquo animo expendissent miraculum factum, & æquis auribus Christi sermonem excepissent, facile intellexissent factum illud & opus non repugnasse præcepto legis. Porro Iudæis sanatum languidum reprehendentibus, quod grabatum suum tolleret in sabbatho, pulchre ille respondit, Qui me sanus fecit, &c. Emphaticè enim dicit, qui me sanum fecit; notare volens illius auctoritatem, quasi dicat: Qui tantum ædere miraculũ potuit, vt sanitati verbo restituerit me hominẽ desperatè valetudinis morbo grauissimo iam 38. annos implicatum, is certè tantæ auctoritatis, homo mihi quod ago, præcepit: quare cum illius potentiam & auctoritatẽ in me ipso maximam esse expertus sum, meritò illi pareo, persuasus scilicet eum qui tantæ est auctoritatis, etiã necessitate seruandi sabbathi absoluere posse, nec posse aliquid contra Deum præcipere, qui tantam Dei in me virtutem declararit. Itaque emphaticè est in pronominibus, me & ille. Cum autem hoc audito responso Iudæi ob tantum miraculum debuissent Deum glorificare, sanato gratulari, & miraculi auctorem suspicere, cõtrà eò quod peruersè essent religiosi, salutis auctorem requirunt ad nocendum. Et vide hic Iudæorum istorum malignitatem. Cum enim sanatus dixisset duo, nempe, qui me sanum fecit; &, ille Mihi dixit, &c. hi non nominant Christum ab eo quod in eo commendari poterat, vt dicerent: Quis est qui te sanum fecit; sed describunt eum ab eo quod videbatur calumniæ esse obnoxium, dicentes: Quis est homo ille qui dixit tibi tolle, &c. Is autè qui factus fue-

rat sanus, etsi iam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eum de nomine vt ipsi eum nominare posset. Cuius causa redditur, cum subditur: Iesus enim declinavit à turba, &c. Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur prius Dominum nunquam vidisse, vel à Domino, vel ab aliis intelligere quis esset. Sciendum autè Græca non habere præpositionem à, declinavit à turba, sed *ἐξέβηκεν εἰς τὴν πόλιν*; hoc est potius, declinavit cum turba, vel eo quod turba esset in illo loco, quanquam genitiuus, ἡ πόλις, regi posset à verbo ratione præpositionis, sed tunc additus fuisset articulus. Et est perfectior sensus, si intelligatur genitiuus absolutus. Si enim declinavit à turba, ergo turba miraculum vidit, vt non esset opus à languido sciscitari quis esset qui eum sanum fecisset. Ergo vt nostra lectio habeat sensum Græcæ lectionis, præpositio, à, exponatur, per propter, vt sit sensus: Iesus declinavit ab ægro sanato propter turbam in loco existetẽ vicino. Notandum secundò, dictionem Græcã *ἐξέβηκεν*, esse ambiguum. Potest enim esse à verbo *ἐβηκεν*, & significat declinare, aut à verbo *βηκεν*, & significat peregrinum esse. Quomodo si hic accipiatur, sensus erit: ideo nesciebat languidus quis esset, quia Iesus fecerat se veluti alienum & peregrinum, vt neque a languido, neque à turba agnosceretur. Qui certè sensus ob id videri potest conuenientior, quod postea languidus iste mox Iesum quis esset agnouerit, cum ei locutus fuisset in templo. Quomodo enim alioqui Iesum loquentem secum in templo agnouit quis esset non cognouit autem loquentem secum prius in porticu? Dominus autem sic declinavit, aut peregrinum se fecit, partim vt laudem humanam se fugere declararet, partim vt Iudæorum in se inuidiam amputaret, quæ ex præsentia acui solet. Deinde vt ipso absente testimonium sanitatis maiori cum fide reciperetur, dũ non videretur is qui sanatus fuerat, in gratiam præsentis aut cognitã se testificari, sed solius veritatis amore. Insuper vt prius beneficium innotesceret quàm ipsemet, sicque diuinum opus non grauaretur ea inuidia qua ipse laborabat.

POSTEA INVENTI EVM IESVS IN TEMPO, ET DIXIT ILLI: ECCE SANVS FACTVS ES.] Cognito iam ac diuulgato miraculo, Iesus volens etiam autorem esse cognitum, & quem secundum corpus sanauerat, eius quoque animam meliorem reddere, occurrit ei qui sanatus fuerat. Reperit autem eum in templo, orantem videlicet, vt est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agentem, & dicit ei: Ecce sanus factus es, &c. significans scilicet propter peccatum ipsum incidisse in morbum, sibi que occulta etiam hominum peccata præterita nota esse, docens item eos qui post dimissum & punitum semel peccatum rursus delinquant, magis postea puniendos, tanquam insensatos & contemptores. Quod autè homo iste abiens nuntiauerit Iesum fuisse qui se sanasset, non videtur ex malevolentia fecisse, vt quidam putant, sed potius pio affectu, volens Iesum tanquam diuinum hominem, & omnibus colendum Prophetam cõmendare. Vnde non respondit quod Iudæi interrogauerant, quis scilicet dixisset ei, tolle grabatũ, &c. sed quis se sanum fecisset, beneficium nominans non factum, quod calumniari posse videbatur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore, partim quod inuidia gloriæ Iesu succensi

A essent, partim quod caput veræ religionis non tenerent nec intelligerent, sed speciem solum religionis externam amplecterentur, non iam solum calumniabantur factum & facti autorem, sed etiam persequebantur eum, & quærebant eum occidere (vt habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quàm quia hæc fecisset & faceret in sabbatho, cum meritò intelligere debuissent, eum qui hæc facere potuit, legibus sabbathi teneri nõ posse, & deinde ea quæ fecit; talia esse quæ lege sabbathi nõ essent prohibita, vt quæ cedebant in gloriam Dei, & salutem hominum promouebant. Cum enim sabbathum cõstitutum fuerit in gloriam Dei, & propter hominem, nõ autem homo propter sabbathum conditus sit, perspicuum hæc tam sancta, tamque salutaria hominibus opera, lege sabbathi non fuisse interdicta, aut illis legem debere cedere, cum sanctoribus officiis cedere debeant officia minus sancta, Porro cum historia hæc variè tractetur allegoricè, simplicius fuerit eã accipere allegoricè secundum eum ferè modum quem indicant Theophylact. & Ambrosius libr. 2. de sacramen. vt scilicet per piscinam hæc accipiatur baptismus Christi sanguine rubicundum, à quo multitudo magna languentium ex omnibus gentibus expectatura & quæsitura erat suam sanitatẽ, sed vt intelligeretur, omnem salutem quæ per baptismum expectabatur, à Christo expectandam, nec potuisse humanæ naturæ iam multo tempore laboranti salutarẽ esse baptismum, nisi per aduentum Christi in carnem, ob hoc vnum Dominus circa hanc piscinam sanauit, qui & multos annos decubuerat, quærens ab hac aqua sanitatem, & hominem non habebat qui eum in piscinam deferret, cui & præcipitur vt surgat, tollat lectũ suum, & ambulet, quia scilicet qui à Christo iam sanatus est, à vitio exurgere debet, atque corpus suum leue & expeditum facere, sustollereque à terra ne grauetur terrenis curis, & in virtutis via semper ambulare proficiendo scilicet de virtute in virtutem.

IESVS AVTEM RESPONDIT HIS: PATER MEVS VSQVE MODO OPERATUR, &c.] Aliàs frequenter Dominus accusatus quasi sabbathum violasset, defendit se per gesta à Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet Iudæis extrahentibus ouem aut asinũ die sabbathi, aut ducenti bus ad aquam. Has autem defensiones, quoniam humanæ erant, nec Christum nisi hominem arguebant, reliqui tres Euangelistæ perscripserunt, qui simpliciora Christi verba factaque prosecuti sunt. Ioannes verò, cuius intentio fuit diuinam Christi ostendere naturam, eam solus Christi defensionem perscripsit, qua seipsum defendit ex operatione patris etiam in sabbathis, per quam Christus ostendit se patri æqualem. Est autem in hac Domini responsione occupatio eius quod Iudæi fuerant Domino obiecturi, & simul retorsio calumniæ in Deũ, cuius auctoritate putabant se Iudæi Christum rectè calumniari. Nam Exodi 20. cum in sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro causa, quod Deus post opera sex dierum, requieuerit die septimo: vnde colligere poterant Iesum nõ esse ex Deo, quod non cessauerit operari in sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Cõtrà ergo Dominus se defendit eò quod etiam Deus operatur in sabbathis, ostendens verum intellectum scripturæ asserentis Deum requieuisse die septimo. Non enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino opere-

Allegorica expostio.

Genes. 2.
 eur, sed quia non operatur nota genera & species creaturarum. Et propterea non absolute dixit Moyses, requieuit die septimo: sed apposuit ab uniuerso opere quod pararat. Præter autem hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum species condidit, est alia eius operatio, gubernatio scilicet & prouidentia creaturarum, & conseruatio earum; ob quam alia ex aliis prognerat; collapsa restaurat, cœlestia in continuo suo motu & influentia continet, &c. atq; hæc est operatio, quam dicit patrem usque modo operari. Est ergo scopus uerborum Christi iste: Dicitis utique, non esse mihi operandum in sabbatho, quia scriptura memorat etiam Deum septimo die requieuisse ab omnibus operibus, eoque diem illum sanctificasse, ac præcepisse ne quid operis eo die populus suus faceret. Sed noueritis patrem meum non ita cessasse ab omni opere, ut non ab initio mundi usque ad istud temporis semper operetur, conseruando creatura, gubernando, restaurando, ac alia ex aliis progignendo: quare cum non possit non imitari patrem filius, etiam ego operor quouis die etiam sabbathi quæ ille operatur. Nam quod modo in formatione huius languidi feci, ex iis aut operibus quæ pater etiam in sabbatho operatur. Tunc enim bene facit rebus à se conditis, ac potissimum hominibus gloriam suam & bonitatem nunquam non declarans. Quare si me facientem quæ ad salutem pertinent humani generis, & ad gloriam patris faciunt, damnatis tanquam sabbathi uolatore, eadem opera damnatis & patrem meum, qui mihi exemplum est, & auctor hæc agendi. Quod si illum absolutis & glorificatis ob salutem homini deplorato restitutam, cur mihi idem quod ille agenti sabbathi uolati crimen impingitis, & non potius agnoscitis uirtutem sabbathi religione maiorem? Notandum autem illud, & ego operor, dupliciter posse accipi. Primum illatiue, ut sit sensus iam datus: Quia pater operatur etiam in sabbatho, propterea & ego operor. Secundò, ut sit sensus: pater meus usque modo operatur, & ego usque modo simul cum eo operor, quia quæcunque operatur, per me operatur. Quare quandoquidem mihi semper operandum est cum illo, non debui iam ab hoc opere cessare quod calumniarini, cum sit unum ex his quæ pater mecum semper & quouis die operatur. PROPTEREA ERGO MAGIS QUÆREBANT EVM IUDÆI INTERFERERE, &c.] Non solum solvebat sabbatum, secundum ipsorum scilicet sententiam. Nam re uera non solvebat. Sic re uera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundum illorum sententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis. Iudæi Domini responsione non solum non sunt mitigati, sed multò magis exacerbati, duo iam in uerbis eius culpantes. Primum, quod ipsum Deum faceret patrem suum, uel, ut habent Græci significantius, hoc est proprium. Intellexerant enim Iesum non uocare Deum patrem suum, quomodo omnium Iudæorum erat pater, sed patrem sibi ueluti proprium. Ad quod magis significandū uult Cyrillus in uerbis Christi additum articulum, ὁ πατήρ. Secundò, culpabant quod æqualem se Deo faceret. Id autem secundum quosdam ex eo intellexerunt, quod Deum uocabat patrem suum & proprium. Nam, ut habet Cyrillus, cuius uerè ac proprie Deus pater est, is secundum naturam Deo æqualis est. Sed simpliciter fuerit intelligere Iudæos ideo intel-

A xisse Christum se fecisse æqualem Deo, quia se ipsum æquabat Deo in operibus & autoritate faciendi quæ uellet quouis tempore, eò quod dixit se operari quæ ille operabatur, aut ideo operari in sabbatho, quia ille operabatur. Certè rectius Iudæi in uerbis Christi intellexerunt significari ab eo æqualitatem cum Deo, quam postea Arriani, qui imparem patri filium faciebant, quos oportebat uel Iudæos istos in magistros assumere. Nā si fuisset in Iudæis error opinionis, correxisset illum utique Ioannes, nec passus fuisset nos in re tanta falli. Nunc uerò per sequentia id quod sentiebant uerum esse approbat, uelle scilicet Christum intelligi se æqualem esse Deo.

RESPONDIT ITAQUE IESVS, ET DIXIT BIS: AMEN, AMEN DICO VOBIS, NON POTEST FILIUS. Cùm Iudæi non iam solum Domini factum, sed etiam facti defensionem calumniarentur, Dominus nihil ueritus illorum furorē, liberius & explicatius iam pergit demonstrare defensionis suæ à patris operatione petita conuenientiam, & ex consequenti etiam licitam fuisse suæ in sabbatho curationis operationem. Atque hoc est quod dicit Euangelista: Respondit itaque Iesus, &c. respondisse enim dicit Iudæis impugnantibus ipsum de illis duobus, uidelicet ipso facto, & facti defensione. In qua Christi responsione imprimis annotandum, quod quoniam hi quibus loquebatur ueritatem ipsam aperte explicatam intelligere non potuissent, condescendit imbecillitati eorum, loquens quandoque de se humilia dispensatiue, ut sic quæ dicebantur facilius susciperentur. Rursum tamen mox ad sublimia sermonem reducit, ac denuo hunc ad humilia demittit, iterumque ad id quod sublimius est, ac rursum ad id quod humiliter, & ita per sublimia simul & humilia uerba, quæ & æqualitate demonstrabant, & minoritate demonstrare uidebantur, suum textit sermonē, atq; hunc iudicio dispensat, ut & qui mente sunt acutiores & benigni, sumat à sublimibus intellectum conuenientem etiam de humilibus, & qui obtusiores sunt, aut animo iniquiores, ab humilibus consolationem accipiant, & quasi de homine hæc intelligentes non turbentur. Veruntamen quæquam quandoque uideantur humilia esse uerba, sub his tamen occulte latent res summæ, ita ut uerbis quidem uideatur tradi hæreticis quibusdam argumentum suis erroris, sensibus uerò nequaquam. Notanda & altera causa, ob quam quandoque Dominus uideatur de se humiliter loqui, uidelicet quia explicaturus conditionem quæ est inter ipsum & patrem, uti debuerit uerbis humanis, quæ cum creaturis proprie conueniant, earumque imperfectam naturam, conditionem uel qualitatem aliquam significant, non possunt omnino proprie quadrare in rebus diuinis. Proinde cum de rebus diuinis per uerba humana est sermo, si quæ occurrit dictio imperfectionem aliquam insinuans, id quod imperfectionis est, secludentes, tantum quod est perfectionis retinere debemus. His in genere premissis, ad singulorum explanationem descendendum. Itaque quod dicitur, Nō potest filius à se facere quicquid; dupliciter accipitur. Nam secundum Hilarium & August. sensus est, filium non habere ex se potentiam faciendi aliquid, sed eam potentiam habere illum à patre, à quo habet & substantiam suam atq; naturam. Ergo secundum hunc intellectum, illud, ex se, debet coniungi

coniungi cum uerbo, potest, ut sit: ex se non potest quod potest. Verum huic intelligentiæ & constructioni obstat quod sequitur, nisi quod uiderit patrem facientem. Cùm enim hic exceptiue dicatur quid possit filius facere, consequitur priori parte significari quid non possit facere, & proinde illud, ex se, coniungi debet cū uerbo, facere, ut sit sensus: Filius non potest aliquid facere ex se, sed tantum (debet enim, nisi, hic accipi pro, sed tantum) id potest facere quod uiderit patrem facientem: quem sensum & constructionem sequitur Chrysostomus & alij. Iuxta hunc autem sensum notandum non dictum esse. Non licet filio aliquid facere ex se, sed non potest filius, &c. Non enim intelligi potest ideo dictum, non posse filium facere aliquid ex seipso, quia non potest licite, ut sit idem, non potest, & non licet. Nam si hic intelligeretur, nihil singulare diceret de se Dominus, cùm hoc de omnibus hominibus & Angelis dici posset: nam nec illi possunt licite facere quicquam ex se. Possunt tamen absolute facere aliquid ex se, etiam si nunquam ex se quicquam faciant, ut Angeli boni, cum absolute possunt peccare, quod si faciunt, ex se faciunt. Ex se enim facere dicuntur aliquid, qui illius non habent sibi alium quàm se auctorem. Sic & filius faceret aliquid ex se, si aliquid faceret, cuius illi auctor non esset pater: qui cum illi auctor sit, eiusdem secum naturæ, & proinde etiam omnium quæ cum ipso inseparabiliter operatur, bene dicitur, non potest filius à se facere quicquam. Itaque illud, non potest, non solum non arguit potentie defectum, quomodo nec eum dicitur Deum non posse peccare, sed etiam summam filij perfectionem declarat. Nam præterquam quod hac oratione; non potest filius à se facere quicquam, significatur filium non posse Deo esse contrariū, quod summæ est perfectionis, & primò est à saluatore his uerbis intentum, significatur etiam satis identitas naturæ patris & filij. Nam quod non potest filius facere aliquid ex seipso, hoc ipsum est propter identitatem naturæ quam à patre accepit. Sicut e contra omnis rationalis creatura ideo potest aliquid ex se, quia habet aliam à Deo naturam. Cùm uerò sequitur; nisi quod uiderit patrem facientem; non sic illud intelligendum est, quasi filius ad opus patris uelut ad archetypum respiciens, imitetur illud, quomodo intellexerunt hæretici, qui ex hoc loco acceperunt occasionem derogandi dignitati filij, tanquam inferioris, & patris instructione egentis. Nam si hic esset sensus, consequens erit & filium mundum aliquem nouū distinctum à mundo quem pater fecit, uel creasse uel creaturum. Deinde quo exemplo Christus purgavit à lepra, à dæmoniis & morbis liberauit, super mare ambulauit, & alia multa similia fecit; num hæc pater aliquando antea est operatus; Proinde filius facit quod uidet patrem facientem, quia id facit, quod scit patrem etiam secum & per se facientem. Notandum enim, quod non dicit nisi, quod uiderit patrem fecisse, sed facientem: nec dicit, nisi quale uiderit, &c. sed nisi quod, ut intelligamus filium unū & idem facere cum patre. Dicit tamen, nisi quod uiderit, & non, nisi quod pater facit, ne casu uenire putetur quod in operatione coincidit filius cum patre, aut ne nō liberè, sed naturaliter putetur facere filius. Nam & de naturalibus agentibus rectè dicitur, quod non possunt facere aliquid ex se, sed tantū quod Deus facit. Rursum non dicitur, nisi quod sciuerit patrem facientem: sed potius

A uerbo uidentis usus est, ut sic significaret patrem primum operis auctorem, & ipsi filio esse auctorem uerum etiam operetur. Quoniam enim discipulus magistri sui diligens sectator, id dicitur facere quod uidet magistrum facientem, ideo quod significaret Dominus patrem operum suorum auctorem esse, dicit, nisi quod uiderit patrem facientem, tanquam eius quod facit auctorem. Sic enim declarare debuit se nihil ex se facere posse. Nam ad hoc ut in agentibus liberis, non dicatur agens agere ex se, non satis est eius quod facit habere ipsum aliquem auctorem, sed etiam requiritur ut hoc ipsum cognoscat & uideat. Alioquin enim quasi ex se conseruatur operari. Quasi enim ex se operatur etiam bonum, qui quod fecit bene, non ex Dei uel præcepto uel cōsilio facit, sed propria tantum electione.

QUÆCUNQUE ENIM ILLE FACIT, HÆC ET FILIUS SIMILITER FACIT.] Superiorem sententiam his uerbis Dominus apertiore facit, transiens ab humiliori sermone ad sublimiora, & omnem prauam intelligentiam quæ esse posset in sententia superiori, iam planè refecans. Debet autem hæc sententia, ut bene probet & explicet superiorem, sic intelligi: Quæcunque enim pater facit, hæc eadem omnia & sola etiam filius similiter facit. Sic enim ex hac sententia consequitur filium nihil facere ex se, sed tantum id quod pater facit: plus tamen dicitur, uidelicet, quod omnia illa faciat quæ facit pater. Notandum autem, quod non dicitur, quæcunque enim ille fecit, hæc & filius, &c. Nec: Quæcunque ille facit, talia & filius facit: sed quæcunque ille facit, hæc eadem scilicet etiam filius facit, ut intelligeremus unam omnino patris & filij esse operationem, nec filium patrem imitari, sed unum idemque cum eo in omnibus operari. Et ne rursum intelligeretur patrem & filium in omni opere quod communiter faciunt concurrere sicut causam superiorem & inferiorem, aut sicut causas duas partiales, aut sicut agens & instrumentum, adiectum etiam est aduerbium, similiter, quo significatur filium non solum eadem facere quæ facit pater, sed etiam simili modo. Similitudo autem modi faciendi non consistit in eo quod quocunque modo dicitur pater facere, etiam dici potest filius facere. Non enim filius dicitur facere ex se, sicut pater ex se facit: neque filius per patrem operatur, sicut pater per filium. Sed similitudo consistit in qualitatibus agentis ad ipsum opus. Quanquam enim pater & filius non similiter se habent ad inuicem, similiter tamen se habent ad communia ipsorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, scientia, dominio, & potestate. Non ergo illud, similiter, aut, ut est Græcè, ἰσότης, hic simpliciter ac uulgari modo accipi debet positum, uidelicet ut sit idem quod, quoque, & sit sensus: hæc & filius quoque facit. quomodo uideretur accepisse quidam, dum uertit, hæc itidem & filius facit & dum in Paraphrasibus sic explicat: Quicquid igitur fecerit pater, hæc eadem pariter operatur & filius. Ex hac ergo sententia consequitur filij potestatem patris potentie non solum esse æqualem, sed etiam planè eandem. Sicut enim ex adæquatione faciendorum cognoscitur æqualitas potentie, ita ex identitate operum, si adsit idem omnino faciendi modus, à posteriori consequitur potentie identitas. Vbi autem potentie est identitas, necesse est & naturæ esse identitatem.

PATER ENIM DILIGIT FILIUM,

ET OMNIA DEMONSTRAT EI.] Declarat modo vtramque supradictam sententiam, ostendens vnde fiat vt omnia faciat & videat filius quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligens filium, demonstrat ei omnia quæ facit. Quæ ratio desumpta est ab his quæ videmus fieri inter patrem & filium apud homines. Quia enim pater carnalis filium diligit, ideo non patitur aliquid suorum illi esse occultum: & quo magis illum diligit, eo minus patitur illud: ita & hic significat Dominus, quod quoniam Pater cœlestis vnice diligit filium suum sibi simillimum, & in nullo contrarium, demonstrat etiam ei omnia quæ facit. Sed difficultas hic est, quid sit demonstrare patrem filio quæ facit. Non enim intelligi potest patrem demonstrare filio, quomodo præceptor demonstrat quædam discipulo, aut quomodo alicui demonstramus depicta in tabulis. Hoc enim argueret magnam in filio imperfectionem. Itaque August. intelligit patrem demonstrare filio, nihil aliud esse quam patrem generare filium, vt ideo dicatur demonstrare filio quæ facit, quia gignendo eum dedit ei cum natura etiam cognitionem omnium quæ facit. Quomodo & Cyrillus intellexit, qui sic explicat: Pater, inquit, filio demonstrat quæ facit, totum seipsum in natura filij sic pingens, vt quæcunq; in se habeat, in filio demonstrat. Verum huic intelligentiæ primum videtur ob stare, quod illud, pater diligit filium, videatur hic positum tanquam causa, ob quam pater filio omnia demonstrat. Iam dilectio filij, sicut non est causa generationis filij, ita nec causa ob quam demonstrat omnia filio pater, si demonstrare sit generare filium. Deinde si propter æternam generationem dicitur pater filio demonstrare omnia, quomodo ergo dicitur mox in sequentibus & maiora demonstrabit; quasi nondum illa ei demonstrauerit; Et quidem ad primum horum dicit D. Thomas illud; pater diligit filium; non debere accipi vt causam, ob quam pater filio omnia demonstrat, sed tantum vt signum, ex quo à posteriori colligitur, & constat patrem omnia filio demonstrare. Quod enim omnia illi demonstrat, & ipsi suam naturam & potestatem communicauerit, signum est singularis illa erga filium dilectio. Ad secundum dicit D. August. quod cum hætenus Dominus de se locutus sit secundum suam diuinitatem, ab hoc loco; Et maiora ei demonstrabit; incipit loqui de se quatenus homo est, quomodo certe in tempore quædam filio demonstrat pater, quæ prius non demonstrauerat. Addit D. Thomas posse istud sic accipi, quomodo in scripturis dicuntur quædam fieri cum innotescunt, vt sit sensus: Maiora his se demonstrare vel demonstrasse ei, ostendit in futurum. Verum simplicius fuerit, demonstrare, cum de patre dicitur respectu filij, sic accipere, vt sit idem, quod facere aliquid, filio illud cognoscere, ea cognitione quam à patre accepit. Additur autem, ea cognitione, &c. quia non rectè diceretur filius demonstrare patri quæ facit, quia pater ab illo non habet suam cognitionem. Itaque verbum, demonstraret, non significat actum illum æternum: qui est communicare filio suam naturam, & cum ea omnem cognitionem: nec significat actionem aliquam quæ sit monstratio, sed tantum modum quo pater omnia facit. Ideo enim omnia pater dicitur demonstrare filio quæ ipse facit, quia quæcunque facit, non facit sic vt filio sint vel esse velit occulta: sed sic facit vt filius per cognitionem

A sibi communicatam ab æterno, omnia cognoscat. Verum ergo est, quod quia pater diligit filium, ideo sic facit omnia, vt sint filio manifesta, non quod vnū alterius propriè sit causa, cum hæc ambobus, videlicet, diligeret filium, & facere omnia filio cognoscere, sint in Deo naturalia. Inter naturalia autem diuina, vnum propriè non est alterius causa, cum sint vnum & idem cum essentia diuina, sed tamè ex naturalibus quæ sunt in creaturis declarantur, velut vnum causetur ex altero, velut voluntas ex intellectu, intellectus ex essentia, & similia: quia si ista causarentur, hoc modo causarentur, quomodo etiam dicimus Deum æternum, quia immutabilem, non quia in Deo æternitas causatur ex immutabilitate, sed quia causaretur ex ea, si causaretur. Verum etiam est, quod pater demonstrabit filio maiora, quia faciet maiora; eo modo vt filius ea cognoscat per cognitionem ab illo acceptam. Sunt autem qui intelligunt patrè ideo filio omnia dici demonstrare, quia eadem filio facere donat, secundum eum scilicet modum loquendi scripturis familiarem, quo videre accipitur probare aut accipere: & demonstrare vel ostendere pro dare, quomodo Exo. 33. dicit Moysi Dominus: Ostendam tibi omne bonum, hoc est, dabo. Et Psalm. 4. Quis ostendet nobis bona? pro eo quod est, quis dabit frui bonis? Et supra Ioan. 3. Dominus negauit visurum regnum Dei eum qui non est renatus; significare volens, non ingressurum aut accepturum. Et certè videri posset probabilis huiusmodi explanatio, eo quod Dominus postquam dixit: Maiora patrem demonstraturum filio, id declaraturus subiugit: Sicut enim pater suscitatur mortuos, &c. quæ declaratio exigere videtur, vt in eo quod pater dicitur demonstrare quædam filio, intelligatur etiam significari patrem dare filio eadem facere quæ ipse facit. Sed si hanc interpretationem sequamur, iam redeunt eadem difficultates, quæ sequebantur ex August. interpretatione. Et tamen propter declarationem sequentem videtur amplius aliquid includi in eo quod dicitur pater demonstrare filio quæ facit, videlicet, quod sic facit ea quæ facit, vt filius per ipsum eadem cognoscat, & in faciendo cooperetur. Loquitur enim Dominus ita de patre suo cœlesti, quomodo si pater aliquis apud homines filium suum vnice à se dilectum vellet omnium suorum operum esse & cognitorum & cooperatorem, volens illum etiam hac ratione eiusdem secum gloriæ esse confortem.

ET MAIORA HIS DEMONSTRABIT EI OPERA VT VOS MIREMINI.] Hætenus in communi ostendit Dominus, opera filij eadem esse quæ patris demonstrantis filio quæcunq; facit: ac proinde in curatione languidi, non fecisse se contra Deum, nec æqualitatem cum patre se sibi arroganter usurpasse. Nam duo hæc criminabantur in Domino Iudæi. Nunc verò vt hæc magis confirmaret ostendit in speciali illa opera quæ omnium iudicio solius sunt Dei patris, etiam filij esse opera, sic rursus ostendens & concordiam & æqualitatem cum patre. Maiora ergo opera quæ pater filio est demonstraturus, vt ex sequentibus patet, sunt resuscitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum & mortuorum, quæ sunt maiora opera quam fuerant quæ hætenus apud Iudæos Christus fecit, sanando paralyticum, aut quosuis alios morbos curando, & eiciendo è templo ementes & vendentes. Resuscitationis autem opus pater demonstrat

demonstraturus erat in resuscitatione Lazari, vnde consecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rursus in generali corporum resurrectione, ac animarum per gratiam suam viuificatione. Nam cum sequitur; Sicut enim pater suscitatur, &c. videtur propter sequentia triplicem simul hanc Deo propriam resuscitationem complexus. Circa hanc autem sententiam primò notandum, in veteri testamento Dei virtutem ab eo maximè commendari, quod sit auctor & restitutor vitæ, Nam 1. Reg. 2. dicitur: Dominus mortificat & viuificat. Et Deuter. 32. Ego, inquit Dominus, occidam, & ego viuere faciam. Et Psalm. 67. Deus noster Deus saluos facienti, & Domini Domini exitus mortis. Ad quod respiciens Dominus: Sicut, inquit, pater suscitatur mortuos secundum scripturas, &c. Notandum secundo, quod dicit filium sic viuificare sicut pater viuificat, & viuificare quos vult: per primum quidem, significans potentiam æqualitatem: per secundum, libertatem potentiam in agendo, vt non possit intelligi patri filium in his quæ agit subiectum, vt ad eius imperium faciat quæ facit, quemadmodum filius inter homines. Miro ergo modo hac sententia significatur ita filium quam habet potentiam, à patre accipere, vt tamen patre in potentia non sit inferior. Quia enim filius est, necesse est à patre habeat quod potest, à quo habet & naturam. Quia verò sic viuificat sicut pater: & æquè liberè, necesse est potentiam eius non esse inferiorem. Non est autem sensus, patrem quoidam seorsum viuificare, ac filium item simili modo alios seorsum quos vult viuificare, sed sicut pater mortuos viuificat, idque ei proprium est secundum scripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

NE QVE ENIM PATER IVDICAVIT QVE NQVAM, SED OMNE IVDICIUM DEDIT FILIO, &c.] Caietanus intelligit hic coniunctionem, enim, non probare immediate præcedens, videlicet filium quos vult viuificare, sed referri eam ad explicandum maiora opera, & accumulare opus iudicij operi viuificationis. vt sit sensus: Sed neq; etiam pater iudicat. Quomodo etià Cyrillus accepisse videtur sic scribens: Aliud quoddam diuinum & præcipuum assert argumentum, quo se natura & vere Deum ostendit. Potest tamen rectè accipi hæc sententia, vt per eam superior probetur, Nā ex eo quod omne iudicium filio sit commissum, quæ summa est potestas non nisi Deo conueniens, consequitur eum etià viuificare posse quos velit, iudicari enim potestatem etiam Deo propriam faciunt scripturæ. Nam in Psalmis dicitur Exurge Deus, iudica terrā. Et rursus, Deus iudex est, hunc humiliat, & hunc exultat. Illud autem, omne iudicium dedit filio; Hilarius, Chrysostr. & Theophyl. intelligunt sic, vt pater dicatur filio dedisse iudicandi potestatem, gignendo eum, & dando ei naturam, quomodo etiam secundum Augustinum postea dicitur pater filio dedisse vitam habere in semetipso. Secundum quem sensum querendum non est quando pater filio iudicium dederit, cum non in tempore aliquo, sed ab æterno illi dederit, ante omnia quæ fuerunt vel cogitari possunt secula. Hunc tamen sensum hoc loco non conuenienter ostendit Aug. sic scribens lib. 1. de Trinitate. Quod dicitur, omne iudicium dedit filio, non secundum illam locutionem dictum est qua dicitur: Sic dedit & filio habere vitam in semetipso; vt significaret quia sic filium genuit. Si enim

A sic diceretur, non vtiq; diceretur: Pater non iudicat quæcunq;. Secundum hoc enim quod pater æqualè genuit filium, iudicat cum filio. Secundum hoc ergo dictum est quod in iudicio non in forma Dei, sed forma filij hominis apparebit. Quomodo & Cyrillus intelligit: Datū, inquit, sibi à patre ait iudicium, non quia potestatem hæc ipse natura non habeat, sed per dispensationem, vt homo. Itaque, intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipsius, quando assumpta forma in qua ab omnibus videri posset, dedit ei potestatem iudicandi homines sensibiliter. & illud: Pater non iudicat quæcunq; sic intelligendum Pater non iudicabit quæcunq; sensibiliter, cum non sit homo qui videri ab impiis iudicandis possit & sensibili sententia iudicare. De illo enim iudicio est sermo, quo mundus in nouissimo die est iudicandus. Proinde ex his verbis neq; sequitur patrem seipsum euacuassee iudicandi potestate, cum simul eū filio mundū sit iudicaturus, quāuis solus filius erit iudex sensibilis: neq; sequitur filio aliquam potestatem quā ab æterno non habuit accessisse, sed eam quā ab æterno habuit tanquam Deus, accepisse: quatenus homo erat singulari modo exercendā. Omne autem iudicium vocat vniuersale iudicium, vel omnes tam bonos quam malos iudicandi potestatem. Quod verò sequitur; vt omnes honorificent filium, Cyrillus ad omnia præcedentia refert, vt iam hic causa reddatur omnium quæ dicta sunt, vt sit sensus: Hæc omnia de æqualitate patris & filij ideo dicta sunt, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Rectius tamen secundum Theophyl. & alios refertur tantum ad immediatè præcedens vt sit sensus: Ideo pater dedit filio omne iudicium, vt omnes ob iudicariam potestatem filium reuerentes honorificent illum. Iudici enim honor debetur. Huiusmodi autè iudici cui omne iudicium traditū est, debetur honor diuinus, cum necessarium oporteat eum qui talis sit iudex, præter hominem etiam Deū esse. Proinde bene dicit, sicut honorificant patrem; hoc est honore diuino & cultu quem vocant latrā. Aduerbiū enim, sicut hic & superius non similitudinem, sed æqualitatem potius, imo & identitatē significat, hoc est, similitudinem omnimodam. Quandoque enim similitudinem imperfectā denotat, vt eum dicitur: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. Et cum ad patrem dicit de discipulis suis: Et dilexisti eos sicut dilexisti me. Pro quo notanda regula Cyrilli: Quando, inquit, aduerbiū, sicut, de rebus dicitur diuersis & natura differentibus, tunc non æqualitatem sed similitudinem significat. Quando verò de his dicitur quæ eiusdem nature sunt, tunc vltimam similitudinem, imo identitatem & æqualitatem ostendit. Nā si quis candorem argenti miratus, sicut solem splendere argentum dixerit, quoniam diuersa hæc natura sunt, non æqualiter soli splendere argentum intelligemus, sed similitudinem quandam splendoris concedemus. Sin verò de Petro & Paulo natura hominibus & discipulis Christi aliquis dixerit oportere honorari Paulum, sicuti & Petrum, nemo ambiget quin æqualem velit vtriq; honorem contribui. Hæc ille. Ei autem quod dicitur filius honorandus sicut pater, non obstat quod non possumus filium honorare tanquam patrem in diuinitate, ita vt eum appellemus patrem sicut personam patris. Non enim similitudo consistit in eadē appel

appellatione, sed in honore, & in honoris qualitate ac magnitudine, quamvis & filium patrem vocare possimus, sicut & totam diuinitatem, ob opus creationis & adoptionis omnibus commune.

QVI NON HONORIFICAT FILIUM, NON HONORIF. PAT. &c.] Postquā dixit patre velle filium honorari sicut seipsum, iam etiam amplius dicit, significās primū quidē nō solū decere vt filius honoretur sicut pater, sed etiā necessariū esse debitū. Si enim non honorare filium, est non honorare patrem, ergo sicut debitum est honorare patrem, debitū etiam est honorare filium. Secūdo his verbis significatur, non solū æqualē debere esse filij & patris honorē, quod superiori sententia significabatur, sed etiam eundem & indiuisum esse vtriusq; honorē. Si enim qui non honorat filium, non honorat patrem, ergo à contrario qui honorat patrem, etiam honorat filium, & proinde vnus est vtriusq; honor, vna ergo etiā substantia. Non dicit, qui dehonorat filium, dehonorat patrem, sed qui non honorat, vt intelligamus non solū iniuriam dehonorationis, sed etiam negationē honoris esse culpabilem. Significatur autē hac sententia etiam Deum non dare gloriam suam alteri, cū vult filium suum honorari sicut seipsum, eō quod vnus idemq; sit vtriusque honor, sicut ipsi vnus sunt. Additur: qui misit illum, in mundum scilicet, hominem eum faciēs: vt indicet rationem eius quod dixit. Qui enim nō honorat legatum alicuius, hoc ipso etiam non honorat, sed dehonorat mittentem. Additur, & patrem, Nam hæc est altera ratio honorationis filij. Honorandus enim est filius, tum quia filius patris honorandi, tum quia legatus eius qui ab omnibus colendus est.

A MEN, A MEN DICO VOBIS, QVIA QVI VERBUM MEVM AVDIT, ET CRE DIT EI, &c.] Dixit prius filium quos vult viuificare, dixit illum etiam accepisse iudicādi potestatem: hic ergo hæc latius profequitur, ostendens quod ad primū attinet, quomodo filius viuificet, & astringens eum quosdam viuificaturum. Et primum quidem agit de viuificatione animę. Secūdo de viuificatione corporis. Ostendit ergo modū quo viuificari potest anima per filium, si scilicet audiat verbum, hoc est, doctrinam filij, & credat. Duo enim hæc ad animę viuificationem concurrere debent. Nam ex parte filij, requiritur primò prædicatio doctrinæ Euangelicæ: ex parte autē viuificandi, requiritur fides quæ est ex auditu. Dicit autem: credit ei qui misit me; potius quàm credit mihi, fidem scilicet referēs ad personā patris, quo per humilitatem sermonē suum faceret susceptibiliorem. Iudæis, nec illi tanquam iactabundū ipsum reiicerent, significans præterea eū qui crederet verbis eius, non tā sibi credere, quàm patri qui misit eum, ac sic ad fidem verborū suorum magis auditores attrahens. Deinde dicendo: credit ei qui misit me; totum ferē fidei mysterium complexus est apertius, quàm si dixisset, credit mihi vel patri meo. Nam qui credit patri mittenti filium, credit & in patrem & in filium, credit etiam patrem misisse filium, & filium missum à patre: in quibus & mysterium trinitatis & mysteriū incarnationis includitur. Cū autem subditur: habet vitam æternam; & non dicit, habebit, manifestū est eum loqui de vita animę, quā per fidem iustificatus consequitur in præsentī vitæ fidelis. Habet enim in inchoatiuē vitam æternam in se manentem, quæ in

A Dei cognitione & adeptione consistit, quæq; perficietur deposito mortali isto corpore, atq; eodem resumpto etiam in illud diffundetur, ab omni miseria & malo illud liberans. In eo verò quod sequitur: Et in iudiciū non venit, sed transit à morte in vitam, sciendum apud Græcos pro, venit, esse verbum ἐρχεται, quod cū sit præsentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro, vnde vertit quidam hic & bis postea, veniet, quamvis rectè verterit noster interpret. Pro transit autē, pro quo pleriq; legunt transiet, aut transit, Græcis indubiè est præteritum tēpus μετέβηκε, quod tamen etiam à quibusdam Græcis exponitur per futurum, vt prophético more præteritum accipitur pro futuro positum. Itaq; hic duplex cōsurgit sensus. Nam si præteritum, transit (sic enim constat esse legendum) accipitur præteritiuē, sensus est: Non venit, hoc est, non est venturus in iudicium, hoc est, condemnationem mortis æternæ, sed iam etiam ante iudicij tempus transit à morte animę, atq; à mortis æternæ obligatione, quam per peccatum incidit, ad vitam æternam. Itaque secundū hunc sensum hæc adiuncta sunt, vt quoniam Deus prius omne iudicium sibi datum dixit, à iudicij metu fidelem absolueret. Si verò præteritum pro futuro accipiatur, sensus est: Non venit in condemnationem, hoc est, non condemnabitur, morte scilicet æterna, quam peccatis suis promeruerat, sed transit à morte corporis ad vitam æternam, vt intelligatur hæc verba adieciße Dominum, ad explicandum quod dixit credentem habere vitam æternam, ne putaretur ob id non moriturus. quali dicat, Morietur quidem secundū corpus, sed tamen propter vitam in se manentem non venit in iudicium, sed à morte corporis migrabit in vitam. Verū prior sensus, quem & Augustinus sequitur, videtur verisimilior, maximè cū Ioan. 3. ca. 1. epist. dicat: Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam. quoniam diligimus fratres. Vbi notandum dilectioni tribui vitam, quæ hic tribuitur fidei, quia nec dilectio sine fide esse potest, nec fides vitam adfert, nisi quæ dilectionem habet adiunctam, & per eam operatur. Notādum autem non dici; & ad iudicium non veniet; hoc enim manifestè esset scripturis contrarium. Omnes enim, inquit Paulus, nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Sed in iudicium nō veniet. Venire autem in iudicium, est incidere iudicium & condemnationem mortis committit.

A MEN A MEN DICO VOBIS, QVIA VENIT HORA ET NUNC EST, &c.] Postquam declarauit modum quo filius viuificat animas, astruit etiam filium viuificaturum corpora, & modum viuificandi ostendit. Videtur autem omnino probabiliter hic nondum loqui de generali corporum resurrectione, de qua postea aperte loquitur, sed de resurrectione quorundam ad vitam hanc mortalem facta à Christo in Lazaro, & aliis per Christum aut alios sanctos reuocatis ad vitam: qua resurrectione Dominus hic confirmare voluit quod dixit de indiuisibili animarum viuificatione, quodq; diciturus est de generali corporum resurrectione, cuius speciem quoddam fuit resuscitatio quorundam ad vitam mortalem. De qua eum hic loqui, videtur ex eo quod dicit hic, non solū venire horam, sed etiam nunc esse, quod non addidit, cū de generali resurrectione loquitur. Deinde quia non dicit hic, omnes mortui,

sed

sed indefinitè, mortui audient. Et debere id accipi non de omnibus, sed de quibusdam solum, appareret quia sequitur, & qui audierint viuent, quo significatur satis, quosdam mortuos non audieturos. Dicuntur autem mortui corpore audire vocē filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius: aut quia veluti si audirent ita voci eius obediunt, quemadmodum paruit in resuscitatione filiz archisynagogi, filij viduæ, & Lazari, quos Dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes, quia omnia ei viuunt, & ipse vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.

SICVT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO, SIC DEDIT ET FILIO, &c.] Ostēdit modò vnde possit filius mortuos viuificare, postquam dixit eum aliquando viuificaturum mortuos: & potest ista ratio referri vel solum ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum: vel etiam simul ad alteram partē, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Videndum autem quàm hæc ratio differat ab eo quod prius dixit: Sicut enim pater suscitauit mortuos & viuificat, &c. Hic enim significatur ratio ob quam pater potest mortuos viuificare, nimirum quia habet vitam in semetipso, & ostenditur vnde filius habeat, vt & ipse possit mortuos viuificare, idq; eo modo quo pater, nimirum quia pater dedit ei etiam habere vitam in semetipso. Habere autem vitam in semetipso in præsentī loco est, habere eam in sua potestate constitutā, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impartiri possit quibus velit, tanquam fons & author omnis vitæ, quomodo fons aliquis dicitur habere aquam in semetipso, quia habet eam in sua origine. Paulus enim vitam se habere significat, non autem in semetipso, sed in Christo, cū dicit: Viuo autem iam non ego, viuio verò in me Christus. Et superius Ioan. de filio Dei dixit: In ipso vita erat. Hac ergo sententia aperte significatur diuersitas personarum patris & filij simul cū origine huius ab illo, eo quod dicitur pater dedisse filio, & simul significatur vnitas naturæ vtriusque. Nam si vterque habet vitam in semetipso, necesse est vtriusq; vnā esse naturam. Si enim filius esset alterius à patre naturæ, vitam suam haberet in alio, nempe in patre qui vitam illi dedit. Deinde vitam in semetipso habere in præsentī loco, nihil aliud est, quàm esse ipsam vitā per essentiam, & non per participationem habere vitam. Si ergo per participationem filius non habet vitam, est ergo ipsamet vita per essentiā suam, ac proinde eiusdem cum patre naturæ, cū non possint duæ esse vitæ per essentiam. Sic enim sequeretur duo esse principia vitæ in omnibus viuētib; cū in vnoquoque genere id quod est per essentiam, causa sit omnium quæ sunt aliqua per participationem, vt ignis causa est omnium ignitorum. Quod autem pater dicitur dedisse filio habere vitam, Cyrilus hic rursus intelligit, quomodo cū superius diceretur patrem dedisse filio omne iudiciū, & cū mox subditur patrem dedisse filio potestatem faciendi iudicium, videlicet quia dedit ei in tempore secundum humanitatem eius. Quando enim homini Christo dedit esse Deum, quod fecit quando diuinitatem humanitati coniunxit, tunc dedit filio homini vitam habere in semetipso. Verū secundum Augustinum, Chrysostrum, & alios intelligitur pater dedisse non gratuito, sed naturali do-

no, habere vitam in seipso, gignendo scilicet eum per omnia sibi similem.

ET POTESTATEM DEDIT EI IUDICIUM FACERE, QVIA FILIUS HOMINIS EST.] Locus iste dupliciter distinguitur. Secūdo Chrysostrum enim & multos ipsum sequentes, illud, quia filius hominis est, coniungitur cum sequentibus: Nolite mirari hoc, vt sit sensus: Nolite mirari quod dixi ob id quod me hominem esse videtis. Nam etsi sim filius hominis, sum tamē etiam filius Dei, quod declaratur satis ex sequentibus. Hanc autem distinctionem Chrysostrum ob id elegit, quia Paulus Samosatenus, qui purum hominem fuisse Christum asseruit, coniungens illud: quia filius hominis est, cum præcedenti, intellexit ex hoc loco hunc sensum: Ideo pater dedit filio potestatem iudicādi, quia filius est homo, & ob id potestatem illam ex se nō potuit habere, sed debuit illi ab alio dari. Itaque Chrysostrum hanc distinctionem improbat hoc argumento: Si pater dedit filio potestatem iudicādi ob id quia homo est, ergo cū eadem sit ratio in omnibus hominibus, omnibus fuerat danda potestas iudiciaria. Et tamen illa distinctio videtur esse omnino verisimilior, non solum quia hæc altera videatur à Chrysostrum inuenta solum propter falsum Pauli intellectum, cū illa possit etiam catholicum habere sensum: sed etiā quia alioqui hic planè idem dicitur quod semel prius dictum est, nempe quod dedit filio pater potestatem faciendi iudicium. Prius enim dictum est, omne iudicium dedit filio. Itaque Aug. aliam sequitur distinctionem, vt illud: quia filius hominis est, coniungatur præcedenti, & intelligit hunc catholicum sensum: Pater filio potestatem iudicādi, quam ab æterno habuit quatenus Deus, dedit in tempore, quia filius hominis est, hoc est, quatenus est homo. Sed & Cyrillū hanc distinctionē & eundem sensum secutum patet ex eius commentariis, quamvis contrarium putet quidam. Sic enim scribit: Causam quare hæc sibi data à patre dixerit, ilico subiecit dicēs, quia filius hominis est, vt intelligamus omnia sibi data fuisse, vt homini, qui quum creatura sit, nihil habet à seipso. Potest & alius dari huic distinctioni sensus à sensu Aug. paululum diuersus, & proposito magis cōueniens, iste scilicet, dedit ei potestatem iudicādi omnes sensibilibiter in nouissimo die, idque propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibilibiter solus potest iudicare. Quoniam enim prius dixerat patrem neminem iudicare, sed omne iudicium dedisse filio, hic iam illius assignat rationē, Patrem scilicet ob id neminē iudicare, quia nō est filius hominis, ac proinde videri eum nō posse à iudicandis hominibus: Filium autem constitutū iudicem mundi, qui scilicet iudicium sensibilibiter exequatur, propterea quod cum eo quod est filius Dei etiam est filius hominis. Atque hic videtur loci huius verus esse intellectus, indicatus à Caetano. Sunt & qui sic intelligunt: Dedit ei potestatem iudicādi, propterea quod seipsum adeo humiliauerit, vt filius hominis hominum causa fieri dignaretur, vt hic id significetur quod ad Philipp. 2. nempe potestatem iudiciariam filium accepisse, in præmium suæ humiliationis. Quomodo autem locus hic vel distinguatur; vel intelligatur, semper illud, filius hominis, non potest hic accipi quomodo fere semper in Euangelis, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secundum phrasim Hebraicam idem

idem quod homo, atq; ob id etiam hoc loco apud Græcos neque dictioni, filius, neque dictioni hominis, additur articulus, quomodo tamen alias solet, cum certum filium hominis significare vult Dominus, nempe seipsum. Notandum autem, quod cum hic pater dicitur dedisse aliquid filio, quod ter hic dicitur, Chrysoströmus semper intelligit patrem dedisse filio secundum eius diuinitatem, propter eius scilicet à patre originem. Contra Cyrillus semper intelligit patrem dedisse filio quatenus homo est, ob vnitatem scilicet humanitati diuinitatem. Augustinus verò primo & tertio loco intelligit filio patrem dedisse quatenus homini: secundò verò loco, quatenus Deo, propter originem.

NOLITE MIRARI HOC, QVIA VENIT HORA IN QVA OMNES QVI, &c.] Quoniam magna erant & stupenda quæ sibi arrogauerat, videlicet mortuos qui audituri essent vocem ipsius, victuros, datam sibi à patre potestatem viuificandi & iudicandi, ideo vt admirationem imminueret, fidemque eorum faceret, adfirmavit se facturum quod longè maius esset & plus stupendum, & opere ipso aliquando declaraturum se eam habere potestatem, quam sibi vëdicauit, cum voce sua olim in nouissimo die non solum iam quosdã, sed omnes mortuos in vitã sit reuocaturus, reddens vnicuique pro meritis. Itaque illud, hoc cum dicitur; Nolite mirari hoc; non solum refertur ad probandum ipsum habere potestatem iudicandi, sed & alia superiora, & mirari, hic positum est pro discredere aut minus credere. Caietanus autem non intelligit Christum hic probare per maius, habere se potestatem viuificandi vel iudicandi, sed reddere rationem eius quod dixit, sibi, propterea quod filius hominis sit, datam potestatem iudicandi, idque ex modo iudicii futuri, videlicet quod quia cõgregatio iudicandorum erit sensibilis, & iudicium erit sensibile, ideo pater dedit filio iudicium, quia filius hominis est. Itaque quod dicitur, nolite mirari hoc, secundum eum habet hunc sensum: Nolite mirari quod filius est constitutus iudex, quia filius hominis est, vt enim non miremini propter rationis ignoracionem, dicam vobis huius causam, &c. Cyrillus verò, qui etiam superius cum diceretur: Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui, &c. intellexit Dominum loqui de generali resurrectione, pronomen, hoc refert ad curationem languidi, vt sit sensus: Cum hæc quæ dixi sic se habeant, nolite ergo mirari quod vnus longo morbo dissolutus, verbo corroboratus grabatum tulit, & abiit, cum mortem omnino sim destructurus, & orbem terrarum iudicaturus. Porro per eos qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim qui sunt in monumentis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem filii Dei, quam audituri dicuntur omnes qui sunt in monumentis, à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem filii, non sit aliud quam sentire vim filii volentis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apostolus 1. Theff. 4. Ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo. Et 1. ad Cor. 15. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. De qua voce etiam apud Matth. capit. 25. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei. Et rursum Matth. cap. 24. Mittet filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna. Ex quibus ia-

tis patet vocem aliquam sensibilem Angelorum, aut vnus Michaelis Archangeli ministerio formatam, quæ etiam tuba dicitur, tunc futurã qua mortui excitabuntur, quæ hic vox filii Dei dicitur, eo quod eius iussu facta, & ab eo habens suam efficaciam. Quod autem sequitur, & procedent qui bona egerunt, &c. sic debet distingui, vt post verbum, procedent, sit distinctiu ncula, & intelligantur processuri quotquot sunt in monumentis. Deinde subnectantur duæ partes, altera bonorum, altera malorum. & est sensus: Et procedent, hoc est, prodibunt omnes à monumentis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ, hoc est, prodibunt ad hoc vt resurgant ad vitam, æternam scilicet & beatam, quæ sola verè vita est: qui verò mala egerunt, prodibunt in resurrectionem iudicii, hoc est, vt resurgant ad iudicium, hoc est, condemnacionem à Domino contra eos mox ferendam. Idem dicitur & Daniel. 12. Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium, vt videant semper, vel, vt habent Hebræa, in contemptum sempiternum.

NON POSSVM EGO A MEIPSO FACERE QVICQVAM. SICVT AUDIO IUDICO, &c.] Hæc eo spectant, vt, quoniam dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia filius hominis est, nemo putet aut metuat iudicium eius fore iniuriam, eo quod omnis homo sit mendax & falli possit. Ad quod excludendum asserit idem quod prius, se non solum nihil facere à seipso, hoc est, cuius pater in seipso non sit auctor, aut præter voluntatem patris, sed nec posse facere, ac proinde nec iudicaturum à seipso, sed omnes iudicaturum secundum patris voluntatem & testimonium, ac ob id iudicium suum fore iustum. Duo enim sunt quæ iudicium peruertunt, nempe causæ iudicandæ ignoracio, quam vt excludat dicit: Sicut audio, hoc est, à patre accipio iudicandum esse, qui falli non potest, sic iudico: & voluntatis humanæ corruptio ac iniustitia, quam vt excludat, adiecit, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem patris mei, quæ certum est, non potest esse iniusta. Porro totus iste locus declarari potest de Christo, tam ratione naturæ diuinæ, quam ratione naturæ humanæ. Nam secundum diuinam naturam nihil potest facere Christus à se, quia illam non habet à se, sed à patre, idque eandem cum patre. Secundum item humanam naturam nihil potuit facere à se, propter confirmationem animæ in bono consecutam ex vnione diuinatis cum humanitate. Secundum vtramque etiam iudicaturus est, sicut à patre audit. Audit enim etiam secundum diuinitatem à patre, quia à patre habet ab æterno omnium cognitionem. Vt autem intelligatur quod dicit, nõ quero voluntatem meam, &c. sciendum Dominum istud & similia de se dicere per imitationem. Imitatus est enim Iudæos quibus loquebatur, qui alium natura eum putabant à patre, & proinde aliam etiam habentem voluntatem, cum secundum diuinitatem omnino eiusdem esset cum patre voluntatis, & secundum humanitatem ita voluntati diuinæ humana sua voluntate consentiens, vt nihil vellet contra Deum. Intelligendum ergo non voluisse Christum significare, priuatam sibi esse voluntatem à patris voluntate diuersam, quam tamen non voluerit querere & implere: sed potius ideo dictum esse: non quero voluntatem meam, quod nõ sit ei voluntas propria diuersa à patris voluntate. Sensus ergo

ergo est: non quero voluntatem meam, hoc est, voluntatem mihi soli propriam, & non communem cum patre, quia talem voluntatem nõ habeo, cum secundum diuinitatem vna mihi sit cum illo voluntas, sicut & vna natura: secundum humanitatem verò voluntas cum eius voluntate per omnia cõsentiens. Idem dicendi modus est & in eo quod dicit Dominus de se in Psalmis: Neque iniquitas mea, neque peccatum meum. Non enim hoc dicit quasi adit ei peccatum, sed quia non adest. Simile est illud: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Non enim fecimus, sed multa in hunc modum dicuntur, non quod aliquid ponant, sed quod auferant. Proinde non oportet hic confugere ad voluntatem humanam, quæ etsi sit potentia diuersa numero à voluntate diuina, nõ est tam in actibus suis & desiderijs à voluntate diuina diuersa & dissona. Hic autem magis est sermo de actibus & desiderijs voluntatis, quam de ipsa potentia qua volumus. Illud autem: Sicut audio iudico, etiã aliter sic à quibusdam intelligitur: iuxta conditionem & cognitionem causæ iudico, ita vt probem probanda, condemnem damnanda: quomodo dicitur iudex proferre sententiam iuxta audita & allegata.

SI EGO TESTIMONIUM PERHIBEO DE MEIPSO, TESTIMONIUM, &c.] Postquam de seipso mira & stupenda dixit, vocando se filium Dei, & quanta sit sua potestas prædicando, hic iam consequenti ordine confirmat quæ dicta sunt testimonijs irrefragabilibus, & simul redarguit eorum in recipiendo huiusmodi testimonia tarditatem. Sed difficultas occurrit circa hanc sententiam: Si ego testimonium perhibeo, &c. Primùm etiam frequenter Dominus de seipso testimonium perhibuit, Sicut Samaritanæ dixit: Ego sum Messias; & tamen certum est huiusmodi testimonia esse vera. Quomodo enim testimoniũ eius non erit verum, qui de seipso dicit: Ego sum veritas? Deinde infra cap. 8. de se Dominus planè contrariam profert sententiam: Etsi, inquit, ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est. Proinde quidam præsentem locum sic intelligunt, vt repetatur illud quod præcedit à meipso, vel subintelligatur, solus, & sit sensus: Si ego à meipso, vel, si ego solus perhibeo de me testimonium, &c. vt sit hæc sententia conditionalis, cuius & antecedens & consequens est impossibile, quæ ob id necessariò est vera, similis huic: Si leo volat, habet alas. Impossibile enim est filium Dei à seipso aut solum testificari de se, hoc est sine patre testificari. Verùm rectius secundum Cyrillum & Chrysoströmum intelligitur Christus istud dicere non ex propria sententia, sed ex sententia & opinione eorũ quibus loquebatur. Quoniã enim cognouit Iudæos iam apud se cogitasse & dicere potuisse: Tu de teipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum non est verum. Nemo enim qui de seipso testificatur, fide est dignus apud homines, propter suspicionem proprij amoris: ideo autem teuertens illos, quod illi dicturi erant, dixit ex eorum sententia. Itaque sensus est: Scio vos dicturos; tu de teipso, perhibes testimonium, ac ideo testimonium tuum non est verum, nec vilius est momenti. Nec libet hac in parte iam vobiscum contendere, sed condescendens vestræ imbecillitati & opinioni, non requiro vt propter meum testimonium mihi fidem habeatis. Alius est autem qui testimonium perhibet de me, &c. Potest & sic intelligi,

quamuis eodem ferè recidat: Si ego solus testificor de me, patiar meum testimonium vobis pro nõ vero haberi, vt illud; testimonium meum nõ est verum; non intelligatur affirmandò dictum vel illatũ, sed concedendò. Sic quidam.

ALIVS EST QVI TESTIMONIUM PERHIBET DE ME, &c.] Alius iste accipi potest vel ipse pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipse Ioannes Baptista secundum Chrysoströmum. Nam de illo mox sequitur: Dicit autem, scio quia verum est testimonium eius; & eorum incredulitatem notans, & rationem subindicans, ob quam ausus est hæc tam magnifica de se superius prædicare, nimirũ quod certò sciret vera esse quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Est ergo sensus: Quanquam vos non velitis illius recipere testimonium de me, ego tamen certissimè cognoui verum esse ipsius de me testimonium, atque ob id nõ dubitavi hæc quæ hæctenus dixi de me prædicare. Testes autem de seipso produxerunt Dominus, primùm adducit Ioannis testimonium vt pote debilius: deinde verò alios tres maiores Ioanne, nempe opera, patrem, & scripturas. De Ioanne ergo aperte locutus dicit: Vos misistis ad Ioannem, significans auctoritatem magnam apud Iudæos Ioannem habuisse, ita vt etiam iudicio eorum testimonium eius non possit refelli. Est ergo sensus: Non potestis tergiversari, leue pòdus habere apud vos testimonium Ioannis. Nam quod illum fide dignum haberetis, vos ipsi graues viros misistis ad illum, non ille vltro aut me procurante accessit ad vos, vt à certissimo teste per certos homines cognosceretis, num ipse esset Messias. Ille autem à nuntijs vestris interrogatus, cum haberi potuisset tanquam Messias, non vendicauit sibi falsam laudem, sed palam professus est veritatem, testificans se non esse qui putabatur: me vero esse filium Dei & expectatum Messiam, qui tolleret peccata mundi. Huius ergo testimonium vel solum, apud vos pondus habere deberet meritò. Cum autem dicitur: testimonium perhibuit veritati; sensus esse potest: testimonium perhibuit mihi qui sum veritas, quomodo intelligit Cyrillus. Aut potius simpliciter intelligendum est: Ingenuè testificatus est veritatem, & id quod re vera testandum erat. Et quidem potius dicit: testimonium perhibuit veritati, quàm mihi, tum quod sic magis commendetur Ioannis testimonium, tum quod Ioannes non solum de Iesu testificatus est veritatem, sed etiam de seipso, dicens se non esse Messiam, sed eum de quo dicit Isaias: Vox clamantis in deserto.

EGO AUTEM NON AB HOMINE TESTIMONIUM ACCIPIO, SED HÆC DICO, &c.] Verba hæc; ego non ab homine, &c. obscura sunt primo aspectu, & pugnatia cum scripturis. Quomodo enim non ab homine accipit testimonium, qui Ioannem misit vt testimonium perhiberet de se lumine, qui & Apostolis suis dixit: Vos eritis mihi testes in Hierusalẽ, & Samaria, & vsq; ad vltimũ terræ? Verùm sensus satis apparet ex subiuncta aduersatiua; sed hæc dico vt vos salui sitis. Cum enim ibi dicat se vti & adducere testimonium humanũ, propter eorum salutem, satis patet præcedenti sententia voluisse significare se non accipere ab homine testimonium necessariũ sibi, aut ex parte sua. Et verè sic est. Nam cum Christus verus sit Deus, ac veritas infallibilis, ac proinde omni humano testimonio superior ac certior, in-

dignum est, quantum est ex parte sua, ipsum ut testimonio humano, quod constat esse fallibile. Propter hominum autem salutem, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt, videtur hominum testimonium. Est ergo sensus huius loci: Ioannis testimonium non ob id vobis profero, quod, quantum ad me pertinet, ego opus habeam commendari Ioannis testimonio. Ego enim à nullo homine ex parte mea necessarium accipio testimonium, cum nihil mihi claritatis accedat ex illorum testimonio, omnique illorum testimonio sim superior, claritatem habes apud patrem priusquam mundus fieret. Nec, quod ad me attinet, cupio commendari ab hominibus, cum nihil morer humanam gloriam. Sed ideo Ioannis de me testimonium vobis ingero, & recipio, ut vos qui illi magis quam mihi attendistis, & tanti fecistis ut illius requireretis testimonium, salui sitis, credentes illius testimonio, cum nolueritis fidem adhibendo mihi condemnationem effugere. Hac ergo sententia Dominus duplicem excludit sinistram de se opinionem. Suspiciari enim poterant Ioannis testimonium à Christo inductum, quasi ab illo omnino penderet eius claritas & auctoritas: suspiciari item poterant ob id inductum, quod per illud gloriam sibi apud Iudæos venaretur. Itaque ob solam illorum salutem inductum asserit.

ILLE ERAT LUCERNA ARDENS ET LUCENS VOS AUTEM VOLVISTIS, &c.] Commendationem Ioannis subiicit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim coniungit Cyrillus hæc superioribus) tum ut significaret merito illius testimonium à Iudæis fuisse recipiendum, & eorum incredulitatem per oppositionem magis notaret. Lucernam autem vocat primum quoniam non suo, sed alieno lumine præfulsit apud eos qui in caligine versabantur & tenebris. Lucerna enim quæ adhibetur pro tenebris noctis, non propriam, sed adiectam & forinsecus aduenientem lucem possidet. Secundò, quia adueniente & lucente sole iustitiæ, Ioannis erat cessatura lux. Et putat hinc Cyrillus saluatorem ad illud Psalm. 131. alluisse, ubi secundum mysticum sensum de Ioanne est vaticinium: Paravi lucernam Christo meo. Atque ob hanc causam potest videri additus apud Græcos articulus *ὁ ἑστὶν ὑμῶν*, illa lucerna. Dicitur autem lucerna ardens & lucens, ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere studuit lucens vero, per exteriorem doctrinam & vitæ exempla. Sunt enim quædam lucernæ neque ardentes, neque lucentes, sed extinctæ: sunt etiam ardentes, sed non lucentes, ut quæ sunt positæ sub modio: sunt rursus lucentes, sed non ardentes, videlicet prædicatores, bene quidem docentes, sed igne charitatis in seipsis nequaquam succenssi. Quod autem sequitur: Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius; hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam etsi imprimis exultantes quod vir tantus vobis cœlitus cōtignisset à Deo, illius doctrinam probaretis, mox tamen per inconstantiam veluti fastidio affecti eum contempsistis, ipsius de me testimonia nihili facientes, eiusque conuersationem improbantem, adeo ut diceretis dæmonium habere. Quidam autem in Paraph. hunc locum aliter intelligit in hunc

modum: Cum Ioannes solus in hoc præluxerit, ut ad veram lucem inscipiendam præpararetur, vos tamen maluistis ad breue tempus in illius luce gloriari, quàm veram amplecti lucem, quæ gloriam largitur perennem, nec vnquam obscuratur, occiditve. Sed prior sensus videtur proposito magis conuenire, & aliis locis, ubi saluator Iudæos redarguit de non recepto Ioanne.

EGO AUTEM TESTIMONIUM HABEO MAIUS IOANNE. OPERA ENIM, &c.] Interpres illud; maius Ioanne; reddidit bona fide, ut habent ad verbum Græca. Nam illa habent, *μεῖζω τῆς ἰωάννου*. Verum videtur in Græcis debere subintelligi alius articulus fœmininus, scilicet *μεῖζω τῆς τῆς ἰωάννης*, ut sit sensus; maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimonium cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis. Est autem sensus: Magnum quidem fuit Ioannis testimonium, ac merito à vobis qui illum tanti fecistis suscipiendum: verum quandoquidem illum cœpistis contemnere, & testimonium eius tanquam hominis qui falli possit non recipitis, deinde ut sciatis me non pendere à testimonio humano, ecce profero vobis testimonium maius Ioannis testimonio, quod & meam magis decet personam, & minus est cōtradictioni vestræ obnoxium. Imprimis enim ipsa opera miraculorum quæ ego tanta cum potestate facio, quæque constat à patre mihi data, qui solus facit mirabilia, manifestè testificatur & declarant de me quod pater misit me, & proinde vera esse omnia quæ illius nomine vos doceo. Idem etiam postea dixit Dominus, Opera, inquit, quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Et postea eodem cap. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Et Nicodemus superius ostendit manifestè quàm efficax fuerit operum testimonium. Sci mus, inquit, quia à Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere, nisi fuerit Deus cum eo. Porro pater filio dicitur dedisse opera, secundum diuinitatem quidem, quia ei dedit cum natura etiam potestatem operandi: secundum humanitatem vero, quia ei iniunxit, & facere dedit. Non ociose autem repetitur ipsa opera quæ ego facio; facit enim ad maiorem asseuerationem huiusmodi repetitio, & pronome ipsa, emphasim auget. Est enim sensus: etiam si nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per sese & vltro testantur de me.

ET QUI MISIT ME PATER, IPSE TESTIMONIUM PERHIBIT DE ME.] Adducit secundum testimonium maius, nempe testimonium patris. Est autem triplex testimonium patris de filio, præter testimonium operum, & testimonium scripturarum, quæ etiā patris sunt testimonia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primum in baptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox patris de cœlo, dicens: Hic est filius meus dilectus, &c. Secundum est, quod per internam reuelationem & inspirationem redditur à patre de filio omnibus credentibus, de quo dictum est Petro: Caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. De quo etiā Ioan. 1. suæ episto. c. 5. Qui credit, inquit, in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Tertium est, quo testificatur per ipsa filij à se missi verba. De quo supra c. 3. Qui accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Et quan

quanquam hoc loco videatur potissimum loqui de testimonio patris in baptismo perhibito, propter verbum præteriti temporis, perhibuit, rectè tamen etiam alio duo testimonij genera hic simul comprehenduntur, ut ex sequentibus patebit. Quæ cum à diuersis alio & aliò referantur, videtur ex collatione huius loci cum aliis similibus locis in Ioanne potissimum eò spectare, ut significat Christus Iudæos patrem suum non cognoscere, quamuis de eius cognitione gloriaretur, & testimonium quoque eius non recipere. Sic enim dicit cap. 7. Est verus qui misit me quæ vos nescitis; Ego autem scio eum, & si dixerò quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & quia me misit. Sic ca. 8. Est pater meus qui glorificat me, quom vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum, ego autem noui eum, &c. Est ergo sensus huius loci: Pater qui misit me, ipse quoque testimonium perhibuit de me. Hunc autem quantumuis vos cognoscere putatis, & de eius cognitione gloriemini, dicentes eum esse Deum vestrum, non tamen vera cognoscitis. Neque enim vnquam vel vocem eius audistis, vel speciem eius vidistis. Nā cum sit spiritus, nec habet vocem quæ audiri possit humanis auribus, nec speciem, quæ cerni possit oculis corporeis. Moyse enim non talis visus est & auditus, qualis est suapte natura, sic enim soli filio visus est & auditus, præter quem Deum nemo vidit vnquam aut nouit. Accedit hic, quod magis declarat vestram gloriationem esse vanam, nimirum quod verbum & sermonem eius quo testificatur de me, non recipitis, nec finitis hæreere & locum habere in animis vestris. quod hinc patet, quia nō creditis huic quem ille misit, de quo palam voce cœlesti testificatus est esse filium suum, & per quem assidue vobis loquitur & testificatur, quem & multis interna sua inspiratione ostendit esse suum filium. Ex his patet quomodo intelligendum sit quod dicitur: vocem eius nunquam audistis, & quomodo non sit contrarium scripturis asserentibus vocem Dei auditā à Iudæis, qualis est quæ habetur Deut. 4. Vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis. Et postea eodem cap. Si facta est aliquando huiusmodi res, ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti. Non est autem intelligendum, dictum ideo vocem Dei patris Iudæos non audisse, quod vocem illam in baptismo factam à cœlo Iudæi non audiuerint, quod scilicet absentes essent. Dicitur enim nunquam eos audiuisse, & non solum tunc cum pater testimonium perhiberet voce quadam sensibili: sed, ut satis patet ex prædictis, intelligendum Christum loqui de voce quæ propriè vox patris esset, quomodo est vox aliqua animalis vox, facta scilicet corporis proprii naturalibus instrumentis: sicut quod de specie patris dicit, intelligendum est de specie quæ patris naturam in se ipsa representaret. Voluit enim Dominus his verbis significare quod alibi dicitur: Deum nemo vidit vnquam. & : Nemo nouit patrem nisi filius. Patet etiam ex superiori paraphrasi quid sit: Verbum eius non habetis in vobis manens. Videtur enim simile illi quod dicitur ca. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc est; non habet locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in se, quia in eis pater testificabatur: sed non habebant in se manens, quia illud non habebat locum in eis, hoc est, non recipiebatur ab eis, nec fixum fuit in

cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris verbum, triplex illud, de quo prius dictum est, patris testimonium.

SCRUTAMINI SCRIPTURAS: QUIA VOS PUTATIS IN IPSIS, &c.] Tertium iam adfert de se testimonium maius testimonio Ioannis: Iudæis satis apertum, magnæque auctoritatis, & quod tergiuersari omnino nequeant, nimirum scripturarum auctoritate. Porro & nobis & Græcis dubium est an verbum, scrutamini, sit indicatiui modi, an imperatiui. Est enim Græcis verbum, *ἐρωτάει*. Et communiter quidè accipitur ut sit imperatiui modi, & intelligitur Dominus Iudæos remittere ad scripturarum scrutationem. Secundum quam acceptionem notandum, quod non dicat; legite scripturas, sed scrutamini. Multa enim sunt in scripturis obscure dicta de Messia, multa mysteria sub litera latentia, quæ non simplici lectione, sed diligenti perscrutatione sunt capienda. Et Iudæi quidem semper legebant scripturas, at non satis eas scrutabantur, quemadmodum nec modò, nimirum quod in litera semper hæreant, thesauros alte defossos non potentes inuenire. Notandum etiam, secundum hunc sensum absolute dictam esse, scripturas, non has, aut illas, sed omnes scilicet legales & propheticas. Nullam enim scripturarum refutauit Dominus, nullam suspectam aut falsam asseruit, quemadmodum faciunt hæretici. Cyrillus verò vult verbum, scrutamini, non debere hoc loco accipi imperatiuè, sed indicatiuè, propter sequentia, quibus certè magis conuenit modus indicatiuus. Si enim imperatiuè dictum fuisset, dicendum fuerat; Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Bene autem dicitur; vos putatis in ipsis habere vitam æternam; non quod Dominus velit eorum existimationem & expectationem reprehendere, sed quod vellet notare inane esse studium legis in ipsis, neque eos hoc consequi in eis quod expectabant, eo quod spiritu fidei destituti tantum literæ inhererent, nec ad veram scripturarum intellectum, per quem vitam æternam assequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in scripturis, hoc est, per scripturas, scilicet per earum intelligentiam, fidem, & obseruationem. Sicut 2. ad Timoth. 3. dicitur: Ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem. Est ergo sensus huius loci, accipiendo verbum scrutamini, secundum Cyrillum indicatiuè, quomodo magis conuenit huic loco: quamuis idem penè sit sensus, si etiam imperatiuè accipiat: Vos diligenter versamini in scripturis, assidueque lectione earum intellectum exquiritis, eo quod putetis per earum instructionem consequi vitam æternam: id quod rectè putaretis; si eas rectè intelligeritis. Iam illæ ipsæ scripturæ, quas putatis factis meis esse contrarias, sunt quæ testificantur de me, quod ego sum autor illius vitæ quam in scripturis queritis. Et tamen non vultis venire ad me per fidem (fide enim accedit ad me) ut habeatis per me vitam eam, quam in scripturis vobis videmini querere. Ex qua explicatione patet quare dixerit; non vultis venire ad me ut vitam habeatis; nimirum quod prius dixisset eos in scripturis querere vitam, significans eos sibi ipsos esse contrarios, qui cum vitam in scripturis querent, auctorem tamen vitam in scripturis demonstratum nollent recipere.

CLARITATEM AB HOMINIBUS NON ACCIPIO, SED COGNOVI VOS, &c.] Postquam Dominus protulit ea quæ sunt de se testimonia, pergit Iudæorū redarguere incredulitatem: & quonia in zelo Dei ac legis Moysaicæ se putabant contra Dominum sanantem in sabbatho commoueri, Dominus contrā ostendit eos & Deo & Moyfi esse cōtrarios. Porro illud; Claritatem ab hominibus nō accipio; dupliciter potest connecti cum superioribus, Primò enim accipi potest, vt ex superioribus inferatur, vt sit iste sensus: Videtis ex his quæ modò dixi, me non accipere gloriam ab hominibus, sed à Deo patre meo qui glorificat me operum ac suo ipsius, scripturarumque testimoniis: verū cognoui vos destitutos dilectione Dei. & ob id hæc quantumuis efficacia Dei de me testimonia, nō habitura suā apud vos auctoritatem, nec fidem nobis factura. Secundò, accipi potest illud dictum per præoccupationem videlicet vt quoniam Iudæi suspicari poterant ob id adducta hæc à Domino testimonia, quo sibi gloriam aliquam apud illos pararet, hæc de se excludat suspicionem. Itaq; sensus erit: Nequaquam ob id quæ sunt de me adduxi testimonia, quod cuipiam apud vos in pretio haberi, & laudē aliquam humanam mihi conciliare. Ego enim non accipio gloriam aliquam ab hominibus, cum sim ex meipso plenus gloria quam à patre accepi, sed hæc solo amore vestræ salutis adduxi, videlicet vt ad Dei dilectionem perueniretis, quam cognoui vos non habere, quantumuis id opinemini. Aut potius sic: Non ob id vobis contemptum mei in scripturis tam aperte commendati exprobraui, dicent nolle vos venire ad me, quod vener laudem humanam, sed quod exploratum habeam destitutos vos esse dilectione Dei: quam si haberitis, obuiis vlnis me exciperetis, & simul cum Deo ex quo processi diligeretis. Si, inquit capite octauo. Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & cætera. Sic ferè Cyrillus. Patet autem illud; Claritatem vel gloriam ab hominibus nō accipio; variè intelligi. Primò, vt sit sensus. Non indigeo accipere aliquam gloriam ab hominibus, quomodo intelligit Theophilactus. Secundo absolute, vt intelligatur nullam gloriam ab hominibus vnquam accipere, quemadmodum nec pater accipit, nec accipere potest. Sicut enim nox quidem accipit aliquam claritatem ab accensis lucernis, dies verò non accipit ab eis, quia clarus est claritate maiore solis: ita Dominus cum esset clarus diuina gloria, non accipit aliquam claritatem gloriæ à laudibus hominum: à quibus homines suam accipiunt claritatem, & gloriam. Tertio sic, nō requiro gloriam ab hominibus, vel gloriam quæ est ab hominibus, non accipio, hoc est, non magnifico. Atque hoc tertio modo videtur potissimum debere accipi, quia postea accipere gloriam humanam, opponitur ei quod est, quærere gloriam à Deo.

E GO VENI IN NOMINE PATRIS MEI, ET NON ACCEPISTI ME.] Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipsis, hoc est in cordibus ipsorū, quantumuis eam haberēt in ore. Venire autem in nomine alicuius est ab illo missum esse, & omnia quæ quis facit, illius nomine facere, hoc est, illius auctoritate, & ad illius gloriam & commodum. Est ergo sensus: Quod non habeatis dei dilectionē hinc manifestū est, quia cum ego venerim missus à patre meo,

A omniaq; ex illius auctoritate, & ad illius gloriam faciā: non tamen recepistis me. Si alius venerit sua auctoritate, nullū habens à Deo mandatū, sed in omnibus suam quærens gloriam, hunc recipietis. Istud frequenter impletū est. Nam non multo post Christum, fuit apud Iudæos Aegyptius quidā magus, quem vocarent Ben Chuziba, qui triginta hominū milia sibi cōgregarat, Christum se esse mentitus, de quo Iosephus lib. de bello Iudaic. 2. cap. 12. Fuit postea & alter Ben Chuziba sub Adriano Imperatore, qui innumerabilem turbam seduxit, vt ipsi Iudæi scribūt. De quibus duobus prolixè miratur scribit ex libris Thalmudicis Petrus Galitanus lib. 4. cap. 21. Nouissimè autē istud saluatoris dictum implebitur in nouissimo Antichristo, qui extollet se supra omne quod dicitur Deus. De Iudæis enim potissimum dictum esse vult Cyrillus illud Pauli. 2. Thessal. 2. Eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

Q V O M O D O V O S P O T E S T I S C R E D E R E Q V I G L O R I A M A B I N V I C E M A C C I P I T I S, &c.] ostēdit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se suspicaretur prius, præoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humanæ, quo quantum tenebantur Pharisei, cōtra quos hæc maxime dicta videntur, ostendit illud saluatoris: Omnia opera sua faciunt vt videātur ab hominibus. &: Amāt autem saluationem in foro, primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in synagogis. Quod autem huiusmodi gloriæ apertius obstiterit fidei multorū, declarat bene postea Ioan. cap. 12. dicēs: Et ex principibus multi crediderunt in eū, sed propter Phariseos non confitebantur, vt è synagoga non eicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. Itaq; gloriæ humanæ appetitus fidem multorum impediuit. Multi enim ob id Christo credere aut illum confiteri noluerunt, qui nolebant videri humilis Iesu cum humilibus discipulis discipuli, nec ob eius sequelem & susceptionem, infidelium irrisionem, persecutionē aut contumeliam perferre. Et speciatim Pharisei obfurdesebant ad Christi verba, quod nollet illum præ se honorari à multitudine: Est ergo sententia huius cum superioribus ista cōnexio. Non mirum certè si me etiam venientem in nomine patris non recipiatis. Qui enim possitis credere mihi vos, qui, postposita gloria illa vera & solida quæ à Deo est, venamini vanam & futilem laudē apud homines, & ob id dedignamini humilis hominis esse discipuli, cupiētes potius ipsi magistri dici, & hominibus placere; Si enim, quemadmodum ego, contempta humana laude vnice quæreretis gloriam illā veram quæ est à solo Deo, à quo solo qui cōmendatur, is demū verè probatus est. facile mihi crederetis, tum quod sublata esset incredulitatis vestræ causa, tum quod aliud non doceam quam qua ratione possit homo ad gloriam illam quæ à Deo est peruenire, quodq; ex multis quæ dixi testimoniis mox intelligeretis me à Deo esse missum & proinde recipiendum ab his qui Deo vellent esse commendati. Hic autem obseruādum: quantum malum sit vanæ gloriæ appetitus, cum nō solum affectum deprauet, sed etiam intellectum excæcet, vt non possit quod verum est cernere: non solum pugnās cum charitate, sed etiam fidem impediens, sine qua nulla potest esse vera virtus.

NOLIT

NOLITE PVTARE QVIA EGO ACCVSATVRVS SVM VOS APVD PATREM. EST QVI.] Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehēdit, excludit à se suspicionem quæ venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moyfi, quem illi in Christo reprehēdebant, dicentes eum soluisse sabbathum, & simul punitionem infidelitatis eorum significat per accusationem Moyfi. Nam accusatio ad punitionem ordinatur. Nolite, inquit, putare quod ego cupiens vlcisci contemptum meum vos accusaturus apud patrem. Nihil enim opus erit me delatore, nec accusatio vestri mihi reseruetur. Nam etiam nunc accusat vos ipse Moyfes, in quo tamen salutis vestræ spem collocatis, quia per illius scripturas & per intercessionem speratis consequi salutem. Accusat, inquam, propter iniuriam sibi illatam per vestram incredulitatem. Si enim ex animo & rectè crederetis Moyfi, crederetis vtique etiam mihi, cum ille de me scripserit. Dicitur autem Moyfes accusare Iudæos, quia declarat eos suis scriptis esse puniendos. Se verò Dominus dicit non accusaturus, non quod nulla ratione eos accusabit, sed vsitato loquendi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primum accusaturus Iudæos. Deinde significare voluit sibi non competere accusationem, cum sit à patre omnium iudex constitutus. Quod si quæratur, quomodo Iudæi dicuntur sperare in Moyse, & tamen non credere illi: Respondendum, credidisse illos Moyfi in genere, non credidisse autem in singulari, hoc est, credidisse vera esse quæ Moyfes scripsit, non credidisse autem ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri, quod tamen tenebantur credere ex tam apertis & multis testimoniis. Scripsit autem Moyfes de Domino dupliciter. Primum, figuris quibusdam & vmbris illum depingendo, quod fecit

PHARISÆOS OB CONFRICATAS A DISCIPVLIS SPICAS

in sabbatho offensos confutat Dominus. Matth. 12. Marci 2. Lucæ 6.

CAPVT XXXVII.

Et factum est iterum in illo tempore abiit Iesus per sata in sabbatho secundoprimum, & cum sabbathis ambularet per sata, discipuli eius esurientes, cæperunt progredi & vellere spicas & manducare confricantes manibus. Quidam autem phariseorum videntes dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbathis? Et dicebant ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbathis. Et respondens Iesus ad eos dixit: Nunquam legis quod fecerit David, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse & qui cum eo erant, quando intravit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotū, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant, quos non licebat manducare ei neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legis in lege quia sabbathis sacerdotibus in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. Et dicebat eis: Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum. Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbathi.

Et factum est iterum in illo tempore abiit Iesus per sata in sabbatho, &c.] Illud, iterum, quod est in Marco apud nos, cū non sit apud Græcos, non est accipiendum vt significet secunda vice Dominum per sata transisse, sed referri debet ad calumniam Phariseorū. Cū enim apud Marcum præcedant aliquot Phariseorum calumniæ, significatur iam alteram sequi, alia occasione Dominus obiectam. Porro quod sit sabbathū secundo

Sabbathū secundoprimum quid.

A historiæ & cæremoniæ legis descriptione. Secundò, illum vaticiniis suis promittendo, atque de hoc genere scripturarum maxime dictum videtur à saluatore: De me ille scripsit. Apertè enim de Christo scripsit in celebri illa promissione facta Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et Gen. 49. cū dicit: Non deficiet sceptrum de Iuda, donec veniat qui mittendus est, vel, vt habent Hebræa, Schiloch, hoc est, scilicet & fortunatus, aut secundum aliquos sospirator, & scilicet auctor. Deinde Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, &c. Ad quod Moyfi testimonium hic singulariter videri potest respexisse Dominus, quia & ibi sit mentio de Propheta veniente in nomine Dei, & veniente in nomine suo. Sequitur enim: Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Propheta autem qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi vt diceret, interficietur.

S I A V T E M I L L I V S L I T E R I S N O N C R E D I T I S, Q V O M O D O V E R B I S M E I S C R E D I T I S ?] Argumētum est à maiori, quod in duobus consistit, nempe in cōparatione Moysi ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudæos auctoritatem obtinuerat: & in cōparatione scripturarum ad verba. Sicut enim firmitus est quod mādatur literis, ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quàm non credere verbis. Est ergo sensus: Si non creditis etiam scriptis Moysi, quorū tamen auctoritas, sicut & auctoris semper apud vos fuit sacrosancta, quomodo creditis non scriptis verbis meis, qui tam exigua apud vos sum auctoritate? Significat ergo Dominus differentiā inter se & Moysen in hoc quod Moyses scripsit, ipse verò Dominus nihil scripsit. Ita enim conueniebat diuinitati eius. Nam diuinitatis est scribere nō in membranis, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios.

† c. factū est autem d. c. trās iret. † c. vellebant † c. mādu cabant † c. pharisei autē † a dixerunt † b. quid discipulis tui faciūt † sabbathis quod non licet † a. At ille dixit eis † b. Et ait illis † a. Non c. Ne hoc legis quod fecit † c. o. cum esurisset † b. o. in troiuit † a. o. comedis † a. o. edere † c. o. ita tum † a. Domini enim c. Quia Dominus

illi proposuisse quæstionem, quid sibi vellet apud Lucam sabbathum secundoprimum. At illū cum, vt verisimile est, non haberet in promptu quod responderet, elusisse ioco. Docebo, inquit, te apud populum, vbi acclamantibus & applaudentibus cunctis, velis nolis cogere nobis assentiri. Vt autem intelligantur eorum opiniones qui videntur aliquid probabiliter differere de sabbatho secundoprimum, primum dicendum de significatione vocabuli, Sabbathum. Sciendum ergo Hebræam esse dictionem, qua significatione proprie quies. Dicunt autem Hebræi שבת & שבתות hoc est, Sabbath vel sabbathon, differtq; hoc Sabbath à sabbathon, quod Sabbath vt primitiuum proprie significat requiem: Sabbathon autem, vt deriuatiuum & denominatiuum proprie significat festū in quo requiescendum erat ab operibus: sed hæc differentia nõ seruat vbiq; , nam Sabbath frequenter ponitur pro ipso festo. Ab istis duobus nominibus videtur ortum, quod apud Græcos nomen σαββατον aliquando declinetur in tertia declinatione, & aliquando in quinta. Nam in Euangelis frequenter inuenitur datiuus σαββατα, qui videtur deriuatus non à σαββατον, sed à σαββα, σαββατος per quintam. Errauit itaq; in hoc nomine Plutarchus, qui, vt testatur Cælius lib. 4. cap. 15. putauit nomē istud tanquam natura Græcū deriuari à verbo Græco, σαβαζω, quod significat bacchari, & more bacchantium tripudiare: vnde & Bacchus Græcis dicitur σαβανος, eo quod Iudæi, secundum eum, die sabbathi solebant sese inuitare ad largius bibendum. Sciendum secundò nomen sabbathi non solum dici de septimo hebdomadæ die Iudæis celebri, qui proprie tamen dicitur sabbathum, sed etiam de aliorum festorum celebribus diebus, vt de prima die mensis septimi, festo propiciationis, prima & septima die festi azymorum, prima & octaua die festi tabernaculorum, ac die pentecostes. Nam etiam in his diebus ab operibus erat requiescendū. Sed hoc erat differentia, quod in vulgaribus sabbathis, quæ septimo quoque die recurrebant, adeo nihil operis erat licitum, vt nec cibum parare liceret, vt patet Exod. 35. vbi dicitur: Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati. In aliis verò licebat ea parare quæ ad cibum pertinebant, vt patet Exod. 12. vbi dicitur de festo azymorum: Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima, eadem festiuitate vernerabilis, nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Vocari autem huiusmodi festa etiã sabbatha, patet Leuit. 23. c. Ibi enim prima dies azymorum vocatur sabbathum, cum dies sequens, in quo offerendus erat manipulus spicarum, vocetur alter dies sabbathi, vel vt habet Hebræa, crastinum sabbathi. Eodemque capite de die expiationis dicitur: Sabbathum requietionis est, & affligetis animas vestras. Et sequitur: Die nono mensis à vespere usque, ad vesperam celebrabit sabbatha vestra. Et sequitur de festo tabernaculorum: Die primo & die octauo erit sabbathum. Reliqui autem dies qui sunt inter primum & vltimum diem alicuius festi constant ex plurimis diebus, non dicuntur in scripturis neque à Iudæis sabbatha, quonia in illis non erat requies ab operibus. Præterea per κείραρον nomē sabbathi accipitur nonnunquam pro eo tempore quod est inter sabbathum & sabbathum, hoc est, tota hebdomada, & pro singulis etiã hebdomadæ diebus, Hieronymus enim

A frequenter nomen Sabbath Hebraicum vertit per hebdomadā, vt Leuit. 23. vbi sic vertit: Numerabitis ab altero die sabbathi in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ se primæ. Hic enim pro nomine, hebdomada, semper est Sabbath. Vnde Hebræi dicunt prima sabbathi, secunda sabbathi, &c. Et Paulus 1. Corint. vlt. vult collectas fieri in vna sabbathi, hoc est, prima hebdomadæ, quanquam illo loco Græcè sit, σαββατον, hoc est, sabbathorum, sicut & Matthæi vltimo, & Lucæ vltimo, & Ioann. penulti. vbi nos habemus, vna vel prima sabbathi, Græcè est σαββατον, hoc est, sabbathorum, quomodo etiam nos habemus in Marco: Et valde mane vna sabbathorum, Et quibus locis patet nomen sabbathi, etiam singulos hebdomadæ dies significare. Ad hæc in scripturis fit mentio de sabbatho terræ, quo terra scilicet debuit quiescere apud Iudæos septimo quoque anno, vt scribitur Leuit. 25. Deinde de sabbatho Christianorum, de quo Isaiæ vlti. & in epist. ad Hebræ. 4. cum dicitur: Relinquitur sabbathismus populo Dei. Et hætenus quidem de usu vocabuli, Sabbathum, in scripturis. Vt autem iam præcipuas sententias de sabbatho secundoprimum afferamus & expendamus, imprimis sciendum quosdam sabbathum secundoprimum asserere fuisse primam diem azymorum, sic dictam quod prima quidem esset ab azymis, secunda verò dies esset paschæ, quia pascha incepit decimaquarta luna: prima dies verò azymorum decimaquinta luna. Sed præter multa alia absurda quæ complectitur ista sententia, etiam hinc constat non posse hunc diem intelligi, quia prima die azymorum nondum licebat spicas carpere & comedere, vt prius dictum est. Theophylactus autem putat sabbathum secundoprimum dici septimam aliquam hebdomadæ diem, quam in pasceue, id est, sexta hebdomadæ die festum aliquod præcesserit: Iudæi, inquit, omne festum sabbathum nominabant. Sabbathum enim quies dicitur. Sape igitur occurtebat festum in pasceue, & vocabant pasceuen sabbathum propter festum. Deinde quod proprie est sabbathum, nominabant secundoprimum, eo quod sequatur festum & sabbathum quod præcesserat. Verum quo minus probari hæc Theophylacti sententia possit, fortiter obstat, quod Iudæi à tempore finitæ captiuitatis Babylonicæ nominatim eauerunt vt annū sic temperarent, ne sabbatha magnorum festorum vulgaribus sabbathis cōiungerentur immediatè, vt postea latius ostendetur, cum tractabitur de paschate illo vltimo in quo Christus mortuus est. Itaq; Tullius quidam Crispoldus ex quibusdam glossis Iudæorum colligit sabbathum secundoprimum fuisse diem qui primum diem azymorum proprie sequeretur, hoc est, decimam sextam lunam, quo die Leuit. 23. præcipitur offerri manipulus. Osiander vero & Caietanus putant sic appellari dies qui ea festa concludunt, quæ pluribus diebus aguntur, vt sunt septimus dies azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Rectè enim hos dies vocari sabbatha secundoprimum, eo quod pari honore obseruandi essent cum primo, & primo per omnia similes, primumque sic referentes, vt videri possent sabbathum primum secundario repetitum, atque ob id secundoprimum. Secundum omnes autem sententias constat hanc historiam rectè

subiun

subiuncta superiori facto, & sermoni Christi quem A descripsit Ioannes. Nā illa probata sunt contigisse in festo Paschæ. Iam secundū omnes prædictas sententias sabbathum istud secundoprimum statim fuit à Paschæ primo die. Nam secundum vltimam sententiam tantum duo fuerunt sabbatha secundoprimum, nempe vltimus dies festi azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Certum est autem hic non significari octauum illum diem festi tabernaculorum, cum tunc omnes segetes essent ex agris collectæ. Significatur ergo secundum eā sententiã septimus dies azymorum, vt intelligi possit hæc de spicis confricatis contigisse in eo itinere quo Christus à festo paschatis, cuius Ioannes proximè meminit, è Iudæa in Galilæam rediit. Sed his duabus posterioribus sententiis præter alia quæ obici possent, illud videtur maximè ob stare, quod secundum eas sabbathum secundoprimum non necessario fuerit sabbathum proprie dictum, hoc est, septima hebdomadæ dies. Iam, vt ex prædictis patet, nullis aliis sabbathis interdictum fuit parare ea quæ ad vescendum pertinebant, præterquã in sabbathis proprie dictis: quale sabbathum si non fuisset sabbathum de quo hic fit mentio, verisimile nõ est Phariseos culpatores discipulorum factum, vt potè pertinens ad vescendum. Quidam volunt sabbathum secundoprimum, esse sabbathum aliquod non primū, hoc est, principale, quale erat septima hebdomadæ dies, sed minus principale, solennitatem scilicet aliquam nouilunii, vel similem, vt intelligatur Lucas dixisse in sabbatho secundoprimum istud contigisse ad significandum non contigisse in sabbatho celeberrimo, sed tali in quo factū minus fuerat calumniandum. Verū vt non est verisimile Phariseos id criminatores, quod omnes sciebant in lege aperte permitti: ita nõ videtur Lucas illud adieisse, secundoprimum, quo sabbathi istius celebritatè minueret, sed potius vt augeret, ostenderetq; scandali Phariseorū occasione et si non omnino iustam, tamen quæ iusta videretur secundum legem esse. Proinde cum nihil planè certū adferri possit, probabilissima videtur Chryso. sententiã, qui Homil. 40. super Matthæum dicit sabbathum secundoprimum dictum, quādo quies & otium duplex erat, tam videlicet sabbathi proprie dicti, quàm solennitatis alicuius incidentis, vt sabbathum secundoprimum tale fuerit, quale fuit illud de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies sabbathi Et ob id videri potest dictū in Marco, & similiter in Matthæo apud Græcos, Dominū transisse in sabbathis per sata, videlicet quod dies illa bis esset sabbathum, nisi velimus potius phrasi Hebraica intelligere pluralem numerū pro singulari positum, vt in sabbathis, sit in aliquo sabbathorū. Secundum hanc autem sententiã sabbathum istud, fuit sabbathum aliquod proprie dictū, cui incidit vel festū nouilunii, vel festum pentecostes, neque necesse erit sabbathum istud accipere fuisse tam vicinū paschati quomodo alii accipiunt, quando non est multū verisimile, inueniri facile potuisse passim in agris spicas maturas quas vellere potuissent discipuli & comedere. Quid autem sibi velit quidam in Paraph. explicans hunc locum omnino nõ intelligo, cum sic scribit super Lucā: Accidit itaq; sabbatho quodā, quod Iudæi δευτερον πρωτον, hoc est, secundoprimum vocant, propterea quod incidens inter duo sabbatha, videatur geminam habere religionem, quod & finis sit sabbathi præcedentis, & initium sequentis.

A DISCIPVLI EIVS, ESURIENTES, CONPERVNT PROGREDI ET VELLERE SPICAS, &c.] Quod dicit Marcus, cœperunt progredi & vellere spicas, sic est intelligendum, cœperunt progrediendo vellere spicas, vel vt habent Græca, cœperunt iter facere vellendo spicas. Non enim significatur, quod cum Christus transiret per sata, discipuli cœperunt progredi, quasi tunc primum cœperint ambulare: sed quod inter ambulandum vellebant spicas, vt intelligeretur citra magnum studium & occupationem, obiterque discipulos spicas vullisse. Vbi & hoc notandum, quomodo, in discipulis audis doctrinæ Christi, corporalium ciborum nõ fuerit cura, vt aut prius sumptis epulis se contra famem munirent, aut sibi de cibo secum in via ferendo prouiderent, aut exquisitos cibos requirerent esurientes, contenti scilicet populari leuandæ famis solatio, nec præparatos cibos, sed simplices cibos quærentes, præ se ferentes satis vitam austeriorem, vt annotauit Hieronymus. Notandum & illud Dominum et si sciret ex hoc facto discipulorum scandalizandos Phariseos, permisisse tamen, imò eius dispensatione factum vt esurirent discipuli, & esurientes per sata transirent, vt haberet occasionem superstitiosam Phariseorum sententiã de sabbathi obseruatione refutandi, & demonstrandi se Dominum esse sabbathi, qui cum suis sabbathi lege non planè teneretur. Hæc enim duo sunt quæ postea docet Dominus. Non carpunt autem Pharisei quod Christus cum discipulis in sabbatho ambulabant. Licebat enim aliquanto spatio ambulare in sabbatho, vnde Act. 1. dicitur mons Oliueti distare à Hierusalem, habens iter sabbathi. Nec carpunt quod alienas spicas decerperent. Nam & id licitum fuit secundum legem. Sic enim præcipitur Deuter. 23. Ingressus vineam proximi tui, comede vnas quantum tibi placuerit, foras autem ne efferas tecum. Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem non metes. Sed quod in sabbatho id faciebant, quod alioqui erat licitum, carpebant, circa minutissima nimis superstitiosi, commiserationis affectu destituti, atque etiam ex minimis vndeque contra Dominum occasione criminandi quærentes. Hæc est enim natura eorū, qui quærentes videri sancti apud homines, vera Dei & proximi dilectione carent. Quod autem apud Lucam dicantur Pharisei locuti discipulis, apud Matthæum & Marcum ipsi Domino, nihil habet repugnantia. Rectè enim intelligitur prius quidem locutos discipulis, deinde mox etiam Domino, volentes in eum torquere discipulorum eius crimen, & in discipulis ipsum calumniari. Nam quemadmodum discipulorum probitas commendat præceptorem, ita malefacta eorum solent imputari his qui instituerent.

ET RESPONDENS IESVS AD EOS DIXIT: NUNQVAM LEGISTIS QUID FECERIT DAVID.] Dominus suo more sic patrocinatus est suis discipulis ab ipso omnino pendentibus, vt legis Moisaicæ peritose ipsa lege & scripturis reselleret, docens qui potius reprehendi mererentur. Quoniam enim Pharisei de scripturarum intelligentia gloriabantur, hic frequenter dominus eos notat de scripturarum ignorantia & non recto intellectu. Id enim notat cū dicit: Nunquam legistis. Aut non legistis. Et, si sciretis quid est, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hic defendit, quæ deinde sententiis apertis

& scripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplum desumptum à factò Davidis, ostendit discipulorum factum licitum esse propter urgentem necessitatem. In quo exemplo duo sunt notanda. Alterum, quod exemplum affertur non solum ex factò Davidis, sed etiam eorum qui cum ipso erant, ad excludendum singularitatem Davidis, ne scilicet dicerentur Pharisei Davidi id licuisse tanquam Regi & Prophete Domini. Hoc enim non potuerunt dicere de his qui cum ipso erant. Alterum est, quod exemplum sumptum est à factò maiori. Nam longè maius est laicos vesci panibus propositionis, quos soli sacerdotes poterant edere, ut scribitur Leuit. 24. quàm operari in sabbatho, ut patet ex eo quod multis de causis excusari potest operatio in sabbatho, & sæpe accidit: semel verò tantum accidit ut laici vescerentur panibus sanctis, quando etiam magis videtur temerata religio, nec tamen eius factum vel à scriptura, vel à quoquam vestrum reprehenditur? Is enim cum necessitate famis urgente confugisset in domum Dei, nec haberet sacerdos laicos panes, non veritus est accipere non solum pro se, sed etiam pro his qui cum ipso erant panes sanctos, quos propositionis vocat, quos secundum legem solis sacerdotibus licitum erat edere, idque in loco sancto. In quo factum David ipsum etiam summum sacerdotem, legis utique non ignarum, habuit consentientem & cooperantem. Hoc si nescitis aut non meministis, quare fronte profitemini scripturarum scientiam? Si scitis ac meministis, cur in simili causa David & sacerdotem qui panes dedit absoluitis, me autem meosque tanquam nefarii criminis reos culpatis? Ex qua explicatione patet præter duo illa quæ in hoc exemplo dicta sunt annotanda, etiam illud observandum, hoc exemplo Dominum non tantum discipulos, sed etiam se directe defendere. Porro circa hoc exemplum duo occurrunt dubia, de concordia narrationis historiarum huius in hoc loco, & in eo loco unde est desumpta, scilicet 1. Reg. 21. Primum enim ibi dicitur istud Davidis factum contigisse sub Achimelech, pro quo male legitur in Græcorum libris, Abimelech; hic verò à Marco dicitur contigisse sub Abiathar principe sacerdotum, qui fuit filius Achimelech; Secundo hic dicuntur fuisse quidam cum Davide, quibus etiam dederit David edendos panes propositionis, cum in historia Regum aperte dicatur Davidem fuisse solum. Ideo enim obstupefactus Achimelech sacerdos dixit ei: Quare tu solus, & nullus est tecum? Et ad primum quidem horum dicunt quidam, ut indicat Theophylactus, cum istud factum Davidis contigit, Achimelech quidem fuisse sacerdotem, qui tunc in domo Dei ministrabat; Abiathar verò, non eum qui filius fuit Achimelech, sed alium aliquem, fuisse summum sacerdotem. Verum satis constat Achimelech fuisse summum sacerdotem, ex historia Regum. Aliter ergo dici potest filium positum hic potius quam patrem, eo quod patre mox post factum illud à Saule occiso, filius diu, imò omnibus diebus Davidis fuerit princeps sacerdotum. Itaque quod dicitur hic istud contigisse sub Abiathar principe sacerdotum,

non sic erit intelligendum, quasi Abiathar tunc fisset princeps sacerdotum cum hæc contingerent, sed quod sub Abiathar & eius tempore hæc contigerunt, qui postea fuit princeps sacerdotum. Verum cum secundum Hebræam phrasim illud sub Abiathar principe sacerdotum, videatur omnino debere sic intelligi: Cum Abiathar esset princeps sacerdotum, rectius dicitur Achimelech sacerdotem fuisse binominem, & dictum etiam nomine filii sui Abiathar. Videntur enim hæc duo nomina, Achimelech & Abiathar, patri & filio simul fuisse communia. Nam 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicuntur in diebus David fuisse principes sacerdotum Sadoch filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar: ubi per Achimelech non videtur posse accipi nepos ipsius Achimelech qui occisus fuit à Saul. Nam huius Achimelech filius Abiathar scilicet, fuit cum Sadoch omnibus diebus David summus sacerdos etiam usque ad regnum Salomonis, à quo Abiathar reiectus fuit à sacerdotio, ut iam solus Sadoch esset sacerdos primus, ut scribitur 3. Reg. 2. Unde qui 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicitur Achimelech, is est qui in 1. Reg. dicitur Abiathar: & qui dicitur Abiathar, is est qui dicitur in 1. Reg. Achimelech. nam & 1. Paralip. 15. Sadoch & Abiathar dicuntur fuisse sacerdotes primi tempore Davidis, cum alibi dicatur Sadoch, & Achimelech filius Abiathar. Ad secundam difficultatem Nicolaus intelligens quosdam fuisse cum Davide, tum ex hoc loco, tum ex eo quod in historia Regum quærat Achimelech an mundi essent pueri à mulieribus, dicit illud. Quare tu solus & nullus est tecum? intelligendum non quod nulli fuerint cum ipso, sed quod admodum pauci, quodque non esset comitatus pro dignitate & more suo. Verum nimis aperte ibi dicitur Davidem fuisse solum, cum non solum dicatur: Quare tu solus, sed etiam addatur, & nullus est tecum. Nam quod Achimelech quærit si mundi essent pueri, non quærit de pueris tunc cum Davide presentibus, sed de quibus David dixerat se condixisse in illum vel illum locum. Itaque Thostatus intelligit Davidem quidem omnino solum venisse ad Achimelech, sed eos hic dici fuisse cum eo, qui in statuto aliquo loco latebant, expectantes Davidis ad eos reditum, ac his Davidem participasse etiam de panibus sanctis. Sed nec ex præcedentibus, nec ex sequentibus videtur aliquos habuisse Davidem comites fugæ suæ, sed potius contrarium. Nam & solus venerat ad Ionatham, unde fugit ad Achimelech, & ab Achimelech solus venit ad Achis regem Geth. Quod autem David dicit de pueris quibus condixerat in hunc vel illum locum, videtur dixisse mædacio quodam sibi officioso, quo magis fugæ suæ rationem celaret ipsam Achimelech, quomodo intelligunt omnes Hebræi, & textus ipse satis significat. Hoc ergo sic recipimus, quod hic dicitur de his qui erant cum Davide, oportet intelligere non de his qui re vera illi aderant, sed de his quos David finxit se habere comites in certo loco constitutos, quibus & finxit se daturum postularos panes, quos non solum pro Davide ipso, sed etiam pro sociis eius, quos se finxit habere, non dubitavit dare sacerdos. Id enim ad propositum saluatoris sufficit, quod & David non dubitavit postulare etiam pro servis suis, & sacerdos illi non dubitavit dare. Porro panes propositionis Hebræice dicuntur panes facierum, hoc est, panes qui ponebantur ante faciem domini, ante scilicet sanctum sanctorum & propitiatorium, in quo Deus velut presentiam suam specialem exhibe-

exhibebat. Dicuntur autem panes propositionis Hebræica phrasim, pro eo quod est, panes propositi, videlicet ante faciem Domini & propitiatorium.

AVT NON LEGITIS IN LEGE, QVIA SABBATHIS SACERDOTES IN TEMPLIS, &c.] Alterum hic affertur exemplum desumptum ex factò sacerdotum legis autoritatem innitente. Quo quidem exemplo iam certius ostenditur factum discipulorum vacare crimine, quam superiori exemplo, quod, tanquam debilius præmittitur, idque ratione servitij diuini. Sacerdotes enim in sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia, detrahunt pelles, ligna componunt, ignemque accendant, & alia multa similia opera servilia faciunt, idque legis auctoritate, quæ in multis locis præcipit sabbathis offerri sacrificia huiusmodi & nominatim Nume. 28. Huiusmodi autem operationem sacerdotum vocat violare vel prophanare sabbathum, quia re vera huiusmodi opera sunt servilia ex suo genere, & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas sabbathi. Quod autem hoc exemplum sacerdotum faciat ad excusationem facti discipulorum, ostendit cum subdit: Dico autem vobis, quia templo maior est hic, hoc est, in hoc loco. Et enim, hic, adverbium non pronomen. Intendit ergo, quod quemadmodum sacerdotes sine crimine sunt dum in sabbathis violant sabbathum, eo quod eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera serviunt, ita & discipuli sunt innocentes, eo quod præsentem & permittente eo, & ad servitium eius facerent quæ fecerunt, qui maior est templo, ut pote templi Dominus. Si enim templi sanctitas non excusat modo, sed exigit opus à sacerdotibus in sabbatho, magis debuit discipulos excusare comitatus eius qui templo sanctior erat, ac eius causa plus merito licere quæ causa templi. Probè autem notandum, Dominum hic comparare factum discipulorum, factò sacerdotum in templo. Datur enim intelligi eos qui cibum corpori parant, ut Christo & Euangelio serviant. quomodo fecerunt discipuli, qui urgente fame obvium cibum sumpserunt, quo commodius Christum comitarentur, facere rem non minus Deo gratâ: quam erant grata sacrificia legis. Hactenus ergo duplici nomine suos defendit Dominus discipulos, videlicet tunc ratione necessitatis, quæ ab omni lege liberat, maximè ceremoniali, tunc ratione servitij diuini, quàm erat servitium sacerdotum in templo.

SI AVTEM SCIRETIS QVID EST MISERICORDIAM VOLO, &c.] Testimonium istud Osee, quod etiam supra obiecit Phariseis, notans eos & hic & ibi de falsa gloriacione peritiam scripturarum, ac de præpostera religione, bene adductum est post duo superiora exempla. Nam in primo sic mentio de statu eorum qui misericordia sunt digni, in secundo verò de sacrificiis legis. Adducit ergo testimonium Dominus, quod ad utrumque exemplum pertinet. Cum enim Deus ab hominibus magis exigit misericordiam proximis exhibendam, quam sacrificium sibi offerendum, aut quemvis alium ceremoniale cultum, qui nomine sacrificij hic comprehenditur, debuissent Pharisei potius misericordiam affectu absoluisse discipulos, miseria famis urgente, leve opus facientes, quam zelo sabbathi servandi eos condemnare, cum eodem zelo tamen non condemnarent sacerdotes in templo sacrificia offerentes. Hoc ergo Osee testimonio & redditur generalis ratio eius quod primum exemplum intendit, videlicet quare necessitate aliqua

constrictis permittendum sit potius aliquid quod alio qui est contra legis ceremonias, quàm exigenda ab eis exacta legis observatio, & etiam ostenditur quàm rectè in secundo exemplo per factum sacerdotum excusetur discipulorum factum. Si enim propter sacrificium sinenda sacerdotibus est sabbathi violatio, multo magis sinenda est miseris propter misericordiam proximis debitam, quia gratior est Deo misericordia quam sacrificium.

ET DICERAT EIS: SABBATHUM PROPTER HOMINEM FACTUM, &c.] Duabus iam sententiis omnem suam explicat intentionem, quarum prior prius respicit exemplum, posterior verò secundum. Priori enim sententia quæ est apud solum Marcum, reddit rationem eius quod prius exemplum intendebat, nempe quod ob necessitatem non esset servanda lex sabbathi, eo quod non homo propter sabbathum factus sit, sed contra, sabbathum propter hominem, ob cuius proinde necessitatem vel magnam utilitatem lex sabbathi cessare deberet. Et quidem poterat discipuli hoc die sine magno periculo abstinere à cibo maxime isto, sed cum sabbathum propter hominem erat, ne leui quidem incommodo debebant eius causa affici, maxime cum parvulo labore incommodum illud vitare possent. Temerè quidem in illo operatos esse, impietas fuisset ac Dei contemptus, verum dum ita res ferebat, famas urgebat, & ad manum erat, unde parvulo labore necessarium sibi cibum pararet quo commodius Christum comitarentur, iure optimo tantillum laboris sibi in sabbatho indulerunt. V. autem melius intelligatur quod dicitur sabbathum propter hominem factum, hoc est, institutum annotandum in scripturis quatuor indicari literales rationes institutionis sabbathi. Primum, in commemorationem eius quod Deus postquam sex diebus omnes condidisset creaturas, septimo quæieuit à condendis novis creaturis. Sic enim scribitur Exod. 20. Memento ut diem sabbathi sanctifices. Sex enim diebus fecit Deus cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo, idcirco benedixit dominus diei septimo, & sanctificavit eum. Per hoc autem quod dicitur Deus benedixisse diei septimo, & sanctificasse, nihil aliud significatur quàm quod Deus illum suo cultui deputaverit. Hoc enim est sanctificare aliquid, diuino cultui illud deputare. Tunc ergo cum diem sanctificavit, cum populo Israelitico per Moysen præcepit, ut eum diem sanctum haberent. Nam quod Genes. 1. dicitur Dominus benedixisse diei septimo, & sanctificasse illum, per anticipationem dictum est. Non enim significare voluit Moyses Deum sanctificasse illum diem statim post opera sex dierum, sed tunc sanctificasse, cum illa ipse Moyses scriberet. In principio enim sanctificatione diei alicuius certe opus non erat, cum homines parum aut nihil distracti curis rerum temporalium que facili negotio omnibus abundè satis prouenerunt in prima terra fertilitate & hominum raritate, satis per se in consideratione diuinæ bonitatis & potentiam in conditis creaturis relucens exercebantur. Cum verò in mundo videri Dei cognitio cepit extingui, & homines rebus istis temporalibus cœperunt toti esse addicti populo Israelitico, quæ ex omnibus gentibus sibi delegerat in populum quem sui cognitione, suisque præceptis imbueret, statuit obsequare reuigiosè diem septimum, ut qui aliis diebus curis huius vitæ distractiores essent, illo

illo Dei potētiam & bonitatem in creaturis, quas A hominū causa condidit, relucētē considerarent, ac sic ad pietatem venerationemq; Dei formarentur. Hoc enim sine in cōmorationē suā quietis, indixit Iudæis quietem ab omni opere, videlicet vt quiescentes vacarent contēplationi diuinā potentiz, sapientiz, & bonitatis. Non solum autem pro recordatione beneficiorum in creatione hominibus exhibitorum sabbatum institutū fuit, sed secūdo etiam in cōmorationem eius quod a seruitute Ægyptiaca ipsos Iudæos liberasset. Sic enim scribitur Deutero. 5. Memento quod & ipse seruietis in Ægypto, & eduxerit te inde dominus Deus tuus in manu forti & brachio extēto. Idcirco præcepit tibi Dominus vt obseruares diē sabbathi. Quo loco etiam tertia redditur ratio institutionis sabbathi, ex superiori ratione consequens, videlicet vt quē atq; herus quiete fruerēt serui & ancillæ. Non facies, inquit, in eo quicquā operis, tu & filius tuus & filia, seruus & ancilla, bos & asinus, & omne iumentum tuum, vt requiescat seruus tuus & ancilla tua sicut & tu. Porro Exod. 31. etiam quarta ponitur ratio institutionis sabbathi, cum dicitur: Videte vt sabbathū meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego dominus qui sanctifico vos. &c. Per sabbathi enim obseruationem dignoscebantur Iudæi à reliquis gentibus, & ipsi quidē demonstrabant se esse cultores eius Dei qui post creata omnia in sex diebus, septimo die quiescit. Deus verò qui diē illū sibi sanctificauerat, demonstrabat se illius populi esse sanctificatorē. Ex his manifestum est, quomodo sabbatum propter hominem sit factum & institutum, videlicet tum vt secūdo corpus quiesceret, nec perpetuis laboribus frāgeretur, aut avaritiæ totus deseruiret: tum vt mente Dei beneficia siue in creatione, siue in redemptione exhibita commemorans, in pietate erga Deū institueretur, & ab ipso sanctificaretur.

ITAQUE DOMINUS EST FILIUS HOMINIS ETIAM SABBATHI.] Hæc est secunda sententia, qua declaratur secundum exemplum, videlicet cur rectē discipulis se sequētibz permiserit dominus sabbathi violationem, quæ admodum sacerdotibus permittitur ob sanctitatem templi cui seruiunt. Aduertendū autem, quod hæc sententia eū à tribus Euāgelistis ponatur, à singulis tamē diuersimodē ponitur. Lucas enim eam absolutē ponit, hoc est, vt nec inferatur ex superioribus, nec superiora probet. Nam postquā posuisset exemplum de Dauide, subiicit, Et dicebat illis, Quia dominus est filius hominis etiā sabbathi. Vbi coniunctio, quia, pro quod posita, ad sensum superest, addita ex phrasi Greca. Matthæus verò eam ponit tanquam causam probatiuam alicuius præcedentis. Nam postquam posuit duo illa exempla, & deinde subiiecit scripturam Osee, addidit, Dominus enim est filius hominis etiam sabbathi. Vbi coniunctio, enim, reddit rationem quare discipulos suos dixerit innocentes, respiciendo ad exemplum secūdo. Marcus verò hanc sententiam ponit, inferendo eam ex superiori sententia. Ex eo enim quod sabbatum propter hominem factum est, bene consequitur filium hominis, hoc est, ipsum Christum esse dominum etiam sabbathi, præsupposito quod sit Dominus omnium hominum, & quod propter hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum venerit. Ex eo

enim quod filius hominis est dominus omnium quæ ordinantur ad humanam salutem, consequitur eum etiam esse dominū sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem, ac proinde ipsum rectē sinere violationem sabbathi, quādo ita hominum exigit vtilitas. Nec ob hanc diuersam huius sententiæ positionem aliqua est inter Euangelistas discordia. Quoniā enim Matthæus omisit illud ex quo hanc sententiam Marcus infert, ideo non posuit eam inferendo, sed cum causali coniunctio, nimirum indicans ad quid probandum dominus hanc sententiam & conclusionem adduxerit, videlicet ad probandum innocētiam discipulorum, ad quam etiam probandam Marcus eam intulit ex superiori sententia. Aduertendū secundo omnes Euangelistas, etsi non omnia eadem afferant, duas tamē rationes adducere quibus Christus suos excusauit, nempe ratione necessitatis, & ratione suæ autoritatis, omnes etiam vltimo loco adferre eam sententiam, Dominus est filius hominis etiam sabbathi; quod ea præcipuum contineret rationē excusantē discipulos, & ob quam dominus & nunc permisit hoc factum, & alias frequenter in sabbatho operatus est, aliosq; quædam operari iussit, videlicet vt Iudæi intelligerent ipsum esse sabbathi ac totius legis & authorem & dominum, qui venerat sabbatum commutare in spirituale sabbatum. Sic enim temperauit Dominus ea quæ in sabbatho operatus est, vel, operari alios fecit, vt merito non possent ea calumniari Iudæi, cum seruirent gloriæ Dei & vtilitati hominum, propter quæ sabbatum fuit institutū, & simul ex ipsis intelligere possent ipsum esse dominum sabbathi ac totius Mosaicæ legis. Porro factum istud discipulorum, vt alia omnia, etiam antiquissimi patres mysticē interpretantur, idq; dupliciter, videlicet & allegoricē & moraliter. Et allegoricē quidem D Hilarius, Ambrosius, & Beda intelligunt significatum huiusmodi facti, discipulos, Apostolos, & doctores Euangelicos in sabbatho, hoc est in otio legis, & sabbatho secundoprmo, hoc est, in sabbatho Euangelico cum Christo ituros, in agro huius mundi cœlestis doctrinæ semine seminato, atq; segetes ex hoc semine natas ac maturascentes ad messem ipsos esurientes vellicaturos, & manibus confricatuos, quia scilicet doctores Euangelici hominum salutem esurientes ex agro huius mundi decerpuri erāt eos qui præordinati erant & prædestinati horreo regni cœlorum, quicquid semine verbi Dei in hunc mundū facti sunt seges bona, quæ digna esset horreo cœlesti, quos etiā sua institutione & exemplis satagerent à terreno contagio mundare, eorumq; salute sese pascere, ac sanctorū se alere profectu ipsos curatuos. Quod videntes Pharisei & Iudæi reprehēsurū erāt, existimantes illicitū in sabbatho legis, Apostolos per totius mundi agrū discurrentes sese pascere gentiū profectu. Moraliter autē hoc factum pulchrē Beda sic tractat. Per sata ambulant cum Domino, quiescunt quia sacra meditari delectātur, Esuriūt, cum in eis panē vitæ inuenire desiderant, & hoc in sabbathis, cum sopita mēte à turbulētis cogitationibus vacare gaudent. Vellunt spicas, & contritas purgāt, donec ad escam perueniant, cum testimonia scripturarum ad quæ legentes perueniant, meditādo assumunt, & tamdiu discutiunt, donec in his medullam dilectionis inueniant: verum hæc mentiū refectio stultis displicet, sed à Domino approbatur. Hæc ille

Sensu al
logorico.

Sensu
rati.

PHARISÆOS OB SANATAM IN SABBATHO MANVM ARIDAM OFFENSOS, RURSUM CONFUTAT DOMINUS. Matth. 12. Marc. 3. Luc. 6.

CAPVT XXXVIII.

T cum inde transisset, factum est & in alio sabbatho vt intraret iterum in synagoga eorum & doceret. Et ecce erat ibi homo & manus eius dextera erat arida. Et obseruabant eum scribæ & Pharisei, si in sabbatho curaret vt inuenirent unde accusarent eum. Et interrogabant eū dicentes: Si licet sabbathis curare? Vt accusarent eū ipse vero sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit. Ait autem ad illos: Iesus Interrogo vos sabbathis benefacere an male? aniam saluam facere, an perdere? At illi tacebant. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnā, & si ceciderit hæc sabbathis in foueam, nonno tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue? Itaque licet sabbathis benefacere. Et circumspiciens eos cū ira, contristatur super cœcitate cordis eorum, & tunc dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius sanitati sicut altera. Ipsi autē repleti sunt insipientia. Exeuntes autē Pharisei statim cū Herodianis concilium faciebant aduersum eū quomodo perderent eū, & colloquebantur ad inuicem quidnam facerent Iesu. Iesus autem sciens cum discipulis suis secessit inde ad mare, & multa turba secuta est eum à Galilea & Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordane, & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat venerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis, suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas. Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum eum facerent. Et spiritus immundi cum illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicētes Tu es filius Dei. Et vehementer cōminabatur eis ne manifestarent illum, vt impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super eū, & iudiciū gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

E CVM INDE TRANSISSET, FACTUM EST ET IN ALIO SABBATHO VT INTRARET ITERUM, &c.] superiori Phariseorum calumniæ aliam iam longe iniquiorem & absurdiorē eorundem calumniam occasione sabbathi etiam natam subiungunt Euangelistæ, quo apertè constaret & maxima eorum in diiudicando cæcitas, & implacabilis factorum Christi inuidia, cui nullis rationibus, quantumvis efficacibus satisfieri potuit, sed potius semper in peius profecit. Et quidem ex Matthæo intelligi potuisset eadem die istud contigisse qua superius factum. Sic enim narrat quasi sine aliquo medio mox istud consecutum sit superius, sed ex Luca, qui in alio sabbatho factum narrat, constat alio die rem hanc gestam. Nihil autem est repugantiæ, quod apud Matthæum dicuntur Iudæi rogasse Dominum: Si liceret sabbathis curare; apud Marcum verò & Lucam legitur Dominus interrogasse eos. Intelligendum enim secundum Augustinum in lib. de consensu Euang. 2. quemadmodum indicat Concordia, quod illi prius interrogauerint Dominum: Si licet sabbathis curare; deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituit in medio illum quem erat sanaturus, & interrogauit quæ Marcus & Lucas eum interrogasse commemorant, & tunc illis tacentibus proposuit similitudinem, quam habet Matthæus, de oue, concludens alterum eorū quæ interrogauerat, nempe quod liceret sabbathis benefacere. Cum enim illi interrogassent, si liceret curare sabbathis: Dominus contra talem proposuit quæstionem, qua manifestum erat quid ad ipsorum respondendum esset quæstionem, quæstionem scilicet altera quæstione soluens. Aut intelligi potest Matthæum Euangelistam Phariseis tribuisse illam quæstionem. Si liceret Sabbathis curare; eò

quod ipsi obseruantes Dominum si sanaret in sabbatho, huiusmodi quæstionem animo voluebant. Notandum autem & Marcum cum Luca dicere, obseruasse Phariseos Dominum si in sabbatho curaret, non vt inde eius potentiam & bonitatem agnoscerent & admirarētur, sed vt accusatē eum, Et Matthæum similiter dicere, interrogasse eos Dominum si in sabbatho liceret curare, non vt discerent, sed vt accusarent eum. Non enim aut meliores aut doctiores esse quærebant, sed toti in hoc vno erant, vt occasionem aliquam calumniandi Dominum etiam ex re optima inuenirent. Et quidem hac sua quæstione putabant Dominum capiendum vtrumuis responderet. Si enim diceret curare licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam contrarium Moysi & legi erant accusaturi: Si verò diceret non licere curare, accusaturi erant eum crudelitatis, aut impotentiz: aut obiecturi erant, multo ergo minus licuisse discipulis in sabbatho vellere spicas, nec filium hominis esse Dominum sabbathi. Verum Dominus spiritu diuinitatis suæ sciens cogitationes eorum, pulchrē ipsorum versutiam confutauit. Et primū homini habentem manum aridam & mancam, surgere & in mediū stare præcepit, idq; tum vt omnes attentos faceret ad dēdo miraculo, tum vt miserabilis hominis calamitas ad misericordiam Phariseos prouocaret, & à tam iniquo & sauo iudicio reuocaret. Ille autem surgens dicitur stetit, quod certe illius demonstrabat in Dominum fidem. Deinde cum sciret eos non moueri affectu pietatis, vince re studet interrogatione duas continente partes inter se contrarias, vt ex contrariorum inter se comparatione veritas elucesceret. Non enim quærit solum si liceat sabbathis benefacere, sed si liceat sabbathis benefacere an malefacere, hoc est, prodesse alicui an nocere. hoc enim significant Græcæ dictiones

autem
a venit
b. & in
troiuit.
c. ma-
nū habens
aridam.
d. obserua-
bant autē
b. sabbathis
e. bo. ha-
benti
b. Et di-
xit eis
f. c. circū-
spectis om-
nibus
o. ait
c. dixit
d. b. illi
a. secuti
sunt eum
multi.

dictiones, ἀγαποῖσαι, & κακοποῖσαι. Et augendo quaestione adiecit, animā saluam facere aut perdere, hoc est, vitam alicuius conseruare an occidere. Nam anima hic pro vita posita est. Ex oppositione enim contrarij quod absurdum erat admittere, insinuat necessariō concedendum esse alterum quod voluit asserere, & tam conuenire sabbatho benefacere quam non conueniebat malefacere. Cum enim nullo die liceret malefacere, multo minus licebat illud die sabbathi ob diei sanctitatem: ac proinde cōtra cum omni liceret die benefacere, multo magis die sabbathi licebat & decebat ob diei sanctitatem. Sic aliquo reprehendente bonum aliquod opus quod facimus, dicere solemus: An non licet mihi hoc facere; aut oportebit me facere quod malum est; Potest & aliter intelligi in quaestione à Domino appositum esse, an malefacere, & an perdere liceret, videlicet vt significaret non benefacere alicui misero cum quis possit, esse malefacere: & non seruare vitam alicuius cum quis possit, esse perdere ipsum. vt sit huiusmodi quaestio planè cornuta interrogatio, hunc habes sensum: Libens à vobis didicim, qui profitemini legis scientiam, vtrum liceat sabbatho beneficio iuuare proximum, an potius deserere proximum in calamitate, cui possis subuenire; Et vtrū fas est, seruare vitam hominis in sabbatho, an perdere, hoc est, sinere eum perire cum possis seruare; Perdit enim vitam alterius, qui cum possit seruare non seruat. Sic Quidam. Secundum autem vtramuis intelligentiam patet, quomodo non potuerint respondere Pharisei, nec licere in sabbathis prodesse, nec licere nocere, sed ad alterum concedendū astrictos fuisse. Cum autem nec respondere auderent licere sabbathis malefacere, aut sinere perire proximum: nec rursus respondere velent licere prodesse proximo, ne suis ipsi verbis sibi calumniandi prariperent occasionem, tacere elegerunt. Vbi obseruanda malitiosa Phariseorum versutia, qui prouocati in interrogatione, nec respondere potuerunt, nec tamen etiā calumniandi animi deponere. Verum Domini interea mira bonitas illuxit, qui quamlibet obstinatis rationem etiam praeterea quod sanandus iste sibi esset, summa cum mansuetudine reddidit. Sicque quaestione tum ab illis, tum à se propositam, adducto exemplo quodam ab ipsis petito, soluit vt illos & avaritiam condemnet, & immisericordiae ac caecitatis extremā, dum id non permiserunt fieri in homine, quod sibi permiserunt in oue. Et est sensus à Domino intentus iste: Cum ne vnus quidem vestrum sit, qui etiam si vnicam tantum habeat ouem, tamen eam cadentē sabbatho in foueam, eo quod aliena ope indigeat, non sit sua manu subleuaturus è fouea, idq; non tam animali quam suae avaritiae & commodo consulere volens, tanto magis licebit in sabbatho pietatis affectu securrere homini misero, quanto homo melior est oue. Notandum ergo, argumentum à minori, hoc est, ab eo quod minus videtur licitum in sabbatho, quo argumento hic Dominus vtitur, suā vim & efficaciam habere in duobus, videlicet & in comparatione ouis ad hominem, & in eo quod in subleuatione ouis concurrat affectus proprii lucri, in curatione tōrem hominis affectus misericordiae. Et avaritiae aonē aut proprii lucri affectum notat satis saluatio, cum dicit dominum ouis subleuaturum suam tuam, etiam si vnicam eam habeat, ex cuius amif-

ione paruū damnū incurreret. Videri tamen posset exemplum hoc à Domino adductum non esse proposito conueniens, eo quod in casu quo ouis aliqua in foueā prolapsa esset, concurrat conditio necessitatis talis, vt peritura sit ouis, si non ea die ei succurratur, qualis necessitas non erat in praesenti egro, cuius curatio potuisset differri in diem sequentem sine aliquo periculo. Sed dicendum, ob id conuenienter adductum hoc exemplum, quod in subleuatione ouis non spectabatur à subleuantibus necessitas animalis morituri, sed necessitas, damni nonsecuturi: Iam maius dampnum, maiusq; malum est hominem vno aliquo die miserum esse, & malo aliquo affligi, quam ouem aliquam perire: ergo si ad effugiendum dampnum ouis licuit eam in sabbatho subleuare, multo magis licuit eadem die homini misero subuenire, ad pellendū ab eo maius malū. Vnde satis intelligere licet quando & quomodo licuit medicis & chirurgis Iudeorum subuenire egros & vulneratis. Idem dicendū est de duobus exemplis similibus, quae simili de causa affert Dominus postea Lucā 13. & 14. cum curasset mulierem contractam, & hominem hydropticum.

ET CIRCVMSPICIENS EOS BCVM IRA, CONTRISTATUS SVPER CAECITATE, &c Circumspexit omnes Dominus, sicut licet aliquis esset qui quicquam vellet respondere. Circumspexit cum ira & indignationis declaratione: vt eos hac ratione ad erubescendum & resipiscendum permoueret. Fuit autem in Christo quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia: quibus à se assumptis passionibus docemur, virum bonū non debere ab omni passione esse alienum, vt voluerunt Stoici. Fuit, tamen in Christo ira, passio non turbans rationem, sed potius propassio non redundans in alias vires, & nec impediens, nec turbans alias animae actiones, quemadmodum turbat ferē in aliis. Bene autem additur, contristatus, vel potius condolens (est enim Graecè συμπονεῖν) super caecitate cordis eorum, vt intel ligatur non iratus fuisse in ipsos homines, sed potius vitio ipsorum, ipsis autē hominibus condoluisset. Hoc est enim perfectae virtutis, vt ita quidem quis peccanti ex zelo Dei & virtutis irascatur, vt simul & affectu charitatis & misericordiae condolet, ira scilicet commota contra vitium, condolentia verò erga homines. Condolebat ergo de caecitate cordis eorum, quod scilicet qui se profitebantur duces caecorum, ipsi haberent cor inuidia & odio adeo excacatum, vt clarissimā veritatem etiam postquam ob oculos posita esset & explicata eis, non cernerent. Porro Graecè pro ablatiuo, caecitate est παράνοια quae dicitur etiam significat duritiam idque proprie. Potest ergo sensus esse extensior, Dominum scilicet contristatū de duritia cordis eorum, nimirum quod nec aspectu miserabili placarentur, nec sermonem & rationem cui contradicere non possent, reciperent. Itaque cum iam Dominus nihil praetermisisset, quo potuisset Phariseorum malignos animos placare, iamque satis constaret eos nō tam ignorance veri quam obstinata malitia volentes errare, quo nos doceret ob deploratam quorundam malitiam nō esse abstinentiam à iuuandis proximis, aut à quibusvis bonis operibus, maxime cum ratio nostri facti illis est exposita, conuerit se ad hominem, & populo ad rei euentum inhiante dixit homini: Extende manum tuam. Vixque ea vox audita est, & homo extendit

extendit manū subitō sic mutatā, vt suis omnibus officiis fungeretur, sicut altera quae nunquā manca fuerat. Vbi & hoc notandū, q̄ solo verbo hunc sanauit, non admota manu, aut alia re, quemadmodum alias solet, sed nec homini sanato praecipiens facere aliquid operis, quemadmodum prius praeparat paralytico, vt Pharisei iam minus haberent causam insaniendi cōtra ipsum. Quomodo enim sabbathū violasset verbo; An verò extensio manus sabbathū potuit violare, cum quisque Iudeorum in sabbatho frequenter extendat manus, portans etiam cibos, calicemq; porrigens, & cetera quae erant victui necessaria; Eo sanē nos docuit, nō satis habere quod beneficiamus, sed omnē etiam lapidem mouendū, quod id fiat cum gratia quorumlibet. Sic enim videmus hic Christum egisse. Nam primum malè habentē in mediū statuit, vt vel eius conspecta miseria illi moti agnoscerent pium esse eum etiā sabbatho curare. Tum interrogatione eō moda monuit, vt nunquā non liceret benefacere, ita multo magis sabbatho. Postremo & ab ipsorum exemplo idem cōprobauit. Cumq; haec omnia illos non possent mouere vt rectē sentirēt, & ferrēt misero benefieri, neq; liceat ob illorū peruersitatem indigenti beneficiū negare, ita rē attēperauit, vt iuuaret quidem laborantē, & illis tamen quā minimū daret occasionis succensendi, curans morbidum solo verbo. Verum haec omnia non solum nihil profecerunt in obstinatis Phariseis, sed etiam his omnibus sceleratioris facti sunt. Qui enim prius nec miseria hominis, nec rationibus efficacibus placari potuerunt, iam quoque nec miraculi magnitudine, quod diuinā planè testabatur virtutem, & ipsum curatorē dominū esse legis & sabbathi, nec eiusdem miraculi modestia quae adhibita erat, flecti nequiuērunt, sed potius inuidia iam crescente efferati sunt, adeo vt etiam de perdendo ipso cōsiliū captarēt, idq; cum Hesodianis, quibus vtpotē fauētibz Romanorum parti nihil magis odibāt alias. Vnde bene scripsit Lucas ipsos repletos esse insipientia, aut potius, quod peius est amētia. Est enim Graecè ἀνοία, quod proprie amētiam significat. Nam quid amētia fuerit si haec non erat, post facti rationem tanta cum modestia reddita, ob beneficiū planè diuinum tantā etiam eū moderatōne praestitū, tanto potuisse odio Dominum prosequi; Hic obseruandū, quantum malum sit inuidia, quod non potest beneficiis superari vt alia mala, sed potius irritatur, de quo pulchre Basiliius in sermone de inuidia. Et Marcus quidē dicit Phariseos exeutes statim captasse consilium cum Herodianis de perdendo Iesu, vt intelligere liceat sabbatho hoc consilium ab eis captatū, quo iam praepostera eorū religio & amētia magis elucefecit. Ipsi enim cum religionis essent proceres, licitum sibi putabant in sabbatho de nece innocentis tractare, cum illicitum putarent homini miserabili cōferre verbo salutem sabbatho. Certe ipso iam opere demonstrauerūt se aliter respondere ad quaestione propositā à Domino, quā dominus ostēderat esse respōndendū, videlicet quod liceret sabbathis malefacere & perdere animam. Porro de Herodianis, de quibus solum hoc loco fit mentio, & in eo loco vbi proponitur Christo quaestio de soluendo tributo Matt. 22. & Marci 12. variē sentitur. Quidam enim putant Herodianos dictos, qui Herodē regem putabant esse Christum. Sic enim sentit etiam Tertul. lib. de praescrip.

Herodiani qui sunt

A Sed horum sententiam tanquā ridiculā reiecit Hierony. in comment. supra Matth. cap. 22. Vbi Herodianos esse dicit, milites Herodis, siue quos illudentes Pharisei, quia Romanis tributa soluebant, Herodianos vocabāt, eo quod Herodes praefectus esset à Romanis, ipsis tributis recipiendis. Sed harum duarū sententiarū prior est verisimilior, quod scilicet Herodiani dicti sint Herodis milites & serui, non quidē Herodis regis, qui iam mortuus erat, sed Herodis tetrarchae Galilaeae. Cum his ergo consilium captant, eo quod Dominus esset Galilaeus, ac proinde sub potestate Herodis praefecti Galilaeae, vbi verisimile est haec cōtigisse. Nam tres primi Euangelistae tantum describunt gesta in Galilaea, vsque ad tempus passionis proximum. Ceterum de hoc homine qui hic sanatus scribitur, sic scribit D. Hieron. In euangelio quo vtuntur Nazareni & Hebionitae, quod nuper in Graecum de Hebraeo sermone transtulimus, & quod vocatur à plerisque Matthaei autenticum, homo iste qui aridam habet manum, cementarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium petens: Cementarius eram manibus victum queritans, precor te Iesu, vt mihi restituas sanitatem, ne turpiter medicem cibos. Haec ille. Quae si vera sunt, magis certē hominis miseria commoueri debuissent, minus etiā vel hac ratione indignari Domino, quod praecanti opem tulisset. Quod si autem illa vera non sunt, vt videri potest ex eo quod verisimile non sit hunc manum ausum fuisse tale quid in sabbatho praesentibus Phariseis postulare, obseruanda Dominus misericordia & pietas, qui etiam non rogatus misero opem tulerit. Satis enim ad cōmouendā Dei misericordiam est vel miseria suam illi proponere. Quod autem ad mysticum attinet huius facti intellectum, allegoricè quidem secundum Hieronymum significatum est, quod vsque aduentum saluatoris arida manus eaque dextera, fuerit in synagoga Iudeorum, & Dei opera non fiebant in ea: postquā autē ille venit in terras reddita est in Apostolis credentibus dextera, & operi pristino restituta. Quem sensum etiam indicat Hilarius adiuiciens Dominum docere, Phariseos non oportere aegre ferre operationē humanā salutis in Apostolis, cum ipsis ad officij eiusdem misterium manus sit reformanda si credant. Secundum Bedam autem & Rabanū secutos sensum quē indicat Ambrosius, allegoria generalis accipitur, vt scilicet homo iste indicet genus humanum in foecunditate boni operis arefactum, sed Domini miseratione curatū, cuius dextera in primo pariete dū vitae arboris poma decerpserat, aruerat, quia à bonis operibus faciēdis homo torpebat: sinistra vero sana erat, quia suae utilitati intendebat, & ad mala operanda facilis erat & expeditus, sed per gratiam redemptoris, reddito honorū operū loco restituta est etiam dextera sanitati, vt iam per gratiam Christi curati non seigniores sint ad bonum quā prius erant ad malum. Moraliter autem aridā habet manum dextram, quisquis non operatur quae sunt dextrae partis, hoc est quae sunt virtutis, aut peculiariter quisquis per avaritiam contractā habet manum, & ab omni misericordiae sensu vacuā, ita vt egeat auxiliarem non porrigas manum. Quisquis autem manus dextrae ariditate laboret: si sanari cupit, veniat in conspectū Iesu, qui suo illum afflans spiritu, quod manum erit animabit. Audi inquit Ambrosius) vocē dicentis: Extēde manum

Mistica interpretata

tuam. Communis ista generalisque medicina est, & tu qui putas manum te habere sanam, vide ne auaritia vel sacrilegio contrahatur. Extende sepius eam, vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ quem vides contumeliæ iniuste subiacere, extende ad pauperem qui te obsecrat, extende ad Dominum pro peccatis tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum cum idolis sacrificaret contraxit, & rursum cum Deum rogaret, extendit. Hæc ille.

IESVS AVTÈMA SCIENS^b CVM DISCIPVLIS SVIS, SECESSIT IN DEBADMARE, &c.] Iesus non ignarus quid molirentur Pharisei (quid enim eum latere posset?) rursum sese subduxit eo quod nondum esset tempus quo seipsum traderet voluntati ipsorum. Qua sua subductione veritate & infirmitate humanæ naturæ à se assumptæ demonstrare voluit, ac exëplo docere licitum esse persecutiones impiorum declinare. Rursum hoc suo recessu non tam sibi quam impiis Phariseis cõsulere voluit, videlicet vt eis occasionem impij facinoris subtraheret, ac illorum furori cedens, sedationis & respiscentiæ occasionem præberet; docens suo exemplo, nonnunquam ad tempus cedendum esse immedicabili malorum perniciatæ, ne prouocati reddatur sceleratiores, sed potius mitigetur & respiscant. Hæc eadè de causa sanatis, à se præcepit, & vt habent Græca, interminatus est, ne manifestum facerent eum. Præterquam enim quod hac ratione demonstrare voluit se à gloriæ cupiditate alienum esse: idem præcepit ne latius accendebat rumore, Pharisei magis ac magis accenderetur. Quod verò Marcus postquam de expulsiis dæmonibus dixit, subiicit: Et vehementer cõminabatur eis ne manifestarent illum; si relatiuum, eis ad dæmones referatur, intelligenda est præceptatio illa quæ superius est dicta, videlicet quod nollet se à dæmonibus prædicari, quibus etiam cum vera dicitur credendum non est. Potest tamen, & fortasse melius relatiuum, eis, referri ad omnes quos sanabat, vt quod dicit Marcus, idè sit cum eo quod dicit Matthæus. Obseruandum autè Domini recessum factum non solum eitra Euangelij dispendium, sed etiam cum magno Euangelici profectus iucremento. Secedentem enim Dominum secutæ sunt turbæ à quinque regionibus collectæ, nempe à Galilæa, à Iudæa, ab Idumæa, à regione trans Iordanem, & regione quæ est circa Tyrum & Sidonem: quo tanquam typo quodam significatum est, Euangelium gentibus prædicandum & recipiendum, postquam illud reuerent. Ideo enim omnino videtur Marcus etiam earum regionum fecisse mentionem quæ habitabantur à gentibus. Obseruandum secundò, quanta fuerit accurrentium turbarum fides, cum quotquot habebant plagas, vel solo contactu Christi considerent se sanandos: quanta rursum Christi benignitas, qui etsi videret eos magis sanitatis corporalis cupidos, quam doctrinæ spiritualis, ob, quam potissimum venerat, tamen eorum in se fiduciam non reiecit; sed omnes etiam languidos eorum sine discrimine sanare dignatus est. De quo amplius superius cap. 28.

VT IMPLERETUR QUOD DICTUM EST PER ISAIAM PROPHE TAM DICENTEM: ECCE PVER MEVS.] Testimonium istud Isaie, quod habetur cap. 42. à Matthæo potissimum adductum est, ad testificandam Domini mansuetudinem in superioribus demonstratam,

Atum in eo quod illorum furori cessit quos potuit multis apertisq; verbis obtundere, quosq; potuit etiam perdere: tum in eo quod manifestum se nollet fieri ab his quos sanabat, ne Phariseorum animi magis iritarentur: ostendens hac ratione, Evangelicam philosophiam non terroribus, non conuitiis aut contentionibus esse defendendam aduersus rebelles, sed mansuetudine scripturarum. Id enim est quod aperte satis hoc Isaie testimonium prædicat. Potest tamen etiã videri adductum hoc à Matthæo testimonium, ad ostendendum Euangelium Iudæis repellentibus deferendum ad gentes, per turbas multas sequentes dominum significatas, vt satis insinuat Marcus. Porro testimonium hoc neque omnino secundum Septuaginta, neque omnino secundum Hebraicam veritatem adduxit Matthæus, sed in quibusdam magis consentit cum Hebraica veritate, in quibusdam magis cum Septuaginta: quædam etiam omisit in medio, quædam rursum mutauit, quibusdam ad sensus explicationem addidit. In principio enim magis cum Hebraica consentit veritate. Nam Septuaginta habent: Ecce Iacob puer meus, assumam eum, Israel electus meus, suscepit illum anima mea. Quasi testimonium hoc pertineret non ad Messiam, sed ad populum Israeliticum, cum in Hebræo non sint illa nomina, Iacob & Israel. Certè etiam Chaldæus paraphrastes, sicut & omnes Iudæi, de Christo hunc locum intellexit, vertit enim: Ecce seruus meus Messchia, &c. In vltima verò testimonij parte cum Septuaginta magis consentit. Nam & illi habent; in nomine eius gentes sperabunt; cum Hebræa habeant; & legem eius insulæ expectabunt; quomodo etiã vertit Hieronymus, vel, & in lege eius insulæ sperabunt. Aduertendum deinde, quod quanquam totum testimonium possit intelligi de Christo, quatenus homine, quædam tamen esse quæ ei magis cõpetunt secundum diuinitatè ipsius, vt illud; dilectus meus in quo complacuit animæ meæ. Porro cum dictio, puer, ambigua sit, vt quæ dicitur & de seruo, & de filio, quemadmodum & Græca dictio hoc loco posita, *παις*, quibusdã inter quos quidam, placet hic puerum accipi pro filio, quod nomen filii potius quadret in Dominum quam nomen serui. Verum obstat Hebraica dictio *עבד* hoc loco posita, quæ eam non habet ambiguitatem, quamuis id putet quidam, sed tantum seruum & ministrum significat, nunquã vero filium. Vnde Hierony. vertit: Ecce seruus meus. Et seruus quidè rectè Christus dicitur, tum propter assumptam humanitatem, ratione cuius Paulus, Exinavit, inquit, semetipsum formam serui accipiens; tum propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à patre. Sensus ergo est: Ecce seruus meus quem elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, (pro quo Hebraicè est, innitit in eo, Hieronymus verò vertit, suscipiam eum) ecce dilectus meus in quo vnicè & singulariter bene animæ meæ, hoc est, mihi cõplacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentiæ, & sic vt per eum solum in multis hominibus complaciturum sit mihi. Dicit autem, animæ meæ, metaphoricè sibi animam tribuens, vt significaret sibi ex intimo affectu optimè cõplacitum in filio. Sequitur. Ponam (pro quo Septuaginta & Hebræa habent præteritum, posui) spiritum meum super eum secundum illud Isaie 11. Et requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Quod etiam visibiliter impletum

impletum est, cum in Iordanis super Christum in specie columbæ descendit spiritus sanctus patre dicente quæ hic præcedunt in Isaia: Hic est filius meus delectus, in quo mihi complacuit. Per hunc autem spiritum meum proferet, & annunciat non solum populo Israelitico, sed etiam omnibus gentibus, quæ antea in vanitate sensus sui ambulauerunt, iudicium hoc est, id quod iustum est & æquum, per legem scilicet suam Euangelicam eos instruens de iustitia solida quam prius ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cum mansuetudine, placiditate & suauitate, & non per vim aut tumultum, sicut Zacha. 9. prædictum est: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus &c. ob id vates subiicit. Non contendet, hoc est nos litigabit, neque clamabit aduersus contentiosos, neq; vocem eius tumultuosam aut iactabundam quisquam audiet in plateis, quemadmodum solent facere qui lingua belligerantur, aut seipfos iactant: sed audietur vox doctrinæ ipsius in synagogis, circa mare, in deserto, aliisq; locis doctrinæ accommodis. Hanc partem sic ex Hebræo vertit Hieronymus: Non clamabit; neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. In Hebræo tamen non est, neque accipiet personam, sed tantum verbum *אין* quod significat vel accipiet, vt subintelligatur personam, vel tollet, vt subintelligatur vocem suam, quemadmodum in cõmentariis indicat etiam posse accipi Hieronymus, & quomodo vt accipiatur locus iste postulat. Et quod Hieronymus vertit foris, Hebraicè est *אין* quod potius est, vt hic habet Matthæus, in platea. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimonium hoc Matthæus adduxit, quam etiam per sequentiã confirmat dicens: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet; quæ cum valde variè exponatur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter secundum Chrysostomum & Theophylactum, vt significetur Dominum noluisse hostes suos perdere, quos tamè tam facile ei perdere fuisset, quam est facile arundinem quassatam confringere & conterere, aut linum tantum fumigans extinguere, vt ad significandum infirmitatem Phariseorum & omnium hostium Christi cõparatam ad potentiã diuinitatis Christi, hostes Domini arundini eiq; quassatæ hic comparari intelligitur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad designandum etiam furorem eorum, quo accenssi erant contra Dominum: sed quorum furorem tam facile fuisset Christo extinguere, quam est linum non ardens sed fumigans tantum extinguere. Vel secundum Hieronymum & Hilarium significatur dominum infirmos & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spæi reliquum, ac scintilla aliqua fidei vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressurum contentione, clamore & indignatione, sed contra potius mansuetudine sua ipsum eos futurum, vt firmiores fiant, & in Dei cognitione atque amore magis illuminati & accensi: iam verò in his quæ sequuntur quædam omissa sunt, quædam mutata. Nã Hebræa veritas secundum Hieron. versionem sic habet: In veritate educet iudicium. Non erit tristis, neq; turbulentus (pro quo rectius Hebræa sic vertuntur: Non caligabit, nec frangetur viribus, vel non festinabit, hoc est, non præcipitanter proferet sententiam) donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt. Septuaginta verò sic:

AIn veritate educet iudicium. Splendet & non cõteretur, donec ponat super terram iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. D. Hierony. existimans illam partem; donec eiiciat ad victoriam iudiciũ; positam hiè pro eo quod est in Hebræo, in veritate educet iudicium, vt in veritate educere iudicium, sit efficere vt iudicium verum appareat omnibus, quod est facere vt iudicium & cognitio veritatis vincat; putat super Isaia & in quæstionibus ad Algariam omnia hæc: Non erit tristis neq; turbulentus, donec ponat in terra iudiciũ; omissa vitio primi scriptoris, qui (quod sæ penumero fit) quæ intercesserunt inter iudicium & iudicium, oblitus omiserit. Verum cum propter aduerbium, donec, hæc pars; donec eiiciat ad victoriam iudicium; videatur potius respondere illi parti; donec ponat in terra iudicium; non videtur scriptoris vitio tribuendam illorum omissionem, sed potius Euangelistam de industria illa omisisse, quod suo proposito non seruiret, sicut etiam illud donec ponat in terra iudiciũ; mutauit prout magis proposito suo conueniebat, non tamen à sensu originalis loci recedens. Quid est enim aliud facere vt iudicium in terra vincat, & vbique obtineat quam ponere in terra iudicium, nisi quod illud est efficacies; Porro pars hæc; donec eiiciat ad victoriã iudiciũ; à Chrysostomo & Theophylacto sic intelligitur, cõuenienter ad sensum quem intelligunt in verbis præcedentibus; Tamdiu tolerabit mansuetè & patienter Iudæos hostes suos donec produxerit iustum suum iudiciũ ad victoriam, hoc est donec manifestum fecerit iuste se abieciisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradicendi suo iudicio occasionem, vesania scilicet ipsorum eo prorumpente, vt omnes intelligat eos merito repulso. Tamdiu, inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinẽ, & extinguendo linum fumigans, quem admodum fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano & Tito. Secundum Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sensum quem intelligunt in verbis superioribus, sic intelligitur: Tamdiu Dominus infirmos & imbecilles in tempore isto penitentia fouebit, inuitans eos ad maius robur, ac lumẽ, charitatemque perfectiorem, donec sublata mortis potestate redeat ad iudicandũ orbem, quando eius iudiciũ deducetur ad victoriam: cum interea temporis videatur iam suppressum esse. Verum si & locus Isaie diligenter spectetur; & scopus item Euangelistæ, videtur rectius aduerbium, donec: hic non accipiendum: vt significet certum temporis spatium: post quod futurum sit quod vsque ad illud tempus dicebatur non factum esse: sed quomodo frequenter accipitur in scripturis: vt tantum significet rei alicuius euẽtum & consecutionem, vt sit sensus: Infirmos & imbecilles sua mansuetudine fouebit & tolerabit: ita vt hac ratione tandem futurum sit: vt iudicium eius quod gentibus annunciare venerat: ad victoriam perducatur, veritate scilicet vbique obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur: Et in nomine eius gentes sperabunt, tunc scilicet postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo quod habent Hebræa: legem eius insulæ expectabunt: hoc est: desideranter suscipiunt. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari; sperat etiam salutem, consequi per nomen eius.

oravit, ut nascentis novae Ecclesiae idoneos ministros & duces sibi designaret, utque illos suo spiritu donaret, ut quamplurimi per praedicationem ipsorum regno Dei adducerentur. Si autem nostra salus tam fuit cordi Christo, quam eadem nobis cordi esse debet? Quid enim (inquit Ambrosius) te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Secundo, docuit quanta cura & circumspicione ecclesiarum ministri sint deligendi, quantave religione Deo sit supplicandum, ut ostendat quos delegerit. Quod ab Apostolis studiosè factum legimus Act. I. cum in locum Iudae alium subrogare vellent, Et in genere quidem docuit obnoxie orandum Deum quotiescunque pietatis aliquod officium est aggrediendum: & si quid voluerimus auspiciari quod felix faustumque esse volumus, à deprecatione auspiciandum, ut Deus nostris coeptis dexter ac favens aspiret.

ET CUM DIES FACTUS ESSET, HOC CAVIT AD SE QUOS VOLVIT IPSA DISCIPLINA. Hinc patet, quare Dominus conspectis turbis in montem conscenderit, ibique per noctem orauerit nimirum pro deligendis Apostolis in salutem turbam. Quod autem ex multis adeo discipulis suis, quorum, ut Lucas postea dicit, turbam habuit, duodecim selegit, quos Apostolos nominavit & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est, individuos habere comites, & deinde emittere primum ad praedicandum Evangelium regni, cum potestate curandi infirmos, & eiciendi daemones, praecipua causa esse videtur, ut sicut duodecim erant tribus populi Dei, ad quem suos mittere voluit: sic & essent duodecim qui mitterentur, veluti principes duodecim tribuum Israel. Quamvis autem ad praedicandum tribus Israel primum missi sint, sunt tamen etiam ad praedicandum postea gentibus ordinati, idque in numero duodenario, ideo convenienter, quia duodecim tribus Israel, typus quidam erant totius populi Dei ex omnibus gentibus colligendi. Sicut ergo per duodecim tribus designatus est universus Dei populus, ita duodecim esse conveniebat, qui primi essent authores congregandi verum Israel, hoc est, quicquid ubique erat filiorum Dei. Sunt qui dicant, morem Iudaeis fuisse, in rebus graioribus contestandis duodecim testes adducere. Sic ergo & Dominum ad contestandum Evangelium suum hos duodecim testes deputasse. Verum prior ratio satis subindicata est à Domino, cum dicit Apostolos suos veluti duodecim principes populi Dei sessuros super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hic autem duodenarius Apostolorum numerus per multas figuras in veteri testamento praesignatus est, videlicet per duodecim filios Iacob, per duodecim principes Israel, per duodecim fontes inventos in Helim, per duodecim adolescentes offerentes hostias pacificas, & holocausta post lectam legem Domini, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores missos à Moysè, per duodecim lapides. Vnde 3. Reg. 18. factum est altare ab Elia, per duodecim lapides sublato de Iordane, per duodecim boues qui sustinebant mare aeneum, per duodecim iudices quorum meminit liber Iudicum, qui praefuerunt populo Israelitico post Iesum Naue. Similes enim sunt duodecim Apostoli

adolescentibus illis duodecim, de quibus Exodi 24. Nam praedicatio Iesum Christum, & hunc crucifixum, factumque holocaustam & hostiam pacificam pro electis, quo gratiae foedus inter Deum & illum confirmatur, qui recipiunt se victores secundum legem Dei, electi nostri sacerdotes ac cen praefules fuere. Sunt & sicut gemmae quas in pectore suo verus Aarō noster summus sacerdos, gestavit, in ipsis & per ipsos declarans, verè se in pectore gestare omnem populum Israel, charitate ineffabili, qua & pro eodem mori voluit. In nouo etiam testamento numerus hic duodecim Apostolorum designatus est, per duodecim stellas in corona sponsae, per duodecim fundamenta, perque duodecim portas novae Hierusalem, quae in spiritu vidit Ioannes. Notandum autem quod dicit Marcus elegisse Dominum eos quos voluit ipse. Id enim significat & Christi in deligendo diuinam auctoritatem, & non fuisse eorum qui vocati sunt meriti & studij ut vocarentur, sed diuinæ tantum dignationis. Videndum autem quales diuina dignatio deligere voluerit, humiles scilicet, tenues ac idiotas non potentes, sapientes, aut nobiles, ne intuitu diuitiarum; vel nobilitatis aliquos ad suam gratiam traxisse videretur, neque Evangelij victoria humanae prudentiae vel potentiae tribueretur, sed tantum praedicationis veritati, & crucis suae efficaciae, & ut per stulta & infirma mundi, sapientes & fortes confunderet. In montem autem vocat quos ordinatus erat Apostolos, atque in monte eos Apostolos constituit, eo quod eos euocabat ad sublimitatem Evangelicæ perfectionis, quæ & mox erat traditurus; quodque eos iam constitueret veluti ciuitatem in monte edificatam, quæ abscondi non potest, sed omnium semper oculis exposita, ut in sequenti sermone dicitur. Non veniunt autem in montem nisi vocati à Christo. Nemo enim ad sublimitatem Evangelicæ perfectionis ascendere potest, nisi vocante Domino. Quod si quaeratur cur etiam Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit, maxime cum oratione praemiserit: qua, ut dictum est, precabatur electionem suam dirigi à patre ut idonei essent qui deligerentur: Dicendum, singulari id Dei dispensatione factum esse. Et secundum Theophylactum id factum est, eo quod pro illo tempore Iudas bonus esset, & Apostolatu non indignus, ut discamus quod non propter futuram malitiam Deus quenquam alpernetur mala operaturum, sed propter presentem virtutem etiam honorat quem scit futurum malum. Verum incertum a tempore electionis Iudas fuerit bonus, an potius ab ipso principio malus, cum multo antequam de tradendo Domino Iudas cogitaret, dixerit de ipso Dominus: Ego vos duodecim elegi, & unus ex vobis diabolus est. Proinde omissa illa ratione, quæ tamen latius expenditur circa illud Ioannis locum, dicendum primo ideo à Domino factum: quia patri visum fuit, & in scripturis praedictum, ut ab intimo suo discipulo in mortem traderetur. Secundo, ut ostenderet fieri non posse quin in Ecclesia bonis mali sint permixti, nec ita nos cautos esse posse in deligendis ad sacra munia ministris, quin & eos aliquando deligamus qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali: ferèdos tamè esse, donec ipsi se perdant, aut prodant, nec eos quorum interest in Ecclesia aliquos recipere, aut ad sacra ministeria aliquos deligere culpados esse, si post expensionem eorum quæ humanitas illis patere possunt, & preces ad Deum

Iudas
electus in
Apostolatu

Joan. 6.

fufas

fufas quidam deligetur fucati, aut postea mali futuri. Has duas rationes paucis complexus est Augustinus, de ciuit. Dei. sic scribens: Habuit inter Apostolos unum, quo malo utens bene, & suae passionis impleverit dispositum; & Ecclesiae suae toleradorum malorum praebere exemplum. Indicat & Ambrosius alias duas rationes electionis Iudae, videlicet in commendationem veritatis Evangelicæ, & in commendationem charitatis Christi erga nos, ac pietatis erga malos & hostes suos, dum illum sibi tam familiarem fecit, à quo sciebat se morti tradendum pro salute nostra. Sic enim Ambrosius super Lucam, Eligitur & Iudas, non per imprudentiam, sed per providentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat. Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quam affectum maluit. Susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanae. Voluit deserui, voluit prodi, voluit ab Apostolo tradi, ut tu, si à socio desertus, si à socio proditus fueris, moderatè feras tuum errasse iudicium, perisse beneficium. Hæc ille. Porro Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet ut essent eum illo hoc est, ut familiarissimè illi adhererent, & velut fidei satellites magni principis & regis, nunquam à latere eius discederent: & ut cum posceret res Evangelicæ, mitteret eos, veluti legatos à latere praedicatos quæ a rege suo didicissent: Quorum duorum primum quidem pertinet ad proprium Apostolorum profectum, quem consecuturi erant ex familiari conuersione cum Christo, per quam familiariter mysteria regni caelorum discere, & sanctos Domini mores conspiciere dabatur, secundum vero ad profectum & utilitatem populorum pertinet, quod necessario praesupponit primum. Quoniam autem quos delegerat Dominus erant ignobiles, tenues, & idiotæ, nihil regale præ se ferentes, quum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum auctoritas, addidit eis potestatem sibi aliqui propria, quomodo legatis suis principes contradere solent suam potestatem, quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quam nulli huius mundi monarchæ suis legatis dare possunt, nimirum ut in nomine Iesu & curarent omnem infirmitatem, & eicerent daemonia. Vnde dicit Marcus, Et dedit eis potestatem, &c. Sciendum tamen Graeca non habere, Et dedit, sed *καὶ ἐξουσίαν*, hoc est, habere vel ut haberent. Pender enim à superioribus, ut essent secum, & ut mitteret, & ut daret eis potestatem, &c. ita ut tria significentur ad quæ delicti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eique annexum est. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodum nostra litera significat, sed electos hos esse ut suo tempore daret eis hanc potestatem, nimirum cum eos esset missurus. Tunc enim, ut habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Lucas cap. 9. dedit eis hanc potestatem, non ergo eandem prius ipsis dederat. Obseruandum autem, Dominum nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen & id quidem conuenientissimum, nimirum quod non tam esset dignitatis nomen quam officij, quodque & ipsos electos sui commonebat officij, & ipsis populis quibus erant praedicaturi, ipsos commendatores reddidit, tanquam

non suam, sed Dei & Christi à quo missi erant, gloriam quaerentes, neque à seipsis praedicandi officium vendicantes. Apostolus enim Graeca dictio, Latinis sonat idem quod, missus nuntius. Non tamen omnis nuntius ab aliquo missus, Graecis dicitur Apostolus, ut non tabellio, sed qui ore negotium agit quod accepit in mandatis, quique ore aliquid nuntiat, qualem Latini legatum vel oratorem vocant. Vnde Paulus & Petrus se vocant Apostolos Iesu Christi, quia scilicet in mandatis habebant à Iesu Christo praedicare de ipso. Sicut autem nomen, episcopus, factum est ex usu Ecclesiastico nomen dignitatis: ita & nomen Apostoli, ex hac Domini impositione factum est in scripturarum usu dignitatis nomen: sicut & apud Athenienses aliquando nomen hoc fuit nomen principatus, cuius officium erat, rectè atque ordine curare instruereque classem. Nam & verbum *ἀπόστολος*, vnde deriuatur *ἀπόστολος*, significat cursum nauis dirigere, & de dirigendis nauibus disponere & constituere. Ponitur autem à Marco simul & Luca catalogus Apostolorum, ut extra hos qui pseudoapostoli futuri erant excludantur, & qui veri sunt dignoscantur: sed à Luca quidem per paria recensentur Apostoli, quemadmodum & postea à Mattheo cap. 10. quo significata videtur iugalis Apostolorum inter se societas & charitas, aut quomodo coniuncti essent Apostoli cum mitterentur. Nam binos eos fuisse missos testatur Marcus cap. 6. Ab ipso vero Marco hoc loco non recensentur per paria. Voluit enim tres illos Apostolos praecipuos primo loco ponere, quibus Dominus noua imposuit nomina scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem: quibus tribus potissimum noua indidit nomina Dominus, eo quod eos ex omnibus duodecim singulariter sibi delegerat quorum opera ad Euangelium praedicandum praecipue erat vsurus, vnde & eos peculiariter pra aliis familiares habuit. Et quidem quamuis hoc loco Marcus dicat: Et imposuit Simoni nomen Petrus; & Lucas Simonem quem cognominavit Petrum; non est tamen intelligendum necessario iam in hac electione impositum hoc nomen, quemadmodum multi intelligunt, cum possit intelligi Euangelistas aut per recapitulationem, aut per praecursum istud scripsisse, & vel impositum ei nomen Cephae, hoc est, Petri, quando supra dictum est ei Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, aut postea cum dicitur Matth. 16. Tu es Petrus, &c. Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine, videlicet tunc ob firmitatem fidei ipsius, tum quod super eum, tanquam super firmum fundamentum fidei, edificanda erat peculiariter Christiana ecclesia. Cognomen autem filiorum zebedaei Graecè *βαίναργες* habetur, & videtur potius Syriacum esse quam Hebraicum. Nam Hebraice diceretur *בני בני* Beneregesch, at Syriaca lingua, qua constat Dominum magis vsurum, utpote vulgari, dicitur *בני בני* Beniaregesch, quod propius ad Boanerges accedit, quamuis videatur dictio Graeca corrupta esse, praepositis scilicet vocalibus quæ postponi deberent; Boanerges scilicet pro Boanerges. Sicut autem Hebraice dicatur, siue Syriacè, non significat ea dictio proprie filios tonitru, sed filios tumultus & strepitus: ideoque D. Hieronymus in commentariis super primum caput Danielis putat legendum non Boanerges, sed Benerecem, quod significaret filios tonitru. Sed non est verisimile tantam potuisse huius nominis esse corruptionem. Nec obstat

quod $\Psi\lambda\lambda$ regesch, nō propriè significat tonitruū sed tumultum & strepitum. Tonitru enim cum fiat cū magno tumultu & strepitu, recte dicitur, reges. Vnde & Homerus Iouem $\psi\lambda\lambda$ vocat, hoc est ex alto frementem, idq; ob tonitrua. Itaque Evangelista Marcus aduertēs eos non à quouis tumultu vel sonitu dici Boanerges, sed à tumultu vel sonitu simili tonitruo, interpretatus est nomen Hebraicum per $\psi\lambda\lambda$ $\beta\epsilon\beta\eta\iota\varsigma$, hoc est, filij tonitruū, quam Græcis $\beta\epsilon\beta\eta\iota\varsigma$ nonnunquam simpliciter accipiat pro tumultu & magno strepitu, vt illud $\psi\lambda\lambda$ $\beta\epsilon\beta\eta\iota\varsigma$, accipi possit, filij strepitus. Est autem in hac ratione, filij tonitruū, vel strepitus, Hebraica phrasis. Sicut enim filius iniquitatis, dicitur qui iniquus est: & filius perditionis, qui perditus est: & filius pacis, pacificus: ita quoque filij tonitruū, qui tonant. Sic ergo dicti sunt filij Zebedæi, eo quod diuina dogmata mūdo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cælo auditū. Id à Iacobo factū esse, argumento est quod eum Herodes ante omnes alios neci dedit, eo gratificaturus Iudæis, indubiè quod post Petrum præ aliis Apostolis infestior Iudæis esset Euangelij prædicatione. De multo maximo tonitruo quod edidit Ioānes huius frater, abundè præter ipsius prædicationem testatur historia Euangelica, in qua veluti è cælo intonans, omnesq; sua voce percellens hæreticos, inclamat dicens. In principio erat verbum, &c. Dicendum autem & de aliorum quorundam Apostolorum nominibus. Itaque ad distinctionem Iacobi fratris Ioānis alter Iacobus dicitur, Iacobus Alpei scilicet filius, non illius tamem Alpei, cuius filius fuit Matthæus. Nam & ille dicitur Leui Alpei scilicet filius, sed alterius Alpei, qui fuit maritus Mariæ Cleophæ sororis matris Domini. Hic ergo Iacobus est, qui dicitur Marci 15. Iacobus minor, qui & frater Domini dicitur à Paulo, & scripsit epistolam Catholicam primam. Huius frater fuit alter Iudas: qui ad distinctionem ab Iuda proditore dicitur Iudas Iacobi scilicet frater. Qui Iudas & Thaddæus & Lebeus quoque dicitur, ita vt trinomium ipsum fuisse credat Hieronymus. Sed huius diuersæ nomenclaturæ quidam hanc assignant rationem admodum verisimilem: institutum fuisse apud Iudæos, quod & hodie apud eos obseruatur, ob reuerentiam nominis tetragrammati, vt si quis in suo nomine proprio tres vel quatuor literas eius nominis possideat, non temere eodem nomine à quoquā nominaretur, præsertim in familiaribus & quotidianis colloquiis, sed alio quodā factio, quod vel idem cum proprio significet, vel certe proprium insigni aliqua notatione insinuet. Hinc quisquis apud eos nomē Iehuda, pro quo nos dicimus Iudas, sortitus est, vulgo appellari solet Leo, quia Genesis quadagesimo scriptum est: Catulus leonis Iuda. Et eum qui dicitur Iohaiacim, pro quo nos dicimus Ioaicim, quod nomen significat extollendū, vulgo vocant, Eli, id est, altum. Itaq; & sic factum putant in isto Iuda, vt etiam diceretur Lebeus & Thaddæus Lebeus quidē, quia $\lambda\beta\iota$ Labi, vnde hoc nomen deriuatur, leonē significat. Thaddæus autem, quia $\lambda\eta\eta$ Tota fere idem significat quod $\lambda\eta\eta$ Iehouda, nisi quod sanctum & ineffabile nomen in eo nusquam apparet. Hinc & pro Iehouda, cōtrahendo dicere & scribere solēt $\lambda\eta\eta$ Iouda scilicet pro Iehuda. Alter autem Iudas ad distinctionem huius, dictus est Iudas Iscariotes. Et secundum Hie

Ioan. 1

ronymum vel à vico, vel ab vrbe in qua ortus est, vel à tribu Isachar hoc cognomen sumpsit, non sine vaticinio facinoris ab eo perpetrandi. Isachar enim interpretatur merces, ita vt hic significetur merces proditoris, propter quod tam serio videtur Evangelistæ nomen illud expressisse. Dicitur autem iste Iudas Ioan. 6, cap. etiam Iudas Simonis scilicet filius. Cæterum alter Simon, qui ad distinctionem Petri dicitur Cananeus, dicitur etiā Zelotes, nō quod diuersa hæc sint nomina, sed quod Zelotes dicebatur Græco nomine, cū Hebraico nomine diceretur Cananeus: sicut alter Simon Hebraicè quidē Cephas, Græcè autem Petrus dicitur. Zelotes enim Græca dictio, expositio est Hebræi nominis, Cananeus, Nā $\kappa\alpha\lambda\lambda$ Cana interpretatur Zelus. Non ergo idem est huius cognomen cum cognomine populi qui dictus est Chanaan a Chanaan filio Cham. Illius enim populi nomen scribitur in principio per Caph, huius verò Apostoli per Coph, præter alias differentias. Putat autem Hieronymus hūc dictum Cananeum à Cana vico Galileæ, vbi Dominus conuertit aquam in vinum. Fuit autem frater Iacobi minoris & Iudæ Thaddæi: vt patet Mar. 6. atq; ob id coniungi videntur apud Lucam tres isti simul. Dicit enim, Iacobum Alpei & Simonē qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, cū alias inter duos tantum coniunctionem ponat. Itaq; inter Apostolos duo fuerit Iacobi, duo Iudæ, & duo Simones. Quæ admodum autē accidit in nomine Cephas, & in nomine Cananeus vt scilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus & Zelotes, ita quoque accidit in nomine Thomas, vt pro nomine illo Hebraico, diceretur Græco nomine Didymus, vt est apud Ioannem. Nā Græca dictio, Didymus, quæ geminū significat, explicatio est nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum significat. Deriuatur enim à radice $\tau\theta\theta$ Thaum, quod significat duplicare & geminare. Cæterum Bartolomæum, qui & apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum & Lucam cōiungitur Philippo, esse eum qui à Ioanne dicitur Nathanael supra ostensum est. Itaq; obseruari potest in catalogo Apostolorū illos septem primo recenseri; de quorum vocatione memorabili Euangelia meminerunt. Item & illud, cognatos etiam quosdam Dominum inter Apostolos suos delegisse, docens episcopum sine personarum acceptione ad sacra mysteria rectè assumere carne sibi propinquos, modò illi æquè atque alij ad ea idonei sint. Non tamen inter primos Apostolos cognatos suos constituisse, ne videretur carnalis consanguinitatis habuisse rationem & respectum.

ET DESCENDENS CVM ILLIS, STETIT IN LOCO CAMPESTRI, &c.] Quemadmodum Moyses acceptam in monte veterem legem, descendens de monte attulit promiscuæ multitudini in pede montis constitutæ, quæ in montem cum Moyse ascendere non potuit: ita & nunc Dominus nouam legem è monte expectanti populo adfert. Et quanquam discipulos & Apostolos potissimum erat docturus, tamen tum quod ad omnes electos pertinebant quæ docturus erat, tum vt satisfaceret desiderio turbæ præsentiam eius expectantis, & audire ipsum cupientis, descendit cum Apostolis ad turbas, etsi maxima eius pars consequendæ potius sanitatis quàm doctrinæ desiderio teneretur. Tam bonus enim

enim & expositus omnibus est Dominus, vt non possit diu fraudare præsentia & ope sua qui expectant eū, vtq; ad eos ipse veniat qui adhuc per infirmitatē humanā ipsū accedere nequeunt quod expensum fidē nostram in bonitatem eius suffulciat, atq; ad inseruiendū similiter proximis, & captandam occasionē lucrandi quos poterimus accendat. Porro turba hæc, cuius hic meminit Lucas eadem omnino videtur esse cū ea quam supra descripsit Marcus circa mare apud Dominū cōgregatam, quāuis verisimile sit novos semper accessisse & continuis augmentis increuisse, vt mirū non sit si etiam iam aliquos dicatur sanasse, cū prius dicatur omnes sanasse ægros. Dicit autem, maritima Tyri & Sidonis: scilicet regione, significans tantam iā Domini fuisse famā, vt externas quoq; ciuitates ad sanitatem doctrinamq; capeffendā accerferet. Erant enim Tyrus & Sidon ciuitates gentiū, sitæ iuxta mare nō Galileæ, sed iuxta mare mediterraneum, quod scriptura mare magnum vocat. Etsi enim Tyrus olim fuerit insula, totaq; mari circumdata, septingentorum passuū interuallo à littore remota, tamen eam Alexander aggere immisso adiunxit cōtinenti, ita vt facta sit peninsula & maritima ciuitas. Notandū autem quod dicit Lucas virtus de illo exibat. Illo enim significare voluit, non aliena virtute Dominū sanasse, sed propria, quā habuit quatenus Deus erat. Neq; enim de aliis ita diceretur virtutē exisse ab eis. Aduertendū & illud, in mōte peracta esse quæ perfectissimam puritatem desiderant, inter quæ primū locum obtinet deprecatio, proximū delectus eorum quibus committēda est dispensatio sermonis Euangelici. In pede autē montis & loco campestri ea peracta sunt quæ imperfectis competunt, videlicet infirmitatum curatio, & indoctorū institutio. Cū descendisset enim Dominus, inuenit infirmos. Nā in excelsis infirmi esse non possunt. Vnde in Euangelio neq; reperiuntur turbæ Dominum sequētes in excelsa, neq; quēquam debilem aut dæmoniacum in monte curatum. Obseruandum illud quoque, Dominum quamplurimos sanasse, priusquam sublimem hūc sermonem auspicaretur, vt signa quæ viderant, auditoribus fidem facerent dicēdorū: quorum pleraque plane sunt paradoxa, & à communi sentū aliena: vtq; auditores non dubitarent quin verbis idem ageret, quod opere ipsum agere videbant, nimirum saluatorem hominum.

ET IPSI ELEVATIS OCULIS IN DISCIPLVLOS SVOS, APERIENS OS SVVM DOCEBAT.] Eleuauit in discipulos suos oculos, quod ad eos multa singulariter pertinerent quæ dicenda erant. Quod autem dicitur, aperiens os suum docebat, vbi videtur superfluum esse illud, aperiens os suum; quidam intelligunt significari, Dominū qui prius docuerat per os prophetarum, iam cōpisse docere proprio ore. Chryostomus verò & Theophylactus intelligunt ideo adiectum, aperiens os suum; quia Dominus etiam docuit non aperiendo os suū, videlicet vita sua & miraculis. Sed simplicius fuerit accipere illud ab Euangelista additum pro more scripturæ, ad significandum grandia & proluxa iam Dominum locuturum esse. Sic enim & de Iob dicitur: Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est. Et Daniel. 10. Aperiens os meum locutus sum & dixi, &c. Est enim huiusmodi locutio Hebraica phrasis, quemadmodum & hæc, locutus

Iob 3

A est dicens, aut respondens dixit. Hic tamen rectè accipitur significare voluisse Matthæum magna quædam prolixè dictum Dominum, cuius prius nisi pauca tantum verba recensuerat, nempe: Penitentiam agite, appropinquaui enim regnū cælorum. Hoc enim sermone secundum Augustinum comprehenditur quicquid pertinet ad perfectum Christianæ vitæ statum, & summa Euangelicæ doctrinæ, quantum quidem pertinet ad perfectum autem in hoc sermone deprehenditur quod sit iuris positiuū, quod scilicet antequam hic statueretur fuerit indifferens, sed omnia quæ hic statuuntur, per se sunt bona, ac proinde nullo vnquam tempore immutanda, quod legis Christianæ ostendit perfectionē, in quam illud singulariter competit fidelia omnia mandata eius, confirmata in sæculū sæculi, facta in veritate & æquitate. Porro scopus huius sermonis est, auocare homines ab his quæ mundus magni facit & sedulo sectatur, ac docere, veram iusticiam quæ Christianorum est, non esse sitam in externis cæremoniis, nec ad eam satis esse Pharisæorum more, exterius tantum vitam ad legis præscriptū cōposuisse: sed sicam esse in affectu potissimum, in sincero Dei cultu, & secura in illum fiducia, in vera proximi dilectione, quæ etiam ad inimicos se extendat, & expositum hominem faciat ad inseruiendū & subueniendū quibusuis: deniq; in humilitate, mansuetudine, misericordia, patientia, cōtemptu rerum periturarum, atq; id genus animi virtutibus. Quoniā autem beatitudinē expetunt omnes cuiuscunq; status aut cōditionis, propter quā agimus & patimur quicquid volūtariè æzimus & patimur, (est enim finis omnium actionum & passionum) eamq; omnes pollicentur qui se sapientiæ profitentur doctores, sed de ea multa est inter philosophos controuersia, multus in vita mortalium error, ideo rectè Dominus docturus de actionibus & passionibus, exorditur suum sermonem & legē Euangelicam à beatitudine, quemadmodum & David librum Psalmorum: docetq; in rebus longe diuersis sitam beatitudinem, quam vel vulgus autumat, vel philosophi docent. Quibus etiam sententiis suis de beatitudine propositis, carnī quidā paradoxis, sed summa cū autoritate traditis, reddebat turbas & attētos & beneuolos auditores. Mira enim dicebat, sed pollicebatur sclicitatem, rationem semper promissæ sclicitatis inopinabilis adiciens. Qui enim æquè insolens, atq; beatū dicere, qui pauper sit, lugēs, & afflictus? Rursus quid optabilius quam audire eum, qui tam certo ostendit quibus rebus quis euadat beatus?

BEATI PAUPERES, SPIRITV QVONIAM IPSORVM EST REGNVM CÆLORVM.] Tripliciter à diuersis accipitur hæc oratio, pauperes spiritu, iuxta quod in scripturis tripliciter accipitur dictio, pauper. Aliquando enim pauperes dicuntur, qui laborant rerū necessariarū penuria, vt nomen, pauper, opponatur diuiti. Aliquādo pauperes dicuntur, quouis modo afflictī, & destituti ope aliena, quomodo accipitur frequentissimè in Psalmis. Aliquando pauper dicitur, qui de se humiliter sentit, nec est inflatus, quomodo videtur accipi Isaia vlt. cap. Ad quem respiciam, nisi ad pauperulum, & contritum spiritu, & tremementem sermones meos. Itaque nō de sunt qui secundum acceptionem secundam hic intelligunt pauperes spiritu, qui animo sunt afflictī, quos scriptura frequenter vocat contritos vel humiles

Matth. 4

Pf. 110

Pf. 110

Qui pauperes spiritu.

humiles spiritu, vt Psal. 35. Iuxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Sed hanc interpretationem non conuenire huic proposito, patet tum ex eo quod pauperibus apud Lucam opponantur diuites, cum dicitur ex opposito huius sententiae, Vae vobis diuitibus, &c. tum quod sic pauperes spiritu nihil differant à lugentibus, vt frustra dictum esset: Beati qui lugent. Alij ergo, inter quos Augustinus, secundum tertiam vocabuli, pauper, acceptionem intelligunt pauperes spiritu, eos qui non habent spiritum magnum & inflatum, sed modeste de se sentiunt, omni superbia & arrogancia deposita. Sed & huic intelligentiae obstat, quod pauperibus, de quibus hic est mentio, opponantur à Domino diuites. Proinde rectius accipitur hoc loco nomen, pauperes, secundum primam acceptionem, vt respondeat Hebraicæ dictioni רשעים rascim. Nam & Græca dicitio hic posita πτωχοί proprie medicos significat. Secundum hanc tamen acceptionem adhuc dupliciter intelligitur illud pauperes spiritu. Primo enim per pauperes spiritu, possunt intelligi hi qui re vera sunt pauperes, sed tales effecti proprio suo spiritu, hoc est, propria sua voluntate, eaq; spirituali, ita vt intelligatur beatos pronuciare Dominus eos qui re vera sunt pauperes, non tamen effecti tales necessitate aliqua, nec quavis voluntate, sed spirituali voluntate. Secundò: per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui etsi habeant diuitias, non tamen cor eis apponunt, sed parati sunt eas abicere, si & quando expediret, vt ablatius, spiritu, intelligatur determinatio diminuens, adiecta ob distinctionem ab his qui re ipsa sunt pauperes. Quamuis autem hæc secunda intelligentia propinqua sit priori sensui, & ad eum reduciue pertineat, possitque simul cum priori intelligi comprehendere, tamen prior intelligentia & est simplicior, & videtur potissimum esse ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuisse, discipulos suos ob id prædicare beatos, quod propter se iam omnia abiecissent & reliquissent. Proinde D. Basilium quæst. 205. bene explicat qui sint pauperes spiritu, dicens, Hi sunt pauperes spiritu, qui non ob aliam causam pauperes facti sunt, nisi propter doctrinam Domini qui dixit: Vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Si vero quis etiam quomodocumq; accedentem paupertatem, susceptam gubernet ad voluntatem Dei, velut Lazarus, nec hic à beatitudine alienus est. Hæc ille. Ex quibus coniunctis cum superiori colligere licet triplices pauperes spiritu, secundum tertiam vocabuli, pauper, acceptionem. Primo quidem, qui propter Christum omnia sua reliquerunt, quales erant Apostoli, & de his præcipue Dominus locutus est. Secundo, qui incidentem paupertatem propter Deum patienti animo suscipiunt, diuitiis eam præferentes spe regni cælorum. Tertiò, qui parato sunt animo abiiciendi facultates, vbi pietatis ratio exigeret. Vnde Eccle. 31. Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & in thesauris, &c. Bene autem obseruandum non esse dictum: Beati pauperes voluntate, sed spiritu, quod à D. Bernardo in sermone primo de festiuitate omnium sanctorum diligenter est annotatum. Diligenter, inquit, attende, quod non simpliciter pauperes nominant propter plebeios pauperes necessitate miserabili, non lauda-

abili voluntate. Spero equidem profuturam eis apud diuinam bonitatis misericordiam hanc ipsam afflictionis suæ miseriam, scio tamen Dominum hoc in loco non de huiusmodi fuisse locutum, sed de his qui possunt dicere cum Propheta, Voluntariè sacrificabo tibi. Attamen nec voluntaria quidem paupertas omnis, laudem habet apud Deum. Nam & Philosophi omnia sua reliquisse leguntur, vt expediti mundialibus caris, studio vanitatis possent vacare liberius, & nolebant censu abundare terreno, vt abundarent magis in sensu suo. Hos discernit quod dictum est, spiritu, id est, spirituali voluntate, spirituali scilicet intentione, desiderio spirituali, propter solum beneplacitum Dei & salutem animarum. Hæc ille. Indicauit idem & Basilium in verbis superioribus, cum dicit, qui non ob aliam causam facti sunt pauperes quam ob Domini doctrinam, &c. & præmisit, Quum Dominus dicat, nunc quidem verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt & vita, nunc vero, Spiritus sanctus docebit vos omnia, & commonefaciet de iis quæ dixerò vobis. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet à me, hæc loquetur: Hi sunt pauperes spiritu, &c. Ex quibus apparet D. Basilium ablatiuum, spiritu, hic accepisse pro spirituali Christi doctrina aut Spiritu sancto, vt sit sensus: pauperes secundum spiritualem Christi doctrinam, aut secundum in finitum Spiritus sancti, Redit tamen sensus eodem quo tendit sensus Bernardi, secundum quem spiritus hic accipitur pro spiritu nostro, hoc est, mente nostra, a Spiritu sancto inspirata, & spiritualia intendenti. Alioqui enim mens nostra non est spiritus. Sic & D. Hieronymus explicans qui sint pauperes spiritu, Qui, inquit, propter spiritum sanctum voluntate iunt pauperes; non quidem significare volens ablatiuum, spiritu, hic accipi pro Spiritu sancto, sed pro voluntate spirituali, quam scilicet inspirauit Spiritus sanctus. Quamuis autem in hac beatitudine commendatur primo & principaliter voluntaria paupertas pro Christo suscepta, simul tamen etiam rectè intelligitur ex consequenti commendari virtus humilitatis, quam primo & ad literam hic significari intelligit Augustinus, ob id maximè, vt apparet, vt prima beatitudine accipiatur commendari ea virtus quæ omnium est fundamentum virtutum, quomodo & intellexit Theophylact. post Chryso. sic scribens: Primum modestiam & humilitatem animi ceu fundamentum iacit. Nam quoniam propter superbiam Adam cecidit, per humilitatem erigit nos Christus. Significatur, inquam, etiam hæc cum voluntaria paupertate. Nam abiectio omnium facultatum propter Christum, necessario prouenit ex animi humilitate, eamque coniunctam habet. Sicut enim diuitiæ ferè appetuntur propter mundi honorem, ita qui omnes abiicit facultates, omnes item honores se contemere declarat. Atq; hæc videri potest ratio, quare Diuus Hieronymus in commentariis vtramque interpretationem videatur miscuisse, & qua intelligitur hic significari voluntaria paupertas, & qua intelligitur hamilitas animi. Sic enim scribit: Beati pauperes spiritu, &c. Hoc est quod alibi legimus; & humiles spiritu: saluabit. Ne quis autem putaret paupertatem, quæ nonnunquam necessitate portatur à Domino prædicari, adiunxit spiritu, vt humilitatem intelligeres, non penuriam: Beati

Beati pauperes spiritu, qui propter spiritum sanctum voluntate sunt pauperes, Hæc ille. Bene ergo ab hac beatitudine, cœptus est hic sermo, tum quia quemadmodum initium omnis peccati est superbia, & radix omnium malorum est cupiditas, ita virtutum omnium fundamentum & basis, est humilitas, ac perfectionis Euangelicæ origo est rerū periturarum cōtemptus & voluntaria paupertas, tum quia in diuitiis & honoribus vulgus maximè sitam beatitudinem existimet, proinde conueniebat vt illo reiecto quod maximè sectatur homines, contrarium eius primo loco induceret, & inde inciperet beatitudo iudicio diuino, vbi ærumna æstimatur humano, vt habet Ambrosius. Quoniam autem ipsa paupertas per se non facit hominem beatum, sed tantum medium est perueniendi ad ipsam beatitudinem, ideo rationem adiicit Dominus, quare beatos pronunciauerit pauperes spiritu, quoniam, inquit, ipsorum est regnum cælorum. Vbi obseruandum, quod quamuis omnium beatitudinem vna sit ratio, nempe merces felicitatis æternæ, tamen hæc variè significatur in diuersis beatitudinibus pro exigentia singularum beatitudinum. Pauperibus ergo spiritu promittitur regnum cælorum, quia cōuenit his qui contempserunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hic haberi viles & abiecti, vt postea regnent in cælis cum Deo. Itaque mundus quidem dicit: Beati diuites, quoniam ipsorum est regnum terrarū. Christus vero cōtrā: Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Nec dicit, ipsorum erit, sed ipsorum iam est regnum cælorū, quod illud in secura iam possideant spe, vnde etiam non dicuntur fore beati, sed iam esse beati, in secura scilicet spe quæ non confundit. Non enim cum dicitur: Beati pauperes, intelligendum est verbum futuri temporis, erunt, sed præsens, sunt. Nam postea dicitur: Beati estis cum maledixerint vobis homines, &c. Porro quæquam id quod hic promittitur beatis potissimum sit referendum ad vitam futuram: in qua perfectè in ipsis implebuntur hæc promissiones, tamen etiam singulæ promissiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in singulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes spiritu etiam in hac vita iam re ipsa regnant regno planè cœlesti longe felicius, quam reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum, verius grauissimam seruitutem, quam regnant. Multos enim patiuntur tyrannos, diseruciati auaritia, ira, liuore, cupiditate bonorum ac vindictæ, metu, spe. At homo humilis, terrenarumq; facultatum ac honorum contemptor, liber est ab huiusmodi curis, trāquillo semper existēs pectore, securè expectans bona cœlestia, pestibus animorum auaritia atque superbia imperans & dominans, honoribus atque omnibus huius mundi bonis longe superior. An nõ ergo talis obtinet regnum longè pulchrius ac magnificentius regno tyrannorum? Sed hic dubium aliquod esse potest, quomodo saluator præferat paupertatem sufficientiæ aut diuitiis quo ad beatitudinem, cum Sapiens dicat Ecclesiast. cap. 7. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest videntibus solem. Et idem Prouer. 30. precatur Deum: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria. Deinde videtur ad beatitudinem consequendam accommodatius organum esse, diuitias aut saltem sufficientiam rerū temporalium,

A quàm indigentiam & paupertatem; quoniam indigentes necessariis oportet vacare vt habeant necessaria, nec possunt se totos impendere his quæ sunt beatitudinis. Dicendum ad beatitudinem quidem naturalem præsentis vitæ conuenire magis aut diuitias aliquales, aut sufficientiam rerum temporalium, sed ad beatitudinem supernaturalem magis conuenire paupertatem voluntariam. Paupertas enim ex spiritu, lætissima est, expeditum reddens hominem ab omni sollicitudine, certumq; ac securum hominem faciens quod Deus ipse curam gerat, qui non finet ipsi deficere omne bonum, quemadmodum experientia in multis sanctis viris monstrauit. Sapiens autem non absolute dicit vtiliorem esse sapientiam cum diuitiis, sed adiicit; & magis prodest videntibus solem; quo satis significat diuitias quidem aliquid conferre ad beatitudinem vitæ præsentis. Vnde & subiungit: Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. Oratio verò illa, quæ est Prouer. 30. cap. est oratio sapientis ex parte imperfectiorum, sicut satis patet ex sequentibus. Deinde illo tempore nondum erat infirmo & rudi populo via perfectionis aperienda, cuius doctrina Christo magistro perfectioni referuanda erat.

C a BEATI MITES, QUONIAM IPSI POSSIDEBUNT TERRAM.] Bene pauperibus adiunguntur mites. Duo enim hæc vt ferè se consequuntur & cōiuncta sunt, ita etiam in scripturis coniungi solent. Vnde Saluator de se dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Et Iudith 9. Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et Iob 24. Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter omnes mansuetos terræ. Qui enim animo est humilis, non facile irascitur: nec contemptum se haberi & inglorium indignatur. Sic & qui voluntariè pauper factus est, cum honores simul & diuitias contemnat, non facile irascetur ob iacturam vel honoris, vel bonorum ab aliquo illatā. Vnde apud Hebræos summa est affinitas & similitudo inter אנוני & אנוני anau, quarum prior significat humiles & pauperes, secunda vero mansuetos. Bene ergo subiicitur Beati mites; tum quod mansuetudo humilitati & paupertati coniuncta fere sit, tum quod cōiuncta esse debeat, adeo vt sine ea paupertas spiritus laudabilis non sit. Quid enim prodest externas continere diuitias, si non etiam teipsum contempnas, & superiorè esse ipsis pecuniis, si non etiam tui animi cōmōtiones superare possis, quod sit per mansuetudine? Apud Græcos tamè secundo loco ponitur: Beati qui lugent; ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus bonorum & diuitiarum, secunda verò appetitus voluptatū, in quibus tribus cōprehenduntur omnia quæ mundi sunt. Est autem istud: Beati mites, &c. desumptū à Domino ex Psal. 30. vbi dicitur: Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Nam inter mansuetos & mites nulla constituenda est differentia quemadmodum tamen quidam constituunt, cum vna sit apud Græcos & Hebræos dicitio, quam Latinus nunc vertit mansuetum, nunc mitem. Est enim Græcè πρᾶνός, vel πρᾶνός, Hebraicè verò אנוני Anau. Pertinet autem ad mansuetum vel mitem non quidem omnino nunquam irasci, hoc enim est insensatorum & insipientium, sed ita passionibus iræ & zeli imperare, vt nec indignetur, vel

vel murmuret contra Deum, vel ob iniquorum feceliores successus, vel proprias aduersitates ab illo immittas, neq; contentiosè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vindicare, sed vt ita se gerat, erga Deum quidem, vt benigno animo Dei iudicia sustineat, erga homines verò, vt vel taciturnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare cõtendat. Non solum enim ad mitem pertinet, nõ quærere vindictam, etiam placita suauitate exteriorum morum vtilem se omnibus exhibere, hoc est, non solum non vincia malo, sed vincere in bono malum. Pertinere autem ad mansuetudinem huiusmodi animi erga Deum dispositionem, patet ex Psal. 36. vbi Psalmista dehörtans ab æmulatione & zelo impiorum, & zelantium eos pœnam describens, per oppositionem dicit, Mansueti autem hæreditabunt terram; pro quo prius dixit, Sustinentes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram. Pertinere autem etiam ad mansuetudinem placidam respõsionem, illud Pauli docet, Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Magna ergo est virtus mansuetudinis, quæ hominem sui ipsius dominum facit, Deoq; in omnibus subditum ac optimè affectum, omnibus item hominibus, etiam improbis, vtilem & commodum. Ideoq; & in scripturis passim commendatur, idq; variè. Primum, quod singulariter Deo placeat, & singulariter ei curæ sunt mansueti, Vnde Ecclesiast. 11. Beneplacitum est Deo fides & mansuetudo. Et Psal. 149. Exaltabit mansuetos in salutem. Et Isaia 11. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Et sanè tam grata Deo & perfecta est hæc virtus, vt Dominus huius exemplum & magistrum se specialiter exhibuerit, dicens: Discite à me, &c. Secundò, quòd hæc virtus aptiorem faciat mentem vt sit capax cognoscendi diuinam voluntatem, & audiendi eloquia diuina, Vnde Psal. 24. Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas. Et Psal. 33. Audiant mansueti, & lætentur. Et Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum quod potest saluare animas vestras. Et Eccle. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas. Vnde Moyse, de quo scribitur Numer. 12. quòd erat mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, creditur à Dionysio ob hanc virtutem habuisse cum Deo tantam familiaritatem. Tertio, quòd hæc virtus vt nos commodos & viles omnibus facit, ita etiam gratos. Vnde Ecclesiast. 3. In mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligenter; Hic autem à Domino ideo prædicantur beati mansueti, quoniam, inquit, ipsi possidebunt terram. Vbi pro, possidebunt, Græcè est, κληρονομήσουσι, idem scilicet verbum quod est Psal. 36. vnde istud desumptum est, vbi nos legimus: Mansueti autem hæreditabunt terram, Plus est autem hæreditate vel in hæreditatem accipere terram, quàm possidere terram. Multi enim possident, non hæreditatio iure. Terra cuius autem possessio hic promittitur mitibus, variè à diuersis accipitur, Bernardus enim intelligit corpus, quod possidet anima hominis mansueti, regnans super carnis motus, & omnibus suis membris per mansuetudine imperans, Et D. Ambrosius quoque per terram videtur corpus intelligere, verum intelligit mansuetum non

A hic possidere corpus suum, post resurrectionem. Post resurrectionem inquit, terram tuam incipies possidere absolutus à morte. Ille enim cui dicitur: Terra es & in terram ibis; non possidet terram suam. Non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Diuus Hilarius videtur intellexisse corpus Dominicum, aut potius corpus nostrum cõfiguratum corpori claritatis Christi, vt sit idem sensus ipsius cum sensu Ambrosij. Sic enim scribit, Mitibus terræ hæreditatem pollicetur, id est, eius corporis quod ipse Dominus assumpsit habitaculum. Et quia per mansuetudinem mentis nostræ habitauerit Christus in nobis, nos quoq; gloria clarificati eius corporis vestiemur. Diuus Hieronymus terram intelligit hic eam de qua Psal. 118. Credo videre bona Domini in terra viuentium; cœlum scilicet, quod terra est viuentium; cum terra hæc sit potius terra mortuorum vel morientium. Chrysostomus verò etiam hanc terram intelligit. Huius certè terræ possessio rectè intelligitur promitti mitibus, tum quòd frequenter contingat vt tales stabilius & quietius sua possideant, quàm immites, qui multotiens animam & hæreditatem paternam contentionibus suis perdunt, tum quia mansueto homini totus mundus patria est, totq; locis habet fundum, quot locis reperit amantes Euangelicæ mansuetudinis, atque ex omnibus quæ habet mundus voluptatem & fructum caput velut illius possessor. cum contrà immitis & ferox nec hoc possideat quod habet. Itaque secundum Chrysostomum, quoniam vulgò æstimatur eum qui mitis est omnia sua perdere, contrariù promittit Dominus, spiritualibus tẽporalia immiscens. vtens ad hoc verbis Psalmistæ. Verisimilius autem est omnia hæc promissa pertinere potissimè ad futuram vitã, & ideo verisimilior est & simplicior Hieronymi interpretatio, quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiam in hac vita impleri rectè intelliguntur, simul possit intelligi & sensus Chrysostomi. Aut terra hic simplicius accipietur p̄ terra hac, quã iam ex parte possidēt mites, sed perfectissimè cū Christo possessuri sunt cum facta erit terra noua, hoc est, de ea terra potissimè hic loquitur Dominus, quã Paulus ad Hebr. 2. vocat orbem terræ futurũ, subiiciendũ Christo. Itaq; quoniam mites hic frequẽter pelluntur suis possessionibus, promittitur eis verbis Psalmistæ hæreditaria possessio totius terræ. Cùm enim sint futuri hæredes Dei, cohæredes autem Christi, simul cum ipso hæreditario quodã & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cum dominabuntur iusti omnibus impiis in matutino. Et mundus quidem dicit: Beati potẽtes qui iniurias suas vindicare valent, quoniam tales possidebunt terrã. Christus contra Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

f BEATI QUI LUGENT, QUONIAM IPSI CONSOLABUNTUR.] Cùm vulgus existimet etiam in delitiis & voluptatibus huius vitæ sitam beatitudinem, Dominus postquam prima sententia reiecit vulgi sententiam, diuitias & honores magnificientis: hac iam sententia etiam refellit falsam vulgi de voluptatibus opinionem, asserens e contrariò in luctu potius sitam beatitudinem. Mũdus enim dicit: Beati ab omni luctu liberi, & omnibus delitiis affluentes. Dominus contra: Beati qui lugent. Cùm autem non omnes qui lugent sint beati, imo multorum luctus sit vituperandus, vt qui lugent eo quod non honorentur in mundo

mundo, aut qui lugent damnũ rerum tempora-
 lium, aut impotentia vindictæ, aut deniq; qui immodicè dolent amicorum suorum amissionem, aut simile quid: omnes ferè sententiam hanc intelligendam volunt singulariter de sancto luctu sponte à viris iustis suscepto, vt est luctus quo vel propria, vel aliena deflent peccata. Deniq; quo exilium & vitæ huius miseras ac tentationes deplorant, desiderantes esse cum Christo, & eo esse statu in quo nihil committant Deo ingratum. Verũ si consideretur sententia quæ apud Lucam huic opponitur, nimirum: Væ vobis qui ridetis nũc, quia lugebitis & flebitis, videbitur Dominus non solum beatificasse huiusmodi luctũ à viris sanctis, iustis illis & piis de causis susceptum. Sicut enim diues epulo comprehenditur sub illo væ, quod huic beatitudi-
 dini opponitur: ita & hæc beatitudo videtur etiam ex intentione Saluatoris pertinere ad Lazarum Euangelicum, vt satis patet ex verbis Abraham, quibus respondit diuiti, dicens: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter malum nunc autem hic consolatur, tu verò eruaris. Proinde intelligenda hæc sententia non solum de his qui ob sanctas illas causas spretis huius mundi voluptatibus, sponte luctũ suscipiunt, sed etiam de his qui calamitates aliquas à Deo sibi immittas æquo animo hic perferunt, vt sub hac beatitudine cõprehendatur illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniã eum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hic dicuntur, non solum qui lachrymas emittunt, sed etiam quotquot in rebus tristibus & calamitatibus agunt, maxime his quæ fortunæ esse videntur. Quod si obiiciatur, non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: Dicendum, Dominum etiam has sententias non extulisse catholicas, ac proinde noluisse significare: omnes lugentes esse beatos, sed tantum voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam fœlicitatem, si modò tamen quis eo bene vtatur, & nihil alioqui desit quod fœlicitatem æternam impediatur, quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Sicut enim dum postea in genere dicit: Væ diuitibus, væ vobis qui ridetis, qui saturati estis, & væ cùm benedixerint vobis homines, non vult vniuersaliter omnes diuites, aut ridentes, aut commẽdatos ab hominibus condemnare, sed ex circumstantiis, aliisque locis facile patet de quibus veræ sunt generales illæ sententiæ, ita etiam hoc loco censendum. Ex aliis enim scripturis, atque ex hoc ipso loco videndum, quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt præmittitur: qui que esuriunt & sitiunt iustitiam, vt sequitur. Beati ergo qui lugent propria delicta, cum Psalmista dicente: Laboravi in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, &c. Beatiores, qui etiam aliena deflent peccata, ob Dei inhonorationem, malorumque perditionem, & pusillorum scandala, quomodo Samuel luxit Saulem, & David impios, dicens: Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam. Et Paulus Apost. flere se dicit eos qui post fornicationem & immunditiam non egerunt pœnitentiam. Beati qui cum Ieremia lugent vastitatem spiritualis Ierusalem. Beati qui voluptates huius mundi spernentes dicunt cum Dauide: Renuit consolari anima mea, & præ desiderio cœlestis patriæ, ac tadio carnis repugnantis spiritu exclamant

A cum Paulo: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et cum Dauide: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Beati denique quibus non contingit terrena hic frui fœlicitate, sed omnia eis in hoc mundo aduersa eueniunt, si modò patienter immittas à Deo miseras sufferant, & cum Psalmista dicant: Ego in flagella paratus sum. Et cum Ieremia: Corripe me Domine, verum tamen in iudicio, & non in furore tuo. Omnes hi lugentes beati, inquit Dominus, quoniam ipsi cõsolabuntur. Idque potissimum & perfectissimè in futura vita, quando, vt habet Isaia, lætitia sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit vltra, neque luctus, neque clamor, neq; dolor, quia prima abierunt. Sed tamen & in præsentia etiã vita, non aberit cœlestis ille consolator, spiritus sanctus, qui temporarium luctum in æstimabili mentis gaudio pensat, vt possint dicere cum Paulo. Quasi tristes, semper autem gaudentes. Et cum Dauide: Secundum multitudinem dolorum meorũ in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Proinde non contrariatur huic sententiæ beatificanti lugentes, quod habet Sapiens, dehörtans à merore, Proverb. 17. Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis excccat ossa. Luctus enim iste, quem hic Dominus beatificat, suam habet coniunctam aut comitem ferè mentis hilaritatem, superantem omnem sensum & omnẽ sermonem, secundum illud Psalmi mysticè intellecti: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, & Cibabis nos pane lachrymarum, & potum dabis nobis in lachrymis. Sic nec contrariatur quod dicitur Ecclesiast. 30. Tristitiam longe expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in ea. Loquitur enim de tristitia mundana, quæ secundum Paulum mortem operatur. Porro de consolatione sempiterna, quæ manet sanctos in cœlis, prolixè habetur Isaia vltim. cùm dicitur: Lætami cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea vniuersi qui lugetis super eam, vt surgatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, vt mulgeatis, & delitiis affluatis ab omnimoda gloria eius. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.

BEATI QUI ESURIUNT ET SITIVNT IUSTITIAM, &c.] Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam cõtemptis diuitiis, honoribus, & voluptatibus, quorum trium contemptus, superioribus tribus significatus est, superest vt homo iam etiam esuriat & sitiatur iustitiam & virtutem. Sed hic difficultas occurrit, quomodo Matthæus addat, iustitiam, quod non additur apud Lucam, nec subintelligi posse videtur, cùm illi, Beati qui esuritis, opponatur, Væ qui saturati estis, quia esurietis, quod quemadmodum intelligitur de saturitate corporali, ita etiam contrarium videtur debere accipi de fame & siti corporali, & non de fame iustitiæ, quæ est fames spiritualis. Dicendum, quod quemadmodum Lucas in prima beatitudine non apposuit ablatiuum, spiritu, eò quòd induceret Dominum alloquentem discipulos, ita vt facile ex eo intelligi posset, quales pauperes Dominus beatificaret, nimirum qui similes essent Apostolis voluntariè paupertatem eligentibus: ita & in hac beatitudine non addidit accusatiuum, iustitiam, quo exprimeretur quales

2. Tim. 2.

Lm. 16.

Iacobi 1.

Psal. 6.
Ps. 118.
2. Re. 15.
Treno 1.

Psal. 72.

Rom. 7.
Ps. 119.

Psal. 37.

Apoc. 21.

Psal. 93.

2. Cor. 2.

esurientes Dominus beatos pronuntiet, eo quod id satis intelligi posset ex iis quibus Dominus loquebatur. Et quamvis quod dicit, Lucas, Beati qui nunc esuritis, omnino videatur debere accipi de esurie corporali: Matthæus tamen, qui generaliter proposuit beatitudines: expressit hanc beatitudinem de esurie spirituali, eo quod esuries corporalis non sit beatificata nisi propter adiunctam etiam spiritualem esuriam iustitiæ: quemadmodum e contra saturitas corporalis ob id maxime condemnatur, quod adiunctum habeat fastidium aut neglectum iustitiæ. Beati ergo pronuntiantur qui sic esuriunt & sitiunt iustitiam, ut eius desiderio frequenter esuriant & sitiant corporaliter, negligentes pascere corpus, imò corpori alimentorum copiam subtrahentes, ieiunisque carnem macerantes, ut mentem pascant, & impingent iustitiæ. Beata esuries corporalis, si modo talis sit qualis fuit discipulorum Domini. Accipitur autem hic iustitia, ut sit generalis virtus: & esurire iustitiam, sit desiderare quæcunque sunt virtutis & æquitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut desiderando propriam innocentiam & rectitudinem in omnibus actionibus, aut optando ut id quod æquum & iustum est apud omnes obtineat, & ab omnibus præstetur quod debitum est & rectum. Atque uterque hic modus rectè intelligitur comprehendi sub hac beatitudine ut esurientes iustitiam, sint desiderantes id quod rectum est & debitum exhiberi, tum à se, tum à quocunque, fastidita omni iniquitate, tum in se, tum in quocunque. Et quidem desiderium iustitiæ, rectè hic non per desiderii nomen, sed per famem & sitim designatur, idque multiplici ratione. Primum, ut ostendatur vehementia desiderii. Fames enim & sitis desideria sunt longe superantia quoduis aliud desiderium vel honorum, vel diuitiarum. Deinde, ut ostendatur quasi naturalitas, quod scilicet quemadmodum tam fames quam sitis ex natura provenit, ita desiderium vehemens iustitiæ ut naturale inest iustis secundum naturam spiritualem maxime, secundum quam ex Deo nati sunt. Præterea ad ostendendam qualitatem indigentis, quod scilicet iusti desiderant iustitiam & rectitudinem tanquam cibum & potum, indigent ad vitæ conservationem esurientes & sitientes. Sic enim & iustitia velut cibus est & potus spiritualis, animam pascens, reficiens, & vivificans, aut in vita spirituali conservans. De hoc cibo dicit Dominus: Meus cibus est ut faciam voluntatem patris mei qui est in cælis. Dicit ergo, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, hoc est, qui eo amore eam prosequuntur, quo ardore prosequimur cibum & potum, quique eam veluti ad vitæ conservationem necessariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in cibo & potu. Non dicit autem: Qui esuriunt & sitiunt scire vel facere iustitiam, sed absolute, qui esuriunt iustitiam, ut intelligamus utramque iustitiæ esuriam, qua scilicet desiderant eam iusti & scire & perficere. Nec dicit: Beati qui amant iustitiam, aut qui sectantur, aut faciunt iustitiam, quemadmodum dicit & Psalmista Psal. 105. Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam, in omni tempore, quia, ut habet Hieronymus, non nobis sufficit, velle iustitiam, nisi iustitiæ patiamur & famem, ut sub hoc

A exemplo, nunquam nos satis iustos, sed semper esurire iustitiæ opera intelligamus. Iusti enim quoniam nec se nec alios vident in hac vita præstare quicquid debitum est, cum in multis offendamus omnes, etiam habita iustitia non sunt contenti, sed ulterius semper esuriunt & sitiunt perfectiorem tum in se, tum in aliis iustitiam. Iam & illud notandum, Dominum cum dicit beatos qui esuriunt & sitiunt iustitiam, avocare ab esurie & siti rerum temporariarum, ac significare voluisse leuiter appetenda ista, quibus alitur & fouetur corpus, in quorum cura vulgus miserè torquetur, quorum saturitas nonnunquam plus cruciat, quam prius cruciabat fames, & mox à saturitate recurrit fames subinde satianda. Felices esse qui famem ac sitim à rebus prætereuntibus transferunt ad iustitiam Evangelicam expectandam, ubi semper est quod esuriatur & sitiatur. Bene autem pro mercede promittitur huiusmodi esurientibus, quod ipsi saturabuntur. quasi dicat: Miseri qui esuriunt & sitiunt temporalia, quoniam tales non continget unquam saturari: sed felices qui esuriunt & sitiunt iustitiam, non enim semper esurient, sed aliquando feliciter & beatè saturabuntur. In cælesti scilicet patria, secundum illud Psalmista: Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua. Ad vitam enim futuram, saturitatem hanc referre potissimum oportet, eo quod in hac vita non sit saturitas plena, propterea quod semper desit aliquid iustitiæ, quod esuriamus. In futura autem vita sicut omnium bonorum, ita & iustitiæ erit satietas, cum sublata erit omnis iniquitas simul cum morte. Et tamen etiam in hac vita ex parte saturitas esurientibus iustitiam contingit longè felicior & verior quam sit diuitum satietas, secundum illud Saluatoris: Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Et rursum: Qui biberit ex hac aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed fiet in eo fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam. Porro duarum iam prædictarum beatitudinum promissiones, simul cum oppositis condemnationibus saturorum & ridentium, pulchrè habet Isaias: Ecce, inquit, serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis.

BEATI MISERICORDES, QUONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQUENTUR.] Bene hæc beatitudo in qua beatificatur misericordia, subiungitur superiori in qua iustitia beatificatur. Sicut enim hæc duæ virtutes, quarum altera respicit debitum, altera gratuitum, frequenter in scripturis coniunguntur, ita in eo qui beatus esse volet, coniuncta debet esse misericordia iustitiæ: & prius quidem iustitiæ, deinde etiam misericordiæ habenda est ratio. Iustitia enim sine misericordia, veluti crudelitas est: misericordia verò sine iustitia, dissolutio est, quare ab invicem hæc separari non debent. Vnde in Psalm. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Et: Misericordiam & veritatem diligit Deus. Et: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Et Proverb. 20. Misericordia & veritas custodiunt regem.

gem. Et cap. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et infinitis aliis locis hæc coniunguntur. Ad misericordem autem pertinet, ex animo compati alienis miseriis, easque velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere illas, easdemque tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miserum & afflictum habens cor ob conspectam alterius miseriam. Vnde constat misericordem præcellere beneficium aut munificum, cum præter exteriorem subventionem, in nomine, misericors, includatur interior ille compassionis & condolentis pius affectus, qui non includitur in nomine beneficis aut munificis. Est autem tantæ eminentiæ hæc misericordiæ virtus, ut sola inter virtutes Deo propria dicatur, iuxta illud: Deus cui proprium est misereri. Vnde & in scripturis à misericordia maxime Deus prædicatur, & postea in hoc sermone singulariter ad imitationem misericordiæ diuinæ Dominus adhortatur, dicens apud Lucam: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est, pro quo Matthæus habet: Estote ergo perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est. Vnde significatur ad perfectionem diuinam, per misericordiam & benignitatem nos peruenire. Quamvis autem misericordia quædam sit etiam erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseriis nostris propriis subleuandis, iuxta illud Ecclesiast. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo, tamen sicut proprie misericordia dicitur ad alterum, ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hæc beatitudo. Porro huiusmodi misericordia in elemosynarum largitione non tantum consistit sed etiam in his omnibus quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus: Beati elemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id quod omnibus competere potest: Beati misericordes. Misericors enim est, qui vel tantum indolescit fraterna charitate alterius calamitatibus, si non possit subuenire. Misericors est, qui monet errantem, docet ignorantem, consolatur afflictum, vestit nudum, pascit esurientem, condonat peccanti in se debita, orat pro peccatoribus, aut denique qui quicquid habet dotis, aliis subleuandis ac refocillandis impendit. Quis ergo ab hac beatitudine conqueri poterit se necessitate esse exclusum? Considerandum autem & illud, Dominum cum beatos misericordes pronunciat, contra vulgi sententiam significare, quod à Domino dictum testatur Paulus Actuum 19. Beatius esse dare, quam accipere: & subuenire, quam aliena opera subueniri. Porro ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens, quoniam ipsi misericordiam consequuntur, à Deo scilicet. Et id quidem patet ex parte in præsentis tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente peccata, quam maxime misericordia fraterna impetramus, iuxta illud Proverb. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et Danielis 4. Peccata tua elemosynis redime. Sed perfectissime Dei misericordiam consequuntur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ miseriis & malis. De qua misericordia Psalmista: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Et Iudas in epistola sua: Vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini

A nostri Iesu Christi in vitam æternam. Ex quibus scripturis discimus non nisi per misericordiam Dei saluari nos posse, secundum illud Pauli: Gratia Dei vita æterna. Si enim exacta iustitia nobiscum agere volet Dominus, non iustificabitur in conspectu eius omnis viuens. Idem cum hac sententia Domini habet & David Psalm. 40. dicens: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Tobie 4. Quomodo potueris, ita esto misericors, & ne auertas faciem tuam ab illo paupere. Ita enim fiet, ut nec à te auertatur facies Domini. Ex opposito verò dicitur Iacobi 2. Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicium. Et Proverb. 21. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Videtur autem cum dicitur solum, ipsi misericordiæ consequentur, esse æqualis retributio, sed est multo maior. Non enim est æqualis misericordia diuina & humana. Cōdonasti proximo delictum aliquod leuiusculum, tibi Deus cōdonabit omnia delicta. Remisisti fratri vindictam temporariam, tibi Deus remittet æternam. Subleuasti tuā pecunia fratris inopiam, tibi Deus reddet opes suas cælestes. Theophylactus autem non solum de misericordia Dei dictum putat: quoniam misericordiam consequentur: sed etiam de misericordia hominum, ut ob id intelligi possit absolute dictum, misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur. Itaque sensus erit: Misericordiam consequentur, partim quidem hic à Deo & ab hominibus, perfectissime autem postea à Deo.

BEATI MUNDO CORDE, QUONIAM IPSI DEVM VIDEBUNT.] Quemadmodum immunditia dupliciter accipitur in scripturis, & aliquando quidem specialiter pro venereis actibus illicitis, quibus non tantum anima, sed & corpus polluitur, ut cum Paulus numerat inter opera carnis, fornicationem, & immunditiam: aliquando vero generaliter, & omni vitio mentem hominis coinquinant. Sic dupliciter intelligi possunt aliqui dici mundo corde, vel, ut habent Græci, καθαροῦ καρδίας, hoc est, mundi corde, pro quo Augustinus legit dictione composita, mundicordes. Aut enim specialiter dicuntur mundi corde, quorum cor castum est ab omni concupiscentia venerea, aut saltem ab illicita concupiscentia alienum. Atque hoc modo hic accipit Theophylactus, intelligens ideo munditiam cordis subiunctam post misericordiam, eo quod quidam inueniantur misericordes, qui tamen seortantur, & alias immundi sunt, atque ob id Christum iubere cum aliis virtutibus etiam esse mundos, hoc est, castos, non solum corpore, sed etiam corde, & adiecit: quoniam ipsi Deum videbunt: quia ut nihil æquè hebetat mentem atque deditum esse veneri, sic castitas & continentia mentem maxime capacem reddunt visionis & cognitionis diuinæ. Aliter dicuntur mundo corde generaliter, quorum cor nullis vitiiis est inquinatum, purum scilicet & à malis cogitationibus, & à prauis desideriis, & singulariter ab omni duplicitate, quomodo David præcatur cor mundum creari in se. Atque hoc modo accipit hic D. Ambrosius, & similiter Basilus, quæstione 280. explicans quis sit mundus corde, di-

cit: Qui non reprehendit seipsum in reprobatione, aut defectu, aut negligentia mandati Dei. Et quidem potius debere sic generaliter accipi, verisimillius est ex loco Psalmi 23. ad quem hic allusum videtur à Domino; ubi sic dicitur: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur: Hæc est generatio querentium eum, querentium faciem Dei Iacob. Hic enim cor mundum accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat. Sic etiam dupliciter accipi potest locus ille Pauli similis huic sententiæ, qui est ad Hebræ. 12. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Potest enim per sanctimoniam accipi castitas, quemadmodum intelligunt Chrysostomus & Theophylactus: potest etiam accipi generaliter omnis virtus mentem hominis sanctificans. Porro si generaliter accipitur munditia cordis (ad quam inuitat Isaias cap. 1. dicens: Lauamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis vris. Et Iacobi cap. 4. Purificate corda vestra duplices animo.) rectè hæc beatitudo superioribus subiungitur, vt significaretur non satis esse si quis pauper sit mitis, lugens, iustitiæ & misericordiæ creditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat vel cogitationibus & desideriis malis, vel sinistra bonorum operum quæ facit, intentione deprauatum, aut ideo hæc beatitudo superioribus subiungitur, quod ex illis consequatur: Cordis enim munditia, effectus est præcedentium virtutum. Nam per luctum & misericordiam purgatur cor. Accipitur autem hic cor, sicut frequenter in scripturis, metaphoricè pro mente, propterea quod sicut cor principium est omnium vitium operationum, ita mens principium omnium cogitationum & affectuum. Vnde Sapiens præcipit omni custodia custodiri cor, quia ex ipso vita procedit. Et aliquando quidem cor metaphoricè accipitur tamen pro parte mentis intellectiua, vt eum cordi adduntur renes, sicut eum dicitur, seruans corda & renes Deus. Nam per renes pars appetitiua designatur. Aliàs verò pro tota mente accipitur. Verum apparet nullos esse huius beatitudinis capaces. Dicitur enim Prouerb. 20. Quis potest dicere, mundus est cor meum, purus sum à peccato? Et Iob 15. Cæli non sunt mundi in conspectu eius, quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquas iniquitatem? Et cap. 25. Nunquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Rursum: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Dicendum, quod quem admodum scriptura iustos vocat, non eos qui nihil committunt peccatum, sed qui ab omni crimine sunt liberi; ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibis maculis aspersum, purus tamen est à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira constituunt. Dicuntur ergo quidam mundo corde, non ab absoluta munditia, sed à munditia fragilitati nostræ possibili. Si enim sic via aliqua multum lucosa, per quam difficile quis possit transire nisi multum luti contrahat, transeat autem aliquis, qui pauculas, & paruas maculas

A contrahat, dicemus illum mundum esse. Bene autem mundis corde promittitur: quoniam ipsi Deum videbunt. Nam cum Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantum oculis mentis & cordis, requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quemadmodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Quod enim sol est puris oculis, hoc Deus est puris mentibus. Quod pituita aut squama sunt oculis, hoc peccata sunt animis. Nec parua est huiusmodi promissio, posse videre Deum. Nam in visione Dei consistit felicitas vitæ æternæ, iuxta illud Saluatoris: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum. Adimpletur autem hæc promissio potissimum in futura vita: Nam in hac vita Deum nemo vidit vnquam, in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidem puri corde capaciores sunt cognitionis Dei, quæ hic de ipso haberi potest. Sicut enim (inquit Theophylactus) speculum si mundum fuerit, recipit imagines, sic anima pura Dei faciem & scripturarum scientiam suscipit. Notandum & illud, dum mundis corde hic promittitur videre Deum, doceri nos, præparationem humanæ mentis ad videndum Deum non consistere in perfectione partis speculatiuæ, quæ admodum Philosophi tradiderunt, ponentes sapientes maxime appropinquare Deo, sed in perfectione mentis & partis affectiuæ, quæ vocatur cor, ac proinde hanc præparationem & viam omnibus esse communem quantumuis ingruditis. Nam munditiam cordis etiam vetulæ & anus indoctæ habere possunt. Itaque philosophi quidem beatos prædicant sapientes corde, quasi illi Deum sint perfectius visuri & cognituri. Christus contra mundis potius corde id competere pronunciat. Iudæus & Pharisæus prædicabat & beatificabat eum qui mundus esset corpore, quod talis possit ingredi templum, & apparere cum sanctis coram Domino. Dominus contra mundos corde beatos prædicat, tanquam idoneos visionis Dei, docens corporalem illam quam sectabantur Pharisei, munditiam non ita magnopere sectandam. Rursum mundus commendat eos qui student mundicie corporis & vestium, quod tales digni fiant qui versentur cum regibus & principibus, & videant faciem illorum. Dominus contra beatificat mundos corde, quod visuri sint, non terrenum aliquem regem, sed Deum ipsum. De immundis verò contrarium dicit Psalmista: Non habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Et Apocal. 21. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominatione faciens & mendacium.

BEATI PACIFICI, QUONIAM FILII DEI VOCABUNTUR. Dupliciter accipitur in scripturis dictio, pacificus. Aliquando enim correspondet dictioni Græcæ εἰρηνικός, vt semper extra hunc locum, & dicitur pacificus, qui corde est pacato, quiue cum omnibus pacem seruare studet, quomodo accipitur Psalm. 36. Quoniam sunt reliquiae homini pacifico. Et Psalm. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. His enim locis ponitur εἰρηνικός: hoc verò loco non sic accipitur. Nam sic pacificus parum aut nihil à miti differt. Vnde non est hoc loco εἰρηνικός, sed εἰρηνοποιός, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificantur ergo hic qui non solum in seipsis pacem iam habent, quales sunt qui mundo sunt corde: nec solum

Ioan. 17.
1. Ioh. 4.

Psal. 5.

Qui paci
fit.

eum omnibus pacem quantum in eis est habere student, quales sunt qui mites sunt dicti: sed qui etiam student alios à se dissidentes sibi reconciliare, aut eos qui inter se discordant sibi mutuo pacificare, aut eos qui à Deo sunt alieni reconciliare Deo. Quamuis enim secundum August. pacifici hic etiam possint intelligi, qui omnes animi sui motus componunt & subiciunt rationi, & etiam student cum omnibus habere pacem, quomodo intelligit Chrysostomus, tamen secundum intentionem Saluatoris potissimum his tribus modis contingit esse εἰρηνοποιός, hoc est, pacis conciliatorem. Primo enim pacifici sunt, qui etsi ab alio offensi sunt, omne tamen dant operam quo is qui iniuriã dedit sibi reconcilietur: cuius exemplum habemus in Davide, retribuente Saul bona pro malis. Secundo pacifici sunt, qui discordantes inter se ad concordiam redigere conantur. Vbi notandum, bene ob perfectionem pacificorum hic septimo loco poni pacificos, sicut e contra post sex quæ odit Dominus, septimum quod anima eius detestatur ponitur, seminare inter fratres discordias, Prouerb. 6. vbi etiam inter ea quæ odit Dominus, primum ponitur sublimitas oculorum, quæ contraria est ei quod hic in principio, beatus à Domino pronunciat. Tertio verò pacifici sunt, qui alienos à Deo student illi reconciliare, quales erant Apostoli qui Euangeliũ pacis omnibus annuntiabant, quo pacem inter ipsos & Deum componeret. Atque de huiusmodi pacificis maxime hic videtur locutus Dominus, quod huiusmodi pax, sola verissima sit pax, ad quæ prædicandã Apostolos, quibus hæc potissimum dicta sunt, missurus erat. Certè D. Basilii de huiusmodi pacificis dixisse Dominum istud intelligit, dum quæst. 215. proponens, quis sit pacificus ille qui à Domino beatus prædicatur, respondet: Qui Domino cooperatur, iuxta Apostolum qui dixit: Pro Christo legatione sumus, tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo reconciliamini Deo. Et rursus: Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deum. Nam pax quæ aliter se habet, negata est à Domino, vbi ait: Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat ego do vobis. Hæc ille. Pacifici ergo sunt illi, de quorum beatitudine etiã vaticinatus est Isaias, dicens cap. 52. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis pacem, annuntiantis bonũ, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus. Hanc pacem etiam David precatur prædicandam committi montibus, hoc est, perfectioribus dicens Psalm. 71. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiã. Ex his autem iam intelligere licet, quare post superiores beatitudines septimo loco convenienti ordine sequatur hæc beatitudo, nimirum quod postquam quis mundus corde factus est, superstit vt & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidentes componere quemadmodum iam suarum virium partes composuit. Id enim vt est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptis, est adiciendum. Bene autem pacificis promittitur, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur, quod tamen potest intelligi dupliciter, videlicet, vel respectu habito ad Deum patrem, vel respectu habito ad filium. Quoniam enim Deus pater maxime pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeo vt & filium suum in mundum miserit, in quo cõplacuit sibi reconciliare omnia in ipsum pacificas per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris siue quæ in cælis sunt, vt dicitur Colos. 1. ideo pacifici dicuntur vocandi filii Dei, vt potest ei

2. Cor. 5.
Roma. 3.
Ioan 14.

simillimi, & eius imitatores, quomodo statim postea dicitur. Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, vt sitis filii patris vestri qui in cælis est. Aut respectu habito ad filium, dicuntur pacifici vocandi filii Dei, eo quod vnigeniti filii Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo, ac dissidentes populos pacificare. Ipse enim est pater nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriarum soluens, inimicitias in carne sua legem mandatorum decretis euacians, vt duos condar in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliat ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Ephe. 2. Non dicit autem, quoniam filii Dei erunt. Quæ enim tales sunt, iam sunt filii Dei, nec expectare debent vt filii Dei, sed vt tales vocentur, hoc est, manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondum manifestum est qui sint filii Dei, dicendi cum multi eorum viles hic sine & abrecti, non aliter tractati quam serui aut mercenarii. Dicit ergo, vocabuntur, non falso, sed verè, ita vt & tales sint, & tales agnoscantur. Charissimi (inquit Ioannes) nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit quid oramus. Ex superioribus autem satis patere potest, quod ostendens sit ordo beatitudinum, utamur septem ad huc in beatitudinibus designatis. Primum enim requiritur, vt quis secundum primam beatitudinem honores & diuitias contemnat: deinde vt dum despiciat, aut iniuriã in suis facultatibus patitur, vincat in bono malum per mansuetudinem, tum vt contemptis euiã mundi voluptatibus luceat hanc peregrinationem: dehinc vbi bene affectus fuerit & dispositus respectu triplicis huius mundi bonorum, scilicet erga honores, diuitias, & voluptates, superest vt iustitiã & misericordiã sectetur, quibus virtutibus bene erga proximum disponatur: hinc restat vt ad munditiam cordis ascendat, qua in seipso optime disponatur, ac tum vt quemadmodum ipse pacem fecum, cum omnibus & cum Deo habet, studeat & alios & inter se, & cum Deo reconciliare. Hinc ergo satis intelligere licet, in posterioribus beatitudinibus semper aliquid poni quod sit perfectius priori. Quamuis autem hæc beatitudines diuersis sententiis pronuntiatæ sint, non est tamè putandã ad consequendã beatitudinẽ cœlestem sufficere, si quis vnũ præter eorum quæ hic beatificantur, nec similiter putandum has beatitudines pertinere tantum ad perfectos, sed ad omnes qui salui esse volent omnes pertinere: ita tamen vt beatorum sui beatitudines istæ perfectius competunt, minus beatus cui minus competunt: omnino autem non beatus, sed miser, qui ab his virtutibus quæ hic beatificantur, planè est alienus: itaque in vnũ sic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui cõtemnens huius mundi bona, honores, diuitias, & voluptates, iustitiã in super & misericordiã sectatus, peruenit ad munditiam cordis, ac in super & alios ad exemplum sui inter sese & cum Deo pacificare adlaborat. Sicut autem secundum Ambrosium sunt in his beatitudinibus incrementa virtutum, sic secundum eundem sunt etiã in eis incrementa premium. Primum enim premium est, quod beatorum sit regnum cœlorum, sed cum nostrum possit esse aliquid quod non possidemus, maius quodammodo est possidere terrã: & quia multa possidemus cum tristitia, tertio loco ponitur cõsolatio: & quia cõsolatio non vsq; ad saturitatem aliquando contin-

Ordo inter beatitudines.

git, quarto ponitur saturitas: & ne saturi metuere: mus aliquem defectum, quinto sequitur misericordia promissio, ab omni miseria liberans & securos reddens: & quoniam parū est conregnare, nisi conuersatio cum rege habeatur, sexto promittitur visio Dei: & quoniam videre regem etiam seruatoribus conceditur, dignitas filialis superadditur septimo loco, itaq; beati regnum cœlorum nō tantum consequuntur, sed etiam possidebunt, consolati, saturati, & ab omni miseria liberi, videntes Deum vt filii Dei. Ceterum his septem primis beatitudinibus quæ consistunt circa aliquam operationem, adaptat D. August. pulchrè septem dona spiritus sancti, quæ sunt apud Isaiam capit. 11. vt licet videre proxime in 1. lib. de sermone Domini in monte, & lib. 2. de doct. Christ. cap. 7. Primum enim donū, nempe timor, congruit, inquit, humilibus, de quibus dicitur: Beati pauperes spiritu. Secundum pietas, conuenit mitibus. Qui enim pie quærit, honorat scripturas, nō reprehendit in eis quod nondum intelligit, nec resistit, quod est mitem esse. Tertium scientia, conuenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc victi sint, quæ quasi bona petierūt. Quartum fortitudo, conuenit esurientibus & sitiētibus, quia desiderantes gaudium de veris bonis, laborāt à terrenis cupiētes auerti. Quintum, consiliū competit misericordibus: quia vnicui remedium est de tantis malis erui, dimittere & dare aliis. Sextum intellectus, conuenit mundis corde, qui purgato oculo possunt videre quod oculus non vidit, &c. Septimum sapientia, conuenit pacificis, in quibus nullus est motus rebellis, sed obtemperant spiritui. Ita ferè Augustinus.

BEATI QUI PERSECUTIONEM PATIUNTUR PROPTER IUSTITIAM, QUONIAM IPSORVM, &c. Post septem beatitudines superiores, quæ in actione aliqua consistunt, iam subiunguntur duæ beatitudines, consistentes in laudabili passione, sed quarum posterior includitur in priori, sicut speciale in generali. Et quidem rectè hæ duæ beatitudines sequuntur superiores, tum quia maiorem adhuc perfectionem præ illis contineant, imo absolutam perfectionem, qua iam non est maior (maioris enim est perfectionis pro præstita & adimpleta iustitia tolerare persecutiones, quæ quæ sunt iustitiæ facere, & maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat pro iustitiâ & pro Christo) tum quia ferè contingere soleat, vt qui superiores consecutus est beatitudines, propter iustitiam suam incidat in hominum impiorum persecutiones. Beati ergo qui persecutionem patiuntur, si modò tamen propter iustitiam, suam scilicet, patientur, hoc est, propter bonum aliquod à se factū. Neque enim beati sunt qui persecutionem patiuntur propter peccata sua, etiam si eam patiatur propter iustitiam communem, videlicet vt satisfiat iustitiæ & æquitati communi. Vnde D. Petrus episto. 1. capit. 4. Nemo, inquit, vestrum patiatur vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. Et cap. 3. Si quid patimini propter iustitiam, beati. Et cap. 2. Hæc est gratia si propter Dei conscientiam sustinet quis iustitias patientis iniuste. Quæ est enim gratia si peccantes & colaphizati suffertis? Sed si benefacientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. Accipitur autem hic pati persecutionem generaliter, pro pati quamuis iniuriam, siue verbo, siue facto

A illatam, cum in sequenti mox beatitudine specialiter accipiatur, significans tantum persecutionem quæ fit facto. Ceterum qui sic ob iustitiam patitur persecutionem, à duplici virtute qua præditus est commendandus venit, nimirum à tolerantia patienti, & constanti prosecutione iustitiæ quam præfert ipsi liberationi malorum, quod etiam satis includitur in eo quod dicitur, propter iustitiam. Quod si quærat an beatitudinis huius capaces sint, qui vera fide destituti, ob iustitiam aliquam male afficiuntur, vt Philosophi, qui apud gentiles ob iustitiam aliquam vel morte, vel alio malo affecti sunt: aut hæretici, qui ob nomen Christi ab infidelibus persecutionem sustinent: Dicendum primū, quemadmodum superius dictum est, sententias generales semper intelligendas esse cum huiusmodi sub-intelligentia, si nihil aliocui desit. Deinde non esse perfectam aliquam iustitiam in eo qui vel errore, vel vitio aliquo alias contraminatus est. Vbi enim, inquit Augustinus, non est fides, similiter vbi nō est charitas, non potest esse iustitia. Rectè autem istis qui persecutionem patiuntur, promittitur regnum cœlorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quàm regnant, omnium facti peripsema, his promitteretur regnum cœlestē, quod prius etiam pauperibus spiritu promissum fuit. Considerando enim in regno cœlesti omnium bonorū diuitias & abundantiam, rectè ponebatur pauperum merces. Considerando verò in ipso exaltationem & potestatem, rectè afflictorum & oppressorum ponitur iam merces. Vnde & Petrus 1. capit. 4. Si inquit, exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quia quod est honoris & gloriæ & virtutis Dei & qui est eius spiritus, super vos requiescit. Augustinus autem intelligit ideo primæ beatitudinis mercedem hic in octaua repeti, vt per hoc quod dicitur ad caput, ostendatur perfectio eorum qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quodque eis tanquam omnino perfectis competant omnia illa septē quæ posita sunt, quibus homo perficitur. Ambrosius verò intelligit ideo iam repeti promissionem regni cœlorum, quod regnū cœlorum bis iustus cōsequatur: primum secundum animam in depositione corporis, secundo etiā secundum corpus post resurrectionem. Itaq; pauperibus spiritu cōpetit quatenus sunt tales, habere regnum cœlorum secundum spiritum, quo hic sunt pauperes: passis verò persecutionem etiam secundum corpus competit regnum cœlorum, vt qui in eo persecutionem sunt passi. Et bene quidem octauo loco constituitur hæc beatitudo hominem perficiens ob numeri huius perfectionem, obseruati in veteris legis circūcisione, & nouæ legis resurrectione Dominica. Hæ octo beatitudines intelligi possunt designatæ per octo illos gradus, quibus describitur Ezech. 40. esse ascensus in spirituale illud & mysticum templum quod ibi mensuratur. Quem octonarium numerū obseruauit & Petrus, 2. p. 4. describens quibus rebus ministrabitur nobis introitus in æternū regnū Domini nostri Christi: Ministrate, inquit, in si se vestra virtutē, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem. Et subiungit: Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus

introitus in æternum regnum, &c. Quæ octo videntur etiam fere per omnia correspondere istis octo quæ Dominus hic benedicit.

BEATI ESTIS QUONIAM VOS ODERINT, ET MALEDIXERUNT VOBIS HOMINES, &c. Superiorem beatitudinem generaliter propositam, conuerso iam sermone applicat ad Apostolos, tum vt doceret eos ab hominibus insectandos, sicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quod persecutiones propter iustitiam noua iam ratione essent incœpentes in ipsis Apostolis, qui ob prædicationem Euangelii & confessionem nominis Christi affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoq; & tam explicatim exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, vt dicitur hæc illis euenirent, rei nouitate non offēderentur, nec scandalizarentur. Vnde Ioan. 15. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis: Et Lucas quidem quatit membra malorum posuit: cum vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum. Quorum primum pertinet ad inferiorum affectum: secundum & quartum ad externam operis persecutionem tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autē in secundo membro de separatione à synagoga, aut generaliter à consortio suo. Eiecere autem nomen tanquam malum, est memoriā aliquorum vel prorsus abolere, vel abominabilē posteris reddere. Matthæus autem tria ponit malorum membra, dicens: Cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos. Quorum primum idem est cum eo quod habet Lucas, & exprobrauerint, hoc est, probriis affecterint. Est enim Græcis eadem dictio, nempe *ὀνειδισμός*, hoc est, probra in vos iecerint. Quod sic à tertio membro vult differre Augustinus, vt maledictio vel opprobrium referatur ad eos qui præsentī contumeliam verbis inferunt: Dicere autem omne malum aduersum aliquos, referatur ad eos qui absentibus detrahunt, omne criminum genus illis imputando. Sanè opprobria sustinere, magnum est & graue admodum. Nam & Iob postquam alias tentationes patienter tolerauit, tunc maximè turbatus est, cum ab amicis opprobriis impetebatur, tanquam ob peccata sua pateretur. Quod autem dicitur hic à Matthæo: & persecuti vos fuerint, ad operis & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter, quàm vel in superiori beatitudine, vel postea cum dicitur, Sic enim persecuti sunt Prophetas, &c. Porro Dominus hæc propter se patientibus, non solum premium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus, sed & ad gaudium & exultationem inuitat. quasi dicat: Cum hæc experiemini, non solum non frangamini animo per huiusmodi mala, nec depletis vestram conditionem veluti etiam à Deo neglecti, sed potius gaudete animo, animique lætitiā exteriori gestu & exultatione ostendite, eo quod propter hæc multam mercedem assequemini & in cœlis, in quibus iam merces vestra reposita est. Vbi notandum Dominum mercedem & premium horum beatorum non finiuisse, quemadmodum in aliis beatitudinibus, sed indeterminate dixisse: merces vestra multa est in cœlis, ad significandum immensitatem ipsius premii, quod nulla nominata mensura exprimi posset. Quæ qui-

dem promissionis excellentia singulariter huic beatitudini reseruata est, propter singularem perfectionem eorum qui non simpliciter propter iustitiam patiuntur simplicem persecutionem, sed qui tam varia qualia sunt dicta patiuntur, idque ob confessionem nominis Christi, quæ vt planè est paradoxum quid, & omnem excedens intellectus facultatem, ita debuit singulari huius promissionis privilegio decorari. Alias enim virtutes & iustitias ob quas quis patitur, intellectus etiam naturali sua virtute percipit & approbat: at confiteri vnum eundemque Deum esse & hominem, & per crucem omnes ab eo liberari, non potest non videri intellectui sibi relicto absurdum & incredibile. Hac autē Domini sententia. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis, duplex Lutherano rum refellit error. Dicunt enim nullum esse meritum bonorum operum, nec iustum intuitu mercedis vitæ cœlestis posse facere opera bona. Hic verò & mercedis fit mentio, quæ merito respondet tanquā suo correlatiuo, & eius intuitu excitat suos Dominus ad fortiter ferendum aduersa, atque ad gaudium & exultationem. Sic & Moyses, si Paulo credimus, aspicebat in remunerationē, cum Christi impropriū præferret Aegyptiorū diuitiis. Et David inclinasse se cor suum scribit ad faciendas iustificationes propter retributionem. Ceterum quo rectè intelligatur quomodo mereamur aliquid apud Deum, & quale sit nostrū meritum, aduertendum duplex esse inter homines meriti genus, quoddam scilicet liberale, & quoddam seruale. Et liberale quidem adhuc duplex est. Nam quoddam est, cuius in omni pacto & conuentione aliqua remuneratione debetur tantum debito gratitudinis, quale est meritum quo amicus beneficiis suis amico impensis dicitur mereri apud illum vicissim simile vel etiam maius beneficium. Quoddam est, cuius pacto & promissione præcedente, aliquid debetur tantum debito fidelitatis, quale est meritum seruorum apud Dominum suum, si benignus & liberalis herus seruos suos ad opus inuitet, propositis cuique pro sua diligentia & labore premiis liberalibus, ad quod tamen opus æquè sine villo premio obligaretur ex sua conditione. Seruale autem meritum est, quo quis opera sua alteri nō debita meretur ex pacto & conuentione certam mercedem. Quale meritum à liberali merito multum differt. Nā in merito liberali non commentatur datum accepto, nec æquale æquali conatur reddere, sed omnino liberalitatis est quod damus, studemusq; benemerentem beneficio vincere. Nec est in illo meriti genere aliquid ius aut actio vicissim petendi aliquid ab eo de quo est quis benemeritus, cum vel liberaliter de eo sit benemeritus, vel ex sua conditione id facere debuerit, quo dicitur meruisse. In merito seruali, certa mercede certam operam nobis non debitam paciscimur, studemusq; pro utilitate quæ ex opera alterius nobis provenit, æquale aut etiam minus alteri reddere, competitque merenti ius & actio petendi pactam mercedem à tergiuersatore. Postremum hoc meriti genus non habet locum inter Deum & homines, tum quod vniuersum quod sumus, facimus, aut possumus, illi ex conditione nostra debeamus: tum quod ex nostris operibus nihil illi accedat utilitatis. Meritū verò liberali hic locus est, maximè illi quod est secundi generis, quod similius erit merito hominis ad Deum, si quis proponat herum premiis promissis

Esse meritum bonorum operum.

Heb. 11. Ps. 118.

Duplex genus meriti.

seruos suos inuitatis ad honestos labores, non suar
 uilitatis gratia, sed solum illorum ipsorum causa,
 quia eum ipse sit bonus, suos omnes sibi similes red-
 dere studeat. Similiter si quis proponat patrem mu-
 nere aliquo promisso filium ad feruens literarum
 studium prouocantem. Non est tamen omnimoda
 similitudo adhuc inter meritum filii vel seruorum,
 & meritum hominis apud Deum. Nam ibi nulla est
 dignitas operis ad ipsam mercedem qua redditur li-
 beraliter, aut saltem non respicitur ad operis digni-
 tatem: in merito vero hominis apud Deum digni-
 tas quaedam est operis correspondens premio &
 mercedi, qua quidem dignitatem humanum opus
 habet ex eo quod ab ipso Spiritu sancto procedat,
 quodque ab ipso fiat qui membrum est corporis Chri-
 sti: hoc enim duplici respectu diuinam quandam
 dignitatem habet humanum opus, ita ut non solum
 iam debeatur ei premium uitae aeternae propter Dei
 promissionem, sed etiam propter operis dignitatem:
 quemadmodum in republica, virtuti hominis iuste
 uiuentis debetur premium aliquod ciuile, ob ciui-
 lem & naturalem operum eius dignitatem. Quod
 enim sit aliqua condignitas inter bona opera &
 mercedem uitae aeternae, patet ex ea sententia, qua
 toties dicitur in scripturis Deus redditurus unicui
 que secundum opera sua vel labore: ergo sicut red-
 dit impiis digna factis eorum, ita & iustis. Proinde
 quo habeatur meritum aliquod inter homines con-
 sistens proximè accedens ad meritum hominis ap-
 ud Deum, proponatur princeps aliquis ciuitatis,
 ad hoc institutus quo singulis ciuibus pro ipso-
 rum virtute premia dispenset, qui peregrinos ali-
 quos seruos suos sua bonitate & ciuium numero
 inscribat, & eis donet quibus insignia aliqui desi-
 gnare valeant, ac promissionem insuper adiciat de
 remunerando eos veluti ciues, non seruos suos. Hu-
 iusmodi enim princeps, debitor erit priorum red-
 dendorum seruis suis, si strenuè virtuti operam de-
 derint, suaque opera & virtute ciuitate cohonestau-
 rint. Debitor, inquam, tum ratione sua promissio-
 nis, tum ratione publicae iustitiae, cuius est admini-
 strator, quamuis si seclusa eius promissione, ipse
 consideretur tanquam Dominus ipsorum seruorum,
 nihil est quod ab eo serui possint exigere, nihil
 quod illis debeat Dominus. Sic enim etiam Domi-
 nus Deus, tanquam fidelis in promissis suis, & aequus
 iustitiae administrator, non potest non debitam bo-
 nis operibus mercedem reddere, quamuis eam iusti
 ab ipso, si tanquam ipsorum Dominus consideretur,
 non possint sibi velut ab eo debitam exigere. Vnde
 Paulus Deum quasi iudicem considerans: In reli-
 quo, inquit, reposita est mihi corona iustitiae, quam
 reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Do-
 minus autem apud Lucam consideratione seruilis
 nostrae conditionis: Cum, inquit, feceritis omnia
 quae praecepta sunt vobis, dicite, quia serui inuitiles
 sumus, quod debuimus facere, fecimus. Ex quibus
 etiam patet quare vita aeterna dicatur Dei gratia
 vel donum, & dari ex misericordia Dei. Vita enim
 aeterna etsi sit debita bonis operibus, tamen quatenus
 a Deo domino omnium datur, gratia est, quia
 illum nobis debitorem constituere non potuimus:
 tum quia omne quod possumus, illi ratione domi-
 nii debeamus: tum quia ipsa bona opera nostra il-
 lius sunt dona, vt dum nostra coronat merita, sua
 coronet dona, quod proculdubio magna est miseri-
 cordiae & gratiae: tum etiam quod ex nostris ope-
 ribus nihil illi accedit utilitatis. Accedit his quod

A multa etiam simul a iustis committuntur, ob quae si
 iudicium exactum cum eis inire vellet, negare eis
 posset bonis operibus debitam mercedem. Porro
 non tantum mercedis futura intuitu Dominus suos
 ad gaudium in tribulationibus & perfectionibus
 inuitat, sed & alia ratione dicitur subiicit: Sic enim
 persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos, qua
 sententia multum quidem inuitat discipulos. Primum
 enim significat nihil eis nouum passuros: deinde
 eos a quibus significat Prophetis viris insignibus,
 quibus assimilari & aequari nemo non puichrum
 duxerit: imò secundum Chrysostomum significat
 ipsos Apostolos etiam esse Prophetas, cum dicit: Pro-
 phetas qui fuerunt ante vos: quauis id non sit ne-
 cessè intelligere significatum. Praeterea eadem de
 causa passuros eos significat qua Prophetas, vt ne-
 putarent confessionem nominis Christi inferiorem
 esse functione Prophetarum. Itaque non obscure
 etiam insinuat suam cum Deo patre a quo mitteban-
 tur Prophetas, aequalitatem. Postremum, significat
 ex perfectione Apostolos etiam in terris futuros
 gloriosos, quemadmodum & Prophetas facti sunt.
 Est ergo sensus: Dum haec vobis eueniunt, ne con-
 turbemini quasi noui aliquid vobis contingat, sed
 potius gaudete tanquam communicantes passioni-
 bus sanctorum, quos iam etiam mundus admiratur
 & veneratur. Sic enim, hoc est, eisdem modis, nempe
 maledictis & probris insectando, iniuriisque variis
 afficiendo, atque eadem de causa persecuti sunt Pro-
 phetas qui fuerunt ante vos. Illos enim persecuti
 sunt odio patris, vos persequentur odio mei.
 C V E R V M T A M E N V A E V O B I S D I V I T I -
 B V S , Q V I H A B E T I S , & C .] Lucas Evangelista
 quatuor tantum posuit beatitudines, nimirum eas
 quae plana essent & vulgo & huius mundi sapien-
 tibus paradoxae. Omnes enim in paupertate, eiectione,
 luctu ac vituperio hominum sicam iudicant miseri-
 riam. E contra Christum Lucas inducit docentem in
 his potius hominis felicitatem sitam esse, & pro-
 pter contraria horum quae mundus sectatur, homi-
 nem potius miserum censendum esse. Reliquae vero
 quatuor beatitudines à Marthaeo positae, quibus
 beatificantur mites, misericordes, mundi corde &
 pacifici, non sunt ita paradoxae, quin sensus com-
 munitate approbans eas facile sit accepturus.
 Itaque quatuor illis à se positae beatitudinibus,
 quatuor etiam Vae Lucas opponit. Est autem interie-
 ctio, vae, pro quo male aliqui dicendum putant, Vae,
 deriuata à Graeco *vai*, & hoc videtur deriuatum ab
 Hebraeo *vai* Hoi, quod idem significat, & est in-
 teriectio minantis vel execrantis, aut praedicentis
 malum aliquod imminere. Et aliquando quidem in
 scripturis est interiectio praedicentis imminere da-
 nationem aeternam, vt hoc loco, & aliis ferè locis
 noui testamenti: aliquando vero est praedicentis
 tantum malum aliquod temporale, vt frequenter in
 veteri testamento, & in illo item Euangelio: Vae
 praegnantibus, & nutriendis in illis diebus. Sunt
 autem generales haec sententiae non de omnibus di-
 uitibus, satoribus, ridentibus, & laudatis apud homi-
 nes intelligendae, sed de his qui haec praesentia bo-
 na sua ducunt, eaque ex affectu & corde studiosè se-
 ctantur. Prima ergo sententia, de diuitibus illis acci-
 pienda est, qui similes sunt diuiti illi Euangelico epu-
 lioni, qui scilicet diuitiis, quibus in miserorum tub-
 leuatione vt deberent, abutitur ad proprias volu-
 ptates, oblectates scilicet se in earum possessione, &
 honoribus atque delitiis, quas diuitiis sibi parant.
 Hoc

Luc. 16.

Mat. 24.

Luc. 16.

Hoc enim sentire Dominum patet ex eo quod adie-
 cit, qui habetis consolationem vestram. Quod non
 debet intelligi appositum velut determinatio diui-
 tum, quibus hic vae Dominus interminatur, sed vt
 causa condemnationis diuitum. Non enim est Graece,
 qui, sed, quemadmodum in sequentibus duabus sen-
 tentiis, *et*, id est, quia. Et videri potest à scriptore
 aliquo, quia, mutatum in qui, eo quod durum videretur
 sine restrictione diuitibus vae dominum interminari,
 nisi forte interpres pro *et*, legit *et*. Pro habetis,
 autè Graece est *ante*, quod potius est, accipitis,
 nimirum ab ipsis diuitiis, vel ab ipso Deo permit-
 tente, quemadmodum diuiti epuloni dictum est: Fili
 recepisti bona in vita tua. Reprobis enim Deus fe-
 re in hoc mundo concedit consolationem aliquam
 pro ipsorum portione, referuans iustorum conso-
 lationem reddendam in futura vita. Quoniam autem
 diuitias sequitur saturitas ventris: & omnium in hoc
 mundo desideriorum, risus quoque & gaudium, rectè
 subiungitur: Vae vobis qui saturati estis, qui scilicet
 esurie & siti non affligimini in hoc mundo, & omni-
 bus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil coe-
 lestium & spiritualium rerum desiderantes, quia mi-
 serè in futura vita esurietis, omnium rerum deside-
 ratarum inopia laborantes. Vae vobis qui ridetis nunc,
 hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille stendi cau-
 sae (emphasim enim habet illud, nunc) gaudia secta-
 mini, & risui, omnique laetitiae vacatis. Mox enim
 versis rerum vicibus iugebitis & flebitis, toti scilicet
 interius & interius occupati à tristitia. Luctus en-
 nim ad animum spectat, fletus ad corpus. Iam quonia-
 m diuites & delitiis affluentes ab omnibus praedi-
 cari solent & laudari, rectè vltimo loco subiicitur:
 Vae cum benedixerint, hoc est, laudauerint, & mag-
 nificauerint vos omnes homines, mundani scilicet,
 & qui nihil quam humana sectantur. Non ergo
 omnes subiiciuntur condemnationi qui laudantur
 ab hominibus, sed qui eas laudes ambiunt, aut po-
 tius qui à mundanis laudantur, qui laudare solent
 eos, qui falsa felicitatis specie clari sunt in hoc
 mundo, qui ea agunt quae & ipsi sectantur, aut ea
 dicunt & docent quae ipsis sunt grata. Sic enim in-
 telligendum patet ex his quae sequuntur. Secundum
 haec enim faciebant pseudoprophetae patres eorum.
 Vbi eorum, refertur ad ipsos homines benedicen-
 tes: & dicuntur patres eorum, praedecessores eorum,
 quorum ipsi sunt imitatores. Haec enim Dominus
 sententiis quibusdam breuissimis simul & grauissi-
 mis, caelestis & arcanae Philosophiae dogmata tra-
 didit, sententiarum breuitate & pondere tum autho-
 ritate suam declarans, tum auditorum animos mag-
 is erigens. Necdum autem praecipis egit, sed sen-
 tentiis tantum quibusdam grauiter ostendit quibus
 rebus felicitas vera pareretur, quibus contra amitta-
 tur, suauiter & blandè allecans ad ea quae carni
 sunt ingrata, atque auocans ab his quae caro secta-
 tur. Et certè cum haec tanta cum autoritate in prin-
 cipio suae doctrinae, Christus tanquam praecipua
 dogmata nouae legis pronunciarit, cumque, vt prius
 dictum est, ad omnes haec pertineant Christianos, &
 non ad eos tantum qui perfectionem profitentur
 in Christianismo, & tamen vulgus Christianorum
 haec antiquari sinat apud se, ante omnia haec auri-
 bus omnium semper essent inculcanda. Quae si ani-
 mis nostris persuasa essent, non ita passim omnes
 pro rebus friuolis, pro pecuniola, pro vanissimis ti-
 tulus, pro quavis iniuriola digladiaremur: non ita
 ad ea quae verae pietatis sunt frigidi essemus. Oran-

A dus autem Dominus, vt haec carni plane paradoxa,
 apud nos fidem obtinere faciat, menti nostrae ea
 persuadens.
 VOS ESTIS SAL TERRAE. QVOD SI
 SAL EVANVERIT IN VO, & C.] Hic iam Do-
 minus quo ad perferendas persecutiones, & sectan-
 da omnia quaecunque vel superius commendauit,
 vel postea praecipitur est, magis incitaret electos
 iam à se Apostolos, aperit quam iam illis personam
 imposuerit, & ad quid delegerit, docetis functionem
 ipsorum plane exigere, vt in his quae vel dicta sunt,
 vel dicenda, aliis se duces praebent, & ante omnes
 haec ipsi praestent. Et quidem conditionem per-
 sonae illis impositae tribus similitudinibus expli-
 cat. Primum vocando eos sal terrae, vniuersae sci-
 licet, quo functionem ipsorum excedere etiam fun-
 ctionem prophetarum denotauit, cum Prophetas, sal
 tantum essent Iudaeae: ipsi vero sal vniuersae terrae,
 hoc est, vniuersis hominibus terrae inhabitantibus
 aut hominibus terrenis. Accipitur autem hic sal, si-
 cut & postea lux, parabolicè. Mos est enim scriptu-
 ra, & Syris, ac Palaestinis, parabolis vti & metapho-
 ris, quibus dulcius menti veritas instillatur. Dicunt
 ergo sal terrae, quod hominibus essent vice sa-
 lis, aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod
 sal est carni & omnibus cibis. Habet autem sal
 duas praecipuas proprietates. Primum enim cibum
 insipidum, ac insuaui sanitate nauseam prouocan-
 tem, lapidum acrimonia sua reddit. Secundò, vi
 sua & acrimonia carnem à corruptionibus praer-
 uat, consumendo humores continguineos à qui-
 bus caro corrumpetur. Sic ergo secundum dupli-
 cem hanc salis conditionem doctores Euangelici
 sunt sal terrae; tum quia homines abominabiles
 Deo, & quos vt dicitur in Apocalypsi, euomit ex
 ore suo, reddunt gustui Dei & bonorum omnium
 sapidos & gratos, aspergendo & imbuendo illos
 caelesti sua doctrina ac vitae sanctissimae exemplo;
 tum quia per haec eadem praeseruant homines à cor-
 ruptionibus vitiorum, caelestis doctrinae vi exeden-
 tes & consumentes in hominibus sanguineos car-
 nis humores, hoc est, carnis desideria, menti corrup-
 tionem, nisi eximantur adferentia, & referuantes
 eos aeternae incorruptioni. Et quidem ad priorem
 salis conditionem hic respexisse videtur Dominus,
 ex eo quod sequitur: Quod si sal euauerit, in quo
 salietur? Ratione cuius conditionis salis, etiam ap-
 ud prophanos authores sal accipitur pro sapientia,
 vt in illo Terentii: Si quis haberet salem quod
 in te est, & insulsus homo dicitur vir insipiens. Sic
 & Paulus ad Colos. 4. per sal sapientiam significat,
 dicens: Sermo vester semper in gratia sale sit condi-
 tus. Proinde ob id maxime dicuntur Apostoli sal
 terrae, quod constituti essent vt sua sapientia insul-
 sos homines insulsamque eorum vitam condiendo,
 sapidam Deoque gratam redderent. Nam, vt
 dicitur Iob 6. Non potest comedi insulsam, quod
 non est sale conditum. Dominus ergo Apostolos
 suos paucos vocans salem terrae, primum quidem
 significat eos non debere solum esse mediocres,
 vel tolerabiles, sed ipsos etiam paucos totum debe-
 re condire mundum: non enim opus esse multo
 sale, sed efficaci, cum paululum salis admixtum,
 plurimum cibi sapidum reddere possit. Deinde
 hac appellatione eos praefert & prophetis, qui, vt
 dictum est, sal erant Iudeorum tantum, & ipsis gen-
 tilium philosophis & sapientibus, Iudeorum Scri-
 ptis & Phariseis, quorum omnium sapientia inef-
 ficax

Tribus se-
militudi-
nibus de-
scribitur
functio
Apostolo-
rum.

Salis simi-
litudo.

Salis pro-
prietates.

ficax fuit, nec condiendæ vitæ hominū sufficiens. Profecquitur autem hanc similitudinem falis Domini dicens: Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Vbi pro, evanuerit; Græcè est, *μωραθη*, hoc est, infatuatum fuerit. Nam sicut infulsam à cibo transfertur ad hominem, ita fatuum ab homine transfertur ad cibum. Unde Martialis betas, quod insipidæ sint, fatuas vocat. Illud ergo, evanuerit, est, inefficax factum fuerit, sapore suo & acrimonia deperdita. Quod verò sequitur, in quo salietur, dupliciter accipi potest. Primum, ut salietur, accipiatur personaliter; & sic sensus: in quo re ipsam sal corruptum & insipidum iam salietur, quasi dicat: non est unde sali possit restitui deperdita vis & sapor. Secundò, ut verbum, salietur, accipiatur impersonaliter, & sic sensus: per quid fiet salitio & conditura? Non erit unde reliquæ infusa condiantur & saliantur, sale iam corrupto. Atque hoc modo accepisse patet quidam, cum in Paraph. sic explicet, quid tandem erit reliquum quo multitudinis infusa vita condiantur? Quamvis autem hic sensus etiam verus sit, & ex re ipsa consequatur, tamen priorem sensum potius amplectendum patet ex eadem hac sententia Domini, ut eam Marcus extulit capite 9. vbi sic legimus, Si sal infulsus fuerit, in quo illud nempe sal, cõdieris, vel, ut habent Græca, in quo illud condietur? est enim *ἀψωθη*. Hanc enim eandem de sale parabolam Marcus illo capite alio tempore aliaque occasione prolatam à Domino affert, & rursum alio tempore prolatam Lucas affert capit. 14. Sed & ea quæ hic sequuntur apud Matthæum, & illie apud Lucam, indicant priorem sensum sequendum. Sequitur enim, Ad nihil valet vitra, scilicet quod & infulsus est, & non potest reparari. Quæ parte significaretur iam corrupti salis etiam inutilitas, sicut priore parte eiusdem irreparabilitas, nempe quod, quemadmodum Lucas explicat, non sit vitale ut in agrum aut in sterquilinum mittatur, ad quod vitia fere sunt alia quæque corrupta ciborum genera, eo quod sterilitatem afferret agris, proinde eiicitur de cellis salariis in plateas, & conculcatur ab hominibus. Porro intendit per hæc docere Apostolos & successores eorum Dominus, studiosè illis ad laborandum ut in officio salis perseverent, & viuidum illum Evangelicæ perfectionis vigorem conferuent. Alioqui si vel amore laudis, vel cupiditate pecuniæ, vel studio voluptatum, vel metu infamiz, damnorum aut mortis denique, vel errore aliquo debitum illum vigorem amiserint, infatuati secundum insipientes mundi iudicia & mores, futurum ut duo hæc simul mala incidant. Primum, ut sint irreparabiles, utpote carentes pastoribus reparantibus eos: alterum, ut perditio condiendi alios officio ad nihil vitales, eiiciantur de dignitatis suæ gradu & veneratione, atque in extremum veniant cõtemptum apud homines, quod per conculcationem significatur, aut ut eiiciantur ex hoc mundo in tenebras exteriores, & ibi præceteris hominibus malis vitiosus tractentur, & affligantur inhumanius à diabolis. Experimur hodie, proh dolor, nimis verum esse quod hic Dominus futurum prædicat. Siquidem quoniam planè *quidam* Episcoporum, Pastorum, & eorum qui sunt gradus Ecclesiastici, adeo sunt infatuati, ut nec micam salis, quod dicitur, vita & doctrina se habere ostendant, hinc in tantam hodiè conculcationem, derisionem, & cõtemptum inciditordo Ecclesiasticus, nec spes ob eorum fatuitatē,

A aliquando infulsam vitam Christianorum restitui, ac corruptiones eorum tolli posse, cum corrupti sint irreparabiliter penè, quorū sanitate alii essent curandi. Et utinam hi qui sal sunt infatuatum, eo essent loco quo infamæ plebis malus quisque, qui ut sibi malus est, certè non perinde alijs. Nunc verò cum sal sint infatuatum, nec tamen omnino foras proiciantur, sic ut alij qui sint falsum sal, in eorum locum substituuntur, sed suscipiant etiam minus stercoreandi agrum Dominici, quid aliud multis locis euenire potest, quæ si inutile sal agro iniicias: nimirum ut non solum sint & ibi & alijs inutilis, sed etiam omnibus perniciosi.

B **VOS ESTIS LUX MVNDI. NON POTEST CIVITAS ABSCONDI, &c.** Quos prius dixit esse sal, significans eos delectos ad condiendum mores & affectus hominum, iam lucem vocat, quod delecti essent ad pellendum verbo & opere tenebras hominum. Nam & gentiles in tenebris versabantur, verum Deum ignorantes, & Iudæi quoque umbris legis affixi nondum ad veram & claram lucem peruenerunt, nec dum cognoscentes quæ esset vera iustitia quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, non qualis est sol (sic enim esse Lucem Christo proprium est) sed qualis lux est lucerna ab alio lumen suum mutans, unde mox Dominus explicans hanc parabolam, lucernæ accensæ eos comparat, dicens: Neque accendunt lucernam, &c. Nec mirum si Apostolos suos Dominus vocet lucem, cum etiam Ephesios & omnes fideles Paulus vocet lucem. Eratis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Quorsum autem eos vocauerit lucem mundi Dominus, patet ex sequentibus, videlicet non tam commendandi eos intentione, quam eximulandi eos ad ea quæ ipsorum essent officii. Non potest, inquit, civitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam, &c. Vbi præterquam quod explicat quorsum eos vocet lumen mundi, tertio suos etiam civitati in monte constructæ comparat, & vult significare, quod quomodo civitas supra montem posita abscondi non potest, sed necessario omnium oculis est exposita propter montis altitudinem: ita Apostolos propter status & officii sui altitudinem, non posse latere hominibus, sed necessario omnium oculos conuertendos in ipsos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accendit ut sub vase occultat, sed ut candelabro imponat, quo lumen præbeat omnibus qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id cœlesti lumine accensos à se, ut propositi palam omnibus, illustrent in nocte huius sæculi omnes qui sunt in domo Dei, vel ingrediuntur in eam, quæ est Ecclesia Dei viui, (ut docet Paulus) *1. Tim. 3.*

E & proinde neque persecutionum metu libertatem prædicandi alijs veritatem esse ipsis deponendam, sed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum in tectis, neque solum eitra maculam debere ipsos degere ne alijs sint offendiculo, sed præ alijs maiori debere præditos esse perfectione; quo ab eis omnes quod imitentur discant & accipiant. Bene autem Dominus civitati in monte constructæ suos hic comparat, secutus scilicet scripturæ morem, quæ Ecclesiam Dei, cuius præcipua portio & primi edificatores fuerunt apostoli, trequenter hac similitudine exprimit, peculiariter autem Phal. 45. 47. 86. Isaia 60. 65. Ezech. 40. Quo loco Propheta memorat se adductum, in visio

visionibus Dei in terram Israel, & suauiter demissum super montem excelsum valde, super quo sibi visum sit velut ædificiū civitatis ab austro. Quod certè est Ecclesiæ fidelium ædificiū, quod cum Christo fundamento nitatur, in celsissimo monte situm est, summaque cum admiratione ab omnibus conspicitur, omnes ad se alliciens, omnesque ad cõtemptum rerum terrenarum & desiderium cœlestium honorum inuitans inconcussum & inseparabile persistens contra omnes hostium insultus. Fieri itaque non potest ut qui huius civitatis sunt præcipui & primi, quales erant Apostoli, absconditi sint. Christus enim mons altissimus, super quo ædificati sunt, manifestos & conspicuos eos omnibus facit, per mirabilem potestatem eis traditam, per prædicationem & cõversationem longe à terrenis semotam, quæ non possunt non esse hominibus admirabiles, ut quæ diuersæ omnino sint à sapientia & moribus filiorum Adæ. Quod autem Dominus suos comparat lucernæ accensæ, & super candelabrum positæ, significans per candelabrum Ecclesiam, simile est cum illo Apocal. 1. vbi septem candelabra aurea septem interpretantur Ecclesiæ quibus Ioannes scripsit. Quod autem dicit de positione lucernæ sub modio, simpliciter videtur accipiendum, ut tantum significetur occultatio lucernæ. Nam Marci 4. & Lucæ 8. vbi hæc sententia alio tempore etiam dicta citatur, additur de positione lucernæ sub lecto, & apud Lucam pro modio ponitur vas. Nemo, inquit, lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit. Et idem capit. 11. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio. August. tamen altiori & tropologica intelligentia accipit dictum de non ponenda lucerna sub modio, ad significandum, lucem bonæ doctrinæ non esse obscurandam & tegendam propter commoda temporalia. Modius enim cum sit mensura rerum temporalium, rectè significat retributionem commodorum temporalium. Ambrosius verò & Beda intelligunt significatam lucem Evangelicam sub mensura legis non esse concludendam, nec intra terminos vnius gentis esse cohibendam. Sic & Hilarius: Synagogam, inquit, dignè Dominus modio comparat, quæ susceptos fructus intra se tantum receptans, certum modum dimensæ obseruantiz continebat. Nunc tamen fructu omni adueniente se vacuavit, non tamen potens luminis occulendi, atque ideo iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultanda synagogæ. Hæc ille.

SIC LUCEAT LUX VESTRA CORAM HOMINIBVS, &c. Superioribus similitudinibus ostendit lucem eorum, debere lucere coram ho-

PRÆCIPITVR ABVNDANTIOR IVSTITIA QVAM SIT Pharisæorum. Matthæi 5. Lucæ 6. CAPVT XL.

Nolite putare quoniã veni solvere legē, aut prophetas. Nō veni solvere, sed adimplere. Amē quippe dico vobis, donec trãseat cœlū & terra, iota unū aut apex unus nō præteribit à lege donec omnia fiãt. Qui ergo soluerit unum de mādatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Qui autē fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Dico autē vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquã Scribarum & Pharisæorū, non intrabit in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autē occiderit, reus erit iudicio. Ego autē dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit consilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Si ergo offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque

si dicitur
- dicitur
- dicitur
- dicitur
- dicitur
- dicitur
- dicitur

si dicitur
- dicitur
- dicitur
- dicitur

quidam

Phil. 2.

c. 16. 25

C.12.87
A.18.71
B.9.71

relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus tuum. [Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, & index tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi non exies inde donec reddas nonissimum quadrantem.] Audistis quia dictum est antiquis: Non machaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam machatus est eam in corde suo. [Quid si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & proiice abs te, expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.] Dicitum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam machari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non per iurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autem his abundantius est, a malo est. Audistis quia dicitum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, s'præbe illi & alteram. Et d' ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, & quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. Omnis autem qui petit a te da ei: & volenti mutare a te, ne auertas vestimentum eius: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. [Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.] Audistis quia dicitum est: Diligite proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Benedicite male dicentibus vobis, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri qui in caelis est, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebis? Nonne & publicani hoc faciunt? Nam & peccatores se diligentes diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? si quidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nā & peccatores peccatoribus fienerantur, ut recipiant equalia. Et si saluaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. Estote ergo vos perfecti, & misericordes, sicut & pater vester celestis perfectus, & misericors est.

† c. qui te percutit
c. ab eo qui auferit tibi vestimentum tuum
† c. Et sic quæ non bis est gratia

Ioan. 15.

Dupliciter soluitur lex.

Tripliter lex impletur.

NOLITE PVTARE QVONIAM VENI SOLVERE LEGEM AVT PROPHETAS NON.] Daturus Dominus nouæ legis quædam præcepta celsiora his quæ erant in veteri testamento, amputat suspicionem falsam, quæ de se haberi posset, tanquam veteris legis destructore, docens quæ præceptorum est non aduersari legi aut prophetis, sed potius supplere quod legi deerat. Nomen autem legis (quod aliquando pro scriptura totius veteris testamēti accipitur, ut in illo: Sed ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis) hic accipitur tantum pro quinque libris Moyfi, quos singulariter vocant Hebræi תּוֹרָה torach, hoc est, legem. Porro dupliciter dicitur quis soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eam abolet & destruit. Atque hoc secundo modo debere hic accipi, ipse scopus Christi satis indicat, sed & dictio Græca hic posita. Est enim hic verbum καταλύω, quod est dissoluere & destruere, non autem simplex λύω, quod mox postea ponitur: Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis, &c. & Ioan. 7. cum Dominus dicit nō solui legem Mosaicam per circumcisionem in sabbatho factam. His enim locis soluere legem, est eam transgredi. Hic verò præcipue Dominus loquitur de doctrina, quamuis rectè etiam simul & primus modus soluendi legem hic intelligatur includi, ut soluere legem sit, aut vitam transgredi, aut doctrinam ipsam abolere & destruere. Sic etiam adimplere legem accipitur tripliciter. Primò, ut sit seruare legem, ut in illo Pau-

li: Qui diligit proximum, legem impleuit. Secundo, ut sit promissiones legis ipso facto exhibere, quomodo frequenter Euangelistæ dicunt aliquid in lege promissum, impletum esse, ut cum dicitur Luc. 2 4. Necessè est impleri omnia quæ scripta sunt in lege, & prophetis, & Psalmis de me. Tertio, implere legem, est eam perficere, eiusque imperfectionem supplere. Et tribus quidem istis modis Dominus adimpleuit legem. Nam & præcepta legis in omnibus seruauit, tactus sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, & promissa legis & prophetarum opere compleuit, legisque imperfectionem suppleuit, idque dupliciter, videlicet per suam passionem & fidem, iustificando homines, quod lex præstare non potuit, sed tantum ad illud præparare & disponere. Vnde Paulus dicit Dominum de peccato damnasse peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis. Et secundo, addendo præceptis legis id quod minus habere videbantur. Hic verò cum Dominus se dicit venisse ad implendum legem, videtur potissimum loqui de impletione legis quæ fit exhibitione & completionem promissorum legis, & quæ fit additione præceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione Dominum locutum patet ex sequenti sententia. Amen dico vobis, Iota vnum aut apex vnus non præteribit a lege donec omnia fiant. De secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina, qua supplet ea quæ legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens: Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Verum hic occurrit difficul-

Rom. 13

Rom. 8

Ephes. 2.

Psal. 18.
Psal. 110

difficultas quomodo saluator dicat se non venisse ad soluendum legem, cum certum sit eum sustulisse legem quo ad cæremonialia & iudicialia eius præcepta. Vnde & Paulus dicit, ipsum medium parietem macerari soluisse, & legem mandatorum decreta euacuasse. Et ad Hebr. 7. Reprobatio quidem fit prioris mandati, propter infirmitatē eius & inutilitatem: introductio verò melioris spei per quam proximam ad Deum. Ad quam difficultatem respondet Caietanus, Dominum dixisse se non venisse ad soluendam legem, quia non venerat ut in propria persona legem solueret & abrogaret, quam per Apostolos constat esse post Christi ascensum abrogatam: sicut dicit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quia scilicet in sua persona solis Israeliticis venerat prædicare. Verum ad istud non posse confugi, patet primū ex eo quod Dominus hæc de se dicat, ut & Apostolos habeat hac in parte habitatores, vnde mox infert: Qui ergo soluerit &c. Deinde quia illi quod est soluere legem, opponitur implere legem, ita ut significetur Dominum si legem soluisset, hoc est, abrogasset, non eam impleturum, cum tamen nihil minus adimpleuisset legem, si legem quam abrogauit per Apostolos, in sua persona abrogasset, Proinde rectius dicitur, quemadmodum indicat Rupertus scripturam dupliciter loqui de lege Moysaica. Quandoque enim dum de ea est sermo, respectus habetur ad ea quæ sunt illi legi propria, quæque per solam illam legem sunt introducta, qualia sunt iudicialia & cæremonialia. Sic de lege loquitur Paulus in prædictis locis. Quandoque verò respectus habetur ad ea quæ sunt in lege præcipua, & maxime à Deo intenta, qualia sunt decalogi præcepta & alia moralia, quibus Dominus docet quomodo piè, iuste & sobriè quis hic viuere possit. Nam cæremonialia & iudicialia sunt veluti accessoria quædam præcepta, quæ pro ratione temporis & hominum Deus indicauit ad tempus conuenire vni illi populo, tanquam vtilia ad obseruationem eorum quæ præcipue requirebantur. Vnde Ieremias 7. sic dicit Dominus: Holocaustumata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustumatum, & victimarum, sed hoc verbum præcepi eis dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quemadmodum mandauit vobis, ut bene sit vobis. Qua sententia satis indicauit se cæremonias in lege præscriptas non per se exegisse, sed coactum populi conditione, quem videbat idololatriæ deditum. Vnde & Ezechielis 20. dicit Dominus dedisse se primū Israeli præcepta & iudicia sua quæ faciens homo viueret in eis, significans præcepta decalogi: postea tamen propter populi peccata dedisse etiam præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuerent, significans secundum Hieronymum & Rupertum cæremonialia. Et in psalmis cum de lege sit mentio & mandatis eius, ferè intelligendum de ipsa lege secundum id quod est in ea præcipuum. Ut cum dicitur: Lex Domini immaculata conuertens animas, &c. Et: Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi. Et cum in Psal. 118. toties precatur doceri legem Dei, aut in ea deduci. Ita & in hoc loco, cum Dominus dicit se non venisse ad soluendam legem, sed ad imple-

A dum, potissimum locutus est de lege secundum ea quæ in ipsa lege sunt præcipua. Vnde postea cum suis præceptis legem perficit, tantum adfert præcepta moralia, & nulla cæremonialia. Legem ergo, quæ ad dilectionem Dei & proximi, atque temperantiam in omnibus seruandam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit, quia perfectius docuit quomodo hæc præstari debeant, quam lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. Et tamen etiam legem, quatenus cæremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis cæremonialia ad literam abrogauerit, ut vim obligandi amplius non habeant; tamen non penitus ea soluit, (quod fecisset si docuisset ea mala fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea, tum quia in se hoc ipsum exhibuit quod per illas cæremonias adumbratur, tum quia docuit quomodo ea præcepta spiritualiter intellecta perfectius obseruari à Christianis deberent. Deinde hoc ipso quod soluit obligationem præceptorum cæremonialium secundum litteralem ipsorum intelligentiam, non soluit ipsam legem, sed impleuit eam, quia hoc ipsum à lege fuit prædictum & promissum in multis locis. Quod autem Dominus hic loquens de adimplerione legis, etiam comprehendat cæremonialia, & non solum moralia, patet ex sententia sequente, qua dicitur nihil præteriturum à lege donec omnia fiant, ubi manifestè Dominus loquitur de lege, quatenus continet non solum præcepta, sed etiam promissa & prophetias. Iam autem cæremonialia præcepta, prophetiæ quadam erant spiritualiter intellecta. Sic certè hunc locum intellexerunt etiam de cæremonialibus Hieronymus & Augustinus.

A MEN QVIPPE DICO VOBIS, DONEC TRANSEAT COELVM ET TERRA, &c.] Ostendit hac sententia quanta sit legis infirmitas, quam simili quoque sententia Luc. 16. extulit dicens: Facilius est caelum & terram præterire, quam de lege vnum apicem cadere. Est autem sensus iste: Verè enim illud vobis affirmo, quod vsque ad consummationem seculi, quando transibit caelum & terra, non quidem secundum substantiam suam, sed secundum statum suum, ne minimum quid ex vniuersa lege est periturum, sed perficientur vniuersa quæ in ea sunt scripta. Quod enim dicit: Iota vnum aut apex vnus non præteribit a lege, per hyperbolen & tropum est accipiendum. Non enim laboratur de literarum apiculis, cum constet quædam volumina veteris testamēti intercidisse, quorum nomenclaturam adhuc videmus in canonicis voluminibus, sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Moysaica, quod non impleatur. Cum autem dubium non sit quin Dominus locutus sit Hebraicè, dubium etiam nō est, quin quod hic Iota vocatur, ea sit litera quam Hebræi Iod appellant, inter omnes literas longe minimam, & nonnunquam sic appositam ut videatur superuacanea, à cuius nomine etiam Græci suum Iota, correspondens Hebraicæ literæ Iod, vocauerunt. Apicem autem hic vocat non accentuicularum notas, cum hæc & apud Græcos & apud Hebræos serò sint receptæ, ut nec tempore Hieronymi in Hebræorum libris fuerint vel notæ accentuum, vel notæ vocalium quas puncta vocant. Sed, apicem vocat summum elementi fastigium ut est: verisimile. Non est autem intelligendum propter aduerbium, donec, hic bis positum, significari mi-

nima legis peritura, postquam transuerit cœlum & terra, aut postquam omnia facta sunt, sed per prius, donec, significatur, ipsum cœlum & terram, quæ firmissima sunt orbis partes, aliquando transitura, cum adhuc non transibit aliquid legis: per posterius verò, donec significatur euentus & perfectio omnium quæ lex promissit. Neque significatur ista sententia omnia quæ lex habet perficienda esse antequam cœlum & terra immutabuntur. Multa enim legis implenda sunt post transitum cœli & terræ, & in ipsa cōsummatione sæculi, sed tantum quod nullo unquam tempore sæculi lex sit dissoluenda, futurumque ut omnia impleantur. Significatur ergo hac sententia legem esse quid diuinum; quod non sit falsitati & solutioni obnoxium cum verbis hominum, & rebus corruptibilibus huius sæculi.

QUI ERGO SOLVERIT VNUM DE MANDATIS ISTIS MINIMIS, ET DOCEBIT. Variè exponitur quæ sint mandata minima de quibus hic loquitur Dominus. Augustinus enim mandata minima intelligit ipsa mandata legis, quæ per Iohannem & apicè sunt significata, & quæ Dominus postea mox perficit. Sunt enim illa minima, quia minus hominem perficientia & beatificancia: Domini verò præcepta quæ illis addit, rectè maxima dicuntur, eo quod sint perfectiora. Et quidem de illis legis mandatis videtur esse intelligendum, eo quod hæc sententia ex superiori sententia pendeat & inferatur, in qua de his quæ legis sunt dicitur. Chrysostomus verò per mandata minima intelligit ea præcepta quæ Dominus addidit præceptis legis, eaque putat, in prima sua expositione, dici minima à Domino, humilitatis & modestiæ causa: in secunda verò expositione, quæ etiam nomine Chrysostomi legitur, eo quod minor esset illorum transgressio, & minus necessarium eorum observatio. Et de his mandatis magis Dominum locutum esse verisimile est, tum propter pronomen demonstrativum, istis, quod non videtur quid possit aliud demonstrare quam ea quæ mox Dominus est præcepturus, ut sit sensus: Qui soluerit unum de mandatis istis minimis quæ modo sum præcepturus: tum quia dum sequitur ex opposito; Qui autem fecerit & docuerit, subintelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit, magnus vocandus sit in regno cœlorum, patet ex subiuncta ratione: Dico enim vobis: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam, &c. Inde enim patet magnum non vocandum in regno cœlorum, nisi eum qui fecerit & docuerit illa mandata quibus Christus legem perfecit & adimpleuit. Non est tamen necesse, omnia præcepta Christi hic vocari minima, cum hic videatur esse sensus Domini. Qui soluerit unum etiam tantum de mandatis istis, etiam illa sint minima, hoc est, unum mandatorum etiam minimorum, ut significetur minimum fore, non solum eum qui multa mandata soluerit, sed etiam qui unum tantum soluerit, etiam illud non sit ex maioribus, sed ex minimis: aut ex minimis esse putetur, ut minima quædam dicat Dominus per concessionem. Quare intelligi etiam potest Dominum, cum dicit, de mandatis istis, demonstrare non tantum sua præcepta, sed etiam legis præcepta quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta quæ traditurus est, quamuis non omnia sint dicenda minima. Inferitur autem hæc sententia secundum hanc intelligentiam ex superioribus

hæc modo: Quoniam veni ad perficiendum & implendum legem quæ omnino dissolui non potest, ideo quicumque soluerit unum quatumvis minimum ex his mandatis quibus ego sum legem perficentus, aut quæ lex præcipit, minimus vocabitur, &c. Iam quod sequitur; & docuerit sic homines; dupliciter etiam exponitur. Quidam enim intelligunt de eo qui bene quidem docet, & ab aliis observandum exigit, quod ipse per infirmitatem non præstat, ut sit sensus: Qui soluerit unum mandatum, etiam si sit minimum, & sic, hoc est, transgressor legis existens, docuerit homines id servare quod ipse non præstat. Aut, & docuerit sic homines, hoc est, etsi docuerit homines ita ut ego iam præscribo. Secundum quem sensum quod sequitur; minimus vocabitur in regno cœlorum; sic videbitur accipiendum, ut significetur talem non eiiciendum quidem è regno cœlorum, sed in eo non habiturum eum locum quem habiturus est qui & fecerit & docuerit omnia hæc præcepta etiam minima. Non enim qui temerè irascitur, mox excludendus est è regno cœlorum, si modò non doceat licere temerè irasci. Aut si de tali solutione legis dictum Domini accipiatur, quæ sit grauis & criminalis, tunc quod sequitur; minimus vocabitur; accipiendum est, ut postea in sequenti sensu, pro nullus vocabitur, ut nullum habeat locum in regno cœlorum. Interpretatur hanc partem; docuerit sic homines; in hunc sensum quidam in Paraph. quem sensum etiam Hieronymus indicavit, sic scribens: Possumus intelligere, quod magistri eruditio, etiam si paruo peccato obnoxius sit, deducat eum de gradu maximo, nec profit docere iustitiam, quam minima culpa destruat. Et beatitudo perfecta sit, quæ sermone docueris, opere compleat. Aliter hæc pars secundum Augustinum intelligitur de eo qui male docet, ut sit sensus; & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est, docuerit etiam non servare alios quod ipse non servat, & tum vita, tum doctrina legem aliquam soluerit. Atque hic sensus videtur esse verisimilior, tum quod nimis durum sit dicere eum qui rectè docet, si unum aliquod ex minimis mandatis transgressus fuerit, minimum fore in regno cœlorum, cum nemo omnino sit qui non in multis offendat: tum quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legem quæ est insolubilis, sed ad implendum eam suis præceptis perfectioribus. Vnde suo exemplo etiam alios doctores prouocare volens, ut sua præcepta, quæ legis sunt perfectio, stabilire, infert, qui ergo soluerit unum mandatorum horum, & docuerit sic homines, hoc est, qui ita soluerit aliquod horum mandatorum, quomodo ego dixi me non venisse ad soluendum legem. Quomodo enim in fine huius sermonis duo ponit Dominus auditorum genera, aliud bene, aliud male audientium: ita hic in exordio sermonis antequam præcepta sua tradat, volens ostendere Apostolis quæ docere debeant, & agere, duo ponit docentium genera, unum bene, aliud male docentium. Notare ergo hic voluit Scribas & Phariseos, qui ea mandata quæ legi iam erat additurus, aut etiam quædam legis mandata & soluebant transgrediendo ea, & docebant ea non esse seruanda, ut satis Dominus postea significat. Vnde Hieronymus, Sugillat, inquit, Phariseos, qui contemptis mandatis Dei statuebant proprias traditiones, quod non eis

profit doctrina in populis; si vel paruum quod in lege præceptum est, destruant. Secundum hunc autem sensum quod sequitur; minimus vocatur in regno cœlorum, dupliciter accipi potest. Aut enim regnum cœlorum accipitur pro regno cœlesti, quod post hanc vitam expectatur: & dicitur alius vocandus minimus, quia contemptus habebitur à Deo & sanctis eius, & indignus plane qui recipiatur in regno cœlorum. Aut regnum cœlorum hic accipitur, quemadmodum sæpe, pro republica credentium in Christum quomodo & ibi videtur accipi: Qui putas maior est in regno cœlorum? Et similiter dicitur vocandus minimus in regno cœlorum, quia etiam si connumeretur in ciues regni cœlorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali scilicet loco, ut è numero civium sit eiiciendus nisi respiciat: Omnes enim hi dicuntur in regno cœlorum minimi; qui eo sunt loco in populo Dei, ut in eorum numero non sint semper permansuri, Sicque cessat obiectio, quæ hic fieri posset de his qui solvant grauiora Dei mandata: aut de his qui pessima docent, an ne illi sint dicendi in regno cœlorum minores his qui tantum solvant vnum mandatorum minorum, & sic docent. Sequitur Qui autem primum quidem fecerit, non iam unum aliquod solum de mandatis istis, sed omnia simul mandata ista quæ modo traditurus sum: deinde vero etiam alios docuerit, hic non erit solum in regno cœlorum, sed magnus ibi vocabitur, maior scilicet his qui vel tantum faciunt, vel tantum docent, secundum illud Danielis: Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & quia iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Bene ergo notanda est correspondentia inter, minimis & minimus, quasi dicitur: Qui vel unum istorum mandatorum minimum duxerit: cum nullum sit paruum habendum ita ut & ipse illud soluere audeat, & alios docere illud soluere, ipse vicissim minimus vocabitur & habebitur, &c. Qui vero adeo hæc mandata magnificerit, ut & faciat ea & doceat, ipse vicissim magnus vocabitur. Omititur autem Dominus duos gradus medios inter duos gradus docentium hic positos, videlicet eos qui faciunt sed non docent, & eos qui docent sed non faciunt, eo quod hi tanquam medij in extremis comprehendantur. Qui enim faciunt & non docent, quia non spectat ad illorum officium, vocabuntur & ipsi quodam modo magni in cœlorum regno. Qui vero docent sed non faciunt, ad eos frequenter pertinent qui minimi vocabuntur in regno cœlorum. Deinde qui faciunt, etiam si non doceant verbis, docent tamen conuersatione. Contra qui non faciunt etiam si verbis doceant, tamen factis suis docent non faciendū quomodo ipsi non faciunt, ac proinde bene reducuntur mediū gradus ad duos illos extremos.

ADICO AUTEM VOBIS, QVIA NISI ARVND AVERIT IUSTITIA VESTRA PLUS QVAM SCRIBARVM.] Græca non habent autem: sed coniunctionem causalem γὰρ, enim, quomodo & Augustinus legit in expositione huius sermonis. & Dionysius item Carthusianus, ac Rupertus: Redditur enim ratio quare dixerit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua quibus legem est perficentus & impleturus. Proinde rectius caput istud quadragesimum incepimus iam ab eo loco; Nolite putare quoniam veni soluere legem, &c, quo loco incipit

A Dominus iacere fundamentum præceptorum suorum quæ hic legi addit, aut quibus legem explanat: Redditur autem superius dictorum rationum asseueratione quadam terribili, qua ita confirmat quæ præmisit, ut etiam simul paret transitū ad exegetiū aliquot legum Moysi, & fundamentum dicendorum iaciat, nemine auditores quod quædam præcipiat, quæ non præcipiant nec præstant scribæ Iudæorum doctores, & Pharisei aliis religiosiores. Est ergo hic sensus: Dixi me non venisse ut legem soluerem, sed ut implem, & minimum fore in regno cœlorum, qui vel minimum aliquod eorum quæ diciturus sum soluerit ac soluendum docuerit. Id adeo verum est, ut certò affirmem nisi iustitiam vos consecuti fueritis abundantiorē & pleniorē ea qua se Scribæ & Pharisei vendicant, qui tamen omnium iustissimi in populo habentur, municipatus regni cœlorum nequaquam fore participes: Potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes, doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent, ut ideo comparetur iustitia doctorum Evangelicorum cum iustitia Scribarum & Phariseorum, quoniam & isti erant populi doctores, & significatur doctores Evangelicos perfectiores & facere & docere oportere, quam faciebant & docebant Scribæ & Pharisei, Verum quoniam præcepta illa, quibus postea statim explicat quæ sit iustitia illa abundantior quam requirant omnes pertineant Christianorum, rectius hæc sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autem iustitia Christianorum comparatur iustitiæ Scribarum & Phariseorum, quoniam & apud Iudæos optimi habebantur ac iustissimi: sibi ipsi placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significatur nos optimis & perfectissimis habitis apud Iudæos, de bere esse memores, Notandum autem non dicere Dominum, Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam iustitia legis aut Prophetarum, sed Scribarum & Phariseorum. Omnia enim fere præcepta quæ Dominus subiungit, erant in lege & prophetis, sed non erant apud Scribas & Phariseos, qui ex lege ea non intelligebant. Vnde non corrariatur hic locus illi dicto Saluatoris: Si vis ad vitam ingredi serua mandata legis scilicet & prophetarum. Quod autem id velit hoc loco Dominus, ex eo etiam constat, quod eum toties repetat Audistis quia dictum est antiquis allegat eo modo scripturam quo Scribæ & Pharisei illam interpretabantur ut illud, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum cum de odio nullus sit evidens scripturæ locus. Notandum secundo, non comparari iustitiā nostram cum hypocritis Phariseorum & Scribarum, aut quouis alio eorum vitio, sed cum eorum iustitia, hoc est virtute & æquitate. quam ex aliqua parte habebant. Ideoque non dicitur: Nisi meliores sitis Scribis & Phariseis; sed; nisi abundauerit. &c. significans nos debere præstare eorum iustitiam & tamen etiam illi aliquid debere superaddere. Iustitia autem maior quæ à nobis requiritur, primum quidem consistit in iustitia non solum exteriorum operum, quam solam sectabantur Scribæ & Pharisei, ut patet ex oratione pharisei Ieiuno bis in sabbatho, &c sed etiam interiorum affectionum. Secundo, consistit in eo ut non faciamus quæ in lege veteri necessitate quadam permessa sunt, ut patet de libello rupudi, vsura, & vindicta lumen.

da. Tertio in eo, vt non cortici legis inhærentes, legem impleamus secundum intellectum & explanationem Scribarum & Pharizæorum, vt patebit infra de odio inimici. Et in summa, maior iustitia quæ à nobis requiritur, est qua legem seruamus non secundum explanationem Scribarum literæ nimis inhærentium, sed secundum legis præcipuam intentionem, quam hic Saluator explicat. Debet quidem iustitia nostra etiam in eo excedere iustitiam Scribarum & Pharizæorum, vt eam non solum in operibus collocemus, sicut illi, sed etiam ante omnia in fide Iesu Christi: Deinde vt eam non in externis cæremoniis potissimum sitam existimemus, quemadmodum illi, sed in spiritu. Verum ad hæc non videtur hic respexisse Dominus, qui hic de iustitia solum locutus est, quatenus ad opera siue interna, siue externa pertinet, & ad conuersationem cum proximis,

AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVVS: NON OCCIDES, &c.] Postquam per superiora Dominus auditores parauit ad audienda & recipienda sua præcepta incipit iam quod promisit præstare, implere scilicet legem, & docere quomodo abundare debeat iustitia nostra. Incipit autem ab eo mandato, quod in decalogo primum est inter mandata negativa secundæ tabulæ: docēs non satis esse cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Pharizæi tantum putarant esse prohibendum, sed & ab omni ira infratrem abstinendum. Quoniam autem rudibus turbis, & ex media plebe delectis discipulis Dominus loquebatur, ideo magis vt vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant, quam vt legebantur in scripturis, explicanda & perficienda præcepta legis suscepit. Quod si Scribæ & Pharizæi locutus fuisset, potius scripturam quam vulgo dicta citasset, sicut legisperito rogati quod faceret vt vitam æternam possideret: dicebat: In lege quid scriptum est, quomodo legis. Dicit itaque: Audisti, quod dictum sit olim à Deo in monte Sinai præcipi patribus. Non occides: hominem scilicet, propria autoritate. Et quod sequitur, Qui autem occiderit, reus erit iudicio; cum in lege Moy si non sit ad verbum, satis indicat Dominum voluisse hæc præcepta, vt vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanando & addendo, partim corrigendo. Habetur autem hæc sententia in sensu Exodi 21. vbi non vnum, sed varia sunt instituta iudicia iuxta varios homicidii casus, quæ omnia hæc vna sententia comprehenduntur. Cæterum iudicii nomine, scribæ hæc sententia in docendo populo, vt est verisimile, vtentes, forte intellexerunt, diiudicationem qua de homicida explorabatur, an sciens vel insciens, data opera vel per casum proximum suum occidisset, de quo etiam habetur Exodi 21. & latius Deuteronomio 16. Vel certe per iudicium intellexerunt poenam & condemnationem, quod tamen non perinde quadrare videtur sequenti sententiæ, in qua iam aliter illa oratio; reus erit iudicio, accipienda erit, quamuis id non videatur esse absurdum.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO, &c.] Impleturus Dominus homicidii legem, tres facit gradus peccantium citra homicidium per iram & indignationem, & tres item poenarum gradus. Leuius enim est irasci tantum fratri, & iram in corde retinere compressam, quam si

erumpente ira dicat quis fratri racha vel fatue Ita leuius quid sonat reum esse iudicio, quam reum esse cõcilio, & hoc rursum leuius quam reum esse gehennæ ignis. Quod autem trium istorum peccatorum leuissimum est nempe irasci fratri, per facit in condemnatione homicidii in lege, nõ quod æquè graue sit peccatum irasci tantum, & occidere hominem, sed vt doceret Euangelicæ doctrinæ perfectionem, & sic Christiano studendum esse effugere omnem iram in fratrem, quomodo Scribæ & Pharizæi vitabāt homicidium. Dicit autem, Ego dico vobis, & non sicut Propheta: Hæc dicit Dominus Deus, insinuare volens suam auctoritatem æqualem auctoritati eius qui veterem dederat legem. Porro in in Græcis codicibus additur iam passim in primo gradu *ἀνὰ* hoc est, temere vel sine causa. quod & D. Chrysof. legit, intelligens non omnem iram interdici, sed tantum iniustam & importunam & similiter legit Diuus Augustinus in expositione huius sermonis, volens eandem partem repeti etiam, & subintelligi in sequentibus duobus membris. Verum D. Hieron. eam partem omnino vult eradendam è libris, nec haberi in emendationibus libris, sed & Augustinus libr. Retract. 1. cap. 19. in Græcorum libris, non inuenire dicit, in quibus tamen solis iam inuenitur. Verisimile est autem ab aliquo hanc partem adiectam explanationis causa, quod durius videretur omnem qui irascitur fratri reum dici iudicio. Ab Euangelista enim non appositam, nec ab ipso Salvatore hinc satis constat; quod etiam iustam iram, hoc est, quæ iustam videtur habere causam, Dominus hic prohibere voluerit. Peccat enim, qui etiam ab alio læsus & iniuria læsus irascitur. Si enim, inquit Hierony. inhemur verberanti alteram maxillam præbere, & inimicos nostros amare, omnis ira occasio tollitur. Nec obstat quod aliquando sine peccato quis alteri irascatur, aut etiam racha & fatue dicat. Primum enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus qui in nostra non sunt potestate, sed ira deliberata & perfecta, cui scilicet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur, ad quod significandum quidam putant dictum; qui irascitur fratri; hoc est nõ vitio hominis, sed homini, quem, quod frater sit, diligere deberet. Itaque per datium, fratri, satis significatur Dominum loqui de ira tali quæ pugnat cum dilectione fraterna: Aut si nõ hac ratione dictum est; qui irascitur fratri; sed potius secundum Hebraicam phrasim, fratris nomen hic positum est pro quocunque homine, & pro proximo, dicendum Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ est motus animi malevolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis, Huiusmodi enim ira semper, etiam si sit in iudice iuste puniente nocentem, peccatum est. Atque ob huiusmodi iram designandam intelligunt, additam partem illam *ἐν* apud Græcos, aut sine causa apud Latinos, hi qui illam partem hoc loco legunt, vt ne quis putet eos intelligere, illum irasci *ἐν*, vel sine causa, qui nulla accepta irascitur iniuria. Addens temere, inquit Euthymius secutus Chrysofomum, non omnimodam abstulit iram, sed intemperatam. Dicitur autem oportuna quæ sumitur aduersus eos qui contra Dei præcepta viuunt, quando non ad vindicandum nos, sed ad vtilitatem eorum qui malè viuunt ex dilectione & amore fraterno irascimur cum congrua honestate. In sequentibus autem duobus

Luc. 10

Exod. 20

Quia

bus membris quo sint sententiæ vniuersaliter vera, subintelligendum ex primo membro: Si quis iratus dixerit racha, si quis iratus dixerit fatue, accipiendumque semper de ira ea de qua primum membrum intelligitur Nam & Christum supra **Matt. 18.** Marci 3. iratum Iudæis legimus, & sæpe grauiter quoque conuiciatum Pharizæos. Sed vt Petrum duriusculè inreperuit ob summam erga ipsum dilectionem, cum ei diceret: Abi post me fatue; quod paulo plus erat: quam, abi post me fatue sic studio paternæ gloriæ ac correctionis malorum, odioque vitorum suis nominibus appellauit Pharizæos, nullo erga eos motu affectu malo. Sic Dominus Luca ultimo discipulos duos stultos vocat & tardos corde, & Apostolos Galatas insensatos: Porro quid sit racha, quod in secundo ponitur membro, triplex est sententia aliquam habens probabilitatem. Augustinus enim edoctus, vt ipse asserit à quodam Hebræo, putat dictionem racha nihil certi significare, sed Hebræis interiectionis instar esse, qua animi tantum indignatio significatur, addens quosdam existimare dictionem racha deriuatam à Græca dictione *ῥαχά*, qua pannofus significatur & homo nihili, sed eorum deriuationem reiiciens, eo quod certum sit racha non esse dictionem Græcam. Et quidè secundum hanc dictionis acceptionem, manifesta est ratio quare interpres hanc dictionem reliquerit non versam, videlicet quod interiectiones quibusdam linguis sic sunt propriæ, vt in aliam linguam verti non possint cõmode. Item optime constat gradatio in his membris. Primum enim est vt quis irascatur, & eum motum retineat corde conceptum. Huic proximum est, si commotio indignantis extorserit vocem, non significantem aliquid, sed illum animi motum ipsa eruptione testatè. Hoc vero grauius est, si non solum vox indignantis audiatur, sed etiam certum conuictum & vituperatio eius, cui quis irascitur, vt si fatuum vocet, aut alio quodam conuictii nomine. Chrysofomus autem lingua Syria caputat racha significare idem quod, tu: Itaque etiam secundum eum per racha nõ significatur graue & atrox conuictum, sed indicium contemptus, veluti cum seruis heri stomaehosius loquentes dicunt, Abi tu, dic illi tu. Verum hæc duæ sententiæ quamuis conueniant huic loco, tamen hac ratione parum sunt probabiles, quod nusquam apud Hebræos racha pro huiusmodi interiectione accipiatur, nec in Syrorum lingua, qua scriptæ sunt Bibliorum paraphrases, quas thargum vocant racha vilo modo significat, tu. Proinde probabilior est Hieronymi sententia tertia, vt racha (vel potius racha sine aspiratione saltem in secunda syllaba, cum Græcè sit *ῥαχά*) sit dicitio Hebræa, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa, certum aliquod conuictum significans, Hebraicè enim *רע* Rec, inanem significat, vanum aut pauperem, à verbo quod significat euacuare; attenuare & pauperem esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit *רא*, racha vel racha. Non significatur tamen hac dictione isto loco, cerebro carens siue vacuus, quemadmodum tamen vult Hieronymus. Sic enim nihil interesset inter dicere fratri racha; & dicere fratri fatue. Sed per racha significatur potius homo inops & pauper vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur iudic. 11. vbi nos legimus. Congregatiq; sunt ad eum viri inopes, & 2. Paralip. 13. Congregatiq; sunt ad eum viri vanissimi. His enim

locis proinopes & vanissimi, Hebraicè est *רע*, recim. Sic & 2. Reg. 6. vbi Hieronymus eandem dictionem vertit, scurram. Nudatus est Rex quasi si nudetur vnus de scurris. Itaque idem conuictum nomine Hebraico racha significatur, quod Græcis nomine *ῥαχά*; quamuis vnum nomen ab altero verisimiliter non deriuetur. Et facile quidem iam licet ostendere gradationem, quæ est inter duo membra vltima. Minus enim est obicere alicui inopiam aut vanitatem quam stultitiam. Vide autem iam etiam gradus trium reatum, iudicii, concilii. (per, c. enim scribendum & non per, s. ostendit dicitio Græca *συνησιον*, quæ cõsiliū iudicium significat) & gehennæ ignis. In iudicio enim, quod interdum ab vno solo peragitur in causis leuioribus, & in quo facti sit discussio, adhuc datur locus defensionis, multaque spes: est elabendi & effugiendi condemnationem. Ad concilium autem non nisi graues causæ deferuntur, quemadmodum Athenis in curia Martis grauioribus causis agitari solebant, atque in eo non tã de damnando reo quam de supplicii genere & modo deliberabatur. Gehenna vero ignis nec damnationem habet dubiam quemadmodum iudicium: nec damnati poenam habet dubiam, sicut concilium. In gehenna enim ignis certa est, & damnatio & damnati poena. Sic fere Augustinus. Vnde constat secundum eum, il lud; reus erit iudicio; non accipiendum hic vt sit sensus: obnoxius erit condemnationi vel condemnabitur, sed potius vt sit sensus: obnoxius erit discussioni & examinationi hoc est, iam tale quid commisit, ob quod pertrahendus est in iudicium. Sciendum autem Dominum in tribus istis gradibus iræ & reatum attemperasse doctrinam suam ad captum simplicium. Non enim semper minus peccat qui tacitus irascitur, quam qui conuictus debacchatur: sed pro captu vulgi per eum qui tantum irascitur, proposuit exemplum iræ leuis quæ nondum decreuit vltionem, per racha, iræ grauioris, & per fatue, iræ grauissimæ citra homicidium. Sic quod irascentem dicit reum iudicio: dicentem racha, reum concilio: dicentem fatue, reum gehennæ ignis, significare voluit, eum qui vel tantum irascitur, tale quid commississe vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videat certa & definita: qui vero leuiori conuictio fratrem impetierit, tale quid commississe, vt metuere iam non debeat solum ne condemnetur, sed veluti certas de premerita condemnatione, metuat grauem aliquam condemnationem: qui vero grauiori conuictio alium incesserit, iam certo expectet debitum sibi grauissimum æterni conuictus supplicium. Porro quod in Euangelis à Christo per gehennam sæpe significetur infernus aut supplicium æternum damnatorum, hanc habet rationem. Fuit iuxta Hierusalem ad radices montis Moria, vallis quædam fontibus Siloe irrigua, ac nemorosa, plenaque delitiis & amœnitate quæ dicebatur Geben Hinnom, id est, vallis filij Hinnon, vel omisso nomine ben, Ge Hinnom id est, vallis Hinnom, vel, vt nos habemus, Ennom. Vtroque enim nomine vocatur Iosue 15. & 18. Iudæi autem è loci amœnitate captantes occasionem, in hac valle erexerunt excelsum idolum Moloch, cui filios exustos igni douebant & immolabant, quemadmodum Ethnici Saturno facere solebant, vt verisimile sit nomine Moloch, qui Deus erat Ammonitarum, Saturnum in scripturis

intelligi. Hinc excelsum illud, & vallis item illa, dicta est Tophet, à ritu scilicet sacrificantium Moloch, cui eum adolebantur infantes, pulsabantur tympana, ne audirentur eiulatus eorum dum exurerentur, & parentum corda commouerentur, Toph enim Hebraeis tympanum dicitur. Hunc locum plus Iofias postea contaminauit, coniectis in eum mortuorum ossibus, vt scribitur 4. Reg. 23. vbi sic legitur: Contaminauit quoque Topheth quod est in conualle filii Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam suam per ignem, Moloch. Sed & Dominus Hierem. 7. & 19. minabatur Iudæis venturum tempus, quo excelsum illud non vocaretur amplius Tophet & Gehinnom, id est vallis filii Hinnom, sed vallis occisionis, & sepelirentur occisi in Tophet, eo quod non esset alibi locus. Hinc ergo duplici ratione factum est, vt nomen illius loci, nempe Gehinnom, acciperetur pro inferno & supplicio æterno. Primum, quia huiusmodi locus iam à Iofia, & per vltionem Domini à Iudæis sumptam contaminatus summè erat deinceps abominationis, in quem cadauera & quæq; abominanda reiciebantur à Hierusalem. Secundo, quia eo loci crudeli & grauissima pœna exurebantur infantes. Hoc enim etiam respectu factam esse nominis translationem, ad significandum inferni supplicia, hinc patet, quod Iofia 30. nomen excelsum nempe Tophet ad inferni ignem transmutatur, priusquam locus redditus esset abominabilis. Sic enim Iofias: Parata est ab heri Tophet, à rege præparata profunda & dilatata. Nutrimeta eius ignis & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. Quod autem dicit Hieronymus super Matth. ca. 10. Nomen gehennæ in veteribus libris non inueniri, sed à Salvatore primum poni, sic accipiendum, in veteribus libris non inueniri in eo significatu, sed à Salvatore primum sic usurpari, quamuis verisimile sit iam apud Iudæos etiam ante Christum in eo significatu usurpari solitum. Nam nomen ipsum in veteri testamento frequenter occurrit. Vbi cum que enim nos legimus, vallis Ennom, Hebraeis est Ge Hinnom. Nam Ge valem significat. Aspiratio autem quæ est in Hebræo nomine necessario à Græcis omissa est, dicentibus γεέννα. Quod autem Dominus aliquando addit nomini gehennæ dictionem ignis, facit propter exaggerandam incredibilem vim cruciatuum, qui impios manent: intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis. Hebraica phrasi, pro eo quod est, gehenna ardens & ignita.

SI ERGO OFFERS MVNVS TVVM AD ALTARE, ET IBI RECORDATVS FVERIS, QVIA.] Postquam tribus sententiis docuit Dominus non solum ab homicidio abstinendum, sed etiam ab ira ac minima fratris læsione quæ verbali fiat conuictio: hic iam duabus sententiis docet quid sit faciendum ei qui fratrem in aliquo læsit, conuenientem certe seruans ordinem eo quod sciret fieri non posse, quin inter fratres nonnunquam offensæ quædam orientur, & vnus alterum lædere, saltem vel racha vel fatue dicendo. Videtur autem hæc prior sententia quam ex superioribus inferri indicat coniunctio, ergo, sic eum superioribus harere: Cum charitatis fraternæ tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne vel fatue vel racha dicendo, aut etiã tacita ira eam violes, eumque fraternæ charitatis violatorem adeo

A detestetur Deus, vt eum qui vel fatue tantum dixerit fratri, addicat gehennæ ignis, igitur si, vt fit, contingat aliquem fratrem suum quauis in re læsisse & offendisse, ante omnia ei opera danda vt scissa concordia refarciatur, & fratri reconcilietur, adeo vt huic rei etiam sacrificii oblationem postponat, quæ non potest Deo esse accepta ab eo qui fraternæ charitatis violator est, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. Diligenter autem aduertendum, quam officaciter Dominus hac lege & sententia impellat ad studium recõciliationis. Remedium enim daturus ei qui fratrem offendit, non fat habuit dicere: Si ergo offendisti fratrem tuum reconciliare ei, sed necessitatem fati faciendi fratri offenso demonstrat ex displicentia diuina, dum offensam in fratrem docet esse impedimentum ad offerendum munus Deo, vt intelligamus non solum in fratrem nos peccasse, sed etiam in ipsum Deum, nec tamè posse nos nostris sacrificiis Deo reconciliari, quamdiu non fuerimus reconciliati fratri. Rursum non dixit, Reconciliare fratri tuo priusquam offeras munus Deo, ne tempus reconciliandi cõcedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo, sed vt ante omnia negotia & quam citissimè doceret incumbendum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Sic enim diuinum negotium, etiã cum in manibus est, intermittendum est, & posthabendum reconciliationi fraternæ, multo magis alia negotia: & si tunc dum quis ante altare recordatus offensæ, recurrendum est ad fratris reconciliationem, multo magis id prius agendum erat. Efficax est ergo valde hæc sententia ad suadendum studium reconciliationis, eo quod doceat primum concordiam fratrum Deum malle quam sacrificia & oblationes, Deinde non esse Deo accepta sacrificia, ac proinde nec quæuis alia opera nostra, si desic charitas mutua, ac ob id ante omnia studendum recõciliationi, si læsa est charitas, Nec solum efficax est hæc sententia, vt quærat reconciliationem qui læsit, sed etiam ad hoc vt qui læsus est, facile fratri recõciliationem quærenti condonet, ne Dei honorem & sacrificia illi offerenda remoretur & impediat. Aduertenda hic mira Dei benignitas, qui vt promoueat mutuam fratrum charitatem, cum alioqui liber sit, sui iuris, nec vlli astrictus, suam gratiã vult pendere à fratris gratia, ita vt suam impertiri nolit, nisi fratris gratia impetrata. Aduertendum item quomodo Dominus etiam hoc mandato iustitiam nostram abundantiorè facit iustitia & Scribarum & Phariseorum, siquidem hi statim ad sacrificia confugiebant & vocabant, quasi per ea cuncta statim crimina expiarentur, etiam neglecta fratris recõciliatione: contra quos vt alibi Dominus dicit, Deum malle misericordiam quam sacrificium, ita hic significat eundem malle charitatem fraternam quam sacrificium. Figura quædam huius præcepti & exemplum præcessit in Iacob Patriarcha, qui non nisi fratre Esau sibi reconciliato legitur altare erexisse, in quo sacrificium obtulit. Porro quod dicitur, frater tuus habet aliquid aduersum te; dupliciter intelligitur: Augustin. enim intelligit eum habere aliquid contra alium: qui ab eo læsus est, hoc est qui habet vnde eum alio exoptulet, & causam habet de eo conquerendi. Itaque non dicitur, si tu habes aliquid contra fratrem tuum sed si frater tuus habet aliquid aduersum te quia non præcipitur ei qui ab alio læsus est, vt ante oblatio

Quid sit, frater tuus habet aliquid aduersum te.

oblationem reconcilietur fratri, quamuis magna sit perfectionis, si quis læsus fratrem inducat ad reconciliationem secum inuendam. Quamuis tamen non sit necesse ei qui læsus est, vt reconciliationem quærat, necesse est tamen vt ante oblationem dimittat iniuriã fratri. Aliud est enim reconciliari fratri, aliud dimittere fratri. Chrysostomus verò, & post eum Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduersum alium, cui cum alio non bene conuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit siue iustas, siue iniustas, & ob id absolute dictum; si frater tuus habet aliquid aduersum te; nec additum, iuste, vt intelligatur etiam ei qui læsus est præceptum esse vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipso dissidet, & se læsum ab eo putat, etiam si non sit. Atq; ob id etiam Chrysostomus putat non esse dictum reconciliare tibi fratrem tuum: sed, reconciliare fratri tuo; quod tam offenso conuenit quam offendenti. Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chrysostomus, dum reconciliationem quærat à læso tantum requirere remissionem delicti in se commissi, ita vt sententia eius ferè coincidat eum Augustini. Vnde Euthymius Chrysostomi sectator & explanator: Fertur, inquit, indifferenter sermo, & ad eum qui affectus est iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et si quidem male passus es, iniuriam remitte illi, & patiens esto: quod si iniuriam irrogasti, medere iniuriæ, nihilq; relinquant eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Hæc ille. Verum quid sit fratrem habere aliquid aduersum alium, patet ex Appacal. 2. vbi simili locutione dicitur: Habeo aduersus te pauca, pro eo quod est, sunt quædam de quibus tecum exoptulem. Porro si ante oblationem sacrificiorum legalium, de quibus ad literam loquitur Dominus (hæc enim eum Christus diceret, ista adhuc, offerenda erant vigente adhuc lege Moysi) reconciliatio quærenda erat, multo magis ante oblationem sacrificij nostri nouæ legis, eoq; magis, quod hoc est charitatis & mutue concordie symbolum, vnde & communio & senaxis dicitur. Sunt autem etiam Laudes, gratiarum actiones, orationes & elemosinæ, quædam sacrificia quæ Deo offerimus, & omnino omnia bona opera in Dei honorem facta, sacrificia quædam sunt. Proinde docemur sacrificium laudis, orationis, aliorumq; bonorum operum Deo placere non posse nisi reconciliati hæc Deo offeramus. Vnde Paulus vult viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. 1. Timoth. 2. Et Petrus viros vult muliebri sexui tanquam infirmiori vaseculo impertiri honorem, vt non impediatur orationes, per contentiones scilicet & disceptationes. 1. Petri 3. Ceterum hæc Domini sententia non sic est accipienda, quasi semper necessario sic agendum secundum eam vt verba sonant. Contingit enim aliquando vt vel non expediat adire offensum, & reconciliationem quærare, vel tempus & locus non permittat, vt si frater offensus eo sit loco quo non facile adiri possit. Itaque intelligenda est cum eo sale discretionis, cum quo similia præcepta affirmatiua debent intelligi, si scilicet tempus, locus & prudentiæ ratio ita permittat: nec tam spectanda sunt præcepti huius verba, quam scopus & intentio Saluatoris, qui est, vt quantum in nobis est, omnia postpositis omnibus faciamus, quo offensum

A fratrem reconciliemus nobis, adeo vt etiam sacrificium Deo iamiam offerendum intermitteremus, eum ita fieri potest, quo memores offensæ fraternæ, eum qui offensus est placemus, priusquam sacrificium absoluamus. Quod si autem fieri non potest vt offensum adcamus, illive reconciliemur animo saltem & cordis bono proposito, istud quod hic præcipitur peragendum est, videlicet vt pro virili, & iuxta offensæ qualitatem offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat. Proinde ad mysticam huius præcepti intelligentiam confugit Augustinus, intelliges eum qui læsit alium, non pedibus corporis, sed animi motibus pergere debere ad offensum, eique humili affectu se prosternere in conspectu Dei, ac inde venientem, hoc est, intentionem suam reuocantem ad id quod agere cõperat, offerre munus suum Deo. Sed simplicius fuerit præceptum istud intelligere, vt dictum est.

E STO CONSENTIENS ADVERSARIO TVO CITO, DVM ES IN VIA CVM IPSO, &c.] D. Hieronymus significat quosdam per aduersarium, de quo hic fit mentio, intelligere animam carni repugnantem: alios diabolum, de quo Petrus: Aduerarius vester diabolus, circuit, &c. sed vtramq; interpretationem tanquã & proposito minimè conuenientem & absurdum continentem sensum reiicit. Non enim intelligi potest animam tradere carnem iudici, vt quæ cum carne simul sit torquenda. Neq; conuenit vt intelligamus Dominum præcipere vt diabolus simus consentientes, aut, vt alij vertunt dictionem Græcam *ὁμολογῶν* beneuoli. Et August. inquit prolixè quis sit aduersarius de quo hic loquitur Dominus, an diabolus, an homo, an caro, an Deus, an potius præceptum eius. Et per singula discurrens concludit non diabolum posse intelligi, eo quod ei consentire non debeamus: nec hominem, eo quod is non possit nos tradere iudici Christo: nec carnem, quod nec huic contentire debeamus, sed vel ipsum Deum qui aduersatur nostris prauis desideriis, & nõ consentientes sibi tradit iudici filio suo, qui eosdem tradit ministris Angelis suis proiciendos in carcerem inferni, vel si obit quod non rectè videatur dici Deus nobiscum esse in via, aduersarium nostrum esse Dei præceptum, quod peccare volentibus aduersatur, & nobis datum est ad hanc vitam vt sit nobiscum in hac via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet consentire cito. Verum huiusmodi intelligentia, quamuis nullam cõtineat in se ipsa absurditatem, tamen proposito etiam non conuenit, eo quod & ex præcedentibus & ex sequentibus manifestum sit, Dominum hac sententia cohortari voluisse ad concordiam iucundam cum aduersariis nostris hominibus, quãdiu in seculi huius via currimus, vt bene annotarunt Hieronym. & Chrysost. Proinde quo exacta huius loci intelligentia habeatur, sciendum hunc Domini sermonem esse parabolicum similem illi parabolæ quæ ex Lucæ 14. qua monet vt cum quis inuitatus fuerit, non recumbat in primo loco, ne forè superueniente honoratione dicatur ei: Da huic locum, sed potius in nouissimo loco recumbat, vt dicatur ei: Amice, ascende superius, & sit ei gloria coram simul recumbentibus. Sicut enim illo sermone exemplum quoddam humanum, aliud quid docere voluit quàm quod ad literam docuit: videlicet, vt postea explicatur, hu

miliandum à Deo qui seipsum exaltauerit, & contra exaltandum qui sese dimiserit: ita & hoc loco, exemplo quodam humano docere voluit Christus, quanto studio querenda sit in hac vita reconciliatio cum his qui nobis sunt offensi. Est ergo exemplum allegoria inuolutum, cuius res à Domino præcipue intenta magis significatur quam exprimitur. Habet autem hunc sensum: Si creditor aliquis aut aduersarius quicquid qui habet iustam aliquam aduersus te querelam, te in ius vocasset iamque cum illo ires ad iudicium, consultissimum faceres, si eum adhuc esses cum illo in via, ipse mox cum illo conuenires. Nam si iudicium velles experiri, quando debitum inficiari non posses nihil aliud expectandum tibi, quam ut pro officio suo iudex te traderet ministro, qui te cõuinceret in carcerem, è quo non liceat egredi nisi omni debito vsq; ad extremum quadrante persoluto: sicque duo simul incommoda reportares, nimirum carceris pœnas ac dedecus, & extremam exactamque debiti persolutionem, cum alio qui ante iudiciũ ab ipso creditore sperare licuerit aliquam debiti remissionem. Hæc parabola siue exemplum est. *Avânô-dorùs*, vero, id est, redditio siue res exempli, quã significare Dominus, potius quam dicere, maluit, sic se habet: Sic si quem offendisti, & per hoc debitorem te illius constituisti, da operam ut dum adhuc es in via, hoc est, priusquam iudici Deo qui vindex est horum tradaris, citò cum eo in gratiam redeas. Id enim si feceris, iam & veniam quoque ab ipso iudice Deo impetraſti. Si verò neglexeris, ybi iusto iudici traditus fueris, non est quod vllam ab eo veniam speres, id quod iustum est iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, sed exigēs ut ad plenum persoluas debitum: quod fiet inflictione æterni supplicii; & cruciatus æterni ignis, debiti his qui fraternam charitatē violauerint. Itaque qui prius cum adhuc in via esses, facili negotio potuisses eum aduersario componere, precibus scilicet solis, aut dispendio solùm pecuniario, iam cogeri præter dedecus carceris, extremum exoluere quod iustitia exigit. Secundum hanc ergo loci huius intelligentiam & explanationem, non est curioſe inquirendum quomodo aduersarius homo tradat suum debitore iudici Christo, nec quis sit nouissimus quadrans, ad cuius vsque exolutionem sit manendum in carcere. Nam in parabolis non sunt singula applicanda rei significata, sed totius sermonis potius scopus & intentio spectanda est. Quod enim de aduersario tradente debitorem suum iudici, & de solutione extremi quadrantis dicitur, ad parabolam debiti pertinet, quæ huiusmodi sermonem exigebat, non autem ad rem parabolæ, nisi quatenus per ea significatur, quod quemadmodum in exemplo illo humano summum ius exigitur à debitore carceri incluso: ita & ei qui nõ dederit operam ut redeat in gratiam cum læso à se fratre, continget apud Deum, ut carceri inferni traditus, sine aliqua debiti remissione exactam ius experiatur. Quare neque hoc loco rectè quis vrgere potest purgatorij probationem, sicut nec ex parabola de conferuo, qui noluit paruum debitum denariorum remittere, cum ipse à Domino suo impetrasset remissionem decem talentorum. Qui etiam dicitur reclusus in carcerem, donec redderet vniuersum debitum. Vbi per, donec, sicut & hoc loco, non significatur quod ad rem parabolæ attinet, debitum ali-

A quando persoluentũ, & tunc debitorem liberandum, sed locutione parabolæ conuenienti, significatur extremum ius & debitũ ab eo requirendum nec prius è carcere liberandum quam omne debitum persoluerit. Semper autem manet damnatorum debitum, nec vnquam ab eis exolui potest semper ergo necessè est maneat in carcere, æternum soluentes supplicium. Quamuis autem Saluator istis locis videatur maximè significare voluisse pœnam æternam persoluentam, non tamen necessario solum intelligitur hæc significata, sed ut dictum est, significatur non prius aliquè è carcere liberandum quam omne debitum persoluerit, & debiti solutionem eorum esse tempore incarcerationis. Si ergo debiti solutio nunquam finiatur ut fit in his qui, cum mortali peccato decedunt, non reconciliati fratri læso, saltè in animo & proposito satisfaciendi illi, imperpetuum detinebuntur in carcere inferni: significatque; tunc dictio, donec, tempus æternum, Si vero debitũ solutio talis sit ut fini possit, ut fit in his qui veniali tantum peccato fratrem offenderunt ne dum ei reconciliati, è carcere suo purgatorij liberabuntur, debito persoluto, significatque; tunc, donec, tempus finitũ. Dominus ergo sicut superiore sententia ad querendam reconciliationem inuitauit, indicando mutam concordiam Deo gratiorem esse omnibus sacrificiis, imo sine ea nullum sacrificium illi gratum esse: ita hoc simili ad eandem magis compellit, ostenso periculo in quod se conuicit, qui hanc reconciliationem negligit. Luc. 12. legimus Dominum eodem exemplo vsũ, sed alia occasione & alio fine, ut ibi patebit. Vnde apparet hoc simile Domino nõ infrequens ac ferè prouerbij vice fuisse. Porro pro aduersario, sicut nos legimus, Græcè est *avânô-dorùs*, quod non absolutè aduersarium significat, sed aduersarij causa & litis, quem nostri subinde accusatorem vocant & actorem, qui iudicio reum conuenit. Quadrans autè, pro quo & Græcè hic dicitur *νοδράντης*, dictione scilicet Romana ab Evangelista viurpata, quemadmodũ & alias nonnunquã, genus est nummi duo minuta continentis, ut patet ex cap. Mar. 12. vbi dicitur vidua misisse duo minuta, & additur quod est quadrans, Græcè *νοδράντης*. Est autem quarta pars assis, quam à tribus vnciis Plinius triuncium vocat, Cicero vero teruncium. Atque eum nummum vulgò ceu minutum cõtemptui fuisse prouerbio quoque testatũ est, quo dicitur: Ne teruncium quidem insumpsit. Putatur autem à quibusdam quadrans valere eum nummum quem Flandri vocant duodenarium, & assem valere eum nummum quem vocant stuferrum. Pro nouissimo quadrante Lucas loco prædicto habent nouissimum minutum dimidium scilicet quadrantis. Idem tamen vtrobius significatur nempe extremum & exactum debitum.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON MŒCHBERIS, &c.] In lege postquam dictum est: Non occides, sequitur: Non mœchaberis: Itaque post perfectionem prioris mandati consequenti ordine ad perfectionem sequentis procedit Dominus; & postquã iram correxit, etiam concupiscentiam moderatur. Sunt enim hæc duæ passionēs maxime homini naturales, & ob id imprimis eas Dominus temperandas & reprimendas docet. Porro sicut præcepto homicidij prohibetur etiã omnis mutilatio, læsio & percussio hominis: ita hoc præcepto sub nomine mœchiæ, quod

proprie adulterium significat, prohibetur omnis illicitus veneris vsus, sub crassiore scilicet, grauiore, & notiore peccato, cæteris etiam leuioribus comprehensis. Dominus autem hoc præceptum adimplens, docet etiam concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ, mœchiæ & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidè prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, ut non potuerint Iudæi ignorare, quin & huiusmodi concupiscentia illicita esset: verum vel Iudæi, huiusmodi præceptum malè intelligebant, ut quibusdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, ut existimat Augustinus, aut de exterioribus concupiscentiæ signis nempe osculis & tactibus, ut vult Lyranus, vel potius etiam putarent etiam interiorem concupiscentiam esse vitatam, non tamen putauerunt per eam hominem mœchiæ & fornicationis crimen incurere, maximè cum diuersa essent decalogi præcepta: Non mœchaberis; & Non concupisces vxorem proximi tui. Itaque Dominus hoc addidit legi, quod docuit sola concupiscentia hominem reum fieri mœchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit: Non concupisces vxorem proximi tui; forte crediderunt plerique non prohibitam concupiscentiam mulieris quæ nullius esset vxor. Itaque & hunc errorem excludere volens Dominus absolutè dicit, omnis qui viderit mulierem, siue scilicet vxor sit alterius siue non, modò sua nõ sit vxor. Quare hoc suo præcepto Dominus dupliciter perficit veterè legem. Illud autem; qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, dupliciter accipi potest. Primò, ut præpositio, ad, cõiunctiue tantum & consecutiue accipiatur, sitque; sensus: Qui viderit mulierem, ita ut etiam concupiscat eam, vel qui viderit concupiscendo eam. Verisimile est enim Matthæum in Hebræo scripsisse, pro illo, ad concupiscendum, infinitiuium cũ litera Lamed, qui verti potest, vel ad concupiscendum, vel concupiscendo. Quod si verò locus iste sic accipiatur, iam quemadmodum superiori illa sententia. Omnis qui irascitur fratri suo, &c. non potest accipi de omni ira, sed de ira perfecta & deliberata: ita & hæc sententia intelligenda erit nõ omnino generaliter, sed de concupiscentia cui consensus accedit, hoc est, quæ non sit propassio, sed passio, ut habet Hieronymus, qui hanc diuisionem à Græcis mutuatus est. Nã alioqui nomè, propassio, apud nullum inuenitur. Dicunt autem *ναβος* & *αποναβεια*, & *αβος* quidem dicitur eis morbus aliquis, *αποναβεια* verò morbi præiudicium & aduentatio, ut habet Suidas. His ergo nominibus ad animũ translatis, *αβος* dicitur morbus animi, affectio scilicet aliqua qua animus perturbatur & ægrotat *αποναβεια* verò prior motus affectus & deliberatus alicuius rei desiderium præcedens. Ergo (ut inquit Hieronymus) qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata, hic propassioe percussus est. Si verò consenserit & de cogitatione affectum fecerit, sicut scriptũ est in David: tranſierunt in affectũ cordis, de propassioe tranſiit ad passionem, & huic nõ voluntas peccandi defuit, sed occasio. Secundò verò hæc pars accipi potest, ut sit sensus. Qui ad hoc viderit mulierem, ut inde concupiscentiam eius in se accendat quomodo accipiunt hunc locum Augustinus, Hieronymus, & Chrysostomus, & verba ipsa exigunt ut intelligatur: Sic ergo non omnè mulieris concupiscentia m. d. nauit his verbis Dominus, sed eam

A quæ affecta, deliberata & procurata est. Vnde Augustinus: Considerandũ est, inquit, quod non dixit, omnis qui concupierit mulierem, sed, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, id est, hoc fine & hoc animo attenderit ut concupiscat eam, quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plene consentire libidini, ita ut iam nõ refrænetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur. Quod autem Dominus dicit de visu, tanquam de sensu notiore, & vnde ut in plurimũ maximè nascitur in animo concupiscentia, hoc idè & de aliis sensibus est intelligendũ, nimirum quod qui tetigerit mulierem aut audierit, aut etiam absens cogitauerit de ea ut concupiscat eam, tactu, auditu vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit, mœchatus est eam, hoc est, adulteriũ vel fornicationem commisit cum ea, et si non in corpore suo, tamen in cordo suo: ac proinde quãquã apud homines nõ teneatur reus adulteri, apud Deum, tamen est, qui scrutatur corda & renes. Quoniam ergo tantum criminis reatum vel sola concupiscentia mulieris affert, eaque; concupiscentia ex mulieris aspectu etiam si non affectetur & procuratur, tamen latenter etiam subrepat, quoad fieri potest vitandus est mulierum curiosus saltem & lubricus aspectus, imitandusque; Propheta Iob, qui de se dicit cap. 31. Pæpigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine, & obediendum consilio Sapientis, qui ait Ecclesiast. 25. Ne respicias in mulieris speciem, & non concupisces mulierem in specie. Et Prouer. 6. Non concupisces pueritiam eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius.

QVOD SI OCVLVS TVVS DEXTER SCANDALIZAT TE, &c.] Cuius certam sit hunc sermonem Domini esse parabolicum, eo quod certum sit ipsum nolle membrorum corporaliũ amputationem præcipere, tum quod ipsa per sese mala non sint, nec ad pietatem obstaculo sint: tum quod non minus sinister oculus scandalizet quàm dexter, nec minus sinistra manus quàm dextra: hinc à variis interpretibus parabolicus iste sermo diuersimodè explicatur, dum inquirunt quid per oculum, eumque; dextrum, quid deinde per manum, eamque; dextram significetur. Augustinus itaque per oculum dextrum intelligendũ putat eum qui alicui in rebus diuinis cõsiliarius est, eumque; à consortio rescandam, si in aliquam hæresim petrahendo scandalizet. Manum verò dextram, eum qui in rebus diuinis coadiutor est, qui & ipse à consortio excludendus est, si impietatis alicuius nobis author esse velit. Oculum verò sinistram, intelligit cõsiliarium in rebus terrenis, & ex consequenti significari etiam hos multo magis abiiciendos, quando etiam oculus dexter & manus dextra sint abiicienda dum scandalizant. Chrysostomus verò intelligit non significari aliud & aliud per oculum & dextrum & manum dextram sed per vtrumque idem: nempe fratres, vxores, parentes, & quoscunque amicos, quos quis tãquam res charissimas & necessarias maximè, (quales sunt oculus maximè dexter, & manus maximè dextra) & tanquam sua membra diligit. Hos enim si impedimeto nobis esse nouerimus ad pietatem truncare oportet, ne simul cum ipsis in æternam pereamus. Quem sensum etiam Hieronymus hic reddit. Secundum hos autem sensus, oculus dexter & manus dextra extra nos intelliguntur. In secunda

cunda verò expositione Chrylostomi super Mattheum duo sensus redduntur, secundum quos hæc in nobis intelliguntur. Prior, vt oculus, dexter & manus dextra intelligatur voluntas animæ: oculus verò sinister & manus sinistra, voluntas carnis. Itaque dextrum oculum eruere, & dextram manum abscindere, si nos scandalizant, iubet Dominus: non autē sinistram, quia malam quidem carnis veluntatem omnino eiicere à nobis non possumus, quamuis comprimere possimus: malam autē animæ voluntatem, quæ in arbitrio nostro sita est, sicut præcidere possumus: ita & debemus. Alter sensus est, vt per oculum dextrum intelligatur voluntas & intentio alicuius boni operis faciendi: per manum verò dextrā, operis boni operatio. Contingit enim aliquando vt huiusmodi oculus dexter aut manus dextra quibusdā scandalo sit, vt si quis religionis gratia ægram mulierē visitet, aut orphanam pietatis intuitu domi æducat, & tamen per familiaritatem decidat in laqueū illicitæ concupiscentiæ eius. Tunc ergo oportet huiusmodi oculū dextrum aut manū dextram à se abicere, hoc est bonum huiusmodi opus intermittere. Hunc sensum etiam Hieronymus priore loco indicat. Verum secundū omnes hos aliosq; similes sensus, aut omnino nulla videtur coherentia huius loci cum superioribus, idq; maximè secundum primam & tertiam intelligentiam, aut coactior est coherentia. Nam secundum secundam & quartam intelligentiam, quā utramq; habet Hieronymus, aliqua coherentia videri posset, non tamen satis conueniens. Videtur enim Dominus in hunc sermonē de oculo, & deinde de manu, incidisse occasione eius quod dixit prius de oculo: Qui viderit mulierem ad concupiscendū eam. Contra quod ab auditoribus ipsi obiici potuissent: Quomodo ergo quis reatū adulterij effugere poterit, cum facillimè ex cospecta muliere animus cuiusq; in amorē & concupiscentiam mulieris rapiatur? Neq; enim licet semper clausis incedere oculis. Huiusmodi ergo obiectioni velut per præoccupationē respōdet Dominus: Si oculus tuus dexter, &c. quasi diceret: Ergo fugienda est omnis occasio concupiscentiæ, imo & præscindendū quidquid omnino mali cuiuspiam occasione præberet. Vt enim inoffensū & citra peccati impactionem & casum in via Dei pergatis, par est vos omnibus cedere, omniaq; facere & pati: Vnde quemadmodū nemo non vellet oculi etiam dextri, aut manus etiā dextræ iacturā facere, quo totū corpus à perditione seruetur: ita & vos moneo vt quicquid demum est, etiam si sit vobis tam charum & necessariū quàm sunt oculi & manus, imo oculus dexter & manus dextra, id refecetis & abiciatis, si offendiculo vobis sit, quātumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim est quo non infinito magis præstet ea re & vitam consequi æterna, quàm id retinere & abici in gehennā. Sic explicata hæc parabolica atq; hyperbolica Christi verba & cum superioribus habent multū affinitatis, & omnes prædictas & omissas interpretationes in se includūt. Dominus enim occasione visus mulieris qui frequenter scandalizat, generalem his verbis indicat sermonem, quo docet omnia quamuis chara & necessaria abicienda pro vitædo offendiculo pietatis, quem sermonē etiam repetit Matth. 18. idē docere volens. In hoc ergo intellectu includitur, vt quis omnium membrorū suorum abusus compr-

mat improborum scilicet conuictum, verba parū pudica, vagum visum, contactum lubricū, & quæcumque similia pietati sunt obstaculo. Deinde, vt omnes animi affectus erga quantumuis charas & vtilis res abiciat, si pietati obstaculum præbeant. Præterea, vt etiam omne in speciem bonum à nobis præscindamus & intermittamus, si scandalizet vt pudicum etiam mulierum aspectum aut contractum. Postremum, vt etiam quorumuis amicorū societatem à nobis præscindamus, si impedimento nobis esse cognouerimus ad pietatem. De scandalo autem dicitur prolixè cap. 18. Matthæi.

DICTVM EST AVTEM, QVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM, &c.] Post perfectionem legis; Nō mœchaberis; cōgruo ordine subiicitur perfectio alterius legis, quæ etiā ad mulierem pertinet, docens iam propriam vxorem non esse dimittendam, postquam superius docuit alienam non esse concupiscendam, & aliud iam mœchiæ genus ostendens, Scribis & Pharisæis inopinatum. Bene autem Dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum; quicumque dimiserit vxorem suam, significans satis legem nō præcepisse, sed permisisse coactam diuortium: præcepisse autem, vt qui dimittere vellet, nō dimitteret, nisi dato libello repudij, hoc est, charta quadam & scheda, quæ repudiatam vxorem testabatur. Hæc enim phrasī Hebraica libellus dicitur, vt supra declaratum est circa illud: Liber generationis Iesu Christi. Huiusmodi autem libellus ideo scribi, & mulieri tradi præcipiebatur secundum morem alicuius gentiū, vt merito huiusmodi scriptura resignante suum ius quod habebat in vxorē, liberē sine reprehensione & calumnia alteri viro nubere posset, ac vir prior ius non haberet repetendi eam. Vnde libelli huius cōscriptione satis lex ipsa auocabat à diuortio, quod durum esset viro & iure tali seipsum privare, cuius in posterum facile poenitere eum posset, & alteri viro potestatem suæ vxoris & suæ carnis faceret. Deinde secundum Augustinum per hoc auocabat à diuortio, quod cōscriptionis morā interposuit, vt in dissidium præcepti animus libelli cōscriptione refringeretur, & mutaretur. Vtuntur autē Iudæi in libellis cōscribendis hodie huiusmodi forma, teste Munstero: In quarta sabbathi, in vigesima mensis Sinam, anno quinquies millesimo, ducentesimo nonagesimo tertio, à creatione mundi, hic & in hac ciuitate, ego Iacob sic cognominatus, filius Rabbi Ishaac, volui ex animo, & citra vllam coactionem dimisi, & eieci hanc quæ hætenus fuit vxor mea: filia Ilii Rabbi, & cōcedo licentiam & potestatem, vt pro libito suo vadat quod voluerit, duciq; possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere præsumat. In cuius rei testimonium dedi ei librum repudij & schedam dimissionis, atq; signaculum diuortij, iuxta constitutionem Moyli & Israel. An autem sine peccato in veteri lege maritus dimiserit vxorem, dicitur circa cap. 19. in quo latius Dominus exponit locum istum. Hanc itaque legem diuortij Dominus perfectionis, quam lex exigere non potuit, magister hoc loco in duobus perfecit. Primum, quod non permittat nisi ob vnā causam marito dimittere vxorem, videlicet ob fornicationem, aded vt si ob aliam causam dimiserit, mœchiæ author sit ob aliam occasionem illi præbet alteri se coniungendi, cui sine adulterio coniungi nō potest, cum alterius, permanet vxor

Secun

Secundò, quod non permittat demissa etiam iustè, videlicet ob fornicationē, alteri nubere, quemadmodum tamen licebat in veteri testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit adulterat, ac proinde penitus sustulit Dominus repudij libellum, quod nec ob fornicationem demissa conscribi & tradi potest. Tertio verò, etiam in eo lex vetus de diuortio perfecta est per Christum, quod cum in veteri testamento vir potuerit dimittere vxorem, non autem contrā vxor virum, in nouo testamento nō magis vir dimittere possit vxorē, quàm vxor virum. Vterque enim ob solam fornicationis causam alterum dimittere potest. Quod de muliere apertè quidem hic Dominus non dicit, apertè autem dicit Paulus, vbi mulierem & virum pares facit, quoad dimissionem & potestatem sui corporis. Obseruandum autem, ob solam fornicationem Dominum permittere dimissionem vxoris, quamuis alia possint esse vitia vxoris, etiam grauiora, eò quod hoc vitium directè sit contra fidem matrimonialem, & pugnet cum ipsa natura coniugij, excidere faciens coniugem à iure coniugij, cætera verò non sic. Quicumque ergo ob hanc causam eam dimiserit, non facit eam mœcham, cum ipsamet seipsam prius fecerit mœcham & adulteram. sed quæstio hic est: an fornicationis nomine hic oporteat tantum intelligere fornicationem corporalem, an etiam fornicationem spiritualement. Augustinus 1. libro de sermone Domini in monte, disputando probat etiam fornicationem spiritualement debere hic intelligi nomine fornicationis, eo quod Paulus permittat viro fideli dimittere vxorem infidelem, nimirum propter infidelitatem, quæ fornicatio quædam est spiritualis. Ex quo deinceps sic colligit: Si infidelitas est fornicatio, & idololatria infidelitas, & auaritia idololatria est, non est dubitandum & auaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet concupiscentiam potest rectè à fornicationis genere separare, si auaritia fornicatio est; Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias, non tantum quæ in stupris cum alienis viris aut foeminis committuntur, sed omnino quælibet, quæ animam corpore malè vtentem à lege Dei aberrare faciunt, & perniciosè turpiterq; corrumpunt, possit sine crimine & vir vxorem dimittere, & vxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis: quam fornicationem, sicut supra commemoratum est, generalem & vniuersalem intelligere cogimur. Hæc ille. Sed idem lib. Retract. cap. 19. hunc locum retractat, nolens secundum hanc suam disputationem nomen fornicationis necessariò sic debere accipi, sed inquirendum relinquens quomodo accipi debeat. Et certè non posse sic generaliter accipi apertissimum est, cum sic sequeretur ob quoduis peccatum mortale posse fieri diuortium: quod certum est falsum esse, & contra definitionem canonum. Nam capite, Quæsiuit, De diuortijs, dicitur quod mulier pro furto vel alio crimine viri sui, nisi fidei suæ religionem corrumpere velit, ab eo separari non debet. Proinde alij propter locum illum Pauli, fornicationem accipiunt quidem hoc loco pro fornicatione spirituali: sed per fornicationem spiritualement tantum intelligunt idololatriam & infidelitatem, quæ aliquando, in scripturis dicitur singulariter fornicatio. Sed simplicius fuerit fornicationem hic accipere propriè pro fornicatione cor-

porali, generaliter tamen accepta, ita vt etiam adulterium & omnem illicitum concubitum includat. Nec aliter accipi cogit locus Pauli, eò quod Dominus hic loquatur de coniugio fidelium, quorum ambo fidem & Euangelium susceperunt. Rursum tamen obiicitur, quia etiam ob alias causas; quàm solam fornicationem, potest vir fidelis separari ab vxore fideli. Nam si alter coniugum incidat in hæresim, potest fieri separatio, vt patet de Diuortijs, capite De illa, & sequenti, Et supra præcepit Dominus oculum scandalizantem erui, & manum scandalizantem abscindi & abici: ergo & vxor abicienda erit, si impedimento sit homini ad pietatem. Dicendū, ex aliis Euangelij locis colligi duas adhuc causas, ob quas vxor à marito dimitti possit & debeat, præter causam fornicationis. Primum, cum vxor marito impedimento est ad virtutem, ita vt eum non possit quin peccato ipsius consentiat cohabitare, tunc enim vxor est deferenda, secundum illud: Si oculus tuus, &c. & Qui non odit patrem, & matrem, & vxorem, &c. non est me dignus, & non potest meus esse discipulus. Secundò, si Ecclesiam audire nolit. Omnem enim talem Dominus haberi vult sicut Ethnicum & Publicanum. Hinc ergo permittitur ob hæresim separatio coniugum. Et si quid peccat in coniugem coniunx, & secundum præceptum Saluatoris post trinam admonitionem noluerit sese corrigere, poterit imò debet secundum idem præceptum reiici, & haberi sicut Ethnicus, accedente tamen Ecclesiæ iudicio, sine quo neque ob fornicationem dimitti potest coniunx. Vnde satis patet quid agendum sit marito qui habeat venificam, aut homicidam, aut furis deditam, & similibus criminibus obnoxiam, de quali disputat Origenes super Matth. cap. 19. an possit dimitti, an necessariò sit retinenda, præcepto scilicet Domini vrgente partem negatiuam quod non possit dimitti, æquitate autem contrarium postulante, vt apparet. Quamuis autem etiam ob has causas vxor dimitti possit, solam tamen fornicationis causam Dominus excepit, quod hæc sit propria causa diuortij in coniugio, cum reliquæ causæ sint generales à quauis societate Christianum liberantes. Deinde quod ob fornicationem liceat in perpetuum separari, etiam si qui peccauit poeniteat: ob alias autem causas non licet separari, nisi quandiu durat separationis occasio, ita vt ea sublata, qui peccauit rursus in consortium recipi debeat. Quod autem Dominus permisit coniugem dimitti propter fornicationem, concessit proculdubio in pœnam illius qui fidem fregit, & in fauorem illius qui fidem seruauit, vt non si astrictus ad reddendum ei debitum qui non seruauit fidem. Quare excipiuntur aliquot casus, in quibus non licet viro vxorem fornicantem dimittere, nimirum, quod vel vxor à culpa sit immunis, vel vterque æquè sit culpabilis. Primo, si & ipse vir similiter fornicatus fuerit. Nihil enim inquit Augustinus, est iniquius quàm fornicationis causa vxorem dimittere, si & ipse conuincitur fornicari: occurrit enim illud; In quo alterum iudicas, te ipsum condemnas. Secundò, si ipse vxorem prostituert. Tertio, si mulier virum probabiliter mortuum credens propter longam eius absentiam alteri nupsert. Quarto, si est latenter ab aliquo cognita, sub specie viri lectam subintrante. Quintò, si fuerit vi oppressa. Sexto, si reconciliauit.

Duae illa. causa dimittendi vxorem.

Math. 5. Luc. 14. Matth. 8.

1. Cor. 7.

Quid intelligatur per fornicationem.

liauit eam sibi post adulterium perpetratum, & à se cognitum, carnaliter eam cognoscens. Porro quanquam exceptis his causis licitum sit marito uxorem dimittere, non tamen tenetur. Non enim dimittere eam Dominus præcepit, sed permisit. Dimittere tamen deberet, quando per dimissionem & non alia ratione, spes esset correctionis eius, Deinde dum metueretur scandalum aliorum, qui putare possent ipsum esse patronum turpitudinis uxoris suæ.

ET QUI DIMISSAM DUXERIT, ADULTERAT.] Hanc partem hodie quidam, inter quos etiam Caietanus, pessimè intelligunt, existimantes repetendam etiam hic illam exceptionem, excepta fornicationis causa; ut sit sensus: Et qui dimissam duxerit, excepta fornicationis causa, adulterat. Itaque intelligunt dimissam ob fornicationem alteri nubere posse, & similiter eum qui dimittit ob fornicationem, alteram uxorem ducere posse. Et probant hanc suam intelligentiam, ex eo quod cum Dominus dicit; qui dimiserit uxorem, excepta fornicationis causa, &c. (significans ob fornicationem licitum dimittere uxorem) non videatur de alia dimissione uxoris locutus, quam de tali, qualis est de qua ex legis præcepto prius dixit; quicumque dimiserit uxorem, det ei libellum repudij: Dimissio autem uxoris in veteri lege solvebat etiam vinculum conjugale, ita ut mulieri liceret alteri nubere, ergo & dimissio uxoris ob unam causam licita in noua lege, soluet vinculum conjugale. Verùm hæc intelligentia & sententia & pugnat cum communitoribus Ecclesiæ ab initio per orbem diffusæ sententia, & cum apertissimis scripturis, & cum rationis æquitate. Primum enim ab initio Ecclesiæ nemo inuentus est orthodoxus Christianus, maxime apud Latinos & Græcos antiquiores, qui repudiata uxore ob fornicationem aliam duxerit illa viuente; aut qui repudiata ob fornicationem duxerit, aut cui hoc facere tentanti Ecclesia permisit. Sed & patres antiqui omnes concorditer docuerunt & scripserunt, vinculum conjugale manere etiam facto diuortio legitime. Vnde Aug. lib. de bono conjugali cap. 7. & citatur. 32. quæst. 7. interueniente, inquit diuortio non aboletur illa confederatio nuptialis, ita ut sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulterium committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Iam & æquitas rationis cum illa ipsorum pugnat intelligentia. Absurdum enim foret, si adultera & iuste dimissa à viro, quo ad hoc esset liberior proba matrona & iniuste repudiata, ut huic non liceret, illi verò liceret alteri nubere. Pugnat etiam cum apertis scripturis, quibus docetur vinculum conjugale planè esse indissolubile, ut primum illo quod Paulus frequenter citat: Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. Itaque vocabitur adultera, si viuente viro, fuerit cum alio viro. Quo loco etiam habet: Iis qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Quæ pars posterior, ut docet Augustinus, non potest intelligi, nisi de ea quæ discedit iusta causa, nimirum ob eam vnicam causam quam Dominus concessit. Nam discedenti iniusta causa non dedisset Paulus optionem ut aut maneret innupta, aut viro suo reconciliare-

tur, sed alterum præcepisset, ut scilicet viro suo reconciliaretur. Si ergo discedenti, etiam ob causam concessam, à Domino præcipitur ut aut maneat innupta, aut viro suo reconcilietur, manet ergo etiam inter separatos coniuges matrimoniale vinculum. Idem probabitur & ex verbis saluatoris circa cap. Matth. 19. Itaque quod hic dicitur, qui dimissam duxerit, adulterat; intelligendum de dimissa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chryost. & Theophy. Aut certe generaliter de dimissa ob quamvis causam, siue licitam, siue illicitam. Iam si qui dimissam ob fornicationem duxerit, adulterat, sequitur eam adhuc permanere uxorem dimittentis, alioqui enim non esset adulterium. Si autem adhuc permanet vxor, ergo dimittens ob fornicationem, permanet eius maritus: ac proinde nec ei licitum erit viuente dimissa uxore aliam ducere, cum non possit in noua lege duarum vxorum esse maritus. Quare nihil hic valet quorundam commentum, quo adultera, & eam ob causam dimissa, interdictam à Christo hic volunt nubendi licentiam, & proinde mochari dicatur quisquis illam duxerit: qui verò eandem dimisit ob fornicationis causam, velut liber à prioris matrimonij vinculo, licitè cum alia contrahere possit.

INTERVM AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON PERIURABIS, &c.] Pergit Dominus & alla quædam legis præcepta perficere & adimplere. Quod autem dicit dictum esse antiquis: Non periurabis; potest intelligi dictum esse Exodi c. 20. in decalogo, & Deuter. 5. in repetitione decalogi. Exodi enim 20. sic legimus: Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Et Deuter. 5. Non vsurpabis nomen Domini Dei tui frustra. Hebræa tamen vtrobique eodem modo habent. His autem locis etsi periurium prohibeatur, non tamen solum periurium. Non enim solum tunc effumitur nomen Dei in os nostrum frustra & temerè, cum peieramus, sed etiam cum irrisorie de Deo loquimur, & absque vlla necessitate in re leuissima per nomen eius iuramus. Proinde istud, Non periurabis, magis videtur desumptum ex Leuit. 19. capite, vbi sic legimus: Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. pro quo Hebræa habent: Non iurabis in nomine meo falso vel in falsitate. Iurare autem falso, nihil est aliud quam peierare. Porro quod sequitur: Reddes autem Domino iuramenta tua; dupliciter intelligitur. Primum, ut sit sensus: Quod iurasti, id persolues veluti Deo debitum, ut sit explicatio eius: Non periurabis; sicq; hæc pars ex eisdem locis intelligenda est esse desumpta, vnde illud; Non periurabis. Aliter intelligitur à Caietano & quibusdam aliis hæc pars in isto sensu: si quando iuraueris, per nomen Domini iurabis, & non per creaturas, nec per nomina falsorum deorum; vt hic duo diuersa intelligantur præcepta adiuramentum spectantia adduci. quorum secundum desumptum sit ex Deut. 6. cap. vbi dicitur: Dominum Deum timebis, & illi soli seruias, & per nomen illius iurabis. Verùm huic intelligentiæ obstat verbum *anodæras*, hoc est, persolues & reddes, quod omnino videtur accipiendum de exhibitione eius quod iuratum est. Deinde Scribas & Phariseos non intellexisse interdictum in lege iuramentum per creaturas, sed tantum iuramentum per falsos deos, patet tum ex eo quod Dominus hic tan-

tum distinctè docet, neque etiam per creaturas licere iurare: tum quod passim etiam sancti iurare solebant: Viuit anima mea; & Scribæ ac Pharisei rata esse docuerunt iuramenta per aurum templi, & per donum altaris facta, ut patet Matth. 23. Igitur potius prior sensus est amplectendus, nisi quod plus aliquid hæc parte significari videtur quam sit explicatum. Videtur enim istud; reddes autem Domino, &c. cum expressè non habeatur in lege, fuisse desumptum Phariseorum & Scribarum, significare volentium Domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen Domini iurasset, qui hæc ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta quæ per nomen Domini non essent facta, sed per aliquas creaturas. Quod fortè intellexerunt ex eo quod Leuit. 19. dicitur: Non periurabis in nomine meo; quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur: Non assumes nomen Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non esse obligatoria, satis docet Matt. cap. 23. vbi traducit eos Dominus docetes, qui iurauerit per templum aut in altari, nihil est. Sicut autem duplex est iuramentum, scilicet assertorium & promissorium: ita etiam duplex periurium, videlicet assertorium, quo scilicet iuramento affirmatur esse verum aliquid quod falsum est, & promissorium, quo scilicet iuramento promittit qui se facturum, quod vel non intendit adimplere, vel etiam si intendat, tamen postea non adimplet. Inter quos duos postremos modos hoc interest, ut sepe periurus sit, qui quod iurando promittit non intendit præstare, etiam si quod promittit, tale sit ut impleri non debeat, nec possit: non semper autem periurus sit, qui non præstat quod adimplere intendebat. Quatuor enim modis contingit non adimplere iuramentum promissorum sine peccato. Primum; ex parte materiæ, si scilicet materia iuramenti non sit capax vinculi obligatorij, nimirum si sit res mala quæ promissa est, aut si promissa sit ommissio boni alicuius supererogationis, ut si iurauerit quis se aliquem occisurum, aut non ingressurum religionem. Talis enim et si iuramento grauissimè peccet, non tamen periurus est, non implendo quod iurauit. Secundò propter euentum, videlicet si euentus sit malus, ut patet de iuramento Herodis: aut impeditius maioris boni, ut si quis iurauerit contrahere matrimonium. Tertiò, propter modum iurandi, cui scilicet consuetudo more aliquid subintelligitur, ut cum aliqui honorare se volentes, iurant, non præcedam per Deum, &c. In his enim & similibus secundum communem & sanum sensum subintelligitur, quantum est ex me. Quarto, propter relaxationem eius cui promissio facta est, aut superioris qui possit relaxare. Vide Caietanum in Summula, vbi tamen periurium ab ipso largè accipitur, videlicet non solum pro iuramento falso cui deest veritas, sed & pro iuramento iniquo & indifferente, cui scilicet desunt reliquæ duæ iuramenti eomites, iustitia & iudicium. Quam parte Caietanus & recentiores Theologi sequuntur D. Hieronymi autoritatem, qui super illud Hierer. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate, & in iudicio & in iustitia. Animaduertendum inquit, quod iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam: si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium.

A EGO AUTEM DICO VOBIS, NON IURARE OMNINO, NEQUE PER CÆLUM, QVIA THRONVS DEI.] Iustitiam Phariseorum Dominus hic in duobus perficit. Primum, quia non solum periurium, sed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde, quia docet illicitum esse per creaturas temere iurare & peierare, eque atq; per Deum, eum, ut dictum est, Pharisei non putarent peccatum per creaturas & vanè iurare & peierare, Verùm ex hoc loco quo dicit Dominus, non iurandum omnino, & ex simili loco Iacobi cap. 5. Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum, &c. Quidam hæretici olim, dicti VValdenses, sicut & hodie Anabaptistæ, collegerunt nullum omnino iuramentum Christianis esse licitum, quomodolibet & quacunque causa fiat. Et ante nos etiam Pelagiani negabant licitum esse iuramentum, afferentes tamen non esse iuramentum, si quis dicat: Testis est Deus, vel testem inuoco Deum in animam meam, quia sic Paulum constat locutum: sed tatum si dicatur, Per Deum, ut patet ex epistola 89. D. Augustini in responsione ad 5. quæst. Quorum omnium errorem primum quidem conuincit, quod Dominus in veteri testamento toties non tantum permisit, sed etiam præcepit in casu iuramentum. Deuter. enim 6. dicit: Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruias, & per nomen illius iurabis. Et Exod. 22. mandat Dominus, si quæ res deposita apud quempiam periurum, lateret verò quis eam vel perdidisset, vel alienasset, ut is apud quem deposita fuisset, iureiurando attestaretur, se manum ad rem proximi haud extendisse, ac Dominum suscepturum iuramentum eius. Ex quo etiam error VVicifitarum conuincitur asserentium illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandos humanos contractus & commercia ciuilia. Sed ad hæc respondent: Iudæis quidem iurare permissum fuisse, Christianis vero per hoc præceptum Christi planè interdictum. Quam suam sententiam confirmant verbis Hieronymi, sic super hunc locum scribentis: Hoc quasi paruulis in lege fuerat concessum, ut quomodo victimas immolebant Deo, ne eas idolis immolarent: sic iurare permitterentur in Deum, non quod rectè hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere quam dæmonibus. Euangelica autem veritas non recipit iuramentum, cum omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. Sic & Theophylactus super hunc locum: Disce, inquit, quod tunc non erat malum iurare, post Christum autem malum est, sicut & circumcidere, & in summa quicquid est Iudaicum. Sugere enim puero conuenit, viro minimè. Sed hæc responsio reiicitur ex eo quod Dominus ipse toties iurare in scripturis legatur, qui omnino non iurasset, si adeo per sese iuramentum malum esset ut ex sola permissione Iudæis iurare licuisset. Cui obiectioni rursus respondent dicentes, Deo soli conuenire iuramentum, quoniam ille solus verax est, & mentiri nequit. Omnis autem homo mendax. Et hanc sententiam confirmant testimonio Ambrosij in Psal. 118 sic scribentis super illo versu Iuravi & statui, &c. Nemo bene iurat, nisi qui potest scire quod iurat. Iurauit Dominus, & non penitebit eum. Iuret ergo ille quem sacramenti sui penitere non potest. Et postea: Noli vsurpare exemplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem. Vnde asserunt Anabaptistæ non

esse ipsorum, ut quicquam iurent se facturos vel non facturos, eo quod nihil sit in ipsorum potestate, sed omnia in manu Dei, cui nequeant quicquam abiurare. Verum hæc refelluntur ex eo quod etiam in nouo testamento Angelus iurauit in Apocalyp. per viuentem in secula seculorum. Et ante legem Abraham cum Abimelech iurauit pro puteo quæ foderat, qui ex eo dictus est Bersabee, hoc est, puteas iuramenti. Sed & Paulum certum est in epistolis suis frequenter iurasse. Nam scribens Romanis: Testis, inquit, mihi est Deus, &c. Et 2. ad Corint. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum. Et Testis mihi est Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Certum est autem nihil aliud esse iurare per Deum, quam Deum inuocare in testem eorum quæ dicuntur. Quod si quis requirat locum ubi Paulus usus sit consuetudine iurandi forma quæ est per præpositionem, per etiam illum reperire poterit Nā 1. ad Cor. 15. dicit: Quotidie morior per vestram gloriam fratres &c. Vbi, ut annotauit Augustinus, ne quis putet sensum esse, vestra gloria facit me quotidie mori; sciendum Græca habere, τὸν κἀνοστον ὑμῶν ἕνεκα, quod non nisi à iurante certum est dici. Præterea iuramentum non esse de se malum, imò bonum, si modò adsint ea quæ requiruntur probatur, quia per illud exhibeamus Deo reuerentiam, dum testamur illum & omnia scire, & ad eum veracem esse ut mentiri nequeat. Vnde in Deuter. iuramenti præceptum subiungitur præcepto adorationis, & cultus diuini, ut patet ex loco capitis sexti supra citato. Et rursum cap. 10. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruias, illiq; adhærebis, iurabisq; in nomine eius. Et Psalmista: Laudabuntur, inquit, omnes qui iurant in eo; significans certe bonum esse iurare in Deo, si modò rectè fiat. Tunc autem rectè fiunt iuramenta, cum secundum præceptum Hieremias fiunt in veritate, in iudicio, & in iustitia. In veritate quidem, cum nihil iuratur nisi quod verum est: In iustitia, cum iuratur quod iustum est & bonum. In iudicio verò, cum fiunt cum discretione, nimirum cum ita vel necessitas, vel magna utilitas exposcit. Licita ergo sunt maxime ea, quæ ob Dei gloriam aut proximorum salutem spiritualem fiunt, qualia erant Pauli iuramenta: licita tamen etiam ea, quæ ob temporalem aliquam necessitatem, vel utilitatem magnam fiunt, quamuis ea rariora merito esse debeant. Vnde concilium Constanfense, inter reliquos articulos Ioannis VVilef, etiam illum damnauit, quo asseruit: illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandum humanos contractus & ciuilia commercia. Superest ergo videre quomodo intelligendus sit hic locus saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Dicunt ergo quidam Dominum hic non omne iuramentum interdixisse, sed tantum iuramentum per creaturas factum, idq; duplici de causa vetitum. Primum ne per eas homines iurantes, tanquam numina quædam ipsas venerentur. Secundo, ne per eas temerè & falsò iurare sibi licitum esse putarent. ad quam secundam rationem respexit Dominum patet ex contextu. Hanc responsum indicat videtur Hieronymus dicens: Considera quod hic saluator non per Deum iurare prohibuerit, sed per cælum & terram, & Hierosolymam, & per caput tuum. Sed hæc responsio non sufficit, tum quod non conueniat verbis quæ se-

quuntur: Sit autem sermo vester, est est, non non, quibus facis significatur etiam iuramentum per Deum hic prohiberi, tum quod etiam liceat per creaturas iurare, sicut per Deum, si modò per eas iuretur tanquam Dei creaturas, & non tanquam per eas quas diuino colimus obsequio. Minus autem conuenit noua quorundam interpretatio, qui verbum, iurare, hic volunt positum pro periurare, ut hic Dominus intelligatur tantum prohibere periuriam per creaturas, quod hæc Pharisei putentur existimasse nihil facièda, nec esse peccata. Quam suam interpretationem quo faciant verisimilem, quædam in scripturis notat loca, in quibus iurare videtur positum pro periurare, cum hoc nusquam verum sit, sed ex circumstantia loci in verbo iurandi subintelligendum sit, in vanum vel mendaciter, ea scilicet pars quæ additur, cum Leuit. 19. prohibetur iuramentum, dicendo: Non iurabis in nomine meo mendaciter. Vnde Zacha. 5. cum prius simpliciter dicatur, omnes iurās iudicabitur; mox subiicitur de iurante mendaciter. Hoc autem loco Dominum non tantum periuriam prohibuisse, præterquam quod ex omnino patrum constat interpretatione, etiā satis patet ex decursu Christi, qui hic intendit aliquid perfectionis adiciere legi, & ex verbis illis: Sit autem sermo vester, est est, & quibus verbis iuxta omnium interpretationem Dominus ad simplicem sermonem inuita t, qui scilicet sit sine iuramento. Itaque quidam dicunt hanc Domini prohibitionem non inter præcepta, sed inter consilia habendam, sicut pleriq; quæ sequuntur. Non enim hic appositus est reatus pœnæ, vel criminis, sicut in prohibitionibus superioribus. Sic D. Bernadus sermo 65. super Cantica, inuehens in quosdam hæreticos dicentes: non esse licitum iuramentum, esse tamen illis licitum peierare, ne secreta sua seclæ ab aliis scirentur, huc locum accipit dicens: Patet vos & superstitiosè obseruare iuramento, & flagitiosè præsumere de periurio. O peractitatem. Quod ad cautelam consilium est, videlicet non iurare, hoc isti mādati vice tam contentiosè obseruant: quod immobili iure sancitum est, non peierandum scilicet, hoc tanquam indifferens pro voluntate dispensant. Sic & Christianus Druchmarus super Matthæum scribit. Ne Iudæi, inquit, per Idolorum nomina iurarent, permisit eos Dominus iurare per nomen suum. Nec nobis. etiam inhiuit, sed perfectionem nos docuit, quod ea fides sit habenda inter Christianos, ut non sit necesse testem nomen Domini interponere. Periurium & illis & nobis prohibitum est. Hæc ille, qui, si Tritemio credimus, ante septingentos annos scripsit. Sed nec hæc solutio videtur satisfacere, ut dicatur consilium esse hæc Domini prohibitio, tum quod certum sit Dominum hic aliquid voluisse prohibere tanquam illicitum, quod licitum putabat Scribæ & Pharisei: tum quod sequitur Paulum aliquoties iurantem non secutum Christi consilium, & à perfectione excedisse, etiam in illis scripturis quæ in exemplum perfectionis à Spiritu sancto propositæ sunt. Proinde absolutior est Augustini reponso sic in hunc locum scribens: Ita ergo intelligitur præceptum Dominum, ne iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iniurandum, & assiduitate iurandi ad periuriam per consuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, retinet sequantum potest, ut non evatur,

vtatur, nisi necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum quod eis utile est credere: nisi iuratione firmetur. Hæc Augustinus. Quonia ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cum proximo ex fide actum esse, si quod quis iurasset per Dominum, etiam prestitisset, & huiusmodi iuramentum in Dei cultum & honorem cedere; Deinde à Scribis edocti fuerunt, non timeri quempiam iuramento per creaturas factò: Dominus legem perfecturus & iustitiam Scribarum, docet iuramentum non esse per se bonum, nec appetendum, cum semper à malo aliquo procedat, nec satis debere esse Christianis neminem peierando fallere, sed meritò ea ipsos inter se esse fide & dilectione, ut nulli omnino iuramento apud eos locus relinqueretur. Ad hæc omnem creaturam esse potioem, quam ut per eam licere possit temerè aut falso iurare, ac proinde ab omni iuramento etiam per creaturas quantum fieri posset abstinendum esse. Itaque quod dicitur: Nolite iurare omnino; cum huiusmodi subauditione, ut ex Augustino patet, est intelligendum; quantum scilicet id fieri potest, ut quantum in vobis est, omne iuramentum fugiatis, ideoq; sic absolutè dicitur; noli te iurare omnino; ut ostenderetur iuramentum nudè acceptum saltem non esse bonum aut amandum. sicut absolutè dicitur: Non occides eo quod absolutè accepta hominis occisio est per se mala. Sicut autem illo præcepto; Non occides; non prohibetur occisio hominis vestita circumstantiis iustitiæ, ita nec hoc præcepto; Ne iuretis omnino; prohibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe iudicio, iustitia, & veritate: sed præter iuramenta iniqua & falsa, prohibentur ea quæ nulla aut non sufficienti sunt necessitate vel utilitate, videlicet quæ pro rebus caducis & nihili, qualibet occasione homines seculi à se mutuo exigunt & præstant, quæq; nulla causa in quotidiano sermone leuissimè profundunt. Ex his colligere licet, hanc Christi doctrinam partim esse præcepti, partim esse consilij. Præcepti enim est quatenus prohibentur omnia iuramenta falsa, iniqua, & temeraria, etiam per creaturas facta. Consilij verò, quatenus docemur fugere iuramenta, quantum omnino fieri potest, ut etiam ubi causa esse videtur rationabilis iurandi, non iuremus, nisi omnino magna sit aut necessaria. Colligere item licet tres causas, ob quas summopere vitanda sunt iuramenta. Primò, ne per assuetudinem iurandi decidatur aliquando in periurium. Ad quam causam Augustinus & super hunc locum scribens & in aliis locis respexit. Similiter & Ambrosius in Psal. 18. hæc ratione vult istud præceptum maxime pertinere ad infirmos, qui sibi non satis conscij sunt an præstare possint quod iurant; Hac de causa etiam Sapiens sic præcipit: Iurationi non assuecat os tuum, multi enim casus in illa. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum non admiscearis, quia non eris immunis ab eis. Sicut enim seruus interrogatus assidue à liuore non minuitur, sic omnis iurans & nominans in toto à peccato non purgabitur. Vir multum iurans replebitur iniquitate; & non discedet à domo illius plaga, &c. Secundo, ob reuerentiam nominis diuini, quod non tam sacrosanctum esse debet, ut non nisi in re grauissima illud in testimonium adhibeamus; cum in re leui ne virum quidem aliquem honestam in testem vocare decorum esset. Ad

quam causam respexisse hic Dominum patet, cum dicit per cælum non iurandum quia thronus Dei est, &c. Tertio ob fidem, quæ deberet merito inter Christianos esse mutua, qua & nemo etiam iniuratus quinquam fallere vellet, & vnusquisque de alio etiam iniurato optime sentiret & speraret. Quam causam satis innuit Dominus, cum dicit: Sit autem sermo vester, &c. Porro ad Hieronymum, Theophylactum, & alios qui videntur sentire nullum omnino iuramentum Christiano licitum, dicendum eorum verba intelligenda secundum exigentiam loci Evangelici quam exponunt, videlicet quod iuramenta non sunt Christianis licita, sicut Iudæi sibi licita putabant. Quodq; veritas Evangelica nullum recipit iniurandum tanquam per se bonum & appetendum: cum quodlibet ex malo sit.

NEQUE PER COELVM, QVIA THRONVS DEI EST: NEQUE PER TERRAM &c.] Animaduertendum hic imprimis, Dominum probare volentem per creaturas non esse iurandum, in tribus primis membris adducere scripturarum testimonia, quibus ostendit huiusmodi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim, cœlum est thronus, id est, sedes Dei: & illud; terra est scabellum pedum eius; desumptum est ex Isaia vlt. cap. ubi sic dicitur ex persona Domini: Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Illud verò: Hierosolyma est ciuitas regis magni; ex Psal. 47. desumptum est: Mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Quod autem dicitur: cœlum sedes Dei, terra autem scabellum pedum eius; non sic est accipiendū, quasi sic habeat Deus colloca membra in cœlo & in terra, ut nos cum sedemus: sed huiusmodi locutione significatur metaphoricè eiusq; in omnibus creaturis, quæ cœlo & terra continentur, præsentia, atque in easdem imperium. Animaduertendū secundò, in quatuor istis membris omnes creaturas comprehendī. Solent enim homines per triplices creaturas iurare. Primùm, per communes creaturas, inter quas primum locum obtinent cœlum & terra, quæ reliquas omnes creaturas in se continent. Secundo, per res Deo sacras, inter quas primum locum tunc obtinebat Hierosolyma, utpote in qua omnia diuina seruabantur & peragebantur. Tertio, per res ad nos pertinentes, inter quas primum locum obtinet caput nostrum. Nihil enim magis nostrum quam caput, à quo & reliqua membra, & tota vita nostra pendet. Causam autem, ob quam per caput etiam non sit iurandum, hanc reddit, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum: quasi dicas; quia hoc ad eum non est, nec in tua situm potestate, ut possis etiam vnum capillum album facere aut nigrum. Quod intelligendum est, ab intrinseco & naturaliter. Fucato enim artificio sciebat id facere homines posse. Itaq; per nullas creaturas, siue communes, siue sacras, siue etiam ad nos pertinentes vult nos iurare, quod omnes Dei sint, qui est in omnibus præsens, & in omnia solus habens plenam potestatem, ac proinde etiam per Deum iuret, quisquis per creaturas quascunque iurauerit. Quod si quis dicat se non intelligere Deum in illa per creaturas iuratione, nec se intedere Deum huiusmodi iuramento in testem inuocare nihil tamen minus, imo grauius peccat, dum diuinam

Hebr. 6.

quandam dignitatem rei creatæ iurandæ tribuit Homines enim per maiorem se iurant, & quicun- que iurat, infallibiliter veritatem aliquam in testi- monium adducere vult.

SIT AUTEM SERMO VESTER, EST EST, NON NON. Pro, est est, Græcè est, ναί ναί Est autem Græcis, ναί, adverbium affirmandi, usur- patum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè vel certè, & Hebræis Amen, quo verisimile est hoc loco Christum vsum fuisse. Vnde Domi- nus ipse hoc loquendi modo vsus solitus fuit, vt di- ceret: Amen amen dico vobis. Vnde patet non iu- rare eos, qui cum affirmât dicunt: Verè sic est. Aut, in veritate sic est: nec Dominum iurasse, quemad- modum quidam putât cum dixit: Amen dico vo- bis. Huic enim ναί, correspondere Amen, etiam ex Paulo patet 2. ad Corint. 1. Vbi ναί & amen idem esse satis significat dicens, vt habent Græca: Quæ- eunq; enim promissiones Dei, in ipso sunt ναί, & in ipso, Amē Deo, ad gloriam per nos. Porro hæc pars; Sit autem sermo vester, est est, non non, du- plicem habet distinctionem. Quidam enim vult post primum, est, & primum, non, fieri distinc- tionem. Et sic duplex poterit esse sensus: Alter, vt prius, est, & prius, non, ad interrogatam pertineat: posterius verò ad respondentem, vt sit sensus: Sit talis inter vos sermo, vt qui interrogat, non requi- sit iuramento simpliciter quærat, est sic; aut non est sic; & qui responder, non adhibito iure iurando simpliciter dicat, est sic, aut non est sic. Alter sen- sus est, vt ad eundem pertineat verumque, est, aut verumque non, hoc modo: si sermo vester aliquid simpliciter & sine iuramento affirmat, verè affir- met: & si sermo vester aliquid simpliciter neget, verè neget. Quod secus habet apud istos qui quod pollicentur non prestent, & quod se facturos ne- gant, faciunt. Atq; in hunc posteriorem modum ac- cepisse hanc sententiam videtur Theophylactus, sic scribens in hunc locum: Vt ne dicas, & quomo- do fidem mihi habebunt, inquit: Si semper verè lo- cutus fueris, & nunquam iuraueris. Nulli enim mi- nus creditur, quam ei qui frequenter iurat. Hæc ille, qui intelligit his verbis, dari consilium, quomodo efficere possimus vt homines fidē habeant nobis non iurantibus, quod hic non significabitur, nisi illo posteriori modo locus iste accipiat. Similis dis- tinctio & sensus videtur debere esse in loco qui est apud Iacobum, quo omnino videtur Iacobus ad hunc locum alluisse. Nā pro eo quod ibi habemus: Sit autem sermo vester, est est, non non, vt non sub iudicio decidatis; Græca sic habent: Sit autem ve- strum est est, non non, vt non in simulationem ca- datis. Cuius lectionis propter adiectionē illam; vt non in simulationem cadatis, hic videtur esse ne- cessario sensus & distinctio: Vestrum est, hoc est, ve- stra affirmatio sit, est, id est, sit vera, & vestrum nō, sit nō, id est, quod negatis, verè negetis, ne incida- tis in simulationem, aliud scilicet ore promitten- tes aut asserentes, & aliud cogitantes. Hæc lectio- nem & intelligentiā fortiter sectantur, qui, vt su- præ est annotatum, intelligunt eum dicitur: Nolite iurare omnino; prohiberi tantum periurium, ideoq; his verbis: sit sermo vester, est est; intelligunt à Do- mino non excludi iuramentum, sed tantum falsi- tatem in affirmatione & negatione, contra comu- nem omnium aliorum intelligentiam & apertam Christi intentionem. Hunc enim sensum; & hanc istius loci distinctionem non conuenire præsentia-

Jacobi 5.

A loco, omnino apparet ex eo quod additur. Quod autē his abundantius est, mala est. Ex eo enim pa- tet Dominum superiori sententia voluisse significa- re, quo modo loquendi vti debeamus, cum affir- mare quid volumus aut negare, nimirum sine iura- mento. Quod non significabitur, si eo sensu & ea distinctione sententia accipitur. Proinde vel prior sensus illius distinctionis erit sequendus, vel potius cōmunis distinctio & sensus amplexandus, secun- dum quem vtrūque, est, & verumque, non, coniun- ctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affir- mationis, vel negationis certitudine posita, quo- modo & ipse Dominus duplicando dicere solitus fuit: Amen amē dico vobis. Est ergo sensus. Quum quid affirmandum est, simplici affirmatione affir- mate: cum quid negandum est, simplici id negare negatione. Atq; in hunc sensum accepisse & distin- xisse hunc locum etiā Chrysostomum patet, ex eo quod expositurus illud: Quod autem his abundan- tius est: sic scribit: Quid igitur supra, est est, non non, esse dicimus; haud dubiè iuramentum. Cumq; locus Iacobi ex hoc loco desumptus videatur, po- terit & ille sic distingui etiam secundum lectionem Græcorum, vt sit iste sensus: Vestrum sit, non iura- mentum, quod est Iudæorum & Paganorum, sed, est est, non non, vt ne frequenter iurando cadatis in aliquam simulationem, iurantes id quod non estis præstituri. Collato enim Iacobi loco cū Mat- thæi, vnde desumptus erat, patet illud, vestrum, po- situm esse pro, vester sermo quod noster intelligēs rectè vertit, sermo vester. Et notat Oecumenius ἡ πόριση positum pro καλέρηση, hoc est, condem- nationem, vt noster interpret intellexit vertens, iudicium, sicq; optimè constat sensus, docens sim- pliciter sine iuramento loquendum, ne incidatur in peccatum & condemnationem.

D QVOD AUTEM HIS ABUNDANTIVS EST, A MALO EST. Pro, quod his abun- dantius est, Græca habent, τὸ δὲ περισσῶς τῶν, id est, quod supra hæc est, aut quod supra hæc acce- sserit, ad maiorem scilicet confirmationem. Intelli- git autem, vt patuit ex Chrysostomo iuramentū. Non enim si addantur alia adverbia affirmandi, id à malo vult esse Dominus. Porro notādū, quod non dicat malum esse quidquid his accesserit, sed à malo esse. A malo, inquam, siue proprio siue alie- no, idq; leuitatis & irreuerentiæ diuinæ, aut infi- delitatis & diffidētis. Occurrit ergo hic quæstio, num liceat vnquam iuramentum ab aliquo exige- re. Nam quod aliquando sine omni peccato iura- mentum quis emittat, excusatur ob id quod fiat non ex proprio malo, sed ex malo alieno. Quod autem quis exigit iuramentum, semper videtur ex proprio malo proficisci, nempe diffidentis. Dicen- dum, non omnem diffidentiam esse tale malum vt sit peccatum, quædam enim est discreta, iusta, & rationalis, vt diffidentia de eo cuius fides non est explorata, aut cuius infidelitas est rationabiliter suspecta. Deinde non semper peticio iuramenti sit ex diffidentia petentis. Aliquando enim magistra- tus iuramentum exigit, & quidem licitè, à viro bo- no, cuius fides illi satis spectata est, ob diffidentiam aliorum, quorum causam iudicandā suscipit. Neq; exactio iuramenti, quæ fit per magistratus & prin- cipes, hic interdicitur à Christo, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Si enim omnes Christiani ta- les essent quales esse deberent merito, superuacua- neum esset & exigere & præstare iuramentum.

An li- ceat exi- gere iura- mentum.

Veram

Verum quoniā eis multi mali permixti sunt, multi A etiam imperfecti, non potest non licitum esse vel propter eos magistratum exigere iuramentū pro, fini- endis controuersis, & aliis causis vtilibus repu- blicæ, pro cuius tranquillitate tuenda bonus quisq; in omnibus licitis sese aliis conformas, non detre- ctabit iurare vbi respublica exegerit, certus id in Dei gloriā cedere. Veruntamen vti parcissimè iu- randum, nec nisi pro bono aliquo magno, propter diuini nominis reuerentiam: ita parce sane vir bo- nus iuramenta exiger, quæ etiā gentilis Socrates parcissimè fieri vult, sic scribēs suo Demonico: Iu- rādum coactū propter duas admittē causas, vel vt te ipsum turpi crimine exolvas, vel vt amicos tuos in magnis periculis serues. Pecuniarū autem gratia per nullum Deū iuraueris, etiam si sis vere iuraturus Videberis enim alias peierare, aliis pecu- niarum cupidus esse. Et prius decet bonos viros exhibere se fidiore iure iurando. Et D. Basilius in sermone ad adulescentes, quomodo ex Græcis, &c. refert de Clinia vno ex familiaribus Pythagoræ, quod cum liceret ipsi per iurandū trium talen- torum multam effugere exoluit potius quam iu- rauit, & hoc cum rectè iure iurando vsurus esset.

Exod. 21. Leuit. 24. Deut. 19.

Quid vo- luerit lex retaliatio- nis.

A iuriam dedit, quam sit malum quod intulit. Et tan- ta quidem est huius legis æquitas, vt Pythagorei teste Aristotele 5. Et hic, asseruerint repassione esse simpliciter iustum, absolute definitentes iustū esse repassione, eamq; dicētes esse ipsius Radaman- thi iustitiam, quam hoc carmine exprimebant ἐνεκα παθῶν ἐπέφεδοντ' ἰθεὶα γένοισθε. Hoc est, Si quæ quis fecerit eadem, patiat & ipse, Iudicium fue- rit perrectum, & exitus æquus. Certum tamē hanc legem à Domino datam pro vulgaribus, qui inter se sunt æquales aut pene æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui principem exceçasser, cum secundum aliud præ- ceptum morte plectendus esset qui principi male- dixisset tantum; Porro obseruandum, Dominum hanc legem magis velle perficere & adimplere se- cūdum explicationem & διευκρίσιν Phariseorum & scribarum, quam secundum verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem expli- cisse, quasi liceret & iustum esset vindictam pe- tere, & acceptam iniuriam propria etiam authori- tate retaliare, Quod lex Dei non solum non per- mittit sed nominatim etiam vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus: Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Magistratui enim nō iis qui læsi erant, vltiscendam iniuriam Dominus illo præcepto; Oculum pro oculo, &c. commenda- uerat, vt clarè patet. Huius vero etiam hodie est malos ac nocentes sua vindicta vel coercere, vel prorsus è medio tollere. In hoc enim gerit gladium vt habet Paulus: Igitur petficere potius Dominus hoc præceptum voluit secundum explicationē Scri- barum, quam legi veteri quicquam hic adicere. EGO AUTEM DICO VOBIS: NON RESISTERE MALO. Prædictam Dominus legem perficit in eo quod cum Scribæ & Phari- sæi putarent secundum eam se iuste facere si non grauiorem accepto malo vltionem quærerent & inferrent, ipse nos velit & non rependere malum pro malo, & tam patienti animo illata mala per- ferre, vt ad alia ferenda promptos nos habeamus. Diçtio, malo (quæ posset esse ablatiuus casus, vt in- telligatur sensus: Ne resistatis alicui per malum vicissim redditum, sed potius accipi debet vt sit datus) refert potest ad rem, hoc est, ipsam iniu- riam quæ infertur, vel potius ad ipsum hominem iniuria quenquam afficientem. Chrysostomus ad diabolum refert qui in malis hominibus opera- tur. Quod si ad rem referatur resistere malo, id est, noeuo, est nolite illud pati, aut nolite illud finire inultum, sed vi aut iure agere, vt malum illud à se quis depellat, aut vt iam illatum vltiscatur. Itaque non resistere malo, est non parare se vel ad repel- lendum malum quod infertur, vel ad vindicandum malum iam illatum: Sic similiter si ad hominem referatur datus, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum τῶ non resistere malo, est non opponere se nocent vel nocere vo- lenti, vt nec malum quod ab eo infertur depella- tur, nec illati mali vltio quærat: Nihil ergo aliud hoc præcepto vult Dominus, quam quod mali- tiam alicuius in nobis patienti animo sustinea- mus sine reluctanti defensione, & vltionis deside- rio. Vt autem non putetur hoc præcepto Christia- no homini omnis interdita vltio, vt non liceat ei gerere magistratum aliquem secularem, vt volūt Anabaptistæ, ed quod huic ex officio incumbat sclerum vltio, aut vt priuato homini nulla ratio-

Deut. 19.

Rom. 13.

Vltio an licita.

BB 3

ne liceat vindictam exposcere, aduertendum & quibus, & quo tempore, quaq; ratione & occasio ne hoc & alia similia præcepta data sint à Christo. Primum ergo certum est hæc priuatis dicta esse personis, & peculiariter discipulis, qui nullum secularem magistratū erant administraturi. Quoq; certiores essemus his præceptis non publicis personis prohibere vindictam iniuriarum, mox postquam dictum est pluraliter; ego dico vobis non resistere malo; subiunxit Dominus singulariter mutato numero; sed si quis te percusserit; & sic de similibus, ipso loquendi modo satis significans exigere se vt propriarum iniuriarum simus negligentes. Cui non obstat quod naturalis lex exigat, & leges item reipublicæ benè constitutæ, ac lex vetus à Domino tradita, vt quis alterius iniuriam à proximo depellat aut vindicet, maxime si sit publica persona, aut publicæ personæ autoritate faciat. Quod tamen à Christo expressè doceri non debuit, sicut nec prohiberi potuit. Nam sicut tantum docere & tradere debuit ea quæ ad regnum suum pertinebant quod non est de hoc mundo; ita nihil voluit immutare eorum quæ Deus pater per naturales & æquissimas, leges instituerat regno mundi necessaria, qualia etiam in veteri lege Deus pater multa instituerat, temporalem scilicet statum populi Israelitici disponens. Proinde Christianus, qui rectè in hoc mundo viuere vult, cum ad duplex pertineat regnum, Christi scilicet & huius mundi, ante omnia quidem studebit vitam suam ad Christi præcepta componere, non tamen negligere poterit leges terrenorum principum, legi Dei non contrarias, & reipublicæ vtilis aut necessarias. Iam & tēpus si consideremus quo Christus hæc præcepta suis dedit, videbimus melius quos & quatenus hæc præcepta ligant. Instabat sane vt velut oues in medium luporum in mundum extruderentur regni cælorum prædicatores, ob quod cum odio futuri essent omnibus hominibus, ac crudelissimam experturi persecutionem, summa tolerantia illis opus erat. Itaque ad hanc tolerantiam ipsos Dominus voluit præparare, quæ vtique imprimis eis & Euangelio erat necessaria. Nihil autem propterea ordinatæ à Deo potestati, aut iis quos ex suo grege ad id delectos contingeret illa fungi, ademit, quo minus iudicare secundum leges gubernando externè populum possent. Postremum, sicut petendo iuramentum, noluit nulla de causâ fieri licitè posse iurationem, sed malam vulgi iuratione abutentis consuetudinem corrigere voluit, ac docere à iuramentis abstinendum quantum fieri posset: ita & hic dum præcipit non resistere malo, noluit nullo casu aut nullo tempore licere etiam priuatæ personæ, vt malum quod inferitur à se depellat, aut mali illati vltionem deposcat, sed vulgarem consuetudinem resistendi malis amputare à suis voluit, ne scilicet esset in eis animus per iram & impatientiam vindictæ cupidus. Quo prohibere voluit resistantiam mali iustis & sanctis de causis factam, qualis est dum quis repellit cum moderamine inculpatæ tutelæ à se malum, cuius tolerantia nullus Christianus consequeretur: aut dum quis iam inter Christianos solo iustitiæ seruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem & malitiæ repressio- nem iniuriæ sibi illatæ, vindictam requirit, per eos inferendam quorum negotium est malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo; Nolite iura-

re omnino; excipiuntur iuramenta iustis aut necessariis de causis facta: ita ab hoc præcepto, Non resistere malo, huiusmodi iusta resistantia excipitur. Vbiq; enim non tam Christi verba, quam ipsius scopus & præcipua intentio spectanda est, semperq; in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare aut præcipere voluisse, quod sit contra rectæ rationis iudicium & prudentiæ discretionem, ac proinde subintelligendum, nisi si alicubi aliter fieri recta ratio dicit. Itaque, vt concludamus, præceptum istud, Non resistere malo, si milititer & sequentia, ad priuatos pertinet, non ad publicas personas, quatenus publicæ sunt. Deinde ad discipulos etiam Christi singulariter pertinet, omnesq; Christianos qui apud Ethnicos conuersantur, quos exteriori sua tolerantia ad fidem Christi & religionis Christianæ commendationem inuitare debent, maxime quibus Euangelij prædicatio concredita est. Pertinet autem etiam & ad Christianos cum Christianis conuersantes, quatenus rectæ rationi consonat, habetq; partim præcepti vim partim consilii naturam. Præcepti enim vim habet, quatenus prohibetur ne vnquam iniuriam nobis illatam ipsi vindicemus, aut ex ira ab aliis vindicari cupiamus, & quatenus præcipitur vt iniurias malorum patientiam primo toleremus. Consilii vero naturam habet, quatenus prohibetur vt tanta cum mansuetudine illatam iniuriam sustineamus, vt etiam vbi sine omni scandalo possemus, vltionem modo licito non requiramus. Aut sic: Præceptum est, cum propter gloriam Dei aut proximorum ædificationem necessarium fuerit non resistere malo. Consilium verò cum expediens fuerit, etsi non necessarium. Ex duobus autem præcedentibus præceptis negatiuis patet, non vsque adeo verum esse quod communiter dicitur: Præcepta negatiua obligare ad semper & pro semper.

SED SI QVIS TE PERCVSSERIT IN DEXTERAM MAXILLAM TVAM PRAEBE ILLI, &c.] Plus iam adhuc Dominus exigit, quam superiori præcepto. Siquidem illo præcepto sustinere malum illatum, hic vero exigit, vt quis se etiam offerat ad ferendum alteram iniuriam. Atque id tribus explicat sententiis, propter triplicem rationem iniuriarum quæ interrogari possunt alicui. Quædam enim sunt iniuriæ, quæ corpori inferuntur, qualis est maxilla percussio: quæ cum maxima sit iniuria quæ fere corpori hominis inferri possit, sub se etiam alias minores comprehendit. Aliæ sunt iniuriæ quæ externis bonis inferuntur, qualis est vestimenti iniqua oblatio. Has ergo sub secunda sententia Dominus comprehendit. Aliæ sunt iniuriæ quæ operibus & laboribus nostris inferuntur, qualis est coactio ad ambulandum mille passus. Itaque Dominus, qui prius generali illa sententia; Dico vobis non resistere malo, præcipit in genere quoduis malum patienter tolerari, tribus iam sequentibus sententiis explicando tria iniuriæ genera sub quibus omnes iniuriæ continentur, vltius exigit ad omne malum sustinendum nos offerre paratos. Verum circa hæc præcepta occurrit difficultas: tum quod non conueniant cum factis sanctorum & Christi ipsius: tum quod cum æquitate & prudentia conuenire non videantur. Nam & Dominus ipse percussus in maxilla coram iudice non obtulit alteram; sed responsione, facti iniquitatem probauit: & Pau-

Joan. 18

Pau

Paulus insu principis sacerdotum alapa percussus seuerè respondit, dicens: Percutiet te Deus paries dealbate. Deinde qui conuenit percutienti alteram maxillam præbere, cum hac ratione ad cædendum percussor sit irritandus? Sic quid ad pietatem profuerit exigenti & auferenti vnum aureum, duos proferere, & maioris impietatis illi occasionem præbere. Proinde D. Augustinus docet hæc Domini præcepta non ad literam esse intelligenda & obseruanda, sed accipienda de promptitudine animi ad nouas iniurias perferendas, vt hæc quibus Dominus præcipit alteram maxillam præbere, pallium dimittere, duo miliaria ire, sint hyperbolæ, quibus significauerit Dominus talem debere esse tolerantiam, qua ab vltione petenda aded abhorreat animus, vt plura etiam ferre non grauetur, & omnino ferre iam paratus sit, potius quam vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Nec mirabimur quod hoc modo præcepta hæc intelligenda dicantur, si memores simus Dominum vulgo locutum, eoq; vulgari vsum sermone qui tropis maxime abundat, præcipueque metaphoris & hyperbolis. Deinde teneamus, quod prius dictum est, intentionem potius Domini in verbis ipsius spectandam, quam verborum rigorem. Iam certū est Dominū hic præceptis voluisse non solum ab odio lædētis nos & ira alienos esse debere, sed & talem ostendere tolerantiam qua proximum nobis demereamur, sine cuius boni intentione nihil profuerit percutiēti maxillam alteram obuertere, quod multi, inquit, August. facere externa ostensione nouerunt, qui diligere illum à quo feriuntur, ignorant. Vide item August. epistola quinta quæ est ad Marcellinum, in qua pulchre respondet iis qui propter hoc præceptum & huiusmodi calumniabatur Christianam religionem quasi contrariā bono reipublicæ, in qua hæc seruari nō possent. Vbi item ostendit similia etiam à gentibus laudata esse. Explicat mysterium quod est in dextera maxilla & sinistra, cur scilicet dictū sit; qui te percusserit in dextram, præbe illi & alteram; cum magis sinistra primò percutiatur, quod in eam partem potius ferientis ictus prior sit. Chrysostomus verò ita tractat hæc præcepta, quasi intelligat ad literam hæc obseruanda, idque eo intuitu & spe tali, & vt iniuria afficiens, tolerantia declaratione cohibeatur à suo facinore, ac respiciat. Quomodo intelligendo hæc præcepta, dicendum est ea cum sint affirmatiua, non quouis tempore & loco obseruanda, sed quoties circumstantiæ temporis, loci & personarum ita exigunt, nimirum quādo spes est per externam huiusmodi patientiæ & dilectionis proximi ostensionem, proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandum. Imo conuenientissimè duæ istæ tractationes horū præceptorum simul cōprehenduntur, ita vt intelligamus per hæc Dominum exigere vt semper quidem ad hæc præstāda animo parati simus potius quam vindictam requirere, eadem quoque etiam ipso opere exteri faciamus, vbi locus & tempus ac proximi vtilitas vel Dei gloria ita postulauerint. Sicut enim qui aliquos diligunt, multa sæpe ab eis patienti animo tolerant, quamdiu vel per iram, vel per morbum illi ignoranter mala inferunt, quibus etiam sese præbent vt plura ab eis patiantur, donec vel ætatis, vel morbi infirmitas trāseat: ita qui propter Deum omnes diligunt, & omnium salu-

tem quærunt, ira debent illorum improbitatis ex imbecillitate animi prodeuntes æquo animo tolerare, vt etiā ad plura ferenda sese offerant, spe salutatis eorum. Quod autem dicitur, si quis te percusserit in dextram maxillā tuam, non est vis aliqua facienda in eo quod dextram meminit maxillæ sed accipiendum dextrā maxillam positam hic pro altera maxilla. Alioqui enim magis conueniebat sinistra prius fieri mentionem, quod primus ictus magis excipitur in eam. Vnde Lucas absolute dicit: Et qui te percudit in maxillam: & testatur August. multa Latina exemplaria etiam in Mattheo non habuisse suo tempore, dextram. Idem dicendum est in secunda sententia, qua dicitur apud Matthæum: Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, & dimitte ei & pallium, nimirū quod sit sensus: Et qui vult vnam aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quam cum eo contendas. Nam alioqui præposterus est sermo. Palliū enim, quod Græcis dicitur *ἰμάτιον*, cum sit exterior vestis, prius detrahatur: deinde tunica, quæ Græcis dicitur *χιτών*, id est, vestis interior. Apud Lucam verò hæc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eum est *ἰμάτιον*, quod interpretis vertit vestimentum, cum vertat in Mattheo pallium, & posterius est *χιτών*. Ab eo, inquit, qui auferit tibi vestimentū, exterius scilicet, nempe pallium, etiam tunicam noli prohibere. Ex hoc autem secundo exemplo patet apertissime in præceptis istis tolerantia Dominum ad duo respexisse, videlicet vt & nos ipsi in nobis animi tranquillitatem conferuamus, quæ omnibus temporalibus bonis aut quouis iniuria non est commutanda, (ideo enim vult vestē potius dimitti, quam iudicio pro veste contendere) & malos in bono vincamus, quod sit partim patientiæ, partim contemptus bonorum temporalium declaratione, vt pulchre declarat Chrysostomus. In tertio autē exemplo notandum, Græca non habere, alia duo, sed tantum vade cum eo duo, miliaria scilicet, vt significetur etiam hic duplum debere concedi simpliciter petenti, quemadmodum & in duobus exemplis superioribus.

OMNI AVTEM PETENTI A TE DATI, ET VOLENTI MUTARE A TE NE AVERTARI S.] Superioribus tribus præceptis quibus docet Dominus quomodo nos habeamus ergo violentos, duo addit præcepta, quibus docet quomodo nos habeamus erga supplices, qui vel donari vel mutuari sibi aliquid postulant. Quibus apud Lucam additur tertium præceptum quo iubemur ablata non repetere. Summa autem horum est, vt ita habeamus nostra proximorum vtilitati addita, vt siue sit gratis, siue mutuo aliquid dandum: siue egenus proximus aliquid subducat, vel palam etiam auferat, nō grauemur necessaria illis communia esse, sed gaudeamus per eā necessitatem aliorum subleuari. Quod enim illud quod est apud Lucam: & qui auferit quæ tua sunt, ne repetas, intelligendum sit de ablatione rerum quas extorquet quodammodo egestas, non autem imperat auaritia; impudēs, apparet primū ex eo quod de ablatione rerum quæ vi aut malo dolo sit, proximè præmissa loquantur, cum dicitur: Et ab eo qui auferit tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere. Deinde ex eo quod subiicitur apud Lucā veluti in probationem præcedentium: Et prout vultis vt faciant vobis homines, &c. Nemo enim bo-

BB 4

nus optaret se non repocari, quod vi proximo abstulisset. At certe si pressus egestate rem aliquam proximi usurpasset, id profecto condonari sibi non iniuria peteret. Porro quod in Luca dicitur: **Omnipotenti abs te: perinde est ac si dixisset, cui libet, ut extra personarum delectum unicuique egenti dandum significaret, nec tantum iis qui rependere queant. Verum cum certum sit Dominum his preceptis nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos prebere: deinde certum sit ipsum nihil precipere vel consulere velle, quod recte rationi non consonat, tunc ad literam non sunt seruanda hec precepta vel consilia, cum recte rationi non consonaret externa ipsorum obseruatio, aut recte rationi preiudicat illorum obseruatio. Maxime enim his exigere voluit Dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis quauis ratione: quae si aduerit, non poterit non Christianus etiam externo opere proximis subuenire, cum recte rationi consonum fuerit, hoc est, cum vel necessarium fuerit vel expediens. Proinde non est dandum petacibus scurris, aut decoctori non egenti, nec vt aliis sit remissio, nobis autem tribulatio & egestas. Nec si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ei amice repeterc. Habent autem haec omnia, sicut & praecedentia, praepcepti vim, quae oties necessitas aliqua occurrit vel illustrandae gloriae Dei, vel iuuantium proximum, & salutis eius promouendae. Consilii autem naturam, quoties non necessitas aliqua talis sed vilitas tantum sic facere exegerit & suaserit. Vbi vero recta ratio haec non probauerit tanquam vel necessaria vel expedientia, nec praecipuntur, nec consuluntur. Sicut ieiunium quidem praecipitur aut consultitur cum virtuosum est: cum autem secundum rectam rationem necessarium non est ieiunium aut expediens, nec praecipitur, nec consultitur. Quod autem in nostro textu dicitur: **Volenti mutuae a te ne auertaris; sic accipiendum est, vt sit sensus: cupientem mutuae a te ne auertaris aut reicias. Auertaris enim deponentaliter accipiendum est, quemadmodum apud Boetium: Eheu quam surda miseros auertitur aure. Et datus volenti, pro accusatio positus est, nisi forte in terpres, auertaris passiuè accepit, vt datius sit positus pro ablatiuo cu praepositione, a, & sit sensus: Ne auertaris ab eo qui vult mutuae a te. Augustinus autem legit: Et qui voluerit accipere mutuum a te, ne auertaris fueris. Bene autem dicit: ne auertaris, vel ne auertaris fueris; & non dicit, ne neges, vt significet benigno & iubenti animo id faciendum, & si in nostra non sit situm facultate mutuae non tamè auertere se a petente, imo etiam a nondum petente, sed quem sentimus petere velle. Ideo enim non dixit: Et petentem a te mutuum, sed volentem a te mutuae. Praecipitur ergo non solum mutuae petenti, sed etiam volenti, & necdum praereverecundia aut alio respectu petere audenti.****

ET PROVT VULTIS VT FACIANT VOBIS HOMINES, ET VOS FACITE ILLIS, &c.] Eandem sententiam & Matthaeus in hoc sermone habet cap. 7. sed quoniam non eodem loco ab utroque Euangelista posita est, & uterque conuenienti reposuit loco, ita vt fieri poterit bis in hoc sermone eandem a Domino dictam, semel eam simpliciter asserendo, deinde post multa eam rursus inferendo, visum fuit congruum eam illis locis in hoc contextu ponere, quibus po-

lita fuit ab ipsis Euangelistis. Bene autem Euangelista Lucas eam subiunxit post alias sententias; omni petenti tribue, & qui auferit quae tua sunt ne repetas; vt generaliam sententiam etiam reliqua complecterentur quae dicenda erant, & huius sententiae aequitate (nam est iuris naturalis) ostenderet praedictarum sententiarum aequitate & rationem, & veluti regulam daret omnis donationis, mutui, & cessionis. Sic enim dandum, sic mutuandum, sic cedendum etiam egenti dum auferit nostra, quemadmodum nobis ab alio fieri vellemus. Porro quod dicitur, **Prout vultis, intelligi debet de voluntate rationabili, vel de voluntate naturali, id est, quae regulata sit naturali iure recte rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatae. Verum cum Dominus recte velit a subditis suis seruitutem & subiectionem, nec tamen eandem debeat illis, & pauper recte velit subsidium & elemosinam a diuitibus, quae tamen eisdem non debet nec possit impartiri, quomodo dicitur; prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter. Caietanus intelligit illud, similiter, non de similitudine operum in specie, sed de similitudine proportionali, vt scilicet Dominus qui vult debitum sibi a seruis obsequium, se etiam illis exhibeat, qualem oportet. & sic de reliquis conditionibus disparibus. Verum cum apud Matthaeum dicatur. Omnia quaecumque vultis vt faciant vobis homines, &c. qui bus verbis exigitur operum identitas satis manifeste, hoc modo potius intelligenda est saluatoris ista sententia: Quemadmodum rationabili voluntate vultis aut velletis aliquid fieri vobis ab hominibus, sic quoque facite hominibus tale aliquid simili voluntate volentibus & cupientibus a vobis. Hic enim intellectus seruit intentioni Christi, quae est, vt dum aliquid a nobis desideratur, videamus num nobis in simili conditione tale quid rationaliter impedi vellemus. Includitur autem in hac affirmatiua sententia etiam negatiua huic correspondens, videlicet, prout vultis vt non faciant vobis homines, & vos non facite illis similiter. Quae sententia est apud Tob. cap. 4. dicentem: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Quibus duabus sententiis optimè explicabitur quid sit diligere proximum sicut seipsum.**

AUDISTIS QVIA DICTVM EST: DILIGES PROXIMUM TVVM, ET ODI HABEBIS INIMICVM TVVM.] Iam tandem procedit Dominus vt ultimo loco perficiat primum & maximum erga homines seruandum praepceptum, quod plenitudinem legis vocat D. Paulus, pro cuius perfectione etiam priores praepceptorum explicationes dedit, sed in superioribus perfecit quantum ad hoc quod dicitur, diliges, aut diliges sicut teipsum: hic vero perfecit, quantum ad hoc quod in eo dicitur, proximum tuum. Hoc autem praepceptum Dominus perficit, partim repurgando a falso Iudeorum intellectu, & Scribarum ac Pharisaeorum noxio commentario, partim exigendo amplius quam lex vetus exegerat. Nam quod dicit, **audisse dictum esse: odio habebis inimicum tuum: cum in lege nusquam legatur praepceptum de iudicando, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretantium significari, primum quod determinate praepiciatur diligendus proximus vel amicus. Nam pro dictione, proximus, Hebraica dicitio etiam significat amicum, idque proprie. Vnde Diuus Hieronymus Leuit. 19. vbi hoc praepceptum inter-**

inter caetera ponitur, vertit: **Diliges amicum tuum sicut teipsum. Deinde idem interpretabantur significari in lege, quod toties in ea praepiciatur ne foedus inirent cum gentibus habitantibus in terra Canaan, sed eas sine omni miratione delerent e terra. Verum neque has, neque alias gentes iussi sunt odisse, nec in genere vsquam praepceptum legimus odio habere inimicum, cum inimici ex fratribus quotidie existant. Imo contra alicubi lex praepcepit, inimico qui ex gente Israelitica esset, aut inter Hebraeos habitaret, amicitiae signa exhiberi. Nam Exodi 23. sic praepicitur: Si occurreris boni inimici tui, aut asino erranti, reduce ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non exigit tamen lex vetus signa amicitiae similiter aliis gentibus exhiberi, imo quibusdam gentibus voluit odii signa, qualia sunt occidere & persequi, ostendi. Itaque Dominus & auferit peruersam legis additionem factam per Scribas, & hoc adiecit legi veteri, quod vellet etiam diligendos esse a nobis, quantumuis externos & alienos. Vnde dicit: **Si salutaueritis fratres vestros tantum, &c. nimirum quod sic Iudaei facerent. Cum enim dicitur in lege, diliges proximum tuum, nomine proximi non solum significatur qui est nobis sanguine propinquus, vel amicus, quemadmodum intellexerunt Scribae, sed secundum Hieronymum, Augustinum, & Theophylactum nomine proximi significatur omnis homo, eo quod ex eodem parente omnes simus nati, atque ad eandem facti Dei similitudinem, & ad eandem omnes vocati hereditatem coelestem. Verum quanquam his rationibus recte omnis homo proximus alteri dicitur, tamen si usum nominis Hebraici correspondentis nomini, proximus, in scripturis obseruauerimus, videbitur in hoc praepcepto per proximum non significari omnis homo, aut saltem non his rationibus. Est autem pro nomine, proximus, in hoc praepcepto apud Hebraeos **רֵעַ** Reach vel **רֵעָא** Ree quod nomen proprie quidem significat amicum, tamen sicut nomen fratris apud Hebraeos ponitur generaliter pro quouis: ita & nomina illa pro quouis ponuntur socio, aut quouis cum quo aliqua societas aut conuersatio contingit, aded vt & de inanimatis inter se iunctis, vel aliquem ordinem habentibus dicatur. Nam Genesis 15. vbi nos legimus de Abraham, quod tollens vaccam, capram & arietem triennes, diuisit ea per medium, & utraque partes contra se altrifecus posuit: Hebraea habent, quod vnumquodque membrum posuerit e regione proximi sui, id est, alterius medietatis. Sic Genesis 11. vbi nos legimus: **Dixitque alter ad proximum suum, Hebraea habent: Et dixerunt vir ad proximum suum, id est, vnusquisque socio suo, vel alius alii. Itaque Ree Hebraeis, & **ῥήτορος**, Graecis, & Latine proximus, est proprie is qui tibi qualibet ratione coniunctus fuerit. Ratione cognationis, siue alias arctioris amicitiae, sicut Ionadab dicitur Reach Ammonis, siue quia amicus, siue, quia etiam consanguineus: erat enim filius fratris David: sic & dicitur fuisse Ree Davidis, hoc est, amicus eius. Ratione sodalitatatis, quomodo Iudic. 14. sodales est Samsoni dicuntur **רֵעָא** Merezhou, id est proximi eius. Ratione vicinitatis, quomodo Exodi 11. inebantur Hebraei egressuri ex Aegypto, petere vasa argentea & aurea & vestes, quilibet a proximo suo, & quae******

libet a proxima sua. Nam & ibi idem vocabulum ponitur. Et in summa, cum quo quicquam tibi negotii fuerit, quique quauis ratione tibi adiunctus fuerit, eam scriptura vocat Reach, proximum. Ita qui incidit in latrones, vbi conspectus fuit a sacerdote Leuita atque iam factus fuerat ipsis proximus: ita & Samaritano, licet iste solus illum agnoscerit, esse proximum. Itaque dum praepicit Dominus diligere proximum, intelligendum ipsum velle, vt quemuis quacumque ratione nobis adiunctum diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alii vinculo civitatis aut religionis, alii sodalitatatis, alii vicinitatis, alii officii vinculo, nonnulli tantum fortuito congressu, denique plerique necessitatis vinculo, vt quorum necessitatem subleuandam Deus offert, quemadmodum Samaritano vulnerati illius, & diuiti epuloni Lazari fuit oblata necessitas. Ergo vt quisque Christianus cognatum, ciuem, vicinum, sodalem, comitem, aut tantum fortuito incidentem nactus fuerit, sic dilectionis officia illi tum pro sua portione, tum pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere praepicitur, idque cuius alteri praestare quod sibi ab aliis praestitum vellet. Vnde consequitur, & eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundum scripturam vsus imo ideo iam sunt proximi, quia inimici. Nam hac ratione fit vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium & conuersatio. Porro quanquam haec sit phrasys linguae sanctae, vt quemuis cum quo aliquid nobis intercedit, fratrem vel proximum vocet: videri tamen potest diuina providentia factum vt haec esset linguae huius phrasys, vt nominibus illis admoniti ad amandum quousvis prouocaremur, cogitantes nimirum id eos verè esse quod dicuntur, idque non solum ob coniunctionem & consuetudinem vitae, sed etiam ob eas causas quae superius dictae sunt, ad quas respiciunt nostri Catholici scriptores. Itaque cum in hoc praepcepto dictio Hebraica, pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nunc amicum significet, nunc quemuis alium, Scribae in priori significatione illam interpretabantur: at noster coelestis magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur praepici dilectio quorumuis.

EGO AVTEM DICO VOBIS: QVI AUDITIS: DILIGITE INIMICOS VESTROS.] Quoniam nominis artibus opus est, vt haec integre dilectionis doctrina praepiciatur, a deo vt qui illis carent, etiam si haec audiant, nequeant tamen intelligere, bene dicit Dominus: **Vobis dico qui auditis. Tria autem praepcepit inimicis exhibenda quorum primum, nempe diligere, ad cor pertinet: secundum, nempe benefacere, ad opus: tertium, nempe benedicere, id est, bene precari & orare, ad linguam. Neque enim vera est dilectio, quae operibus non demonstratur: neque dilectionis externa indicia Deo sunt accepta, si non ex vera interioris animi dilectione procedat. Porro quo ad nouam hanc dilectionem a qua natura vitata satis abhorret, extimularet, duabus virtutibus efficacissimis ad id persuadendum, quarum prior est ex imitatione patris coelestis desumpta. Quid enim optari possit diuinis atque beatus, quam esse filium coelestis patris, eumque operibus referre? Id autem consequimur per dilectionem inimicorum. Proinde dicit; vt sitis filii patris**

Quis pro
nomus.

patris vestri. Quod quidem vel accipiendum est in hoc sensu: vt declaretis vos esse filios patris vestri, referentes scilicet illum vestris operibus. Vt hoc modo vt per imitationem sitis filij patris vestri, qui iam hoc facti estis per gratiam & adoptionem. Nemo enim iam recte diligere potest inimicos, qui non sit factus Dei filius: sed qui iam filius factus est, id quod est, esse se declarat dilectione inimicorum: & qui per gratiam factus est dei filius, noua iam ratione filius fieri dicitur dum patrem imitatur. Nam ratione imitationis dicitur quis filius, quomodo nos dicimur filij Abraham. Altera ratio est, quia qui inimicos non diligit, sed tantum amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo, cum nihil faciat quod non idem faciant publicani, peccatores, & Ethnici quique. Et quidem quos prior ratio non mouet, ita vt putent se non posse perfectissimi Dei perfectionem imitando præstare, efficaciter mouet secunda ratio, vt illis se meliores declaret, præ quibus meliorem post hanc vitam expectant mercedem & gratiam, & illis nolint esse similes, quorum mores & nomen detestantur. Quod autem in priori ratione Dominus declaraturus Dei patris benignitatem erga malos, profert ortum solis, & pluuie descensum super bonos & malos, non ideo fecit, vt ostendat tantum communia dilectionis indicia non subtrahenda inimicis, quamuis hæc minimè sint subtrahenda. Nam & singularia ac propria beneficia exigat, videlicet salutationem & complexum, mutui donationem, & orationem. Sed ideo illorum Dei beneficiorum singulariter meminit, quod illa rudibus qualibus loquebatur, apertissime constabat iniustis & iniustis esse communia. Deinde, quod nulla alia sint Dei beneficia, quæ magis ex æquo omnibus sunt communia. Postremum, quod illa omnium aliorum beneficiorum Dei temporalium sint causæ. Nam quicquid terra nobis profert, solis calore ac pluuie irrigatione producit. Quod autem in secunda ratione dicitur, Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis: vel, vt habent Græca, habetis, non sic est accipiendum, quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione est accipiendum: Si tantum diligitis eos qui vos diligunt, sicut eam exclusionem postea exprimit dicens: Si salutaueritis fratres vestros tantum, &c. Dilectio enim amicorum, quæ se ad inimicos non extendit, non est apud Deum meritoria, tum quod iam hic suam recipiat mercedem, nempe mutuan eorum quos diligit dilectionem, tum quod diligere diligentem se, est potius rependere vicem quam mereri mercedem. Illa autem oratio, quæ apud Lucam ter occurrit: quæ vobis est gratia; dupliciter accipi potest. Primo, vt sit sensus: quæ vobis gratia habenda est, hoc est quid debetur vobis à Deo beneficii & laudis: sicque idem erit cum eo quod habet Matthæus, quam mercedem habebitis? Secundo, vt sit sensus: quam gratiam fecistis, quid ve gratuitum aut quod beneficium præstitistis, cum id quod facitis, velleo faciatis animo vt paria recipiatis, & proinde non sit gratuitum, sed meritorium ac feruile, vel vt vicem debitam rependatis? Sicque acceptum coincidit cum eo quod habet Matthæus, quid amplius facitis, id est, quid eximium aut quid supra ceteros facitis.

MUTUUM DATE NIHIL INDE SPE

A R A N T E S.] Hac sententia Dominus nõ exigit, vt dum mutuum damus, ne speremus quiddẽ id rursum nos accepturos quod mutuo dedimus. Nisi enim id speremus, iam non mutuum dicendum esset, sed donatum. Nec rursum Dominus his verbis vsutarum quæstum directè interdiceret voluit; qui etiam in veteri lege fuit prohibitus, sed verus huius sententiæ sensus petendus est ex sententia præcedente, cui hæc opponitur. Dixit enim prius: Si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia; Nam & peccatores peccatoribus foenerantur, id est, mutuum dant: (est enim Græcis, ἀντιποινω, idem verbum quod prius transtulit, mutuum dederitis) vt recipiant æqualia, vel paria & similia. Ex qua posteriore parte patet illud; si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere; sic debere accipi, à quibus speratis recipere similem vicem, videlicet vt & ipsi suo tempore vobis mutuum dent, aut aliud simile beneficium præstent. Quare quod postea ex opposito dicitur: Mutuum date, nihil inde sperantes intelligendū de spe similis vicis & beneficii. Vult enim mutuum dandum etiam his à quibus, præter ipsam mutui redditionem, non speremus similem vicem aut quoduis aliud beneficium consequi. Non quod sperare aliquid tale sit peccatum, nisi speretur tanquam debitum, (sic enim incurreretur peccatum vsuræ meralis) sed quod nihil mereamur apud Deum: cum his tantum mutuumus à quibus speramus recipere, sicut nec cum quouis modo cum tali intentione aliquibus benefacimus. Nam hæc pars; nihil inde sperantes; non solum referenda est ad, mutuum date, sed etiam ad verbum, benefacite. Vult enim nos benefacere etiam his à quibus nullum beneficium expectamus, similiter & mutuan, vt dum non accipimus hic mercedem ab hominibus, accipiamus mercedem multam & magnam à Deo.

E S T O T E R G O V O S A P E R F E C T I E T M I S E R I C O R D E S, S I C V T E T P A T E R V B S T E R.] Ex omnibus præcedentibus hæc iam Dominus infert conclusionem, argumentum hoc totum complectentem & finientem, in hunc sensum: ergo vt verè sitis filij altissimi, ac benignitate vestra superetis eos præ quibus meliorem expectatis mercedem, estote vos perfecti. Quod Lucas habet; estote misericordes. Dominus enim locutus fuit de perfectione dilectionis pertingentis ad quoslibet, quam æmulandam in Patre cœlesti proponit, ne contenti scilicet essent mutila & imperfecta filiorum huius seculi dilectione & benignitate, qui benigni tantum sunt in eos à quibus sperant vicem rependendam. Nam in aliis quomodo præstare possimus perfectionem Patris cœlestis? Hæc autem perfectio directionis nihil aliud est quam misericordia & benignitas, propensum reddens hominem ad commodandum & iuuandum omnes nostra ope indigentes. Non enim hic misericordis nomen accipi videtur strictè, vt virtutem illam singularem, quæ misericordia dicitur, significet, qua alienis miseris & necessitatibus indolesemus, sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, vt sit idem quod beneficis & benignus, & respondeat apud Hebræos dictioni, רחם, sicut etiam misericordia sæpe accipitur pro quouis beneficio respondens scilicet dictioni Hebraicæ רחם, unde qui raro & egregio beneficio se adiectum à

Domino

Domino vel homine voluit significare, eum memorat scriptura dicere solitum, (vt nostra quidem versio reddere solet) fecit mecum misericordiam; quod tamen perinde est atque, adfecit me singulari beneficio. Sic Genes. 20. dicit Abraham Saræ: Facies mecum misericordiam. Et Genes. 21. dicit Abimelech Abraham: Iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi. Et hic enim postquam Lucas dicit patrem cœlestem benignum esse erga malos & ingratos, deinde infert; Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Vnde satis patet illi idem esse, benignum & misericordem esse. Et tamen etiam propriè accipiendi misericordiam, ad eam pertinet diligere & benefacere inimicis, vt scilicet quis misertus graui ipsorum quo laborant malo odii, studeat eos beneficiis sibi demereri & sanare secundum consilium Sapientis, qui dicit: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitierit potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Porro cum dicit Dominus; estote ergo vos perfecti, non intelligendum est Dominum tantum loqui de perfectione tali quæ est consilij Evangelici, qualis est illa de qua dicitur Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus; quali omnia quæ præcesserunt de dilectione etiam speciali inimicorum sint purè consilij & non præcepti. Sunt enim & hæc partim consilij, partim præcepti, quæ admodum de præcedentibus quibusdam dictum est, & talia planè, vt nisi ea obseruemus: & sic iustitiam Phariseorum & Scribarum perficiamus ac superemus, non ingressuri sumus regnum cœlorum, quemadmodum Dominus in principio præmisit. Sciendum ergo omnes sub peccati reatu obligari ad dilectionem inimico-

rum, quod attinet ad communia dilectionis indicia: quod vero ad specialia indicia pertinet, etiam obligari, cum necessitas vel promouenda gloria Dei, vel iuuandi eos occurrit: extra verò huiusmodi necessitatis casum, consilij est, & eximie perfectionis Evangelicæ, specialia eis dilectionis indicia & beneficia exhibere. Qui autem ex animo omnium querit salutem; omnibusque prodesse cupit, quique etiam suæ salutis securè cupit prospicere, is apud se non anxie pensabit, num necessitas exigat benefacere amico, an utilitas tantum suadeat, sed quantum in se est, pro viribus, omni oblata occasione, quibuslibet prodesse studebit, certus hac ratione se Deo fieri simillimum, illumque se sibi demereri, quantumuis ingrati vel impotentes ad remunerandum sint homines quibus benefacit. Et quidem in hoc maxime præcepto deberemus Christiani id præstare, quod cuiusque sectæ homines faciunt, quomodo Platonici ea maxime tuerentur, quæ peculiariter Platonis sunt dogmata. Hic enim locus Christianæ philosophiæ proprius est. Vbi enim obsecro, & apud quos alios homines inuenitur, vt quis conuictis affectus bene precetur, maledictis lacessitus ore, si spoliatur vna veste, alteram spoliati addat? Quæ igitur propriè nostra sunt, in hæc accuratius incumbamus. Et tamen quod ruborem nobis merito iniiciat, à quibusdam philosophis gentilibus, inuenire licet hæc Christi præcepta, quamuis imperfectè, adimpleta & præstita esse, quemadmodum narrat D. Basilius de Pericle, de Euclide Megarensi, de Socrate, qui percussus alteram præbuit maxillam. de Alexandro, virginum pulcherrimarum conspectum fugiente, ne ab earum aspectu caperetur. De Clina: iusiurandū etiam verū recusante.

Liber de cap. v. ubi dicitur ex Gētilium libris.

DOCET QUOMODO FACIENDA ELEEMOSYNA, QUOMODO ITEM ORANDUM & IEIUNANDUM, Matth. 6. CARV. XLI.

A T T E N D I T E N E I V S T I T I A M V E S T R A M F A C I A T I S C O R A M H O M I N I B U S, V T V I D E A M I N I A B E I S: A L I O Q U I N M E R C E D E M N O N H A B E T I S A P U D P A T R E M V E S T R U M Q U I I N C A E L I S E S T. C U M E R G O F A C I S E L E E M O S Y N A N O L I T U B A C A N E R E A N T E T E, S I C U T H Y P O C R I T A F A C I U N T I N S Y N A G O G I S & I N V I C I S, V T H O N O R I F I C E T U R A B H O M I N I B U S. A M E N D I C O V O B I S, R E C E P E R U N T M E R C E D E M S U A M. T E A U T E M F A C I E T E E L E E M O S Y N A M N E S C I A T S I N I S T R A T U A Q U I D F A C I A T D E X T R A T U A: V T S I T E L E E M O S Y N A T U A I N A B S C O N D I T O, & P A T E R T U U S Q U I V I D E T I N A B S C O N D I T O, R E D D E T T I B I. E T C U M O R A T I S, N O N E R I T I S S I C U T H Y P O C R I T A Q U I A M A N T I N S Y N A G O G I S & I N A G U L I S P L A T E A R U M S T A N T E S O R A R E, V T V I D E A N T U R A B H O M I N I B U S. A M E N D I C O V O B I S: R E C E P E R U N T M E R C E D E M S U A M. T U A U T E M C U M O R A U E R I S, I N T R A I N C U B I C U L U M T U U M, & C L A U S O O S T I O O R A P A T R E M T U U M I N A B S C O N D I T O, & P A T E R T U U S Q U I V I D E T I N A B S C O N D I T O, R E D D E T T I B I. O R A N T E S A U T E M N O L I T E M U L T U M L O Q U I, S I C U T E T H N I C I F A C I U N T, P U T A N T E N I M Q U O D I N M U L T I L O Q U I O S U O E X A U D I A T U R. N O L I T E E R G O A S S I M I L A R I E I S, S C I T E N I M P A T E R V E S T E R Q U I D O P U S S I T V O B I S, A N T E Q U A M P E T A T I S E U M. S I C E R G O V O S O R A B I T I S: P A T E R N O S T E R Q U I E S I N C A E L I S, S A N C T I F I C E T U R N O M E N T U U M. A D V E N I A T R E G N U M T U U M. F I A T V O L U N T A S T U A S I C U T I N C A E L O & I N T E R R A. P A N E M N O S T R U M S U P E R S U B S T A N T I A L E M D A N O B I S H O D I E. E T D I M I T T E N O B I S D E B I T A N O S T R A S I C U T & N O S D I M I T T I M U S D E B I T O R I B U S N O S T R I S. E T N E N O S I N D U C A S I N T E T A T I O N E M, S E D L I B E R A N O S A M A L O. A M E N. S I E N I M D I M I S E R I T I S H O M I N I B U S P E C C A T A E O R U M D I M I T T E T & V O B I S P A T E R V E S T E R C A E L E S T I S D E L I C T A V E S T R A. S I A U T E M N O N D I M I S E R I T I S H O M I N I B U S N E C P A T E R V E S T E R D I M I T T E T V O B I S P E C C A T A V E S T R A. C U M A U T E M I E I U N A T I S, N O L I T E F I E R I S I C U T H Y P O C R I T A T R I S T E S: E X T E R M I N A T E N I M F A C I E S S U A S, V T P A R E A N T H O M I N I B U S I E I U N A N T E S. A M E N D I C O V O B I S Q U I A R E C E P E R U N T M E R C E D E M S U A M. T U A U T E M Q U I I E I U N A S V N G E C A P U T T U U M, & F A C I E M T U A M L A V A, N E V I D E A R I S H O M I N I B U S I E I U N A N S E D P A T R I T U O Q U I S T I N A B S C O N S O: & P A T E R T U U S Q U I V I D E T T E I N A B S C O N S O, R E D D E T T I B I.

A T T E N D I T E N E I V S T I T I A M V E S T R A M F A C I A T I S C O R A M H O M I N I B U S, &c.] Postquam Dominus in superioribus ostendit quibus in rebus Christianorum iustitia excellere debeat iustitiam Scribarum & Pha-

risæorum, nunc docet quomodo eadem iustitiam excellere debeat in modo & intentione faciendi ea quæ sunt discipulis suis cum illis communia. Erat enim tacita quædam pestis, quæ ferè vitabat omnia Phariseorum benefacta, sic vt apud Deum nullam

nullam omnino laudem promerentur, quod, quemadmodum postea dicit Dominus, omnia opera sua facerent ut viderentur ab hominibus. Ab hac igitur peste suos iam studet Dominus immunnes facere, ordine nunc servans convenientem, Siquidem, ut habet Chrysostomus, superfluum fuisset, si priusquam aliquid sanctorum operum facere suavisset, quomodo ea facerent, & quemadmodum singula exequerentur doceret: postquam vero in studium philosophiae induxit, tunc iam pestem quae bona operantibus assistere & latenter etiam obrepere conuenit interimit. Non enim vanae gloriae pestis fere gignitur, nisi cum plurima praecceptorum fecerimus. Docet autem de modo eleemosynae, orationis, & ieiunii, quod haec sint praecipua regionis externa opera, in quibus fere solet vanae gloriae pestis nasci & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facile comprehenduntur. Nam eleemosyna, praecipuum est eorum operum quae sunt ad proximum: oratio praecipuum opus cultus diuini: ieiunium vero praecipuum eorum operum quibus in nobis ipsi carnem castigamus, & spiritui subiicimus. Prius autem quam de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hoc est, iustitiae opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundum nostram lectionem. Nam pro iustitiam Graeci habent eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Bene autem in hac Domini sententia annotandum imprimis quod dicit, attendite. Illo enim nos mone-re voluit, cauere nobis a vanae gloriae studio, veluti ab insidiosissimo, periculosissimo, & perniciosissimo simul serpente, cuius nocumetum effugere non possit nisi qui tota mente prorsus vigilet. Nam, ut habet Augustinus in regula, alia quaecumque iniquitas in malis operibus exercetur ut fiant, superbia vero etiam bonis operibus insidiatur ut pereant. Et, ut habet Chrysostomus in 2. expositione in Mattheum, praeter omnibus vitiis carnalibus periculosus est in hominibus vanae gloriae vitium. Cum enim omnia mala seruos diaboli vexent, concupiscentia vanae gloriae magis vexat seruos Dei, quam seruos diaboli. Notandum secundum, non vetare Dominum ne iustitiam nostram faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium esset illi quod superius praecipit, luceat lux vestra coram hominibus. Sed vetat iustitiam facere coram hominibus, eo sine, scilicet intentione ut videamur ab eis, quod iam non est contrarium superiori praecipito quo dicitur, Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum coram hominibus, sed id quod adiecit, nimirum ut glorificent patrem coelestem. Deinde non dixit ibi: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videamini ab eis, sed ut videant opera vestra bona. Aliud est autem velle se videri, & aliud velle opera sua videri. Nam qui se vult videri ab hominibus, quemadmodum hic quidem accipitur videri ab hominibus, suam quaerit gloriam ab hominibus, ita ut in ea propter se delectetur & quiescat. Alioqui enim qui recte operatur etiam ut videatur ab hominibus atque ab eis laudetur & eis placeat, sed eodem fine quo prius voluit Dominus opera nostra videri ab hominibus, nimirum ut glorificetur in illo Deus & per ipsum ad imitationem virtutis alii prouocentur, recte facit. Itaque quaerendum ut videamur

ab hominibus, & non quaerendum ut videamur ab eis; sicut Paulus dicit se hominibus non placere, & rursus per omnia omnibus placere. Porro quomodo non possimus recte operari ut videamur ab hominibus, ostendit satis Dominus in eo quod addit: Alioqui mercedem non habebitis, &c. In hoc enim demonstrat illud nos cauere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quaeramus. Sensus enim est: Alioqui si feceritis iustitiam eo fine ut videamini, non habebitis mercedem apud patrem, ut qui ei non laborastis, quiq; iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis & expectastis. Non dicit autem Dominus: Alioqui damnabimini, vel rei eritis gehennae ignis, siue quod frequenter non sit damnabile, sed veniale tantum peccatum, appetitus humanae laudis ex bonis operibus: siue potius quod proprium damnum boni operis sit amissio mercedis a Deo reddendae. Sic enim ostendit huiusmodi bona in speciem opera, vana esse & frustra fieri, ut quae eam non consequantur mercedem, ad quam consequendam ex natura ipsa sunt ordinata. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis a patre, sed apud patrem vestrum; significans scilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequam detur, ut tui de mercede in bonis operibus minus sumus segnes. Et bene quidem patrem semper potius nominat quam Deum, ut hoc nomine magis nos excitet ad studium placendi Deo. Quis enim bonus filius non patri potius suo, eiusque coelesti, placere studeat, quam quibuslibet hominibus, qui cum sint mortales, necesse est & mercedem ac laudem illorum mortalem esse, vanamque & caducam, cum contra mercedem quae apud patrem qui in caelis est reponitur, necesse sit coelestem esse, immortalem ac solidam.

CUM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM, NOLI TYBA CANERE ANTE TE, &c.]

Speciatim iam de tribus his externis actibus bonis operibus, eleemosyna, oratione & ieiunio, in singulis prius docet quomodo haec non sint facienda more Pharisaeorum & hypocritarum: deinde docet quomodo recte sint facienda. Et de eleemosyna quidem auspicatur, quod in fine praecedentis capituli ad beneficiendum & misericordiam inuitauerit exemplo misericordiae patris, qui solus suum oriri facit super bonos & malos. De hac ergo vetat, ne eam facturus more hypocritarum tuba canat ante se. Mos enim erat antiquus, tubae sonitu pauperes conuocare ad locum & tempus eleemosynae. Et rationabiliter hic mos erat institutus, ad tollendam incertam mendicantium vagationem, & ut nemo egenus a beneficio excluderetur, sed abute-

bantur hoc more Pharisei, hac ratione captantes sese commedare hominibus tanquam misericordes. Vnde non simpliciter vetat Dominus tuba canere sed eo modo quo hypocrite faciunt, nimirum ut honorificentur ab hominibus. Intentionem enim Dominus magis vult prohibere quam externam illam actionem. Est autem nomen hypocrita, Graeca dictio, significans idem quod simulator. Vnde hoc nomine apud Graecos dicebantur singulariter mimi & histriones, qui comedias & tragedias agentes aliud se esse simulabant quam re vera erant. Hoc ergo nomine in scripturis maxime Euangelicis appellantur a Domino simulators sanctitatis siue quod nomen hypocrite, generaliter quemuis simulatorem significet, siue etiam respectu habito ad fabularum

bularum actores. Nam quemadmodum hi apud populum in theatro alienam personam mentiuntur, captantes sua actione popularem fauorem: ita sanctitatis simulators sese veluti in theatrum exponunt, alienam personam exprimentes, ac hominibus ficta illa persona sese commendare studentes. Certe quod ad histrionicam gesticulationem atinet, bellè quadrat quod modo dixerat, *ωπὸς τὸ θεαθῆναι*, id est, ut spectentur, quod actorum & mimosum est, vnde & theatrum dicitur. In veteri autem testamento cum occurrit nomen hypocrite, ut in Iob saepe, & aliquando in Isaia, non necessario significat huiusmodi simulatorem sanctitatis, cum Hebraea dictio significet etiam aperte impium hominem, vnde quidam illis locis quibus Hieronymus vertit hypocrite semper vertunt impium. Sane in proposito bene hypocrita dicitur & simulator, qui eleemosynas largitur ut honorificetur ab hominibus. Non enim id est in corde quod exteri simulat, hoc est, misericors, sed crudelis potius & immisericors, ut qui non motus misericordiae affectu, sed laudis auaritia agit quod agit, eo-que magis est crudelis, quod ex aliena miseria & ignominia propria laudem & gloriam venatur. Nomen autem, synagogis, hoc & sequenti loco ubi de oratione fit sermo, quauis possit accipi pro certis illis domibus in quibus conuenerunt Iudaei ad audiendam legem, rectius tamen videtur accipi generalius pro quibuslibet conuentibus, qualia etiam in foro & plateis fieri solent. Quod autem sequitur: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam; laudem scilicet humanam ob quam consequenda operati sunt, non sic accipiendum quasi illorum fallacia & simulatio non sit acceptura a Deo mercedem ei debitam, supplicium scilicet aeternum, sed quod opus eorum quatenus bonum est, nullam accipiet a Deo mercedem praeter eam quam ab hominibus tulit: fallacia vero quae coniuncta est ei operi, a Deo qui eam cognoscere potest solus, punietur. **T** **E** **A** **V** **T** **E** **M** **F** **A** **C** **I** **E** **N** **T** **E** **E** **L** **E** **M** **O** **S** **Y** **N** **A** **M** **N** **E** **S** **C** **I** **A** **T** **S** **I** **N** **I** **S** **T** **R** **A** **T** **V** **A**, &c.] Tropus quem certum est esse in his verbis; nesciat sinistra tua, variè explicatur. Augustinus enim postquam reiecit triplicem interpretationem eorum qui per sinistram intelligunt vel infideles, vel inimicos, vel uxorem, intelligit per sinistram hic significari delectationem vel appetitionem laudis humanae: per dexteram (verò, intentionem implendi diuina praeccepta, ac tunc sinistram scire quid facit dextra, cum conscientiae facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanae. Nesciat ergo sinistra tua quid faciat dextra tua, id est, inquit, non se miscet conscientiae tuae laudis humanae appetitus, eum in eleemosyna faciendi diuini praecceptum contendis complere. Eundem sensum indicat & Hieron. in comment. dicens: Quodcumque feceritis boni operis, debet sinistra nescire: si enim illa scierit statim dextra opera comaculatur. Habet & simile interpretatione Chrysostomus in 2. expositione, intelligens rursus, quemadmodum superius per sinistram manum, carnis voluntatem: per dexteram: voluntatem rectam animae. Adiecit autem eodem loco, Apostolus in libro Canonum qui est de episcopis, interpretari dexteram: eos qui sunt ad dexteram Christi: sinistram verò, eos qui sunt ad sinistram Christi, infideles scilicet & iniquos, coram quibus non sit facienda eleemosyna, cum Augustinus tamen & ipse Chrysostomus in 1. expositione, quae vere

A eius est, hanc interpretationem omnino reiciant. Nec inuenitur illa interpretatio in Canonibus Apostolorum qui iam habentur. Porro secundum dictam Augustini interpretationem quod sequitur; ut sit eleemosyna tua in abscondito; consequenter sic ab ipso Augustino intelligitur, ut sit eleemosyna tua in ipsa conscientia quae oculis hominum abscondita est, in qua non est eleemosyna eorum qui appetitu laudis humanae eam faciunt. Illa enim tantum est in externo opere. Secundum ergo hanc interpretationem in illa tropica locutione; nesciat sinistra, &c. est metaphora. Quo tropo quidam etiam hoc modo intelligunt, ut per sinistram, familiares quiq; homini proximi esse solent accipiantur. & sit sensus: Adeo secrete eleemosynam facito, ut ne familiares quidem tibi consciis sint eius quod agis. Verum simplicius fuerit hanc orationem accipere cum Chrysostomo per hyperbolem, ut sit sensus: Tantum abest ut aliis ostentes quod agis: ut si fieri potest ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris, ut eleemosyna tua sic plane sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Secundum hanc autem duas posteriores explicationes, haec doctrina Saluatoris dupliciter accipi potest, videlicet ut praecceptum, vel ut cautela. Si accipiat ut praecceptum, ad intentionem referri debet. Non enim praecipitur ut omnino secreta sit eleemosyna: sed ut intentio facientis aliena sit ab eo ut quaerat videri ab hominibus, & quantum ad se spectat, in abscondito fiat, ita ut non fiat in publico, propter causam ad se pertinentem, sed vel propter Dei gloriam aut aliorum edificationem, aut proximorum occurrentis in publico subleuandam inopiam. Si autem accipiat ut cautela, instrumur ut nostrae infirmitati consulentes, ne obrepat in eleemosyna vana gloria, studeamus quam secretissime fieri potest eleemosynas facere. Dicendum ergo de hac Christi doctrina, esse quidem eam secundum literam sensum, cautelam & consilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodum, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam, secundum vero Domini praecipuum intentionem, praecceptum esse omnibus seruandum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicendum quae in sequentibus dicuntur de orantibus & ieiunantibus. Hac autem sua doctrina plus iam exigit, quam prius, cum vetuit iustitiam fieri coram hominibus, ut videamur ab eis. Cum enim plerumque quis recta intentione bonum opus incipiat, sed inter agendum aut postea obrepat complacentia laudis humanae, cautos nos esse vult & prouidos, ut etiam vanae gloriae locus non sit obrepenti, ac proinde si quando propter opus necessario publice factum obrepat, mox eam menti extirpanda. Porro ut de secreta eleemosynae mercede securi sumus, adiecit: Et pater tuus qui videt in abscondito: id est, qui videt conscientiam tuam, & quaecumque in abscondito facis, reddet tibi mercedem quam non expectasti ab hominibus. Graeca vero addunt: reddet tibi in manifesto & in isto loco, & duobus sequentibus locis, quomodo etiam legit Chrysostomus & Theophyl. cum tamen contra Augustinus hanc partem dicat suo tempore reperta in libris Latinorum: non autem in libris Graecorum, vnde nec exponenda arbitratur. Habet autem aliquid momenti ea pars, si adieciatur. Sic enim significatur futurum ut qui hic humanam fugit gloriam, eandem longe celebriorem & auctiorem consequatur. Nam qui hic gloriam

hominum venatur, à paucis quidē illam consequi qui poterit, Qui vero eā fugerit, præter mercedem non sit inquam à Deo obtinebit, omnibus etiam hominibus in nouissimo die reddetur cōspicius.

ET CVM ORATIS, NON ERITIS SICVT HYPOCRITAE, &c.] De oratione, altera, parte religionis, quam & ipsi Pharisei strenuē simulabant, vt patet ex iis quæ Matthæi 23. dicuntur à Domino, similia docet his quæ iam docuit de elemosyna, nisi quod in precatione nō solum doceat suos alienos esse à vitio hypocritarum Phariseorū, sed etiā ab altero vitio, Ethnicorū scilicet. Quod ergo attinet ad priorē partem: in qua docet non ad ostentationē precationi insistendum, sed secreta coram Deo orandū, eisdem vitur argumentis, quibus vsus est contra elemosynę ostentationem, nimirum quod hypocritarū esse dicat sese ostentare hominibus, ipsa nominis abominatione ab imitatione vitii longissimē auocans, quodque mercedē aliā non sint recepturi, quam eam quam ab hominibus quæsierunt, qua nihil est vanius & inanius. Contra verō docēs, secreta oratione Deo nos commendari, cui merito studendum vt placeamus. tum quod pater sit, tum quod solidior: & aūgtior sit merces quā suis cultoribus redditurus est. Bene autē Dominus explicare volens affectatam à Phariseis humanā laudem, dicit; amant stantes orare. Non enim hic *φιλῶσι*, pro solent, positum esse videtur, quemadmodū vult quidam, sed sic dictum videtur; Amant stantes orare; quemadmodū postea dicitur à Matthæo, Amant vocari ab hominibus rabbi. & Amāt primos retribuit: &c. Porro anguli platearum, de quibus hic est sermo, non sunt platearum recessus, vt quidam volūt, sed flexus platearū, veluti iuxta compita & triuia. Bene ergo dicit, in angulis, & in angulis non vicorū, sed platearum, hoc est latarum viarum, Ibi enim maximus est diuersorū hominum cōcurfus. Quod dicit stantes orare, vel significare voluit per stationem eos quæsisse videri à pluribus, vel potius ideo stantes dicit, quod stare inter orādum communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex parabola de Phariseo & Publicano orantibus in templo. Quod autem dicit Dominus. Cūm oraueris, intra in cubiculū tuum, & clauso ostio. ora Patrem tuum in abscondito; non sic accipiendum quasi in publico orare vetet, sed si simpliciter secundum literę sensum istud accipiatur, dicendum hęc Christi doctrinam: cautelam esse & consiliū quo quis effugere possit vanę glorię pestem: quod quidem consiliū dum seruari non expedit ad literam, vt potē cum publice orandum est in fidelium congregatione, pro officio publicē preces habendę sunt, seruandum istud est secundum præcipuam Domini in hac doctrina intentionem, nimirum vt veluti soli existentes in publica oratione Deum solum spectemus, alieni à laudis humanę desiderio. Nam sine hac intentione nihil etiā profuerit in cōclauj clauso ostio Dominū orare, veluti si quis cubiculū ipsum fuerit ingressus, ostiumque occluserit, vt intelligatur ab hominibus secreta oraturus. Conueniens enim fidelium ad orandū publicē in certis locis, vt nō est nouus mos, sed à veteri lege primum institutus, exemplis Davidis, Salomonis, & aliorum confirmatus, ac Pauli institutione commēdatus, vt patet 1. Cor. 14. & 1. Timoth. 2. sic certe est Ecclesię Christianę summē utilis ac necessarius. Primum, vt ex solenni diuinorum be-

A nesciorum commemoratione, omnium animi ad agendas gratias & precādum Dei misericordiam accendantur ardētius. Hinc toties in Psalmis David se promittit in Ecclesiis benedicturum Dominum. Deinde, vt feruentioris alicuius exemplum, tepidorum socordiam excitet & dispellat. Præterea, vt communibus precibus fraterna charitas foueatur & crescat. Postremū, vt multorum consentiētium simul oratio apud Deum sit acceptior & magis exaudibilis, Consultissimū tamen & summē expediēs cuique, priuatas sæpe preces (de quibus se dominus loqui satis significat, dum singulariter dicit; Tu autem cum oraueris) in secretis fieri locis, idq; nō solum obeam causam quam hic indicat Dominus, sed & ob alteram, nempe vt mens ab omni distractione libera ardentius, purius, & familiarius cum Deo colloquatur. Augustinus autem hunc locum, quo præcipitur oraturi intrare in cubiculū, & claudere ostium, per metaphoram piissimē & doctissimē intelligit, simili scilicet sensu quo intellexit elemosynam debere fieri in abscondito, non conscia manu sinistra, vt scilicet intrare in cubiculū, sit in ipsum cor descendere. Nam & Psalmista corda, cubilia videtur apellasse, cum dicit: Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. Quoniam autem parum est intrare cubicula, si ostium pateat importunis, claudendum etiam est ostium cubilis nostri, hoc est, carnali sensui resistendum est, per quem tanquā ostiū ea quæ foris sunt improbe se immergūt, & interiora nostra appetunt. Hoc, inquam, ostium claudendū est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ sit in intimis cordis, hoc est, in abscondito. Quem sensum, priori tamen etiam intellectu posito, D. Hieronymus quoq; approbat, nisi quod per clausum ostium intelligit compressa labia. Sic enim scribit: Et simpliciter intellectum erudit auditorem, vt vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, vt inclusa

D pectoris cogitatione labiisq; compressis oremus Dominum quod & Annā in Regum volumine fecisse legimus. Verum hic sensus est pius & edificatorius, non est tamen præcipue à Domino intentus cum propositū Domini sit docere quomodo citra ostentationem fiat oratio, non autē quomodo fiat citra distractionem, cum debita attentione & deuotione. Porro in eo quod dicitur & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi: Dei misericordia eū admiratione obseruanda, quod pro eo quoque quod rogatur à nobis, merces promittitur bonis à Deo dāda. Quis enim princeps mercede dignum putat quod à quibusdā rogatur, & non potius sum mum beneficiū deputat se impendisse, quod oranti autē sui; copiam exhibuerit? Hic vero non dicitur, pater tuus donabit tibi, sed reddet tibi, veluti scilicet debitor nobis factus, & quia illū honoramus orādo, magno vicissim nos honore remuneratus. Sic hic philosophatur D. Chrysostomus.

C

D

O RANTES AVTEM NOLITE MULTVM LOQVI, SICVT ETHNICI FACIUNT. &c.] Ab altero orationis vitio, quo Ethnici laborant, (hoc est externę gentis homines veri Dei religione destituti. Nam hos scriptura Græca voce Ethnicos vocat) scilicet futili verborū profusione, auocat duobus argumentis; Vno, quod temere in oratione verba prodigere, Ethnicorū sit, stulte putantium super multiloquium exaudit. Sicut enim prius fugienda assimilatione hypocritarum,

rum, ita hic Ethnicorū vtilitate & contemptu, auditorem Dominus absterere voluit. Alterum argumentum quo vtitur est, quod apud Deum patrē non vsus sit multis verbis vt qui antequam precemur nouerit quæ nobis sunt necessaria. Circa primam autem partem obseruādum, Dominum non præcipere ne multū diuq; oremus. Alibi enim docet semper orandū, & ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes non loquantur, nec rursum absolute vetat multum loqui in oratione, sed sicut Ethnici faciunt, qui multiloquio suo putant suam causam Deo notiores fieri: aut sicut hominem iudicem, verbis adduci in sententiā & flecti, ideoque orationē verbis mille compositam deferunt ad eum, eique recitant. Deinde obseruandę dictiones Græcæ, correspondentes dictioni, multiloquium & illi orationi, Nolite multum loqui. Non enim hic est *πολυλογία* &

Pro. 10. *πολυλογία* quæ, dicitio est apud Septuaginta in Proverbiis, vbi nos legimus: In multiloquio nō deerit peccatum; sed *βατταλογία* & *βατταλογία* quæ dicitio nō simpliciter multiloquium significat, sed nugacitatem, & futilem verborum profusionem, qualis est, cum idem frequenter sine causa reperitum inculetur. Deflexæ sunt enim hæc dictiones quodam à Batto Poeta, quin hymnis à se conscriptis; eadem subinde inculcauit, Ad quod allusit Ouidius lib. 2. Metamorph. eum Battum indicem facit eadem iterantem, Sub illis montibus, inquit, erant, & erāt sub montibus illis. Cuius battalogismū ridiculē imitatus Mercurius: Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait. Patet ergo non omne multiloquium hic prohiberi, sed futile, & quod Ethnicorū more & errore fiat, nempe quod eligit qui velut vtile sibi ad exauditionem. Chrysostomus autem & hunc secutus Theophyl. intelligunt battalogiam etiam esse nugacitatem & loquacitatem eam qua nō vtilia poscimus, sed temporalia, regnum terrenum, diuitias, honores, & similia. Verum huic non respexisse Dominam patet ex eo quod dicit; Putat enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Porro circa secundam partem, illam scilicet, Scit enim pater vester, &c; sic scribit Hierony. Consurgit autem in hoc loco quædā hæresis, philosophorum quoque dogma peruersum dicentiū, Si nouit Deus quid oremus, & ante quam peramus scit quo indigemus, frustra sciētī loquimur. Quibus respondendum est nos non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim ignoranti narrare, aliud petere sciētē. Hęc ille. Sed rursum aliā occurrit hic quæstio, quā & August. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia scit, multis verbis in oratione vtendum non est, cur etiā paucis verbis vtendum est, vel his saltem quibus mox postea orare patrem docet? Deinde quomodo conueniens est hæc ratio qua reiecit multiloquiū. Scit enim pater vester, &c. Dici enim posset, quod quamuis sciat, tamen multis verbis vtendum est, vt flectatur ad dandū id quod opus est. Dicendum ad primum, nullis quidē verbis opus esse simpliciter in oratione, ad hoc vt quid à Deo impetremus, Deus enim cum sit spiritus, non verba attendit, sed ardens animi desiderium, sine quo vocalis oratio, non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orādī formam nobis Dominus præscripsit, tum vt illis verbis nos doceret quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine: tum quod vtile & aliquādo necesse sit nobis in oratione verbis sal-

tem paucis vt, quibus animus excitetur ad eleuandum se in Deū, aut animi iam in Deū elati denotio augeatur & continetur. Ad quod quatenus etiam proluxæ preces vocales adiuvant, eatenas certē laudandę sunt, nec hic à Domino nomine multiloquiū & battalogiā cōprehenduntur. Ad seundum dicendum, Dom inū satis significare multis verbis non esse opus ad flectendum Deum eo quod patrem eum vocet nostrū; & scire quæ opus sint nobis: Non potest enim non pater bonus rogatus à filiis, facile inclinari ad dandum ea quæ scit esse opus eis. Verum hinc iam rursum queritur cum Deus & sciat quæ sunt necessaria, & pro primum sua bonitate nō possit nō paratus esse ea dare etiā non rogatus, quid opus est ad Deum fusa oratione? Cur etiam frequentem & assiduam requirit Dominus orationē; maximē cum nihil aliud sancti possint velle, quam quæ Deus facere ab æterno decreuit, quæ facturus sit si etiā nemo eum roget? Dicendum, facile quemque intellecturū quis sit orationis pię fructus & necessitas: si modo aduerterimus quid sit vere Deum orare. Cū enim vere orare aliquem, sit ab illo aliquid petere, nemo autē petat aliquid, qui nō idem desideret & desiderium sit animi affectus, nō orat verē Deum qui sine mēte orationes vocaliter profert, nec qui etiā cum attentione mentis eas pronunciat, si nō adit eorū quæ verbis significantur desiderii, sed is demum vere Deū orat qui ex animo aliquid ab illo desiderat, siue illud desiderii verbis exprimat, siue non. Quamuis enim sine verbis homo hominem cōmuniter non dicitur orare, eo quod non aliter cōstare possit facile homini hominis desiderium, hominis tamen oratio ad Deum in solo interioris desiderii affectu consistere potest, quod Deus internos recessus animi nostri perspectos habeat, animūq; in omnibus, vt est purus animus consideret, nec opus sit ei verbis quibus desideria nostra cognoscat. Vt autem ad desiderandum aliquid Deo animus noster qui terrenis curis & corpore isto quod corrūpitur degravatur, excitetur & acendatur, primum & ante omnia necessaria est terrenarum curarū depositio & abiectio ac auocatio mentis ab omni aliā cogitatione. Quod quō commodius fiat, expedit vt loens secretus deligetur, imo & obscurus, vnde quam in inimū externarum cogitationū per sensus menti illabatur. Proximum fuerit, diligenter Dei beneficia quæ tum vniuerso hominū generi, tum peculiariter nobis cōpultit atque quotidie confert, expēdere vt sic in gratiarum actionē & laudē animus accendatur, & præterea in fiduciā impetrandi quibus opus erit. Tum conunit vicissim in memoriā reuocare nostram infirmitatem, vtilitatē, ac lapsus & in opīā nostram probe cognoscere: vt sic & fiducia collecta de Dei bonitate, & cognita nostra necessitate fiducialiter à Deo impetremus quæ necessitas, petēda suggestērit, siue pro nobis siue, pro aliis. Quod si per sese animus exargere non possit, ad expendendū Dei bonitatem, & agnoscendum suam, aliorūq; pro quibus orandum est necessitatem, ad hæc promouenda non exiguum momentum habet præter reliquam scripturam, psalmorum maxime, nec non & aliarum sanctarum precum recitatio, pressaq; consideratio Hinc & D. Paulus in cœtu fratrum psalmorum & hymnorum vsum instituit, sed sic, vt in cordibus caneremus & psalleremus. Et Terrul. in apologetico suo ca. 39. memorat post *ἀγαντας*, id

Cūctus publicus orandum mos aut quibus.

Ephe. 8. Coloss. 3.

est, conuiuia, quæ alendæ & exercende mutuæ dilectionis gratia olim Christiani celebrabant, morè fuisse, ut post aquam manualet & lumina, in medium prouocaretur canere, ut quisq; de scripturis sanctis vel de proprio ingenio posset, & hinc probatū fuisse quomodo bibisset. Meminit & Plinius Iunior in epist. ad Traianum de Christianis, narraſſe ſibi eos qui Christiani fuerant, ſolitos fuiſſe ſtato die ante lucem conuenire, carmenq; Chriſto quaſi Deo dicere. Pace Eccleſiis data, creuit hic pſallēdi uſus, rationabiliter certe ob cauſam ſuperius dictam inſtitutus, quamuis apud multos, pro doloꝝ, in multos abuſus uideamus abiſſe. Itaque ut ad inſtitutum recurrat oratio: pater ex uera orationis ratione quam varia ſit eius & uilitas & neceſſitas. Primum enim ad hoc eſt uilis & neceſſaria, ut moneamur omnia in manu Dei eſſe, eumque bonorum omniu auctore, à quo ſolo aſſueſcamus ſperare quibus egemus; & gratias agere ob ea que accepimus. Secundo ut que ſolicitatione precum obtinuiſſimus, cum maiori ſolicitudine ſeruare ſtudeamus. Tertio, ut deſiderium uitæ cœleſtis, quod per occupationē rerū terrenarū tepetit in nobis, ſubinde excitetur, quod maxime ſit in oratione. Quarto, ut mōs hominis per auerſionē à rebus terrenis, & conuerſionem ad Deum purgata, ſpiritualium donorū Dei fiat capax, & ex colloquio cum Deo in fide, ſpe, & dilectione Dei magis magiſq; creſcat, animaque Deo per interpellationis frequentiam familiaris effecta, diuinitatis quadam ratione particeps, efficiatur. Quinto ad hoc confert, quod inter orandū nobis, uelut Deo & conſcientia exprobrante occurrunt, quæ contra Deum bonorum omniu auctorem comiſimus, unde oritur humilitas, animi, uerac; animū ſubit pœnitentia, & ſanctum purius deinceps uiuendi propoſitum cœcipitur, & omnibus modis ſtudium innocentiæ & ueræ pietatis in animo noſtro incēditur. Poſtremum, cum etiam externa oramus, habet id quoq; in ſe ſi ampliffimum. Nam ſi impetrantur ea, orantes percepta Dei in ſe indulgentiſſima bonitate, mirū quam hinc oblectantur; atque in Dei amore accēdantur. Si uero non impetrantur, mirifice conſolantur, cum quæ premunt mala Deo exponunt, ac uiciffim diſcunt inter orandum non eſſe ipſiſ mala ac proinde & ad ferendum ea fortiter durantur. Ex quibus omnibus conſtat frequentes ſanctorum preces nec declarare Dei impertectam bonitatem: ut more hominum ſcedendū ſit, ambigione precū; nec præiudicare immutabili dei uolūtatē & præſcriptione omnium futurorum. Nam præſignit, etiam Deus quædam nō dare niſi ſolicitatus noſtris precibus, ad quas proinde ſuis præceptis nos adhortatur, & ſuo ſpiritu excitat. Pater & illud, nonnunquā prolixas preces uiles eſſe, nonnunquā uero breuiſſimas, ſuper quo eſt grauiſſima beati Auguſt. ſententia in epist. ad Probam, quæ eſt numero 121. de orando Deum, in qua ſic ſcribit. Dicuntur fratres in Egypto crebras quiddem habere orationes; ſed eas tamen breuiſſimas, & raptim quodammodo iaculatas ne illa uigilanter erecta (quæ oranti plurimum eſt neceſſaria) per productiores moras haberetur intētio, ac per hoc ipſi ſatis oſtendunt hanc intentionē, ſicut non eſt obtundenda ſi perdurare non poteſt, ita ſi perdurauerit: cito non eſſe rumpendam. Hæc ille. ubi & alia multa doſte & grauiſſe tractat ad orationem ſpectantia. Poſtremum, patet quam ſit deſtandā

A multorū Chriſtianorū peruerſa conſuetudo, qui non ſolum laborat eo uirio quod hic in Ethnicis Saluator notat, ſed huic & aliud etiā grauius addunt, exiſtimantes non ſolū in multiloquio Deum exaudire, ſed etiam ſolis uerbis ſine mente prolatis, idque cum tanta celeritate ac linguæ uolubilitate, ut nec ſi uellēt ſeſe ipſi intelligere poſſent, ac præterea cum tali animi diſtractione, & exteriori corporis irreuerentia ut planè oſtendant ſe nulla Dei pietate, nulloque timore capi, ſic orātes, quomodo nec Ethnici ſuos Deos orare auſi fuiſſent: nec quiſquam homo hominem etiam ſibi parem, nedum Principem aut Regem. Hac autem ratione orantes aut orare ſe putantes, quid aliud quam Deum contemnunt & irrident, dum quam parui illum faciunt re ipſa declarant & cum illo loqui uideri uolunt, à quo mente longiſſimè abſunt? illum precari, cuius nihil animo deſiderant? Sicut enim pia deuorac; oratione nihil ſanctius, nihil ſalubrius: ita oratione neglectim habita nihil irreligious, nihil animæ hominis nocentius, ut quæ ex tali oratione auidior euadit magis magiſq; deſtituta eius præſentia & fauore, quæ oportebat pia præce ſibi promerere & familiarem reddere. Porro obſeruandū in ſcripturis, nomine orationis non ſi gnificari ſolum uotum illud animi quo aliquid à Deo petitur, aut uerba illa quibus uotum illud exprimitur, ſed alioquando totum illud cum Deo colloquium, quo Sancti aliquando lōgo tēpore derinentur: Dei opera & beneficia expendentes ac uiciſſim ea quæ in ipſis deſunt gloriæ Dei, nūc gratias agentes, tum neceſſaria ſibi aliſq; poſtulatēs ac poſtremum ſeſe totos diuinæ uolūtatē reſignant, & deuouentes, ut ſcilicet hos omnes actus in ſe includat orationis nomen, quiſeriz & abſolutæ orationi cōiuncti ſunt. Sic enim Paulus in epistolis ſic frequēter dicit ſe gratias agere pro quibusdam in orationibus ſuis, nimirum gratiarum actionem partem orationis faciēs, quam orationi frequenter præcipit coniungi. Tales erant etiam Chriſti orationes, in quibus dicitur pernoctaffe.

SIC ERGO VOS ORABITIS: PATER NOSTER QUI ES, &c.] Quoniam multiloquium & battalogiā ab oratione abeſſe uoluit, breuem nobis Dominus orandi formam tradidit, quæ etiam docuit quæ & quo ordine a Deo ſint petenda, atque qua fiducia ad Deum accēdendum ſit in oratione, nimirum quomodo ad patrem accedit filius. Dicit autē ſic uos orabit, non exigens ut his uerbis neceſſario ſemper inter orandum utamur cum neque uillis uerbis neceſſario utendum ſit in oratione, ſed demonſtrare uolēs & res quæ à Deo ſunt petendæ & quali uerborum breuitate ſint petendæ. Non enim dicit: His ergo uerbis uos orabit, ſed ſic, id eſt, ad hunc modum. Liberum enim eſt (ut uerbis Auguſt. ad Probam utar) aliis atque aliis uerbis, eadem tamen quæ hæc oratio cōtinet, in orando dicere, ſed non debet eſſe liberum alia dicere. Cum tamen uerbis in oratione opus eſt, (ut frequenter opus eſt) nulla cōuenientior eſt oratio quam quæ hic à Domino præſcripta eſt, nec aliam frequentius nos in ore habere conuenit, idque ob varias cauſas, uidelicet ob autoritatem eius qui eam tradidit, quæ etiā autoritas nobis hac oratione utentibus reuerentiā auget: & fiduciam impetrandi à patre ea quæ filii eius oratione precamur. Deinde ob orationis huius admirandam breuitatem ut quæ in tanta uerborum paucitate com

plectatur & omnia quæ precanda ſunt, & ordinem quo precanda ſunt. Poſtremum, ob ſummam uilitatem eiuſ quæ ex prædictis cauſis ſequitur. Uilis enim eſt ad petendū queiſ, quia omnia petēda cōtinet: uilis eſt doctis & indoctis, quia breuiſſima, uilis & efficax ad impetrandum, quia autoritatem filij dilectiſſimi præ ſe ferens. Proinde doctiſſimè D. Cyprianus orationis huius excellētiā explicauit, ſic ſcribens in expoſitione huius orationis: Inter cætera ſalutaria ſua monita & præcepta diuina, quibus populo ſuo conſulit ad ſalutem, etiam orandi ipſe formā dedit, ipſe quid precaremur monuit & inſtruxit. Qui fecit uiuere, docuit & orare, benignitate ſcilicet qua & cætera dare & cōferre dignatus eſt, ut dum prece & oratione quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Iam prædixerat horam uenire, quando ueri adoratores adorarent patrem in ſpiritu & ueritate, & impleuit quod ante promiſerat, ut qui ſpiritu & ueritate de eius ſanctificatione percipimus, de traditione quoque eius uerè & ſpiritualiter adoremus. Quæ enim poteſt magis ſpiritualis eſſe oratio, quam quæ à Chriſto nobis data eſt, à quo nobis & ſpiritus ſanctus miſſus eſt? Quæ uera magis apud patrem precatio, quam quæ à filio, qui eſt ueritas, de eius ore prolata eſt? ut aliter orare quam docuit, non ignorantia ſola ſit, ſed & culpa, quando ipſe poſuerit & dixerit: Reiciſtis mandatum Dei, ut traditionem ueſtram ſtatuat. Oremus itaq; fratres dilectiſſimi ſicut magiſter Deus docuit. Amica & familiaris oratio eſt Deū de ſuo rogare, ad aures eius aſcēdere Chriſti orationem. Agnoſcat pater filij ſui uerba cum prece facimus. Qui habitat intus in pectore, ipſe ſit & in uoce. Et cum ipſum habeamus apud patrem aduocati pro peccatis noſtris, quando peccatores pro delictis noſtris petimus, aduocati noſtri uerba promamus. Nam cum dicat; quia quodcuque petieritis à patre in nomine meo dabit uobis, quanto efficacius impetramus quod petimus in Chriſti nomine, ſi petamus ipſius oratione? Hæc ille, qui his uerbis pulchre oſtendit orationis huius & autoritatem, quod ſit propter eum qui dedit maxime ſpiritualis & uera, & efficaciā apud Deum patrem. Idem autem circa ſinem commēdat eius breuitatem & uilitatem hinc ſequentē ſic ſcribens: Quid mirum fratres dilectiſſimi, ſi oratio talis eſt quam Deus docuit, qui magiſterio ſuo omnem pacē noſtram ſalutari ſermone breuiat? Hoc iam per Iſaiam Prophetam fuerat antè prædictū, cum plenus ſpiritu ſancto de Dei maiestate ac pietate loqueretur. Verbum conſummans, inquit, & breuians in iuſtitia, quoniā ſermonem breuiatum faciet Deus in toto orbe terre. Nam cum Dei ſermo Dominus noſter Ieſus Chriſtus omnibus uenerit, & colligēs doctos pariter & indoctos, omni ſexui & etati præcepta ſalutis ediderit, præceptorum ſuorū fecit grande compendium, ut in diſciplina cœleſti diſcentium memoria non laboraret, ſed quod eſſet ſimplici fidei neceſſarium uelociter diſceret. Hæc ille. Porro nota emphatiſis pronominis, uos, quæ magis aperta eſt apud Græcos, qui habent, *uſus uos* *uſus* *uſus* id eſt, ſic ergo orate uos. Pronomen enim in ſign. appoſitum maiorē facit emphatiſim, diſcernens illos & nos ab Ethnicis & Iudæis, qui non edocti fuerant dicere in oratione, Pater noſter, ſed Domine Deus noſter. Pulchre autē Dominus Chriſtiane orationis iſtud fecit eſſe princi-

A pium & ueluti proœmium: Pater noſter quies in cœlis. Primum enim hoc principio captatur beneuolentia, quæ qui oraturus eſt conciliare ſibi ſemper in principio ſtudet, idque per laudem eius ad quæ oratio dirigitur. His enim etſi pauciſſimis uerbis perfecta Dei ſaus cōtinetur, quæ maxime cōſiſtit in prædicatione bonitatis & potentie Ipſius. Bonitas autē Dei in eo maxime relucet, quod pater noſter eſſe & dici uoluit. In eo enim comprehenditur & creationis beneficiū, & regenerationis atque adoptionis filiorū Dei, & uocationis ad cœleſtem hæreditatem, in quibus omnia omnino eius in nos beneficia cōprehenduntur. Potētiā autem eius in eo exprimitur, quod in cœlis eſſe dicitur. Hoc enim arguit ipſum omnium eſſe Dominū, omniumque habere plenam potēſtatem & dominium. Itaque hoc proœmio cōprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere ſolemus, dicentes: Deus optimus, maximus. Secundo, cum orationi gratiarum actio iungenda ſit, eaque oratione præcedere debeat, quo ſit efficaciō ratio, hoc principio uoluit Dominus mentes noſtras ad gratiarū actionem excitare, cum cogitamus quod, qui tantus eſt ut cœlū impleat omnium dominus exiſtens, dignatus eſt ſua gratia noſter & eſſe & dici pater, in quo, ut dictum eſt, omnia dignationi eius beneficia comprehenſa ſunt. Tertio, hoc principio excitatur & impetrandi fiducia filialis, & reuerentia Deo digna. Cum enim his uerbis concipimus Dei & potētiā & paternam erga nos pietatē, nihil non facile confiſimus ab eo nos impetraturos: cumque ruruſ & dominium eius in omnia, & paternum in nos affectum perpēdiſſimus, admonemur non irreuerenter quidem illum accēdere, ſed cum timore magno, non tamen ſeruilī, ſed filiali. Quarto, his uerbis comonemur & charitatis, quæ tum Deo, tum proximis debetur, & contemptus rerum terrenarū cum deſiderio atque ſpe cœleſtium. Nam cum dicimus, Pater, admonemur illum ſuper omnia diligere, eique tanquā patri uelle placere. Quid enim charius filiis eſſe debet quam pater? aut cui magis ſtandum eſt filio ut placeat quam patri? Cum uero dicimus, Noſter, admonemur mutue charitatis & fraternitatis, quodque generale pro fratribus oratione facere oporteat, nec poſſit ditior, uel genere nobilioꝝ, aut ſapientior præ ſe contemnere pauperiores, ignobiliores aut indoctiores, cum omnes unum eundemque patrem habeant, ac proinde omnes inter ſe ſint fratres. Quoniam enim uideri poſſit dominus ideo dixiſſe orandum eſſe, Pater noſter, non autem, Pater mi; quod multos ſimul præſentes doceret orare, ob id exprimens eam formam quæ eſt cōmoda multis ſimul orantibus; tamen ſimul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quod ita in genere non unumquemque priuatiū orare docuit. Cum autem dicimus, qui eſt in cœlis, admonemur poſſoſtis terrenis rebus eō intendere animam, ubi patrem noſtrum eſſe dicimus, ac cœleſtia tantum quaerere, cœleſtemque hæreditatem filiali iure ſecurè ſperare. Deinde etiā terrenio patri & matri renunciare, poſtquam per regenerationem patre cepimus habere in cælis, quomodo dominus in Euangelio præcepit, ne uocemus nobis patrem in terris, quod ſit nobis uerus pater in cœlis. Et Leuita laudantur quod dicerent patri & matri, non noui te, & filios ſuos non agnoſcerent. Non enim dicitur, qui eſt in cœlis, quaſi ſolū eſſet in cælis, ſed

ob causas iam dictas, videlicet ad significandū Dei patris super omnia dominium, & ad subleuandū mentes nostras ad cœlestia, atque ad discretionem patris terreni: quod apertius significatur articulo qui est apud Græcos, & τὸς ὑπερνοῖς. Potest autem, vt & in aliis locis scripturæ, etiam hic mysticè intelligi quod dicitur Deus esse in cœlis, nimirum de cœlis spiritualibus, qui sunt iustorum animæ: quemadmodum hic vult intelligendum esse Augustinus, vt qui orat dūm dicit Deum esse in cœlis, ipse quoque cupiat Deum quem inuocat in se habitare. Iā verò videamus quæ sint petenda.

Ordo petitionum.

SANCTIFICATIO NOMEN TVVM, &c.] Oratio hæc breuissima, ordinatissima, absolutissima, diuinissima, efficacissima, ac proinde etiam utilissima iuxta receptā diuisionē, septē continet petitiones, sub quibus cōprehenduntur omnia quæ licitè à Deo optari possunt, quarū petitionum hic est ordo, vt tribus primis petantur quæ Dei sunt: vnde dicitur, nomen tuū, regnū, tuū, voluntas tua: reliquis quatuor precamur aut deprecamur quæ nostra sunt, vnde dicimus, panē nostrū, debita nostra, &c. Potest & sic conuenientius oratio hæc secari, & petitionū eius ordo conuenientius ostendit, vt dicamus eam diuidi in precationē bonorū, & deprecationem malorum. Precatio quatuor cōtinet partes, quarū prima ad Deū spectat, cui ante omnia optandum est, quod solū ei potest optari, scilicet gloriam & honorē ab omnibus impendi: reliquæ tres ad nos pertinent hōc ordine, vt primò precemur nobis summa bona, videlicet vitam æternā: secundò media bona, gratiam scilicet, qua Dei impleamus voluntatem, & virtutes ac bona operā: tertio infima, nempe corporis bona, sicque impletur Christi doctrina dicentis: Primū querite regnum Dei, & iustitiā eius, & hæc omnia adiciuntur vobis. De precatio verò malorum tres etiam continet partes simili ordine, videlicet vt primò nobis deprecemur summa mala, vt sunt peccata; secundò media, vt peccandi occasiones: & tertio infima, vt afflictiones. Aut si, vt est verisimilius, in duas tantū diuiditur deprecatio partes, priori deprecamur mala præterita quæ commisimus, & quæ maxima mala sunt: posteriori verò mala tum præsentia, tum futura, per quæ periculū est ne peccatū committamus. Porro quod ad primā attinet petitionem, cum nomen Dei in seipso non possit esse aut fieri sanctius, videndū quomodo iubeamur precari vt nomen Dei sanctificetur. Itaque Cyprianus intelligit non optare nos Deo vt sanctificetur orationibus nostris, sed vt nomen eius sanctificetur in nobis, sic vt sanctificatio qua in nomine eius sanctificati sumus in baptismo, & perseveret in nobis, & quotidie in nobis renouetur. Opus est enim nobis continua sanctificatione, vt qui quotidie delinquimus delicta nostra sanctificatione assidua purgemus. In hunc modū exponit etiam Ambrosius, de Sacramētis, vbi pauca dominicam hanc orationē explicat: Sanctificetur, inquit, in nobis, vt ad nos possit eius sanctificatio peruenire. Verū secundū hunc intellectū, præterquā quod oportebit subintelligere, in nobis, cum absolute dictū sit: Sanctificetur nomen tuum; etiam hæc petitio eadem videbitur esse cum tertia: Fiat voluntas tua. Hęc est enim, inquit Paulus, voluntas Dei, sanctificatio vestra. Deinde omnino videtur Dominus his verbis nos docere voluisse, vt ante omnia Dei gloriam queramus, vt quæ præ omnibus est optanda, & ad quam, omnia

Math. 6.

1. Thess. 4.

sint referenda quæ optamus. Proinde rectius Chrysof. sic interpretatur: Sanctificetur, hoc est glorificetur nomen tuum per nos, hoc est, eam da nobis viuere vitā, vt per nos nomen tuum glorificetur, & sanctū habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generali, quem explicauit August. hoc scilicet: Da vt nomen tuum sanctū habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendū, colemdum, & glorificandum. Prius enim circa illud Lucæ; Et sanctum nomen eius; dictū est, quid sit sanctus, & quomodo hoc Deo propriè competat. Ex quibus etiam intelligi potest, non esse omnino idem sanctificari, quod glorificari, sed glorificari veluti speciè comprehendendi in sanctificari, aut ex eo sequi, sicut causam ex effectu. Itaque in hac petitione optamus, primū vt nomē Dei inclarescat, & cognoscatur apud gentes nomen Dei ignorantes, imò quātum in ipsis est, polluentes illud, & ignominia afficientes, dum illud blasphemant, & gloriā vni Deo debitam vanissimis idolis atque dæmonibus deferunt. Optamus secundò, vt nomen Dei quod trinum est vni, apud Iudeos celebre fiat & sanctum, qui Deum se agnoscere putantes, assidue illum in synagogis suis blasphemant in filio Dei. Hęc autem nominis diuini apud incredulos sanctificatio, per Euangelij prædicationē perficienda erat, quæ admodum id multis prophetarū oraculis prædictum erat, inter quæ est illud: Et nomen meum sanctum notum faciā in medio populi mei Israel, & non polluam nomen sanctum meum amplius, & scient gentes, quia ego sum dominus sanctus Israel. Optamus tertio, vt & apud eos qui nomē Dei agnoscunt fideles, sanctum habeatur nomen Dei, nimirum vt illud veluti sanctum vita moribusque colant, lingua prædicent, cordeque pio venerentur. Postremū in genere optamus, vt cui soli omnis debetur gloria & sanctitas, in omnibus & per omnes, & apud omnes sanctificetur, ita vt nemo omnino sit qui gloriam illi debitam sibi vsurpet, aut alteri tribuat, nec sit qui sacrosanctū nomen eius vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat, & vt ipse dominus per Euangelij prædicationem, per iustitiæ, misericordiæ, sapientiæ, ac potentie suæ declarationē se sanctum haberi faciat. Dicitur enim frequenter in hunc modū Deus vel nomen Dei in scripturis sanctificari, & nunc per se, nunc per homines, hoc est, nunc dicitur sanctificare seipsum, nunc homines illum sanctificare. Et aliquando quidē dicitur sanctificari per seipsum, dum declarat iustitiæ suæ feritatem, vt cum dicit Leuit. 10. occisis duobus filiis Aaron ignem offerentibus: Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Sic: dominus sanctus sanctificabitur in iustitia, hoc est, sanctus apparebit propter iustitiam, vel per iustitiæ declarationem. Sic & Ezech. 38. propter vindictam sumptam de Gog, dicit Dominus: Magnificabor & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego dominus. Aliquādo verò dicitur sanctificari à seipso per misericordiæ suæ declarationem, vt: In odorem suauitatis suscipiam vos, cum eduxero vos de populis, & congregaero vos, de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum. Aliquando verò homines dicuntur illum sanctifi-

Exe. 31.

Isa. 51.

Exe. 20.

sanctifi

sanctificare, vt in illo: Dominū exercituum ipsum sanctificate, ipse sit timor vester. Quod imitatus Petrus dixit: Dominū Iesum Christum ipsum sanctificate in cordibus vestris. Et Deut. 32. culpa Domini Moysen per Aaron, quod ipsum non sanctificasset inter filios Israel. Sic & Ezech. 36. dicuntur Israelitæ polluisse nomen Domini, vbi & nomen suum se sanctificaturum Dominus promittit. Polluerunt, inquit, nomē sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste, est & de terra eius egressi sunt. Et peperci nomini sancto meo quod polluerat domus Israel in gentibus ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel: Hoc dicit Dominus Deus: Nō propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meū, quod pollulistis in gētib; ad quas introistis. Et sanctificabo nomen meū magnum, quod pollutū est inter gentes, quod pollulistis in medio earum, vt sciatur gentes quia ego Dominus, ait Dominus, exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis.

Psal. 144.

Regnum Dei quatuor modis dicitur.

AD VENIAT REGNUM TVVM.] Et hic quoque videndū quomodo precemur aduenire vel venire (Nā Græcè est ἐλθῆτα, quod nō est, adueniat sed veniat) Regnū Dei, cum Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi, secundū illud Psalmitæ: Regnū tuum, regnū omnium sæculorū: & dominatio tua in omni generatione & generatione. Pro cuius planiori intellectu aduertendū in scripturis de regno Dei quadrupliciter fieri mentionē. Primò enim eis fit sermo de regno Dei, quatenus ipse dominium habet in omnes omnino creaturas, gubernans eas & conseruans, & de singulis disponens quod ei placitum fuerit, quomodo in prædicta sententia, aliisq; frequenter locis de regno Dei loquitur Propheta. Quod Dei regnū, cum ab eo nulla creatura excipiat, licet appellare regnū Dei generale vel vniuersale. Secundò verò est regnum Dei quoddam speciale, quo scilicet ab initio mūdi semper in quibusdā regnauit iustis, & quo per priorē Christi in hunc mundum aduentum, cœpit palam regnare in vniuersis gentibus: quæ per fidei obedientiam sese subiecerunt ipse Deo, agnoscentes illum pro suo rege & domino. Atque hoc quidem est regnum quod contrarium est regno diaboli, qui prius in vniuerso mūdo regnauit: Contrarium item regno peccati, quod prius in singulorū pene hominum corporibus regnauit, tyrannidem læuam exercēs. Dicitur autem recte huiusmodi regnum, spirituale, quod in spiritu inuisibiliter peragatur per Christum sua morte diabolum superantē, & suo spiritu in terras & in corda hominum missō idola destruentem, peccati regnum perdentē, & ad superandum omnes contrarias regno Dei potestates, vires præbentem. Tertio, regnum Dei dicitur, quo iam in cœlis cum sanctis spiritibus & iustorū animis feliciter regnat, sine omni inimicorum contrarietate, quod rectè vocatur regnum Dei beatum. Et quarto, in scripturis frequens fit sermo de regno Dei, quo noua quadam ratione regnare incipiet in secūdo Domini aduentu, quō iudicaturus est viuos & mortuos, quādo sublata morte, ac omni principatu siue hominum, siue malignorum spirituum in terris ablato, separatimq; omnibus qui ad regnum suum beatum pertinent à reprobis, subiectisq; omnibus inimicis Dei & sanctorum, solus Deus cum suis iam perfectè beatis perfectissimo regnabit regno, nullis existentibus in regno eius scandalis, nullo

existente qui regno desit, aut cui quicquā in felicissimo illo regno desit. Quod proinde Dei regnū vocari potest, regnum perfectissimum. In præfenti ergo loco cum iubemur precari vt veniat regnum Dei, certū est non accipi primo modo, sed debet accipi aliquo trium modorum sequentium. Nam quouis illorum trium accipi potest. Sunt enim qui primo modo ex illis tribus accipiunt vt intelligamur precari, regnū Dei venire in mūdo: & in singulis nobis, hoc est, vt generaliter pro toto mūdo rogemus vt diabolum in mūdo regnare desistat, & vt in vnoquoque nostrum regnet Deus per gratiam suam, ne regnet peccatū in mortali nostro corpore. Alij verò secundo modo accipiunt, vt intelligamur precari, venire nobis regnum Dei, hoc est, vt contingat nobis post hanc mortalem vitam peruenire ad regnū Dei beatū, quomodo saluator præcipit, vt primū queramus regnum Dei. Et rursum alij accipiunt tertio modo, vt intelligamur precari, vt destrusto penitus regno diaboli, destructa morte atq; peccato, omniq; principatu ac regno terrestri sublato, cito veniat regnum illud Dei perfectissimū, quo perfectè beati regnabunt cum Deo omnes filii eius. Atq; hoc tertio modo intelligit istam petitionem Augu. & Chrysof. quæ sequitur Theophy. Secundo modo videtur intellexisse Cyprianus, primo verò modo intellexerunt Ambros. & Hierony. Sic etiam Caictanus, qui eam partē quæ in tertia petitione ponitur, sicut in cœlo & in terra; vult etiam referendam ad duas partes præcedentes; sanctificetur nomen tuum, & Adueniat regnum tuum. Et quidem tertio potius modo esse accipiendū videtur, de eo scilicet regno de quo quæsierunt discipuli. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? quod absolute iubeat Dominus precari: Adueniat regnum tuū, cum secundū primū intelligendi modū oporteat, intelligere, adueniat in nobis regnum tuum: secundum, secundum vero, adueniat nobis regnū tuum. Deinde si Primo modo accipiatur hæc petitio, nō erit diuersa aut non multum à præcedente, Sanctificetur nomen tuum, aut sequente: Fiat voluntas tua, &c. Quamquam autem regnum illud Dei perfectissimum, quod incipiet & declarabitur in nouissimo Domini aduentu, definito tēpore veniet siue velimus, siue nolimus, voluit tamen Dominus nos precari illius regni aduentum, vt (quemadmodum habet Augustinus ad Probam) desideriu nostrum ad illud regnū excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hæc præcatione suos Dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientie & fiducia, vt non formident regni Dei aduentum, sed confisi testimonio conscientie suæ & bonitati paternæ, securè illud expectent, non dubitantes se eius fore confortes. Grandis enim, ait Hieronym. est audacia & pura conscientie, postulare regnum Dei, iudicium non timere. Itaque nemo dicere rectè potest, Adueniat regnum tuum, nisi qui contemptis rebus omnibus terrenis, ex animo desiderat, veluti bonus filius, patri in regno suo coniungi, quiq; fiduciam habet se illud consecuturū. Quomodo Paulus certè precari se per singulos dies significauit, cum dixit: Nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, redemptionem corporis nostri. Qui verò ob imperfectionem nondum audet in hoc sensu precari; Adueniat regnum tuum; istud

CC 4

precetur in primo vel secundo sensu, qui recte simul cum tertio, qui principalis videtur, intelliguntur à Domino hac petitione comprehensi, sicut etiam regnum Dei spirituale regnumque beatum, inchoatio quaedam est regni perfectissimi.

FIAT VOLUNTAS TUA SICUT, &c.] Et in hac etiam petitione videndum quomodo iubeamur petere ut fiat Dei voluntas, cum scriptura dicat: Omnia quaecumque voluit, fecit & non est qui possit resistere tuae voluntati. Sic, Multae cogitationes in corde viri, voluntas autem Domini in aeternum permanebit. Et: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Ex quibus scripturis sequitur Dei voluntatem semper impleri, ut frustra videamur precari ut illa fiat. Proinde sciendum scripturam sacram dupliciter loqui de Dei voluntate. Aliquando enim loquitur de voluntate Dei efficace, qua scilicet Deus absolute & simpliciter disposuit quaedam facere, aut quaedam finire fieri. Quae voluntas Dei, vocari solet à Theologis voluntas beneplaciti, aut voluntas dispositionis, atque haec est ea de qua praedictae scripturae & similes loquuntur. Quod enim dicitur: Omnia quaecumque voluit fecit; hunc habet sensum: Omnia quaecumque voluit facere, fecit. Sic enim ostenditur omnipotentissima Dei voluntas. Et cum dicitur: nemo potest resistere tuae voluntati, additur si decreueris saluare Israel. Aliquando vero loquitur de voluntate Dei operatiua, vel imperatiua, qualis Dei voluntas non semper impletur. Operatiua enim voluntas est, de qua dicitur: Deus omnes homines vult saluos fieri, & quoties volui congregare filios tuos, & noluiisti? Et ex contrario: Nolo mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur, & viuat. Et patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reuerti. Imperatiua vero voluntas est, qua praescribit quae sint hominibus facienda, vel non facienda. Sic etiam tertio licet ponere voluntatem Dei promissoria & comminatoria, qua scilicet impiis comminatur se frequenter haec vel illa mala illaturum, & commouetur ad inferendum, quae tamen voluntas non semper impletur, Deo scilicet hominum poenitentia vel praecibus placato. Haec autem triplex voluntas, non est accipienda quasi sit actus aliquis in Deo existens, hoc est, quasi sit in Deo aliquod desiderium, quod non impletur, aut imperium & propositum, sed quae admodum ira Deo tribuitur propter vindictam quae in nobis irae est effectus, sic & voluntas huiusmodi Deo tribuitur, propter affectus quosdam ab eo procedentes, qui in nobis proueniunt ex desiderio, aut imperio, aut proposito alicuius rei faciendae. Sic optare dicitur Deus omnium salutem, quia multa facit ad omnium salutem pertinentia, dum omnium menti inscribit legem naturalem, omnibusque praecipit praedicari Euangelium salutis, & pro omnium salute nos vult esse sollicitos. Sic similiter & imperare dicitur, quia praescribit nobis quae faciendae & quae non. Dicitur velle perdere hanc vel illam gentem, quam tamen postea non perdit, quia illi comminatur perditionem. Itaque huiusmodi voluntas Dei dicitur à Theologis voluntas signi, cuius voluntatis impletio consistit in libertate hominum, qui dum huiusmodi Dei voluntate non implent, sepe necessario, siue velint, siue nolint, adimplent voluntatem Dei, quae beneplaciti aut dispositionis dicitur. Nunquam enim faciunt nisi quod Deus disposuit permittere & finire fieri. In proposito ergo dum iubemur precari, ut fiat voluntas Dei potissimum sermo est de vo-

luntate Dei imperatiua. Voluit enim nos precari, ut quod Deus iussit aut consuluit nobis, id omnes obediendo praestarent. Intelligitur tamen etiam à plerisque de voluntate beneplaciti, quam fieri precamur, dum quid à Deo precantes solemus adicere, Non mea voluntas, sed tua fiat, quomodo Christus orabat cum calicis amaritudinem deprecaretur. Hic enim non est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed dispositiua, Nam sensus est: fiat id quod disposuisti tutum, aut fieri oportere. Precari autem vel potius optare ut haec voluntas fiat, nihil aliud est quam hominem suam voluntatem conformare & subicere diuinæ voluntati. Sed de hac voluntate principaliter non esse intelligendam hanc tertiam petitionem, satis patet ex eo quod additur, sicut in caelo & in terra. Nam ea adiectione ostendit Dominum nos precari voluisse, ut quemadmodum in caelis Angeli Dei iussa integre & alacriter persiciunt, ita & homines in terris ea exequantur. Vnde Cyprianus: Dicimus, inquit, fiat voluntas tua; non ut Deus faciat quod vult, sed ut nos facere possimus quod Deus vult. Nam Deo quis obstitit, quo minus quod velit faciat. De quacumque tamen voluntate Dei intelligatur haec petitio, oportet semper hanc orationem, fiat voluntas tua, intelligere phrasin Hebraicam in scripturis frequentissime obuia, ut sit sensus: Fiat id quod vis. Nam proprie voluntas Dei, cum sit aeterna, & ipsemet Deus, non fit: Ideo autem oramus ut fiat voluntas Dei, quia ut ea fiat à nobis, opus est nobis gratia & protectione Dei. Hanc ergo gratiae diuinæ necessitate hac profiteamur petitione, deinde & abdicamus carnis, diaboli ac mundi voluntatem, ut sit sensus: Da ut à nobis fiat, non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, non quod mundus suadet, sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius voluntas rectissima est & sanctissima. Non simpliciter orare nos Dominus voluit ut fieret voluntas patris, sed sicut in caelo & in terra, hoc est, ut ab omnibus fiat in terris, sicut in caelo nemo est qui diuinæ eius voluntati resistat; deinde, ut integre fiat Dei voluntas, ac non quaedam praeccepta, quaedam non postremum ut ex charitate alacriter & libenter Dei voluntas impleatur. Nec obstat quod nunquam futurum sit ut scin terris fiat Dei voluntas. Piorum enim est etiam ea desiderare quae non futura sciunt, & tamen fieri debere sciunt. Deinde huiusmodi voto precamur, ut si non omnis inobediencia cesset in mundo, patris tamen benignitate fiat, ut minor sit inobediencia, & pauciores sint qui eius voluntati per inobediencia resistant. Porro de obedientia caelestium pulchre & aperte cecinit Psalmista: Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum eius. Benedicite Domino omnes virtutes eius ministri eius qui faciunt voluntatem eius. Ad quem locum videri potest Dominus hic alluisse. Hanc autem partem, sicut in caelo & in terra (quae simpliciter intellecta hunc habet sensum, ut dictum est, sicut in caelo fit ab Angelis, ita etiam in terra fiat ab hominibus) D. Cyprianus aliter mystice intelligit, duos afferens sensus: quorum prior est, ut per caelum intelligatur spiritus noster, & per terram caro. Nam, inquit, cum corpus est terra, & spiritu possideamus de caelo, ipsi terra & caelum sumus, & in vitroque, id est, corpore & spiritu, ut Dei voluntas fiat oramus. Ex quo patet ipsum hanc orationem; sicut in caelo & in terra, non accipere, ut sit sensus: sicut fit in caelo, ita

ita fiat in terra: sed hoc modo, eque & in caelo & in terra. Alter sensus est, ut per caelum, iusti iam spirituales facti intelligantur: per terram vero, impii & infideles adhuc terrena sapietes, & intelligamur precari, ut quomodo, inquit Cyrillus, in caelo, id est, in nobis per fidem nostram Dei voluntas facta est, ut essemus de caelo: ita & in aliis nondum credentibus fiat Dei voluntas, ut qui adhuc sunt prima natiuitate terreni, incipiant esse caelestes ex aqua & spiritu nati. Has interpretationes adfert & Augustinus ad iiciens & aliam, ut per caelum Christus intelligatur per terram Ecclesia. Sed prima intelligentia simplicior est, & plus habet ponderis. Bene autem postquam precati sumus: Adueniat regnum tuum; subiicimus: Fiat voluntas tua, &c. tum quod regnum Dei nobis venire & contingere non possit, nisi hic interim Dei adimpleamus voluntatem tum ut moneamur hic caelestem meditari conuersationem, dum adhuc non datur beato illo regno perfrui. Atque etiam ob causam recte hic additur; sicut in caelo; quae admodum pulchre annotauit Chrysostomus, sic scribens: Videtur optima conuenientia? Nam cum desiderium imperauit futurorum, atque ad perfectionem illam nos iusserit semper urgeri, quamdiu tamen illuc non pergimus, etiam hic degentes iubet conuersationem cum caeli habitatoribus habere communem. Nam desiderari quidem conuenit caelos, & ea quae habentur in caelis, tamē & antequam superna illa praestetur habitatio, caelum quodammodo fieri iussit in terra, ut scilicet tales sint etiam dum degunt, ita & omnia faciant & loquantur, quasi si prorsus conuerterentur in caelo. Haec ille. Et haecenus tribus petitionibus desideratur bona spiritualia, in quibus petendis quam prudenter verba ipsa Dominus moderatus est, obseruandum certe. Non enim quemadmodum in sequentibus dicitur, da nobis, dimitte nobis, &c. ita etiam in istis dicitur: Sanctificetur in nobis. Adueniat nobis: Fiat in nobis vel à nobis, sed absolute, Sanctificetur, Adueniat, Fiat: idque tum ut generalior esset horum bonorum petitio, tum ne in horum petitione nostrum tantum bonum quaerere videremur, & non potius ipsius Dei gloriam. Nam cum dicimus: Adueniat regnum tuum &c. fiat voluntas tua, nostram quidem felicitatem & salutem desideramus, sed praeterea etiam simul & Dei gloriam. Nec rursus dicitur, Da sanctificari nomen, aduenire regnum tuum, fieri voluntatem tuam, sed impersonaliter, sanctificetur, adueniat, fiat, quod huiusmodi locutiones magis conueniant optanti, desideranti; vehementiam explicant. Est enim ferè ac si dicatur, utinam sanctificaretur, utinam adueniret, utinam fieret, ut bene annotauit D. Basilii super Psalmum. Eructauit: annotas imperatiuum pro optatiuo in scripturis frequenter poni. Sane si bene aduertamus, tres primae petitiones saluberrime huius orationis sunt potius grati animi desideria quaedam quam petitiones rerum impetrandarum, ut postquam proemio testati sumus Dei bonitatem & omnipotentiam, tribus deinde petitionibus testemur grati animi nostri erga Deum affectum, optando ei & desiderando nominis eius sanctificationem, regni eius dilationem, & voluntatis eius adimpletionem, quae omnia pertinent ad eius gloriam, quae solam ei optare possumus. Haec tamen non praestantur nisi singulari Dei gratia, & cedunt omnia in nostram utilitatem. Itaque dum haec Deo optamus etiam nostrum bonum precamur: ita ut nos spectando, dum haec Deo grati optamus, vere etiam nostra bona

precemur, iuxta superiorem explicationem. PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS HODIE. Quoniam variè haec petitio intelligitur, proueniendo certiore eius intellectu, sciendum in primis pro quotidiano, vel, ut Hieronymus vertit, super substantiali, Graecis esse *ἐπισημα*, quae dictio proprie Graecis non significat quotidianum, quomodo ante Hieronymum semper legerunt Latini, sed aliud quid significat, de quo non satis conuenit inter scriptores. Hieronymus enim putat hanc dictionem Graecis idem significare quod *περισσο*, qua dictione Septuaginta aliquoties vtuntur, pro qua apud Hebraeos est *חֶלֶב* Segulla, quod Simmachus vertit, *ἐξαιρεσιον*, id est, eximium & praecipuum, quanquam alicubi verterit peculiare, quod significat *περισσο*. Itaque Hieronymus *ἐπισημα* vertendum putat super substantialem ab *ἐπι* super, & *σημα* substantia ut panis super substantialis sit, qui est super omnes substantias & vniuersas superat creaturas nimirum is de quo Dominus in Euangelio, Ego sum panis viuus qui de caelo descendi. Secundum hanc enim acceptionem idem erit *ἐπισημα* & *περισσο*, id est, panis super substantialis & peculiaris. Eandem vocabuli Graeci explicationem reddit & Ambrosius lib. de sacramentis quinto, sic scribens: Panem quidem dixit, sed *ἐπισημα*, hoc est, super substantialem. Non iste panis est qui vadit in corpus, sed ille panis vitae aeternae qui animae nostrae substantiam fulcit. Ideo Graecè *ἐπισημα* dicitur. Addit autem eo loco Ambrosius, dictionem Graecam *ἐπισημα*, significare Graecis etiam aduenientem quia *ἐπισημα* *ἡμέρας*, dicunt diem aduenientem, hoc est crastinam, quomodo accipitur apud Lucam, in Actis Apostolorum cap. 7. Atque ratione huius significationis, dicit Ambrosius Latinum interpretem vertisse: quotidianum. Cum hac etiam Graecae dictionis significatione consentit, quod dicit Hieronymus se reperisse in Euangelio quod appellatur secundum Hebraeos, *פרוסוס*, *בֶּרֶךְ* Marchar, hoc est, crastinum quam intelligentiam maxime probat quidam, ut sit sensus: Panem nostrum crastinum da nobis hodie, hoc est, quemadmodum patres terreni prospiciunt filiis suis panem quo corpus alatur etiam in posterum diem: ita tu nobis prospice panem caelestem, animi cibum. Nec enim putat in hac precatione tam caelesti Christum de pane corporali locutum, quae à suis parentibus accipiunt & Ethnici. Secundum hanc autem vocabuli, *ἐπισημα*, acceptionem, qua dicitur significare aduenientem vel crastinum, non deriuatur haec dictio ab *σημα*, & a verbo *ἐπι*, quod est sum, sed ab altero *ἐπι*, quod est eo, unde dicitur *ἐπι*, id est, accedo, & aoristus secundus *ἐπι*, & in feminino *ἐπισημα*, unde *ἐπισημα* *ἡμέρας*, dies adueniens vel crastinus. Verum si videtur crastinum Dominus hic petendum doceret pugnantia doceret; cum paulo post veret in crastinum suos esse sollicitos. Et tamen verisimile est, eos qui verterunt quotidianum, hanc significationem secutos, ut annotat D. Ambrosius, ut intellexerint significari panem aduenientem vel aduenitium, hoc est, qui semper nobis aduenire debet, ideoque verterint, quotidianum, hoc est, quem non sufficit semel sumpsisse, sed qui in hac temporis vicissitudine quotidie nobis est necessarius. Quoniam tamen huiusmodi nomina in *ουρος*, non solent deriuari à participiis femininis, ideo magis verisimile est, nomen *ἐπισημα*, quo hic Evangelista

gelista vitur, deriuari ab *βολα*, id est, substantia unde deriuantur & illa, *επιβολος*, & *δυσβολος*, ac similia. Nec tamen necesse est distinctionem hanc significare idem quod super substantialis, sed accipi rectius potest vt omnia præpositione, super, tantum sit idem quod substantialis vel essentialis, vt sit *επιβολος*, quasi *τη βολα ημων αρμολων*, id est, substantiæ nostræ congruens, aut ad substantiam nostram pertinens. Atq; hoc modo accepisse Theophylactum, patet ex eius commentario. Nam explicaturus quis dicatur *απρος επιβολος*, Panem, inquit, dicit, qui substantiæ & constitutioni nostræ sufficit. Vnde satis patet eum non accepisse hanc distinctionem, vt valeat idem quod super substantialis, id est, id quod est supra omnes substantias, sed simpliciter idem quod substantiale & essentialis. Sic & D. Basilius in quæstionibus compendio explicatis quæst. 252, *απρος επιβολος*, exponit eum qui ad quotidianum vitam essentialis siue nature nostræ necessarius est. Eundem certe sensum habet nostra lectio, dum legimus, quotidianum. Panem enim quotidianum vocamus, qui quotidie nobis ad vitæ sustentationem est necessarius. Vnde rectius dici puto, Panem nostrum quotidianum; quæ, Panem nostrum super substantialis, & utroq; rectius, Panem nostrum essentialis vel substantialem, nisi quoddam interpres magis iudicauit vtendum vocabulo magis trito. Nam substantialis aut essentialis, non ita sunt vsitata Latinis vocabula. Potest autem *βολα*, unde deriuatur *επιβολος*, etiam accipi non vt significet essentialiam aut naturam, sed opes, facultates & victum, quemadmodum accipitur Lucæ. 15. vbi nos legimus, portionem substantiæ, vt *επιβολος*, sit substantialis, hoc est, ad substantiam hominis & victum pertinens. Inquirendum deinceps, de quo pane potissimum hæc petitio sit intelligenda. Itaque Augustinus inquirens, an accipienda sit de pane quo corpus alitur, an de sacramento corporis Christi, an de spiritali cibo qui est verbum Dei & doctrina euangelica, tandem concludit potius debere accipi tertio modo, pro cibo illo spiritali animæ, quo quotidie opus habet, & quo quotidie pascitur Per meditationem & operationem mandatorum Dei. Non enim rectè posse accipi pro pane corporali, quod iubeat Dominus ne solliciti simus quid edamus aut bibamus. Quod autem oramus, pro eo sane demonstramus nos esse sollicitos. Nec rursus accipi posse pro sacramento corporis Christi: quod si hic panis vocetur à Domino quotidianus, cõsequens erit eum ab hominibus Christianis quotidie sumendum esse, cum tamen etiam Augustini tempore orientales illum non quotidie sumerent, idque sine reprehensione Episcoporum & Ecclesiæ. Cyprianus tamen de utroque posteriori pane interpretatur hanc petitionem. Et primum quidem interpretatur de sacramento corporis domini, quod tunc à fidelibus quotidie frequenter abatur, quemadmodum & Augustini & Ambrosii tẽporẽ in occidẽte. Quod etiam hodie non sumatur sacramentaliter ab omnibus fidelibus, rectè tamen etiam iam panis quotidianus dicitur, quod quotidie ab Ecclesia omnium fidelium nomine frequenter, quod etiam omnes boni fideles singulis diebus sibi saltem spiritaliter illud dari merito petere debeant. Dari, inquam, ne, quemadmodum plerique illud indignè sumant, non accipientes illud de manu Domini, & ne peccare aliquo interceden-

A te separati à corpore Domini vitæ sint expertes, cum Dominus dixerit: Nisi manducaueris carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Et quidem bene ac proprie hic panis noster dicitur, quia panis est filiorum, non communis nobis cum impiis & infidelibus. Deinde verò Cyprianus & aliam ponit interpretationem, qua simpliciter hæc petitio intelligitur de pane corporali, de quo potissimum videtur omnino cum Chrysostomo intelligenda. Nam si intelligatur de pane illo spiritali, de quo Augustinus, & post eum Caietanus & quidam volunt intelligi, iam hæc petitio eadem est, vel saltem aperte includitur in præcedente: Fiat voluntas tua. Spirituales enim animæ eibus nobis est facere voluntatem Dei patris, sicut Christus de se dicit: Meus eibus est, vt faciam voluntatem patris mei, qui est in caelis. Deinde orantes spiritalem animæ cibum potius dicere debemus: Da nobis in æternũ, quam da nobis hodie, sicut Domino differenti de pane caelesti, dixerunt quidam: Domine, semper da nobis panem hunc. Quod autem non potest intelligi Dominus hic potissimum locutus de pane corporis sui, non solum conuincit argumentum Augustini superius positum, sed etiam multo magis quod eam hæc Dominus suos doceret orare, panis nondum erat institutus, nec de eo quicquam vel Apostoli ipsi cogitabant. Nec obest argumentum Augustini quo minus intelligatur de pane corporali. Non enim prohibetur à Domino omnis sollicitudo cibi, sed sollicitudo mundana & carnalis, non autẽ pia illa qua in oratione nostram necessitatem à Deo subleuari precamur, quæ sollicitudo proprie non est sollicitudo. Nec rursus indecens est hæc oratione quamlibet caelesti, victum corpori necessarium petere, quemadmodum vult, quidam, eum caelestis pater, non ducat se indignũ illum nobis suppeditare, imò postulet eius sollicitudinẽ sibi committi. Magna denique pietatis portio est, victũ corporis solida fide à caelesti patre orare cum videamus tam multis solam ventris sollicitudinem obstaculo esse, quo minus Christum verè sequamur. Vnde priscos sanctos nequaquam puduit vitæ huius necessaria enixe à Deo petere, vbi vel ex præcatione Iacob, Genes. 28. & Salomonis, 3. Reg. 8. & Prouerb. penult. patet. Ergo per *απρος τὸν επιβολος* hic rectissime intelligemus panem corpori sustentando necessarium, quomodo etiam intelligit Augustinus in Epistola ad Probam 121. Bene autem panem iam nobis necessarium, quotidianum dicimus, ad distinctionem panis quem in caelis semel sumemus nunquam iterandum, vt qui semel sumptus, sic perpetuò saturabit, nullum homo defectum patiatur. Nomine autem panis phra si Hebraica intelligitur quicquid ad victum pertinet. Hic verò sub nomine isto etiam significatur & comprehenditur quicquid præsentis vitæ necessarium est, siua in victu, siue in vestitu. Sed adhuc est quod huic intelligentiã videtur obesse. Nam si de pane corporali est, sermo, videtur hæc oratio non posse conuenire omnibus Christianis etiam bonis, vt non illis qui iam habent paratum sibi cibum, non solum hodiernum, sed etiam crastinum, & multorum dierum; imò & annorũ. Non enim illis conuenit dicere: Da nobis hodie, cum stulte petatur quod iam possidetur. Deinde non poterit hæc oratio cuius Christiano quantũuis in diem viuenti omni tempore conuenire, vt non

tempore

tempore vespertino, cum iam ad necessitatem reuertus est. Ad quæ primum quidem dici potest, illud hodie, posse accipi quemadmodum interpretatur Augustinus pro tota hac temporali vita; quomodo interpretatur Apostolus ad Hebræos in illo Psalmistæ: Hodie si vocem eius audieritis, dicens quãdiu dicitur hodie. Cui intelligentiæ consentit quod in Luca pro hodie, quidam Græci codices teste quodam habent *καθ' ημεραν*, id est, quotidie: vt sit sensus: Panem nostrum essentialis da nobis quotidie. Sic enim hæc petitio satis conueniet omnibus quouis etiam tempore. Verum per hoc quod iussit Dominus nos orare: Da nobis hodie; videtur omnino Dominus sollicitudinem crastini nobis voluisse exentere, & id voluisse exigere, quod aperte postea exigit, dicens: Nolite solliciti esse in crastinum, crastinus enim dies sollicitus erit sub ipsi, sufficit diei malitia sua. Quare nõ potest hic, hodie, accipi pro quotidie, & toto tempore vitæ huius, vt etiam crastinum & dies sequentes includat. Proinde dicendum, Dominum dum nos in oratione dicere voluit, da nobis hodie, non quidem significare voluisse, non licere Christiano habere aliquid vltra cibum hodiernum, sed perfectionis Christianæ esse vltra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere esse tales, vt mundana crastini victus sollicitudo absit, & vt singulis diebus ad patrem pro quotidiano cibo recurrant, cogitantes illum semper homines pascere, & nisi illo singulis diebus dante, non posse nos viuere etiam de his quæ iam habemus. Vnde D. August. in quodam sermone: Quando dicit; panem nostrum quotidianum da nobis hodie; profiteris te mendicum Dei. Sed noli erubescere, quantumlibet quis sit diues in terra, mendicus Dei est: Stat mendicus ante domum diuitis, sed & ipse diues stat ante domum magni diuitis. Petitur ab illo, & petit, Si non egeret, aures Dei oratione non pulsaret. Et quid eget diues? Audeo dicere: ipso pane quotidiano eget diues. Quare enim abundat illi omnia? Vnde nisi quia Deus dedit: Quid habebit? si Deus subtrahat manũ suam. Nonne multi dormierunt diuites, & surrexerunt pauperes: Et quod illi non deest, misericordie Dei est, non potentie ipsius. Hæc ille. Deinde intelligendum, quemadmodum docet Chrysostomus in secunda expositione, non solum ideo nos orare panem nostrum dari nobis, vt habeamus quod manducemus, sed vt quod manducamus, de manu Dei accipiamus, hoc est, vt manducemus de iuste acquisitis, aut vt panis quem manducamus, sanctificatus accipiat, ita vt & si salubris corpori ad seruiendum spiritui, sine peccato sumatur. Nec necesse est dicere hanc orationem, quo ad partes ipsius singulas, sic esse à Domino traditam, vt omni hora diei voluerit eam conuenire Christianis, sed demonstrare eum voluisse quid singulis diebus, cum est oportunitas, precandum sit. Cum autem conuenire volumus hanc petitionem omnibus diei horis, quomodo hanc orationem passim Christiani quavis hora dicimus, licet illud, hodie, accipere pro quotidie & pro tota temporali hac vita, quã etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam sustentandam sit necessarium vt merito semper dicere debeamus, da nobis hodie panem, id est, id quod huic vitæ est necessarium. Dormituris enim custodia est necessaria. Animaduertendum autem quod Christus etiam orare nos vult panem

A nostrum & quotidianum, vel essentialis. Et quidem per nostrum significare voluit, eum qui ex Dei institutione nobis cõpetit, vt fecernatur noster panis à cibo reliquorum animalium. Aut etiam per nostrum, alienum cibum refecare voluit, quem manducat qui ex acquisitis per iniustitiam manducat, & qui omnino in otio viuunt. Vnde Paulus hortatur Thessalonicenses, vt in silentio operantes panem suum manducant. Per quotidianum verò vel essentialis panem, refecare voluit luxuriosos & superfluos cibos, volens nos quotidiano & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentialis sufficit, esse contentos. Hæc ergo petitione vide quã multa docemur, panem scilicet à Deo requirere, sed sine sollicitudine crastini, nec nisi naturæ necessarium & facile parabilem: deinde non nisi nostrum: præterea vt quem habeamus panem, de manu Domini sanctificatum salubriter accipiamus. Porro quanquam, vt dictum est, primo & principaliter de pane corporali Dominus in hac petitione sit locutus, rectè tamen per analogiam factam à pane corporali ad spiritum, sub his verbis etiam precamur panem spiritualem, cum verisimile sit Dominum eius panis desiderium, etiam ex consequenti significare voluisse. Nã dum docuit nos petere panem corpori necessarium, tantò magis significauit etiam desiderandum panem spiritualem, quãtò magis quærenda vita spiritus quã vita corporis. Etenim & panis spiritualis quotidie nobis petendus est à Deo in hac miseria in qua non sufficit semel refectum esse spiritualiter, sed sicut nos semper nõ solum corpore, verum etiam spiritu deficere contingit: ita ad virum restaurationem noua & subinde repetita refectione opus est per verbum Dei; atque Eucharistiæ, aliorumq; sacramentorum sumptionem; vnde & hæc rectè nomine panis quotidiani veniunt, ad distinctionem panis illius quem sine iteratione sumemus in caelo. Est autem panis mentis spiritualis potissimum ipse Christus homo factus, eiusq; incarnatio atque passio, sine quibus fide participatis, nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia mentem verè satis pascit & nutrit.

ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA SICVT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIB. &c.] Postquam orare, docuit pro bonis, orare etiã docet pro malis: & primum quidem pro malis præteritis quæ cõmissimus: deinde & pro malis quibus vel detinemur, vel occupari metuimus, præsentibus scilicet vel futuris. Sunt autem varia nostra debita. Nam est debitum gratiarum actionis, debitum obedientiæ, debitum dilectionis. Verum dum docemur hic orare remissionem debitorum nostrorum, per debita, peccata intelliguntur, sic dicta, eo quod hominẽ apud Deum debitorem pœnæ vitionis, aut impetrandæ gratiæ constituent. Vnde Lucas pro *οφειλήματα*, id est, debita, posuit *αμαρτίας*, id est, peccata. Est autem hæc locutio frequens apud Christum, vt peccata debita vocet: vt in parabola conserui, Matth. 18. & in parabola duorum debitorum, Lucæ 7. & cum debitores appellauit eos qui erant extincti ruina turris, quando dixit: Putatis quod ipsi debitores fuerint pariter omnes homines; proinde cum dicitur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: non exigit potissimum pecuniam dimittere debitoribus, sed quæcunque in nos alius peccauerit, Porro quod in oratione quotidiana docet

docet

COMMENT. IN CONCORDIAM

308

docet orare; Et dimitte nobis debita nostra; de duobus nos instruit, videlicet vt cogitemus nos semper esse peccatores, nec sine peccato in hac vita quenquam vivere contra Pelagianos, & vt quotidianam & indeficientem patris indulgentiam securè speremus, ac post baptismum peccatorum nos posse confidamus consequi remissionem. Non enim nisi baptizatorum & fidelium est hæc oratio, quibus solis competit Deum vocare patrem suum. Itaque hac petitione Dominus salubriter nos memores esse voluit & nostram infirmitatis, ne effera mur: & paternæ misericordiam, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, & significare voluit rationem qua maximè possimus Dei indulgentiam obtinere, & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare, dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hæc conditione constrinxit vt sic nobis debitum dimitti possitemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris, id est, his qui in nos peccauerunt. Quoniam enim sciebat Dominus nec vitam nostram coram Deo posse carere offensionibus, nec conuersionem fidelium inter se, semper nos precari voluit peccatorum remissionem, sed ea lege qua aliis remittimus peccata, vt mutuis offensionibus, quæ quotidie incidunt, fraterna charitas qua maximè Deus delectatur non corrumpatur, nec vnquam in ignoscendo aliis fatigaretur, qui quotidie sua à Deo hac lege, ignosci petaret. Liqueat ergo quam grauius peccet qui hac oratione apud Deum vtuntur, nec tantè debitoribus suis dimittere voluit in se commissa. Non enim solum mendacii crimen coram Deo incidunt, sed etiam suæ condemnationis sunt pronuntiatores aperte significantes, iuste sibi à Deo non remitti sua peccata. Et certè vt saluberrima nobis & vtilissima fraternæ charitati seruanda est hic à Domino apposita e conditio, ita & æquifirma est. Nihil enim iniquius & impudentius esse potest quam optimi patris deprecari vindictam, in quem multa magna delinquimus, cum ipse non nisi beneficiis nos semper afficiat, & tamen leuem offensam in fratre nolle remittere, in quem & nos subinde peccamus, vt hic sit positus mutua veniæ permutatio quam ignoscetia. Duplici enim nomine par est nos fratri ignoscere, si velimus Deum nobis ignoscere, tum scilicet quod minor sit fratris offensa quamuis in nos, quam nostra in Deum: tum quod illius etiam indulgentia nos vicissim quandoque indigeamus. Hic certe obseruandum, quod eum omnia vitia studiose cauere debeamus, maximè odium fraternum nobis vitandum est, vt pote per quod singulariter id perditur, vnde & pro cæteris delictis veniam accepturi eramus. Vnde Augustinus in quodam sermone super orationem Dominicam: Si quid aliis sensibus, aliis cupiditatibus peccaueras, hinc erat sanandū, quia dicturus eras; Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus. Qui te instigat vt vindicaris, perdet tibi quod dicturus eras, sicut & nos dimittimus. Illo perditio, cuncta tenebuntur, omnino nihil dimittitur. Hæc ille. Porro quod dicitur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris non sic intelligendum quasi satis sit non dimittere debitoribus nostris cum, ab eis rogamur sicut non Deum pro remissione rogamus. Nam etiam antequam rogemur, dimittere nos ex animo debere debitoribus nostris, docet illud Marc. II. Cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis

aduersus aliquem, vt & pater vester qui in caelis est dimittat vobis peccata vestra. Proinde cautè legendus D. August. in Enchirid. c. 73. sic scribens: Quia hoc tam magnum bonum (scilicet diligere inimicum) tantæ multitudinis non est, quantum credimus exaudiri eum in oratione Dominica dicitur: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: proculdubio verbo sponsonis huius implentur, si homo qui nondum ita profecit vt diligat inimicum, tamen quando rogitur ab homine qui peccauit in eum, vt ei dimittat, dimittit ex corde, quia etiã sibi roganti vult vtique; dimitti, cum orat & dicit; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, id est, sic dimittite nobis debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Intelligendus est enim Augustinus de exteriori remissionis significatione, quemadmodum secundum Thomam in Summa loquitur de exteriori dilectionis signo, aut speciali dilectione inimicorum. Certè in commentario super sermone Domini in monte, disputans num satis sit dimittere rogantibus, tandem concludit; quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse quæ in nos admittuntur, si volumus nobis à patre dimitti quæ admittimus. Est autem dimittere debitoribus, ex corde iniuriam illatam remittere, sic vt pro ea non cupiamus ex ira aliqua vindictam illis inferre, aut ab alio, etiam ab ipso Deo, inferri. Dicimus, ex ira aliqua. Nam aliquando fraterna charitas aut ordo iustitiæ requirit vt vindicta inferatur aut requiratur: maximè à prelatiis & iudicibus. Rursum & illud annotandum, aduerbium, sicut: non denotare hic omnimodam similitudinem, Neq; enim petimus æqualem misericordiam Dei cum ea quam fratri exhibemus, sed longè maiorem, cum frequenter imperfecta satis sit dilectio qua fratri ignoscimus: Denotat ergo tantum, sicut hic simplicem similitudinem, videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione. Quem sensum indicat satis quod postea explicans Dominus subiicit: Si enim dimiseritis hominibus, &c. Et quod Lucas habet: Dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Annotandū præterea, quod per debita hoc loco non propriè intelliguntur pœnæ peccatis, commissis debita, cum, vt prius dictum est, pro debitis peccata posuerit Lucas, tamen dupliciter dimittuntur nobis peccata, videlicet vel secundum culpam, vel etiam secundum reatum pœnæ post remissionem culpæ permanentē: quo vtroq; modo intellexisse Augustinum hanc petitionem patet ex his quæ scribit in Enchirid. cap. 71. Delet, inquit, omnino hæc oratio minima & quotidianè peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium etiam sceleratè gesta, sed pœnitendo in melius mutata, discedit. Dum enim dicit delere illa peccata à quibus discedit vita iam in melius mutata, omnino videtur loqui de dimissione non tam quo ad culpam, quam quoad pœnæ reatum. Et proinde in hac petitione etiam includitur sensus illorum qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.

ET NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM. SED LIBERA NOS A MALO. AMEN] Pro, inducas, Augustinus legit inferas, annotans tamen quosdam codices habere, inducas, ac dictionem Græcam *ἁμαρτίας* vtrumque significare, quæ tamen magis significat inferre quam

quam inducere. Nam inducitur in aliquid etiam a vsu venit. Et quidem quod ad propositum spectat, duplex est tentatio, quædam scilicet per prosperitates & voluptates propositas, alia per aduersitates & afflictiones. Per vtraque enim hæc probatur qualis sit homo, sed alio fine per hæc tentat Deus, alio fine diabolus. Deus enim per illa tentat, tantum vt homo sibi aliisque innoscescat, diabolus verò eo fine vt in peccatum hominem pertrahat: similiter mundus & caro tentat, quæ sunt diaboli ministri. Itaque tentatio, dum consideratur eo fine facta quo procedit à Deo, bona est, in scripturis commendata, nec viro iusto simpliciter deprecanda. Quatenus verò consideratur cum eo fine quo procedit à diabolo, mala est, & omnino deprecanda. Præterea sciendum secundum Augustinum non doceri nos hic à Christo precari ne tentemur, sed ne à tentatione superemur. Aliud enim est secundum Augustinum tentari, aliud induci in tentationem, quod secundum eum est, vinci à tentatione, idque consentiendo vel cedendo. Consentendo, dum tentamur per suggestionem voluptatum: cedendo, dum tentamur per immisionem afflictionum. Cum ergo, inquit ad Probam, dicimus: Ne nos inducas in tentationem, admonemur hoc petere ne deserti eius adiutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Ex commentariis autem Chrysostomi & Cypriani patet satis eos intellexisse his verbis nos iustos precari etiam vt ne Deus sinat nobis tentationem obuenire, & non solum vt ne sinat nos à tentatione superari. Quæ quidem intelligentia simplicior est, & scripturæ magis consentiens. Nam cum dicitur in Psalmis: Induxisti nos in laqueum, percussisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra, inducendum fuisse in laqueum, non est superatum iam fuisse à malis, sed simpliciter incidisse in mala, quemadmodum satis patet ex his quæ sequuntur. Ita etiam iubemur precari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc est, ne sinat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire, idque ideo secundum Chrysostomum & Cyprianum orare iubemur, vt memores simus nostræ infirmitatis, nec de nobis ipsis confidentes nos tentationibus ingeramus. Quamuis enim dum incidimus in tentationes, viriliter contra standum sit, imò ex secundum doctrinam Iacobi pro gaudio ducendæ sint, tamen quamdiu eas nondum incidimus, rectè memores nostræ imbecillitatis eas deprecamur. Proinde vt perfectus & integer habeatur huius petitionis intellectus, conueniens fuerit vtramque expositionem, nepe Augustini & Chrysostomi, simul comprehendere, vt dum dicimus: Ne nos inducas, &c. intelligamus nos precari, ne Deus sinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentationes occupatos sinat ab ea superari. Veroque enim modo inducimur in tentationem: Ducimur enim in eam, cum illa primum nobis immittitur, ducimur deinde in ea magis ac magis, cum illa totos nos occupat superando & perdendo. Bene autem iubemur precari, Ne nos inducas, (quod tamen scripturæ more debet accipi pro, ne sinas nos induci, nam propriè Deus in neutram tentationem prædictam inducit, considerando eam vt est sollicitatua ad peccatum, quomodo de ea hic est sermo) vt intelligamus aduersarium nihil contra nos posse, nisi Deus ante permiserit, ac proinde omnis noster timor & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchre

DD

Psal. 25.

Tobia 2.

Iacobi 1.

Psal. 118.

Iacobi 1.

annotat Cyprianus. Duorum ergo hæc verba nos
commonesciunt, videlicet & infirmitatis nostræ
quæ metum nobis merito incutere debet, & præ-
ter Deum nullum nobis metuendum quantumvis
nobis potentiorum, eiusque beneficium esse quic-
quid à diabolo non patimur, aut quicquid non delin-
quimus. Porro hanc precationem iussit Do-
minus discipulos suos specialiter orare instante
passionis suæ tempore, cum dixit: Vigilate & orate
vt non intretis in tentationem. Iam quod sequitur
Libera nos à malo, quomodo sit intelligendum,
ex præcedenti patet explicatione, cum, vt dictum
est, idem iam petatur affirmatiuè, quod prius ne-
gatiuè petiuitur est. Atque hæc videri potest ratio
quare hæc omiſſa sit à Luca, quod scilicet in supe-
rioribus verbis includeretur. Itaque sicut duplici-
ter inducimur in tentationem, sic dupliciter libe-
ramur à malo. Liberamur enim à malo, dum præ-
feruamur ne in malum incidamus. Et rursum, dum
occupati à malo, eripimur ab illo vt ne nos supe-
ret & perdat. Potest autem hic ablatiuus, malos; ac
cipi pro diabolo, quomodo accipit Chryso-
stomus, & suadet articulus Græcus ἡ πονηρία. Diabo-
lus enim per antonomasiam rectè malus singula-
riter dicitur, eo quod in extremo malitiæ positus
sit, irreconciliabili odio nobis & Deo contrarius,
à quibus tamen læsus non est, atque vt ab hoc qui-
dem singulariter liberemur, iubemur precari, vt
erudiamur aduersus proximos non commoueri
acerbius propter mala quæ patimur ab eis, sed ab
istis in illum transferre inimicitias quasi in cuncto-
rum caput & causam malorum, vt philosophatur
doctè Chrysostomus. Aliter etiam rectè ablatiuus,
malo, ad rem refertur, vt accipiatur pro re quæ ma-
la est, hoc est, malitia, qualis est occasio peccati &
afflictiones quæuis, quas docemur deprecari non
simpliciter, sed quatenus mala quædam sunt, hoc
est, impeditiua eius quod verè bonum est. Secun-
dum quæ sensum hæc pars etiam explicat supe-
riorem partem, nimirum quod tentationem non
debeamus deprecari nisi quatenus mala est. Igitur
cum quinta petitione deprecati sumus mala præ-
terita, hæc sexta & vltima petitione deprecamur
præsentia simul & futura. Ex omnibus autem quæ
hactenus pro explicatione orationis Dominicæ
dicta sunt, potest hæc oratio paraphrastica enarra-
tione sic dilucidari: Domine Deus qui cum cœ-
los inhabites, omnibusque creatis imperes, tamen
ineffabili tua benignitate dignatus es noster &
esse & dici pater, non tantum ratione creationis,
ob quam omnium es hominum & Angelorum pa-
ter, nec ea solum ratione qua olim pater vocari
voluisti Israeliticæ gentis, ob peculiarem nimi-
rum eius gentis curam, & effusam tuam in eos
benignitatem, sed multo magis ob cœlestem re-
generationem, qua nos, prius ex communi patre
terreno Adam infeliciter semel genitos, adoptasti
in filios tuos, cœlestis tuæ hereditatis futuros par-
ticipes, nomen illud dignissimum quod vnigeni-
to tuo filio prius proprium erat, per ipsum filium
nobis te per fidem agnoscentibus communicans,
ac spiritu tuo misso in cordibus nostris fiduciam
suggerens, vt noua iam appellatione te patrem in-
uocemus, & liberali illo seruitutis timore depo-
sito, filiali tibi deinceps seruiamus reuerentia, nec
præter te alium iam in terris solito more patrem
spectemus, postquam cœpimus te patrem habere
in cœlis, fraternaque posthac nos mutuo prosequa-

A mur charitate, qui eundem fortiti sumus patrem,
ac terrenis omnibus contemptis ad cœlestia men-
tes erigamus, vbi te verum patrem esse cognosci-
mus. Qui iam duplici nomine summè es nobis col-
endus, ac omni gloria & laude prosequendus, vi-
delicet quòd & pater noster sis, & in cœlis habitas
veluti omnium Dominus. Qui rursum dupli-
ci hoc nomine fiduciam præbes quiduis à te impe-
trandi, quod iuste & salubriter à te petitur, cum &
nihil nõ possis, pro tua omnipotentia: & nihil non
nobis faueas, pro paterna tua in nos beneuolentia.
En nos tua dignatione filij tui, fiducia bonitatis &
potestatis tuæ erecti, nec non & filij tui vnigeniti sa-
lutaris præcepto prouocati, concordibus votis (sic
enim ille nos orare voluit omnis cœcordiæ auctor
& magister, sic docuit acceptas tibi fore preces nos-
tras & apud te efficaces) paternam tuam inuocamus
benignitatem. Et quoniam & tuæ dignitati pater-
næ, & nostræ filiali conditioni par est, vt ante om-
nia & in omnibus tuam vnus quæramus gloriam,
tūque nominis celebritatem, imprimis optamus
quod solum tibi potest à nobis optari, vt nomē tuū
verè solum sanctissimum, quod à plerisque omnino
ignoratur, à plerisque etiam blasphematur, variisque
modis ignominia (quantum in ipsis est) afficitur,
dono tuæ gratiæ passim sanctum habeatur, ac san-
ctitate eius cognita colatur ac glorificetur vt di-
gnum est. Tu enim vt solus natura sanctus es, atque
ab omni vitij corruptione alienissimus, ita solus es
eui ab omnibus veneratio ac gloria deferri debet,
quod etsi omnes tibi debeant, nequaquam tamen
præstare possint, nisi tua gratia & ad cognitionem
sanctitatis tuæ proficiant, & ad dignam eius vene-
rationem prouocentur. Vt autem nominis tui san-
ctitas apud omnes obtineat, precamur & illud, vt si
cut tibi soli competit regnare qui omnium es Do-
minus: ita regnum tuum in hoc mundo adue-
niat, quo iam noua ratione per spiritum tuum re-
gnes in cordibus omnium, destruens regnum pec-
cati & diaboli, qui super te contra te inurgens, oc-
culti iudicij tui permissione totum hunc mundum
tyrannica sibi usurpare potestate ausus est. Ita autē
iam regna per spiritum tuum in cordibus nostris,
quamdiu mortale hoc corpus circumferimus, vt il-
lo deposito nobis contingat regnum illud tuum
beatum, quo modò cum sanctis spiritibus feliciter
regnas in cœlis. Veniat & tandem consummatissi-
mum illud regnum tuum, quod securi filiali iure
expectamus tecum feliciter ab omni malo liberi
in æternum regnaturi, quando destructa morte, e-
xutoque sua potestate diabolo, omni denique ter-
reno principatu abolito, solus cum tuis regnabis,
nullis relictis qui tuæ rebelles sint voluntati, quæ
regni tui tranquillitatem & felicitatem perturbent,
ac nomen tuum vel inuicti cogantur sanctum
ac tremendum agnoscere. Consummatissimum en-
nim illud tuum regnum omnibus votis optamus,
non quòd præfinitum à te tempus anteuerti pos-
sit, sed quòd sanctificatione nominis tui, quæ tum
passim obtinebit, desideremus, quodque nobis
perfectam eam felicitatem quæ tum sanctis tuis
continget, optemus. Porro quo priusquam regnum
illud tuum reueletur, hic interim sanctificetur no-
men tuum, ac nobis hic interim cœlesti regni imi-
temur conuersationem, sicque tandem regni tui me-
reamur esse participes, da vt quemadmodum in
cœlo omnes tuæ obtemperant voluntati facientes
quicquid iusseris, & summa cum alacritate facien-
tes:

tes: ita in terris à nobis hominibus fiat quicquid
vis, hoc est, quicquid præcepisti nobis, qui nihil
præcipere aut velle potes nisi quod æquissimum
est & optimum, adeo vt idèd aliquid iustum sit
& bonum, quod tua voluntas sic decreuerit. Dedi-
sti quidem pater liberam nobis faciendi quæ ius-
sisti voluntatis potestatem, verum hæc nostro vi-
tio ad eam recidit infirmitatem, vt ad amandum
& exequendum, maximè constanter, ex integro at-
que alacriter tua præcepta, non sufficiat sibi, nisi
tuæ gratiæ munere præueniatur & adiuuetur cõti-
nuè. Hæc sunt clementissime pater præcipua nos-
tra vota, quibus quæ spiritualia sunt bona, eoque
ante omnia à nobis optanda, toto corde desidera-
mus. Cæterum cum mortali nos corpore induer-
is, quod vt spiritui seruire possit, quotidiano eget
alimento, tuque non spiritualium tantum, sed & cor-
poralium honorum omnium sis author, & patris
proprium officium sit filiis suis viduum prospice-
re. Deinde cum & volueris omnium temporalium
necessitatum sollicitudinem tibi nos committere,
da etiã nobis filiis tuis in hac caduca vita, quamdiu
dicitur hodie, panem qui è tua constitutione no-
bis competit. Da saltem in hac nobis die, craftino
enim die te rursum orabimus, qui nos per filium
tuum docuisti non esse sollicitos de craftino, sed
veluti in diem viuere de tua prouida & potenti
benignitate securos. Da autem quotidianum &
essentialem panem, hoc est, facile parabilem, & ad
quotidianum victum substantiæ nostræ necessa-
rium, neque enim cum filiis huius mundi exqui-
situm, superfluum, ac luxuriosum cibum requiri-
mus, quibus vitium est carnis curam facere in
desideriis & concupiscentiis eius. Da pater hunc
nobis panem, vt, te donante, ex iniustitia non man-
ducemus panem alienum, & sanctificatum de ma-
nu tua, sine omni peccato accipiamus quem iuste
parauimus, sine cuius etiam munere nõ fit vt par-
tus cibus nobis conseruetur, ita vt quoties cibum
sumimus, nouo munere à te nobis eum dari cre-
damus. Cum autem non caducam solum hanc vi-
tam viuamus, sed ad nouam, eamque spiritualem tuo
munere regenerati sumus, multo magis à te spiri-
tuum patre flagitamus, vt quotidie spiritalem no-
bis panem, qui propriè noster est, vt pote non com-
munis infidelibus nobiscum, suppedites, fulcien-
dæ animæ nostræ adeo necessarium per singulos
dies, vt nisi illum quotidie dederis qui solus dare
potes, spiritus noster inopia panis deficiens in te
subsistere non valeat. Hic autem noster panis ani-
mæ substantiam fulciens, est doctrina tua Euange-
licæ, præceptorum tuorum assidua meditatio &
obseruatio, ac sacrosanctum filij tui corpus, in ci-
bum tuis filiis relictum: quorum primum quidem
frustra nobis à doctoribus tuis proponitur, nisi tu
per eos illum panem nobis dederis: secundum quo
que nõ nisi tuæ gratiæ dono assequi nobis datum
est, & tertium si quis sumpserit, te non inuisibili-
ter illud porrigente, nihilo discedet vegetior quàm
venerat. Porro cum vt bonorum omnium nobis
es author, ita sis solus malorum omnium, sine qui-
bus à nobis in hac non viuatur vita, liberator: sicut
hactenus optanda omnia bona à te postulauimus,
ita & deprecanda omnia mala tuo munere à no-
bis auerti precamur. Et quidem imprimis ea depre-
camur mala, quæ maximè mala sunt, quæque certum
est nostra culpa iam nos incidisse, peccata scilicet
quæ in te vel ignorantia, vel infirmitate humana,

A vel, quod absit, diabolica malitia commisimus, ira-
tæ & vltioni nos constituentes obnoxios. Ea in-
dulgentissime pater nobis filiis tuis clementer re-
mitte, non imputans nobis ad punitionem & vlti-
onem eis secundum iustitiæ tuæ rigorem debi-
tam, sicut & nos ipsi tuis mandatis obediētes re-
mittimus iniuriam iis qui deliquerunt in nos. Non
enim audemus alia conditione à te delictorum
nostrorum quibus te offendimus, veniam postu-
lare, quàm qua ipsi fratribus nostris in nos delin-
quentibus veniam dedimus. Impudentissima e-
nim postulatio fuerit, si à te omnium Domino, in
quem & multa & magna delinquimus, remissio-
nem, speraremus, cum ipsi in conseruos nostros, ac
fratres, tuosque filios ridigi remittere recusemus, &
pauca & parua ab eis in nos commissa, in quos
subinde & nos quoque peccamus, vt hic: sit potius
mutua veniæ permutatio quàm ignoscencia. Om-
nes autem oramus delictorum nostrorum remis-
sionem, & quotidie oramus, quod in multis quo-
tidie offendamus omnes, nec sit qui gloriari pos-
sit mundum se esse ab omni peccato. Et tamen
cum fiducia id quotidie orare non dubitamus,
quod persuasi sumus paternam tuam misericordiam
sic esse perpetuam, quomodo experimur in nobis
perpetuam esse miseram peccandi necessitatem,
aut verius infirmitatem. Postremum cum mille no-
bis impendant in hac vita peccandi occasiones,
à carne, à mundo, & à diabolo, & nunc quidem
prosperitate ac voluptatum suggestionem, nunc ve-
rò aduersitatibus & afflictionibus sollicitemur ad
peccatum, nec tamen fieri possit nisi te permitten-
te, vt vel à quoquam tentemur, vel tentati superem-
ur, precamur vt qua benignitate commissa pecca-
ta remittis, eadem etiam non patiaris nos tali ten-
tatione oppugnari quæ ad peccatum sollicitet (hanc
enim nostræ imbecillitatis conscij trepidè metui-
mus) aut iam tentatos tentationi succumbere, sic
vt vel consentiamus decepti, vel cedamus afflictis,
quin potius à malo quouis imminente nõs libe-
ra, auertèdo illud à nobis, ne veniat super nos, aut
si occulto tuo iudicio malum aliquod nos occu-
pauerit, sic nos ab eo libera, vt ab eo non deiciamur
superati, non sinens nos tentari supra id quod
possumus, sed faciens cum tentatione felicè euen-
tum, vt possimus sustinere, & malum ipsum supe-
rare. Malum autem id demò ducimus, quod quouis
modo nobis impedimento sit ad virtutem, & pec-
cati alicuius occasio sit, auocans nos à summi ve-
riusque boni adhesionem & consecutionem. A quali qui-
dem malo scimus nos in hac vita non posse omni-
no esse liberos, sed tamen vt quàm miserrimum mali
nos infestet precamur, cum gemitu desiderantes ad
eam transferri vitam, in qua ab omni tentatione,
omniq; malo liberi tecum feliciter regnemus in
secula seculorum. Quæ cuncta benignissime pater
vt impleantur, ardentibus votis paternam tuam be-
nignitatem rogamus. Amen.

Quod autem in Græcis codicibus ante Amen,
legitur: Quoniam tuum est regnum, & potestas, &
gloria in secula, cū à Hieronymo, Augustino, Am-
brosio, & Cypriano lectum non fuerit, apparet ex
solenni consuetudine additū à Græcis: sicut & sa-
lutationi Angelicæ quædam adiecerunt, videlicet,

SI ENIM DIMISERIS HOMINI-
BUS PECCATA EORUM, DIMITTET
ET VOBIS, &c.] Declarat Dominus quare re-

missionem peccatorum petendam docuerit, cum ea conditione, sicut & nos dimittimus, ostendens certe quantum desideret mutuam in nobis peccatorum condonationem, ad fraternam charitatis conseruationem, & obtinendam peccatorum remissionem, planè necessariam, quod ex omnibus sententiis quibus nos orare præcepit, eam potissimè commendandam & declarandam iudicauit, quæ pertinet ad remissionem peccatorum. Vnde Augustinus sermone quodam: Prætermisiss omnibus petitionibus quas non docuit, illam maximè docuit, quæ dicitur, Dimitte nobis debita nostra, &c. Non multum fuerant illa commendanda, in quibus si peccator est, vnde curetur agnoscat: commendanda cætera, in quibus si peccaueris, non est vnde saneris. Est autem hæc ratio consequendæ remissionis peccatorum & æquissima, vt prius dictum est, ita vt nemo de ea conqueri possit, cū quisque iudicio quo iudicauerit, iudicetur à Deo, & simul est promptissima, facillima, atque misericordissima, cū in nostra potestate constituatur consequi peccatorum remissionem, idque à Deo, quem grauius offendimus, quam quicquam nos offendere possit. Porro quod dicitur pater cælestis dimissurus, si nos dimiserimus proximis, intelligendum est, quemadmodum omnes aliæ similes promissiones, nisi quid aliud obsit. Non enim fornicatio iniuriam aliis remittendi sua dimittentur peccata, quamdiu talis perseuerat, quamuis verisimile sit & bene sperandum, tale ali quando à Deo ob iniuriæ remissionem propter Deum factam, conseruatur misericordiam, vt respiciens peccatorum suorum consequatur remissionem: atque ob id Dominus videtur iniuriæ condonatione singulariter promissionis huius priuilegio ornasse, quod nulla sit alia ratio efficacior ad consequendum remissionem peccatorum à Deo, quam si ipsi iniuriam aliorum remiserimus ex animo: sicut contra nihil æquè obest ad remissionem consequendam, quam iræ & odij reseruatio. Rursum quod dicitur: Si vos dimiseritis, & pater vester dimittet, non sic est accipiendum, quasi nostra remissione mereamur Dei remissionem, cū hæc sit gratuita. Non enim dicitur: Si vos dimiseritis, & pater vester dimittit, sed dimittet, cū scilicet illum rogaueritis. Latè autem & pulchrè huic locum explicat. Sapiens, sic scribens: Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Homo homini referuat iram, & à Deo querit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? Ipse dum caro sit, reseruat iram, & propitiationem petit à Deo: quis exorabit pro delictis illius? In qua lectione nostræ literæ, præter alia in quibus non satis consensit cum Græcis, annotandum pro eo quod dicitur: Qui vindicari vult, rectius legi debere actiue, qui vindicare vult. Est enim Græcis ἰνδικῶν, id est, vindicans, vel is qui vindicat. Et pro, relinque, rectius vertitur, remitte. Est enim Græcis ἀφίημι, idem verbum quod hic ponitur in oratione Dominica. Nec est in Græcis, nocenti te, sed ἀφίημι τὴν iniuriάν σου, id est, remitte iniuriam proximo. Sed de his videre licet nostra in Ecclesiasticum commentaria.

CVM AVTEM IEIUNATIS, NOLITE FIERI SICVT HYPOCRITAE TRISTES. EXTERMINANT, &c.] Eodè modo iam

Auocat ab ostentatione ieiunij, quomodo supra auocauit ab ostentatione elemosynæ & orationis, rectè doctrinam de oratione in medio tradens, quod illa duas illas socias habere debet, elemosynam & ieiunium, quas Augustinus in quodam sermone duas esse dicit alas orationis, quibus subuehitur in cælum. Bona est enim, inquit Angelus Tobia, oratio cum ieiunio & elemosyna. Hic autem primum notandum, quod pro tristes, Græcis sit ἀσπρόμοροι, quod non tristitiam animi significat, sed tristitiam vultus, vt rectè verti possit, tetrici. Non enim fieri potest vt non sit tristis animo qui rectè ieiunat, cum tristitia & memoris alicuius gratia ieiunium suscipiatur vt in plurimum. Sed verat Dominus ne tristitiam vultu præferamus, nec id tamen simpliciter, sed ne simus tristes vultu sicut hypocritæ, qui scilicet ea intentione tristitiam vultu præ se ferunt, vt cognoscant homines illos ieiunare, quos ideo Dominus hypocritas vocat, hoc est, simulatores, siue quod tristitiã quam vultu præferunt, non habeant in animo: siue quod velint videri carnis suæ castigatores, sobrij & casti, cum suo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum secundò, quod pro exterminant, (quod verbum Hieronymus in scripturis vitio interpretum tritum esse dicit, aliam habens significationem quam quæ ei propriè conuenit) hic Græcè est ἀφαιρῶ, quod est, corrumpunt, perdunt, vel secundum Hieronymum, demoliuntur, atque in hac significatione ferè semper oportet in scripturis accipere verbum exterminare dum occurrit. Sensus ergo huius loci est, quod facies suas corrumpant & obscurant, hoc est, quod natiuum faciei colorem studiosè immutent, affectato scilicet pallore, ac vultus tristi seueritate. Quod verò sequitur, vt pareant hominibus ieiunantes, id est, vt videantur hominibus ieiunare, (nam participium Græcorum more positum est pro infinitiuo, sicut & postea, ne videaris hominibus ieiunans) non sic est accipiendum, quasi velent videri ieiunare cū non ieiunent, sed quod ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent. Vnde ad vitandam hanc amphibologiam quidam vertit, quo conspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Quod si hypocritas vocat eos, qui cū verè ieiunent, ieiunium suum conspicuum esse volunt hominibus, quanto magis sunt hypocritæ, qui cū non ieiunant, volunt tamen videri ieiunare? quales etiam suo tempore multos fuisse deplorat Chrysostomus. Quod autem subditur, Tu autem cū ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, non sic est accipiendum, quasi vntionem capitis & lotionem faciei præcipere velit Dominus ieiunanti: sed metaphorica est locutio, qua significare vult dissimulandum esse ieiunium. Mos enim Palestinae terræ (vt notauit Hieronymus, & scripturæ vbique demonstrant) erat, vt qui lugerent, vnguentis & lotionem abstinerent: contra verò qui lætiores erant, vngerentur, maximè in capite, & facies suas accuratè lauaret. Sic David post ieiunium & luctum pro puero quem pepererat, Bethsabee, dicitur lotus & vntus. Sic Ruth dictum est: Lauare & vngere, & induere vestimentis cultioribus. Et mulieri Thecuitidi dixit Ionadab: Lugere te simula, & induere veste lugubri: & ne vngaris oleo, vt sis quasi mulier plurimo iam tempore lugens mortuum. Igitur quoniam vnguentis delibati & loti nihil minus quam ieiunare &

Sensum ieiunij.

re, & Ingere videntur, dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaque non tã quid litera significet obseruandum hic est, (quamuis ad literam obseruatum cautela sit vngere caput, & lauare faciem) quam quid hoc loquedi modo Dominus significare intenderit. Diuus Augustinus autè ad mysticum confugit hic rursus sensum, intelligens tunc nos vngere caput, cū interius lætamur mente: quia vngere caput, ad lætitiã pertinet: Lauare autem faciem, quando simplici & mundo intentionis oculo ieiunamus, quia lauare faciem, ad mundiciã pertinet. Alij etiam vngere caput mysticè intelligunt, per virtutum operationem, veluti per oleum quoddam spirituale, principale cordis nostri vngere & impinguare, vt annotauit Hieronymus. Aut oleo misericordia vngere & lætificare

DOCET ABIICIENDAM CURAM RERVUM TERRENDARUM. MATTH. 6. CAPVT XLII.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque erugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebrae sunt, ipsa tenebrae quanta erunt? Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diligit: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammona. Ideo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis: neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad statueram suam nequitium vnum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est, sicut vnum ex istis. Si enim scenum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modica fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur, hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quarite ergo primò regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.

NOLITE THESAURIZARE VOBIS IN THESAURIS IN TERRA, VBI ERUGO ET TINEA, &c.] Auocauit Dominus superiori capite à cupiditate laudis humanæ, hoc verò capite, quod est secunda pars capitis sexti apud Matthæum, multis iisdemq; mirè vrgentibus argumentis, auocat à cupiditate possessionum huius seculi, & sollicitudine habendi, docens & in hac re quam debeant suorum mores alieni esse à moribus Scribarum & Pharisaorum qui erant auari, atque à moribus vulgi passim superflua & cupiditate & sollicitudine laborantis. Et conuenienti sane ordine hæc doctrina superioribus subiicitur, non solum quod sicut superius, ita & hic mala cupiditas amputatur, sed etiam quod postquam dictum est de modo faciendi elemosynam, commodè subiicitur exhortatio ad faciendum elemosynam, idque post doctrinam de oratione & ieiunio, quæ sine elemosyna apud Deum sunt inefficacia. Deinde quoniam in oratione Dominica iussi sumus quotidianum tantum aut essentialem panem petere, idque hodiernum, rectè, velut in declarationem illius petitionis, subiungitur hæc doctrina, superflua & cupiditatem & sollicitudinem ressecans. Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cū dixit: Ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et qui aufert quæ tua

caput nostrum Christum, qui clamat in Euangelio? Quod vni ex ministris meis fecistis, mihi fecistis quem sensum ponit Chrysostomus in secunda expositione, & Gregorius in homilia, addens: Illud enim ieiunium Deus approbat, quod ante oculos eius manus elemosynarum lauat. Bassius sermone primo de ieiunio. Vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Ad mysteria te vocat sermo. Qui vngitur, chrismate perfunditur, Qui lauatur, abluitur. Ad interiores partes assume legislationem. Ablue animam à peccatis, vnge caput chrismate, vel oleo sancto, vt particeps sis Christi, & sic accede ad ieiunium. Ne demoliaris faciem tuam sicut hypocritæ. Demolitur facies, cū interior dispositio factio habitu externo obscuratur, tecta mendacio, veluti quodam velamine expanso.

quodam velamine expanso. **DOCET ABIICIENDAM CURAM RERVUM TERRENDARUM. MATTH. 6. CAPVT XLII.** **N**olite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque erugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebrae sunt, ipsa tenebrae quanta erunt? Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diligit: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammona. Ideo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis: neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad statueram suam nequitium vnum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est, sicut vnum ex istis. Si enim scenum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modica fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur, hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quarite ergo primò regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua. sunt, ne repetas, & his similia. Sed illic illa præcepit propter misericordiam & dilectionem etiam inimicis exhibendam, hic verò ipsum per se stabiliiuit facultatum contemptum, ostendens non solum contemendas rerum terrenarum possessiones propter eos in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos, adeo vt etiam si nemo fuerit lædens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præsentia contemnamus, eaque indigentibus dispensemus. Ad quod vt mentes hominum extimularet, primùm pulchra, eaque efficacia antithesi vitur. Nolite, inquit, thesaurizare, id est, ne reponatis vobis thesauros, &c. Quasi dicat: Si libet thesauros reponere, si animus est ditescere, agite, ostendam vobis quomodo id longè rectius assequamini, quam vulgus hominum studet. Non recondite vobis thesauros in terra, perituros utique, & variis obnoxios periculis, sed potius in cælo, in æternum scilicet permanfuros, atque ab omni periculo alienos. Efficacissima sanè est hæc persuasio, idque duplici nomine, quemadmodum doctè ostendit Chrysostomus. Primùm quod terrenum thesaurum ostendat facile patere noxam: & propterea quia terrenus est, non posse nobis esse perpetuum: cælestem verò, tutissimum esse: & propterea quod cælestis sit, nobis fore cum cæli possessione perpetuum. Quis autem non omnibus modis mallet thesauros tutos & perpetuos, quam

obuiam ire dictis posset. Cogitare enim quidam poterant, quid si & in caelo & in terra thesaurizemus, sicque cor & in caelo & in terra habeamus? sic enim videbimur non incidere damna tenebrarum. Huiusmodi ergo cogitationi his verbis apposite Dominus respondet, ostendens non posse animum in diuersa esse distractum, & simul ostendens quantum malum sit studium pecuniarum, & contra quantum lucrum, illarum contemptus, eo quod propter pecunias doceat nos Dei seruitute excidere, & indigno seruitutis iugo subiici, & contra pecuniarum contemptu tota illi nos mente & dilectione posse coniungi. Non autem statim aperte & nude dixit: Non potestis Deo seruire & mammonae; sed priusquam illud inferret, generalem praemittit sententiam apud omnes vulgaram & receptam. Videtur enim etiam haec sententia: Nemo potest duobus dominis seruire; desumpta a Domino e sententiis prouerbialibus apud vulgum receptis, & proinde non est specificandum qui sint illi duo Domini, quibus nemo dicitur posse seruire, eosque esse Deum & mammona, vt expressit Diuus Augustinus. Generalis est enim sententia, ex qua concluditur quod erat ostendendum; Non potestis Deo seruire & mammonae. Nec necesse est subintelligere aut addere dominis contrariis, eo quod Dominus hanc sententiam assumpserit, vt vulgo iactabatur, qua significabatur non facile reperiri posse duos tam commodis moribus, tamque voluntate vnanimes, vt idem seruis duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit Dominus hanc sententiam in vulgo veram esse, & vt in plurimum aut semper sic vsu venire apud homines. Porro illud; Aut enim vnum odio habebit, &c. in quo videtur vnus & eiusdem esse repetitio, cum satis fuisset dicere: aut enim vnum odio habebit, & alterum diligit; vt bene intelligatur, oportet per vnum, in vtroque membro certum aliquem quem voles ex duobus intelligere demonstratum, & similiter per alterum, intelligere vtrobius secundum ab eo quem mente concipimus demonstratum per vnum. Ad quod significandum vtrique dictioni videtur apud Graecos additus articulus ἓν ἢ ἄλλο ἢ ἑτέρον. Itaque hic est sensus: Aut enim hunc odio habebit, & alterum diligit; aut contra illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeo autem fuisse hanc a Domino sunt dicta, vt id cuius similitudinem explicat, animis auditorum magis infingerent. Aut secundum Chrysostomum ideo vtramque hanc partem Dominus posuit, vt ostenderet facile esse ad meliora mutationem. Ne enim quis diceret, semel sum seruitio pecuniarum subiugatus, ostendit non esse impossibile conuerti, & quemadmodum inde huc ventum est, ita hinc quocumque illuc posse reuerti; Secundum quosdam geminatio ista significat duplex seruitutis genus. Nam quidam seruiunt liberaliter & sponte, quidam seruiliter & coacte. Si ergo sponte seruiat, vnum Dominorum odio habebit, & alterum diligit. Si vero coacte, vnum sustinebit, & alterum contemnet. Augustinus vero vnum & vnum, ad mammona referens: alterum & alterum vero ad Deum, sic explicat: Aut mammona odio habebit, & Deum diligit: aut mammona sustinebit, & Deum contemnet. Ideoque vult in secunda parte non esse dictum: Aut vnum diligit, & alterum odio habebit; sed, sustinebit & contemnet, quod durum patitur. Dominum quis-

A quis seruit mammonae, nec Deum quisquam proprie odisse potest. Verum vt dictum est, hic sermo Domini generalis est, non explicandus de duobus aliquibus certis dominis. Deinde pro illo; vnum sustinebit, aut, vt legit Augustinus, vnum patietur. Graece est, ἓν ἢ ἄλλο ἢ ἑτέρον, quod magis est, vni adhaerebit. Non enim hic ponitur actiuum ἀλλέχω, quod sustineo significat & tolero, sed deponens ἀλλέχομαι, quod cum genitiuo constructum significat adhaerere, vnde est τῶν βιβλῶν, ἀλλέχεται, id est, libris adhaerere & affixum esse. Est ergo hic totius huius loci sensus: Scitis vulgo celebratum adagium, ac experientia multa comprobatum: Neminem posse duobus dominis recte seruire, quod non facile duo reperiantur moribus tam similibus & commodis, vt vtrique quis satisfaciat, aut pari affectu sit addictus. Si enim sit cui duo contingant Domini, is vel morum, vel imperiorum diuersitate offensus, vel non sustinens affectum suum in vtrumque pari studio ferri, aut vnum eorum odio habebit, & alterum diligit: aut contra illum amplectetur, ac sustinebit, & istum contemnet. Ita & scitote non posse vos, quantumuis id plerique frustra conentur, Deo simul & mammonae seruos esse, maxime cum sint hi duo domini inter se summe contrarij, & contraria plane iubentes, adeo vt qui vnum eorum diligit, alterum necessario odio habeat: & contra vnum qui eorum odio habet, alterum diligit. Proinde videte, quantum malum sit diuitiaru studium; cum & Dei seruitio vos excludat, cui profecto supra omnes seruire, necessarium pariter ac commodum est vobis, & tam indigno vobis domino seruire compellat, ac grauissimam mammonae tyrannidem subire. Videte vtrum dominum amplecti malitis, nam vtrique seruire non potestis. Est autem, mammona, dictio Chaldaica, significans idem quod Graecis πλούτος, hoc est, diuitiae. Vnde & lingua Punica Mammon dicitur lucrū, teste Augustino. Bene autem Dominus mammonam veluti dominum quendam componit cum Deo, tum vt indicaret studiu huius esse veram seruitutem, tam indignam libera & generosa natura hominis, quam ea dignior est mammona, re scilicet mortua, terrena, & qua homo dominari deberet: tum vt indicaret eos qui studio pecuniaru occupantur mammonam sibi pro Deo colere, quomodo & Paulus auaritiam vocat idolorum seruitutem. Non dixit autem Dominus: non potestis Deo placere, & habere diuitias. Nihil enim vetat Christianum habere diuitias, si eas habeat vt habuerunt Patriarchae, hoc est, si eis non seruiat, sed imperet, & dominetur. Seruit autem eis qui animum suum illis apponit, qui earum gratia facit, fere quicquid facit, qui ab eis pendet & felicitatem suam hinc sperat, qui cum recta ratio dicat, non expendit eas in Dei gloriam, in suam & proximi utilitatem, qui per fas ac nefas congregat, nihil graue ducens modo liceat lucrum facere.

IDEO DICO VOBIS, NE SOLICITI SITIS ANIMAE VESTRAE, QUID MANDUCETIS, &c.] Ex his quae superius dicta sunt de non thesaurizando in terra, & non seruendo mammonae, infert Dominus etiam sollicitudinem rerum necessariorum abiciendam esse, obuians cogitationi qua iam auditis praedictis cogitare quispiam posset: Non est animus thesaurizare in terra, nec cor in terra fixum habere, sed nec seruire mammonae, hoc est, penitus

penitus me congerendae pecuniae addicere volo. Tantum sollicitus sum pro his quibus ad vitam sustentandam opus est. An etiam hic quicquam inique a me committitur? Rursum etiam excludit praecipuum necessitatis humanae, quo plerique excusare solent auaritiae suae morbum, dicentes se consulere fami & nuditati: Illi, inquam, cogitationi respondet, & hunc praetextum excludit, dum inferendo ex superioribus dicit: Ideo dico vobis, ne solliciti sitis, &c. significans huiusmodi sollicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis vitare, pertinere etiam ad seruitutem mammonae, ac proinde Dei puram seruitutem impedire. Sic ergo istud ex superioribus inferitur: Cum cauendum sit, ne corde in terra defixus, oculus mentis eorumpatur, ac vni Deo sit seruiendum, non satis est non incumbere congerendis diuitiis, sed etiam excutere oportet vulgarem hanc hominum sollicitudinem rerum ad victum & vestitum necessariorum, eo quod & haec cor hominis terrenis infigans, oculum mentis vitiet, ac obscurat, atque ad seruitutem mammonae pertineat, vt eam plerique suae auaritiae praetextum faciunt, & syncera seruitutis Dei impedimentum praebet. Obseruandum autem hic Dominum in principio quidem non intulisse hunc sermonem de excutienda sollicitudine. Sic enim onerosus fuisset & importunus: sed prius miseriam ac distentionem animi de pecuniae amore nascentem ostendens: tum deinde intulit de abicienda sollicitudine sermonem, vt iam eisdem de causis quibus pecuniarum amor facile cognoscitur esse perniciosus & noxius, etiam sollicitudo necessariorum cognosceretur esse mala. Cumque sciret Dominus sollicitudinis morbum in omnium fere mentibus nimis haerere, non satis fuit ex superioribus inferre, non oportere nos esse sollicitos, sed multisidique efficacibus argumentis profecit sollicitudinis huius vanitatem & indignitatem ostendere. Cum autem homo ex duabus sit compositus partibus, anima scilicet & corpore, & ob id duplex sollicitudo homines teneat, eorum scilicet quae ad animam in corpore sustentandam sunt necessaria, & eorum quae sunt necessaria tegendo corpori, vtramque simul sollicitudinem similibus refecat argumentis. Illud tamen quod dicit, ne solliciti sitis animae vestrae quid manducetis; non sic est accipiendum quasi anima indigeat cibo ad sui sustentationem cum sit incorporea, secundum Chrysostomum communi more hoc Dominus locutus est, quod etsi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget a corpore sumptis. Aut secundum Augustinum anima more scripturae & phraasi Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & illo; Qui amat animam suam, perdet eam. Porro priusquam argumenta quibus Dominus vtitur declarentur, videndum qualis sollicitudo hic prohibeatur. Fuerunt enim olim haeretici quidam dicti Euchitae a precibus quibus instanter vacabant, qui teste Augustino de haeresibus, opinabantur induci his verbis Domini, non licere monacho sustentandae vitae suae causa aliquid operari, quales fuisse quosdam monachos etiam tempore Augustini testatur libellus de operibus monachorum ab eo editus. Quos male intellexisse hunc locum, nec omnem sollicitudinem prohibitam esse multae docent scripturae. Nam & Paulus

A & Ephesius scribens, praecipit vt qui prius otiosi erant, laborarent operantes manibus, vt haberent unde tribuerent necessitatem patienti. Et ad Galatas dicit se sollicitum fuisse, vt quod de prouisione pauperum qui erant in Hierusalem, Petrus, Iacobus & Ioannes ei commendauerant, exequeretur. Itaque Diuus Augustinus & in secundo libro super sermonem Domini in monte, & libr. de operibus monachorum, vult hoc loco Dominum eam prohibere sollicitudinem, qua ideo quis Deo seruiret, vt quae ad victum & vestitum pertinent sibi compararet, veluti si quis Euangelium praedicaret eo sine, vt hinc victum sibi paret. Hoc est secundum Augustinum, prohibetur talis sollicitudo, qua quis vitae necessaria veluti finem suarum omnium operationum praestitueret, & prius haberet victum & vestitum comparare, quam regnum Dei quaerere. Verum ex toto contextu patet non solum hanc sollicitudinem plane malam Dominum hic reprobare, nec rursus solum sollicitudinem superfluum, qua quis scilicet plus quam necesse est, sollicitus esset sibi comparare. Nam hanc fati refecauit supra, dum praecipit non thesaurizare in terra. Sed omnem sollicitudinem anxiam & timidam rerum quantumuis necessariorum. Sollicitudo enim variis rationibus potest esse vituperabilis. Et primum quidem si sit inordinata, videlicet si praeposito ordine pro quibusdam rebus sumus solliciti, vt si quis euangelizet propter parandum cibum. Secundo, si sit superflua, vt si pro pluribus sumus solliciti, quam necessitas vel honestas personae postulauerit. Tertio, si sit praecipitata, vt dum hodie de his sumus solliciti, quae futuro tempore sunt caranda. Quarto, si sit anxiosa & timida, vt dum quis variis in seipso distrahitur cogitationibus de futuro operationum & laborum suorum euentu, metuens anxie ne non consequatur quod erit vitae necessarium, aut quod expectat. Atque a duobus his postremis sollicitudinis vitiis hic Dominus potissimum vult dehortari, & prius quidem ab anxietate sollicitudinis, deinde vero etiam a sollicitudine praecipitata, cum subiicit: Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Huiusmodi enim sollicitudo anxiosa & praecipitata de rebus temporalibus, mala est, tum quod declarat hominem destitutum esse debita fide diuinae prouidentiae, tum quod terrenis rebus faciat animum hominis nimis esse addictum. Nec solum anxiosa illa sollicitudo vituperabilis est, dum in rebus temporalibus occupatur, sed etiam in rebus spiritualibus, cum aequae tunc arguat diffidentiam diuinae bonitatis. Vnde Paulus huiusmodi anxietatem & timiditatem in omnibus rebus volens abesse, dicit: Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum. Et Petrus: Omnem, inquit, sollicitudinem vestram proicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Laudabilis autem est sollicitudo, qua quis secundum exigentiam rei quae curanda est, diligentiam adhibet perficiendi illud: Atque huiusmodi sollicitudo ad distinctionem sollicitudinis quae hic & in Apostolorum sententiis superioribus prohibetur, recte vocatur sollicitudo diligentiae, nec proprie est sollicitudo dicenda, sed potius diligentia. Itaque laudabilis est etiam terrenarum rerum sollicitudo, qua quis diligens est pro parandis ad vitam necessariis, operando manibus, sic tamen vt non plura quarat quam

Ephes. 4
Galat. 2
Quatuor de causis vituperatur sollicitudo.
Solicitudinis anxiosa & praecipitata.
Philip. 4
1. Pet. 5.
Laudanda sollicitudo diligentia.

Quae sollicitudo prohibeatur.
Act. 10.
1. Thef. 2.

quàm necesse est, aut non præposito ordine quaeratur, sed ut habens vitæ necessaria, commodè Deo & proximis seruire possit. Ad hanc sollicitudinem aut potius sedulitatem adhortatur Sapiens exemplo fornicæ. Verùm sicut maior diligentia adhibenda est in rebus spiritualibus quàm temporalibus, & rursum laudabilior est diligentia qua quis prospicit alienæ indigentia quàm propria: ita etiam huiusmodi sollicitudinem scriptura magis commendat & præcipit. Hinc Paulus: Solliciti, inquit, seruire unitatem spiritus in vinculo pacis. Et se dicit sollicitum fuisse, ut prospiceret pauperibus qui erant in Hierusalem. His tamen locis non est ea dictio, quæ hoc loco, sed verbum *σπουδάζω*, quod proprie significat studere & diligentem esse. Hic verò est *μεριμνάω*, quod proprie significat corde anxium & distentum esse ob aliquam rem. Deriuatur enim *τὸν μεριμνάω, ἀπὸ μερίαν τῆς νόου* aut *ἀπὸ μερίδνα*, conuersione *τὸνδ* in *μ*. Vnde proprie significat internam illam cogitationem circa varia distractam, non externam diligentiam quam *σπουδάζω* significat. Hinc in multis locis apud Paulum, vbi nos legimus, sollicitudinem vel sollicitum, Græcè est, *σπουδὴν* & *σπουδαίος*, ut cum dicitur: Qui præest in sollicitudine. Et eodem capite: Sollicitudine non pigri. Et: Ecce secundum Deum contristari vos quantam in vobis operatur sollicitudinem. Et: Abundatis fide, spe, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine. Et eodem capite: Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum esset sollicitior, sua voluntate profectus est ad vos. Et rursum: Misimus cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe sollicitum fuisse, nunc autem multo sollicitiorem. Et ad Heb. Cupimus vnumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem, Sic & Lucæ 7. Rogabant eum sollicitè; Græcè est *σπουδαίως*. & 2. Timoth. 1. Sollicitè me quaesuit, *σπουδαίωτερον ἐζητήσεν*, studiosius quaesuit me. Et cap. 2. Sollicitè cura teipsum probabilem exhibere, pro sollicitè cura; Græcè est *σπουδάζων*, id est, stude & diligens sis. Semel tantum, quod sciam, apud Paulum occurrit vocabulum *μεριμνάω* in bonum, vt 2. Corinth. 11. Sollicitudo omnium Ecclesiarum. Sic & verbum *μεριμνάω* in bonum accipitur, ad Philippenses 2. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit. Vbi Græca habent, *τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσας*. Correspondet autem sollicitudo & *μεριμνάω*, vt vitium notat & malitiam aliquam aut afflictionem animi, verbo Hebraico *אָנָן* Daag, quod ponitur Hierem. 17. vbi legimus: In tempore siccitatis non erit sollicitum. Et 42. Fames pro qua solliciti estis adhærebit vobis. Et Ezech. 12. Panem suum in sollicitudine comedent.

NONNE ANIMA PLVS EST QVAM BSCA, ET CORPVS PLVS QVAM VESTIMENTVM? Sollicitudo alicuius vana ostenditur ex duobus. Primò, si habet aliquem qui & paratus sit & sufficit illi in omnibus prospicere, quod rursum ex duobus colligitur, nimirum si is maiora præstiterit, quàm sint ea pro quibus sollicitudo habetur, aut si is extraneis & minus dilectis ea subministret, de quibus ille sollicitus est; Secundo, vana comprobatur sollicitudo alicuius, dum de his quæ est sollicitus, quæ in ipsius non sunt potestate, quæque sollicitudine sua assequi non po-

Ephes. 4.

Rom. 12. 2. Cor. 7. 3. Cor. 8.

test. Itaque Dominus his omnibus argumētis auocat à sollicitudine cibi & vestimenti. Et primùm quidem duobus argumentis ostendit nos habere qui & paratus sit & potens prospicere victum & vestimentum, prius quidem ostendens, maiora Deum patrem nobis præstitisse. Nonne, inquit, anima plus est quàm esca, &c. quasi dicat, (est enim intellectio.) Si Deus nobis sine merito & labore nostro animam & corpus vltro largitus est, an non etiam cibum & vestimentum largietur, quæ illis multo sunt minora, maxime cum illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora præstitit declarauit se & maiora præstare & posse & velle. Qui animam & corpus esse dedit, vtique & ea dabit sine quibus illa voluit non posse subsistere. Nisi enim voluisset conseruare quod erat, non creasset vt esset: quod autem sic creauit vt per escam & tegumentum conseruetur, necesse est vt det ei illa quamdiu vult esse quod fecit. Et hæc quidem ratio communis cibo & vestimento, sumpta est à maiori. Sequens verò ratio cibo propria, sumitur à minori. Ostenditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus cæli. In qua ratione cauendum ne intelligamus Dominum nos voluisse monere ne meteremus, neque seminaremus, neque congregarem in horrea, cum præceptum sit à Deo homini: In sudore vultus tui pascèris pane tuo. Sed intelligendum est Dominum voluisse, vt nos respiciendo ad Dei prouidentiam circa pastum auium, anxiam animi sollicitudine excutere-mus, certo persuasi quòd cum Deus illarum conditor, noster verò etiam pater, illas pascat citra illarum laborem, dum tantum id faciunt ad quòd naturæ instinctu impelluntur, etiam nos sic multo magis pasturus, dum id facimus quod ex eius voluntate & præcepto nobis incumbit, adeò vt si ex eius voluntate aliis melioribus operibus intenti simus, quàm iis quæ ad victum parandum directè ordinantur, qualia sunt serere & metere, metuere tamen non debeamus ne nobis non serenitibus, nec congregantibus in horrea, desit vnde viuamus. Consistit autem vis huius argumenti non solum in comparatione hominum ad aues, sed etiam in diuersa dispositione & relatione Dei ad vtroque, quam indicat, cum dicit: Et pater vester cælestis pascit ea. Non enim dicit: Et Deus pascit ea, sed, pater vester & cælestis. Cum enim dicit, & pater vester, significat Deum qui volatilia pascit, cum illorum tantum sit Dominus non pater, multo magis nos, quorum etiam pater est, pasturum, cum proprium patris officium sit, filiis alimenta prospicere. Cum verò, cælestis, dicit, id sanè rectè intelligitur significare, non putandum esse, patrem nostrum eo quòd cælestis, est, se indignum ducere temporalia & terrena nobis dispensare, cum nec indignum se putet prouidentiam suam extendi ad volatilia. Simul etiam his verbis Dominus philosophorum commenta demolitur, qui negabant Dei prouidentiam in istis inferioribus metuentis ne diuina prouidentia violaretur, si ad hæc se inferiora demitteret, propter quod videtur Theologus appellasse Aristotelis parcam prouidentiam. Nullo autem argumento probat Deum pascere volatilia cæli, quòd id ex scripturis persuasum satis esset iis quibus loquebatur. Dauid enim dicit: Aperis tu manum tuam, & implet omne animal benedictione.

Genes. 3.

Psal. 103.

Et

Et rursum: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum innocantibus eum. Porro auium potius quàm aliarum bestiarum mentionem facit, siue quòd hæc sint minima animalium, siue quòd omnium hæc maxime à sollicitudine videntur libera, occupata ferè circa cantum, & veluti obiter cibum sumentia. Fortè & ob id, vt nos transferat ad auium imitationem, etiam in eo, vt terrenis omnibus supergressi cælestia petamus. Tertio verò Dominus ostendit vanitatem sollicitudinis ex eiusdem inefficacia. Quis, inquit, vestrum cogitando potest adiciere ad staturam suam cubitum vnum? Vbi notandum, pro cogitando, Græcis esse, *μεριμνῶν*, id est, sollicitus existens: participium enim est eius verbi quòd hic sæpe vertitur pro sollicitu esse. Est ergo sensus: Quis vestrum anxia sua & sollicita cogitatione, aut sua sollicitudine potest adiciere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem sollicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem quam hac interrogatione Dominus vult insinuare, Augustinus refert ad sequentia, videlicet ad improbandum sollicitudinem vestimentorum, vt sit sensus: Cum vestra cura non sit factum, vt ad hanc staturam veniret corpus vestrum, quemadmodum ex eo patet, quòd quantumuis intendatis omnem sollicitudinem, non possitis vel cubitum vnum adiciere staturæ, illi relinquite curam tegendi corporis, cuius cura factum est vt esset tantæ staturæ. Verùm magis apparet hanc rationem pertinere ad superiora, vt quemadmodum superius exemplo auium peculiariter à sollicitudine cibi auocauit, ita & hic ratione propria à cibo auocet. Nam mox subiicit: Et de vestimentis quid solliciti estis? significans se, postquam dehortatus est à sollicitudine cibi, velle & à sollicitudine vestimentorum dehortari. Apud Lucam quoque ca. 12. vbi eadem, quæ hic, habentur, hæc tertia ratio sic ponitur, vt non possit referri nisi ad dehortationem sollicitudinis cibi & vitæ conseruandæ. Perficitur enim hoc modo: Si ergo nec quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis? Vnde patet Dominum hic voluisse insinuare argumentum à minori. Non est autem minus sollicitudine cubitum corpori adiciere, quàm sollicitudine vestire corpus, cum istud sit quodammodo in homini potestate, illud verò nullo modo. Sensus ergo à Domino intentus est iste: Vultis videre quàm non sit solum impiæ diffidentia, sed etiam vanissimæ stultitiæ, discrucari cura rerum ad victum pertinentium? Quis est vestrum, qui quamuis magna sollicitudine possit etiam vnum cubitum addere staturæ suæ? Cum ergo nemo rem tam paruum possit sua sollicitudine, frustra solliciti estis de victu & vitæ vestra conseruatione. Quare illi potius vitæ vestra curam committite, qui sicut citra vestram sollicitudinem corpus ad præscriptam magnitudinem perducit, ita quoque sine illa prospiciet de victu, quo corpus augetur & roboratur, vitamque vestram ad præscriptum ab eo terminum perducet, sine cuius prouidentia tam est inanis omnis vester conatus & labor, pro vita conseruanda insumptus, quàm est inanis sollicitudo augendi corpus, vltia mensuram à Deo concessam. Quanquam autem nec palmum, nec digitum homo staturæ suæ addere possit, tamen cubitum dicit, eo quòd proprie mensura staturæ sit cubitus, vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in

Enth. 9. mms in cò

latitudine, quatuor in altitudine. ET DE VESTIMENTIS QVID SOLICITI ESTIS? CONSIDERATE LILIA AGRI. Postquam monstrauit quòd non oportet nos pro cibo esse sollicitos, ad id quod leuius est pertransit, non enim ita necessarium est indumentum sicut cibum. Sicut autem prius exemplo quodam animalium auocauit à sollicitudine cibi, ita & nunc etiam exemplo quodam à sollicitudine vestimentorum. Non autem hic vitur exemplo volucrum vt induceret pauum aut cygnum: sed potius exemplo florum, vt ex variis rebus exempla desumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia relucet mirè, efficacius sollicitudinem excuteret. Deinde, quia in floribus maxime spectatur pulchritudo quæ illis loco vestimenti est. Liliorum autem inducit exemplum quòd hæc inter omnes flores singularem obtineant gratiam & decorem. Sed agri, adiecit, quòd hortensia lilia non nihil debere videri poterant curæ humanæ, sicut & prius videri potest ideo dixisse de volatilibus cæli, vt distingueret ab altibus. Quum autem sit sermo de iudumento, quomodo mentionem fecit de incremento, dicens, quomodo crescunt? Quia dictionem illam, crescunt propter folia posuit, quæ horum vniciue sunt indumentum. Est ergo sensus: videte quomodo lilia agri sine omni ipsorum sollicitudine, sola Dei prouidentia crescendo in foliis decorem maximum esse-quantur. Quod autem sequitur: Non laborant neque nent; rectè accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, vt vtroque Dominus hoc exemplo confortet, vt sit sensus: Non laborant, quemadmodum viri pro prosequendis vestibus: neque nent, quemadmodum mulieres. Quibus verbis cum ostendit lilia libera esse ab omni sollicitudine, deinde adiungit quæ tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amicitur & vestuntur, dicens: Dico autem vobis, quod rectius vertitur: Dico tamen vobis, vel, atamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparisonem immensæ & insuperabilis pulchritudinis, cum carentia omnis sollicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quòd is gloriosissimus omnium regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & studiosus inquisitor, vt testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem, in omni gloria sua, hoc est secundum Chrysostomum, toto tempore regni sui, vt non solum semel, atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiam tota qua regnauit ætate. Et certè verissimè dictum est ipsum Salomonem non sic amictum fuisse, sicut vnum liliorum, aut quorumuis florum. Reuera enim, inquit Hieronymus, quòd sericum, quæ regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quid ita rubet vt rosa? Quid ita candet vt lilium? Violæ verò purpuram nullo superari murice, oculorum magis quam sermonis iudicium est. Nam, vt habet Chrysostomus, quantum distat à veritate mendacium, tantum illorum amictus, & horum florum discrimen interiacet. Porro hæc comparatio gloriæ Salomonis cum pulchritudine florum non solum valet ad id quod Dominus hic agit, nempe ad excutiendam vestimentorum sollicitudinem, sed etiam ad comprimendam hominum in vestitus elegantia superbiam. Quid enim in ea superbit homo, cum à viliffi

mentario super huc locum.

à viliffi

à vilissimis floribus longè in decore superetur, à quibus etià gloriosissimus Salomon superatus est? Postquam autem Dominus maximam liliiorum pulchritudinem sine omni solitudine partam ostendit, deinde ex ea pergit inferre vanitatem solitudinis nostræ de parandis vestimentis. Idque ut efficacius faceret, vilitatem liliorum maximam cum summa illorum pulchritudine componit. Atque ob id quæ prius lilia vocauit, nunc scœnum agri vocat, hoc est, gramen vel herbam agri. Sic enim hic scœnum accipi debet, quemadmodum & aliàs sæpe in scripturis. Dicitio enim Græca *χέρος*, significat gramen, herbam & scœnum. Nec hac contentus appellatione, rursus etiam aliam addidit illis vilitatem, dicens: quod hodie est; Et non dixit, & cras non est, sed multò adhuc inferius & vilius; Et cras, inquit in clybanum mittitur. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quod Deus ea vestiat, sed quod sic vestiat. Nam dicitio sic, hoc loco denotat incrementum pulchritudinis. Emphasim etiam non paruum habet quod dicit idque interrogando; quanto magis vos; Pronomen enim, vos, hic est honoris demonstratiuum. quasi dicat: Longè magis vos vestiet, qui estis pretiosa eius possessio, propter quos totum mundum & omnia quæ in eo sunt condidit, quos non creauit ut breui tantum tempore subsisteretis moræ liliorum, sed ut in æternum cum ipso viuatis. Quod verò addit: Modicæ fidei, vel, ut habent Græci, *ὀλιγοπιστίας*, hoc est, parum fidentes, increpatiuū est, quo ostendit vulgarem solitudinem nasci ex diffidentia diuinæ prouidentie intolerabili, ut sic obiurgatos confunderet, ac fidentiores faceret solitudine excussa. Quemadmodum autem superius non ad hoc induxit de auibus, quod nō seminent neque metant, ut doceret etiam nobis non seminandum: sic & hic non ideo dixit de liliis quod non laborent, neque nent, ut prohiberet laborare & nere, sed tantum ut ostendat Deum illa vestire & ornare suo decore, & ut significaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia non defore nobis vestitum necessarium, etiam si ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non sinat nos pro vestitu parando laborare aut nere, quemadmodum qui ad euangelizandum vocantur. Obseruandū autem in his exemplis auium & florum, Christianæ philosophiæ & pietatis esse à creaturis desumere exempla, quibus stabiliantur quæ sunt huius philosophiæ, atque hinc discere Dei sapientiam, bonitatem, ac prouidentiam, & omnia id genus alia, quæ de Deo nos credere conuenit.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE DICENTES, QUID MANDUCABIMUS, &c.] Postquam Dominus multis argumentis ostendit Dei erga nos prouidentiam, nostræque solitudinis vanitatem, inter rursus quod prius proposuerat, sed iam planius explicans naturam & conditionem solitudinis à se prohibita, aliæque rursus adiciens argumenta. Cum enim dicit; nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus, satis significat, quam solitudinem & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiusmodi cogitationibus, ceu continuis quibusdam æstibus, hominem exagitat: Quid edemus, aut quid bibemus, &c. semper timorem suggerens ne ista aliquando defint. A quali solitudine rursus duobus auocatur argumentis. Primum, quod trepidè & sollicitè

A requirere quæ ad victum & vestimentum pertinent, Ethnicorum sit, hominum scilicet Deum ignorantium, quibus cum meliora ac veriora bona ignoret, ista potissimum inquirunt, à quorum moribus dissimilimos esse omnino conuenit eos qui infilios sunt adeptati, Dei cognitione iam donati, & ad cœlestia bona vocati. Sicut enim supra cum ad dilectionem inimicorum adhortaretur, Ethnicorum diligentium diligentes se commemoratione, ad id quod erat perfectius incitauit: ita nunc quoque eisdem adducit in medium, ostendens necessarium à nobis debitum se flagitare. Si enim nos etiam iustitiam Scribarum & Phariseorum vincere debeamus, ut intremus in regnum cœlorum, quæ pena digni erimus si non solum illos non vincimus, sed in gentium etiam vilitate permanemus? Secundum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni patris nostri cœlestis, cum dicit: Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quæ certè sententia magnam habet energiam ad propulsandam solitudinem necessariorum. Nam ad hoc ut quisquam posita solitudine totum se alicuius prouidentie committat: nihil aliud requiritur, quam ut certus sit de illius benevolentia ac potestate, & scire illum suas necessitates. Porro Dei in nos benevolentiam significat, cum patre nostrum vocat, de cuius omnipotentia nemo est qui addubitare possit, quanquam & hanc satis hic significat cum, ut habent Græci, addit, cœlestis. Et ne quis putet benignum quidem esse & potentem, sed ignorare nostras necessitates; scit, inquit, pater vester quia his omnibus indigetis. Quis autem inuenitur pater, qui non subuenturus est filiis suis, cum eorum necessitates agnoscat, & in ipsius potestate est subuenire? Quod si talis omnino reperiri possit apud homines, non conuenit tale quid suspicari de patre cœlesti, qui, quod cœlestis sit, longè vincit bonitatem cuiusvis patris terreni. Bene autem notandum cum Chryso. quod dicit, quia his omnibus indigetis. Sic enim hoc ipsum quod plerique pretextunt suæ solitudini, ostendit idoneam esse causam excutiendi omnem curam. Cum enim ideo dicant se homines debere esse sollicitos de victu & vestitu quia sunt necessaria, Dominus è regione ostendit ob hoc ipsum non debere esse sollicitos quia sunt necessaria. Si enim essent superflua, non ita possemus de eorum suppeditatione confidere; nunc verò cum sint necessaria, prorsus non oportet ambigere. Quis enim inuenitur pater, qui filiis suis à se dilectis necessaria quidem se non præstare patiatur?

QVÆRITE ERGO PRIMVM REGNUM DEI, ET IUSTITIAM EIUS, &c.] Post præceptum negatiuum, quo prohibuit dubiam & anxiam curam necessariorum ad victum & vestitum, subiungit præceptum affirmatiuum, quo demonstrat & quomodo à moribus Ethnicorum in querendo debeamus differre, & quomodo sine nostra solitudine, Dei prouidentia nobis necessaria assequamur. Non habet autem Græca coniunctionem illatiuam, ergo, sed, *καὶ*, hoc est, querite autem. Est enim oppositio ad illud, Hæc enim omnia Gentes inquirunt, quasi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem qui Deum vocatis patrem, querite regnum Dei. Quod autem dicit, primum querite, dupliciter accipi potest. Vno modo, ut per hoc quod dicit, primum querite, intelligatur significare quid posterius querendum sit, videlicet temporalia nobis necessaria. Altero modo,

vt

ut primum non referatur ad secundum, sed ut primum negatiue accipitur, & primum dicitur quo nihil est prius, quomodo primogenitus dicitur, ante quem nemo genitus est, etiam si nullus sit secundo genitus. Atque ad hunc modum accipiendum vult Caietanus, eo quod subiiciat Dominus, & hæc omnia adiciuntur vobis; quibus verbis videtur significare, neque secundo loco temporalia esse querenda. Verum rectius cum Augustino prior modo accipitur. Non enim ideo dixit; & hæc omnia adiciuntur; ut significaret hæc nō esse querenda, cum in oratione à se præscripta docuerit hæc à Deo querere, sed ut significaret his qui primum regnum Dei querunt, temporalia veluti secundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum desiderio accessura, tanquam quædam necessaria. Igitur primum querite, hoc est, ante omnia non tempore, sed dignitate, hoc est maxime & præcipue querite. Quod tum fit, cum ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto corde querimus, ut reliqua ad vitam huius sustentationem necessaria, non queramus nisi propter Regnum Dei. Nō dicit autem: solliciti primum sitis de regno Dei, sed querite regnum Dei; nam etiam circa regnum Dei non vult nos Dominus dubiam & timidam adhibere curam, sed securam, ut potè innixam fidei & spei infallibili. Vnde dicit Paulus. Nihil solliciti sitis, &c. Verum quomodo primum regnum Dei vult esse querendum, cum in præscripta preceptione docuerit primum querere sanctificationem nominis Dei, ac secundo loco regnum Dei? Responderi potest dupliciter, iuxta quod duobus modis accipitur quod dicitur, querite regnum Dei. Quidam enim intelligunt, ut sit sensus: Operam date ante omnia, ut Dei regnum latissime pateat, & tum in vobis, tum in quamplurimum aliis Deus regnet. Sic autem querere regnum Dei non est aliud, quam querere sanctificationem nominis diuini. Alij verò sic intelligunt: Ante omnia querite cōsequi regnum Dei, hoc est, in hoc præcipue curas vestras conferre, ut digni efficiamini participes esse regno Dei beato & cœlesti quomodo satis patet intellexisse D. Augustinum. Iam quod dicit, primum querite, intelligendum eum voluisse ostendere quid in bonis nostris primum nobis querendum sit, quamuis in eisdem querendum sit ante omnia Dei honor, & nominis diuini sanctificatio. Querite ergo primum regnum Dei, præcipue illud à Deo in orationibus postulando, & eò orania vestra studia imprimis cōferendo, ut illud assequamini. Cum autè additur: & iustitiam eius, relatiuum eius, nō potest referri ad regnum, ut iustitia regni Dei sit quam regnum Dei requirit. Quomodo quidam intelligunt, sed re ferri debet ad gentium, Dei, ut manifestè patet ex Græcis, ubi *βασιλεία*, id est, regnum, est scœmininum, cum relatiuum *αὐτοῦ*, sit masculinum. Est autem iustitia Dei, qua coram Deo iusti sumus, per fidem & mandatorum Dei operationem. Coniunxit iustitiam Dei querendam cum regno Dei, ut significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri quam per iustitiam eius. Porro non dicit; & hæc omnia dabitur vobis; sed adiciuntur vobis, (vel, ut habent Græci, *προσθησεται*, id est, apponatur potius, quomodo & Augustinus legit) ne horum temporalium suppeditatio videretur esse merces querentium regnum Dei, ut disceremus, inquit Chryso. tomus eorum quæ in presenti datur nihil esse magnum,

A si futurorum magnitudini comparètur, cum temporalia, veluti accessoria solum sint & accidentia. Rursus notandum, ut habet Augustinus, quod postquam dixit, Primum querite, non subiunxit deinde ista querite, ne duos fines putarem nos constitutos, & propter se appetenda, tum regnum Dei, tum hæc necessaria temporalia. Nihil autem obest veritati huius promissionis, quod quosdam sanctorum Deus etià usque ad mortem fame & nuditate premi permiserit & permittit. Non enim promittuntur temporalia, nisi tanquā adiutoria salutis: proinde cum Deus ea subtrahit, quod sic expedire saluti quorundam iudicat, non promissionem suam irritam facit, sed diuersa ratione eandem salutis eorum curam gerit, quomodo & homo cum iumento suo cibaria subtrahit, quod sic illi expediat, non deserit illud cura sua, sed potius curando illud facit. Proinde in generali huiusmodi promissione tacita huiusmodi sub intelligitur conditio, quantum id saluti vestre expedit. Idem sentiendum de alijs scripturæ sententiis huius loco similibus, qualis est illa Psalmi, Inquirentes Deum, nō minuetur omni bono. Et non est inopia iumentibus eum. Cū autem Dominus postquam prohibuit solitudinem, econtrario præcipiat querere regnum Dei, satis rursus significat qualem solitudinem prohibeat, & aliam quoque indicat rationem, ob quam propulsanda sit solitudo temporalium, nimirum quod impedimentū præstet, ne quis regnum Dei & iustitiam eius querat quemadmodum oportet. Et certè efficaç quidem hic ratio à solitudine auocans insinuat, quia significatur non sollicitis multo abundantius danda esse quæ sunt necessaria: sollicitos verò, præterquam quod inutilem patiantur solitudinem, non tantum necessariis excedere, sed etiam cœlestibus bonis. Perinde ergo est ac si diceret, ve annotauit Chryso. Propterea iubeo ista nō queri, non ne accipias, sed ut abundanter accipias. Cumque ea quæ tibi competit vilitate etiam præsentia consequaris, ne solitudinibus afflictus, & curarum moribus sæpe discerptus, non modò istis, sed etiam spiritualibus bonis te facias indignum, ne & superfluum patiaris ærumnam, & quod est amplius, propositam tibi amittas coronam.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE IN CRASAT INVM. CRASTINVS ENIM DIES, &c.] Duplex circa hunc locum occurrit difficultas. Primò, quomodo istud inferitur ex superioribus, cum superius non solum videatur prohiberi solitudo crastini, sed etiam de rebus præsentibus hic vero videatur permitti solitudo præsentis diei; cum dicatur: Crastinus dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit dici malitia sua. Secundo, quomodo prohibeatur solitudo crastini, cum Ioseph rectè fecerit, sollicitè prouidendo septem annis sterilitatis venturis in Aegypto post septem annos fertilitatis: ipse Dominus loculos habuerit, quibus utique sibi & suis etiam de crastino prouidit. & Apostoli propter imminentem famem sollicitè procurauerunt ea quæ in futurum essent ad victum necessaria, ut scribitur Actuum vnde cimo. Non erit autem aliquis locus huius difficultatibus, si quis locum hunc velit intelligere eo modo quo intelligitur vel ab Augustino, vel ab eo qui auctor est secundæ expositionis in Mattheum, quæ titulo Chryso. stomi legitur. Augustinus enim per crastinum intelligit temporalia, eo quod crastinus

EE

dies non dicatur, nisi in tempore in quo futurum succedit præterito. Ergo quoddicitur, ne sitis solliciti in crastinum, vel ut ipse legit, de crastino, est secundum eum idem quod ne solliciti sitis de temporalibus, ita ut cum boni aliquid operamini non temporalia, sed æterna tantum bona cogitetis. Quod verò dicitur, crastinus dies sollicitus erit sibiipiti, secundum eum hunc habebit sensum: ipsa temporalia pro seipsis erunt sollicita, ita scilicet ut adsint tibi eum illis opus erit. Et quod sequitur, Sufficit diei malitia sua, sic exponit: sufficit quod sumere vrgebit necessitas. Quam ideo hic intelligit vocari malitiam, quia pœnalis est nobis, propter peccatum infligta homini. In secunda verò expositione Chrysostomi, per crastinum intelligitur quicquid quotidianæ vitæ, quæ per hoc hodie significatur, est superfluum. Itaque quod dicitur; nolite solliciti esse in crastinum; hunc habet sensum: nihil curētis super id quod habere necessarium, est vobis ad vitam quotidianam. Et quod sequitur, Crastinus enim dies, &c. sic intelligitur, superflua quantacunque congregaueris, ipsa se curabunt, ita ut te eis non fruente, ipsa inuentura sint dominos multos qui ea procurēt sicut placuerit ipsis. Quo autem subditur, Sufficit diei malitia sua; secundum eum est ac si dicatur Sufficit tibi labor & miseria, quam ipateris in vita propter vsus quotidianos quos necessarios habes. Noli itaque pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fructio autem alterius. Verum utraque hæc expositio manifestè nimis eoactior est, quam ut possit videri verus huius loci intellectus altero sensum explicari. Simpliciter enim intelligendum videtur, quomodo verba significant, sollicitudinem non esse extendendam in crastinum, quod quæque dies, sufficientem afferat sollicitudinis afflictionem. Inferitur autem istud ex superioribus, in quibus dictum est vniuersaliter de sollicitudine necessariorum, ut hæc adiectione manifestius fieret quam sollicitudinem prohibuerit, nimirum anxiam & superfluum, qualis est sollicitudo crastini, hoc est, futuri temporis. Ne enim putarem quoniam præcepit ne simus solliciti, non debere nos laboribus parare quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, quales labores non possunt omnino esse sine aliqua cura & sollicitudine, totam hanc de abiicienda sollicitudine doctrinam terminaturus, tandem inferat: Nolite ergo solliciti esse in crastinum, quasi dicat. Laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est cura habenda, verum hæc cura non est in futurum tempus extendenda, ut anxie solliciti sitis, quem fructum in posterum labores vestri vobis adferant, aut quid sequens tempus, vobis est allatarum. Tantum ea quæ in præsens faciēda incumbunt curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipiti, hoc est, crastinus dies afferet secū sollicitudines conuenientes his rebus quæ, tunc occurrent. Græca efficacius habent, μεριμνησεί τὰ κτῆνη, id est, sollicitus erit pro his quæ ipsius sunt, aut curam habebit sui, aut curabit sua. Has ergo sollicitudines ne præoccupetis; ne superflua cura vos ipsos disruciatis. Sufficit enim afflictio & labor quem quæque dies secum affert. Ex qua explanatione patet non omnes eos sollicitos esse in crastinum, quia ea in præsentem tempore curant, quæ in futurum erunt necessaria, sed qui in præsentem tempore occupantur ea cura quæ secundum rectam

A rationem non congruit tempori præsentem, sed futuro. Itaque cura incumbens præsentem tempore de provisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed hodierna: quomodo cura Ioseph non fuit crastina cura, quia cognoscenti tale temporum successionem incumberebat deinceps providere de iis quæ succedentibus annis essent necessaria. Et similiter non est sollicitum esse de crastino, providere annuas provisiones, & similia. Porro obseruandum, Dominum pulchre per prosopopœiam dixisse: Crastinus dies sollicitus erit tibi, &c. Sufficit diei malitia, id est, afflictio sua, ipsi diei tribuens sollicitudinem quæ propriè homini competit. Quæ locutio etsi sit vulgari modo loquendi mutuata à Domino, hoc loco tamen habet non paruum energiam. Ne enim quis diceret se velle cura præsentem diei paululum intentam excutere curam quam sequenti die tubire deberet, Dominus diei tribuit sollicitudinem, significans ipsum diem crastinum necessariò curas suas tecum allaturum, quantumvis præsentem cura ab illis nos studeamus liberare, & iniuriam facere diei præsentem qui eam onerat curis diei crastinæ, cum ei fatis grauius sit afflictio sua. Re verà tamen significare voluit eum qui de crastino est sollicitus, seipsum superfluo & nimio curarum onere premere, cum iupra afflictionem præsentem diei sibi & sequentis temporis afflictionem imponat, qua tamè adiectione non sit alterius diei onera facturus leuiora. Atque hæc iam rursus noua ratio à sollicitudine auocans, qua fatis ostendit Dominus suam in prohibitione sollicitudinis erga nos dilectionem, ut qui ideo significet se prohibere eam, quod velit nos à superflua & inutili afflictione esse liberos. Ob quam certè rationem hic nouissimo loco indicatam non solum excutienda est sollicitudo crastina rerum necessariorum ad victum & vestitum, sed etiam omnium aliorum quæ futuro tempore vel expectamus accipere, vel incumbunt nobis faciēda quantumvis bona, ut occupationis studiorum, aliorumque bonorum operum quorum non alia cura habenda est, quam ratio præsentem temporis exigit. Singulis enim diebus curandū de his quæ ipsis diebus erunt faciēda pro Dei gloria, pro proximorum utilitate, & propria salute corporis, tum animæ, reliquorumque omnium cura excutienda, diuinæ providentiæ omnibus commissi. Summa ergo eorum quæ Dominus intendit est, ut ne diffidentes de diuina erga nos providentia, vulgi & gentium more solliciti simus de rebus ad vitam corporalem necessariis, ita ut timidis cogitationibus nos ipsos disruciemus, metuentes ne aliquando desit quid necessariorum, aut immodicis laboribus studeamus parare ea quibus necessitatem in futurum subleuemus: sed contra potius diuinam providentiam in mutis creaturis considerantes, ac sic persuasi multo maiorem Dei erga nos esse providentiam, ut qui noster sit pater, deponamus timidam illam & immodicam temporalium sollicitudinem, ac pro ea ante omnia & in omnibus studiosè queramus regnum Dei, & toti in hoc, ut quæ illi placita sunt faciamus. Sic enim futurum, ut diuina providentia nobis etiam necessaria suppeditentur sine nostra sollicitudine, eum contra sollicitudo illa vulgaris præterquam, quod grauissimum quoddam sit malum sponte susceptum, etiam plene sit inefficax ad suppeditandum

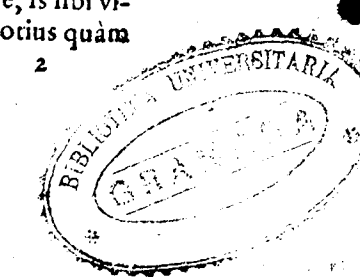
dum necessaria, & ad hæc etiam impediens; ne de diuina providentia habere opinionem, aut regnum Dei & iustitiam eius quis consequatur, declarans eum quem possidet indignam terrenis rebus ita esse affixum, ut eas cælestibus præponat

DOCET TEMERE NEC IVDICANDVM, NEC DOCENDVM, ADhortatur ad orationem, ut vitatis pseudo prophetis, huic doctrinæ inhæreatur. Matthæi 7. Lucæ 6 CAPVT XLIII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimitte, & dimittentur tibi. Date, & dabitur vobis. Mēsurā bonam & confertam, & cogitatis, & supereffluēt dabit in sinū vestrū. In quo enim iudicio iudicaueritis, audicabimini. In qua mēsurā mēsi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autē autē illis & similitudinē. Nunquid potest cæcus cæcū ducere? Nōne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrum, perfectus autē omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autē vides festucam in oculo fratris tui, & trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo, & ipse in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, ecce primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcēt eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos. Petite & dabitur vobis. Querite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui querit, inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? Si ergo vos, cum sitis mali nostris bona dare filiis vestris: quāto magis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se? Omnia ergo quæcūque vultis ut faciāt vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & propheta. Intrate per angustā portam, quia lata porta & spaciōsa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angustā porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eā. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos: Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos, neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur: Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vnam, & sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autē arbor, malos fructus facit. Nō potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala, bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonum, & malus homo de malo thesauro profert malū. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? Nō omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorū, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicēt mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tūc confitebor illis, quia nunquā noui vos, discedite à me, ones qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui venit ad me, & audit verba mea hæc & facit ea, ostendam vobis cui similis sit. Assimilabitur viro sapienti, qui edificauit domum suam super petram, qui fodit in altū, & posuit fundamentum supra petram: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt vēti: & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui edificauit domum suam super arenam sine fundamento. & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & continuo cecidit, & fuit ruina domus illius magna. Et factum est cum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinā eius. Erat enim docens eos sicut potest atē habens, & non sicut scribæ eorum & Pharisei.

NOLITE IUDICARE, ET NON IUDICABIMINI. Nolite condemnare, &c. Qui certam & expeditam dictorum & factorum Domini, ut ea Euangelistæ conscripserūt, volet intelligentiam habere, eum necesse est probe meminisse illos nihil aliud spectasse, quam ut ex paucis quæ de Christo narrant, doctrinæ & vitæ ipsius imaginem aliquam nobis proponerent, ex qua illū esse Christum & Saluatorem agnosceremus, & ante oculos quæ vita digna Deo sit haberemus. Ideo nequaquam annumerare verba illius, aut suo ordine singula recēlere curæ illis fuit, breuiter annotasse quædam: ex quibus reliqua cōiicere quis posset, contenti fuerit. Hinc ergo non

dubitandum, Dominum in hoc prolixo sermone fultus & explicatus multa dixisse, ac pleraque alio etiam ordine quam Euangelistæ conscripserunt, simul eodem sæpe alias quoque docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. Proinde non est curiosè nimis ad laborandum, ut singula superioribus certo ordine obseruato connectantur, aut ex ordine seruatō ab vno Euangelistarum, reliquorum narrationes æstimentur. Quod ideo hic monere visum est, quod omnino caput hoc Matthæi septimum miscellanea quædam contineat. quæ si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius aut curiosius connectere, is sibi vitro tenebras effuderit, & implicabit potius quam

explicabit: Habet tamen principium huius capituli ad superiora non omnino nullum ordinem. Continuatio enim est eius quod dictum est in fine cap. 5. Vnde hæc doctrina de non iudicando quenquam, à Luca statim subiugitur, postquam dixisset. Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Pertinet enim ad idem ad quod ea quæ illam sententiam præcedunt, nimirum ad dilectionem proximo exhibendam. Itaque postquam Matthæus interposuisset doctrinam Domini de vitanda cupiditate laudis humanæ in bonis operibus hypocritis propria, & vitanda cupiditate & sollicitudine rerum terrenarum, qua vulgus hominū fere laborat, redit ad doctrinam dilectionis proximi, quam iam resecatut & aliud vitium Pharisæis & Scribis peculiare, nec non & hominū vulgo passim commune. Siquidem Pharisæi quum sibi ignoscerent in grauissimis peccatis, tamen aliorum iudices erant inclementissimi, etiam ea calomniantes quæ recta erant, sinistrè interpretantes quæ erant dubia, exaggerantes, quæ erant leuia, & omnino, vt Dominus illis exprobat, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Sic & ingenio vulgi inter reliqua vitia penitissimè insitum est, in alienis factis curiosum esse, eaque censere, vt eum in seipis verè iusti & laudati homines esse nequeant, aliorum saltem collatione nonnullam probitatis vmbra sibi cõcilient. A quo sanè morbo suos docet hic Dominus debere esse alienissimos. Porro quo doctrina ista Saluatoris rectè intelligatur, certum imprimis non prohiberi hic Christianis omne iudicium. Non enim prohibetur seculari magistratui & Episcopis iudicare facinorosos, cum Paulus ipse fornicarium Corinthium iudicauerit, & dixerit: Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare. Nonne de his qui in eis sunt vos iudicatis. Et Dominus toties condemnauit Pharisæos: dicens: Vt vobis Scribæ & Pharisæi. Nec rursum omne iudicium hic priuatis personis prohibetur, cum mox in sequentibus Dominus admonens vt caueamus à falsis prophetis: A fructibus, inquit eorum cognoscetis eos. Ad quem modum, dicit & Ioã. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quod vtiq; sine iudicio quodam fieri nõ potest. Prohibetur ergo hic primum iudicium quo quis curiosus obseruans aliena dicta vel facta, in animo suo ea censet. A verbis etiam probatis condemnat tanquam mala, cum sint dubia aut etiam aperte bona. Deinde iudiciū quo priuatus alterius dicta & facta etiam aperte iatis mala notat, nõ vt emendet aut illum aut alios, sed vt famæ eius detrahat, denigratq; proximo sibi probitatis opinionem cõciliet. Postremum prohibetur iudicium quo quis hominem quædam aperte mala committentem condemat veluti desperatæ salutis. Nam prohiberi potissimum iudicium de rebus dubiis (de quibus etiam proprie dicitur esse iudicium) patet ex illo Pauli: Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarū. Et rursum ad Rom. 14. dum iudiciū prohibet, de his rebus loquitur quæ incertum erat quo animo fierent. Quod autem etiã iudicium detractorium prohibeatur, satis ostendit illud Iacob. 4. Nolite detrahare alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Iudiciū autem quo fratris iudicatur desperata salutis, etiam prohiberi docet illud Pauli: Tu quis es qui iudicas alienum

1. Io. 14.
Quod iudiciū sit prohiberi a domino

1. Cor. 4.

Rom. 14.

Aseruum; Domino suo stat aut eadit. Stabit autem, potens est enim Deus statuere illum. Prohibetur ergo iudicium, proximi malignū & temerarium, quod scilicet ex curiositate nexia, aut inuidia, & odio ac perueritate animi ex alieni ignominia voluptatem capientis, aut deniq; superbia captante ex aliorum collatione opinionis propriæ augmentum, de singulis iudicare presumente, gignitur. A quali iudicio Christianus triplici nomine merito abstinere debet. Primum quod conueniat eum sua facta & dicta diligentius attendere, atque in his tuos lapsus, errata & defectus perspicere, vt nõ libeat ei aliena curiosus obseruare aut obseruata carpere. Secundum, quod fraternæ charitatis sit aliena vitia occultare, eaque extenuare, & ad eam conuere, dubia verò candidè interpretari. Tertium, quod agnoscere se debeat proximi sui conseruum esse non iudicem, & ob id iniuriam etiam Deo facere, cuius officium sibi usurpat. Ad quã causam respexit & Iacobus & Paulus: Hic vero dominus potissimum videtur respexisse ad causam secundam, volens abstinendum ab huiusmodi temerariis & malignis iudiciis, quod cū fraterna charitate pugnet. Postea tamen etiam primam respicit ratione cum subiicit: Quid autem vides festucã, &c. Porro iudicare, est sententiã de re aliqua ferre: verum quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non est aliud quam cõdemnare, ideo explanationis gratia additū est: Nolite condemnare vt nõ condemnemini, quæ tamen pars in Græcis non inuenitur, nisi apud Lucam, sicut nec in antiquis Latinis exemplaribus inuenitur apud Matthæum, in quem videtur ex Luca trãslatum. Quoniam autem eiusdè charitatis ac similis premij est non condemnare proximum aut proximi dicta vel facta, & peccatū in se fratri ignoscere, atq; ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus est, ideo apud Lucam bene subiicitur: Dimitte, & dimittemini, hoc est, remittetur vobis. Date, & dabitur vobis. Hæc autem promissiones; non iudicabimini, non condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis; dupliciter possunt intelligi. Quidam enim eas referunt ad ipsos homines, vt sit sensus: Ne iudicetis alios, sic fiet vt ipsi vicissim nõ iudicabimini ab hominibus, & sic dereliquis. Vnde pro eo quod nos legimus impersonaliter, remittetur vobis: quidam vertit, remittetur alii vobis. Cui sensui satis consonū est quod apud Lucam dicitur: Mensuram bonam & confertam dabunt in sinum vestrum. Ideo autem secundum hunc intellectum Dominus ab iniquo & prauo iudicio auocat, ea ratione; ne & nos quoque illud experiamur, quia natura mirè inuisa res omnibus sit sua ab alijs, curiosè & odiosè vestigari ac sinistrè arbitrari. Commodè igitur monuit, vt sicut ab alijs permolestū est, nostram inamice & citra candorem accipi, aut etiam improbè diiudicari: ita vicissim in æstimandis censendisq; alienis æquitatem & candorem non posthaberemus. Qui enim aliquam æquitatis portunculam retinet, à prauo & odioso iudicio vitæ alienæ facile absterrebitur, si cogitet quàm graue & permolestum sibi sit, se & sua ad hunc modum iudicare. Porro secundum hunc intellectum promissiones istæ nõ sic sunt accipiendæ quasi generaliter & vniuersaliter veræ, & in omnibus sic habentes. Non enim si quis candidè de proximis & factis ipsorū sentiat, ob id à nullo ei iniquum iudiciū est expectandum. Quis enim ab iniquo iudicio vnquam

Triplicide causa abstinendi a temerario iudicio

Iacob. 4. Rom. 1

vnquam fuit alienior Christo, & quis tamen id equè passus est ab alijs: Sed dominus rudibus & vulgaribus locutus, hæc dixit, quod vulgo ac fere fieri solet. Omnino enim qui candidè facta aliorum interpretantur, apud plurimos vicem merentur, licet non omnes. Ita contra qui omnium cõsors se faciunt & citra æquitatem, ij plene & aliorum iudiciis iniquioribus sese reddunt obnoxios. Sic qui facile se vel in remittendo, vel in dando præbuerit, ei vt in plurimum vicissim ab alijs remittetur, & dabitur ac benefiet, idque cumulatiflime, quod per mensuram bonam, confertam, concussam, & exundantè intellexit Dominus. Sunt enim hæc sententiæ à vulgi sermone mutuatæ, quibus Dominus hortati ad id voluit, quod infra mox subiicit, vt omnia quæcūq; voluerimus vt faciant nobis homines, & nos faciamus illis. Tum monere, ita comparatum esse diuinitus, vt quales ipsi fuerimus in alios, tales alios experiamur erga nos iuxta illud: Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Similes sententiæ in scripturis frequenter occurrunt, quibus bene vel malè operantibus promittitur aliquid temporale bonum vel malum. obuenturum, non quod semper contingat, sed quod vt in plurimū. Hinc est illud cõtuplum, quod in hac vita promittitur ijs qui propter Christū aliquid reliquerint. Et illud: Qui dat pauperi nõ indigebit. D. Augustinus autem & Chrysostomus, aliique veteres, has omnes promissiones ad Deum referunt, vt sit sensus: Nolite condemnare vestros proximos, & non condemnabimini à Deo. Remittite alijs quæ commissa sunt in vos, & remittentur vobis peccata vestra à Deo. Date indigentibus & petentibus, & vicissim dabit vobis Deus quæ postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur, vt vtraque intelligentia simul comprehendantur, & sit sensus: Nolite iudicare alios, sic fiet vt aliorum iniquis iudiciū effugiatis, aut saltem vt Dei seuerum iudicium non experiamini.

MENSURAM BONAM ET CONFERTAM, ET COAGITATAM, &c.] Quatuor conditionibus mensuræ materialis significare voluit Dominus remunerationem & copiosissimã obuenturam his qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint, qui remiserint, & derint. Prima enim mensuræ optimæ conditio est, vt sit bona, hoc est, iusta, nec ad amissum iusta, sed liberaliter iusta. Secunda, vt sit conferta, hoc est, vt magis significat Græca dictio, *πλεονεξία*, pressa. Sic enim fit vt plus capiat vas. Tertia, vt deinde sit coagita, hoc est, bene cõcussa. Nam & hoc pacto fit vt plus contineat vas quo metimur. Quarta, vt præterea etiam superfluat, nec post compressionem & concussionem vas contineat totam mensuram. Si autem superiores sententiæ accipiantur secundum priorè intelligentiam, facile est intelligere quod sit suppositum verbi, dabunt, nempe homines quibus benefecistis. Sed si promissiones istæ secundum posteriorem intelligentiam ad ipsum Deum referantur, quæritur qui sint illi de quibus hic dicitur; dabunt in sinum vestrum. Caietanus intelligit hunc sensum vestra merita, vestrum non condemnare, vestram dimittere & dare, hæc dabunt mensuram bonam. Verum rectius accipitur secundum Augustinum lib. 2. de quæst. Evangel. cap. 8. secundum enim loquendi modum quo postea de pauperibus dicitur. Recipient vos in

æterna tabernacula; quia scilicet Deus propter illos quibus benefecit suo nomine recipit in sua tabernacula, & dat præmium copiosum. Aut quod dicitur; mensuram bonam dabunt; impersonaliter accipitur, pro, mensura bona dabitur. Sunt autem qui hanc sententiã intelligunt non solum de remuneratione bonorum operum, sed etiam malorum, quorum vitio veluti mensura quædam superfluens grauissima erit. Sed videtur magis hæc sententiã solum dicta de remuneratione bonorū operum. Quoniam enim dicitur: Date, & dabitur vobis; eam promissionem exaggerare volens subiicit: Mensuram bonam, &c. quasi dicat. Non solum dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans vobis remuneratio fiet proportionata tamen vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum, remunerationem vocauit mensuram.

IN QVO ENIM IUDICIO IUDICABIMINI ET QUAMENSA, &c.] Et hæc duæ sententiæ facilem habebunt & apertam intelligentiam, si superiores illæ sententiæ priorè modo accipiantur. Erat enim sensus. Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab alijs iudicabimini. Si enim æqui fueritis in iudicando aliorum dicta & facta, sentietis alios quoque fere vestrorum factorum & ditorū æquos iudices. Contra, si iniquiores æstimatores alienæ vitæ fueritis, tales quoque alios experiemini in vos. Est in summa, quomodo vos alijs feceritis siue iudicando, siue remittendo, siue dando, aut contra retinendo iniuriam, & bene facere negligendo, sic fiet ab alijs vicissim etiã vobis. Verum si ad Deum referantur promissiones in superioribus sententiis posite, quomodo dicitur: in quo iudicio iudicaueritis, &c. An qui iniquo iudicio aliquem iudicat, iniquo etiã iudicio iudicabitur à Deo? Et qui iniqua mensura mensus fuerit, iniquam etiã mensuram à Deo accipiet. Itaque secundum August. non est sensus: Quali iudicio iudicaueritis, tali iudicabimini: sed in quo iudicio, hoc est, per hoc ipsum iudicium quo alios iudicaueritis, iudicabimini apud Deum, quia scilicet hoc iudiciū iudicabit vos apud Deum, eritq; ratio quod iudicabimini à Deo siue ad præmium, siue ad pœnam. Sic in qua mensura mensi fueritis, remittetur vobis, quia illa ipsa quæ alijs vel bene vel malè feceritis, erunt vobis remunerationis vestræ causa. Prosequitur præsentem locum etiam D. August. epist. 49. in solutione 4. quæstionis, vbi respondet calumniæ gentilium, quæ captabant ex his verbis Christi, in qua mensura mensi fueritis, quod pro temporali peccato æterna interantur supplicia. Vbi per mensuram intelligit hominis voluntatem, in qua iuxta quod mensurauerunt sua facta, Deus reddat siue beatitudinem, siue miseriam. Verum hic sensus videtur eo actior, nec vulgari modo loquendi, vnde secunda sententiã desumpta, est cõueniens. Illud enim, in qua mensura, &c. prouerbij vice etiã ab Ethnicis scriptoribus iactatum ostendit quidam in Chilliadibus. Significatur autè eo beneficij aut maleficij relatio. Proinde si ad Deum hæc referantur, intelligendum ideo dictum: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini; quia qui curiosè alienã vitam excusserit, illius vita etiam à Deo exactè di iudicabitur, & qui proximum cõdemnauerit, ipse quoque condemnabitur à Deo. Qui verò æquus fuerit proximorum iudex, æquum quoque & benignum experietur Dominum. Et in genere quali

mensura mensi fuerimus, remetietur nobis à Deo, quia si benefecerimus, bona recipiemus ab eo: mala verò, si male fecerimus. Hac enim solum ratione dictum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quare non est hic locus questionibus, quomodo iam dicatur: Eodem mensura remetietur vobis; cum prius dictum sit; mensuram superfluentem dabunt in sinum vestrum; Deinde quomodo poena aeterna punitur peccatum temporale, si eadem mensura sit remuneratio. Ideo enim solum dictum est: Eadem mensura remetietur vobis; quia, secundum Psalmistam, Deus dicit cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerterus. Et secundum Paulum: Qui parca seminat, parca & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Et secundum Iacobum. Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Vnde August. lib. 21. de ciuitate Dei. cap. 11. tra.ans hanc sententiam contra eos qui ex ipsa inferebat absurdum esse, supplicium impiorum esse aeternum: Non attendit, inquit, non propter aequale repositi spatium, sed propter vicissitudinem mali, id est, ut qui mala fecerit, mala patiat, eandem dictam fuisse mensuram, &c. Porro hac sententia: In qua mensura, &c. Dominus Marci 4. ad aliud propositum vsus est, ut ibi dicitur. Cum enim sit proverbialis sententia, variis locis aptari potest.

DICBAT AUTEM ILLIS ET SIMILITUDINEM: NUNQUAM POTEST CAECVS CAECUM DUCERE, &c. [Solum Lucas hic introducit à Domino dictas duas similitudines, de caeco caecum ducente, & discipuli perfectione; quibus similitudinibus alio etiam loco vsam Dominum narrat Marthaeus. Nam commemorat Dominum dixisse de Pharisaeis: Sinite illos, caeci sunt, & duces caecorum: caecus autem si caeco ducatur praestet, ambo in foueam cadunt. Et cum, Apostolis praediceret obuienturas illis persecutiones, Dominus dixisse scribitur: Non est discipulus super magistrum, nec seruus super Dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Sed his locis ad alium finem & aliud propositum istis vitur parabolis, quam in presenti loco, ut parabolae & adagia variis locis aptari possunt, ut iam dictum est. Nam illud de caeco caecum ducente, inducitur contra Pharisaeos, qui cum caeci essent & imprudentes, aliorum imprudentium quoque & caecorum se magistros praebant. Et illud de discipulo Marthaeo, dicitur discipulis, ut animae quiores perferrent aduersitates & persecutiones, quod ab his viderent non esse liberum magistrum suum. Hic verò cum vario modo similitudines istae aptentur proposito à diuersis inter pretibus, conuenientissima videtur connexio indicata à Theophylacto, ut his similitudinibus intelligatur Dominus docere voluisse, eum qui alios est iudicaturus & reprehensurus, debere ab huiusmodi vitiis quae in aliis, est reprehensurus, aut aliis similibus vitiis esse immunem. Ad hoc enim propositum haec esse dicta, patet ex tertia parabola aperte quae subiungitur: Quid autem, vides festucam, &c. Quoniam ergo superius Dominus praecipit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & condemnare fratrem suum ut corrigat & emendet, docet deinceps, qualis esse debeat qui hoc sine alium volent iudicare & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienae vitae seuerus est censor, suae interim negligens.

A Nunquid, inquit, potest caecus caecum ducere? Quod si tentet, nonne ambo in foueam cadunt? Quali dicitur: Si quis sit, qui alterius vitiis reprehendere vellet, & demonstrare veram virtutis viam, atque in ea ipsum deducere, videndum ei imprimis num & ipse, mentem habeat sine errore veritatis, siue praua cupiditate & affectu aliquo excaecata. Nam si ipse caecus existens parat alterius se ducem praebere futurum certè, quod solet contingere, vbi caecus caeco fit via dux, videlicet ut uterque cadat in foueam aeternae perditionis. Ad id idem propositum subiicit: Non est discipulus supra magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius, quasi dicitur. Si igitur tu qui doctorem te aliorum praebes, ipse fueris in vitio, non est spes meliorem te posse fieri quem docere paras, cum secundum vulgare proverbium, discipulis non possit esse perfectior magistro suo, in eo scilicet in quo est discipulus. Eiusdem argumenti est & quod deinde subiicitur. Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius quoddam vitium quorundam, qui non solum alium reprehendunt in eo in quo & ipsi culpabiles sunt, sed minima in aliis norant, cum ipsi ad grauiora sua peccata perspicenda sint caeci, quos bene hypoeritas vocat, vel quia sibi sumunt partes iustorum & sanorum, cum iniusti sint & agroti, aliena persona id quod re vera sunt occultare studentes: vel quia praetextu correctionis aliena vitia notant, cum re vera id agant proposito condemnationis. Si enim curadi fratris desiderio hoc agerent, prius grauiora sua crimina curarent. Magis enim quisque, seipsum amat quam fratrem, quem rectè diligere non potest: si non seipsum prius rectè diligit: cum propria dilectio regula esse debeat fraternae dilectionis. Per festucam ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic designantur. Est enim festuca, secundum Calepinum nitentem autoritati Augustini, arboris nouella & cuiuscunque sati pullulus. Augustinus enim de verbis Domini sermo. 16. Festuca, inquit, initium trabis est. Nam trabs quando nascitur, prius festuca est. Dicitio tamen Graeca quae hoc loco ponitur, nempe *καρος*, putatur magis significare breuissimam aliquam signi particulam, quam vulgari lingua vocamus, *cen spintore*. Vnde dicitur Graecis *καρρογία*, hoc est, collectio huiusmodi particularum, quae Galenus recenset inter signa phrenesis. Atque hoc certè modo *καρος* pulchre apponitur trabi, cum festuca in ea significatione quam indicat Augustinus, magis componi debuisset cum arbore significat autem Saluator hypoeritas, de quibus loquitur, duplici nomine peccare; primum, quod aliorum vitiis, ad quae quod parua sint, conuiuendum esset, curiosius obseruent, & seuerius notent: deinde, quod sua vitia maiora dispicere negligant. Quod dum fit, duplex vterius iam malum committitur. Nam qui peccantem in paruis admonet, cum ad grauiora sua vitia conuiuere, & sibi ex aliena correptione falsam sanctimoniam opinionem parare studet, vnde & hypoeritam vocat, & veritatem ipsam reddit ei qui admonetur odiosam. Proinde admonet Dominus ut qui aliorum vitia notare volent, prius saltem aperte sua vitia curet. Et tunc, inquit, perspicies, &c. quando scilicet eum fructu id poteris facere & sincera correctionis intentione. Non prohibetur ergo his verbis Domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdem, vel maioribus obnoxius est criminibus. Si enim quis in minoribus peccatis

peccatis ex sincera charitate proximorum fiat monitor, sitque eisdem vel aliis obnoxius, non contrahit praecipio Christi. Non enim talis sese iustificare, & alios condemnare; sed se pariter ac illos quoad fieri potest, peccatis purgare annititur. Dominus autem praecipue voluit: ut ne ex aliorum correctione & condemnatione sanctimoniam opinionem quareremus, aut ne veritatem odiosam redderemus, quod fit cum apertis criminibus obnoxius est qui alium de paruis corripiat.

NOLITE SANCTVM DARE CANIBVS, NEQVE MITTATIS MARGARITAS ANTE, &c. Obscurum est quomodo haec superioribus subiiciatur. Et quidè in secunda expositione Chrysostrami non male sic cum superioribus haec connectuntur, ut quoniam superius iussit Dominus diligere inimicos, & benefacere his qui peccant in nos, hic iam amputare intelligatur malam cogitationem quae ex illis praecipis oriri posset. Nam ob ea praecipia cogitare possent Apostoli, etiam indignis & hostibus Dei comunicanda secreta Dei mysteria. Quae connexionem etiam sequitur in Paraphrasibus quidam. Verum rectius haec ad immediate praecedentia referuntur hac ratione subiecta, ut quoniam mox superius docuit qui non debeant alios iudicare, corripiere & docere, hic iam doceat qui non debeant corripi & doceri. Dixerat enim; eice primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies, ut educas festucam de oculo fratris tui. Ne ergo is qui purus est, & trabem iam eiecit è proprio oculo, putaret se quosuis corripiere & docere debere quos videt vitiis aliquibus obnoxios, comode hac doctrinam generalem subiecit, ne sanctum daretur canibus, significans abstinendum ab admonitione illorum, qui admoniti euasuri sunt peiores, & potius sunt irritandi quam sanandi. Porro sanctum & margaritam sic in secunda expositione Chrysostrami distinguuntur, ut per sanctum intelligantur res sacrae, quales sunt Sacramenta, Baptismus, Eucharistia, &c. per margaritas intelligantur mysteria veritatis, quae in scripturis sacris in clausa sunt, quae admodum margaritae inclusae cochleis positae sunt in profundum maris, ut sicut has è profundo maris non potest tollere, nisi artifex qui habet eius rei vsus; ita illa inuenire & explicare non possit, nisi vir spiritualis, qui habet sensus bene exercitatos. Verum huiusmodi mysteria non solum non sunt comunicanda porcis, sed nec etià bonis quibusdam adhuc tamè infirmis. Vnde Saluator Apostolis suis dicebat: Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. Et Paulus Apostolus. Ego inquit, cum venissem ad vos: non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed tanquam carnalibus. Tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis. Proinde rectius idè intelligemus vocari sanctum & margaritam nempe doctrinam veritatis, doctrinam nimirum Evangelicam, quam & postea margaritae comparat Dominus. De hac enim etiam hic potissimum locutus videtur, quamuis simul, ut est generalis sententia, rectè intellexerimus per sanctum & margaritas significari & sacras qualesque res, quales sunt Sacramenta. Dicitur autem haec, nempe doctrina Evangelica atque Sacramenta, simul & sancta, & margaritae. Sancta quidem, quia diuina & sanctorum tantum vsui deputata, quae corrumpere & prophanare nephastum est, quomodo in veteri lege sancta dicebantur quae prophanis vsibus

A adaptare nephastum erat. Margaritae vero, propter inestimabile eorum pretium. Nam margaritae siue vnionibus olim summum fuisse pretium abundè testis est Plinius. Caeterum per canes & porcos, per quos quidam diuersos intelligunt, per canes accipientes significari infideles omnino immundos per porcos vero, Christianos carnalibus voluptatibus deditos, ut habetur in secunda expositione Chrysostrami. Aut contra, teste Hieronymo, per canes, Christianos reuersos ad vomitum: per porcos, eos qui necdum Euangelio crediderunt, versantes in luto peccatorum, simplicius fuerit accipere eosdem, nempe eos qui immedicabili tenentur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipsorum immunditiam, specialiter vero canes, quod veritati oblatent, bene loqui nescientes, quomodo carnis non emittit fere vocem nisi ita significatam. Porcos vero, eo quod viles carnis & mundi cupiditates spiritualibus & diuinis rebus praepnant, quomodo porcus lutum praefert margaritis. Quoniam enim canis secundum legem est immundissimum animal, ut pote quod nec ruminet, nec findat vngulam, ac praeter ea illius est immunditiae, ut ex fetidis cadaueribus pascatur, ac ad vomitum suum reuertatur, a liquoties in scripturis per canes peccatores significatur, ratione immunditiae suae, ut cum postea dicit Saluator: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. Sic: Quae communicatio sancto homini ad canem? Et: Foris canes, & venesici, & impudici. Vnde est & illud: Canis reuersus ad suum vomitum. Quoniam vero idem animal ad nihil aliud fere voce vitur quam ad latrandum, & in homines insurgit ad discerpendum, ponitur nonnunquam in scripturis pro impugnatoribus veritatis, aut persecutoribus iustorum. Sic Paulus de Iudaeis hostibus Euangelii loquens: Videte, inquit, canes videte malos operarios. Et Dauid hostes suos vel Christi implacabiles canes vocat. Circumdedere, inquit, me canes multi. Et, De manu canis libera vnicam meam. Cum autem sequitur, Ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi disrumpant vos; quidam duas has partes sic accipiunt, ut prior ad porcos pertinet: posterior vero ad canes. Vnde & quidam libri Latini habent; & canes conuersi disrumpant vos; cum tam en canes, non sit aut in Graecis, aut in Latinis codicibus emendatioribus. Et quidam verit, Ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi in vos lacerent vos; addens scilicet de suo pronomina illa diuisua, hi & illi, cum non sint in originalibus, & proinde tollens liberam illam intelligentiam facultatem quam Graeca praebent. Potest enim sicut conculcatio, ita & laceratio ad porcos referri. Nam scruunt etiam apri. De canibus autem idem intelligendum reliquit Dominus, videlicet ne & ipsi conculcent sanctum pedibus suis, & conuersi disrumpant: nec opus fuit hoc sigillatim de vtrisque dicere, cum secundum sensum à Domino intentum per canes & porcos iidem intelligantur. Significare enim voluit Dominus, duo mala consecutura, si diuina & spiritualia proponantur canibus & porcis, hoc est, immundis hominibus, veritatis oblatatoribus, & contempторibus. Primum, quod illa quantum in ipsis est prophanabunt & contaminabunt. Deinde, quod illorum prophanitatem persequenter, calumniis ipsam impetentes, & iniuriis afficietes. Et bene quidem dicitur, & con-

28
 uerſi diſrumpant vos. Primum enim impij audito ſermone veritatis cognofcentes illum ſuis affectibus contrarium, ſermonem contemnunt, illiq; detrahunt: deinde vero acuuntur in ſermonis auctorem Verum circa iſtud Domini præceptum oritur difficultas, quomodo ergo Chriſtus & Apoſtoli obſtinatis Iudæis, vere canibus, de ſacris myſterijs frequenter verba feciſſe leguntur, vnde ſane illi majore perciti furore, conuerſi dilacerare ipſos conati ſunt & perdiderunt, vti patet de Stephano, cuius oratione adeo accenſi fuere, vt mox corripere ipſum, vrbeq; eiectum lapidarent. Deinde quomodo Iudæ Dominus dedit corpus & ſanguinem ſuum, ſi non licet ſanctum dari canibus? Ad primum quidem dicendum, veritatem Euangelicæ doctrinæ nonnunquam coram canibus & obſtinatis peccatoribus Dominū & Apoſtolos propoſuiſſe, ſed non niſi præſente multitudi- ne, idq; nonnunquam vel ſponte, vel interrogati. Et quidem cum ſponte id fecerunt, duabus de cauſis fecerunt, videlicet partim ad conſtationem impietatis reproborum, partim propter vocationem electorum qui impijs illis permixti erant, aut vt qui iam vocati erant & crediderunt, corroborarentur & monerentur. Quod enim ad conſtationem impietatis improborum, & vt nullam excuſationem haberent, illis prædicauerit Dominus, tatis docet illud quod dicit: Si non veniſſem, & loquutus fuiſſem illis, peccatum non haberent. Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. Cum vero interrogati fuerint veritatem ipſam frequenter propoſuerunt, tum propter duas prædictas cauſas, tum etiam vt perhiberent teſtimonium veritatis, & gloriam Dei illuſtrarent, nec iuſtam haberent maliçioſi interrogatores occaſionem blaſphemandi doctrinam Euangelicam, quaſi non haberent prædicatores eius quid ipſis reſponderent. Aliquando autem Chriſtus ab obſtinatis Iudæis interrogatus, non reſpondit quod interrogabatur, ſed aliud interrogauit: quod ſi reſpondebant, habebant ipſi ſuæ quaſtionis reſponſionem, vt cum quaſſus eſſet num tributū eſſet pendendum Caſari. Si vero reſpondere noluerunt, vt cum quaeretur in qua poteſtate operaretur, iuſtiſſime illum viciffim non reſponderet quod quaerebatur omnibus coram fecit, docens ſcilicet qua ratione debeamus ſanctum abſcondere canibus, cum ab eis vile aliquid maliçioſe interrogamur, & aſtantium vilitas nõ exigit veritatem aperiri. Cum autem propter electorum & bonorum vilitatem, aut propter Dei gloriam ſacra proferuntur coram canibus & porcis, quemadmodum Chriſtus & ſancti frequenter fecerunt, non iam canibus & porcis ſancta dantur, ſed potius Deo & electis eius. Vnde Auguſtinus: Quod Dominus quaſdam dixiſſe inuenitur, quæ multi qui aderant vel reſiſtendo, vel contemnendo non receperunt, non eſt putandus ſanctum dediſſe canibus, aut margaritas ante porcos miſiſſe. Non enim dedit eis qui capere non poterant, ſed eis qui capere poterant, & ſimul aderant, quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat. Hæc ille. Cum autem prædicatio veritatis nullum momentum allatura eſt vel ad ſalutem proximorum vel ad gloriam Dei ſed appareat canes tantum illam impugnaturos, aut porcos contempturos, non eſt proferenda. Sic Chriſtum nunc Phariſæis tanquam canibus, nunc Herodi & Pilato tanquam porcis myſteria

A ſua promere noluiſſe legimus. Quod vero ad ſecundum attinet de Iuda præſuppoſito, quod Iudæ Dominus dederit corpus ſuum, vt eſt veriſimilius, dicendum primo, quod cum Iudæ malitia nondum fuerit prodita, nec adhuc habebatur à præſentibus pro cane, non debuiſſe Dominum ſacramentū corporis ſui ſubtraxiſſe illi, ſed potius cum alijs communicari, vt ſuo facto doceret paſtores Eccleſiæ Sacramenta non denegare occultis peccatoribus, ſed tantum publicis & manifeſtis, qui iam pro canibus habentur. Secundo dicendum, hunc locum proprie non pertinere ad Sacramentorum adminiſtrationem, ſed vel ſolum, vel poſtiſſimum ad verbi Dei diſpenſationem & doctrinam, quod patet tum ex præcedentibus quibus hæc ſubiunguntur, tum quia ſequitur; Ne forte conuerſi diſrumpant vos. Non enim periculum eſt ne ſi petentibus peccatoribus dentur Sacramenta, conuerſi diſrumpant largiorem, ſed contra potius periculum ne diſrumpant negantem. Ad alium vero locum pertinet, quod Sacramenta indignis, ſi manifeſta ſit eorum indignitas & condemnata, non ſint communicanda, nempe ad illud. Si Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut Ethnicus & Publicanus. Et illud Pauli: Si is qui frater nominatur inter vos eſt fornicator, aut auarus, &c. cum huiusmodi nec cibum ſumere. Et nemini cito manus impoſueris, ne communicaue- ris peccatis alienis.

PETITE ET DABITUR VOBIS, QUAR-
 RATE ET INVENIETIS, &c.] Cum varie à diuerſis hæc ſuperioribus coniungantur, conuenientiſſima videtur conexio quã indicat D. Chry-
 ſoſt. nimirum quod, quia magna erant, & humanæ naturæ propter infirmitatē & corruptionem diffi-
 cilia quæ hæcenus Dominus præceperat, hic iam doceat qua ratione quæ dicta ſunt præſtare poſſimus, videlicet ſi oratione auxilium & gratiã Dei im-
 plorauerimus, quem orantibus ipſum daturū quæ-
 runt promittit. Simul etiã per hæc docet, ne au-
 dita præcepta putemus noſtris nos viribus poſſe
 implere, ſed ad perficiendum ea neceſſariū nobis
 eſſe Dei adiutorium precibus impetrandū. Ideoq;
 non dixit quid petendum aut quaerendum ſit: ſed
 tantum, petite & quaerite, quia quæ petenda ſunt
 in præcedentibus memorata ſunt, & in his oſten-
 ſum pro quibus oporteat rogare. Porro tres illas
 ſententias; Petite, quaerite, pulſate, &c. ſubtiliter D.
 Aug. ſic diſtinguit in expoſitione huius ſermonis
 Domini, vt petitio pertineat ad impetrandam ſani-
 tatem firmitatemq; animi, vt ea quæ præcipiuntur
 implere poſſimus: inquiſitio autem, ad inuenien-
 dam veritatē; pulſare vero, propter beatę vitæ poſ-
 ſeſſionem & introitū regni cælorum, dictum ſit.
 Alii etiã ſic diſtingunt: petite fide, quaerite ſpe, pul-
 ſate charitate. Aut: Petite orando, quaerite recte vi-
 uendo, pulſate perſeuerando. Verum idem Augu-
 ſt. lib. 1. Retract. cap. 19. hanc ſuã expoſitionem retra-
 ctans, inquit, Operoſe quidem iſta tria quid inter
 ſe differant exponendum putavi, ſed longe melius
 ad inſtantiffimam petitionem omnia referuntur.
 Hoc quippe oſtendit, vbi eodem verbo cuncta
 concluſit, dicens, Quanto magis pater veſter qui
 in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe. Non enim
 dixit, petentibus, quaerentibus, pulſantibus. Hæc
 ille. Itaque tribus illis ſententijs vnum & idem ſi-
 gnificatur, niſi quod congeries ſententiarū com-
 mendet ſidentem, inſtantem, & ardentem preca-
 tionem

tionem. Nam ipſum petere, fiduciam in oratione
 neceſſariam ſignificat: quaerere vero, diligentiam
 pulſare, ardorem & perſeuerantiam. Nemo enim
 petit aliquid, qui non illud ex animo deſideret, &
 impetrare ſe poſſe conſidat. Qui vero quaerit, cun-
 cta alia à mente proiciens, vnum illud quod ſolum
 requirit intendit. Qui vero crebro pulſu oſtium fe-
 rit, ardens deſiderium oſtendit. Itaque, vt habet
 Chryſoſtomus, per hoc quod adiecit, quaerite &
 pulſate, non obiter poſtulandum eſſe docuit, ſed
 eum ſedulitate multa, & magna paciẽtia, crebroq;
 pulſu. Sunt autem hæc ſententiæ e vulgi ſermone
 mutuata: Nam vulgo dici ſolet, nihil fere dari, niſi
 petentibus, nihil inuenire fere niſi quaerentes, non
 aperiri oſtium, niſi pulſantibus. Perinde ergo eſt
 ac ſi diceret Dominus: Vulgò non niſi petentibus
 dari ſolet, & quaerentes duntaxat inueniunt, neque
 intromittuntur in ædes, niſi qui oſtium pulſarint:
 ita cum maxima ſint quæ à Deo expectanda ſunt
 bona, par ſanè eſt vt illa ab eo petentibus deſideran-
 ter, quaeratis ſedulo, ac ob ea impetranda pulſetis
 ardentem & pertinaciter, hoc eſt, vt ea petatis vo-
 tis multo ardentiffimis. Quod ſi feceritis, procul-
 dubio voti veſtri compotes efficiemini. Quod iam
 generalibus ſententijs Dominus confirmat, ſub-
 dens: Omnis enim qui petit, &c. quaſi dicat: Non
 omnis quidem qui petit ab homine etiam iuſtiſſi-
 me, accipit: nec omnis qui quaerit terrenum ali-
 quid, illud inuenit: nec pulſanti oſtium domus ſem-
 per aperitur ab hominibus: verum omnis qui de-
 ſideranter petit patrem cœleſtem, accipit ab eo
 quod petit: & qui ſedulo quaerit ab eo, inuenit, &
 qui aſſiduus illi precibus pulſat, aperietur ei, hoc
 eſt, ſine diſcretione quiſquis Deum ex animo di-
 ligenter & aſſidue precatus fuerit, conſequetur om-
 nino quod petit. Porro generalis illa ſententia,
 Omnis qui petit accipit; ſic primum eſt accipien-
 da, omnis qui petit recta & rectè, vel qui petit quæ
 oportet & quomodo oportet. Recta enim eſt pe-
 tendã vt exaudiamur, docetur in ſequenti exemplo:
 modus autem quo rectè eſt petendum, partim hic
 indicatur, partim alibi. Hic enim inſinuat per
 tria illa, petere, quaerere & pulſare, cum fiducia ſe-
 dulo inſtanter petendum eſſe. Præter hæc vero
 in orante requiritur vt non ſit in eo legitimum im-
 pedimẽtum quo ſe indignum faciat exauditione
 apud Deum, quod primum ſit ſi temporalia mala
 intentione quaeramus. Petitis, inquit Iacobus, &
 non accipitis, eo quod male petatis, vt in concupi-
 ſcentijs veſtris inſumatis. Secundo, ſi ipſi in alios
 inelementes fuerimus. Quod enim oburat aurem
 ſuam ad clamorem pauperis, & ipſe clamabit, &
 non exaudietur. Et ſupra: Si autem non dimiſeritis
 hominibus peccata, &c. Poſtreimum generaliter, ſi
 quis in peccandi propoſito perſeueret, nec ſtudue-
 rit cor ſuum purificare: Qui enim declinat aures
 ſuas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.
 Et. Si omnipotentem fueris de precatus, ſi mundus
 & rectus inceſſeris, ſtatim enigilabit ad te. Et: Cha-
 riſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fi-
 duciam habemus ad Deum, & quicquid petierim-
 us accipiemus. Nec mirū ſi huiusmodi conditio
 ſit ſubintelligenda in hac generali ſententia, cum
 in omnibus ſimilibus generalibus locutionibus ſit
 intelligendum niſi aliud aliud aliquid impediãt, vt
 quãdo dicitur: Beati miſericordes, quoniam ipſi
 miſericordiam conſequentur. &c. Omnis qui inuo-
 cauerit nomen Domini, ſaluus erit, & ſic deſimi-

A libus. Rurſum cum dicitur: Omnis qui petit acci-
 pit, intelligendum, accepturum quod petit, niſi ma-
 gis expediat non accipere. Qui enim bona tempo-
 ralia aut liberationem ab afflictionibus petit etiam
 rectè, non ea ſemper conſequitur, quod aliquan-
 do præter non conſequi. Vnde Paulo optanti
 liberari à ſtimulo carnis dictum eſt: Sufficit tibi
 gratia mea. Nam & huiusmodi conditio intelli-
 genda eſt in omnibus illis ſententijs, quibus tem-
 porale aliquod bonum iuſtis promittitur. Hac e-
 nim ſententia; omnis qui petit accipit; Dei bene-
 gnitate ſignificare Saluator voluit. Iam hoc ip-
 ſum ſummæ benignitatis eſt, quod quæ precamur
 temporalia bona non det Deus, quãdo ſaliter ſa-
 luti noſtræ magis expedire iudicat. Quãquam non
 omnino neceſſe fuerit hanc conditionem hic ſub-
 intelligere. Qui enim huiusmodi temporalia rectè
 petit, ſic ea petere debet, vt non velit ea ſibi dari,
 ſi Deus iudicet magis expedire vt non accipiantur,
 & vt aut quæ petit temporalia Deus det, aut
 patientiam ſaltem in malis, ſi illa perdurare Deus
 voluerit, proinde talis ſemper impetrat & accipit
 quod petit.

AVT QVIS EST EX VOBIS HOMO,
 QVEM SI PETIERIT FILIVS PA-
 NEM, &c.] Generales illas promiſſiones de ex-
 orando Deum confirmat exemplo patris terreni,
 vſus ſcilicet argumento à minori, quo ad orandum
 cum ipſe exorandi hortatur, & ſimul docet que pe-
 tere Deum oporteat, nempe bona neceſſaria vel
 vtilia. Ideo enim introducit in exemplo patrem
 filio petenti panem neceſſarium nõ dare, ſed
 inutilem, & petenti piſcem vtilem & delectabi-
 lem, non dare ſerpentem nociuum, vt intelligamus
 Deum nobis neceſſaria & vtilia petentibus
 non daturum inutilia aut noxia: & rurſum intelli-
 gamus ideo Deum non dare quandoque quæ pe-
 timus, quia ſi daret quæ petimus, daret inutile ali-
 quid aut nociuum, quamuis nos putemus nos pe-
 tere aliquid neceſſarium vel vtile. Cum autem ex-
 nuda comparatione patris terreni ad patrem cœ-
 leſtem, cõſtare poſſet patris cœleſtis in exaudien-
 do facilitas, eo quod nemo dubitare poſſet quin
 maior ſit patris cœleſtis benignitas, quam cuiuſ-
 vus patris terreni quantumvis benigni, tamen quo
 efficacius eos certiores redderet de patris cœ-
 leſtis facilitate, adiecit: Si ergo vos cum ſitis mali,
 noſtris bona data dare filiis veſtris; non ſimpliciter
 à minori argumentans, ſed etiam à contrario. Ma-
 los autem homines vocat, non quod natura mali
 ſint conditi, vt aſſeruerunt Manichæi, ſed vel com-
 paratione diuinæ bonitatis, reſpectu cuius huma-
 na etiam bonitas quodammodo malitia eſt, pro-
 pter magnam diſſimilitudinẽ, vel potius tum quia
 ad malum omnes propenſi ſumus ab adoleſcentia,
 E iuxta illud: Senſus & cogitatio humani cordis ad
 malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua, tum quia
 nemo inuenitur liber ab omni peccato. Non eſt
 enim iuſtus qui faciat bonum, & non peccet. Sen-
 ſus ergo eſt: Cum tantum valeat affectus ille, vulgo
 patribus erga ſuos liberos inſtitutus, quamuis ma-
 li ſunt patres tamen filiis bona petentibus compel-
 lat non præbere mala. ſed bona quæ petunt multo
 magis pater veſter cœleſtis natura ſua ſolus bo-
 nus, omninoq; malitiæ expertus, à quo & affectus ille
 benevolentia in terrenis patribus proficiſcitur, fa-
 cile daturus eſt bona his qui rogant eum.

OMNIA ERGO QUAE CVNQVE VULTIS
 VT

li-
 cas ali-
 quædo ſan-
 ctum dari
 canibus.
 Matt. 7.
 Matt. 17.
 Matt. 22.
 Matt. 21.
 Matt. 26.
 Matt. 27.

1. Cor. 12.
 Genef. 8.
 Eccl. 7.

VT FACIANT VOBIS HOMINES, &c.] Postquam obiter Dominus inferuisset de orando Deum sermonē, redit ad id vnde digressus est, generali iam sententia cōcludendo, præcipiens quæ prius diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia: qua sententia demonstrat omnium illorum præcedētium præceptorum quæ pertinent ad dilectionem proximi, æquitatem. Nam est hæc sententia iuris naturalis, per sese æquissima, vt prius dictum est. Porro testatur Augustinus quosdam Latinos codices habuisse additum, bona, hoc modo; omnia ergo quæcunq; vultis vt faciant vobis homines bona. Verum hoc putat additū à quoquam ad manifestationem sententiæ. Non esse enim apud Græcos, sed nec necesse esse vt addatur aut subintelligatur, cum voluntas hic, secundum eum, accipi debeat vt distingatur contra cupiditatem, hoc est, vt prius dictum est, pro voluntate rationabili, & non pro corrupta & inordinata cupiditate. Additur tamen ea dictio & apud Cyprianum in expositione orationis Dominicæ. Quod autem sequitur: Hæc est enim lex & prophetæ. hunc habet sensum: Istud est quod lex mosaica & prophetarum scripta variis præceptis exigunt. Sed quæritur quomodo hic Dominus dicat præceptum istud dilectionis proximi esse legem & prophetas, cum postea dicat: In duobus mādatis pendere totam legem & prophetas. Et respondet August. in expositione huius sermonis: Non dici hic præceptum istud esse totam legem, sed tantum, hæc est lex & prophetæ, quia scilicet istud præceptum à lege & prophetis per varia præcepta præcipitur. Idem tamen lib. 8. de Trinitate cap. 7. intelligit hic Dominum voluisse totam legem & prophetas in hoc præcepto consistere, sicut & à Paulo dicitur, Qui diligit proximum, legem impleuit. Et: Omnis lex in vno sermone impletur in eo quod scriptum est. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cum enim (inquit Augustinus) duo præcepta sint in quibus tota lex pendet & prophetæ, dilectio Dei & dilectio proximi, non immerito plerunq; scriptura pro vtroque vnum posuit, nimirum quod neutra sine altera esse possit; sed vtraque in altera includatur. Videtur tamen in illis locis Paulus non locutus de lege in vniuersum, sed tantum de lege quatenus tradit ea quæ ad proximum pertinent. vt patet ex declaratione quæ est ad Rom. 12. Et certe prior intelligentia huius loci est simplicior. Non enim recte intelligi satis potest, quomodo tota lex præcipiat vt quæcunq; volumus nobis fieri, eadem & nos faciamus aliis. Sunt autem quidam Græci codices, qui non habent: *ὅτις γὰρ ἐστὶν ὁμοίος*, id est, hæc est enim lex: sed *ὅτις*, id est Sic est enim lex, id est, sic lex & prophetæ determinant & præscribunt. Quæ etiam lectio dictæ intelligentiæ bene conuenit.

INTRATE PER ANGVSTAM PORTAM, QVIA LATA PORTA ET SPATIOSA VIA EST, &c.] Post varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vsque ad finem sermonis adhortatur Dominus ad præceptorum horum obseruationem & acceptationem. Et imprimis, quia præscripta hæcenus ab ipso viuendi ratio absolutissima, arcta est, angusta & rara, ne ab ea auditores adhorrent & alienarentur, tū ob viæ huius angustias & difficultates, tum ob paucitatem sectantium hanc vitæ rationem, hortatur vt angustam po-

atius hanc viam amplectamur, quam spatiosam illam impiorum viam, quod hæc ad gehennam, illa ad vitam perducatur. Et quidem supra docuit gratia diuina opus esse ad impletionem horum præceptorum, cum orare docuit: hic vero etiam liberi arbitrii & nostri conatus esse insinuat, vt quæ dicta sunt præstemus, cum nos intrare præcepit per angustam portam, significans conatu & labore opus esse vt angustias portæ superemus, quod apertius significauit, cum secūdo hac similitudine vsus est, quando, vt habet Lucas cap. 13. respondit legisperito interroganti. Si pauci essent qui saluarentur; Contendite intrare per angustam portam. Quamquam autem quidam hic aliud intelligant per portam & per viam, simplicius tamen fuerit idem per vtrumque intelligere: per portam quidam & viam angustam & arctam, virtutum operationem: per spatiosam vero & latam, viam iniquitatis. hoc est, rationem viuendi inique. Verum quomodo hic dicitur via virtutis arcta & angusta, cum postea dicat Dominus. Iugum meum suauē est, & onus meum leue, Et mandata eius grauiā non sunt: Et Palamita dicat, quod aperte huic loco videtur contrarium, Latum mandatum tuum nimis? Deinde Sapiens dicit de viis sapientiæ: Viæ eius, viæ pulchre. Ad pulchritudinem autem viarum pertinet vt late sint, quemadmodum Homerus appellat interdum vrbes quas laudat, *εὐπυρίας*, hoc est, latitias, vt sic dicam. Pro huius explicatione annotandum, variis rationibus posse intelligi viam virtutis vocari hic arctam & angustam. Primo, quia paucos recipit & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam spatiosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, satis significare videntur verba Lucæ. quibus Dominus dixisse commemorat: Contendite intrare per angustam portam, quia multi dico vobis, quærent intrare, & non poterunt, Si autem hac ratione intelligatur via virtutis arcta dici, non est quod scripturæ illæ quæ asserunt iugum Domini esse leue, videri possint huic loco esse contrariæ. Secundo, via virtutis recte dicitur arcta, consideratione habita ad ipsam virtutis naturam. Cum enim virtus sit in medio vitiorum arctis quibusdam iustitiæ legibus conclusa, & deinde virtutes inter se connexionē esse debeant, adeo vt qui delinquat in vno, factus sit omnium reus, bene certe arcta est virtutis via, eo quod facilis sit digressio ex ea declinando, ad dexteram, vel ad sinistram. Contra vero spatiosa est via iniquitatis, quia expanditur per omnia vitia hinc & inde. Nam, vt habet philosophus: Vno quisque modo bonus est, multisq; nefandus. Tertio, via virtutis arcta dicitur, consideratione habita ad carnis & mundi concupiscentiam, quia scilicet illam infinitatem & liberam agendi quæuis quæ libent facultatem quam sensus expetunt, amputat in nobis, certis quibusdam pietatis legibus nos arctans & contrahens. Atque hæc tertia ratio satis coincidit cum secunda. Quoniam enim virtus in seipsa arcta est & angusta, hinc etiam & nos coarctat, & liberam illā agendi quiduis facultatem à nobis excludit. Porro ex tertia & secunda rationibus patet viā virtutis non solum carni esse difficilem & arduam, sed etiam in seipsa. Dicuntur tamen mandata Domini non esse grauiā, & iugum eius esse suauē, & leue onus eius, quia tū spes celestium præmiorum, tum amor Dei ea leuia videri

videri facit iustis. Carni enim & carnalibus grauiā sunt, non spiritui, nec secundum spiritum viuere assuetis. Vnde cum Ioā. dixit: Et mandata eius grauiā non sunt; subiicit: Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Per quæ satis declarauit, quibus & quatenus Dei præcepta sunt facilia, nempe natis ex Deo & credentibus, qui per fidem celestium bonorum omnia quæ sunt huius mundi bona facile contemnunt. His certe via virtutis non videtur secundum spiritum esse arcta, sed habet in eis iustam suam latitudinem; longe pulchriorem illis huius seculi viis, eo quod mentem hominis dilatet, atque ad benefaciendum omnibus indefinenter sese extendat. Atque ob hanc causam intelligi potest dixisse Psalmistam, Latum est mandatum Domini, quamquam ex parte præcedenti, cui hæc sententia opponitur non obscurū sit quid voluerit significare Psalmista, nimirum quod cum omnis res huius seculi, quantumuis consummata & perfecta, habeat finē, Dei mādatum finem nesciat, sed se extendat in æternitatem, perducens suos sectatores ad vitam æternam vt dictum est in expositione Psalmorum. Potest autem quarto declarari quomodo via & porta quæ ducit ad vitam, sit arcta & angusta, nimirum quia non capit huius mundi gloria turgidus, fastu elatos, luxu distictos, diuitiarum sarcinis oneratos, aut reliquas huius mundi copias secum trahentes, sed nudos, & ab omnibus huius mundi cupiditatibus liberos, ac veluti exutis corporibus in spiritu extenuatos. Porro notandum ex Hieronymo quam signanter Dominus de vtraque via locutus sit. Per latam enim viam dicit multos ambulare, arctam vero paucos inuenire. Latam enim non quærimus, nec inuentione opus est, nam sponte se offert. Angustam vero nec omnes inueniunt nec qui inueniunt ingrediuntur statim peream, aut non perseverant in ea. Siquidem multi inuenta veritate via capti voluptatibus seculi, de medio itinere reuertuntur. Bene ergo dicit; pauci sunt qui inueniunt eam; significans etiam pauciores esse qui ambulent per eam, Docuit ergo Dominus hæc parabola duarum viarum, non respicere ad multorum conuersationem, sed potius paucorum nos fieri imitatores: nec tam attendere ad peruersæ viæ latitudinem, & viæ virtutis angustias, quam quoniam hæc vtraque perducatur.

ATTENDITE AFALSIS PROPHETIS, QVI VENIUNT AD VOS, &c.] Post traditam verē & absolutē pietatis summam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam, com mode nunc subiicitur de vitandis falsis prophetis quod hi abdicere studeant à vera pietate, & via illa stricta quæ ducit ad vitam, cum tamē sese profiteantur viæ huius doctores esse & ductores, idq; callide simulata quadā sanctimonia præ se ferant, à quibus proinde summa cū vigilantia cauendum esse admonet: quod sicut perniciosissimum est si recipiantur, ita dignosci non possunt, nisi adhibita diligentia quadam cautione & attentione. Dicit ergo, Attendite, hoc est, diligēter & prouide caute vobis à falsis prophetis, vel, vt habent Græca, vnica dictione, à pseudoprophetis. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officiu videndi ea quæ aliis non sunt manifesta profitentur: siue futura prædicant, siue non. Nā, & prophetæ veri dicuntur in scripturis, qui spiritu prophético prophetarum

scripta aliis explicare possunt, etiam si nulla futura ipsemet prædicant. Sunt ergo pseudoprophetæ duplices. Quidam enim aperte Christianissimum impugnant Christiani negantes, & quæ aperte sunt fidei in illum cōtraria docentes, qualis fuit Mahometes, qualis & erit ille Antichristi pseudopropheta de quo in Apocalypsi. De quibus loquitur etiam Dominus infra: Surgent pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur (si fieri potest) etiam electi. Alii sunt qui Christianissimum & Christi nomen professi: sub Christiana & Evangelicæ doctrinæ prætextu docent quæ sunt Euangelio & veritati contraria, quales sunt quos communiter hæreticos appellamus, de quibus aperte Paulus. Spiritu manifeste dicit, &c. Hos autem falsos doctores, pseudopropheas hic vocat, vel ob id quod hæcenus sic vocati erant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & vt huiusmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his ergo omnibus dicit: Qui veniunt ad vos, ex se scilicet, non missi a Deo. Id enim significat verbum, veniunt. Porro vestimenta ouium sunt, quæcunq; pertinent ad externam sanctitatis declarationem, qualia sunt miracula, ieiunium, elemosyna, oratio, castitas, diuitiarum contemptus, inclamare semper Euangelium, vti sacramentis Ecclesiasticis, & alia quæcunq; sanctitatem & integritatem præ se ferunt. Intrinsicus autem sunt lupi rapaces, quia cum sanctitatem & simplicitatem foris ostentent, intus, hoc est, in animo & latenter nihil aliud sunt quam lupi, nimirum quia re vera gregem Dominicum & oues Christi simplices & innocentes dilacerare student. De qualibus & Paulus: Attendite, inquit, vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsi exurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Et quidem sunt aliqui extrinsecus lupi, veluti aperte veritatis hostes, de quibus infra loquitur Dominus, dicens: Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum verum ab istis intrinsicis lupis plus est periculi, quod sub habitu ouis lupum agant. Nihil est negotii lupum ab oue dignoscere, si vterq; ædat suam vocem, si vterque sua pelle tectus veniat. Verum quid facias, vbi lupus ouillo vellere, ouillā voce ouem simulans irreperit in ouile, non vt ouis fiat, sed vt crudelius oues laniet; Certe vigilanter attendendum & maxime pastoribus, vt aliquo signo deprehensum lupum ab ouibus separet, condigno supplicio sumpto de ipso, vt fiat quemadmodum legitur in Æsopis fabulis: Lupus enim ouis pelle indutus ouium se immiscuit gregi, quotidieq; aliquam ex eis occidebat. Quod cum pastor animaduertisset illum in altissima arbore suspendit. Interrogantibus autem cæteris pastoribus: cur ouem suspendisset, aiebat. Pellis quidem vt videtis est ouis, opera autem erant lupi. Ceterum quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur, docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint. A fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Circa quod tamen oritur difficultas. Si enim veniunt in vestimentis ouium, hoc est, exterius se oues esse

Rom. 12, Galat. 3.

I. Ioan. 5.

Psalm. 118.

Prover. 3.

Luc. 13.

Pseudo-propheta qui

Mat. 24.

1. Tim. 4.

Vestimenta ouium.

Mat. 20.

esse

esse ostentent, nec de absconditis & internis ho-
mo iudicare possit, quomodo ex fructibus suis co-
gnoscentur occulti isti lupi? Dicendum, quod quan-
tumuis se lupi isti occultare studeant, tamen facile
deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructi-
bus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt
autem fructus eorum ex quibus cognosci possunt
duplices, nempe doctrina & opera. Et quidem ex
doctrina eorum nonnunquam apertissime cogno-
scuntur, videlicet cum manifeste contraria doctrina
veritatis predicat. Unde Ioannes hoc iudicio do-
cet cognoscere pseudopphetas, dicens: Charissi-
mi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiri-
tus si ex Deo sint, quoniam multi pseudopphe-
tae exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiri-
tus Dei, omnis spiritus qui confitetur Iesum Chris-
tum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiri-
tus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic & nobis
semper videndum cum novus aliquis praedicator
exurgit, qui noua aliqua inculcat, num illius do-
ctrina conveniat cum recepta veritatis doctrina, ad
quam tanquam ad lydium lapidem omnium do-
ctrina examinari & probari debet. Et quidem de
huiusmodi fructu, doctrinae scilicet, locutum hic
etiam Dominum: cum dixit: A fructibus eorum co-
gnoscetis eos; patet ex his quae hoc loco subiicit
Dominus apud Lucam, Bonus homo de bono the-
sauro cordis sui profert bona, &c. Alii autem fru-
ctus per quos cognosci possunt non esse ex Deo,
sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent
& dissimulent, tamen alicubi produnt se spiritu
diuino esse destitutos, dum si quis vitam & mores
eorum attentius obseruet, reperies illos sibi placentes,
gloriae sitientes, assensatores, inuidos, maledi-
cos & obrectatores, nonnunquam & ventri dedi-
tos, & suis temporalibus commodis seruietes, &
omnino suum negotium agentes potius quam veritatis.
Huiusmodi enim notis fere notantur in
scripturis & maxime apud Paulum: Nam rogo, in-
quit, vos fratres ut obseruetis eos, qui dissensiones
& offendicula praeter doctrinam quam vos didi-
cistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim
Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ven-
tri, & per dulces sermones & benedictiones sedu-
cunt corda innocentium. Ad Galat. 6. notat pseu-
doprophetarum tum superbiam, tum persecutionem
pro veritate recusationem. Quicumque, inquit,
volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi-
tantum ut crucis Christi persecutionem non pa-
tiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem cu-
stodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne ve-
stra gloriantur. Et aemulantur vos non bene, sed
excludere volunt vos ut illos aemulentur. Et: Multi,
inquit, ambulat quos saepe dicebam vobis,
nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi,
quorum finis interitus, quorum Deus ventris est,
& gloria in confusione ipsorum. Sic & aliis, mul-
tis locis, 2. Corint. 11. 1. Timo. 4. & ad Tit. 1. 2. Pet. 2
notantur ambitionis, avaritiae, invidiositatis, doli &
invidentiae. Cum autem pseudopphetarum & ex
doctrina, & ex operibus suis cognosci possint, ali-
quando quidem apertius eos prodit doctrina, ut
quando aperte Euangelio contraria, & manifeste
impia docent, aliquando vero ipsa opera doctri-
nae eorum falsitatem declarant apertius, ut cum
talita docent, quorum factas non ita facile a quo-
uis adverti possit. Itaque si eorum doctrina & ope-
ra exacte perpendantur, aut doctrina condemna-

Fructus
duplices
doctrina
& opera.

Rom. 16.

Galat. 4.

Philip. 3.

bit eorum opera, quantumuis in speciem bona,
aut opera, condemnabunt eorum doctrinam, quan-
tumuis in speciem vera.
NON EST ENIM ARBOR BONA
QUAE FACIT FRUCTUS MALOS, NE-
QUE ARBOR MALA, &c.] Lucas hanc si-
militudinem de arbore bona & mala ponit post
parabolam de trabe & festuca, subiiciens per con-
iunctionem causalem, Non est enim arbor bona,
ita ut videatur necessario debere referri ad ea quae
dicta sunt de eo qui festucam ex alieno oculo vult
eicere, cum ipse trabem habeat in proprio Quo-
modo ergo Matthaeus hanc similitudinem ponit
post doctrinam de vitandis pseudopphetis, ad
ostendendum quomodo illi ex fructibus suis co-
gnosci possunt? Certe dicendum, Lucam qui ser-
monem hunc breuiter descripsit, multa etiam hic
in medio omisisse, & tamen recte per coniunctio-
nem, enim, hanc similitudinem de arbore bona &
mala coniunxisse cum eo quod Dominus dixit de
hypocritis: Hypocrita eicere primam, &c. quia
haec similitudo dicta est a Domino contra hypo-
critas Nam & pseudopphetarum, pro quibus di-
gnoscentis hanc similitudinem Matthaeus osten-
dit Dominum dixisse, sunt hypocritae, valetque haec
similitudo ad omnes hypocritas redarguendos &
dignoscendos, etiam eos qui quasi iusti essent, al-
ios volunt docere. cum ipsi grauioribus sint cri-
minibus obnoxij. Aduertendum autem, Domi-
num volentem declarare quomodo pseudopphetarum
& hypocritarum ex fructibus suis dignosci pos-
sint, ostendere id ex similitudine arborum dupli-
citer. Nam in specie id ostendit, cum dicit: Nun-
quid colligit de spinis vvas, aut de tribulis ficus.
Pro quo Lucas: Neque de spinis colligunt ficus,
neque de rubo vindemiant vvam. Neque curan-
dum vtrum horum dixerit Dominus, cum sensus
vtriusque idem sit. In genere vero id ostendit, cum
dicit: Sic omnis arbor bona fructus bonos facit:
mala autem arbor malos fructus facit. Loquitur
autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non
omnis arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem
putaretur arbor bona bonos simul & malos posse
proferre fructus, subiicit per exaggerationem: Non
potest arbor bona malos fructus facere, &c. Porro
inter arbores bonas & malas potest fieri compa-
ratio, vel secundum genus, vel secundum speciem,
vel secundum individua. Secundum genus qui-
dem, ut cum dicimus pomum esse bonam arbo-
rem, malam autem rubum, & pomum meliorem
esse ceraso. Secundum speciem vero, ut cum dici-
mus pomum huius speciei meliorem pomo alte-
rius speciei. Sic etiam de indiuidijs. Verum circa
applicationem huius parabolae est nonnulla diffi-
cultas. Quomodo enim applicabitur illud: Neque
enim colligunt de spinis ficus, &c. Nam de malis
hominibus saepe percipitur doctrina veritatis, Do-
mino praecipiente de Phariseis & Scribis: Omnia
quaecumque dicunt facite, secundum opera vero
eorum nolite facere. Deinde quomodo dicitur
mala arbor non facere bonos fructus, cum mali
frequenter bene praedicent, ut bene docendo fre-
quenter in auditoribus bonum fructum fidei &
charitatis producant, quomodo etiam bona arbor
non facit fructus malos, cum nullus sit quantum-
uis bonus, qui non subinde mala faciat, sicut nul-
lus fere tam malus, qui non faciat aliquando bo-
na quaedam opera? Ad primam & secundam quae-
stionem

Quomo-
do mali
profrnt.

Fructus
sunt ipso-
rum homi-
num fa-
cta vel di-
cti.

tionem respondet hoc loco Augustinus: Quod si
aliquando malus sit vtilis, non hoc ipse facit, sed fit
de illo diuina prouidentia procurante. Impij enim
per diuinam prouidentiam legem Dei praedican-
tes, possunt esse audientibus vtilis, cum ipsi non
sint sibi vtilis. Non ergo qui eos audiunt, & faciunt
quae ab eis dicuntur, de spinis colligunt vvas, sed
per spinas de vite legunt vvas; tanquam si manum
aliquis per sepe mittat, aut certe de vite quae se-
pi fuerit inuoluta vvam legat, non spinarum est
iste fructus, sed vitis, Ita fere Augustinus. Ad ter-
tiam vero quaestionem, qua quaeritur, quomodo
arbor bona dicitur non facere malos fructus, &
contra arbor mala bonos, cum malus homo bo-
na, & bonus mala faciat, facilis etiam est responsio
secundum Augustinum. Nam, ut ipse in variis lo-
cis docet, per arborem bonam, voluntas bona est
intelligenda: per arborem malam, voluntas mala.
Iam manifestum est bonam hominis voluntatem
mala non facere, nec contra malam voluntatem
bona facere. Nam quae bonus homo mala facit, a
malo procedunt quod est in homine: & quae ma-
lus bona facit, a bono procedunt quod est in ipso.
Verum si diligenter attendamus, haec responsiones
non videntur satisfacere. Nam quod ad primam
attinet, doctrina veritatis a malo homine praedi-
cata, quae est fructus & opus ipsius, atque praedi-
cata a bono, cum sit vtriusque libero arbitrio pro-
fecta. Et quod ad secundam pertinet, per arborem
bonam & malam Dominum voluisse intelligere
homines bonos & malos, non autem voluntatem
malam & bonam, patet tum ex eo quod per hanc
similitudinem velit ostendere quomodo possimus
homines ex factis eorum cognoscere, sicut arbo-
res ex suis fructibus: tum quod subiiciat, omnis ar-
bor quae non facit fructum bonum excidetur, & in
ignem mittetur, significans hominem infructuo-
sum a mundo tollendum, & proiciendum in ignem
infernium: tum quod apud Lucam veluti pro expli-
catione parabolae dicitur a Domino. Bonus homo
de bono thesauro cordis sui profert bonum, &
malus homo, &c. Pro difficultatum ergo solutione
sciendum, Dominum hic non vocare fructus ho-
minum, ea quae consequuntur ex dictis vel factis
ipsorum in aliis hominibus, sed tantum ipsorum
dicta vel facta fructus, ipsorum vocat, ut exempli
gratia, si malus aliquis veritatem praedicet propter
quaestum vel vanam gloriam, auditores tamen ex
eius predicatione aedificantur, ipsa aedificatio non
vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa praedica-
tio veritatis, quae quamuis vtilis sit audientibus, &
in sese bona, tamen quatenus a malo homine mala
intentione procedit, malus est fructus malae arboris.
Sic si quis parua intentionem pauperi det ele-
mosynam: subuentio non est fructus eius, sed ipsa
elargitio quae praua intentione vitata est. Quod
autem dicit Dominus, homines non colligere vvas
de spinis, non voluit significare, homines nihil bo-
ni sibi colligere ab impiis hominibus, sed ideo di-
xit homines non colligere vvas de spinis, quia spi-
nae non proferunt de se vvas, quemadmodum pa-
tet ex eo quod sequitur: Sic omnis arbor bona bonos
fructus facit, &c. proinde significare tantum vol-
uit illa sententiam, malos non producere fructus bo-
nos, quamuis ex malis illorum fructibus quidam
nouerunt sibi bonos fructus colligere. Deo ex ma-
lis bona eliciente. Secundum aduertendum, quod
inter arborem & hominem qui hic per similitudi-

nem arboris parabolicè designatur, quamuis multa
sit similitudo, multa tamen etiam est dissimili-
tudo. Nam cum arbor sit per naturam suam bona
vel mala, eaque natura sit inuariabilis, arbor bona
solum profert fructus bonos, & mala solum malos.
Et rursum, arbor bona sicut non potest mutare spe-
ciem suam & fieri mala, ita non potest vnquam fa-
cere malos fructus, & similiter est de mala arbore.
Homo vero cum per voluntatem suam sit malus
aut bonus, sitque voluntas ipsa mutabilis, imò du-
plex sit in eo voluntas, vna spiritus quae ad bonum
fertur, altera carnis quae ad malum semper propen-
det, hinc fit ut propter voluntatis mutabilitatem
homo bonus possit fieri malus, & sic facere
malos fructus, & propter voluntatis duplicitem,
homo qui dicitur bonus propter voluntatem spi-
ritus praedominantem, etiam faciat malos fructus
propter voluntatem carnis non omnino in homi-
ne mortuam. Et similiter dicendum est de homine
malo. Quae cum ita se habeant, ea quae Dominus
dicit ad literam de arbore bona vel mala, non de-
bent in applicatione parabolae omnia eodem mo-
do hominibus accommodari. Non enim cum di-
cit: Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, &c.
Et: Non potest arbor bona malos fructus face-
re, &c. per arborem significat hominem. metapho-
ricè, sed parabolicè. Hoc est, ad literam loquitur
quidem de vera arbore, sed vult ut simile quid in-
telligamus de homine, quale experimur in arbore.
In parabolae autem applicatione non oportet
in hoc studere, ut quaecumque rei tribuantur, vnde
sumitur in parabola exemplum, eadem eodem mo-
do rei adaptentur & conueniant propter quam
parabola assumpta est. Itaque per hoc quod hic
dicit Dominus: Non potest arbor bona malos fru-
ctus facere, nec arbor mala bonos fructus facere,
quod simpliciter & absolute verum est de arbori-
bus veris de quibus ad literam est sermo, non est
intelligendum Dominum voluisse significare, ita
etiam hominem bonum nunquam facere aut non
posse facere malos fructus, & malum quoque nun-
quam facere aut non posse facere bonos fructus:
sed tantum significare voluisse, non posse fieri ut
hominis boni fructus omnes vel plures & potio-
res sint mali, sed contra potius debere eius fructus
omnes vel plures & potiores esse bonos. Et simili-
ter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel
plures & potiores fructus sint mali, ita ut facile sit,
saltem ex quibusdam fructibus eius, dignoscere
falsitatem & malitiam eius, quatenus eam mul-
tis conetur tegere virtutum speciebus. Hunc enim
esse sensum a Domino intentum patet ex eo, quod
posita similitudine arborum infert, Igitur ex fructi-
bus eorum cognoscetis eos. Certum est enim eum
non velle, ex singulis fructibus posse discerni pseu-
dopphetas, sicut ex singulis fructibus potest co-
gnosci arbor, cum veniant in vestimentis ouium
per quae dignosci non possunt. Deinde idem satis
patet ex eo, quod Dominus explicans parabolam
apud Lucam dicit: Bonus homo ex bono thesauro
cordis sui profert bonum, &c. Non enim vult quod
solum profert bonum. Aliquando enim ex eo quod
adiacet ei malo profert malum, verum cum the-
saurus cordis eius bonus sit, hoc est, plenum sit
cor eius sapientia & virtute, fieri non potest quin
saltem potiores & plures eius sermones sint boni,
Sic malus non semper profert mala ex malo the-
sauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi

Lucas 6.

adhuc bono, aut ex thesauro scripturarum profert bona; fieri tamen non potest quin frequenter è plenitudine deprauati cordis loquatur mala & peruersa, quia vt in plurimum os loquitur ex abundantia cordis. Bene ergo concludit Dominus: Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ex qua tamen sententia non consequitur, omnes eos doctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes enim quorum fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur esse mali, sed falsi doctores tunc esse deprehenduntur, cum hi qui nouam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci à spiritu, aut se afflatos spiritu eam proferre: doctrina tamen eorum & vita inuenitur veritati & virtuti esse contraria, ac proinde non profecta à spiritu sancto. Ex falsitate enim quæ inuenitur in eorum doctrina cum scripturis pugnant, deprehenduntur falsi doctores, & rursum ex mala vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quem admodum gloriantur. Non enim hic à Domino datur signum ex quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantum quo propheta possunt dignosci veri sunt an falsi, hoc est, qui se venditant spiritu sancto afflatos, ex quo noua quædam & inaudita proferunt. Vnde hæc non pertinent ad eos prædicatores qui non se tanquam spiritu sancto afflatos exhibent, sed tantum tanquam discipulos Ecclesiæ, ea docentes quæ lectione, studio & auditu ab Ecclesia didicerunt, qui an veri, an falsi sunt, non ex eorum vita deprehenditur, sed ex regula & doctrina Ecclesiastica. Cæterum sunt qui illud quod dicitur de fructibus per quos pseudoprophetae sunt agnoscendi, intelligunt non de fructibus personæ & vitæ cuiusque, sed de fructibus doctrinæ, vt cum Christus dicit, à fructibus eorum intelligatur de fructibus eorum non quatenus sunt homines, sed quatenus sunt doctores. Sicque facilius erit responsio ad ea quæ hic obiiciuntur, & generale erit signum quo omnium doctrina poterit dignosci, & ex quo omnium hæreticorum doctrina, & maxime nostri seculi, facile poterit confutari. Secundum quem intellectum pulchre distinguitur inter fructus & folia, vt intelligatur Dominus dicere voluisse: Nolite attendere ad folia eorum, ad verborum probabilitatem, & ornatum, aut reliquam virtutum speciem quam ostentant, sed ad fructum qui ex doctrina ipsorum consequitur; siquidem & arboris bonæ vel malæ distinctio non precipitur satis ex foliis, sed euidentissime ex ipsis fructibus. Qui autem hunc intellectum pulchre, similitudinem arboris bonæ & malæ applicat non ad voluntatem, aut hominem bonum vel malum, sed ad doctrinam malam aut bonam, hoc modo: Sicut non potest arbor mala bonos, nec bona malos fructus proferre: ita non potest esse doctrina mala, ex qua verè boni fructus tantum procedunt: nec potest esse bona, ex qua mali fructus procedunt. Verum hæc applicatio non conuenit ei quod sequitur, Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, vt alia multa prætereantur. Proinde deberet applicatio fieri hoc modo: Sicut arbor bona deprehenditur ex eo quod fructus bonos profert, & contra mala ex eo quod malos facit: sic verus propheta cognoscetur ex eo, quod sua doctrina in auditoribus bonos fructus producit: falsus autem, si sua prædicatione malos fructus progignat. Nec videtur improbabili huiusmodi explicatio, nisi quod illud quod subiicit

A Lucas de bono & malo homine, magis conuenire videtur superiori enarrationi. Iam ex illa enarratione etiam patet malè ex illo loco, Non potest arbor bona malos fructus facere, &c. & Manichæos intellexisse duas naturas, quarum altera bona esset, altera mala: & alios quosdam hæreticos, inter quos Iouinianus. hinc collegisse, hominem natum ex Deo nunquam posse peccare. Non enim per arborem bonam & malam, naturarum diuersitatem, sed voluntatum aut hominum diuersitatem significare voluit Dominus. Deinde sententia illa, non potest arbor, &c. debet intelligi, quamdiu permanet bona, non solum vt applicari possit homini, sed etiam vt ad literam sit vera. Nam arbor bona aliquando per naturæ defectum fit mala, & sic profert malos fructus. Quoniam autem Dominus prodignoscendis pseudoprophetae induxerat similitudinem arboris bonæ & malæ, obiter etiam adiicit eam sententiam qua prius vsus fuit Ioannes Baptista: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, &c. qua sententia simul consolari voluit eos qui à malis arboribus diuexantur, & exterrere eos qui malis arboribus sunt similes. Notandum autem circa hanc sententiam Græca non habere futurum, excidetur & mittetur, sed præsens, exciditur & mittitur, quemadmodum & supra in verbis Ioannis Baptiste. Quo magis iam manifestum sit quod prius dictum est, Dominum non metaphorice per arborem significare homines, sed parabolicè, vt quod videmus fieri in arboribus, idem de hominibus intelligamus, vt sit hic sensus: Videtis vulgè fieri quotidie vt arbor quæ non facit bonum fructum excidatur, è terra ne frustra terram occupet, & in ignem mittatur: ita certè & hominibus infructuosis euenturum est, vt excisi è terra, mittantur in ignem inferni.

QVID AVTEM VOCATIS ME, DOMINE DOMINE, ET NON FACITIS QUAE DICO? NON OMNIS, &c.] Quod sequitur in Matthæo, Non omnis qui dicit mihi, Domine, &c. Augustinus sic coniungit superioribus, vt quoniam dixit à fructibus suis cognosci pseudoprophetas, hic iam doceat inter fructus per quos cognosci possunt, non esse censendum si inuocent & prædicent nomen Christi. Pertinet enim & hoc ad vestimenta ouium, sub quo maxime decipere solent hæretici. Sed ex Luca magis apparet Dominum hæc dixisse de auditoribus, non autem de pseudoprophetae. Iam enim conclusurus sermonem docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius, sed ad salutem necessarium esse vt quis audita opere præstet. Quid autem, inquit, vocatis me, Domine Domine, &c. Est autem hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperitur, affectus vehementiam significans, & est huius interrogationis sensus: Quid ore subinde me compellatis Dominum, cum non faciatis quæ præcipio? Si enim Dominum verè agnoscitis, obtemperate iussis meis, quemadmodum debetur à seruis dominis suis. Si verò non agnoscitis, quid sibi vult in me Domini vocabulum? Nihil sanè profuerit honorifica compellatio, si desit debita obedientia, imo potius condemnabit, cum arguat aut hypocritam, aut infidelem teruum, qui ore Dominum confiteatur, factis autem neget. Porro quod apud Matthæum dicitur, qui facit voluntatem patris

1. Ioan. 3. **tr**is mei, Lucas verò dicit, & non facitis quæ dico, manifestè significat vnã eandemque esse patris & filij voluntatem, & patris verba esse quæ filius dicit. Voluntas autem patris quam facere debet ingressurus regnum caelorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine obseruatione externa mandatorum Dei. Quæ duo coniunxit Ioannes: Et hoc est, inquit, mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & vt diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Cum autem dixisset, non omnem credentem ingressurum regnum caelorum, nisi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabilius quod addit, dicens: neque eos qui signa ædunt, eo regno dignos futuros, nisi vita respondeat fidei. Multi, inquit, dicent mihi in illa die, nempe iudicij, quod reuelabitur regnum caelorum: Hunc enim diem, quia cognitum & ab omnibus expectatum, vocauit illam diem, nisi forte aliquid à Matthæo omissum est, in quo mentio facta fuit diei iudicij. Cæterum circa hunc locum duo sunt annotanda. Primum, quod propheta & virtute eiiciendi demonia, sanandi que quilibet morbum donata, possunt esse mali, & à Christo alieni. Non enim intelligendum, eos qui tunc dicturi sunt: prophetauimus in nomine tuo, & virtutes, hoc est, miracula multa fecimus in nomine tuo, mendaciter id dicturos, & non in nomine Christi prophetae, aut miracula fecisse, sed diabolica virtute. Nam sic his verbis Dominus non ostenderet quod ostendere volebat, nimirum quod non omnes qui dicunt, Domine Domine, intrabunt in regnum caelorum: & quod neque fides, neque miracula valent, si desit bona vita. Verisimile autem est, sicuti Iudæ, ita alijs multis in initio nascentis Ecclesiæ datam gratiã operandi in nomine Christi miracula, qui tamen fide per dilectionem operante erant vacui: quod vel ob id factum est diuina quadam dispensatione, vt ne sibi displicerent qui hoc donum non assequerentur, quasi Deo parum grati, cum illud non tantum bonorum sit, sed etiam malorum, quod nec Ioanni Baptiste, quo inter natos mulierum nõ surrexit maior, datum est. Nam de hoc dicitur quod nullum signum fecerit. Porro hinc licet euidentis satis argumentum colligere contra eos qui negant veram fidem sine operibus & charitate posse consistere. Nam hic patet vera miracula posse fieri ab eo qui non habet charitatem, quæ tamen non posse fieri ab eo qui nõ habet fidem, & Christianam fidem, variè scripturæ docent. Nam Marcij ultimo de credentibus dicitur: Signa eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo demonia eiicient, &c. Sic Saluator propter incredulitatem ipsorum Apostolos suos dixit non potuisse eiicere demonium quoddam. Prophetare autem quamuis hoc loco accipi possit proprie pro eo quod est futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius, quemadmodum apud Paulum, pro eo quod est, differere ex afflatu spiritus de mysterijs Dei, quomodo prophetiam explicare videtur Paulus 1. ad Corinth. 13. vbi etiam significat & prophetiam & fidem quæ miracula operatur, posse esse sine charitate, & sine ea non prodesse. Si, inquit, habuerit prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habuerim omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuerim, nihil sum. Quod autem hic di-

A citur, in nomine tuo: (quæ oratio in diuersis locis diuersimodè explicari debet pro exigentia locorum) hic accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam & nomen tuum, nisi quod eam additur verbo, prophetauimus, videatur rectius debere exponi pro eo quod est, ex auctoritate & commissione tua. quomodo dicitur e contrario Hierem. 27. de quibusdam pseudoprophetae: Non misi eos, & ipsi prophetauunt in nomine meo mendaciter. Secundo hic annotandum, quod dicturum se dicit Dominus malis Christianis, nunquam noui vos, hoc est, inter meos non agnoui, nec approbavi. Notandum enim quod dicit, nunquam, hoc est, ne tunc quidem vos noui, cum miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi Dominus dixisse de his qui semper fuerunt mali, nec vnquam Deum ex corde dilexerunt, qualem quidam fuisse Iudam proditorem existimant, vt ideo intelligatur Dominus addidisse, nunquam, quo significaret eos de quibus loquitur non ideo damnari, quia post miracula facta sunt iniqui, sed etiam quia iniqui erant cum miracula facerent & prophetarent. Aut si intelligatur etiam de illis dictum, qui cum aliquando essent boni, exciderunt ab illa bonitate, vt omnibus impijs in die iudicij inuentis conueniat illud, Nunquam noui vos, dicendum ipsum loqui de notitia absolute prædestinationis. Tripliciter enim scriptura loquitur de Dei notitia. Aliquando enim loquitur de simplici Dei cognitione, quæ ad omnia bona & mala sese extendit. Aliquando verò loquitur de singulari quadam Dei cognitione, qua scilicet dicitur cognoscere ea quæ approbat, & eos homines quos amat, & inter suos agnoscit, quomodo vulgariter dicimus illum noscere quem familiarem habemus, illum verò nobis ignotum esse qui nobis est extraneus, etiam si eius nonnullam habemus cognitionem. Sicut autem de dilectione Dei dupliciter loquitur scriptura, ita & de hac singulari Dei notitia. Aliquando enim dicitur diligere omnes iuste viuentes, etiam qui è iustitia sunt lapsuri, quia scilicet approbat eorum pro illo tempore conuersionem. Aliquando verò solum dicitur diligere electos & prædestinatos: quæ dilectio nihil aliud est quam prædestinatio, quæ æternam vitam eis certo præparauit. Sic & singulari ista notitia dicitur aliquando nosse omnes iustos diligentes ipsum, vt cum dicit Paulus. Si quis diligit Deum hic cognitus est ab eo. Aliquando verò dicitur nosse tantum electos & prædestinatos, etiam qui adhuc non sunt spiritu eius donati. Sic dicit Dominus de Hieremia. Priusquam te formarem in utero, noui te. Et Paulus: Nouit Dominus quis sunt sui. De quali notitia etiam potest præsens locus accipi. Cæterum non otiosum est quod dicit Saluator: Tunc confitebor illis. Nam, vt annotauit Hieronymus, dicit, tunc, quia multo tempore ante dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, desumptum omnino videtur ex Psal. 7. vbi eadem verba, quamuis ex persona Davidis, leguntur, & conueniunt ista cum iis verbis quæ intra Matth. 25. se dicturum impijs pronunciat: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Non dicit autem: qui operati estis iniquitatem, ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere penitentiam, sed, qui operati estis iniquitatem, non ob peccata quæ tempore audientis peraget, quorum facultas eis erit adhibenda. **FF** 2

Tripliciter
Dei notitia.

1. Cor. 8.

Hiere 1
2. Tim. 2

ob effectum peccandi qui tum in eis reperitur, vt vult D. Hier. vel potius quia in hac vita tori addisti fuerunt peccatis. Nam cum in nostra lectione sit mentio de his qui operantur iniquitatem, vel qui dicuntur operantes iniquitatem, significantius vereretur, operari iniquitatis, quod competit his qui iniustitiae addisti sunt, etiam dum nihil iniqui committunt. Vnde Luc. 13. vbi eadem habetur sententia, est egredis a diuitiis, id est, operari iniquitatis.

OMNIS ERGO QUI VENIT AD ME, ET FAUIT VERBA, &c. Pergit Dominus concludendo suum sermonem, ostendere quod cepit, scilicet quantum proficit audiuisse hanc ipsius praecipit, si opere quis ea praestet, & contra quam nihil proficit ea audiuisse, & in ipsum credere, nisi vita respōdeat fidei & auditis praecipit, id est, ostendit per similitudinem duorum, quorum alter sapienter, alter stulte aedificat domum suam. Quae similitudo ad literam satis aperta potest variè proposito Saluatoris applicari. Primo enim simpliciter intelligi potest eum qui audit Christum & facit praecipit eius, similem dici viro prudenti aedificanti domum suam in profundo super petram, &c. quia talis prudenter sibi prospicit, & ipe nititur firma, non commouendus vniquam, neque in presenti seculo, neque in futuro. Eum vero qui audit quidem & credit, sed non facit praecipit Christi, assimilari viro stulto, qui aedificat domum suam sine fundamento super arenam, &c. quia talis etiam stulte agit, & male sibi prospicit, nitens fundamentum pro vano, nempe fide, & praecipitorum diuinorum auditione, vnde sit subuertendus vel tērationibus huius vitae, vel saltem condēnatione extremi iudicij. Secundum quā explicationē non erit sigillatim exquirendū, quid domus, petra, arena, imber, flumina, venti significēt, quae non esse curiosius explicanda in hac parabola, sicut nec in aliis parabolis singula accommodanda sunt, vel illud satis docet quod Lucas pluuiae & ventorum & arenae non facit mentionē, sicut nec Matthaeus fossionis in profundum. Potest tamen secundo similitudo ista sic applicari, vt plurima ipsius particulariter accommodetur, videlicet ideo qui audit & facit, assimilatur viro sapienti qui aedificauit domum suā super petram, quia & ipse suam conuersationem & vitam in futurum, quod non in vna operatione, sed in cōstructione vniuersae vitae consistit, fundat super solidū fundamentum, nempe super obseruationem doctrinae Christi euangelicae, quod prius in altum, hoc est, intus & in profundo cordis Christi doctrina recipiens, & illius profunditatem in spiritu perscrutans. Proinde cum descēderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc est, omnis generis tentationes illi vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo obuenerint, non subuertetur conuersatio eius, eo quod nitatur firmo fundamento. Sed nec per horridam illam nouissimi diei tempestatē deicietur, sed immobilis persistet ob fundamenti cui innititur firmitatē. Qui vero audit & non facit, similis est stulto qui aedificauit domum sine funda-

mento super terrā, quia talis suam conuersationem & vitam institutū fundat super auditione diuinā doctrinā, & fidem suā mortuam, vnde ad tempus eius conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Verūm cum ingruerint tentationes huius vitae, tum demū à fide cui innitebatur, facile talis deicietur. Et cum descēdet e caelo horrida illa nouissimi iudicij tēpestat, eum declarabitur quā non firmo nixus sit fundamento, quod illud tunc à ruina protegere non poterit. Quod enim in parabola dicitur de pluuia, fluminibus & ventis, potest in applicatione vel referri ad tentationes huius vitae, quae illis nominibus frequenter in scripturis significatur: vel ad terribilem. Domini aduentum, de quo Isaias: Introibūt in speluncas petrarum, & in voragine terrae, à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Sanè vt ad tempestatem aduentus Domini potius referatur, multū inuitat quod dicitur, & facta est ruina domus illius magna. Magna enim vera erit ruina illa, qua impij deiciuntur in tenebras exteriores. Sunt autē qui in secunda parte similitudinis, dum explicant quomodo is qui audit, sed non facit, aedificat super arenā, aut super terram, intelligunt per arenā & per terram, amorem voluptatum & rerum huius seculi, super quā suam conuersionem conuersationē impij. Alij etiam aliud quid simile intelligūt. Sed secundum hunc intellectum, non solum de audiente & non faciente dicendum fuisset, quod aedificat domū suā super terram, sed etiā de eo qui nec audit, nec credit, nec facit, hoc est, de omnibus impiis. Saluator autē videtur specialiter de audiente & non faciente dicere voluisse, quod audiendo & non faciendo, aedificat quidem super fundamento, sed infirmo, hinc enim quia innititur auditioni & fidei suae, hic enim sensus vt proprie à litera significatur, ita cōuenit illi quod praecedit, in cuius declarationē hanc parabola assumpta est: Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum caelorum, &c. Distinctior autem explicatio pluuiae, fluminum & ventorum, videtur hoc loco negligēda, cum hanc in mystico sensu à variis variè explicentur, ac Lucas tantū inundationis faciat mentionem. Illud tantum quod ad literam pertinet annotandum est, tria à Matthaeo posita sic distingui, quod pluuia desuper domum obruat, flumina ex inferiori loco erupant, venti vero latera domus concutiant: sicque recte per tres has species rerum aduersantium domui, significantur omnia mala vndiq; occurrentia. Considerandum autem, quia cum dixit: Quia audit verba mea haec, satis significauit istum sermonem omnibus praecipit quibus Christiana vita formatur, esse perfectū quem vt adimplere possimus, eius nobis sequendum consiliū qui in eodem sermone dixit: Petite & accipietis. Porro quod apud Matthaeum sequitur de admiratione turbarū, & potestate, hoc est, auctoritate Domini in docendo dictum, est circa verba Marci 1. in cap. Concordiae 27.

CVRATVR LEPROSVS.

MATTHAE. 8. MARC. 1. LUC. 14.

CAP. XLIIII.

Quam autem descendisset & impleisset omnia verba verba sua in aures plebis, secuta sunt eum turba multa. Et factum est eum esse in vna ciuitatum & ecce venit ad eum vir plenus lepra, & videns Iesum, genu flexo, procidens in faciem suā adorabat eum, & rogauit eum dicens: Domine, si vis potes me mundare. Iesus autem misertus eius,

eius extendit manum suam: & tangens eum, ait illi: Volo, mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et comminatus est ei, statimque eiecit illum, & ipse Praecipit ei vt nemini diceret. Et ait illi Iesus, Vide nemini dixeris, sed vade ostende te sacerdoti, & offer pro muneratione tua munus tuum quod praecipit Moyses in testimonium illis. Et egressus cepit predicare, & diffamare sermonem. Perambulabat autem magis sermo de illo, vita vt iam non posset manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse, & conueniebant ad eum, vndique turba multa vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum & orabat.

CAVM AVTEM DESCENDISSET DE MONTE, SECVTAE SVNT EVM TVRBAE MULTAE. Quandoquidem & ex Luca constat Dominum postquam à monte descendisset, in loco campestri habuisse hunc sermonem praecedentem, & ex ipso Matthaeo, qui in fine superioris capitis significat turbas audiuisse hunc sermonem, cum tamen in principio significet turbas in montem non ascendisse, oportet ergo quod Matthaeus hic dicit de descensu Domini à monte, non sic accipere, quasi finito hoc sermone tum primū descendere, sed intelligendum est eum iam commemorare quod prius praeterierat, & à Luca positum est. Cum enim prius ascensus in montem meminisset, & necdum descensus, & iam vellet narrare Dominum aliud migrasse sequentibus se turbis, necessario iam descensus à se praetermissi mentionem facit. Itaque sensus est: Cum descendisset Dominus à monte, & deinde sermonem hunc praesente turba habuisset, ac illo completo aliud migrare vellet, secuta sunt eum turbae multae, nepe illae quae praedicantem audierant, & miracula faciente viderant, & aliae quae fama nominis eius excitatae confluebant. Porro non caret mysterio quod turbae Dominum secuta dicuntur postquam è monte descendisset, cum non potuerint cum discipulis sequi Dominum in monte ascendente. Id enim nobis significat, Dominum cum in caelis adhuc apud patrem maneret, paucos habuisse qui ad illū accederet: at postquam de monte suae diuinitatis descendit, & humanitatis nostrae fragilitate assumpsit, magnā turbam nationū secutam eum. Deinde & illud significat, paucos esse qui cum ipso ad perfectionem euāgelicā conscendere valeant, multos tamen esse qui illū sequantur in inferioribus consistente, & praecipit sua infirmitati multitudinis attemperantem. Noranda est autem hic vis diuini verbi à Christo praedicati, cum illud post ipsum tot turbas traxerit commodum autē Dominus à praedicatione verbi ad miracula sese recepit, eorumque narratione commode Matthaeus iam subterit, vt per virtutū miracula, praeteritis apud audientes & legentes sermo firmaretur. Hic enim vel praecipuus erat miraculorum Christi vsus, vt ad suscipienda Dei verba & admiranda hominū animi excitarentur. Omnino autem apparet ex Matthaeo statim post descensum occurrisse occasionem miraculi curationis leprosi, proinde quod scribit Lucas, Dominum postquam impleisset omnia verba sua in aures plebis, intrasse Capharnaum; non potest intelligi, statim intrasse, eum oporteat ex Matthaeo intelligere prius contigisse curationem leprosi, quam Marcus & Lucas quoque narrant, sed alio loco. Nam Marcus cap. 1. eam narrat post curationem socrus Simonis, subiungens cap. 2. introitum in Capharnaum; & curationem paralytici: Lucas vero cap. 5. similiter post curationem socrus & vocationem Petri, subiungens curationem paralytici: Verūm neuter sic narrat hoc miraculum, vt aliquem ordinem cum praecedentibus, aut sequētia cum ipso habere significet, sed vterque simpliciter narrat miraculum contigisse. Quare cum Marcus & Lucas curationem suū leprosi eisdem adeo verbis ac circumstantiis describant quibus Matthaeus sui leprosi curationem, vt dubium non sit idem miraculum ab omnibus tribus narrari & Matthaeus miraculi huius tempus & ordinem hic omnino significare videatur, commode & necessario narratio Lucae & Marci hoc loco cum Matthaeo inserta & coniuncta esset.

ET FACTVM EST CVM ESSET IN VNA CIVITATVM, ET ECCE VENIT. Ex Luca constat miraculum hoc non contigisse omnino statim ab habito sermone, in pede montis, vbi putant quidam leprosum expectasse descensum Domini. Lucas enim in vna ciuitatum contigisse aperte dicit. Nec obstat, quod secundum legem leprosi excludebantur ab vrbibus, vt patet Leuit. 13. Nam lex exclusionis, quantum ad habitationem intelligenda est, nec tam arctē excludebantur ab vrbibus leprosi, quin per modum transitus via publica incedere potuerint, sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Nā & nūc vrbibus excluduntur, non tā lege aliqua quam generalis consuetudine, quae legis veteris constitutione de leproso separatione, etiam caetero monalem, & ob id non obligantem, recepit tamē & renouauit, eo quod ea lex communi bono sit utilis. Consuetudine enim potius quā certa aliqua lege iam excludi leprosi, patet ex cap. 1. de cōiugio leproso, vbi dicitur, Cum hi qui lepra morbum incurunt, de consuetudine generali à cōmunionem hominum separantur. Tho status tamē vult illud quod dicit Lucas, in vna ciuitatum, debere accipi pro eo quod est, iuxta vnam ciuitatum, & affert simile ex Iosue 5. cap. vbi in Hebraea veritate dicitur Iosue, priusquam vrbem Hiericho cepisset, in Hiericho pugnassem cum Angelo. Nam vbi nos legimus: Cum autem esset Iosue in agro vrbis Hiericho, &c. Hebraea habent: Et factum est cum esset Iosue in Hiericho. Quod autem hic leprosus, quē pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra dicit fuisse, dicitur à Matthaeo adorasse Dominum, quomodo sit intelligendum, patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit, γουμνῆσεν ἑαυτὸν, id est, accidens ei ad genua, vel, vt nos habemus, genu flexo: Lucas vero, προσέκυρτο πρόσωπον, id est, procidens in facie. Hanc enim proprie significat verbum adorare, vt dictum est circa caput Marth. 4. Non ergo adorasse dicitur, quia ipsum vt Deū agnoscebat & praecabatur, sed propter exteriorem illam venerationem, quam per corporis inclinationem & prostrationem exhibebat ei, quamuis certū sit magnificā ipsum de Domino habuisse opinionem, vt patet ex verbis quibus ipsum rogabat. Dicebat enim: Si vis, potes me mundare. Non dixit: Si rogaueris Deum, aut si haec velle feceris, sed, si tantum vis, agnosces potestatem curandi in ipsius voluntate consistere, & proinde proculdubio credens ipsum esse Christū Dei filiū.

stitus, cum etiam ut prius dictum est, corpora-
 lium morborum curatio facta à Christo, typus qui-
 dam fuerit curationis spiritalium morborum, hoc
 miraculo curationis leprosi mysticè docemur, eum
 qui lepra animæ infectus est, si sanitatis desiderio
 tenetur; imprimis sese humiliter & magna fide de-
 bere prosternere coram Iesu, à quo tamen sanita-
 tem consecutus, non debet conscientiae suae iudi-
 cio aut testimonio stare, aut temerè se Sacramen-
 torum communioni ingerere, sed sacerdotis expe-
 ctare iudicium & absolutionem, ac gratitudinem
 animi piis sacrificiis ac deprecatione gratiae diui-
 nae restari, quemadmodum hic leprosus fecisse hoc
 loco narratur. Caterum eum, ut patet ex dictis, sa-
 cerdos legalis leprosum in scripturis mundare di-
 citur, non solum quia mundum declarat, sed etiam
 quia effectiue aliquid operatur ad munditiam eius,
 nimirum quia tollit impedimentum ingrediendi
 templum; & habitandi inter homines, ex lepra se-
 cludum legis constitutionem contractam, multo
 magis sacerdos noui testamenti etiam effectiue
 concurrens ad mundationem leprae spiritualis, hoc
 est, ad remissionem peccati, non tantum declarans
 illud esse remissum, sed etiam remittens, ut postea
 latius dicetur circa capit. Matth. 18. & 16. Notan-
 dum autem & illud, quod quanquam lepra mysti-
 cè significet peccatum in vniuersum, tamen ob

certas causas rectè per eam specialiter intelligitur
 haeresis & doctrina mala, ut docet Augustin. lib. 2.
 quæst. Euangel. & de verbis Apostoli sermo. 10. vi-
 delicet quod in erronea doctrina vera falsis sint
 permixta, quemadmodum in leprosis colorum est
 varietas. Deinde quod haeretici vitium suum absco-
 dere non possint, sed pro summa peritia, imperi-
 tiam suam in lucem proferant, & iactantia sermo-
 nis ostentant. Postremum, ob contagiosam pestem
 & corruptionem malæ doctrinae à castris Domini
 recedentis.

PER AMBVLABAT AVTEM MAGIS
 SERMO DE ILLO, b ITA UT IAM NON
 POSSET INTROIRE, &c.] Quonia ex prædica-
 tione huius leprosi fama nominis Christi adeo in-
 claruit, hæc videri potest ratio, quare duo Euange-
 listæ Marcus & Lucas in principio miraculorum
 Christi istud miraculum non suo loco descriperunt.
 Quod autem dicitur, ut iam non posset manifestè
 introire in ciuitatem; intelligendum quomodo vol-
 uit, aut solitus fuit, sine scilicet turbarum concu-
 su & affluentia. In eo verò quod sequitur, sed foris
 in desertis esse, subintelligi debet, cogeretur, quod
 tamen non est subintelligendum in Grecis, quæ nõ
 habent infinitiuum, esse, sed in, id est, erat. Porro de
 secessu Christi in desertum, & oratione eius, dictum
 est circa caput Concordiæ 28.

SANATVR SERVVS CENTVRIONIS. Matth. 8. Lucæ 7.

CAPVT XLV.

Intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat mori-
 turus: qui illi erat preciosus. Cum autem introisset Capharnaum, & cum audisset de Ie-
 su, accessit ad eum Centurio. Misit ad eum seniores Iudeorum, rogans eum ut veniret
 & saluaret seruum eius. & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & ma-
 le torquetur. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est, ut hoc
 illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipsè edificauit nobis. Et ait illi Iesus: Ego ve-
 niam & curabo eum. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longè esset à domo, misit ad eum Cen-
 turio amicos & respondens Centurio, ait: Domine, poli vexari. Non enim sum dignus ut intres sub
 testum meum. Propter quod & me ipsum non sum dignum arbitratus, ut venirem ad te, sed tantum dic
 verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus habens sub me milites,
 & dico huic: Vade, & vadit: & alio: veni & venit: & seruo meo: fac hoc, & facit. Audiens autem Ie-
 sus, miratus est, & conuersus sequentibus se turbis dixit: Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem
 inueni. Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham
 & Isaac & Iacob in regno calorum: filij autem regni euicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus &
 stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa
 hora. Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

ET INTRAVIT CAPHARNAVM. CEN-
 TVRIONIS AVTEM CUIVS DAM
 SERVVS MALE HABENS.] Non sine my-
 stero factum est ut istud miraculū curationis serui
 Centurionis contingeret, & à Matthæo describe-
 retur post superius. Illic enim Iudæus, fide non
 mediocri præditus, affectus sanitatem, describi-
 tur: hic verò beneficium describitur exhibitum
 Ethnicis, qui præter alias virtutes, fide etiam præ-
 stantiore fuit insignis. Ille enim sibi sanitatem que-
 rebat, hic seruo: ille coram existentem credidit se
 posse sanare, hic etiam absentis verbo hoc tribuit.
 Ille ex animi submissione in faciem procedens,
 insigni profectò modestia orauit: Si vis potes me
 mundare; hic adhuc submissus egit, indignum se-
 se ducens qui vel ipse Dominum appellaret, aut
 ad se venire sustineret. His sanè adumbratum

fuit, Euangelicam gratiam Iudæis primùm ex pro-
 missione offerendam, nec defuturos qui illam
 per fidem acceptarent, sed mox multo cumulatior-
 e cum fructu transferendam etiam ad gentes, de
 quo & ipse Dominus horum occasione innox mon-
 nit. Et benè quidem lepra sanatur in Iudæo, pa-
 ralyticus verò in Gentili. Nam Iudæicus populus ve-
 luti lepra laborabat, quod ex parte sanus esset, ex
 parte languidus. Gentilis verò populus veluti pa-
 ralyticus laborabat, lecto decumbens, & iam prox-
 imus morti, quia nihil in eo sanum, sed omnia æ-
 grota erant & dissoluta. Iam quod leprosum præ-
 lens sanat Dominus, domum autem Centurionis
 corpore non intrauit, sed absens corpore, præsens
 maiestate puerum eius sanauit, significabat enim
 in solo Iudæico populo corpore fore, apud alios
 verò gentes corporaliter non conuersatum, & ta-
 men

men implendum quod dictum erat: Populus quem
 non cognoui seruiuit mihi, auditu auris obedi-
 uit mihi. His conuenit quod seniores Iudæorum
 causam Centurionis Domino commendant, eum-
 que ad domum illius adducunt, quem erant à tem-
 plo suo profigaturi, nam hoc typus erat, à Iudæis
 & Iudæorum opera Euangelicam gratiam profes-
 suram ad gentes. Itaque magni cum significatio-
 ne mysteria Matthæus inter omnia miracula Chri-
 sti quæ scribit, primùm Iudæum leprosum cura-
 tum, deinde vero Centurione seruum sanatum
 describit: in quo Centuriano gentium vocatio &
 fides præfigurata est, sicut & in altero Centurio-
 ne eadem gentium vocatio & fides coepta est, ut
 scribitur Actuum 10. Porro quanquam in narra-
 tione Lucæ & Matthæi sint quædam diuersitates,
 ob quas quidam putant, alium esse Centurionem
 de quo Matthæus, & alium de quo Lucas recen-
 set: tamen rursus ob multas similitudines inci-
 dentes non potest probabiliter existimari aliud
 esse quod Lucas narrat, & aliud quod Matthæus.
 Ambo enim Centuriones, & ambo Capharnaum
 commorantes, ambo eandem fidem verbis de-
 monstrantes, ambo æquali beneficio affecti, &
 eisdem verbis à Domino commendati, ambo vo-
 ti sui compotes effecti post sermonem illum in
 monte vel circa montem habitum. Nec obstat
 quod Matthæus puerum Centurionis languisse &
 sanatum commemorat, Lucas verò seruum. Non
 enim apud Matthæum nomen pueri pro filio, ut
 quidam putant, accipitur sed pro seruo. Nam &
 dictio Græca, παῖς, quæ hoc loco ponitur, vtrum-
 que significat, sicut Latinis nomen, puer. Rursum
 non obstat quod Matthæus videatur significare,
 Centurionem per seipsum accessisse ad Christum,
 Lucas verò aperte testetur suum Ceturionem non
 per sese accessisse, sed misisse Iudæos qui suo no-
 mine Dominum rogarent. Intelligendum enim
 Matthæum hic, ut & alibi, breuitati studentem in
 recedendis miraculis id tribuere Centurioni quod
 eius nomine alij fecerunt & dixerunt. Itaque ac-
 cessisse eum dicit ad Christum, & dixisse: Domi-
 ne, puer meus, &c. quia eius nomine & iussu ac-
 cesserunt seniores Iudæorum, ut explicat Lucas.
 Et Dominum dicit illi respondisse: Ego veniam,
 &c. & Vade, sicut credidisti fiat tibi; quia tale
 quid dixit illi non in propria eius persona, sed in
 amicis ab ipso missis, quare necesse est Christum
 dixisse pluraliter: Ite, & sicut credidit, fiat ei; ve-
 rum Matthæus coactus fuit dicere: Vade, & sicut
 credidisti; eo quod breuitati studens introduxit
 Centurionem veluti in propria persona acceden-
 tem Dominū. Et certè in diuersa narratione Lucæ
 & Matthæi obseruanda mirabilis spiritus sancti
 dirigentis Euangelistas dispensatio. Cum enim
 pro maiori confirmatione miraculum hoc à di-
 uersis describi conueniebat, ita tamen à diuersis
 describitur, ut vnus alterum explicet, & quæ ab
 vno sunt prætermissa, alter commemoret, ita ut
 neutrius narratio possit videri superflua. Ex solo
 enim Matthæo dicitur fuisse paralyticus, ex solo
 verò Luca intelligitur fuisse seruus, cum ex Mat-
 thæo potuisset videri filius. Rursum ex Luca disci-
 tur Centurionem per sese non accessisse. Ex Mat-
 thæo verò quibus verbis Dominus sanitatem pro-
 miserit, & quomodo occasione fidei Centurionis
 coepit differere de vocatione & fide gentium,
 quæ à Luca sunt omissa. His sic constitutis, ani-

maduertendum hic imprimis quàm variæ fuerint
 & eximie virtutes huius Centurionis, quæ hic
 nobis in exemplum proponuntur. Primùm enim
 in eo notantur dilectio & eximia quædam huma-
 nitas, quia seruum adeo charum habuit, maloque
 eius fuit tâtopere motus, ac pro eius sanitate adeo
 sollicitus. Bonorum enim dominorum est, ut co-
 gnoscetes se Dominum habere in cœlis, summa
 æquitate & humanitate suos seruos pertractent, de
 quo monet Paulus Ephes. 6. & Colossen. 4. Vide-
 tur autem hic seruus fuisse domino suo admodum
 fidelis & vtilis, & ob id singulariter de eo dictum,
 qui erat ei *ὡς υἱός*, hoc est pretiosus, vel potius
 charus, aut in pretio habitus. Proinde circa hunc
 impleuit Centurio illud Sapientis: Si est tibi ser-
 uus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem
 sic eum tracta. Et: Seruus sensatus sit tibi dilectus
 quasi anima tua. Secundò, in eo notatur humilli-
 ma quædam submissio & modestia. Et humilitas
 quidem, quod neque adire ipse Dominum, neque
 eum in suasmittere ædes fuerit ausus, agnoscens
 sese indignum Domini consortio, tum quia gen-
 tilis erat, tum quia miles. Modestia verò, quod pri-
 mis illis verbis quibus Dominum dicitur rogasse,
 tantum malū suū & serui sui proponit, dicens: Do-
 mine, puer meus iacet in domo, &c. non explicite
 addens quid à Domino petat, modestius certè
 orans quàm præcedens leprosus, quanquam & ille
 singularem præ se tulit modestiam. Tertiò, in eo
 notatur incomparabilis fides, quod non dubitavit
 Dominum etiam absentem posse solo verbo resti-
 tuere sanitatem seruo quamlibet vicino morti,
 imò iam animam agenti, hoc enim significatur
 dum dicitur, erat moriturus; hoc est, animam iam
 agebat, & morti proximus erat, ut non ad illam
 quorundam interpretationem confugisset; erat
 moriturus, nisi Domini curatione fuisset à morte
 præseruatus. Postremum notatur in eo admiranda
 quædam in gentili & milite religio erga Deum, non
 ab heri & nudius tertius, sed ab antiquo tempo-
 re, eo quod dicatur diligere gentem Iudæicam, &
 synagogam ædificasse Iudæis, ut non possit putari,
 religione accensum tum primùm fuisse, cum malo
 serui quem amabat affligeretur, quemadmodum
 multis vsuuenire solet. Id consideratum magis ad-
 mirandam facit ipsius humilitatem, ut qui post
 tam magna beneficia populo Iudæico collata, ad-
 huc putauit se indignum esse aspectu Domini, &
 cum tam eximio Iudæorum propheta non arbitra-
 batur sibi verba communicanda. Ut autem his om-
 nibus dotes huius Centurionis obseruantur, ita
 rursus obseruandum ingenium Iudæicum, in his
 qui missi à Centurione, sollicitè Dominum roga-
 bant pro illo, dicentes: Dignus est, ut hoc illi præ-
 stes, diligit enim gentem nostram, &c. His enim
 verbis declarant arrogantiam quandam, & amo-
 rem potius sui quàm Dei. Dicendum enim potius
 fuerat: Timet Deum quem & tu colis, quod amo-
 re & studio gentis & religionis nostræ declarauit.
 Nunc vero beneficium in ipsos collatum, dignum
 facere dicunt Ceturionem cui præstetur quod pe-
 tit, amorem sui declarantes & arrogantiam, quasi
 qui illis benefecerit dignus esset cui Christus be-
 neficiat. Hic compara Centurionis oratione cum
 oratione Iudæorum. Hi enim dignum eum pro-
 nunciant ob beneficia in ipsos collata. Ille vero
 omnis pietatis suæ in Deum immemor, indigni-
 tatem vero suam tantum ob oculos ponens, indi-
 gnum

2. nob. i.
 c. quo an-
 dito.
 † a. non
 timens in
 tam fidem
 in Israel.
 C. 13. 90.

Mysticus sensus.

Ecl. 33. 7.

gnum se dicit non solum ut impetret, sed etiam ut ipsum adeat, & in domum recipiat. Verum ante omnia hic Christi exemplum, propter quem haec omnia scripta sunt, perpendendum, incomparabilis scilicet bonitatis & humilitatis. Etsi enim Ethnicus esset, cuius negotium agebatur, & pro humili seruolo rogaretur, & essent legati non satis apti oratores, praesertim apud Christum, ut oratio ipsorum satis probat, tamen sileo non tantum sanitate exorari passus est, sed & inuisere Ethnicum seruulum volebat, idque sine mora. Nam ita scribit Lucas: Iesus autem ibat cum illis. Quid queat fingi & benignius & facilius? Ad filium reguli sanandum cum rogaretur ut descenderet, & his rogaretur, descendere noluit: ad seruum Centurionis sanandum cum sciret id Centurionem non petere, vltro adire voluit, hoc ipso declarans illum sua praesentia dignum, qua se putauit Centurio indignum: ostendens item suam erga pauperes benignitatem, ac docens non contemnendos eos qui humilis sunt conditionis. Hic tamen & alia est ratio quare se Dominus mox obtulit, ut adiret domum Centurionis, nimirum ut eius fides turbis declararetur. Quoniam enim qui missi erant seniores Iudaeorum, rogabant Dominum ut descenderet, intelligi non potuissent fides Centurionis, nisi Dominum venientem per alios ab ingressu Centurio prohibuisset. Nec obstat quod Lucas dicat Centurionem mississe ad Christum seniores Iudaeorum, rogans eum ut veniret, & saluaret seruum eius. Nam Lucas petitionem Iudaeorum, attribuisse Centurioni intelligendus est, eo quod ipsius nomine rogarent, quamuis non erant iussi a Centurione rogare ut veniret, sicut Matthaeus responsionem Christi factam his qui missi fuerant, refert veluti factam Centurioni, cum dicit Dominus dixisse: Vade, &c. Centurio siquidem misit seniores ad Iesum, nec aliud eis iniunxit, quam quod Matthaeus refert dictum a Centurione, scilicet: puer meus iacet, &c. sed seniores Iudaeorum, destituti illa magnitudine fidei quae erat in Centurione, nec scientes magnitudinem fidei & humilitatis in Centurione, petierunt Dominum ut veniret, existimantes idem velle Centurionem. Ideoque Lucas petitionem Iudaeorum Centurioni ascribit, eo quod eius nomine fecissent, & existimassent Centurionem idem petisse. Nec enim conuenit intentioni & verbis Centurionis subiunctis, ut credatur haec petitio aduentus Domini iniuncta fuisse ipsis a Centurione.

[DOMINE NON VEXARI. NON ENIM SUM DIGNUS UT INTRES SUB TECTUM MEUM, &c.] His verbis Centurio declarabat & modestiam opinionis de seipso, & incredibilem fidem de Iesu, & magnum affectum erga seruum suum. Quod autem dicit: Dic verbo, Hebraica phrasus est, pro eo quod est, impera. Et Matthaeus quidem habet ἀπελόγη, id est, dic verbum, Lucas vero sicut nos, ἀπελόγη, id est, dic verbo. Porro ex seipso coniecturam fecit Centurio posse Dominum solo verbo absentem sanare, dicens: Nam & ego homo sum sub potestate constitutus. Quae pars dupliciter intelligi potest. Primo, ut intelligatur Centurio se velle comparare Christo, in eo quod sicut dominus est homo sub potestate dei constitutus, ita & ipse quoque: ac deinde voluisse significare quod sicut ipse quamvis sub alterius potestate constitutus, non tamen prohibetur quin solo verbo quae velit perficiat per seruos suos: ita &

A Dominum etsi sub Dei potestate constitutum, posse tamen verbo quae velit perficere. Secundum quem intellectum, in secunda expositione Chrysostomi latius indicatum est, argumentum a simili, & per illud; & ego homo sum sub potestate constitutus, excluditur quod videri potuisset obstare, quo minus solo verbo absens curare potuisset Dominus. Secundò, rectius accipitur haec pars, ut per eam intelligatur Centurio significare voluisse dissimilitudinem suae dignitatis & potentiae, ad dignitatem & potentiam Christi, ut indicetur hic argumentum a minori. Et proinde aptius verti potuisset: Etenim ego homo sum sub potestate constitutus. Non enim Graeca habent δὲ ἡγεῖ ἐγώ, sed ἡγεῖ γὰρ ἐγώ. Iam quod sequitur, habens sub me milites, & dico huic, vade, &c. dupliciter potest intelligi Centurionem retulisse ad Christum. Primo, ut intelligatur significare ita Christo subesse inuisibiliter Angelos eius iussa perficientes, quomodo ipsi suberant milites & serui, quae iusserat exequentes. Secundò & rectius, ut intelligatur simpliciter significare, solo verbo & iussu Dominum posse quae vellet, eum ipsius verbum tam esse efficax, qui tamen longè erat illo dignitate & potentia inferior. Itaque sensus est: Domine non solum indignum existimo, ut tu tantus ac talis, laborem hunc & molestiam suscipias curandi vilem seruum causa, sed & me ipsum indignum iudico, cuius vel tectum subeas, cum sim homo gentilis & peccator. Nam cum nostrum consortium simplex etiam Iudaeorum genus solet despiciere, existimans sese nostro congressu contaminari, multo magis indignum esse ut tu totius populi doctor, propheta planè diuinus & sanctissimus, gentilis hominis domum subintres. Atque hac sola de causa non sum ausus ipse venire ad te quantumuis cupidus salutis pueri mei. Ut autè nequaquam dignus sum cuius domum subeas, ita nec necesse id est, ut voti mei compos fiam. Si enim verbo solum imperaueris, mox sanabitur famulus meus. Cuius rei vel ex me ipso coniecturam facere possum. Et enim ego qui sum alterius potestati maiori subditus, cuius iussis mihi obtemperandum est, tamen non necesse habeo ut per me ipsum omnia obeam, sed per milites & seruos meos multa solo iussu perficio. Si ergo tantam auctoritatem & vim habet mea iussio, ut me quiescente peragatur per homines mihi subditos, quod volo: multo magis tu tantus, qui naturae dominaris, nihil non solo imperio poteris. Si dixeris morbo, recede; mox recedet: si iusseris ut veniat, mox aderit. Ex quibus verbis manifestum, Centurionem afflatu diuino credidisse, Christum verum esse Deum, aut saltem habere potestatem homine maiorem, & omni creatura superiorem, cui nihil resistere posset.

[AUDIENS AUTEM IESUS MIRATUS EST, ET CONVERSUS SEQUENTIBUS SE. ET VERBIS, &c.] Cum admiratio proprie sit de rebus prius non cognitis, ac deinde hanc Centurionis fidem Dominus ipse cordi illius infuderit, quomodo admiratus dicitur Iesus: Dicendum primum, in Christo fuisse exteriorem admirationem, qua signis quibusdam exterioribus declarauit se admirari pro comprobatione tantae fidei hominis gentilis. Secundò, fuit etiam in Christo interior quaedam admiratio, non ex ea parte, qua omnia ei erant cognita, sed ex ea parte, qua experientiali noticia haec tunc ei cognita fuerat tam noua

noua & insolita fides Centurionis. Potissimum tamen videtur ideo dici admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem dicit Dominus: Nec in Israel tantam inueni fidem, emphasim habet propter dictionem, nec. Dicere enim voluit, ne in populo quidem Israelitico, qui prophetarum libris & suis doctrinis edoctus merito in fide praecellere debuisset, tantam se reperisse fidem, quantum in homine isto gentile. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet a tempore praedicationis meae, propter fidem patriarcharum, prophetarum, Iannis Baptistae, & D. virginis. Nisi quis velit intelligere: Non inueni in Israel tantam fidem in proportionem. Nam proportio naturaliter maior erat huiusmodi fides in gentili qui in scripturis non erat exercitatus, & Iesum tantum ex fama cognouerat, quam fides quorumuis quantumuis magna, qui in scripturis erant versati, & multis visionibus caelestibus donati, quomodo vidua plus dicitur postea misisse in ararium, quam omnes diuites. Verum prior intelligentia est simplicior. Porro ex hoc loco potest colligi argumentum sanè efficax, contra eos qui calumniantur inuocationem sanctorum, quasi arguat diffidentiam diuinae bonitatis. Centurio enim iste ob suam fidem multum a Domino laudatus est, quamuis per alios rogauerit, non quidem diffidens de Christi benignitate, quam a què discere potuit ex fama atque potentia eius, sed ex reuerentia prodeunte a fide quam de Domino concepit, credens se ob ipsius magnitudinem eius colloquio indignum. Sic ergo & nos rectè Deum per sanctos ipsius interpellamus, si non id tam ex diffidentia, quam ex reuerentia facimus.

[DICO AUTEM VOBIS, QUOD MULTI AB ORIENTE ET OCCIDENTE VENIENT, &c.] Quoniam haec Centurionis fides excellens omnium Iudaeorum fidem, praesidium & specimen quoddam fidei gentium, Christus huius fidei occasione, incipit disserere de gentium vocatione, & Iudaeorum reiectione, de quibus propheta, & maxime Isaias, in variis locis sunt vaticinati. Per eos autem quos dicit venturos ab oriente & occidente, significat gentes credituras ex omnibus etiam extremis terrae partibus, quemadmodum aperte vaticinatur Isaias: Ab oriente, inquit, adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni: Da; & austro: Noli prohibere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terrae. Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creauit eum, formauit eum, & feci eum. Educ foras populum caecum, & oculos habentem: surdum & aures ei sunt. Porro Dominus suo more etiam hic gaudia regni caelestis significat per conuiuium, dum dicit; recumbent cum Abraham, &c. significare volens eos perfruituros in summa quiete & securitate gaudiis regni caelestis. Abraham autem Isaac & Iacob mentionem facit, tum quod his primis legatur factae promissiones regni, sub typo terrae promissionis: tum quod his patriarchis Iudaei gloriabantur, reliquas gentes praese contemnentem, quod ex illis non essent prognatae, quas quo magis morderet & commoueret Iudaeorum animos, docet contra patriarchis coniungendas, ipsos vero separandos ab illis. Quos Iudaeos vocat filios regni, quod nati essent ex iis, quibus & quorum semini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem exte-

A rioribus, de quibus solum inuenitur apud Mattheum, idque tribus locis, videlicet hoc loco, & cap. 22. ac 25. varia est sententia. Quidam enim, inter quos Caietanus, tenebras exteriores intelligunt, dici ad distinctionem tenebrarum interiorum, hoc est, spiritualium, ut sint tenebrae exteriores, tenebrae sensibilis lucis priuatiuae. Secundum quam acceptionem comparatiue exterior pro positiuo accipitur, ut sint tenebrae exteriores, tenebrae externae, sicut exterior homo, est externus homo. Augustinus vero & in epistola ad Honoratum quae est 120. & in expositione Psalmi 6. intelligit tenebras exteriores dici comparatiue ad tenebras quaedam quae dicuntur per positiuum tenebrae externae vel externae, sed nondum exteriores. Et quidem in epist. ad Honoratum, ubi hunc locum prolixè tractat, per tenebras externas intelligit infideles qui sunt in hac vita: per tenebras exteriores, diabolus & angelus eius, qui infidelibus peiores sunt, & a vera luce Dei magis sunt auersi ac elongati. Itaque intelligit eos qui hic inter tenebras externas numerati fuerint, mittendos in tenebras exteriores, quia coniungendi sunt in poena & supplicio daemones, cum dicitur eis: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. In expositione vero Psalmi 6. simpliciter haec tractat, intelligens per externas tenebras, caecitatem mentis, in quam traditi sunt impij, vera luce mentis destituti, & extra eam positi: per exteriores vero tenebras, summam illam mentis caecitatem quae erit in damnatis, ut mitti in tenebras externas, sit tradi in reprobum sensum: mitti vero in tenebras exteriores, sit penitus fieri extra Deum, sine spe scilicet correctionis. Simpliciter autem fuerit comparatiuum, exteriores, accipere pro superlatiuo, quemadmodum Graecis familiare est, ut tenebrae exteriores intelligantur tenebrae extremae vel potius extremae. Nam Graecis est ἰσθῆτος. Sunt autem tenebrae extremae vel potius extremae, quae ab ipsa luce quam longissime absunt, hoc est, tenebrae obscurissimae & profundissimae. Quo enim magis tenebrae absunt a luce, eo sunt maiores & grauiiores. Dicuntur ergo tenebrae damnatorum exteriores vel extremae, in comparatione ad tenebras huius seculi, siue spirituales, siue corporales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Hoc enim satis significat D. Hierony super Isaiam cap. 14. circa illud: Veruntamen ad infernum detraheris in profundum lacus sic scribens: Qui per superbiam dixerat, in caelum ascendam, ero similis altissimo, non solum ad infernum, sed inferorum vltimum detrahitur. Hoc enim significat lacus profunditas, pro quo in Evangelio tenebras exteriores legimus, ubi est stertus & stridor dentium. Sic & Theophyl. in hunc locum scribens: Dicens, inquit, tenebras exteriores, monstrauit esse poenas quaedam tolerabiliores & leuiores. Sunt enim & in suppliciis gradus. Quibus verbis apparet omnino secundum duos hos interpretes, tenebras exteriores dici tenebras damnatorum in comparatione ad tenebras alias inferni, nisi forte quis putet eos voluisse comparare supplicia damnatorum inter se, ut non omnes damnati intelligantur fore in tenebris exterioribus, quod tamen non conuenit Euangelio, quod omnibus damnatis videtur attribueri tenebras istas exteriores. Porro tenebrae istae exteriores, non solum intelligenda sunt tenebrae sensibilis lucis priuatiuae,

Tenebrae exteriores.

Mat. 25.

Isaia 43.

tiar, sed sicut lux regni cœlorum intelligenda est & sensibilis & spiritualis, ita tenebræ istæ infernales intelligendæ sunt & sensibiles & spirituales. Nam & erit ibi summa obscuritas oculis corporalibus perceptibilis, & summa mētis cæcitas mente scilicet à vera luce quæ Deus est maximè elongata. Nec obstat quòd in inferno erit ignis corporalis qui naturaliter est lucidus. Nam, Basilio teste, illuminandi vis ab illo igne diuina virtute aufertur. Sic enim ille scribit in priore expositione Psal. 28. super illud, Vox Domini intercidentis flammam ignis, Arbitror, inquit, quod ignis præparatus in supplicium diabolo & angelis eius, dissecatur voce Domini, vt quoniam duæ sunt in igne facultates, vltoria & illuminatoria, acris quidem & punitoria vis ignis permaneat apud eos qui digni sunt vt yrantur. Illuminatoria verò ac splendida ipsius facultas, ad exhilarandos beatorum gaudio fruente cedat. Vox igitur Domini disseccantis ac diuidentis flammam ignis, vt supplicij quidem ignis obscurus sit, lux verò requiei expers vrendi permaneat. Hæc ille. Quod si autem inferno aliquid luminis futurum sit, quantum hoc conueniet pro augmento pœnæ damnatorum, dicuntur tamen tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à luce regni cœlorum. Fore enim ibi aliquid luminis testatur D. Gregorius lib. 9. Moralium super illud Iob: Vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat; Flamma, inquit, comburit, sed nequaquã tenebras discutit, quãuis illic ignis & ad consolationem non lucet, & tamen vt magis torqueat, ad aliquid lucet. Nam sequaces quoque suos secum in tormento reprobis flamma illustrante visuri sunt, quorum amore deliquerunt, quatenus qui eorum vitam carnaliter contra præcepta conditoris amauerunt, ipsorum quoque eos interitus in augmentum suæ damnationis affligat. Hæc ille. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarètur, hoc solo puniendi, quòd in loco tenebroso concludentur, quo atrocitatem pœnæ Dominus significaret quã in tenebris sunt perpeffuri, adiecit: Ibi erit fletus & stridor dentium. Qua sententia frequenter Dominus in Matthæo vsus scribitur. Nam præter hunc locum quinquies apud eum inuenitur, nimirum bis cap. 13. & cap. 22. 2. 4. 25. Semel etiam inuenitur apud Lucam, cap. scilicet 13. Intelligitur autem variè. Haymo enim post Hieronymum per fletum & stridorem dentium intelligit duplicem inferni pœnam videlicet ignis per fumum fletum causantis, & nimij frigoris causantis stridorem dentium. Et solet ab his pro duplicis huius infernalis pœnæ comprobatione afferri illud Iob: Ad calorem nimium transeat ab aquis niuium. Circa quem locum in commentarijs super Iob sic scribit Diuus Hieronymus: Quasi duas gehennas sanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus & homo impius cõmutetur. Fortè in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet his qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendium, & pœnalis commutatio, nunc frigus sentientibus, nunc calorem, sit, vt quasi de loco ad locum transire æstimentur. Et fortasse inde Dominus ait in Euangelio: Mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium; vt hic stridor dentium de rigore frigoris oriatur. Hæc ille. Et ne forte putetur hic commentarius non esse Hieronymi, idem super Matthæum, cap. 10. differens de no-

Amph Gehennæ, tandem ait: Duplicem autem esse gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob plenissimè legimus. Ideo enim vult nomini, gehenna, addi aliquando genitiuum ignis, quod sit & gehenna frigoris. Verùm sicut Hieronymus hæc tantum dubitando dicit, ita certè ex loco illo Iob nihil statui potest de frigidibus infernalibus, de quibus nullæ aliæ scripturæ proferri possunt. Primùm enim non dicitur, quemadmodum multi locum illum citant, Ad calorem nimium transeat ab aquis niuium, sed transeat, imprecationis modo. Deinde scriptura illa alium sensum conuenientiore recipit. Nam D. Gregorius non hic intelligit designari pœnas infernales, sed describi impiorum in omnibus immoderationem, qui à frigore infidelitatis transeunt frequenter ad calorem hæresis, nec in infidelitate, nec in fide modum seruare sciunt. Et intelligi posset hic sensus, impios transire à nimia frigiditate huius vitæ ad calorem nimium infernalem. Sequitur enim; & vsq; ad inferos peccatum illius. Postremum non solum Septuaginta interpretes, sed & Hebræa veritas longè aliter habet hunc locum. Nam ad verbum Hebræa sic habent: Arida & calor rapiunt aquas niuis, infernus eos qui peccauerunt. Et est sensus: Sicut terra arida & calor solis absorbent aquas niuis, sic infernus eos qui peccauerunt. Nec ex eo quod dicitur gehenna ignis, significatur & alia gehenna frigoris, frequenter enim nomen gehennæ Saluator absolute ponit: aliquando verò Hebræa phrasi additur ignis, vt sit gehenna ignis, gehenna ignita, vt prius dictum est. Itaque alij in stridore dentium intelligunt significari indignationem damnatorum tum cõtra Deum, tum contra seipsos, serò iam sibi irascentium quòd tam pertinaci improbitate deliquerint. Verùm simplicius fuerit intelligere Dominum doctrinam suam auditorem carnalium captui attemperantem, per fletum & stridorem voluisse significare dolorem & horrorem summum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per stridorem & concussionem dentium. Nisi quòd simul etiam intelligendum est, vt annotat Hieronymus, significari veram corporum resurrectionem. Nam fletus & stridor corporum sunt, quamuis ibi non erit verus fletus qui in lachrymarum resolutione consistit, poterit tamen esse verus dentium stridor.

ET DIXIT IESVS CENTURIONI: VADE, ET SICVT CREDIDISTI, &c.] Sic & alijs plerisque respondit Dominus, volens notare fidei vim & efficaciam apud Deum. Notandum autem Christum non præcepisse huic Centurioni tantopere à se laudatò discedere à militia, sicut nec Petrus præcepit suo Centurioni, nec Ioannes militibus ipsum interrogantibus, quòd sicut Magistratu & legibus, ita & militibus opus sit ad pacem tuendam. Centuriones autem non solum singulis centurijs præerant, sed aliquando etiam pluribus, vt author est Vegetius libr. 1. de re milit. Porro quid in hoc miraculo allegoricè sit significatum, satis supra est indicatum. Moraliter verò per hunc Centurionem rectè intelligimus exprimi prælatum quemuis bonum, & fidelem principem, cuius si subditus quibus in anima languet, ita vt morti etiam sit proximus, sollicitus esse debet, vt si non per se, saltem per iustorum hominum preces, Christi gratiam imploret, qui cõspecta ipsius fide, humilitate & charitate, mox subuen-

Moralis sensus.

turus est periclitanti. Et aliter quoque per Centurionem, quilibet homo exprimitur, cum sit omnis hominis vita militia super terram, habeatque, quibusque sub se varias vires quibus imperat & militat. Cuius ergo seruus paralyti laborat, hoc est, corpus & carnalis appetitus ad omne malum propendet & ad

omne bonum agendum languet, non esset priusquam mortè incidat pro seruo suo esse sollicitus, sed Iesum adeat saltem per sanctorum intercessionem. Adeat autem cum fide & humilitate, nec dubium quin à benigno Domino recepturus sit seruum sanum, & ad omnia agenda vtilem & commodum.

RESUSCITATUR FILIUS VIDUÆ. Lucæ 7.

CAPVT XLVI.

Factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitate qua vocatur Naim, & ibat cum eo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autè appropinquaret porta ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matri suæ. & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cū illa. Quã cū vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum: Hi autem qui portebant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico surge. Et resedit qui erat mortuus, & cepit loqui: Et dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabat Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Et exiit hic sermo in vniuersa Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

ET FACTUM EST DEINCEPS, IBAT B diuulgarent. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus sepeliendus, hinc fuit, quod apud Iudæos mortui non sepelirentur in ciuitatibus sed foris in agris & montibus, vt dictum est circa caput Concordiæ 31. Bene autem iustam miraculi faciendi occasionem, imo necessitatem indicat Euangelista, cum quam flebile esset funus Domino obuians describit, Flebile enim erat triplici de causa, Primum, quod adolescens esset mortuus, in ipso flore vitæ ereptus. Deinde quod filius viduæ, quæ filii præsentia sese cõsolabatur de morte mariti. Postremum, quod vnicus esset filius, & quod est maius, vnigenitus. Græca enim habent, *μονογενής*. Proinde apud nos vnicus filius dei intelligendus est, qui solus ei fuit natus. Non parum enim auxit viduæ dolorem, quod destituta viro, etiam orbata esset eo quem solum genuerat, & ob id tenerrime dilexerat, ex quo etiam nondum nepotes susceperat, priuata iam non solum omni consolatione, sed & omni spe posteritatis. Itaque fieri non potuit quin casu tam miserando & iustissimis fleatibus viduæ moueretur misericordissimus Dominus cuius occurfus & obtutus semper scelix est & faustus. Occurrit enim dæmoniaco in regione Gerasenorum, & curati sunt. Vidit Petrus & Andream piscantes, & fecit piscatores hominum. Vidit Publicanum nomine Leui, & ex Publicano fecit Apostolum. Vidit in probatica hominem paralyticum, & mox sanitatem contulit. Vidit cæcum à natiuitate, & visum præbuit. Aspexit in atrio Petrum, & ad penitentiam commouit. Sic & modo occurrens viduæ, eamque flentem videns, misertus est eius, & qui viduarum maxime curam gerit, sese illi quæ consolatore non habuit, consolatore effecacem præbuit, & verbis & re opitulans. Quique fere fide quorundam & præibus ad miraculum cõmoueri solet, hic iam sola misericordia mouetur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primum ergo verbis eam cõsolatur, dicens, Mulier, noli flere. Non enim deslenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria & lætitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exigua aut vana est misericordiæ verbis tantum consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, & tetigit loculum, in quo efferebatur defunctus repositus. Perfecit ergo misericordiam Dominus hic exhibet, dum & in corde mouetur misericordia, & verbis eam consola-

GG

tur, & ipso facto miseriam viduæ subleuare studet. A Christo tangente loculum, iuico funeris portatores restiterunt. Domini auctoritatem vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipsum sequente cognoscentes. Hic vtraque erat turba erecta in rei euentum, tum ea quæ comitabatur Dominum, tum ea quæ comitabatur viduam. Iesus autem verbus ad adolescentem exanimem, qui vocare potest ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, cum imperii auctoritate dixit: Adolescenti tibi dico, surge; quemadmodum supra filiam Archisynagogi suscitans dixit: Puella tibi dico, surge. Qua in re incomparabilem sane potentiam suam & plane æqualem patri demonstrauit. Qui enim hac in parte Eliæ similis fuit, quod, quemadmodum ille, viduæ filium vnicum resuscitauit, longe se dissimilem aut Eliæ aut aliis demonstrauit, quod non frequenti extensione corporis sui super corpus mortui quemadmodum Elias & Elizeus, nec longa oratione, quemadmodum Petrus, sed simplici contactu & imperio mortuum ad vitam reuocauit, omnino declarans se verum Deum esse, apud quem solum est imperium vitæ ac mortis, Itaque adolescens ad vocem Domini ilico, vel excitatus à somno, resedit in loculo, quoque certius esset vitæ reddidit argumentum, cepit loqui, sermone non solum vitam, sed etiam vigorem animi declarans. Quumque iam adolescens à loculo exiisset, ac, vt est verisimile, Iesu adhærens, per quem intelligebat sibi vitam esse restitutam, gratias ageret, nō illum sibi retinuit quemadmodum iure potuisset, vt qui vitam iam donauerat quam à matre non acceperat, sed reddidit illum suæ matri, propter quod bene dicit Euangelista: Et dedit illum matri suæ; vt cuius iam non erat nisi benignitate Domini, illi fuisset nouo dono datus. Porro ex conspecto miraculo tria in præsentibus turbis cōsecuta narrat Euangelista, nempe primo timorem, non quo male sibi à Domino metuerent: sed qualis nasci solet ex stupore magno, dum noua aliqua & insolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei. Magnificabant, inquit, Deum, hoc est, glorificabant, (nam Græce est ἰδοὺ καὶ λέγουσιν,) dicentes, Propheta magnus surrexit in nobis, &c. Dicunt autem, magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eum aliis prophetis potentior, vel quia intelligebant eum esse illum prophetam à Moyse promissum, Deuteronomio 18. hoc est, esse Messiam expectatum. Dicunt, Deus visitauit plebem suam, hoc est, curam se plebis suæ habere iam declarauit, cum nullo longo tempore nobis mittens prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem nostri rationem habere. Aut si turba Dominum fuisse Christum credebat, visitasse dicunt Deum plebem suam, quod promissa sua in populo Iudæico iam complere cœperit. Verum verba magis videntur significare, populum nihil altius de Domino suspicatum, quam quod propheta quispiam esset insignis. Non enim Græci hic habent articulum, ὁ προφητὴς μέγας. Postremum narrat Euangelista & tertium, quod ex conspecto miraculo consecutum est, nimirum quod exierit hic sermo, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est Hebraica Phrasi, hoc factum, in vniuersam Iudæam. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum, vt scilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim. Circa hanc historiam primum obseruandum, Dominum ex omnibus mor-

tuis vnum tantum excitasse, sola misericordia ipsum commouente, nulliusque precibus interpellatum idque filium viduæ. Hoc enim demonstrat se viduarum maxime esse consolatorem, ac viduarum lachrymis maxime commoueri, quemadmodum id vbiq; de Deo scripturæ prædicant. Sic & viduæ solius filium suscitauit Elias, & Elizeus viduæ inopiam miraculo olei multiplicati subleuauit, & Petrus precibus viduarum flexus puellam nomine Dorcadæ suscitauit. Quibus omnibus & nos docemur, viduis & desolatis potissimum hominibus adesse. Secundo obseruandum, quod Dominus suscitaturus filium viduæ, eidem prius fletum prohibet, dicens: Noli flere; docens scilicet obspem resurrectionis mortuam amicorum non desendam immoderate. De quo plura circa cap. 24, Concordiæ. Vnde Paulus: Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent. Obseruandum tertio, quod Dominus non verbis tantum se viduæ exhibuit consolatorem, sed & re ipsa, docens scilicet non verbis tantum miserorum afflictionem leniendam, sed & opere, quatenus in nostra est potestate. Iam quod ad mysticos attinet sensus, allegorice quidem hac vidua significatur secundum Ambrosium Ecclesia sanctorum, que populum iuniorum iam amissum & mortuum, & ligno concupiscentiæ, quod primum mortem inuexit, ad inferni veluti sepulturam delatam, Christo in mundum adueniente, recepit, postquam lignum Dominus tetigit. Contactu enim oculi intelligit Ambrosius significatum salutem populo per crucis patibulum refundendam. Moraliter vero in hac vidua exprimitur quid quotidie mater ecclesia facere debeat, cum aliquem adolescentium suorum quos genuit Christo, hoc est, eorum qui nondum virile in virtutis profectu colligerunt robur, contigerit letali aliquo peccato à vita spiritus excidere, imo iam per manifestam ipsius impietatem, à mundi cupiditatibus deferri è porta ciuitatis, quæ est Ecclesia, ad sepulchrum æternæ desperationis. Vidua enim modo est Ecclesia, vt quæ destituta est corporali præsentia sponsi sui in celos sublata. Habet hæc filios multos, & inter hos quosdam viros, quosdam adolescentes, sed quos singulos ita diligere debet, ac si quisq; vnicus esset. Habet portas suas, per quas eiciuntur mortuos, ne fetore cadaueris inficiantur & alii. Habet portas, per quas recipit à Domino reuocatos ad vitam. Itaque si quis adolescens adhuc, aperte iam mortuus, à suis cupiditatibus extra portas Ecclesiæ defertur ad sepulchrum æternæ perditionis, mater Ecclesia nec dum plane desperans, multis comitata suis ciuibus, prosequi debet funus lachrymis, gemitu, lamentis declarans quod optat. Sic fiet vt Ecclesiæ suæ occurrens pius Dominus plorantem consoletur, & eius solius permotus lachrymis primum quidem manu sua contactu loculo, stare faciat funeris baiulos, hoc est, finem imponat impiis cupiditatibus, quæ cessaturæ alioqui non fuerant, donec mortuum speliuissent in profundum malorum aut inferni. At tum quidem spes bona est redituræ vitæ, siquidem primus gradus ad respicientiam est, non progredi in malis, sed non redit vitæ vigor, nisi mortuo loquatur Dominus. Itaque secundo Dominus etiam ad mortuum cōuersus vocem suam illum resuscitabit: quam quicunque audierit, etiam si mortuus fuerit, viuet. Resuscitatus autem

3. Reg. 17. 4. Reg. 4. 21. 9.

1. Thef. 4.

Mysticus sensus.

Moralis sensus.

tem & vitæ restitutus qui mortuus fuerat, erigere se debet ad virtutum opera, & certissimum vitæ documentum loquendo præbere, confessione scilicet peccatorum suorum, & gratiarum actione de diuina in se clementia. Sic demum cum est morti redditus, sequitur maior gaudium quam erat prior luctus, sequitur admiratio & prædicatio diuinæ bonitatis in multis. Hanc historiam moralem tractatione videre est latius in Paraphrasi cuiusdam, qui eam pulchre & prolixè prosequitur. Theophilæus autem & aliam moralem tractationem indicat, nimirum vt in vidua hac animam intelligamus, iam verbo Dei aut Christo suo sponso orbatam per peccatum, cuius filius hoc est, mens iam mortua affertur extra portas supernæ ciuitatis Hierusalem, quæ tantum viuientium regio est. Hæc ergo anima si funus suum desueuerit, & maximè si aliorum piorum lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit. qui contactu corpore, quod veluti loculus est & sepulchrum mortuæ mentis, ipsam mentem viuificabit, vt iam & surgere possit, & loqui quæ vitam spirituales testen-

tur. Porro in tribus iam prædictis miraculis & illud obseruari potest ad moralem instructionem conueniens. Primus leprosus per se Christum accedens, & rogans, sanitatem consecutus est. Secundus paralyticus per se accedere non valens, aliorum precibus impetrat sanitatem. Tertius mortuus non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus contaminatam, sed non omni ex parte malam, qui necdum inciderunt in eam infirmitatem, vt non possint ipsi Christo accedere, & piis ac humilibus precibus sanitatem impetrare. Sunt alij qui in omnibus animæ suæ viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christum accedere, sed tamen morbi sui magnitudinem sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecantur, & sanitatem prosequuntur. Sunt tertio qui iam velut mortui, nullum mali sui sensum habent, qui vt ad vitam reuocentur, maioris negotij est. Opus enim non solum piorum precibus, sed & lachrymis.

Triplex peccatorum genus.

MITTIT IOANNES E CARCERE DISCIPVLOS.

Matthæi II. Lucæ 7. CAPVT XLVII.

F T nuntiauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, & conuocat duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum, & ait: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. Et respondens: Iesus ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Quia cæci vident, claudi ambulat, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. Et cum discessissent nuntij Ioannis, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste preciosa sunt & delictis in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? Vtique dico vobis & plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno cælorum maior est illo. A diebus autem Ioannis Baptista usque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim propheta & lex usque ad Ioannem prophetauerunt. Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat. Et omnis populus audiens & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipso, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt? Similes sunt pueri sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus suis dicunt: Cantauimus vobis, tibi, & non saltastis: lametanimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicunt: demonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis. Tunc cepit exprobrare ciuitatibus in quibus facta sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent penitentiam. Vt tibi Corozaim, vt tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone facta essent virtutes quæ facta sunt in vobis, olim in exilio & cinere penitentiam egissent. Veruntamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissus erit in die iudicij quam vobis. Et tu Capharnaum, nunquid usque in cælum exaltaberis? usque in infernum descendes: quia si in Sodomis facta fuissent virtutes, quæ facta sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remissus erit in die iudicij quam tibi. In illo tempore respondens Iesus, dixit: Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum meum suauis est, & onus meum leue.

† c. odicit
 † a. o. g.
 † a. illis
 † a. ab-
 † a. emibus.
 † a. o. ve-
 † a. sium.
 † a. mol-
 † a. libus ve-
 † a. stuntur.
 † a. o. etiã
 † c. Dico
 † a. enim
 † c. ma-
 † a. ior inter
 † a. natos mu-
 † a. lierũ, pro-
 † a. pheta ioh-
 † a. ne Bapti-
 † a. sta, nemo
 † a. est.
 † c. Dei
 † c. 16. 95.
 † a. aut
 † a. similes
 † a. animabo
 † a. generatio
 † a. nem istã
 † a. similis
 † a. est.
 † c. lo-
 † a. quẽtibus
 † a. ad inuicẽ.
 † a. dicen-
 † a. tibus.
 † c. o. au-
 † a. tem.
 † c. dicitis
 † a. disci-
 † a. tis.
 † c. o. de
 † a. norator,
 † a. & bibens
 † a. vinum.
 † c. 10. 80
 † c. 10. 80

C O M M E N T . I N C O N C O R D I A M

348

ET NUNCIAVERT VNT IOANNI DISCIPULI EIUS DE OMNIBUS HIS. [IOANNES AVTEM CVM.] Matthæus hanc historiam describit capit. 11. post missionem duodecim Apostolorum, sed sic ut non significet ordinem necessarium cum præcedentibus. Lucas vero eam sic subiungit præcedentis miraculi narrationi, ut & ordinem indicet, proinde hoc loco necessarium Matthæi narratio cum Luca inferenda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionem Apostolorum, ante quam etiam patebit Ioannem in carcere fuisse de collarum. Porro de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullianus enim libro de præscription. dicit Ioannem desuisse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiam non iam dubitasse Ioannem num Iesus esset Christus, qui venturus erat, & promissus à Prophetis. Nam, id edoctus à Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset crimini obnoxius, si eum prædicavit quem nesciuit: aut perfidæ, si dubitavit de eo quem aliquando cognovit, idque divina revelatione. Quare oportet responsionem adinvenire, cuius rei gratia interrogatum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdam scribit intellexisse Ioannem pietate quadam dubitasse num quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem suam prædicanti dixit: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Gregorius vero & Hieronymus intelligunt simili fere modo, Ioannem interrogasse num Christus per seipsum esset venturus ad inferos, ut sciret num illum etiam inferis deberet nunciare venturum, quem nunciavit terris venisse. Quibus intelligentibus in idem fere coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, ut de futuro aliquo adventu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum querit, num venturus sit, quæ iam venisse sciebat? Verum has intelligentias Chrysostomus planè reiecit, & merito, quod non possit videri probabile, Ioannem qui maximus Prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo tam dubitasse, quod alij Prophetæ non solum cognoverunt, sed & Prophetarum scriptis reliquerunt, eum etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque non alia de causa, quam quod pro hominum redemptione offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & aliis intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantia consulere voluisse. Quoniam enim videbat discipulos sibi quam Christo esse additiores, & invidere gloriæ Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione & invidia, pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fideiiores habuit ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, unde eos certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expectatum ostendere ac rursus credens maiestate dictorum & factorum Iesu convinci, & quandoquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu insinuari. Quia in re pij præceptoris affectum in se suscipit Ioannes, ut qui cum ignorantibus voluit videri ignorans, quemadmodum Paulus omnibus omnia fiebat. Sciebat enim illos pro seipsis Dominum accedere nolle, nec suam dubitationem aut ignorantiam profiteri apud Dominum nolle, proinde suo illos nomine mittit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde officij sui munus adimplevit, mittendo suos ad Christum, docens à lege, cuius ipse typum gessit, ad Euangelium secedendum, nec præter Christum alium magistrum habendum. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo adventu, sed an ipse is esset qui iamdiu à Iudæis venturus est expectatus. Non enim querere iussit: Num ipse esset venturus, sed an esset qui venturus esset, aut, ut habet Græca, an esset *ὁ ἐρχόμενος*, hoc est, ille venturus. Porro divina providentia factum est, ut postquam discipuli Ioannis iam aduenissent, Dominus illis præsentibus multa miracula operaretur, ex quibus convenientem haberet occasionem respondendi quæstioni illorum. Non enim conveniebat ut interrogatus, num ipse esset Christus, aperte diceret: Vtique ego sum; ne dicere possent cum Iudæis: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum; sed testimonium rerum & miraculorum, quod efficacius est testimonio vocis, profert, remittens eos ad Ioannem, non ut ille hinc instrueretur, sed ut hinc haberet certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docendus esset. Nam ut magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepta dubitationem & ignorantiam: ita Christus magna eis responderet prudentia, eorum dissimulans incitiam, nec eam aperte incessens, ut sic ad se eos suo tempore magis traheret. Euntes, inquit, renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Vidistis dicit, aut, ut habet Matthæus apud Græcos, videtis, propter miracula quæ oculis suis præsentibus viderant. Audistis vero vel auditis dicit, tum propter auditam à Christo prædicationem, tum propter miracula quæ à præsentibus turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit; Mortui resurgunt; non tum oculis viderant, sed alios narrantes audierant. Itaque hæc tum visa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundum Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarum enim vaticinia in his verbis; Cæci vident, claudi ambulant, &c. allusum est à Christo. Nam prior pars, nempe cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad illud Isaia, quo signa adventus Christi notantur. *Isaia 53.* Ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, Deus ipse venit, & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceru? claudus, & aperta erit lingua mutorum, quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes

res in solitudine. Quamquam enim hoc vaticinio magna quædam & læta rerum immutatio, & læticia eorum qui deplorati habebantur, prædicta sit, eius tamè eum velut specimen quoddam in præsentem Dominus exhiberet, corporalem adeo multis salutem restituens, non minus hic locus eum præsentia miracula faceret, impletus intelligi potuit, & ipse ex eis Christus agnosci, quam supra Matthæus scripsit impletum illud Isaia: Ipse infirmitates nostras tulit; cum multorum morbos curaret atque depellendo morbos corporis animorum quoque se saluatorem declararet. In illo vero quod dicitur; pauperes euangelizantur; omnino allusum videtur ad illud Isaia: Spiritus Domini super me, propter quod vinxit me, euangelizare pauperibus misit me. Sic enim Isaia autoritate citat Lucas cap. 4. quam ex Hieronymi versione sic legimus, Spiritus Domini super me, eo quod vinxit me, ad annunciandum mansuetis misit me. Itaque ommissis variis expositionibus huius partis; pauperes euangelizantur; omnium rectissime accipitur hæc oratio secundum phrasim Græcam, pro eo quod est pauperes suscipiunt, & audiunt Euangelium, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Cuius Græcæ phrasim hæc est ratio, quod Attici vsurpant accusatiuum loco datiuu acquisitiui, maxime vbi signi ficat bene vel male fieri cuiuspiam, unde dicunt: *εἶπα με ποιῆς*, pro *ἐμοί*. Sic Matth. 27. *τί οὐρ ποιήσω ἰσοῦν τὸν λεγόμενον χριστὸν*, id est, quid igitur faciam Iesum qui dicitur Christus? Hinc fit ut ad imitationem Græcorum phrasim legatur in sacris literis, benedicere & maledicere cum accusatiuo significante eum de quo quiuis bene aut male loquitur. Cum ergo in passiva locutione accusatiuus mutatur illis in nominatiuum, sicut & Latinis, hinc loquitur passiuè. Nam ut dicunt *εὐνοήσω σε*, id est, benefaciam te: sic etiam passiuè dicunt, *ὁ δὲ εὐνοήσῃ παρ' ἐμοῦ*. Hinc cui quis benedicat aut maledicatur, dicitur in scripturis benedici & maledici. Benedicimus, inquit Paulus, & maledicimur. Sicut autem Græci dicunt, benedico te & benedico tibi, ita dicunt *εὐαγγελίζω σε καὶ σοί*, euangelizo te & tibi: quare sicut dicunt quendam euangelizare pauperes, ita dicunt pauperes euangelizari ab illo, pro eo quod est, pauperibus Euangelium prædicari. Potest & aliam habere rationem hæc phrasim etiam si non diceretur Græcis *εὐαγγελίζω σε*, sed tantum, *εὐαγγελίζω σοί*. Nam Græci in passiva locutione etiam datiuum acquisitiuum verbi actiuu, mutant in nominatiuum, seruato accusatiuo eiusdem verbi. Nam quod dicunt, *πιστεύω σοί τὸ πρᾶγμα*, id est, credo tibi hanc rem passiuè sic efferunt, *ὁ πιστεύῃ τὸ πρᾶγμα*, id est, tu concredideris hanc rem. Unde primè Timoth. primo dicitur, *κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὃ ἐπιτέθειν ἐγώ*, id est, secundum Euangelium quod concredidisti mihi, pro, secundum Euangelium quod creditum est mihi. Sic quod dixit Angelus pastoribus: Euangelizo vobis gaudium magnum; passiuè sic illis dici posset, vos euangelizamini gaudium magnum. Et similiter quod dicunt, euangelizo pauperibus; passiuè sic dici potest, pauperes euangelizantur. Non est ergo sensus quæ multi hic reddunt, pauperes Apostoli euangelizantur, hoc est, actiuè prædicant Euangelium. Porro quod Lucas citans autoritatem prædictam Isaia, habet pauperes, quomodo & hoc loco habetur, vbi ad illam autoritatem alluditur, cum Hieronymus verterit mansuetos, in causa est quod apud Hebræos parua

fit differentia inter dictionem quæ significat pauperem, & eam quæ significet mansuetum. Nam *אַנָּי* Ani, est pauper. & *אַנָּי* Anai est mansuetus, de riuaturque vtrumque nomen ab eadem radice, ac pro altero alterum ponitur, quod fere mansuetudo sequatur paupertate, sicut contra diuitias comitatur fere ferocia. Itaque pauperes quibus dicitur prædicari Euangelium: sunt pauperes spiritu, hoc est, animo afflicti, ac de sese humiliter sentientes, qui idem necessario etiam sunt mansueti: & nequaquam contentiosi, quemadmodum erat Pharisæi. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter prædicari Euangelium, tum quod Evangelica prædicatio cõsoletur eos qui animo sunt mœsto. unde sequitur apud Isaia, Ut mederer contritis corde, & prædicarẽ captiuis indulgentiã, &c. tum quod hi soli capaces sunt Evangelicæ doctrinæ & obedientiæ fidei. Vt enim superbia & ferocia contentiosa est, & ob id indocilis, ita contra mansuetudo docile reddit. Unde Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et Eccles. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, ut intelligas.

ET BEATVS EST QUI CVNQUE NON FVERIT SCANDALIZATVS IN ME.] Secundum D. Gregorium, qui intelligit in propositione Christi quæstione Ioannem interrogasse de adventu Domini ad inferos, intelligitur hac sententia beatus pronuciari, qui in morte quam perferens erat postea Dominus, non esset scandalizandus, ut sit sensus: Mira quidẽ facio, sed abiecta perpeti non dedignor, quia ergo moriendo te subsequor, cauendum valde est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerantur. Verum secundum rectiorem prædictæ quæstionis intelligentiam, hac sententia Dominus percutere voluit & mordere scientiam discipulorum Ioannis qui in ipso Domino scandalizabantur, offensa humilitate conuersationis eius, quod nõ seorsum ab hominibus illa vitæ seueritate viueret, sicut ipsorum magister, ad hæc nullo alio, præter illa miracula, vitæ splendore insignis esset. Obseruanda autem mira Christi benignitas in hac sententia, qua Discipulos Ioannis notat. Nam sic eis hac sententia diuinitatem suam prodit, cum ostendit se occultorum esse cognitorem, ut tamen eorum passionem aperte aliis non detegere, sed conscientia ipsorum qui sibiipsis conscii erant, totam rem relinqueret, ut occulta huiusmodi redargutione, declarans simul & suam diuinitatem & benignitatẽ, illos magis ad se traheret. Porro in Christo variis de causis contigit & contingit adhuc quosdam scandalizari. Quidam enim in cõmuni conuersatione fuerunt scandalizati, quemadmodum hi discipuli Ioannis & Pharisæi, ex quibus quidam aliquando Dominum rogauerunt, quare non ieiunarent discipuli ipsius, sicut discipuli Ioannis & Pharisæorum. Alii rursus in conuersatione ipsius cum peccatoribus aut in eo quod externarum cæremoniarum legis, & traditionum à maioribus traditarum non videretur esse studiosus obseruator, sed ab externa legis obseruantia, legis ad interna potius reuocaret. Sed omnium maxime plurimi cruce Domini scandalizati sunt. Hæc enim & Apostoli offensi sunt, sed ad tempus. Hæc & Iudæi maxime alienati sunt à Christo, de quibus dicit Paulus: Nos, inquit, prædicamus Christum, Iudæis quidem scandalum gentibus vero stultitiã, Hodie quoque in Christo multi

scandalizantur, vt qui non possunt approbare humilitatem eam quam docet in Euangeliis, & in suis exhibet Christus. Hanc enim non potest non mundi arrogantia fastidire. Deinde qui cruce quā ille imponit omnibus discipulis suis, ab eo alienantur, qui hic perdere animam suam timentes Christum repudiant, atque ita iacturam faciunt vitæ æternæ. Bene ergo generali sententia dicitur, Beatus qui non fuerit scandalizatus, hoc est, offensus in me, hoc est, qui nulla in re absterretur ac repellitur, ne mihi tanquam vero seruatori fidem habeat, mihi quæ indiuisus adhæreat. Beatus certe talis, quia in ipso Christo solo salus sita est, ita vt vitam æternam habeat qui ei adhæserit: contra verò damnatus sit, qui ab illo alienus fuerit.

ET CVM DISCESSISSENT NVNTII, COEPIT IESVS DICERE AD TVRBAS DE IOANNE, &c. Postquam Dominus per præcedentia satis egit pro curatione discipulorum Ioannis, restabat vt & multitudinem curaret, quæ ex discipulorum interrogatione intelligere potuit Ioannem iam dubitare de Iesu num esset Christus cui prius tam eximia & multa perhibuerat testimonia & ob id à Christo dictum iam fuisse contra Ioannem, Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes iam putaretur dubitare de eo quod prius asseruerat, & illa Saluatoris sententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis discipuli abiissent (nam illis presentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret assentatiunculis gratiâ Ioannis Christum colligere) cepit Ioannem multum commendare, eximendo eam de Ioanne suspicionem, quæ propter prædicta in auditorum mentem venire potuit. Et prius quidē instabilitatis & leuitatis suspitione tollit, id quæ non ex sua statim sententia, sed ex ipsorum prius auditorum opinione, ostendens eos non verbis solum, verum etiam factis stabilitate Ioannis attestatos fuisse. Dixit ergo: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? ac si diceret, Cur omissis ciuitatibus atque domibus vestris ad desertum omnes cucurristis? An vt videretis hominē similem calamo qui omni vento circumfertur, & leuitate metis nunc hæc, nunc illa sentiret? Certe non potuissetis tanto studio in desertum impelli, tot tantarumque ciuitatum populorum, nec ita facile omnes ex vniuersa Iudæa effusi ad Ioannem fuissetis, nisi magnum quendam & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putassetis. Arundini certe mobili similes sunt, qui non semper idem asserunt, sed huc atque illuc facile pulsi, modo hæc, modo illa sentiunt. Sic & qui ab imperu passionum à rectitudine rationis facile prosternuntur, vt pro occasionū diuersitate nunc hæc, nunc illa velint & faciant. Contra quod præcipit Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abundantes in omni opere Domini semper. Et: Optimum est, inquit, gratia stabilire eor. Et Sapiens: Non te vtilis in omnem ventum, esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui. Et: iam non sumus paruuli, nec circumferamur omni vento doctrinæ. Deinde ne quis putare posset Ioannem siue ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuie studio ex eisdem se sua stabilitate, & opinione quam de Christo prius habuit, ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse, id quæ ex vestitu rigido quo amiciebatur, & deserto quod incolebat. Si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum com-

1. Cor. 13
Hebr. 3
Eccl. 5
Ephes. 4

modorum, nequaquam desertum inhabitasset, sed regnum & principum potius aulas. Et quod lasciuia eius animam non emollierit & mobile fecerit, declarat etiam desertum, declarat vestitus, declarat postremo & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Postquam autem Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxium illum esse posse suspicioni vel instabilitatis & leuitatis, vel ambitionis & lasciuie: ostendit deinceps quid sit, prius quidam opinionem populi quam de Ioanne habuit comprobans, cum dicit: Etiam, hoc est vtique, & certe dico vobis, deinde & suam de Ioanne sententiam pronuncians, cum dicit, & plusquam prophetam. Quod testimonio scripturæ probat, dicens: Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat esse plusquam prophetam, nimirum, quod reliqui propheta venturum post se Christum, & salutem ab eo sperandam obscurius prædixerunt, Ioannes vero subingrediens Christo viam muniuit, populū ad presentiam prouocans, eique presentiam Christi attestans. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio propheta appellari nomen commune sortitus cum spiritibus cælestibus, quod dignius est nomine propheta. Tertio: quod non solum ipse prophetarum, sed etiam de eo sit prophetatum. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cum probaturus Ioannem esse plusquam prophetam, adducit hoc testimonium, de quo testimonio late satis dictum est circa cap. Marci. I. in cap. Concordiæ. 13. Plus ergo quam propheta Ioannes, quia etiam præcursor Christi, paranymphus sponsi, regni eorum primus prædicator, baptismi primus institutor, Angelus Dei, ab ipsis etiam prophetatus idque verbis & factis. Itaque bene ob Ioannis excellentiam Dominus post prophetæ testimonium, sua iam sententia Ioanis præminentiam paucis est complexus dicens. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista; hoc est vt bene exponit Chrysostomus. non peperit mulier Ioanne vnquam maiorem. Lucas vero dicit: Maior inter natos mulierum propheta nemo est. Proinde & quod habet Matthæus sic oportet intelligere, vt non cum omnibus hominibus, sed cum omnibus prophetis intelligatur comparari Ioannes, & subintelligatur, non surrexit maior propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictum est absolute, nullum natum maiorem Ioanne, etiam si Dominus tantum dixerit quod habet Lucas: quia cum nulli maiores fuerint prophetis ante, Ioannem, si Ioannes non habuit maiorem se prophetam, nullum etiam absolute se maiorem habuit. Quidam autem Græci etiam in Luca non addunt nomen *προφητης*. Porro hæc sententia Domini non necessario intelligitur Ioannes omnibus prophetis & patriarchis prælatus, vt annotauit Hieronymus. Non enim statim sequitur, vt si alii maiores eo non sunt, ille maior aliis sit, cum possint alii ipsi esse æquales. Itaque ad veritatem huius sententiæ sufficit Ioannem fuisse æqualem excellentissimis prophetis. Verum quoniam superius Dominus dixit Ioannem esse plusquam prophetam, & deinde veluti in illius declarationem subiiciat hanc sententiam, omnino videtur hac negatiua sententia affirmatiuam voluisse significare, Ioannem scilicet maiorem fuisse omnibus prophetis & omnibus hominibus. Alioquin enim non satis hic declarabitur Ioannem esse plusquam prophetam Ambrosius certe

Malac. 2
Quare Ioannes plusquam propheta.

certe & Chrysostomus intelligunt Dominum significare Ioannem omnibus esse maiorem, quorum hic pulchrum affert simile, videlicet quod quomodo maior est in aula qui regi vicinior est, ita & Ioannes. Dupliciter autem intelligi potest Ioannem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum quibus diuinitus decoratus fuit, vel quod abundantiore spiritu esset donatus, sic vt perfectior esset cognitione diuinorum, in conuersatione, & meritis. Et quidem si prærogatiuæ Ioannis considerentur, nihil dubium quin Ioannes non solum maior fuerit omnibus prophetis sed & Apostolis. Prærogatiuæ enim eius sunt, quod Angelico promissus fuit oraculo, quod conceptus miraculo, sanctificatus in vtero, atque in illo Christum adorans, quod ab ineunte ætate semper cum Deo & Angelis in deserto conuersatus fuerit, nulla hominum consuetudine vitatus vnquam, quod primus regnum Dei prædicauerit, quod baptismi autor, quod Dominum suum baptizauerit, quod primus agnitum Christum aliis digito demonstrauerit, quod solus à prophetis sit promissus & adumbratus, promissus quidem à Malechia, adumbratus vero in Elia, quod Angelus Dei dici meruerit. Ceteri enim propheta, non sunt nati propheta, sed postquam aliquandiu humanam & communem vixissent vitam, in prophetas assumpti sunt. Hic vero planè ad nihil aliud in hoc mundo natus est, quam vt spiritualia Dei mandata persiceret, velut Angelus quidam cælestis, humanam naturam supergressus, & nec necessarium aut conuenientem naturæ humanæ cibum ac vestitum amplexus, vt in eo nihil penè humani appareret, sed cuncta velut Angelum esse sub humano corpore latentem arguerent. Si autem spectemus spiritus donum, quo Ioannes fuit illuminatus & accensus, ac vitæ eius conuersationem ac merita, quamquam temerè non sit asserendum de eo quod soli Deo cognitum est, qui, vt habet Sapiens, spirituum ponderator est, tamen non videtur dubitandum quin perfectiore spiritu donatus fuerit præ aliis prophetis, ita vt elarius cognouerit mysteria incarnationis Christi, sicuti Christo vicinior erat & mysteria Christi ac regni cælorum apertius explicauit & docuit. Sanctior etiam fuerit in conuersatione, & maior in meritis. Nam quis prophetarum vnquam tam incorruptam, tam rigidam, tam planè diuinam vixit vitam, atque Ioannes, ab ipsa pueritia mitissimus simul & acerrimus: quorum alterum ex conuersatione sua cum discipulis, alterum ex libera reprehensione Iudæorum & Herodis discere possumus; Quis plures sua prædicatione & vitæ exemplo ad Dominum verè conuertit, Apostoli tamen postea videtur perfectiore spiritu donati, & maiores fuisse in meritis, vt qui mysteria Euangelica videantur apertius cognouisse post acceptum spiritum sanctum in die pentecostes, & plura pro veritate perperissi, ac plures sua prædicatione Christo lucrificasse. Nec negat Dominus surrecturos quosdam qui maiores forent Ioanne, sed non surrexisse aliquem qui sit maior. Nōdum enim Apostoli tunc erant Ioanne maiores. Non obstat autem huic saluatoris sententiæ quod dicitur de Moyse: Et non surrexit vltra propheta in Israel sicut Moyse. Primū enim intelligendum Moysem ibi præferri prophetis veteris testamenti. Deinde non dicitur ibi non surrexisse vnquam prophetam maiorem vel æqualem Moyse, sed similem Moyse, idque in his quæ sequuntur. Subdi-

Procl. 16.

Deu. 34.

tur enim, quæ nosset Dominus facie ad faciem in omnibus signis atque portentis quæ misit peregrinam vt faceret in terra Aegypti, &c. Porro virgine Deipara non voluit Dominus hac sententia Ioannem pronunciare maiorem. Nam fit comparatio Ioannis potissimum cum prophetis & viris. Nec ex ea sequitur, Ioannem meliorem Christo pronunciare. Non comprehenditur enim Christus inter natos ex mulieribus, siue quod nomen mulieris hic accipitur pro femina corrupta, vt distinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt: siue quia per natos mulierum intelligit hic Dominus eos qui tantum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tantum sunt homines, aut qui cōmuni more concubitu viri & mulieris sunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Christus simul & Deipara virgo facile excludentur ab hac sententia, si intelligamus Dominum dicere voluisse, ante illa secula nullum maiorem Ioanne natum fuisse. Ne itaque ex hac magnifica Ioannis cōmendatione auditores etiā Christo Ioannem putarent præponendum, seipsum aperte excipit, subiungens: Qui autē minor est in regno cælorum, maior est illo. Quæ sententia intelligunt quidē aliqui Christum præponere in beatitudine & dignitate minimum Angelorum aut sanctorum qui est in cælo, Ioanni. Sic enim intelligit Ambrosius & Hieronymus, quorum iste sic scribit: Nos autem intelligamus simpliciter, quod omnis sanctus qui iam est cū Domino, maior sit illo qui adhuc consistit in prælio. Aliud est enim victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Verum magis conuenit proposito vt cum Chrysostomo intelligatur istud Dominum de seipso dixisse; qui seipsum non aperte præfert Ioanni, humilitatis causa loquens de se in tertia persona. Cum autem secundum priorem intelligentiam illud; in regno cælorum; coniungendum sit cum superiori nempe cum, minor est, se cundum posteriorem intelligentiam potest vt libet referri. Et quidē si ad præcedens referatur, hoc modo: Qui in regno cælorum minor est, maior est illo; per regnum cælorum iam secundum Augustinum intelligitur inchoatum in terris regnum Dei, Ecclesia scilicet in floribus, in qua Christus minorem se dicit, tū quia minor erat ætate, tum quia multorum opinione minor erat Ioanne. Aut secundum Caietanum Christus se minorem vocat in regno Dei, quia secundus fuit qui regnum Dei prædicauit, Ioannes vero primus. Secundus enim sonat quandam minoritatem à primo. Si ad sequens referatur, hoc modo; qui minor est Ioanne, maior est illo in regno cælorum; iam secundum Chrysostomum per regnum Dei designatur bona spiritualia, & vniuersa quæ ad cælum pertinent. Vt sit sensus: Qui autem minor est Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior in rebus cælestibus bus & spiritualibus, aut maior reputatus in regno cælorum: ab Angelis scilicet & Deo, qui nouerūt quanta sit mea excellentia supra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci intelligentia.

A DIEBUS AVTEM IOANNIS BAPTISTÆ VSQUE VNUS REGNUM CÆLORVM VIM PATITVR. Quoniam in superiori sententia regni cælorum facta est mentio, etiam ab illo occasionem sumit commendandi Ioannem, quia Ioannis commendatione etiam vult ostendere, iam esse tempus illud gratiæ & salutis, quod ab omnibus prophetis fuit prædictum,

ac proinde non amplius Messiam esse expectandum, sed certum habere ipsum iam aduenisse. Ioannem itaque in eo commendat, quod prius ipse regnum caelorum praedicauerit, idque cum tanto fructu, ut illud vim patitur, sed eo simul significat, doctrinae nouitatem & fructum arguere impletionem & cessationem legis ac prophetarum ac tempus aduentus Messiae. A diebus, inquit, Ioannis baptista, id est, a tempore praedicationis eius qui primus regnum caelorum praedicatus, usque ad istud tempus, regnum caelorum vim patitur. Dicit autem usque nunc, non quod post illud tempus regnum caelorum vim non esset passurum, sed ut significaret violentiam illam quae coepit Ioanne praedicante, semper ab eo tempore perseuerasse, nec per praedicationem suam desisse, sed continuatam esse, & proinde significatur eam etiam ulterius semper continuandam, quamdiu eius praedicatione durauerit. Quod autem hic dicitur de vi quam patitur regnum caelorum, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de vi quam sibiipsis inferunt, qui regnum caelorum sunt accepturi. Oportet enim eos contemptis huius seculi bonis, abnegatis carnis concupiscentiis, carnem affligere, cruce & mortem patienter pro regno caelorum suscipere. Itaque quod dicitur, regnum caelorum vim patitur; sic intelligunt: regnum caelorum per violentiam quandam acquiritur, & qui sibiipsis violentiam inferunt, hi rapiunt illud. Verum quoniam impropria est locutio, ut dicatur regnum caelorum vim pati, quia vi quadam acquiritur, nec conuenit hic sensus cum eo quod Lucas ca. 16. dicit, & omnis in illud vim facit; cum vis de qua isti intelligunt, non regno inferatur, sed ipsis qui regnum caelorum querunt obtinere, rectius secundum alios intelligitur Christus hic metaphorice locutione significare noluisse, quod plerique audita praedicatione regni caelorum aude cupiebant & contendebant praedicatum regnum caelorum obtinere, imò rapere. Itaque regnum caelorum vim pati dicitur, primum propter multitudinem & feruorem confluentium ad consequendum regnum caelorum. Hanc enim rationem indicat D. Chrysostomus. Secundò, quia illi regnum caelorum contendebant obtinere, quibus non videbatur debitum & promissum. Nam cum illud expectarent Pharisei & Scribae qui sibi videbantur iusti, illis exclusis, peccatores, Publicani & meretrices illud veluti praeruperunt, & postmodum etiam gètes fide occupauerunt, quod Israel tantum aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius & Ambrosius hoc loco super Lucam. Sed rectè & Chrysostomi & Hilarii ratio simul comprehenditur. E Sic ergo regnum caelorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, ut quasi vi irruant in mercedem illam desideratam, & quisque alium praertere studeat praediderio. Est & tertia ratio, ob quam regnum dicitur vim pati, quam videtur indicare, D. Hieronymus, & Ambrosius quoque in sermone 15. videlicet quia regnum caelorum nobis per naturam non competit, sed est supra nostram naturam, & alienum a nobis, ut ob id non possit nisi vi quadam a nobis obtineri. Sic enim scribit Hieronymus: Grandis est enim violentia in terra nos esse generatos, & caelorum sedem querere, & possidere per virtutem quae

A non tenuimus per naturam. Et Ambrosius ser. 15. O beata violentia, quae non indignatione percutitur, sed misericordia condonatur. Beata, inquam, violentia; quae vim patienti bonitatem elicit, & utilitatem tribuit inferenti. Mala res admittitur, & de iniuria nemo causatur: vis admittitur, & religio propagatur. Quisquis enim violentior Christo fuerit, religiosior habebitur a Christo. Aggredimur ergo in itinere Dominum, si quidem ipse est via, & more latronum suis eum spoliare nitimur, cupimus illi auferre regnum, thesauros & vitam, sed ille tam diues & largus est, ut non adimat, non resistat, & cum omnia dederit, nihilo minus omnia ipse possideat. Hæc ille. Itaque hanc tertiam rationem sequitur etiam Caietanus. Quare cum sequitur, & violenti rapiunt illud; violenti dicuntur, qui vim illam inferunt regno Dei, de qua in tribus rationibus iam dictam est. Hæc tamen violentia praesupponit aut includit & illam primam violentiam quam sibi ipsi quis inferre debet. Vnde Ambrosius in sermone superiori post verba praedicta sic subiungit: Aggredimur, inquam, illum non ferro, non fuste non saxo, sed mansuetudine, bonis operibus, castitate. Hæc sunt arma fidei nostrae, quibus in congressione certemus. Vt autem his armis uti in vi inferenda possimus, ante corporibus nostris vim quodammodo faciamus, expugnemus membrorum vitia, ut virtutum premia consequamur. Prius enim ipsi regnare debemus in nobis, ut regnum possimus diripere Saluatoris. Hæc ille. Vnde patet non omnino extra propositum esse quae hic a quibusdam dicuntur, de vi nobis inferenda. Secundum autem D. Ambrosium & in praedicto sermone & super Lucam, pro, vim patitur, legere, cogitur, intelligitur; regnum caelorum cogi, quia regnum caelorum, quod prius fluidum & remissum apud Iudaeos iacebat, credentium populorum coepit assiduitate densari, & omnis illa regni raritas praedicatione frequentatione solidari. Cogenim proprie tunc aliquid dicitur, cum res aliqua rarior densatur & colligitur. Verum in hoc sensu non posse hic accipi verbum, cogitur, si quis sic legat cum Ambrosio, patet ex dictione Graeca *βιάζω*, quae significat cogi: quomodo is dicitur cogi qui vim patitur. Porro regnum caelorum hoc loco sic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo quod Ioannes auspiciando praedicationem suam dixit: Appropinquauit regnum caelorum.

OMNES ENIM PROPHETAE ET LEX VSQUE AD IOANNEM PROPHETAVERUNT. Enim, hic dicit causam, quare a diebus Ioannis coepit praedicatione regni caelorum, & vim illud coepit pati. In hac sententia non parua est obscuritas. Primum enim quomodo omnes prophetae usque ad Ioannem prophetauerunt, cum usque ad Ioannem nemo viuendo peruenerit, nec omnium dicta aut scripta ad Ioannis tempora sunt conseruata. Deinde quomodo usque ad Ioannem prophetae prophetauerunt, cum & ipse Ioannes propheta fuerit, & prophetauerit, dicens: Veniet fortior me post me, & c. Et illum oportet crescere, me autem minui. Et in Actis legantur quidam prophetae; Praeterea quomodo usque ad Ioannem omnes prophetauerunt, cum multorum prophetiae extendat se ultra Ioannis tempora: Itaque solet hæc sententia varie intelligi. Primo modo sic Omnes prophetae & lex prophetauerunt de venturo

zuro Messia, & his quae ad Messiam spectant, usque ad Ioannem, qui primus non tantum prophetauit Messiam venturum, sed praesentem etiam digito demonstrauit. In Ioanne ergo desit propheta de venturo Christo. Quem sensum indicat Hieronymus, simul indicans sententiam hanc de prophetis illis debere intelligi quorum scripta legimus. Nam fuerunt prophetae quidam in populo Israelitico, ut est verisimile, qui etsi multa futura praedixerint aut occulta, nihil tamen de Messia sunt vaticinati. Secundò sic intelligitur, omnes prophetae usque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, obscure multa praedixerunt de Christo, regnoque caelesti, & aliis mysteriis noui testamenti: Ioannes verò primus coepit aperte Christum ostendere, & regnum caelorum praedicare, ac mysteria noui testamenti aperire. Sunt & qui sic intelligunt, omnes prophetae, & lex usque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, prophetando ad Ioannis tempora respexerunt, ad tempus scilicet gratiae, quod coepit a praedicatione Ioannis, a quo coeperunt impleri omnia illa mysteria quae de venturo Christo vaticinati sunt prophetae. Non ergo dicuntur prophetae usque ad Ioannem, quia illorum propheta non se extendit ultra Ioannis tempora, sed quia illorum propheta omnis potissimum tendebat ad tempora Ioannis, in quibus Christo adueniente, qui finis est prophetarum & legis, coeperunt omnia impleri. Ita ferè Caietanus, & Titelmanus. Verum studioso nullus fortè horum sensuum videbitur satisfacere, nec quisquam horum satis videtur congruere cum eo Lucae loco, quo hæc eadem a domino dicta a libi describantur. Nam cap. 16. habet Lucas. Lex & prophetae usque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Vbi omnino apparet significare voluisse Dominum, usque ad Ioannem populum Iudaicum lege & prophetarum scriptis debuisse instrui, & doceri de voluntate Dei, sed doctrina quadam rudi, & quae nondum absolutam veritatem & voluntatem Dei aperiret, eo quod externas ceremonias multum requireret, terrena bona promitteret, & ad timorem potius Dei, quam amorem prouocaret. A tempore verò Ioannis nouam doctrinam exortam, qua iam non terrena, sed caelestia bona annuntiabantur, & perfectior quaedam iusticia exigebatur. Sic enim illum Lucae locum Theophylactus & alij interpretantur, & proposito Saluatoris ibi conuenit, ut sic intelligatur, quemadmodum ibi videbitur. Itaque per prophetas in illa sententia non intelliguntur homines prophetantes, sed prophetarum scripta, quemadmodum semper solet ea dictio accipi, quando coniungitur nomini legis, ut cum dicitur: Hæc est enim lex & prophetae. Et: Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Cum ergo omnino sit verisimile etiam in hoc loco eundem sensum Dominum significare voluisse, quem in dicto loco Lucae, sensus huius sententiae erit: Omnes prophetae, hoc est, omnium prophetarum scripta & lex prophetarum usque ad Ioannem, hoc est, Dei voluntatem homines docuerunt, cum futurorum promissione quae ad Messiam pertinerent. Verum a diebus Ioannis coepit noua quaedam perfectior & efficacior doctrina, qua scilicet regnum Dei praedicaturam appropinquasse non sine multo fructu. Atque hæc est maxima commendatio excellentiae Ioannis, qua demonstratur iam aperte esse aliquid

A plus quam prophetam, & maior omnibus prophetis, quae & demonstratur iam venisse Messiam, qui promissus erat futurus autor nouae legis & noui testamenti. Nec mirum videri debet quod verbum, prophetauerunt exposuimus praedicto modo. Nam paulo post patebit, nomen prophetae, & verbum, prophetare, in scripturis non, solū poni ubi significatur futurorum praedictio, vel occultorum reuelatio, sed etiam cum significatur doctrina morum & voluntatis diuinæ, maxime quae ex singulari afflatu spiritus procedit.

ET SI VULTIS RECIPERE, IPSE EST ELIAS QUI VENTURUS EST. QUI HABET AVRES, &c.] Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem, simul ostendens & alio signo iam aduenisse tempus Messiae. Quoniam enim propter vaticinium Malachiae 4. expectatur Elias ante aduentum Messiae, secundum doctrinam Scribarum & Phariseorum, qui non distinguebant inter duplicem Messiae aduentum, ideo ne ob hanc quoque causam putaretur nondum venisse Messiam, quia nondum venerat promissus Elias, Ioannem dicit esse Eliam qui venturus est, id est, qui venturus fuit promissus & expectatus. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, satis patet ex his quae dicta sunt circa illud Lucae, quod dictum est ab Angelo: Ipse praecedet ante illum in spiritu & virtute Eliae. Dicit autem; si vultis recipere; siue ut significaret se neminem ad fidem cogere velle, ut indicat Chrysostomus, siue ut significaret opus esse animaduersione & æquitate animi, ut sit sensus: si attenda & sana mente iudicare volueritis, & animo facili ac minime contentioso considerare vtriusque gesta. Nam & hunc sensum indicat Chrysostomus, & sequitur Theophylactus. Sed potius ideo intelligendum, Dominum dicere; si vultis recipere; quia Ioannes non erat Elias, secundum sensum literalem & proprium illius testimonij Malachiae, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Messiae. Ibi enim potissimum est sermo de aduentu Domini secundo, ante quem venturus est Elias in propria persona, iuxta receptam sententiam. Dicitur enim ibi; Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et: Ne forte veniam & percutiam terram anathematei. Quae manifestè satis pertinent ad secundum Domini aduentum. Tamen quia Ioannes praecessit Domini aduentum, primum in spiritu & virtute Eliae, qui praecessurus est secundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam scripturam in Ioanne adimpletam dicit, constituens tamen id in libera auditorum acceptatione, quo nos docuit optimus magister, ne ad sensus mysticos maxime in scripturis non satis expressos, sacrae scripturae cogemur auditores, sed eis uteremur ad edificationem eorum qui lubenter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis, quique varietatem sensuum sacrae scripturae iam sunt edocti. Quoniam autem quod dixit Ioannem esse Eliam, mysticum est, & magna eget intelligentia, ideo quoad illius intellectum quærendum prouocaret, adiecit suo more: Qui habet aures audiendi, hoc est, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id est, intelligendum veritatem. Non solum autem hac sententia reuocare vult auditores, ut intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, sed etiam ex eo deinceps vult intelligere, aduenisse iam Christum. Nam dicens Ioannem

Lucas 1.

Malac. 4
ibidem.

Matt. 7.

Matth. 3.

Act. 11.
& 21.

Sicut

nem esse Eliam, demonstravit simul Messiam aduenisse. Porro pro explicatioe intelligentia eorum quæ hic iam dicta sunt, videlicet quomodo Ioannes & propheta fuit, & tamē plusquam propheta, & quomodo omnes propheta vsque ad Ioannem prophetauerunt, non abs re fuerit hic annotare vsū nominis, prophetae & verbi, prophetare, quæ habet in scripturis. Itaq; Græca vox *προφήτης*, propriè & peculiariè illū significat, qui diuina mente rem præsumens, antequam eueniat edicit atque profatur. Composita est enim ex *πρό*, quod præ vel ante significat, & *φήμι*, dico siue loquor, non autem, vt quidam ineptè existimant, ex *πρό* & *φάω*, vt sit propheta, cui prius aliquid apparet quam fiat. Hinc factum est, vt à Græcis simul cum rei vocabulo communis & vulgaris accepta sit opinio, prophetas duntaxat esse præcios, quiq; res sequentibus temporibus euenturas prædixerunt & denunciarunt, adeo vt vbicunq; sit mentio alicuius qui propheta dicitur, mox quærat quæ futura prædixerit, ob quæ propheta dictus sit. Cæterum Hebraica dictio *נביא* Nabi, cui apud Græcos & nos semper correspondet nomen prophetæ, non dicitur à prædicendo, nec cum tantum significat qui res in sequentibus temporibus euenturas prædit & prænunciatur, sed omnem qui haud vulgariter conscius est mentis diuinæ, interpres videlicet & internunciator cœlestis numinis, quiq; arcana & abstrusa voluntatis, ingeniiq; diuini perspecta habet, seu occulta inspiratione sacri flaminis, seu per visa tum vigilantibus, tum dormientibus obiecta, seu voce cœlesti per Angelos, vel alio quouis arcano modo ad sensus perlata, non solum de futuris, sed etiam de rebus præteritis & præsentibus, idq; nō solum de his quæ Deus fecit vel facit, sed etiam de his quæ ab hominibus fieri Deus vult. Quod vt exemplis fiat manifestum, Gene. 20. legimus Dominum dixisse Abimelech de Abraham: Nunc ergo redde viro tuo uxorem, quia propheta est, & orabit pro te, & viues. Ex quibus verbis factus apparet, hominem Deo charū cum quo Deus colloqueretur, prophetam in scripturis vocari. Talis enim erat Abraham, & omnes patriarchæ, de quibus Psal. 104. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Deinde Exodi 7. ita Dominus loquitur Moyſi: Ecce cōstitui te Deū Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Hic quid propheta significat, nisi interpretem & internunciū voluntatis diuinæ? Præterea Num. 12. sic loquitur Dominus, Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis seruus meus Moyſes qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, palam & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Ex his rursum patet prophetā dici, qui vel visione aliqua, vel in somnis, vel oraculo obscuriore, vel apertiore apparitione & colloquio diuina percipit, vt & ipse ea cognoscat, & ad alios ea deinde proferat, quod quid, est aliud quam Dei esse interpretem? Itaq; prophetia vera, & sancta, & propriè dicta, quantum conici potest ex variis scripturæ locis, facultas quædam videtur, Dei cōsilia & placita plenius ac certius tum cognoscēdi, tum enarrandi ad Ecclesie profectum, instinctu afflatuq; diuini spiritus aliquibus data. Huius pars quædam est; præsentio ac prædictio futurorum, aut etiam quorumuis reconditorum, siue præsentium, siue præteritorum,

A Pars altera, & quidem diuiniore, ac principalior; de Deo, deq; pietate & virtutibus dexterius disse- rendi facultas solo Dei beneficio accepta. Sunt enim qui prophetæ dicuntur, propter futurorum vel occultorum prædictionem: sunt rursum qui tales dicuntur, propterea quod homines afflatu quodam diuino doceant voluntatem Dei, quod prophetarum præcipuum est officium. Quamquam perraro inuenias prophetæ nomine insignitos, quibus non esset simul datum præsentire, prædicereq; futura, aut certè enūciare occultiora, quam vt humano ingenio cognosci possent: vt erat, quod Samuel Sauli dicebat, quid quæreret: & Helizeus suo Giezi, quid à Naaman Syro accepisset: & Christus Nathanaeli, vbi fuisset cum à Philippo vocaretur. Vnde nota veri prophetæ Deuter. 18. hæc diuinitus data fuit, si euenisset quod prædixisset. Et muliercula Samaritana in Euangelio Christi proclamatur prophetam, quod secreta cordis ipsius reuelasset ei. Porro huiusmodi prophetas, qui vel arcana enunciare potuerunt, vel afflatu diuino docere homines Dei voluntatem, vt multos habuit ferè semper populus Israeliticus, ita nec primæ Ecclesie defuerunt. Nam & fuerunt qui futura & occulta diuino spiritu prædicent, qualis erat Agabus, qui prædixerat famem magnam futuram, & Pauli vincula. Petrus item hanc prophetiæ partem exhibuit, cum dolum proderet Ananiæ & Sapphyræ. Fuerunt item qui diuino spiritu afflatu, & reuelatione ad pietatem inflicuerunt homines, mysteria Christianæ religionis ac scripturarum obscuros locos explicantes, quales erant illi prophetae de quibus Paulus 1. Corin. 12. & 14. & ad Ephe. 4. de quibus sic dicit cap. 14. epist. 1. ad Corin. Qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem, & exhortationem, & consolationem. Quamuis & hi prophetæ, de quibus illis locis loquitur Paulus, non caruerint altera etiam prophetiæ parte, qua scilicet prædicuntur futura, aut reteguntur occulta, sicut non facile (vt dictū est) prophetæ nomine in scripturis quisquā celebratus inuenietur, qui non valuerit præfensione ac prædictione futurorū, vel cognitione ac renunciatione occultorū. Huc enim & Paulus videtur respexisse, cum ait: Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod verè Deus sit in vobis. Quid hoc est, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt? nisi quod prophetæ ex spiritu instinctu occulta cordis illius proferunt, quod cum humanitas nemo possit, incredulus vel indoctus certo argumento agnoscit Deum in illis agere & loqui. Proinde prophetæ isti Euangelici non dissimiles fuerunt multum à veteris testamenti prophetis, quorum ij. quos scriptura insigniores celebrat, non ob id tantum prophetæ dicti sunt quod futura prædicent, sed multo magis ob id quod populum ad pietatem ex reuelatione instituerent. Videntur autem prophetæ à doctoribus. (Nam hos inter se aperte Paulus distinguit, & 1. Cor. 12. & ad Ephe. 4. asserens Deum constituisse in Ecclesia primū Apostolos, deinde prophetas, tertio doctores) in hoc differre, quod doctores quæ per scientiā consecuti sunt, quæ & ipsa tamen donum spiritus est; Ecclesie tradunt: Prophetæ verò quæ per reuelationem.

Id præ

Id præter locum Num. 12. supra adductum, atque exempla omnium prophetarū quos scriptura celebrat, & illud probat, 1. Corin. 14. Nunc autē fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Hic enim videtur reuelatio cōiungenda cum prophetia, sicut scientia eū doctrina, vt sicut scientia tenetur quod cōmunicatur aliis; per doctrinā, ita reuelatio ne percipiatur, quod per prophetā aliis dissemitur. Quis enim loquatur aliis in reuelatione aut in scientia. Non ergo Paulo dicuntur prophetæ, quicunq; explanant obscura prophetarum, & qui homines exhortantur, vt quidam existimant, sed quid agunt solo afflatu Dei, non autem ex eruditione per homines accepta, & humano studio ex sacris libris. Quod certè apertissimū euadit ex eo quod eodem capite subiicit Paulus: Prophetæ autē duo vel tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod si alij reuelatum fuerit, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur, & spiritus prophetarū prophetis subiecti sunt. Itaq; D. Paulus, qui Euangelium suum neq; ab homine accepit, neq; didicit, sed per reuelationem Iesu Christi illud consecutus fuit, perpetua potius prophetia quam doctrina prædicauit. Et hæcenus quidem de proprio vsu nominis Prophetæ. Ex quibus patet quam rectè verbum, prophetare, exponi possit prædicto modo, cum dicitur: Omnes Prophetæ, vsq; ad Ioannem prophetauerunt, vt sit scilicet sensus; docuerunt populum diuinam voluntatem non sine futurorum prædictione, quomodo & supra diximus accipiendum, circa illud; Nonne in nomine tuo prophetauimus, quomodo & videtur accipi Apocal. 11. cum de duobus Dei prophetis qui resistent Antichristo, dicitur, quod prophetabant diebus mille ducentis sexaginta. (Est autem & alius vsus nominis Prophetæ in scripturis, sed superiori significationi nō absimilis. Nam 1. Regum 10. & 19. legimus de choris prophetarum, ad quos cum Saul venisset, insiuit in eū spiritus Domini, & prophetauit pariter factus vir alius. Et 19. cap. scribitur vestes deposuisse, & nudus cecinisse per diem & noctem. Istud autem prophetare, nihil aliud videtur fuisse, quam hymnis Deum celebrare, populumq; ad pietatem prouocare, sed ita vt appareret tamen certa vis spiritus, quo arripiebantur & excitabatur ad hymnorum decantationem. Sic enim legitur 1. Reg. capite 10. dictum Sauli à Samuele: Obuium habebis gregem prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & cytharam, ipsoq; prophetantes. Et insiliet in te spiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in virum alium. Non est autem verisimile illis Prophetis omnibus facultatem adfuisse vel prædicendi futura, vel recondita alia & diuiniore enarranda, etsi semper aliquos tales inter illos, fuisse probabile sit, vt gens illa peculiari dono prophetiæ insignis extitit, vt haberet semper qui de diuina voluntate responderent. Sic & in fine tertij lib. 4. Regum, & præsertim in prioribus aliquot cap. libri 4. vbi de Helizeo scriptura narrat, crebra fit mentio filiorum prophetarum. Hi, sicut & prophetæ, de quibus sub Samuele fit mentio, videntur fuisse viri religiosiores, qui certis temporibus decantandis psalmis & prædicando Deo, tum docendo & exequendo legem Do-

mini, præ aliis fuerunt studiosè occupati, qui tum singulari afflatu spiritus interdum arripiebantur: vnde ille qui ad vngendum Iesu missus fuerat, per conuictum insanus aut arreptitius à proceribus dicebatur. Iam quoniam quicunq; afflati spiritu diuino insolentius quædam loquebantur, & ob id à carnalibus tales pro insanis habebantur, & arreptitiis, (eo quod caro insanū iudicet, quicquid suum captum excefferit) prophetare dicebantur, hinc prophetare aliquando in scripturis ponitur pro delirare, insanire, & afflatu maligni spiritus quædam insolentius eloqui. Sic de Saul legimus: Inuasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus. Hic enim prophetare nihil est aliud, quam delirare, & insolentia loqui, vt entusiasmo acti solent: vnde & apud prophanos scriptores quancūq; vates Latinis, & *πρῶφῆται* Græcis, propriè dicuntur antistites deorum, diuinorumque oraculorum interpretes: vocantur tamen etiam omnes poetæ, vates & prophetæ, eo quod & ipsi credantur musarum quodam furore agi in decantandis carminibus. Hinc Paulus Epimenidem poetam vocat prophetam Cretensium, vt minus mirandū sit in scripturis prophetas quosdam dici non ratione futurorum ab eis prædictorum. Sicut autē Saul malo spiritu afflatus prophetare dictus est, sic & pseudo-prophetæ aliquando prophetæ, vocantur in scripturis, & prophetare dicuntur, vt in die illa confundentur prophetæ vnusquisq; ue ex visione sua cum prophetauerint, nec operientur pallio facinoro vt mentiantur. Postremum, videtur verbum, prophetare, in scripturis etiam his quandoque tribui, qui hymnos & laudes Dei decantabant, sine afflatu spiritus singulari, vt cum 1. Paralip. 25. tribuitur omnibus cantoribus à Dauide ordinatis, vt cōpositos psalmos certis horis decantarent quamuis inter hos fuerint etiā veri nominis prophetæ. Nam principes cantorum Afaph, Idithum & Heman factis illo cap. significantur fuisse veri prophetæ, qui ex psalmorum quorundam inscriptione omnino videntur ex afflatu spiritus psalmos quosdam composuisse, in quibus futura quædam, & ad Christum etiam pertinentia canuntur. In principio tamen capituli verbum, prophetare, omnibus cantoribus tribuitur, cum sic dicitur: Igitur David & magistratus exercitus segregauerunt in ministerium filios Afaph, Heman & Idithum, qui prophetarent in cytharis, & psalteriis, & cymbalis secundum numerū suū, dedicato sibi seruitio seruientes. Vbi prophetare nihil aliud videtur esse, quam sacros hymnos decantare. Postea enim sequitur; Vniuersi sub manu patris sui ad cantandum in templo Domini distributi erant in cymbalis, in psalteriis, & cytharis. Sic & 1. Paralip. 15. prophetia accipitur pro hymnorum decantatione, cum dicitur: Chonenias autem princeps Leuitarum prophetiæ præerat, & ad præcinentam melodiam, erat quippe valde sapiens. Vbi illud, ad præcinentam melodiam, cum non sit in Hebræo, additū videtur ad explicandum quid per prophetiam significetur. Sic videtur accipiendum verbum, prophetare, & apud Paulum cum dicitur. Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum: Omnis autē mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Loquitur enim de his quæ faciendæ sunt in publico conuentu fidelium, in quo mulieri Paulus non permittit loqui & docere; vnde non potest ibi prophetare accipi pro eo quod est afflatu spir

Propheta quid sit.

Propheta quid sit.

Propheta quid sit.

Doctores

tu spiritus loqui ad edificationem fidelium, quo modo accipitur cap. sequenti 12. Frequenter autem Paulus orationi coniunxit gratiarum actionem & Dei laudem, unde sensus videtur esse: Mulier oras, aut hymnis & psalmis Deum laudas. Quod autem hodie quidam, prophetare, hic putant accipi pro audiendis prophetis & doctoribus intentum esse, ut prophetare dicatur quicunque sacris doctorinis audiendis sunt dediti, nulla scripturarum autoritate nititur. Ex his constat, prophetare variis & potissimum quinque modis debere exponi pro loci exigentia. Quandoque enim est futura vel occulta enunciare, afflatu spiritus vel boni, vel mali. Quandoque est ex afflatu spiritus docere & exhortari ad pietatem. Quandoque ex afflatu spiritus sancti laudes Dei insolentius decantare. Quandoque ex afflatu spiritus mali delira & insana proloqui. Quandoque simpliciter Dei laudes etiam compositis Psalmis personare. Est & alia noua huius verbi acceptio in Ecclesiastico c. 48. & 49. Illic enim dicitur mortuum corpus Helizei prophetaisse, hic verò dicitur ossa Ioseph post mortem prophetaisse. Quibus locis, si Lirano creditur, prophetare accipitur pro ostendere aliquem fuisse verum Prophetam. Quoniam enim ad tactum ossam Helizei surrexit mortuus, declaratum est Helizeum fuisse verum Prophetam. Et cum ossa Ioseph visitarentur & asportarentur ab egredientibus Israelitis ex Aegypto, ostensum est eum fuisse verum prophetam, quia illud futurum praxidixit. Sciendum tamen Græca non habere hanc partem de ossibus Ioseph: & illud de Helizeo sic habent: *ἐν κοιμησὶν προεφήτευσεν τὸ σῶμα αὐτοῦ*, id est, in dormitione prophetauit corpus illius; quamquam bene verterit Iesum in interpret noster. Intelligunt autem illud de Helizeo corpore quidam sic, ut dicatur prophetaisse, quia resuscitatio mortui contingens corpus mortuum Helizei fuit mystica, significans viuificados eos qui fide tetigerint mortuum pro nobis Christum, cuius typum gessit Helizeus. Et alioqui simpliciter accipi potest prophetaisse corpus eius, quia fecit quod erat propheta. Nam non nisi propheta opus fuit, resuscitare mortuum & alia mirabilia operari. Ex his patet veram & propriam dictam prophetiam, qualis erat ante Christum & in primitiua Ecclesia, iam vel omnino cessasse, vel apud paucissimos saltem inuenire. Eorum enim donorum frequentia, quæ miraculo homini contingebant, qualia erant loqui linguis, prophetare, & similia fere, cum Apostolis finem acceperunt. Cum enim tam receptum in orbe Evangelium fuit, & literis demandata ea quæ necessaria torrent ad fidei & morum constitutionem, voluit Deus solita docendi persuadendique ratione Ecclesiam suam edificare. Miracula enim illa maxima propter infideles ad Euangelii inquisitionem & confirmationem Dominus conuolare facerat.

ET OMNIS POPVLVS AVDIENS, ET PUBLICANI IUSTIFICAVERT DEVM BAPTIZATI.] Duplex hic est intelligentia in his Luca verbis: Nam quidam intelligunt ea quæ hic dicuntur de populo & Pharisæis, esse verba Christi: alij esse verba Evangelistæ, cuius diuersæ intelligentiæ hæc est ratio, quod post hæc verba, ante illud: Cui ergo similes dicam homines generationis huius; quidam codices Græci & Latini habent: Ait autem Dominus, quidam verò non habent. Exemplar enim Complutense non habet signum nec Dionysius Carthusiensis. Exemplar vero

Aldinum & Frobenianum habet hæc verba, sicut & omnes ferè Latini, quamquam & Ambrosius videatur hæc verba non legisse: quæ si desint, videtur hic à Luca contexti continuus sermo Saluatoris: si vero adsint, aperte satis significatur hæc verba esse Evangelistæ Christi sermonem interruptis prosequenti declaratione. Et quidem si intelligantur esse verba Saluatoris, hic erit sensus, Et omnis populus audiens Ioannem prædicationem antequam traderetur in carcerem, & Publicani iustificauerunt Deum, cognoscendo scilicet suam iniustitiam, & solum Deum agnoscentes esse iustum & iustificantem, & ob id baptismum a Ioanne recipientes, quem ille prædicaui in penitentiam & remissionem peccatorum. Contra vero Pharisæi & legisperiti dum nolunt agnoscere suam iniquitatem, spreuerunt Dei consilium, quo scilicet Deus per Ioannem cepit ad penitentiam prouocare, & ostendere qua via peccatorum remissio parari posset, & ob id noluerunt baptismum à Ioanne suscipere. Quam sensum sequitur quidam, & satis indicatur à D. Ambrosio. Patet autem ex his quid sit hoc loco iustificare Deum, dum hæc intelliguntur esse Domini verba, nimirum illum solum iustum & iustificantem agnoscere: Et quod additur, baptizati baptismum Ioannis, causam indicat vel modum quo iustificauerunt Deum. Sensus enim est: Iustificauerunt Deum, eo quod baptizati sunt, vel suscipiendo baptismum à Ioanne, ut significetur per baptismum ipsos iustificasse Deum, quomodo intelligit Ambrosius. Et similiter cum dicitur de Pharisæis, quod spreuerunt Dei consilium non baptizati à Ioanne, sensus erit: quod spreuerint Dei consilium, eo quod non sint baptizati ab eo. Si vero intelligantur esse verba Evangelistæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeo ut si non legantur ea verba; Ait autem Dominus; tamè subintelligi debeant, sensus erit iste: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam, baptizati baptismum Ioannis, iustificauerunt Deum hoc est, iustum, æquum & rectum eum prædicauerunt, quod ferè aliud non est quam glorificauerunt Deum, tanquam qui bene & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quem salutem ipsorum prouidit. Pharisæi vero & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne, cum hanc commendationem Ioannis audirent, non commoti sunt ad penitentiam, quod tali Propheta non paruerint, sed consilium illud Dei, iustissimum & rectissimum, quo per baptismum, & penitentiam inuitauit homines ad remissionem peccatorum, aut consilium Dei, quo iam post legem & Prophetas statuit noua prædicatione regni celorum mundum donare, contempserunt, Christi verba superius dicta non approbant. Ex his patet iam paulo aliter exponendum secundum hunc sensum, iustificare Deum, quod quomodo sit accipiendum patet clarius ex apposita parte, spreuerunt Dei consilium. Cum enim ex opposito iustificanti Deum dicantur quidam spreuisse Dei consilium, patet eos hic dici iustificasse Deum, qui eius consilium approbauerunt & tanquam iustum, æquum & bonum illud laudauerunt. Proinde non dicitur hic iustificari Deum quia iustus & verax in promissis suis agnoscebatur, quomodo de eo dicit Psalmista; ut iustificeris in sermonibus tuis; sed à generali illa iustitia dicitur iustificari, quæ nihil est aliud quam rectitudo æquitatis

æquitas, & bonitas relucens in omnibus quæ Deus facit. De qua Psalmista: Iustus Dominus, & iustitia deleuit. Et: Deus solus iustificabitur, & manet inuitus rex in æternum. Porro illud, in semetipsum, intelligi potest, contra semetipsum, ut significetur in propriam perniciem ipsos spreuisse Dei consilium. Aut potius, in semetipsum, positum est pro in semet ipsis aut intra semetipsos, *ἐν εαυτοῖς*, pro *ἐν εαυτοῖς*, ut significetur Pharisæos aperte non ausos contra dicere verbis Domini.

FCVI ERGO SIMILES DICAM HOMINES GENERATIONIS HUIUS, ET CVI SIMILES SVNT, &c.] Post magnificam illam Ioannis commendationem, propter eos quos diuinitatis suæ spiritum sciebat illam non approbare, conuertitur iam ordine conuenienti ad increpationem Iudæorum incredulorum, à ioco puerorum ludentium desumpta parabola, humilium quidem, sed qua non puduit tantum magistrum uti, quod sciret eam audientium fragilitati & ruditati esse accommodam, ac huiusmodi notis exemplis rem magis auditorum animis infigi, vndique docens colligenda exempla quibus rudium animi formentur & excitentur. Pro explicatione autem huius exempli dicit Theophylactus super Lucam, fuisse quoddam ludi genus tale apud Iudæos, ut in duas partes pueri multi diuiderentur, qui rerum presentis vitæ deridentes repetentiam transmutationem, hi quidem canebant læta, hi verò lamentabantur, sed nec gaudentibus congaudebant mœrentes: nec qui gaudebant, conformabant se flentibus, unde deinde arguebant se inuicem improperantes incompassionis malitiâ. Quæ sententia & Cyrilli nomine citatur in Cathena. Verum ut ludi genus hoc incertum est, ita nec conuenit literæ. Non enim in litera dicuntur hi quidem dicere; cantauimus vobis & non saltastis; alij verò, lamentauimus & non plorastis; sed vtrumque eidem tribuitur. Et vana est Nicolai interpretatio, qui ideo dictum putat; coequalibus suis dicunt: quia pueri diuisi erant in duas æquales partes. Coequales enim propria dicuntur coætanei, & Græcè in Matthæo, est *ἐταῖροις*, id est, sodalibus. Proinde simplicius fuerit sine specialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundum consuetudinem communem puerorum, qui in foro & latioribus locis ciuitatum congregati inter se student ludendo effingere, quicquid ab aliis vident seriò agi. Itaque aliquando nuptias effingunt, & nuptiales laticias tiliarum aut aliorum instrumentorum cantu imitantur: aliquando verò funeralia obsequia exprimunt, in quibus apud Iudæos planctibus & lamentatione quorundam ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, sit frequenter ut quod ioco agunt, non sit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc respiciens Dominus dicit pueros dicere: Cantauimus vobis, tibiis scilicet, ut habemus in Luca, quomodo & Matthæus Græcè habet. Nam eadem dictio est in vtroque Evangelista *ὑψάλισαν*, id est, tibia cecinimus vobis, læta scilicet. Lamentauimus, hoc est, lamentati sumus, & planctum fecimus, vel lugubria cecinimus ut prouocaremus ad fletum. Est enim Græcè *ἐθρηνηκαμεν*. Sed occurrit circa exempli huius applicationem quædam difficultas. Nam per homines generationis huius qui comparantur pueris istis, prouoculatio intelliguntur Iudæi, quibus Ioannes & Christi

stus prædicauerunt. Applicatio autem parabolæ requirit ut pueris illis qui dicunt: cecinimus & lamentauimus; intelligamus comparari Ioannem & Christum: quorum ille veluti lamentatus est, hic verò veluti tibia cecinit. Itaque Caietanus per homines generationis huius, non vult intelligendos Iudæos cum exclusione Ioannis & Christi, sed cum horum inclusione, & generationem hanc assimilari non parti puerorum iocantium, sed toti ludentium cœtui: ita ut sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocantes alios diuersis viis, & aliqui neutra via prouocati in generatione illa Iudæorum; erant aliqui diuersis viis prouocantes ad regnum celorum, ut Ioannes & Iesus, & alij nec à Ioanne, nec à Iesu prouocati ad regnum celorum. Sed nec istud videtur proposita difficultati sufficere. Dicit enim litera: Generationem illam similem fuisse pueris dicentibus, cantauimus, &c. quod non potest applicari toti generationi. Proinde & de hac oratione: Generatio hæc similis est pueris, ut habet Matthæus, vel homines generationis huius similes sunt pueris, &c. ut habet Lucas, dicendum est, sicuti de multis aliis similibus locutionibus sequentibus. Cum enim postea dicitur: Simile est regnum celorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios. Aut homini regi qui fecit nuptias filio. Aut decem virginibus, &c. sensus est: In regno celorum tale quid contingere. Itaque hic sensus est: in generatione vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale contingit cum pueri in foro dicunt sodalibus suis: cantauimus & lamentauimus. Hunc enim sensum indicat Saluator, exemplum proposito suo applicans. Itaque sensus est: Quemadmodum vsu venire solet in cœtu puerorum ludentium, ut quidam mœrosi & præfracti aliorum nec tibiis, nec lamentatione prouocentur vel ad lætum tripudium, vel ad tristem fletum: ita & in hac generatione contigit, ut plerique nec seuerioris, nec laxioris vitæ exemplo prouocari potuerit ad penitentiam & pietatem. Venit enim Ioannes Baptista in tantâ seueritate degens, ut more hominum non manducauerit panem, nec biberit vinum vel siceram, & non solum non estis eius vitæ exemplo commoti ad voluptatum contemptum & vitæ respicientiam, sed iniuper etiam dicitis ipsum dæmonium habere, atque dæmonij inhabitantis virtute ea posse quæ humanam superant naturam, ac per illud sensu communi carere. Venit & post Ioannem filius hominis, qui diuersa vitæ ratione aggressus est vos ad meliora prouocare, edens & bibens more ceterorum, versans inter quoslibet, nec cibo aut vestitu differens à reliquis. Sed & huius ciuitate blanda non solum non estis ad meliora prouocati, sed eandem etiam vertitis vobis in occasionem calumniæ, dicentes eum esse comedonem, vini potorem, peccatorum & publicanorum fautorem. Itaque in explicatione parabolæ ostendit Dominus non solum Ioanni & sibi euenisse quod pueris in foro canentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius, videlicet quod non solum frustra prouocauerunt Iudæos diuersa via, sed quod etiam calumniam ex beneficiis suis & prouocatione ad meliora retulerunt. Bene autem Dominus se & Ioannem pueris comparat, propter vitæ innocentiam & simplicitatem. Ipse enim dicit apud Isaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus. Porro quare Ioanni conueniebat vita illa seuerior,

Christo verò vita communior, bene hoc loco indicat Chryostomus. Quoniam enim vniuersum genus humanum maxime ieiunantes solet admirari, & duritiem viuendi nimium approbare, idcirco diuina dispensatione statim à teneris vnguiculis duriter vixit Ioannes, vt ad credendum verbis suis populus duceretur, autoritatem eius suscipiens propter externam illam vitæ sanctitatem, quam homines maxime admirari solent. Non enim missus fuit Ioannes ad hoc potissimum vt vitæ eius exemplum omnes imitarentur, sed ad hoc vt testimonium perhiberet de lumine, quod quo esset acceptabilius, conueniebat ipsum sibi parare autoritatem ex stupendo hominibus genere vitæ. Non enim conueniebat vt autoritatem sibi Ioannes pararet miraculis, ne Christus esse putaretur, vnde alia ratione debuit sibi eam parare. Christum verò conueniebat communem cum hominibus vitam degere, eo quod eius conuersatio in exemplum proposita sit quod omnes imitarentur, quodque eius officium proprium erat omnes ad se trahere, quod nulla re efficacius facere potuit, quam attemperazione sui, & condescensione cum omnibus. Autoritatem autem quam non habuit apud homines ex vitæ severitate sicut Ioannes, hanc sibi excellentiori ratione peperit apud non obstinatos ex miraculis quorum Ioannes nullum fecisse dicitur. Ioannis 10. Deinde penitentia prædicatorem conueniebat tristem quandam grauitatem præ se ferre: remissionis vero peccatorum largitorem humanum esse ac benignum.

ET IUSTIFICATA EST SAPIENTIA AB OMNIBUS FILIIS SVIS, &c.] Hæc sententia ex variis interpretationibus diuersorum, duplicem potissimum habet conuenientem expositionem. Priori enim modo rectè intelligitur, iustificata hic etiam accipi pro honorata & laudata, quemadmodum supra, iustificauerunt Deum, & erit sensus: Quoniam vos præfracti Iudæi Dei consilium & sapientiam contemnitis, qua diuersis viis per me & Ioannem vos conatus est ad meliora adducere, tamen hæc Dei sapientia suscepta est, obseruata & honorata ab omnibus filiis sapientia, hoc est, his qui verè sunt prudentes & intelligentes, vel his qui à patre sunt electi, vt sapientia Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij sapientia, sicut filius pacis, qui electus est à Deo vt pacis sit particeps. Vel dicitur ab his filiis sapientia Dei iustificata, magis secundum propriam vocabuli exigentiam, quia ab eis habita est iusta & irreprehensibilis, vt que nihil omiserit eorum quæ ad salutem hominum conducere potuerunt, feceritque quod debuit, vt qui pereunt non possint iuste de Dei sapientia conqueri. Altero modo per filios sapientia intelligi possunt Ioannes & Christus, à quibus Dei sapientia iustificata est, hoc est, absoluta ab impiiõrum condemnatione & reprehensione, dum nihil prætermiserunt quod vtile esset salutem hominum. Atque hic sensus videtur esse magis genuinus ac superioribus magis conueniens. Tantum obstare videtur illud, omnibus, à Luca additum. Illo enim constat non tantum hic Christum locutum de se & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos prophetas & doctores simul comprehendere voluisse, quorum quidam blandis promissionibus, alij asperis comminationibus ad pietatem prouocantes nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus & per hos Dei sapientia sic est iustificata,

vt non sit locus expostulationis cum ea. Illi enim competit illud Isaiæ: Quid ultra facere debui vince mea, & non feci? Si enim sapientiam Dei culpam quidam velint in Ioanne, quod doctorem dederit quem humana fragilitas imitari non queat, cur Christo non crediderunt, quod si in hoc offendit eos vitæ communitas, quare ergo Ioanni non adhererunt.

TUNC COEPIT EXPROBRARE CIVITATIBVS, IN QUIBUS FACTÆ, &c.] Quæ deinceps in c. 11. sequuntur apud Matthæum, ex magna parte habentur & apud Luc. 10. dicta à Domino post ordinationem 70. discipulorum. Vnde vel dicendum est Dominum hæc bis diuersis temporibus dixisse, vel Matthæum superiori sermone coniunxisse quæ alio tempore sunt dicta, propter eorundem præcedentibus optimam conuenientiam & connexionem. Nā hæc tum esse dicta cum ea Lucas narrat dicta, satis patet ex ipsa Lucæ narratione. dicit enim, reuersis discipulis, & gloriantibus in miraculis quæ fecissent, in ipsa hora Dominum dixisse: Confiteor tibi pater, &c. vt si hæc tantum semel à Domino sint dicta, non possit dici Matthæum ordinem seruasse, Lucam verò non. Quoniam autem hæc cum superioribus optimam habent connexionem & Evangelista Matthæus aduerbio, tunc, videtur significare eodem tempore habitam sequentem confessionem, quo hanc exprobrationem, cum à Lucanarretur exprobratio & confessio diuersis habitata temporibus (nam exprobratio narratur in missio ne 70. discipulorum habita, confessio verò post reditum) ideo malimus eam sequi sententiam quæ bis hæc putatur Dominum dixisse. Non tamen hæ rationes efficaciter mouent. Nā per hoc quod dicit Matthæus: Tunc & in illo tempore; non necessario intelligitur designasse idem illud temporis punctum quo præcedentia dicta sunt. Potest enim accipi designare tempus latius quo multa dicebantur & gerebantur à Christo, quomodo his demonstrationibus frequenter vtitur Matthæus. Et in Matthæo obseruare licet, quod cum inceptis narrare quædam à Domino dicta tempore aliquo, adiungat

& alia illis quidem consona & conformia, quæ Lucas diuersis temporibus dicta commemorat. Verum parum refert quo tempore hæc dicta sint, & an bis an semel factum, modo intelligamus nullam esse in Evangelistis ob diuersam narrationem discordantiam. Itaque post generalem ludæorum reprehensionem subiungitur hic à Matthæo specialis quarundam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nempe Chorozaim, Bethsaida & Capharnaum, quod post multas virtutes & miracula in ipsis à Domino facta, non essent commoti ad fidem & penitentiam. Erant enim hæc oppida lacu Genesareth adiacentia, in qua parte Galilee Dominus frequentius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnaum, ubi suam mansionem Dominus potissimum delegerat, frequenter meminerunt Evangelistæ: miracula autem in Chorozaim & Bethsaida facta, comprehensa sunt superius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuisse ciuitates & castella, curans omnem infirmitatem. His ergo præfert Tyrum & Sidonem ciuitates gentilium, Galilee cognitas & vicinas, quod penitentiam acturæ fuissent, si contigisset apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erant, ideoque & tolerabilius fore ipsorum iudicium pronunciat, quod pauciores & minores penitentia occasione habuerint, quodque legem tantum natur

naturalem transgressi sint: hi verò præter præuaricationem legis & naturalis & scriptæ, etiam prædicationem Christi, & miraculis prædicationem confirmantibus non sunt ad penitentiam commoti. Et bene nota Dominum culpam has ciuitates, non in eo quod non crediderint, sed quod non egerint penitentiam. Multi enim, vt est verisimile, in illis ciuitatibus crediderunt Iesum esse Messiam, qui tamen non studuerunt vitæ suam in melius commutare, quibus fides nihil profuturam significat. Quod autem dicit in cilicio & cinere penitentiam egissent, respexit ad modum penitentiæ tunc receptæ, quo penitentes se & sua capita aspergere solebant cinere, humilitatis causa, & induere se cilicio vel sacco, vt habent Græca, causa afflictionis & castigationis: qui penitentiæ antiquus ritus hic à Domino approbatus, confirmat id quod prius dictum est circa illud: Penitentiam agite, in penitentia actione non tantum comprehendit & significari in scripturis nudam respicientiam, sed etiam sui ipsius afflictionem & castigationem carnis. Vbiunque autem in veteri testamento interpret vertit cilicium, Hebraicè est Sac, dictio Germanis etiam visitata, vnde & Græci & Latini non vestis aspera & carnis afflictio. Porro quod non dicit solum Tyrum & Sidonem penitentiam acturas fuisse, sed addit, olim, & in cinere & cilicio, significans & mox & insigniter penitentiam acturas, ad maiorem exaggerationem obstinationis harum ciuitatum dictum est. Ex his autem verbis Domini. Si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, &c. D. August. lib. de bono præseuerantia c. 9. & 10. aliisque libris refellit doctè eorum opinionem, qui asserunt homines iudicandos secundum ea quæ facturi erant, confirmatque hinc gratiæ prædestinationi Dei tribuendam Dei electionem & vocationem non præiudicis hominum meritis.

ET TV CAPHARNAVM NVNQVID VSQVE IN COELVM EXALTABERIS? VSQVE IN, &c.] In Luca sine interrogatione legimus: Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Quo modo etiam habent hoc loco Græca, & D. Hieronymus testatur sic scriptum fuisse in alio exemplari. Diuersitas autem hæc contigit ex eo, vt annotauit quidam, quod cum Græca hic & apud Lucam habeant, *ἕως ἄνω ἐγερῶ ὑψωθήσῃ*, pro articulo *ἕως*, interpret legerit *ἕως*, an vel nunquid. Porro Græcæ lectionis, quæ apud Lucam est nobis integra, hic est sensus: Et tu Capharnaum, quæ præsentia mea & miraculis vsque ad cælum es exaltata, hoc est, maxima gloria & honore decorata, propter impenitentiam tuam vsque ad infernum descendes, maxima scilicet ignominia pro summo honore affecta. Nostræ autem lectionis in præsentis loco iste est sensus commodus: Et vos habitatores Capharnaum, num putatis vos vestramque ciuitatem apud homines & Deum sublimes semper fore, meisque miraculis claros & insignes semper permanuros? Vtique dico vobis, quod quantumuis iam clari sitis, tamen propter impenitentiam vestram à summa vestra gloria qua ornati estis per me, & à salute vobis proposita detrahemini vsque ad inferos, extrema ignominia & æterna damnatione afficiendi, eaque grauiore quam Sodomitæ, vt quibus estis peiores & magis inexcusabiles. Sodomorum autem hic mentionem inducit, comparans Capharnaum cum Sodomis, quod Sodomitarum scelera propter horribi-

lem de eis sumptam ultionem celebratissima essent, tanquam ipsi pessimi omnium fuerint, vt huiusmodi comparatione grauitatem peccati Capharnaum ostenderet. Hanc condemnandi legem & rationem Ezechiel quoque secutus est c. 16. dicens de Hierusalem: Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. Notandum autem quod Græca non habent, fortè mansissent, sed *ἐμμανὲν*, mansissent utique. Nam *ἐν* coniunctio est non dubitantis, sed expletiva aut potentialis, quam supra interpret reliquit intractam, cum vertit, olim in cilicio & cinere penitentiam egissent. Nam & ibi est hæc coniunctio, *παλαὶ ἐν μετάνοιᾳ*. Sed interpret hanc coniunctionem & in Psalmis, & in nouo testamento vertit per fortè vel forsitan, abutens aduerbio dubitandi pro confirmandi. Proinde superflua hic est quorundam adnotatio, qua notant dictum esse, fortè, propter libertatem arbitrij homini concessam, & euentus incertitudinem. Verum hic cogitare & admirari quis poterit, si Tyrus & Sidonem penitentiam egissent, si modò facta fuissent in eis miracula, & Sodoma vsque in præsens mansissent, cur ergo non potius in illis vrbibus prædicauit & signa fecit? Nam si dicatur ideo ad Tyrios non diuertisse, quia ex ordinatione patris tantum Iudæis prædicare debuit, nec illorum fines excedere, ne iustam Pharisæis occasionem persecutionis daret, rursum quaeretur, quare sic Deus ordinauerit, cum prædicaret Tyrios credituros: si facta eis fuissent huiusmodi miracula? Dicendum certè, non esse dubitandum quin & Tyro & Sodomis non de fuerit Deus, vt non eis multa fecerit quæ eos promouebant ad eorum salutem, cætera verò silentio veneranda: temerarium enim est hominem velle omnium iudiciorum Dei scire rationem, quæ reuerit

IN ILLO TEMPORE RESPONDENS IESVS DIXIT: CONFITEOR TIBI PATER DOMINE, &c.] Quoniam hic respondisse Dominus dicitur, intelligunt quidam hæc quæ Matthæus hic narrat, eo tempore dicta quo ea dicta esse narrat Lucas, vt ideo dicatur respondisse, quia hæc dixerit 70. discipulis redeuntibus à prædicatione, & de miraculis quæ fecerant gloriantibus. Verum frequenter in Euangelis verbum, respondere, ponitur, vbi non solum nulla præcessit

quæstio, sed nec cuiusquam verba, quibus respondeant ea quæ dicitur quis respondere. Sæpe enim respondere tantum est, occasione aliquorum dictorum vel factorum aliquid dicere aut subiungere dictis. Sic, ut ex multis locis vnum afferamus, in transfiguratione Domini, cum Moyses & Elias apparent cum eo loquentes, dicitur: Respondens autem Simôn Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hic esse, &c. Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur, quod hæc superioribus commode subiecerit. Vbi enim secum reputasset æquissimum & saluberrimum mundo Dei iudicium, quo Evangelicæ doctrinæ mysteria nolens reuelare Scribis & Phariseis, & superbis Capharnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis & Publicanis, ut verus homo fuit, & affectibus viuus, sed ad gloriam Dei comparatis, exiit præ lætitia, ac gestit animus eius, & impetis ilico in gratiarum actionem erga patrem. Vnde cum Lucas hæc Dominum dixisse commemorat, dicit: In ipsa hora exultauit in spiritu Iesus, & ait: Confiteor tibi, hoc est, gratias ago tibi vel laudo te. Hebraismus enim est, frequenter in Psalmis occurrens, ut confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. Cum enim Hebræum **תודה** Iada aliquando confessus est significet, aliquando laudauit vel prædicauit. Græci constanter illud per **εὐχαριστία**, id est, confiteri reddiderunt. Confiteretur enim & agnoscat beneficium, qui gratias agit, & benefactorem laudibus effert. Verum hic occurrit quæstio, quomodo Christus tantus humani generis amator patri gratias agit, quod cognitionem sui quibusdam absconderit, cum id potius lachrymis dignum esset. Ad quam quæstionem respondit D. Chrysostomus, confessionem hanc non debere referri ad vtrumque; abscondisti & reuelasti, sed tantum ad secundum, ut non intelligatur gaudere & gratias agere, eo quod sapientes non agnouerint, sed quod paruuli perceperint, ut sit Hebraismus, hunc habens sensum: Gratias ago tibi pater, quod cum absconderis hæc à sapientibus & prudentibus, reuelasti tamen ea paruulis. In quali sensu intelligendum est illud Pauli: Gratia autem Deo quoniam fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. Sensus enim est: Gratias ago Deo, quod cum fueritis serui peccati, iam obedistis ex corde Evangelio. Estque huiusmodi locutio frequens apud Hebræos. Potest tamen, & quidem, ut apparet, rectius intelligi, Dominum etiam de vtroque gaudium, & gratias egisse aut laudasse patrem. Impiorum enim & superbiorum excæcatio ac condemnatio, quamuis tristitia afficiat sanctos, quatenus considerant illos esse homines ad imaginem Dei creatos, tamen quatenus considerant illorum excæcationem ac cõdemnationem, iusto optimoque Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illustrandam non parum facere, non possunt non de ea gaudere, cum Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Psalmis frequens precatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatam. Neque pugnat hoc dilectioni proximi, sed indicium est animi æquitatem iudiciorum Dei animaduertentis & commendantis. Et videri hic omnino potest, Dominum ex tristitia atque animi perturbatione, quæ eum ex consideratione insuperabilis impenitentia suæ gentis & patriæ percelluerat, sese extulisse in considerationem iudiciorum patris, quæ nunquam nõ

A iusta laudandaque sunt, ac inde in hanc tam lætam confessionem paternæ voluntatis atque iustitiæ erupisse, discussio interim dolore, quem immensa illa suorum dilectio ex consideratione pressiore perditionis eorum hauserat. Sunt autem illa: Domine cœli & terræ, & repetita vox patris, indicia animi sancta voluptate perfusi, diuinæque quadam lætitia gestientis. Cumque Dominus patrem vocat Dominum cœli & terræ, significat illum & omnia quæ vult in cœlo & in terra facere posse, & nihil iniustum esse posse quod de quibuscunque creaturis decreuerit, ut qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapientes autem & prudentes, intelligit Scribas & Phariseos, & omnes similes, qui sapientia & prudentia rerum diuinarum vel humanarum apud homines clari habebantur. Et si quidem intelligendum est omnibus sapientibus abscondita hæc fuisse, oportet intelligere, de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquisita sapientia sibi placent & inflati sunt. De qualibus sapientibus & prudentibus loquitur Isa. cap. 5. dicens: Vg qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Si vero in genere loquitur de sapientibus, intelligendum est ut in plurimum hæc sapientibus fuisse abscondita, quod ut in plurimum sapientes sibi præ aliis placeant, & res sola fide apprehendendas secundum rationes suæ sapientiæ & prudentiæ discutere velint. Vnde Paulus veluti explicans hunc sensum: Videte inquit, vocationem vestram fratres, quia non multi potentes, non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Abscondere autem sapientibus dicitur Deus, non apponendo velamen, sed subtrahendo lumen, hoc est, abscondit quia non reuelat. Porro pro paruulis, Græcè est **νῆπιος**, quæ dictio proprie quidem infantes significat, & eos qui per ætatem adhuc loqui non possunt nec sapere. Transfertur tamen & ad animum, & significat stultos, ineruditos, ac vsu rerum carentes. Et videri potest ea dictio magis hic vertenda per, stultis aut insipientibus, quod opponatur sapientibus & prudentibus. Quomodo si accipiatur hic dictio Græca, intelligendum est

D Dominum loqui non de verè stultis, sed de his qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapientibus loquitur, sed his qui mundo tales sunt. Sic enim & Paulus: Quæ stulta, inquit, sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes. Inrepreti vero magis placuit propriam vocabuli sequi significationem, quæ & Chrysostomus sequitur, qui annotauit dictum esse non, stultis, sed paruulis, hoc est, simplicibus, ut ostenderetur quibus sapientibus, & quare abscondita sint Evangelica mysteria, scilicet ob superbiæ fastum. Paruuli enim & infantes, de quibus Christus loquitur, sunt qui humiles erant in oculis suis, quique veluti infantes, ineruditi erant in mundo, quales erant piscatores quos delegerat Dominus.

ITA PATER: QUONIAM SIC FUIT PLACITUM ANTE TE. Pro ita, Græcè est **πρὸ**, hoc est certè, vtique, vel etiam, ut interpres vertit in Luca. Pro, placitum, est Græcis nomen substantiuum **εὐδοκία**, id est, bona voluntas vel beneplacitum, dictio scripturis sacris propria & familiaris. Quod dicit: Ita vel certè pater, est vehementer approbantis & confirmantis id quod dictum est. Sic & aliàs aliquando pro confirmatione dictorum vitur huiusmodi repetitione, ut cum Lucæ 12. dicit: Timete eum, qui postquam occiderit, habet

potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Et Luc. 11. Ita dico vobis requiretur a generatione ista. Porro illud, quoniam, dupliciter hic potest accipi. Priori modo, vt Græco more abudet, & sit sensus: Certè pater, sic fuit placitum ante te. Altero, vt accipiatur causaliter, & sit sensus: Certè pater sic factum est, eo quod sic fuerit beneplacitum tibi. Secundum vtrumque, autem sensum, sed apertius, secundum posteriorè, docemur his verbis exëpla humilitatis, ne temerè superna consilia de aliorum vocatione, aliorum verò repulsiõne præsumamus discutere, persuasi iniustum esse non posse quod placuit Deo, atque contenti hæc suprema causa, quoniam sic placuit, imò beneplacuit Deo. Ex scripturis tamen licet colligere quasdam rationes huius beneplaciti diuini, quibus intelligitur etiã quod placitum hoc fuerit beneplacitum & bona voluntas. Primo enim discimus id factum ad ostensionem suæ tum iustitiæ, tum benignitatis ergo humiles, videlicet quod superbis resistat, humilibus autè det gratiam. Deinde in vtilitatem hominum, & illustrationem diuinæ potentiæ, atque cõmendationem veritatis Evangelicæ. Nã quod Euangelium prædicandum commissum est rudibus, & per eos tam latè sit disseminat, declarauit & diuinam potentiã per stultos redarguentem, ac superantè potentes, & Evangelicæ prædicationis veritatem, cuius victoria non potest sapientiæ & eloquentiæ ascribi, sicque factum est Euangelium omnibus magis credibile. Præsentibus autem & audientibus discipulis, hanc gratiarum actionem habuit ad patrem, tum vt intelligerent summum Dei beneficium ipsis gratuito præstitum, tum vt studiosè omnem inflationem vitarent, ob quam significauit Dominus sapientibus mysteria diuina esse abscondita, & reliqui omnes auditores intelligerent opus sibi esse, vt deposito fastu paruuli fierent in oculis suis, si vellent mysteriorum diuinorum esse participes. Quoniam enim consequens erat vt de se magna saperent qui demones abigebat, hæc cõfessione discipulorum animos reprimit & præmunit, dum quod eis factum est, reuelatione eis contigisse dicit, non eorum studio: & Dei beneplacito, non ipsorum merito, & sapientibus idem negatum ob ipsorum inflationem.

OMNIA MIHI TRADITA SVNT A PATRE MEO. ET NEMO NOVIT FILIUM.] Ne ob id quod patri gratias egit, & illum dixit reuelasse mysteria paruulis, putaretur ipse hac virtute priuatus, ob id hæc subiecit, quibus significat patrem non reuelare sine filio, imò non nisi per filium. Porro illud; omnia mihi tradita sunt à patre meo, variè intelligitur. Chrysostomus enim sic: omnia mea tradita sunt mihi à patre meo. Hilarius vero & Augustinus: omnia quæ patris sunt, tradita sunt mihi à patre meo; vt hæc sententia aperte significetur identitas naturæ & potestatis in patre & in filio, & idem significetur quod per illud Ioan. 16. Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Sed melius intelligitur hæc sententia idem significari quod aliis multis similibus sententiis Evangelicis, quales sunt: Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et: Sciens quia omnia dedit ei pater in manus. &: Dedit ei potestatem omnis carnis, vt omne quod decessit ei, det eis vitam æternam. Et: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque sensus huius sententiæ est: Omnium rerum potestas & dispensatio mihi tradita est à patre meo, omniaque meæ potestati & voluntati sunt ab illo

A subiecta, vt nihil nisi per me faciat pater, nec quicquam sit quod à me perperam & iniquè fieri possit. Iam quod dicuntur omnia tradita filio à patre, quanquam possit intelligi de filio secundum eius diuinitatem, secundum quam omnia filio tradita sunt, non in tempore, sed ab æterno, per generationem tamen, vt dictum est circa illud Ioan. 3. Omnia dedit in manu eius, rectius intelligimus his sententiis etiam significari omnia filio tradita secundum ipsius humanam naturam diuinitati vnitam in vnitatem personæ. Filio enim Dei, cui tanquam Deo omnia ab æterno tradita sunt per æternam ex patre generationem, eidem etiam tanquam homini omnia in tempore tradita sunt per hypostaticam vniõnem deitatis cum humanitate, sed non essent omnia homini tradita, nisi ea ab æterno tanquam Deus habuisset, vnde in vltimo sensu priores etiam includuntur. Quoniam autem propositum Saluatoris erat ostendere quare patri tribuerit reuelationem mysteriorum Evangelicorum, & quomodo pater reuelat ea quibus beneplacitum fuerit, ei, ne apè per filium, ideo commode post prædictam generalem sententiam subiecit: Et nemo nouit filium nisi pater, &c. Cum enim solus pater filium noscat, bene ei tribuitur reuelatio filij, & eorum mysteriorum quæ ad filium pertinent: & cum solus filius patrem cognoscat, eique, vt cætera omnia, etiam hoc concreditum est vt reuelet quibus vult, solus ergo filius est per quem pater paruulis reuelat quæ reuelat. Solus autem pater filium, & solus filius patrem nouit notitia naturali, quæ scilicet est ex natura, & non ex gratia reuelationis, notitia itera perfectè cõprehensua rei, qua scilicet rei natura intimè & absolute cognoscitur, vt dictum est circa illud Ioannis: Deum nemo vidit vnquam. Hic tamen in verbo, nouit, non potest subintelligendo addi, notitia comprehensua aut naturali. Nam si non posset addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendum est verbum, nouit. Ea tamen adiecta particula satis significat, aliam esse notitiam qua filius cognoscit patrem, & pater filium: & aliam qua homines cognoscunt patrem & filium, videlicet quod horum sit per reuelationem, non per naturam: illorum verò per naturam. Lucas autem hæc sententiam paulo significantius extulit, dicens: Nemo nouit quis sit filius nisi pater, & nemo nouit quis sit pater, nisi filius. Nã cum dicit, quis sit, significat quidditatem & essentiam patris à filio, & filij à patre solum comprehendit. Cum autem dicitur, & cui voluerit filius reuelare, referendum est ad vtrumque sententiæ præcedentis partem, vt sit sensus: & qui voluerit filius reuelare patrem & seipsum. Ideoque priori parti qua dicitur nemo nouit filium nisi pater, non additur, & cui voluerit filium pater reuelare sed filio iam appropriatur reuelatio vtriusque, tum quod prius reuelatio patri fuerit tributa, tum quod pater non reuelet nisi per filium, ad hoc in mundo missum, vt nomen patris manifestaret hominibus, sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. Proinde hæc sententia dupliciter ostendit filij cum patre æqualitatem. Si enim ita nouit filius patrem, quomodo pater filium, oportet eos inter se esse æquales. Et si ita conuenit filio reuelare quibus vult ficit patri, æqualis necesse est sit filius patri. Non enim dicit filium reuelare quibus iussus est à patre: sed cui vult reuelare, sicut prius dixit patrem reuelasse quibus placitum fuisset ei. Porro cum vel solus filius dicitur nosse

patrem, vel solus pater filiū, non excluditur spiritus sanctus: sicut nec significatur patrem non nosse seipsum, aut filium seipsum. Regula enim theologica est, quod dictio exclusiua vel exceptiua addita vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam, sed tantum creaturas.

VENITE AD ME OMNES QUI LABORATIS, ET ONERATI ESTIS, &c.]

Recte Dominus postquam omnia sibi à patre tradita dixit, & vt solum donare homines cognitione Dei & diuinorum mysteriorum, iam ad se inuitat, vt pote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinæ autorem quæ requiem præstat animæ. Inter laborare autem, & oneratum esse quidam sic distinguunt, vt laborare pertineat ad eos qui in aliqua actione & operatione occupantur: oneratum verò esse, ad passionem pertineat quæ ex actione consequitur. Et Theophylactus laborare refert ad Iudæos, in legis obseruatione occupatos: oneratum verò esse, refert ad gentiles, peccatorum pondere grauatos. Sed rectius & simplicius hæc duo accipiuntur sine discrimine, vt laborare hic quemadmodum sæpe in scripturis, accipiat pro affligi, defatigari, aut molestias aliquas perpeti, vt cum dicitur: Laboraui in gemitu meo. Laboraui clamans, rauca facta sunt fauces mea. Laboraui sustinens. Sicut labor etiam frequenter ponitur pro afflictione & molestiarum perpeffione. Itaque laborantes & oneratos vocat ad se, hoc est, eos qui quacunque ratione defatigati sunt & miserè affecti. Est autè ratiō potissimum onus à quo alleviat Dominus venientes ad se, & de omnibus quocunque huiusmodi onere oneratis rectè intelligitur hic Dominus locutus. Primò enim est onus afflictionū, miseriarum & curarum huius vitæ: onus item carnis aggrauantis animā de quali onere Ecclesiast. 40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium. Ab hoc onere suos alleviat Dominus doctrina sua ac spiritu suo, quia & miserias præsentis vitæ illos patienter & æquanimiter perferre donat, & curas vel penitus tollit, vel saltem temperat & imminuit, ita vt oneri non sint. Secundò est onus peccatorum, & conscientia male sibi conscia, de quo Psalmista: Iniquitates mea supergressa, sunt caput meum, & sicut onus graue grauata sunt super me. Vnde Zachariæ 5. Iniquitas sedens in medio amphoræ, talèto plumbi iacto super eam deprimitur. Ad duplex prædictum onus etiā pertinet onus vltionis diuinæ, de quo frequenter apud Prophetas, & de quo Psalmista: Quonia die ac nocte grauata est super me manus tua. Et: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, &c. Ab hoc onere alleviat suos Dominus, cum dimittit peccatis conscientia eorum quietam in se facit, ita vt dicat cum Psalmista: Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Tertio est onus legis Mosaicæ, de quo Petrus: Quid tentatis, inquit, Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Et Paulus ad Galatas: State, & nolite iterum iugo seruitutis cõtineri. Ab hoc onere etiam liberat Dominus, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Ad hoc honoris genus etiam pertinet onus Pharisæarum traditionū, de quo postea Dominus: Alligant onera grauiā & importabilia in humeros homi-

num. Onus item Philosophicarū opinionum, quibus iam tum gentes erant delassata in veritatis investigatione. Dicit ergo: Venite ad me omnes qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum conscientia, aut Mosaicæ legis onere degrauiamini & delassamini. Omnes vocat cuiuscunque conditionis aut gentis, significans se sine personarum discrimine paratum quosuis suscipere, siue Iudæos, siue gentiles. Quò autem veniant, blanda promissione inuitat dicens; & ego reficiam vos; significans se solum esse qui illos exonerare & recreare possit. Porro quoniam in nostra litera dicitur: reficiam vos, & refectio communiter intelligitur fieri per cibum, quidam hic intelligunt, reficiam vos, esse in tercio pabulo mentes hominum saturare aut recreare. Verum hoc loco verbum, reficere, non esse referendum ad cibum, sed ad remedium lassitudinis, præterquam quod sensus exigat, etiam, Græca docent, quæ habent ἀναπαύω, hoc est, requiem vobis præbebo, requiescere vos faciam, recreabo & refocillabo. Est enim hic verbū vnde mox deductum est nomen quod interpres reddit, requiē, ἀνάπαυον, quod in Psalmis quoque interpres vertit, refectioem: Super aquas refectioem aducauit me. Itaque reficere hic simpliciter debet exponi per recreare, quæ est propria verbi significatio, quāvis rectius verteretur, requiē vobis præbebo, vt sit correspondentia cum sequenti; & inuenietis

requiem. Nam postquam dixit ἀναπαύω ὑμᾶς requiem præbebo, docet quomodo requies illa parari possit per ipsum & ab ipso: Tollite, inquit, iugum meū super vos, &c. & hac ratione inuenietis requiem quam promitto, ab omnibus laboribus & oneribus vestris. Iugum vocat legē suam & Evangelicam doctrinam, quam ideo iugum vocari quidam intelligunt, quia coniungit discipulos Christi inter se, coniungit etiā illos ipsi Christo tanquam aurigæ. Sed simplicius iugum vocari intelligitur, quia in iugi modum superponitur accedētibz ad Christum, comprimens eos & vinciens, vt non quocunque vult caro vagentur, sicut quæcunque lex & imperium, iugū dicitur in scripturis, vt: Dirumpamus vincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum. Et: A seculo confregisti iugum meū, rupisti vincula mea, & dixisti: Non seruiam: Itaque quod dicit; Tollite iugum meum super vos; nihil est aliud, quàm, subiicite vos Evangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem sequitur; & discite à me, quia mitis ium & humilis corde; dupliciter intelligi potest. Communiter enim intelligitur Dominum his verbis velle, vt hoc ipsum quod mitis sit & humilis corde, ab eo discamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinē & humilitatem, vt coniunctio, quia, pro quod posita sic, & nō accipiat causaliter. Bene autem Dominus omni plenus virtute, harum duarū virtutum in se proponit exemplum, tum quia has singulariter in tota sua cōuersatione expressit, tum quia hæc virtutes & omnibus sunt parabiles, & requiem animabus vnice præstant, & maximè sunt necessariae his qui iugum Domini constanter sunt portaturi. Quamquam enim Dominus miraculorum gloria clareret, tamen non solū ex illis honorē sibi ambiuit, sed & vbiq; se eum vitare ostendit, neminē quantumuis magnū peccatorē, aut quantumuis humilem & abiectum more Pharisæorū fastidiens. Et quanquā vbiq; indignissimis afficeretur & contumeliis & iniuriis, nunquam tamen regeffit conuicia, non reprecatus est

malè

malè precantibus, non vltus est iniuria afficientes, quin potius pro persequentibus & orauit, & orare docuit. Quas virtutes sicut omnes imitari possunt, ita qui unque à Christo didicerint sic vt imitentur, per eas placidissimam mentis requiem & tranquillitatem consequentur. Siquidem ex superbia & animi ferocia totus fere mortalium tumultus nascitur. Hinc enim scaturit ambitio, studium pecuniæ, vindictæ libido, simulas, liuor, bella, seditiones, impietates in Deum, quibus rebus quid potest esse tumultuosius, aut turbulentius? Qui humilis est, non inquietatur honorum mundanorum cupiditate, non effertur in rebus prosperis, non commouetur contra Deum in aduersis. Qui mitis est, non perturbatur iniuriis sibi illatis, non cogitat de vindictæ illatione, nec contentionibus disceptat, sed pacem mentis quæ omnem sensum exuperat, in omnibus semper retinet, & vt in plurimum minus hominum vexationi patet. Vnde

Psalm. 36. Mansueti hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudo pacis. Sicut ergo ex duobus illis vitiis maximè omnis tumultus & inquietudo mentis oritur, ita ex duabus his virtutibus, animarum quies potissimum paratur, ideòque à requiem animæ quærentibus singulariter hic exiguntur. Rectè etiam & ob id singulariter exiguntur quod necessariae maximè sint, vt quis constanter iugum Domini super se tollat. Nihil enim æquè constantem facit hominem in via Domini, ac humilitas animi & mansuetudo: quæ duæ virtutes vt inter se habent maximam cognationem & coherentiam, ita in scripturis frequenter coniunguntur, vt dictum est circa illud Matthæi: Beati mites. Bene autem notandū secundum hunc sensum, quòd Dominus omnes ad se vocans, omnèsq; alloquens non dicit; discite à me mundum fabricare, aut miracula facere: aut discite à me quòd ieiunem, quòd pedes discurrā, quòd prædicem, quòd nihil in hoc mundo possideam, &c. sed id à se disci vult, quod omnibus in manu est, & omnibus necessarium ad salutem, sine quo reliqua omnia prædesse non valent. Alter sensus horum verborum; discite à me quia mitis sum & humilis corde; est, vt coniunctio, quia, accipiat causaliter, & intelligatur Dominus per mansuetudinem & humilitatem suam omnes pronocare ad suscipiendum iugum suum, & doctrinam suam, vt sit iste sensus: Ne vereamini qualescunque sitis venire ad me, nec molestum vobis sit tollere iugum meum super vos, & suscipere disciplinam à me. Nihil enim me est demissus, nihil æquè cuius magis expositum, nihil in me arrogantia aut morositatis, vt quisquam metuere possit, ne à me sit repellendus propter suam indignitatem, aut ne quicquam ei sim impositurus quod grauet magis, & oneret. Atque hunc esse veriorē huius loci sensum, ex eo videtur, quòd per illud; discite à me; vult explicare quod dicit, tollite iugum meum super vos. In suscipiendo autem iugum Christi, non solum includitur vt humiles simus & mites, quamuis in his maior pars iugi Christi consistat, sed etiam vt sobrij simus & casti, & super omnia vt Deū præ omnibus, & omnes propter Deum amemus, ita vt si quid à se discendum esset singulariter explicare voluisset, dicendum potius fuerit; discite à me quòd charitatem ad omnes habeam. Nam hæc est vnicum illud mandatum, quod in nouissima cœna discessurus Dominus sui exemplo di-

scipulis commendauit, & in quò Paulus dicit adimpleri legem Christi. Deinde cum dicit; & inuenietis requiem animabus vestris; non loquitur de ea requie & tranquillitate mentis quæ consequitur directè & naturaliter humilitatem & mansuetudinem, sed de ea quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum & benignitatis diuinæ: & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies ista de qua est sermo, illis oneribus quibus onerati sunt qui vocantur ad Christum. Hæc autem requies ex vniuersa Evangelicæ legis obseruatione paratur, non sola humilitate & mansuetudine. Postremum hic intellectus magis conuenit illi Jeremiæ loco, vnde ex parte videtur Dominus hæc desumpsisse. Sic enim habet Jeremias: State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulante in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Vbi pro refrigerium, Hebræi habent Margoa, quòd propriè significat requiem. Etecclesiast. 5. Sapiens per iugum Domini susceptum & disciplinam eius docet parari requiem animæ, dicens: Collum vestrum subiicite iugo, & suscipiat anima vestra disciplinam, in proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. De hoc iugo & Thren. 3. Bonum est homini cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Notandum autem, quòd Dominus postquam dixisset; venite ad me onerati, & ego reficiam vos; docturus quomodo requiem sit oneratis præbiturus, non dicit, ponite onus vestrum in me ac crucem meam, quomodo hodie docent plerique onus conscientia depōni, & requiem conscientia parari sola fiducia Christi pro nobis in cruce satisfaciens: sed, tollite, inquit, iugum meum super vos, & sic inuenietis requiem. In iugo autem Christi primū quidem includitur, vt captiuemus nostrum intellectum in obsequium fidei quæ parit fiduciam in Christum: sed deinde etiam includitur, vt captiuemus & voluntatem in obedientiam præceptorum eius. Notandum etiam quòd dicit; requiem animabus vestris; siue quia sola mētis requies, vera est requies, siue quia sequentibus Christum non est requies corporis, cum illis multa corporis mala obuentura prædixit, sed per quæ requies mentis non sit turbanda. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit Dominus, locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Iugum enim meum suauē est, & onus meum leue. Ostendit hac sententia Dominus, quomodo dixerit requiem inuenturos eos qui iugum ipsius super se sumpserint. Alioqui enim dicere quis poterat, quomodo mihi onerato præcipis pro inuenienda requie iugum tuum tollere? Nam & illud etiam onerabit, & grauius fortè quàm onus quo iam pressus iaceo. Dicit ergo iugum suum suauē esse, & onus suum leue, ita vt non grauet suscipientes, sed sua suauitate & leuitate ipsis requiem mentis præbeat. Porro sunt qui inter iugum Christi & onus eius sic distinguunt, vt per iugum præcepta, per onus consilia doctrinæ Christi intelligant. Verum commodius & simplicius est eandem doctrinam Evangelicam & iugi & oneris nomine significatam accipere. Iugum enim est, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundum ipsam viuere & incedere debeamus: onus verò

HH 4

est, quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis imposita est necessitas. Quod autem dicitur iugum Domini suaue, quidam intelligunt ideo suaue dici, quod palato mentis sit delectabile; eo quod suaue proprie ad gustum pertineat. Et quidem sic suaue esse iugum Domini, sed his qui palato non sunt infecto & febricitanti, docet Psalmista dicens: Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa: Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauum. Et rursus: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Sed sciendum hoc loco Græcis non esse nomen *γλυκός*, quod est in prædictis locis, sed *χρηστός*, quæ dictio non significat dulcedinem illam ad gustum pertinentem, sed proprie significat commodum, placidum, benignum & humanum, qualem hominem vocamus & nos suaue aut dulcem, quomodo frequenter interpres Latinus vertit hanc dictionem, vt Psalm. 24. Dulcis & rectus Dominus. Hic enim pro dulcis est *χρηστός*. Et Psalm. 30. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, pro dulcedinis est *χρηστότης*. Et Psalm. 118. ubi nos legimus: Iudicia tua iucunda; Græcè est, *κρίματα σου χρηστά*. Itaque idem ibi dicitur à Psalmista, quod hic à Saluatore. Dicitur ergo hic iugum Domini suaue, quia commodum & humanum: vnde iam intelligere licet, quam aptè Dominus & iugo & oneri sua addidit epitheta; dicens iugum non leue, sed suaue vel commodum: onus verò non suaue, sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quam grauitate, cum sit iugum nõ magni poderis. Onus verò grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suum non esse molestum asperitate, sed suaue & commodum esse: onus etiam non esse grauitate molestum, sed leue, & portatu facile. Dicit autem Dominus suum iugum suaue, & suum onus leue, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus supra dictum est, nempe oneris afflictionum & curarum huius seculi, quod Ecclesiasticus iugum graue vocat impositum filiis Adæ, & vocari potest iugum mundi. Oneris quoque legis Mosaicæ, quod Petrus dicit fuisse importabile. Oneris Pharisæarum traditionum, quod Saluator testatus est fuisse importabile: oneris quoque diaboli aut peccati, de quo impij Sapientiar. 5. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Postremum oneris conscientiarum ex agnitis peccatis, quo grauatam se conqueritur Psalmista. Iugum enim diaboli & peccati, quamuis prima specie blandum sit & carni suaue, tamen re vera molestum & asperum est, & graue, vt quod grauissimos saepe labores & pericula hominem subire cogat, & conscientiarum molestissimos aculeos infigat, & tandem vsque ad inferni profundum hominem demergat sua grauitate: vnde hoc iugo suauius & leuius est iugum Domini, his potissimum qui spiritui nõ carni sunt addicti, vt dictum est circa illud. Intrate per angustam portam. Verum hic moueri solet questio, mota etiam à Hieronymo, quomodo lex Evangelica leuior sit lege veteri, quum illa sit hac perfectior, addens aliquid supra legem veterem, ita vt puniat etiam voluntatem, cum hæc tantum puniat effectum. In lege enim homicidium & adulterium, in Evangelio verò ira & concupiscentia etiam puniuntur: Deinde qui

conuenit, vt infirmis Iudæis & adhuc paruulis iugum asperum & onus graue impositum sit à Deo, Christianis verò quibus virile competit robor, iugum suauius, & onus leuius? Ad has questiones quo certius respondeatur, videndum in quo consistat leuitas & comoditas Evangelicæ legis. Consistit ergo primò hæc in præceptorum paucitate, æquitate, commoditate, & vtilitate. Paucissima enim sunt Evangelicæ legis præcepta, vt quæ omnia duobus præceptis continentur, fidei scilicet & dilectionis. Æquissima quoque, eo quod rationi & spiritui maximè consentanea, vt quæ omnia penè ad naturalem pertineant legem omniū menti insculptam. Commodissima quoque, eo quod in nobis planè sita sit eorum adimpletio. Quid enim magis in nobis est situm, quam credere & diligere; Postremum sunt & vtilissima, cum & in præfenti vita donent hominem pacatissima mentis quiete, & post hanc vitam ad æternam vitam perducant. Consistit præterea Evangelici iugi suauietas in clementia erga peccantes. Non enim mox morte affixit transgressores, sed patienter ad patientiam expectat & inuitat remittens non septies tantum, sed vsque septuagies septies. Secus verò fuisse de lege veteri, facile est intelligere ex comparatione, vt hoc interim omittatur, quod quæcunque ferè Evangelicæ lex præcipit, eadem sicut in lege naturali, ita & in lege veteri præcipiuntur, si quis eam non in cortice tantum legat. Nam additiones legi veteri factæ à Christo pro magna parte explicationes potius legis fuerunt, vt dictum est supra. Itaque nemo in veteri testamento Deo per legis obseruationem placere potuit, nisi eadem illa omnia penè præstaret quæ exigit Evangelium: quem tamè oportebat & multa alia quæ singulariter lex præcipit præstare, quæ & parum habebant vtilitatis, & multum incommoditatis, quæ sita erat in lotionibus, sacrificiis, profectionibus, & id genus similibus rebus. Consistit tertio Evangelij leuitas & suauietas, vel comoditas in abundantiore spiritus sancti distributione & participatione, quam erat ante Christi aduentum. Hic enim spiritus per fidem cœlestium præmiorum, & charitatem Dei diffusam in cordibus fidelium, facit omnia quantumuis carni aspera & graua, spiritui nostro leuia haberi & esse, ita vt hac ratione etiam, quoad consilia sua, Evangelium suaue sit & leue. Ex his patet responsio ad prædicta argumenta. Nam quod ad punitionem pertinet, lex vetus rectè intellecta etiam voluntatem puniuit & damnauit: & quod ad corticem legis pertinet, in hoc eius seueritas relucet, quod sicut effectum tantum puniuit, ita effectum tantum præmio & laude affecit, cum Evangelium sicut voluntatem damnat: ita & eandem coronat, si effectus propter impotentiam desit: & effectum malum non punit, si non adit voluntas mala. De quo eleganter D. Hieronymus: In lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, viuet in eis. In Evangelio voluntas queritur, quæ etiam si effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Evangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus, hoc in arbitrio nostro est. Lex cum voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam. Hæc apud Evangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur, in lege quasi corrupta repudiatur. Hæc ille. Quod autem lex Evangelica leuior & facilior infirmo populo

Suauietas Evangelij & leuitas

Mat. 18.

In ista querela

populo Iudaico in principio non fuerit tradita, fuit propter populi illius pro illo tempore incapacitatem & indispositionem, non admittentem Evangelicæ legis perfectionem. Nec hinc sequitur hanc legem absolute esse grauiorem, quod illi populo fuerit grauis & importabilis: sicut nec ob id dicenda est absolute grauis & insuaui, quod carni sit grauis & insuaui. De pondere enim rei iudicandum est non secundum vires ægroti, sed hominis sani: & de suauiate non secundum gustum febricitantis, sed sani, & palatum non infectum habentis. Et vt melius intelligatur quomodo rectè Evangelica lex leuis & suaui tradita sit perfectiori populo: Mosaica verò lex grauis & importabilis populo infirmiori, adhibeatur simile de vita virili, & vita puerili. Vita enim virilis in sese quidem leuior est & commodior, vt pote quæ libera sit, & virtutem sponte prosequens & amans, non tamen pueris conueniens, imò illis admodum grauis & fugienda: vita verò puerilis sub parentibus, tutoribus & pædagogis constituta, & à seruis parum diuersa, in sese quidem grauior est, & tamen pueris accommodata & necessaria. Hoc enim simili vtitur D. Paulus ad Galat. 4. Iniuste autem queruntur hodie quidam suaue & commodum iugum Christi nimis grauatam esse per confessionis necessitatem, quam ob id volunt non profectam, ex diuino præcepto, sed humano, clamantes insuper constitutionum humanarum multitudine factum, vt grauius iam sit iugum Christianorum quam olim fuerit Iudeorum, atque id confirmantes autoritate Augustini in epist. 2. ad inquisitiones Ianuarij quæ habetur inter epistolas numero centesima decimano, ubi dicit ipsam religionem, quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei liberam esse voluit, seruilibus operibus premi, vt tolerabilior sit conditio Iudeorum, qui etiam si tempus libertatis non agnouerint, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subiciuntur. Primùm enim, quod ad confessionem

pertinet, non magis hæc debet videri grauis & incommoda, quam alia multa legis Evangelicæ præcepta. Quamquam enim carni superba sit molestia & grauis, tamen spiritui leuis est & commodissima, vt quæ rectè rationi maximè sit consona, & vtilitatem summam homini adferens, & inter alia quidem securitatem & alienationem mentis ab onere conscientiarum mordentis. Quomodo enim incommoda censenda est huiusmodi confessio, qua non puniuntur qui confitentur quemadmodum in confessione ciuili, sed absoluitur, quæque de peccatorum remissione certior quis euadit. Non ergo grauiorem facit legem Evangelicam præ veteri, sed leuiorem, vt quæ ad hęc in scripta est, quo ab onere illo conscientiarum molestissimo quis alienietur certius & efficacius. Quod verò pertinet ad constitutiones humanas Evangelicis præceptis additas, non est quod quis queratur iugum Christianorum ægrauatum. Præcepta enim Ecclesiastica Evangelicis præceptis superaddita, quæ vniuersaliter omnes concernunt, & paucissima sunt, & simul Christianorum vel salutem, vel congregationem summè vtilia, & in Evangelica doctrina fundata. Vniuersa enim quæ omnes concernunt, in trius fere continentur, nempe in sabbathismo & solenni obseruatione certorum dierum festorum, in diuino cultu, in auditione scilicet sacrificij Missæ & verbi Dei. Secundò, in ieiunio quadragesimæ, & aliorum quorundam dierum, & abstinentia ab esu carnium in certis hebdomada diebus. Tertio, in præscripto penitentiarum, & Eucharistiarum sumenda semel in anno, nempe semel in Paschate. Augustinus autem in prædicta sententia non loquitur de præceptis & constitutionibus ab vniuersa Ecclesia receptis vel institutis, sed de variis ceremoniis, quæ pro locorum varietate apud diuersos, variè erant in diuino cultu, quarumq; causæ vix aut omnino nunquam possunt inueniri, quas in eis instituentis homines sunt secuti. De talibus enim se loqui manifeste declarat & exponit.

MULIERI PECCATRICI REMITTUNTUR peccata. Lucæ 7. CAPVT XLVIII.

Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti: & stans retro secus pedes eius, lachrymis cæpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuiusdam feneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondens Simo, dixit: Aestimo, quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dediisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis terxit. Osculum mihi non dediisti, hæc autem, ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxiisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata. Et ceperunt qui simul discumbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit, Vade in pace.

ROGABAT AVTEM ILLVM QUIDAM DE PHARISÆIS, VT MANDUCARET CVM ILLO, &c.] Rectè à Luca hæc historia superiori sermone Christi subiuncta est, quamquam tortè non ita statim post prædicta contigit, secuti ab eo etiam narratur sine temporis &

loci significatione. Hæc enim historia, iam re ipsa ob oculos ponit, quod Dominus verbis docuerat, videlicet Publicanos & peccatores in gratia Evangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapientiam approbasse, hos vero reprobasse. Hæc enim apud Lucam præcesserant. Deinde & hæc historia

storia astringitur quod proximè præcessit ex Mat-
thæo, Christum scilicet reficere & refocillare om-
nes oneratos venientes ad ipsum. Notandum au-
tem imprimis circa hanc historiam, Dominum et si
à Phariseo sanctitatis opinione sibi placente voca-
retur, non tamen dedignatum adire eius conuiu-
ium, ut quibusvis sui copiam faciens declararet suam
erga quosvis humanitatem, tum quod nullam do-
cendi occasionem sibi præterire vellet. Hinc enim
ad quoscunque à quibus ylla spes fructus erat, ire
sustinuit, conuiuiaq; minimè detrectauit, nūquam
tamen apud aliquem conuiuans, nisi cum doctrinæ
aliquo fructu, ut manifestè declarauerit se non vo-
luptatis gratia accessisse, nec hospiti adulatam esse,
sed eius aliorumq; salutem quæsisse: quemadmo-
dum hoc loco; cum Phariseus qui illum inuitaue-
rat, & fortè alij quoq; Pharisei qui simul aderant in
conuiuio, fiducia propriæ iustitiæ turgabant; eos
curare studuit, tum exemplo peccatricis, tum ver-
bis suis, ut nihil sibi ab illis quærens, ita nihil quo-
que ad eorum morbos conuiuens.

ET ECCE MULIER QUAE ERAT IN
CIVITATE PECCATRIX, &c.] Græca non si-
gnificant mulierem hanc fuisse peccatricem in ci-
uitate, sed *ἡ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἢ ἐν ἀμαρτωλῶς*, id est,
mulier in illa ciuitate, quæ erat peccatrix. Additur
enim articulus dictioni πόλει, significans in ea ciui-
tate fuisse hanc mulierem, in qua Phariseus Chri-
stum vocauerat ad conuiuium. Porro etiam apud
veteres magna fuit quæstio de hac peccatrice, num
fuerit eadem cum ea muliere quam Matth. cap. 26.
& Marcus cap. 14. & Ioan. capit. 12. vnxisse Domi-
num scribunt, imminente iam passionis eius tem-
pore. Quidam enim, Græci maximè, inter quos
Origenes homil. 35. & post eum Theophyl. putant
fuisse tres diuersas mulieres, quæ Dominum in
Euangelis vnxisse scribuntur, vnam scilicet pec-
catricem innominatam, de qua hic Lucas, quæ diu
ante passionis tempus Domini vnxit pedes in
Galilæa, in domo Simonis Pharisei; alteram quo-
que mulierem innominatam, quæ secundum Mat-
thæum & Marcum biduo ante passionem Domi-
ni vnxit caput Domini in Bethania, in domo Si-
monis leprosi: tertiam, quæ dicta est Maria soror
Marthæ, quæ secundum Ioannem ante sex dies Pas-
chæ vnxit Domini pedes etiam in Bethania, sed
in domo Marthæ. Chrysof. vero in Matthæum
scribens, homil. 81. putat duas tantum fuisse vn-
ctrices mulieres, & eandem quidem esse de qua
Lucas, Matthæus & Marcus, quod hæc apud om-
nes sit innominata, & in domo Simonis vnxisse
omnes scribant: alteram verò esse de qua Ioannes,
quæ dicta sit Maria soror Marthæ & Lazari. Contra
verò D. Hieronymus, nihil addubitan quin ead-
em fuerit mulier quæ à Matthæo & Marco dici-
tur vnxisse Dominum, cum ea quæ à Ioanne, vult
tamen hanc de qua hic Lucas, esse ab illa diuer-
sam. Sic enim scribit super Matth. capit. 26. Nemo
putet eandem esse quæ super caput effudit vngu-
tum, & quæ super pedes. Illa enim & lachrymis
lauat, & crine tergit, & manifestè meretrix appel-
latur. De hac autem nihil tale scriptum est. Nec
enim poterat statim capite Domini meretrix di-
gna fieri. Ambrosius verò super Lucam, nihil, ut
videtur, etiam addubitan, quin vna sit & eadem
de qua Matthæus, Marcus, & Ioannes, dubitari
loquitur de ista peccatrice. Nam propositis his ob-
quæ videntur Euangelistæ discordare in narra-

Quæstio
de vnica
Magdale-
na.

atione, infert: Potest ergo non eadem esse, ne sibi
contrarium Euangelistæ dixisse videantur. Potest
etiam quæstio meriti & temporis diuersitate dis-
solui, ut adhuc illa peccatrix sit, iam ista perfectior.
Etsi enim non personam mutat Ecclesia vel ani-
ma, tamen mutat profectum. Quæ secunda senten-
tia, videlicet quod vna fuerit mulier, sed quæ ta-
men diuersis temporibus Dominum vnxit, non
est aliena à sententia Hieronymi. Dicit enim: Nec
enim poterat statim capite Domini meretrix di-
gna fieri; significans satis se non omnino negare
quin eadem esse possit, sed quod non eadem fue-
rit vnctio de qua Lucas, & de qua reliqui. Itaque
hanc sententiam sequitur Diuus Augustinus, exi-
stimans vnam eandemque esse mulierem quæ ab om-
nibus quatuor Euangelistis scribitur Dominum
vnxisse, sed hanc bis Dominum vnxisse; quam sen-
tentiam probat ex illo Ioannis: Maria autem erat
quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes
eius capillis suis. His enim verbis vult Augustinus
Ioannem notare vnctionem illam cuius meminit
Lucas, non autem eam quæ facta est in Bethania
circa tempus passionis. Nam hæc vna necdum fa-
cta fuit, cum ea contingeret quæ eo capite scri-
bit, cum præteritam aliquam vnctionem videatur
Ioannes notare velle. Sequitur & hanc sententiam
Diuus Gregorius, nihil dubitans quin peccatrix
ista fuerit Maria Magdalena soror Marthæ. Secuta
est hanc sententiam post Gregorium, imò & ante
Gregorium, vniuersa per orbem Ecclesia, in Ec-
clesiastico etiam officio Mariæ Magdalænæ tri-
buens ea quæ hic à Luca narrantur. Et tamen cum
quæstio hæc olim dubia vsque ad Augustini tem-
pora, postea multis seculis sopita fuerit, creditum-
que sit in toto orbe maximè occidentali vnam fuisse
mulierem, de cuius vnctione omnes scribunt
Euangelistæ, hoc nostro seculo dubitare rursus
quidam cœperunt, inter quos primi fuerunt Iodo-
cus Clitonus & Iacobus Faber, qui libellos edi-
derunt de tribus Magdalenis, quibus cōfutare stu-
dent receptam sententiam velut errorem ridicu-
lum, confirmantes suam sententiam veterum præ-
dictorum sententia, Origenis scilicet, Chrysofomi,
Theophylacti, Ambrosij, & Hieronymi. Roffen-
sis verò editis aliquot contra eos libellis, valde
conuincit eorum rationes, Ecclesiasticam & com-
munem sententiam defendens, atque ostendens il-
lorum opinionem non longè ab hæresis crimine
abesse, eo quod communem illam sententiam, om-
nium fidelium consensus, saltem tacitus, videatur
approbasse, imò & Ecclesiam officio suo Ecclesi-
astico palam definiuisse, ut de quo aliquando lici-
tè dubitatum est, iam amplius non debeat, nec pos-
sit in dubium reuocari. Præter autem hoc argu-
mentum, quod desumptum est ab Ecclesiæ appro-
batione & communi consensu fidelium, & argu-
mentum insuper Augustini, affert venerabilis ille
Episcopus & alia argumenta, quibus communem
hanc sententiam comprobet. Et primùm illud idem
valde probabiliter colligit ex verbis Domini, qui-
bus apud Matthæum dicitur mulierem illam quæ
ibi dicitur vnxisse Dominum, fore celebrem in vni-
uerso mundo, vbi prædicaretur Euangelium Chri-
sti. Vbicunque enim Euangelium Christi prædi-
catur iam, vna esse mulier prædicatur, quæ bis vn-
xit, & peccatrix aliquando fuerit: igitur cum ve-
racem oporteat esse Dominum, vna sit necesse est.
Deinde idem probat receptissimis historiis, &

Ioan. 11.

tama eorum apud quos Maria soror Marthæ vixit
se creditur ab omnibus, Massilientium scilicet ac
Prouinciæ norum, qui sic semper de ea crediderunt,
insuper & antiqua monumenti eius inscriptione,
quod ei Maximinus vnus ex 70. discipulis extru-
xisse creditur, in qua cuncta ei tribuuntur, quæ
nunc Ecclesia vni tribuit Magdalænæ. Nec mo-
uere debet contraria Græcorum antiquorum opi-
nio. Cum enim Græci Orientales à Massilia lon-
gè satis distiti essent, non ita potuerunt certiores
fieri eorum quæ fama certa de ea referebat, & ta-
men etiam ex Origene constat semper apud Græ-
cos etiam fuisse, qui vnam mulierem asseruerunt,
de cuius vnctione meminerunt omnes Euangeli-
stæ. Sciendum tamen quod ratio Augustini non
est omnino efficax. Nam Ioan. cap. 11. dicens Ma-
riam fuisse quæ vnxit Dominum vnguento, &c. vi-
detur magis id dixisse de vnctione illa quam ipse
postea scribit capit. 12. Ibi enim eisdem iam vitur
verbis, sicutq; illa tum facta, cum ea scriberet Ioan-
nes quæ habentur cap. 11. quamuis nondum facta
fuerit, cum ea fierent quæ ibi describit. Sic enim
Matthæus capit. 10. dicit in catalogo Apostolorum
de Iuda Iscariote, quod tradiderit Dominum, non
quod tradiderit illum cum illa fierent quæ ibi scri-
bit, sed quia tradiderat eum cum illa Matthæus
scriberet. Potest tamen ex eisdem verbis Ioannis,
Augustini & communis sententia aliter probari.
Nam cum Ioannes ad specificationem personæ dicat;
Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento,
&c. satis significauit solam Mariam Do-
mini pedes vnguento vnxisse, & capillis capitis
sui extersisse. Si enim alia etiam mulier id fecit, non
satis hac nota personæ qualitas significatur. Itaque
cum Origenis opinio non sit probabilis, vel ob id
quod verisimilius omnino sit eandem esse vnctio-
nem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua
Ioannes, ut post se obabitur, & Chrysofomi opi-
nio eadem ratione sit improbabilis quatenus di-
uersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum,
ab ea de qua apud Ioannem, quatenus verò ean-
dem putat mulierem de qua Matthæus & de qua Lu-
cas, cum cōmuni faciat sententia, Hieronymi ve-
rò & Ambrosij sententia à communi sententia non
abhorreat, Augustinus & Gregorius eam aperte
asserunt & confirmant, eademque scripturis non
aduersetur, sed magis consentiat, & communi con-
sensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata,
fama eorum qui à patribus suis vitam morèque
cum corpore susceperunt sit celebrata, & tituli se-
pulchralis inscriptione corroborata, non est ab ea
sententia temerè recedendum, aut contra eam con-
tentionosè disputandum. Quam sententiam etiam il-
lud approbat, quod ob id videri possit Lucam foli-
um eius vnctionis quæ circa Domini passionem
contigit, circa quam traditionis Iudæ occasio non
potest intelligi, nullam fecisse mentionem, nimirum
quod eiusdem mulieris alteram vnctionem prius
enarrasset, quomodo Matthæus & Marcus, quia
meminerunt illius electionis vendentium à tem-
plo quæ circa passionem contigit, alteram præter-
miserunt quæ facta est in principio prædicationis
Christi, ut narrat Ioan. capit. 2. & similiter Ioannes,
quia alteram narrauit, alteram prætermisit: A D. Sa-
nè Cypriano lib. de duplici mart. Maria Magdale-
næ intelligitur fuisse peccatrix ista. Et similiter à
D. Ambro. in præfatione missæ festi S. Mariæ Mag-
dalænæ. Quod autem Lucas hanc mulierem non

nominet loco isto, honestatis causa fecit, quemad-
modum supra Marthæum non vocauit proprio suo
nomine, cum de vitio eius fieret sermo. An autem
Simon Phariseus, in cuius domo à Luca narratur
hæc vnctio, sit idem cum illo Simone qui dicitur
leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus &
Marcus scribunt suam vnctionem factam, non con-
stat, sed nec multum refert. Augustinus enim ma-
gis vult non esse eundem Simonem, eo quod hæc
historia videatur non contigisse in Bethania, sed in
Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem,
ex personæ identitate, & familiaritate huius vn-
ctricis mulieris, colligentes etiam fuisse eandem
mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nisi
enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas
aliqua cum hoc Simone, nequaquam, ut est verifi-
mile, ausa fuisset intrare conuiuij tempore domum
eius. Dum autem hæc mulier, peccatrix vocatur, si-
gnificari videntur peccata carnis, à quibus proprie
infamari solent mulieres. Putatur tamen Magda-
lena non publica fuisse meretrix, sed primùm tra-
ditam viro in castello Magdalo, cum eo aliquam-
diu vixisse, postea verò voluptatibus seductam ma-
rito aut derelicto, aut mortuo, captam fædo & a-
lieno amore, non publicè quidem se prostitu-
entem, sed illicitis deditam amplexibus. Porro obser-
uandè hic peccatricis huius virtutes, quas Euan-
gelica narratio in exemplum hic nobis proponit. Et
primùm quidem in ipsa hoc admirandum est, quod
cum reliqui omnes à Christo sanitatem corpora-
lem requirent, hæc sola in omnibus Euangelis
mentis sanitatem & peccatorum remissionem re-
quisiuit, quam à nullo propheta quenquam requi-
sisse scriptura commemorat, nec requisit verbis,
sed solis lachrymis satis putabat Dominum cogni-
turum quod petebat. Quæ res declarat qualem si-
dem & existimationem de Domino hæc peccatrix
habuerit. Proculdubio enim Christum esse credi-
dit, qui ab Isaia dicitur ablaturus peccata multo-
rum, & fortè verum etiam Deum esse credidit, qui
sibi apud Isaiam propriam dicit peccatorum rem-
issionem. Ego, inquit, sum, ego sum ipse qui de-
leo iniquitates tuas propter me. Forè Ioannem au-
dierat dicentem: Ecce qui tollit peccatâ mundi, aut
ab ipso Domino audiuit illud quod proximè habi-
tum est ex Matthæo: Venite ad me omnes onerati,
& ego reficiam vos. Secundò, in hac muliere ob-
seruanda est pœnitentia ipsius veracitas & perfe-
ctio, quæ in eo ostenditur, quod præ nimio remis-
sionis peccatorum consequendæ desiderio nihil
cunctata, & neminem verita, super conuiuantes
ingressa sit, quod præ summa verecundia & humi-
litate retro stabat iuxta pedes Domini, quod præ
doloris magnitudine, & per detestationem pec-
catorum largiter ad se fleuit, ut lachrymis etiam rî-
garet pedes Domini, quod præ nimia erga Domi-
num charitate, & effectus pietate, capillis capitis
sui terferit eius pedes, eoque ex via puluerulentos
oculata sit, atque vnguento pretioso, quo capita
vngi solent erat, vnxit plusquam humano mo-
do eum honorans, qui plusquam homo erat. Po-
stremùm, quod illis omnibus in obsequium Chri-
sti & pœnitentiæ suæ declarationem via sit, quibus
prius abusa erat ad fertitium peccati & carnis. Hæc
enim est viua pœnitentiæ vis, ut quæ gratia diuina
commouente, peccati aculeum fertitens, nullo hu-
mano pudore retrahatur, quin mox posita omni
dilatione accedat omni, à quo sperat conscientia
conso

Peccatri-
cis virtu-
tes.

Isaia 34.

Ioannist.

Matth. 11

fama

consolationem, & tamen apud hunc de peccatorum suorum foeditate erubescens, omnem humilitatem praese ferat, lachrymis dolore testetur, piissimo affectu erga Deum commoueat, à quo expectat peccatorum remissionem, denique iuxta Apostoli praecipuum, sicut exhibuit membra sua seruire immunditiae & iniquitati, ita eadem exhibeat seruire iustitiae in sanctificationem. Circa litterarum autem verba sciendum, quod alabastrum, dictio Graeca significat vas vnguentarium, factum ex alabastrite lapide marmorei generis, quem lapidem etiam onychen vocari, & cauari ad vasa vnguentaria, auctor est Plinius lib. 56. qui lapidem quidem vocat alabastrite: ipsum vero vas ex lapide factum, alabastrum, qualia vascula seruandis vnguentis idonea esse scribit lib. 13. ca. 11. Dicitur autem alabastrum, ab a priuatiua particula, & verbo λαβειν, apprehendere, interposita per pleonasmum litera s, quod ob laeuorem comprehendi non possit. Sic autem dictum est alabastrum vnguenti, sicut Horatius dixit: Nardi paruus onyx; vt annotauit quidam in Matthaeum. Quia autem dicitur, quod stans coepit lachrymis rigare, conicere licet triclinium more veterum in edito fuisse, ita vt stans attigerit pedes Iesu. Caietanus vero intelligit hac locutione significari fletus magnitudinem, videlicet quod in tantum proruperit fletum, vt priusquam seipsam inclinaret, & cum adhuc staret, coeperit lachrymis rigare pedes eius, quos plenius rigauit postquam notandum tamen Graece non esse participium praesens, stans, sed praeteritum στα, vt Graeca sic verti possint: cum attulisset alabastrum vnguenti, & stetit iuxta pedes eius retro flens, coepit rigare, &c. Nam Graeca habent etiam λαλοῦσα, flens. Itaque non est necesse intelligere quod stando coeperit rigare. Non est autem existimandum tantam fuisse lachrymarum copiam, vt potuerint pedes Christi lauari veluti in situla, sed tantas fuisse lachrymas, vt per eas pedes Domini sint multum humectati, vt maiores sordes ablui potuerint. Vnde dicitur, quod rigauerit pedes Iesu, non quod lauerit. Porro vnguenti preciositas quo haec mulier est vsa, ex vasis preciositate colligi potest. Solet enim vulgare & vile vnguentum reponi in vasis vilioribus, preciosum in preciosis. Hinc ergo etiam colligi satis potest non fuisse hanc mulierem plebeiam, vt aliqui putant.

VIDENTES AVTEM PHARISAEVS QUI VOCAVERAT EVM, AIT INTRA SE DICENS: HIC SI ESSET, &c.] Quomodo in muliere ista peccatrice declaratur exemplum & vis vitae poenitentiae, ita in hoc Pharisaeo cognoscere licet supercilij Pharisaei arrogantiam, qua Pharisaei sibi de iustitia placentes, peccatores fastidiebant & contemnebant. Cum enim hic Pharisaeus fauere debuisset mulieri tanto affectu se ingerenti, tanta modestia se deiicienti, tot indicij testanti vitae prioris poenitentiam, cumque amare debuisset Domini mansuetudinem nullum hominem à se repellentis, prouocatur contra ad vtriusque calumniam & condemnationem, mulierem quidem adhuc condemnans esse peccatricem, Iesum vero iudicans non esse prophetam qualis ab omnibus habebatur, quod videretur nescire quae & qualis esset mulier quae illum tangeret, nimirum quia ex suo ingenio iudicatis Dominum, putabat illum non admittendum mulieris huius contactum, si sciisset qualis fuisset. Existimabant enim Pharisaei vi-

rum iustum contaminari colloquio & contactu peccatoris. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem, prodeuntis ex falsa opinione mentem praecupante. Quomodo enim contactus peccatoris iustum contaminabit, cum omnis immunditia spiritalis à voluntate sola contrahatur? Quomodo autem peccatrix haec habenda erat, quae tot ostendit poenitentiae non vulgaris signa? Et vt detur peccatoris contactum iustum contaminare, & hanc adhuc habendam peccatricem, quomodo huius contactus Iesum contaminare potuisset, qui contactu suo omnes immunditias & morbos depellere & curare potuit? Quomodo ideo non videtur propheta, quia non videtur scire qualis esset mulier quae tangit ipsum? An propheta est omnium hominum scire mentem, & discernere posse omnes bonos & malos? Non enim omnes prophetae omnia occulta cognoscunt, sed quantum illis à Deo conceditur. Quomodo autem ideo non videtur scire qualis sit mulier, quia admittit contactum? Nam contra quia admittit mulieris huius portentosam & inauditam contingendi se rationem, nec turbatur nouitate rei & lachrymarum profusione, declarat se scire quae & qualis sit, quidve petitiu venerat. Non ergo quia peccatrix erat, aut ipsa non accedere, aut à Domino repelli debuisset: sed contra quia peccatrix erat, ideo & Dominus non sanorum, sed aegrotorum medicus, contactum eius admittendum iudicauit, & illa se ob id Iesum contingere debere putauit, vt eius contactu peccatrix esse desisteret.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT AD ILLVM: SIMON, HABEO TIBI ALIQUID DICERE, &c.] Vide iam tertio loco mirabilem Domini in respondendo prudentiam. Quia enim Pharisaeus in corde suo illum iudicauit non esse prophetam, Dominus quo certissimo argumento declararet se esse prophetam, respondit ad tacitam illius cogitationem. Et quoniam iudicabat Pharisaeus non admittendam peccatricem ad contactum, Dominus contra ostendit aequius à se illum admitti, quam passus est se à Pharisaeo ad conuiuium suscipi, cum vterque illi esset debitor, vterque illius misericordia indigens, sed haec plura & maiora dilectionis signa exhiberet. Rursum quoniam iudicabat Pharisaeus mulierem esse peccatricem, Dominus contra ostendit illam magis iustificatam Pharisaeo. Itaque & suam admissionem iustam esse ostendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Pharisaeam superbiae medetur, indicans illum quoque peccatorem esse, & veniam indigere, & longè in dilectione superati à muliere quam praese contemnebat. Reprehensurus autem Dominus Pharisaeum qui ipsum inuitauerat, non mox in illum inuehitur, sed hospiti suo ciuilliter deserens, prius dicendi potestatem postulans, paradigma deinde proponit, sub quo re quae gerebatur expressa, ipsemet Pharisaeus sententiam pronuncians, & seipsum condemnaret, & Iesum ac mulierem absolueret. Qua in re exemplum ciuilitatis etiam viris Ecclesiasticis non negligenda Dominus reliquit, simulque docuit conducere nonnunquam, vt quis alium reprehensus sub similitudine aliqua ipsam rem tegens extorqueat ab illo sententiam, qua deinde ex proprio illum ore conuincat. Est autem parabola aperta satis, nisi quod nomen sceneratoris hic magis accipi debet, simpliciter pro mutatore vel creditore, quemadmodum saepe in scri-

pturis verbum scenerari. Graeca enim dictio δανείζω vtrumque significat, & eum qui mutuat ad vsuram, & qui sine vsura: sicut δανείζω verbum significat & ad vsuram, & sine vsura mutuarum. Magis autem hic conuenit nomen creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agit, quale non solent sceneratores suis debitoribus conferre. Deinde vbi nos habemus verbum praesentis temporis, diligit, Graece est verbum futurum ἀγαθήσει, diliget, vt sit sensus: Ergo vter horum eum plus diliget. Nam, quis, hic pro vter positum est. Porro denarius genus nummi Romani est aequivalentis drachmae Atticae, secundum Budaeum: secundum vero Robertum, paulo plus valentis, vt sub loco dicitur. In applicatione autem parabola, Dominus significat se esse similem illi creditori de quo parabola, qui veluti duos debitores habuit, Simonem scilicet & Mariam: quorum haec plus dilexit Dominum, quod maius debitum agnosceret, & sibi remitti postulare: ille vero minus, quod minus debitum suum esse putaret. Dominus tamè parabola, quatenus ad se spectat, humilitatis causa non aperte attingit, sed tantum indicat se vtriusque veluti creditorem esse: aperte autem & eleganter ostendit maiorem dilectionem peccatricis quam pharisaei, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarum prima est: Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, haec autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis terxit. Vbi antithesis consistit in aqua, simplici scilicet & communi & lachrymis. Deinde vis est in eo quod non dicat, aqua pedes meos non abluisti, sed nec dedisti eam, vt per tuos vel meos pedes mei lauare possent: vis item in eo quod dicit, capillis suis terxit, re scilicet cuius ornatum maxime quaerunt mulieres, & quam minimè sustinent foedari. Secunda antithesis est: Osculum mihi non dedisti, haec autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo proprie dicto, quod est oris basium, quod apud Iudaeos vulgare erat amicitiae signum. Deinde oppositio quaedam significatur in eo quod dicitur, non cessauit osculari: significat enim illud ne vnum quidem dedisse osculum ori, cum haec frequentia oscula pedibus infixit. Quidam autem Latini codices habent deprauatè, haec tute. n ex quo intraui, cum Graeci codices habeant omnes εἰς ἄλως, & Latini codices antiquissimi scripti, & impressi emendatiores, intraui. Verum scriptor aliquis offensus sensu, primam personam in tertiam mutauit. Nam videtur incommodum habere sensum, quod peccatrix non cessauerit osculari pedes Iesu, ex quo ipse intrauisset, cum tempus aliquod medium fuerit inter ingressum Christi & peccatricis. Sed ideo videtur Dominus dixisse, ex quo intraui, vt significaret mulierem, post perceptum Domini introitum, mox sine omnidilatione accessisse ad oscula pedum, & introitum Domini in aedes Pharisaei extraneam mulierem honorasse suis osculis, quem Pharisaeus suis osculis honorare debuisset. Tertia antithesis est: Oleo ca put meum non vnxi, &c. vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex & vnguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuersorum odorum commistione confectum. Et inter caput & pedes. Notandum & illud, quod ad contemplantam mulierem vocat Simonem, dicens: Vides hanc mulie-

rem, quasi dicat, Non poteris hanc velut adhuc peccatricem auerari, & indignam meo contactu censere, si eam probe contemplatus fueris, imò teloge ab ea superari inuenies, si cõferas tua in me officia cum eius officiis. Vides ne lachrymis oppletam, sparsis capillis, prodigam vnguenti sui, prodigam osculo rû, actoto corporis habitu poenitentis imaginè praese ferentè, quomodo ergo vt peccatricem aspernaris. Videsne quot indicij suum in me amorè testatur ac tuum amorè quantopere superet, quomodo ergo meo contactu indigna censeres quite nõ indigno putas me hospitem habere.

B PROPTER QVOD DICO TIBI, REMITTUNTVR EI PECCATA MVLTAE: QVONIAM, &c.] Circa hanc Domini conclusionem duplex occurrit difficultas non parua. Primo enim applicatio parabola videtur exigere conclusionem inuersam, hanc scilicet, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam in parabola dictum est, maiorem dilectionem consequi debere in eo cui maius debitum remissum est. Hic vero in applicatione dicitur, remissionem magni debiti consequi dilectionis magnitudinem: rursumque in sequenti sententia quae huic opponitur, significatur dilectio consequi remissionem. Nõ enim dicitur, qui autè minus diligit, minus ei remittitur, sed cui minus dimittitur, minus diligit. Deinde quomodo ideo remittuntur ei peccata quia dilexit: cum remissio peccatorum sit gratuita, nec possit obtineri humano merito. Quomodo item dicitur haec per dilectionem consecuta peccatorum remissionem, cum mox postea si dei tribuatur peccatorum remissio, dicitur enim: Fides tua te saluam fecit. Itaque & de veritate sententiae est quaestio, & de convenientia eius cum parabola. Est autem his temporibus de dilectione Dei, quomodo se habet ad iustificationem hominis, hoc est remissionem peccatorum, duplex error natus: quorum alter manifestè refellitur per hanc sententiam, sed videtur iuari per parabola: alter contra refellitur per parabola: & probari videtur posse per hanc conclusionem. Nam Bucerus cum suis dicens iustificationem hominis non consistere in infusa aliqua homini iustitia, sed in sola imputatione meritorum Christi per fidem, asserit, dilectionem sequi iustificationem tanquam affectu eius. Cui sententiae patrocinari videtur parabola, repugnat autem haec conclusio à Domino illata. Pighius vero in libro de controuersijs, contendit dilectionem Dei se habere ad iustificationem, tanquam dispositionem proximam, quae mox consequatur in homine iustificatio. quae sententia videtur posse probari per hanc Domini conclusionem, sed repugnat parabola qua Dominus vsus est. Non dissimilis sunt sententiae hodie quidam doctores, asserentes charitatem, (quam ex Augustino nihil aliud esse volunt quam bonam voluntatem) praecedere remissionem peccatorum, quam non nisi per sacramenta conferri volunt. Secundum quos nulla est difficultas in hac Domini sententia. Ecclesiastica vero doctrina communis habet, quod iustificatio non sit motus diuersus ab infusione gratiae diuinae quae est charitas, vel saltè nõ est sine charitate, ita vt charitas neque se habeat vt affectus consequens iustificationem; neque vt dispositio praecedens: sed sit iustificationis causa formalis, sic in ea se habens, quomodo caliditas in calefactione. Hoc ipso enim, quis est iustifica-

Dilectio quomodo se habet ad iustificationem.

tus, quo illi per fidē infusa est charitas Dei ex merito Christi: Quod ergo attinet ad veritatem huius conclusionis, dupliciter respondēri solet. Nam quidam intelligunt hic Dominum loqui de plena & perfecta peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quoad culpam, remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remissionem autem pœnæ meretur dilectio magna. Alii vero intelligunt etiam hanc sententiam de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tanquam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionem, sed quia perficit eam tanquā causa formalis, ut sic dictum sit; remittuntur ei peccata quoniam dilexit; quomodo diceremus aqua desit esse frigida, quia facta est calida. Itaque secundum priorem intelligentiam, sermo est de dilectione quæ consequitur iustificationem: secundum posteriorem, sermo est de dilectione quæ infunditur in ipsa iustificatione. Quod vero attinet ad huius conclusionis congruentiam cum parabola exigētia, doctē respondet Caietanus, potuisse quidem Dominum etiam inferre; quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam utrumque verum est, & quod remissio peccatorū multorum sit causa multæ dilectionis, & quod magna dilectio sit causa remissionis multorum peccatorum: sed dilectio tanquam causa perficiens remissionem, remissio vero tanquam causa disponens, & prouocans dilectionem. Prouocamur enim ad amandum eum quem consideramus benignitate sua nobis remittere debita nostra. Quoniam ergo in materia remissionis hæc duo sese conuertibiliter cōsequuntur, utrumque inferri potuit, imo utrumque Dominus intulit. Nam in prioris sententia, dilectionem causam facit remissionis: in secunda vero; cui autem minus remittitur; Remissionem facit causam dilectionis. Et quoniam parabola videbatur exigere ut inferretur; quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuersam facere conclusionem, ut ostenderet similitudinem de remissione debitarum pecuniarum nō per omnia coincidere cum remissione peccatorum. Remissionem enim debitarum pecuniarū amor non perficit, sed eam tantum consequitur ex nostra voluntate. Remissio vero peccati non perficitur sine dilectione, & dilectionem ipsam auget & prouocat. Itaque ad hoc solum adhibita est à Saluatore parabola illa de duobus debitoribus, ut ostenderet etiam in remissione peccati, esse maiorem dilectionem, ubi est maioris debiti remissio: minorem vero, ubi est minoris debiti remissio: non autem ad hoc ut significaret dilectionem utrobique eodem sese modo habere. Sciendum autem, quod si secundum priorem intelligentiam sit hic sermo de remissione pœnæ, optimè conuenit verbum præteriti temporis, remittuntur: si vero remissione culpæ intelligatur, verbum, remittuntur, pro præterito accipi debet, remissa sunt, quomodo & Græca habent. Nam ἀπέλυται est præteriti temporis, de quo dictum circa caput Concordiæ 32. Et præstat de utraque remissione complexim accipere, ut dilectioni hic ideo tribuatur remissio, tanquā causæ, quia ad eam concurrat & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis. Sic 1. Petri 4. Charitas operit multitudinem peccatorū. Et Prœu. 10. Vniuersa dilecta ope-

Accom-
modatio
conclusio
nis.

rit charitas. Sunt autem, qui quo tollant difficultates quæ sunt circa veritatem & illationem huius sententiæ, aliquid putant subintelligendum in hac sententia, hoc modo: Remittuntur ei peccata multa, unde factum est quoniam, pro quod, dilexit multum. Alii sic: Remittuntur ei peccata multa, quod hinc constat, quia dilexit multum. Sed hæc interpretationes nimis sunt violentæ, unde prædicta expositio scripturis etiam aliis conueniens, potius sequenda est. Potest autem explicatio parabola ad propositum Saluatoris fieri hoc modo: quemadmodum Simon tuo iudicio duorum debitorum ille merito magis dilectus est creditorem cui maius debitum remissum est: ita in peccatrice hæc & te vsuuenit. Hæc enim mulier, quoniam multum se debere existimauit, maiorem gratiam à me expectauit, & ob id etiam multum me dilexit quemadmodum iudicis multis declarauit. Tu vero, qui minus te debere existimasti, gratia minore te putasti indigere, & ob id minus etiam diligis. Propter quod dico tibi, huic quidem remittuntur multa peccata, eo quod multum dilexerit tibi: vero, quia parum diligis, parum etiam remittitur. **C** Hæc explicatio & ostenditur quomodo parabola proposito deseruiat, & dispellitur obscuritas quæ est in illatione Domini. Cum enim inferendum fuisset, plus debentem plus diligere, & plus diligenti plus remitti: & contra, parum debere se agnoscentem, ac paruam remissionem requirentem parum diligere, & parum diligenti parum remitti, Dominus vel Euangelista breuitati studens multa omisit, & in priori quidem parte conclusionis tantum dicit, plus diligenti plus remitti, tacens unde plus dilexit: in secunda vero parte tantum dicit, unde parua dilectio illa in Simone sit nata, nimirum quia parum remitti sibi postulauit tacens illam dilectionis tenuitatem causam esse remissionis exigentem. Ex illa autem explicatio patet quomodo intelligenda sit illa sententia: Cui autem minus dimittitur minus diligit; circa quam variæ alioqui oriuntur quæstiones nempe quomodo veritas illius sententiæ constet cum eo quod Ioannes Baptista multum Deum dilexerit, cum tamen parum sit ei remissum, ut qui parum peccauerit; & aliæ similes quæstiones aliquot. Non enim Dominum hic voluit generalem proferre sententiam, sed Simonem aliosque ei similes notare voluit, quod quia parum sibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo vel per quem remissionem expectabāt. Notaturus autem **E** Dominus Simonem, in tertia loquitur persona, ciuilitatis causa hospiti suo deferens, nec acerbius inuehens in eum quem videbat non omnino malum. Itaque sensus est: Tu qui parum tibi remittendum putas, ob id parum etiam diligis: & quia parum diligis, parum etiam remittitur tibi. Quod si autem placet sententiam hanc accipere veluti vniuersalem, oportet intelligere ut in plurimum sic fieri, ut qui pauca admittit peccata, & minori indulgentia opus habet, minus etiā diligat, segnitiusque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo seruiat. Aut secundum Caietanum intelligendum, eum cui minus dimittitur, minus etiā diligere, quantum attinet ad beneficium remissionis quamuis ex alia causa possit magis diligere. Et tamen nonnunquam, imo frequenter fit, ut generosus animus plus diligat propter exiguam veniam, quam alius ob magnum. Proinde prima loci huius explicatio

explicatio & minus habet difficultatis, & magis conuenit proposito Domini. Porro occasione parabola Domini potest hic moueri quæstio tractata à D. Thoma in secunda secundæ quæst. 106. art. 2. Utrum ad amandum Deum & gratias agendum ei plus teneatur innocens, an poenitēs. Cuius quæstionis solutio patet ex his quæ scribit D. August. lib. 2. Confes. cap. 7. Gratia tuæ, inquit, deputo & misericordiam tuam, quod peccata mea tanquam glaciem soluisi, gratia tuæ deputo, & quæcunq; non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amaui: Et omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ mea sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitationem infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, ut minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conuersis ad te? Quis enim vocatus à te, secutus est vocem tuam & vitauit ea quæ me de meipso recordantem & fatentem legit non me deridat ab eo medico ægrum sanari à quo sibi præstitum est ut non ægrotaret, vel potius ut minus ægrotaret. Et ideo te tantūdem, imo vero amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non impleri. Hæc ille.

DIXIT AUTEM AD ILLAM: REMITTUNTUR TIBI PECCATA. ET COEPERVNT QUI SIMVL ACCUMBEbant, & Tempus erat ut Dominus postquam admonuerat & correxerat Phariseum, iam consolaretur mulierem. Dixit ergo ad illam: Remittuntur vel remissa sunt tibi peccata. Absolutè dicit, peccata, nec iam addit, multa, significare volens omnia ei simul remitti peccata. Non enim alia condonat Deus, alia reseruat, sed semel condonat omnia, nihil prioris vitæ imputans ex animo poenitenti. Nam quod prius dixit, remittuntur ei peccata multa, non ideo dixit, multa, quasi non omnia, sed quod omnia quæ ei remittebantur, essent multa. Cum autem ita verba sua Dominus hic rursus, quemadmodum eum remitteret peccata paralytici, temperaret, ut aperte non significarent ipsum sibi potestatem remittendi peccata vendicare, tamen rursus Pharisei qui simul eum Domino accumbebant, calumniari ceperunt Dominum, & tacitis apud se cogitationibus obmurmurare: dicentes: Quis est hic, qui tantam sibi sumit autoritatem ut etiam peccata remittat, quod nemo prophetarum sibi vendicauit, cum sit soli Deo proprium, qui solus potest mundum facere de immundo conceptum semine: Posset tamen cum Caietano accipi istud dictum non calumniosè, sed admiratiuè à discipulis potissimum, qui fortè in conuiuio aderant ut sit sensus: Oportet hunc esse magnum aliquem, qui non solum tollit morbos corporis, sed etiam peccata morbos animi. Sed probabilius est calumniosam fuisse hanc cogitationem. Virtus autem & pōdus autoritatis Christi in eo relucet, quod Pharisei isti, sicut & supra Simon Phariseus, ethi facta Christi condemnarent, tamen intra se eundem nant, nihil audentes contra eum aperte dicere, quanquam sermo Græcus, ἐπ' αὐτοῖς, anceps sit. Accipi enim potest, intra sese, ut cogitarint: aut inter sese, ut collocuti sint. Sed frequenter Euangelistæ illud, ἐπ' αὐτοῖς, vsurpant pro intra se, ut eum dicitur. Quo cognito Iesus spiritu suo quia sic cogita-

Arent intra se: est, ἐπ' αὐτοῖς. Cum autem Dominus horum cognosceret cogitationes, & mulier adhuc hæreret in vestigiis Christi, expectans quid ab eo facere præciperetur, rursus Dominus illam alloquitur, magis eius animū confirmans, & pro mæsta lætam remittens domum. Fides, inquit, tua te saluā fecit. Vade in pacem. Quibus verbis inuidiam illorum contra se minuere voluit, dum non se, sed fidem illius, salutis causam facit: & simul docere, quæ sit fidei vis, ut sic ad fidem & alii inuitarentur. Et quidem frequenter curationem morborum corporaliū fidei Dominus tribuit, hic vero etiam sanitatem animæ, eidem fidei tribuit, eidem hic vsus verbis quibus prius ad curatam à se mulierem à profluuio sanguinis: significans, scilicet ad utramque curationem fidem similiter concurrere. Fides autem quæ dicitur saluam fecisse hanc mulierem, est, qua credidit Iesum esse Christum, & eum qui possit tollere peccata, simul cum fiducia consequendæ remissionis ab eo. Ergo eum huiusmodi fides etiam spem in se includat, & supra Dominus remissa dixerit peccata propter dilectionem, docemur hic remissionem peccatorū nō fieri, nisi concurrant fides, spes, & charitas, hoc est, non nisi per fidem quæ per dilectionem operatur, qualis fortè fides non erat necessaria in assequenda sanitate corporali. Cum autem prius dilectioni Dominus remissionem tribuerit, quod sic propositum exigeret propter assumptam parabolam: hic iam eam tribuit fidei propterea quod hæc omnis salutis sit origo, ut pote ex qua spes & charitas procedūt. Item ideo hic tribuitur fidei, quod hæc opponitur infidelitati eorum qui intra se cogitabant: Quis est hic qui etiam peccata dimittit. Quod autem dicitur: Vade in pacem; quem habeat sensum dictum est in cap. 34. Est enim Hebraismus, hunc habens sensum: vade iam animo consistens tranquillo, quæ ob peccata tua fuisti multum sollicita, & multo dolore sauciata. Theophylactus autem quia Græca habent, πορεύσθαι εἰς εἰρήνην, hoc est ad verbum, Vade in pacem, vel ad pacem; intelligit hic post remissionem peccatorum, præcipi operationem boni & iustitiæ per pacem significatæ secundum eum, ut sit sensus: Vade in pacem vel iustitiam, hoc est, fac ea quæ ad pacem Dei te ducūt, & quæ te Deo concilient. Verum Græcis nonnunquam εἰς pro ἐπ' ponitur, ut Marci 2. ἔγει ἡνδρῶν δὲ τῶν ἐκείνων ἐπί, & auditū est quod in domo esset. Sic & supra, Pharisei spreuerunt cōsiliū Dei in semet ipsis, Græcè est, εἰς αὐτοῖς pro ἐπ' αὐτοῖς. Porro quod ad moralem pertinet doctrinam, obseruandum hic primo, in hac historia proponi nobis in exemplum duō genera hominum, Christo obsequium dilectionis exhibentium, videlicet quod quidam, quoniam minus agnoscunt se peccasse, aut quia etiam minus peccauerunt, minorem etiam dilectionem opere declarant: alii vero, ubi grauius & manifesta sua peccata cognouerunt, eaque sibi remissa esse confidunt, feruentioris charitatis argumenta addunt, superantes mox eos qui priores Christum receperunt. Secundo obseruandum, in hoc conuiuio personas tres fuisse, inter quas admirandum quoddam iudicium velut in foro quodam peractum est. Fuit enim Phariseus sese iustificans, & peccatricem mulierem condemnans. Fuit & mulier peccatrix, nihil aliud quam ream se esse omnibus modis agnoscens. Fuit & Christus, qui inter has duas personas iudicem agens, hanc qui

Marci 2.

Moralis
expositio.

COMMENT. IN CONCORDIAM

372

dem penitus absoluit, illum vero pro hac condemnat, longè alia declarans esse diuina iudicia, quam erant Pharisæica. In qua Christi mansuetudine docentur omnes, & potissimum Episcopi ac pastores Evangelici, quanta cum mansuetudine debeant suscipere ex animo penitentes, eosque fouere ac consolari. In condemnato autem Pharisæo docentur hi qui sibi minus conscij sunt peccatorum non aspernari peccatores cum meminisse debeant & se quoque Dei gratia opus habere, & facile futurum ut illi Dei gratia conuersi, ipsorum vincant dilectionem & tarditatem. In peccatrice vero docentur quotquot sibi male conserui sunt etiam de quantumuis multis & magnis criminibus, qua ratione possint peccatorum suorum remissionem & conscientie tranquillitatem consequi, nimirum si ad Christum veniant, idque posito omni humano pudore & dilatione, sed tamen verecundantes de admissis peccatis lacrymis ac gemitibus dolorem testantes, ac piis officiis dilectionem in Christum declarantes, si cum prius contra pedes Domini steterunt, iam incipiant stare retro secus pedes Domini, parati scilicet vestigia eius insequi, si indignos se iudicantes qui caput Christi osculetur, hoc est, qui diuinitatis eius mysteriis fiant participes, pedes eius osculentur, hoc est, incarnationem eius pro nobis factam admirentur, atque eius contemplatione sese reficiant: sicut enim vnguento bonorum operum Christum vnguunt: quod tum singulariter fit, cum pauperibus Christi nomine beneficit, qui sibi factum deputat, quicquid vni ex mini-

amis eius fit. Quod vero ad allegoriam attinet, in duobus his qui Christo obsequium inpeuderunt, duo populi significati rectè secundum Ambrosium & Gregorium intelliguntur, Iudaicus scilicet & Gentilis, idque eo magis, quod parabola illa de duobus debitoribus Dominus hic vsus est. Iudaicus enim, populus inuitauerat ad se Christum, multis seculis elamitans: Veni Domine, noli tardare. Verum ubi venit, nec ipsi receperunt eum, sicuti oportuit, freti persuasione falsa sanctimonie ex obseruatione legis concepta, & aliis salutem oblatam amplectivolentibus obstruperunt. Dum enim conatur suam statuere iustitiam, iustitiam Dei non sunt subiecti. At vero gentium populus, ad quem non venerat Iesus, quum esset præter idolotriam omni vitiorum generi deditus, nec ullam haberet fiduciam ex suis operibus, sed sibi penitus displiceret, ubi cognouit de Iesu, velut irrupit ad eum, idque in domo Pharisæi, hoc est in domo legis & prophetarum, & fidei simplicitate ac charitatis ardore consecutus est peccatorum suorum remissionem, ac Dei donum, quod Iudæi vel spreuerunt, vel frigide amplexi sunt, studiis ardentissimis exsecutus est. Vide latius in Ambrosio & Gregorio. D. Bernardus docte & pie explicat quid mystice significetur triplici vnguento quod in Euangelio tribuitur Magdalene, nempe quod hic vnxit pedes & quod postea fudit super caput recubentis, & quod postremo præparatur toti corpori Christi iam sepulto, quod sibi impendit ea noluit. Vide sermonem eius in festo beatæ Mariæ Magdalæ.

Te Quidam autem ex eis. b. dicebant. c. Ipse autem. o. vi vidit. h. b. c. b. dicebat. h. b. Et si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare. Et si domus super semetipsam dispersa fuerit, non potest domus illa stare. b. o. d. patitur. c. Si autem. h. c. o. da. monia. c. o. Porro si exiit eis. c. o. da. monia. proficilo. h. b. Nemo surrexerit in semetipsum, & si satanas satana eiicit, aduersus se est diuisus, est. Si autem & satanas in seipsum diuisus est, quomodo ergo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere demonia? Non poterit stare, sed finem habet. Et si ergo in Beelzebub eiicio demones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu dei eiicio demones, quomodo poterit quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere nisi prius alligauerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt, ea que possidet. Si autem fortior illo superuenies, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, et spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum, & spargit. Ideo dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blasphemia, quibus blasphemauerint: spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, & blasphemauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei: neque in hoc seculo, neque in futuro. Sed erit eterni delicti, quoniam dicebant: spiritum immundum habet. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo poterit bona loqui cum sitis mali ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, red-

CVRATO DÆMONIACO CÆCO ET MUTO CONFVTAN tur Pharisæi. Matt. 12. Marci 3. Lucæ 11. CAPVT XLIX.

T Veniant ad domum, & conuenit iterum turba, ita ut non possent neque panem māducare. Turc oblatu est ei demonium habens, cæcus & mutus. Et erat eiicis demoniū, & illud erat mutum. Et cum eiicisset demonium, locutus est mutus, & curauit eū, ita ut loqueretur & videret, & admirata sunt, & stupebāt omnes turba, & dicebāt: Nūquid hic est filius David? Et cum au dissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim: Quoniam in furorē versus est? Pharisæi autem audientes & Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dixerunt: Quoniam Beelzebub habet, & quia in Beelzebub principe demoniorum eiicit demonia. Hic non eiicit demones nisi in Beelzebub principe demoniorum. Iesus autē sciens cogitationes eorum, conuocatis eis, in parabolis dixit eis: Quomodo potest satanas satanam eiicere? Omne regnum diuisum contra se desolabitur: & omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit. Sed domus supra domum cadet. Et si satanas conserit in seipsum, & si satanas satana eiicit, aduersus se est diuisus, est. Si autem & satanas in seipsum diuisus est, quomodo ergo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere demonia? Non poterit stare, sed finem habet. Et si ergo in Beelzebub eiicio demones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu dei eiicio demones, quomodo poterit quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere nisi prius alligauerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt, ea que possidet. Si autem fortior illo superuenies, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, et spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum, & spargit. Ideo dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blasphemia, quibus blasphemauerint: spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, & blasphemauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei: neque in hoc seculo, neque in futuro. Sed erit eterni delicti, quoniam dicebant: spiritum immundum habet. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo poterit bona loqui cum sitis mali ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, red-

dent rationem de eo in diem iudicij. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condēaberis. Et alij tentantes signum de celo querebant ab eo. Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, volumus à te signum videre, & Turbis autem concurrentibus, respondens cepit dicere illis: Generatio hæc generatio nequam est, mala & adultera: signum querit, & si signum non dabitur ei, nisi signum Iona propheta. Nam sicut fuit Iona signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti. Sicut enim fuit Iona in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terra tribus diebus & tribus noctibus. Viri Niniuite surgent in iudicio cum generatione ista & condemnabunt eam: quia penitentiam egerunt in predicatione Iona, & ecce plus quā Iona hic. Regina austri surget in iudicio cum viris generationis huius & condēabunt illos, quia venit à finibus terra audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quā Salomon hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebra sint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te: Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, querens requiem, & non inuenit. Tunc dicit: Reuertar in domum meā unde exiui. Et venies, inueniat eam vacantem, scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi. Et sunt nouissima hominis illius peiora prioribus, & sic erit & generationi huic pessima.

E VENIUNT AD DOMVM, ET CON- VENIT ITERVM TURBA, VT NON POSSENT, &c.] Imprimis hic rursus constituendus est ordo aliquot capitum sequentium. Itaque non licebat præcedentibus subiungere quæ vel apud Matthæum, vel apud Lucam post superiora sequuntur. Nam apud Matthæum quidem in principio cap. 12. narratur de reprehensione Pharisæorum, propterea quod discipuli in sabbatho vellerent spicas; & rursus de altera eorundem, quod in sabbatho Dominus sanasset manum aridam. Verum hæc duo contigisse ante habitum sermonem illum prolixum, qui dicitur sermo in monte, supra ex Marco & Luca probatum est. Apud Lucam verò in capite 8. sequenti sequitur, quomodo Christus circuierit ciuitates & castella, & quomodo congregata ad ipsum turba multa, proposuerit parabolam seminantis. At hanc parabolam ex Marco, & apertius ex Matthæo videtur proposuisse Dominus post curatum illum dæmoniacum, de quo Matth. 12. & disputationem quæ illius miraculi occasione habita est à Domino contra Pharisæos. Nam post hæc omnia quæ habentur in Matthæo, vsque ad finem cap. 12. sequitur in principio cap. 13. In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare. Et subiicitur parabola seminantis cum aliis multis. Quem eundem ordinem seruauit & Marcus. Ex quo Marco satis constat oportere, antequam alia quædam hic subiiciantur, hoc loco inferere totam illam narrationem Matthæi, quæ est à medio cap. 12. ubi incipit commemorare miraculum curati dæmoniaci, vsque ad finem cap. 13. ut tunc deinceps subiungatur missio duodecim Apostolorum, quam describit Matthæus cap. 10. Nam Marcus post descriptam electionem duodecim Apostolorum in monte factam, subiungit Christum venisse iterum in domum cum suis, & confutasse Pharisæos, calumniantes per virtutem dæmonis ipsum pellere demones: ac deinde eundem narrationis ordinem cum Matthæo prosequitur, donec eo perueniat, ut dicat Dominum postquam circuierat castella, misisse Apostolos binos & binos, nisi quod interponit curationem dæmoniaci in regione Gerasenorum, & mulieris Emorrhoiisæ, & resuscitationem filie archilysan-

A gogi, quæ omnia ante sermonem in monte, & electionem duodecim Apostolorum contigisse prius ostensum est. Et alioqui etiam certum est totam illam narrationem Matthæi à medio cap. 12. vsque ad finem 13. ponendam ante missionem Apostolorum. Nam post reditum Apostolorum statim ea contigisse quæ Matthæus narrat cap. 14. euidentissimum est ex Marco & Luca, vt non possit cap. 14. Matthæi sic coniungi cum capite 13. vt nihil in medio sit inferendum ex Matthæo. Hoc autem miraculum curationis dæmoniaci, & disputatio hinc nata, scripta sunt à Luca cap. 11. etiam post missionem 70. discipulorum, sed sic, vt nullum significet ordinem vel tempus. Dicit enim: Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Non dicitur autem; & post hæc erat, &c. Quare Lucæ narratio nihil obstat huic nostro contextui. Neque putandum aliud esse miraculum de quo Lucas, & de quo Matthæus, quanquam ille dæmonium mutum tantum dicat, hic verò mutum & cæcum. Nam quæ sequuntur dicta à Pharisæis & à Christo, manifestè satis ostendunt vnum & idem esse miraculum. Vnde dæmoniacus iste, quem mutum dicit fuisse Lucas, diuersus est ab illo cuius meminit Matthæus cap. 9. in cap. Concordiæ 35. vt & ibi dictum est. Hic enim dæmoniacus, non tantum mutus, sed & cæcus fuit. Chrysostomus verò etiam surdum fuisse intelligit. Nam dictio κωπος, quæ hoc loco est apud Matthæum & Lucam, Græcis & surdum significat & mutum. Sed pro muto debere hic accipi, patet satis manifestè ex eo quod dicitur: Et cum eiicisset dæmonium locutus est mutus. Quibus verbis etiam significatur, quod cæcitas & sermonis impedimentum non fuerit in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio simili defectu, sed tantum ex præsentia dæmonis, qui illi & oculorum vsu & linguæ sustulit atque ob id dæmonium illud Lucas mutum vocat, quod scilicet in homine illo non loqueretur & hominem illum mutum fecisset. Tria ergo simul in hoc homine perpetrata sunt miracula. Nam possessus à dæmone liberatur, cæcus videt, & mutus loquitur. Non enim ex parte tantum Dominus curat, vt expulso dæmone, relinquere ea impedimenta quæ oculis & linguæ dæmon attulerat, sed ex

a Qui
† a ait
A. 1. 6.
B. 8. 64.
c. o.
hac
c. o. Iona.
† a gene-
ratione
ista.
† a. eam
A. 5. 39.
B. 4. 51.
c. 8. 51.
A. 6. 42.
† c. o. ina-
quosa.
† a. non
inueniens
dicit.
c. o. cum
venerit
† c. o. in-
gressi.

pulso prius dæmone simul etiam & impedimenta sustulit. Quo & ostensum est quomodo specialiter Dominus electos suos à dæmonis potestate liberet, qui quandiu ab illo possidentur, nec vident, nec audiunt, nec loquuntur quæ recta sunt, nimirum quod expulso prius dæmone, & lumen fidei aspiciere eos facit, in laudes Dei tacentia prius ora laxat. Porro obseruanda est triplex hominum diuersitas ab Euangelistis significata, quorum una pars Dominum propter suam doctrinam & miracula est admirata, reliquæ verò duæ in Domino sunt scandalizatae. Vulgus enim & turbæ quæ Iesum prius familiariter non nouerant, nec scripturarum scientia aut opinione sanctitatis sibi placebant, admirabantur Dominum, & filium Dauid, hoc est, Messiam esse facile crediderunt. Cognati verò Christi (eos enim significat Marcus cum dicit; & cum audissent sui; ubi pro sui, Græcè est *ὁ παρ' αὐτῶν*, id est, qui ex illius erant familia aut cognatione) ob familiaritatem quam cum ipso habuerant, nihil magnificentum de ipso sentire valentes, quod experti essent ipsum prius communem vixisse vitam, & à reliquis nihil differentem, cum audirent quæ de ipso nuntiabantur insolita esse, & supra modum humanarum virium, furore quodam & dæmone agi dixerunt, atque hinc fieri ut noua atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant esse sui officij, ut mentis impotem, & à spiritu quopiam arreptum cohiberent, metuentes forte etiam ne rebus per Iesum nouatis, tota simul cognatio perderetur & profligaretur, cum merito hi Christum primum suscipere debuissent, ut qui eius innocentiam à puerò cognouissent, & eius gloria magnificè erant illustrandi & cohonestandi. Pharisei similiter & Scribæ, quorum illi sibi placebant sanctitatis opinione, hi scripturarum intelligentia, & ipsi quoque, cum primi debuissent agnouisse, ut cuius vita & doctrina omnis sanctitatis erat exemplum, & cui scripturæ testimonium perhibebant, contra Dominum inuidia sunt commoti, adeo ut non vererentur miraculum illud quod vulgus admirabatur, ascribere potestati dæmonis, grauius certe peccantes, quam cognati. Si quidem illi vulgari potius crassitudine peccabant, quam impietate, quod scilicet nihil præclari de Iesu ob familiaritatem sentire possent. Hi verò inuidia & odio exacerati dolebant suam gloriam Christi gloria obscurari. Et illi quidem non tam in miraculis offensi videntur, quam in nouitate doctrinæ quæ multos post se trahebat. Solent enim furiosi & amentes noua & insolita loqui quæ nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad se trahere. Pharisei verò & scribæ miracula apertissima calumniabantur, & quoniam negare non poterunt quin humanis viribus maiora essent quæ Dominus fecit expellendo dæmones, nec tamen voluerunt diuinæ virtuti ascribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt, asserentes eum potentem & insignem aliquem dæmonem habere, in quo, hoc est, per cuius virtutem eiiciat dæmones. His docemur duo maxime obstuisse, quo minus Christus ab omnibus agnosceretur, nempe quorundam cum Iesu familiaritatem in præcedentibus annis, & superbiam quorundam sibi placentium in sanctitate & scripturarum intelligentia, ac suam glo-

riam apud homines quærentium: quæ duo etiam omni tempore semper obtiterunt & obstant, quo minus egregius aliquis veritatis prædicator à quibusdam recipiatur, & in pretio sit. Docemur item in Christo, non debere eos qui Christum sequentes virtutis & perfectionis viam amplectuntur, ob hominum calumnias discedere à via semel arrepta. Nam & eos ferè duplices calumniæ consequuntur, similes duabus his calumniis quas hic Christo legimus irrogatas. Quidam enim eos velut insanos reputant, alij verò, qui peiores sunt, eos calliditate quadam diabolica, nempe hypocrisis, uti clamitant. Qui enim contemptis rebus omnibus terrenis, atque ipsa tota vita cœlestem philosophiam toto pectore amplectuntur, insani videntur iis, quibus nihil sapit nisi terrenum, & caducum. Qui patrimonium infundit in vsum pauperum, insanit ei, qui vitæ præsidium in diuitiis collocauit. Qui ob Euangelium volens semet in exilium, paupertatem, cruciatum, ac mortem immittit spe felicitatis æternæ, furit ei, qui post hanc vitam non credit esse vitam feliciorem piis. Qui spernit principum ac populū honores, ut gloriam assequatur apud Deum, insanit his qui verè insanunt, largitionibus, fraudibus, per fas nefasque regnum ac dignitates mox eripiendas ambientes. Rursum alij, qui huiusmodi opera negare non possunt in speciem esse bona, calumniari ea student, veluti sinistra intentione & hypocrisis diabolica fiant, dum nolunt illos videri & haberi se meliores. Porro Marcus Scribæ, qui Christum calumniabantur in principe dæmoniorum eiicere dæmonia, dicit ab Hierosolymis descendisse, siue significare volens hos præcipuos fuisse Scribarum, quos ob insigniorem legis cognitionem oportuisset magis ex factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impietatem exaggerans siue significans illos ob id à Ierusalem descendisse in Galilæam ut populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, qui hic à Scribis vocatur princeps dæmoniorum, quidam absurdam habent sententiam. Existimant enim nomen hoc quoad primam eius partem, nempe Beel, deriuatum à Belo patre Nini regis Assyriorum, à cuius imagine facta à filio creditur probabiliter orta idololatia, ac ea occasione factum putant, ut omnia idola ab illo Belo nomen sortirentur, quamuis pro diuersarum regionum varietate nomen illud ex parte sit mutatum, ita ut Babylonij dicerent Bel, alij Beel, alij Baal. Sciendum enim quod nomen hoc quod tam variè profertur, vnum sit, & pure Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum nunc Beel, nunc Baal, quæ verè est lectio, legitur, & significat proprie maritum vel Dominum, ideoque dij gentium hoc nomine appellati sunt, quod domini essent illarum gentium à quibus colebantur. Pro distinctione autem diuersorum idolorum quæ colebantur ab alijs & alijs gentibus, huic nomini varia opponuntur, ita ut dicatur Baalphegor vel Beelphégor, Deus scilicet Moabitum, qui tamen in Numeris etiam absolute dicitur Baal. Sic Baalberith nomen idoli, Iudicum 9. Sic & Beelzebub, Deus erat Accaronitarum, ut patet ex primo Reg. capit. quarto, interpretaturque hoc nomen, idolum muscæ. Nam zebub muscæ significat. Itaque, ut inquit Hieronymus, Iudæi

Iudæi principem dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui rectè muscæ dicitur, quia exterminat suauitatem olei. Nomen autem Baal absolute positum in scripturis, nonnunquam significat singulariter Deum Tyriorum & Sidoniorum, ut cum in 3. & 4. lib. Regum sit mentio de Baal, quem colebat Achab in gratiam vxoris suæ Iezabel, quæ fuit filia regis Sidoniorum. Nam, teste Iosepho, Baal erat Deus Tyriorum. Quod autem Lucas dicit: Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo; per præoccupationem dictum est ab eo. Ex Matthæo enim constat, quando à Domino signum tale quæsierint.

IESVS AUTEM SCIENS COGITATIONES FORVM, CONVOCATIS EIS, IN PARABOLIS DIXIT. [Quamuis Pharisei & Scribæ de Domino non solum malè cogitarent, sed etiam apud populū calumniarentur, & dicerent in principe dæmoniorum eum eiicere dæmonia, dicitur tamen Dominus scire cogitationes eorum, & ipsis cogitationibus respondere, quia quod huiusmodi dicebant non aliunde scivit quam quia sciuit eorum cogitationes: deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum ut populum auerterent ab ipso. Proinde quando quidem calumnia hæc non in suam tantum personam recidebat, sed & blasphemia erat in Deum, & ad populū subuersiōnem vergebat, non potuit Dominus eam silentio præterire, sed validis & variis rationibus calumniæ huius absurditatem ostendere yoluit. Vitur autem quatuor potissimum rationibus, quæ omnes penè à communibus & popularibus exemplis sunt desumptæ. His enim apud populum veritas erat manifestius aperienda. Prima ergo ratio desumpta est ab experta frequenter & ab omnibus cognita instabilitate regni, vel domus diffidijs & seditionibus diuisa, habetque hunc sensum, Experientia ipsa passim docet, omne regnum, quamuis bene munitum ac firmum fuerit, mox collabi & desolari, si factionibus intestinis diuisum fuerit. Et quid de regno loquor? Ad eò nihil est stabile ubi regnat seditio, ut nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu consistere possit, si mutuis odijs inter se desideant inhabitantes. Discordia enim & priuatum & publicum regnum mox destruitur. Si ergo, quemadmodum vos calumniimini, satanas fatanam eiicit: consequitur dæmones inter sese seditionibus diuisos esse: quod si verum est, iam satanas ipse ea aget quæ ad proprii regni desolationem faciunt, cum tamen ipse callidissime & studiofissime regnum suum confirmare adlaboret, cum omnibus suis in hoc vnum conspirans ut hominibus dominetur, eosque sibi subiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud quod pro inconuenienti Dominus infert: quomodo ergo stabit regnum eius? Quoniam enim illud non videtur inconueniens, eo quod Christus venerit ad destruendum regnum diaboli, hinc videtur in illa ratione aliquid esse difficultatis, intelliguntque quidam ideo inferri tanquam inconueniens: non stabit regnum eius: quod regnum diaboli debeat perstare ex parte vsque ad consummationem seculi. Nam hunc sensum indicat Hieronymus. Alij intelligunt nō de regno quo diabolus hominibus dominatur, sed quo dominatur subiectis sibi dæmonibus. Alij rursum intelligunt Dominum non velle inferre hic aliquid tanquam inconueniens, sed ex falsa Phariseorum ca-

lumniæ, inferre id quod verum erat, nempe regnum diaboli mox casurum. Sic enim intelligit quidam in Paraphra. & Diuus Augustinus sermone. 1. r. de verbis Domini. Sed simplicius fuerit cum Theophylacto super Lucam intelligere, quemadmodum prius est indicatum, ut Dominus pro inconuenienti intelligatur inferre, fatanam ipsam suum regnum destruere velle, quod omnibus modis studet stabilire. Verum contra hanc rationē obiici posset, fatanam eiicere fatanam, non ob discordiam aliquam inter eos esset, sed magis ob mutuam concordiam, ut hac ratione homines in errore aliquo vel pertraherent, vel detinerent; quomodo scribitur Appollinarius Magus varia fecisse miracula, & inter ea etiā dæmones eiicisse. Ad quod primò dici potest, hac sola ratione Dominum non putasse seculariæ Phariseorum ita respondisse, ut nihil contra obiici posset: vnde & alia subiungit rationes, quibus diluitur quod contra primam rationem obiici posset. Ostendit enim in sequentibus se nihil habere commune cum fatana, imò plane ab illo distidere, ut non possit dici inter ipsum & dæmones, quos expulit, esse aliquam collusionem. Secundò dicendum, Dominum etiam hac ratione satisfacisse calumniæ Phariseorum. Illi enim dixerunt Dominum non virtute cuiuslibet dæmonis, sed principis dæmoniorum eiicere dæmonia; quo significabant contrarietatem quandam inter dæmones, & quod superior inferiorem etiam inuitam expelleret. Si autem dæmones aliquando cedunt dæmonibus ex collusionem aliqua, non iam potestati cedunt inuiti, nec tam expelluntur quam sponte exeunt, & ideo exeunt, ut eos quos possederat, & alios etiam plures firmiter possideant, in errore aliquo firmiter detentos. Porro quod hoc loco legimus apud Lucam: & domus supra domum cadet: Græcè est, *ὁ οἶκος ἐπὶ οἶκον κτήσει*, Præpositio autem *ἐπὶ*, ponitur & in præcedenti sententia: Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur; ubi ea præpositio manifestè ponitur pro contra, sicut & apud Marcum, cum legimus: Si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare. Et si domus super semetipsam dispartiat; in vtraque sententia, pro in & super, est *ἐπὶ*, pro contra. Vnde sicut apud Marcum, super, apud nos pro contra accipiendum est: ita & apud Lucam, ut illorum verborum; Domus supra domum cadet: sit ille sensus, qui ex Marco colligitur aperte: Domus si sit contra seipsam, cadet.

ET SI EGO IN BEELZEBVB EIICIO DÆMONES, FILII VESTRI IN QVO EIICIVNT? Hæc secunda est ratio quam manifestius Phariseos refellit, dum ostendit vnum idemque opus in se calumniari eos quod in alijs laudarent, & diuinæ virtuti ascriberent, satis iam etiam significans vnde calumnia hæc proficisceretur, nimirum quod non ex ignorantia veritatis, sed ex sola malignitate & inuidia. Per filios Iudæorum dæmonia etiam eiicientes, quidam intelligunt Apostolos ex Iudæorum stirpe progenitos, quos intelligunt non similem passos calumniā ob dæmonum eiictionem, qualem pertulit Dominus, quibus bene competit quod sequitur: Ideo & ipsi iudices vestri erunt. Sedebunt enim super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Re-
Eius autem per istos filios intelliguntur exorcistæ gentis Iudaicæ, qui & ante Christum fuerunt apud Iudæos, ex institutione Salomonis, quales fuerunt illi, de quibus Act. 19. septem filij cuius-

dam Sceux principis sacerdotum. De Salomone enim sic scribit Iosephus antiq. lib. 8. cap. 2. Præstitit autem ei Deus ut etiam contra dæmones artem ad utilitatem hominum & eorum curas edificeret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari. Modos etiam conjurationum, quibus obstricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inuenit: & hæc cura hæcenus apud nos multum prævalere dignoscitur. Et subiungit exemplum à se visum. Vidi etenim, inquit, quendam Eleazarum de gente nostra, præfente Vespasiano, & eius filiis & tribunis, aliisque simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi: Intulit naribus eius qui à demonio vexabatur annillum, habentem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonium per nares odorantis abstraxit, & repente cecidit homo. Postea coniuravit eum, iuramentum obiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quæ ille composuit edicens super eum. Volens autem satisfacere atque probare præsentibus Eleazarus, hanc se habere virtutem, ponebat ante eos aut calicem aqua plenum, aut peluim, & dæmonio imperabat, ut egressus ab homine hæc euerteret, & videntibus præberet indicium quod hominem reliquisset. Hæc ille. De huiusmodi ergo exorcistis (qui quantum distabant à modo eiciendi quem Christus cum suis observabat, facile patet ex prædictis) intelligendum videtur hic locus, tum quia cum hæc diceret Christus, nondum missi fuerunt Apostoli ad prædicandum, ut satis patet ex constitutione ordinis superius facta: tum quia etiam similem calumniam passuros Apostolos suos Christus pronunciat, dicens: Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius; Hi autem exorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorum, quia per eos condemnabuntur, & declarabuntur, Iusto Dei iudicio condemnandi, ut qui in Christo noluerint commendare, quod in ipsius commendauerunt. Est ergo sensus: Quomodo me per virtutem dæmonis dicitis eicere dæmones, cum idem opus in filiis vestris agnoscatis esse opus diuinæ virtutis? Manifestum certe hinc est vos non condemnare personam propter operis iniquitatem, sed odio personæ, ipsum opus quod in aliis laudatis. Proinde non necesse est meo iudicio condemnemini. Ipsimet enim filij vestri vos condemnabunt, dum declarabunt vestro, de se iudicio quam iniqua, maligna, & inexcusabilis sit vestra in me calumnia. Postquam autem Dominus prima ratione probavit se non in fatana eicere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probavit, videlicet quod per spiritum Dei eiceret, per quem omnes confitebantur exorcistas Iudæicos eicere, iam ex secunda hac ratione obiter infert & aliam conclusionem, contrariam ei conclusioni quam statueri volebant Pharisei. Si quidem hi asserentes ex virtute dæmonis Dominum eicere dæmonia, volebant eum regnum dæmonis velle statuere & confirmare. Contra ergo Dominus ex eo quod probatum est ipsum eicere in spiritu Dei, infert, per se regnum diaboli destrui, & regnum Dei adferri, significans non solum nullam esse dignam causam odij contra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnum Messia, quod illi

agnoscere noluerunt, iam aduenisse. Porro pro eo quod habet Matthæus, in spiritu Dei, qui opponitur principi dæmoniorum, hoc est, spiritui malo, Lucas habet: in digito Dei, quæ locutio videri potest deriuata ab eo quod Magi Ægyptij, cum non possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educentes cyniphe, dixerunt: Digtus Dei est hoc. Sicuti autem in scripturis secundum simpliciore sensum per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas & virtus: secundum sensum autem secretiorem & altiorem, ipse Dei filius, eiusdem cum patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quod, secundum primum & simplicem intellectum significatur Dei potestas, hoc enim significare voluerunt Magi, dum dixerunt: Digtus Dei est hoc. Secundum mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur spiritus sanctus, qui hac appellatione designatur etiam eiusdem esse naturæ, substantiæ & potentiæ cum Deo, & à patre simul & filio procedere. Itaque secundum mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in spiritu Dei, & in digito Dei: secundum simplicem autem acceptionem, etsi non idem sit omnino spiritus Dei & digitus Dei: tamen coincidunt, in spiritu Dei eicere, & in digito Dei eicere. Vnde rursum significatur spiritum Dei eandem habere cum Deo potentiam. Cæterum Dominus hac locutione utens, videri potest insinuasce Scribarum malitiam, ut qui digitum Dei agnoscere noluerunt, quem agnouerunt magi Ægyptiaci. Regnum autem Dei Hieronymus indicat accipi posse vel pro ipso Christo, quomodo & Chrysostomus accipit, vel pro ipsa scriptura sacra & doctrina Evangelica, de qua dicitur: Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius. Rectius tamen accipitur in ea significatione quam propriam habet & in scripturis frequentem, pro eo scilicet regno quod Ioannes & Christus prædicauerunt venisse, dicentes: Appropinquavit regnum cælorum. Verum quæritur potest quomodo Christus ex eo inferat venisse iam inter Iudæos regnum Dei, cum & ante Christum exorcistæ Iudæorum eiecissent dæmonia in spiritu & digito Dei. Ad quod dicendum, Dominum ex eo velle inferre aduentum regni Dei, quod passim tam multos eiecisset dæmones, eo enim demonstrabatur diaboli regnum iam noua & insolita ratione destrui, at proinde contra, Dei regnum nouo iam modo incipere apud homines. Deinde corporalis & sensibilis illa dæmonum eiectio ad hoc fiebat, ut per eam omnes intelligerent ipsum esse eum qui ex animis hominum venerat eiectionis dæmones, per incredulitatem & peccatum dominantes mentibus hominum, ac ob id infert regnum Dei venisse, non solum ob sensibilem illam dæmonum eiectionem, sed multo magis ob spirituales, quam illa sensibilis adumbrabat.

AVT QUOMODO POTEST QVIS QVAM INTRARE IN DOMVM FORTIS, ET VASA, &c.] Tertia hæc est ratio, posita ab omnibus tribus Evangelistis, qua non solum probatur id quod præcipue erat probandum, videlicet fatanam non eicere fatanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnum Dei, quod proxime præcedit. Vnde bene Matthæus cōtinuando subiicit: Aut quomodo, &c. pro eo quod est? Alioquin nisi sic sit quemadmodum dixi: quomodo potest, &c. Potest autem hæc ratio paraphrasticè sic explicari: Eicere me in spiritu Dei: dæmonia, & peruenisse

peruenisse in vos, sublato dæmoniorum regno. Dei regnum, vel ex his cognoscere poteritis, quæ experientia ipsa docet solere accidere inter duos duces sibi contrarios, utrosque potentes, utrosque feroces, & quibus omnis fiducia in armis sita est. Quamdiu enim potens aliquis armatus contra hostes suos custodit aulam suam, in tranquillo & in tuto sunt omnia quæ possidet in aula sua. Quod si autem alius fortior illo superueniens diripere voluerit quæ illius sunt, id nequaquam poterit, nisi prius fortem illum alligauerit & vicerit. Tunc enim ingressus in domum, à qua prohibebatur alterius forti custodia, & arma illius auferet in quibus confidebat, & spolia ab eo direpta distribuet militibus suis. Itaque eum simili modo videatis me ingressum in regnum diaboli, & arma eius auferre in quibus hæcenus confusus est, potetiam scilicet & vim ipsius ac vitia, quibus contra omnes homines fortior fuit hæcenus, quam ut à quoquam superari posset, & spolia eius diripere, homines scilicet, quos ille ceu spolia à Deo subrepta possedit, certum argumentum est me tanquam fortiorem illo quam tumuis alioqui potente, iam illum alligasse & superasse. Vnde rursum constat me in spiritu Dei, qui solus fortior est principe dæmoniorum, eicere dæmonia, & regnum Dei iam in vobis ceptum, noua ratione constituit, fracto regno diaboli. In hac autem parabola primum obseruandum, Dominum comparare satanam forti principi, qui aulam spoliis plenam custodit longo tempore in pace, se vero comparare principi fortiori. Maior est enim (inquit Ioannes) qui est in vobis, quam qui est in mundo. Nam vsque ad Domini in hunc mundum aduentum, nemo fuit sanctorum qui fortem illum principem superare posset, ac humanum genus (quod ille velut spoliolum quoddam vi & tyrannide usurpatum possidebat) eripere posset e manibus eius. Secundo obseruandum, Dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli, quod tamen non solum nec potissimum dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsectorum, sed multo magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem & virtutem eos instituens, cuius spiritualis liberationis specimen quoddam fuit corporalis dæmonum eiectionis. Iam ingressus in regnum diaboli, quamuis communiter intelligatur ingressus Christi in hunc mundum, rectius intelligitur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum & spoliandum, tuncque primum illum cepit alligare, & potestatem illius comprimere. Quod autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse, intelligendum est iam ex parte illud factum & tunc ceptum fieri, quod postea per erueem & Apostolorum prædicationem perfectius fecit. Porro distributio spoliolum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur, & spolia eius distribuet; vel intelligenda est facta patri, cui Christus spolia illa obtulit & assignauit: vel intelligenda est facta Angelis bonis aut Apostolis, eorumque successoribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit, quanquam non oporteat omnia quæ in parabolis dicuntur, applicare rebus ad quas assumuntur; sed satis est potiores & principales partes applicare. Potest etiam spo-

liorum distributio intelligi de distributione fidelium, quorum quidam in Apostolos, alii in doctores, alii ad alia officia sunt destinati, in communem tamen omnes Ecclesiæ profectum. Quod autem ad literam pertinet, illud; spolia eius; vel potest intelligi, spolia quæ ipse diripuit; vel spolia quæ ab eo sunt direpta.

[QVI NON EST MECVM, CONTRA ME EST: &c.] Quarta hic ponitur ratio, ut omnium breuissima, ita & efficacissima, ut qua dissoluitur quicquid contra præcedentes rationes obici posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Quomodo enim: qui non est cum Iesu, contra ipsum est: & qui non congregat eum eo, spargit, cum inter hæc duo sit medium, ut quis neque cum alio sit, neque contra eum? Deinde qui conuenit hæc sententia cum ea quæ apud Lucam cap. 9. dicit Dominus de eo qui non sequebatur discipulos, & tamen in nomine Christi eiecit dæmonia: Qui non est aduersum vos, pro vobis est. Dicendum hic Dominum non voluisse generalem sententiam pronunciare, sed, quemadmodum docet Hieronymus de diabolo dicta est singulariter hæc sententia; videturque Dominus hunc sensum voluisse significare: Diabolus, cuius virtute dicitis me eicere dæmonia, non solum non est mecum, sed etiam contra me est: & non solum non congregat meum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuersitate & contrarietate constat inter me & inter satanam nullam esse concordiam. Et tamen etiam generaliter vera est hæc sententia: Qui non est mecum, contra me est, &c. eo quod non sit medium inter amare Deum & aduersari Deo. Quicumque enim illum non amat, necesse est mundo, diabolo, & carni seruiat, ac proinde necessario aduersatur Deo. Itaque recte hæc sententia, quamuis non ex præcipua intentione Domini, usurpatur contra hæreticos & malos Christianos, paganos & Iudæos. D. Augustinus ex hac sententia contra Pelagianos ostendit, paruulos necdum baptizatos esse aduersum Christum, quod fieri non posset nisi ratione alicuius peccati, quia etiam secundum Pelagianos non poterant esse cum Christo, nisi per baptismum. Vide lib. 1. de peccat. merit. cap. 28.

IDEO AMEN DICO VOBIS, B QVONIAM OMNIA DIMITTENTVR FILIIS HOMINVM.] Postquam variis rationibus Pharisæorum impietatem coarguit, modo quanta sit eorum impietas ostendit, asserens eam quod sit in spiritum sanctum blasphemia irremissibilem esse. Circa quem locum grauis occurrit difficultas, adeo ut D. August. sermo. 11. de verbis Domini, ubi huc locum prolixè tractat, putet in omnibus scripturis nullam forte maiorem quæstionem aut difficultatem inueniri. Primo enim quomodo grauior est blasphemia in spiritum sanctum quam in filium hominis eum filius hominis Christus non sit inferior spiritu sancto. Deinde quomodo blasphemia in spiritum sanctum est irremissibilis, cum pagani quique & hæretici spiritum sanctum negantes, dum pœnitent, passim recipiant ab Ecclesiâ, cum etiam scripturæ ubique doceant omnia peccata remitti pœnitentibus ex animo? Videndum ergo & quid dicatur blasphemia in spiritum sanctum; & quomodo ea sit irremissibilis. Itaque; D. August

Præsentia
sententia

August. lib. 1. super sermone Domini in monte, dubitando asserit blasphemiam in spiritum sanctum esse, cum post agnitionem Dei per gratiam Christi, quisquam oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo iuuentia facibus agitur. Secundum quam acceptionem locus iste satis erit similis duobus illis locis quæ sunt ad Hebræos, quorum alter est cap. 6. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cælestis, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque, seculi venturi, & pro lapsi sunt, rursus renouari ad poenitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsum filium Dei, & ostentui habentes. Alter est cap. 10. Voluntariè peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, &c. Et post pauca: Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Augustinus tamen lib. Retract. cap. 19. hanc suam sententiam retractat, dicens addendum fuisse, si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam. Proinde sermo. 11. de verbis Domini, aliisque multis locis ubi hunc locum tractat, videlicet in Enchirid. cap. 83: & epist. 50. dicit blasphemiam in spiritum sanctum, quæ non remittitur vnquam, esse impoentiam, quam Græci vocant ἀπειρωσίαν, & duritiam cordis vsque ad finem huius vitæ, qua homo recusat in vnitatem corporis Christi, quod viuificat spiritus sanctus, remissionem accipere peccatorum. Iuxta quam intelligentiam peccatum in spiritum sanctum, illud erit peccatum de quo 1. Ioan. 5. Est peccatum ad mortem; non pro eo dico ut roget quis. Quibus verbis etiam significatur peccatum quoddam quod non remittitur: vnde præcedit: Qui seit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita: peccanti non ad mortem. Idem Augustinus intelligit non significari à Domino omne peccatum in spiritum sanctum esse irremissibile, sed tantum esse aliquod peccatum in spiritum sanctum, quod nunquam remittitur: quemadmodum cum dicitur: Si non venissem, & locutus eis fuisset peccatum non haberent; non significatur nullum eos peccatum habituros, sed aliquod esse peccatum quod non habuissent Iudæi, si Christus non venisset. Ex his autem tractationibus Augustini euenit ut recentiores Theologi sex assignauerint species peccati in spiritum sanctum, nempe desperationem, præsumptionem, impoentiam, obstinationem, impugnationem veritatis agnitæ, & inuidiam fraternæ gratiæ. Nam duæ posteriores species desumptæ sunt ex priori tractatione Augustini, quatuor vero primæ ex posteriori eius tractatione. Nam qua ratione impoentia est peccatum in spiritum sanctum, eadem & desperatio, & præsumptio, & obstinatio, ut omittam quod hæc impoentia includuntur. Dicuntur autem hæc peccata esse singulariter in spiritum sanctum, eo quod per hæc peccata peccetur directè in ipsam bonitatem Dei, quæ appropriatur spiritui sancto, sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia. Vnde consideratione appropriatorum diuinis personis tres faciunt non indoctè peccati species, nempe peccatum in patrem, peccatum in filium, peccatum in spiritum sanctum, appellantes peccatum in pa-

altera

rem, quod fit ex infirmitate: peccatum in filium, quod ex ignorantia: peccatum in spiritum sanctum quod ex certa malitia, cuius illæ sex sunt species. Et peccatum quidem in patrem & filium dicunt esse remissibile, quia in se includit aliquid quod ipsum peccatum excuset, nempe infirmitatem vel ignorantiam: peccatum vero in spiritum esse irremissibile quodammodo, non quia nullum vnquam remittitur, sed quia nihil habet quod ipsum excuset, & quantum de se est meretur ut non remittatur. Vnde D. Paulus se dicit misericordiam consecutum: quia per ignorantiam persecutus fuit Ecclesiam Dei. Hæc autem omnes tractationes etiam sunt veræ, Catholicæ & subtiles, tamen non conueniunt præsentis loco. Primo enim certum est Dominum hic loqui non de quouis peccato, quod dici possit singulari aliqua ratione commissum in spiritum sanctum, sed peccato quod in verbis consistit. Blasphemia enim proprie est contumelia alieni verbis illata. Nec dicit omnis qui peccauerit in spiritum sanctum; sed, qui dixerit verbum contra spiritum sanctum. Aut, ut habet Marcus, qui blasphemauerit in spiritum sanctum: Quod non intelligendum de verbo cordis, sicut Augustinus intelligit, patet ex eo quod Marcus adiiciat; quoniam dicebant, Spiritum immundum habet. Deinde ex iisdem Marci verbis certum est Dominum notare voluisse Phariseos, quod in spiritum sanctum peccauerint, non tamen ob impoentiam, aut impugnationem veritatis semel acceptæ, aut desperationem, aut præsumptionem sed quoniam spiritui immundo tribuebant ejectionem demonum factam virtute spiritus sancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chrysostomi, Ambrosii, aliorumque veterum expositio, qui intelligunt blasphemiam in sanctum spiritum esse eam, qua quis malitia aliqua per motus, quæ manifeste sunt Dei, tribuit demonibus, ut erat eictio demoniorum. Itaque nomen spiritus sancti non necessario hic accipi debet, ut significetur singulariter tertia in diuinitate persona, & discreto insinuetur inter peccatum in spiritum, & peccatum in patrem aut in filium. Sed nomen spiritus sancti ponitur pro tota diuinitate, ut blasphemare in spiritum sanctum, sit pene idem quod blasphemare in Deum. Ideo autem positum est nomen spiritus sancti, quod hoc directè opponatur spiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eicere demonia. Item quod spiritui sancto proprie tribuitur in scripturis operatio virtutum & miraculorum. Blasphemia autem in filium hominis, est qua aliqui calumniabantur Christum tanquam vniuersum & voracem, amicam Publicanorum, offensus scilicet humanitate eius, hoc est, blasphemiam in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana: aut quæ speciem aliquam mali videri habere poterant, qualia erant, edere cum peccatoribus, soluere sabbatum, remittere peccata: blasphemiam in spiritum, qua facta calumniabantur quæ aperte eant diuina, tribuentes eadem demonibus. Sicut autem quod dicitur, omne peccatum & blasphemiam in filium hominis remittetur hominibus; non sic est intelligendum, quasi semper cunctis hominibus remittatur, sed quod facile remittatur, ita quod dicitur blasphemiam spiritus, id est, in spiritum sanctum non remittenda, intelligendum est quod regulariter non remittatur, & quod difficultè eius venia obtineatur. Vbi notandum

tertia

non dicere Dominum, blasphemiam spiritus est irremissibilis, sed, non remittetur, non negans remissionis possibilitatem, sed euentum. Ut in plurimum enim non sequitur tale peccatum remissio, eo quod ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccant tradantur fere in reprobum sensum, aut quod huiusmodi erimen ex reprobo sensu in quæ traditi sunt procedat, vnde fit vt dignam non agant poenitentiam, ac proinde nec remissionem consequantur. Tanta est enim, inquit Augustinus illius peccati labes, vt deprecandi humilitatem non subeat qui peccauit, etiam si peccatum suum mala conscientia & agnoscere & annuntiare cogatur cum Iuda. Aut blasphemiam in filium hominis dicitur remittenda, quia venia digna est, eo quod habeat causam excusantem, nempe infirmitatem hominis assumpti, qua offenditur quis: blasphemiam vero spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non meretur veniam. Theophylactus autem intelligit blasphemiam in filium hominis dici remittendam, quia remittitur hominibus etiam sine poenitentia: blasphemiam vero in spiritum non remittendam, quia non remittitur sine poenitentia. Quod videtur intelligendum eum dixisse de poenitentia seueriore. Porro hoc loco refellitur imprimis error Nouationorum, negantium remissionem lapsis. Refellitur item error qui Origini tribuitur, quo asseritur omnes peccatores aliquando in futuro seculo veniam consecuturos. Refellitur tertio error negantium statum purgatorii post hanc vitam. Cum enim dicatur hic quoddam peccatum neque in hoc seculo, neque in futuro remitti, manifeste satis datur intelligi, quemadmodum colligit D. Gregorius quasdam culpas etiam in futuro relaxari. Nam si dixerit, aliquem excipiens è multis, hic in futuro seculo non morietur, aut nihil dico, aut significo aliquos in futuro seculo morituros. Huic tamen intelligentiæ videtur obesse, quod illud, in futuro videatur additum esse ad exaggerationem, quasi plus sit, peccatum non remitti in futuro, quam non remitti in præsentis, eum commune sit omnibus peccatis quæ dicuntur mortalia, vt quæ non sunt remissa in præsentis, non remittantur etiam in futuro. Sed dicendum, Dominum, cum significare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo postposuisse, neque in futuro, quod futurum seculum sequatur præsens. Deinde hac conduplicatio- ne significatur quod sicut non remittetur hoc peccatum in præsentis seculo propter sui enormitatem: ita multo minus remittetur in futuro, quod non est seculum gratiæ sicut præsens. Non enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatio- ne nihil aliud significatum volunt quam quod est apud Marcum, in æternum. Nam hac in re non Mathæus per Marcum, sed contra Marcus, qui breuius, per Mathæum, qui copiosius scripsit, est explicandus. D. Chrysostomus alium indicat huius loci intellectum, nimirum vt illa peccata dicantur neque hic, neque in futuro remitti, quæ & in præsentis vita & in futura puniuntur, vt non remitti, sit puniri, & remitti si non puniri. Sic enim habet: Nisi poenitentiam egeritis, nec in præsentis vita, nec in futura poenitionem effugietis. Vniuersorum enim hominum alii & hic & ibi supplicia dabunt, alii in præsentis solummodo vita, alii in futura tantum, alii nec in præsentis, nec in futuro. Et hic & ibi, vt hi de quibus nunc agitur. Nam & hic ipsos

non

ultus est, quoniam intolerabilia passi sunt à Romanis: ibi autem acerbissima eos expectant tormenta, vt Gomorrhæ ac Sodomorum ciues, aliique complures. Ibi vero solummodo, vt diues ille qui nec guttæ vnus aque dominus est. Hic autem tantum, vt qui apud Corinthios fornicabatur. Neque hic vero, neque ibi, sicut Apostoli, Prophetæ. Sic beatus ille Iob, cæteri que huiusmodi. Non enim ad poenitionem aliquas passiones hic susceperunt, sed vt clarius in passione vicissè cognoscerentur. Hæc ille. Cum autem apud Marcum redditur ratio quare Dominus notauerit eos blasphemiam in spiritum sanctum, & dicitur, quoniam dicebant, Spiritum immundum habet, videtur supplendum, quoniam dicebant, spiritum immundum habet, in cuius virtute eicitur demon. Nam alio qui simpliciter acceptum videtur esse blasphemiam in filium hominis potius quam in spiritum sanctum. Hic iam postremum operæ pretium est obseruare quid circa hunc locum annotauerit D. Bassius, sic scribens in quæstionibus compendio explicatis: Ex ea quæ tunc facta est blasphemiam à Phariseis, ob quos etiam hoc iudicium prolatum est: manifestum est quod etiam nunc, ille blasphemus est in spiritum sanctum, qui actiones & fructus sancti spiritus contrario defert id quod plerique facimus, probum quidem sæpe vanæ gloriæ cupidum periculosè appellantes: eius vero qui bonam æmulationem ostendit, iram mentientes, & alia huiusmodi in prauis suspicionibus falso producentes. Hæc ille. Vnde sicut intelligendum relinquitur, non tantum crimina sex, quæ communiter dicimus peccata in spiritum sanctum, hoc nomine iuxta verbum Domini nuncupanda: ita quanquam de illis sex peccatis Dominus non sit proprie locutus, rectè tamen etiam eo nomine appellantur, quod eis communis sit ratio & malitiæ, & irremissibilitatis, cum eo peccati genere de quo hic Dominus loquitur quia & peculiari ratione sunt contra bonitatem diuinam ac gratiam spiritus sancti, & non facile eorum remissio obtinetur. Eximie etiam hæc appellatio & irremissibilitas conuenit ipsi impoententiæ, ideoque mirum non est illi hunc locum D. Augustinum sæpe tribuisse, quod eo magis fecit, quia de peccato ad mortem, eo que solo Ioannes significat ipsum non remitti.

AVT FACITE ARBOREM BONAM, ET FRUCTUM EIUS BONUM, &c.] Locus hic dupliciter intelligitur. Augustinus enim sermo. 12. de verbis Domini: quod dicitur de arbore bona & mala, refert ad Phariseos, vt intelligatur Dominus significare, bona eos loqui & facere debere, si modo boni esse & haberi velent. Alioqui contra necessario eos malos habendos, si pergerent malos fructus proferre. Itaque intelligit illud, Facite arborem bonam, &c. esse præceptum, quod præcipitur vt & bonæ arbores simul & bonos fructus producamus. Illud vero, facite arborem malam, &c. non præceptum esse intelligit vt illud exigatur fieri, sed monitionem vt caueatur: vt sit sensus: Neceffe est vt fateamini arborem bonam bonos proferre fructus: malam autem malos: quare necesse similiter est, vt si boni haberi velitis bona etiã loquamini & faciatis: si vero mala loquimini, vt vere facitis consequitur vos malæ arbori similes esse, ac frustra de iustitia vestra gloriari. Qui sensus etiam sequentibus bene conueniat tamen coactior videtur, proinde magis sequen-

Ioan. 15.

Peccata in Spiritu sanctum.

quod non habet

AVT FACITE ARBOREM BONAM, ET FRUCTUM EIUS BONUM, &c.] Locus hic dupliciter intelligitur. Augustinus enim sermo. 12. de verbis Domini: quod dicitur de arbore bona & mala, refert ad Phariseos, vt intelligatur Dominus significare, bona eos loqui & facere debere, si modo boni esse & haberi velent. Alioqui contra necessario eos malos habendos, si pergerent malos fructus proferre. Itaque intelligit illud, Facite arborem bonam, &c. esse præceptum, quod præcipitur vt & bonæ arbores simul & bonos fructus producamus. Illud vero, facite arborem malam, &c. non præceptum esse intelligit vt illud exigatur fieri, sed monitionem vt caueatur: vt sit sensus: Neceffe est vt fateamini arborem bonam bonos proferre fructus: malam autem malos: quare necesse similiter est, vt si boni haberi velitis bona etiã loquamini & faciatis: si vero mala loquimini, vt vere facitis consequitur vos malæ arbori similes esse, ac frustra de iustitia vestra gloriari. Qui sensus etiam sequentibus bene conueniat tamen coactior videtur, proinde magis sequen-

sequen

sequenda aliorum interpretatio, qui arborem bonam & fructum ad Christum referunt in hunc sensum: Cum iuxta communem etiam sensum de fructu dignoscatur arbor, cur vos arborem calumniamini, cuius fructum non approbare non potestis. Aut me simul cum operibus laudate, aut me tanquam arborem malam vna cum operibus damnate. Iam vero contra cum eiecerit demones, reliqua; miracula quae facio, non possitis negare quin bona sint opera, me tamen veluti malum calumniamini. Aut secundum Hieronymum sic paulo aliter: Si diabolus malus est, bona opera facere non potest, si autem bona sunt quae facta cernitis, sequitur non esse diabolus qui illa fecit, sed bonum esse eorum autorem. Neque enim fieri potest ut ex malo bonum, aut ex bono malum oriatur. Itaque Dominus post priores redargutiones rursus hic alio argumento Phariseorum improbam calumniam convincit, constringens eos, ut notavit Hieronymus, syllogismo quem Graeci vocant ἀφικτον, hoc est, inevitabilem. Porro post hanc parabolam de arbore bona & mala, commode iam subiecit Dominus, unde haec improba & irrationabilis calumnia profecta sit, nimirum ex eo quod cum arboribus malis similes essent, non possent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quod mali essent. Sane autem Dominus, sicut & Ioannes, eos vocat progeniem viperarum, quod in parentibus gloriarentur, significans eos nihil minus esse quam progeniem Patriarcharum & Prophetarum. Illud autem; quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali, simile est illi sententiae quae est Ierem. 3. Si mutare potest Aethiops pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum. Quibus sententiis significatur potius difficultas quam impossibilitas bene faciendi vel loquendi. Illi autem sententiae; ex abundantia cordis os loquitur; consonum est illud Eliu, Iob. 12. Plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei. Et venter meus quasi mustum absque spiraculo quod lagunculas novas dirumpit,

DICO AVTEM VOBIS, QUONIAM OMNE VERBUM OTIOSUM, &c.] Otiosum verbum dupliciter accipitur, ut annotatum est à Chrysostomo. Nam ipse quidem verbum otiosum, intelligit verbum calumniosum & mendax, quasi vacuum veritate. Alii vero intelligunt verbum otiosum, quod vanum est, etiam si non plane sit sceleratum. Nam inter otiosum & erimiosum verbum distinguit D. Hieronymus, sic scribens: Otiosum verbum est, quod sine utilitate loquētis dicitur & audientis: si omissis seriis, de rebus frivolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Ceterum qui scurrilia replicat, & cachinnis ora dissolvit, & aliquid profert turpitudinis, hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Sic D. Grego. lib. 7. moral. cap. 25. & rursus in lib. de cura pastoralis: admonitione 15. Otiosum, inquit, verbum est, quod aut ratione iustae necessitatis, aut intentione pietatis utilitatis caret. Et D. Basilii: Omne, inquit, verbum quod non conducit ad propositam utilitatem, vanum & otiosum est. Et tantum est huiusmodi verbi periculum, ut etiam si bonum fuerit, non autem ad fidei edificationem edificetur, non propter verbi bonitatem is qui locutus est periculum effugit, sed ob id quod non edificet id quod dictum est, spiritum sanctum Dei contristat & offendit, &c. Secundum hanc autem verbi

otiosi acceptionem, Christus quo magis terretur blasphemus Phariseos, argumento vitur à minori. ut sit hic sensus: Cum tanta sit verborum hominis apud Deum ratio, ut etiam de otiosis verbis sint homines Deo reddituri rationem, quanto magis vos qui opera spiritus sancti calumniamini, reddituri estis rationem calumniae vestrae. Porro quanquam verbi otiosi nulla possit reddi ratio (nam ideo otiosum dicitur quod ratione careat) dicuntur tamen de eo homines reddituri rationem, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigetur, quam quia reddere non poterunt, condemnationem accipient. Sic & Paulus dicit: Vnusquisque pro se rationem reddet Deo, hoc est, ab unoquoque exigetur ratio propriorum dictorum & factorum. Verum si verbum otiosum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo otioso ratio exigetur in novissimo iudicii die, quando solum punietur mortalia crimina damnatione aeterna? Dicendum ergo, vel intelligendum hunc locum de particulari uniuscuiusque; iudicio quod excipitur in morte vel si ad novissimum iudicii generalis diem istud referatur, intelligendum malos quidem & damnatos etiam puniendos in aeternum pro venialibus peccatis quae commiserunt, sicut perpetua quadam carnificina mentis torquentur, recogitantes non solum impie & peruersè ab eis dicta vel facta: sed etiam otiosa quae locuti sunt verba: bonos vero quod iam satis fecerint Deo, siue per poenitentiam, siue in purgatorio, non reddituros tum rationem otiosi verbi, nisi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationem, quia minor erit eorum beatitudo qui plura otiose locuti sunt. Merito autem nos haec Domini sententia terere deberet qui plerumque adeo capimur ineptiis & nugis. Si autem otiosa tantum verba in celeberrimo illo totius orbis conventu examinabuntur, quid scurrilibus & obscenis verbis fiet? Vbi manebunt obrectatores, & quaeque candida in nigra vertentes, aut temere saltem proximorum famam arrodentes? Proinde bene admonuit Paulus, Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad edificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Et nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Et cap. 5. sequenti: Fornicatio & omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, si cut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, & scurrilitas, quae ad rem non pertinent, sed magis gratiarum actio. Cōprobat autem praedictam sententiam Dominus, cum subiicit: Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis, cuius sensus est: Non tantum ex operibus quibusque vel iustificabitur, vel condemnabitur, sed etiam ex verbis suis, ut ne quis putet verborum non habendam rationem, ut plerique sibi persuadent. Et accipitur hic iustificari non pro iustum fieri, sed pro pronūciari & declarari iustum, quemadmodum patet ex opposito verbo condemnandi. Porro Theophylactus putat istud, ex verbis enim tuis, &c. esse testimonium desumptum à Christo ex scriptura, sed ex quo scriptura loco non aperit. Videri autem potest Theophyl. respexisse ad illud Iob. Condemnabit te os tuum & ore vestro non procedat, sed debent tibi. Nam & ibi praecedit de verbo otioso, cum dicitur: Arguis verbis eum qui non aequalis tibi, & loqueris quod tibi non expedit: Quam sententiam Hebraea & Septuaginta sic habent

Arguis

Arguis verbo quod non proderit, & sermonibus in quibus nulla est utilitas. Aut respexit Theophyl. Iact. ad illud Prouerb. Propter peccata laborum ruina proxima malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. Cui simile est quod dicitur. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

TUNC RESPONDERUNT EI QUIDAM DE SCRIBIS ET PHARISÆIS, DICENTES: MAGISTER, &c.] Istos fuisse alios ab his qui calumniabantur eiectionem demonum tanquam factam virtute satanae, testatur Lucas, qui & maligno spiritu petisse signum significat, cum dicit: Et alij tentantes signum quaeabant; proinde quod magistrum vocant Christum, certum est per simulatam venerationem & hypocrisim eos dixisse. Illud autem, tunc, quod habet Matthaeus, sic videretur accipiendum, ut sit sensus: Cum iam multis & apertis rationibus calumniam primam Dominus redarguisset, nec haberent quod contradicere possent, tunc quidam Scribarum & Phariseorum qui aequiores videri volebant, alia ratione Christum aggressi sunt, animi furore dissimulato, blandioribus verbis ipsum alloquentes, & simulantes se paratos ad credendum ipsi, si modò id faceret quod iuste videbantur petere. Chrysostomus tamen illud, tunc, intelligit dictum ab Evangelista admiratiue, quasi dicat: Tunc cum flecti eos oportebat, cum admirari & obstupescere, à malitia tamen non desistunt. Quod autem dicunt, volumus, intelligit Caietanus notari horum arrogantiā, potest tamen simplicius accipi, volumus, positum pro cupimus, quia sequitur: Generatio haec signum quaerit, &c. Porro cum dicunt, volumus à te signum videre; non est intelligendum eos simpliciter quaerere miraculum aliquod. Nam & prius frequenter, & iam tum viderat miraculum à Christo factum. Sed intelligendum eos quaerere signum aliquod, quo declararetur ipsum esse Deo charum, Messiam, & virtute Dei facere quaecunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixisse: Quod signum ostendis nobis quia haec facis? Rursus ex Luca constat eos non quaecunque huiusmodi signum petisse, sed signum aliquod è caelo, quod & alio tempore rursus eos petisse scribit Matth. cap. 16. & Marcus cap. 8. Quanquam enim ea ipsa opera quae Christus fecit testimonium evidens praerent de ipso, & quis esset, & qua virtute faceret quaecunque mirabiliter fecit: tamè aliud signum requirunt, quod praeterita miracula & auctoritatem Domini confirmet, idque caeleste, quasi omnia signa quae in terris fiunt, praestigiis & diaboli virtute fieri possent, eo quod mundi huius inferioris princeps & rector sit diabolus: signa verò caelestia nequaquam fieri possent nisi à Deo qui caeli esset Dominus, aut quasi signa quae Christus fecit, non essent similia aut aequalia multis signis quae è caelo fecisse leguntur in veteri testamento prophetarum. Itaque petunt ut vel in morem Eliae ignem de sublimi venire iubeat, vel in similitudinem Samuelis tempore aestivo contra naturam loci faciat mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere, vel manna de caelo pluat ut apud Moysen: aut solem sistat, ut Iosue & Esaias: aut simile aliquod signum edat è caelo, quasi non illa quae Christus fecerat, his essent maiora & utiliora, aut

quasi non possent & illa caelestia signa similiter, & magis calumpniari, & dicere ex occultis & variis aëris passionibus ea accidisse, aut certe diabolica virtute ea perfecta esse, quemadmodum & fiunt aliquando. Tentantes autem petierunt huiusmodi aliquod signum, nimirum quia periculum facere voluerunt potentiae Christi, ut si tale signum aedere non possent, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

TURBIS AVTEM CONCURRENTIBUS RESPONDENS, AIT ILLIS: GENERATIO HÆC, &c.] Quoniam Pharisei ex variis Domini miraculis satis intelligere potuissent, si voluissent, eius auctoritatem, & non pro affectu, sed animo tentandi signum caeleste petierunt. Deinde quoniam etiam Dominus noluit aliqua miracula facere ad ostentationem, & quae hominibus nullam adferrent utilitatem & salutem, ut qui suis miraculis voluit singulariter se declarare saluatorem esse hominum, noluit Dominus horum petitioni satisfacere, sed quemadmodum supra in exordio praedicationis (ut scribitur Ioa. 2.) postulat signum, promisit signum suae resurrectionis: ita & nunc, & rursus postea tertio idem rogatus, ut scribitur Matth. 16. Sed oritur hic nonnulla difficultas. Quomodo enim dicitur, non dabitur ei signum nisi signum Ionae Prophetae; cum multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudaei potuissent intelligere ipsum esse Messiam: Ad quod quidam respondent intelligendum esse, Dominum etsi signa multa fecerit, non tamen ea dedisse generationi mala, quia non propter illos signa fecit, sed ad aliorum utilitatem. Alij verò intelligunt illud signum non dabitur ei; hoc modo: Non dabitur ei signum quale petunt, nempe de caelo. Vtrique autem intelligentie obstat exceptiva particula quae subiungitur; nisi signum Ionae Prophetae. Nam cum id quod excipitur comprehendere debeat sub eo à quo fit exceptio, consequetur significari signum Ionae factum ad generationis malae utilitatem, ob quam non sint facta alia signa: aut signum Ionae fuisse signum quale petebant Pharisei, nepe de caelo. Posteriori verò intelligentiae etiā obest, quod postea Dominus quidam dederit signa de caelo, quale petebant Pharisei. Nam postea Ioan. 12. scribitur vox de caelo audita, dicens: Et clarificavi, & adhuc clarificabo; de qua voce Dominus: Non propter me, inquit, haec vox venit, sed propter vos. Et rursus ascensio Christi in caelum, ac missio spiritus sancti è caelo, signa certe fuerunt è caelo, & aperte testificancia Iesum esse promissum Messiam. Proinde intelligendus hic locus hoc modo: Non dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod è caelo quale petunt. Et dictio exclusiva, nisi, accipienda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur cum dicit Paulus, Scientes quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est: Non dabitur eis petentibus signum quale petunt, sed aliquando dabitur eis signum omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum non signum è caelo, sed è profundo terra. Aut si dictio exceptiva, nisi, proprie accipienda est, intelligendum est Dominum in hac responsione respexisse ad illud quod olim Iudaeis petentibus signum, (ut scribitur Ioa. 2.) signum hoc Ionae eis dederit, dicens: Soluite templum hoc, & in tribus diebus reaedificabo illud. Itaque sensus erit iste, qui omnium videtur convenientissimus: Generatio haec rursus quaerit si

KK

3. Reg. 1.
1. Reg. 12.
Exod. 16.
Iosue 10.
Isaia 28.

Iob. 15.

Galat. 8.

gnum, ego verò dico, eis aliud signum à me nõ assignandum aut constituendum, præter illud quod olim eis constituit. Hoc autem est signum resurrectionis, quod vocat signum Ionæ, quia in Iona præfiguratum. Quod signum solum Dominus petentibus Iudæis signum semper assignauit, eo quod illud omnium efficacissime demonstraret quoniam ipse esset, & vt prædictione huiusmodi signi reseraret probabilem occasionem scandali Iudæorum in cruce & morte sua, ac resurrectionis suæ infidelitatem. Sciebat enim Iudæos in cruce sua maxime scandalizandos, & nihil minus credituros quam resurrectionem suam, ideoque vtrūque prædicendo, subtrahit iustam occasionem scandali & infidelitatis. Deinde & ideo videtur Dominus petentibus calumniosè signum, semper istud signum dedisse, vt quoniam indigni erant quorum petitioni Dominus annueret, & daret signum quale petebat, daret signum planè diuersum ab eo quod petebant, quod & certius comprobans diuinitatem Christi, minus esset calumnia Pharisæorum expositum, & malitiæ ipsorum in se exercendæ eos commonefaceret. Porro quomodo dixerit signum Ionæ dandum Iudæis, declaratur apud Lucam hoc modo: Nam sicut fuit Iona signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi isti. Apud Matthæum verò sic: Sicut enim fuit Iona in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terre tribus diebus & tribus noctibus. Ex qua diuersa duorum Euangelistarum collatione patet quomodo vtriusque declaratio debeat intelligi, videlicet quod Iona fuit signum Niniuitis, per hoc quod fuit in ventre ceti tribus diebus, ac deinde viuis redditus, & quod ideo fuit in ventre ceti tribus diebus, vt esset Niniuitis signum, ipsum missum esse à Domino ad prædicandam penitentiam: sicque significatur etiam filium hominis ob id in sepulchro tribus diebus quieturum, ac deinde resurrecturum, vt sit signum Iudæis, ipsum missum fuisse à Deo ad prædicandam penitentiam. Non tamen in hoc solo est similitudo inter Ionam & Christum, sed etiam in aliis, videlicet quod quemadmodum Iona sponte sese tradidit in mortem pro sedenda tempestate: ita & Christus sese vltro obtulit in mortem pro placanda ira patris. Et quomodo Iona, relicta Iudæis, sua prædicatione Niniuitas subito conuertit: ita & Christus post resurrectionem suam, relicta obstinatis Iudæis, per Apostolorum prædicationem multas gentes ad fidem & penitentiam subito conuertit. Cum autem dicit Dominus se futurum in corde terre tribus diebus & tribus noctibus, (quæ verba multam dederunt diuersis disputandi occasionem) intelligendum est illud: tribus diebus & tribus noctibus; Hebraismum esse, valentem perinde ac si dixisset tantum, tribus diebus naturalibus, quibus synecdochicè Christus fuit in sepulchro, cum fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud, in corde terre; Hebraismus est, pro eo quod est, in imo terre, aut in ima terra. quomodo dicitur in Psalmis: Transferentur montes in cor maris; pro eo quod est, in profundum maris.

[VIRI NINIUITÆ SURGENT IN IUDICIO CVM GENERATIONE ISTA, &c.] Postquam Dominus se Ionæ, & Iudæos Niniuitis comparasset, ostendit iam quanta sit diuersitas inter se ac Ionam, & inter Iudæos ac Niniuitas: Ne

A enim aliquis existimaret talia per Christum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerant Niniuitis, vt sicut Iona illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita isti post resurrectionem conuerterentur: Dominus nuntē contrarium ostendit, videlicet non secuturum talem fructum in Iudæis, per se longè maiorem, & maioribus signis commendatum, qualis fructus secutus fuit in Niniuitis per Ionam longè Christo inferiorem. Atque ob id videri potest Dominus signum resurrectionis suæ, hic vocasse signum Ionæ, cum prius Ioan. 2. vocauerit illud resuscitationem templi, eo quod à templo in quo illa gerebantur, sumebatur sermonis occasio, nimirum vt iam hinc desumeret occasionem declarandi impietatem & obstinationem Iudæorum, ex comparatione illorum cum Niniuitis, & suis ipsius cum Iona. Ex vtraque enim comparatione ostenditur quanta sit Iudæorum obstinatio & incredulitas. Niniuitas siquidē erant Barbari & gentiles, Iudæi verò diuinitis nutriti scripturis. Et illi nihil à Iona audierunt præter id tantum: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur; & statim ei crediderunt. Isti verò variam à Christo ac profundissimam acceperunt doctrinam, nec tamen crediderunt. Iam quanta erat inter vtriusque gentis prædicatores diuersitas? Iona enim seruus tantum erat, Christus verò dominus ipse. Ille è ceto egressus est, iste ab inferno & è terra: ille inuitus prædicauit, iste sponte: ille peregrinus erat, iste cognatus secundum carnem: ille subuersionem prædicauit, & iste regnum cælorum: ille nullum fecit signum, iste innumera: de illo nullus prædixit, de isto omnes Prophetæ. Proinde bene dicitur: Et ecce plusquam Iona hæc, hoc est, in hoc loco. Bene etiam dicitur Niniuitas condemnatos generationem Iudæorum, nimirum quia suis factis & penitentia declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem. Porro ad apertiorē declarationem impietatis Iudæicæ, addidit Dominus & aliud gentilis pietatis & religionis exemplū, videlicet quod ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotiis occupata, tamen amore sapientiæ etiam à remotissimis terræ partibus Salomonem adierit, sola fama excitata, cum Pharisæi veritatis & sapientiæ ex professione studiosi coram admonerent, & diuina virtute contestantem se esse filium Dei, non audirent. Hæc autem regina Austri ea est, quæ 3. Reg. 10. vocatur regina Saba, nõ illius quidem Saba quæ est in Arabia, sed alterius quæ est in Æthiopia. Duplex enim fuit Saba, cuius meminerunt scripturæ. Reginam autem hæc quæ ad Salomonem venit, Ægypto & Æthiopiæ imperasse testatur Iosephus. Æthiopia autem inter cætera insignia, insulam habet Medianem, fertilitate & incredibili hominum frequentia nobilem, quam Nilus ambitu suo complectitur, dictam Meroe. In hac insula vrbs est vetustissima, quæ totius Æthiopiæ regia erat, nomine Saba, quam postea Cambises Rex denominauit Meroen in sororis suæ memoriæ, vt testatur Iosephus lib. antiquit. 2. Et Strabo lib. 17. hanc fuisse regiam Æthiopiæ commemorat his verbis: ἐστὶ δὲ τὸ μέγιστον αἰθιοπίας βασιλείου, ἢ μερῶν πόλις, ὀνόματι τῆς νύμφης, id est, Est autem maxima Æthiopiæ regia vrbs Meroe, eiusdem nominis cum insula. Aduertendum autem Meroenos feminis parere solitos, vt etiam testatur Strabo lib. 16. sicuti & Scythæ reginas suas habebant, & Assyrii suam Semiramidem. Secuta autem etate reginæ

reginæ Merores, Cādaces appellata sunt, voce per A inde communi illis atque Pharaonū & Ptolomeorū nomen commune fuit Regibus Ægyptiorum. Vnde Plinius de Æthiopiæ regno (scribens quomodo Neronis exploratores de eo renunciauissent) lib. 6. c. 29. sic inquit: Regnare (scilicet retulerunt) feminam Candacem, quod multis iam annis nomen ad reginas transiit. Hinc cum Act. 8. Lucas memoret Eunuchum illum, quem è Isaiæ lectione edoctum Philippus baptizauit, fuisse ex aula Candaces Reginæ Æthiopiæ, intelligi datur, illi genti scripturarum lectionem ab ætate huius reginæ quæ Salomonem adiit, familiarem atque visitatam fuisse neque alia de causa Hierosolymam ceu famigeratum religione locum quotannis, quamuis distante B itinere, visitare consueuisse.

[NEMO LUCERNAM ACCENDIT, ET IN ABSCONDITO PONIT, &c.] Adiungit superioribus Lucas duas parabolas de lucerna, quas & Matthæus in sermone illo qui dicitur sermo in monte, commemorauit, non tamen contextim, sed diuersis locis. Quarum parabolarū sensum ex his quæ circa Matthæum dicta sunt, intelligere licet, tantum videndum quomodo proposito loco hæc parabola seruiant, Nam id obscurum satis apparet. Itaque Theophylactus vtranque parabolam intelligit dictam contra Pharisæos in hunc sensum: O Pharisæi, mens vobis & scientiæ lumen datum est, nõ vt illud sub vitio occultetis, sed vt per illud & aliis præluceatis, ac monstretis opera mea non esse Beelzebub, sed spiritus sancti opera. Nunc vero id nequaquam facere vultis, sed oculum mentis vestræ obscurum fecistis & obtenebratum, quæ si haberetis simplicem & purum, essent & iudicia vestra ac opera similiter pura & lucida, quemadmodum cum oculus corporis lucidus est, totum quoque hominis corpus lucidum redditur. Quia autem oculus mentis vestræ, inuidia, fastu, auaritia, cæterisque vitiis obtenebratum habetis, hinc fit vt omnia vestra cæca sint & tenebrosa. Verum quoniam priorem illam parabolam de lucerna super candelabrum ponenda, Saluator apud Matthæum superius, & infra apud Marcum cap. 4. Lucam cap. 8. vsurpat semper non contra Pharisæos, sed vt ostendat quid ad discipulos suos pertineat, rectius apparet secundum alios, hanc parabolam dictam à Salvatore de seipso, vt significaret lucis suæ claritatem non occultari debuisse Iudæis, propter illorum impenitentiam & obstinationem, de qua superius dixit. Quoniam enim obicere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obtinatis, ideo videtur subiecisse hanc parabolam, ostendens ob quorundam excæcationem non supprimendam veritatem, cuius cognitio plurimos esset adductura ad salutem æternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domum nolunt, saltem illis qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus hinc capta occasione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Pharisæos, significans ex vitio oculo mentis eorum proficisci tam iniqua iudicia, nec posse fieri vt bene vel loquantur, vel faciant, quamdiu oculus illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutum Dominum in priore parabola, & de alia in posteriore. Siquidem in priore sermo est de lucerna com-

muni, accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore verò sermo est de lucerna vnicuique propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprii corporis claritatem. Nec in eo solum differt lucerna hæc à superiore, sed etiam in illo, quod lucerna illa solum est lux, lucerna verò hæc potest esse lumen & tenebræ. Porro quoniam apud nos conclusio illa: Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, videtur esse absurda, eo quod idem inferatur ex seipso, sciendum est Græca habere aliter vltimam illam partem, nempe hoc modo: ὡς ὁ ἄνθρωπος ὅταν ἀσπασθῆται φωτὶς ἐξ ἐσῆς, id est, erit corpus totum sic lucidum, vt cum lucerna fulgore illuminat te, ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum. Proinde videri potest interpretem pro, & sicut, vertisse, vt sic cum.

[DVM IMMUNDVS SPIRITVS EXIERIT AB HOMINE, AMBVLAT PER LOCA ARIDA, &c.] Parabolā hanc de immundo spiritu Lucas recenlet ante responsum Domini ad eos qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiungitur: verum quoniam Matthæus magis videtur seruasse ordinem, & magis conuenit vt intelligatur dicta post redargutionem vtriusque calumniæ Pharisæorum, ideo hoc loco magis erat reponenda, quamquam parum referat, & superfluo quærat quomodo ordine hæc dixerit Dominus. Porro pro intellectu huius loci de spiritu immundo exeunte & redeunte, quandoquidem valde variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda esse ad quosuis homines, sed ad populum Iudæorum, quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiicit. Sic erit & generationi huic pessimæ, cuius partis omisso apud Lucam dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quàm intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse parabolam vel exemplum, nec illud potissimum significare quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola vel exemplum assumitur. Cæterum occasionem huius parabola vel exempli desumpsisse videtur Saluator ex facto miraculo præcedenti, vt ex quo factis Pharisæi desumpserunt occasionem calumniandi, ex eodem Dominus desumpserit vicissim occasionem redarguendi Pharisæos, & demonstrandi pessimam illorum conditionem, & iam indicauerit ipsos potius spiritum immundum habere, quos falso demonstrauit sibi tribuisse spiritum immundum. Prius autem quàm ostendatur quomodo parabola hæc proposito conueniat, ipsa parabola explicanda est, in qua duo potissimum occurrunt, quæ habent non parum difficultatis, & ob id variam diuersorum expositionem, videlicet quomodo dicitur diabolus: expulsus ab homine ambulare per loca arida, ibique non inuenire requiem, cum ariditas loci diabolum, vt pote incorporatum, non possit offendere. Deinde quomodo dicitur inuenire domum suam vacantem, scopis mundatam & ornata, ac tum ingressum rursus cum aliis, cum dæmonibus non sit opus purgare domum & ornare, vt qui huiusmodi corporalibus non capiuntur elegantis. Itaque quoniam in his locutionibus certum est subesse tropum, plerique mysticè hæc ex-

ponunt, metaphoram scilicet intelligentes esse in his locutionibus: & per arida quidem loca intelligit Hieronymus gentium solitudines, destitutas olim ab omni humore salutarium aquarum spiritus sancti, quæ cum Domino credidissent, diabolus non inueniens amplius locum in gentibus, reuersus est ad Iudæos, à quibus olim expulsus erat in datione legis. Domum autem vacantem, purgatam, & ornatam, intelligit tynagogam Iudæorum iam desertam, & Dei Angelorumque præsidio destitutam, ornatam obseruationibus legis superfluis, & traditionibus Pharisæorum. Verum huiusmodi explicatio parabola, potius est applicatio parabola quam nuda parabola explicatio. Si enim sic in primo suo sensu parabola est explicanda, frustra videtur subiici à Matthæo: Sic erit & generationi huic pessimæ. Minus verò etiam conuenit proposito Saluatoris eorum intelligentia, qui per loca arida intelligunt corda iustorum, quæ exicata sunt ab omni carnalis concupiscentiæ humore: per domum vero vacantem, purgatam & ornatam, conscientiam hominis, vacantem à bonis actibus per negligentiam, purgatam à pristinis vitiis per baptismum & pœnitentiam, ornata simulatis virtutibus. Hæc enim parabola explicatio etsi optime conueniat sensui morali, quo ad nostram exhortationem hanc parabolam accommodamus, non tamen conuenit intentioni Domini, tum quod propter gentem Iudæam hæc potissimum Dominus sit locutus: tum quod & illa explicatio non sit simplex parabola intelligentia, tanquam exempli ad aliud explicandi, sed mystica parabola applicatio nostris moribus & instructioni deserviens. Proinde pro simplici & genuino parabola postea applicandæ intellectu sciendum, Dominum in duabus illis locutionibus loqui de dæmone tanquam de homine per antropopathiam. Arida enim loca, hoc est, deserta & squalida, inepa sunt loca ut habitentur ab hominibus: domus verò vacans, purgata & ornata, non solum est parata ut habitetur ab homine, sed etiam prouocatiua & illicitiua ad sui inhabitationem. Itaque similitudine ab hominibus mutuata significatur, quæ admodum homo non inuenit sibi requiem in locis arenis & desertis, sed mauult in ornata domo agere: ita dæmones nullam sibi requiem inuenire, cum ab hominibus sunt expulsi, nisi rursus inueniant hominem aliquem qui diabolo parauerit in seipso locum, eumque veluti inuitauerit. Priori ergo illa locutione allegorica ab homine desumpta significatur, omnem habitationem immundo spiritui squalidam esse & desertam præ habitatione hominis, nec aliud malle dæmones, quam agere apud homines ut illos infestent: posteriori verò locutione significatur, non esse diabolo locum in homine, nisi homo domum suam aliis vacauerit, ac diabolo locum fecerit & inuitauerit: veluti si quis cupidè excepturus aliquem hospitem, domum aliis vacauerit, tum & ornauerit ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam sese recipere. Quod autem dicitur, Tunc vadit, & assumit septem, hoc est, multos alios spiritus nequiores se, &c. intelligendum ad literam dæmonem inuenta commoda habitatione à qua semel erat expulsus, alios multos sibi adiungere, siue quod inuenta comoditate solus noluit frui, siue potius ne iterum ibi expellatur facilè. Iam quod ad applicationem parabola ad gentem Iudæam pertinet. D.

Hieronymus intelligit Dominum hæc parabola significare voluisse, populum illum semel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter suam malitiam à pluribus dæmonibus firmissimè possidendum. Chrysostomus verò duo intelligit Dominum significare, videlicet & populum Iudæicum peius iam se habiturum sub Romanis, quod ad externas attinet calamitates, quam vnquam prius vel sub Ægyptiis, vel sub Assyriis, vel sub Antiocho: & secundò, eum populum à prauis spiritibus magis & firmiter occupandum quam vnquam prius. Itaque paraphrasticè parabola hæc sic explicari & applicari potest: Sic erit cum generatione hac peruersa, ac si immundus spiritus pulsus ab homine, habitatione sibi percommoda, vagetur aliquandiu per loca deserta, nec inueniat tamen vquam requiem, ut cui omnis locus aridus sit & siccus, hoc est, incommodus habitationi suæ, extra hominem solum: ac proinde reuertatur ad hominem vnde pulsus fuerat, inueniatque sibi apud illum locum paratum non minus commodè, quam si quis cupidus excipere hospitem aliquem, & domum aliis vacuet, & deinde purgatam etiam ornet. Qua commoditate reperta siue quod ea solus frui nolit, siue cauere volens ne inde rursus pellatur, abeat, & adducat quam plurimos alios dæmones se nocentiores, atque cum eis inuadat rursus locum pristinum. Quo sanè pacto hominis huiusmodi postrema multo erunt primis peiora, hoc est, calamitiosiora & miseriora. Sic sanè & vobiscum vsuenerit, qui cum me spiritum immundum habere calumniemini, ipsi potius ab eo possidemini, ac firmissimè possidendi estis. Cum enim olim ex Ægypto liberaremini, & ab aliis gentibus seligeremini, donati cognitione Dei per accepit tam legem, expellebatur à vobis immundus spiritus. Expellebatur item à vobis, cum à tyrannorum diuersorum oppressione, atque ab idololatria vestra & aliis peccatis vestris per prophetas & reges optimos diuinitus vobis datos liberaremini. Verum is cum malit apud vos imperare, sicut quis mauult habitare in commoda domo, quam vagari per deserta & arenia loca, semper quaesuit & quaerit ut pristinum apud vos locum recuperet. Eum vos illi pridem, sed nunc multo maximè non solum permittitis, sed etiã paratis, vltro etiam illum ad vos inuitantes, ac cuncta apparentes per quæ ille commodissimè vobis dominetur, dum mæ doctrinæ ac factis fortiter resistitis, ac me hospitem ac Dominum vestrum habere recusatis. Proinde futurum ut iam non solus ille, sed innumeris comitatus vos reperat, & læuissima ac firmissima tyrannide vobis imperet, multoque calamitosiores reddat quam vnquam, cum & grauioribus sitis premeendi externis afflictionibus, & quod his grauius est, diutina imò perpetua sitis percutiendi cecitate, non solum occupandi à pluribus & grauioribus vitiis, sed etiam cum minori liberationis spe. Hæc parabola sic explicata nos deterrendo docet, cauendum ne & nos semel à diaboli tyrannide liberati per agnitionem Dei, rursus locum demus diabolo, qui nunquam non in hoc inuigilat, maximè ut rursus possideat eos à quibus semel pulsus est, idque adeò studiose conatur, quasi nusquam sit alibi ei requies, sed omnia loca alia sint ei velut arida & incommoda habitationi. Quod si voto suo compos fiat, ut locum sibi paratum & commodum apud nos rursus inueniat, iam indubiè poten-

potētius quam prius occupabit, grauiorq; erit peccata posteriorum peccatorum, propter quod paralytico Christus dixit: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat aliquid. Sicq; valet hæc parabola per accommodationem & ad hæreticos, & ad quosuis prolapsos in peccatum Christianos deterrendum. Quamquam autem iam dicta explicatio parabola, quod attinet ad mentionem locorum aridorum, & domus vacuæ, purgatæ & ornatæ, videatur esse simplicif-

lima & maximè genuina, nequaquam tamen superiores illæ intelligentiæ, aut aliæ aliorum plane sunt reiiciendæ. Nam frequenter Saluator videtur studiosè tales proposuisse, & nobis reliquisse parabolas, quæ ut & nobis eas seruire voluit, & non tantum iis propter quos primùm dictæ sunt: ita etiam varium & diuersum ab eo qui conuenit primo proposito, sensum admittere possent, pro varia auditorum instructione, & accommodatione conueniente diuersis locis & temporibus.

MATRI ET FRATRIBVS CARNALIBVS PRÆFERUNTUR verbi Dei obseruatores. Matth. 12. Marc. 3. Luc. 11. & 8.

CAPITULUM.

Actum est autem cum hæc diceret, extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimò beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Adhuc illo loquente ad turbas, ecce veniunt ad illum mater eius & fratres eius. Et stabant foris querentes loqui ei: & non poterant adire eum præ turba. Et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum. Et sedebat circa eum turba. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris stant volentes te videre, & querentes te alloqui. At ipse respondens dicenti sibi ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Et circumspiciens eos qui in circuitu eius sedebant, & extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Dei patris mei qui in cælis est, ipse frater meus & soror mea & mater est. Mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

Ext. *b. c. v. vener. autem c. mater b. fratres eius. c. 8. Et dicit ei c. Et nuntiatur est illi b. quærit d. b. Ex respon. sion. l. s. eis ait c. Quis respon. sion. s. i. xie ad eos b. ait

FACTVM EST AVTEM CVM HÆC DICERET, EXTOLLENS VOCEM QVÆDAM MULIER, &c.] Scribis & Pharisæis Dominum tentantibus & blasphemantibus, mulier simplex doloq; carēs illum celebrat, cumq; illi nec miraculorum magnitudine commouerentur ad admirationem, hæc sola sapientiæ & efficacitæ quæ in verbis Domini percipiebatur consideratione in tantam perducta est admirationem, ut in media turba ac hostium Christi præsentia non vereretur illum exclamando prædicare, quem audiebat Scribas & Pharisæos vituperare. Demonstratum certè etiam in hac muliere rursus, Deum spreto superbis, sapientibus & potentibus huius sæculi, humiles potius eligere voluisse, quibus Euangelij veritatem aperiret, & per infirmos & stultos pudefacere potentes & sapientes. Sed & typus quidam Ecclesiæ gentium in hac muliere expressus est, ac commonstratum quòd Iudeorum synagoga illa docta Christum blasphemante, stulta & contempta Ecclesia gentium contra calumniatricem synagogam palam & apertè Christum & matrem eius esset prædicatura. Aptissimè autem mulier muliebri more beatificat verum & vbera, quòd hæc sint muliebria, volens hac ratione beatificare matrem & nutricem, quæ talem ac tantum virum protulit & aluit. Porro hac commendatione mulier ista & veram Christi humanitatem ac incarnationem confessa est, & aliquid etiam homine maius in ipso admirandum esse, ob quod beata dicenda sit eius & mater & nutrix: vnde cum nihil dubium sit quin non ex seipsa, sed ex suggestione spiritus sancti hoc testimonium tantum Christo perhibuerit, per hanc vocem spiritus sanctus non solum præsentium Pharisæorum calumniam confudit, sed & futurorum hæreticorum perfidiam, qui vel purum essent hominem asserturi, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne virginis ipsam non sibi sumpsisse carnem suam. Si enim (inquit Beda) caro

verbi Dei à carne virginis matris pronunciatum extranea, sine causa venter qui eum portasset, & vbera quæ lactassent, beatificantur. Quæ verò conseruentia eius lacte credatur nutritus; ex cuius semine negatur conceptus, cum ex vnus & eiusdem fontis origine, secundum Physicos, vterque vigor manare perhibeatur? Obseruandum certè & illud, quòd cum spiritus sancti hæc fuerit vox, non parentes Iesu à muliere beatificantur, sed venter tantum in terris haberet parentem. Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat, spiritus verò sanctus per eam & veram Christi humanitatem, & vnus parentis singularitatem astringit. Quid autem Dominus ad hæc? Quinimò, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Generosè certè, de more parum semper tribuens cognationis affectu. Est autem, quinimò, (pro quo Græcè est *παιδωγία*, quod etiam verti potest, certè) coniunctio, qua non negatur quòd dictum est, sed cum affirmatione dicti infertur quòd est certius. Itaque non negat hoc responso Dominus matrem ob conceptum sui & enutritionem esse beatam. Nam supra Angelus ei dixerat: Inuenisti gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, &c. Et Elizabeth repleta spiritu sancto: Benedicta tu, inquit, inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Sed confirmans mulieris sermonem, subiungit potiorem beatitudinis rationem; quæ nisi beatæ virgini competiisset, nihil ei paratus Christi ad veram beatitudinem profuisset. Verum quoniam hæc beatitudinis ratio omnibus communis diuæ virgini maximè conueniebat, ideo quæ singulariter est beata ob partum & educationem tantæ proles, in communi illa & certiore beatitudinis ratione, omnium etiam est beatissima. Quare beata virgo per hæc filij verba magis est beatificata, in genere tamen, quam fuerit in specie beatificata per verba mulieris, quoniam verbis Iesu ea laudata est ex patre animæ.

Luc. 2.

verbis verò mulieris, ex parte corporis. Cæterum A
 (inquit Chryostomus in Catena D. Thomæ) si Ma-
 riæ non proderat sine virtutibus animæ, Christum
 ab ea ortum traxisse, multò magis nobis siue pa-
 trem, siue filium, siue fratrem virtuosum habea-
 mus, nos autem abistamus ab illius virtute, ne-
 quaquam hoc prodesse valebit. Obseruandum au-
 tem quàm apta fuerit Christi responsio ad exclamationem mulieris. Illa enim occasione verbo-
 rum Christi, quæ audiebat, prorupit in beatifica-
 tionem eius quæ illum peperisset & lactasset: ipse
 verò eorundem verborum occasione beati-
 tudinem, quam illa vni appropriauit, omnibus volen-
 tibus docet esse communem, consolans hac ratio-
 ne mulierem hanc & omnes præsentis, quasi di-
 cat: Propter sermones quos ex me audis, singulari-
 ter beatam prædicas eam quæ me in vtero conce-
 pit, & vberibus suis aluit: at verò ne tu aut quis-
 quam desperet se nomen beati assequi posse, ego
 certius tibi assero, per eosdem sermones, propter
 quos illam beatam prædicas, quemlibet, si modò
 velit, beatum esse posse. Deinde & in illo respon-
 sionis conuenientiam considerare licet, quòd
 cum illa beatificauit eam quæ verbum Dei corpo-
 raliter in vtero gestauerit & aluerit, Dominus bea-
 tificat omnes qui verbum Dei spiritualiter in cor-
 de concipiunt, quod fit audiendo: & conceptum
 etiam pariunt, & veluti vberibus alunt, quod fit
 auditum verbum custodiendo & adimplendo. Sic
 enim conceptus in nobis Christus veluti in lucem
 editur, & in nobis, imò & à nobis quodammodo
 alitur. Bene autem dicitur: qui audiunt & custodiunt;
 eo quòd neutrum sine altero beatificare possit.
 Nec dicitur: qui audierunt & custodierunt, sed,
 qui audiunt & custodiunt; vt intelligamus solos
 perseverantes in audiendo & custodiendo, esse
 beatos.

AD HVC EO LOQUENTE AD TUR-
 BAS, ECCE H VENIUNT CAD ILLVM
 I. MATER EIVS.] Quamquam Lucas huius
 historiæ narrationem longè ante prædicta narra-
 uit, nempe cap. 8. tamen eam gestam post imme-
 diatè præcedentia patet satis tum ex eo quòd Mar-
 cus & Matthæus concorditer eam subiiciunt su-
 perioribus, tum ex eo quòd Matthæus dicat: Ad-
 huc eo loquente ad turbas. Proinde intelligen-
 dum, vt & Augustinus annotauit, Lucam non
 tenuisse in huius descriptione ordinem rei gestæ,
 sed præoccupasse eam, atque antè recordatam nar-
 rasse, quam nec conuenienter hoc loco narrasset,
 quòd similem sententiam iam à Domino dictam
 commemorasset, qua beatificauit eos qui audiunt
 & custodiunt verbum Dei. Hæc enim similis om-
 nino est ei quæ Matthæus & Marcus beatificasse
 Dominum eisdem iamarrant. Noluit ergo Lu-
 cas eandem propemodum sententiam, etsi eodem
 tempore & loco diuersa occasione pronunciatam,
 eodem loco referre, sed diuersis: sicut & alij duo
 Euangelistæ id quod Lucas hoc loco dictum à
 Domino commemorat occasione mulieris illius,
 subtraxerunt, quòd simile illud esset cum eo quod
 narrandum susceperunt. Porrò circa hanc histo-
 riam dicuntur à quibusdam aliqua, dum singulos
 Euangelistas exponunt, quæ, si adiuuicem compa-
 rentur omnium Euangelistarum narrationes, pa-
 rum vel nihil habet probabilis. Chryostomus
 enim scribens super Matthæum, elationi tribuit,
 quòd fratres Domini foris starent, cum potius in-

gredi deberent, & audire cum turba, culpataq; eos,
 quasi monstrare voluerint quòd cum potestate ali-
 qua Domino imperare possent. Sed hanc anno-
 tationem esse superfluum & impertinentem, pa-
 tet ex Luca, qui indicans causam quare foris sta-
 rent, dicit: Et non poterant eum adire præ tur-
 ba. Proinde non in eo culpandi erant quòd for-
 ris starent, nec ingrederentur. Rursum D. Hiero-
 nymus existimat eum qui Domino nuntiabat ma-
 tris ac fratrum præsentiam ac desiderium, non
 simpliciter nuntiare, sed insidias voluisse tende-
 re, ac experiri vtrum spirituali operi carnem &
 sanguinem præferret. Verùm ex Marco magis ap-
 paret simpliciter istum nuntiasse Domino, siqui-
 dem dicit fratres foris stantes misisse ad eum qui
 eum vocarent. Quare autem mater & fratres Do-
 mini, hoc est, consanguinei Christum acceperint,
 vt non satis ex Euangelio constat, ita variè à di-
 uersis dicitur. Chryostomus enim putat & ma-
 trem & fratres Domini ambitione quadam com-
 motos accessisse, & colloquium Domini deside-
 rasse, vt cognosceretur eos in talem ac tantum vi-
 rù habere aliquid potestatis. Sed id vt de quibus-
 dam Christi consanguineis intelligi possit (siqui-
 dem, Ioanne teste, nec fratres Domini credebant
 in eum) tamen pietas non finit vt de sanctissima
 ac humillima matre Domini sentiat, de qua Au-
 gust. lib. de natura & gratia cap. 36. nullam vult ha-
 beri quæstionem cum de peccatis agitur. Vbi ob-
 iter restituendus est locus in Augustino, qui planè
 videtur deprauatus etiam in nouissima editione.
 Sic enim legitur: De sancta virgine Maria propter
 honorem Domini nullam prorsus, cum de pecca-
 tis agitur, volo habere quæstionem. Vnde enim
 scimus quòd ei plus gratiæ collatum fuerit ad vin-
 cendum ex omni parte peccatum, quæ concipere
 ac parere meruit eum quem constat nullum ha-
 buisse peccatum. At in antiquo quodam codice
 Catena aureæ sic legitur: Inde enim scimus quòd
 ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex
 omni parte peccatum, quòd concipere ac parere
 meruit, &c. Alioqui si legatur, vnde, & quæ, nullus
 videtur esse sensus, maximè cū illud, vnde, legatur
 sine interrogatione, vt passim imprimitur. Sed ad
 rem. Non est pietati satis consona sententia illa
 Chryostomi: Absurda autem magis ea quæ habe-
 tur in secunda expositione super Matthæum titulo
 Chryostomi, qua dicitur: Diabolus metuentem
 ne Dominus persuaderet auditoribus suam diui-
 nitatem, quia dixerat: Ecce plusquam Ionas hic;
 ad conuincendos sermones eius subintroduxisse
 parentes eius carnales, vt per illorum præsentiam
 diuinitatis eius obscuraret naturam. Alij dicunt
 matrem & fratres Domini, quòd iam diu ab eo
 abfuisent, vt qui habitarent in Nazareth, Christo
 magis agente in Capernaum, ex amore erga eum,
 desiderio videndi eum, & colloquendi cum ipso,
 iam accessisse. In hanc enim sententiam citatur à
 Thoma Titus quidam in Catena aurea. Verùm si
 præcedentia considerentur, maximè ea quæ Mar-
 cus dicit, nempe quòd ob multitudinem affluen-
 tis turbæ non esset Christo otium cum suis mādud-
 care panem, & quòd exierunt sui tenere eum; ve-
 risimile est quòsdam consanguineorum ob id iam
 adiuisse Dominum, vt quem in furiam versum pu-
 tabant, è turba tollerent ob causas superius dictas:
 matrem verò Domini, in quam pietas non finit
 talem cadere suspicionem, cum quibusdam fortè
 consan-

consanguineis melius de Domino sentientibus, A
 amoris magis compassione accessisse, nimirum
 quòd male illi pro affectu metueret à calumniari-
 bus eum inuidis Pharisæis, quodque à laboris
 onere cuperet eum alleuiare, ac sumendi cibi oc-
 casionem præbere. Negari tamen non potest quin
 impunitatis cuiusdam speciem habere videba-
 tur, quòd interpellabant doctrinæ diuinæ prædi-
 cationi intentum: sed si cuius mali speciem inter-
 pellatio videri poterat habere, id in virgine saltem
 matre ab omni peccato liberat & excusat materna
 pietas, nisi fortè interpellatio hæc fratribus tan-
 tum Domini tribuenda sit, quamuis ab Euangeli-
 sta etiam matri tribuitur quòd fratribus Domini
 coniuncta esset.

AT IPSE RESPONDENS DICENTI
 SIBI AIT: QUÆ EST MATER MEA,
 ET QUI, &c.] Dominus velut indignatus inter-
 pellanti se durius respondit, & primùm quidem
 sic respondit quasi matrem secundum carnem &
 cognatos non agnosceret, quo doceret in nego-
 tio Euangelico non agnoscendam aut spectandam
 cognationem carnis, nec ob villos humanos affe-
 ctus sermonem Euangelicum interrumpi debe-
 re. Deinde verò aperit quos potius in eo negotio
 quod tum agebat, matris & fratrum loco haberet,
 nimirum Discipulos suos, & quotquot Dei patris
 sui voluntatem cognoscere cuperent, & cognitam
 adimplerent. Quo nos docuit, vt & nos in com-
 paratione dilectionis carni spiritum præferamus,
 ac intelligamus cognationem spiritualem potio-
 rem esse cognationem carnali. Non ergo iuxta Mar-
 chionem & Manicheum matrem negauit, vt de
 fantasmate natus putaretur, nec fastidiuit matrem
 suam, quasi puduerit eum ipsius & cognationis
 suæ, nec maternæ refutat obsequium pietatis, sed
 idèd solum illa dixit, vt Apostolos carnali cogna-
 tionis præferret, & vt Ambrosij verbis vtat, pater-
 nis se ministeriis amplius quàm maternis affectibus
 debere demonstraret. Legèdum enim in Ambro-

sio puto, ministeriis, pro mysteriis, quomodo om-
 nes tamen libri habent. Porrò quòd Saluator di-
 cit, eos qui faciunt voluntatem patris sui, esse fra-
 tres, sorores, & matres suas, simpliciter sic est intel-
 ligendum, vt ideo dicat fratres & matres, quòd
 non solum eos diligit tãquam fratres & matrem,
 sed quòd eos etiam fratrum & matrum loco ha-
 beat, ob cognationem spiritualem, quæ contrahi-
 tur cum ipso ex adimplerione voluntatis patris cœ-
 lestis. Vt enim per Euangelium noua est natiuitas,
 ita & noua cognatio. Subtilius autem. Qui facit
 voluntatem Dei, frater Christi est, quia eiusdem
 patris cœlestis iam filius factus, ac coheres Chri-
 sti: mater verò est, quia Christum in corde suo pa-
 rit & nutrit, aut prædicando in cordibus audien-
 tium infundere & generare studet: quomodo Pau-
 lus scribens Galatis significat se Christi esse ma-
 trem, cum dicit: Filioli mei, quos iterum parturio,
 donec formetur in vobis Christus. Significatur
 autem etiam illa locutione: ipse meus frater, & so-
 ror, & mater est; in cognatione spiritali nullam
 esse sexus rationem, quod & Paulus testatur scri-
 bens Galatis, in Christo Iesu non esse masculum,
 neque feminam, sed omnes vnum esse. Cæterum
 in hoc factò Hilarius, Ambrosius, Hieronymus, Beda intelligunt
 Gregorius, & horum imitator Beda intelligunt
 myticè significatum, synagogam per matrem &
 cognatos Domini denotatam, Christo in domo
 Ecclesiæ docente turbas nationum & gentium
 foris stare, nec ob turbam gentium credentium
 intrare posse. Præoccupans enim turba gentilita-
 tis Iudæos, ad Christum ingressa est: illi verò vel
 gentium maximè occasione quæ ad gratiam Euan-
 gelicam receptæ sunt, indignati ingredi non pos-
 sunt. Quia verò synagoga foris sese per custodiam
 legis sistens, Christi spiritualem doctrinam inter-
 pellat, ac foras eum potius ad carnalia docenda exire
 vult, ob id à Christo non agnoscitur, etsi ex ea car-
 nem sumperit, sed fides gentium carnali consan-
 guinitati Iudæorum cum Christo præponitur.

PROPOSITVR PARABOLA SEMINANTIS.

Matthæi 13. Marci 4. Lucæ 8.

CAPVT LI.

In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare, & iterum cepit docere ad mare. Et
 congregata sunt ad eum turba multa, ita vt in nauicularum ascendens sederet in mari, &
 omnis turba stabat in littore. Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus pro-
 perarent ad eum, locutus est eis, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in
 doctrina sua per similitudinem: Audite, ecce exiit qui seminat seminare semen suum. Et dum
 seminat, aliud cecidit secus viam, & conculcatum est, & venerunt volucres cæli & comederunt
 illud. Et aliud cecidit super petrosâ, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quia
 non habebat altitudinem terra. Et quando exortus est Sol, exastuauit, & natum aruit, & non habuit
 quòd non habebat radicem. Et quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & ascen-
 derunt & creuerunt spinæ, & similes ortæ spinæ suffocauerunt illud: & fructum non dedit. Et
 aliud cecidit in terram bonam, & ortum dedit fructum ascendentem & crescentem, & afferbat
 unum trigesimum, & unum sexagesimum, & unum centesimum. Hac dicens clamabat, & dicebat:
 Qui habet aures audiendi audiat. Et cum esset singularis accedentes Discipuli dixerunt ei:
 Quare in parabolis loqueris eis? Interrogabant autem eum Discipuli eius: hi qui cum eo erant duo-
 decim, & quæ esset hæc parabola. Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysteria
 regni cælorum, reliquis autem illis qui foris sunt non est datum. Sed in parabolis omnia sunt,
 vt videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant, ne quando conuer-
 tantur, & dimittantur eis peccata. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: & qui non habet, & quod

habet auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt: & adimpletur in eis propheta Isaiæ dicentis: Auditum audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitur audierunt, & oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident: & aures vestrae, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Et ait illis: Nescitis hanc parabolam? & quomodo omnes parabolæ cognoscetis? Vos ergo audite parabolam seminantis. Est autem hæc parabola: Semen est verbum Dei. Qui seminat, verbum seminat. Qui autem secus viam, hi sunt qui audiunt ubi seminatur verbum: & cum audierint, deinde confestim venit satanas, & auferit verbum, quod seminatum est in cordibus eorum de corde illorum, ne credentes salui fiant. Et hi sunt similiter qui super petrosam seminantur: qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud verbum, & non habent radicem in se, sed temporales sunt, quia ad tempus credunt, deinde orta tribulatione vel persecutione propter verbum, confestim scandalizantur, & in tempore tentationis recedunt. Et alij sunt qui in spinis seminantur, hi sunt, qui verbum audiunt, & erumne seculi & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt verbum & suscipiunt [&] in corde bono & optimo audientes verbum, retinent, & fructum afferunt in patientia, vnum tricesimum, vnum sexagesimum, & vnum centesimum.

Quæ Marcus & Lucas pluraliter, Matthæus singulari numero narrat hoc modo:

Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit (venit malus, & rapit quod seminatum est in corde illius) hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosam seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non autem habet in se radicem, sed est temporalis. Factus autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit: & sollicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum & intelligit: & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud vero tricesimum. Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne ut super candelabrum ponatur? Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut sub lecto ponit: sed super candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factum est occultum quod non cognoscatur & in palam veniat. Si quis habet aures audiendi audiat. Et dicebat illis: Videte ergo quid audiat. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adicietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat se habere auferetur ab eo.

IN ILLO DIE EXIENS IESVS DE A DOMO SEDEBAT SECUS MARE BET I TERVM, &c.] Quoniam quæ sequuntur Matthæus simul & Marcus superioribus subiungunt, & Matthæus dicit: In illo die; ideo omnino apparet hæc consequenter gesta esse, quanquam illud; in illo die; non necessarîo sic accipi debeat, ut quæ sequuntur eodem die, quo præcedentia, facta intelligere sit necesse, cum possent dies accipi more scripturarum pro tempore. Habet autem hæc parabola seminantis optimam connexionem cum eo quod mox dictum est à Christo de beatitudine eorum qui faciunt voluntatem Dei, & auditum Dei verbum etiam custodiunt. Vnde etiam Lucas hæc coniunxit, quanquam diuerso ordine ab aliis duobus Euangelistis. Porro occasio huius parabolæ videtur fuisse nimia hominum frequentia, qui accurrebant vndiq; & de ciuitatibus properabant ad ipsum. Voluit ergo hac parabola significare, non satis esse audisse verbum Dei, neque omnes qui illud audiunt illinc meliores fieri, sed vario illud recipi, atque in paucis suis facere fructus, idque non ex vitio seminantis aut seminis, sed ex vitio eorum qui semen excipiunt. Adiungit au-

tem & alias etiam huic parabolæ similes, quibus omnibus natura, vis, fructus & præteritum verbi Dei declaratur. Cum autem in principio doceret adhuc in littore, ut ex Marco satis patet, postea ob nimium hominum confluxum, conscensa nauis, ex ea cepit docere, quoniam à turba premebatur in littore, & ut ab omnibus conspici & audiri posset. Mare autem istud proculdubio lacus est Genesar, in cuius littore legitur crebrò Dominus docuisse, fortè quia oportunus erat locus in quo multi conueniebant. Alioqui non caret mystica intelligentia, quòd Dominus è domo exiens, vbi paucos docere potuit, circa mare multas turbas docere cœperit, idque è nauis. Nam eare significatum est, Dominum relieta Iudæorum synagoga exiturum ad docendum gentes, è nauis illa Petri, quæ fluctuare potest, mergi non potest. Quanquam enim domum illam, Ecclesiam significasse supra dixerimus, alia tamen ratione eadem domus synagoga typum gerit. Nam Ecclesiæ quidem domum significat, si consideremus matrem & fratres Domini foris stantes, & irrumpentes Domini doctrinam: Synagoga verò typum gerit, si consideremus paucitatem eorum qui ibi doceri poterat, &

Phari

Quare in parabolis locutus sit dominus.

Pharisæorum calumniam ac blasphemiam. Pro parabola autem primæ literati intelligentia obseruandum, quòd prima pars seminis, quæ scilicet cecidit circa viam, infructuosa est duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantibus, tum quia volucres cœli veniant, & auferant illud, ita ut semen illud nihil germinauerit, nec vel spem aliquam fructus dederit. Secunda verò seminis pars, germinans quidem ac spem fructus præbens, sed solis calore arefcens, duplicem etiam habet causam suæ infructuositatis, videlicet quia non habet profundam terram in qua firmam mittat radicem, & quia non habet humorem sufficientem, quanquam hoc ex priori consequatur. Cuius seminis & illa conditio notanda, quòd statim exoriatur. Loca enim saxea cooperta modica terra citò vegetant semen in herbam ex magnitudine caloris, quia calor ibi non imbibitur in profundo sicut in reliqua terra, sed reflectitur à saxo. Deinde quoniam non potest deorsum radices mittere, sursum erumpit. Nam hanc causam indicant Euangelistæ Matthæus & Marcus. Tertia seminis pars, quæ & ipsa exurgens spem dat fructus, perit ob spinas suffocantes. Quarta verò sola pars fructum expectatum profert, sed eum variū. Nam quædam centesimum, quædam sexagesimum, quædam tricesimum, hoc est, quædam magnū, quædam mediocrem, quædam parū fructum proferunt. Nec est quod quis putet quintam etiam seminis proportionem apponendam, utpote eam quæ in terram bonam cadens, pluuiæ tamen defectu arefcit, nec peruenit ad frugem. Nam de ea tantum varietate seminis loquitur, quæ prouenit potissimum ex varietate terræ in quam proicitur, quemadmodum intentioni etiam Domini, propter quam parabola dicta est, omnino conuenit. Quoniam autem hæc parabola opus habet diligenti animaduersione ad intelligendum eam, nec potuerit intelligere eam nisi cui datum esset, ob id Dominus suo more, cum dixisset parabolam, clamabat: Qui habet aures audiendi audiat, hoc est, audiat cui à Deo datum est ut audita intelligat. Quibusdam enim non dari aures audiendi docet Moyses. Deuter. 29. Non dedit, inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire. Porro discipuli non quidem statim audita hac parabola, sed postea cum soli essent cum Christo, ut patet ex Marco, duo quæruno. Nam & pietate quodam commoti pro auditoribus solliciti quæsierunt, ut habet Matthæus, quare Dominus in parabolis loqueretur, non dubitantes illas rudi populo non esse intellectas, quas nec ipsi intelligebant: & desiderio intelligendi rogant Dominum, ut testantur reliqui duo, quæ esset parabola iam dicta, hoc est, quid illa significaret. Est, enim hic ponitur pro significare, quemadmodum & ibi: Petra autem erat Christus. Interrogatus ergo Dominus de duobus, ad vtrumque suo ordine respondet, & primū quidem aperit quare in parabolis loqueretur turbis. Vbi aduertendum est, Dominum non totam reddere causam ob quam loqueretur per parabolæ, sed tantum quare loqueretur in parabolis, quatenus attinet ad reprobos & desperatos qui erant in turba. Pro varietate enim auditorum, varietatem sunt causæ ob quas in parabolis Dominus loquebatur. Nam quod attinebat ad bonos & fideles, quales erant discipuli, parabolis Dominus vsus

est, ut hac ratione magis accenderet eorum animos desiderio discendi, ac mysteria Euangelica dulcius menti eorum instillaret. Quod verò attinebat ad non omnino malos, vel ad electos, nondum vocatos tamen, proderant etiam parabolæ, tum ut non intellecta potius venerentur, quam intellecta fastidirent. Quod autem pertinebat ad reprobos, quales erant Scribæ & Pharisæi turbæ permixti, ea de causâ Dominus locutus est in parabolis quam hic reddit, videlicet quoniam indignis mysteria erant abscondenda. Si autem dixeratur, quare ergo in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo Domini in monte, turbis Dominus tam aperte locutus est, sine omni ferme parabolico sermone? Dicendum, ibi Dominum tradidisse præcepta Euangelica, quæ neminem ignorare fas est. Hic verò differere de mysteriis regni cœlorum, sicut ipse testatur, quia non est necesse omnes scire. Quoniam ergo discipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, sed quare in parabolis loquebatur eis, turbis scilicet quæ Domino non credebant, quas à se discipuli separabant, Dominus appositè nõ reddit rationem quare in vniuersum vteretur parabolis, sed tantum quatenus pertinebat ad reprobos & infideles: hac ratione etiam demonstrans sollicitatem Discipulorum, qua præ aliis Dei munere sunt donati. Verum circa rationem redditâ à Domino apud Euangelistas, est non parua difficultas. Primum enim, quomodo apud Marcum & Lucam dicit Dominus se ideo loqui in parabolis, ut videntes non videant, & audientes non intelligant? Hoc enim videtur significari, Dominum nouisse eos cernere & intelligere, quòd de Deo credere impium est, qui non vult mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur, & viuat. Deinde quomodo ratio reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea quæ redditur apud Matthæum: ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, &c. Nam ut omittatur quòd stationes istæ diuersæ sunt omnino, videtur etiam posterior priorem destruere. Si enim ideo Dominus loquebatur in parabolis, quia videntes non videbant, non ergo propterea ut videntes non viderent, quandoquidem iam non videbant. Ad priorem ergo difficultatem, rectè dicunt quidam, coniunctionem, ut non accipi hoc loco ut denotet causam, sed tantum consecutionem & euentum, quemadmodum frequenter in scripturis. Alij causam quidem denotare intelligunt, sed cum dicit Marcus, ne quâdo conuertantur & sanem eos; illud, nequâdo, pro quo Græcè est *μηποτε*, accipiunt pro, si quando, quomodo accipitur 2. Timoth. 2. Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati, nequando Deus det illi penitentiam; pro, si quando vel si fortè. Non enim *μη* apud Græcos semper est negantis aut prohibentis coniunctio, sed aliquando dubitantis, valens idem quod, num vel si. Itaque sensus esset: Ideo Dominus in parabolis locutus est quibusdam, ut non intelligerent mysteria regni cœlorum, ac non intelligentes non crederent ad tempus, si quando vel hac ratione conuerterentur ac sanarentur, cum scilicet suæ incredulitatis ac obstinationis malum, agnoscentes humiliarentur. De quo sensu prolixè disputat D. Augustinus lib. de quæst. Euang. ex Matthæo capite 14. Sed hic sensus non videtur esse germanus iansus, eo quod obstinatio & impenitentia reproborum omnino significari videatur

videatur. Ad secundam difficultatem dicendum est, prouidentia spiritus sancti factum esse, ut Marcus quidem & Lucas dicerent in parabolis Dominum locutum, ut videntes non viderent: Matthæus vero, quia videntes non viderent: sicut & verumque; verisimile est Dominum dixisse, quo intelligeremus partim de merito hominum, partim iustæ voluntati diuinæ tribuendum, quod reprobi isti auditores non illuminarentur. Quod autem Marcus & Lucas dicunt, ut videntes non videant; non sic accipiendum, quasi iam tum non tales fuissent, sed ut tales esse perseverarent. Vtramque hanc causam videlicet & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & causam ob quam illi hoc meruerant, Matthæus complexus est illa sententia; Qui enim habet, dabitur illi & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Quoniam enim Dominus dixerat, vobis est datum: illis vero non est datum; (quod significat à diuinæ gratiæ dono pendere mysteriorum cognitionem, ne eam suis meritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio, ideo commodè hanc sententiam Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ voluntatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum, & quodammodo eos qui mysteriorum cognitione donantur, eam promereri: illos vero qui ea non donantur, eam demeruisse. Cùm ergo dicit, qui non habet, & quod habet auferetur; per hoc quod dicit, qui non habet, significat causam demeritoriam: per hoc autem quod dicit, auferetur, significat se ideo turbis loqui in parabolis, ut non donarentur illuminatione quam demeruerant, hoc est, ut videntes non viderent. Cæterum illa sententia; Qui habet dabitur ei, &c. videtur à domino è proverbialibus & vulgò iactatis sententiis desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo aliquo usque impleri quod vulgò dici solitum fuit. Communis autem illa & vulgaris sententia, cùm ad propositum Domini variè à diuersis explicetur, commodè sic videtur explicanda: Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita ut etiam abundet: & qui non habet quod debet habere, id etiam quod habet aut habere videtur, auferetur. Sic enim explicata hæc sententia deseruit & huic proposito, omnibus aliis locis, vbi à Domino hæc repetitur. Nam & hoc eodem capite inuenitur postea apud Lucam & Marcum, & rursum apud Matthæum capite 25. & Lucam capite 19. quibus duobus locis talentum vel mna ablata ab otioso, datur ei qui quinque talenta lucratus fuerat & decem mnas. Præsenti quidem loco deseruit explicata illo modo sententia in hunc modum; Vobis, quoniam habetis fidem & studium discendi, perfectior mysteriorum diuinorum cognitio dabitur: Illi vero qui foris, sunt, quoniam suo vitio non habent illam in se fidem quam merito habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem studium & desiderium, ob id auferetur ab eis etiam id quod habent aut videtur habere diuinæ cognitionis magis magisque cæci fiant traditi in reprobam sententiam. Sic explicata hæc sententia includit etiam omnes aliorum explanationes. Chrysostomus enim & Hieronymus sic intelligunt: Qui habet fidem, dabitur ei amplior Dei cognitio: qui vero non habet fidem, etiam si quid per naturale bonum possidet, auferetur ab eo. Quidam

simili ferè modo: Qui habet studium discendi, dabitur ei & facultas intelligendi: & qui non habet discendi studium, priuabitur etiam naturalibus bonis. Aut: Qui habet charitatem, dabitur ei cæteræ virtutes: & contra qui eam non habet, auferetur ab eo quod habet aliud bonum. Diuus Augustinus intelligit eum habere, qui donatis à Deo bene vitur: eum vero non habere qui acceptis non vitur, ac si ea non accepisset. Porro Isaiæ testimonium, quod in reprobis Iudæis adimpletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non secundum Hebraicam veritatem, sed secundum versionem Septuaginta, quemadmodum idem testimonium citatur & à Luca Act. vlt. & ex parte aliqua à Ioanne cap. 12. & rursum ex parte à Paulo ad Rom. 11. Nam Hebræa veritas sic habet secundum versionem Hieronymi, Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Ad verbum autem Hebræa sic habent. Nam sunt quædam quæ rectius verti possunt quam habet versio Hieronymi: Audite audiendo, & ne intelligatis: videte videndo, & ne cognoscatis. Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanatio sit ei. Apparet autè Septuaginta (ut annotauit quidam) consultò mutasse scripturam Hebraicam, ne impiis daretur ansa blasphemiae, quasi Deus esset author malorum, ac ob id sensum potius reddere voluisse quam verba. Itaque quoniam Hebraica veritas significat Deum iussisse ut videntes non viderent, & audientes non audirent, Septuaginta sic verterunt, ut tantum significetur Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visuros, eo quod sermonis diuini ea sit proprietas, ut mali alicuius iussio aut imprecatio, nihil ferè sit aliud quam prænuntiatio mali illius ab irato Deo permittendi. quomodo dictum est Iudæis: Soluite templum hoc Et Iudæ: Quod facis, fac citius. Cùm autem Matthæus Hebraicè scripserit suum Euangelium, mirum videri potest testimonium hoc à Matthæo non citatum secundum Hebraicam veritatem nisi quod omnino verisimile sit Matthæum quidem in Hebraico suo Euangelio Hebraicam veritatem adduxisse; interpretem vero Græcum pro Hebraica veritate Septuaginta translationem substituisse: tum quod ea Græci, quibus ea translatio fiebat, illi translationi essent assueti: tum quod Lucas eodem modo testimonium hoc adduxisset capite Act. vlti.

^a VESTRI AVTEM BEATI OCULI QVIA VIDENT, ET AVRES VESTRAB QVIA AUDIUNT, &c.] Perficit iam differentiam inter Discipulos suos & alios, ostèdèns ipsorum beatitudinem & felicitatem non solum ex comparatione cum reprobis Iudæis, sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis prophetis & iustis hominibus. Quæ beatitudo ut rectè intelligatur, oportet per oculos videntes, & aures audientes, non solum intelligere oculos & aures corporales. Sic enim & incredulis Iudæis eadem competeret beatitudo quæ ipsis Apostolis. Nec rursum tantum oculos & aures spirituales, quia his prophetæ & iusti etiam viderunt & audierunt eadem quæ Apostoli:

stoli: Abraham enim, inquit Dominus, exultauit ut videret diem meum, & vidit, & gaudens est. Sed oportet hic, quemadmodum & in præcedentibus, quod dicitur de oculis & auribus simul intelligere de auribus ac oculis corporalibus & spiritualibus, ut quemadmodum in superioribus oculi non videntes, & aures non audientes, sunt oculi & aures quibus corporaliter visa & audita non intelliguntur: ita oculi videntes & aures audientes sint quibus corporaliter visa & audita intelliguntur. Itaque discipulos Iudæis præfert incredulis ob mentis spiritualem visionem: prophetis vero ob corporalem visionem. Sed de vtraque visione intelligenda est hæc eadem sententia, dum rursum apud Lucam dicta à Domino scribitur postquam Discipuli eius à prædicatione Euangelij fuissent cum gaudio reuersi. Nam & ibi non de corporali tantum visione Dominum locutum, patet ex his quæ ibi præcedunt, vbi gratias agit Deo patri quod reuelata essent illis ea quæ celata erant sapientes & prudentes. Notandum autem, quod Dominus non dixerit solum prophetas & iustos cupiuisse videre & audire quæ discipuli viderunt & audierunt, nec tantum dicit multos cupiuisse videre, sed multi, inquit, prophetæ & iusti. Lucas vero; multi prophetæ & reges. Sic enim significatur incomparabilis gratia Discipulis facta, ut quibus nulla vel dignitate eximia, vel rara sapientia aut iustitia insignibus ea sint concessa, quæ plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis concessa celebres non sunt assecuti, etiam si illud summopere cuperent. Quia enim gloriæ Dei studebāt, & salutis tum suæ, tum omnium auidissimi erant, ideo perpetuis, eisdemque ardentissimis votis aduentum Christi optabant & orabant, per cuius aduentum ampliore Dei cognitione reuelata, ac redemptione humani generis peracta, gloria Dei maximè erat illustranda, ac salus ad quam plurimos peruentura.

^c EST AVTEM HÆC PARABOLA: SEMEN EST VERBUM DEI. QVI SEMINAT, VERBUM, &c.] Explicatio parabole abundè ab ipso Domino reddita est, quamquam circa eam intelligendam quædam à nobis obseruanda & dicenda sunt. Impræmis ergo obseruandū, quàm appositè verbum Dei semē vocetur, aut per semen parabolicè significetur. Et quidem omnis sermo, maximè qui diuulgatur & spargitur, semen vocatur etiam à prophetis scriptoribus: vnde est disseminare sermonem, & Paulus ab Atheniensibus quibusdam dictus est *σπερμολογος*, hoc est, seminiucribus, aut potius verbisator, eo quod novos rumores spargeret in vulgus, ut legitur Act. 7. Verum præter hanc communem rationem (quæ tamen ipsa peculiariter & insigniter conuenit verbo Dei, quod prædicandum erat in agro totius orbis) sunt & aliæ rationes propriæ verbo Dei. Primum enim quod semen est terra, hoc verbum Dei est cordi, quod in medio hominis, velut terra in medio mundi constitutum, omnium spiritualium fructuum, siue bonorum, siue malorum principium est & veluti mater. Sicut ergo semen nusquam fructificat nisi in terram proiectum, sic nec verbum Dei nisi in corde susceptum. Nihil enim profuerit illud vel auribus tantum, vel oculis suscepisse. Et quemadmodum terra, nisi in eam semen iaciatur; ex se non profert ferè nisi steriles & inutiles herbas:

ita cor hominis, nisi semine diuino seminatum fuerit, noxia tantum proferet; aut saltem inutilia & sterilia. Iam quemadmodum ut semen in terram iactum fructificet, necesse est intra eam recipi, ac necesse est terram eam non esse petrosam, nec spinis, vepribus, aliisque malis herbis confectam, sed mollem ac repurgatam: ita, quemadmodum hic Saluator explicando, parabolam docet, ut fructum Dei verbum proferat in corde hominis susceptum, debet non leuiter tantum corde aduertere, sed intra illud recipi & veluti occultari, ac necesse est inueniat cor minimè lapideum, sed molle, ut firmas in eo radices mittere possit, cor ite-
iam repurgatum à spinis & zizaniis vitiorum, quæ verbum Dei alioqui suffocarent. Vt autem semen intra terram recipi possit, eaque sit repurgata, necesse est eam quantumuis ex sese bonam aratro proscindere, ac multo labore excolere, ita ut & cor hominis intra se recipiat verbum Dei; ac sit ab omnibus vitis repurgatum, cultura non parua opus est. Habet enim & cor opus aratione, stercoreatione, ac agitatione sua, reliquisque id generis culturis quæ terræ competunt. Vnde Hieremias 4. Nouate, inquit, vobis nouale, & nolite serere super spinas. Et: Innouate vobis nouale. Pro quo Hebræa significantius habent, Arate vobis arationem; quamuis eodem recidat. Deinde quomodo semen in terra receptum non fructificat, nisi in ea prius moriatur, ita & semen verbi diuini in corde hominis veluti mori debet, hoc est, diu hærere & masticari, & confringi. Postremum, sicut semen, quantumuis in bonam terram proiectum, nõ virtute folius terræ ad frugem peruenire potest, sed opus est cœlestium corporum influxu, ac pluuie descensu: ita nisi cor hominis assidue gratia cœlesti ac pluuuii spiritus sancti perfundatur, nõ poterit semen verbi diuini in eo esse fructiferum, ita ut hoc simili optimè possit intelligi concursus liberi arbitrij & gratiæ diuinæ, & vtriusque necessitas ad productionem boni fructus. Huic ergo diuino semini promittitur pluuia, Isaiæ cap. 30. vbi de felicitate regni Messie inter multa sic vaticinatur: Et dabitur pluuia semini tuo, vbiunque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberimus & pinguis. Ob hæc summam similitudinem verbi Dei cum semine, etiam in aliis multis scripturis verbum Dei semini comparatur. Vnde Iacobus: Suscipite, inquit, institit verbum, quod potest saluare animas vestras. Et: Sicut terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiã & laudem coram vniuersis gentibus. Germinabit dicit, utique per semen Euangelicum sparsum in terra. Porro cùm Dominus explicans quid per seminantem intelligat in parabola dicit apud Marcum: Qui seminat, verbum seminat; patet Dominum non voluisse hæc parabolam pertinere ad se tantum, sed ad omnes prædicatores verbi diuini. Proinde frustra quidam obseruant in principio parabole dicit: ecce exiit qui seminat, & semen suum; volentes verbo, exiit, notari exitum Christi è cœlo in terras, & ideo dici semen suum, quia Dominus non alienum semen, sicut Prophetæ & Apostoli, seminabat, sed proprium. De huiusmodi seminatoribus loquitur Isaias, cùm de regno Messie loquens tandem dicit: Beati qui seminatis super omnes aquas immittentes pedem bouis & asini. Quæ sententia significatur semen Euangelicū diuino fauore sic

Ioseph 10.

Iacobi 1.

Isaiæ 61.

Isaiæ 32.

re sic fructificaturum, ut etiam in locis aquosis iactum crescat, & ob multam copiam frumenti nihil obfit quod in loco seminato dimittantur boues & asini. Quod certe in Apostolis adimpletum est, qui in sterilibus gentibus, velut in sterilibus aquis aut locis aquosis, semen verbi diuini sparserunt, vbi tantam fructuum copiam protulit, ut non obfit quod in agro Dominico relinquuntur boues & asini, hoc est, demones, heretici, & infideles, qui depascere volunt agrum Domini. Porro messorum, Angeli hi sunt quibus dicitur Ios. 3. Mittite falces, quoniam maturit messis. Ad quem locum videtur allusum esse, cum rursus dicitur Apocal. 14. vni ex istis messoribus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ. Pro explicatione autem reliquorum, quibus Dominus exponit cætera præsumptæ parabolæ, sciendum imprimis, quod cum Dominus in parabola diuiserit semen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euangelistas non verbum Dei, quod est semen, sed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines, cum tamen quadruplices isti auditores verbi non propriè significantur per quadripartitum semen, sed magis per tetrâ quadripartitâ in quam semen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolâ hanc demonstrare varietatem audientium vni idemque verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quod Matthæus iam singulariter loquitur, reliqui verò duo pluraliter: cum contrâ in parabola ipsa Matthæus pluraliter, reliqui verò duo singulariter sunt locuti. Huiusmodi enim varietas nihil detrahit veritati narrationis. Quoniam autem apud Marcum & Matthæum dicuntur homines ipsi seminati, secus viam, super petrosa, in spinis, in terram bonam; quæ locutiones durè videntur, sciendum secundò, quod esse seminum duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminum & ager seminum, quia scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hic dicitur seminum, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebraica phrasi dicitur verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsâ parabola designatum: ita homo dicitur seminum secus viam, super petrosa, &c. quia significatur per semen seminum secus viam, super petrosa, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam quam afferunt illæ partes, secus viam, in petrosa, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tertio & quarto membro dicit: Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, &c. Et, quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono, &c. Vbi dicit semen ipsum esse homines, quod proculdubio intelligendum est, semen ipsum significare homines tales vel tales, non quod propriè semine homines significet, ut dictum est, sed quod semen in hanc vel illam terram cadens, menti suggerat tales vel tales verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo & secundo membro, Marcus etiam in primo; Hi sunt qui circa viam. Et, qui autem supra petram; sensus enim est: Hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosa. Restat tollenda vna orationis incommoditas, quæ est apud Matthæum in primo membro, cum dicitur: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminum est in corde illius, hic est

qui secus viam seminum est. Quam orationem annotatur in glosa, quam dicunt Ordinariam, sic esse ordinandam: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, ut hic suspensa sit sententia, & quod sequitur per parenthesis legatur in hunc sensum: Venit enim malus, nempe diabolus, & rapit quod seminum est in corde illius. Omnis, inquam, qui talis est, hic est qui secus viam seminum est. Græca verò non habent hanc incommoditatem. Sic enim est Græcè, πάντες οὐκ ἀκούουσιν τὸ λόγον τῆς βασιλείας, ἢ μὴ συνίεντες, ἕχεται ὁ πόνος, &c. id est, quous audiente verbum regni, & non intelligente, vel, cum quiuis audit, & non intelligit, tunc venit malus. Proinde apud nos illud; omnis qui audit & non intelligit; intelligendum est positum absolutè, pro, cum quiuis audit, &c. His pro literæ intelligentia præmissis, ad totius explicationis tractationem descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij. Primi audiunt quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione aut intelligentia, aliò nimirum per fatanam detorto eorum animo, quo fit ut nulla omnino auditi verbi adhæreat vel cogitatio, multo minus ex audito verbo nascatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terræ quæ iuxta viam est, duræ & ab omnibus conculcatæ. Habent enim & ipsi cor induratum, ut intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur cor eorum simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum premitur. Et quoniam ab eis obiter tantum & oscitanter auditur verbum Dei, nec intra cor recipitur, subito aduolans diabolus, velut auicula quædam, sublegit ex animis illorum quicquid audierunt priusquam inhærescat, immixtis scilicet diuersis cogitationibus aliò animum trahens, ut iam nihil referat audisse. Bene autem quæ Lucas diabolus vocat, Marcus fatanâ, Matthæus antonomasticè malum, apposito apud Græcos articulo, per volucres cæli designatur, eo quod in caliginoso huius mundi aère demones morentur cum volucribus cæli. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatem atque superbiam, sed omnium maximè ob eam causam quæ hic à Domino indicatur, quod semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cum intra illa non recipitur. Alij, præter hoc quod Euangelium audiunt, mente etiam illud reuoluunt, bonumque iudicantes auide illud arripiunt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo, tum facto, ita ut semen in eis subito enascatur, & per herbam fructum pollicetur. Verum quoniam quod audierunt non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profundè radicum, ob id sunt temporales vel temporarij, hoc est, ad tempus obtemperant sermoni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt, deserentes bene ccepta. Hi ergo similes sunt terræ petrosæ non ob cordis duritiam, sed tum quod in eis verbum Dei nimis præpropere enascitur, tum quod in eis non sit ita radicum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ ut sustineat exortum persecutionum & tribulationum, quæ ut in multis scripturæ locis, ita & hic per solem æstantem significantur. Quemadmodum enim Sol suo æstu herbas quidem non satis radicata, nec sat humoris habentes arefacit, bene autem radicata & loco humido nascentibus non solum nihil obest, sed etiam iustam augmenti & fructus perfectionem

Tractatio
parabola.

Volucres
cæli diabolus
significant.

perfectionem & maturitatem adfert: ita tentationes cum imperfectos deiciant, firmos etiam perfectiores reddunt. Proinde Paulus Ephesius precatur à Deo virtutem corroborari per spiritum eius in interiore homine, ut que sint in charitate radicata & fundati. Porro illud; propter verbum quod est in Matthæo & Marco, quanquam posset coniungi cum sequenti verbo, scandalizantur, ut significetur eos scandalizari in verbo semel recepto cum gaudio, rectius tamen coniungitur cum præcedenti oratione tribulatione vel persecutione, ut significetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Id fit dum vel eorum fides in Christum oppugnatur, vel cum alioqui propter iustitiam quam sectantur, aliquid patiens contingit. Quid autem sit illud, scandalizantur, quod est apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens; & in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc est, offenduntur; & impediuntur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertii sunt, qui & ipsi verbum non audiunt solum sed & intelligunt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent: sed quemadmodum illos qui petrosæ terræ assimilantur, ab Euangelio crux auocat, ita in istis cupiditatis & cura superflua rerum præsentium facit ut prorsus enecetur & intereat verbum Dei, antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandum Lucam & Marcum tria numerare quæ spinis comparantur, videlicet sollicitudines, (pro quo apud Marcum legimus, ærumnas cum apud Græcos vna eademque sit dictio περιμνηναι diuitias & voluptates, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum. (hoc est Hebraica phrasi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupiscentiæ, hoc est, reliquarum rerum concupiscentiæ, in quibus tribus comprehenduntur illa tria quæ Ioannes dicit esse in mundo, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Matthæus verò duo tantum ponit, sollicitudinem sæculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est fallaces diuitias, rectissime sic dictas, quod blanda quadam specie promittant id quod præstare non possunt, quodque homines frustrentur plerumque salute æterna. Mirum autè videri posset, ut habet Gregorius, diuitias & voluptates à Domino spinis comparari, cum spinæ pungant, illæ autem delectent. Et tamen spinæ sunt, quia curarum quas requirunt punctationibus mentem cruciant, & dum ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere mentem eruent, ac demum remorsu admissi peccati mentem torquent. Notandum etiam cum Gregorio, duo diuitiis iungi, sollicitudines scilicet & voluptates. & illas quidem præponi, has postponi. Nam ut habeatur diuitiæ, vana præcedunt curæ quibus mens hominis miserè torquetur: obtentæ autem voluptates pertrahunt, per quas anima vulneratur, & tanquam spinis per remorsum eruciatur. Quod autem apud Lucam dicitur, à sollicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur; sciendum quod pro participio, euntes, (quod obscuritatem aliquam fecit,) Græcè est πορευόμενοι, quod quidam putat accipi posse non ut sit deponens à πορεύομαι, eo, sed passiuum à πορεύω, quod significat duco, ago, aut etiam abundare facio, ut sit ten sus: Suffocantur acti, ducti, & possessi, hoc est, dum aguntur & obruantur à curis, diuitiis, & voluptatibus. Aut si, ut magis est verisimile, sit à πορεύομαι illud, euntes, sic accipietur: Suffocantur à curis, &c.

A euntes supple. post eas, hoc est, dum sequuntur eas, vel euntes, hoc est, processu temporis, ut sit phrasis Hebraica. Potest autem illud ἐνδὲ πορεύομαι, ut est Græcè, veris; sub sollicitudinibus & diuitiis, ut sit tenius; euntes sub sollicitudinibus hoc est, cum illis euntes & conuersantes, quomodo intelligit Euthymius Græcus. Quartii sunt, qui audientes verbum, suscipiunt illud in corde bono, & susceptum retinent, in quibus quoniam radices agit, nec inuenit spinas, fructum profert etiam varium, secundum quod alii aliis spiritu locupletius donantur. Sicut enim triplex est varietas audientium verbum Dei sine fructu, ita triplex etiam varietas audientium cum fructu significatur in quarto isto genere à Matthæo & Marco. Centesimum enim fructum afferunt, qui perfectam & summam vitam agunt. Sexagesimum verò, qui mediocrem. Trigessimum, qui inferiores sunt, fructum tamen bonum afferentes pro suis viribus. Hinc factum est ut centuplum fructum Hieronymus virginibus, sexagesuplum viduis, trigecuplum coniugatis tribuerit, ostendens numerationem quæ in digitis fieri consuevit, huic misterio conuenire, libro primo contra Iovinianum. Augustinus verò centesimum martyribus, sexagesimum virginibus, tricesimum coniugatis aptans etiam his numerationem, lib. de quæstion. Euang. Theophylactus centesimum tribuit anachoritis, qui perfectam vitam assecuti rebus diuinis tantum vacant solitariè viuentes: sexagesimum cœnobotis: trigessimum coniugatis & laicis. Apud Lucam nulla graduum sit mentio, sed cum in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hic tantum dicit; & fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam vel patientem expectationem mercedis. Est enim Græcè ἐπιμονή, quod magis significat expectationem & longanimitatem, quam aduersitatum tolerantiam. De ea ergo loquitur patientia, de qua alibi; In patientia vestra possidebitis animas vestras, obseruandum autem quàm pulchrè Lucas secernat quarti generis auditores à tribus aliis. Nam per hoc quod dicit; verbum retinent, separat eos a primis; per hoc quod dicit, in corde bono, separat ab his qui in spinis semen excipiunt; per hoc quod dicit, fructum afferunt in patientia, separat ab his qui in petrosa seminantur, qui non perseverant. Porro dubiū hic esse potest, an per fructus hic designantur bona opera, an merces quæ bonis operibus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus, debere accipi videtur, ob id quod etiam hi qui in spinis & petrosâ terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus proferunt, cum tamen his non dicantur fructum adferre: nisi dicamus bona opera non vœanda fructus, nisi quæ usque ad messis tempus, hoc est tempus retributionis perdurant. Alioquin enim potius teneræ herbæ sunt similia.

ET DICEBAT ILLIS, NUMQUID VBNIT LVCERNA UT SVB MODIO PONATUR. Parabola hæc lucerna quæ rursus hic ponitur apud Marcum & Lucam, dupliciter potissimum à diuersis proposito Domini applicatur. Theophylactus enim intelligit hic alterius doctrinæ esse initium, ut hic intelligatur Dominus Discipulos suos, quibus supra plus quàm aliis datum esse asseruit, admonere voluisse ut honestæ & claræ sint vitæ, eo quod sint velut lucerna quæquæ aliis omnibus in exemplum proponenda & vita

eorum omnibus futura conspicua. Iam quod sequitur; Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur, &c. sic intelligit: Velut lucerna super candelabrum ponendi estis, quia vniuersique vestrum nihil poterit esse occultum, sed quicquid feceritis, manifestabitur non solum in futuro seculo, sed etiam in presenti apud homines. Quod autem post adhortationem ad vigilantiam in audiendo, sequitur apud Marcum: In qua mensura mensi fueritis, &c. sic intelligit: Videte quid audiat, ut nullum ex dictis meis vos fugiat. Qualem enim mensuram attentionis attuleritis, talis etiam vilitas vobis dabitur, & secundum mensuram auditis & attentionis addetur vobis & intelligentiae gratia. Qui enim habet alacritatem & diligentiam, dabitur ei multa intelligentia: qui vero segnis fuerit, & non alacer, tollitur ab eo etiam quod habet aut putat se habere. Aliter autem totus iste locus intelligitur, ut per parabolam lucernae Dominus significet, quare mysteria regni caelorum sub parabolis latentia discipulis suis aperuit, nimirum ut suo tempore eadem discipuli aliis qui iam adhuc non erant capaces reuelarent, ut non putarent illa quae seorsum ipsis aperiebantur, semper a se occultanda esse. Est ergo sensus: Sicut nemo accendens lucernam operit eam vase, sed super candelabrum ponit, ut lumen praebat ingredientibus: ita non puteris me quae secretum vos doceo, velle semper esse occultata. Ideo enim lumine diuinae sapientiae vos accendo & illumino; ut suo tempore veluti supra candelabrum positi lumine vestro alios etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicae doctrinae mea est, quam tumis adhuc hominibus incognitum & occultum, quod non sit toto mundo propalandum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus rursum hic parabolicè discipulis locutus est, eaque locutus est quae animis eorum voluit esse infixata, iterum adiecit; Si quis habet aures audiendi, audiat. Et quo magis eos excitaret ad vigilantiam in audiendo ea quae per eos alios erant praedicanda, ac significaret praedictam parabolam propter eos esse dictam, rursum intulit: Videte ergo quid audiat, hoc est, curate ut quae auditis memoriae mendentis. In qua enim mensura vos mensi fueritis aliis, remetietur vobis a Deo,

PARABOLAE ZIZANIORVM, SEMINIS CRESENTIS,
grani sinapi & fermenti. Matthæi. 13. Marci 4.

CAPVT LII

A Liã parabolã proposuit eis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo, cum autem dormiret homines, venit inimicus eius, & supereminavit zizania in medio tritici, & abiit. Cum autem creuisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem serui patris familias, dixerunt ei. Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: Vis igitur intrare? & colligimus ea? Et ait. Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, & in tempore messis dicite messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. Et dicebat. Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram & dormiat, & exurgat nocte & die, & semen germinet, & crescat dum nescit ille. Vltro enim terra fructificat, primum herbã, dein de spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem quoniam adest messis. ^a Aliã parabolam proposuit eis, & dicebat: ^b Cuius similitudinem regnum Dei? aut cuius parabolam comparabimus illud? ^c Simile est regnum caelorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo, quod cum seminatum fuerit in terra ^d minimum

^a dicens
C. 12. 89.
^b sicut
et dicitur
h. o. m.
nus.

A imò & adicietur vobis. Nam si fueritis ignaui, aut parci dispensatores doctrinae, quam vobis imperio, parcam etiam sentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, aliisque Dei donis. Contrà vero si larga mensura aliis dispensaueritis largam etiam experiemini in vos Dei rem unerationem, & qui dedit sortem, larga item mensura adiciet incrementum, copiosiore vos donans recognitionis, lumine, quo pluribus prodesse possitis, In regno enim caelorum aliquo usque etiam impletur quod Vulgo dici & fieri solet; ut multum habenti multum detur: parum habenti non solum nihil detur, sed etiam ab eo tollitur quod habet. Nam qui dona diuina quae ei offeruntur verè habet. (habet autem qui quae accepit se habere declarat eis vtens) ei amplius a Deo dabitur: qui vero quae debet habere, & quae offeruntur ei diuinitus dona non habet. (non habet autem qui deforsum thesaurum apud se seruat) colligitur ab eo etiam quod videbatur habere. Hæc totius huius loci explicatio ut magis cohereret, ita etiam magis conuenit cum illis locis ubi apud Matthæum ponuntur duae illae sententiae, quae sunt hic apud Marcum, de occulto reuelando & mensura: quarum hæc est apud Matthæum cap. 7. illa cap. 10. ubi subiungitur: Quae dico vobis in tenebris, dicitur in lumine. & quae in aure auditis, praedicare super terra. Ceterum quod apud Marcum legimus: Nec factum est occultum, quod non veniat in palam; Graece sic habetur, οὐδὲ ἐκρυπτο ἀποκρυφῶν, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, id est, neque factum est occultum, sed ut in palam veniat; quomodo deprehendi scriptum in tribus Bibliis antiquis manu descriptis, ut non sit dubium quin locus iste Marci, ex lectione Lucae sit à scriptore vel impressore mutatus, quod videretur nullus alioqui esse sensus. Est autem oratio imperfecta hoc modo supplenda: Neque factum est aliquid occultum ut maneat occultum, sed ut aliquando manifestetur. Videtur autem & hanc sententiam Dominus à vulgari sermone mutasse; quam pro diuersa materia subiecta variè vsurpare possumus. Siquidem ea etiam rectè vtetur, dum significare voluerimus omnia quae iam sunt occulta hominum facta, in nouissimo die propalanda coram omnibus, quamuis ad hoc propositum non videatur vsurpata à Salvatore.

^a quidem est omnibus seminibus quae sunt in terra, & cum seminatum fuerit ^b creuerit, & ascenderit in arborem, & fit maior omnibus arboribus & fecit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues habitare, & volucres caeli, veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire, sine parabola autem non loquebatur eis, ut impleteretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. ^b Seorsim autem discipulis suis differebat omnia. Tunc dimissis turbis venit in domum & accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edidisse nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminavit bonum semen, est filius hominis. Ager autem, mundus. Bonum vero semen, hi sunt filii regni. Zizania autem, filii sunt nequam. Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus. Messis vero, consummatio seculi est. Messores autem, Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis Angelos suos & colligent de regno eius omnia scandala & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.

A LIAM PARABOLAM PROPOSUIT AERIS, DICENS: SIMILE FACTUM EST REGNUM COELORVM.] Superior parabola desumpta est à semine quatenus significat verbu Dei: hæc vero parabola desumpta est etiam à semine bono, sed quatenus significat bonos homines, ut ipse Saluator etiam postea dignatus est aperire. Itaque sicut superiore significatu est vnum idemque semen non facere in omnibus fructum, & in quibus fructum facit, non eundem facere, ita hac significetur usque ad consummationem seculi semper in Ecclesia Dei malos bonis fore permixtos, idque Deo permittente fieri in bonu electorum. Et quomodo illa valet tum ad mouendū auditores, ne frustra audiant verbu Dei: tum ad consolationem discipulorū, ne ob id cessarent à praedicatione, quia in multis eam experturi erant fore infrugiferam: ita hæc valet etiam & ad commouendū auditores, ne sibi ex eo placerent quod Christu viderentur sequi, eiusque gregi essent admixti, cum semper mali speciem boni preferentes gregi suo essent admiscendi: & ad consolationem discipulorum & omnium bonorum fidelium, ne ex eo sibi displicerent ac scandalizarentur, quod suo gregi viderent malos esse admixtos. Proinde bene hæc parabola subiecta est superiori, tū quod etiam à semine sit desumpta, sicut & ea quae sequitur ex Marco: tum ne semen illud quod non cecidit in spinis, sed in terram bonã, putaretur nullam mali seminis, vnde semul spinæ nasceretur aut malæ herbæ, habiturum admixtionem. Porro imprimis hic dicendum de hac oratione. Simile est regnum caelorum homini qui seminavit, &c. quales multae sequuntur postea, ut cum dicitur regnum caelorum simile grano sinapis, fermento, saganæ, decem virginibus, homini qui fecit nuptias filio suo: & sic de aliis: Itaque in his locutionibus plerique regnum caelorum variè accipiunt, nimirum pro exigentia rei cui regnum caelorum assimilatur, ut aliquando accipiant pro Rege caelesti Messia, aliquando pro Rege caelesti Deo patre, aliquando pro doctrina Euangelica, aliquando pro Ecclesia fidelium, aliquando pro fide, &c. Quare hoc loco intelligunt hunc sensum: Similis est Rex caelestis Messias homini qui seminavit, &c. Et cum sequitur: Simile est regnum caelorum grano sinapis; sic explicant: Doctrina Euangelica similis est, & sic de aliis. Verum quoniam durum est ut qui legit aut lex regni dicatur regnum, ideo conuenientius quidam sic has locutiones explicat, ut intelligatur regnum

caelorum dici simile alicui rei, quantum ad aliquid sui. Regnum enim caelorum varia in se complectitur, nempe regem suum, legem suam, ac regni eius. Itaque intelligunt regnum caelorum aliquando ratione istius, alias ratione alterius dici alicui simile. Conuenientior autem & facilius est explicandi eas locutiones ratio, quae supra est indicata, circa caput Concordiae 47. ut regnum caelorum dicatur simile huic vel illi rei, quia in regno caelorum tale quid contigit, quale de huiusmodi re narratur. Hinc Marcus in sequenti parabola dicit: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram; pro quo Matthæus dicitur erat: Simile est regnum caelorum homini qui iecit sementem in terram. Sunt enim huiusmodi locutiones ex phrasi Hebraica. qualis est & in illo Isaia loco: Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semem, quasi Sodoma fuisset, & quasi Gomorra similes essemus, hoc est, tale quid nobis contigisset quale contigit in Sodoma & Gomorra. Ceterum quoniam in parabola hac à se explicata, quaedam Dominus reliquit intacta quae variè explicantur à diuersis, videlicet quid significet dormitio hominum, cuius occasione inimicus venit, & superfeminavit zizania: quid significet abitus inimici: qui sint illi serui patris familias, qui ignorant vnde sint in agro zizania, & quaerunt num velit ea colligi: ideo quocertius & solidius in huius & aliarum parabolarum explicatione versetur, quaedam hinc sunt annotanda, & imprimis, quod cum omnis parabola obliquo & figurato modo rerum quarundam naturam & conditionem manifestet, ideo quemadmodum in his qui typum Christi gesserunt in veteri testamento, non oportet hunc typum exprimere in singulis eorum factis: & quomodo in allegoricis locutionibus non oportet singularum dictionum mysticam requirere intelligentiam, sed satis est explicare quid tota oratione significetur: ita & in parabolis non oportet, teste etiam Chrysostomo, nimia cura in singulis earum verbis anxium esse, neque ea quae in eis dicuntur secundum totum quod dicitur inuestigare, & singula velle accommodare ei rei ob quam parabola assumitur. Quamquam enim in parabolis nihil ponitur superfluo, non tamen necesse est ob id omnia mysterium aliquid significare, quod ad eam rem pertineat, de qua est parabola. Quaedam enim in eis admiscuntur, tantum ut expleatur & constet narrationis ordo. Proinde ante omnia perspicendum est, quid per parabolam auctor ipse intenderit significare, & quorsum ac qua

occasione dicta sit: hinc generali quodam modo vnum alteri comparare oportet, nec nimia curiositate de singulis cooperatis sollicitum esse, sed ea tenus ea quæ in parabolis dicuntur rei ob quam dicuntur cooperare, quatenus conveniunt intentioni propositæ. Alioquin enim si singula quis velit exactè perscrutari, ac similia eundem in rebus ob quas parabolæ assumuntur, & laboriosa admodum res erit, & nimis curiosa forsitan, imo & in argutias quasdam abduci hominem contingeret, quæ scilicet evertant, ut patet in plerisque parabolis sequentibus. Itaque & in præsentis parabola non opus est pro explanatione sensus quæ intendit Saluator, singula accommodare, & excutere quomodo rei ad quam spectat parabola, conveniant, sed satis est secundum ea quæ Dominus pro parabolæ explanatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolæ ad eam rem propter quam assumpta est, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei, quemadmodum si homo aliquis seminaret bonum semen in agro suo, contingit inimicum eius invidia commotum postea superfeminare zizania, nec tamen ille velit ea postquam apparere cœperint, à seivis suis eradicari, sed vult ea simenda crescere usque ad messem, ne in eradicandis zizaniis, cœulescat & pereat, aut etiam simul eradicetur & triticum. Qui, cum messis tempus advenit, iubeat messoribus suis, ut triticum à zizaniis separantes, zizania quidem alligent in fasciculos comburendos, triticum verò congregent in horreum ipsius. Sic enim & in regno Dei filius hominum tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tamquam in agro suo, homines ad cœlesti regnum prælectos veluti semē bonum, diaboli infestissimus hostis humanæ salutis, passim etiam superfeminat, semperque seminabit impios homines veluti zizania, ubique eos iustis permiscens, qui etiam indigni sint iustorum societate: tamen propter eorum bonum finē, sunt semper in congregatione eorum usque ad consummationem sæculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demessis & collectis, iusti ab impiis separati receduntur in horreo ecclesiæ regni: impii verò veluti in fasciculos collecti, traduntur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc parabola eam adfert utilitatem, ob quam prius dictum est eam assumptam esse. Et tamen etiam sanctissimi, doctissimi, & antiquissimi patres, Hieronymus, Augustinus, & alii, plerique in omni singula huius aliarumque parabolarum excutunt, ut ea diligentia non possit omnino reprehendi. Itaque per hoc quod dicitur in parabola inimicum venisse ad superfeminandum zizania cum dormirent homines (per quod in parabola significatur noctu eum venisse, tempore scilicet opportuno) intelligunt significari zizania à diabolo feminata in mundo negligentia Episcoporum & præpositorum Ecclesiæ. Verum cum in parabola non significetur illis verbis hominum negligentia, cumque etiam Christo & Apostolis agentibus in terra diabolus superfeminaverit zizania, Iudam scilicet proditorem, Simonem Magum, & alios simpliciter fuerit illum tantum intelligere significatum, diabolum superfeminare zizania, cum tempus & locum opportunum inuenerit, & omnem opportunitatem obsequare, quo Dei operibus noceat, etsi nullo suo bono; quanquam rectè intelligatur, quod iam ex illa intelligentia consequitur, tum maxime super-

A feminare zizania, cum videt dormientes Ecclesiæ prælatos. Quod dicitur inimicus zizaniis superfeminatis abuisse; significat diabolum quam potest maxime studere ut lateat. Quod dicitur zizania tum primum apperuisse cum ex bono semine herba eremisset, & fructum fecisset, quando scilicet ex fructu dignoscere poterunt zizania à tritico, cum prius ob similitudinem dignoscere non possent; significat ad tempus quidem plerumque malos bonis permixtos ob sacramentorum & nominis Christiani communionem, non posse statim discerni, cognoscere autem tandem ex eo quod non eodem fructu proferant cum bonis. Porro seivæ qui dubitant num eradicanda sint zizania, rectè significant homines Deum timentes, & potissimum ministros iustitiæ, qui desiderant impiorum eradicationem, qui ne præcepti zelo peccent, docentur tolerare ad tempus malos bonis permixtos agere. Ex eo autem quod in parabola pater familias verat eradicari zizania, & præcipit ut sinantur utraque crescere, intelligit D. Chrysostromus significatum esse, non esse occidendos hæreticos, quos per zizania intelligit esse significatos, sicut & Augustinus & Hieronymus. Hinc & post Chrysostromum hodie plerique colligunt non esse comburendos & occidendos hæreticos. Sed quam malè hoc hinc colligatur, patet primum ex ipsa Saluatoris explanatione, ex qua constat per zizania non tantum hæreticorum dogmata aut hæreticos esse intelligendos, sed in genere omnes malos, omnia scilicet scandala, & eos qui faciunt iniquitatem. Quare non magis ex hoc loco colligi potest hæreticos non occidendos, quam fures, homicidas, & id genus homines, quos nemo negaverit iure & pro utilitate reipublicæ occidi. Nec id intelligendum est hoc loco prohibitum esse. Nam primum, ut dictum est, non est necesse singula parabolæ applicare rei ob quam dicta est, satis enim hic est intelligere Dominum significare voluisse, usque ad consummationem sæculi semper malos bonis permiscendos. Deinde si & hanc partem parabolæ, rei adaptare velimus, dicendum his verbis non prohiberi extirpationem huius vel illius mali, sed omnium simul malorum in genere, quod nihil aliud est, quam non studendum ut omnes simul mali à consortio bonorum tollantur. Postremam observandum, quod additur, ne forte eradicantes zizania, eradicent simul cum eis & triticum. Ex eo enim intelligi datur, ut colligit Augustinus lib. 3. cap. 2. contra epistolam Parmen. quod cum metus iste non obest, sed potius contrarium metuitur, videlicet ne pereat & triticum, nisi quædam zizania eradicentur, non solum licite eradicari ea, sed etiam necessario eradicanda esse. Si enim propter conservationem tritici non sunt eradicanda zizania, rursum eradicanda erant, ubi conservando tritico ita erit necessarium. Satis, inquit Augustinus ostendit Dominus eam causam præmisit, dicens: Ne forte colligentes zizania, & e. quod cum metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cuiusque crimen notum est omnibus, & omnibus execrabile apparet, ut vel nullos profusos vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere, non dormiat severitas disciplina &c. Proinde etiam si specialiter per zizania hic hæretici intelligerentur, tamen ex prædictis patet quomodo ex hoc loco non consequatur illos non esse occiden-

dos. Imo quomodo potius contrarium sequatur. Ideo autem Chrysostromus & Hieronymus per zizania peculiariter intelligendos putaverunt hæreticos, quod per bonum semen ex prima parabola intellexerunt sinceram Evangelicam doctrinam, cui contrariatur hæreticorum doctrina à diabolo superfeminata in mundo post Evangelii prædicationem. Augustinus verò ob id hæreticos peculiariter hic significatos intelligit quod Catholici malè viventes sed per hæresim aut schisma ab unitate Ecclesiæ nodum separati, paleæ potius sint similes quam zizaniis, quia palea etiam fundamentum habet cum frumento, radicemque communem, ut videre licet lib. 2. quæstio. Euang. cap. 10. Qui Augustinus in principio quidem, sicut ipse de se testatur in epistola ad Vincentium 48. & epist. ad Bonifacium comitem 50. eius fuit sententiæ, ut non solum putaret hæreticos non esse occidendos, sed nec quavis ratione puniendos vel cogendos, cum iam tum à Constantio primum, & deinde à sequentibus Catholicis Imperatoribus statutum esset, ut multa pecuniaria aut etiam exilio plecterentur. Neque tamen commovebatur Augustinus multum hoc loco, sed potissimum, ne Ecclesia sanctos Catholicos haberet, quos apertos nouerat hæreticos. Postea tamen exemplis edoctus quam leges illæ imperiales viles essent Ecclesiæ & multorum salutis, eadem leges in multis locis defendit, & iustas esse ostendit, frequenter tamen iudices ab occisione hæreticorum auocans, non quod eam iniustam existimaret, sed quod ea necdum ab imperatoribus statuta esset hæreticis, & quod non videretur lenitati Christianæ competere, quam tamen etiam postea prospexit & docuit esse iustam. ut videre licet in lib. contra epistolam Parmen. Ex quibus omnibus patet quam non satis Catholice hoc tempore in Paraphrasibus quidam hunc locum de hæreticis tantum exposuit, intelligendum legentibus relinquens, eos non esse extinguendos, sed tolerandos: Ex his etiam discere licet, parabolam duplici modo explicari posse. Vno modo, generaliter eas applicando ei rei ob quam assumuntur, quantum id requirit Saluatoris intentio. Secundò, singulas partes diligentius excutendo. Vbi tamen cauendum ne per nimiam curiositatem in ineptias aliquis incidatur. Est & tertius modus explicandi parabolam, quæ scilicet parabolæ explicanti non secundum illam primam & præcipuam intentionem, secundum quam à Domino sunt dictæ, sed secundum eum modum quo accommodantur à sanctis ecclesiis ad instructionem morum, pro exigentia diversorum locorum & temporum. De quo modo dictum est supra, circa parabolam de immundo spiritu exeunte & redeunte. Proinde in sequentibus frequenter tres istos modos secernentes singulos prosequemur.

BEAT DICEBAT: SIC EST REGNUM DEI, QUEM ADMODUM SI HOMO IACIAT, &c.] Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum, etiam à semine detumpta, à præcedenti differt, quod in hac nulla zizaniorum mentio: deinde quod illa assumpta est ad significandum permutationem malorum cum bonis, hæc vero ad significandum modum quo Evangelicum semen fructificet. Et in illa quidem semen accipitur pro filiis regni, hic vero rursum, quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni hoc est, doctrina Evangelica. Propter similitudi-

A nem tamen huius parabolæ eum præcedenti videri potest neuter Evangelitarum utrumque possuisse. Porro in hac parabola, quod attinet ad litteram nihil est obscuritatis, nisi quod verbum exurgat, cum dicitur; & exurgat nocte & die, variè refertur. Potest enim referri ad hominem ad quem refertur præcedens verbum, dormiat, quomodo intelligit Theophyl. ut ablativus, nocte, referatur ad verbum, dormiat, & die referatur ad, exurgat, ut vult Caietanus, & significetur semen crescere tam dormiente in nocte, quam (agentem) die eo qui seminavit, hoc est, ipso in teris aliis suis negotiis vacante citra omnem ipsius operam semen crescere postquam semel in terram iactum est. Potest & referri ad semen, ut significetur illud exurgere nocte & die homine dormiente. hoc est, illo amplius nihil agente, imò nesciente aut non sentente: Hoc præmissio, parabola hæc primum generalis applicatione potest intentioni Saluatoris sic accommodari, ut nihil aliud intelligatur per eam significare voluisse, quam præter hominum opinionem, ac ne sententiis quidem illis, Evangelicam doctrinam passim enascituram & fructificaturam non subito quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectum suum fructum perveniat. Itaque hic erit sensus: Ita in regno Dei conveniet quemadmodum eum semen ab homine iactum in terra, vltro citra seivæ qui seminavit operam, imò eo ignorante, nec sentente, & aliud quidvis sine die sine nocte, agente, è terra enascitur, & quidè primum in herbam, mox in spicam vacuam, demum in spicam frumento plenam fructificans, quo factò demeritur. Sic enim & Evangelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spargenda in cordibus hominum & agro mundi huius, præter hominum opinionem subito fructificare incipiet, sensim tamè ad perfectum & prædestinatum à patre, omnium electorum fructum pertinet, quo iam producto, cõsummatio sæculi veluti messis aderit, quando demessus Evangelicæ prædicationis maturus & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreo cœlesti. Secundum hanc explanationem non est inquirendum quis sit ille homo in parabola significatus, qui semen iacit in terram, quo dormiente, imò nesciente semen ipsius fructificat. Sequitur autè hæc explicatio eam constructionem literæ, qua verbum, exurgat, refertur ad hominem qui seivæ, quamvis possit etiam similiter parabola explicari sequendo alteram constructionem, ut tacite patet. Alio potest hæc parabola tractari, ut singula penè diligentius excutiantur, & applicentur rei de qua est parabola, si intelligamus Dominum huius parabolæ inuolucro rectè docere voluisse, Evangelii exordium, progressum, & consummationem, quarum primam & postremam partem ipse palam visibili corpore peracturus esset, mediū, hoc est, progressum invisibili spiritus sancti gratia administraret. Si quidem ipse Dominus per vniuersam Iudeam sparsit semetipsum Evangelicam. Mox eo peracto obdormit, moriens primum, deinde resurgens in quietem æternam. Vbi eo qui primus semen fecit in terram, veluti dormiente, semen Evangelicum seivæ archibus inaccessit, nocte simul ac die, hoc est, in prosperis pariter & aduersis per omnem occasionem & promouetur, & reluctantiū. Quod ut Christo veluti dormiente accidere videtur, ita, & veluti nesciente, eo quod illi mandatum aduersus Evangelium immutatum;

& propter illud suos grauiā pati. Et quidem par-
uis iniūis exortū est Euangelii regnū, si rem quis
æstimet iuxta mundi speciē. Huius ergo exordium
velut herba erat improuenientis Euangelici seminis
quod deinde mox occupare cepit vniuersum or-
bem, nec desinet succrescere, donec maturuerit
vniuersa seges, quod tum erit, cum omnes præde-
stinati per Euangelium erunt vocati, & bonum ac
maturum frumentū effecti. Tum rediturus est qui
semen in terram primus iecit, mundo iam conspi-
cuus ea specie qua ascendit in cœlum, mittetque
falce ineuitabilis sui indicij, qua omnibus succis
purum triticum reponet in horreū suum. Sic ferè
quidam in paraphrasibus. Hęc autem applicatio
parabolæ sequitur eam literæ constructionē, qua
verbum, exurgat, refertur ad semen, quomodo in-
telligit D. Hieronymus in Marcum, quanquam &
Theophylactus parabolā hanc ferè secundum pos-
teriolem hanc explicationem tractet, referens ta-
men verbum, exurgat, ad hominem seminantem,
sed coactus. Porro quāquā in hac parabola secun-
dum præcipuam Domini intencionem per messem
significetur consummatio seculi, & successuum
Euangelici seminis incrementum, significatam per
herbam, spicam, & plenum frumentum, pertineat
ad diuersa secula, tamen secundum tertiam illam
tractandi parabolæ rationē, potest etiam apud hęc
parabola applicari cuilibet particulari prædicato-
ri disseminanti Euangelium in terra, ac intelligi se-
men illud in singulis Christianis suā habere her-
bam, deinde suam spicam, ac postremum suam
maturitatem ac messem. In herbam enim enatum
est in his qui iam per baptismum nuper in Chri-
sto renati, innocentij virore latā de se spem præ-
bent. Qui iam excelsiores facti Euangelicæ piete-
tis profectu, spicas suas habent, succidendi falce,
hoc est, morte, cum iam pro suo modo quisque
maturuerit. Nam post mortem & messem illam, tri-
ticum neque crecicit, neque decrecicit amplius in
meritis & bonis operibus. Obseruandum autem,
quod ad literam pertinet, verbum *καρποφορεῖν*, ali-
ter accipi à Marco in hac tertia parabola, & aliter
in prima. Hic enim dicitur semē fructificare, cum
tātum in herbam & necdum in spicam enatū est.
In prima verò parabola solum illud semen dicitur
fructificare, quod in terram bonam cecidit, cum
quæ in spinis aut in petrosa cecidissent, etiā in her-
bam germinarent. Sic etiam in hac parabola, ali-
ter accipitur produxisse fructum, quam in secun-
da accipitur apud Matthæum, facere fructum. Hic
enim produxisse fructum dicitur, cum iam ple-
num frumentum esset in spica, & messis tempus
adesset. Ibi verò diu ante messis tempus dicitur fe-
cisse fructum, videlicet eum iam ex spicis distingui
posset à zizaniis.

ALIAM PARABOLAM PROPOSUIT
EIS DICENS: SIMILE EST REGNUM
CÆLORVM, &c.] Ante quartā hanc parabolam,
præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo ha-
bet hoc loco: Cui assimilabimus regnum Dei, aut
cui parabolę comparabimus illud? Qua questione,
dum veluti hæsitabat cui rei potissimum conferen-
dum esset regnum Dei, magis attentos voluit red-
dere Dominus auditorum animos. Cum autem su-
periori parabola Dominus significauerit modum
incrementi regni cœlorum, hac iam parabola & se-
quenti (quas duas & Lucas habet cap. 13. alio tēpo-
re rursus dictas) significat vim regni cœlorum in

A crescendo, nimirum quod ex paruis & humilibus
iniūis mox processurū esset ad maxima. Porro cir-
ca literam in priore parabola dubium est quomo-
do granum sinapis dicitur minimum omnium fe-
minum, cum semen papaueris, rutæ, & aliarū her-
barum multarum deprehēdatur minus semine si-
napi. Deinde, quomodo dicitur sinapi ascendere
in arborem, & facere ramos magnos, ita vt in eis
volucres cœli habitēt, quorum nihil apud mos ex-
perimur. Ad prius dubiū responderet Albertus Ma-
gnus granum sinapis dici minimum nō in re, aut
in quāitate, sed in proportione, quia scilicet rela-
tum ad id quod producit, minimum est omnium,
hoc est, minus est omnibus aliis, si id quod ex eo
producitur, conferatur cū his quæ ex aliis produ-
cuntur. Potest etiam dici, quod minimum dicitur
omnium feminum, quia inter omnia semina est valde
paruum. Non enim est Græcè, nimum omnibus
feminibus, vt nos legimus in Matthæo, cum sit ora-
tio non satis Latina; nec minus omnibus femini-
bus; vt legimus in Marco, & cum illa oratio ineptū
habeat sensum, nisi subintelligatur, minus est omni-
bus aliis feminibus, sed vtrobique est, *μικροτερον εστι
παντων σπικων*, quod sic vertendū est, minimum
est omnium feminum; quomodo in Matthæo ver-
tit quidam: cum in Marco vertat; minus est omni-
bus feminibus. Ponitur enim hic comparatiuus
apud Græcos vice superlatiui, quemadmodum &
in illo Pauli; Maior horū est charitas, pro maxima
horum. Idem dicendum de oratione quę sequitur,
Fit maius omnibus oleribus; pro quo Græcè est,
γινεται παντων των λαχανων μεγαλον, id est, fit maximum
inter omnia olera. Ad alterum dubium dicendum
sinapi dici fieri arborem vel arbuscula, tum quod
lignescat eius stipes tum ob ramorum multitudi-
nem, quanquam Marcus arboris non faciat men-
tionem, sed tantum dicat ascendere, & fieri maius
omnibus oleribus. Nam illud, in arbore, quod ha-
bent plerique libri apud Marcum, nec est in Græ-
cis, nec in antiquis Latinis manu descriptis, vt ex
Matthæo & Luca videatur ascriptum. Iam etiam
verisimile est pro regionū diuersitate semen sinapi
esse varium, & alterum altero minus, atque quod-
dam in maiore exurgere altitudinem, quam quod
est apud nos, quando quidem Plinius & seminis
huius varietatem, & foliorum sinapi diuersitatem
indicat lib. 19. cap. 8. scribens in hunc modum de
sinapi: Aequinoctio autumnii feruntur coriadrū,
anethum, atriplex, malua, lapathū, cerephylion, &
acerrimū sapore, ignei affectus, ac saluberrimum
corpori sinapi, nulla cultura, melius tamen planta
translata. Et post pauca: Sunt autē eius folia trium
generum. Vnum gracile, alterum simile rapi fo-
liis, tertium eruca. Semen optimum Aegyptium.
Athenienses napij appellauerunt, alii rapū, alii
saurion. Idem lib. 20. cap. 22. maximas & varias
huius virtutes ostendit cōtra omnes ferè morbos
corporis, vt ob id minus mirum videri debeat, re-
gnum cœlorum hic comparari grano sinapis, cui
similem etiā fidem postea Dominus requirit à suis.
Quod verò ad sensum à Saluatore potissimum in-
tentum spectat, dubium est quid pertinens ad re-
gnum cœlorum hic voluerit significare per ipsum
granum sinapi, an scilicet ipsam doctrinam Euan-
gelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an
ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua D. Chryso-
st. an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœ-
perat tum Deus regnare in hominibus credētibus.

Nam

Nam his tribus potest optime exemplum sinapis
accommodari. Cum enim Ecclesia primitiua in
principio, quando adhuc recens in terra fundata
& veluti seminata erat, vilis esset & parua, subito
velut in arborem magnam excreuit, ita vt imple-
ret terram, & operuerit montes vmbra eius & ar-
busta eius cedros Dei, extenderitq; ramos suos à
mari vsq; ad mare, vt habet propheta Dauid. Sic,
quod pene in idem redit, & regnum Dei in prin-
cipio quidem humile & paruum, breuissimo tem-
pore totum mūdum occupauit, omnibusq; regnis
mundi euasit superius. Quoniam autem & præce-
dentes fere parabolæ, & sequentes dictæ sunt de
doctrina Euangelicā; videtur & hęc potius de ea
esse intelligenda, quanquam in hac intelligentia
includantur & duæ superiores explicationes. Si-
quidem in incremento doctrinæ Euangelicæ con-
sistit & incrementum Ecclesiæ & regni Dei, vt pa-
rum referat cui horum trium exemplum sinapi ac-
commodetur. Porro applicatio generaliter sic fie-
ri potest: Sicut granum sinapis quantitate quidem
minimum est inter omnia semina, tamen semina-
tum in terra exurgit supra omnia olera, fitq; arbu-
scula in cuius ramis habitent volucres cœli: ita
Euangelium regni cœlorum, à me iam seminatum
in terra, vile quidem habetur & contemptibile,
& omnibus aliis disciplinis inferius, sed tamē bre-
ui exurget longe lateq; ita vt & omnium doctri-
nam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei
adhærentes. Vt autem singula parabolæ diligentius
excutiantur, bene certe Euangelicæ doctrinæ gra-
no sinapis comparatur. Primum quidem ob cau-
sam quā Saluator indicat, nimirum quod in com-
paratione aliorum feminum paruū sit & exiguum.
Sic enim & prædicatio Euangelij minima vide-
batur imprimis omnium disciplinarum. Prædica-
bat enim hominem Deum factum, Deū mortuum
& crucifixum, & prædicabat verbis simplicibus
& per simplices, ob quod longe inferior videba-
tur dogmatibus philosophorum, & libris eorum
plenis splendore eloquentiæ, ac sermonibus arte
compositis. Secundo grano sinapis recte compa-
ratur ob eius efficaciam, non solum in crescendo,
quam efficaciam Dominus attingit, sed etiam ob
efficaciam sinapis, quæ tantum sentitur cum con-
tactur, & quæ valet ad pellenda venena, & om-
nes pene morbos curādos, vt autor est Plinius. Sic
enim & doctrinæ Euangelicæ tum primum acrimonia
& efficacia percipitur, cum bene masticatur,
& per meditationem veluti frangitur, nec ali-
quod est morbi genus quod non ista sanetur, quæ
igne sua vi frigiditatem mentis mox pellit & cu-
rat. Iam quod cum alia semina in herbas tantum
aut olera exurgant, semen sinapis in arborem po-
tius exurgit quam in olera, mysterio etiam conuenit
secundum explicationem Hieronymi. Philo-
sophorum enim dogmata cum creuerint, tantum
in olera & herbas quæ cito arcescunt & corrumpunt
ebulliunt, eo quod nihil sit in eis firmum & soli-
dum, sed totum flaccidum & marcidum. Prædica-
tio autem Euangelica non in olera, sed veluti in
arborem magnam ereuit, longe scilicet & late dif-
fusa, & firmiter stabilita. Quod autem dicitur de
volueribus cœli, mysterio etiam maxime cōuenit.
Eo enim significatū est, eos tantum conquiescere in
vmbra Euangelij, qui terrenis relictis ad cœlestia
possunt subuolare, quanquam Hieronymus velit
etiam Angelos posse intelligi: & quidam etiam in-

A telligit significatos homines sublimes scientia &
sentu. Ceterum rami secundum eum significant
Euangelicorum dogmatum varietates, in quibus
singulis singulæ volucres spirituales quiescunt &
nidificant. Aut quemadmodum indicat Theophy-
lactus super Marcum, rami significant Apostolos
& diuersos Euangelij prædicatores per orbem ex-
pansos & dispersos. Porro Hilarius & Gregor. 19.
mora. cap. 1. per granum synapis ipsum Christum
significatum intelligunt. Vilis enim videbatur Do-
minus, quia fabri filius & pauperrimus. At vbi ce-
cidit in cor terræ, id est, quum mortuus esset & se-
pultus in horto, ultra mensuram omnium olerum
excreuit dum excessit omnium prophetarum glo-
riam, fecitq; ramos pulchros, Apostolos scilicet, in
quibus quiescunt hi qui prius ob mentis leuitatem
volucris erant similes. Huius sensus meminit &
Theophylactus super Lucam. Quæ explicatio et si
non videatur esse à Domino præcipuè intenta, ta-
men in superiore etiam continetur. Significatur
ergo hac parabola idem quod in visione Nabu-
chodonosor per lapidem abscissum de monte sine
manibus, qui factus est mons magnus, & impleuit
terram vniuersam. Est autem & alia huius parabola
explicatio, quam indicat Hieronymus, sed quæ
per accommodationem applicatur ad singulos ho-
mines pro ædificatione morum, vt quisque homo
intelligatur seminare granum sinapis, hoc est, do-
ctrinam Euangelij in corde suo, cum illam in cor-
de suo suscipit, & humore fidei fouet, in quo de-
inde ita pullulabit & crescet, vt in ramis bonorum
operum eius Angeli sint quieturi aut ramis do-
ctrinæ suæ possit & alios obumbrare, ac habitan-
di locum præbere. Ceterum quod Marcus dicit de
grano sinapis, quod cum seminatum fuerit, minus
est omnibus feminibus, non sic accipiendum, quasi
antequam seminetur non sit minus aliis, sed vide-
tur Marcus respexisse ad id quod per parabolam
significatur. Tum enim doctrina Euangelica vide-
batur minor aliis, cum seminata esset & prædicari
cœpta, cum prius non agnosceretur.

ALIAM PARABOLAM LOCUTVS
EST EIS: SIMILE EST REGNUM CÆ-
LORVM FERMENTO, &c.] Eodem spectat
ista parabola quo & præcedens, atque ob id & hic
sunt tam variæ intelligentiæ quam in præceden-
ti. Nam Chrysostrum per fermentum vult signi-
ficatos esse Apostolos, hoc est, primitiuam Eccle-
siam. Hieronymus vero Euangelicam prædicatio-
nem, quanquam eodem recidat sensus. Per hoc
enim quod Euangelica doctrina mūdo permixta,
totum mundum immutauit & ad se traxit, etiam
Apostoli etsi numero pauci, totum mundum ad
suum habitum transmutare cœperunt. Si autem
per fermentum intelligantur significati Apostoli,
conuenit hęc, cum eo quod Paulus accipiendo no-
men fermenti, in malam partem, Corinthiū il-
lum incestuosum vocat fermentum, dicens: Nesci-
tis quia modicum fermentum totam massam cor-
rumpit? Si vero intelligatur significari Euan-
gelicā doctrinā, quemadmodum potius debet, con-
uenit cum eo quod e contrario Dominus hypocrisi-
m & doctrinam Phariseorum vocat postea fer-
mentum. Quoniam enim immutatio alterius, ra-
tionis cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in
bonum & in malum fieri potest, hinc nomen fer-
menti nunc in bonum, nunc in malum accipitur
sicut pleraque alia. Porro quia in litera dicitur, in-

farinæ satis tribus; sciendum hic nomen, satis, non esse participium à ferendo, sed nomen est substantiuum, quod neque Latinum est, neque Græcum, neque Hebræum, sed potius Syrum, significans Palestinæ mensuræ quoddam genus, cui nomen apud Hebræos correspondet סאה Saah, quæ dictionem D. Hieronymus in veteri testamento aliquando vertit satum, aliquando modium. Nam Genes. 18. vertit sata, ubi etiam sit mentio trium satorum. Sic enim Abraham ait Saræ: Accelera, tria sata similis comisce. Et rursum 1. Reg. 25. ubi Da legimus, quinque sata polentæ Abigail attulisse uidi. His enim locis est סאה Seim à סאה Sea. At 4. Reg. 7. vertit modium, ubi legimus: Cras modius similis uno statere erit, & duo modii hordei statere uno. Hic enim habent Hebræa Saah, id est satum. Quæ autem & qualis fuerit iste modius, qui satum dicitur, non ex Hebræis tantum auctoribus, sed & ex ipsius Hieronymi translatione licet intelligere. Nam Ruth. 2. cap. sic legimus: Inuenit hordei quasi ephi mensuram, id est, tres modios. Vbi hæc verba, id est, tres modios; non sunt in Hebræo, sed addita sunt explicandi gratia. Ephi ergo, vel, ut dicunt Hebræi, Epha, tres continet modios, tales proculdubio qui in Palestina dicebantur Satum. Est ergo Satum tertia pars Ephi, sicut Gomer est decima pars Ephi, & Ephi decima pars Cori, vel Chomer. Vnde ex versione Hieronymi bene sic legitur Isai. 5. Triginta modii sementis faciunt modios tres, cum Hebræa habeant; & semen Cori (vel Chomer) facit Ephi: Cum enim Ephi tres contineat modios, & Ephi decima pars sit Cori, ut dicitur Ezech. 45. consequitur Cori continere triginta eorum modiorum, quorum tres continet Ephi. Quod ergo hic dicitur; in farina satis tribus, idem est, ac si dixisset, in farine modii tribus, aut, in farine mensura Ephi, aut decem Gomer. Proinde mirum videri posset quod Hieronymus veluti sui oblitus scribit hoc loco in comment. super Matthæum: Satum, inquit, genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palestinæ, vnum & dimidium modium capiens. Nisi verisimile esset Hieronymum illud sumpsisse ex Iosepho, qui lib. antiquit. 9. cap. 4. sic habet: Satum fert modium vnum & semis Italicum, Itaque de alio modio loquitur Hieronymus hic in comment. super Matthæum, nempe Italico, secutus Iosephum, & de alio modio, cum pro sato vertit modium, ut diuersæ sunt mensuræ diuersorum locorum & regionum. Et quoniam in mensuras hic incidimus, pro quorundam locorum explicatione obiter hic sciendum est, Hieronymum in sua versione nomen modii ponere nonnunquam, non ut respondeat mensuræ quæ Satum dicitur, sed ei qui dicitur Epha vel Ephi, ut cum legitur, Statera iusta, iustus modius, æquusque sextarius, Et Non erit in domo tua modius maior & minor, modius æqualis & verus erit tibi. Et: Coxit hædum, & de farine modio azymos panes. His enim aliisque quibusdam locis Hebræa habent Epha, quod, ut patet ex superioribus, Hieronymus vertit aliquando, tres modios. Vnde necesse est intelligere Hieronymum aliquando loqui de modio maiore, quod tria continet sata: aliquando de modio minore, quod idem est cum Sato. Et quidem cum Epha vocat modium, patet ex Iosepho eum loqui de modio Attico. Si quidem Iosephus lib. 15. antiquit. cap. 11. Corum dicit habere modia Attica decem. Quare cum Epha

fit decima pars Cori, consequitur Epha vnum continere modium Atticum. Qualis autem sit modius ille qui correspondet Sato, incertum mihi est, nisi quod Theophylactus scribat: Satum valere modium-suæ regionis. Satum, inquit, mensura erat Hebræorum, sicut apud nos est modius, vel decalitra. Hinc est quod 1. Reg. 1. quidam libri nostri habent, Annam postquam ablactasset Samuelem, adduxisse eum Domino in tribus vitulis, & vno modio farine. Sic enim habent Biblia iam impressa veluti emendatiora. Alii habent in tribus vitulis & in tribus modii farine. Nam sic etiam in libris scriptis antiquis legitur. Est autem hoc loco Hebræis Ephi, quod, ut patet ex prædictis, Hieronymus nunc vertit per modium, nunc per tres modios. Illud mirandum in versione Hieronymi, quod nomen, Satum, aliquando ponitur pro Ephi, aliquando pro Batho, quæ duæ mensuræ quidem continent, ut patet Ezechielis 45. sed hoc differunt, quod Ephi aridorum: Bathus sit siliquidorum mensura. Nam Numeri 5. ubi legitur præceptum viro zelotypro, ut offerat pro vxore sua decimam partem sati farine hordeaceæ, pro Sati, Hebræa habent Ephi. Et 2. Paralip. 2. vbi legitur Salomon promittere operariis Tyrii vini viginti milia metretas, oleique sata viginti milia, pro Sata Hebræicæ est Bath, hoc est, Bathus, sicut & pro metretas. Porro quod ad propositum attinet, ex prædictis utcumque suspicari licet quare ad literam de tribus satis potius quam quatuor aut duobus fiat mentio. Vmimum quod mulieres cocturæ panem ut in plurimum Ephi, hoc est, tria sata committerent. Sic enim tria sata commisit Sara, sic de Ephi coxit panes azymos Gedeon, sic Anna Ephi farine attulit Domino oblatura filium. Potest autem generalis applicatio parabola fieri in hunc modum: In regno cælorum tale quid accidet, quale fit cum modicum fermentum abditur sub magna aliqua farine conspersione, ibique, relinquatur, donec exigua illa massa totam farine vim affecerit, atque in suam traxerit naturam. Sic enim & regni cælestis doctrina, est in speciem exigua, ac paucos adhuc habens sectatores, tamen permixta toti orbi, clanculum & occulta quadam vi, eum totum transformabit in suam naturam: nec prius desinet vim suam exerere, quam vi sua omnes affecerit qui prædestinati sunt & electi. Itaque secundum hanc explicationem non erit excutiendum quid per mulierem, cuius fit in parabola mentio, significetur quid ve per numerum ternarium satorum farine. Secundum tamen illam rationem fusius explicandi parabolas, recte fermento Evangelica doctrina comparatur, non solum ob causam in superiori explicatione significatam, nimirum quod parua licet, occulta vi multa transtinet, sed etiam quod totum mundum insipidum prius, lapidum reddidit, ac diuersas gentes in vnum Ecclesiæ corpus vnuit, quemadmodum & modicum fermentum diuersis farine mensuris commixtum, totam consersionem in vnum simul corpus venit. Deinde quod homines mortuos ad virtutis opera viuificet ad virtutum operationem, quemadmodum farinam, per se rem mortuam, fermentum quodammodo viuificat; sursum eam ascendere faciens iam per mulierem, per quam quidam Ecclesiam primitiuam intelligunt, rectissime intellexerimus cum Diuo Augustino significatam Dei-

sapie

sapientiam, quæ Evangelicum fermentum orbi prudenter & clanculum admiscuit. Per tria sata, quæ etiam variè accipiuntur, commodissime intelligemus tres totius mundi partes. Nam & Hilarius testatur quosdam tres stas mensuras ad trium gentium vocationem ex Sem, Cham, & Iaphet retulisse. Porro posteritas Sem, Asiam inhabitauit: posteritas Cham, Aphricam: & posteritas Iaphet, ex magna parte Europam. Pro mysterij autem alicuius significatione videtur potius dictum à Domino de tribus satis quàm de Ephi, quæ mensura tria continet sata. Diuus Hilarius rursum hic per fermentum intelligit significatum Christum, eo quod accepta à nobis natura, virtutem diuinitatis suæ, humanæ naturæ communicauerit. Fermentum enim de farina est, virtutemque acceptam acerno sui generis reddit. Hoc ergo fermentum, mulier synagoga per iudicium mortis abscondit, arguens legem & prophetas Euangelij dissolutos. Hoc autem in farine mensuris tribus, id est, legis, Prophetarum, & Euangelicorum æqualitate coopertum, vnum omnia fecit, ut quod lex constituit, & prophetæ nunciauerunt, id ipsum Euangeliorum profectibus expleatur. Hæc ille. Cæterum secundum moralem intelligentiam, quam præter præcipuam intelligentiam omnes fere habent parabola, per mulierem abscondentem fermentum in tribus farine satis, rectè intelligitur anima hominis, quæ prædicationem Evangelicam occultat, & commiscet tribus suis partibus, quæ sunt rationalis, concupiscibilis & irascibilis, ita ut fiat vna ex his cõtemperatio per doctrinæ communionem, ac totus homo fiat spiritalis, ita ut nec rationalis eius pars labatur in dogmatibus, nec irascibilis aut concupiscibilis absque ratione ferantur, sed fermentetur omnia, & assimilentur fermenti Dei, & in ratione quidem possideat homo prudentiam, in irascibili odium contra vitium, in concupiscibili desiderium virtutum. Sic Theophylactus super Lucam, & D. Hieronymus super Matthæum, quorum vterque indicat per tria sata intelligi posse etiam res eas partes in quas Paulus hominem diuidit spiritum, animam, & corpus inter quas partes communionem verbi Dei vna sit cõtemperatio, ut in vnum redactæ non discerpent inter se. D. Bernardus lib. de considerat. 5. parabola hanc D. Virgini accommodat, ut ipsa sit mulier quæ fermento suæ fidei in vtero suo commiscuit tria sata, hoc est, coniunxit in vnitatem personæ tres Christi naturas.

HÆC OMNIA LOCVTVS EST IESVS IN PARABOLIS AD TURBAS, ET TALIBVS, &c.] Marcus hic alteram indicat causam, ob quam Dominus in parabolis loque retur ista turbis, cum dicit; prout poterant audire; quo significat Dominum voluisse aptare suum sermonem ad captum auditorum, & ob id locutum in parabolis, quod nudi sermonis nondum essent capaces, ac parabolas suas desumpsisse à rebus vulgaribus, per quas idiotæ utcumque induci & parari possent ad mysteriorum captum. Vnde constat rationem illam superius à Domino redditam, ad reprobos tantum spectare, ut dictum est. Multis autem loquebatur parabolis, variè vnam eademque rem significans, ut, inquit Hieronymus, quasi diues pater familias inuitatos diuersis cibis reficeret & vnusquisque secundum naturam sui stomachi varia alimenta susciperet. Illud autem quod habent

Marthæus & Marcus; & sine parabolis non loquebatur eis, quanquam possit secundum Augustinum intelligi, quod nunquam Dominus turbis locutus sit sine parabolis, quia scilicet in omni sermone ad turbas immiscuerit parabolas, rectius tamen eum Chrysofostomo intelligitur significari Dominum tunc sine parabolis, hoc est, præter parabolas, nihil locutum, quanquam aliis temporibus plerique sine parabolis doceret turbas. Sequitur enim; seorsum autem discipulis suis differebat omnia. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus, parabola erant, quæ explicatione opus habebant. Proinde cum prius habitum est in Matthæo; locutus est eis in parabolis multa; non est intelligendum ideo dici multa, quia non omnia, sed quia omnia multa erant. Porro quomodo Marthæus dicat in Christo illud Psalmi: Aperiam in parabolis os meum, &c. impletum, & locutum ideo in parabolis Dominum, ut illud adimpleretur, cum illud doctum sit in sensu longe diuerso ex persona Asaph propheta, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei in populo Israelitico exhibita decantat, dictum satis est circa caput Concordiæ 11. Ex his enim quæ ibi dicta sunt, patet dupliciter hunc locum similes intelligi posse. Priori modo simpliciter, ut impleta in Christo dicatur hæc scriptura, quia in ipso verificata, eiq; competens. Itaque sensus erit: In parabolis loquebatur Dominus omnia, ita ut ei vere competeret, quod dictum est per prophetam, &c. Secundum hunc enim sensum coniunctio, ut, debet accipi consecutiuè. Altero modo, magis proprie hæc scriptura intelligi potest dici impleta in Christo, si intelligamus Asaph prophetam sic quidem istud dixisse ex propria persona, ut tamen etiam hoc dicens typum Christi gereret, sicut Christus fere in omnibus figuratus est, quæ in veteri testamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque sententia hæc quanquam suo modo impleta sit in Asaph, tamen perfectissime impletur in Christo, ut cui excellentiori modo competit, & qui in Asaph fuit figuratus tanquam absolutissimus doctor. Ideo enim videtur Marthæus dixisse, per prophetam, ut significaret ex intentione spiritus sancti ad Christum pertinere hanc scripturam, & non solum per accommodationem. Secundum hunc ergo sensum coniunctio, ut, potest accipi ut causam & finem denotet. D. Hieronymus certe intelligit hanc scripturam proprie pertinere ad Christum, & ob id omnia quæ in illo Psal. 77. narratur de exitu ex Aegypto, & signis à Deo patris, esse parabolica, & significare abscondita sacramenta ad Christum pertinentia. Citatur autem testimonium istud hoc hoc magis secundum Hebraicam veritatem, quam secundum septuaginta translationem, quanquam nec Hebræa ad verbum curauerit adducere Euangelista, contentus reddidisse sententiam. Septuaginta enim sic habent, ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγγομαι παραβλήματ᾽ ἀπ' ἀρχῆς, hoc est, Aperiam in parabolis os meum, loquar problemata (pro quo nos habemus propositiones) ab initio. Hebræa vero habent: Aperiam in parabola os meum, eruclabo ænigmata ab antiquo. Quo autem intelligatur in quo sensu ea sententia conueniat Asaph, qui in eo Psalmo nullas videretur assumere parabolas: & in quo sensu Christo, (nam non in eodem sensu vtrique conuenit) deinde quoniã hic & in aliis multis locis frequens est vsus huius dictionis, parabola, scien

Varietas modii.

Leui. 19.

Deut. 25. Iudic. 7.

sciendum imprimis dictionem Græcam, parabola, proprie significare collationem aut comparisonem qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes. Dicitur enim *παράβολα* à *παράβαλλω* comparo. Vnde frequenter vertit interpres eam dictionem per, similitudo. Differt ergo parabola proprie dicta à parœmia vel prouerbio, quod est celebre aliquod dictum, scita nouitate quadã infigne. Differt & ab allegoria & ænigmati. Allegoriæ enim & ænigmata plus dissimulant: & collationem non habent: parabolæ vero per collationem manifestè quo tendunt explicant. Itaq; parabola proprie est secundum Quintilianum, cum sic dicitur: Tam. for titer apud Hipponem fecit Scipio, quam apud Vticam Caro. Sic parabola proprie est quod dicitur Dominus: Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filii hominis. Allegoria vero, imo ænigma, hoc est, obscura allegoria, qua aliud innuitur, aliud significatur, est quod habetur Iudic. 9. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem, &c. & Iudic. 14. De comedente exiit cibus, & de forti egressa est dulcedo. At in scriptura nomen parabolæ accipitur & pro parœmiis & pro ænigmatibus, & generaliter pro omni sermone tecto, ac sententiis grauioribus, quæ non cuiusvis intelligentiæ sunt expositæ, sed indigent apud imperitiores aliqua explicatione. Quæ scripturæ paræsis ab Hebræis manauit, qui per *משל* *maschal* (quæ dictio proprie parabolâ significat & similitudinem,) significant omnem obscuriorem sermonem & grauiorem sententiam qui reconditi aliquid in se habere videatur, & enar rationem aliquam apud imperitos requirit, eo quod huiusmodi sententiæ fere cum collationibus efferantur & similitudinibus. Vnde parœmiæ Salomonis, Misle, hoc est parabolæ, dictæ sunt. Eodem modo accipiunt suum *משל* *mhida*, hoc est, ænigma. Hinc Prouerb. 1. Parabolæ, interpretationes, verba sapientum & ænigmata pro eodem accipiuntur. Propriè ergo accipitur parabolæ nomen, cum Saluator dicitur dixisse parabolam, comparans regnum cælorum alicui rei, vt cum dicit: Simile esse regnum cælorum fermento, grano synapis, decem virginibus, sagenæ missæ in mare, &c. Hic enim aperta fit collatio, quamuis non tam ob collationem & comparisonem videantur huiusmodi sermones Domini, dici parabolæ, quam ob tectam eorum significationem. Accipitur autem non pro sermone aliquo, sed re alicuius similitudinem gerente, cum ad Hebræos 11. dicitur Abraham accepisse Isaac in parabola, hoc est, in similitudinem & typum Christi occidendi & resuscitandi. Pro allegoria autem accipitur, cum 14. cap. Lucæ dicitur Dominus dixisse parabolam ad inuitatos, intendens quomodo primos acubitus eligerent. Ibi enim nulla est collatio, sed per exemplum humanum aliud vult significare quam dicit. Sic & pro ænigmati accipitur Ezechiel. 17. vbi parabola vocatur, ænigma duarum aquilarum. Et prima parabola de semine, parabola quidem dicitur, cum tamen allegoriæ vel ænigmati magis habeat speciem. Absque enim aliqua collatione dicitur: Ecce exiit qui seminat, &c. Pro prouerbis autem & grauioribus sententiis accipitur, cum omnes parœmiæ & sententiæ dicuntur parabolæ: & cum Petrus apertam satis illam sententiam Domini vocat parabolam: Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit de ore, hoc coinquinat hominem. Pro prouerbio rursus & vulgato ser-

monem accipitur, cum dicitur in Psal. Et factus sum illis in parabolam; hoc est, factus sum illis fabula, ac mei passim cum irrisione mentionem fecerunt. Pro prophetia accipitur Num. 24. cum Balaam dicitur assumpta parabola de variis gentibus prophetaisse, cum in quibusdam illis prophetiis nulla sit vel collatio, vel allegoria. Hinc intelligi potest quomodo testimonium hic citatum conueniat Asaph, & quomodo Christo. Asaph enim dicit se locuturum parabolis & ænigmatibus ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quod admiranda essent quæ narrabat, & recondita quædam in illis lateret sapientia, qua per ea quæ olim contigerunt, populum suum propheta instruere volebat, & quædam etiam ad futurum Messiam spectantia in typo canere. Christo vero competit verius hæc sententia: eo quod in proprie dictis parabolis os suum aperuerit, & è plenitudine cælestis suæ sapientiæ eructauerit ea quæ ab exordio mundi fuerunt abscondita hominibus. Vnde patet illud, ab initio, pro quo Euangelista habet, à constitutione mundi, hoc est, ab eo tempore quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iacta sunt, non eodem modo debere accipi, cum hoc testimonium Asaph, & cum Christo tribuitur. Euangelista enim parum mutato testimonio sic illud citauit, quomodo proposito suo maximè quadrabat, & Christo peculiariter competeat.

T V N C D I M I S S I S T V R B I S V E N I T I N D O M V M , E T A C C E S S E R V N T A D E V M D I S C I P V L I . Explicatio hæc parabolæ satis est plana, vt non sit opus circa eam dicere multa, nisi quod in ea quædam sint notanda. Et primum quidem quod electi per bonum semen significati, dicuntur Hebraica phrasi filij regni, pro eo quod est homines ad regnum cælestis preparati, quodq; filij regni non dicuntur hic idem qui Matth. 8. ita appellantur, cum dicitur; filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi enim dicuntur filij regni secundum hominum existimationem & iudicium, hic vero secundum diuinam prædestinationem. Deinde quod reprobi per zizania significati vocantur similiter Hebraica phrasi filij nequam hoc est, diaboli (nam nequam hic esse genitrici casus Græca docent, τὸ πορρὸς) nimirum quia illius imitatores & sectatores, non autem quod ab eo creati & geniti. Idem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligat, significat eum subditur; & eos qui faciunt iniquitatem. Nam hic coniunctio, & accipitur expositiue, vt scandala sint hi qui operantur iniquitatem, hoc est, vt prius dictum est, operarii iniquitatis, & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur scandala, quia siue verbo, siue vita valde offendunt, veritati vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia ex eorum cum bonis permixtione & foelicitate pleriq; scandalizantur, & humanum aliquid patiuntur: quemadmodum serui, de quibus in parabola, offendebantur quod viderent zizania permixta bono semini. Tertio notandum quod dicit Dominus: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris. Duo enim hic obseruanda, alterum, quod iustus sulfuros dicit sicut sol, in quo videri potest allusisse ad illud Danielis, quod de doctis dicitur: Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et bene quidem dicit: Tunc fulgebunt, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione; à miseris

huius vitæ, ab omni errore & peccato; per quæ omnia eorum fulgor & gloria hic obscuratur. Alterum est, quod dicit; in regno patris eorum. Cum enim prius dixit: Mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala; regnum sibi tribuit, hic vero regnum Patri tribuit, significans æqualem suam cum patre potestatem cum quo habet regni consortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris est vsque ad iudicii diem, malos habens bonis permixtos, bene sibi tri-

P A R A B O L Æ T H E S A V R I , M A R G A R I T Æ , E T fagenæ. Matthæ. 13. CAP. LIII.

Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quæ qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori, quæret bonas margaritas. Inuenit autem vna pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregati, quam, cū impleta esset, educerent & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. At illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patri familias qui profert de thesauro suo noua & vetera.

S I M I L E E S T R E G N V M C Æ L O R V M T H E S A V R O A B S C O N D I T O I N A G R O , Q V E M Q V I I N V E N I T H O M O , A B S C O N . & c . Parabolæ huius capituli videtur dictæ à Domino in domo, præsentibus Apostolis tantum aut discipulis, vt apparet ex eo quod Saluator in fine illius dixit: Intellexistis hæc omnia? Et sane ad discipulos magis quam ad vniuersos pertinent, vt ex explicatione satis patebit. Præcedentibus duabus parabolis vltimis declarata est vis Euangelicæ doctrinæ: at duabus iam sequentibus eiusdem pretium significatur, & quanto studio merito eam quisque sibi parare debeat indicatur, nimirum quod omnibus omissis ad hanc vnã assequendam sit conandum, quodque vel bonorum omnium temporalium iactura sit comparanda. Quamquam enim plerique similitudinem thesauri & margaritæ adaptent ad alia, nempe ad Euangelicam perfectionem vel vitam, aut à Christum ipsum, aptissime tamen aptantur hæc similitudines ad idem ad quod præcedentes, nempe ad Euangelicam doctrinam vel sapientiam, ad quam accommodari potest prior parabola, hoc modo: Simile quid in regno Dei accidere conuenit, quale est cum quispiã inuento thesauro abscondito in agro alieno, vt illo potiatur, primum diligenter eum abscondit, ne illi præripiatur: deinde omnibus suis bonis distractis: emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, veluti thesaurus quidam est in agro absconditus, cælestis scilicet sapientia, hominibus quidem tecta & incognita, nec cuius facile obuia, sed tamen cum omnibus huius mundi bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoscit) si frugi homo fuerit & solite prospiciet ne eam semel inuentam amittat, & vt perfecte possideat, etiam omnium bonorum suorum temporalium distractione & renuntiatione eam sibi comparare non cessabit, exonerans se secularibus negotiis, vt intendere possit totus sapientiæ Euangelicæ. Secundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid sigillatim significetur per agrum in quo thesaurus est absconditus, quemq; emit qui thesauri erat cupidus: deinde nec quomodo abscondat quis thesaurum Euangelicum repertum. Per thesaurum enim in agro

absconditum, significatur thesaurus Euangelicum tectum esse & occultum hominibus, per hoc quod inuentum thesaurum homo dicitur abscondere, sicut ad literam significatur illius sollicitudo curæque ne ab alio thesaurus præripiatur, ita in sensu mystico significatur sollicitam debere esse mentem eius qui inuenit thesaurum Euangelicum, ne inuentum perdat. Alioqui si sigillatim quis horum requirat significationes, per agrum recte quis intellexerit vel Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi, quemq; quodammodo sibi emit, qui omnium etiam facultatum dispendio eum possidere satagit, vel Ecclesiã, in qua thesaurus Euangelicus absconditus latet incredulis. Hæc enim similiter etiam sibi quadã ratione emit, qui bonorum suorum iactura illius se membrum facit. Per hoc quod dicitur inuento thesauro homo abscondere, intelligi potest significationem, thesaurum Euangelicum abscondendum esse in corde ne perdat: quemadmodum intelligit D. Hieronymus, aut abscondendum esse ab humanis laudibus & malignis spiritibus: quomodo Gregorius. Non enim iactanter ostendendus est, sed de eo inuento quisq; apud se in sinu gaudere debet. Porro per hoc quod dicitur in parabola homo thesauro inuento vendidisse omnia quæ habebat, idq; cum gaudio, & sic emisse agrum illum, videtur Dominus significare voluisse, cõuenire vt & propter Euangelicum thesaurum assequendum quis omnes facultates suas vendat & distractat, idq; cum gaudio: persuasus se hac ratione non iacturam facere, sed lucrum, ac dicens cum Psalmista: Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti, vt hæc parabola & sequens ad perfectionis studiosos pertineat, quales erant Discipuli, quibus hæc & sequentes parabola videtur esse seorsum dictæ: Vt autem etiam ad vniuersos hæc referantur qui Euangelicum thesaurum possidere volunt, intelligendum erit per illa significari, proprias voluntates & passiones quas prius quis habuit, abiicendas esse: gentilibus item dogmatibus atque Iudaicis, & mundi voluptatibus renuntiandum esse ei qui volet Christum ac Christi doctrinam lucrifacere, ac paratum illum esse debere etiam facultates omnes abiicere & relinquere, si is casus incidat, vt non possit eas simul

1. Cor. 13

Psal. 118

Dani. 12

huius

cum Christo possidere. B. Vigilius lib. 3. contra A Eutychem, per thesaurum in agro absconditum, intelligit Christi diuinitatem in carne eius latentem, atque ob id eum qui thesaurum repperat non statim illum abstulisse de agro, sed voluisse simul cum illo acquirere & agri possessionem, quod non profit agnouisse Christi diuinitatem, nisi cum ea etiam ipsius confiteamur humanitatem. Ceterum sequens parabola de vna pretiosa margarita omnium bonorum dispendio comparata, ad idem significandum assumitur ad quod præcedens sed hoc interest, quod in superiori proponitur thesaurus casu inuentus: in hac vero proponitur margarita studio & inquisitione inuenta tandem. Itaque sicut superiore significauit celestem sapientiam non inueniri nisi ab eo cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: ita hæc significauit vigilans & sollicitus esse debere ad inueniendum sapientiam. Et quidem bene parabolam margaritæ subiecit parabolæ thesauri, volens ostendere pretium Euangelicæ sapientiæ. Nam pecuniarum thesauri, & lapides pretiosi sunt quæ mundus maxime habet in pretio. Vnde hæc duo etiam David aliquoties coniunxit, cum pretium celestis sapientiæ ostendere voluit. De mandatis enim Domini sic canit, *Disiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum: Et rursum: Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion. Sic Prouerbiorum 8. dicit Sapientia: Melior est fructus meus auro & lapide pretioso. Et rursum eodem cap. Sapientis: Accipite disciplinam meam, & non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligit. Melior est enim margaritis, (sic enim habent Hebræa, pro eo quod nos legimus, cunctis pretiosissimis) & omne desiderabile ei non potest comparari. Potest autem & huius parabolæ explicatio generalis quæ sufficiat intentioni Domini, fieri in hunc modum. Quemadmodum negotiator aliquis margaritarum bonarum studiosus, postquam inuenit pretiosissimam aliquam margaritam, non dubitat etiam vniuersam suam possessionem, si opus sit, vendere, ut eam sibi mercari possit: ita in regno cælorum fieri conuenit, ut quisquis veritatis & sapientiæ est studiosus, post inuentum margaritam illud celestis sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quo non est aliud pretiosius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispendio illud non cesset sibi comparare. persuasus scilicet illud omnium facultatum pretium longe superare. Secundum quam explicationem non erit anxie querendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola, significatur enim quid quemque huius exemplo facere oporteat. Sic nec quid per bonas margaritas, quamquam recte per eas intellexerimus cum Hieronymo significatam legem & prophetas, aut omnia etiam dogmata in quibus sapientia aliqua continetur, quæ longè sunt postponenda Euangelico margarito. Contra quod sane non pauci stulte faciunt, qui veritatis & sapientiæ studiosi præferunt sapientiam, quæ in philosophorum & oratorum libris continetur, studio Euangelico, in illis totum tempus impendentes, in hoc nimis frigidi. Sic & Iudæi cum velint sapientiæ videri studiosi, præferunt Euangelicæ gemmæ, legis & prophetarum doctrinas: quæ bonæ quidem sunt margaritæ, sed Euangelica longè inferiores.*

*Psal. 18.
Psal. 118.*

INTERVM SIMILE EST REGNUM COELORVM SAGENAE MISSAE IN MARE, &c.] Tertia hæc parabola non multum differt à parabola zizaniorum, nisi quod in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem & Euangelium susceperunt: hic verò de eis malis tantum est sermo qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerunt, quos scilicet sagna, hoc est, Euangelica prædicatione collegit simul cum bonis. Rursum etiam hic rectè per sagnam intelligitur Euangelica prædicatione, quamquam quædam non male intelligat per sagnam significari Ecclesiam, quæ ex omni genere homines in se congregatos habet. Et bene quidem hæc parabola superioribus duabus subiuncta est. Ne enim, quia Euangelicam doctrinam & sapientiam comparauit thesauro & margaritæ inuentis, putaretur ipsa omnibus qui inuenerunt eam talis habenda, aut omnes tales suo pretio ditatura & saluatura, hæc parabola docet Euangelicam prædicationem quosdam etiam malos collecturam, quibus nihil proderit cum bonis coniunctos esse. Bene etiam hæc parabola seorsum ad Discipulos usus est, ut quorum quibusdam dixerat: Faciam vos fieri piscatores hominum scilicet per sagnam quam hic significat. Euangelicam videlicet prædicationem, ne sibi displicerent dum experturi essent malos quosdam colligi cū bonis in Ecclesia. Verum cum omnes homines, priusquam recipiant Euangelium & fidem, sint mali & peccatores, omnesq; boni fiant & iusti dum fidem suscipiunt & baptismum, quomodo Euangelica prædicatione comparatur sagna, cuius pisces siue boni, siue mali: tales erant antequam in ipsa sagna colligerentur. Dicendum non oportere ex omni parte constare similitudinem inter sagnam & Euangelicam prædicationem: quod attinet ad colligendum bonos simul & malos, sicut & in eo est inter hæc duo differetia, quod sagna pisces capit inuoluntarios, non autem Euangelica prædicatione homines, saltem non omnes. Satis ergo est similitudinem constare eatenus, quatenus requirit intentio Domini, propter quam parabola assumitur. Ea autem est, ut ostendat in Euangelico reti bonos simul cum malis permixtos fore, eosq; in fine seculi demum separandos, nullo habito respectu quales prius fuerint antequam reti Euangelico caperentur. Itaque mali qui cum bonis capiuntur, non tantum hic sunt intelligendi hi qui fidei aut coactè ingrediuntur Ecclesiam, & Euangelium ac fidem non ex animo suscipiunt, sed etiam qui bono animo & sponte suscipientes, deinde in cæpta virtutis via non perseverant. Constabit tamen similitudo etiam in eo quod pisces boni semper sunt boni, & mali semper mali, si homines bonos hic vocari intelligamus electos, etiam cum adhuc non sunt iustificati, malos vero reprobos, etiam cum ad tempus sunt iusti, sicut supra semen bonum dicitur significare filios regni, & zizania filios nequam: & quomodo Ioan. 11. dicuntur filii Dei, qui nondum credunt. Ut inquit, filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Et Matth. 10. filius pacis dicitur qui necdum fidem suscepit, sed prædestinatus est & electus ad fidem. Porro parabola hæc explicatione a ut applicatione non eget, quoniã eam explicat & applicat Dominus, quamquam tantum ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola quod educta è mari sagna plena, piscatores eligunt bonos

bonos in vasa sua, hoc est, repositoria: malos & inutiles eius hominum foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum satis reliquit, quid per alteram parabolam partem sit intelligendum, qua dicitur sagna missa in mare, ex omni genere piscium congregare usque dum impleta fuerit, videlicet, quod Euangelica prædicatione missa in mari huius mundi, pleno restatibus, instabilitate, ac multa amaritudine, collectura esset & captura ex omni genere hominum cuiuscunq; gentis, conditionis aut ætatis, usq; dum haberet plenum credentium numerum, quo impleto erit cõsummatio seculi, ac rete Euangelicum è mari huius mundi educetur, quãdo cessabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione sunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur impertinentia, ut quid significetur per littus, aut per sessionem eorum qui eligunt bonos in vasa, sua & malos foras mittunt, quamquam per littus rectè intelligi possit locus iudicii, maxime secundum lectionem Græcorum, quæ non habet, ut nos: educentes & secus littus sedentes; sed, educetes secus littus, & sedentes.

INTELLEXIT IS TIS HÆC OMNIA? DICENT ET ETIAM DOMINE, AIT ILLIS: IDEO OMNIS SCRIBA DOCTVS: &c. Non interrogat Dominus num intelligant, quã ignorans, sed ut ex eorum responsione commodam haberet oportunitatē eos docendi, hæc quæ intelligerēt infideli memoriæ penuario recõdenda esse, quo aliis aliquãdo possent ea reprimere. Proinde subiicit & alteram parabolam. qua illud docet, quæ hoc modo videretur intelligenda: Ideo, quia scilicet hæc intelligitis, scitote quod omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis esse debet patrifamilias, qui è thesauro & depositorio suo profert noua & vetera, hic est, qui affatim quæuis & varia profert quæ diuersorum palato & desiderio satisfaciant. Hoc enim ad literam significatur per noua & vetera quæ profert patrifamilias, cui assimilatur doctor Euangelicus. Sicut & Canticor. 7. dum sponsa dicit suo sponso: omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi; ad literam significatur abundantia quæ cuius appetitui satisficiat. Non ergo

A per noua & vetera hic ad literam significatur nouum & vetus testamentum, cum doctor Euangelicus non dicatur esse paterfamilias qui proferat noua & vetera, sed similis illi. Quæ similitudo in eo consistit, quod quemadmodum paterfamilias diues simul & liberalis, ex abundantia diuitiarum suarum profert, cum opus est, noua simul & vetera, hoc est, res varias, omnigenamq; substantiam: ita bonus Euangelii doctor è corde diuite spiritualium opum, debet in tempore suo proferre sermonem varium, copiosum, ac diuersis hominum ingenis congruum, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum variis parabolis & similitudinibus. Non enim eadem semper dicenda; nec eodem modo eo quod non omnes eisdem commoueantur, atque ob id opus est diuite quodam thesauro, omni disciplinarum genere instructo. Næc videtur esse genuina loci huius explicatio, optimè deseruiens proposito Saluatoris. Siquidem videtur hæc parabola suos adhortari voluisse, ut se imitentur, ut quemadmodum ipse ad exemplum patrifamilias vario modo doceret: ita & ipsi, quamquã valdè sit probabile ob id in parabola Dominum meminisse etiam nouorum & veterum quæ profert patrifamilias, ut significaret Euangelicum doctorem, & ex veteris testamenti libris vetera, & ex Euangelica philosophia debere depromere noua, et si istud non præcipue pertineat ad loci huius explicationem. Porro scriba doctus in regno cælorum, vel, ut habent Græca, ad regnum cælorum, scilicet prædicandum, est prædicator Euangelicus, qui scriba dicitur, non à scribendo, sed potius à scripturarum sanctarum, intelligentia & enarratione, ut prius dictum est circa caput Concordiæ 9. Additur autem, doctus in regno cælorum; ad differentiam scribarum quos habuerunt Iudæi, qui tantum vetera ex veteribus proferre potuerunt, ut intelligatur perfectior doctrina requiri à scriba Euangelico. Obseruandum autem, hunc scribam non comparari patrifamilias qui proferre potest, sed qui profert, ut intelligatur Euangelico scribæ non satis esse debere, quod cor habeat plenum spirituali eruditione, sed ex ea plenitudine aliis esse proferendum.

DOCENS IN NAZARETH DOMINVS, INCREDVLITATIS EAM CONDEMNAT. Matth. 13. Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

Et factum est, cum cõsummasset Iesus parabolam istam, transiit inde, & egressus abiit in patriam suam, & sequebatur eum discipuli sui. Et venit in patriam suam Nazareth ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & factus sabbatho cepit in synagoga eorum docere eos, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ propheta. Et ut reuoluit librum, inuenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere contrafactos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cepit autem dicere ad illos. Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes, audientes testimonium illi dabant, & mirabantur in doctrina eius, & verbis gratia quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant, Vnde huic sapientia hæc & virtutes? & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est filius Ioseph fabri filius? Nonne hic est faber filius Mariae, frater Iacob Ioseph, & Iudæ & Simonis? Nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas? & sorores eius nonne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Me dice, Cura te ipsum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autem.

† a. Et va
niens
† a. sine
goga
† b. doce-
bat
† b. multi
† a. ita
ut mirare-
tur.
† a. & di-
cerent.
† b. hanc
omnia.
† b. Non-
ne & so-
rores eius
hic nobis
cum iunt
M M

Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. In veritate dico vobis, multa vidua erant in diebus Eliae in Israel, quando clausum est caelum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Elizeo propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, haec audientes. Et surrexerunt & eiecerunt illum extra civitatem, & duxerunt illum usque ad supercilium montis super quem civitas illorum erat adificata, ut precipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat. Et non poterat ibi virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum, & mirabatur propter incredulitatem eorum.

ET PACTUM EST, CUM CONSUMMATA MASSET IESVS PARABOLAS ISTAS, TRANSIIT IN DE, & C.] Transitum hunc Christi in Nazareth contigisse post praedictas parabolas, ex Matthaeo manifestissimum est. Sed inter sermonem hunc & aduentum in Nazareth, alia adhuc intercessisse in Evangelio posita videri posset ex Marco, qui inter haec dicta & gesta interponit transfretationem Domini in regionem Gerasenorum, videturque eodem die significare eam contigisse quo habitae sunt parabola: deinde curationem demoniaci in illa regione: curationem item mulieris Aemorrhoeae, & resurrectionem filiae archisynagogi; quae omnia etiam Lucas in cap. 8. subiungit post parabolam feminantis. Verum supra ostensum est in cap. Concordiae 30. haec omnia a Marco interposita contigisse ante sermonem Domini in monte. Proinde praecedentibus nihil aliud subiiciendum videri potuit, quam accessum Domini ad Nazarenos, quem Matthaeus sermone parabolarum sine aliquo medio adiunxit, quem & Marcus post illa interposita a se, subdidit, dicens: Et egressus inde abiit in patriam suam. Perinde, significans Capharnaum, ubi verisimile est postremas parabolas dictas a Domino in domo: resuscitatum quoque filiam Iairi, de qua ante haec verba meminit Marcus. Porro supra etiam factis ostensum est hunc aduentum Domini in Nazareth, eundem esse cum eo quem Lucas cap. 4. per anticipationem, Augustino teste, posuit in principio praedicationis Christi, tum ut ostenderet ex eo quod postea contigit, quam iusta ratione patriam suam Dominus reliquerit: tum etiam quod propheta illa, quam commemorat Domino lectam in Nazareth, optime quadrat & facto illi quod prius commemoravit de descensu spiritus sancti in Christum, & toti negotio Evangelicae praedicationis, quam tunc narrare incipit. Fit enim in ea propheta metio de spiritu Domini in Christo quiescente, & de Evangelio praedicando, ad quod missus est Christus accepto spiritu. Non contigisse autem eam historiam in Nazareth tunc cum eam Lucas narrat, evidentissimum est ex eo quod dicit dictum a Domino ex persona Nazarenorum: Quanta auditumus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua; cum eo tempore nullum adhuc miraculum factum a Christo vel in Capharnaum vel alibi narratum sit: Caeterum circa hanc historiam primum observandum est, Dominum qui iam reliquerat, Nazareth, & praesciuit se parum fructus facturum in ea, venisse tamen tandem ad eam, sed postquam fama celebris esset. Venit enim ad eam, ut patriam suam etiam honoraret, & queri non possent quod patriam & propinquos suos fastidisset, malens apud alienos venari gloriam: nec dicere possent, se credituros si

ad eos quoque venisset. Sed venit post multa iam peracta miracula quibus sibi nomen celebre paravit, ut qui apud eos vilis habebatur & abiectus, cum autoritate iam parta veniret ad eos. Docere ergo hoc suo facto Dominus nos voluit, oportunitatem lucrandi quoslibet observandam esse, & salutis quidem patriae percipidos nos esse debere. verum non facile expectandum ut Evangelicus doctor ibi fructum faciat ubi ab ineunte aetate est educatus. Dominus enim, qui haecenus in tota Galilaea maximi fuit habitus, ubi ad domesticam notitiam venit, inhonoratus est a suis.

ET INTRAVIT SECUNDUM CONSVETUDINEM SVAM DIE SABBATHI IN SYNAGOGAM, ET SVRREII, & C.] In synagogis quas singulari civitates habebat apud Iudaeos, Dominus solitus erat intrare, idque die sabbathi, quo solo Iudaei illuc conuenerant audituri legem & prophetas, observans scilicet & tempus, & locum doctrinae accommodum. Quia autem Dominus audisset in synagoga alios de lege disferentes, surrexit & ipse; hoc gestu significans, se quoque ex spiritu habere quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudaeos fuisse mos, ut in synagoga non vnus tantum faceret verba ad populum, sed liberum esset diuersis successiue concionari. Vnde & Paulus gentilibus Corinthiis scribens, statuit ut in Ecclesia prophetarum vicissim dicant & audiant, & si cui fuerit reuelatum aliquid dignum cognitu, cedat qui prior dixerat, & det locum successori. Porro quod Dominus stans legerit prophetam, datum est autoritati diuinae scripturae; cui equum est omnem humanam dignitatem assurgere: quod vero expleta lectione sederit docturus, singularem eius in docendo autoritatem significasse videtur. Apparet enim alioqui morem fuisse Iudaeis standi, non tantum cum legerent, sed & cum lecta explanarent & docerent. Nam Actuum 13. Paulus post lectionem legis & prophetarum iussus in synagoga concionari ad populum, stans docuit: idemque Corinthiis prescribens, quis in docendo modus & ordo sit seruandus, sic dicit: Prophetarum duo aut tres dicant, & caeteri diiudicent. Quod si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat, significans satis eos debere stare qui loquerentur, sedere vero qui audirent. Non autem fortuito accedit, sed diuina prouidentia, ut & traderetur Domino liber Isaiae propheta, & aperienti occurreret locus iste quem Dominus hic legisse memoratur. Nemo enim prophetarum clarius est vaticinatus de Christo & de doctrina Evangelica, quam Isaia, nec alius quisquam locus Isaiae magis quadrabat huic temporis & loco, quam iste in quo ipse propheta loquitur non in sua sed Christi persona, & per quem Dominus Nazarenis comode ostendere potuit se longe alium esse quam opina-

opinarentur, imo esse expectatum Iudaeis Messiam. Nam in hac propheta cum dicitur; propter quod vnxit me; ponitur pro verbo, vnxit, apud Hebraeos verbum unde dicitur Messias. Caeterum mysterio non caret; quod Domino a ministro synagoga traditur liber clausus, quodque; eundem Dominus aperit & explicat: (hoc enim significatur cum dicitur; & ut reuoluit librum; pro eo quod est, & ut explicauit librum. Nam Graece est, ἀναρτήσας βιβλίον) item quod hunc clausum Dominus rursus tradidit ministro. Scripturam enim sanctam ante Christum Iudaei quidem habuerunt, sed clausam, & necdum intellectam, quam Dominus ab illis accipiens ad illorum condemnationem & refutationem, solus aperire potuit & explicare, ut qui solus habebat clauem scientiae & intelligentiae, sed eandem nihilominus clausam a Christo magna Iudaeorum pars accepit, qui pertinaci incredulitate Christum legis spiritum in ea non agnoscunt, etsi eam quotidie legant. Beda autem aliter mysterium totius facti quod hic memoratur explicat, quid scilicet significet, quod Dominus stans librum explicatum audientibus legit, eundemque plicatum reddiderit ministro, ac post redditum librum resederit, ut licet videre apud ipsum. Porro circa prophetiam hanc primum notandum, quod a Luca hic citetur magis secundum Septuaginta translationem, quam secundum Hebraicam veritatem. Si quidem Hebraea sic vertit Hieronymus: Spiritus Domini super me, eo quod vnxit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, & clausis aperitionem, ut praedicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis. Septuaginta autem eodem modo habent, quomodo hic legimus, nisi quod Lucas de suo adiecit haec verba; dimittere contractos in remissionem. Occurrit autem circa prophetiae huius principium difficultas tam secundum Hebraicam veritatem, quam secundum lectionem Septuaginta. Nam siue legatur; spiritus Domini super me, eo quod vnxit me; ut habent Hebraea, siue propter quod vnxit me; ut habent Septuaginta, de locutionis veritate semper manebit quaestio. Nam quomodo ideo spiritus Domini erat in Christo, quia Dominus illum vnxit; Vnctio enim Christi nihil aliud erat quam spiritus existentia, proinde dicere spiritum fuisse in Christo, quia vnctus fuit a patre, ferè est idem sui ipsius facere causam. Sed magis secundum lectionem Septuaginta, dubium est quomodo verum sit, quod ideo Dominus vnxit Christum quia spiritus Domini erat in eo, cum hoc ipso iam vnctus fuerit quo spiritus Dei fuit in eo. Iam quomodo constare potest lectio Septuaginta cum Hebraica veritate, cum in Hebraea veritate vnctio dicatur esse causa inexistens spiritus: in Septuaginta vero translatione, ipsa spiritus inexistens dicatur esse causa vnctionis; Non enim videtur vtrunque simul posse esse verum. Pro horum solutione sciendum imprimis locum huius prophetiae non recte satis distingui, siue dum eum hic legimus apud Lucam, siue dum legimus apud Hieronymum in Isaia. Nam utrobique communiter verbum, vnxit, separatur per distinctiunculam a sequentibus, similiter & verbum, misit, separatum a sequentibus; coniungitur cum ad annuntiandum; vel

cum, euangelizare, cum recta distinctio quam indicant accentus Hebraici puncta, sic se habeat, ut verbum, vnxit, coniungatur cum sequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus Domini super me, eo quod (vel propter quod) vnxit me ad euangelizandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel mansuetis), misit me, ut mederer contritis corde, vel sanarem contritos corde, &c. Quam distinctionem etiam Grammatica Latina & Graeca ratio exigit, ut habeant infinitiui, sanare, praedicare, &c. verbum cum quo haereant. Hanc distinctionem & Hieronymus indicat in Commento sic scribit: Vnctus est igitur spiritu sancto, ut annuntiaret pauperibus siue mansuetis. Et misus est ad sanandos eos qui corde contriti sunt, &c. Eandem distinctionem indicat & Theophylactus sic scribens in Lucam: Quid autem scriptum erat; Spiritus Domini vnxit me, hoc est, consecrauit me, constituit me, ut euangelizarem pauperibus, hoc est, gentibus &c. Secundum hanc distinctionem apertior est & conuenientior prophetiae huius sensus. Nam secundum Septuaginta lectionem, quae hanc distinctionem magis requirit, quam Hebraea, sensus est: Quoniam spiritus Domini singulari ratione & ex ipsa natiuitate est super me, ideo Dominus me suo spiritu vnxit, hoc est, consecrauit, & deputauit, ad euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit primum ab alio praedicari, quam ab eo qui praenatus esset diuini benedictionibus, & spiritu Dei omnino plenus. Secundum alteram autem lectionem sensus est: Ideo spiritus Domini super me peculiariter requiescit, quoniam Dominus me suo spiritu vnxit, & consecrauit ad euangelizandum pauperibus. Vel ex eo constat spiritum Domini esse super me, quod Dominus me vnxit ad Euangelij praedicationem. Ex quibus constat quomodo vtraque lectio habet verum sensum. Si enim legatur, eo quod, (quomodo est magis vertendum, cum non sit Hebraeis אלהים אלהים, id est, propterea, sed. 2. 2. Iaan) oportet per verbum, vnxit, intelligere significari vnctionem, qua in vtero matris Dominus est vnctus, cum diuina natura humana est vnita. Si vero legatur, propter quod, intelligendum est verbo, vnxit significari eam vnctionem, qua Christus baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus, & deputatus ad Euangelij praedicationem, quando descendit in eum spiritus sanctus visibiliter in specie columbae. Simili distinctione oportet soluere difficultatem quae est in alio simili loco apud Dauidem, cum dicit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae praefortibus tuis. Non enim intelligi potest scripturam hic loqui de ea vnctione qua ab initio Christus fuit vnctus in vtero matris, cum hanc non meruerit dilectione iustitiae & odio iniquitatis, sed tunc intelligendus est vnctus, cum vel descendit in eum in columbae specie spiritus sanctus, & iam ad mox praedicandum Euangelium a patre constitueretur; vel cum post resurrectionem suam acciperet a patre potestatem omnium quae in caelo sunt & in terra, & in dextra patris collocatus caput rex haberi & agnosci ab omnibus. Sicut enim ter fuit vnctus Dauid Christi typus, ita intelligenda est triplex Christi vnctio. Vnctus enim fuit primum Dauid, a samuele secretò in domo; qua vnctione significat-

1. Reg. 5. ta est Christi unctio in utero matris. Unctus fuit secundò post mortem Saulis à tribu Iuda, ut scribitur 2. Regum 2. qua unctio significatur regnum Christi, quo per Evangelicam prædicationem cœpit regnare in Iudæa. Unde fuit tertio ab uniuersis Israelitis, cum & cœpit regnare in Ierusalem; qua unctio significatur regnum Christi in uniuersis gentibus, quando post ascensionem suam cœpit regnare in superna Ierusalem. Mirum autem cur quidam uerterit, propterea quòd, cum annotauerit malè Latinos quosdam hic legere, eo quòd, & antiquos codices habere, propter quòd, cum etiam Græca habeant scripturam, quòd non video quomodo sit, propterea quòd. Nam, propterea quòd, idem est quòd eo quòd. Ex his etiam patet quomodo Christus dicitur unctus ad euangelizandum. Dicitur enim ad hoc unctus, quia per diuinam unctioem consecratus & deputatus ad illud officium: sicut dicuntur quidam uncti in reges, quia unctioem consecrati & deputati ad regnandum. Sed alij quidem dicuntur uncti ab hominibus, quòd uisibilis eorum esset unctio: Christus uero à solo Deo unctus dicitur, unde significanter Hebræa ad unctioem nomen, Dominus, eo quòd unxerit me Dominus, non homo scilicet uisibilis uisibili unctioem, sed Deus inuisibilis inuisibili unctioem. Est autem oleum uel unguentum, quòd pater spiritum unxit, ipse spiritus Domini, sicut hoc testimonio satis indicatur: ad quòd proinde Petrus alludens Actuum 10, Unxit, inquit, eum Deus spiritu sancto & uirtute. Et Ioannes unctioem uocat spiritum, dicens: Sicut unctio eius docet uos de omnibus, & uerum est, & non est mendacium. Significatur autem spiritus sanctus in scripturis per oleum uel unguentum, quòd ei conueniant conditiones olei & unguenti, quas illa habent & in prophano usu, & in sacro. Nam quòd ad prophano & communem usum pertinet, oleum & unguenta adhiberi solebant ad recreationem & uirium confortationem, unde athletæ pugnatu se ungerent olim solebant. Quòd uero ad sacrum attinet usum, antiquissima consuetudine obseruatum est, ut oleo uel unguento ungerentur quæ Deo consecrabantur. Quæ consuetudo non ab ipso Moyse primum sumpta originem, qui diuina instructione unguentum singulare dicit componere, quo templum & uasa eius ac sacerdotes ungerentur & consecrarentur, sed antiquior etiam longè ea est consuetudo, ut ex eo patet, quòd Iacob in Bethel erecto lapide in titulum fudit oleum super ipsum, in consecrationem ipsius loci. Videri autem potest, quòd ad humanam attinet rationem, ob id cœptum primitus oleo ungeri quæ Deo consecrabantur, quòd receptum esset unctioem uisibilis ad læticiam. Itaque oleo & unguento significatur spiritus sanctus, tum quòd tristes confortetur, & gaudio perfundat, imbecilles fortificet: ut possint etiam pæres esse ad congregandum cum diabolo, faciaturque omnes quos replet bonam uirtutis & doctrinæ fragrantiam ad multos diffundere: tum quòd omnes quibus donatur, Deo consecret, reges & sacerdotes eos Deo consecratis. Singulariter autem significatur per oleum aut unguentum, quo in sacris erat usus, unde omnino singularissime significatur esse per

Spiritus sanctus significatur per oleum.

A illud unguentum, quòd ex quinque speciebus iubetur fieri Exodi cap. 30. quòd caro humana non potuit ungi: nec simile ei confici. Solus Aaron, filij eius, tabernaculum, arca fœderis, & similia ungebantur. Quo significatur est, spiritu sancto non nisi Christum & filios eius Apostolos cum reliquis credentibus, qui sunt templum Dei & uasa gloriæ Dei, ueraque diuini cultus instrumenta, inungendos, dimanante illo à Christo ad reliquos filios Dei. Pro intelligentia autem reliquorum quæ in prophetia sequuntur, sciendum in sequentibus Christum de se loqui, tanquam de aliquo qui missus esset ad consolandum læto quodam nuncio eos qui omni humano essent destituti præsidio, ac carceris aliarumque miseriarum malis premerentur ab inimicis suis. Quò allegoricè significatur, quòd Christus à patre missus fuit, ut Euangelij, lætissimi scilicet & optatissimi nuncij, prædicatione consolaretur eos qui se uera iustitia & salute agnoscerent esse destitutos, & ob peccata sua ac iram patris, legisque Mosaicæ onus ac ueri ignorantiam afflictio essent animo, quibus solis, non autem superbis, & mundi uoluptates sectantibus, missus est Dominus & prædicandum remissionem à captiuitate peccati & diaboli, & liberationem à cæcitate, in qua diu detenti fuerunt, & ad dimittendum eos in remissionem, hoc est, liberos, qui diabolico iugo grauatos se & contractos agnoscerent. Porro annum acceptum uocat propheta, tempus illud totum quo Christus docendo & pro nobis patiente opus nostræ redemptionis peregit, aut potius totum tempus Euangelicæ prædicationis à Christo usque in finem mundi. Nam Paulus dicit. Ecce nunc tempus acceptabile ecce nunc dies salutis. Ideo autem tempus hoc intelligunt plerique uocari annum uel tempus acceptum, quia gratum est & iucundum fidelibus ob ea quæ in eo annuntiantur. Sed Hebræa alium planè requirunt sensum nimirum, ut, acceptum, uel, ut est Græcè, ἀποδεχόμενον accipiatur potius actiue, & annus acceptus sit, tempus quo Deus gratuita sua bonitate homines in gratiam recepit per mortem filij sui. Est enim Hebræicè dictio יָצָא ratson, quæ eis significat quòd Græcis ἐλευθερία, hoc est, beneplacitum, & gratuita uoluntas. Unde bene uertit D. Hieronymus, annum placabilem. Eadem dictio est in capite quadragesimonono Isaiæ, ubi legitur etiam de tempore isto accepto: In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Quem locum citat Diuus Paulus in prædicto ad Corinthios loco, ubi pro tempore placito, legitur, tempore accepto. Eadem rursum dictio est & in Psalmo sexagesimo octauo, cum legitur: Tempus beneplaciti Deus. Bene autem spiritus sanctus tempus istud uocat hoc loco annum. Videtur enim alludere ad annum illud Iubilæum, quem olim Iudæi obseruabant, qui huius erat typus temporis. Siquidem quemadmodum in anno Iubilæo restitutio erat pristinæ libertatis ac possessionis, ita & in hoc tempore. Cæterum illud diem retributionis, quòd Græca tamen hoc loco non habent, quanquam plerique intelligant de die iudicij quo retribuetur unicuique secundum opera sua, ut præcedentia pertineant ad primum Domini aduentum, hæc

hæc uero pars ad secundum, tamè magis debet intelligi de retributione illa ultionis, qua Deus per filium ultus est nos de inimicis nostris dæmonibus, iudicando principem huius mundi, & eiiciendum eum foras. De qua retributione idem Isa. capit. 35. Ecce Deus uester ultionem adducet retributionis, Deus ipse ueniet, & saluabit uos. Hebræa enim habent hoc loco, ut bene uertit Diuus Hieronymus, & diem ultionis Deo nostro. Idem ergo tempus est & annus acceptus, & dies retributionis: sed annus acceptus, ratione fidelium: dies uero retributionis, ratione hostium populi Dei.

ET OMNIUM IN SYNAGOGA OCULI ERANT INTENDENTES IN EVM. COEPIT AUTEM DICERE AD ILLOS: QVIA HODIE IMPLET. &c.] Post lectionem prophetæ omnes in Iesum intentè respiciunt, partim quòd admirarentur illum posse legere quem scierunt id non didicisse, quòdque è diuino eius, uultu gratia quædam fulgeret, omnium faciliè in se conuertens oculos: sed multò magis ob id, quòd auidè expectarent noua quædam audire ab eo de quo mira audierant, & cuius humilem conuersationem prius erant experti. Quòd autem dicitur à Domino, scriptura impleta in auribus uestris, phrasus est Hebræica, pro, impleta est uobis audientibus. Verum quomodo hodie impleta dicitur, cum iam dudum impleta fuerit, nimirum ab incarnatione ipsa, aut saltem à prædicationis tempore? Nam tunc fuit unctus & missus ad prædicandum. Sed dicitur scriptura tunc primum impleta in illorum auribus, quia tunc primum audierunt eam pronuciari ab eo de quo loquitur, & in cuius persona erat scripta. Significare enim his uerbis Dominus uoluit, se esse eum de quo loquitur lecta scriptura. quasi dixisset: Non est quòd queratis quis sit de quo prophetia est intelligenda. Quem enim audistis legentem, is est cui scriptura conuenit.

ET OMNES TESTIMONIUM ILLI DABANT, ET MIRABANTUR IN DOCTRINA EIVS.] Quòd dicit Lucas omnes testimonium illi dedisse, referunt plerique ad prædictam prophetiam, ut significetur omnes attestatos prophetiam illam de ipso dictam fuisse. Sed rectius & simplicius intelligitur, omnes testimonium illi dabant, hoc est, eum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant testimonium, tum ob miracula iam ibi & alibi gesta, tum quòd audirent eum scripturas tanta cum autoritate, mansuetudine & prudentia explanantem. Unde additur, & mirabantur in uerbis gratiæ, hoc est, de uerbis gratiosis, aut gratia & acceptatione plenè. Verum si omnes illi testimonium dabant, quomodo dicunt Marcus & Matthæus, ipsos scandalizatos in eo? Quomodo etiam Lucas mox subiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio plerisque auditis miraculis & uerbis Christi, rectè de ipso sensisse, & promptos fuisse ad credendum illum esse uerum Messiam: quosdam tamen inter eos fuisse, qui considerantes humilitatem familiæ & generis ipsius, cœperunt doctrinæ & miraculorum eius autoritatem eleuare, & à recta illa de Iesu opinione auocare etiam eos qui in principio rectè sentiebant de ipso. Cum ergo dicuntur omnes illi testimo-

niū dedisse, omnes pro plerisque positum uidetur, quemadmodum in scripturis sæpe accipitur: & cū hi qui testimonium illi debant dicuntur apud Lucam dixisse: Nonne hic est filius Ioseph, intelligendum quosdam illud dixisse in laudem Iesu, & admirationem eius, agnoscentes planè diuinum esse debuisse, quòd homo tam alioqui ignobilis subito ad tantam sapientiam esset euectus: alios uero idem dixisse ex contemptu & cum offendiculo, existimantes ipsum non posse esse Messiam, qui tam humilem patrem & progeniem haberet: nec doctrinæ eius aut miracula posse esse diuina, qui inter doctos non fuerat uersatus. Vbi obseruandum, quantum malum sit inuidia, quæ cum maxime sit inter conciuies, non cessat calumniari & detrahere eis, qui, quantum uis manifestè & apertè, sunt aliis excellentiores: deinde quàm pestilens res sit iudicare secundum carnem & secundum externa. Hoc enim iudicio factum est, ut hi Nazareni non possent agnoscere Iesum excellentiam & diuinam autoritatem, eum tamen eam & miracula eius & doctrina apertissime uel ipsorum testimonio declararet. Porro cum Dominus non solum hic dictus sit à Nazarenis filius fabri, ut est apud Matthæum, sed etiam faber, ut est apud Marcum in omnibus ferè libris, apparet Dominum cum Ioseph fabrillem artem etiam exercuisse usque ad prædicationis tempus: quanquam intelligi possit, ut indicat D. Augustinus, eum ideo uocatum fabrum, quia creditus filius fabri. Incertum autem est quam artem fabrillem exercuerit, cum nomen, faber, sicut & Græcis τέκτων, generale sit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciunt, exceptis plasticis. Hinc Hilarius ad fabrum ferrarium respiciens, dum mysticè ostendit Iesum esse filium fabri: Fabri, inquit, erat hic filius, ferrum igne uincens, omnem seculi uirtutem iudicio decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ, &c. Non enim sine diuina prouidentia & mysterio factum est, ut Dominus & faber esset & fabri filius, nimirum quòd ipsa externa ars congrueret ei qui & conditor erat omnium, & conditoris omnium filius.

IESVS AUTEM DIXIT HIS: VTIQUE DICESTIS MIHI HANC SIMILITUDINEM MEDICE, CVRA TE IPSVM: &c.] Matthæus & Marcus narrant Dominum dixisse prophetam non honorari in patria sua, occasione scandalii Nazarenorum, quòd offendebantur in Christo ob progeniei humilitatem. Lucas uero huius scandalii non tam apertè faciens mentionem, alia etiam occasione illud Dominum dixisse significat, nimirum quòd cognosceret Dominus quosdam Nazarenorum fugillaturos ipsum, aut iam etiam fugillasse, eo quòd longè & pauciora & minora miracula in Nazareth patret, quàm in aliis ciuitatibus prodidisset, quasi uel non haberet ubique paratam potestatem, uel suis inuideret quòd aliis largiter impendit. Duo ergo erant quæ offendeabant Nazarenos, scilicet humilitas generis, & miraculorum paucitas: quam secundam offensionis causam Saluator præoccupans, dicit: Vtique hoc est, omnino & certè (est enim Græcè παρ' ἑω) dicitis mihi hanc similitudinè, hoc est parabola & prouerbium. Interpres enim noster hic posuit nomen similitudinis pro prouerbio, sicut supra dictum est nomen, parabola, in

Scripturis accipi pro prouerbio. Et bene quidem prouerbia vocantur similitudines, quod in eorum usu ut in plurimum subsit occulta quaedam comparatio, & collatio, vel similitudo. Apparet autem commune prouerbum fuisse apud Iudæos: Medice, cura te ipsum, quo vsi fuerunt contra eum, qui quod aliis pollicebatur aut præstabat, sibi suisque præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbum in quo sensu dicturi essent in se, Dominus exponit, cum subiungit: Quanta audiimus facta in Capharnaum, &c. Qua illorum calumnia proposita, responsionem subdit, dicens: Amen dico vobis, non est propheta acceptus in patria sua, hac sententia respondens simul vtrique prædicto scandalo. Quoniam enim in progenie Domini scandalizabantur, & calumniabantur paucitatem miraculorum, Dominus hac sententia significat nihil noui se ab eis pati, sed commune sibi hoc esse cum omnibus prophetis, quod non honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id non facere se ibi multa aut magna miracula, quod non esset ibi acceptus & honoratus, & proinde ipsi indigni essent & incapaces miraculorum, ut postea dicitur. Hanc autem sententiam vehementius effecerunt Matthæus & Marcus, dicentes: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, &c. Caius sensus est: Non est propheta vsquam contemptor & magis inhonoratus, quam in patria sua, & inter notos. Cuius causa duplex superius est reddita, circa caput Concordiæ 23. Porro generali hac sententia præmissa, duobus exemplis sacræ scripturæ desumptis, à duobus maximi nominis prophetis sibi mutuo succedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam respondere, ostendens non ex sua impotentia provenire paucitatem miraculorum in Nazareth, sed ex ipsorum demerito, & quod non ita esset illis acceptus, & in pretio habitus, sicut in aliis ciuitatibus: quemadmodum etiã Elias & Helizæus, ambo miraculis variis clari, prætermisissis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idque eo magis, quod significat hos prophetas non propria, sed diuina voluntate, suis prætermisissis, benefecisse exteris. Hoc enim significat, cum dicit in priore exemplo: & ad nullam illarum missus est Elias. Proinde non tantum se purgat, sed etiam ostendit diuinæ esse ordinationis & voluntatis quod agebat, & in ipsos calumniatores, calumniam eorum retorquet. In horum autem duorum exemplorum priore notandum, quod tempus illud annorum trium & mensium sex, quo dicitur hic cælum fuisse clausum, non potest haberi ex scriptura veteris testamenti, vbi hæc historia scribitur: vnde dicendum est, quod Dominus tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum, vel quod ex antiqua traditione apud omnes vulgatum esset iam Iudæos, quantum fuerit tempus licentis in diebus Eliæ. Hinc & Iacobus in epistola sua, siue secutus hæc Domini traditionem, siue antiquam & receptam opinionem, dicit tempore Eliæ non pluuisse annos tres & menses sex. Nec obstat his locis quod 3. Reg. 18. dicitur: In anno tertio missus est à Sareptha Elias, ut daretur pluuia in terra Israel, quæ & mox postea data scribitur. Aut

enim, ut vult Lira, loquitur ibi scriptura de anno tertio non à prohibitione pluuiæ, sed à tempore quo fuit in Sareptha, ante quod fuit aliquandiu in torrente Carith. Aut illud, in anno tertio, intelligendum de anno tertio completo, vt sit sensus: in anno tertio, id est, postquam iam tertius annus esset completus, quod optime dici potuit, cum iam quartus mensis esset inceptus aliquot diebus. In utroque autem exemplo notandum, quod coniunctio, nisi, debet accipi pro, sed tantum, sicut & supra cap. 4. Non enim exceptiue potest accipi, cum id quod excipitur, non contineatur sub eo vnde fit exceptio. Porro conuenientissime Dominus hæc duo exempla hic protulit, non solum ob causam supra indicatam, videlicet quod celebres essent hi duo in miraculis (nam de miraculorum raritate erat calumnia) sed etiam ob id quod his significauit futurum, ut Euangelicæ virtutis munus non solum à ciuibus incredulis, sed etiam ab vniuersis penè Iudæis ad viduam Sarepthanam, hoc est, Ecclesiam gentium, & Naaman Syrum, hoc est, ad gentes prius idololatrias migraret: quod idem & significauit, dum dixit prophetam inter suos non esse acceptum: quodque factio Nazarenorum significatum est, dum veritatis doctorem non solum non receperunt, sed eiecum etiam à ciuitate præcipitare e monte tentauerunt.

ET REPLETI SVNT OMNES IN SYNAGOGA IRA, HÆC AUDIENTES, &c.] Mirabilis sanè mutatio. Cum enim omnes in principio illum doctorem & explanantem scripturas admirarentur & commendarent, & qui in illo vel ob generis humilitatem, vel ob miraculorum raritatem scandalizabantur, nondum audent ipsum aperte incescere, postquam summa cum modestia atque admodum ciuilitate se purgasset, & illos incredulitatis notasset & indignitatis, non solum non receperunt purgationem, nec ad resipiscenciam & agnitionem sui morbi sunt commoti, sed mox deposito penitus erga ipsum animo bono, ac inuido murmure quorundam non amplius sese continente, omnes in manifestam indignationem accensum sunt, atque ad extremam etiam impietatem designandam propensi. Tam pestilens & impotens malum est superbia, quo ut non patitur alios præferri, ita non fert morbos suos detegi & notari, maxime ab his quorum gloriæ inuidet. Hinc enim nata iam in his Nazarenis tanta ira, quod & notarentur à Domino suæ incredulitatis ac inuidiæ, & audirent alios sibi à Domino præferri, imò significari se etiam gentibus esse peiores. Vide autem impietatis ipsorum magnitudinem. Cum enim pro debito ciuibus amore debuissent illum liberare ab aliorum iniuriis, si quos contigisset ipsum iniuria afficere, cum celebri fama didicissent prius, & iam re ipsa experti essent eius in doctrina gratiam, in miraculis faciendis potentiam, cum per ipsum ciuitas eorum in tota Galilæa celebrata esset, & iam significasset, quantum in se esset, paratum se & promptum non minus prodesse patriæ doctrina & miraculis suis quam aliis ciuitatibus, ac iam quosdam illorum ægrotos curasset, primi hi non solis calumniis ipsum incescunt, sed extrema etiam iniuria afficere & cogitant, & ipso facto tentant, idque sabbati die, quo non putassent licitum vel calceum suere, vel animal occidere. Tam impotenti scilicet malo detinebantur, ut nec diei religio, nec ratio amoris debiti ciui, & ciui

tali, tam in illos benefico, non retraheret eos à scelerate tanto. Huiusmodi sanè exemplum etiam hodie & semper in multis obseruare licet, qui cum hominis cuiuspiam doctrinam & vitam non possint non commandare, tamen cum vel leuiter & modestissime eorum mores ab eo notantur, mox mutatis animis nihil non in illius perniciem moliantur, cælum terræ miscentes, in quibus impletor illud Proverb. 15. Non amat pestilens eum qui se corripit. Et illud Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porra, & loquentem perfecte abominati sunt. Et Sapiens Ecclesiast. 16. in synagoga peccantium exardebit ignis, & in gentem incredibili exardescet ira.

IPSE AUTEM TRANSIENS PER MEDIUM ILLORVM IBAT: BET NON POTERAT IBI, &c.] Dominus qui passus est se eiici à ciuitate ne prædicaret indignis, quod idem ut facerent docuit Apostolos suos: non est passus se præcipitari à monte, quod necdum adesset tempus morti eius destinatum, nec locus iste esset præordinatus neci eius, ne hoc esset genus mortis quam pro nobis pati debuit. Cumque eos qui indignè admodum ipsum præcipitare conabantur, solo nutu præcipitare posset & perdere, omni tamen vltione omiffa, ac penitentiam tempore illis relicto, se tantum seruat, & manibus illorum eripit, idque mirabili quadam potentia suæ ostensione, quæ illos, si vellent ad penitentiam commouere posset. Seipsum autem mirabiliter liberaturus, non se vertit in auem aut serpentem, aut aliud præstigiū genus, sed diuinam planè & se dignam virtutem ostendit, quam significat Euangelista, dicens: Ipse autem transiens per medium illorum ibat, quæ oratio sic est ordinanda, ut illud, per medium illorum, coniungatur cum participio, transiens, non cum verbo, ibat. Est enim Græcè hoc modo, αὐτὸς ἔβη διὰ μέσων αὐτῶν, ἐπορεύθη, quod sic verius melius posset: Ipse autem cum transiisset per medium ipsorum, ibat vel potius abibat, quod scilicet vo-

luit. Quibus verbis significatur quanta cum libertate & potentia elapsus sit manibus illorum, non scilicet subuolando in altum, aut meticulosè currendo, sed intrepidè pertranseundo per ipsos medios. Potest autem hic transitus dupliciter intelligi contigisse, aut per hoc quod mentem illorum aut mutauit, vel obstupescit, ut vult Beda, adimendo scilicet illis vires, quemadmodum cum ante captiuitatem suam prostravit eos qui cum Iuda venerant ad capiendum ipsum. Aut per hoc quod se illis inuisibilem reddidit: qua ratione omnino videtur se bis liberasse apud Ioannem, semel scilicet cap. 8. cum lapides volebant Iudæi iacere in eum, & semel cap. 10. cum volebant eum apprehendere. Porro Nicolaus Liranus, & post eum Dionysius Carthusianus narrant hoc loco Bedam dicere, quod cum Dominus de manibus istorum elapsus descenderet à vertice montis, & sub rupe latere vellet, subito ad tactum Dominicæ vestis saxum illud subterfugerit, & instar ceræ solum quendam sinum effecerit in quo dominicum corpus receptum omnia liniamenta vestis & vestigia pedum reliquerit. Verum id nec inuenitur hoc loco in Beda, nec his verbis Lucæ multum quadrat: sicut nec illud quod Brocardus refert, Dominum elapsum à manibus Iudæorum, subito in latere montis opposito inuentum fuisse, & ob id locum illum dictum, saltum Domini. Cæterum cum dicit Marcus, non potuit illic virtutem ullam facere, non significatur Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas. Non potuit enim, non quod deesset ei potentia & virtus, sed quia illi non erant capaces. Cùm enim ad curationem duo concurrere debeant, fides scilicet eius qui curatur, & curantis potestas, cum alterum deesset imò contrarium adesset, non potuit fieri quod quantum in ipso erat Domino facile erat. Aut simpliciter, quod ferè in idem redit, non poterat, hoc est, non erat consentaneum, quemadmodum dicitur: Non possunt filij sponsi ieiunare quãdiu cum illis est sponsus.

MITTVNTVR AD PRÆDICANDVM DVODECIM APO-

stoli. Matthæi 9. & 10. Marci 6. Lucæ 8. & 9.

CAPVT LV.

H factum est deinceps, & ipse Iesus circumibat omnes ciuitates & castella in circuitu docens in synagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, & euangelizans regnum Dei, & curans omnem languorem & omnem infirmitatem, & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem demonia exierant, & Ioana uxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabāt ei de facultatibus suis. Vidēs autē turbas, misertus est eis: quia erāt vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit Discipulis suis: Messis quidē multa, operarij autē pauci. Rogate ergo dominū messis, ut mittat operarios in messem suam. Et vocauit duodecim, & conuocatis Iesus duodecim Discipulis suis cepit eos mittere binos, & dedit illis virtutem & potestatem spirituum immundorum, ut eijcerent eos, & ut escurarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas & Mattheus Publicanus, Iacobus Alphaei & Thaddæus, Simon Cananæus & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus & præcepit eis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum, non peram, non panem, neque in zona as, sed calceatos sandalios, & ne induerentur duabus tunicis. Et misit illos prædicare regnū Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos præcipiens eis, & dicens: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes. Quia appropinquauit regnū cælorum. Infirmos curate, mor-

tuos suscite, leprosos mundate, demones eiicite, gratis accepistis, gratis date. Nihil tuleritis in via. ¹ Nolite possidere aurum neque argentum, ² neque pecuniam in zonis vestris, ³ non peram in via, ⁴ neque panem, ⁵ neque duas tunicas habeatis, ⁶ neque calceamenta, ⁷ neque virgam. ⁸ Dignus enim est operarius cibo suo. In quacumque autem ciuitatem aut castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, ⁹ & ¹⁰ in quacumque domum intraueritis, ¹¹ ibi manete ¹² donec exeatis inde. ¹³ Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus digna, veniet pax vestra super eam: ¹⁴ si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. ¹⁵ Et quicumque non ¹⁶ receperint vos, ¹⁷ nec audierint ¹⁸ sermones vestros, ¹⁹ exeuntes inde ²⁰ foras de domo vel ciuitate illa, etiam ²¹ puluerem pedum vestrorum ²² excutite de pedibus vestris ²³ in testimonium. ²⁴ supra illos. ²⁵ Amen dico vobis, ²⁶ tolerabilius erit terra Sodomorum ²⁷ & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. ²⁸ Estote ergo prudetes sicut serpentes ²⁹ & simplices sicut columbae. ³⁰ Caute autem ab hominibus. ³¹ Tradent enim vos in conciliis, ³² & in synagogis suis flagellabunt vos, ³³ & ad praesides ³⁴ & reges ducemini propter me in testimonium illis ³⁵ & gentibus. ³⁶ Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, ³⁷ dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, ³⁸ non enim vos edisistis qui loquimini, ³⁹ sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. ⁴⁰ Tradet autem frater fratrem in mortem, ⁴¹ & pater filium, ⁴² & insurgent filii in parentes, ⁴³ & morte eos afficient, ⁴⁴ & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. ⁴⁵ Qui autem perseuerauerit usque in finem, ⁴⁶ hic alius erit. ⁴⁷ Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, ⁴⁸ fugite in aliam. ⁴⁹ Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel donec veniat filius hominis. ⁵⁰ Non est discipulus super magistrum, ⁵¹ nec seruus super dominum suum. ⁵² Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius: ⁵³ & seruo, sicut dominus eius. ⁵⁴ Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quomodo magis domesticos eius? ⁵⁵ Ne ergo timueritis eos. ⁵⁶ Nihil enim est opertum, quod non reuelatur: ⁵⁷ & occultum, quod non sciatur. ⁵⁸ Quod dico vobis in tenebris: ⁵⁹ dicite in lumine: ⁶⁰ & quod in aure auditis, ⁶¹ praedicare super tecta. ⁶² Et nolite timere eos qui occidunt corpus, ⁶³ animam autem non possunt occidere, ⁶⁴ sed potius timere eum qui potest ⁶⁵ & animam ⁶⁶ & corpus perdere in gehennam. ⁶⁷ Nonne duo passeris esse videntur, ⁶⁸ & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? ⁶⁹ Vestri autem ⁷⁰ & cavilli capitis omnes numerati sunt. ⁷¹ Nolite ergo timere, ⁷² multis passeribus meliores estis vos. ⁷³ Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, ⁷⁴ confitebor ⁷⁵ & ego eum coram patre meo qui in caelis est. ⁷⁶ Qui autem negauerit me coram hominibus, ⁷⁷ negabo ⁷⁸ & ego eum coram patre meo qui in caelis est. ⁷⁹ Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram, ⁸⁰ non veni pacem mittere, ⁸¹ sed gladium. ⁸² Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, ⁸³ & filiam aduersus matrem suam, ⁸⁴ & nurum aduersus socrum suum, ⁸⁵ & inimici hominis domestici eius. ⁸⁶ Qui amat patrem aut matrem plusquam me, ⁸⁷ non est me dignus: ⁸⁸ & qui amat filium aut filiam super me, ⁸⁹ non est me dignus. ⁹⁰ Et qui non accipit crucem suam ⁹¹ & sequitur me, ⁹² non est me dignus. ⁹³ Qui inuenit animam suam, ⁹⁴ perdet illam: ⁹⁵ & qui perdidit animam suam propter me, ⁹⁶ inueniet eam. ⁹⁷ Qui recipit vos, ⁹⁸ me recipit, ⁹⁹ & qui me recipit, ¹⁰⁰ recipit eum qui me misit. ¹⁰¹ Qui recepit prophetam in nomine prophetae, ¹⁰² mercedem prophetae accipiet, ¹⁰³ & qui recipit iustum in nomine iusti, ¹⁰⁴ mercedem iusti accipiet. ¹⁰⁵ Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae, ¹⁰⁶ tantum in nomine discipuli, ¹⁰⁷ amen dico vobis, ¹⁰⁸ non perdet mercedem suam. ¹⁰⁹ Et factum est, ¹¹⁰ cum consummasset Iesus praecipiens duodecim discipulis suis, ¹¹¹ transiit inde, ¹¹² ut doceret ¹¹³ & praedicaret in ciuitatibus eorum. ¹¹⁴ Egredi autem ¹¹⁵ & circuiebant per castella euangelizantes ¹¹⁶ & curantes ubique, ¹¹⁷ & ¹¹⁸ praedicabant ut penitentiam agerent, ¹¹⁹ & demonia multa eiiciebant, ¹²⁰ & ungebant oleo multos agros ¹²¹ & sanabantur.

ECT FACTVM EST DEINCEPS, I ET CIRCVIBAT OMNES CIVITATES, & C. Inter caput Matthaei 13. & cap. 14. inferenda esse missionem duodecim Apostolorum, quam Matthaeus scribit cap. 10. manifestissimum est, non solum ex eo quod Marcus inter narrationem aduentus Dominici in Nazareth, & commemorationem decollationis Ioannis Baptistae, inferat missionem illam, sed multo magis ex eo quod Marcus & Lucas, post descriptam admirationem Herodis de fama Iesu subiungunt Apostolos rediisse, & cum illis Dominum secessisse in desertum locum: quem secessum Matthaeus sanctum scribit ob id quod Dominus audisset occisum in carcere Ioanem, ita ut hinc satis colligi possit, occisionem Ioannis factam tempore illo quo iam Apostoli missi erant ad praedicandum. Porro ante missionem illam Apostolorum quae scribitur a Matthaeo cap. 10. per totum, praemittendum esse quod habetur in fine capitis noni, quomodo Dominus

A circuierit ciuitates & castella, & quomodo videns turbas miseratus sit earum, & c. etiam certissimum est, quod ea quae ibi narrantur, causa fuerint & occasio missionis duodecim Apostolorum. Vnde & Marcus ante missionem Apostolorum praemittit; & circuibat castella in circuitu, docens. Videtur autem hic circuitus Domini, cuius meminerunt Matthaeus & Marcus, idem esse cum illo quem describit Lucas capite octavo in principio: postquam descriptionem, interpositis quibusdam quae ostensum est prius contigisse, etiam subiungitur in principio capitis noni missio Apostolorum. In huius autem circuitus Domini descriptione, primum notanda Domini & benignitas, & potestas. Benignitas enim eius qua omnibus prodesse voluit, in eo relucet, quod circuierit non solum omnes ciuitates, sed & castella, non existimans aliquem locum, quantumvis humilem, se indignum, ac docens veri pastoris esse omnium sibi creditarum omnium curam gerere, discurrando & visitando singula loca,

loca, quantumvis humilia & abiecta. Potestas vero eius simul cum benignitate rursus in eo notatur, quod dicitur curasse omnem languorem & infirmitatem, hoc est, quoduis genus morborum & aegritudinum. Animis enim simul & corporibus mederi studuit tanquam bonus pastor, a quo ob id docuisse simul & curasse dicitur, sed prius docuisse, ac deinde curasse, quod illud esset principalis scopus. Nam miracula potissimum ob doctrinae confirmationem & acceptationem addidit. Porro duodecim Apostolos secum circumduxit Dominus, ut in se doceret eos, quomodo & ipsi paulo post sese in praedicationis Euangelicae negotio gerere deberent. Quod enim post verbis eos erat docturus, iam prius facto docet. Mulieres quoque aliquot Dominus secum circumire passus est, quae beneficiis ab ipso affectae, ei de suis facultatibus ministrarent, sed vltro se ad hoc offerentes: ut ostenderet Dominus suam pro nobis susceptam paupertatem, & facto suo doceret quod mox erat docturus verbo, operarium scilicet Euangelicum dignum esse mercede sua, nec defuturam vquam spontaneam liberalitatem bonorum, eis qui sincero animo totum essent in Euangelico negotio. Deinde ut ne videretur ipse qui pauper erat, cibi gratia & ventris, & non ob solam cupiditatem salutis hominum, circumire ciuitates & castella, aut ne quemquam omnino grauaret, qui cum tanto Apostolorum numero varia loca circuibat. Quod exemplum Domini postea etiam imitatos esse Apostolos testatur Paulus, dicens: Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Hoc tamen exemplum, quoniam in gentibus scandalum aliquod parere potuit, Paulus se noluisse imitari dicit, sed manibus victum sibi suisque parauit. Porro ex eo quod prima earum mulierum quae hic nominantur, dicitur Maria quae vocatur Magdalena, patet satis vnam tantum esse mulierem quae in Euangelis vocatur Maria Magdalena. Cum enim dicit Lucas; Maria quae vocatur Magdalena; utique ad distinctionem huius Mariae ab aliis eodem nomine appellatis, adiecit illud, quae vocatur Magdalena. Quod autem hoc Maria quae in Euangelis vocatur Magdalena, sit ea Maria quae fuit soror Marthae, & Lazari, ex Euangelis quidem aperte probari non potest, eo quod illis locis in quibus fit mentio de Maria quadam sorore Marthae, non vocetur illa Maria, Magdalena: sed tantum Maria, ut Lucae decimo, & Ioannis vndecimo & duodecimo. Imo ex Euangelis videri posset non esse eadem mulier, quod Maria quae dicitur Magdalena, fuerit Galilaea, ut ex hoc loco patet, & Marci decimo quinto, ubi numeratur inter mulieres quae securae erant Iesum in Galilaea in Iudaeam, Maria autem soror Marthae videtur fuisse Iudaea, cum Bethania Iudaeae castellum, dicatur Ioannis vndecimo fuisse castellum Mariae & Marthae sororum Lazari. Verum cum recepta ab Ecclesia sententia habeat, Mariam sororem Marthae fuisse eam Mariam quae dicitur in Euangelis Magdalena, & eam etiam quae apud Lucam capite septimo dicitur peccatrix, ut supra ostensum est, non est temere contra hanc sententiam sentiendum. Cui non obstat quod ex Euangelis videri posset ob stare. Creditur enim Mariam sororem Marthae ex progenie quidem fuisse Iudaeam, ex paterna hereditate simul cum sorore Marthae & Lazaro fratre

A obtinuisse castellum Iudaeae Bethaniam, sed eandem nupsisse marito, cuius erat castellum quoddam Galilaeae nomine Magdalum, ubi habitauerit Christo in Galilaea praedicante, & vnde acceperit nomen ut diceretur Magdalena, vel Magdalene, quae Christum comitata in Iudaea, fecit eum etiam Marthae & Lazaro familiarem, ut, sicut dicit Lucas cap. 10. Martha exciperet eum in domum suam. Quod autem dicitur a Luca hoc loco, septem demonia Dominum eiicisse ab hac Maria Magdalena, quod idem & Marcus dicit capite vltimo, D. Gregorius, & post eum plerique de septem vitis capitalibus intelligunt, a quibus Dominus hanc mulierem liberavit, remittendo ei peccata multa, ut dicitur a Luca in capite praecedenti. Verum potius intelligendum esse de corporali demonum eiectione, patet satis ex eo quod in Luca praedit, & mulieres aliquae quae erant curatae a spiritibus malignis. Illud enim non videtur Lucas dixisse, nisi de huiusmodi curatione & expulsionem demonum, quales multae leguntur in Euangelis: de quali intellexisse D. Ambrosium patet ex eo quod scribit cap. 5. lib. de Salomone: Dum, inquit, largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum demones pellit ex Maria, dum corpus rediit spiritus calore confringit, & quod mors sibi vendicauerat ad poenam, lux denuo recepit ad vitam, ubi D. Ambrosius inter reliqua corporalia Christi miracula, connumerat etiam demonum expulsionem, ubi etiam dum Martham praemittit ante Mariam, & post miraculum in Maria factum, subiungit miraculum factum in Lazaro, satis significat se putasse eam Mariam de qua Dominus eiicit demonia, & quae dicitur Magdalena, fuisse sororem Marthae & Lazari. In qua sententia etiam fuisse D. Hieronymum, patet ex eo, quod questione 4. ad Hedibiam, quatuor vel tres dicit legi in Euangelis Marias, sic scribit: Quatuor autem fuisse Marias in Euangelis legimus, vnam matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quae appellata est Maria Cleophae, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alij matrem Iacobi & Iose materteram eius fuisse contendat. Hae ille. Si autem Maria soror Marthae diuersa fuisset secundum Hieronymum a Maria quae dicitur Magdalene, debuisset quantam posuisse Mariam. Sed ad propositum. Cum, ut habet communis sententia, eadem sit Maria ista Magdalena cum Maria sorore Marthae, & peccatrice ea quae vnxit Dominum vnguento, & eiectione ista demonum intelligenda sit de corporali eiectione, dicendum videtur cum Rossensi & aliis quibusdam, mulierem hanc demerito peccatorum suorum a diabolis aliquando possessam, ac posteaquam a Domino fuisset liberata peccatorum suorum magnitudinem coepisse agnoscere, eorundemque remissionem lachrymarum profluvio impetrasse, ac tum deinceps indiuisam Christo adhaeruisse. & opes suas in illius ministerium & usum, cum alijs mulieribus quibusdam impendisse, pro duplici beneficio, corporali scilicet & spirituali, quo affecta est Dominus. Porro mulier secundum nominata tempore Ioanna, cuius Lucas meminit etiam in cap. vltimo, inter eas quae sepulchrum adierunt, Dominum vnctura, dicitur a Luca fuisse vxor Chusae procuratoris Herodis, ut significaret mulieris huius opes, & deuotionem non solum ipsius, sed etiam mariti, qui permiserit vxorem suam in comitatu Iesu, in quo utique eam Dominus

Dominus non admisisset, nisi viro permittente. Sic A & Susanna quædam nominatur, quod eo tempore esset mulier nota & celebris nominis.

AVIDENS AUTEM TURBAS, MISER-
TVS EST EIS, QVIA ERANT VEXA-
TI, &c.] Non contentus fuit benignus Dominus, ut per se quantum fieri posset, omnium saluti con-
suleret, sed & alio quoque modo eis providere voluit. Cum enim videret turbas vndique confluentes, & in dies frequentiores, iam audis salutis & doctrinæ veritatis, gaudis quidem est ob eorum promptitudinem & desiderium, sed tamen pro optimi pastoris officio tactus est affectu misericordie, quod videret eos similes ouibus pastore destitutis, & ob id huc illucque temerè vagantibus. Nec otiosus atque inefficax fuit in Domino hic misericordie affectus, sed cum corporali sua presentia non posset omnibus se presentem exhibere pastorem, Apostolos à se delectos ad id officium excitat & ordinat. Porro notandum, quod pro vexati, Græca ferè habent *ἐκλελυμένοι*, quod est, dissoluti aut dissipati, à *λύω*, quemadmodum legit Theophylactus, & videtur maximè convenire illi quod sequitur, sicut oves non habentes pastorem. Quædam tamen Græca habent *ἐσκυλευμένοι*, hoc est, conuulsi & vexati, quomodo legunt Chrysostrum, Hieronymus, & Hilarius. Et bene etiam convenit ei quod sequitur, sicut oves, &c. Nam & oves pastore destitutæ, variis malis vexantur. Iam pro, iacentes, Græcè est, *ἐρημμένοι*, quod magis est, sparsi siue disiecti. Est enim participium à *ῥίπω*, quod est proiçio. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus miseratus est, quia variis malis affecti; primum à Scribis & Phariseis, qui pro pastoribus lupos potius agebant, & suis humanis traditionibus, & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Evangelicæ eos auocabat. Deinde & à demone per ignorantiam veritatis & peccata ipsos suo imperio subjugante, & corporalibus morbis affligente. Dissolutiverò aut dissipati dicuntur; quia varia sectantes, in modum destitutarum ouium, per diuersa vagantium. Iacentes verò, quia ab omnibus neglecti. Bene autem ouibus carentibus pastore eos comparat, eo quod non sit aliud animal destitutum & magis pendens à presidio pastoris quam ouis. Deinde hac comparatione significatur populi innocentia digna commiseratione, & Scribarum grauissima & maximè impia negligentia. Cæterum cum Dominus populis providere ex affectu misericordie vellet, prius discipulos suos excitat ad petendum pastores hominum à Deo, non quod hoc non esset in sua situm potestate, sed ut doceret diuinum esse donum quod hominibus etiam veritatis audis dentur boni pastores, idque precibus à Deo obtinendum. Itaque dicit: Messis quidè multa, &c. Messis multam vocat homines multos iam promptos ad recipiendum Evangelicam doctrinam, per quam veluti demessi, inferantur in horreum Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorum. Operarios autem paucos dicit, quia solus Ioannes & Christus ipse tunc syncerè populum docebant. Necdum enim Apostoli missi fuerant ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ & Pharisei, operariorum officio non fungebantur. Bene autè Dominus hoc allegorico vsus est sermone, quo prædicatores vocat operarios: homines verò capessendæ veritatis cupidos, messem. Sic enim significat prædicato-

rum & pastorum officium esse operari, non otari; & operari non in propriam gloriam aut commodum, sed in gloriam & lucrum Domini messis. Ne autem molestus sit nimium labor subeundus, mentio messis adiuncta est. Nullus enim labor iucundior & utilior, quam qui pro colligenda messe subitur, quasi diceret: Non mitto vos ad arandi seminandi que graues & iniucundos labores, sed ad segetis iam præparatam ab aliis messem. Vnde dixit Ioan. 4. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiistis. Norandum autem quod dicit: ut eiiciat operarios. (Sic enim legendum esse, & non; mittat operarios; docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcæ dictioni *ἐκβαλλῆ*.) Significatur ergo orandum ut citò mittat, ac vel inuitos & coactos extrudat in opus Dei: significatur etià vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam ad hoc impellit, nec alios demum viles esse colligendæ huic messi, quam qui ad hoc à Deo protruduntur. Qui enim non iussi nec vocati ad prædicandi munus se ingerunt, non aliter peccant; quam qui in alienam messem irruunt, domino messis non præcipiente. Sciendum tamen quod *ἐκβαλλῆ*, non semper eiicere, aut extrudere significat, sed etiam mittere aut depromere, vt Ioan. 10. cum proprias oves emiserit. & Matth. 12. Bonus homo de bono thesauro profert bona. Illis enim locis est verbum huius loci, nec illis conuenit, extrudere aut eiicere. Nam nec pastor oves ex caula, nec bonus homo ex cordis sui repositoio extrudit, sed emittit ac promittit, hoc est, *προσφέρει*, vt est apud Lucam.

BET VOCAVIT DVODECIM, ET CON-
VOCATIS. IESVS F DVODECIM DISCI-
PVLIS, &c.] Dixerat rogandum Dominum mes-
sis, vt eiiceret operarios, plures scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum precibus; præparat & mittit operarios. Quare primum quidem significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatum est, Deum non idcirco velle rogari, quod minorem is, quam nos ipsi, curam nostri gerat, sed vt aptiores simus agnoscendæ & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegat, ac deinde indiuisse sibi adhærentes singulari verbo & exemplo suo formauerat ad prædicandum quandoque aliis, mittere iam cœpit eos, vt secundum doctrinam quam ab ipso audierant, & ad exemplar vitæ quod in præceptore conspexerant, alij alibi verbo & exèplo docerent populum, Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius & personarum idiotarum humilitatem contemneretur, imò pluris fieret quam Scribarum doctrina, dedit etiam illis potestatem quam à patre accepit, & ad eiiciendos demones in nomine suo, & ad curandos omnis generis morbos corporales, hæc certe potestatis communicatione rursum declarans se verè esse Dominum messis; patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuosè potestatem mittendi operarios in messem diuinam. Et quidem solent monarchæ, reges, & principes suis legatis dum mittuntur aliquò, addere ea quæ eis auctoritatem concilient apud eos ad quos mittuntur, verum nihil tale dare possunt quale suis Christus. Vim auri, copias militum secures, machinas dare possunt, vt quibus ipsi abundant: solus verò Christus suis impartiti

impartiri potuit planè diuinam hanc potestatem, quæ suos legatos eis ad quos mittebatur non redderet formidabiles, sed amabiles. Binos autem mittit Dominus Apostolos, vt testatur Marcus, sicut & septuaginta discipulos fuisse missos binos Lucas postea tradit, idque fecit in commedationem fraternæ charitatis, in mutuam consolationem, mutuaque custodiam operum & doctrinæ. Vt enim soli, quia cum ceciderit, non habebit se subleuantem, & frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. Deinde idem factum in certiore prædicandæ veritatis contestationem, quia in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Aliæ causæ à quibusdam traduntur, quia duo sunt præcepta charitatis, & quia animalia fuerunt in arca Noe bina & bina, verum hæ causæ tantum sunt adaptationis. Quoniam autè bini missi sunt Apostoli, ob id, vt prius dictum est: videntur hic per iuga recenseri à Matthæo, quasi volente significare quomodo coniuncta fuerit per paria. Porro in catalogo Apostolorum à Matthæo hic posito primo notandum, quod Matthæus Petrum non solum primo loco ponat, vt alij Euangelistæ, sed etià primum vocat. Hinc enim efficaciter satis probari potest primatus & excellentia quædã Petri inter alios Apostolos. Cum enim non possit dici primus ob vocationem, certè non videtur quomodo dictus sit primus, nisi ob peculiarem aliquam excellentiam. Cæterorum autem Apostolorum ordinem non sic significat Matthæus dicens: secundus & tertius, &c. quod, reliquorum ordinem non ita referret scire, atque ad Christianam religionem attinebat scire primatum Petri, imò quod reliqui omnes in auctoritate pares essent. Secundo notandum, quod quamquam in plerisque Latinorum libris Philippus & Bartholomæus hic secundo loco ponantur, in Græcis tamen codicibus tertio loco ponuntur post Iacobum & Ioannem Zebedei filios, quomodo & Hieronymus digerit Apostolorum numerum, quomodo etiam legitur in Catena Thomæ & in Dionisio, quomodo item reperi in antiquis Bibliis manu descriptis. Notandum tertio, Matthæum, cum ab aliis Euangelistis Thomæ præponatur, seipsum hic modestiæ causa ei postponere, ac Publicanum sese vocare, vt se deiiciat, ac gratiæ Dei in se prædicet, aditumque aliis patere ad Christum ostendat. Postremo notandum apud Græcos nomen Iudæ fratris Iacobi non vnum tantum poni, sicut apud nos, qui legimus; Iacobus Alphæi & Thaddæus. Græca enim habent, & Lebbæus, qui cognominatus vel nominatus est Thaddæus. Mirum autem quomodo Hieronymus in Commentariis super Matthæum dicit Thaddæum alibi vocari Lebbæum, cum nullus alius sit scripturæ locus in quo hic vocetur, quam in solo hoc loco apud Græcos, nisi forte dixerit alibi eum sic vocatum, quia extra sacram scripturam à quibusdam sic sit vocatus. Verum in libro de Hebraicis nominibus, inter ea nomina quæ in Matthæo interpretatur, ponit nomen istud, Lebbæus, interpretans illud significare corculum, vt magis verisimile sit eum in Commentariis dicere alibi eum vocatum Lebbæum, quia apud Græcos sic vocetur. De ratione autem & significatione horum nominum Lebbæus & Thaddæus & aliorum quoque nominum, dictum est supra capite Concordiæ 39.

CHOS DVODECIM MISIT IESVS
PRÆCIPENS EIS, ET DICENS: IN

AVIAM GENTIVM NE, &c.] Missus Dominus suos, prius simul collectos omnes eodem instruit sermone, ne quid inter se discreparet ab eodem præceptore missi: & iisdem mandatis stricti, varia autem his præcepta dat ad negotiū hoc pertinentia, quorum pauca tantum, nimirum tria, Lucas & Marcus ponunt, nisi quod Lucas quædam à Matthæo hic posita in missione duodecim Apostolorum, ponit in missione septuaginta discipulorum. Sunt autem à Matthæo hic posita octo potissimum præcepta, peculiariter pertinentia ad hanc missionem: quorum primum est de loco prædicationis, quod præceptum solus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viam gentium, hoc est, quæ ad gentes ducit, & in ciuitates Samaritanorum, qui etsi re vera etiam essent gentes, tamen quia ex parte receperunt Iudaismum, & Deum Iudæorum videbantur colere, ideo de eis specialis sit mentio, tanquam qui essent medium quid inter gentes & Iudæos. Est autem Græcis tantum *ἡσ δόλιμ*, hoc est, in ciuitatē Samaritanorum; quod tamen non de vna tantum eorum ciuitate aut metropoli eorum est accipiendū, sed Hebraica phrasi dictum est pro, in nullā ciuitatem, quem admodum Ioan. 19. dicitur: Os non comminuetis ex eo; pro, Nullum os eius comminuetis, proinde non male vertit noster interpres; In ciuitates Samaritanorum. Præcipitur autem eis vt potius eant ad oues domus, id est, populi Israel, quæ perierunt, hoc est, ad oues perditas. Sic enim interpres hic & cap. 15. Matthæi; oues quæ perierunt; transtulit pro oues perditas, quemadmodum in Psalm. 118. dixit Erraui sicut ouis quæ perierit; pro, sicut ouis perditā. Oves autem perditas domus Israel vocauit Dominus electos ex Iudæis, Dei cognitione adhuc destitutos. Quod electi essent, oues vocauit, quod ignaros adhuc Dei, oues perditas. Sic Ioan. 10. ait: & alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas quoque oportet me adducere, &c. ubi per oues quæ non erant de suo ouili, nihil aliud præculdubio significat, quam electos ex gentibus, qui quod Deum nondum agnosceret nec adhuc vocati essent, necdum erat de Ecclesia credentium Iudæorum. Porro certum est præceptū hoc tantum pertinuisse ad illud tempus, quo Christus agebat corporaliter in mundo, qui se postea missum tantum dicit ad oues quæ perierunt domus Israel. Post resurrectionem enim apostolis dixit: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Et cunctes docete omnes gentes &c. Inter causas autem, ob quas Dominus noluerit in principio suos gentibus & Samaritanis prædicare, præcipua ratio est, quia secundum Dei præordinationem in scripturis per prophetas prædictam, Iudæis primum Christus, & Euangelium debuit prædicari, tanquam filiis regni ad quos peculiariter facta fuerat Christi & Euangelij promissio, nec prius hæc prædicatio gentibus fieri debuit, quam consummatum esset Christi mysterium, & ipso in cælum recepto spiritus sanctus datus esset Apostolis plenè, vt sic perfecta Euangelicæ lex à Iudæis, à quibus est omnis salus, deriuaretur ad gentes, & admiranda quadam iustitia diuina, videretur facta à Iudæis ad gentes Euangelii translatio, cum non prius ita passim & palam gentibus Euangelium prædicaretur; quam se Iudæi illo omnibus modis indignos reddidissent. Hæc enim ratione, iustissime Dei ordinatio & prophetarum vaticinia

nia implebatur, Iudæis omnis excusationis prætextus ereptus est, ac gentibus diuina misericordia erga ipsas declarata est, ordoque ille seruatus, quo in omnibus ab imperfecto ad profectum deus ferè procedit; vt sicut ab Apostolis nondum perfectis Euangelium nondum perfecte prædicabatur, ita in vna tantum mundi parte & vna gente ad hoc electa in medio mundi prædicaretur: deinde vero ab eisdem iam perfectis & multiplicatis Euangelica doctrina perfectius in vniuerso mundo prædicaretur, cum iam omnia Euangelii mysteria Apostolis essent cognita, Hinc est quod Christus se dixerit tantum missum ad oues perditas domus Israel. Hinc Paulus Iudæis restatus est, Vobis, inquit, oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes, sic enim præcepit nobis Dominus. Quibus etiam obiecit ex parte locum Isaiæ, hunc ordinem prædicentem: Et nunc hæc dicit Dominus, formās me ex vtero seruuum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non cōgregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini & Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit, Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ, &c. Sunt autem & aliæ quædam causæ huius præcepti Saluatoris à patribus indicatæ, sed quæ iunt potius accessoriaræ aut accommedatioræ, aut in superiori inclusæ, videlicet ne Iudæi haberent ansam dicendi se iuste illum non recipere eo quod suos mitteret ad hostes ipsorum, imò hostes Dei, ne videretur offensus iniuriis Phariseorum, vindictæ gratia suos ablegasse ad externos, vt legem, synagogam & populum suum singulari priuilegio decoraret: vtque Apostolos suos aliquando mittendos ad agnos orbis terrarum, prius leuiore palestra in Iudæa exercitaret.

EVNTES AVTEM PREDICATE, DICENTES, QUIA APPROPINQVAUIT REGNUM COELORVM.] Secundum præceptum est de eo, quod prædicandum est, quod item solus Matthæus aperte explicat. Lucas tamē etiam indicat sicut & sequēs, cum dicit illos esse missos, vt predicarent regnum Dei, & sanarent infirmos: qui septuaginta aliis discipulis idem mandatum aperte narrat datum, cum dicit: Et dicite illis, appropinquauit in vos regnum Dei. Voluit ergo Dominus suos ad eundem modum Euangelicam prædicationem auspiciari, quo & ipse & Ioannes eam auspiciati erant. Nam etsi hic non addatur, Dominum iussisse vt ad penitentiam agendam inuiterent, & dicerent; penitentiam agite; tamen etiam hoc esse iussos à Domino patet ex Marco, qui post ea dicit: Et exuntes prædicabant, vt penitentiam agerent. Nec putandum Dominum voluisse vt his tantum verbis prædicarent: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum; sed his verbis summam & caput prædicationis insinuaui. Includitur enim in eo prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcumque impedientium homines à regno cælorum, declaratio quod tempus regni cælorum iam esset impletum, quanta item cum alacritate & diligentia se parare deberent ad gratiam iam oblatam, quamque graue supplicium maneat eos qui oblatam gratiam non receperunt, & alia id genus similia.

A INFIRMOS CURATE, MORTUOS RESCITATE, LEPROSOS MUNDATE, &c.] Tertium præceptum etiam à solo Matthæo expressum positum in duodecim Apostolorum missione, positum tamen etiam à Luca in 70. missione, cum dicit illis dictum; vt curarent infirmos qui essent in ciuitate in qua essent recepti; quanquam istud præceptum non nudum est præceptum, sed simul efficax traditio potestatis factiuarum miraculorum. Bene autem & necessariò superiori præcepto subiungitur: Quoniam enim mittebantur homines illiterati & rustici, idque vt noua prædicarent, necesse etiam fuit vt noua facerent, quo fidem verbi faceret virtus ostensa, & magnitudinem promissorum probaret magnitudo signorum. Non tamen quæuis signa eis facere præcepit, sed talia solum, qualia ipsum fecisse viderant, quæ scilicet ad salutem corporalem hominum pertinentia, comprehendit sub quatuor his speciebus, non quæ ad curiositatem aut terrorem hominum fierent. Non enim voluit doctrinam Euangelicam hominibus solum admirabilem reddere aut terribilem, sed gratiam & acceptam: deinde miraculis tum suis tum suorum declarare voluit adesse iam, qui sicut corpora, ita & animas curare posset & vellet. De quo fufis supra circa caput Concordiæ 25.

C GRATIS ACCEPISTIS, GRATIS DATE.] Quartum præceptum à solo item Matthæo positum, necessariò autem superioribus adiunctum tum ad superbiam, tum ad detestandam auaritiæ repressioem. Porro referri potest istud ad vtrumque præceptum præcedens, vt significetur, & gratis prædicandum, & gratis miracula facienda. Aut potest potius tantum ad præcedens referri, vt significetur munera pro præstita sanitate non esse venanda aut accipienda. Nam eius magis poterat esse periculum quam ex prædicatione. Itaque sensus erit: Accepistis potestatem faciendi miracula gratis, hoc est; sine aliquo pretio vel merito, gratis ergo etiam conferte per concessam vobis potestatem aliis sanitates. Non enim, quantum ad Domini propositum pertinet significatur idem gratis dandum, quod gratis acceptum est. Nam nõ voluit Apostolos potestatem miraculorum acceptam gratis, aliis etiam gratis conferre sed vt potestate illa gratis accepta, gratis etiam vterentur. Generali tamen vsus est sententia, non explicans quid acceperint, & quid gratis dare debeant, vt hæc sententia non huic tantum seruiret proposito, sed per eam intelligeremus, omnia spiritualia sicut gratis accipiuntur, etiam gratis danda esse. Hac ergo sententia, vt bene annotauit D. Chrysostomus, & superbiam Apostolorum, omniumque qui diuina aliqua spiritus dona acceperunt, comprimit, cum dicit: Gratis accepistis; & ab auaritia reuocat, cum dicit: Gratis date: Nec id tamen tantum hac sententia agit, sed & causas indicat ob quas non liceat spiritualia vendere aut pretio impertiri, ita vt non simplex sit auaritia, videri illa, sed etiam irreuerentia & iniuria Dei. Tres enim sunt causæ, ob quas spiritualia vendi non possint. Primò, quia res spiritualis non potest terreno aliquo pretio compensari, sicut dicitur de sapientia: Pretiosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur huic non valent comparari. Ideo & Petrus dixit Simoni Mago: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possidere. Secundò, quia id solum potest esse

debita

debita venditionis materia; cuius venditor est dominus: iam spiritualium gratiarum nemo dominus est, sed tantum dispensator, in xta illud Pauli: Sic nos existimethomo vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Tertio, quia venditio repugnat origini spiritualium quæ proueniunt ex gratuita Dei voluntate, vnde irreuerentiã Deo rebusque diuinis exhibet qui vedit, cum id quod Deus per ipsum gratis vult hominibus conferre, faciat non esse gratuitum. Has itaque duas postremas rationes satis indicat Dominus hac sententia. Cum enim dicitur; gratis accepistis, satis significauit eos non esse illorum quæ acceperunt dominos, sicut illorum sumus domini quæ pretio & labore comparauimus, deinde significat diuina dona gratuita esse, & proinde non subiicienda venditioni. Non tamen hæc sententia videtur Dominus tantum voluisse prohibere spiritualium venditionem, sed etiam ne ab iis quos, curassent munera aliqua acciperet, etiam quæ ex grato tantum animo offerrentur: quomodo Helizeus a curato Naaman Syro noluit accipere munera, quæ ille non videbatur offerre tanquam pretium; sed tanquam grati animi testimonia. Dicebat enim. Obsecro vt accipias benedictionem à seruo tuo. Et tamen cum ipse vim faceret, penitus non acquieuit Helizeus. Non enim conueniebat etiam gratuita munera accipere, ne pietas verteretur in questum, & quod institutum erat ad gloriam Dei & ad salutem fidelium, fieret occasio satiantis auaritiæ, aut saltem ne videretur quæstus gratia facere. Deinde, ne gratia Dei vilesceret, sed plane gratuita Dei beneficentia, & contemptu munerum, homines magis prouocarentur ad admirationem seruatorum Dei, & ad glorificandum Deum, atque ad acceptandum doctrinam quam illi prædicauerunt. Solent enim homines ea beneficia minus admirari & magnificare, quæ putant se aliqua ratione compensasse, & nihil efficacius pertrahit auditores, quam si videant doctores nihil præter auditorum querere salutem.

NOLITE POSSIDERE AURVM, NEQVE ARGENTVM, NEQVE PECUNIAM IN ZONIS VESTRIS, &c.] Quintum præceptum, quo statuitur, quomodo se gerere debeant in via, & quomodo ipsis sit eundem. Prohibentur autem quinque secum in via assumere. Primo, pretium pro viatico, cum dicitur; Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionem auri, vel argenti, vel cuiusuis pecuniæ, sed ne iam profecturi ad prædicandum, hæc haberent in via pro viatico. Vnde additur; in zonis vestris; hoc est in crumenis vestris. Loquitur enim iuxta veterem morem, quo pecunia ab itinerantibus, & maxime à militibus solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis. Porro pro, pecunia, rectius interpret vertisset, æs, cum Græce sit χαλκος. Tres enim pecuniæ species posuit Matthæus secundum tres species rerum ex quibus eudi solet moneta, quæ Budæo teste primum fuit ærea, deinde argentea, postremo aurea. Prohibet ergo nec aurum possidere, hoc est, habere & ferre, vt habet Lucas nec quod minus est argentum, & quod his adhuc minus est, ne æs quidem. In Marco autem interpret dictionem Græcam χαλκος, vertit æs, cum ibi tolerabilius vertisset; pecuniam: quandoquidem Marcus

speciè posuit pro genere, sicut & Lucas, apud quem pro eo quod interpret vertit, pecuniam, est ἀργυριον, id est, argentum. Secundo, prohibet circumferre cibos, & repositorium ciborum, cum dicit, neque peram, neque panem. Nam hoc postremum addunt Lucas & Marcus, cum posset panis circumferri pera. In his autem intelligendum est, Dominum prohibuisse non tantum omnem cibum aut ciborum repositoria, sed etiam potum aut potus repositoria, ita vt & lenticulam vinariam prohiberit, etiam si non expresserit. Postquam autem his duobus prohibuit quæ ad victum pertinent; prohibet deinde duobus præceptis quæ pertinent ad tegendum corpus. Tertio ergo prohibet duas tunicas. Quo non est intelligendum, Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimenta in via, quandoquidem ipsum Dominum constat pluribus vestibus indutum fuisse, cum tempore passionis suæ milites, præter vestimenta quæ diuiserunt in quatuor partes, inuenerint etiam tunicam incōsutilem. Sed per duas tunicas oportet intelligere secundum Hieronymum, duplex vestimentum, aut, vt alii dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, vt nomen speciei tunica, accipiat positum pro genere suo vestis: & duas, positum sit pro duplices, ac intelligatur prohibitum ne præter vestes quibus irent induti, alias secum deferrent quas induerent, alteris sordidatis, quem admodum fieri passim solet ab hominibus. Atque hoc modo intelligendum videtur quod dicit Ioannes de duabus tunicis: Qui habet, inquit, duas tunicas, det vnā non habenti. Sed obstare videtur huic intelligentiæ, quod habet Marcus, & ne induerentur duabus tunicis. Illo enim videtur significari prohibitum fuisse non solum ne mutatorias vestes circumferrent, sed etiam ne simul duabus induerentur vestibus. Verum intelligendum est Marcum significare voluisse, prohibitum illis fuisse, non ne simul duabus induerentur vestibus pallio scilicet & tunica, nec etiam ne simul duabus tunicis induerentur. Quis enim apud nos etiam in frigidiori regione duabus simul induitur tunicis in professione præsertim? sed ne vicissim nunc hæc, nunc illa induerentur tunica. Vnde non dixit, duabus vestibus, sed duabus tunicis, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusuis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur, altera futuro tempore seruata deferatur. Quarto prohibet calceamenta. Cui contrarium videtur quod habet Marcus, permittum illis fuisse vt essent calceati sandaliis. Proinde intelligit Caietanus ad nomen, calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, vt intelligantur prohiberi duplicia calceamenta, sicut duplices tunicæ. Alii, quod in idem redit, intelligunt prohiberi calceamenta, præter ea quæ habebant in pedibus, quæ scilicet secum deportarent ad induendum, attritis vel sordidatis aliis. Verum cum Lucas dicens cap. 22. Dominum in vltima cœna, dixisse Apostolis, Quando misi vos sine sacco, & pera, & calceamentis, &c. satis significet in totum calceamenta illis prohibita: & deinde Marcus dicens permittum vt calerentur sandaliis, significet aliquod calceamentorum genus illis interdictionem, potius dicendum cum Augustino calceamenta ea esse prohibita quæ totum pedem tegerent: sandalia vero concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus vitæ incommotis, verū

NN

superiorem pedis partem sinerent nudam. Nam A huiusmodi calceamenti genus vocari sandalia indicat Augustinus. Non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit sandalia, quod illi curæ fuerit quo calceamenti genere sui vterentur. Neque enim conueniebat Christo Euangelicæ legis, quæ perpetua esse debuit, autori de rebus per se indifferentibus quicquam statuere, sed si quid de illis pro locorum, personarum & temporum exigentia statuendum esset, suis id statuendum relinquere. Sed quoniam, ut est verisimile, Christus & Apostoli pro more illius regionis maxime recepto à pauperibus, vtebantur sandaliis, noluit Dominus suos iam profecturos mutare sandalia: & quem admodum itinerantes facere ibi solebant, calceamenta quæ totum defenderent pedem, assumere, volens eos non aliter ire instructos ad prædicandum, quam sicut cum adessent illi, eumque concomitarentur. Dominum enim non plane nudis incessisse plantis verisimile est quod hoc non conuenisset alperitati & caliditati illius regionis per quam assidue discurreret & circumambulabat, sandaliis autem tantum fuisse usum vel ex eo constat, quod peccatrix mulier quæ lachrymis rigabat eius pedes, utriusque reperit superiorem pedum Domini partem nudam. Certe Tertullianus libro de pallio, significat calceos totum tegere pedem, ac suo tempore Christianos fere sine calceis incessisse nudis pedibus, asserens parum virile esse calceos gestare, ac siccitas veneras prospexisse magnum incessui munimentum, perones examinatis. Porro Diuus Hieronymus in Isaïæ capite vigesimo, scribens, dicit sandalia, quemadmodum ibi verterunt Septuaginta pro calceamentis, significare caligas, quæ sunt tibiæ tegumenta: idemque in Matthæum scribens, videtur intellexisse calceamenta in totum prohibita. Apostolis, cum Platonis præcepta veluti conformia præcepto Christi tradat: Et Plato, inquit, etiam præcepit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuescere molliciei capitis & pedum. Cum enim hæc haberent firmitatem, cætera robustiora sunt. Prohibitis his quæ ad victum & vestitum pertinent, prohibet quinto quod spectat ad defensionem in via, cum dicit: Neque virgam. Cui rursus aperte contrarium videtur quod dicit Marcus; nisi virgam tantum. Cuius apparentis contrarietatis dissolueda triplex est, modus. Augustinus enim ad mysticum confugiens sensum, dicit virgam aliter accipi apud Marcum quam apud Matthæum. Apud hunc enim accipi proprie, apud Marcum vero mystice, pro potestate accipiendi quæ ad victum & vestitum essent necessaria. Sic quod dicitur à Marco prohibitum ne duabus induerentur tunicis, mystice intelligit significare ne dupliciter sed simpliciter ambularent, & quod sandalia dicat Marcus concessa, intelligit significatum per genus illud calceamenti quod pedem desuper non tegit, sed tantum plantam, Euangelium non esse occultandum, nec terrenis commodis innitendum. Euthymius vero Græcus hanc difficultatem quæ est de virga, similiter & superiorem de calceamentis, ita soluit, ut prius quidem intelligat Dominum ita iussisse sicut Matthæus & Lucas dixerunt: postmodum autem permiserit eis, ut calcearentur tantum sandaliis, & retinerent baculum, ad pedum custodiam, & corporis sustentationem: demittens se ad eorum imbecillitatem. Sed simplicius

fuerit dicere de alia virga loqui Marcum, quam Matthæum & Lucam. Est enim quedam virga, quam sustentandi lassæ corporis causa assumimus, quæ Hebræis dicitur מִשְׁכָּן mischan, à verbo מִשְׁכָּן Sehan, quod est, inniti. Et est virga, quam nos vindicandi aut defendendi gratia gerimus, quæ dicitur Hebræis שֶׁבֶת Schebeth. Unde est illud in Psalmo: Reges eos in virga ferrea. Hanc ergo Apostolis interdicitur accipiendum est, illam vero permissam. Vtrunque nomen Hebræicè coniunctum est Psalm. 21. vbi legimus: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Quod autem virgam illam defensoriam & vindicatoriam prohibere voluit Dominus, satis patet ex eo quod postea dicit Dominus, vbi in speciem hanc suam constitutionem videtur reuocare, cum dicit: Nunc B qui habet saculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Gladium enim hic opponit virgæ olim à se prohibite. Quod autem noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborem alleviaret, satis patet, si scopum Domini in his præceptis spectemus. Non enim voluit protectionem illis reddere onerosiorem, sed expeditiorem. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthæus scripsit male intelligeretur, sicut scripsit sandalia Apostolis concessa, significans qualia calceamenta essent eis prohibita: ita & virgam concessam scribit, sed cum non satis habuit dicere, nisi virgam; sed adiecit nisi virgam tantum; satis significauit se de alia virga loqui, quam de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantum virga esset aut baculus. Est autem dictio Græca ῥαβδόν, quæ omnes Euangelistæ sunt vsi, ambiguae etymologia. Putatur enim dicta esse, vel ἀνὰ τὴν ῥαβδόν, quod est percutere, vel ἀνὰ τὴν ῥαβδόν, quod est baculum, hoc est, quia facile facit ambulare. Prior ergo etymologia conuenit significationi quam habet in Matthæo & Luca, secunda vero ei quam habet in Marco, in quo proinde rectè verteretur, pedum vel baculus. Pedum enim proprie dicitur, quod pedis vice stantem, eique innitentem sustentet: & baculus cui imbecilles gradiendo innituntur, ob hoc ipsi imbecilles dicti, quod baculo innitantur. Huiusmodi ergo baculus Apostolis concedebatur, qualis fuit Iacob patriarchæ, quem legimus Genesis trigesimo secundo, dixisse, In baculo meo transiui Iordanem istum. Porro quanquam res ipsa, in qua Euangelistæ videntur dissonare, non sit magni momenti, tamen dissonantia ipsa non videbatur contemnenda. Siquidem vbi Euangelistas in recensendis Christi præceptis semel memoria lapsos esse receperimus quantum eunque leuibus in rebus, & nihil ad salutem nostram pertinentibus, periculum est ne in dubium vocari incipiant quæ oportuit esse certissima. Sed veniamus ad rem ipsam. Intentio ergo Saluatoris erat hoc præcepto statuere, ne Apostoli iuri ac prædicandum, præter ea quæ plane essent necessaria, pararent sibi quæ ad victum, & vestitum, defensionem solent sibi itinerantes prouidere & coassumere, sed his omnibus nudi abirent, nullis onus sarcinis nullis districti curis terrenis: sed in omnibus pendentes à Dei prouidentia, tum ut ad legationem susceptam essent expeditiores, & toti vacarent de legatæ functioni, tum ut iam inciperent discere quam tuta res sit totam vitæ præsentis curam commendare

mendare optimo patri: ut vt declarantes suo exemplo quam essent à cupiditate lucri ac vindictæ alieni, plures lucri facerent ab omnibus habiti admirationi. Fuit autem præceptum hoc non solum personale pertinens scilicet ad Apostolos, sed etiam temporale, respectu earundem personarum, sicut & superius de loco in quo prædicare iussit. Non enim voluit vt Apostoli prædicaturi postea etiam in gentibus, etiam omnia sic obseruarent, imò à necessitate huius præcepti satis eos absoluit Lucas vigesimo secundo, in loco prius citato. 1. Th. 2. Paulus enim testatur apud multos se suo gre prædicasse Euangelium, ne quanquam graueret, quod non videtur facere potuisse, nisi pecuniam secum detulerit in erumenis. Idem Apostolus testatur se cum solitos circumducere mulieres à quibus alerentur, quod certè non potuerunt putare illicitum, cum id viderent Dominum facientem, quem etiam videbant Iudæ tradidisse loculos, in quibus quæ portabantur quæ mittebantur. In præsentem ergo tempore voluit Dominus suos hæc obseruare vt rudibus adhuc Discipulis crassa quadam ratione inculcarent eum qui suscepit functionem Euangelicam, oportere vacuum & expeditum esse ab omni sollicitudine rerum temporalium, inermem quoque ad vindictam, ac totum se committere diuinæ prouidentie & protectioni, qua nihil illis esset defuturum si suo fungeretur officio. Omnis enim specimen quoddam paternæ prouidentie illis voluit ostendere, vt satis significant illa verba: Quando misi vos sine sacco & pera, nunquid aliquid defuit vobis; vt animosiores in posterum (etiam si quando nihil adesset eorum quibus vitæ præsentis opus est, & e contra imminerent eis omnia aduersa & hostilia) minus Euangelicum obirent. Igitur in præfati protectione omnia vt iussi erant præstitur, postea autem vbi deerat Domini iussio, non ita sed relicti suæ libertati sat habuerunt præcipuum Domini his præceptis scopum spectare & obseruare, nimirum vt omnem sollicitudinem mundanam indignam certè Euangelico doctori reicerent, vt inermes sese vbi que exhiberent, vt simplicitatis, sobrietatis & paupertatis exempla præberent, vt semper à diuina prouidentia in omnibus pendere se declararent. Quæ si in his præceptis & nos spectauerimus, sic demum & ad nostram instructionem pertinent. Sic enim & in omnibus præceptis faciendum, quibus priuatis quibusdam aliquid præcipitur ad tempus seruandum, vt quæ externis sunt addicta circumstantiis, relinquamus iis quibus fuere præcepta: nos verò amplectamur quicquid in eis de vniuersali pietatis ratione, fide scilicet, spe, & dilectione præcipitur, quemadmodum declarari potest in præcepto circuncisionis, & cæremonialibus omnibus legis præceptis. Addit autem Lucas in missione septuaginta etiam aliud præter dicta obseruandum in via, videlicet vt neminem in via salutarét; quod non est dubium quin & his duodecim sit præceptum, sed de eo præcepto suo loco.

DIGNVS EST ENIM OPERARIVS CIBO SVO] Quoniam Apostoli auditis superioribus præceptis dicere poterant. Si gratis vis nos & docere, & sanare, nec tamen quicquam in via deferre, vnde ergo nutriemur, aut vestiemur; Num vis vt ex mendicato viuamus; Dominus præueniens eorum quæstionem, hæc sententia apparentem præceptorum seueritatem temperauit ostendens

quæ quare nudos illos mittat, nimirum quod quæ ad victum & vestitum ipsis essent necessaria, eis deberentur à discipulis eorum, vt sine omni rubore & verecundia ab eis illa possent accipere, nec necesse esset harum rerum onere & sollicitudine sese grauare. Verum circa hanc sententiam quæri potest, quomodo conueniat cum superiori illa, Gratis accepistis, gratis date. Si enim operarius Euangelicus, quia operarius dignus est cibo suo, & ob id debetur illi quia operarius est, non ergo gratis operatur & euangelizat. Anget difficultatem quod Lucas in missione septuaginta Discipulorum hanc sententiam sic affert: Dignus est enim operarius mercede sua. Ea enim significatur, mercedem operariorum Euangelicorum esse quod à Discipulis suis aluntur. Quæ difficultas duobus modis solui potest. Primo enim intelligi potest duas sententias esse tantum parabolæ, per quas similitudine desumpta ab operariis mercenariis, ostendatur per locum à simili, aut per locum à minori, etiam operariis Euangelicis deberi alimenta ab his in quorum vtilitatem operantur, vt sententia istæ parabolæ sic applicentur. Si operariis mercenariis debetur cibum; tanquam merces ipsorum ab his quorum commodum laborant, multo magis & vobis debentur alimenta laborantibus. Vt similitudo inter operarios mercenarios & Euangelicos ex parte constet, nempe ea qua vtrisque cibum debetur: ex ea vero parte non constat, qua illis debetur tanquam merces, his vero non. Secundo etiam rectè intellexerimus sententias hæc generaliter, vt pertineant & ad operarios mercenarios, & ad Euangelicos, & victus ac vestitus qui debetur prædicatoribus, etiam intelligatur vocari merces, non quidem omnino proprie accepto vocabulo, pro eo scilicet cuius gratia quis operatur sed generaliter, vt merces dicatur omnino illud quod operati debetur quia operatur. Vnde Diuus Gregorius homil. 17. super hoc Lucæ verba scribit: Considerandum est quod vni nostro operi duæ mercedes debentur, vna in via, altera in patria: vna quæ nos in labore sustentat, alia quæ nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quæ in præfati accipitur hoc in nobis debet agere, vt ad sequentem mercedem robustius tendatur. Verus ergo quisque prædicator non ideo prædicare debet vt, in hoc tempore mercedem accipiat: sed ideo mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis nempe ideo prædicat, vt hic laudis vel muneris mercedem recipiat, æterna proculdubio mercede se priuat, &c. Hæc ille. Ex quibus patet ipsum intelligere mercedem vocari id quod debetur pro vitæ sustentatione prædicatoribus, quamuis proprie non sit merces. Dicitur autem proprio vocabulo id quod illis debetur, stipendium, metaphora desumpta à stipendio militari, ad quod respexit Paulus, dum probat Euangelico doctore deberi alimoniam, dicens: Quis militat suis stipendiis vnquam. Qui locus maxime videtur fuisse causa, vt Augustinus stipendium frequenter vocarit, alimenta pastoribus debita. Nam huiusmodi locutio frequens est apud Augustinum; & ab eo ad posteriores videtur potissimum dimanasse. Ratio autem quare stipendium proprie vocetur, quamuis hodie passim milites stipendium suum recipiant tanquam mercedem propter quam militant, est, quia bonorum militum est non militare pro stipendio tanquam mercede, sed pro patriæ, & reipublicæ,

aut impetri bono & salute: stipendium autem accipere, ut in militia illa possint persistere. Sic enim antiquitus militabant Romani: sic stipendia eis assignabantur annua. Alioqui qui pro stipendio militant, expectantes illud tanquam militiae mercedem, magnam certè rem vili vendunt, vitam suam vanae exponents pro pecunia exigua. Nominè ergo stipendii significatur, Ecclesiasticos operarios non debere operari & militare pro victu & vestitu, sed ea quæ ad alimoniam spectant, accipienda ab eis, ut in sancto opere persistere queant. Hanc rationem sanè indicat D. Augustinus libro secundo, super sermonem Domini in monte, sic scribens: Sicut autem omnes ministri accipiunt annonam & stipendiam, sic omnes euangelizantes accipiant victum & tegumentum. Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quæ accipiunt: sic & non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquam annonam & stipendia consequantur, aut propter hoc & propter illud. Hæc ille. Porro notandum, in superiori Domini sententia solum operarium dici dignum, ut intelligamus eos esse indignos stipendiis ecclesiasticis, qui non operantur pro fidelium utilitate. Secundo obseruandum quod dicitur: cibos; significatur enim, præter ea quæ sunt necessaria non esse Euangelico operario requirenda nec studendum ei ut ex Euangelio ac spiritali operatione durescat, secundum illud Pauli: Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Notandum tertio, quod non dicat Dominus, debet operarius accipere cibum suum ab his quibus operatur, sed dignus est, significans licitum esse, imò ius esse ei ut accipiat, non autem necessario accipere debere. Vnde Paulus: Dominus, inquit, ordinavit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ordinavit utique cum hæc Apostolis diceret. Sed idem Paulus docet eam Domini ordinationem non fuisse præceptum, sed permissionem & potestatis traditionem, qua potest ea ipse apud omnes, fere uti noluerit, malens manuum labore sibi victum parare, quam à Discipulis accipere quam potuisset alimoniam, ut maior esset ipsi gloria & merces apud Deum, ob prædicatum Euangelium sine sumptu. Proinde hic quæri posset utrū perfectus sit prædicatorem viuere ex proprio aere, an uti potestate sibi à Domino concessa. Nam quod illud sit perfectius, Pauli & factū & doctrina probat: quod vero istud sit perfectius, exemplū Christi ostendere videtur. Dominus enim omnis perfectionis magister, quoque nemo potuit esse perfectior: Euangelium prædicans, ex alienis facultatibus nutriebatur. Dicendum ego imprimis: quod ceteris quidem paribus, maioris sit perfectionis, ex proprio & non ex alieno viuere prædicatorem, & tamen quod Dominus ex alieno (si modo quicquam recte dixerimus ei alienum) viuere dignatus est, non imperfectionem eius arguit, sed potius perfectionem, eo quod illam vitæ imperfectioris rationem in se susceperit propter alios. Cum enim (inquit Augustinus libro secundo, de sermone in monte) ei ministrarent Angeli, tamen propter exemplum, ne quis postea scandalum pateret, cum aliquem seruatorum eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cum pecunia, vnde vobis necessariis quicquid opus fuisset præberetur. Sic ne quisquā lean-

dalizaretur, videns prædicatores ex Euangelio viuere, & ipse ex eo viuere dignatus est. Sic quamquam vita Ioannis Baptistæ ceteris paribus, perfectior sit vita illa communi; tamen perfectionis fuit quod Dominus propter nos communem illam rationem viuendi suscipere dignatus sit, præter hoc quod perfectus Dominus in vita imperfectiore vixit, quam Ioannes in vita perfectiore. Secundo dicendum, quod sicut ob circumstantias quasdam prædicator potius eligere debet viuere ex proprio quam alieno, videlicet ob vitæ quedam scandala, & impedimenta Euangelici profectus, ob quæ Paulus significat se ex propriis voluisse laboribus viuere; ita contra quibusdam concurrentibus circumstantiis præstat ex alieno viuere, cum scilicet nullius scandali est periculum, sed Discipuli etiam sponte offerunt prædicatori nudo, qui quæ omnibus suis bonis renunciauit, ea quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, illeque ea accipit, tum ut illorum promptum obsequium apud Deum suam habeat mercedem tum ut ipse ab omni solitudine & labore liber, magis vacare possit totus actibus spiritalibus. Ita certe circa Christum contigisse non est difficile intelligere quem, quo se declararet plane esse cœlestem, non conueniebat ab incepto Euangelico negotio, labore manuum parare victui necessaria. Hæc ratione non tantum alii Apostoli ex Euangelio vixerunt, sed & ipse Paulus à Philippensibus suscepit in carcere constitutus, & ante quæ essent egestati subleuanda necessaria, ut patet capite ultimo ad Philippenses.

IN QUAMCVNQUE AVTEM CIVITATEM AVT CASTELLUM INTRAVERITIS, &c.] Sextum præceptum, quo statuitur de eligendo & retinendo hospite. Quoniam enim præceperat nihil viatici assumendum, eo quod digni esset cibum accipere ab his quibus operarentur, ne existimarent à quouis indiscriminatim cibum accipiendum, & omnium ianuas sibi à Domino pateferi, nec sibi hoc præceptum subiecit quo primum quidem docet multam faciendam diligentiam pro eligendo hospite, ac deinde hospitium non temere susceptum, non etiā temere mutandum. Itaque iubet ut ingressi civitatem vel castellum, hoc est vicum vel pagum, non intrent hospitia meritoria, sed inquireant, non quis in eo loco sit dives, aut quis habeat bonum hospitium, sed quis sit dignus, hoc est, quis sit probitate vitæ commendatus, aut quis per testimonium probæ vitæ dignus est regno cœlorum, aut vestro hospitio. Potest enim illud, dignus, dupliciter sic exponi, videlicet aut absolute, ut nulla fiat explicatio alicuius rei qua sit dignus: aut intelligendum, quis sit dignus regno cœlorum, aut dignus vos recipere. Quæ inquisitio & interrogatio, potuit hoc modo fieri, ut afferentes Apostoli venisse se ad prædicandum regnum cœlorum, interrogarent ab incolis loci alicuius, quis esset in eo loco vir religiosus, solitus pauperes & peregrinos hospitio suscipere, avidus regni cœlorum, ac adventus Messie. Ideo autem huiusmodi viri hospitium deligere eos voluit, idque fama & iudicio populi, ne prædicatoris & prædicationis dignitas, suscipientis infamia deturparetur, sed contra potius ex commendatione hospitis & prædicatoris & prædicatio esset commendatio. Deinde & ob id domus quam ingrediantur Apostoli, eligenda discernitur, ut ho-

spitii

spitii mutandi causa non suppetat, talemque habeant hospitem qui lubens ac promptus illis necessaria præbeat. Digno autem aliquo hospite inueno, iubet secundo in eius domo eos manere, hoc est, non mutare hospitium, donec exeant, in illo loco scilicet migraturi in aliam civitatem vel vicum, idque tum ne instabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne putarentur quærere delicatiora, nec contenti esse his quæ primus hospes liberaliter offert: tum ne iniuria primus hospes afficiatur, & scandalizetur aut contristetur, si videat præter rationem eos ad alios transire.

INTRANTES AVTEM IN DOMUM, SALVATE EAM DICENTES: PAX HVIC DOMUI, &c.] Septimum præceptum, quo statuitur quid in inuentum hospitium ingredientibus sit faciendum, quod præceptum, & Lucas habet in missione 70. vnde hic desumpta sunt probabiliter hæc verba, dicentes: Pax huic domui; cum non habeantur in Græcis, nec in Diuo Hieronymo. Est autem hæc salutandi forma; propria Hebraico sermone, ne quis eam novam putet, & à Christo primum inuentam. Nam Hieronymo teste, quomodo Latini, salutantes dicunt: Ave vel Salve & Græci χαίρειτε Hebræi & Syri dicunt, שלום לך salom lach, id est, pax tibi, quo imprecantur homini omnia læta, prospera, & tranquilla. Itaque Dominus vulgata usus est & uti suos voluit salutacione, sed quam tamen, ut patet satis ex sequentibus, alio traheret, nempe ad imprecandum pacem Evangelicam & diuinam. Ita enim rebus & sententiis vulgarissimis Dominus usus est plerumque, ut tametsi alio eas traheret, diuinius his utens quam vulgus. Igitur Dominus suis ingressuris hospitium præcipit, ut non expectata salutacione patris familias, ipsi priores domum salutent, partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiusmodi imprecationem & benedictionem præuenire hospitem in beneficiendo, ut prius isti impenderent spiritualia, quam ab eo corporalia acciperent. Deinde & notam illis dare voluit, quæ dignoscere hospitem dignum ab indigno. Quod enim his verbis non simpliciter salutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, sed precari diuinam pacem quam missi erant prædicare, & signum dare digni hospitii, patet ex sequentibus. Et si quidem fuerit domus illa digna, pace scilicet Evangelica quæ illi precamini, veniet pax vestra, hoc est pax cœlestis & diuina non pax mundi, super eam domum, hoc est, hi qui domum eam inhabitant, non pacem vestram acceptabunt, & simul vos lubenter excipient, si secundum famam populi vere digni fuerint pace, hoc est, ad eam præordinati à Deo. Illos enim vocari dignos videtur ex Luca, qui dicit: Et sibi ibi fuerit filius pacis, hoc est, pacis sectator, & ad veram pacem à Deo electus. Sequitur: Si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos; quibus verbis communiter intelligitur significari, non inutilem & infructuosam fore huiusmodi precessionem pacis, sed fructum eius perueniendum ad eos, quomodo intelligitur illud Psalmi: Oratio mea in sinum meum conuertetur. Verum sciendum est Græca non habere, veniet & reuertetur, sed imperaturos, ελθτω & επιστραφτω, id est, veniat & reuertatur quomodo & antiqua Latino-

rum exemplaria testatur habere quidam. Itaque videtur significari præceptum esse Apostolis, ut cum pax imprecata nihil operatur in indignis, Apostoli pace sua secum sumpta exeant domum, illam derelinquentes, quomodo intelligit Euthymus. Et tamen Lucas similia dicens in missione 70. non habet imperatiua verba, sed futura indicatiui, ἀνεπαύσται & ἀναστράσεται id est, requiescet & reflectetur aut reuertetur. Proinde videri potest illud, veniat & reuertatur, in Matthæo Hebraico more positum pro veniet & reuertetur, siquidem Hebræi imperatiuis vtuntur pro futuris. Aut imperatiuis illis verbis significatur diuinum imperium, quo solo fit quicquid omnino fit, ut sit sensus: Si fuerit domus digna pace, volo ut pax vestra veniat super eam: Sin secus, volo ut reuertatur ad vos. Itaque quod Lucas narrat dictum promissive, Matthæus imperatiue dictum pronunciat, quia eiusdem est promittere, cuius imperare ut fiat quod promittitur. Cum autem vel præcipit tanquam Deus, vel promittit pacem reuersuram ad eos qui ipsam aliis imprecari sunt, non tantum videtur significare pacis imprecationem inutilem & infructuosam ipsis fore, sed etiam quod ab aliis repulsa, redibit ad eos ut deducat ipsos, & alterius hospitij faciat repertorem, nec ex aliorum repulsiōne quicquam pacem illorum lædendam fore.

Et quicunque non receperint vos, &c. AVDIERINT SERMONES VESTROS, &c.] Octavum præceptum, quo statuitur quid faciendum eis cum non recipiuntur in domo aliqua vel civitate, nimirum ut egressi palam executi puluerem à pedibus suis, cui Lucas in missione septuaginta, ubi hoc præceptum repetit, addit; ut etiam dicant egressi in plateas: etiam puluerem qui adhæsit nobis de civitate vestra; extergimus in vos, tamen hoc scitote quia appropinquavit in vos regnum Dei. Huius autem præcepti, quod Actuum 17, Paulus & Bernabas seruasse leguntur, eum Iudæi excitantes persecutionem in eos, eiecerunt ipsos de sinibus suis, multiplex potest assignari ratio. Primo enim ideo conueniebat excutere puluerem à pedibus, ut ostenderent laborem itineris se pro illis quidem suscepisse, & prædicationem Evangelicam peruenisse etiam ad ipsos, sed sine fructu. Secundo, ut hac pulueris excussione indicaret se in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem & condemnationem quæ maneret illos. Tertio, in protestationem & signum quod non causa terreni alicuius commodi accesserint ad eos. Quas duas rationes postremas esse potissimas, patet satis ex eo quod Lucas adiecit dictionem, etiam; Etiam puluerem, inquit, pedum vestrorum excutite; quasi dicat, adeo eos detestemini & execremini tanquam maledictos, ut nec puluerem loci illius finatis vobis cum illis esse communem: vel adeo ostendatis nihil vos desiderasse terreni commodi ab eis, ut nec puluerem vilissimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca: in testimonium illis vel supra illos, id est, aduersus illos, hunc habet sensum: ut huiusmodi excussio stetur illis, nihil quæ illorum erant vos desiderasse, aut nihil vos cum illis tanquam execeratis velle habere commune. Porro ad istud postremum potissimum Dominum respexisse in hac pulueris excussione, omnino apparet ex eo quod sequitur apud Matthæum; Amen dico vobis, tolerabilius erit

Genes. 13

Iob 21.

terre Sodomorum & Gomorrheorum in die iudicii, quam illi ciuitati; vbi sub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum synechdochis homines ipsius loci: sicut per terram Sodomorum & Gomorrheorum, ipsi incolæ Sodomitæ & Gomorrheci. Nam terra illorum iam olim exusta est per diuinam ultionem, nec in nouissimo iudicii die singulari aliqua ultione vindicabitur. Verum si grauius punientur hi qui Euangelium & Apostolos non receperunt quam Sodomitæ, necesse ergo est grauius sit illorum peccatum, cui tamen contrarium videtur quod dicitur: Homines Sodomitæ pessimi erant, & peccatores nimis coram Domino. Et peccatorum magnitudinem videtur satis ostendere vindictæ horrendæ nouitas, qualis nulli terræ inflicta legitur. Proinde Nicolaus vult comparationem hanc repellentium Euangelium, cum Sodomitis non intelligendam quoad omnia Sodomitarum peccata, sed tantum quoad peccatum inhospitalitatis & immiseriordiz, quod inter cætera Sodomitarum peccata ultimo loco numeratur Ezechielis 19. vt intelligatur inhospitalitas non recipientium Apostolos, grauius esse peccatum, grauiusque punienda, quam inhospitalitas Sodomorum. Sed cum ab solutè Dominus loquatur, potius intelligendum etiam grauius peccare eos qui Apostolos & Euangelium non recipiunt, quam peccauerunt Sodomitæ, siquidem hi non dicuntur fuisse pessimi, quasi nullo seculo peiores fuerint, cum etiam suo seculo Ezechiel sceleriores fuisse Iudæos asserat: Vt ego, inquit, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filia eius sicut fecisti tu & filia tua. Et Samaria dimidiū peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis. Nimirum propter idololatriam, quæ non videtur fuisse apud Sodomitas, & prophetarum occisionem, qua non sic polluti fuerunt Samaritani sicut Iudæi. Sic & grauius peccauerunt qui non receperunt Apostolos quam Sodomitæ, atque ob id etiam grauius punientur. Primum qui plures habuerunt occasiones pœnitentiæ quam Sodomitæ, qui si eandem habuissent, in cinere & cilicio pœnitentiam egissent, vt supra dixit Dominus. Secundo; quia tam salutarem prædicationem gratis illis oblatam & miraculis confirmatam receperunt, veluti Deo dicentes illud Iob: Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus; cum Sodomitæ tantum peccauerint in legem naturalem. Postremum & ob id grauius punientur, quod longo tempore expectati ad pœnitentiam non resipuerint, cum Sodomitas subito ultio diuina exceperit, quæ ob id minor erit illis in die iudicii, quod tam grauis fuerit illis in præfenti vita. Non enim ob id omnium maxime horrenda fuit eorum ultio, quod nullo seculo peiores fuerint, sed vt illorum, supplicium exemplum esset eius supplicii quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicii, vt habet Petrus 2. capite epistolæ secundæ.

ECCE EGO MITTO VOS SICUT OUES IN MEDIO LUPORVM, ESTOTE ERGO PRUDENTES, &c.] Multa superioribus adiungit Matthæus, quibus Dominus Apostolos præmunivit contra aduersitates & persecutiones quæ eis ob prædicationem imminabant: verum hæc non pertinent ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, quæ post ascensionem Domini ituri erant ad prædican-

adum Euangelium longe lateque in vniuerso orbe. Prima enim legatio non solum fuit sine periculis, & persecutionibus, sed etiam multa cum commoditate, vt nihil omnino desiderarint, vt patet satis tum ex loco Lucæ vigesimo secundo, supra adducto, tum ex gaudio septuaginta discipulorum, qui reuersi à prædicatione, gloriabantur sibi subiecta dæmonia, nihil quærentes de persecutione. Deinde in sequentibus dicitur, Apostolos ad reges & præfides ducendos in testimonium etiam gentibus, & odio habendos ab omnibus hominibus, quæ primæ huic legationi qua prohibentur adire gantes, non possunt competere. Proinde si quis hæc perpendat, omnino videri poterit, quæ sequuntur non esse hoc loco dicta Apostolis à Domino, maxime cum omnia pene sequentia & Marcus & Lucas commemorant Apostolis dicta alio tempore, & diuersis locis. Vnde verisimile est Matthæum quæ aliis temporibus sparsim dicta sunt Apostolis, hic coniungere voluisse, propter rerum dictarum inter se, & eum superioribus coherentiam, vt prophetarum more ultra præfens tendens dilapsus sit, coniungens quæ ad vtramque C Apostolorum legationem pertinebant. Ad quem modum & in aliis locis Matthæus eum sermonem Domini meminit, videtur coniunxisse ob materialium convenientiam tanquam vno & eodem tempore & loco dicta, quæ diuersis locis dictæ erant. Hinc enim tam prolixum textum sermonem Domini, qui dicitur sermo Domini in monte, cum hunc breuem satis describat Lucas, aliis locis omnia pene commemorans à Domino dicta, quæ in eo sermone à Luca omissa, Matthæus contexit. Quamquam autem non sit verisimile omnia sequentia hoc loco dicta esse à Domino, tamè ob eorum coherentiam aptissimam, & quia fieri potest vt hæc à Domino dicta sint Apostolis suis frequenter & diuersis locis, deinde vt ne confundantur nimis Euangelistarum descriptiones, non est visum in Concordia quicquam omittere eorum quæ hic narrat Matthæus. Satis tamen probabile est & certum, primam hanc sententiam qua admonet suos ad prudentiam serpentinam & simplicitatem columbinam, hoc loco dictam à Domino, quod Lucas in missione septuaginta ea etiam verba commemorat imprimis dicta à Domino: Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Vnde hic infertur: estote ergo prudentes sicut serpentes, &c. Itaque hic rectè intelligimus poni nouum præceptum datum Apostolis in prima ista legatione, quo docentur quomodo sese gerere debeant inter eos ad quos mittebantur. Cui præcepto quoniam optime conueniunt ea quæ sequuntur de persecutionibus, visum fuit Matthæo hæc adnectere. Sed ad rem. Dicit ergo: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Vbi primo notandum, Dominum suos, sicut & alibi, ouibus comparare, idque appositissime. Ouibus enim ad prospiciendum sibi nihil & stultius & imbecillius. vnde natum proverbium; Ouilli mores. In stupidos & stolidos, de quo quidam in Chiliadibus, citans Aristotelem lib. 9. de natura animalium, ouium naturam explicat, & inter cætera dicentem: Ouium ingenium, quemadmodum aiunt, simplex ac stultum. Quandoquidem est omnium quadrupedum inertissimum. Rursum, vt oues sibi minime omnium prospicere norunt, ita aliis, nempe hominibus, nihil est commodius, quod in ouibus visum sint omnia

omnia. Denique animal est prorsus inerme, & iniuriæ omnium expositum mansuetum planè ac placidum, minimeque feroc. Sic per omnia sese habere debent qui Christi esse volent, ac potissimum Euangelicæ perfectionis prædicatores & professores. Non enim sibi prospicere debent, sed committere simplici animo pastori suo Christo, tum verbis & factis studere semper aliis esse commodo: postremo iniuriam neque inferre, neque referre, vindictam Domino relinquentes. Horum ergo memores facit suos Dominus, dum dicit: Mitto vos sicut oues; quasi dicat: Non mitto vos sicut canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, sed vt oues inter lupos, vt scilicet inter eos mansuetudinem & simplicitatem exhibeatis, omnibus prodesse studeatis, ac pastoris vestri prouidentiz vos totos committatis. Secundo notandum, lupos vocari hic veritatis hostes, quiq; in Apostolos & quosuis sanctos dæseruiri erant, discerpere etiam & dilaniare eos quærentes. Itaque non ad hoc dicit se mittere oues suas Dominus, sed inter eos. Prius enim præcepit eos ire ad oues quæ perierunt domus Israel, quamquam quidam veluti lupos se imprimis gerentes, postea oues facti sunt. Dicens autem; inter lupos, aut in medio luporum; significat vndique & vbi que lupos ipsis imminere, vt eo magis eos cautos & prospectos esse debere insinuet: Nam ad eum finem potissimum hanc sententiam dictam esse patet ex illatione sequenti. Postremo obseruanda est emphasis, quæ est in pronomine, ego. Non enim fructi à non solum dicit: Ecce mitto vos, sed, Ecce ego mitto vos. Quoniam enim durum videri poterat quod oues mitterentur inter lupos, sui mitterentis respectu eos consolatur, dum dicit: Ego mitto vos, quasi dicat: Ego cuius ergo vos Charitatem, cuius item potentiam experti estis, qui proinde non essem missurus, nisi ita vobis & aliis expediret, quique pro mea potentia efficere facile potero, vt nihil mali etiam inter lupos sustineatis, vtque non solum non lædamini ab eis, sed multos etiam ex eis adducturi sitis, vt abiecta lupina feritate vobiscum oues reddantur. Alioqui illud, ego, etiam significat Christi diuinam autoritatem, quodque ipse sit ille dominus messis, quem orandum dixit vt mitteret operarios in messem suam. Vnde apud Lucam in missione septuaginta, post illa verba: Rogate ergo dominum messis, &c. mox subiungitur: Ite, ecce ego mitto vos. Porro ad quem finem istud sit dictum, aperit sententia sequens. Estote ergo prudentes, &c. Quoniam enim inter lupos mittebantur, prudentia opus erat & astutia quadam: quoniam autem vt oues mittebantur, opus erat simplicitate. Proinde bene hæc duo ex superioribus veluti necessaria inferuntur, bene item hæc duo coniungenda præcipiuntur, quod prudentia vitiosa ferre sit, si desit simplicitas: & rursum simplicitas vitiosa si desit prudentia. Vnde & Martialis inter ea quæ, vitam faciunt beatiorem, requirit prudentem simplicitatem. Bene quoque serpentinam requirit prudentiam, & simplicitatem columbinam, potius quam quorumuis aliorum animalium, eo quod inter animantia omnia nihil sit prudentius & astutius serpente, vt dicitur Genes. 3. vbi cum nos legimus: Serpens erat callidior cunctis animantibus terre: Septuaginta interpretes pro, callidior, verterunt φρονιμω- reres, id est, prudentissimus, superlatiuum sci-

licet positiui qui hic ponitur, φρονιμω. Quamquam enim quæ in eo capite dicuntur de serpente, sint potissimum intelligenda de Satana, tamen etiam ad literam intelligenda sunt de naturali serpente, in cuius specie satan apparuit, vel qui à satana fuerat afflatus: aut malum angelum aliquem sibi præsentem habens, vt per ipsum locutus sit satan, sicut Angelus aliquis in asina Balaam. Vt enim natura & damnatio Satana à nobis intelligeretur, in serpente forma, aut in vero serpente Dominus permisit illum humanum genus astutia quadam tentare & superare. Sic & inter omnia animantia nihil candidius, nihilque simplicius quam columba, nulli nata struere dolos, aut insidiari, carens felle amaritudinis, nec opponens sese, aut insequens eos qui iniuriam inferunt, qui pullos subripiunt. Non ergo prudentiam vel astutiam requirit vulpinam, quod hæc versipellis sit & subdola, nequaquam simplicitatem columbæ ad mittens: nec rursum simplicitatem asiniam requirit, quod hæc prudentiam excludat, sed temperie quadam conuenientissima prudentiam vel astutiam cum simplicitate vult coniungi. Et prudentiam quidem serpentinam requirit, tum ad hoc, vt sibi prudenter & astute caueant ne ab impiis lædantur, ne eorum in se malitiam prouocent, & ansam præbeant calumniandi doctrinam: tum ad hoc vt prudenter circumspeciant, & solite captent occasionem, qua omnibus modis etiam pio quodam dolo captas à Satana mentes Christo adferant, regni que Dei pomeria proferant. Hæc est enim serpentis astutia, ad quam Dominus hic videtur respexisse, vt cautissime sibi prospiciat: ne lædatur, caput suum totius corporis inuolucro tegens & defendens, & ad incantatorum carmina aures suas obturans, perspicacissimum visum sortitus à natura quo sibi prospicere possit: vnde natum adagium; Serpens oculi, quorum debilitatem reparare nouit esu rutæ, vt autor est Plinius. Deinde & hæc eius est astutia, quod cum corporis molem non habeat magnam, nec instrumenta valida ad pugnandum cum impetu & vi, sed tantum venenum quo hostibus suis nocere possit, tacite obseruat oportunitatem effundendi suum venenum, neque illud nisi commodissimo tempore & modo effundit, vt sic præualeat, prudentia & astutia id supplens: quod viribus deest. In his ergo duobus suis Dominus prudentiam serpentis vult in bonum imitari, secundum generalem illum modum supra explicatum. Atque hoc est quod Paulus Ephesius scribit: Videte itaque fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quonia dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et ad Coloss. 4. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Super quo loco sic Ambrosius: Quoniam necesse est ambulare nos inter infideles, & colloquia miscere causa conuersationis mundanæ, hoc est quod commonet, vt cum sapientia sit ipsa conuersatio, propter scandalum gentiliū, ne occasionem accipiant per nos blasphemandi, & incitentur ad persequendum. Quid enim opus est loqui cum eo quem scias intractabilem, & obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam faciendam; Ideo hæc monet vt oportuno & loco & tempore, magistra modestia, religionis verba promantur, aut si persona talis in media est, quæ

Eph. 5.

perstrepat, reticendum. Aliter enim cum potenti bus mundi, aliter cum medioeribus, aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterum cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus credere oportet, hoc est redimere tempus. Cum enim insidiantur dominicis verbis, & furenti temporis audacia cedis, iniurias infelici temporis lucrificas. Hæc ille, qui similia habet & in locum ad Ephesos. Ex his ergo Pauli locis, & Ambrosii explanatione, satis patet quæ sit illa serpentina prudentia, Christianis & prædicatoribus maxime digna, quam hic Dominus requirit, nimirum qua ita à malis hominibus sibi cauent, ac Satanz insidiis, vt obseruent commodas oportunitates Euangelium dif seminandi, & nrsuandi mentibus hominum. Vnde Diuus Basilius locum hunc explicans in quæstionibus compendio explicatis, quæ sit prudentia serpentina, quoad alteram saltem eius partem pulchre ostendit, sic scribens: Prudens quidem vt serpens est, qui cum consideratione & cognitione virium & successus, ad persuasionem audientium doctrinam suam disponit. Simplex autem velut columba, qui ne cogitat quidem de vlciscendo eum qui insidias struxit, sed in beneficentia perseverat, iuxta Apostoli præceptum: Vos autem ne fatigemini benefaciendo. Nam Dominus mittens Discipulos ad prædicandum, hæc ipsis præcipit, vbi & sapientia opus erat ad persuadendum, & tolerantia malorum erga insidiatores. Vt quemadmodum illie serpens nouit & facie blandire accedere, & probabiliter loqui ad abducendum à Deo, & subiugandum peccato: sic & nos & personam, & locum & tempus deligamus & omnibus modis doctrinas eum iudicio administremus, ad abducendum à peccato, & reducendum ad Deum. At vero patientiam in tentationibus vsque in finem perducamus, velut scriptum est. Hactenus ille. In quibus præterquam quod discimus quæ sit serpentina prudentia, etiam hoc ob seruandum, quod D. Basilius intellexit Dominum alludere ad serpentem illum qui Euam seduxit. Nam ad locum Genesis: vbi dicitur serpens callidior aut prudentior omnibus animalibus, omnino verisimile est Dominum respexisse, vt satis patet ex prædictis. Proinde cum illo loco & de serpente naturali sit sermo, & sub illo magis de serpente mystico Satana; non abs re intelligitur Dominum voluisse, vt in bono imitemur astutiam serpentis, tñ naturalis, tum mystici. Vnde ad serpentem hunc mysticum etiam Hilarius allusum esse putauit, sic scribens: Instructos igitur nos serpentis prudentia monet esse oportere. Hunc antequam Adam traderet, iam sapientem Genesis nuncupauit, & prudentiam eius malignantis consilii ordine docuit. Primum enim animum sexus mollioris aggressus est, spe deinde illexit, & communionem immortalitatis spondit. Et per hæc tanta præmia opus consilij & voluntatis suæ gefit. Pari igitur oportunitate, introspecta vniuersi iusque & natura & voluntate, verborum adhibenda prudentia est; spes bonorum futurorum reuelanda, & celestia perfectæ fidei præmia proferenda. Et quod ille mentitus est, nos prædicemus ex vero secundum sponsonem Dei Angelis similes futuros esse qui credent. Hæc Hilarius: ex quibus patet quomodo prudentia hæc serpentina, quam Dominus a suis exigit, possit etiam referri ad imitationem astutiæ illius diabolicæ, qua in

2. Thes. 3

A specie serpentis hominem decepit: quamuis simplicius sit eam referre ad imitationem astutiæ serpentis naturalis. Porro præter duo illa superius dicta, in quibus potissimum Dominus voluit suos & nos imitari prudentiam serpentem, à diuersis expositioribus pieræque serpentum conditiones prudentiæ ipsorum testes, aliter accommodantur ad imitationem hic Apostolis & nobis præceptam. Primo enim quia serpentum astutia est, vt toto corpore caput occultent, aut sousez immergant, quo illud in quo vita est protegant, & pro capitis custodia totum corpus persequenti obiciant, cædiq; partem aliquam derelinquant; intelligitur hic significari vt totius periculo corporis & omnium bonorum, caput nostrum qui Christus est custodiamus, hoc est, fidem integram & in corrupta seruire studeamus. Sic Hieronymus, Chrysostomus, & alii plerique. Secundo, quia serpens per angustias se coarctans veteri tunica exutus, innouatur, & senectam deponit; intelligitur significari, intrandum esse per angustam portam, ac sic veteri homine deposito nouum induendum, vt renouetur sicut aquilæ iuuentus nostra. Huius du. ^{1. p. 11.} plis accomodationis meminit August. in lib. quæstionum ex Matthæo. De innouatione autem serpentum quomodo fiat, aperte satis scribit Aristot. lib. 8. cap. 17. de natura animalium, nisi quod ibi non meminit strictarum rimarum, quas sibi eligat serpens veterem pellem depositurus. Sic enim habet: Exuunt senectutem ea quibus cutis mollis nec prædura est, qualis stellioni, lacerto, & præcipue serpentibus est. Exuunt enim hæc omnia, tum vere cum egrediuntur, tum etiam in autumno. Vipera etiam exuit tam vere quam autumno. Cum serpens exuere incipit, ab oculis primum detrahi aiunt ita vt obæcari videantur iis qui rem non intelligunt, tum caput exiit. Glabrum enim hoc omnium, ante, quam reliquum corpus apparet, atque vna fere nocte ac die senectus tota exiit, à capite orsa ad caudam, & cute altera intus subnascente, ipsa remouetur. Vt enim foetus in uolucro secundarum, quo contentus prodierit, exiit, sic ista senectute detracta renouantur. Tertio, quia serpentum quorundam ea est prudentia vt aures suas obturent incantoribus, ne carminum suauitate educantur de cauernis, in quibus latitant; intelligitur hic significari à quibusdam, vt aures nostras ad vanas fabulas sapientum huius mundi, ad cuncta mundi promissa, ad omnes hæreticorum persuasiones obstruamus, nec vllis suasionibus aut promissis sinamus nos auelli à semel suscepta fide & doctrina veritatis, in qua velut in latibulo aliquo secure delitescimus. Postremum, quia serpens totius corporis venenum in guttere colligit, & ibi prudenter docente natura seruire studet, vt eum necesse fuerit, in promptu habeat vnde se defendere possit, nec se vi aut palam de hostibus suis vlciscitur, sed elanculum oportunitate accepta; significari intelligitur, doctorem Euangelicum doctrinam veritatis semper, in promptu habere debere, vt eam tanquam salutare quoddam venenum, (quod vbi cor attingit, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori) diffundat in eos qui prius veritatis erant hostes cum oportunitas fuerit, nec potentia aut clamoribus tales esse superandos, sed pia quadam arte. Verum huiusmodi accomodationes vt sunt doctæ & piæ, ita superior accomodatio & est simpli-

cior; & magis proposito Domini conueniens. Itaque prudentiam serpentinam præcipit & simplicitatem columbinam: vt per prudentiam caueant aliorum læsiones & insidias: per simplicitatem non lædant dum læduntur, nec malum malo respondent: & rursum vt per prudentiam capient oportunitatem alios lucrificandi, & pertrahendi ad veritatem: per simplicitatem vero id agant sine omni malo dolo.

CAVETE AVTEM AB HOMINIBVS. TRADENT ENIM VOS IN CONCILIIS, ET IN SYNAGOGIS, &c.] Quoniam dixerat Dominus suos mitti inter lupos, & ob id prudentes esse debere: bene Matthæus iam subiungit plerique ad Apostolos siue hoc tempore, siue alias dicta de imminentibus persecutionibus, quas suis prædicere Christum conueniebat, vt discerent præscientiæ eius virtutem, nec suspicarentur ob imbecillitatem magistri hæc eis superuenire mala: nec obstupescerent si inopinato & præter spem euenirent, nec turbarentur in tempore crucis. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Et: Hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Declarat ergo Matthæus, quorsum præcepit Dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum vt caueant sibi ab hominibus, hoc est, vt caute sibi prospiciant quibus hominibus se credant, & caute studeant hominum persecutiones deuitare, caute etiam aduigilent ne hominum suasionibus, minis aut persecutionibus à vero abducantur. Et ratio cauendi subiicitur, ob mala quæ eos ob prædicationem manent, quæ gradatim hic describuntur. Primum enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis conciliis examinandos & iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in synagogis suis. Quod potissimum videtur dictum propter Iudæos, qui ex more in synagogis suis solent flagellare in legem peccantes. Vnde Paulus se quinquies ab eis flagellatum testatur quamuis possit hic nomen, synagoga, accipi vt non tantum pertineat ad synagogas Iudæorum, sed ad omnes congregationes & conciliabula. Nam, synagoga, Græca dictio, idem est quod congregatio. Postremum, inquit, quoniam nec flagellis homines impii erunt contenti, etiam præterea ducemini ad præfides & reges, vt mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc regum & præfidum à Romanis constitutorum erat. Quod autem additur; In testimonium illis & gentibus; dupliciter potest accipi. Primo simpliciter, vt sit sensus: Hæc vobis contigent, vt ipsis Iudæis & gentibus testimonium de me perhibeatis, quod eo erit maius, quo pro me plura pati fueritis parati. Secundo, sensus esse potest: Hæc vobis contingent vt sint testimonium contra Iudæos & gentiles, & per hæc perspicuum fiat eos suo pte vicio perire, qui tot beneficiis, ac miraculis, tam obuia doctrina, tantaq; vestra lenitate prouocati; tam odiose eiecerunt salutem oblatam. Similia habentur Marc. 13. Luc. 21.

CVM AVTEM TRADENT VOS, NON LITE COGITARE QUOMODO AVT QUID LOQVAMINI, &c.] Quoniam in conciliis tradendos, & ad reges ducendos homines idiotas & rudes dixerat, ne ob hoc turbarentur, securos eos facit de responsione, vetans de ea ipsos esse sollicitos, ac promittens spiritum patris

A ad futurum, veritatiq; patrocinaturum. Verum quoniam horum verborum occasione quidam ignauis suæ & torpori patrocinium petunt, ab omni lectione ac diligenti scripturarum studio sibi temperantes, cum tamen prædicatoris officio fungi velint aduertenda hic duo sunt. Primum, quod non semper cogitare quid loquendum sit prohibeat, sed cum, inquit, tradent vos, significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur quid à iudicibus queretur, ad humanum studium non esse confugiendum, sed promptam tantum voluntatem Christo & spiritui sancto offerendam. Secundum est, quod non simpliciter Dominus veter quamlibet de defendenda veritate cogitationem, aut etiam meditationem, sed sollicitam tantum, anxiam, & trepidantem. Non enim Græcè simpliciter est, nolite cogitare, sed *μη μεριμνήσητε*, id est, ne sitis anxii & solliciti. Idem scilicet verbum quod etiam supra interpres vertit cap. 6. Matthæi per cogitare. Quis vestrum cogitans potest adijcere, &c. Sic Marc. 13. vbi eadem habentur, cum legimus, nolite præ cogitare quid loquamini, Græcè est, *μη προμελεσητε*, id est, ne prius sitis solliciti & anxii. Lucæ 12. est, *μη μεριμνητε*, vbi etiam interpres rectè vertit, nolite solliciti esse. Lucæ quoque 21. vbi similia rursum dicuntur, cum legimus: Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari, Græcè est, *μη προμελεσητε*, quod plus quid significat quam præmeditari, nempe cum cura & anxia sollicitudine præcogitare. Itaque non cogitationem aut meditationem prohibet, sed sollicitudinem. Nam pius dies noctesq; in lege Dei meditatur, non tantum vt ipse eam vita exprimat, sed etiam vt alios eandem doceat. Non ergo negligentes defensionis suos reddere voluit, sed securos: non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidètem sollicitudinè. Vnde rectè subiicit: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, &c. quasi dicat: Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum, erit, quare neque vos pro defensione sollicitos esse conuenit. Causa patris est, patronus spiritus sanctus qui in vobis sicut olim in prophetis, loquitur, ita vt vos eorum quæ dicitis non sitis præcipui autores, sed organa potius spiritus cælestis.

TRADET AVTEM FRATER FRATREM IN MORTEM ET PATER FILIUM ET IN SVRGENT, &c.] Prædicat etiam grauiora mala ipsos manere, idq; dupliciter. Primum, quia à consanguineis suis etiã propinquissimis persecutionem passuros prædicat, significans pietatis aut charitatis naturalis non habendam rationem in his qui diuersæ sunt fidei. Secundo, quia omnibus generaliter odio habendos esse asserit. Vbi intelligendum est, omnibus positum esse pro, multis, aut omnibus odio habendos dicit, quia omni hominū generi, Iudæis scilicet & gentibus, sapientibus & insipientibus, principibus & plebeis consanguineis & extraneis. Non enim eo contigere licet, vt dicatur non simpliciter dictū, omnibus, sed omnibus hominibus. Homines autem eos dici, qui mundana & humana sapiunt. Nā Græca non habent ad ditū datiuum, hominibus, sicut nec in antiquis quibusdam Latinis codicibus inueniuntur. Rursum autem duo Dominus adijcit, quibus consolatur eos contra prædictorum malorum grauitatem, dum primum dicit, propter nomen meum ac deinde subiicit: Qui autem persecuerit

vltique,

vsque, &c. Vbi notandum, Græcè non esse, qui perseuerauerit, sed ἐπιμένων, id est, qui sustinuerit; aduersitates & persecutiones scilicet, nec illis aliquando cesserit. Vnde hæc sententia ex Domini intentione intelligenda est de perseuerantia patientiæ, non de perseuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea æquè sit vera. Mirum autem cur quidam in Matthæo verterit; qui sustinuerit in Marcò autem cap. 13. qui perseuerauerit; cum eadem sit dictio, quam noster interpret in Matthæo vertit; qui perseuerauerit; in Marcò, qui sustinuerit. Porro hanc sententiam, quæ rursus reperitur apud Matthæum cap. 24. Lucas cap. 21. paulo aliter, sine mutatione tamen sensus, sic extulit: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Vbi pro, patientia, Græcis est ἐπιμένω, dictio deriuata à verbo superiore ἐπιμένω. Itaque hæc sententia significat duo esse necessaria saluando. Primum tolerantiam aduersitatum. Omnes enim qui piè volunt viuere in Christo, persecutionem patientur. et per varias tribulationes oportet nos ingredi regnum Dñi. Secundo, perseuerantiam vsque ad vitæ finem. Non enim inchoantibus, sed perfectis tribuitur: nec ceptisse, sed perfecisse, virtutis est, inquit Hieronymus. Horum primum expensum consolatur eos qui sunt in afflictionibus: secundum vero eosdem præmunire ob perpeffas aliquando afflictiones sint de salute securi, sed solliciti sint ut ceptam tolerantiam in finem vsque custodiant.

CUM AUTEM PERSEQUENTUR VOS IN CIVITATE ISTA, FUGITE IN ALIAM. AMEN DICO, &c.] Quod hic statuitur de fuga, dupliciter potest accipi, secundum diuersas consideraciones. Nam quatenus per fugam declinatur persecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum est quam licentia & permissio, nõ tantum ad Apostolos, sed ad omnes etiam pertinens Christianos. Quatenus autem per fugam Evangelij prædicatio indignis subtrahitur, dignis profertur, & late disseminatur, non solum permissio est, sed magis præceptum, ad Apostolos, Apostolisq; similes, nempe prædicatores pertinens. Verisimile autem est vtraque consideratione Dominum istud de fuga suis statuisse, quanquam magis videatur respexisse ad hoc ut per fugam aut migrationem Euangelium late spargeretur, & indignis subtrahatur, dignis prædicaretur: tum propter sequentem sententiam, qua significatur semper locum aliquem inueniri posse in quo prædicetur Euangelium: tum quia non absolute dicitur, fugite, sed fugite in aliam ciuitatem; vt in ea scilicet prædicetis Euangelium. Cum tamen etiam Dominus videatur hæc doctrina fugam suis suo exemplo permisisse pro declinandis persecutionibus, rectè Augustinus in variis librorum suorum locis, omnesq; Catholici intellexerunt semper hæc sententia permissam fidelibus fugam tempore persecutionis, quamquam licitam eam esse non hinc solum probari possit, sed multo magis ex exemplo Christi & Apostolorum. Porro ex collatione huius loci cum alio qui est Ioan. 10. cum dicitur: Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, vidit lupum venientem, & fugit; patet hanc sententiam de fuga non posse ab his quibus potissimum dicta est, semper obseruari, vt docet Augustinus prolixè & aperte in epistola ad Honoratum, quæ est

180. ex qua intelligere possumus, fugam persecutionum propter fidem aut iustitiam, quandoque esse illicitam, quandoque vero non solum licitam & laudabilem, sed etiam præceptam & necessariam: quandoque rursus licitam quidem tantum, nõ autem vsque adeo laudabilem aut necessariam. Quando enim ex fuga alicuius alii grauius scandalizarentur, iustitia opprimeretur, prædicatio & Sacramentorum administratio ommitteretur, ac oues Christi periclitarentur, nequaquam est fugiendum illi, per cuius fugam hæc sequerentur. Cum verò ex fuga alicuius non solum nullum imminet periculum, sed potius bonum aliquod, nimirum quia non expedit Ecclesiæ priuari tali doctore, propter futurum profectum, & quia qui fugit, potest in alio loco fructum facere, ac in loco vnde fugit, alium idoneum relinquere, si ita sit necesse, non solum licite, sed etiam laudabiliter & necessario fugitur, quomodo fugit à Damasco Paulus per sportam demissus è muro ciuitatis. Idem dicendum de eo qui fugit tantum ob id vt det locum iræ, & salutis alterius consulat. Cum autem quis fugit ex solo timore ruinæ propter propriam infirmitatem, licite quidem fugit, quamuis vt in plurimum imperfectionem aliquam denotet. Proinde non est audiendus Tertullianus in libro de fuga in persecutione, in quo persuadere contendit non esse fugiendum, sed fortiter pro Christo moriendum. Quem librum ob id Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum Tertulliani opera recensens, nominatim aduersus Ecclesiam testatur esse scriptum. Nam constat Christianos in persecutionibus passim fugisse. Vult autem Tertullianus, præceptum istud fugæ, tantum ad Apostolos pertinuisse, & temporale quoque fuisse, seruandum scilicet tantum in prima ista legatione, quod probat tum ex præceptis præcedentibus, In viam gentium ne abieritis, &c. tum ex eo quod sequitur, Non consummabitis ciuitates Israel, quo videtur significari intra terminos Iudææ præceptum fugæ contineri. Ob quas rationes etiam D. Hieronymus & Chrysostomus præceptum hoc intelligunt tantum referendum ad illud tempus, quo tunc ad prædicationem Apostoli mittebantur. Sic enim Hieronymus in Comment. Hoc, inquit, ad illud tempus referendum est, cum ad prædicationem Apostoli mittebantur, quibus & propriè dictum est, In viam gentium ne abieritis, quod persecutionem timere non debeant, & debeant declinare. Et Chrysostomus: Non de his persecutionibus dicitur quæ post crucem fuerunt, sed de his quas ante crucem & passionem habuerunt quod significanter expressit dicens: Non consummabitis ciuitates Israel donec venerit filius hominis. Verum hoc præceptum non tantum ad tempus primæ legationis pertinuisse patet ex eo, quod etiam post ascensionem Domini frequenter leguntur Apostoli fugisse de vna ciuitate in aliam. Deinde ex eo, quod hoc præceptum ponatur inter ea quæ pertinent potius ad futuram legationem. Vnde bene Diuus Augustinus & alii, ad omnes saltem quodam modo hoc præceptum vel permissionem pertinere arbitrantur, sicut & quod sequitur: Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. Pro intelligentia autem diuersarum expositionum quas habet sequens sententia, propter suam nimiam obscuritatem, sciendum primo illud, non consummabitis vel, vt habent Græci, & τελειώσι, hoc est ad verbum,

non

non perficietis, dupliciter accipi posse. Aut vt sit A Hilarius accipiens verbum, consummare, posteriori modo, & donec, priori modo, intelligit significari ideo semper fugiendum de vna ciuitate in aliam, quod ciuitates Israel, hoc est, populus Israeliticus non sit perficiendus in fide, nisi postquam plenitudo gentium intrauerit, & iam adit tempus secundæ aduentus Domini. Rupertus vero & ipse de eodem aduètu locum hunc intelligens, per ciuitates Israel accipit non tantum pro ciuitatibus Israel carnalis, sed omnibus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israel spiritualis. Quoniã enim Dominus in solis ciuitatibus Israeliticis dixerit prædicandum esse, & rursus præcipit fugere de vna ciuitate in aliam, occurrere poterant Apostoli & dicere: In quam fugiemus, si ab omnibus expulsi fuerimus; ideoq; secundum Rupertum intellectum, velut obiectioni satisfactorius respondet Dominus, vsque ad diem iudicii semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas confugere possint, nec prius eos omnes ciuitates Israel perambulatos, quam iam aduenerit tempus iudicii. Oportet enim Euangelium prædicare in vniuerso orbo & tunc veniet consummatio. Quem sensum videri potest significasse Augustinus, cum lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentij cap. 12. intelligit hæc sententia Dominum promississe, vsque ad finem seculi non defutura loca quo confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Israel loquitur hic Dominus, de quibus Psalmista: Edificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirant eam. Et: In die illa erunt quinque ciuitates in terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & irantes per Dominum exercituum. At vt verum fateamur, Chrysostomi sententia simplicior videtur & verior: cui consonat quod Lucæ 10. dicitur de 70. quod misit eos binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus

NON EST DISCIPLVLVS SVPER MAGISTRVM, NEC SERVVS SVPER DOMINVM SVVM, &c.] Postquam suis prædixit Dominus mala quæ eis occurrere erant, variis iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam. Et primum quidem confirmat eos exemplo sui, vulgares ad hoc sententias assumens, quarum vna etiam supra vsus est Lucæ 6. sed ad aliud propositum. Si quidem ibi ea sententia, Non est discipulus super magistrum, vsus est, ad significandum non requirendam maiorem virtutis perfectionem à discipulo quam sit in magistro. Hic vero eadè & sequentibus vtitur, ad significandum non expetendam à discipulo maiorem felicitatem & honorem apud populum quam sit in magistro vel domino. Itaq; ad quem sensum eis sententiis vulgaribus hic iam vsus sit, aperit eum subiungit: Si patrem familias Beelzebub, hoc est, virum satanicum: quique Beelzebub propitium haberet, vocauerunt, quanto magis domesticos eius similibus conuictis incessent: Vbi sententias illas generales aperte quidem tantum accommodat ad ferendas contumelias exemplo sui: cum Ioan. 15. vnam earum accommodat generaliter ad ferendas quasque iniurias & persecutiones, in memoriam illis reuocans quæ modo iuualcat. Mementote sermo nis mei, inquit: quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo, Si me persecuti sunt: & vos persequentur. Apud eundem Ioan. cap. 13. Dominus ea sententia. Non est seruus maior domino suo, vtitur ad significandum, seruum non debere regulare id facere quod

Psal. 68.

Isaia. 19.

Ioan. 14.

quod videt dominum suum facientem. Loquitur enim de lotionem pedum. Ita sententia illa vulgares & adagia varie possunt accommodari.

NE ERGO TIMVERITIS EOS. Nihil enim est opertum quod non reveletur, &c. Ergo, inquit, quia satis esse debet discipulo ut sit sicut magister, &c. ne metuat eorum conituta, & persecutiones. Porro sententia quae sequitur, dupliciter etiam hoc loco intelligi potest, quemadmodum & supra, cum habita est in **Mareo & Luca, capite Concordiae 51.** Nam **D. Hieronymus, Chrysostomus, & alii** intelligunt hic Dominum nova ratione suos confirmare ad tolerandas contumelias & iniurias; nimirum quod eorum innocentia & integritas ad tempus hominibus incognita & occulta, postea sit vel in praesenti seculo, vel certe in novissima iudicii die omnibus patefacienda, & ab omnibus collaudanda. In qua sententia omnino videtur Dominus versus rursus hac sententia **Luc. 12. cap. cum post dehortationem ab hypocrisis; subiicit; Nihil enim est opertum quod non reveletur, &c.** ubi etiam subiiciuntur eadem quae hoc loco de publicandis iis quae in tenebris dicta vel audita sunt, & de non timendis iis qui tantum corpus possunt occidere. Sed huius intelligentiae videtur obistere quod sequitur: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, &c. ubi videtur Dominus generalem illam praecedentem sententiam suo proposito accommodare. Igitur videtur etiam hic ea sententia potius intelligenda, quomodo superius in cap. Concordiae 51. magis intelligendam diximus, ut per ea significetur, nihil Evangelicae doctrinae esse quantumvis hominibus incognitum, quod non sit suo tempore mundo detegendum, idque imprimis per Apostolos, atque ob id eos non debere metuere homines, quod ex officio eorum esset testam veritatem hominibus annunciare & manifestare. Nisi dicamus, quod quia Dominus generali sententia versus erat, significans omnia hominum facta occulta aliquando manifestanda, ob id obiter intulerit de libera & manifesta praedicatione eorum quae seorsum ab ipso audierant, eo quod & hoc ex generali illa sententia consequatur. Videtur autem & illam generalem sententiam Dominus mutatus a vulgo, ut ob id minus videri debeat mirum: si tam frequenter & ad diversum propositum ea sententia versus sit, vulgo enim huiusmodi parocimia significatur, omnia tecta tempus postea revelare, ut ob id veritas filia temporis dicta sit. Porro in illis locutionibus; in tenebris, in lumine, in aure, super tecta: hyperbole est & metaphora. In tenebris enim dixit & in aure, pro priuatum & secreto. Sic in lumine, & super tecta, pro palam & omnibus. Loquitur autem secundum morem provinciae Palaestinae, ubi solent in tectis residere quia non sunt cacuminata, sed aequalia.

ET NOLITE TIMERE EOS QUI OCIDUNT CORPUS, ANIMAM AUTEM NON POSSUNT, &c. Postquam superius exemplo sui exclusit timorem infamiae, iam etiam excludit timorem occisionis & mortis corporalis, idque primum facit ex comparatione hominum cum Deo, quia ostendit hunc longe magis metuendum qui plus mali inferre potest, & ob id potius studendum ut illi obtemperemus & placeamus quam hominibus. Quod autem dicit, animam non possunt occidere; non est intelligendum dictum esse tantum

propter animae immortalitatem quam habet ex sua natura, sed etiam propterea quod non possunt auferre vitam animae quae est per gratiam, nec mittere eam in damnationem aeternam, quae est animae mors secunda. Est enim triplex vita animae nempe vita naturae eius; secundum quam est immortalis & incorruptibilis: vita gratiae, quam sibi solus homo per peccatum auferit: vita gloriae & felicitatis aeternae quam ut solus Deus confert, ita solus auferit, qui solus animam hominis condemnat & beat. Notandum autem quam pulchre Dominus opposuit animam corpori, quo minueret, imo tolleretur timorem occidentium corpus. Occidunt, inquit, corpus, animam autem non possunt occidere, quasi dicat: Possunt quidem occidere corpus, vilissimam hominis portionem, quaeque; alioqui etiam ipsis non occidentibus breui sit moritura quae ab eis semel occisa; amplius occidi non potest, eisque; inuitis aliquando est reparanda gloriosius per resurrectionem: animam vero digniorem hominis parte nulla in re laedere possunt, quia illa permanente, nihil obfuerit corpori sua mors, imo profuerit, ut quod pro animae salute occisum, cum anima aliquando rursus coniunctum feliciter viuet in aeternum. Sic etiam notandum, quod quo magis Dominus timorem Dei in nobis excitaret, non dixit; timete eum qui potest animam simul & corpus occidere, quomodo ut diceret consequentia sermonis postulare vident. Nam id pro nihilo facile ducerent carnales homines, qui sibi optarent mortem bestiarum morti semilem. Dicit ergo quod his est grauius; qui potest animam & corpus perdere in gehennam, aeternae scilicet damnationis. Porro cum dicit: Nolite timere eos qui occidunt corpus non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis timor reuerentiae, sed & naturale est ut illos metuamus, sicut & mortem ipsam. Verum prohibet timorem inordinatum, quo scilicet quis talibus cedat, & a veritate ac virtute deficiat. Ita etiam cum dicit, timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam, non vult suos seruilis timore, qui non est in charitate, obtemperare patri caelesti, sed vult inordinatum illum mundi timorem reprimi & superari, consideratione & timore eorum malorum quae Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo qui habet Dei charitatem, si modo non praecipue & potissimum ob illorum malorum timorem a malo sibi temperat, & bonum operetur. Vnde non absolute timorem Dei, quatenus damnationem aeternam inferre potest, praecipit, sed potius, inquit, timete, significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere superare.

NONNE DVO PASSERES ASSE VAENEVNT, ET VNVS EX ILLIS NON CADET SUPER, &c. Altera ratio, qua suos Dominus munit & confirmat ad ferendam etiam mortem corporis ob testimonium veritatis, sumpta est a providentia & cura Dei, eo quod nihil illis possit accidere sine voluntate optimi patris, quod probat argumento a minori dupliciter. tum quod etiam passeruli adeo viles, ut duo vendantur asse, nummo minimo, non cadant in terram, hoc est, non moriantur aut capiantur sine nutu & voluntate Dei: tum quod etiam capillos sanctorum, rem scilicet hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, ut sine eius voluntate & cognitione nullum eis pareat.

Habet

Habet autem emphasis etiam illud. Sine patre vestro, quasi dicat: Pater vester est non passerulorum, qui possent igitur minorem vobis quam passerulis curam impendere? Porro as, vel, ut habent Graeci nomine diminutio, assarion, nummi aerei genus est, qui libella etiam dictus est, quae librae pondus haberet, quales decem valebat denarius, nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupondius. Vnde apud **Lucam cap. 12. pro duobus assibus vel assariis, vertit noster interpres, dupondio: Nonne quinque passeris valeant dupondio: cum Graece sit τριπλος δλω.** Conuenit ergo illud **Lucam cum isto Matthaei: Si enim duo passeris asse vendebantur, ergo quatuor vel quinque duobus assibus.** Videtur tamen haec loca non intelligenda de assibus talibus, quales primum eudebantur pondere vnus librae, sed de assibus sextantariis aut vncialibus, & ob id Euangelistas vsos voce diminutiva, quam quidam vertit per, minutum assem. Nam alioqui non valent assem duo passeris. Docet autem **Budaeus libr. 5. de Asse,** aliquando apud Romanos ob penuriam asses factos sextantarios, ac deinde etiam vncarios. Et **αραγορον** secundum **Euthymium** non assem significat, cum sit eius diminutivum, sed genus minimi nummi & oboli. Quod autem dicitur, capilli numerati sunt, debet intelligi cum exclusione imperfectionis, quam significat verbum, numerare. Numeramus enim, quorum numerum & multitudinem successiue cognoscimus. Numerati ergo dicuntur a Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc est, perfecte & exacte eorum multitudinem cognoscit, sicut in **Psalm. dicitur numerare multitudinem stellarum.** Videtur autem Dominus istud singulariter dicere voluisse de capillis sanctorum: sicut & **Psalmista dicit Deum singulariter nosse dies immaculatum, ut hic non simpliciter Dei cognitio extendens se ad omnes capillos significet, sed etiam providentia singularis, qualem gerere solemus de his quae sub numero custodimus.** Itaque; sensus rationis quam hic Dominus praetendit, sic potest explicari: Non est quod metuatis ne dum occidimini, a Deo derelinquamini, aut immatura morte hinc decedatis. Nam animalium nullae ferè viliore habentur quam passeruli, quorum tanta est vilitas, ut duo vendantur minime asse, & tamen ne vnus quidem ex illis vel moritur, vel capitur sine cognitione & voluntate patris vestri. Si ergo circa haec minuta & vilia animalcula nihil sine Dei nutu contingit, quanto magis vestri curam gerit, qui praeterquam quod communis vester & illorum Deus sit, peculiariter vester non illorum pater est, ac paterna prosequitur charitate? Illud vobis affirmo, adeo illum nihil vestri ignorare aut negligere, ut non solum capitis vestri curam habeat, sed etiam omnes capillos capitis veluti numeratos teneat, eorum multitudinem exacte cognoscens, ac custodiens, veluti quae sub numero alioqui commendantur. Cum igitur tanta sit eius erga vos providentia, nihil existimate sine illius nutu aut scientia vobis accidere. Cum paterna vos prosequatur charitate, ac in vestram salutem sit propensissimus, persuasi sitis mala nequaquam esse posse, quaecumque illo sciente, volente, aut permittente vobis acciderint, nec illum passurum vos occidi, nisi cum maxime vobis expediet mori. Ne ergo metuatis, nam infinitis passeribus praestantiores & digniores estis vos apud Deum. Miram sane hic locus habet consolationem, si eum quis

fide perpendat. Omnia dispensantur a Deo, sine cuius providentia ne vel tantillum vlla in re quamlibet minuta accidere potest. Is iam dignatur pater esse omnium in se credentium, & pater bonitate incomparabili, quid igitur queat incidere non optabile, nedum ferendum? Vnde **Paulus: Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.** Verum circa hanc diuinam curam passerum, obici posset illud **Pauli: Nunquid de bobus cura est Deo? Et illud Hieronymi in expositione 1. Cor. 10. cap. Abacuc, ubi ait: Absurdum est ad hoc Dei deducere maiestatem, ut sciat per momenta singula quot nascantur culices, quotve moriantur, quae cimum & pulicem & muscarum sit in terra multitudo, quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum praedam cedere debeant. Sed dicendum, D. Hieronymum, quemadmodum patet ex praecedentibus & sequentibus, non negare, Dei scientiam & providentiam se extendere ad omnia quantumvis minima, sed non talem esse Dei providentiam erga irrationabilia, qualis erga rationalia. Distinguit enim duplicem Dei providentiam, vnam generalem, qua scilicet Deus omnibus suis creaturis providet secundum ordinem & cursum causarum naturalium a se institutarum, quibus indefinenter cooperatur: Alteram specialem, qua Deus solis hominibus providet, non tantum secundum generalem illam dispositionem causarum naturalium, sed praeter illam Angelos singulis hominibus ad custodiam deputans, legesque praescribens, & gratiam donans, per quae homo ad dignitatem quae suam naturalem & communem superat conditione eleuetur. Vnde ante praedicta verba praemittit: Sicut ergo in hominibus etiam per singulos currit Dei providentia, sic in caeteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem cursumque rerum intelligere possumus. Et post praedicta verba subiungit: Non sumus tam fatui adulatorum Dei, ut dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos iniuriosi simus, eandem irrationabilium quam rationabilium providentiam esse dicentes: ex quo liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est, in quo scriptum est quendam Angelum nomine Tyri praesente reptilibus, &c. Ita & **Paulus dum negat Dei curam de bobus, de speciali illa cura locutus est, significans non esse eam curam Deo de bobus, ut propter eos legem aliquam dedisset, nisi quatenus illa etiam ad homines pertineret. Vide Magistrum sententiarum dist. 39. lib. 1. Vtraque; Dei providentia hic satis indicatur, dum significatur quaedam Dei providentia tanquam creatoris & Dei, & quaedam tanquam patris nostri. Nec obstat dicitur illud Sapientiae: Aequaliter cura est illi de omnibus. Primum enim de hominibus tantum est ibi sermo. Deinde aequaliter vel potius similiter (Nam Graece est ἰσως) dicitur illi esse cura de omnibus, quia sine acceptione personarum singulorum habet curam, & quia & magnorum, & paruorum, & omnino omnium.****

OMNIS ERGO QUI CONFITEBITUR ME CORAM HOMINIBUS, CONFITEBOR ET EGO EVM CORAM, &c. Coniunctio, ergo, non tam accipitur hic illatiue quam continuatiue. Vnde apud **Luc. c. 12. est: Dico autem vobis, omnis quicumque confessus fuerit me, &c.** Alia ergo hic ponitur ratio, qua ad praedicandum intrepidè veritatem suos animat intuitu praemij & honoris incomparabilis, qui manet con-

fitentes: ac supplicij & ignominia, quæ manet negantis. Habet autem magnam vim ad persuadendum; ut Christum liberè coram mundo confiteamur, ista cõparatio, qua patrem hoc loco, & apud Lucam Angelos sanctos componit cum hominibus, tum quod se componit nobiscum, etiamnũ mortalibus. Nihil enim magni est, si nos Christum confiteamur, hoc est, prædicemus. & testimonium illi perhibeamus coram mortalibus. Nam hinc quantula illi gloria est? Verum si ipse nos coram patre suo & Angelis confessus fuerit, quod fiet si inter suos agnouerit, erimus in æternum beati. Rursus si Christus coram hominibus non laudetur, nihilo minor erit: at si nos ille neget coram patre, actum est de nobis in sempiternum. Non ergo redditurus est vices pãres, sed longè excedentes nostra merita. Ceterum quanquam hæ duæ sententiæ ad litteram dictæ sunt à Domino de testimonio oris, quo testamur ipsum esse Christum & Deum, idque potissimum apud infideles & impios. (Nam Marc. 8. additur, in generatione ista adultera & peccatrice) tamen etiam generaliter sunt intelligendæ, tum de testimonio cuiusvis veritatis, quod ore fit: tum de testimonio operis, quo videlicet ipso opere testamur nos Christum agnoscere pro Domino nostro, cui præ aliis in omnibus sit obediendum. Quicumque enim veritatem quamvis negat, Christum qui veritas est quodammodo negat. Et qui præceptis Christi non obtemperant, factis suis illum negant. Non extorquet iam tyrannus negationem Christi, & ob id non iam tanti est meriti fideles confiteri Christum apud fideles, sed quoniam nusquam non desunt impii, plerumque extorquent illi neglectum præceptorum Christi. Qui ergo vel propter ruborem & irrisionem impiorum, vel propter lucrum mundanum, & amicitiam quorundam Christi mandatis obedire neglexerit, hominumque gratiam vel suum commodum temporale Christo præulerit, quoniam factis illam negat, negabitur & ipse à Christo coram patre & Angelis Dei.

NOLITE ARBITRARI, QVIA VENERIM PACEM MITTERE IN TERRAM. NON VENI PACEM, &c.] Quoniam dixerat confitendum nomen suum coram hominibus, atque ex eare sciret in mundo varios tumultus exoriturus: rursum quia dixit superius, traderet autem frater fratrem in mortem, &c. ne ob hæc Apostoli scandalizarentur, potissimum quod parum conuenire videretur ista cum plerisque prophetarum vaticiniis, quibus mirifica pax & rerum tranquillitas in regno Christi futura prædicitur, præoccupat Dominus obiectionem quæ fieri poterat, docens ob pacem cum hominibus seruandam, non esse desistendum à confessione nominis sui, nec turbari debere ob exorta in mundo, dissidia, quod ad illa mundo immittenda venerit. Cum autem dicit: non veni pacem mittere, intelligendum pacem omnimodam, aut mundanam & externam, quamque mundus desiderat. Atque ob id videri potest addidisse: in terram, ut significaret se de terrena loqui pacem. Pax autem de qua propheta vaticinatus est, pax est mentis, & pax fidelium inter se, & cum Deo ac Angelis eius, quam sequitur eterna illa pax celestis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porro gladium vocat bellum, separationem & discordiam, fidelium scilicet & infidelium inter se. Sic enim Luc. 12. dicitur: Putatis quia pacem veni mittere

A in terram. Non dico vobis, sed separationem. Hoc gladium dicit se missurum venisse, eo loquendi modo, quo dicitur positus in ruinam multorum, & tradere aliquos in reprobum sensum, nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu & prædicatione, secutura esset ipso sciente, & volente, aut permittente huiusmodi separatio. Nam alioqui, quantum in se erat, omnium hominum concordiam in fide optasset. Si tamen separatio hæc tantum intelligatur de ea qua fidelis est separatus ab infideli, non ea qua infidelis separat se à fidele, atque ab eo dissidet, rectè intelligitur etiam propria locutione Dominus venisse, ut pacem quorundam dirimeret, & quosdam ab aliis separaret. Quoniam enim non omnes erant prædestinati ad vitam æternam, & ad prædestinatos tantum vocandos Dominus venerat, qui vocati esse non poterant, nisi se in fide, religione & conuersatione separarent à reprobis, venit utique ut illos à reprobis separaret. Quod ergo ad fideles attinet, separatio Christo est tribuenda tanquam authori, quod verò ad infideles malitiæ infidelium, Deo sic permittente & sinente, ad gloriam suam & electorum salutem. Ceterum quatuor sit illud bellum quod missurus venit, aperit Dominus in subsequentiis, quibus aperit plusquam seditiosum & ciuile fore, nimirum etiam domesticum. Veni, inquit separare hominem aduersus patrem suum, &c. In quibus verbis omnino allusisse videtur ad Micheæ locum cap. 7. ut rem paradoxam & quæ scripturis videretur aduersari, scripturæ verbis commendatiorum redderet. Sic enim legimus: Nolite credere amico, & nolite Mich. 7. confidere in duce, ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia confurget aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius. In alio tamen sensu hæc dicta sunt à propheta, quam hæc à Domino. Siquidem propheta illa dixit de conflictatione impiorum inter se in temporum suorum calamitate & iniquitate, ut patet ex his quæ apud ipsum præmittuntur. Dominus verò hæc dixit de discordia infidelium & fidelium. Recenset autem tria dissidentium paria, in quibus quinque personæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & arctissimo cõsanguinitatis & affinitatis vinculo cohabitare ut in plurimum solent, nempe filius, pater filia, mater, quæ eadem & socrum est & vxor filij, hoc est, nurus. Vnde Luc. 12. dicitur: Erunt ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres. Porro persona quæ dicitur separanda contra aliam, videtur semper esse intelligenda persona infidelis, ut sit sensus: Veni separare filium infidelem aduersus patrem suum fidelem, & sic in reliquis. Et illud: Inimici hominis domestici eius, accipiendum de homine fidele. Nam fideles non gerunt se tantum infidelium inimici, nec aduersus eos insurgunt aut bellum gerunt, sed quantum in ipsis est, pacem habent cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de persona separanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de persona fidele, intelligendum personam fidelem separandam aduersus personam infidelem, non quod cum ea contendat, eamque perire querat, sed quia ab ea in sententia, fide, & religione dissentiet. Sic etiam infidelis hominis domestici fideles sunt ei inimici, quia ei sunt in sententia contrarii, nec acquiescere volunt.

QVIA MATRREM AVT MATR

TREM

TREM PLVS QVAM ME, NON EST ME DIGNVS, &c.] Quia iam dixit: Non veni pacem mittere, sed gladium, & diuidere hominem aduersus patrem, & matrem, & socrum; ne quis pietatem religioni anteferreret, commode subiicit: Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus, hoc est, meo consortio & meo nomine indignus est. Itaque primum affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorum affectum parentum erga filios docet esse suo amori postponendum: per hos duos affectus potentissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco ad huc prædictis affectibus potentiorum vult suo amori cedere debere, dicit subiicit: Et qui non accipit crucem suam, &c. quo significat amorem proprium & propriam etiam vitam postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, qui quemuis cruciatum & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Christum intentatur ab impiis Deo permittente, non recusat subire propter Christum. Quoniam enim crux, supplicij genus erat dirissimum & contemptibilissimum, in hoc nomine omnem cruciatum, ignominiam & mortem significauit, simul & ob id hoc nomine vtus, ut significaret se crucem portaturum, & in ea suffigendum. Vnde addidit; & sequitur me; quo significat eos qui accipiunt crucem quæ eis infertur, se hac in re secuturos, qui proprie dictam crucem non esset recusaturos. Significat etiam qua ratione crucem quis suscipere debeat, nimirum propter Dei gloriam, propter quam ipse crucifixus est. Porro quanquam his verbis proprie & secundum sensum primo intentum exigit Dominus tolerantiam cuiusvis cruciatum, ignominiam & mortis propter nomen suum, tamen etiam secundum sensum generalem rectè intelligitur hæc sententia de tolerantia quarumuis aduersitatum & miseriarum quæ in hac vita à Deo cuius immittuntur. Non enim dignus est Christi vocari Discipulus, qui non æquo animo accipit & tolerat quæ à Deo immittuntur aduersitates. Rursum secundum mysticum sensum intelligenda etiam hæc sententia de martyrio spiritali, quo quis sponte suam carnem crucifigit cum Christo, cohibendo eam à vitiiis & concupiscentiis suis. De tolerantia tamen cruciatuum propter nomē Christi, locum hunc pro; rie intelligendum patet ex sequentibus: Qui inuenit animam suam, perdet illam, &c. Vbi Dominus, ne durum videretur quod dixit de accipiēda cruce, ostendit, quantum sit homini lucrum, si propter ipsum cõtemnat etiam propriam corporis vitam: & contra quantum adterat homini detrimentum, si ipsam corporis vitam propter ipsum amittere noluit. Porro quod dicit: Qui inuenit animam suam, perdet illam; quidam sic intelligi posse putant: Qui salutem animæ suæ querit æternam inuenire, talis non dubitabit eam perdere, atque in mortem dare. Verum quoniam inuenit, hic non est præsentis temporis, sed præteriti, ut patet ex Græcis, quæ habent ἔδρα, deinde quia omnino videtur sequentem sententiam Dominus subiunxisse tanquam contrariam isti, potius intelligenda est hæc sententia in contrario sensu isto. Qui in periculo vitæ cõstitutus vitam suam lucratus est per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contra qui perdidit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet sub-

A intelligere, per negationem mei, aut qui inuenit animam suam posthabito me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, propter me, in secunda sententia. Idem dicendum de similibus sententiis, quæ postea occurrunt in Euangeliis, ut cum dicitur postea Matt. 16 Mar. 8. Luc. 9. & 17. Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam, vel saluam faciet eam. Et cum dicitur: Qui amat animam suam perdet eam; & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Ex quarum sententiarum collatione patet animam in præsentem loco non

B conuenienter accipi pro vita, quæ admodum communiter hic exponitur. Nam in iam dictis sententiis sic non potest accipi, & potissimum apud Ioannem. Proinde ut in omnibus his sententiis anima eodem modo accipiatur, intelligendum eum inuenire animam suam, qui animam suam salutem comparat, siue corporalem, siue æternam: perdere autem animam, qui eius salutem amittit. Notandum autem quam efficaces sint hæc sententiæ ad persuadendum contemptum vitæ præsentis propter Christum. Quoniam enim amor vitæ & animæ maxime retrahit homines à tolerantia passionum propter Christum & Euangelium, ab his quæ maxime retrahunt, inducit ad harum tolerantiam, quasi dicat: Propter quid recusas meo nomine crucem accipere, & mortem propter Euangelium subire? an quia diligis animam tuam, eiusque salutem quæris? Vel ob id ergo quia eam diligis, & eam saluam vis, perde eam in hoc seculo. Sic enim vere eius salutem assequeris, custodiens eam in vitam æternam. Ceterum quanquam prædictis omnibus sententiis Saluator proprie velit nos dehortari ad vitam præsentis contemptum, & ad subeundam mortem corporalem ob confessionem nominis ipsius: tamen sicut præcedens sententia de accipiēda cruce, per accommodationem non alienam ab intentione Domini, intelligitur etiam de spontanea carnis mortificatione: ita & his sententiis rectè intelligitur Dominus etiam adhortari ad contemptum voluptatum vitæ præsentis, & ad mortificationem concupiscentiarum animæ carnalium, ut sit sensus: Qui in hoc mundo affectus est contra me anime suæ desideria, eamque per horum afflictionem saluam & beatam facere voluerit, ac sic eam amaue- rit ut illius concupiscentiis acquiescere velit, perdet eam in futuro seculo. Contra verò qui propter mea præcepta & mei amorem, animam suam concupiscentiis mortificauerit, animamque suam afflixerit ieiuniis, orationibus, ac omni carnis ac passionum mortificatione, inueniet eam, & saluam faciet in futuro seculo. Sicut enim duplex est martyrium

C

D
E ut docet Cyprianus, ita hæc & similes sententiæ dupliciter accipiuntur: aut ut exhortatoriæ ad subeundos cruciatum à tyrannis illatos: aut ut admonitoriæ ad voluptatum contemptum, & crucifixionem carnis cum vitiiis & concupiscentiis suis.

QVI RECIPIT VOS, ME RECIPIT: ET QUI ME RECIPIT, &c.] Post præcepta & pericula ad legationem & predicationem pertinentia, conuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientium Apostolos. Dixerat enim viuere illos debere apud hospites suos, describerat pœnam non recipientium eos, subiicit etiam grauissima ipsos à plerisque passuros: commode ergo iam etiam tandem de præmio recipientium & ho-

norantium eos differit: tum vt per Apostoli alacriores & promptiores redderentur ad delegatum ipsis officium: tum vt ad recipiendum eos, eorumq; similes omnes fierent faciliores. Nam quod qui Apostolos recipit, Deum recipit, efficax est & ad confirmandum Apostolos ne detrectent tanta pericula & labores adire, consideratione suæ dignitatis & reputationis apud Deum, quantumuis ab impijs sint despecti, derisi & afflicti. Efficax itē est ad persuadendum aliciter ab omnibus ipsos hospitio recipiendos. Primum itaque manifestat primum hospitium, à dignitate personæ receptæ, quia qui eos recipit ipsum Christum recipit, & non ipsum solum, sed etiam ipsum Deum qui misit eum, quo honore & præmio quid potest esse maius? Porro qui Apostolos recipit, Christum recipit: & qui hunc recipit, recipit Deum patrem, non solum quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christo, sed potius ob id quod Apostoli Christi negotium agebant & legatione pro eo fugebantur: sicut & Christus negotium patris sui egit: qui enim legatum regis: nomine regis suscepit: quodammodo regem suscipere dicitur, vnde regium illi deserere honorem eumq; veluti sibi exhibitum rex mittens reputat & acceptat. Atque ob id bene non dixit, qui me recipit, recipit patrem meum; sed, eum qui misit me; significans eum qui se recipit ideo Deum recipere, quod ab illo missus sit, qui proinde beneficium sibi impensum veluti sibi præstitum acceptat. Deinde verò præter honorem recepti hospitij, manifestat hospitium premium, à mercede quam consequentur, significans non solum magni esse honoris recipere Apostolos, sed etiam magnum paratè homini fructum & mercedem. Qui, inquit, recipit prophetam in nomine prophetæ, hoc est, eo nomine & titulo quia propheta est, non nomine cōsanguinitatis aut alio simili, mercedem prophetæ accipiet. Quod dupliciter potest intelligi. Aut vt simpliciter accipiat significari, hospitem prophetæ sua beneuolentia æquari illi propemodum in præmio apud Deum, vt sit sensus: talem accipiet à Deo mercedem qualem propheta. Aut vt accipiat significari, hospitem prophetæ participem fieri eorum quæ salubriter propheta docet & facit, vt qui cooperetur ipsis dum eum sustentat quo suum officium exequi possit. Sic & de sententia generali sequente (nam gradatim Dominus ascendit) dicendum: qui recipit quemuis iustum, etiam si propheta nō sit, eo nomine quia iustus est, mercedem iusti accipiet, siue quia hac sua beneuolentia æquat se iusto apud Deum, siue quia participem se facit meritis illius iusti. Itaque illud; in nomine prophetæ, & in nomine iusti; additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Sunt tamē qui intelligunt has partes appositas ad significandum eum recepturum suam mercedem qui aliquem recipit, eo nomine quia putat eum esse prophetam aut iustum, etiam talis non sit qui recipitur. Ideoq; à Domino hæc esse prædicta ne nimium anxie homines perquirent quibus benefacere debeant, dum ignorant quis sit propheta aut iustus. Sed si hunc sensum Dominus voluisset, dicendum fuerat: Qui recipit aliquem in nomine prophetæ, & qui recipit aliquem in nomine iusti. Sunt item qui in illis orationibus; in nomine prophetæ, & in nomine iusti; accipiunt prophetam & iustum pro Christo, vt sit sensus, Qui recipit prophetam aut iustum in nomine meo. Et quod se-

quitur; mercedem prophetæ & iusti accipiet; sic accipiunt: mercedem à me qui sum propheta & iustus accipiet. Sed huic sensui non conuenit quod dicitur in tertia sententia; in nomine discipuli; pro eo quod in præcedentibus dictum est; in nomine prophetæ vel iusti. Et tamen his tribus particulis significare voluit, Dei & sui respectum habendum in recipiēdo propheta, iusto vel discipulo, quæ admodum patet ex eo quod Marc. 9. id quod hic postremo loco dicitur, sic effertur: Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Nam sui causa propheta aut iustus aut discipulus non est suscipiendus, sed propter Deum & Christum, hoc est, quia Dei propheta est, aut Deo seruiens, aut Christi discipulus. Itaq; cum duabus sententijs præcedentibus significauerit, quantum sit præmium primum quidem recipientium prophetas, deinde generalius recipientium quosuis iustos, intuitu Dei, iā tertio loco magis prouehens suum sermonem, docet magnum præmium manere etiam eos qui suo nomine infirmos fidelium vel minimo aliquo afficiūt beneficio: quale est præbere potum aquæ frigidæ, quod etiā pauperrimis est concessum, cum recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria: non sit omnium, quasi dicat: Non solum habebunt mercedem apud Deum, qui Dei nomine magnis prophetis & insigniter iustis benefaciūt, nec hi solum qui magnis illos afficiens beneficijs, vt qui hospitio suscipiūt; verum etiam qui meo nomine etiam vilissimis & minimis seruis meis vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Dicit autem, frigidæ aquæ, secundum Hieronymum, ne & in calida sumptum lignorū causari quis posset. Memorabilis sane hic locus est, quo monemur & quanti nos Christo simus, quod fidem nostram in ipsum non parum debet confirmare: & quanti vicissim haberi conueniat eos qui quocunq; modo Christi fuerint quod iure attendere debet charitatem. Porro dictio, tantum, referri potest vel ad superiora, vt sit sensus: sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat: vel ad sequentia, vt intelligatur satis esse quiduis, modò id fiat tanquam discipulo.

ET FACTVM EST, CVM CONSUMMASSET IESVS, PRÆCIPENS DVODECIM DISCIPVLIS SVIS, &c.] Hanc partem et si omnes penè libri faciant participium capit. 11. à quibusdam tamē coniungitur cum cap. 10. vt cap. 11. incipiat illinc: Ioānes autem cum audiisset, &c. Illud, consummasset præcipiens, Græca est phrasus, qua participium ponitur pro infinitiuo, & est sensus: cum finem fecisset præcipiendi. Quam phrasim quidem non intelligentes, addiderunt hic de suo; aliquid legentes hoc modo: Cum consummasset Iesus verba hæc, præcipiens duodecim, &c. Sic enim deprehendi in antiquo quodam exemplari scripto, cum nō sint illæ duæ dictiones, verba hæc, nec in Græcis, nec in omnibus penè Latinis. Et bene notandum non hic dictum esse, cum consummasset verba hæc, vel sermones hos, vt alibi Matthæus dicere solet. Hoc enim obseruatum confirmat id quod prius dictum est, non omnia Christi verba superius à Matthæo iā posita, dicta Christi à Domino in prima hac Apostolorum legatione, sed tantum ea præcepta quæ ad primam pertinebant legationem, vt ob id dixerit Matthæus: cum consummasset præcipiens. Nā multa prædictorum

NOT

non sunt præcepta, sed malorum prædictiones, & bonorum promissiones. Sequitur in Matthæo, transit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. Transit, inquit, inde, hoc est, à loco in quo hæc præcepta dederat, separans scilicet se ab Apostolis, vt semoti à præceptore sui periculum faceret. Porro cum dicitur, in ciuitatibus eorum; si relatiuum, eorum, refertur singulariter ad Apostolos, videtur significari Christum subsecutum Apostolos, vt in quibus illi ciuitatibus prædicassent, ipse deinceps veluti via sibi per Apostolos facta, prædicauerit. secundum quem sensum, hæc pars erat in Concordia collocanda post eā quæ de egressis Apostolis narrat Marcus & Lucas. Verum rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos, vt significetur Christum in his ciuitatibus prædicasse, in quibus Apostolos prædicare præceperat, nempe Iudæis. Frequenter enim sic ponitur in scripturis relatiuum, vt nō referatur ad proximum, ad quod videtur referri debere, sed ad aliquid non satis expressum, sed quod facile intelligatur, vt cum dicitur: Domine Deus noster tu exaudiebas eos, (vbi loquitur de Moyse, Aaron, & Samuel) deus tu propitius fuisti eis, & viciscens in omnes adinventiones eorum; vbi, eorum, refertur ad Iudæos qui fuerunt tempore Moyse, Aaron, & Samuel. Bene autem obseruandum, quod Euangelista missis Apostolis ad prædicandum, dicat Dominum etiam transisse vt doceret, &c. Non enim etiam tūc voluit ipse otiosus desiderare, quasi emisisset vicarius securus, sed similiter & ipse ad opus, ad quod alios misit, se accinxit, de ciuitate in ciuitatem prædicationis gratia transiens, multum dissimilis multis nostri temporis pastoribus, qui satis esse putant quod prædicationis officium vicarijs quibusdam commiserint. Dicit autem, vt doceret & prædicaret; nulla miraculorum facta mentione, siue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat: siue quia à miraculis faciendis abstinere, quamdiu prædicabant, & miracula edebant missi Apostoli, quo illorum maior esset autoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

HE GRESSI AVTEM CIRCVRIBANT PER CASTELLA, EVANGELIZANTES, &c.] Marcus explicatius narrat quid fecerint Apostoli, dicens quid prædicauerint, & quæ miracula fecerint: Dæmonia, inquit, multa eiiciebant, & vngebant oleo multos ægros, & sanabantur, vel potius sanabāt. Sic enim habent Græca, ac sic in aliquot antiquis exemplaribus Latinis manu scriptis deprehendi quomodo & impressa quædam Biblia iam habent. Porro quod attinet ad vnctionem olei, qua Marcus dicit Apostolos vsos fuisse ad sanandum, primò certum est Apostolos id fecisse ex instituto & præcepto Domini, etiam si non dicantur à Domino iussu vt sic facerent. Deinde & illud certum, quod oleum hoc non naturaliter sanabat ægros, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacum. Nā quomodo eodē pharmacop quis mederi possit omnibus morbis? Sed ex Domini institutione vnctionem hanc sequebatur sanitas, ac curandi virtutem habuit oleum, quod Dominus ad curationem adhiberi voluit: tū vt declararetur hac ratione Apostolos legatos esse Messias, qui ab vnctione sic dictus est: tum vt sicut sanitas corporalis ostendebat iam adesse eum qui hominum mentes sanare posset & vellet, ita per corporalem vnctionem ostendere-

A tur, & qua ratione quoue pharmaco sanitas mentis reparari posset, nempe per vnctionem olei inuisibilis, qui est spiritus sanctus. Verum incertum est an hæc vnctio eadem fuerit cum ea qua nunc vntur Ecclesia circa ægrotates, quæ est vnum Ecclesiasticorum sacramentorum. Quod enim sit eadem, apparet ex Theophylacto & Beda, qui testantur, hanc vnctionem talē fuisse, qualis est ea cuius meminit Iaco. in epist. sua. Sic enim habet Theophylactus: Quod vnixerint oleo Apostoli, solus Marcus narrat: quod frater Domini Iacobus dicit: Infirmatur quis in vobis, aduocet presbyteros Ecclesiæ. & orent super eum, vngentes eum oleo. Beda autem super Marcum sic scribit: Dicit Apost. Iacobus, Infirmatur quis in vobis, &c. Vnde patet ab ipsis Apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ morem esse traditū, vt energumeni vel alij quilibet ægroti vngantur oleo, pontificali benedictione consecrato. Idem super Iacobum sic inquit: Hoc & Apostolos fecisse in Euangelio legimus, & nunc Ecclesiæ consuetudo tenet, vt infirmi oleo consecrato vngantur à presbyteris, & oratione comitante sanentur. Ex quibus patet hos sensisse vnctionem, cuius hic fit mentio, eandem fuisse cum ea cuius meminit Iacobus, & quam hæctenus seruauit Ecclesia. Cuius tamen contrarium videri potest, tum quod hæc Apostolorum vnctio solum vel potissimum videtur facta fuisse propter sanitatē corporalem, cum Ecclesiastica vnctio potissimum fiat pro remissione venialium peccatorum & mentis alleuatiōe, eo quod sit vnum sacramentorum, quorum effectus præcipue intentus debet esse spiritualis: tum quod hac vnctione Apostolorum non tantum fideles & baptizatos (qui soli sunt sacramentalis nostræ vnctionis capaces) verisimile sit fuisse perunctos, vt omitteremus quod non tantum infirmos & lecto decumbentes verisimile sit eos vnxisse, sed & quouis morbo laborantes, vt leprosos, cæcos, ac similes. Itaque videtur verisimilius dici posse, hanc Apostolorum vnctionem, non fuisse eandem cum nostra sacramentali, nostram tamen ab illa sumpsisse originem: quemadmodum impositio manuum sacramentalis, quæ in plerisque sacramentis ab Apostolis adhibebatur, & hæctenus adhibetur, originem verisimiliter desumpsit ab impositione manuum, qua frequenter Dominus languidos curauit. Quoniam enim sanitas corporalis, quam Dominus per se vel suos quibusdam præstitit, typus erat & ymbra sanitatis spiritualis, & nobis in collatione sanitatis spiritualis, sensibilibus quibusdam signis opus erat, conuenienter ea signa & symbola externa assumpta sunt ex institutione Christi, aut spiritus sancti doctrina, quibus Christus & sui in collatione sanitatis corporalis vsu fuerant. Sic Ecclesia ad imitationem Christi, ex ritu antiquissimo sputo tangens aures & os baptizandi, dicit: Hepheth, quod est, adaperire. Quamquam autem hæc vnctio, cuius hic meminit Marcus, possit valde probabiliter credi non esse omnino eadem cum ea quam habet Ecclesia inter sacramenta, sed talis quali dicitur & Diua virgo vsa & Genouefa pro curatione infirmorum, & presbyteri quidam in Egypto leguntur oleum ad infirmos transmisisse, ac sanasse eos: tamen dubitari non potest de vnctione cuius meminit Iacobus, quin sit sacramentalis, & ea quam secundum præceptum Iacobi ex institutione Christi aut spiritus sancti seruat Ecclesia. Nam præterquam quod ipsa Iacobi verba manife-

OO 3

stè declarant vnctionem de qua loquitur esse sacra- mentum, quale baptisus & similia (significat enim omnia ad sacramenti rationem necessaria, nēpe signum sensibile à presbyteris, hoc est, sacerdoti bus administrandum solis fidelibus, subsequente effectu spiritali remissionis peccatorum) etiam hoc diffinitum est tum in concilio generali Florentino, tum ab Innocentio 1. ante annos mille & centum. Sic enim habet in epist. decretali ad Decentium Eugubinum Episcopum cap. vltim. Sanè quoniam de hoc sicut de cæteris consulere voluit dilectio tua, adiecit etiam filius meus Celestinus diaconus in epistola sua esse à tua dilectione pos- itum illud quod in Iacobi epist. conscriptum est; In- firmatur quis in vobis, &c. Quod non est dubium de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatis perungi possunt, quod ab Episcopo confectum, non solum sacerdo- ribus, sed omnibus vti Christianis licet in sua aut suorum necessitate inungendo. Cæterum illud su- perfluum videmus adiectum vt de Episcopo ambi- gatur, quod presbyteris licere dubium non est, Nā idcirco de presbyteris dictum est, quia Episcopi oc- cupationibus aliis impediti, ad alios languidos ire nō possunt. Ceterum si Episcopus aut potest aut di-

gnum dicit aliquem à se visitandum & benedi- cere & tangere chrismate, sine cunctatione potest, cuius est ipsum charisma conficere. Nam impoen- tentibus illud fundi non potest, quia genus est sa- cramenti. Nam quibus reliqua sacramenta ne- gantur, quomodo vnum genus posse putatur concedi? Hæc ille, quorum pars citatur à Gratiano dist. 95. Illud superfluum. Meminit huius diffinitio- nis etiam Beda, qui in Iacobum post superiora ver- ba subiicit; Nec solum presbyteris, sed, vt Innocen- tius Papa scribit, etiā omnibus Christianis vti licet eodē oleo, in sua aut suorum necessitate vngendo. Vbi videndum quomodo dicant Innocentius & Be- da, non solis presbyteris, sed omnibus Christianis li- cere vti hoc oleo, cū suus sacerdos huius sacramē- ti sit minister, quemadmodum satis patet ex verbis Iacobi. Sed omnino videtur Innocentium voluisse licere laicis eo vti, quod eo vngi possent, nec hoc oleū proprium esset sacerdotibus quemadmodum vnctiones sacerdotales. Vnde dictio, inungendo, ac- cipienda hic est in passiva significatione, non autē actiua. Quod significatur satis, cū dicit laicos eo vti posse in sua necessitate inungendo, nullo addi- to accusatiuo. Non enim verisimile est eum voluisse dicere quod eo oleo ægroti seipfos vngerent.

DESCRIBITVR IOANNIS DECOLLATIO, ET FAMA IESV

apud Herodem. Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9.

CAPVT LV I.

sc. autem
† b. & di-
cebant
p. b. ore
surrexit
† b. Alii
autē dice-
bāt: Quia
Elias est.
Alij verò
dicebant.
Quia pro-
pheta est:
quasi r-
nus ex
prophetis
† b. &
* a. autem
† b. c. i. o. n.
que
† a. Da mi-
hi inquit
† a. o. iura-
mentum
† a. o.
eos qui si-
mul recu-
bebant
† a. o. ius-
sio
† a. alla-
tum est
† a. illa at-
tulit
† a. &
accederet
discipulis
eius.

In illo tempore audiuit rex Herodes tetrarcha famam Iesu [&] omnia qua fiebant ab eo [manifestum enim factum est nomen eius] & hæsitabat eo quod [&] diceretur à quibusdā. Quia Ioannes Baptista [&] surrexit à mortuis, [&] propterea virtutes operantur in illo. [&] A quibusdā vero, quia Elias apparuit: ab aliis autē, quia propheta vnus de antiquis surrexit. Quo audito, ait Herodes: Ioannem ego decollavi, quis est autem iste de quo ego talia audio? Et querebat videre eum. Et Herodes ait pueris suis: Quæ ego decollavi Ioannē, hic à mortuis resurrexit. Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. [Nā] * b. cū dies oportunus accidisset, die natalis Herodis, Herodes natalis sui cœnā fecit principibus & tribunis & primis Galilææ. Cumq; introisset filia ipsius Herodiadis, saltavit in medio, & placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcūque postulasset ab eo. Et [cū] saltasset, & placuisset Herodi, simulque recubēti bus, rex ait puella: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iuravit illi: Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidiū regni mei. Quæ cū exiisset, dixit matri suæ: Quid petis? At illa dixit: Caput Ioannis Baptiste. At illa præmonita à matre sua [&] cū introisset statim cū festinatione ad regē petiuit [&] dicens: Volo vt protinus des mihi hic in disco caput Ioannis Baptiste. Et cōtristatus est rex. Propter iurandū autē [&] propter simul discubentes noluit eam contristare, sed misso spiculatōre [&] præcepit afferri [&] dari caput eius in disco. Misitque, & decollavit Ioannem in carcere. Et attulit caput eius in disco: [&] dedit illud puellæ, [&] puella dedit matri suæ. Quo audito [&] discipuli eius venerunt [&] tulerunt corpus eius, [&] posuerunt illud in monumento, [&] sepelierunt illud, [&] venientes nūciaverunt Iesu.

In illo tempore audiuit rex Herodes tetrarcha famam Iesu, & omnia que fiebant ab eo. Post Apostolorum missionem, subiungendam esse hanc de Herode & Ioanne historiam, supra probatum est, non solum ob id quod eam Marcus & Lucas subiungunt superioribus, sed etiam quia secessus ille Domini, de quo capite sequenti, à Matthæo scribitur factus post auditam occisionem Ioannis, quem alij duo factum narrant post reuersionem Apostolorum. Porro quod fuerit illud tempus, quo audiuit Herodes famam Iesu, patet satis ex sequentibus, nimirū quod circa tempus Paschæ tertij, cū iam plus quàm totū vnum annum in Galilæa Christus prædicasset post traditionem Iohannis in carcerem, vt mirum sit post tantum temporis spatium Herodem de Christi fa-

Herodē dixisse pueris, hoc est, famulis suis, Iesum esse Ioannem à mortuis redentem, quod & Marcus eum post aliorum sententias auditas asserit affirmasse, cū Lucas dicit eum hæsitasse, & hesirando dixisse: Ioannem ego decollavi, quis est autem iste de quo ego talia audio? Ad quod tripliciter responderi potest. Aut enim dici potest, Herodem prius quidem hæsitasse, sed deinde confirmatū affirmasse ipsum esse Ioannem, & negasse cum vulgo loqueretur eum esse Ioannem, ne ad eum cocurrerent, & contra se seditionem concitarent: affirma- sse autem seorsum famulis suis, quibus confiden- ter sententiam suam atque timorem aperuerit. Verisimile est enim ipsum iam magis timuisse, ne Ioannes ex mortuis resurgens & potentior effe- ctus ipsum vehementius, argueret, ac cum huius- modi timore dixisse seorsum famulis suis quod narrat Matthæus. Aut dicendum verba Herodis apud Matthæum & Marcū esse pronuntianda more hæsitatis & interrogantis, vt sit sensus: Nō hic est Ioannes Baptista? Num ipse surrexit à mortuis? Et quem ego decollavi, Ioannem num hic surrexit à mortuis? Aut, quod eodem ferè redit, intel- ligenda sunt verba Herodis apud Matthæum & Marcum dicta esse per ironiam. Sic enim intelligit D. Hieronymus in Marcum. Circa quæ Marcum no- tandum, quod cū passim in eo legamus in prin- cipio huius historię: Et dicebat. Quia Ioannes Ba- ptista resurrexit à mortuis, &c. Augustinus lib. 2. de consensu Euang. legit pluraliter, & dicebant; vt non ad Herodem referretur sed ad aliquos è turba. Quæ lectio magis congruit narrationi Lucæ, & or- dini etiam apud Marcum ipsum. Quomodo enim alioqui conuenit, vt postquā semel sententia He- rodis de Iesu expressa fuit, deinde aliorum senten- tiis interpositis inferretur; Quo audito Herodes ait; Illa enim verba satis significat superius aliorum sententiam tantum esse positam. Et D. Thomam quoque ita legisse dicebant, quamuis in contextu Cathenæ habeatur; dicebat, patet ex ipsius com- mentario. Et dicebat, inquit, scilicet aliqui de tur- ba. Apud Bedam etiam in contextu ponitur, dice- bant; atque illum sic legisse patet ex commen- tario, in quo hæc verba Iudæis tribuit, non Hero- di. Et tamen Græci omnes codices habent ver- bum singularis numeri, ελεγον: verum facile ελε- γον: potuit, mutari in ελεγον, ab aliquo qui putauit hæc verba Herodi tribuenda, tum quod non præ- cedat mētio de aliis quibus tribuatur, tum quod hæc verba apud Matthæum Herodi tribuantur. Porro, quomodo Herodes & populus putauerint Iesum esse Ioannem à mortuis resuscitatum, aut vnum aliquem antiquorum prophetarum, quan- quam Diuus Hieronymus nolit huius alieni erro- ris assignari rationem, tamen omnino ea videtur esse causa quæ dicta est circa caput Cōcordiæ 1. 6. Nempe quod plerique Iudæorum quæ de resur- rectione mortuorum ex scripturis didicerunt, con- fundentes cum philosophorum & Græcorum dog- matibus, crediderint παλιγενεσία & μεταμύωσις, hoc est, iteratam generationem & transanima- tionem, secundum doctrinam Pythagoræ, qui se- primū fuisse Euphorbum, secundū Callidem, tertio Hermotimum, quartū Pyrrhum, ad extre- mum Pythagoram asseruit. Similem enim hæresim Iosephus tribuit Pharisæis, de quibus sic scribit lib. 2. de bello Iudaico, cap. 7. Animam omnem quidem iucorruptam esse dicunt, trāsire autem in-

Alia corpora solas bonorum, improborum autem interminabili supplicio cruciari. Idem testatur Ef- senos secundum Græcorum sententias pronun- ciasse, animas bonas vltra Oceanum degere, vbi eis sit reposita perfruitio. Illi enim esse regionem quam Oceano oriens Zephyrus & leniter aspirans amœnet. Malis autem animabus procellosa loca, & hyberna deputata esse, plena gemitibus. Vt hinc intelligere liceat quàm corrupta fuerit dogmati- bus philosophorum integritas fidei, quæ antiqui- tus fuit in patribus Iudæorum. Siquidem tempore Christi Iudæi passim Græcam magis intellexerunt, quàm Hæbræam linguam, παλιγενεσίας, meminit Diuus Augustinus libro 2. de Ciuitate Dei cap. 28. referens verba M. Varronis in libris quos conscrip- sit de gente populi Romani, vbi sic habet: Genethliaci quidam scripserunt esse in renascendis hominibus, quam appellant παλιγενεσίαν, Græci, hanc scripserunt cōfici in annis numero quadringentis quadraginta, vt idem corpus & eadem anima quæ fuerant coniuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in coniunctionem. Lactan- tius quoque lib. 7. verba Chrylippi Stoici ex eius de prouidentia libris refert, quibus ille reditū no- strum post mortem astruxit, καὶ ἡμεῖς, inquit, καὶ τὰ τελευταία πάλιν περιόδου τινῶν ἐλυμμελωρ χροῖος, ἐς ἃ νῦν ἡμεῖς ἀποκαίσεσθε εἰς σχύλα. id est, Et nos iam de- functos vita, certis temporum reuolutionibus ex- cētis, rursus in eam quam nunc habemus faciem restitutum iri. Itaque Herodes Ioannem credidit resurrexisse à mortuis, nō quomodo nos credimus futuram mortuorum resurrectionē in eodem cor- pore quod deposuerunt, sed quia anima ipsius aliud corpus esset ingressa. Propter merita autē vi- tæ antea, credidit ad vitam reuocatum, & tum propter ea merita, tum quod ex alia vita diuino- re redisset, crededit eum qui prius nullum fecit miraculum, iam veluti diuinorem esse, & edere opera quæ essent supra humanas vires. Vnde dicit, & ideo virtutes operantur in illo. In qua oratione quidam virtutes exponunt, præcedentia Ioannis merita, & opera bona, quæ intelligunt dici operari in Ioanne, eo quod essent causa ob quā tanta mi- racula facere ei datum esset. Verum non est Græcis hoc loco ἀρετῆς, sed δυνάμεως, quod non est Græcis, virtutum vicio oppositam, sed infirmitati. Accipitur autem in scripturis frequenter pro miraculis, vnde quidam sic exponunt: virtutes operantur in illo, hoc est miracula patrantur per ipsum, quasi operantur accipiat passiuè, cū Græcis sit verbū actiuum, plus etiam quid significans quàm operari. Est enim ἐνεργεσις, hoc est, agūt & efficaces sunt. Proinde per virtutes hic oportet intelligere virtu- tes Angelicas, aut potius potestates edēdi miracu- la, vt sit sensus; virtutes edēdi miracula sunt in illo efficaces, & vim suam in illo vel per illum exerūt. Circa hæc autem notandum, quàm sint peruersa impiorum Iudicia. Ioannem enim, qui nullis cla- ruerat miraculis, facile credunt reuixisse, nullo etiā eum ratione id attestante. Iesum verò approbatum à Deo virtutibus & signis, cuius resurrectionem Angeli, Apostoli, viri & scēminæ testabantur, per- tinacissimè negant reuixisse. Deinde notandum, quanta sit impiorum stupiditas. Fatetur enim He- rodes Ioannem reuixisse, fatetur eum nunc demum plus valere quàm prius valuerat, & tamē nihil pe- nitentis indicat quod innocentem occiderit. Sic enim stupere solet impietas ad diuina, amare au-

tem non potest. Notandum & illud, quàm vanus sit impiorum timor, & quanta virtutis reuerentia. Is enim qui interemerat, timet interemptum. Nam qui iniquus est, conscientia remotu exagitatus etiam mortuus timet: & qui virtutem colit, panorem etiam post mortem immittit viuētibus. Nam, ut prius dictum est, cum timore verisimile est Herodem dixisse peculiariter suis seruis, quid de Iesu sentiret. Postea enim & illud obseruandum, in quàm pueriles errores etiam Iudæi vera pietate destituti inciderint tempore aduentus Christi, ut cum abundauit ignorantia veri, superabundaret & cœlestis sapientia.

DE CVM DIES OPORTVVS ACCIDISSET, DIE NATALIS HERODIS, HERODES, &c.] Quoniam superius facta est mentio mortis & decollationis Ioannis, obiter iam Mattheus & Marcus occasionem & modum mortis eius enarrant, per recapitulationem captiuitatē & occisionem eius rotentes, sed captiuitatem eius in Concordia suo loco posuimus, ubi eius meminit Lucas: occasionem autem alio loco commodè non locuit collocare, quàm isto. In eo quod dicit Marcus, cum dies oportunus accidisset, & oportunitas illa referri potest ad Herodiadem, ut significat Herodiadem insidiantem Ioanni obseruasse diei huius oportunitatem. Aut oportunitas ista referri potest ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam opportunum & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij regis natalem sanctissimi viri morte funestari, lux umque ac delicias aulicas crudeli morte abstinentissimi hominis inquinari. Cum igitur magno luxu & fastu cœna natalitia instructa exhiberetur principibus Galilææ, Deo sic volente, ut plures habebat crudelitatis testes, ingressa est conuiuium puella, adulteræ matris inuerecunda filia, quæ nec de matris adulterio nec de ignominia patri ac sibi ipsi illata erubuit, imo & gaudere se demonstrauit, quæque cum pro virginum honestarum more virorum aspectus fugere debuisset, non solum inuerecunde se omnibus videndam exhibuit, sed etiam indecora lasciuque saltatione studuit delectare conuiuas, histrionis vilissimas partes suscipiens, cum regis esset filia. Quo turpius saltabat, hoc est, tripudiabat, & gesticulabatur, quemadmodum in choreis fieri solet (hoc enim significat dictio Græca ἐπιπαιδιον) hoc magis placuit conuiuiis; & regi iam bis insano, ut qui præter amorem incæstæ mulieris, etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, sed superbe & temerarie, dixit puellæ: Postea à me quicquid uoles & frustra non posces. Dabo enim tibi quicquid id fuerit quod postulaueris. Modestie certè & iustitiæ nimis oblitus, ut qui alioqui dicere debuisset, & si iustum fuerit quod poposceris, atque in mea potestate fuerit, dabo tibi. Quoque maiorem fiduciam adderet puellæ petendi quicquid collibuisse, temulentum ac superbum promissum iureiurando confirmauit, atque etiam se dimidium regni paratū petenti præbere significauit. Rex sanè præ temulentia, superbia, ac libidine planè stultus & insanus, ut qui ludicra & lubrica saltatiuicula ad eum delectatus, ut pro ea etiam dimidium regni sui præbere paratus fuerit, quique cum, valde videri voluit magnificus, nullum liberalitatis suæ modum posuit, adeo ut & petitionem in manu puellæ posuerit, & daturum se quicquid peteret, etiam iurauerit. At puella, quemadmodum hanc fabulam in-

stinctu matris agere cœperat, non audebat illico pronunciare quid peteret, sed egressa è conuiuio consulit matrem quid peteret. Illa iam nata occasio nem id perficiendi à quo hæctenus erat impedita, cum merito hæsitandi locus esset, quid in tam exposita regis liberalitate esset petendum, sine omni cunctatione docet filiam, petendum esse caput Ioannis, Baptistæ; declarans nihil magis animum eius cruciare, quàm huius vitam, nec quicquam charius illi esse posse morte sanctissimi viri, nihil deterrita sceleris vel magnitudine, vel horrore indigno lætitiæ cœnæ natalitiæ. Ad eum execat libido, ubi semel animum hominis possederit. Submonuit & hoc mater ut filia & propereret, sine omni dilatione peteret sibi dari caput Ioannis, metuens, ne, quando feruor animi regis postea refrigesceret, ac magis sobrius factus, testibusque iuramenti remotis à promissione resisteret. Itaque filia nimis ad flagitium docilis ac morigera, ingressa in conclauem, inuerecundè petit sibi protinus dari caput Ioannis, idque in disco, ut ipsum velut missum unum mensæ regis acciperet. Non enim satis fuit matri Ioannem occidi, sed caput sibi velut missum dari voluit: tum ut certior esset cædis ipsius: tum ut illuderet capiti illi, cuius lingua adulterium eius erat reprehensum, seseque ex illius conspectu satiaret, quasi quæ luxu regis mensæ quantumuis variæ satiari non potuit, sed tantum viri huius iam dudum desiderata morte. Iam aurem vide præposteram impij regis huius religionem. Cum enim nulla reuocacione reuocatur ab impietate in fratrem & uxorem commissa; cum pro re vanissima non horruerit promissionem inreuerando confirmare, hic iam irreligiota religioine pætar se stultissimi iuramenti vinculo ita constrictum, ut non possit negare quod petebatur iniquissimè, præferim quoniam tot talibusque testibus iurasset, apud quos noluit haberi periurus, cum potuisset duplici via subterfugere petitionis concessionem, primùm dicens se promissione illa generali facta non astringi, nisi ad id quod licitum esset: deinde dicens etiam in malis promissis, quantumuis iuramento firmatis, rescindendam esse fidem. Verùm ad hunc modum frequenter peccant principes quidam, quibus cum sit familiare omnia fœderum ac religionum vincula dirumpere, tamen nonnunquam impij iuramenti prætexu ad horrenda facinora armantur. Porro si Dei religio Herodem verè perpulit ad iuramenti impletionem, cur non eadem auocauit ab occisione viri quem sciebat esse sanctum, quem metuebat, & ob cuius mortem desideratam contristabatur? Si ab accumbentibus conuiuiis noluit haberi periurus, cur non horruit ab eisdem haberi ad puellæ saltatricis petitionem iniustæ cædis patrator? Contristabatur quidè partim quod Ioannem ex parte reuereretur, & horreret virum Deo & hominibus clarum nulla ex causa iusta morte afficere: partim quod seditionem aliquam à populo mouendam metueret, cum res nota facta esset: sed vicit hunc mœrorem partim libido & amor incestæ mulieris, cuius filiam noluit contristari: partim stulta persuasio iuramenti se constringentis, ex cuius adimplerione magis voluit hominibus quàm Deo videri religiosus. Vnde dicitur, & propter simul discubentes, noluit eam contristare, vel, ut habent Græca, spernere aut contemnere. Diuus Ambrosius Herodis huius facinoros pulchre taxauit libro de Nabuthæ cap quarto.

Dives,

Dives, inquit, erat ille qui ad mensam caput prophætæ pauperis iussit afferri, & aliud vnde saltatrici præmium solueret non inuenerat, nisi ut pauperem iuberet occidi. D Hieronymus autem existimat Herodem non verè, sed simulatè doluisse, atque ob id forte iurasse ut futura occisioni machinas præpararet, scripturam tamen dicere eum fuisse tristatum, & consuetudo scripturarum sit, ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab hominibus credebatur, sicut Ioseph ab ipsa etiam Maria vocatur pater Iesu. Ita & nunc Herodem diei contristatum, quia hoc discubentes putabant. Dissimulatur enim, inquit, mentis suæ, & artifex homicidii sui tristitiam præferebat in facie, cum lætitiæ haberet in mente. Verùm prior sententia est verisimilior, vel ob id quod Marcus dicat Herodem metuisse Ioannem, & custodisse eum contra insidias Herodiadis. Cæterum obseruandum quàm digni fuerint tali conuiuatore conuiuiæ, quàmque hic, secundum adagium, similes habebant labra lactucas, hoc est princeps crudelis nihilo humaniores conuiuas, quos offendi timuerit, si quod bis stultè, imo insanè iurauerat, per necem innocentis non præstitisset. Nullus erat regi aut æquitati ad eum amicus, qui rem tam nefariam interpellaret, quàm si quis interpellasset, verisimile erat regem destitutum, ut qui tristitiam ostendebat, quique propter præsentis conuiuiæ petitioni acquieuit iniquè. Ad hunc certè modum reges frequenter nefaria audent, & vel inuiti patrant quod tales habeant amicos conuiuatores, qui vel sunt timidi, ut non audent reprehendere, vel crudelitatis fautores, & iustitiæ negligentes. Itaque Herodes petitioni puellæ satisfacere volens, sine mora mittit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occultè in carcere, propter populum scilicet veritus illum publicè supplicio ultimo afficere, allatumque est caput innocentissimi viri velut missum quidam in disco. Traditur puellæ, puella ad matrem horum malorum artificem & fontem defert, munus charis dimidio regni. Hoc tam funesto spectaculo stultus & insanus rex gratificatus est incæstæ mulierculæ, natalisque diem honestauit scilicet, quod quantum omnes conuiuiæ exhorre debuisent, etiã Ethnicorū facta docent. Nam, ut testatur Hieronymus, Flaminius dux Romanorum cum accubanti iuxta meretriculæ, quæ nunquam se vidisse dicebat hominem decollatum, assensus esset, ut reus quidam capitis in conuiuio truncaretur, à censoribus curia pulsus fuit, quod epulas sanguini commiscuerit, & mortem quamuis noxij hominis in alterius deliticiæ præstitisset. Quanto magis saltem arguendus erat à principibus Galilææ lege diuina instructis Herodes, quod non horreret innocentem virum ad saltatricis petitionem obtruncare. Ideoque iusto Dei iudicio non tantum ob hanc innocentis cædem Herodes punitus est, priuatus suo regno, ac missus in exilium Lugdunum ciuitatem Galliæ, sed & tribunis ac toti exercitui Herodis Dei indignatio interitū intulit, cum Aræa Rex Arabiæ ob iniuriam filiz, quæ legitima erat Herodis vxor, illatam, bellum inferret Herodi. Nam hunc interitum exercitus Herodis etiam Iudæi ex Dei indignatione pro vindicta occisi Ioannis accidisse crediderunt, teste Iosepho libr. 18. rerum Iud. capit. 10. Cæterum Herodias accepto capite, illi illasit, linguam acu transfodiens, quæ illitas nuptias arguebat quemadmodum Fulvia ca-

piti occisi Ciceronis illasit. Sic enim de his scribit Hieronymus contra Ruffinū. Nec magnopere gloriaris, si facias quod scorpiones possunt facere, & cantharides. Fecerunt hæc & Fulvia in Ciceronē, & Herodias in Ioannem, quia veritatem non poterant audire, & linguam veriloquam discriminali acu confoderunt. Porro cum facti huius rumor peruenisset ad Ioannis discipulos, abstulerunt corpus eius, & honorificè dedere sepulturæ. Fuit autem sepulchrum Ioannis in Sebaste ciuitate, quæ quondam Samaria dicta fuit, in qua, teste etiam Hieronymo, Helizeus & Abdias prophætæ sepulti fuerunt. De Ioannis autem ossibus postea tempore Iuliani à gentibus in Sebaste dispersis, & quibusdam collectis à viris religiosis, ac capite reperto, vide in historia Ecclesiasticæ libr. 11. capit. 28. & inter opera Cypriani de reuelatione capitis beati Ioannis Baptistæ. Obseruandum autem circa hanc historiam, quàm cæca ac impotēs sit libido, præsertim in mulieribus, quarum ira omnem excedit furorē, quàm docilis ad flagitia sit tenera ætas, quàm præpostera impiorum religio, quàm oblitus iustitiæ principes principibus adulantes, aut criminibus fauentes, sed omnium maxime obseruandum, quis sit conuiuio rum petulantium fructus, quis fructus tripudij, quis denique fructus illiciti amoris. His enim acceptum ferre debemus occisum sanctissimum virum, contra iura Dei & naturæ, idque eo tempore, quo etiam nocenti impunitas speranda esse debuerat, nempe in natali principis, quo publica lætitiæ volebat omnes exultare. Præterea obseruandum admirandū sanè Dei iudicium, quod eum qui sanctificatus fuit in utero matris, & quo inter natos mulierum non surrexit maior, pro lubrica puellæ saltu capite truncare sinit, obscuramque in carcere mortem pati, ac caput eius in præmium ferale & ritum turpium tradi, nimirum ut nemo quouis modo contemni, deprimi, ac rideri, & quantumuis humilem mortem ac ignominiam subire pro iustitia detrectaret. Ideo enim Deus suos fide premit in infimis, quia videt quomodo eos muneret in summis, ut habet Gregorius. Quamquam alioqui in genere mortis Ioannis latet aliquid reconditioris sensus. Ioannes enim tamen legis typum gerebat, tamen ut Euangelij præcursor Euangelico doratus est præmio, nempe gloriosa martyrii morte. Occidit in natalitiis Herodis, ac dies quæ Herodem infeliciter in hanc lucem genuit, gignit feliciter Ioannem in vitam æternam, conuiuiamque facit cœnæ cœlestis, quæ nescit merorem aut finem. Diuersa moritur morte à Domini morte. Siquidem huc clam amputatum est caput, iam aliquandiu vinculis astricto in carcere: Christus palam sublatus est in crucē, in nullo corporis membro mutilatus aut imminutus. Carceris tenebræ congruunt legis vmbri ac figuris, eas oportebat cedere exorienti luci Euangelicæ. Et imminui oportebat legis cæremonias, auferere autem spiritualem libertatem, & astringi oportebat quod erat timoris, lætius autem sese pandere charitatem Euangelicam. Denique incarceration & decollatio Ioannis signabat minoracionem famæ eius & existimationis quam habuit apud populum: Christi verò in cruce exaltatio, fidei profectum. Vnde Ioannes dixerat, illum oportet crescere, me autem minui. Iam in amputato Ioannis prophetarum maximi capite, rectè etiam cum Hieronymo intelligimus significatum, Iudæos Christum, qui caput est prophetarum, perdituros.

QVIN

† c narra
nerunt.
a ei qua
cūque fe
cerunt.
† b. a.
scēdentes
in nauim
abierunt.
hd. & se
quebatur
eum.
† d. eis.
† a. cu.
pauit lan
guidus eo
rum.
† c. ac
cedentes.
† c. dixit
rum.
† b. los.
† h. o. p. ro.
simas vil
te illis man
ducare.
† a. tri.
† a. escas
† a. autem.
† a. di
xit eis.
† c. ait au
scipulis eius.
† b. lo.
† b. dicit.
† c. duo
† c. pi.
† c. ces.
† c. at.
† a. re.
† a. re.
† a. no ha
† a. dixit
† a. nisi quin
que panes
ante turbas.
† a. discipuli
autem turbis
discumbentibus.
† a. similiter
† a. & duos
† a. pisces.
† a. d. dicit
† a. ergo.
† c. illo.
† a. d. di
scubuerunt
† a. d. di
scubuerunt
† a. ergo.
† a. autem
† a. d. acce
pit ergo
† a. Iesu
† a. nes
† a. b. o. in
† a. tuens.
† a. c. sus
† a. p. exiit
† a. c. &
† a. le. dedit
† a. b. eos
† a. d. d. &
† a. ex. p. scib.
† a. h. e. o. t. ule
† a. runt.
† a. e. sublatū
† a. est. quod
† a. superfuls
† a. illis frag
† a. mētorum
† a. x. cophi
† a. ni.
† a. b. Erant
† a. autē qui
† a. manduca
† a. uerant.

QUOD CUM AUDDISSET IESUS, & reuersus b Apostoli conuenientes ad Iesum, & renunciauerunt ei omnia que egerant, & docuerunt. Et ait illis: Venite seorsum in desertum locū, & requiescite pusillam. Erant enim qui veniebant & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant. Et post hac Iesus assumptis illis & secessit inde in nauicula, & abiit seorsum in desertum locum qui est Bethsaidæ trans mare Galilæe, quod est Tyberiadis. Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi. Quod cum cognouissent, & cum audissent turba, & secuta sunt eum multitudo magna, quia videbant signa que faciebat super his qui infirmabatur. Et pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & prauenerunt eos. Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum Discipulis suis. Erat autē proximum pascha dies festus Iudaorum. Et exiens vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem. Et excepit eos, & cepit illos docere multa, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebat sanabat. Dies autē cæperat declinare. Vespere autem facta. Et cum iam hora multa fieret, accesserunt ad eum Discipuli eius duodecim dicentes illi: Desertus est locus hic, & hora iam præterijt, dimitte turbas, ut euntes in castella & villas, que circa sunt diuertant, & inueniant escas, & emant sibi cibos quos manducant, quia hic in loco deserto sumus. Et respondens Iesus ait illis: Non habet necesse ire. Vos date illis manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducētis denariis panes, & dabimus illis manducare. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum: Vnde ememus panes ut manducent hi? Hoc autē dicebat tentans eum, ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut vnusquisque modicum quid accipiat. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite & videte. Et cum cognouissent, dicit ei vnus ex Discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer vnus hic qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces, sed hac quid sunt inter tantos? Et illi dixerunt: Non sunt nobis plus quā quinque panes & duo pisces, nisi forte nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas. Erant autem ferē viri quinque milia. Qui ait illis: Afferte mihi illos huc. Et præcepit illis ut accubere facerent omnes secundum conuertia super viride fœnū. Ait autem Iesus ad Discipulos suos: Facite homines discubere per conuicia quinquagenos. Et ita fecerunt. Erat autē fœnum multum in loco. Et discubuerunt omnes viri numero quasi quinque milia, in partes per centenos & quinquagenos. Et cum iussisset turbam discubere super fœnum, & acceptis quinque panibus & duobus piscibus aspiciens in caelum benedixit illis, & cum gratias egisset, fregit panes, & distribuit Discipulis suis panes, ut ponerent ante turbas. Discipuli autem turbis discumbentibus. Similiter & duos pisces diuisit omnibus & duos quantum volebant. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et autē impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite qua superauerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorū ex quinque panibus ordeaceis qua superauerunt his qui manducauerant. Et susulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos, & de piscibus. Manducantium autē fuit numerus quinque milia virorum, & exceptis mulieribus & paruulis. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est verē propheta qui venturus est in mundum.

QUOD CUM AVDDISSET IESUS, & reuersus Apostoli, &c. Cum dicitur, quod cum audisset Iesus, communiter intelligitur de audita morte Ioannis, ut sit sensus: cum audisset Iesus à Discipulis Ioannis occisum ab Herode Ioannem. Ideoque hinc intelligitur Ioannem occisum fuisse circa tempus paschæ, eo quod, ut testatur Ioannes miraculum hoc quod mox post hunc Domini secessum factum est, contigerit circa pascha. Verum magis verisimile est aliquantum, imò multum temporis fuisse inter Ioannis decollationem & famam illam Iesu apud Herodem, ex qua putatus est fuisse Ioannes resuscitatus, & Iesum iam dudum audisse Ioannem fuisse decollatum, quod iam ita passim vulgo fuit cognitum, ut dicerent Ioannem resurrexisse à mortuis. Oportet enim intelligere omnia illa miracula quæ audiuisse dicitur Herodes facta à Iesu, contigisse post decollatum Ioannem. Nam ea Herodes & alii tribuunt Ioanni resuscitato. Proinde notandum Græca non habere. Quod cum audisset Iesus, vel, ut vertit quidam, Id cum audisset Iesus, ut fiat relatio ad id quod immediatè præcessit de di-

Igitur partim propter Herodem, siue ut illius furorem declinaret, verum se hominem declarans: siue potius quia ab illo videri noluit qui indignus erat videre quem curiosè videre cupiuit: partim & multo magis propter reuerios Apostolos secessit Dominus, ut illis vanæ gloriæ occasionem subtraheret & fugiendam doceret: tum, ut testatur Marcus, ut refocillaretur à tantis laboribus itineris & prædicationis, ac à turba vndique confluente aliquandiu remissionem haberet, quæ adeo nullam quietem Apostolis ex itinere lapsis permittebat, ut nec spatium manducandi haberet. Ioannes autem huius secessus nullam scribit occasionem, quod eam ab aliis satis sciuisse ex posita: miraculum tamen hoc etiam ab aliis scriptum, contra morem suum commemorare voluit, siue ut suppleret quæ ab aliis erant prætermissa, siue potius quia hoc miraculum occasio fuit illius diuinissimi sermonis qui sequitur apud Ioannem de manducando pane cœlesti, quem ab aliis omissum describere commode non potuisset, nisi præmissa miraculi narratione. Porro obseruandū quod dicunt Marcus & Lucas, Apostolos qui à Domino acceptis mandatis discesserant, iam rursum ad Dominum reuerios renunciaffe ei quæcunque egerant, & docuerant, commemorantes nimirum quomodo res ex sententia successisset, & quanta in nomine eius patrassent, ac cupientes cognoscere an omnia ab eo probarentur. Hoc enim docemur, Euangelicum doctorem, sicuti Christum habet sui officij autorem, ita ad ipsum omnis suæ prædicationis fructum & profectū debere referre, illius solius gloriam spectare, & ab ipso approbationem suæ prædicationis & operum querere. Cuius contrarium faciunt, qui prædicationis suæ fructum, & opera apud homines superbè iactant, ut hinc populorum sibi venentur gloriam. Rursum obseruandum, Dominum à laboribus suos vocasse ad quietem, sed captadam in deserto loco. Non enim permisit eis laxare animum voluptatibus, ac corporis indulgentiori cura, sed ad huiusmodi quietem vocauit, quia ab externis laboribus vacantes, secretis & intentis precibus vacarent, eisque vegetarent ac renouarent animum ad labores mox recursum; docens certè Euangelicos doctores non debere continè laborare, sed requiem quandoque eos promereri, verum eam non querendam in medio turbam, & in voluptatibus carnis, sed in secessibus & secretioribus locis, vbi liceat mente tranquilla, precibus ac diuinarum rerum contemplationi insistere, sicque vegetior redditus animus redeat ad priores labores.

ET POST HAEC IESUS ASSUMPTIS ILLIS SECESSIT INDE IN NAVICULA, &c. Circa literam & concordiam Euangelistarum duplex hic oritur dubium. Alterum est de loco in quo miraculū istud multiplicationis quinque panum acciderit. Nam quod citra stagnum Genezareth contigerit, videtur ex Luca, qui desertum locum in quo factum est miraculū, dicit fuisse locum ciuitatis Bethsaidæ. Hæc enim ciuitas est citra stagnum. Cui consonat Brocardus in descriptione terræ sanctæ, vbi montem illum in quo miraculum contigit, describit non longè esse à Capernaum. Quod tamen ultra stagnū locus iste fuerit, manifestè patet, nō solum ex eo quod Ioannes dicit Dominum abiisse trans mare Galilæe, sed etiam multo magis ex eo, quod peracto miraculo

A Dominus iussit suis ut transnauigarent rursum ad Bethsaidam, ut habet Marcus, post quam transnauigationem venerunt in terram Genezar, ut habet Matthæus, & in Capernaum, ut habet Ioannes. Lucas ergo ex quo transnauigauerunt, erat ultra stagnum. Alterum dubium est, quomodo turbæ pedestres venerunt ad eum locum, ad quem Christus cum suis nauigio tendebat. Dicit quidem Beda, quod cum pedestres turbæ peruenisse dicuntur, ostenditur non in aliam maris siue Iordanis ripam Discipulos cum Domino peruenisse, sed proximā eiusdem regionis loca adiisse, ad quæ etiam indrægenæ poterant peruenire & præuenire pedestres. Verum quomodo tunc dicitur à Ioanne Dominum abiisse trans mare Galilæe? cumque ex superiori ratione manifestum satis sit miraculum factum ultra stagnum, nō est verisimile illius regionis fuisse turbam istam, sed ex regione alterius ripæ in qua Christus ferè semper diuersabatur: ad quam etiam redeuntem Dominū sunt in Capernaum euenisse, ut docet Ioannes. Ad primum horum omnino videtur dicendum, vltra lacum quidem fuisse locum ad quem Dominus secessit, eum autem dici fuisse ciuitatis Bethsaidæ, siue quia esset illi ciuitati ex opposito, siue quia ad illam pertineret ciuitatem, etiam in diuersa stagni ripa esset. Ad secundum non video quomodo responderi possit: nisi dicamus, Capharnaum Dominū primo secessisse (nam ibi verisimile est ad Dominum congregatos Apostolos) ac in oppositam ripam nauigasse, illamque nauigantem & abeuntē multos vidisse, ut dicit Marcus: alios autem ab his qui viderant audisse, ut habet Matthæus, atque hos circumeundo paululum eam oram in qua est Capernaū, quod est in principio stagni situm, Iordanem deinde trāsisse, siue per pontem aliquem, siue per ipsas fluminis aquas transtado. Interim hic obseruanda audivitas turbarum in sequendo Christū, quæ in eo declaratur, quod fugientem aut secedentem Dominum etiam secuti sunt, idque pedestri itinere, & summa cum celeritate, relicti ciuitatibus, ac omni cura prospiciendi sibi de victu depozita, in deserta loca festinantes. Secessus enim iste Christi hominū desideria non fecit tepescere, sed magis acuit & accendit.

ET PRÆVENERUNT EOS, ET EXIENS VIDIT TURBAM MULTAM IESUS, ET MISERTVS, &c. Quomodo præuenire potuerunt pedestri itinere Apostolos nauigantes? maximè cum tempus aliquod intercedere debuerit antequam rumor secessus Domini ab his qui viderant in omnibus circumiacentibus ciuitatibus sparsus esset. Certè videtur omnino illud, præuenire eos; de quibusdam ex turba esse intelligendum, non de omnibus aut magna multitudine, ac Dominum cum suis aliquandiu hæsisse in mari quietis gratia. Aut potius dicendum, illud, præuenire eos; significare turbas citius quam putassent Apostoli sibi adfuisse, & occupasse eos inopinatos. Iam quod dicunt Matthæus & Marcus, & exiēs vidit turbam multam; dubium de quo exitu intelligi debeat, an de exitu è nauis, sicut quidam intelligunt, eod quod dicat Marcus turbas præuenisse Dominum: an de exitu è secretiori deserti loco, ac è secessu Domini, ut intelligatur Dominus turbis venisse obuiā: quod sanè magis conuenit ei quod dicit Lucas, & excepit eos. Vbi obseruanda Domini benignitas, & facilitas exposita ad docendum & iuuaridum. Non enim indigna

gnabatur non relinquere sibi & suis quietem quaeritam, nec se à turbis querentibus magis subduxit, aut importunos à se abegit, sed à secessu suo etiam obuiam illis venit, & solita illis doctrinæ & sanitarum beneficia impendit; docēs suos omnesque Euangelicos doctores promptos esse debere sine cessatione ad promouendum Euangelicum negotium, cum adest occasio.

^A VESPERE AVTEM FACTO, BET CVM IAM MVLTÀ HORA FIERET, ACCESSE RVNT, &c.] Matthæus vesperam factam dicit, & ante miraculum, & rursus post miraculum, cum dimissa turba, nauicula in medio mari iactaretur fluctibus, cum inter duo illa tempora aliquot horæ necessariò intercesserint, sed priore loco vesperam factam dicit, eo quod iam diu esset ultra meridiem, hoc est, quia, ut dicit Lucas, dies cœperat declinare & vergere ad occasum, & ut dicit Marcus, hora multa facta eràt, hoc est multum diei præterierat. Posteriore verò loco vesperam factam dicit, eo quod iam sol occiderat, & ut dicit Marcus, serò factum erat, quanquam etiam in Marco. Græci habeant illo loco sicut in Matthæo; ὀψίας γενομένης. Latè enim patet nomen vesperæ. Porro Matthæus, Marcus & Lucas dicunt Apostolos suggestisse Christo de turbam dimissione. Ioannes verò videtur significare Dominum prius, de cibandis turbis fuisse sollicitum, cum dicit eum conspecta hominum multitudine interrogasse Philippum: Vnde ememus panes ut manducent hi? Sed hanc apparentem historiam & narrationis diuersitatem bene soluit Augustinus, docens intelligendum prius quidem Apostolos Dominum suggestisse, ac Deinde dixisse; Non habent necesse ire. Date illis vos manducare. Postmodum Dominum è monte in quo sedebat cum suis sustulisse oculos, ac vidisse turbam multam venisse, & continuo venire ad ipsum, ac tunc humano more tentasse Philippum. Incertum tamen an secessus ille Domini in montem, de quo mentionem facit solus Ioannes, intelligi debeat, antequam Dominus populum docuisset, an post doctrinam, sed ante suggestionem Discipulorum, an etiam post hanc suggestionem. Nec in eo iudicanda est aliqua contrarietas, quòd Ioannes Andream respondisse dicit de quinque panibus & duobus piscibus, reliqui verò eam responsionem omnibus tribuant Apostolis, eo quòd etiam si solus hoc dixerit Andreas, omnium tamen nomine hoc dixerit. Sic nulla contrarietas, in eo est, quòd Marcus Apostolos dixisse refert: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. Ioannes verò dicit Philippum respondisse. Ducentorum denariorum panes non suffecturos ut vnusquisque modicum quid accipiat. Verisimile enim est prius Apostolos hoc dixisse, quòd Marcus refert, veluti sentientes panes ducentorum denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippum quòd illi dixerant magis auxisse, ita ut assereret, ne tot quidem panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non significare voluerunt Apostoli eam pecuniæ summam posse sufficere, sed tanta saltem opus esse, quantam satis sciebant Dominum cognoscere apud se non esse. Perinde enim est ac si dixissent: Præcipis ut nos demus illis manducare, id autem ut possemus, opus esset emeremus panes non minus quam ducentis denariis, cum apud nos pecuniæ sint quam minimum. Non enim, ut quidam in-

telligit, his verbis significauerunt Apostoli apud se tantum esse pecuniæ, sed potius non esse tantum quantum ea turba requireret, quòd satis patet ex Luca qui dicit: Nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas; & subiicit: Erant autem ferè viri quinque milia; significans Apostolos illud de eundo & emedo escas dixisse præ nimio stupore, quòd Dominus præcepisset illis turbam tantam cibare. Ita & verba illa Marci sunt accipienda, quasi ex stupore & per ironiam quandam dicta, quæ verba duplicem habent pronunciationem. Nam quidam ea volunt legenda esse per interrogationem: ac tunc pro, emamus, vertendum fuerat, ememus ut sit sensus: An vis ut egressi emamus, &c. Rectius tamen leguntur sine interrogatione, eo quòd Græcis sint aoristi subiunctui modi pro imperatiuis positi, ἀγοράσωμεν & δώσωμεν, emamus & demus, quamuis non malè pro secundo verbo intrepres verterit, dabimus. Porro quo intelligatur quàm bene dixerit Philippus, ducentorum denariorum panes non suffecturos ut vnusquisque modicum quid accipiat, supputatio ineunda est. Ducenti enim denarij, secundum Budæi supputationem, efficiunt florenos aureos 25, aut, quòd idem est, Rhenenses 35. Hi diuidantur in eos nummos quos Brabantii nouenarios, Flandri senarios vocant, resultabit numerus 5600. Itaque cum numerus manducantium virorum fuerit 5000. exceptis mulieribus & paruulis, ut testatur Matthæus (nam mos Hebræorum erat non recensere nisi viros) & verisimile sit non multo minorem fuisse numerum mulierum & paruulorum, ut non dicam eum fuisse maiorem, facile patet singulis non tantum panis ex ducentis denariis contingere posse, quantum apud nos in comoda annona emi posset nouenario Brabantico, aut senario Flandrico. Quòd autem Dominus etsi maximè moueretur erga turbas misericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quàm à discipulis illis suggereretur turbæ necessitas, factum est ob id, ut ne videretur ad miraculi operationem ostentationis gratia proflire, atque ut miraculum ipsis Apostolis & aliis esset commèdatius & testatius. Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego pascam eos, hoc enim arrogantiam videretur fuisse, sed, non habent necesse ire, vos date illis manducare: ut illis se non habere testantibus magnitudo miraculi notior fieret: & illis impotentiam obtendebat ipse velut necessitate coactus faceret iam quòd suum erat. Illo tamen dicto; vos date illis manducare; Dominus etiam significauit, quòd sit non nunquam boni pastoris officium; nimirum, ut non solum pascat pane doctrinæ, sed etiam pane corporali cum opus fuerit: deinde, quantam illi haberent potestatem si crederent, ut quibus datum esset tantam pascere multitudinem, quemadmodum credere id meritò potuissent, ex miraculis prius perpetratis in nomine Christi. Cæterum, quemadmodum Apostolis suam sollicitudinem & misericordiam ostenderunt, cum Christo suggererent turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferunt promptum ad obediendum animum, sed dolent non adesse ipsis facultatem: dum dicunt: Non habemus hic nisi quinque panes: &c. Et per hanc item ipsorum responsionem Apostolos magis præparauit ad miraculi fidem & admirationem, ut qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascendam innumerabilem.

merabilem. Quòd autem Ioannes refert Andream dixisse, Est puer hic vnus qui habet quinque panes, &c. non est contrarium ei quòd alii dicunt, Apostolos respondisse se habere illos panes. Primo enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde, puerille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionem suam Apostolos piscates vocat pueros, dicens: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Vbi obseruanda Apostolorum frugalitas, ac neglectus rerum corporaliu. Cum enim essent duodecim, & iam in desertum locum secederent, quinque tamen panes tantum secum deferunt, eosque hordeaceos, & pro opsonio non carnes, sed pisces, & eos tantum duos. Videri autem posset etià ideo hordeaceorum panum apertam factam mentionem, quo reuocaretur in memoriam miraculum Helizæ, qui viginti panibus hordeaceis pavit viros centum. Eorundem Apostolorum prompta obedientia declarata est, cum iussi afferre quinque panes quos solos habebant, non dicunt; unde ergo subleuabimus famem nostram; sed cõfestim obediunt, suo exemplo nos docentes, quòd etsi pauca habuerimus: oporteat ea etiam comunicare egenibus. Porro quare Dominus præ cæteris Philippum tentauerit, hoc est, explorauerit fidem illius, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, sed apertius Cyrillus sic scribens: Non est alienum cõsiderare, quare ad Philippum: Libenter Philippus discebat, quærebaturque sapius, sed non erat adeo acutus ut altiora posset intelligere. Quòd inde patet, quia magno tempore Saluatorem secutus, & varia Deitatis eius signa indies aspiciens, & tam rebus quam verbis ad cognitionem attractus, quasi nihil adhuc didicerit, in ultimo fere dispensationis tempore dicit ad Iesum: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Ut ergò rudiorem ad sublimiora ingenio consequeda & ad fidem vocans, & roborans vocat, &c. Bene autem Dominus Philippum tentans, dicit: Vnde ememus panes, hoc est, quibus pecuniis, aut ex quo loco, cum simus in deserto. His enim verbis Dominus omnem viam emedi panes illis occlusam significans, ad illud eum cogit erumpere ut diceret: Si voluerit multitudinem eam alere, opus esse ut illa ineffabili potètia alimenta iam producat, qua olim viderat Dominum in nuptiis aquas conuertisse in vinum. Quòd autem Ioannes tempus huius miraculi designet, dicens. Erat autem proximum pascha dies festus Iudæorum; potissimum ob id factum videtur: ut ex supputatione paschatum & aliorum festorum Iudæorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quòd ab aliis non fuit significatum Euangelistis, quanquam etiam mysterio non vacat; miraculum hoc (quòd occasio fuit illius sermonis qui sequitur de manducando corpore Domini, & tradenda carne eius in cibum, id quòd factum est circa pascha vltimum) factum fuisse etiam circa pascha præcedens, maximè cum hoc miraculum specimen quoddam & typus fuerit illius spiritualis panis, qui sequenti erat paschate instituendus.

^B ET PRÆCEPIT ILLIS UT ACCUMBERE FACERENT OMNES SECUNDVM CONTVBERNIA SVPER, &c.] Quòd nos habemus secundum contubernia; Græce est συντροφία συντροφία, hoc est conuiuia conuiuia. Est autem Hebraismus, quo dictiones geminantur pro

numero distributio, ut sit sensus: per singula conuiuia, aut per distributa conuiuia. Sic & postea cum in Marco habemus in partes, Græce est μερῶν μερῶν, hoc est areolæ areolæ, pro eo quòd est, per areolæ singulas. Præcepit autem Dominus turbas discumbere, id què in sodalitia numero cõtum aut quinquaginta, tum ut omnia ordinatè & sine tumultu fierent: tum ut ex huiusmodi distributione numerus manducatum cito percipi posset à Apostolis, quorum etiam ministerio ob hoc est vltus, ut ipsi etiam manducantes melius aduertent miraculi magnitudinem & veritatem. Quòd autem Lucas dicit Dominum dixisse: Facite homines discumbere per conuiuia quinquagenos; non est contrarium illi quòd habet Marcus in quibusdam sodalitiis fuisse centenos, Lucas enim partem tantum dicit, Marcus vero totum. Et quòd Ioannes dicit numerum virorum fuisse quasi quinque milia; & Lucas fere quinque milia; non est contrarium illi quòd in Matthæo & Marco legimus, eos qui manducauerunt fuisse quinque milia. Primum enim mos scripturæ est in numerorum descriptione non anxie certum ipsum ponere numerum, nec curare si paulo minus aut plus sit: ut cum annos hominum describit, qui in aliquot mensibus aut defecerunt, aut exuperauerunt. Deinde sciendum, apud Græcos in Matthæo & Marco etiam addi eam dictionem quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducatum, nempe dictionem ὅσων, hoc est, ferme vel circiter. Eadem enim hæc dicitio in omnibus est Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse cõpletum. Porro circa panes & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandum est Dominum quatuor fecisse. Primo enim suspexit in cœlum, ipso gestu demonstrans, unde haberet potestatem huius miraculi. Secundo, ut habet Ioannes, gratias egit Deo patri, pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendi præsens miraculum, docēs non tantum post sumptum cibum, sed etiam ante Deo gratias esse agendas à nobis. Tertio benedixit, quòd quidam intelligunt idem esse cum eo quòd dicit Ioannes gratias egisse, ut benedicere sit hic laudare Deum, sed obstat quòd Lucas dicit; benedixit illis, nempe panibus. Hæc autem benedictio, erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hic non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem, quemadmodum benedictio panis in vltima cœna operabatur panis trãsmutationem in corpus Domini. Quarto fregit panes ac distribuit Discipulis, ut distribuerent turbæ. In qua fractione ac distributione, intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eva, & quo hydria farinæ non deficiebat, nec lecythus olei minuebatur in domo Sarephthanz, & quo parũ olei impleuit ad preces Helizæ multa vasa; quales multiplicationes non possumus intelligere, nisi per additionem materiæ, id què vel per creationem, vel per conuersionem. Vnde Augustinus dicit super Ioannem hoc loco, quòd hoc modo Christus ex quinque panibus satiauit quinque milia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum. Quòd sic per conuersionem alimenti. Sunt autem Augustini verba hæc: Vnde multiplicat de paucis granis segetes,

inde in manibus suis multiplicavit quinque panes. Potestas enim erat in manibus Christi, panes autē illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terrā fecit multiplicata. Dicitur tamē vel ex quinque panibus turbas pauisse, vel ex costa mulierem formasse, quia additio facta est ad materiam præexistentem panum vel costæ. Verisimile autem est hanc multiplicationem panum non solum factā in manibus Christi, sed etiam in manibus Discipulorum atque turbarum. Sic enim miraculum erat certius & maius. Cæterum cum iam cibo expleta esset multitudo, iussit Discipulis Dominus ut colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem cōmeatum quinque panum & duorum piscium, tum ut & hoc argumento procuraret certitudinem & admirationem miraculi, tum ut doceret non oportere parcā esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidentes, eamque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus, secundum illud Pauli: Qui administrat semen feminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum; & auget incrementa frugum iustitiæ vestræ. Porro quod ad moralem spectat doctrinā, recte intelligitur Dominus hoc miraculo significare voluisse eis qui sibi adherent etiam in deserto, hoc est, vbi nullum humanum auxilium adfuerit, nullum necessariorum bonorum defecturum: ac ob id prædicatoribus anxiam solici-

itudinem parandi cōmeatum esse tollendam. Quod vero ad allegoricum pertinet sensum, satis fuerit simpliciter intelligere significatū esse tempus iam aduenisse in quo panis spiritualis verbi Dei & corporis dominici Dei gratia multiplicatus, à Christo primo authore per manus Apostolorū & Apostolicorum virorū esurienti diuersarum turbarum & gentium multitudini esset distribuendus, idque in maxima copia, quam significant fragmentorum reliquæ. Itaque non sine mysterio extra Iudæam, & in deserto loco factum est hoc miraculum, idque in panibus quinque, eisque hordeaceis, nimirum quia relictis Iudæis, gentes incultæ & esurientes pane spirituali magis erant pascendæ: ac doctrina Moyli in quinque libris consistens, & adhuc parū suaui, Christo frangere & aperire scripturas erat sic multiplicanda, ut omnibus hominibus satiantis sufficeret. Secundum quem intellectū allegoricum, docetur hic moraliter, quomodo pascendi sint Euangelici sermonis pabulo homines à prædicatoribus, nepe ut Euangelistæ quantumuis sint multa lectione ac meditatione in sacris instituti, tamen agnoscant quā sit illis exilis comeatus, & eum quem habent, quantum quantus est, se Domino debere, eique illum sese debere offerre, ut illius benedictione & fractione multiplicatum opponant populo, non tanquam suum, sed tanquam Domini cibum. Ita enim fiet Euangelicum conuiuium, & salutare pabulo non tantum omnes saturabuntur, sed etiam supererit quod prædicatores sibi colligant ac reponant in secreto cordis sui.

IESVS ERGO CVM COGNOVISSET QUIA VENTURI ERANT UT RAPERENT EVM: &c.] Dixerat Ioannes, turbas viso signo dixisse: Hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. Vbi notandum, eos non simpliciter dixisse Dominum esse prophetam, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Christum agnoscens dicebat: Domine, video quia propheta es tu, sed dicere voluerunt ipsum esse insignem illum prophetam, quem in Moyse & aliis prophetis sibi proximum audierant, hoc est, esse ipsum Messiam expectatum. Id significat primum articulus qui in Græco præmittitur, & *προφητης*, ac si dicatur: Hic est ille propheta. Deinde quod sequitur; qui venturus est in mundū; hoc est, de quo à prophetis prædictum est quod venturus esset in mundum. Hunc enim esse horum verborum sensum, dictum est circa caput 47. Proinde rectius versum fuisse; qui venturus erat in mundum. Observandum & illud, quod circa idem caput dictum est, prophetam in scripturis non dici solum à prædicando futura. Christum enim prophetam dicunt: non ob futurorum quæ ab eo audierant prædictionem, sed propterea quod ex miraculo intellexerant eum esse datum à Deo hominibus doctorem. Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expectatum illum à Iudæis prophetam, ut verè erat & ex scripturis intellexerat illum fore regem Iudæorum, hinc iam commovebantur turbæ ut Dominum etiam vi raptum in regem suum deligerent & agnosceret. Verum Dominus quoniam iam dudum à patre rex erat constitutus, ac natus erat rex Iudæorum, ab omnibus non debebat rex fieri aut ordinari, nec adhuc tempus erat ut à populo pro rege coleretur, maxime quod regnum Messie isti somniarent regnum esse terrenum & corporale, quale fuit regnum Davidis. Ideoque ut turbarum temerarium, insipiens & seditiosum factum impeditet, & regni sui manifestationem suo tempori referuaret, Dominus dimissis Discipulis primum, ac deinde etiam turba, abiit in montem secedens è turba; hoc suo secessu docens popularem laudem non esse pastoribus affectandam, sed fugiendam. Non secessit autem Dominus ut inertem vacaret otio, sed ut orationi intentus esset, cui & tempus & locum convenientem delegit pro suo more, nimirum extra turbā, in monte, & in nocte orans, ac docens prædicatorem à prædicatione & externo ministerio ad orationem debere confugere, eaque se ab externis occupationibus in Deo colligere ac munire contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectū prædicati verbi Dei in auditoribus. Observandum autem quod dicunt Matthæus & Marcus Dominum coegisse suos, ut præcederent eum trans fretum. Eo enim significatur & Dominum festinasse ut à turba dimitti posset: & Apostolos ab amabili Domino inuitè diuelli potuisse, tum quod cuperent illi semper adesse, tum quod sua nauis illum secum vellent transuehere, præter quam sciebant nullam aliam esse qua transuehi posset. Quod autem Ioannes postquam dixit Dominum fugisse, vel, ut habent Græca, secississe in montem de Discipulis subiūgit, ut autem sero factum est, descendit Discipuli eius ad mare; ne sit contrarium narrationi reliquorum duorum Euangelistarum, qui dicunt, Christum, antequam dimississet turbas, & in montem ascendisset, statim à peracto mira-

culo coegisse Discipulos ut præcederent eum trans fretum, intelligendum est Ioannem illud dixisse recapitulando, ut annotauit Augustinus, sicut & quod sequitur; Et cum ascendissent nauem, venerunt trans mare in Capharnaum; dictum est præoccupando. Nam postea narrat quæ contigerunt in mari existentibus priusquam venirent in Capharnaum, quanquam illud, *μεταωριστο*, pro quo interpretes vertit, venerunt, accipi possit esse præteritum imperfectum, ut vertatur per, ibant. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioannes, ei quod dicit Marcus præceptum fuisse Discipulis ut præcederent ad Bethsaidam. Intelligendum enim Ioannem non designasse primum locum in quem venerint post transfretationem, sed eum in quem venerunt ex Bethsaida & aliis aliquot vicinis locis. Vnde Matthæus & Marcus postea describentes locum in quem venerunt cum Domino Apostoli, nomen ponunt generale, Genezareth, quod est nomē regionis, in qua sunt Bethsaida & Capharnaum, à qua regione mare Tyberidis suum habet nomen, ut dicatur stagnum Genezaret, quemadmodum prius dictum est. Ideo autem Capharnaum venisse Ioannes commemorat, propter ea quæ narraturus est gesta mox & dicta in Capharnaum, ciuitate in qua ferè Dominus cum suis manebat.

ET TENEBRÆ IAM FACTÆ ERANT, ET NON VENERAT AD EOS IESVS. MARE, &c.] Rursus Dominus, sicuti olim prius, suorum fidem probare per immisam tempestatem voluit, suamque illis virtutem demonstrare, & contra imminentes illis postea persecutiones animos illorum confirmare. Sed tunc quidem tempestatem maris passi sunt, habentes secum ipsum in nauigio, sed dormientem: nunc verò soli existentes ac in noctis tenebris constituti, multisque laboribus diu, nimirum vsque ad quartam noctis vigiliam, hoc est, sub diluculum defatigati, ut sic paulatim eos ad maiora duceret, & ad ferendum omnia viriliter instrueret. Observandum autem quod dicit Marcus, Dominum cum iam descendisset rursus è monte, & staret solus in littore, vidisse, etsi tenebræ essent, Apostolos laborantes in remigando, cum non videretur ab eis. Eo enim docemur, quod quanquam ad tempus Dominus videatur suos destituere, eosque relinquit in multis periculis & laboribus, nequaquam tamen auertit oculos suos ab eis, sed eorum labores considerat, etiam si seipsum illis necdum ostenderit, ut ob id merito nemo animum despondere debeat in rebus quantumlibet turbatis & commotis, hac fide animo concepta, quamuis nusquam se Dominus ostendat, tamen ipsam curam suorum gerere, ac ob id non posse illis deesse cum tempus postulabit. Itaque & hic tandem suos accedit opem illis laturus, sed priusquam id faceret, rursus alia ratione timorem illorum auget, ut eorum fidem magis probaret, & suam virtutem declararet. Ideo enim ambulando super mare, ac simulando se eos velle præterire, permisit eos existimare se esse phantasma, hoc est, spectrum & terribilamentū aliquod, quale in nocte apparere solet ex dæmonis illusionem, credentes non posse fieri ut graue & solidum hominis corpus liquidum elementum sustineret, ac ob id vulgari timore ac vano correpti exclamauerunt instar trepidorum & timidorum. Vbi autem hæc contigerint ostendit Ioannes dicēs; cum remigaf-

AMBVLAT IESVS SVPER MARE ET PETRVS.

Matthæi 14. Marci 6. Ioannis 6.

CAPVT LVIII.

Iesu s ergo cum cognouisset quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, statim compulsi sunt Iesus Discipulos suos ascendere in nauiculā, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidā, donec ipse dimitteret turbas. Et cum dimississet eos abiit, fugit iterum, & ascendit in montem ipse solus orare. Ut autē sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus. Mare autē vento magno flante, exurgebat. Et cum sero esset erat nauis in medio mari, & ipse solus erat ibi in terra. Nauicula autē in medio mari fluctabat. Et vidēs eos laborantes in remigando erat enim ventus contrarius eis & circa quartā vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare. Cum spera autē remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vidēt Iesum ambulante supra mare, & proximum nauis fieri, & volebat præterire eos. At illi ut viderunt eum ambulante supra mare, putauerunt phantasma esse, & timuerunt, & turbati sunt dicentes: Quia phantasma est, & præ timore clamauerunt. Omnes enim viderant eum, & conturbati sūt. Statimque Iesus locutus est cum eis & dixit eis: Habete fiduciam ego sum, nolite timere. Respondens autē Petrus dixit illi: Domine, si tu es iube me ad te venire super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendēs Petrus de nauicula, ambulabat super aquas ut veniret ad Iesum. Videns vero ventum validū, timuit: & cum capisset mergi clamauit dicens: Domine saluum me fac. Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: Motus dice fidei, quare dubitasti? Voluerunt ergo accipere eum in nauim. Et ascendit ad illos in nauim. Et cum ascendissent in nauiculam cessauit ventus, & statim sicut ad terram in quam ibant. Qui autē cum in nauicula erāt, venerunt & adorauerunt eum dicentes: Vere filius Dei es. Et plus magis inter se stupebant. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorū obtusatum. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth, & applicuerunt. Cumque egressi essent de nauis, continuo agnouerunt eum. Et cum cognouissent eum viri loci illius, percurentes miserunt in vniuersam regionē illā, & obtulerunt ei omnes male habentes. & ceperunt in grabatis eos qui se male habebant circumferre vbi ambulabant eum esse. Et quocumque introbat in vicus, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant insirgerat se mos, & deprecabantur eum ut vel sibi vestimenti eius tangerent: Et quotquot tangebant eum, salui fiebant.

I E S V S

sent ergo stadia viginti quinque aut tringinta, videt Iesum; &c. quo significat eos emensos fuisse plusquam dimidium lacus; siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Plinius vero sex mille passuum, hoc est, stadiorum 48. Stadium enim octava est pars miliarij Nam teste Plinio lib. 2. stadium centum viginti quinque nostros continet passus, hoc est, sexcentos & viginti quinque pedes, quamvis quidam stadia faciunt centum vlnarum, hoc est, sexcentorum pedum tantum. Alij stadia ducentorum pedum, quale dicitur fuisse primū stadium quod in Olympo cursu fecit Hercules. Cum ergo Dominus duplici iam ratione suorum fidem tentasset, nempe immissa tempestate, & vana spectri nocturni estimatione quorum illud, verum periculum afferbat: istud, vanam timorem incutiebat, volens eos simul & à periculo & timore liberare. statim allocutus est eos, ac voce illis non ignota significat quis sit, à cuius apparitione sibi mutuebant: Ego, inquit, sum, nolite timere. Communi quidem more dicit; ego sum; quomodo solemus trepidos compellere qui nos ex voce agnoscere possunt, sed tamen quodam modo proprium illi fuit dicere, ego sum, non subiungendo quis sit, vt qui fuerit is qui olim dixerat Moysi: Ego sum qui sum; adeo, vt eum postea querentibus se capere diceret illud; Ego sum; illi timore correpti, virtute verborum Christi ceciderint retrorsum.

RESPONDENS AUTEM PETRVS DIXIT: DOMINE SI TV ES, IVBE ME, &c.] In omnibus locis Petrus invenitur ardentissimæ fidei & dilectionis. Eodem igitur fidei & dilectionis ardore quo semper nunc quoque & credit se posse facere per voluntatem magistri, quod non poterat per naturam, & mox cupit adesse magistro, nullas ferens dilationes. Ex verbis autem eius liquet quantus in eo fuerit feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit: Ora patrem & deprecare; sed, iube; credens quod non solum ipse super mare posset ambulare, sed etiam aliis solo iussu hoc præstare. Deinde non dicit; iube me ire super aquas; sed, venire ad te, significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorem solum, non petiturus vtique si per aquarum profunditatē non fuisset prohibitus humano modo Dominum adire, sed, quemadmodum postea cum non longè nauis esset à terra, proflitatus in aquam vt Domino coniungeretur. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus dixit. si tu es; Dominus vt se esse comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret, iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Quo miraculo etiam posteris Dominus prospexit ne ideo crederent Dominum habuisse corpus aereum, & nõ tale quale nos, quia soder molles aquas ambulavit. Qui enim, inquit, Diuus Hieronymus, corpus Domini ideo putant non esse verum, quia super molles aquas quasi molle & aereum incesserit, respondeat quomodo ambulavit Petrus, quem vtique verum hominem non negabunt. Si autem queratur quomodo Petrus excelsari possit à temeritate, qui dicens; iube me venire; significauit se verbo præcipiendi habiturus fidem; cum etiam phantasma loqui potuisset, quemadmodum putabant

fieri potuisse vt illud nomine Christi dixerit; ego sum, noli timere. Dicendum, quod Petrus petiuit non simpliciter præcipi sibi venire super aquas; quasi illi verbo esset habiturus fidem, sed petiuit illud sibi præcipi cum efficacia, quam præcipientis efficaciam sensit partim ex securitate nata in animo eius post præceptum, partim ex eo quod dum tentauit aquam pedibus, sensit eam non cedere. Factum est autem istud miraculum ambulationis super aquas, vel per hoc quod aqua manens quidem fluxibilis suspensa est diuina virtute à naturali sua cedendi & diuidendi se conditione vel per hoc quod corpus Petri graue, manens grate non grauidauit aquam, sicut ignis in fornace suspensus fuit à sua actiuitate. Porro vt ipsemet Petrus cognosceret quam fides illa quæ eum fecit ambulare super aquas, infirma adhuc in ipso esset & alia rursus occasio daretur augenda fidei, atque Domini potentiam & benignitatem in eos qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: Dominus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immissa venti tempestate finit incidere in metum & periculū submersionis. Vbi obseruandum quod dicit Euangelista videns autem ventum validum, timuit. Quam diu enim Christum solum habebat præ oculis, atque in illum fide respiciebat, sine omni periculo subserviebat illi liquidum elementum. Cæterum cum dimotis pauli per oculis à Iesu, cepit circumspicere ventorum vehementiam, aquarum tumultum, suamque imbecillitatem, rursus extimuit, ac ob id cepit subsidere ac periclitari ne mergeretur. Verum periculum ex diffidentia natum rursus excitauit igniculum fidei, ita vt clamaret dicens: Domine, saluum me fac, nihil scilicet addubitans quin posset saluare. Hic Dominus primum Saluatoris officio fugens, extendens manum apprehendit eum: & deinde doctoris officio fungens, ait illi: Modicæ fidei, &c. significans quod non venti immissio, sed illius modica fides periculum operata fuisset.

¶ VOLVERUNT ERGO EVM ACCIPERE IN NAVIM. [ET ASCENDIT AD ILLOS IN, &c.] Scrupulus quidam est in verbis Ioannis: Nam dicens; voverunt ergo eum accipere in nauim; & statim nauis fuit ad terram in quam ibant; significare videtur Christum non esse receptum in nauim, quod aperte contrariū est narrationi Matthæi & Marci. Certe Chrysostomus vel ob hanc præcipuè causam existimat aliud esse miraculum Ioannis ab eo quod narrant reliqui duo. Verum cum id non sit probabile, dicendum Ioannem quidem non negare Christum ascendisse in nauim, sed tantum dixisse; voverunt eum accipere in nauim; vt significaret Apostolos cum adhuc longè essent à terra, voluisse Dominum accipere in nauim, vt solito more cum illis nauigaret vsque dum peruenirent ad terram, non tamen necesse fuisse vt solito more nauigando peruenirent ad terram, eo quod nouo quodam miraculo subitò nauis fuerit ad terram. Itaque secundum historiam mox cum Christus Petrum erexisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit, & nauis terræ appulit, duplici scilicet miraculo facto à Christo. Post quæ qui erant in nauim accesserunt, & proferentes se adorauerunt eum, dicentes: Verè filius Dei es; per hoc quod dicunt; filius Dei es, significantes

cantes se credere ipsum Messiam, quemadmodum Nathanael hac circumlocutione Messiam significauit: per hoc quod dicunt, Verè; significantes ipsum non tantum secundum opinionem, sed secundum veritatem esse illum singularem Dei filium in scripturis promissum. Non enim verisimile est eos ideo dixisse, verè, vt significarent eum esse filium Dei naturalem, & secernerent eum à filiis Dei per adoptionem, cum necdum illis esset trinitatis mysterium reuelatum. Quod autem dicit Marcus, plus magis, hoc est, vehementer valde, vel vehementer supra modum (Nam Græcè est *ἄνωγει* in *ὄψις*, hoc est ad verbum, valde ex abundantia) intra se stupebant, & non intellexerunt de panibus, quia eorum fuit obæcatum; non est contrarium ei quod dixit Matthæus, eos agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim non vult significare post peractum miraculum istud, eorum sic fuisse obæcatum, vt non possent dignè de eo sentire, sed quod tanta esset tarditas & cæcitas in eis, vt pro re maximè stupenda ducerent miracula quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cum longe prodigiosus esset quod tantulo cibo pauisset tantam multitudinem, hoc est, quod non sic agnouerant & stupebant Christi potestatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo quod ambulauit super vndas, & tempestatem sedauit. Atque ob hanc causam bene in hæc pericula & timores, suos Dominus incidere permisit post multiplicationem panum, vt qui illum non satis agnouissent ex maximo illo beneficio: tum demum melius agnoscere inciperet, vbi malis attritus fuisset. Sic certe & nobis vsuenerit solet, vt in multa felicitate non obseruemus Dei erga nos beneficentiam: attriti malis, tum demum agnoscamus. Proinde quod ad moralem pertinet doctrinam, præterea quæ dicta sunt circa caput Concordiæ 30. hoc est, præterquam quod docemur hac historia quare & quomodo Deus per aduersitates & pericula suos tentare, sed nunquam derelinquere solet, hic vltimus ex priori parte historię discendum quæ sit animorum nostrorū stupiditas, vt qui Dei erga nos bonitatem sæpe ex ipsius beneficiis non satis agnoscamus. Itaque optimus pater nostræ salutis causa immittere aduersa solet, vt videtes nihil salutis situm esse in omni creatura, sed in solo Domino, in fide, dilectione, & gratiarum actione crescimus & proficiamus. Sicque impletur illud Isaïæ: Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Præterea discimus Dominum aliquando suos in periculis relinquere, & se veluti ab illis subtrahere, vt suas vires experiantur. Sic enim modo à nauigantibus subtraxit Apostolis, qui si secum in nauim Dominum habuissent, mox ad Dominum confugissent in tempestate exorta quemadmodum prius fecerant. Quod autem Dominus suos magis tenuit priusquam liberaret & consolaretur, monemur cum aduersitas summa fuerit, tum proximam adesse salutem. In secunda verò historię parte; quæ peculiariter est de Petro, docemur primū fidei omnia esse possibilis, vt perquam aqua Petrum portauit priusquam hæsitaret. Docemur secundò, non satis esse credere aut confidere, sed opus esse constanti & perpetua fiducia nec dispiciendum quantum sit periculum in quo agimus, aut quid vires nostræ possint, sed quid is possit cui fidimus. Postremum docemur, quæ sit naturæ nostræ in diffidendo stupida facilitas. Pe-

trus enim qui fide quod maius erat superauit, nempe vndas maris, à minori turbatur & superatur nimirum à venti impulsu. Sic multoties vsuenerit, vt qui in magnis periculis sese rectè gesserunt, in minoribus superentur & perturbentur. Idem in priori historię parte videre licet. Apostoli enim tempestate maris afflicti non dicuntur timuisse, aut præ timore exclamasse, sed viriliter laborasse in remigando contra ventum eis contrarium, cum eidem propter vanam spectri opinionem præ nimio timore fœmineo more exclamauerint. Ad hæc in priori historię parte docemur, in periculis non ociosè pendere à diuino auxilio, sed omnia facere quæ sunt in nostra potestate, & cum Apostolis contra pericula certare & laborare. Cum verò humanum planè defuerit auxilium, docemur ex secunda parte historię fidenter eū Petro Christi implorare opem. Itaque cum dermergi cepimus tempestate vel afflictionum, vel perturbationum animi, Iesum inuocemus, & continuo porriget etiam nobis manum auxiliarem, & extrahet nos. Porro allegoricum prioris historię sensum pulchrè tractat D. Augustinus libro de verbis Domini sermone 14. fere in hunc modum: Quod Christo in montem ascendente ad orandum, Apostoli ex illius præcepto transfretantes tempestatem grauem passi sunt, significat quod post Christi in cœlum ascensionem, Apostolorū qui à Christo mandatum acceperant deferendi Euangelium per mare ipsius sæculi, nauicula, hoc est, Ecclesia multis esset persecutionum fluctibus & quasi contrariis ventis impetenda. Labor autem Discipulorum in remigando, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter vndas sæculi aduersantes, & immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cœlestis peruenire conatur, Quoniam autem Christus orat in excelso, ac videt suos contra contrarios Euangelio ventos laborare, turbari quidem potest Apostolorum nauicula, sed mergi non potest. Turbabitur autem, vsquedam ad eam rursus veniat Dominus, qui solus fluctus maris, calcare potest, quod fit circa quartam noctis vigiliam, hoc est, in fine sæculi, nocte huius mundi pene finita. Sed priusquam clarè à suis conspici & agnosci poterit, nouis terroribus in suo aduentu multos percellat, vsquedum omni caligine huius sæculi discussa, ac omni metu sublato cum tempestatum sedatione, ab his qui sunt in nauicula adorabitur tanquam verus filius Dei. Nam in nocte huius sæculi, cum ingruit aduersitatum procella, frequenter multis vsuenerit ita perturbari, vt res Christiana eis quasi phantasma quoddam esse videatur. Quod vero ad secundam historię partem attinet, quæ de Petro est, Diuus Hilarius intelligit typum fuisse promptitudinis Petri ad commoriendum Christo, & mox secutæ negationis ex metu. Quod enim solus ex omnibus precari audeat iuberi sibi vt ad Dominum super aquas veniat, designabat affectum voluntatis ipsius tempore passionis quando præ aliis primus se obtulit ad commoriendum Domino, quem & solus penè iam captum secutus est, sed mox metu correptus mergi cepit, & submersus fuisset, nisi gemitu & lachrymis Christi opem inuocasset, & inuocatum cum impetrasset. Sic & Theophylactus in Matthæum

ET CVM TRANSFRETASSENT, VENERUNT IN TERRAM GENEZARETH, BET, &c.] Videntur quæ hic narrat Matthæus & PP 3

vt habent vnde tribuatur necessitate patienti. Et: Si quis non vult operari, nec manducet. Proinde commodè dictum Saluatoris accipiendum est, vel hoc modo: Operamini non tam cibum qui perit, quam eum qui permanet. Aut, quod in idem redit, operamini, hoc est, toto pectore & animo curate non cibum pereuntem, sed cibum permanentem. Voluit enim Dominus his verbis non interdiceret curam corporalis cibi, sed docere præponendum illi esse curam cibi spiritualis, & illum obiter curandum: hunc autem toto animo querendum, atque vt fidem omnium operationum, quomodo hi contra quos hæc dicit, quærebant cibum pereuntem. Vt autem scirent à quo cibum hunc querere deberent, subiicit, Quem filius hominis dabit vobis; de se modestè loquens in tertia persona; & filium hominis nominans, ac significans se non venisse ad pascendum corpora, sicut illi quærebant ab eo pasci, sed ad pascendum mentes. Et quoniam mirari poterat audientes, quomodo ipse qui filius hominis, hoc est, homo erat, posset dare cibum permanentem vitam æternam; subiicit: Hunc enim pater signauit Deus. In qua sententia verbum, signauit, tripliciter potissimum exponitur. Augustinus enim intelligit, signauit, hoc est, signo aliquo ab aliis separauit, videlicet vngens eum oleo spiritus præ participibus suis. Cuiusque enim rei signum additur, ob id additur, ne cum aliis confusa dignosci non possit. Itaque sic sententiã hanc cum superiori coniungit Augustinus: Nolite me cõtemnere quia filius hominis sum, sic enim sum filius hominis, vt Deus pater me signauerit, hoc est, proprium aliquid dederit quo ab aliis separaret, & agnosceret hominum reliquorum esse saluator. Verùm dictio Græca non simpliciter significat signare, aut signo aliquo notare. Est enim hic rursus ea dictio quæ supra cap. 3. Ioannis, ἐσφράδισεν hoc est, sigillauit, quod Cyrillus hoc loco sic intelligit, vt significetur patrem filio dedisse omnimodam secum identitatem, quomodo signaculum simile est sigillo imprimeti, ac filium veluti signaculum esse patris, quomodo dicitur à Paulo esse splendor & figura substantiæ eius Chryostomus verò simpliciter interpretatur, sigillauit, hoc est, veluti sigillo suo apposito, voce iua cœlesti & miraculis confirmavit & declaravit, auctoritatem eius ostendens quis sic, & quod possit dare cibum hunc permanentem. Quæ interpretatio & accommodatio est ad mentem Evangelicistæ, & magis continet illi loco prædicto, vbi hoc verbum prius similiter positum fuit à Ioãne.

DIXERUNT ERGO AD EVM; QUID FACIEMVS, VT OPEREMVR OPERA DEI? RESPONDIT IESVS, &c.] Pro faciemus, Græcè est, *ποιήσωμεν*, quod interpres accepisse videtur, vt sit futurum secundum. Sed quoniam huiusmodi circumflexa verba carè futuro secundo, quidam & alii accipiunt vt sit præsentis temporis, facimus, quod tamen exponi debet per, facere poterimus. Nihil quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operandis Dominus dixerat, sed tantum de operando cibo permanente, & tamen hi inferunt, quid faciemus vt operemur opera Dei: siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, quasi illa sint cibum permanentem in vitam æternam, siue potius quia intellexerunt ex eo quod dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere & labore curandum illum cibum,

A non posse cibum illum operari & curari operibus humanis: sed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ consonat responsio Domini, qua significatur non quod opus Dei sit cibum permanentem, sed quo opere curatur & acquiritur cibum permanentem qui est Christus. Obseruandum autem quod Iudaico more de operibus quærent, vt quæ sola ferè lex Moyfi exigit, quæ ob id à Paulo dicta est lex factorum & operum. Et quanquam accipi possit hæc questio simpliciter animo proposita, ac studio discendæ veritatis facta, Cyrillus tamen intelligit eam non ex bono animo, nec ex discendi cupiditate, sed ex arrogantia potius prodidisse, ac quasi omnia scirent, & nihil sibi discendum restaret, ita rogasse, quasi dicant: Satis nobis præcepta Moyfi sunt, non minus scimus, quam oporteat illos scire, qui Dei opus facere volunt, quid igitur nouum & inauditum nos docere poteris, quod in scripturis dictum non sit? Hic sane intellectus est non sit necessarius, bene conuenit responsioni Christi, qua docet de opere quodam Dei, de quo non ita docuit Moyses. Quoniam ergo Dominus supra dixerat operandum esse cibum, & illi de operibus Dei quæstionem intulerunt, bene Dominus imitatus eorum quæstionem respondet: Hoc est opus Dei, &c. Illi quidem de operibus Dei quæsierunt, Dominus verò singulariter de vno opere Dei respondet, per quod lex Evangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, secernitur à lege Mosaica, quæ factorum dicitur. Perinde ergo est ac si dixisset: Non illa sunt opera quæ Deus à vobis nunc potissimum exigit, quæ Moyses vobis præcepit de circunstone, victimis & cæremoniis, sed hoc est singulariter Deo gratum opus, hoc peculiariter nunc à vobis exigit, vt credatis in eum quem misit ille. Credere enim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quod fides Dei sit donum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit, & illi gratum est. Singulariter autem opus fidei exigit, cum alia multa etiam sint Evangelicæ legis opera Primum, quia, vt dictum est, opus fidei fecerunt legem Evangelicam à lege Mosaica, cuius hi erant obseruatores & admiratores, cum quibus Dominus loquebatur. Deinde, quia fides est primum opus Evangelicum, quo operamur & curamus nobis cibum permanentem in vitam æternam. Nam de huiusmodi opere erat hic quæstio, non de quouis opere Dei. Et postremum, quia fides vt est fundamentum omnium operum Evangelicorum, ita omnia huiusmodi opera in se quodammodo includit. Loquitur enim Dominus proculdubio de fide quæ per dilectionem operatur. Dicit autem non; vt credatis in me, sed potius, vt credatis in eum quem misit ille; non solum modestiæ causa, sed etiam vt rationem fidei in se indicet. Ideo enim in Christum credendum, quia illum pater misit.

DIXERUNT ERGO EI: QVOD ERGO TV FACIS SIGNVM VT VIDEAMVS, &c.] Rursum Iudaico more signum petunt: & cum iam mirabile signum multiplicatione panum vidissent, tamen illud extenuantes, & comparantes cum miraculo quo Moyses pascit Israelitas in deserto, non putat illud esse sufficiens ad hoc vt credant ipsi sicut crediderunt Moyfi. Est ergo sensus iste: Vis vt nos qui Moyfi credimus, etiã tibi sicut illi credamus, ac vt magistrum à Deo datum recipiamus; Quod ergo tu facis signum auctoritatis

ritatis tibi à Deo traditæ declaratum: quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum omnibus verbis tuis fidem habeamus? Pausisti quidem semel quinque milia à quinque panibus & duobus piscibus. Verùm à Moyse circiter sexies centena patrum nostrorum milia alita sunt totis quadraginta annis, idq; non communi pane, sed qui, vt testatur scriptura, fuit cœlestis panis ac de cœlo deplutus. Tale nihil adhuc tu designasti. Merito itaque Moyses apud nos honoratur & recipitur, nec adhuc videmus quare tibi sicut illi credendum sit, maximè cum illius præcepta mutare studeas, & nouam nobis doctrinam inferre, tæque illo maiorem haberi velis. Ex his apparet quàm verè dixerit Saluator, hos ventris gratia se quæsisse. Significat enim se cupere vt otiose cum Domino vagari possint, & ab ipso sine labore pasci; sicut olim populus in deserto quadraginta annis fuit alitus. Rursum apparet eos qui hæc quærebant, alios fuisse ab illis qui supra viso miraculo dixerunt. Hic est verè propheta, &c. Aut certe pro vulgi instabilitate, cum iam saturitas illa præterisset, & à Domino iam reprehenderentur, vitio eorum detecto, à priori sententia & opinione exciderunt. Porro, manna, vox est Chaldaea. Nam Hebraicè dicitur Man, quo nomine appellatus est cibus ille, quo Hebræi aliti sunt in deserto quadraginta annis, eo quod cum primum cibus ille à populo visus esset, dixerant Man hu. Quod dupliciter intelligi potest. Primum, vt Man hu sit idem quod, quid hoc, scilicet est: pro Mahu, interiecta litera Nun euphonia gratia. Quem sensum in sua versione secutus est D. Hieronymus qui explanationis gratia de suo adiecit: quod significat, quid est hoc, Altero modo, vt sit idem quod, donum, hoc, vel donum est. Nam *מָן* Man à verbo *מָנָה* Manach deriuari potest, quod donare significat, vt intelligatur populus rei nouæ & non cognitæ generale nomen indidisse, vocans eam donum, Dei scilicet. Veruntamen cum ratio impositi nominis iuxta literam accepta sit ab ignorantia, ideoq; prior expositio proximior vero videtur. Cum autem hi dicunt, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare; alludunt ad illud Psalmistæ: Pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis.

DIXIT ERGO EIS IESVS, AMEN AMEN DICO VOBIS, NON MOYSES DEDIT, &c.] Crassa hæc & ingrata populi responsio non defatigauit Iesu mansuetudinem, ab alliciendis eis ad cognitionem rerum spiritualium. Nec indignatus Dominus Moysen sibi præponi obiecit quæ dicere iuste potuisset, nimirum quod Moysè maiora miracula fecisset, quodque scriptura nusquam Moyfi miraculum illud Manæ tribuit, sicut illi se tribuere significabant nec componit miraculum à se factum, cum manna Mosaico, sed his omnibus omissis, salutis eorum magis auidus, quam propriæ gloriæ, occasione accepta ex verbis quærentium, aggreditur explicatius tractare de cibo illo qui permanet in vitam æternam. Itaque quoniam tanti faciebant vetus illud manna, vel ob id quod in scripturis vocetur panis cœli, contra Dominus illud extenuat & deprimit in comparatione panis quem pater iam mundo offerret, cumque solita asseueratione, vt de re graui ac probè animaduertenda locuturus respondit: Amen amen dico vobis, non Moyses

A dedit vobis panem de cœlo, hoc est, panem verè cœlestem quique propria locutione è cœlo datus & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit quin Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cœli, quamuis id negare potuisset, sed quod ille panis non verè fuerit è cœlo: impropria autem locutione, è cœlo datus dicatur, quia scilicet ex aere pluebat, quomodo volucres aeris, aues cœli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersariis, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Inde enim patet prius Dominum negare voluisse, Moysen dedisse panem de cœlo verum. Idem significat articulus apud Græcos appositus τὸν ἀληθινόν, hoc est illum panem è cœlo, insignem scilicet & verum, quique verè è cœlo dici possit. Porro cum dicitur, Panem de cœlo verum, adiectiuum, verum, posset referri quidem ad totum illud, panem de cœlo, vt significetur hunc panem verè ac propriè esse è cœlo, cum manna tantum putatiuè & improprie esset è cœlo: sed melius refertur tantum ad panem, vt sit sensus: panem de cœlo, panem inquam verum, vt significetur solum panem de cœlo, esse verum panem. Hunc enim sensum significat apud Græcos articulus appositus τὸν ἀληθινόν. Verum autem hic dicitur, non vt opponitur falso, nam & manna hoc modo fuit verus panis, sed vel vt opponitur figurato & vmbatili, quomodo accepisse videtur Augustinus, dum scribit in hunc locum sic: Sed quem panem? Forte manna? Non, sed quem significabat manna, ipsum scilicet Dominum Iesum. Vel potius vt opponatur imperfecto, & ei quod solum per participationem est aliqual: quomodo Ioannis ultimo Christus dicitur verus filius Dei: & mox postea Dominus dicit carnem suam verè esse cibum, & sanguinem suum, verè esse potum: quomodo item se postea vocat vitam veram. Panem enim verum separare vult à pane quouis corporali, qui imperfectè tantum panis est, & conditionem panis, nempe viuificare, imperfectè habet:

PAIS ENIM VERVS EST QVI DE COELO DESCENDIT, ET DAT VITAM MVNDO.] Græci non habent panis verus; sed panis enim Dei est, quomodo & verustissima habent exemplaria Latina, & inter recentiores Dionysius. In Augustino semel est, panis verus, & mox, panis Dei est: Si legatur, panis Dei, iam hæc sententia declaratur, quod dixit solum patrem dare panem de cœlo, & verum panem, quia scilicet panis qui de cœlo descendit & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis quàm Dei qui est in cœlo, non potest dici panis humanus aut terrenus, sed tantum diuinus. Si legatur, panis verus est: explicantur conditiones panis veri, quibus distinguitur à manna & quouis cibo corporali. Explicantur autem conditiones duæ. Altera, cum dicitur, qui de cœlo descendit. Nam manna nec est è cœlo propriè, sed è aere, nec descendit propriè, sed dat tantum dicitur è cœlo, cum descendere propriè sit eorum que per se mouentur. Altera, cum dicitur, & dat vitam mundo, per quæ verba etiam dupliciter separatur panis Dei & panis verus à manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primò quidem per illud quod dicit, dat vitam, absolute scilicet & cœlestem, sicut è cœlo descendit. Manna enim & quouis alius corporis cibus, non dat absolute vitam, sed tantum in habentibus vitam conseruat

seruat eam ad tempus: nec perditam potest restituere, aut à morte æterna præseruare, & si quo modo dici possit dare vitam, non dat vitam quæ absolutè sit vita. Panis autem cœlestis, de quo Dominus loquitur absolutè, dat vitam: tum quia non habentibus vitam, dat vitam, tum quia à morte præseruat in æternum, ac vitam largitur quæ verè vita sola est, æternam scilicet & cœlestem. Ad hanc enim secundam rationem Dominum respexisse patet ex eo, quod declaraturus postea quomodo panis iste verus det vitam, & non manna. Patres, inquit, vestri manducauerunt manna, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, &c. Secundò, separatur panis verus à manna; per hoc quod addit, mundo. Nam manna non mundo, sed vni populo Israel datum est in cibum: panis autem verus, vniuerso mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispersis. Non enim hic mundus accipitur, quemadmodum ibi: Non rogo pro mundo. & Nolite mirari si odit vos mundus; pro impijs scilicet & mundanis hominibus, sed vel pro vniuersa hominum multitudine, vel pro electis in vniuerso mundo existentibus. quemadmodum ibi: Sic Deus dilexit mundum. &c. Inter duas autem istas panis veri conditiones, prior causa est secundæ. Ideo enim panis aliquis dat vitam mundo, quia è cœlo descendit.

DIXERVNT ERGO AD EVM: DOMINE, SEMPER DA NOBIS PANEM HVNC.] Quomodo Samaritana, cui dictum est. Qui biberit ex hac aqua, non sitiet vnquam; secundum corpus illud accipiens, & carere indigentia volens, dixit: Domine da mihi de hac aqua; sic & isti sensibilem adhuc panem somniantes, dicunt. Domine semper da nobis panem hunc qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quod non semel, sed semper eum sibi dari postulant: tum ex eo quod postea dicit Dominus eos non credere. Vnde rursum constat verè Dominum prius eis exprobrasse curam ventris. Petunt autem hunc panem sibi dari à Domino, cum tamen prius Dominus dixisset: pater meus dat vobis; quia intellexerunt patrem dare per filium, maximè quia prius dixit, quem filius hominis dabit vobis, &c.

DIXIT AVTEM HIS IESVS: EGO SVM PANIS VITAE, QUI VENIT, &c.] Quoniam auidè panem de quo Dominus loquebatur petebant, & Dominus in hac turba sciebat esse electos qui eum fructu se audirent, etsi sciret quosdam derisuros quæ diceret, cœpit iam aperte dicere, & quis sit ille panis cœlestis, & quo pacto eius possent fieri compotes. Ego, inquit, sum panis vitæ, hoc est, panis verè viuificans: & vitam veram largiens. Est enim Hebraica phrasus. Declaraturus autem se esse panem, & modum item aperire volens quo panis hic obtineri possit, subiicit. Qui venit ad me, non esuriet, &c. Quasi dicat: Quicumque alius panis non est panis vitæ absolutè, nec est panis verus, quia non tollit absolutè famem, non tollit sitim in æternum, sed tantum ad horam: ego verò tollo famem absolutè, quia in æternum. Cum autem conuenientia sermonis videretur exigere vt diceret, qui manducat me non esuriet, dicit hic in principio, qui venit ad me, & qui credit in me, vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad

cogitandum & panem de quo loqueretur esse spirituale, & manducationem esse spiritualement. Cumq; prius dixisset, qui venit ad me; postea dicit, qui credit in me; vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirum credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus: Et cum tantum dixisset se esse panem vitæ, non autem potum, declarat tamen se non tantum tollere famem, sed etiam sitim, vt intelligamus ea quæ sunt diuisa in alimentis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali: nec esse hic eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatem. Quomodo autem credens in Christum non esuriet nec sitiet in æternum, satis patet ex his quæ dicta sunt circa cap. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 13. circa illud: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Non esuriet enim nec sitiet fidelis, quia nullius ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita. De inde, quia cognito Christo & bonis quæ per ipsum est assecutus, nihil præterea magno pere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conuiescet appetitus ipsius. Solus enim ipse est qui possit appetitui hominis satisfacere plenè.

SED DIXI VOBIS, QVIA ET VIDISTIS ME, ET NON CREDITIS.] Creditis, habent codices emendatiore, non autem, creditistis; consentientibus Græcis, quæ habent *πιστεύετε*. Quoniam autem nusquam legitur Dominus Iudæis dixisse, vidistis me & non creditis, hinc quidam hanc sententiam sic intelligunt: Sed hæc nunc locutus sum vobis, propterea quod quamquam videritis me, non tamen creditis adhuc in me. Verum hæc intelligentia vt est exorta, ita non facile apparet quomodo hæreat cum præcedentibus. Proinde rectius intelligitur Dominum significare voluisse, dixisse se prius illis quod vidissent illum, nec tamen crederent. Et si queratur quando id dixerit illis: Dici potest, dixisse quidem illum ipsi aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis, cum diceret; quæritis me non quia vidistis signa, &c. Hoc enim erat dicere, vidistis me, & non creditis. Sensus ergo hic est: Petitis à me dari vobis panem vitæ qui è cœlo descendit, hunc iam vobis præsentem credendo quisque accipere potest, sed vos ideo non accipitis, quia, vt & alias dixi vobis, vidistis me, nec tamen creditis in me. Quod autem dicit, vidistis me; non simpliciter de visione corporali est accipiendum, sed quomodo postea cum dicitur: vt omnis qui videt filium, & credit in eum, &c. de visione potius tali quæ non est, sine visione mentis, qua ex factis ipsius & doctrina satis aduertebant aut aduertere debebant eum esse dignum fide, eum esse à Deo missum ac filium Dei.

OMNE QVOD DAT MIHI PATER AD ME VENIET, ET EVM QUI VENIT, &c.] Dixerat se panem, & se saturare venientes ad se, hoc est, credentes: ipsos verò non credere, nunc exponit qui ad ipsum sint venturi, & quomodo sit vt quidam veniant, indicans per hoc, etsi illi non crederent, non defuturos tamen qui crederent, & causam quare illi non crederent significans, nimirum quod non essent dati filio à patre. Omne, inquit, quod dat mihi pater, ad me veniet. Absolutè & in neutro genere dicit, Omne, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, est ab æterno

æterno eos prædestinasse in numero electorum, & in tempore eos vocare inter electos & filios Dei. Hi ergo proculdubio venient ad Christum, nec alij præter hos ad Christum fide & dilectione perseverante venire possunt. Quos enim prædestinavit, hos & vocavit, & quos vocavit, hos & iustificavit. Sicut autem prædictis verbis significavit infallibile esse donum patris, ita sequentibus significat infallibile esse expectationem venientium ad se: Et eum, inquit, qui venit ad me non eiiciam foras; vel, vt habent Græca, non eiicio foras, hoc est, non abiicio à me, mea cura non destituam, sed suscipiam, alam, viuificabo & saturabo. Non ergo solum loquitur de illa electione, qua in nouissimo die eiicientur impij foras in tenebras exteriores. Itaque hac Domini doctrina ex duabus pendere docetur quod quis ab ipso recipiatur, saturetur, ac viuificetur: & primùm ex donò patris, quod consistit in sola Dei gratia, & non in libero nostro arbitrio, secundò, ex fide hominis in Christum qua itur ad ipsum, quæ consistit in nostra voluntate: Quo autem venientes & credentes in Christum securi sint de sua receptione, subiicit in illius confirmationem: Quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hinc ergo patet quod non reiecturus sim eos qui dati mihi à patre venerint ad me, cum voluntas eius sit vt tales recipiam. Illud, non vt faciam voluntatem meam, &c. quomodo sit intelligendum, dictum est in cap. Concordiæ 36. circa illud Ioannis. Non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

HÆC EST AVTEM VOLUNTAS EIVS QUI MISIT ME PATRIS, VT OMNE, &c.] Plerique libri in duabus sequentibus sententijs habent, enim, quidam in priori sententia habent, enim, & in secunda, autem. Augustinus verò contra in priori habet, autem, in secunda, enim, quomodo & reperi in antiquis Biblijs manu descriptis, atq; in Dionysio: Græca vtrobique habent *et*, autè. Et omnino necesse est in priori sententia legere, autem, quia est subsumptio sub præcedenti generali sententia, ita vt huiusmodi syllogismum hic indicet Saluator: Veni è cœlo vt faciam voluntatem patris mei, sed voluntas eius est: vt omne quod dedit mihi non perdam, hoc est, non sinam perire, sed recipiam, & resuscitem in nouissimo die: ergo omne quod datū à patre venerit ad me, recipiam, & non abiiciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo; omne quod dedit mihi non perdam ex eo; pro eo quod est, ex omni eo quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hic & frequenter in sequentibus, tum quod in resurrectione demum electorū consummatio & vita ex omni parte beata expectatur: tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare posset, quomodo dicat nihil perire eorum quæ pater illi dedit, & vitam æternam credentibus promittat, cum illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternam, vt iam quidem viuant secundum spiritum, & licet secundum corpus moriantur aut potius dormiant, tamè resuscitandi sint in nouissimo die quando iam secundum spiritum simul & corpus victuri sunt in æternum felicissimam vitam, ita vt ob spem istam resurrectionis, corporalis eorum mors non sit verè mors dicenda, nec possit verè earum dici interitus, sed potius

ap. 10. somnus. Dicitur autem dies resurrectionis & iudicij, dies nouissimus, quia ille erit finis temporis; iuxta illud: Iuravit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit amplius. Cæterum eum, subditur; Hæc est autem; vel, Hæc est enim voluntas patris mei, &c. explicatio est & repetitio præcedentis sententiæ, differens ab illa in hoc, quod in illa explicabitur voluntas patris respectu datorum à patre: in hac verò respectu venientium ad Christum, hoc est, credentium in illum. Dixerat enim superius duo: Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, &c. Obseruandum autem in hac sententia, pro, qui videt, Græcè esse *ὁ θεωρῶν*, quod non simpliciter videre, sed considerare, contemplari & peruidere, potius significat. Significatur enim ipsum videre filium esse causam fidei: sed non simpliciter videre filium, sufficiens est causa fidei, verum probè illum & quæ illius sunt considerare & contemplari, hoc demum ad fidem adducit. Annotandum & illud, quod pro futuro indicatiui, quod hic vertit interpretis; & ego resuscitabo eum; rectius verti posset futurum optatiui, quemadmodum in præcedenti sententia; & ego resuscitem eum; vt *ἀναστήσω*, quod est hic Græcis, non sit futurum indicatiui, sed aoristus subiunctiui, quemadmodum in præcedenti sententia.

NVRMVRABANT ERGO IVDÆI DE ILLO QVIA DIXISSET: EGO SVM PANIS VIVVS, &c.] Græca non habent: viuus, hoc loco, sed tantum: Ego sum panis. Et mox postea: Nonne hic est filius Ioseph; habent vnā dictionem amplius quam nos: Nonne hic est Iesus filius Ioseph. Nomine enim Iesu velut plebei hoc loco additum est per contemptum, quemadmodum & apud nos vulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine. Itaque in antiquo quodam exemplari manu descripto reperi abesse nomen, viuus, & adesse nomen Iesus, quemadmodum & quidam testatur se in plerisque antiquis inuenisse. Sic & inuenitur in Dionysio, auctore licet recentiore. Iudæi ergo (nam hic etiam Galilæi vocantur Iudæi) vt erant carnales, & spiritualium rerum minimè capaces, cum intelligerent ademptam esse spem pastus corporalis, cuius spe hætenus ferebant sermonem, vertuntur ad calumniam & murmur: cumque prius eum recepissent pro expectato Messia, & regem eum facere voluissent: iam velut humilem contemnunt, nec aliud possunt credere eum esse quam purum hominem communi more genitum, cum ob ædita ab eo miracula merito credere debuissent eum plus quam hominem fuisse, aut saltem eum talem fuisse qui mentiri non posset, nec vellet, cuius proinde verba, etiam non intellecta, humiliter essent suscipienda, & intelligentia eorum requirenda. Adhuc tamen ob recens signum eum venerantes, non manifestè ei contradicebant, sed murmurando inter se suam ostendunt turbationem. Porrò eum dicitur: Marmurabant de illo quia dixisset; illud, de illo quia dixisset, dupliciter potest accipi. Vel de illo, scilicet Domino, vt sit, murmurabant inter se propter Dominum, eo quod dixisset. Vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset, &c. Ex eo autem quod Euangelista dicit hos inter se mururasse, intelligi potest, quamuis non sit necesse, fuisse inter istos qui à partibus Domini steterint, sicut & eo quod sequitur; litigabant ergo Iudæi ad inuicem; significatur alios alios

aliis fuisse aduersarios, nimirum aliis pro Domino aliis contra Dominum loquentibus. Hoc primum fiebat submissius, inde Euangelista illud vocauit murmur: postea incaluit contentio, quam vocauit litem & certamen.

RESPONDIT ERGO IESVS, ET DIXIT EIS: NOLITE MVRMVRARE IN INVICEM. &c.] Compescit Dominus murmur Iudæorum, subiungens neminem credere posse in se, nisi cui hoc à patre datum fuerit, vt sic qui proprio erant scirent se non debere contendere cum infidelibus, & infideles scirent causam quare non possent capere verba eius, sed contra eum murmurarent. Nemo, inquit, potest venire ad me, hoc est, credere in me, nisi pater meus sui spiritus afflatu traxerit eum ad me. Porro ex verbo, traxerit, Manichæi & omnes qui liberum hominis arbitrium impugnant, desumunt argumentum sui erroris, probare ex eo volentes, nihil in nobis esse situm, sed omnia in eo tantum qui trahit nos. Verum quid hoc loco sit trahere, Dominus ipse mox exponit, cum subiicit: Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Audire ergo à patre, & ita audire vt homo perdiscat, id est eum trahi à patre. Quod si homo venit ad Christum, & tum venit cum à patre audierit & didicerit Christum, vtique suo libero arbitrio, suaq; sponte venit, non minus quam cum aliud quippiam amplectitur de quo audiuit & didicit, hoc est, certo cognouit sibi vitale fore. Nō trahit igitur pater ad filium homines, vel ut homo saxum aut signum post se trahit, sed ita vt (si modo sacra prophæta componere licet) Herculem Gallicum fabulæ memorant homines extraxisse catenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, sed iis laxis; quo significabitur illos solitos fuisse attrahi oratione Herculis persuasos, ac ita persuasos, vt iam vltro accederent. Vt igitur nemo persuadet certius quam Deus, ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere simul liberiores & lubentiores. Quo enim certius & plenius hominibus utilitas ingens in re aliqua ostenditur, eo redduntur animo in eam rem propiores & ardentiores. Quare cum pater suo spiritu monstrat mentibus hominum Christum esse hominum Saluatorem, & in eo æternam hominum felicitatem sitam esse, vt non possint non cupidissime illum amplecti, trahit quidem eos, & potenter sanè, sed simul tam libere, vt in nullam rem sua sponte ferantur cupidius. Pulchrè quoque Augustinus ostendit hoc loco quomodo pater trahit homines ad filium. Si, inquit, Poetæ dicere licuit, trahit sua quemque voluptas, non necessitas, sed voluptas: non obligatio, sed delectio: quanto fortius nos dicere debemus trahi homines ad Christum, qui delectantur veritate, delectantur beatitudine, delectantur iustitia, delectantur sempiterna vita, quod totum Christus est; Et post quedam: Ramum inquit, ostendis ouis, & trahis illum. Noces puero demonstrantur: & trahitur. Si ergo ista quæ inter delicias corporales & voluptates terrenas amentibus reuelantur, trahunt, quoniam verum est, trahit sua quemque voluptas, non trahit reuelatus Christus à patre; Hæc ille. Sciendum tamen, quod hæc similitudines non plene declarant quomodo pater trahat ad filiū. Non enim trahit tantum ostendendo & docendo quod omnes desiderant, aut suadendo & persuadendo sicut homo, sed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad cre-

dendum in Christum, & amandum eum. Eo enim distinguitur ab homine qui sermone & prædicatione trahit ad Christum. Vnde Saluator postea repetens hanc sententiam, pro eo quod hic dixit nisi pater meus traxerit, dicit, nisi fuerit ei datum à patre meo. Propterea, inquit, dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ergo quem pater trahit ad Christum, illi dat vt veniat ad Christum, hoc est, vt credat in eum. Excitat ergo eius mentem, infundens illi fidem. Vnde August. lib. 1. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 19. Trahitur miris modis, vt velit, ab illo qui nouit intus in ipsis hominum corporibus operari, non vt homines, quod fieri non potest, nolentes credant, sed vt volentes ex nolentibus fiant. Hæc ille. Hoc modo trahi à Deo orat sponta in Canticis; dicēs: Trahe me, post te curremus. Hoc & Christus se tracturum dicit postea, Cum, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hic autem patri tribuitur attractio tanquam omnium bonorum primo fonti & auctori, iuxta illud: Omne datum optimum, & omne donum perfectum defursum est descendens à patre luminis. Rursum autem hic obseruanda duo illa verba, venit & traxerit. Illud enim, aperte ostendit libertatem arbitrii in credendo: hoc vero, significat diuinam gratiam præcedentem omnem nostram voluntatem, & multo magis omne meritum. Non enim ait, inquit Augustinus loco quo supra, nisi pater meus duxerit eum, ne illic aliquo modo intelligamus præcedere voluntatem. Quis enim trahitur si iam volebat? Et tamen nemo venit nisi velit. Proinde conuenienter, vt ex dictis patet, Dominus hic vsus est verbo trahendi. Illo enim significatur & gratuita Dei benignitas, omnem nostram voluntatem & meritum præueniens: & gratiæ diuinæ efficacia, quæ ex nolentibus facit volentes: & nostræ naturæ infirmitas ac grauitas ad inferiora semper deprimens. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Proinde sicut corpus graue vt ascendat, sursum trahi debet: ita & nos vt ad Christum & celestia eleuemur, trahi debemus celesti gratia. Obseruandum item quod non dicitur solum; Nemo venit ad me; sed, quod magis commendat gratiæ diuinæ necessitatem. Nemo potest venire ad me; quod tamen intelligi debet de potentia propinqua, quæ scilicet est elicitiua actus, & cui nihil deest nisi executio actus. Nam alioqui simpliciter quisque potest credere in Christum, cum, vt in multis locis docet Augustinus, credere sit gratia: posse autem credere naturæ. Aut illud nemo potest venire ad me; potius sic est accipiendum, in sensu, vt loquuntur dialectici, composito: Fieri non potest vt quis veniat ad me, hoc est, credat in me: vt non significetur potentia credendi esse à tractu patris, sed ipsum credere necessario ab illo pendere. Verum circa hæc verba dubitare aliquis potest: Si nemo potest venire ad Christum, nisi pater hoc illi dederit, & illum traxerit, ergo quibus pater non dederit, & quos non traxerit, nullius criminis erunt rei. Ad quam quæstionem à Chrysostomo etiam hoc loco motam, post Chrysostomum sic respondet Theophylactus: Hoc autem (nempe potest venire: &c.) dicit, non vt libertatem tollat arbitrii, absit, sed vt ostendat quod multa habet opus cooperatione à Deo is qui crediturus est. Et aliter: illos trahit pater qui habent

habent voluntatis aptitudinem. Eos autem qui se ipsos non faciunt idoneos, non trahit ad fidem. Nam sicut magnes non omnia, sed solum ferrum attrahit, ita & Deus ad omnes quidem se appropriat: eos autem qui magis idonei, & familiaritatem erga ipsum præ se ferunt, trahit. Hæc ille. quibus significare videtur, eos quos pater trahit ad filium promereri hoc præcedente aliqua eorum bona voluntate, qua se ad tractionem patris idoneos fecissent. Quod apertius dicit Euthymius Græcus, Chrysostomi etiam sicut Theophylactus imitator. Sic enim habet super illos; Omne quod dat mihi pater; Verum si venit is ad filium, qui datur à patre, culpa ergo carebit qui non venit, vt pote non datus à patre. Sed illos pater dat, in quibus præcedit bona voluntas, &c. Sic & quibusdam in Paraphra. Non impertit ille tantum munus, nisi volentibus & audis. Quisquis autem promeruerit sua prompta voluntate, pioque studio vt attrahatur à patre, per me vitam æternam consequetur. Quæ dicta, à Chrysostomi locutione in variis locis ferè desumpta, nisi caute legantur & intelligantur, præbere possunt occasionem erroris Pelagij, qui asseruit initium fidei & iustificationis esse ex nobis, consummationem vero ex Deo, ac Chrysostomi variis sententiis, male tamen intellectis, suam conabatur stabilire sententiam. Chrysostomus sanè optimè sentiens de Dei gratia, nempe quod illa in nobis sit omnis boni fons, & quod omnem nostram bonam voluntatem præueniat, tamen multa scripsit contra Manichæum in commendationem liberi arbitrii, pleraque illi tribuens sine commemoratione gratiæ diuinæ, quæ non sic scripsisset, si præuidere potuisset exorituram Pelagij hæresim, quæ tum adhuc non erat exorta, vel illi cognita. Proinde quoniam in illis dictis gratia Dei commemorata non erat, putabant Pelagius suique complices illum sensisse hominem per liberum arbitrium sine gratia posse ralia facere, vt pote, incipere credere, bene viuere, orare, inuocare, cum etiam hæc incipere non possimus sine gratia præueniente; nec Chrysostomus id negare voluerit, sed tantum dicere quod hæc nobis incipientibus (non quidem sine gratia Dei) accedit rursum gratia Dei nos perficiens. Itaque Augustinus exorta iā heresi Pelagiana, exactius & expressius locutus est de gratia Dei, quod hic trahatur & non ille, non tribuens diuersæ dispositioni hominum, sed diuinæ prædestinationi & vocationi præuenienti omnem bonum mentis nostræ motum, quemadmodum probat ex doctrina Pauli ad Roma, de Esau & Iacob, & ex ipsa Pauli conuersione. Quare Augustinus ad prædictam quæstionem responderet profundius hoc modo: Quæuis solius gratiæ diuinæ sit quod quis trahatur, tamen qui non trahuntur, non exculantur quod non venerint ad Christum, eo quod obicem & impedimentum posuerint diuinæ tractioni, dum acceptis ab eo donis non bene vtuntur, aut media ad credendum illis data non sunt amplexi. Quod si vltius quærat, cum nullus mereatur à Deo trahi, imò omnes in seipsis habeant demeritum, quo merentur non trahi, cur vnum magis trahit quam alium? obseruanda pro responsione sententia Augustini scribentis hoc loco super Ioannem: Magna, inquit, gratiæ commendatio. Nemo venit nisi tractus. Quem trahat, & quem non trahat, quare illum trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare si non vis errare. Semel accipe & intellige.

A Si non traheris, ora vt traharis. Quibus verbis D. Augustinus duplex consilium admodum salutare suggerit. Alterum, vt ne curiosè inquiramus quare vnum Deus trahat & non alium. Hoc enim spectat ad inscrutabilia illa Dei iudicia, ob quæ Paulus stupefactus exclamauit: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, &c. Nec est quod de his iudiciis quis conqueratur. Sicut enim quicumque trahitur, ex misericordia Dei trahitur: ita qui non trahitur, iusto Dei iudicio non trahitur. Omnes inquit August. lib. de prædest. Sanctorum cap. 8. quos docet, misericordia docet: quos autem non docet iudicio non docet. Alterum consilium est, vt ne considerantes omnia pendere ex diuina gratia, diffidamus aut torpeamus, sed ea faciamus, & aliis consulamus quæ scriptura nos docet ad impetrandam Dei gratiam esse media conuenientia, quæque in nostra sunt sita potestate, quamuis non sine Dei gratia.

EST SCRIPTVM IN PROPHETIS: ERVNT OMNES DOCIBILES DEI OMNIS QUI AUDIUIT, &c.] Autentice scripturæ declarat tractum paternum esse necessarium, ac simul declarat quis sit tractus patris, illius scilicet interna doctrina & persuasio. Est autem testimonium hoc potissimum desumptum ex Isaia cap. 54. cum dicitur: Vniuersos filios tuos doctos à Domino, supple, dabo vel ponam, quod præcedit. Nam & ibi Septuaginta verterunt quod hic est, *διδακτός* & *εὐδαιμόνους*, hoc est, vt ibi vertit Hieronymus, discipulos Dei, vel doctos à Deo. Nam, dociles Dei non satis explicat sensum, multo minus docibiles Dei, cum docilis, vox sit non satis Latina. Allusit ad hunc locum etiam Paulus in epistola ad Thesalonicensis, composita vsus dictione, *αὐτοὶ γὰρ ἵπτοι θεολόγοι εἰσι*, hoc est, ipsi vos à Deo docti estis, vel ipsi vos à Deo didicistis. Proinde cum dicitur; est scriptum in prophetis, pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est, prophetis pro propheta. Aut prophetis, ideo dictum est, quia istud non solum in Isaia, sed etiam in aliis prophetis, saltem secundum sensum inuenitur, & maxime Ierem. 31. cum dicitur: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, &c. Porro quoniam dicitur, & erunt omnes docibiles Dei; cum certum si non omnes doceri à Deo, Caietanus intelligit signum, omnes, hic distribuere pro singulorum generibus, non pro singulis generum, vt significetur cuiusvis gentis, conditionis & sexus quosdam docendos à Deo. Chrysostomus autem & Theophylactus intelligunt, omnes qui volunt erunt docibiles. Cyrillus verò, omnes qui digni erunt, significat se intelligere. Augustinus lib. de prædest. Sanctorum cap. 8. intelligit sic dictum esse omnes docendos à Deo, quia scilicet nemo docetur Christum nisi à Deo: quomodo de eo qui in ciuitate solus docet pueros, dicere solemus; omnes iste hic literas docet, nō quia omnes discunt, sed quia quisquis discit, ab illo discit. Sed verior est explicatio, quam sequitur Augustinus super Ioannem, vt sic intelligatur: Omnes regni Dei homines, vel omnes Ecclesiæ filij. Nam sic intelligendum esse locus ipse docet, vnde hoc potissimum est desumptum. Non enim dicitur in Isaia vniuersos docendos à Domino, sed vniuersos filios

COMMENT. IN CONCORDIAM

454

tuos ponam doctos à Domino. Loquitur autem Ecclesia fidelium. Ex hac ergo scriptura Dominus aditum propositum infert: Omnis ergo (nam con iunctionem illatiam, ergo, habent Græca) qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me. Dicit, qui audiuit & didicit. Nam sunt qui audiunt patrem non solum foris, sed etiam intus docentem de filio, qui tamen à patre non discunt, ut quibus non persuadetur Iesum esse Dei filium Salvatorem mundi. Ne autem quoniam dixit aliquos audire & discere à patre, putaretur pater esse visibilis illis, quemadmodum magister videtur ab his quos docet, subiicit, non siiple, hæc dico, quod patrem viderit quisquam, sed is tantum qui est à Deo, vidit patrem, hoc est, ego solus qui à patre natus sum, aut ab eo sum misus in hunc mundum, vidi eum, ea scilicet visione quæ dictum est supra debere intelligi illud: Deum nemo vidit, ut quæ. Significare ergo voluit Dominus eos qui à patre audiunt & discunt, arcanam quadam ratione ab eo doceri, nempe per afflatum spiritus sui, quamvis non sine medio sensibilis vocis eius qui est à Deo, aut eorum quos ille instruit.

A M E N A M E N D I C O V O B I S, Q V I C R E D I T I N M E, H A B E T V I T A M A Æ T E R N A M. E G O S U M, &c. Postquam dixit unde habeat homo quod ad se veniat, & credat, ostendit rursum quis sit fructus fidei in se, ac se esse panem vitæ, iterum atq; iterum variis modis inculcat, ut tantum persuadere possit. Dixerat superius voluntatem patris esse, ut omnis qui credit in filium, habeat vitam æternam, id ergo ita se habere, solita asseueratione iam confirmat, dicens: Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Vbi quare non dixerit, habebit vitam, sed habet, & quomodo id verum sit: dictum est in cap. Concordiæ 21. circa illud Ioannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam; & in cap. Concordiæ 46. circa illud Ioannis: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Nihil ergo hic præterea est dicendum, nisi quod quidam hic vertit, Amen amen dico vobis, qui confidit mihi; non rectè sanè, cum Græca hic habeant eodem modo quo prius, vbi frequenter vertit, credit in me; nec idem sit credere in Christum, & confidere illi, quanquam verum sit fidem in Christum non saluare, nisi eam quæ ineludit aut potius adiuncta habeat etiam fiduciam in Christum, & dilectionem eius. Oportuit tamè hæc inter se bene separare propter huius temporis hæreses. Quoniam autem Iudæi de suo manna superbiebant, & sentiebant magnificè, rursum Dominus ad distinctionem illius & omnis cibi, vocat se panem vitæ, ac explicatiorem iam inter manna & se ponit differentiam, quod attinet ad præbere vitam. Sed oritur hic difficultas, de qua morte intelligi debeat quod dicitur, patres vestri manducaverunt manna & mortui sunt. Nam si intelligatur de morte corporali, non constabit differentiam inter manducantes manna, & panem vitæ manducantes; cum etiam hi moriantur sicut illi: Si verò de morte spiritali, falsum est omnes uos fuisse mortuos qui manna manducaverunt. Comederunt enim illud etiam iusti, Moyses, Aaron, lo sue, &c. Proinde D. Augustin. intelligens dictum illud esse de morte spiritali, animæ scilicet morte, notat dictum esse: Patres vestri, hoc est, inquit, quorum vos estis similes, murmuratorum scilicet patrum murmuratores filij, sicut alibi dicit Dominus: Implere mensuram patrum vestrorum. Intel-

ligit ergo Augustinus significari malos, qui tum erant in populo, eò quod malè comederunt manna, nec fide intellexerunt id quod per manna significabatur & figurabatur, mortuos fuisse per suam incredulitatem, Bonos verò manna manducando, viuificatos, eò quod sub visibili illo cibo etiam spiritaliter manducaverunt verum panem vitæ per manna significatum, quem & nos edendo viuificamur. Atque hoc intelligit significatum etiam ab Apostolo Paulo cum dicitur: Patres nostri eandem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Vbi vult à Paulo dictum esse: Patres nostri, non patres illorum, hoc est, quibus nos fideles sumus similes, non quibus sunt similes increduli & murmuratores Iudæi: & quod dicitur, eandem escam & eundem potum, intelligit significare, quod eandem escam spiritalem quam nos, nempe Christum, manducaverunt spiritaliter sub visibili manna, & sub visibili illo potu aquæ quæ fluebat illis de petra, biberunt fide eundem potum quem nos bibimus in altari sub specie vini, scilicet sanguinem Christi. Sed ut explicatio ista loci Paulini non conuenit contextui Pauli, (nā sequitur, sed non in pluribus eorum beneplacitum erat Deo, nam prostrati sunt in deserto; unde constat eum supra etiam de malis patribus fuisse locutum, & voluisse omnes eandem escam, inter se manducasse, non autem eandem nobiscum) ita & explicatio August. in hunc locum coactior videtur, nec conuenit literæ. Secundum illam enim explicationem nõ poneretur absoluta differentia inter manna & panem vitæ, sed tantum respectu malorum, ut alia multa præteream. Itaque Caietanus aliam querens explicandæ difficultatis rationem, dicit differentiam inter manna & panem vitæ non esse penes omnino idem, sed penes idem proportionaliter, nempe penes manducantes respectu, hoc est, differentiam inter illa consistere respectu mortis non eiusdem, sed diuersæ, ob quam pellendam diuersi illi panes sumuntur, ut intelligatur Dominus hanc significare differentiam, quod manna quod sumebatur propter vitam corporis, nõ præseruauit à morte corporis: Panis autè vitæ qui sumitur pro vita spiritus, præseruat à morte spiritus. Sed & hæc explicatio conueniens non est, eo quod Dominus omnino videatur significare voluisse panem vitæ id præstare, quod non præstare potuit manna, quodque panem vitæ etiam significare. voluerit à morte corporis liberare. Ideo enim toties adiicit; & ego resuscitabo eum; significans per hoc, ut prius est dictum, mortem fidelium non tam esse mortem quam somnum. Quare alia dissoluendæ difficultatis querenda est via. Ea autem facilis erit, si nõ tam verba Domini spectauerimus, quam scopum & intentionem eius, & secundum illam verba eius interpretati fuerimus. Est ergo intentio Domini procul dubio, hoc negare de manna quod panem vitæ conuenire affirmat, hoc est, negare manna potuisse à morte præseruare, & vitam æternam manducantibus præstare, quod sibi conpetere asserit. Itaque hæc Domini intentionem significabunt eius verba, si illud affirmatiuum; mortui sunt, exponatur negatiue per, non vixerunt per illud manna, non consecuti sunt per illud vitam æternam. Iam enim pulchrè constat differentia quam Dominus voluit significare, hæc scilicet: Per manna, manducantes non sunt consecuti ne, morentur, sed haberent vitam æternam: Manducantes autem me, conse-

quantur per me, ne moriantur, sed habeant vitam æternam. Interdum enim quedam in scripturis sic sunt necessariò exponenda, ut affirmatiuum per negatiuum exponamus, aut contra negatiuum per affirmatiuum. Nam quod ait Paulus: Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium, si cum sententia hæc applicatur proposito Pauli, perferat quis in verbo, vnus, videbitur iuxta prolatam similitudinem, vnus tantum fore saluandum. & in vno illo cogemur philosophari. Sin pro vno dicas, non omnes, sublata erit omnis difficultas. Sic quod dicit Dominus. Nondum venit hora mea; quidam affirmatiue sic explicant: Venient aliquando tempora declarandi mei, vel non deerunt aliquando tempora declarandi mei. Quo modo si interpretemur, non erit necesse torqueri, quo pacto Dominus cum nondum venisset hora eius, tamen se manifestauerit. Ad hunc modum D. Cyrillum locum hunc intellexisse, satis patet ex commentariis, cum sic dicit circa hæc verba: Mortui ergo sunt qui manna manducaverunt, quia nullam inde vitæ perpetuæ virtutem acceperunt. Non enim viuificabat, sed famem solummodo corporalem remouebat, Hæc ille. Sed & Dominus satis hunc sensum significat. Cum enim in secunda differentia parte dicit: Hic vel iste (Nam, hic, non est aduerbium) panis de quo ego loquor, est panis de celo descendens, ad hoc ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur, (vel, ut significantius habent Græca, ut aliquis ex mundo manducet & non moriatur) significat se prius voluisse, manna non datum ideo, ut manducantes ex ipso non morentur. In hac ergo differentia, sicut & in toto textu, sermo est de morte absolute, de morte scilicet corporis & animæ, qua vtraque moriuntur qui Christum non manducant, neutra autem moriuntur qui manducant. Quoniam autem Dominus de pane vitæ in superiori sententia obscurius locutus est, quia locutus est in tertia persona, ideo eandem explicationem iam effert, dicens: Ego sum panis viuus, &c. Cum prius dixerit bis, ego sum panis vitæ, hoc est, vitam largiens: nunc dicit, ego sum panis viuus, vel ut habent Græca, ὁ ἄψτος ζῶν, hoc est, panis viuens, unde videtur hic, viuens, positum pro viuificans, ζῶν scilicet pro ζωνοῦν. Aut potius per hoc quod dicit se panem viuum vel viuente, significat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideo se posse viuificare, quia vitam in seipso habet: & contra manna ideo non posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam, Quod si queratur, quomodo dicitur victurus in æternum, quisquis ex hoc pane manducaverit, cum primum plerique panem hunc in sacramento Eucharistiæ manducant, qui nunquam tamen vitæ spiritualis fiunt participes, ac deinde plerique semel quidem facti participes vitæ qui in Christo est, postea ab ea excludant, ac moriantur in æternum? Dicendum ad primum, Dominum non loqui hic de manducatione sacramentali, maxime in hoc loco, sed de manducatione spiritali quæ est per fidem non mortuam, sed viuam. Cum enim haftenus dixerit ex se pane vitæ accipere vitam eos qui credunt in ipsum, nunc dicit manducantes accipere vitam, aperte satis significans, idem esse manducare ex hoc pane & credere in se. Mirandum autem non est, quod Dominus eo tropo est vsus, ut manducare se acceperit pro credere in se. Nam sicuti manna de quo gloriabantur Iudæi, occasio fuit ut se panem de celo

& panem vitæ vocaret: ita consequentia sermonis exigit, ut credere in se vocaret se manducare se, eo quod fide hic panis sumitur, quo modo qui eum non sumunt, nihil eis prodest. quemadmodum panis corporalis non prodest ad vitam, nisi sumentibus eum ore. Et sicuti aptissimo tropo se panem vocauit, eò quod conditiones panis ei perfectissimè conueniunt, quæ sunt viuificare, alere, & tollere famem ac satiare: ita aptissime credere in se vocauit manducare se. Per fidem enim panis hic non simpliciter sumitur, sed velut dentibus quibusdam masticatus, dum probè quis sit & qualis expenditur & veluti frangitur, traicitur eum quadam gustus spiritualis delectatione in viscera animæ nostræ, ac incorporatur nobis, ita ut nobis per fidem arcano modo vnus Christus habitet, secundum D. Paulum, in cordibus nostris, eaq; sua præsentia viuificet, alat, omnemq; ab eis esuriem pellat, dum & inopiam necessariorum ad vitam, & desiderium omnium aliorum bonorum auferat. Nec est huiusmodi tropus nouus in scripturis. Nam Sapientia de se dicit: Qui edunt me, adhuc esuriunt: & qui bibunt me, adhuc sitient. Et cap. 15. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit eum. Hic enim iustus dicitur edere & bibere de sapientia, quia illius doctrinis per meditationem intra se acceptis pascitur, viuunt, & saturantur. Ad secundum dicendum, sic dictum esse: Si quis manducaverit ex hoc pane, viuuet in æternum; quo modo supra dictum est; qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam; nimirum quia qui semel ex hoc pane manducaverit, viuuet semper, quantum est ex parte panis ipsius, Quod enim aliquis à vita illa excidit, nõ est ex panis illius impotentia, sed ex defectu liberi arbitrii panem illum amittentis vel relinquens.

E T P A N I S Q V E M E G O D A B O, C A R O M E A E S T, &c. D. Chrysost. intelligit, & post eum Theophylactus, & plerique recetiores, haftenus Dominum locutum de se quatenus panis est hominum secundum suam diuinitatem: ab hoc vero loco deinceps loqui de se quatenus est panis secundum suam humanitatem, idq; non quouis modo, sed prout in Eucharistiæ sacramento caro eius sumitur sub specie panis, & sanguis eius bibitur sub specie vini. Itaque Roffensis in lib. contra Oecolampadium doctè docet non sine ratione bis dictum esse, dabo, quemadmodum habent Græca, in quibus est: Panis quæ ego dabo caro mea, quam ego dabo pro mundi vita. Per prius enim, dabo, significari institutionem corporis Domini in sacramento factam in vltima cœna: per secundum traditionem corporis Domini in cruce pro salute nostra. Et hic quidem dicit, dabo, per futurum, cum prius dictum sit per præsens: Pater meus dat vobis panem verum; quod hic promissio sit panis instituendi in futurum. Verum neutrum horum multum est probabile, nempe quod ab hoc loco loquatur de se panem, quatenus subsistit sub specie panis & vini, & sacramentaliter sumitur eius caro & sanguis, & quod aliter de pane iam loquatur quam superius. Quod enim etiam in sequentibus loquatur de spiritali manducatione potius quam sacramentali, docebitur & patebit in sequentibus. Quod verò de pane iam non aliter loquatur quam superius, omnino ex eo videtur, quod cum mox dixisset; Ego sum panis viuus. Et: Si quis manduca-

Ioan. 4.

1. Cor. 10.

Ioan. 2.

Eph. 3.

Ecl. 2.4.

uerit ex hoc pane, uiuet in æternum, subiicit. Et panis quem ego dabo, &c. quæ subiectio non indicat eum iam de alio pane loqui, sed explicatius uelle ostendere quomodo & per quid ipse qui se hætenus panem uocauit, sit panis uitam hominibus largiens. Itaque quoniam hætenus dixit se panem uitæ qui de cælo descendit, & credentibus in se promisit uitam æternam, ne intelligeremus sufficere eam fidem qua crederetur de cælo descendisse, & uerus esse Deus, infert sermonem de carne & sanguine suo, ut intelligeremus necessariam esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hæc est enim fides qua manducamus panem uitæ, nimirum qua credimus Christum & uerum esse Deum, & se hominem tradidisse pro nobis carnem suam & sanguinem. Nec Christus in toto hoc capite se panem uitæ uocat, nisi ratione utriusque simul, scilicet & diuinitatis, & humanitatis, in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & Deus fuisset & homo pro hominibus passus: ita non uocat se peculiariter præ patre & spiritu sancto panem uitæ, nisi quatenus Deus existens per humanitatem in cruce passam credentes uiuificat. Quod autem bis dicit, dabo, ut habent Græca uel ob id fecit, ut primo, dabo, significaret se daturum carnem suam in cibum, quando per spiritum suum docturus esset se nos immolatione carnis suæ redemisse: altero uero, dabo, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum uita. Vel ideo repetit uerbum, dabo, ut explicaret quomodo dixisset se daturum panem, nempe pro mundi uita, ut sit sensus: Panis quem ego dabo caro mea est, quam ego, inquam, dabo & in mortem, & in cibum pro mundi uita. Dicit se pro totius mundi uita daturum, significare uolens se pro omnium hominum salute & uita moriturum, & non solum pro uia gente, quamuis non omnes homines ex eius morte uitam essent percipiuri, sed hi tantum qui in ipsum crederent. Per, dabo, significat uoluntariè se traditurum, cumque prius patri tribuisset dationem panis uitæ, idque per uerbum præsentis temporis, nunc eam sibi tribuit per futurum. Pater enim tum dederat panem uitæ, quia mundo iam dederat filium, & proposuit credere uolentibus. Filius uero daturus erat panem uitæ, quia carnem suam in mortem & cibum daturus erat hominibus.

LITIGABANT ERGO IUDÆI AD INVICEM DICENTES: QUOMODO POTEST HIC, &c. Pro litigabant, Græcis est *ἐμάχοντο*, hoc est pugnant aut decertabant: uerum quoniam pugna ista & certamen uerbis tantum peragebatur, bene uertit interpret, litigabant. Significatur autem, inter auditores ob uerba Domini non intellecta, de quorum intellectu non ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse dissensionem, aliis aliter atque aliter interpretantibus quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi, quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum, carnaliter intellexerunt, quasi particulatim carnem suam Dominus edendam daturus esset, more communis carnis, eius uerba tanquam friuola & falsa per arrogantiam reiiciunt, illud suum Iudaicum, quomodo, obiciunt. Debuissent utique ex uerbis Domini intellexisse quomodo caro eius edi posset, nempe per fidem, eo quod supra satis significauerit credere in se, esse manducare se. Debuissent præterea, eo quod diuinam uirtutem Domini ex mira-

culis perciperunt, etiam non intellectum sermonem eius libenter & humiliter suscipere, & quæ difficulta uidebantur, eorum solutionem humiliter & studiosè à Domino querere. Nunc uero contra faciunt nam & quia carnales erant, non intelligebant spiritualiter, quod spiritualiter intelligendum esse Dominus satis significauit: & quia superbi erant & animo maligno, quod non intelligebant, non requirunt ab eo qui solus eos docere potuit, sed inter se altercantes reiiciunt tanquam falsum & impossibile. Imitantur hos nostro seculo qui naturali ratione non ualentes assequi modum quo Christus est in sacramento altaris, nec uolentes intellectum suum captiuare in obsequium fidei, inclamant semper illud, quomodo, & ad altercationes conuertuntur. Nos autem (inquit pulcherrimè Cyrillus) magnè quæso à peccatis aliorum profectum faciamus, & firmam fidem mysteriis adhibentes, nunquam in tam sublimibus rebus illud quomodo, aut cogitemus aut proferamus. Iudaicum enim hoc uerbum, est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiam cum diceret: Quomodo possunt hæc fieri? merito audiuit: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Aliorum igitur, ut diximus, culpa perdocti, cum Deus operetur, non queramus quomodo, sed operis sui uiam atque scientiam illi soli concedamus. Hæc ille.

DIXIT ERGO EIS IESUS: AMEN DICO VOBIS, NISI MANDUCAVERITIS, &c. Dominus non ignarus de quare disceptarent, non ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducandum, nam id ex superioribus intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum & impossibile, hoc nunc confirmat esse necessarium, ut uel sic humiliati conuerterentur ad requirendam dictorum intelligentiam. Porro quoniam hæc sententia Domini de necessitate manducandi carnem eius & bibendi sanguinem eius, varias habet intelligentias, & quarundam sectarum occasionem præbuit, diligenter disquirendum est de uero huius loci intellectu. Itaque imprimis sciendum, variis modis posse intelligi aliquem manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, præter illum carnalem modum, quo Iudæi hæc audientes putabant carnem Domini manducandum more communis panis. Primum enim potest quis in malam partem dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, ut Iudæi, qui summo cum desiderio anhelabant in mortem Christi, eoque iam in cruce adacto lætati sunt, & satiati, quod uoto eorum satisfactum esset. Sic dicit de se & Christo in sua persona David: Dum appropriant super me nocentes ut edant carnes meas. Et ipse Dominus: Aperuerit super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Sic & Iob: Si non dixerunt uiri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius ut saturemur? Hoc modo hic non accipi est extra omnem controuersiam. Secundo ergo in bonum, manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, est hæc sumere in sacramento Eucharistiæ, in quo uerè continetur caro & sanguis eius sub speciebus panis & uini, quem modum manducandi uocare solent plerique, manducare sacramentaliter. De hoc modo manducandi & bibendi, qui communis est bonis & malis, loquitur Paulus 1. Cor. 10. ut manifestum est. Atque de hoc modo manducandi contendunt plerique

Manducare carnem Domini, multis modis intelligitur.

Psal. 2.
Psal. 21.
Iob 32.

que tum hæretici, tum Catholici locum istum esse accipiendum, confirmantes suam sententiam ueterum plurimorum autoritate, qui de sacramentali manducatione locum hunc intellexerunt, ut patet apud Roffensem lib. 5. contra Necolanpadium. Sed alia ratione hæretici quidam student hunc locum ostendere intelligendum esse de manducatione sacramentali, alia ratione quidem Catholici Bohemi enim ob illud contendunt, quia hinc uolunt demonstrare Eucharistiam necessariò sumendam esse sub utraque specie, ac deinde omnibus etiam paruulis Eucharistiæ perceptionem esse necessariam, eo quod ita hic significetur necessarium esse edere carnem Domini, & bibere eius sanguinem, sicut prius significauit Dominus necessariam esse regenerationem ex aqua & spiritu. Sicut enim dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, &c. ita nunc dicitur: Nisi manducaueritis, &c. Primum horum ex hoc loco etiam Lutherani quidam uolunt colligere & asserere. Secundum ex hoc loco quædam Ecclesiæ Catholicæ in principio uidentur intellexisse, quæ paruulis etiam Eucharistiam præbebant, ut patet ex sermone D. Cypriani de lapsis. Catholici uero quidam hunc locum cum his quæ sequuntur ab illo loco; Et panis quem ego dabo, &c. contendunt de manducatione sacramentali esse intelligendum, ut ex hoc loco conuellant heresim negantium in sacramento panis & uini uerè subsistere carnem & sanguinem Domini. Hic enim aperte dicitur: Panis quem ego dabo; caro mea est; quod si intelligatur de pane Eucharistiæ, non potest adferri locus quo apertius illorum error confutatur. Vnde Theophylactus in hunc locum: Attende autem quod panis qui à nobis in mysteriis sumitur, non est tantum figuratio quædam carnis Domini, sed ipsa caro Domini. Non enim dixit, panis quem ego dabo, figura est carnis, sed caro mea est. Transformatur enim arcanis uerbis panis ille per mysticam benedictionem, & accessionem sancti spiritus, in carnem Domini. Uerum quod non debeat locus iste intelligi secundum præcipuum Domini intentionem de manducatione sacramentali, primum ex eo apparet, quod prius dictum est ex uerbis Domini superioribus, omnino uideri idem esse manducare se & credere in se. Secundo ex eo, quod si de ea intelligatur, sententiæ sequentes non erunt uniuersaliter ueræ: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam. Et: Qui manducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in illo. Opus enim erit in his semper subintelligere, dignè, quod tamen non potest intelligi in præcedentibus sententiis, ut cum dicitur: Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Nam si intelligendum sit, si quis dignè manducauerit, iam non constabit differentia inter manna & panem uitæ. Nam & illud dignè manducantes non sunt mortui, secundum Augustinum. Proinde intelligendum est ibi eum qui indignè manducat panem uitæ in sacramento, non uerè manducare ex illo pane. Quod autem peculiariter pertinet ad sensum quem hinc colligere uolunt hæretici prædicti, sufficere debet ad eum refellendum autoritas Ecclesiæ, quæ est in principio passim communicaret etiam laicos sub utraque specie, nunquam tamen putauit utriusque speciei sumptionem esse necessariam, sed ab Apostolorum temporibus semper quosdam com-

municauit sub uia panis specie: imò plerique patres, ut August. Chrysost. Theophylact. & alij, existimauerunt Dominum ipsum in Emaus Discipulis duobus sub specie panis tantum corpus suum tradidisse. Itaque post aliquot tempora inualuit communi fidelium consensu ob aliquot pericula fugienda, consuetudo tantum sub uia specie communicandi laicos, quæ deinde, cum Græci & Bohemi quæstionem inferrent de sumptione utriusque speciei, duobus Conciliis, Constantiensi & Basiliensi, est approbata & corroborata, ut iam hæreticum sit asserere utriusque speciei sumptionem fidei esse necessariam ad salutem. Quod uerò peculiariter pertinet ad Catholicos, locum hunc de sacramentali manducatione intelligentes, difficile est bene hunc locum explicare sic, ut tamen non significetur necessitas sumendi utramque speciem. Dicunt ergo non dictum esse à Domino: Nisi manducaueritis panem, & biberitis calicem meum, quomodo Paulus dicit: Quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem biberitis; sed, Nisi manducaueritis carnem, & biberitis sanguinem filij hominis. Carnem autem manducari & sanguinem bibi, etiam cum sumitur sola species panis, eo quod sub ea & caro & sanguis, hoc est, totus Christus & contineatur, & sumatur. Itaque uia illo actu quo sumitur species panis, intelligunt hominem & manducare carnem, & bibere sanguinem Christi, ut uerum est. Uerum non facile apparet quomodo aperte exterior illa sumptio possit dici bibitio. Manducatio enim rectè dicitur, quia sumitur ibi aliquid per modum cibi: sed quomodo bibitio, cum nihil sumatur per modum potus? Non enim diceremus eum & manducare & bibere, qui panem tinctum uino sumeret, quamuis id sumat quod & famem tollit & sitim. Proinde secundum horum sententiam uideretur omnino dicendum, eum qui Christum sumit sub specie panis, dici & manducare & bibere, non ratione actus exterioris, qui manducationis tantum speciem habet, sed ratione actus interioris, nempe ratione fidei quæ fertur & in carnem Christi passam, & in sanguinem pro se effusum, & ita Christum hic loqui de manducatione sacramentali, sed quæ habet adiunctam etiam spiritualem manducationem. Sed secundum hanc intelligentiam locus hic magis exponitur de spiritali quam sacramentali manducatione. Iam quod attinet ad alterum, quod ex hoc loco Bohemi dicuntur asserere, nempe etiam paruulis necessariam esse Eucharistiam: Dicendum, hoc præceptum tantum pertinere ad adultos, rationis compotes, sicut & præceptum quo exigitur actualis fides, hoc est credere, à baptizandis. Nam etiam si intelligatur hic locus de manducatione sacramentali, non tamen potest de alia intelligi quam ea quæ spiritualem adiunctam habet, hoc est, quæ fit cum fide, per quam supra dixit Dominus se manducari. Ad illos ergo tantum pertinet hoc præceptum, ad quos pertinet actualiter credere in Christum, & uenire ad Christum. Porro D. August. & ob alias causas, & potissimum ut ostenderet hanc sententiam etiam infantibus baptizatis conuenire, quemadmodum illis ubiq; etiam tribuit fidem quæ requiritur à baptizandis, propter fidem scilicet Ecclesiæ, à qua offeruntur & recipiuntur, nouo modo accipit in multis locis, manducare carnem Domini & bibere eius sanguinem, nimirum pro incorporari mystico corpori Christi

quouis modo, quod paruuli consequuntur per baptismum. Vnde lib. i. de peccatorum meritis & remiss. sic habet cap. 20. Dominum audiamus, non quidem hoc de sacramento lauachii dicentem, sed de sacramento mensæ suæ sanctæ, quo nemo ritè nisi baptizatus accedit: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis meum sanguinem non habebitis vitam in vobis. An verò quisquam etiam hoc dicere audebit, quòd ad paruulos hæc sententia non pertineat, possintque sine participatione corporis huius & sanguinis in se habere vitam, &c. Et lib. 3. ca. 4. exponit, Nisi manducauerint homines carnem eius, hoc est, participes facti fuerint corporis eius, non habebunt vitam. Et mox subiicit de paruulis: Nec vitam æternam possunt habere præter Christi corpus, cui vt incorporentur, sacramento baptismatis imbuuntur. Vnde & hoc loco super Ioannem scribens sic habet: Hunc itaque cibum & potum societatem vult intelligi corporis & membrorum suorum, quod est Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis & fidelibus eius. Sic & Innocentius quoque pontifex hunc locum paruulis tribuit, sed ratione baptismi, vt ne quis putet Romanam Ecclesiam paruulis Eucharistiam communicasse. Sic enim habet in epist. ad patres Concilij Mileuitani, quæ est inter epistolas D. August. 92. Illud verò quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, paruulos æternæ vitæ præmiis, etiã sine baptismatis gratia posse donari, per factum est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hæc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cum prædicant hos habere, quod in eos creditur non nisi baptismate conferendum. Hæc ille. Itaque sicut ex superiori sententia Augustini, qua dicit patres iustos in deserto sub manna idem per fidem manducasse, quod nos sub sacramento panis & vini, hi qui negant veritatem corporis & sanguinis in sacramento, errorem suum conantur tueri, quasi etiam Augustinus senserit sacramentum panis & vini solum esse figuram corporis & sanguinis Christi, sicut manna fuit tantum figura: ita & ex hac sententia Augustini rursum quidam illorum asserere non verentur de mystico solum corpore intelligenda esse quæ dicuntur de carne Christi manducanda; aut de corpore eius tradito nobis in cibum, adeo vt hoc nostro seculo quidam, cum dixit Dominus in vltima cœna hoc est corpus meum per corpus dixerit intelligendū congregationem Apostolorum sibi præsentium. Verum de huiusmodi carne aut corpore mystico & hunc locum, & illum in vltima cœna non esse intelligendum, sed de vera & proprie dicta carne Domini, manifestum est ex eo quod hic dicitur: Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Et in vltima cœna non solum dicitur: Hoc est corpus meum; sed additur, quod pro vobis tradetur. Quibus additionibus manifestum fit eum de ea carne & eo corpore locutum, quod pro nobis in eternum est suspensum. Nec dubitauit Augustinus quin re vera Christi corpus verum contineretur sub sacramento & specie panis, quemadmodum ex variis locis scriptorum eius patet, & vt ex multis vnum proferamus, patet illud hæc eo quod scribit super titulo Psal. 33. concione 1. Ferebatur, inquit, Christus in manibus suis, quando commens-

A dans ipsum corpus suū ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus in manibus suis. Hæc ille. qui & eodem loco dicit de eodem corpore locutum esse hic apud Ioannem, cum dixit: Nisi manducaueritis, &c. Quod autem quandoque hunc locum Ioannis Augustinus interpretatus sit de corpore Christi mystico, ratio videtur fuisse ista, vt sententias has Saluatoris ostenderet ad omnes pertinere qui viuunt, & rursum eas ostenderet absolute veras esse, ac per eas ad vnitatem fideles hortaretur, atq; a schismate & hæresi auocaret. Videbat enim multos habere vitam spiritus, qui tamen non possunt adhuc manducare carnem Domini in sacramento panis, aut etiam spiritualiter per actum fidei, vt infantes: videbat rursum multos sacramentaliter carnem Domini manducare qui vitam non assequerentur, vt indignè sumentes: videbat & hæreticos & schismaticos sacramenta corporis Domini frequentare: proinde attendens duplex esse corpus Christi, quorum vtrumque est res sacramenti Eucharistiae, sed alterum res significata & vere contenta: alterum res significata quidem, sed non contenta: ac considerans eum demum esse potissimum fructum huius sacramenti, vt per illud fideles coadunarentur in vnitatem corporis mystici secundum illud Pauli: Vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pane & de vno calice participamus: visum est ei huiusmodi sententias explicare de corpore Christi mystico, quod qui illi quouis modo incorporatus esset, fructum esset affectus sacramenti Eucharistiae: qui verò non, nec fructum esset affectus, etiam si sacramentum ipsum percepisset. Sed ad rem: Cum vel non Catholice, vel non satis commode locus iste intelligi possit de manducatione sacramentali, nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Augustinus hunc locum intelligit de carne Christi mystica, rectat totū hunc locum conuenientissime intelligi de manducatione spirituali quæ est per fidem in carnem traditam in cruce, & sanguinem effusum pro nobis, qui est quartus modus manducandi carnem Domini, de quo vt intelligatur & precedentia & sequentia satis exigunt: & de quo si intelligatur, cessant omnes difficultates quæ oriuntur, si de sacramentali manducatione accipiatur. Certe de spirituali manducatione esse intelligendum docet August. lib. 3. de doctrina Christiana cap. 16. sic scribens: Nisi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis; facinus vel flagitium videtur iubere. Figura ergo est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc ille. Nec concludit quicquam argumētum eorum qui volunt necessario de sacramentali manducatione intelligendum hunc locum, eo quod duo præcipiat Dominus; nepe manducare carnem, & bibere sanguinem, quasi duo diuersi actus præcipiantur. Dicendum enim quod etiã Dominus supra dicit de se: Qui venit ad me, non esuriat: & qui credit in me, non sitiet in æternum; vbi proculdubio non loquitur de præceptione sacramenti Eucharistiae, sed vnicò actu fidei dicit & famem tolli & sitim: ac proinde vnicò actu fidei dicimur & manducare & bibere. Quoniã autem hæc fide oportet credere sanguinis effusi in cruce & carne separationem ideo distincte fit mentio carnis & sanguinis: & car

& carni quidè tanquam solido tribuitur manducatio sanguini vero tanquam liquido potus, vt per hoc significetur perfecta refectio. Quod autem sancti patres vt in plurimum locum hunc interpretati sint de manducatione sacramentali, factum est ab eis per extensionem & accommodationem valde vtilem simul & aptam, nec alienam ab intentione Domini. Vtilem dico, videlicet ad excitandum auditores & lectores ad frequentem sacramenti valde salutis perceptionem. Aptam autem, eo quod sub sacramento panis & vini vere contineatur caro Christi & sanguis, atq; ob id quæ absolute hic dicuntur de carne Christi & sanguine, etiam competunt carni eius & sanguini, vt continetur in sacramento, maxime cum caro & sanguis Christi ideo instituta sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per sacramentalem perceptionem & excitaretur in nobis fides qua manducatur Christus spiritualiter, & certiores redderemur de eo quod Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc quod ideo verisimile sit Dominum hoc tropo manducandi carnem, & sanguinem bibendi, vsum eo lubeticus, quod aliquando carnem & sanguinem traditurus esset re ipsa in sacramento sumenda, vt etiam si de sacramentali perceptione hic non sit potissimum locutus, ad eam tamen etiam respexerit.

QVI MANDUCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM SANGVINEM, &c.] Cum dixisset: Nisi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam; ac necessitatem manducandi ac bibendi significasset, commodè iam subiungit manducationis & potus certum effectum. Et contrariò, inquit, quicumque manducat & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum, &c. Cum dicit; habet vitam æternam; significat vitam quam per fidem anima in se habet: cum verò dicit; & ego resuscitabo eum; significat vitam quam etiam habiturum est corpus. Quæ duo pulchrè etiam expressit Paulus: Si, inquit, Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuunt propter iustificationem. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Est autem semper sermo de resurrectione sanctorum, quæ sola verè est resurrectio: sicut & eorum vita beata, verè est vita. Porro notandum hic obiter, & D. Ireneum totum hunc locum intelligentem de Eucharistia, intelligere carnem nostram accipere naturam quãdam immortalitatis ex communione vera carnis Christi immortalis in sacramento perceptæ, & que ex veritate carnis Christi, quam in sacramento percipimus, colligit contra hæreticos contra quos scribit, & patrem Christi esse fabricatorem visibilium creaturarum, & resurrectionem carnis nostræ quam illi negabant. Sic enim scribit lib. 4. cap. 34. Quomodo dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini & sanguine alitur; Ergo aut sententiam mutant, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistiae, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis & spiritus. Quemadmodum enim, qui est à terra panis percipiens vocationem Dei,

A iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti: sic & corpora nostra percipiunt Eucharistiam, iam non sunt corruptibilia; spem resurrectionis habentia. Et lib. 5. Vani, inquit, omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & carnis salutem negant, & regenerationem eius spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis. Sic autem secundum hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiae communicatio sanguinis eius, neque panis quem frangimus communicatio corporis eius est. Et post pauca: Quando ergo & mixtus calix, & fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi, ex quibus augetur & consistit carnis nostræ substantia. Quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine & corpore Christi nutritur, & membrum eius, quemadmodum & Apostolus ait in ea quæ est ad Ephesios epistola: Quoniã membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Quemadmodum autem Iræneus ex veritate carnis Domini in Eucharistia existētis colligit futuram aliquando carnis nostræ resurrectionem: ita Cyrillus contra Nestorianos, ex virtute eiusdem veræ carnis in sacramento perceptæ, quia scilicet confert vitam æternam & immortalitatem, sicut Dominus hic dicit colligit carnem Christi vnitatem fuisse verbo & diuinitati in vnitatem personæ, quod negabat Nestorius. Vnde sic scribit hoc loco super Ioan. ca. 15. Ineffabiliter & vltra quam possit mens humana intelligere, verbum humanitati coniunctum, totam in seipsum ita reduxit, vt indigentia vitæ possit viuificare: sic interitum à natura humana expulit, & mortem quæ peccato plurimum poterat destruxit. Similia habet cap. 24. & in epistola quam scripsit nomine Concilij Ephesini ad Nestorium. Sic & Hilarius ex hoc loco de Eucharistia intellecto & maxime ex illo quod sequitur: in me manet & ego in eo; contra Arrianos probat illud, Ego & pater vnum sumus; non debere tantum intelligi de vnitatem voluntatum, sed etiam naturæ. Habet autem sic lib. 8. de Trinitate: Eos qui inter patrem & filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo vtrum ne per naturam vnitatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis; Si enim verè verbum caro factum est, & nos verè verbū carnē cibo Dominicum sumimus, quomodo nõ naturaliter manere in nobis existimadus est, qui & naturæ carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit; Ita enim omnes vnum sumus, quia & in Christo pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter patrem in Christo negabit, neget prius non naturaliter vel se in Christo, vel Christum sibi inesse. &c. Nam multa sequuntur in hunc sensum. Hæc autem ideo hic annotare visum est, vt intelligamus & quam magnos effectus huic sacramento vetustissimi illi tribuerunt, & quam certa fuerit non solum Catholicis, sed etiam hæreticis illius temporis sententia illa, qua credimus in Eucharistia verè esse carnem & sanguinem Domini, adeo vt ex ea, itaquam infallibili & præsupposita, contra hæreticos disputarent de his quæ tunc erant controuersa.

CARO ENIM MEA VERBUM EST CIBVS, ET SANGVIS MEVS, &c.] Probat mandu-

cantem, carnem habiturum vitam æternam ex eo quod caro eius sit verè cibus, hoc est perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiens aliquid sit in eo, quemadmodum in manna & reliquis corporis cibis, vt supra est expòsitum. Porro notandum hic cur Christus singulariter se & carnè suam, cibum & panè vocet, cum multiplex sit spiritalis & cœles ti panis animæ in scripturis significatus. **Psal. 19** Primum enim ipsa deunitas panis dicitur, quo **Psal. 19** mista; Satiabor, inquit, cum apparuerit gloria tua. **Ecles. 15** Est & ipsa diuina sapientia scriptura canonica ac verbum Dei, panis animæ, de quo Sap. Cibabit illū panē vitæ & intellectus. Est & panis gratiæ cœlestis, virtutum ac bonarum operationum, vnde dicuntur beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam. Et securam mens dicitur esse quasi iuge conuiuīū. Et viro iusto secundum mysticum intellectum dicitur in **Psal. 117** Psal. L abores manuum tuarum quia manducabis. His addi potest & panis piarum lachrymarum & deuotarum orationum, quibus singulari ratione mens hominis alitur & confirmatur. Verum bene peculiariter Christus & eius caro panis dicitur, quod sine fide in Christum è cœlo descendentem, & pro nobis passum in cruce, nihil illorum verè mentem hominis pascere potest, sed mentem hominis permittit leiunā & languidam. Nam & Iudæi ipsum Deum creatorem cœli & terræ colunt, legunt easdem scripturas quas nos, assiduis precibus Deum interpellant: verum quoniam deest illis fides in Christum, nihil esurientem illorum animam satiare vere potest. Per hanc enim fidem fit, vt & illa prædicta panis animæ dici possint, & sint. **QVI MANDUCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM; &c.** Quod dixit carnem suam vere esse cibum, & sanguinem vere esse potum, & ob id sumētes hæc habere vitam æternam, id duabus iam probat sententiis veluti duabus rationibus. Et primò quidem, quia qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo, hoc est, indiuisè & intime mihi coniungitur, & ego illi, quare ex huiusmodi manducatione & potatione non consequitur vitam transitoriam, quemadmodum ex manducatione cibi corporalis, qui mox transit, nec manet in manducante, sed consequitur vitam permanentē & æternam. Hic iam manifestum euadit non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, qui sacramenta corporis & sanguinis Domini sumunt, cum nō omnes tales Christum habeant in se manentem: sed hi carnem Domini manducant & bibunt, vt hic quidem Dominus loquitur, qui credentes eius carnem & sanguinem in cruce pro hominum salute tradita, & quia diuinitati in vnitatem personæ coniuncta: esse viuificatiua, ipsum Dominum vel per huiusmodi solam fidem, vel simul etiam sub sacris Eucharistiæ symbolis intra se sumunt & amplectuntur, fideiq; compressu ita intra se tenent, & tanquam eum à quo omnia nobis optata veniūt & præstantur. Notandum autem videtur quod Dominus semper dicat: Qui manducat meam carnem vel me; & non dicit: Qui manducauit; nimirum significare volens nō satis esse si quis Dominum semel fide vel sacramento apprehenderit, sed opus esse vt continue illum edamus, renouato scilicet subinde fidei actu, ac Eucharistiæ sumptione repetita cum fide, qua beneficium Domini frequentet ex pendamus digne, ac veluti munda animalia reuoca-

rum cibum rumniemus. Iam & illud notandum, Ioannem in epistola sua prima ea tribuere charitati & obseruationi mandatorum fidei & charitatis, quæ Dominus hic tribuit manducationi carnis suæ. Sic enim dicit cap. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Et cap. 3. Hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi & diligamus alterutrum. Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. Vnde patet & hic eum solum dici manducare, in quo est fides per dilectionem operans. Ex quo Ioanne etiam patet quid sit manere nos in Christo, & Christum in nobis, nempe quod non solum dicimur in illo manere & ipsum in nobis, sicut amans dicitur communiter esse in amato, cogitando de illo optando illi bona, sperando in illo, &c. sed propter veram vnionem nostræ naturæ cum diuina, per spiritum Christi, quo diuinæ efficiuntur naturæ consortes. In hoc, inquit Ioannes, cognoscimus quod in eo maneamus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis, Porro singulariter Christus manet in nobis, qui illum fide viuam sumimus in Eucharistia. Nam, vt prius ex Hilario ostensum est, manet in nobis, non tantum quia spiritu suo præsens & vnitus spiritui nostro, sed quia & corpore suo corpori nostro ineffabili modo cōiunctus, **SICVT MISIT ME VIVENS PATER, ET EGO VIVO &c.** Quoniam Euangelista omisit particulam, sic, quæ respondet dictioni, sicut, hinc oratio ista obscurior est. Habet autem duplicem distinctionem. Quidam enim perfectum punctum faciunt post illud: ego viuo propter patrem; vt aduerbium, sic, subintelligatur ante, & ego viuo; hoc modo: Sicut misit me viuens pater: sic etiam ego viuo propter patrem; vt sit sensus: sicut pater viuuit qui misit me, ita & ego viuo propter patrem. Et proinde qui manducat me, etiam ipse viuuet propter me. Sed rector est distinctio aliorum, qui sermonem cōtexunt ex duabus partibus, quarum vtraque duobus constat membris: hoc modo: Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: sic qui manducat me, etiam ipse viuuet propter me. Illud enim, & cum dicitur: & qui manducat; Hebraico more positum est pro sic vel ita. Hoc modo distinxisse Augustinū satis constat, similiter & Theophylactum, quamuis eius interpret priorum distinctionem secutus sit in licera. Sic enim habet Theophylactus in Commentariis, Igitur quemadmodum ego viuo propter patrem, ita & qui manducat me, viuuet propter me. Sic & Cyrillum distinxisse certissimum est ex eo quod sic scribat: Quemadmodum igitur iuquit homo factus sum voluntate patris, qui è naturali vita è manauit, & homo factus viuo, corpusque meum vita repleui, non aliter qui carnem meam manducat, propter me viuuet. Ex quibus Cyrilli verbis præter distinctionem etiam intelligi potest satis, quis sit totius huius sententiæ sensus. Illud enim; viuo propter patrem; quamuis possit intelligi de vita qua Christus viuuit secundum diuinitatem, vt viuere dicatur quatenus Deus propter patrem, quia à patre vitam & naturam suam accepit, potius intelligendum est, de vita quam habuit secundum humanitatem, quæ Deitati coniuncta in personæ vnitatem præter vitam corporalem quam habuit ab anima, etiam habuit vitam diuinitatis. Cum enim præmittit: Sicut misit me viuens pater, & subdit, & ego viuo propter patrem; significat

missionem

missionem viuētis patris, causam esse quare ipse missus, hoc est, homo factus viuat propter patrem, sicut in sequenti parte manducatione sui significat esse causam quare quis viuat propter ipsum. Quoniam enim pater ex natura sua vitam habens filium misit in mūdum, hoc est, hominem esse fecit, ideo filius homo factus eadē vita viuuit propter patrem, nimirum quia à patre mittente humanitas diuinitati coniuncta est in vnitatē personæ. Augustinus autem illud, viuo propter patrem, si intelligatur de Christo secundum humanitatem, intelligit de vita quā habet humanitas Christi ab anima viuificante: sed Cyrillus de vita quam habuit ex consortio diuinitatis, & rectius sanè, eo quod propter hanc vitam Christus homo factus, & caro Christi viuificat, cum Christus hic significare voluerit vnde habeat quod caro eius viuificare edentes possit. Iam quod dicitur, propter patrem, & propter me; quamuis aliqui intelligunt vt propter, designet finalem causam (nam eam etiam propriè significat *diuina* præpositio hic posita, dum cōstruitur cum accusatiuo, ht hic) & vt sensus: propter gloriā patris viuo, & viuuet propter gloriā meam: tamen rectius intelligitur præpositio; propter, posita pro pro, vt frequenter accipitur, & apud Græcos *diuina* habere accusandi casum pro paterno, eo quod Dominus hic non videatur significare voluisse ad quē finem vel ipsemet viuat, velis qui se manducat, sed à quo & ipse & ille vitam habeat. Nam hoc ostendere pertinet ad propositum. Ex prædictis autem & illud patere potest, quare non dixerit solum: Sicut misit me pater, sed addidit, viuens, nempe vt significaret patrem per se viuentem, & non ab alio accipientem vitam, supremā causam esse vitæ à qua per filiū vita ad manducantes perueniret. Itaque sensus est: Sicut pater per sese viuens misit me in hunc mundum, hominem me efficiens, & ob id quod ab eo missus sum & homo factus, vitam habeo à patre viuente, ita qui me viuentem manducat, etiam ipse à me viuente vitam accipiet. Non solum tamen Saluator vult significare similitudinem, sed etiam priorē partem similitudinis causam vult esse secundam; hoc est, quod quia pater viuens misit filium viuentem per se, ob id manducans filium victurus esset per filium. Vt enim manducans filium viuere per filium, ideo pater viuens misit filium viuentē per se patrem. Hæc ergo sententia vt est nouissima, ita est demonstratio omnium quæ prius sunt dicta, nempe quod caro Christi sit verè cibus, quod illam manducans habet vitam æternam, quodque qui manducando carnem manet in Christo, & Christus in illo, ex huiusmodi manducatione consequitur vitam æternam: Ne enim mirari quis posset quomodo is qui homo erat vitam æternā se manducantibus polliceretur, ostendit se in seipso habere vitam à patre, & ad hoc habere vt eam manducantibus communicaret, ac se veluti esse medium quo vita quæ in patre est originaliter transfunderetur in homines. Notandum autem, quod cum in superioribus multis sententiis dixerit de manducanda carne, nunc rursus ad priorē locutionem rediens, qua utebatur antequam carnis distinctam faceret mentionem, dicit qui manducat me; sicuti & in sequētibus se rursus panē vocat quemadmodū prius, non iam carnem suā. Hoc enim obseruatum cōfirmat id quod prius dictum est, Dominum non, vt plerique volunt, ante illa verba: Panis quem ego dabo, &c. lo-

cutū esse de se quatenus panis est secundum suam diuinitatem, ab illo vero loco loqui de se quatenus panis est per suam humanitatem: sed in toto hoc capite loqui de se quatenus est panis per diuinitatem & humanitatem simul, & quatenus Deus simul est & homo, quanquam quandoque apertius significat suam diuinitatem, quandoque apertius de sua loquatur humanitate tradēda in cruce, volens significare vtrumque esse credendum ei qui vitam ab ipso sit percepturus.

HIC EST PANIS QUI DE COELO DESCENDIT. NON SICVT, &c. Conclufurus suum sermonem Dominus, postquam declarauit quomodo verè ipse sit cibus cœlestis, rursus tertio inculcat differētiam inter se panem & manna Mosaicum, ex quo occasione sumpserat iste sermo. Cum autem dicitur: Non sicut manducauerunt, &c. oratio est defectiua, perficiēda hoc modo vel simili: ita qui ederet ex hoc pane, morietur, vnde sequitur veluti aduersatiua subintelligenda partis. Sed qui manducat hunc panē viuuet in æternum. Quod autem illud: & mortui sunt, negatiuè debeat exponi, quemadmodum prius dictum est, etiam Augustinus hoc loco testatur, sic scribens: Quod ergo illi mortui sunt, ita vult intelligi, vt nō viuuant in æternum. Nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Christum manducant: sed viuunt in æternum, quia Christus est vita æterna.

HÆC DIXIT IN SYNAGOGA DOCENS IN CAPHARNAVM, MULTI, &c. Locus sermonis describitur non tantū propter historiam certitudinē, sed etiam vt significaret Euange. ista Dominum hæc palam dixisse & multis audientibus. vnde infert, Multi ergo audientes, &c. Sed quæri hic potest cur dominus hunc tam sublimē sermonem publicè habuit, cum sciret paucos eum intellecturos, multos autem qui etiam ipsum prius sequebantur scandalizandos. Ad quod dicendū primò Dominum in hunc sermonem coactum deuenisse, nimirū quia Iudæi obiecessent illi de manna, illudq; adeo extulissent, vocantes panem de cœlo, vnde bonus magister eorum iactantiam carnalem reprimere debuit, & à carnalibus ad spiritualia eorum mentes & cogitationes auocare. Quod autem quidam scandalizati sunt, illorum superbiæ aut amentia imputandum est, cum si simplicè habuissent mentem, facile ex verbis Domini intelligere potuissent non illum fuisse sensum verborum, quæ ipsi suspicantes offendebantur, atque ex factis ipsius aduertere nihil illū sibi arrogare supra quàm debuit. Deinde Dominus hoc sermone declarare voluit, qui vere & ex animo sibi crederet, & qui non. Qui enim ex animo illi credebant, etiam nondum intellecta eius verba humiliter suscipiebant, nihil minus opinantes: quàm ea esse falsa: qui verò ob huiusmodi verba à Domino desciuerunt declarauerunt quàm frigido calore & fide nō firma Christi hæc tenent. Discipulis se cōiunxissent, cum boni Discipuli & de præceptoris fide bene persuasi sit, non offendi verbis eius, sed non intellectu sensum ab eo requirere. Iam & ad hoc profuit hic sermo à Domino habitus, cum subsecuto multorum scandalo etiam à Domino præscito, vt intelligeremus veritatem non ob id palam non esse prædicandam cum necesse est, quod impij quidam ea audita magis sint contra eam efferandi & excirandi, ac solatium in ipso Domino inueniremus, si quando ex prædicata veritate à nobis deprehendantur qui-

dam etiam boni prius habitus, offensus & scandalizati, quemadmodum bene annotauit Augustinus. sic scribens hoc loco: Hoc factum est ad consolationem nostram, quoniam aliquando contingit ut dicat homo verum, & quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizetur & discedant. Penitet autem hominem dixisse quod verum est. Dicit enim apud se homo: Non debui sic dicere, non hoc dicere debui. Ecce Domino contingit. Dixit & perdidit multos, remansit ad paucos. Sed non turbatur ipse, quia ab initio nouerat & qui credentes essent, & qui non essent, credentes: nos, si nobis contingat, perturbamur. Solatium in Domino inueniamus, & tamen caute verba dicamus, ea quae ille ad paucos qui remaserant. Hæc ille. Multi ergo etiam ex Discipulis eius, hoc est, his qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur in ordine Discipulorum, dixerunt: Durus est hic, sermo, de comedenda scilicet carne viui hominis, & bibendo sanguine eius. Et quoniam durum vocant hunc sermonem, hoc est, asperum, insuauem, & intolerabilem, hinc addunt: Quis potest eum audire? Sic enim legendum est sine coniunctione, & quam nec habent Græca, nec Augustinus, Rupertus, aut vetera exemplaria scripta. Est autem sensus. Quis hæc sustineat audire? Cuius aures ferent hanc doctrinam? Hos sanè plerique hodie imitantur, qui non ferunt prædicationem mysteriorum & miraculorum quæ concurrunt in Eucharistia, aut aliorum quorumlibet, quæ illorum carnali sensui & appetitui aduersantur. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stulti enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

SCIENS AUTEM IESVS APVD SEMETIPSUM QVIA MYRMVRARENT DE HOC, &c. [Dicit Ioannes apud semetipsum. ut intelligamus Dominum non audiuisse murmur Discipulorum, sed diuinitus illud cognouisse. Itaque Deum se esse declarans, & se verè, quemadmodum dixit, è cælo descendisse, respondet ad ea quæ humana ratione non audiuit inter ipsos iactari. Hoc, inquit, vos scandalizat, hoc est, offendit, quod dixi me è cælo descendisse, manducandam carnem meam ut quis uiuat in æternum. Si ergo uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius. est autem oratio inabsoluta, perficienda hoc modo: Quid tum dicetis? An etiã tunc videbor vobis plura mihi quam par est arrogasse? An non potius tunc re ipsa vel inuiti agnosceretis verum esse quod è cælo descenderim? Hac enim intentione intelligit D. Chrysostr. Istud dictum à Domino, ut per ascensum suum confirmet verè se dixisse quod è cælo descenderit, iuxta illud Ioannis: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. Vnde Caietanus annotauit, quod cum duo fuerint quæ in sermone prædicto offenderint auditores, nempe quod dixisset se è cælo descendisse. vnde primò dixerunt: Nonne hic est filius Ioseph, quomodo ergo dicit, quia à cælo descendit? & quod dixisset manducandam carnem suam, vnde secundò dixerunt: quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum, Dominus utrumque scandalum suo ordine tollere voluerit. Primò quidem declarans se è cælo venisse: deinde ibi, Spiritus est, &c. ostendens quomodo intelligendum sit quod dixit de carne sua edenda. Augustinus verò rectius etiã hæc verba; Si ergo uideritis: dicta intelligit ad tollendum

A scandalum de edenda carne ortum. Nam cum statim præcesserit de illo scandalo, ad illud referendū videtur quod sequitur: Hoc vos offendit? Itaque hunc indicat sententiam: Hoc vos offendit quod dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam periculatim edendam. Si ergo uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius, certè vel tunc videbitis, quia non èo modo quo putatis erogandū, est corpus eius, nec carnali more manducandū, eum integrū fuerit in cælum receptum. Euthymius similiter intelligit Dominum hic significari ascensionem eius in cælos, confirmaturam sermonem eius de edenda sua carne ut sit sensus: Quid tum dicetis? An & tunc dubitabitis de veritate verborum meorum, cum maiora his videbitis; B Qui enim potest suam carnem celestem facere, contra carnis naturam, potest & eam cibum hominum efficere. Notandum autem hic rursus contra Nestorianos, sicut & in illo Ioannis 3. cum dicitur, filius hominis qui est in cælo; dictum hic esse filium hominis fuisse prius in cælo. Hoc enim astruitur unitas personæ in Christo, propter quam quæ filio Dei competunt, etiam de filio hominis prædicantur. Quod autem dicitur filius hominis fuisse prius in cælo; dupliciter potest intelligi, nempe quia erat prius in cælo quam è cælo descenderet, sic tamen ut non intelligatur cælum reliquisse, vel potius quia erat prius in cælo quam in cælum ascenderet, iuxta illud: Filius hominis qui est in cælo. Ascendit enim eò secundum humanitatem, ubi ante ascensum erat secundum diuinitatem. Porro conditionaliter Dominus locutus est dicēs: Si ergo uideritis; & non, Cum ergo uideritis; ascensionem suam in cælum indicans verius quam explicans, tum quia nondum aduenisset tempus palam profitendi gloriam suam, tum quod non omnes Discipuli illi uisuri essent eius ascensionem.

SPIRITVS EST QVI VIVIFICAT, CARO NON PRODEST QVICQVAM VERBA, &c. [Ex eo quod hic dicitur; caro non prodest quicquã; hi qui negant veritatem corporis Christi in Eucharistia, hodie conati sunt suum errorem defendere, inferentes ex eo inutiliter Christum suam carnem nobis in sacramento reliquisse, eo quod, ipso teste, caro nihil prodest. Verum verba hæc Domini non posse nudè intelligi ut sonant, etiã ex his quæ mox præcedunt est manifestum. Quomodo enim caro nihil prodest, si qui manducat carnem Christi, habet vitam æternam? Ex his enim verbis nudè intellectis non tantum sequeretur Christi carnem inutiliter esse in Eucharistia, sed etiam inutiliter verbum carne factum esse ut habitaret in nobis. Proinde certum est, in his verbis opus esse commentario. Intelligitur autem à Catholicis duobus potissimum modis. Augustinus enim & Cyrillus sic intelligunt: Spiritus Dei solus est qui vitam æternam præstare possit: caro autem sola aut caro per se non prodest quicquam ad vitam æternam præstandam. Aut, quod in idem redit, caro quatenus caro, & prout distinguitur à spiritu, non prodest quicquã. Sic enim Nicodemo admirati quomodo homo renasci posset, Dominus, dixit: Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est; significare volēs id quod ex carne est, quatenus tale, esse carnale: & quod natum est ex spiritu, quatenus tale, esse spirituale: ita & nunc Discipulis admirantibus quomodo carnem suam edendam dixerit, dicit distinguendo spiritum à carne

carne: Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam. Non dicit; caro mea non prodest; sed absolute: caro non prodest, significans se singulariter carnem suam dixisse uiuificantem propter spiritum uiuificantem qui carni unitus esset: vnde & supra reddidit rationem quare caro sua esset uiuifica, eo quod descendisset è cælo, & quia uiueret propter patrem virtutū. Sic ergo, inquit Augustinus, dictum est: Caro non prodest quicquam; quomodo dixit Paulus: Scientia inflat; si scilicet sola sit & sine charitate. vnde additur: Charitas verò edificat; quo significatur, charitatem cum scientia, & scientiam cum charitate edificare & prodesse. Itaque secundum hunc intellectum directè Dominus ostendit quomodo caro eius possit manducantibus præstare vitam æternam, de quo illi admirabantur: ex consequenti verò etiam significat carnem suam non sic edendam quomodo illi intellexerunt, quemadmodum scilicet editur caro animalium mortua, & non amplius spiritu vegetata: significat & modum quo caro eius esset edenda; spirituale esse, & spiritu edendam esse, non carnaliter. Spiritus enim caro spiritualiter edi debet, non carnaliter. D. Chrysostr. autem, & post eum Theophy. & alii hunc locum sic intelligunt, ut per spiritum & carnem intelligatur spiritualis & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & Augustinus intelligit in quibusdã locis illud Pauli: Littera occidit, spiritus autem uiuificat. Secundum hunc ergo intellectum, Dominus sermonem habitum carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, respondet quomodo eum intelligere debeant aliter quam intellexerunt. Et sicut hæc verborum explicatio optimè respondet murmurantiam verbis, ita & sequenti sententiæ congruit: verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt: hoc est, sunt spiritualia & spiritualiter intelligenda, ac sic auditori cõferunt vitam. Sic enim hanc sententiam etiam Augustinus enarrat. Cyrillus verò eam aliter intelligit, prosequendo magis sensum, quem intelligit in præcedentibus verbis, hoc modo: Verba quæ locutus sum vobis, sunt spiritus & vita; hoc est, sunt spiritualia, vel sunt de spiritu uiuificante, quasi dicat: Vos ea intelligitis de carne per se accepta, quam etiam vobiscum fateor inutilem esse ad uiuificandum; ego verò loquutus sum de carne spiritali, quæ per spiritum uiuificat.

SED SVNT QVIDAM EX VOBIS QVI NON CREDVNT. SCIEBAT ENIM, &c. [Postquam reddidit rationem suæ doctrinæ, reddit & causam scandali illorum qui murmurauerunt; significans causam non esse duriciem sermonis, sed illorum incredulitatem. Est ergo ac si dicat: Non duricies sermonis est occasio vestri scandali, sed incredulitas quorundam vestrum, per quam, non estis capaces sensus verborum meorum. Ideo; inquit Augustinus, non dixit: Sunt quidam in vobis qui non intelligunt; sed causam dicit quare non intelligunt. Ideo enim non intelligunt, quia non credunt. Nam Propheta dicit: Nisi credideritis, non intelligetis. Sic enim habent. Septuaginta in Isaia cap. 7. vbi nos habemus: Si non credideritis, non permanebitis. His ergo verbis Dominus rursus suam diuinitatem ostendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc aperte significaturus Ioannes subiungit: Sciebat enim Iesus, non tum primam, sed etiam ab initio conuersationis suæ cum Discipulis, qui essent in turba omnium disci-

A pulorum credentes & quis inter duodecim traditurus esset eum. Vnde & Iudas hic significatur tunc non satis credidisse in Iesum. Quod apertius significatur apud Græcos, qui vbi nos legimus; sciebat Iesus qui essent credentes; legunt, qui essent non credentes. Reddita causa quare Christus asserere non dubitauit quosdam non esse credentes etiam ex Discipulis, Ioannes redit ad verba Domini, quibus sua interposuerat. Et dicebat, inquit. Propterea, quia scilicet sunt quidam vestrum qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, dixi vobis paulò antè, quod nemo potest, &c. Significat ergo & fide opus esse, & eam à patre petendam ac expectandam.

ET EX HOC MULTI DISCIPVLO RVN E IVS ABIERVNT RETRO, &c. [Ex hoc scilicet tempore. Quod dicit, abierunt retro: Augustinus intelligit, abierunt retro post saramam: sicut de quibusdam viduis dicit Apostolus. Quædam conuersæ sunt retro post saramam: Sed simplicitas illud; abierunt retro; exponitur per; discesserunt ab eo, nec amplius more solito illum sequebantur. Sequitur enim quod huius veluti est expositio, & non cum illo ambulabant. Itaque Dominus conuersus ad duodecim dixit: Num & vos vultis abire? Querit autem istud, cum sciret eorum voluntatem: tum ut ostenderet se non indignatum illis qui ab eo defecerant, quasi ignominia ab eis affectus: tum ut significaret se non indigere eorum sequela, ne putarent se facere gratiam, quod aliis relinquentibus, ipsi permanerent. Deinde ut ostendèret eorum libertatem, ne putarentur necessitate quadam & verecundia detineri, atque ut huiusmodi interrogatio eos ad fidei suæ confessionem provocaret. Itaque Petrus tum quod ardentioris esset semper fidei, tum quod solitus esset omnium nomine respondere, pro omnibus loquitur, idem de Christo alios omnes sentire existimans quod ipse sentiebat: Domine, inquit, ad quem ire poterimus te derelicto, qui nos viam salutis melius quam tu docere possis? Tu enim solus habes verba quæ vitam æternam conferre possunt credenti & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscerè post Dominum nullum esse magistrum secundum illud: significat item se non ut turba illa terrena quæret, sed tantum doctrinæ celestis esse cupidum. Aliter ludit autem ad illa Domini verba superius habitata quibus multa dixit de vita æterna, & singulariter ad illa: Verba quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt: Hic aduertenda differentia inter credentes & non credentes. Non credentes enim ob verba non intellecta offenduntur. Credentes verò etiam non intellecta verba humiliter suscipiunt & admirantur. Neque enim verisimile est rectè tum prædicta omnia de manducanda carne & bibendo sanguine Domini intellexisse, eum ignorauerit adhuc mysterium crucis, & tamen certissime credidit vera esse quæ dicebantur, quod persuasus esset ipsum Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur: Et nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei viui. Vbi pro credimus, Græcis est, *πιστευσαμεν*, id est, credidimus, quomodo legit etiam Augustinus. significatur ergo quod iam dudum crediderant & persuasi essent. Notant autem Augustinus & Cyrillus, prius dictum esse, credimus, & secundò cognouimus, eo quod fides cognitionem præcedat, secundum illud Isaia: Nisi credideritis, non intelligetis. Nisi enim, inquit, Cyrillus, abique

absque vlla dubitatione fidei ieceris fundamenta, nō poteris paulatim cognitionem quā in Christo est superaedificare, ac ita in virum spiritualem eadere. Videri tamen potest additum verbum, cognouimus, non ad hunc ordinem significandum sed tantum ad significandum certissimam animi persuasionē, per testimonium Iohannis, patris ac miraculorum. Hęc enim persuasi animi certitudo magis significatur verbo, cognoscere, quā verbo, credere. Annotauit autem hic rursus Cyrillus in Græcis articulum addi & ad nomen, Christus, & ad nomen, filius, vt sit ille Christus, ille filius, vt his arti culis separaret Petrus Dominum ab aliis, qui etiam Christi dicuntur & filii Dei. Additur autem in Græcis & apud Augustinum, viui, scripturę more. Nam hoc epitheto scriptura Deum verum separat à mortuis idolis. Vnde Psalmista: Sitiuit anima mea ad Deum, fontem, viuum Et: Scietis quia Dominus Deus viuens in medio vestri est. Vnde & Dominus per vitam suam in scripturis iurat, dicens: Viuo ego dicit Dominus.

RESPONDIT EI IESVS: NONNE EGO VOS DUODECIM ELEGI, ET EX, &c.] Magnificam hanc Petri de se prædicationem Dominus non est iam admiratus, nec ob eam illum beatum prædicauit, quemadmodum postea Matth. 16. tum ne videretur eorum laudibus capi, postquam ab alijs fuit derelictus, tum quia omnium nomine iam Petrus locutus fuerat, & hanc fidem omnibus tribuebat quæ non omnibus conueniebat. Itaque Dominus corrigere volens Petri responsionem, atque ostendere non omnes hoc credere quod ille putauit eos credere, & ob id nō sine causa interrogasse num & ipsi vellēt abire, subiicit: Nonne ego vos duodecim elegi, &c. Quibus verbis etiam significat non mirum esse si ex Discipulis quidam abirent retrō, cum etiam inter Apostolos inueniretur vnus incredulus. Deinde, secundum Cyrillum, his verbis acrioribus eos confirmat & diligentiores facit, periculo ante oculos posito. Sic enim, inquit, dicere videtur: Magna vobis, o Discipuli, vigilancia, magnoque studio ad salutem opus est. Lubrica enim admodum perditionis est via, non imbecillam solummodo odistrahens mentem, verum etiam firmos nonnunquam animos voluptate decipiens: quod autem ita sit non eorum qui retrō abierunt, sed vestro exēplo confirmatur. Ego enim vos vt honos elegi, non ignorabam: sed cognoscebam vt Deus corda vestra, sed rapuit vnum vestrum auaritia deceptum diabolus. Hęc ille. Intellegit ergo Cyrillus, sicut & plerique, Iudam cum eligeretur, bonum fuisse, cum dici etiam possit eum nunquam habuisse veram in Christum fidem, sicut & hęc verba & præcedentia aperte significant, eum hoc tempore, longē ante passionis tempus non credidisse in Christum. Nam & Augustinus & Beda in ea videntur fuisse sententia, vt pu-

tent Iudam fuisse malum etiam cum vocaretur ad Apostolatam, quamuis hanc sententiam reiiciat Lyra, sed non efficacibus rationibus. Porro prudentiæ simul & mansuetudinis summę fuit, quod suū hostem & aduersariū inter Apostolos tacite notaauerit, nimirum vt per declarationē suę mansuetudinis & diuinitatis Iudam sibi consciū ad pœnitentiam prouocaret, & eodem sermone omnes faceret sollicitos ad conscientię examinationem ac fidei perseuerantiam. Dubium autem hic esse potest quomodo dicat Dominus hie elegisse duodecim istos inter quos fuit Iudas, cum postea Iohannis duodecimo dicat: Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim; significans se non elegisse Iudam. Sed dicendum, quod hic sit sermo de electione ad Apostolatam: ibi verō de electione ad consortium sanctorum, & ad regnum cœlorum, Vnde hic apponitur numerus duodenarius, ibi verō absolute dicitur: Ego scio quos elegerim; vt intelligamus eum ibi loqui de electione simpliciter, qua aliqui dicuntur absolute electi, alii verō reprobi. Cæterum, diabolus, dictionem Græcam, quidam volunt hic debere verti per Latinam dictionem, calumniator vel accusator, (hoc enim propriè significat dictio Græca) vt ideo dicatur Iudas diabolus, quia calumniator erat operum Christi, & quia illū delaturus erat ad principes Iudeorum tanquam mollem & effeminatum, eo quod permisisset pretioso illo vnguento se vngi à Maria sorore Marthæ. Verum valde verisimile est Dominum qui Hebraicè hęc dixit, pro diabolo dixisse Satan, ac pro eo nomine Iohannem vertisse diaboli nomen, imitatum Septuaginta, qui semper pro satan, diabolum verterunt, vt prius dictum est circa caput Concordiæ 15. eo quod non absimilis sit significatio dictionis Græcæ, diabolus, à dictione Hebraica, satan, quæ aduersarium significat. Iam & illud verisimile est, Dominum vocasse Iudam, Satan vel diabolum, non quo modo postea Petrus vocauit Satanam, dicens: Vade post me, Satana hoc est, tu qui mihi in his quæ Dei sunt aduersaris, quomodo hęc nomina appropriantur per antonomasiam dæmoni, hosti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, sicut intelligit Gregorius & Cyrillus, quorum iste sic scribit: Diabolus vero diaboli ministrum appellauit: Nam sicut qui Domino coniungitur, vnus cum eo spiritus est: sic contra quoque fieri non est negandum. Et Diuus Gregorius lib. 13. Moral. cap. 17. Ita quippe vnus corpus sunt diabolus & omnes iniqui, vt plerūq; nomine cępitis cęseatur corpus, & nomine corporis appelletur caput. Nam capitis nomine censetur corpus, cum de peruerso homine dicitur: Et vnus ex vobis diabolus est. Hęc ille. Itaque diabolus vocat Iudam, quia diabolicū & satanicū hominem.

FINIS *Secunda partis Commentarioum, qua continet explanationem capitum Concordiæ viginquatuor, hoc est, Acta Christi à secundo Paschate vsque ad tertium, Acta scilicet secundi anni predicationis eius.*